ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

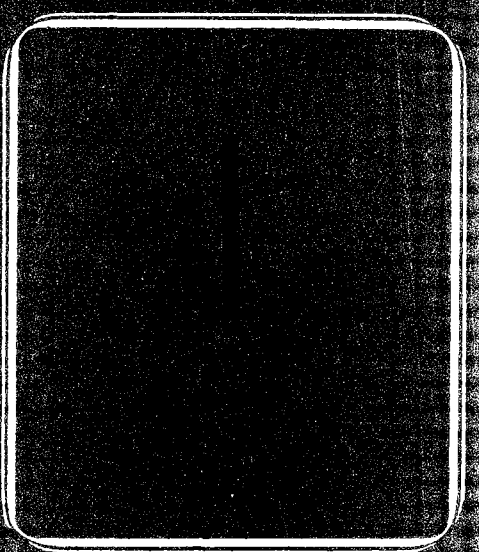

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*: acad. MIHAIL SADOVEANU, EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN, *secretar de redacție*; C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE ȘASE ORI PE AN

Redacția revistei: *LIMBA ROMÎNĂ*

București, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 1

SUMAR

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR Pag.

VALERIA GUŢU-ROMALO, Semiauxiliare de aspect? 3
ANA CANARACHE, Cîteva nume de culori şi nuanţe în limba romînă 16
* * * Glosar regional 21

Note

FINUŢA ASAN, Etimologii 25
VASILE TEODORESCU, Note lexicologice din domeniul sportului 27
P. LUPU-BABEI, Termeni marinăreşti 31

LIMBĂ LITERARĂ

Cultivarea limbii în discuţie publică. Răspund în acest număr: acad. Miron Nicolescu, Demostene Botez, Romulus Vulpescu 33
IORGU IORDAN, Note de cultivare a limbii 45
GH. BULGĂR, Cuvinte rare în opera lui Mihail Eminescu 48

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne (V) 58

FILOLOGIE

DAN SIMONESCU, Editarea critică a textelor vechi 68

CRONICĂ

Activitatea lingvistică în cel de al doilea semestru al anului 1960 (*C. Olobîcu*) 76
Traducerea automată şi unele probleme lingvistice în discuţia specialiştilor sovietici (*V. Rudeanu*) 84

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Dicţionar rus-romîn, Bucureşti, ESPLA, vol. I, 800 p. (1959); vol. II, 752 p. (1960) (*Emil Vrabie*) 92
Lexic regional, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*Lucreţia Mareş*) 96
JOHANNES HUBSCHMID, Schläuche und Fässer (Burdufuri şi butoaie), Romanica Helvetica, vol. 54, Bern, A. Francke, 1955, 172 p. şi o hartă (*B. Capesius*) 98
Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 234 p. (*Magdalena Popescu-Marin*) 101

SEMIAUXILIARE DE ASPECT?

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

I. În lucrările care, într-un mod sau altul, au abordat în ultima vreme problema aspectului şi a modalităţilor de exprimare a acestei categorii în limba romînă, se menţionează de obicei şi posibilitatea de a-l exprima cu ajutorul unor verbe ca *a începe*, *a apuca*, *a prinde* etc. [1].

În general, acest procedeu de exprimare a aspectului în limba noastră e amintit în treacăt, şi chiar cercetările mai recente se opresc asupra unui număr destul de restrîns de verbe din cele care pot fi folosite pentru a pune în evidenţă gradul de desfăşurare a acţiunii, limitîndu-se de fiecare dată la una din construcţiile posibile. Acest mod de abordare face ca cercetătorii să aibă o imagine oarecum unilaterală a problemei.

Cercetarea de faţă îşi propune, fără a pretinde să fie exhaustivă, să treacă în revistă un număr destul de mare de construcţii capabile de a exprima în limba romînă ideea de aspect, pentru a pune în lumină bogăţia şi varietatea lor şi pentru a permite unele concluzii referitoare la natura şi rolul verbelor care exprimă în cadrul acestor construcţii aspectul şi sînt numite în unele din lucrările citate semiauxiliare.

II. Verbele care apar în asemenea construcţii se pot grupa după nuanţa aspectului pe care o exprimă.

1. Începutul acţiunii se exprimă prin verbe ca :

A începe, cel mai întrebuinţat dintre verbele capabile să exprime aspectul incoativ, care alcătuieşte mai multe tipuri de construcţii şi anume :

a) *a începe* + infinitiv :

Începură a se veseli. Coresi, C_2, 21.

[1] C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba romînă*, în *LR*, 1953, nr. 6, p. 17—22. Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal*, în *CV*, *IV*, nr. 4, 1952, p. 11—14. G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în *Mélanges... Oslo*, p. 23—61.

Această problemă a preocupat şi pe lingviştii sovietici S. Berejan (*Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal*, în *Limba şi literatura moldovenească*, 1958, nr. 2, p. 36—42) şi A. Ciobanu (*Conjunctivul în componenţa sintagmelor predicative incoative*, în aceeaşi publicaţie, nr. 3 din 1959, p. 10—18).

De iznoavă au început a strînge oaste. Gr. Ureche, Cr. 85.
Început-au a ieşi de prin munţi. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 153.
Începu ziua a se ivi. V. Alecsandri, Pr. 142.
Am început a înţelege cele ce se petrec în lume. I. Ghica, S. 27.
Cinstita holeră a început a secera prin Humuleşti. I. Creangă, O. 23.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse a se desface. M. Eminescu, P. 147.
Începu a plînge cu foc. Basme (Ispirescu), 20.
De departe Moş-Vîrlan începu a-l chiui. M. Sadoveanu, O.VIII, 159.

b) *a începe* + conjunctiv :

Lor începu să le placă armele, vînătoarea şi călăria. I. Ghica, S. 69.
Nică începe să mă asculte. I. Creangă, O. 19.
Începu să-i tîcîie inima. Basme (Ispirescu), 20.
Şi-ncepu încet să sune. M. Eminescu, P. 81.
Herdelea începu să vorbească. L. Rebreanu, R. 111.
Începea să povestească năprasnicele sale întîmplări din tinereţă. M. Sadoveanu, O. VIII, 448.
Încep, ca să zic aşa, să te văd. T. Arghezi, C. J. 188.

c) *a începe* + *de* + un verb la acelaşi mod şi timp.

O început apăi oamenii de rămînea şi pă acolo. Gr. N.II, 106 (Transilvania) [1].

Trei deşte-n gură că punea
Şi-ncepea dă şuera. Gr. N. I, 106 (Argeş).

d) Diferită ca structură, dar destul de apropiată ca sens e construcţia în care *a începe* e însoţit de un substantiv subiect sau complement direct :

Eu l-am cunoscut cu un an înainte de a începe focul. J. Bart, D.U. 124.
Acum începe vînzarea. M. Sadoveanu, O. VIII, 371.
Pe coastele din jurul nostru începu şuietul brazilor. Ibid., 73.
Am început săpăturile între nuci. Ibid., 61.

Cum se poate constata din exemple, valoarea semantică e mai apropiată de cea a construcţiilor menţionate la *a, b, c*, în cazurile în care *a începe* e însoţit de un substantiv nume de acţiune.

Dintre construcţiile alcătuite din *a începe* şi o formă verbală, ultima (vezi mai sus *c*), apare, rar, în limba populară vorbită, iar celelalte două, perfect echivalente ca sens din cauza sinonimiei, în această situaţie, dintre infinitiv şi conjunctiv, sînt folosite în limba populară vorbită şi în cea literară în toate regiunile şi în toate stilurile, deosebindu-se numai ca frecvenţă.

În textele din secolul al XVI-lea predomină net construcţia cu infinitivul, construcţie tot mai mult concurată în secolele următoare de cea cu conjunctivul, proces care se încadrează în tendinţa manifestată în limba romînă de a înlocui în diferite situaţii infinitivul prin conjunctiv.

Printr-un sondaj statistic efectuat pe 40 de pagini de text, alese la întîmplare, s-au obţinut următoarele cifre : Gr. Ureche — 4 construcţii

[1] Într-un text din aceeaşi regiune apare construcţia cu infinitivul : *Am început a mere la şcoală.* ibid.

cu infinitivul din 4, V. Alecsandri — 11 din 11, I. Creangă — 30 din 32, M. Sadoveanu — 12 din 21, L. Rebreanu — 5 construcţii cu conjunctivul din 5, M. Preda — 24 construcţii cu conjunctivul din 24 [1].

În limba populară, construcţia cu infinitivul predomină în Moldova, pe cînd în regiunile de grai muntenesc pare a se folosi mai des, după *a începe*, conjunctivul [2].

Acest cu totul aproximativ sondaj statistic arată, cum era de aşteptat, că, din cele două construcţii, mai veche e cea cu infinitivul, iar pe de altă parte că, în procesul de substituire a infinitivului, prin conjunctiv, Moldova (şi poate unele regiuni ale Ardealului: Ţara Oaşului, de exemplu) reprezintă o zonă mai conservatoare decît regiunile de grai muntenesc.

În textele literare, diferenţa de frecvenţă a celor două construcţii se explică prin originea locală a autorilor şi prin epoca în care au fost scrise textele. Astfel, folosirea exclusivă a construcţiei cu infinitivul la V. Alecsandri se explică nu numai prin originea sa moldovenească, ci şi prin epocă: în textele din prima jumătate şi de la mijlocul secolului al XIX-lea frecvenţa foarte mare a construcţiei cu infinitivul se explică şi printr-o recrudescenţă a infinitivului datorită influenţei franceze.

A prinde, exprimînd începutul acţiunii, pare a se construi aproape exclusiv cu infinitivul:

Unul dintr-înşii a prins a fluiera. Basme (Eminescu), 277.
Ileana Sinziana... prinse a certa pe neguţător. Basme (Ispirescu).

Petre Petre prinse a se nelinişti, a se roşi şi a mormăi. L. Rebreanu, R. 361.

Cîţiva flăcăi sorţari... prind a-l ispiti să înceapă povestirea din vremea războiului, cu turcii. J. Bart, D. U. 124.

Pe urmă au prins a cădea şi dintre noi. M. Sadoveanu, O. VIII, 551.
Am prins a schimba feţi, feţi di ruşini. Gr. N. I., 546 (Dorohoi).
Am prins a plînze. Ibid., 409 (Tutova).
Soldaţîi o prins a zîše „ura". Ibid., 400 (Tecuci).

Cîn văzui că nu mai ninge
Prinsei armele a strînge. Ibid., 24 (Gorj)

Turśii o prins a da'nt'ai noşti. Ibid., 3 (Mehedinţi).

Cîn o prins îel a ziura
Tisa'n tiserŭ verde'sta. Ibid., II, 80 (Transilvania).

---

[1] Gr. Ureche, Cr., p. 127—161, V. Alecsandri, Pr., p. 108—148, I. Creangă, O., p. 17—37, 117—137, M. Sadoveanu, O. VIII, p. 7—47, L. Rebreanu, R., p. 57 — 97, M. Preda, M., p. 5—45.

Lingvistul sovietic A. Ciobanu constată (art. cit., p. 14, nota 30), pe baza unei statistici, preferinţa pentru construcţia *a începe* + conjunctivul la scriitorii din R.S.S. Moldovenească.

[2] Afirmaţiile se bazează numai pe faptele din Gr. N. În textele de grai moldovenesc (din fostele judeţe Fălciu, Vaslui, Botoşani, Iaşi, Roman, Putna, Suceava) apar 9 construcţii cu infinitivul şi 2 cu conjunctivul, pe cînd în textele munteneşti (Buzău, Tecuci, Prahova, Ialomiţa, Brăila, Argeş, Constanţa, Tulcea) întîlnim 13 construcţii cu conjunctivul şi 11 cu infinitivul.

Prinsă a striga dźi pin ocol. Ibid., II, 115 (Transilvania).

L-o prins pe mîţ ş-o prins a-l drăgosti. Ibid., II, 66 (Ţara Oaşului)[1].

Această construcţie, frecventă în limba populară vorbită[2], se întîlneşte mult mai rar în limba literară şi anume aproape exclusiv în stilul beletristic. Foarte des e întrebuinţată de M. Sadoveanu.

A se pune, folosit tot în limba populară, intră în alcătuirea unui număr mai mare de construcţii :

a) *a se pune* + conjunctivul

După ce se aprindea opaiţul şi tata se punea să mănînce. I. Creangă, O. 35.

S-a pus să mănînce şi el ceva. I. Creangă, O. 168.

Se puse deci să se hodinească. Basme (Reteganu), 161.

Sî sî pui sî sapi o bortî-n pămînt. Gr. N. I, 506 (Fălciu).

Doisprăzece cîrjalii turci... s-a pus să spargă uşile zăvorîte. Ibid., 167 (Vlaşca).

b) *a se pune* + infinitiv, construcţie foarte rară :

Făcu un foc mare şi se puse a se odihni. Basme (Ispirescu), 83.

c) *a se pune* + supin

De vreme ce ne-am pus pe povestit am să vă spun şi eu o anecdotă. V. Alecsandri, Pr. 31.

De-amu puneţi-vă pe făcut privigheri de toată noaptea. I. Creangă, O. 36.

Şi ne punem, dragă Doamne, la învăţat. I. Creangă, O. 71.

d) *a se pune* + de (şi) + un verb la acelaşi mod şi timp :

Şi aceea s-au pus de o au dres şi o au grijit de tot. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 348.

Domnul, după ce omorî pe pădurar, se puse şi bătu şi pe muierea lui. Basme (Reteganul), 173.

e) Ca şi *a începe, a se pune* se construieşte cu un substantiv (circumstanţial prepoziţional) :

Mă pusei pe gînduri, V. Alecsandri, Pr. 26.

Săracul se puse pe gînduri şi tot ofta. Basme (Ispirescu), 48.

A (se) porni se construieşte :

a) cu infinitivul :

Spre Bucureşti a merge s-au pornit. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 144.

Cu toată oastea au trecut Dunărea şi... în jos au pornit a veni. Ibid., 140.

Dinspre han porniră a-mi răspunde chiuituri prelungi. M. Sadoveanu, O. A. IV, 158.

Tremurul frunzei stătu, un glas, hăulind, începu a suna, pe urmă iar porni a cînta frunza. M. Sadoveanu, O. VIII, 51.

---

[1] Construcţia cu conjunctivul pare a fi foarte rară :

Nici n-ar prinde să se măsoare cu ei, că nu se simt în putere. Basme (Stăncescu), 191.

Şi doamnele grăbit au prins
Să se gătească dinadins
Ca niciodat'. G. Coşbuc.

[2] Cum se vede din citate, apare în toate regiunile.

b) cu conjunctivul:

Cînd a pornit să umble, atunci băgai de seamă că șchioapătă. J. Bart, D. U. 123.

Țăranii... porniră din nou să țipe. L. Rebreanu, R. 416.

c) cu un substantiv în acuzativ cu sau fără prepoziție:

Ne porniam de laolaltă la rîs ca niște nebuni. V. Alecsandri, Pr. 22.

Țăranii porniră pe rîsete. L. Rebreanu, R. 352.

Ispravnicul porni într-un rîs vesel. M. Sadoveanu, O. VIII, 148.

Noi pornisem război împotriva istoriilor de pe ceea lume. Ibid., 536.

Cîn pornisă turcu cu război. Gr. N. I, 195 (Ialomița).

În construcțiile de acest tip, *a porni* păstrează, uneori ca în ultimul exemplu, un sens foarte apropiat de sensul său fundamental.

Construcțiile discutate la punctele *a* și *b* au o folosire oarecum diferită în timp și pe regiuni: în textele vechi predomină construcția cu infinitivul, în cele moderne, la scriitorii munteni, se constată preferința pentru construcția cu conjunctivul, pe cînd cei moldoveni folosesc de predilecție infinitivul.

În limba modernă *a porni* apare mai des în asemenea construcții la diateza activă, pe cînd în textele vechi se întîlnește mai des reflexivul.

A se apuca[1] se construiește:

a) cu infinitivul:

Apucatu-m-am și eu pre urmă a tuturor a scrie aceste povești. Gr. Ureche, Cr. 2.

El se apuca a scoate acelea la cap. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 139[2].

b) cu conjunctivul:

Socoti... să se apuce să facă și vreun lucru bun. Gr. Ureche, Cr. 185.

Această aducere aminte m-a făcut... să m-apuc să-ți vorbesc de un biet original. I. Ghica, S. 141.

Apucă-te numaidecît să-ți faci un bordei. Basme (Ispirescu), 46.

Se apucase să izbească în mașină. Rebreanu, R. 396.

Ne-apucăm să studiem. M. Preda, M. 26.

c) Destul de frecventă e construcția cu supinul:

S-apucă de făcut bucate. I. Creangă, O. 130.

Ne apucăm de făcut poște. Ibid., 67.

d) Mai rar *a se apuca* alcătuiește cu un alt verb o construcție coordonatoare:

Apucă-te, Crîncule, iar și-ți caută nevasta. Basme (Reteganul), 141.

Iar dacă s-au înmulțit... se apuca de prăda și jecuia. Gr. Ureche, Cr. 71.

S-au apucat... de au făcut mănăstire. Ibid., 185.

Apucatu-s-au... de au făcut... și altă rîndu de case. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 346.

---

[1] Pentru nuanțele semantice cu care apare *a se apuca*, în această situație, în diferite contexte, cf. Al. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în *BL, VI* (1938).

[2] Rar, în limba veche, se întîlnește construcția cu infinitivul lung: *Apucatu-m-am și eu a scriere.* Gr. Ureche, ap. DA.

Haide, apucă-te de-ţi fă părul. V. Alecsandri, T. 331, ap. *DA.*

e) Ideea de început de acţiune apare şi în construcţiile în care *a se apuca* e însoţit de un substantiv subiect sau complement :

O apucă un plîns de jale. V. Alecsandri, Pr. 81.

M-a apucat aşa o sfîşiere la inimă. M. Sadoveanu, O. VIII, 468.

Să se apuce de lucrul caselor să le facă. M. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 198.

Verbele momentane ca **a bufni, a izbucni, a podidi** etc. intră de asemenea împreună cu verbe sau substantive în alcătuirea unor construcţii care exprimă începutul acţiunii. Spre deosebire de cele discutate mai înainte, aceste verbe au o întrebuinţare redusă, limitată la combinarea cu anumite verbe sau substantive :

Ii o buhnit a rîde ; ieu am rămas ca un prost. Gr. N. I, 546 (Dorohoi).

Copila părintelui... o bufnit de rîs. I. Creangă, O. 18.

Îi bufnea rîsul pe toţi ucenicii. Ibid., 39.

Noi atunci am pîrlit-o la fugă. Ibid., 37.

Plînsul... o podidi iarăşi. L. Rebreanu, R. 155.

Avocatul izbucni în rîs. M. Sadoveanu, O. VIII, 594.

În textele vechi se întîlnesc destul de des, exprimînd această valoare, **a purcede, a se scula, a se ridica** însoţite de verbe ale mişcării :

Spre Giurgiu au purces a merge. R. Greceanu, în Mag. Ist. II, 205.

Domnul au purces de au mers înainte pînă la Săcele. Ibid., 165.

Apoi s-au sculat seraschierul de s-au dus la atac. Ibid., 171.

Apoi s-au sculat de au mers la Filipeşti. Ibid., 193.

Domnul să se rîdice să meargă lîngă dînşii. Ibid., 209.

Aceeaşi valoare apare în îmbinarea **a se lua** şi **a se duce**[1] frecventă în limba populară :

După aia s-ău luat şi s-ău dus în tîrg. Gr. N. II, 93 (Transilvania).

Ipate şi cu Chirică se iau şi se duc la horă în sat. I. Creangă, O. 178.

De obicei cele două verbe concordă, ca în citatele de mai sus, în ce priveşte forma. Rar pot avea formă diferită :

Se ie Sfînta Duminecă împreună cu Harap Alb şi se duc în pădurea cerbului. I. Creangă, O. 206.

De asemenea destul de rar, verbul *a se lua* se cuplează în construcţii de acest tip cu alte verbe ale mişcării decît *a se duce* :

Se ia Călin Nebunul şi intră. Basme (Eminescu).

Şi aşa Sfînta Duminecă se ie şi se întoarnă singură acasă. I. Creangă, O. 207.

Cu totul sporadic, *a lua* intră în construcţii cu o valoare asemănătoare, dar diferite ca structură de cea discutată mai sus :

S-a luat dară să plece. Basme (Reteganul), 162.

În textele vechi şi în vorbirea populară, în construcţii cu valoare incoativă, intră şi locuţiunea ***a da dosul*** :

A dat dosul a fugi. Gr. Ureche, Cr. 97.

---

[1] Al. Graur, *art. cit.*, discută valoarea acestei construcţii, punînd-o în legătură cu *a se apuca.*

Oastea ungurească au dat dosul a fugi. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 162.

2. Durata acțiunii, continuarea, desfășurarea ei neîntreruptă după un moment dat se exprimă prin verbe ca :

a urma, a continua însoțite de alt verb dependent, la infinitiv sau la conjunctiv :

Iar în partea cealaltă de baltă, a urmat a șopti Culai,... au clocit... gîște sălbatice. M. Sadoveanu, N. Fl. 65.

A avut totuși puterea să continuie a-și îndeplini menirea pe pămînt. M. Sadoveanu, O. VIII, 623.

Lăutarii continuară a cînta un răstimp. L. Rebreanu, R. 153.

Prezența lui Radu Brumaru continua să-l sîcîie. L. Rebreanu, R. 181.

Va continua să fie așa cum a fost. M. Preda, M. 296.

Țugurlan continua să tacă. Ibid.

Adeseori în cazul construcțiilor cu verbe dicendi acestea sînt elidate :

— *Acum nici nu mai sînt oamenii care au fost, urmă meșterul Ienache.* M. Sadoveanu, O. A. IV, 53.

Verbele care exprimă durata se pot construi și cu substantive :

Își urma cu liniște reparația unui colțun. M. Sadoveanu, O. VIII, 595.

Omul își urma munca începută. Ibid., 407.

Ideea de durată apare și în construcțiile alcătuite din **a sta** și alt verb :

E fariseiulu sta așa, întru elu și se ruga. Coresi, C_2. 11.

Cu fermane viind... să nu mai stea să facă stricăciune țării. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, 193 [1].

Stau cîteodată și-mi aduc aminte. I. Creangă, O. 17.

Stam și mă gîndeam și am băut tutun. M. Preda, M. 333.

Ai sta și ai munci pentru ei pînă ai cădea pe jos. Ibid., 61.

3. Mai numeroase sînt verbele la care se recurge pentru a exprima încheierea unei acțiuni :

Destul de frecvent se folosește în acest scop verbul **a înceta** însoțit de un verb la infinitiv sau conjunctiv :

a) *Pe la anul 1821 tunul încetase d-a răsuna în Europa.* I. Ghica, S. 27.

Ochii ei... încetase de-a mai vărsa lacrimi. Basme (Eminescu), 53.

Anghelina nu încetase a zbiera. L. Rebreanu, R. 482.

b) *Dară muierea tot nu înceta să-i roadă urechile.* Basme (Sbiera), 90.

Niculina nu înceta să se scuze. L. Rebreanu, R. 130.

De-abia atunci a încetat să mă onoreze cu vizitele. M. Sadoveanu, O. VIII, 622.

---

[1] De cele mai multe ori construcția *a sta* + conj. exprimă o valoarea diferită, aceea a acțiunii pe punctul de a se realiza :

Stînca stă să se prăvale. M. Eminescu, P. 67.

Stă să moară de urît. Basme (Reteganul), 151.

O valoare asemănătoare au construcţiile în care aceste verbe sînt însoţite de substantive (cu rol de subiect, complement direct sau prepoziţional) :

Au încetat vrajba între craiul unguresc şi între Ştefan Vodă. Gr. Ureche, Cr. 33.

Ninsoarea mai încetase. I. Creangă, O. 32.

El încetă din cîntare. Eminescu, P. 81.

A isprăvi şi echivalentele sale **a sfîrşi, a mîntui, a găta** (I), **a termina** etc. se construiesc mai ales cu supinul[1] :

Nu isprăvise ghini din mîncat, numa-l videm că aleargă la cal. Gr. N. I, 232 (Buzău).

După ce au isprăvit ei de grăit şi de pus la cale, Todiriţă Catană a venit împotriva mea. M. Sadoveanu, O. A. IV, 63.

Isprăvirăm de mîncat. M. Sadoveanu, O. VIII, 361.

Isprăvi de tras şi mănuşa a doua. Ibid., 104—105.

A sfîrşit de zis acestea. I. Creangă, O. 188.

Ş-o liotă de ţigani tocmai sfîrşea de răstocit o creangă a apei. M. Sadoveanu, O. A. IV, 39.

Mîntuim de băut cana ceea. I. Creangă, O. 65.

Io pi dzîuă dzî-adz
Am mîntuit dzi dziscîntat. Gr. N. I, 500 (Fălciu).

Mănîncă, pînă ce gătesc de mîncat toate cele cinci pîni. I. Creangă, O. 261.

Şi cînd i-o gătat de-mpîns génele de pe ot' o şî dzis baba. Gr. N. II, 66 (Ţ. Oaşului).

Am terminat de săpat.

Toate aceste verbe se construiesc şi cu substantive :

Zăresc... pe Aglaiţa isprăvindu-şi găteala. M. Sadoveanu, O. VIII, 214.

Încă înainte de a-şi fi sfîrşit orbul istorisirea, Liţa Salomia începuse a nu mai avea astîmpăr. M. Sadoveanu, O. A. IV, 105.

Au terminat cu laudele şi cu critica. I. Ghica, S. 177.

Am terminat şi noi de sapă şi aşteptăm. M. Preda, M. 185.

Pentru a marca momentul de încetare a acţiunii se întrebuinţează în aceleaşi construcţii şi verbul **a se opri** :

a) *Din cînd în cînd el se oprea din cîntat.* M. Preda, M. 268.

Una din fete se opreşte din zbînţuit. Ibid., 288.

b) *Ailalţi s-au oprit din zbînţuială. Ibid.*, 289.

A conteni echivalent cu *a înceta* şi *a se opri* se construieşte mai rar cu infinitivul, mai frecvent cu substantive :

a) *Inimă, nu conteni cu suspin a te boci.* C. Conachi, P. 164, ap. *DA.*

Pasărea nu mai conteneşte de-a cînta. Ispirescu, L. 298, ap. *DA.*

Cetate Udrüul a bate nu conteniia. D. Cantemir, Ar. 398, ap. *DA.*

[1] E posibilă, dar extrem de rar întrebuinţată, şi construcţia cu infinitivul sau conjunctivul : *sfîrşise (de) a povesti, terminase să povestească.*

b) *Miloșii copii au contenit suspinurile.* Drăghici, R. 34, ap. *DA.*
Trupul și viața conteniră. M. Sadoveanu, O. VIII, 420.
Bătrînii întoarseră spre ele capetele și-și conteniră discuția. Ibid., 616.
Contenea o clipă din lucru. Ibid., 390.

Ideea de încheiere a acțiunii e implicată și de verbe cu sensul de „a duce la capăt", „a realiza", „a reuși" ca : **a ajunge, a apuca**[1], **a izbuti** etc.

Primele două se construiesc cu infinitivul sau conjunctivul :

a) *Văzînd Domnul că mintea omenească a coprinde nu ajungea...*
Mama... ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel. I. Creangă, O. 23.
Bine că ați apucat a veni și d-voastră. I. Creangă, O. 176.
Și cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii, adeseori dus rămînea pînă la moarte. Ibid., 186.
N-apucă bine a scăpa din una și dau peste alta. Ibid., 24.
De-abia apucase a ațipi. L. Rebreanu, R. 402.

b) *Ajunsese să tremure boierii cei răi și ciocoii.* I. Ghica, S. 52.
Atunci parcă ajunsese să înțeleagă că s-a întîmplat ceva cu totul deosebit. M. Sadoveanu, O. VIII, 109.
Nici n-apuci să pornești că a și sosit. L. Rebreanu, R. 171.

A izbuti alcătuiește, pe lîngă construcții de acest tip :
Am izbutit... să facem... pe cheful stăpînului. I. Creangă, O. 207.
N-a izbutit să dobîndească nici o avansare. L. Rebreanu, R. 68, și construcții în care relația dintre cele două verbe este exprimată prin conjuncția *de* :
Cine știe cum am izbutit de m-am îngropat în țărnă la rădăcina unui păpușoi. I. Creangă, O. 19.

III. Enumerarea anterioară impune unele observații în ce privește construcțiile de tipul *verb* + *verb* capabile să exprime gradul de desfășurare al unei acțiuni și anume :

a) Cum s-a văzut din II, verbele capabile să alcătuiască asemenea construcții sînt în limba romînă foarte numeroase. Foarte bine reprezentate sînt construcțiile care exprimă începutul sau sfîrșitul acțiunii. Mult mai redus e numărul construcțiilor care exprimă durata. Afirmația e valabilă atît în ce privește varietatea, cît și frecvența. Această diferență cantitativă în ce privește exprimarea diferitelor grade de desăvîrșire a acțiunii s-ar putea explica, poate, avînd în vedere faptul că sistemul timpurilor cuprinde în limba romînă un număr destul de mare de forme capabile să exprime durata : prezentul, imperfectul, viitorul, în schimb lipsesc timpurile care să cuprindă în valoarea lor ideea de început sau de încheiere a unui proces. De asemenea, durata cunoaște în limba romînă [2] și o exprimare sintactică, prin repetiție.

[1] Trebuie distins *a apuca* terminativ de *a se apuca* care exprimă începutul acțiunii. De valoarea terminativă a lui *a apuca* se leagă și valoarea construcțiilor negative de tipul *nu apucă să se oțelească.* Gh. Nedioglu (*art. cit.*, p. 13) considera pe *a apuca* (nu *a se apuca*) „semiauxiliar incoativ".

[2] Vezi *Un procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba romînă : repetiția*, în SCL, 3, 1960, p. 485 și urm.

Dintre verbele care exprimă gradul de desăvîrşire al acţiunii, unele au, cum s-a văzut, o răspîndire teritorială restrînsă, folosirea lor fiind un fenomen dialectal, altele apar mai ales în textele vechi, sau par a fi relativ recente, deci sînt proprii unei anumite faze a limbii. Prin aceasta, sinonimia, care la prima vedere ar părea foarte bogată, ca fenomen al unui sistem sincronic, se reduce simţitor.

b) Sub raportul celui de-al doilea element al construcţiei, constatăm că unele din verbele în discuţie au o distribuţie extrem de largă, putînd să-şi subordoneze orice verb (cf., de ex., *a începe, a prinde, a sfîrşi*), pe cînd altele se combină cu verbe aparţinînd unei categorii semantice foarte restrînse (ca, de ex., *a purcede, a bufni, a podidi*).

Din punct de vedere gramatical, constatăm că al doilea element al construcţiei poate fi verb sau substantiv. *Toate* aceste verbe se combină *şi cu substantive*, nu numai cu verbe, alcătuind construcţii cu valoare identică sau foarte apropiată. La unele constatăm chiar o preferinţă pentru construcţia cu substantivul.

c) Sub aspectul structurii construcţiei, deosebim două tipuri: cel *subordonator* (verb + infinitiv, conjunctiv sau supin) şi tipul *coordonator* (în care relaţia dintre cele două verbe componente se stabileşte prin conjuncţiile *şi* sau *de*).

Cele două construcţii nu se repartizează riguros în funcţie de nuanţa aspectuală pe care o exprimă, nici nu sînt proprii anumitor verbe. Unele verbe (de ex., *a începe, a (se) apuca)* apar în oricare din varietăţile de construcţie enumerate. Altele manifestă o capacitate mai mică de îmbinare (cf. *a prinde, a sfîrşi* etc.). În linii mari, se poate afirma că în exprimarea ideii de început şi de durată a acţiunii predomină construcţiile în care verbul subordonat e la conjunctiv sau la infinitiv, în timp ce construcţiile cu supinul reprezintă mijlocul cel mai răspîndit de exprimare a sfîrşitului acţiunii. Această preferinţă clară pentru supin dă un aspect mult mai unitar construcţiilor cu valoare terminativă.

d) Din punct de vedere semantic, verbele în discuţie exprimă, în cele mai multe cazuri, prin sensul lor fundamental începutul, durata sau sfîrşitul, deci intră în construcţiile pe care le avem în vedere cu sensul lor de bază.

Altele, mai puţine, participă la alcătuirea acestor construcţii, fiind folosite cu un sens secundar, derivat, care apare la unele verbe numai în construcţiile care exprimă gradul de desfăşurare al acţiunii. Dar acest sens nu se dezvoltă numai cu ocazia combinării cu verbe, ci şi în construcţiile cu substantive (cf. de ex. *a (se) porni, a (se) apuca* etc.).

IV. Multe lucrări de lingvistică din ultima vreme consideră verbele în discuţie *(semi) auxiliare de aspect* (sau *aspectuale*) [1]. De cele mai multe ori termenul e folosit fără o prealabilă justificare, iar cînd există o argumentare, aceasta se bazează, exclusiv sau în special, pe aspectul semantic

[1] Cf. Gh. Nedioglu, *art. cit.*; S. Berejan, *art. cit*; A. Ciobanu, *art. cit.*

al construcției [1]. În unele lucrări se invocă și unele fapte gramaticale: imposibilitatea de a folosi cele două verbe cu subiecte diferite, faptul că cele două verbe „exprimă o singură idee procesuală cu o singură valoare temporală și un singur aspect verbal" [2], persoana, timpul și modul fiind indicate de „semiauxiliar" [3].

În stabilirea caracterului unitar al unei construcții, argumentul semantic, de care nu se poate face abstracție, nu este totuși concludent decît în măsura în care este sprijinit, este întărit de indici gramaticali ai fuziunii într-un tot unic a elementelor alcătuitoare ale construcției.

De aceea pentru lămurirea problemei dacă aceste verbe au sau nu caracter de „semiauxiliare", și implicit, dacă construcțiile pe care le alcătuiesc s-au gramaticalizat, e necesar să ne oprim amănunțit asupra aspectului formal al construcției. Ea a preocupat pînă acum numai pe lingvistul sovietic A. Ciobanu (*art. cit.*), care s-a oprit de altfel destul de în treacăt asupra acestei probleme, enumerînd cîteva fapte privind categoriile gramaticale manifestate în construcție.

La prima vedere, observațiile menționate par convingătoare. Privite mai îndeaproape, ele manifestă unele slăbiciuni.

Se afirmă că întreaga construcție exprimă o valoare modală și temporală unică, fapt care nu poate fi contestat, dar care nu e concludent, deoarece în limba romînă acest lucru se întîmplă aproape întotdeauna cînd o subordonată e construită cu conjunctivul: *A cerut să fie mutat. Hotărîse să plece. Va dori să știe.*

Adeseori chiar indicativul din propoziția subordonată exprimă o acțiune concomitentă cu cea a verbului din regentă: *Știa că venim.*

Infinitivul exprimă de asemenea de multe ori o acțiune simultană cu a verbului predicat: *În această situație datoria noastră e de a lucra fără preget.*

O observație asemănătoare se impune și în ce privește persoana și numărul, adăugînd însă că aceste categorii nu sînt exprimate numai prin forma „semiauxiliarului", cel puțin în construcțiile în care al doilea verb e la conjunctiv, deoarece prezentul conjunctivului are forme distincte pentru diferitele persoane și pentru cele două numere.

Mai mult decît atît, în construcțiile cu conjunctivul și infinitivul, categoria diatezei este exprimată numai prin forma verbului subordonat: *A început să fie clădită. A început să fie arat.*

Din construcțiile bazate pe coordonare, pe care A. Ciobanu nu le-a avut în vedere, timpul și modul, ca și numărul și persoana, sînt exprimate de forma ambelor verbe.

În ce privește aspectul, cum se arată chiar în articolul citat [4], valoarea construcției depinde de sensul semantic și de cel aspectual al „semiauxiliarului", precum și de valoarea lexicală a verbului subordonat. Se invocă

[1] Cf. S. Berejan, *art. cit.*, p. 39; A. Ciobanu, *art. cit.*, p. 11.
[2] Gh. Nedioglu, *art. cit.*, p. 17; A. Ciobanu, *art. cit.*, p. 11.
[3] A. Ciobanu, *art. cit.* p. 12.
[4] p. 13—15.

de asemenea valoarea aspectuală a modului[1], lucru care ni se pare nejustificat, întrucît dacă categoria timpului nu e străină în limba romînă de cea de aspect, modul nu are nimic de-a face cu aspectul. Prezentul conjunctiv păstrează nealterată valoarea de aspect inclusă în sensul lexical al verbului : *să plec* e, momentan, perfectiv, *să citesc* durativ.

Perfect valabilă, dar nu suficient de concludentă este afirmația referitoare la identitatea subiectului celor două verbe [2]. Întotdeauna cele două verbe au același subiect, chiar în cazul în care al doilea verb e la pasiv. Coincidența dintre subiectul verbului regent și a celui din subordonată o întîlnim însă, e drept, nu ca unică posibilitate, și în cazul altor verbe : *V-ați hotărît să lucrați*, *Am cerut să fiu eliberat*, *Ai vrut să citești* etc.

Pentru a susține caracterul gramaticalizat cel puțin al unora dintre construcțiile în discuție, se pot invoca exemple ca :

a) *De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva, Oamenii din ziua de-astăzi* să mă-nceapă a lăuda.
M. Eminescu, P. 154.

Prin întuneric s-a început *ei* a lupta. Basme (Eminescu), 278.

b) *Atunce* s-au isprăvit *și biserica* de zugrăvit. R. Greceanu, Cr. în Mag. Ist. II, p. 347.

Încă nu m-a gătii de ascultat. Creangă, O. 19.

Muierea lui Traian taman se terminase de țesălat. M. Preda, M. 282, în care forma neaccentuată a pronumelui (reflexiv sau personal) însoțește verbul „semiauxiliar" și nu verbul subordonat la care se referă, fapt pe care l-am putea considera o dovadă a caracterului unitar al construcției.

În cazul verbului *a începe*, de altfel foarte mult întrebuințat, nu am întîlnit decît aceste două construcții cu pronumele complement atașat de „semiauxiliar" (*a*), amîndouă aparținînd la același scriitor. Pentru vorbitorii de azi ai limbii romîne, construcțiile sînt neobișnuite. De altfel, în amîndouă citatele verbul depedent e la infinitiv, iar construcția care predomină net în limba romînă contemporană este cea cu conjunctivul. De aceea exemplele citate nu permit afirmarea, pe baza lor, a caracterului unitar al construcției *a începe* + verb.

Citatele de la *b*, în care pronumele reflexiv sau personal complement e raportat la întregul grup alcătuit dintr-un verb care exprimă încheierea acțiunii și un supin, constituie pentru limba de astăzi construcții obișnuite, destul de frecvente. Aceste construcții sînt explicabile dacă avem în vedere faptul că supinul nu este susceptibil de a exprima categoria diatezei (supin nu există decît la diateza activă). Această particularitate a supinului a făcut ca marca diatezei reflexive, pronumele reflexiv, să se alăture singurei forme verbale din construcție susceptibilă de a o primi și anume verbului care exprimă încheierea acțiunii și care e la alt mod, nu la supin. O dată realizată construcția prin reflex. + verb care exprimă încheierea acțiunii + supin, dată fiind întrepătrunderea dintre pronumele reflexiv și pronumele personal, a fost posibilă plasarea, înaintea verbului cu sens terminativ, și a pronumelui personal aton cu funcție de complement.

[1] p. 15.

[2] Acest fapt e, pe bună dreptate, cu insistență susținut de A. Ciobanu în *art. cit.*

Din discuția anterioară reiese că dacă lăsăm la o parte construcțiile cu supinul asupra cărora ne-am oprit mai sus, nu există, cu excepția comunității subiectului celor două verbe, nici un fapt gramatical care să indice unitatea (deci fuziunea într-un tot a elementelor alcătuitoare) construcțiilor de care ne ocupăm. Iar comunitatea subiectului nu constituie o dovadă suficientă, concludentă, mai ales dacă, ca în cazul acestor construcții, o serie de fapte, — cum ar fi varietatea mare de tipuri de construcții cu aceeași valoare în alcătuirea cărora poate intra același verb și, pe de altă parte, capacitatea acestor verbe care exprimă gradul de desăvîrșire a acțiunii de a se combina nu numai cu verbe, dar și cu substantive, alcătuind grupări cu aceeași valoare semantică — par a arăta tocmai contrariul. Numărul mare de construcții pe care le pot alcătui aceste verbe, cum și posibilitatea lor de a se combina — păstrînd același sens, care în multe cazuri este cel fundamental — cu verbe ca și cu substantive par a arăta că avem de-a face cu îmbinări *libere* de cuvinte, verbul păstrîndu-și valoarea predicativă.

Considerarea ca semiauxiliare a acestor verbe presupune transformarea lor din mijloace lexicale în unelte gramaticale de exprimare a aspectului. O asemenea transformare în sensul gramaticalizării ar trebui, inevitabil, să se manifeste și în relația dintre cele două verbe. Cum am văzut din discuția de mai sus, nu există indici gramaticali care să dovedească o asemenea transformare. De aceea nu cred că e justificată considerarea ca semiauxiliare a acestor verbe.

De altfel, nu e corect nici să considerăm și să conchidem global asupra caracterului verbelor și construcțiilor de acest fel. Se știe că o anumită modificare în limbă nu se produce deodată pentru o întreagă clasă de cuvinte, ci se propagă, treptat, din aproape în aproape. De aceea e necesar, în cazul verbelor în discuție, să nu tragem o concluzie unică pentru toate verbele mai mult sau mai puțin sinonime. Fiecare din aceste verbe are sau poate avea o situație diferită în limbă, la un moment dat.

Din prezentarea destul de succintă pe care am făcut-o se vede, de exemplu, că verbele care exprimă ideea de încheiere a acțiunii și se construiesc cu supinul alcătuiesc un grup mult mai unitar decît toate celelalte tipuri de construcții, că verbul *a începe* prin marea sa răspîndire și frecvență are mai multe șanse de a deveni „semiauxiliar" (și anume în construcțiile cu conjunctivul) decît celelalte verbe care exprimă începutul acțiunii, deși pentru limba contemporană considerarea lui ca semiauxiliar nu e prin nimic justificată. Pe de altă parte, unele verbe și anume cele care au o distribuție foarte redusă, cum sînt *a bufni*, poate și *a izbucni*, *a lua* (în construcția cu *a se duce*) par a alcătui mai curînd expresii, eventual locuțiuni, în care aduc nuanța incoativă (*a lua*, de altfel, aduce această valoare într-o serie de locuțiuni ca *a o lua la fugă* — față de *a fugi*, *a lua la bătaie* — față de *a bate* sau *a da bătaie*).

CÎTEVA NUME DE CULORI ŞI NUANŢE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ANA CANARACHE

În poezia noastră populară este mult cîntat *calul murg, murgul, murguleţul*: *Şade Toma tolănit, Şi cu murgul priponit.* Teodorescu, P. P. 582 [1]. *N-am eu cal de alergat Şi nici murgă să te-ajungă.* Bibicescu, P. P. 329. *Murguleţ cu părul creţ, Să zbori zborul gîndului.* Alecsandri, P.I. 106. *Vine Ghiţă tinerel, P-un cal murg şi bididel.* Şez. I 183.

Denumirea de *murg* se dă cailor după culoarea lor : /Culorile cailor sînt/ *negru ... murg deschis şi închis,* H.IV 9— dar de stabilit cum este culoarea *murgă,* e mai greu, căci urmărind textele populare, glosarele, precum şi răspunsurile la diferite anchete dialectale, constatăm o mare diversitate.

O serie de texte sau de informaţii sînt lipsite de preciziune : *Calul e alb, negru sau murg.* H. XVIII 267. *Culorile cailor sînt : murgi, negri, roibi, albi.* Ib. II 3. *Doi cai, unul alb şi unul murg.* Let. II 245/16.

Atunci cînd izvoarele definesc culoarea, numeroasele informaţii pe care le avem la îndemînă sînt departe de a concorda între ele : *Calul murg este negru* (ALR I 1491/5, 24, 129) ; *negru închis* (ib. 582) *ca mura* (ib. 359) ; *păr şi ochi negri* (ALR II 2007/141) ; *negru ca un murg,* precizează ALR I 1491/109 ; *cînd părul unui cal e negru, se zice că-i murg* (comunicare Marian). Din punctul 26 al Atlasului s-a răspuns : *O ţîră mai în jos din negru,* — deci nu chiar negru.

Din alte puncte anchetate s-a răspuns altfel şi anume : *Cal care nu-i nici negru, nici roşu* (ALR I 1491/9, cf. A.III 18) ; *nici roş, nici negru* (A.VI 3) ; /culoare/ *neagră-roşie* (H. X 477) ; *intermediară între neagră şi roşcată* (Chest. V 76). Din punctul 552 al anchetei Atlasului I culoarea se precizează printr-o comparaţie : *nici roş, nici negru, ca vremea cînd însărează.*

---

[1] Prescurtările folosite sînt cele obişnuite la Institutul de lingvistică.

Din punctul 735 al anchetei Atlasului s-a dat o precizare în plus : *Nici roşu, nici negru, nici alb*, iar din punctul 76 al Chestionarului Muzeului din Cluj s-a adus o notă nouă : *Roş tot corpul, picioarele şi coama negre.*

Toate răspunsurile notate pînă aci au o notă comună : *negru*, dar în alte izvoare nuanţa de negru dispare : *Calul murg este roşu* (H.IV 132, cf. II 79, VII 209) sau *roşu închis* (Şez. V 107, cf. Chest. V 76/74) *ca vişina coaptă bine* (Pribeagul, P. R. 69), *de culoare roşietică* (A.V 15) ; sinonim cu *roib* (ALRM SN h. 177 — *roib* însemnînd roşcat DL).

Gama variată a culorilor nu se termină aici. Calul murg este *negru-suriu* (Chest. V 74/76, cf. ALR I 1491/302) ; *negru, dar puţin sur* (ALR I 1492/283) ; *suretic* (ib. 1491/138) ; *negru fumuriu închis* (ib. 837) ; *muced* (ib. 351, *muced* = fumuriu, DL) *muced şi galben* (ib. 59) ; *suriu* (ib. 357, 361 passim) sau *sur* (ib. 12) ; *de culoare cenuşie* (ib. 136, 158 passim) sau *cenuşie închisă* (Cardaş, C.P.) ; *fumurie* (ALR I 1491/112) ; *porumb* (= cenuşiu — albăstriu DL) ib. 268.

Alte răspunsuri spun : *nici sură, nici neagră* (ALR I 1491/90) ; *nici sur, nici negru tare* (ib. 96) ; *nici negru, nici galben* (ib. 164). *Gălbie*, se răspunde din punctul 412 ; *galbenă* (pc. 255) ; *nici sur, nici roş, nici galben* (ib. 131) ; *negru-vînăt* (ib. 874) ; *nici negru, nici vînăt, înspicat* (ib.750) *vînăt „cumva"* (ib. 298, 305 passim) ; *nu este nici vînăt, nici alb* (ib. 87).

Din multe alte răspunsuri primite reiese că *murgul* are părul divers colorat : *e amestecătură, nici alb, nici negru* (ib. 65, 100, 285, cf. A III 3) ; *jumătate alb, jumătate negru* (ALR 1491/343) ; *cu pete în frunte, albe sau negre* (ib. 878) ; *alb şi negru-roş* (ib. 850) ; *roşu şi alb, nici roşu, nici sur* (ib. 51) ; *roşu-albiu, în doi peri* (ib. 510, 518) ; *alb şi roşu pe nas* (ib. 144) ; are *mai multe culori* (ib. 290) ; este *înspicat* (ib. 934) ; are părul *alburiu, la tulpină negru* (ib. 791) ; *alb jumătate* (ib. 345) ; *o ţîră alb, roşu, negru* (ib. 266, 354) ; *vînăt cu negru, pestriţ* (ib. 35) ; *e pistrui* (ib. 337).

Chest. „Calul" spune : *alb cu negru.*

Trecînd printr-o atît de bogată gamă de culori, calul care pentru unii a fost *negru*, ajunge să fie *aproape alb* (ALR I 1491/846).

Culoare murgă au — mai rar — şi alte animale : vaci, boi, cîini, porci, oi, nuanţa rămînînd însă tot atît de neprecisă sau de contradictorie. S-ar părea deci că vorbitorii nu se înţeleg de loc între ei în privinţa culorii murge. Dar iată ce spun textele de specialitate :

Enciclopedia Veterinară, după ce arată că această culoare este formată din două culori separate, precizează : Perii de pe corp sînt roşii cărămizii, pe cînd cei de pe cap, coamă, coadă şi partea de jos a picioarelor sînt negri (p. 151). Analizînd apoi mai amănunţit culoarea, tratatul mai precizează : După nuanţă, poate fi : murg deschis (cînd roşul de pe corp bate în gălbui ; murg închis (cînd roşul de pe corp e închis) ; murg castaniu (cînd roşul de pe corp seamănă cu culoarea castanie) ; murg buciu se apropie de negru ; murg arămiu (cînd perii roşii au reflexul aramei).

O descriere asemănătoare găsim şi în *Hipologie* [1] : Murgul e un roib cu botul, moţul, coama, regiunile inferioare ale membrelor şi coada toate

[1] *Hipologie* de Stavrescu Petre, Bucureşti, Editura Socec, 1900, p. 193.

negre. El se zice : murg (simplu) cînd corpul aduce în cărămiziu, murg deschis, cînd perii de pe corp bat în gălbui, murg închis, cînd perii de pe corp bat în negru, murg castaniu, cînd are ape de culoarea castanei ... murg arămiu sau murg vişiniu, cînd corpul are faţa aramei sau a vişinei putrede, murg auriu, cînd părul e lucios şi bate în faţa aurului.

O lucrare relativ mai recentă, *Tratat de Zootehnie* [1] spune : Culoarea murgă este o asociaţie de pigment roşu şi negru, dintre care roşul este repartizat uniform pe tot corpul, iar negrul este limitat la coamă, coadă şi extremităţile membrelor. Prin prezenţa acestui pigment negru la coamă (inclusiv moţul) coadă şi extremităţi se deosebeşte murgul de roib. Murgul reprezintă deci un exemplu de pigmentaţie centrifugă. El poate fi ordinar (obişnuit), deschis, închis, vişiniu, rotat, înspicat, nins.

Se vede deci că „murgul" este o culoare complexă, pe care poporul a „prins-o" cu greu, dar a „prins-o" destul de bine.

*

Tot atît de interesantă este şi culoarea *laie*, pentru care găsim de asemenea o mare varietate. Cînd poetul spune : *Mioriţă laie, laie bucălaie*, din text nu reiese ce culoare avea blînda Mioriţă. Informaţiile pe care ni le pun la îndemînă izvoarele sînt numeroase. Dacă nuanţa nu poate fi identificată din simpla opoziţie cu alte culori : /Oi/ *albe, lăi, bălăi.* Chest. V 75/63, în schimb, zicătoarea : *că e laie, că-i bălaie* ne duce la stabilirea precisă a culorii negre. Aceeaşi nuanţă reiese şi din multe izvoare sau texte literare : *Laia e* /oaia/ *de tot neagră la lînă.* Liuba-Iana, M. 112. *Medeanul se umple... de sumane lăi sau de cojoace albe.* Hogaş, Dr. II 130. *Odată trimise Baba Dochia pe noră-sa cu nişte lîni de oaie la rîu, dar nu ca să le spele, ci să-i facă din lîni lăi (negre) lîni albe.* Marian, S.R. 122. *Face din lînă laie, lînă albă, arată dibăcia de a face lucruri peste putinţă.* Zanne, P. III 204.

Comentînd *Miorita* lui Alecsandri (în Contemp. 1955, nr. 436,3/1). Mihail Sadoveanu, după ce spune : *Această mioriţă e — cum am văzut — laie, adică neagră*, critică pe autorul celebrei balade, arătînd că se contrazice, cînd spune că miorita are „lînă plăviţă", adică albă. Nu este sigur însă că Alecsandri „s-a contrazis", căci nu toţi informatorii sînt atît de categorici în stabilirea culorii negre pentru *laie* :

Lai este *negru deschis* (Tătăruşi-Baia) ; *nici alb, nici negru* (Diaconu, P. 37, cf. Negreşti, Neamţ) ; *nici negru—nici brumăriu* (Costişa-Bacău) ; *negru amestecat cu fire albe, cenuşiu* (Cardaş, C.P.) ; *cenuşiu* (Zagra-Năsăud) ; *sur* (I. Cr. III 114, cf. Chest. V 75/83).

La fel s-a mai răspuns la anchetele din : Constanţa, Cîmpulung-Bucovina etc. Din Neamţ (Filioara) s-a precizat : *sur deschis* (aproape alb) [2]. Aceeaşi culoare sură reiese şi din textul de mai jos : /Lîna/ *albă să vinde totdeauna cu a treia parte mai sus decît cea neagră şi laie.* Drăghici, ap. TDRG.

[1] *Tratat de Zootehnie generală* de G. K. Constantinescu, Bucureşti, Institutul de arte grafice, 1930, p. 101.

[2] Cf. fig. „om cărunt", Creangă, Gl.

Cenuşiul fiind un amestec de alb cu negru, unii vorbitori văd predominînd *albul*, căci Chest. V 75—76/34 (Şiria-Arad) spune : *oaie cu păr negru şi lai*, iar din Şimon-Braşov răspunsul este clar : *alb-bălan*. Tot atît de neîndoielnic pentru precizarea culorii este şi textul din Pamfile-Lupescu (Crom. 133) : *Firele care au fost lăi sau albe au fost mai întîi mohorîte* („colorate în roşu") — *albe* glosînd în mod evident pe *lăi*. Aşadar oaia *laie* este, după regiuni, *neagră*, *cenuşie* sau. . . *albă*.

Alte răspunsuri mai spun : Oaia laie are *jumătate de bot alb şi jumătate negru* (Făgăraş) ; *albă şi cu galben pe obraz* (ib.) ; *pestriţă pe obraz* (Vişeu-Maramureş). Deci oaia laie este descrisă şi ca avînd două culori distincte, fiind adică pătată.

Sextil Puşcariu, ocupîndu-se de etimologia cuvîntului *lai* şi arătînd diferitele teorii emise în această privinţă, constată existenţa termenului la mai multe popoare învecinate. Astfel, el există la albanezi, unde înseamnă „oi cu lînă neagră şi albă" (Treimer, spune Puşcariu, consideră cuvîntul albanez de provenienţă ngr. *laios* „pestriţ"). *Laja* în sîrbeşte înseamnă „oaie sau capră cu semne albe sau negre". Moravoslovacul *laja*, *lajka*, spune mai departe autorul, înseamnă „oaie cu lîna neagră amestecată cu alb". În neogreacă găsim *laiou* „oaie neagră". La aromîni *lai* a înlocuit aproape cu desăvîrşire pe „negru" fie că este vorba despre oi, fie despre orice alt obiect [1].

Din cele citate mai sus se constată deci aceeaşi diversitate la diferite popoare în ce priveşte culoarea indicată de termenul *lai*. Socotind că în dacoromînă cuvîntul, popular, are prea puţină răspîndire, este explicabil că îl întîlnim denumind culori care diferă atît de mult.

*

Nu mai puţin interesante sînt şi nuanţele atribuite culorii „mohorît" pe care sîntem obişnuiţi să o identificăm în genere, cu o culoare întunecată, ştearsă, lipsită de tonalitate vie.

Izvoarele pe care le avem la îndemînă (în special cele mai vechi) spun însă că este o culoare de un *roşu aprins* („coccineus" LB ; „scharlachrot" Barcianu, Alexe) sau de un *roşu închis* (Bîrlea, B. I. 21, cf. ALR II 3403/362), *ca mohorul* (Vasiliu, C., cf. Păsculescu L.P.).

După dicţionarul lui Costinescu, *mohorît* este „stînjiniu, vînăt, amestecat cu roşu", iar după Anon. Car. este „violaceus". Marian, în Cromatica lui, îl identifică cu „vioriu". ALR II 3403/362 îl mai cunoaşte ca „albastru închis", „aproape ca hîrtia indigo" (ib. 836). Alte izvoare ne-o prezintă ca „de culoare închisă" (AV 15), „întunecată" (Ţiplea, P. P., Bîrlea, C. P. 130), „închisă-neagră" (Bud. P. P. 10) şi chiar „neagră" (Păsculescu, L.P.). ALR II 3403/250 o compară cu „tuciul".

Iată mai multe exemple din literatură care ilustrează diversele nuanţe :

În ţara Eghipetului să află mare mohorîtă întru care s-au înecat faraon. Ch. Î. 9r/5, cf. Coresi, PS 373, Palia (1581) 6/11. *Să iei patlageanele, să le curi de coaja lor cea mohorîtă*... (a. 1749) GCR II 43, cf. 98, 339. *Căftan mohorît.* Mineiul (1776) 368. *Şi-i va da un vesamentu mohorît împărătesc.* Cuv. den. Bătr. II 460, cf. I 200. /Oameni/ *oacheşi, cu ochi şi cu păr*

[1] Cf. S. Puşcariu, Dr. IV 720.

negru şi mohorîţi la faţă. Piscupescu, O. 141. *Grinzile cele lungi şi afumate ... erau de culoarea cea mohorîtă (a) lemnului pîrlit.* Eminescu, G.P. 45, cf. N. 38, 156. *Du-te-n tîrg şi-mi ia năframă, Tot năframă mohorîtă, Să nu-ţi fiu, bade, urîtă.* Reteganul, Tr. 145. *Trupul său neînsufleţit şi mohorît de vînătaiele funiilor fu dezlegat de la furcile caznei.* Odobescu, S. I. 443. *Cireşe negre=cireşe mohorîte.* ALR II 6076/682.

Cuvîntul *mohorît* are o familie bogată. Termenii derivaţi întăresc, toţi, sensul primitiv de *roşu.* Astfel *mohorîţeală*=culoare roşie: *Cu podoabă-mbrăcată de vişin alb şi curat ... şi cu mohorîţală de cinstitul şi preasfîntul său sînge.* Dosoftei Ps. 293.

Mohorîţelele sînt „vopsele (obţinute din plante) cu care se colorează în roşu"; *Pun în rămăşiţa de roşeală, care se numeşte pe alocurea ... şi mohorăţele, sculele cele lăi.* Marian, Ch. 44. *Se pisează crănguţele de pădureţ acru şi se fierb cu scoarţă de pădureţ ...se capătă mohorţelele (zeamă pentru coloarea roşie).* Pamfile-Lupescu, Crom. 96.

Cum se explică atîta diversitate de culori, care merge de la *roşu* (aprins) pînă la *cafeniu* închis sau chiar pînă la *negru?*

Etimologia cuvîntului ne îndreaptă spre planta numită mohor, care creşte sălbatică sau, mai rar, cultivată, servind ca nutreţ pentru vite. Z. Panţu, în lucrarea sa *Plantele cunoscute de poporul romîn,* cunoaşte şase specii de mohor, plante graminee, cu spic în vîrful tulpinii. Urmărind descrierea celor şase specii, aflăm că una dintre ele este „verde albăstrie, cu aristele[1] galbene-ruginii"; alta are „setele[2] verzi, mai mult sau mai puţin roşcate"; a treia are „setele verzi sau brun-violete"; a patra are „florile în spicule palide-verzi sau roşu-brune", iar a cincea are „setele verzi sau brun-violete". În fine, a şasea specie (identificată cu *meişorul*) se numeşte *mohor-roşu* (*Panicum sanguinale*) şi are „spicule violacee".

Un cîmp acoperit cu mohor poate da aşadar o impresie vizuală diferită: roşu, violet, brun etc., ceea ce explică diversele nuanţe pe care vorbitorii le atribuie culorii.

Deşi culoarea roşie este foarte bine reprezentată, totuşi nuanţa „închis, întunecat" a predominat atît de mult, încît a înlăturat aproape total nota de „roşu", care astăzi este aproape necunoscută. Exemplele contemporane pe care le avem la îndemînă spun: *O mică pată mohorîtă pe o întindere gălbuie.* Hogaş, Dr. II 31. *Domnul Tase fumează un fel de tutun negru şi ieftin. De aceea fundul chiselei e mohorît ca iadul.* Bassarabescu, S. N. 13. *Maica Zinaida, înhobotată în văluri lungi şi mohorîte, se strecoară fără zgomot în ogradă.* Cazimir, Gr. 179. *O femeie curat îmbrăcată, cu straie mohorîte.* Sadoveanu, E. 122. *Zidurile erau pînă la jumătate de faianţă verde şi restul zugrăvit într-o culoare incertă, mohorîtă* Demetrius, A. 65.

[1] Ţepii sau mustăţile spicului.
[2] Frunzişoarele de la baza spicului.

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Crișana (raionul Gurahonț, comuna Chisindia)

AITOÁRE s. f.sg. = sos preparat din lapte acru și făină.

AJUTÁ, *ajut*, vb. **1** = tranz. a ridica: *ajută coșara asta.* **2** = refl. a crește: *pruncii ăștia s-or ajutat.*

ARÎTĂNIE, *arîtănii*, s.f. = om de nimic.

BALTĂU s.n. sg. = bîtă ciobănească.

BICIULÍ, *biciulesc*, vb. tranz. = a evalua, a aprecia.

BÓTOȘ adj.m. = dolofan, rotofei.

BÚIEC adj.m. = zvăpăiat, neastîmpărat; vioi: *copil buiec.*

CIBE ! interj. = cuvînt cu care se alungă cîinii.

CIST s.m.sg. = (învechit) ofițer, comandant superior.

DARANÁT adj.m. = neastîmpărat, neascultător: *ce prunc daranat.*

DESCHIMBÁ, *deschimb*, vb.refl. = a-și desbrăca hainele de sărbătoare.

DESFĂCÁ, *desfăc*, vb. tranz. = a desface porumbul de pe cocean.

DIRÉDE, *dired*, vb. tranz. = a jupui: *a jupui un miel.*

DUBÍ, *dubesc*, vb.IV tranz. = a tăbăci.

DUSTOȘÍ, *dustușăsc*, vb. IV tranz. = a trage de limbă pe cineva (fig.).

FÁNC, *-uri*, s.n. = gogoașă.

GIURÚȘ s.n. sg. = derdeluș.

HÎRJÍ, *hîrjăsc*, vb. IV refl. = a se lua la harță: *copiii se hîrjăsc.*

HÚITA adv. în expr. *cu huita* = alternativ; din cînd în cînd.

ÎNVALÍ, *învăl*, vb. refl. = a se amesteca în treburile cuiva.

MEREUȘÚȚ adv. = încetișor.

MNERÁZ s.n., în expr.: *de mneraz la lume* = de rîsul lumii.

MUȘUNÁ, pers. 3 sg., *mușună*, vb. I refl. = (despre cîini) a mirosi, a adulmeca.

NELUȚÍ, *neluțăsc*, vb. IV refl. = (mai ales despre rufe) a se murdări.

ÓCOȘ adj. m. = isteț; obraznic; *îi tare ocoș.*

OCOȘÍ, *ocoșăsc*, vb. IV refl. = a se obrăznici: *de ce te ocoșești.*

OPACÍ, pers. 3 sg. *opacește*, vb. IV refl. = (despre o durere fizică sau sufletească) a se liniști, a se potoli.

PATULÍT adj.m. în expr. *pom patulit* = pom plin de fructe.

PAZÎTÚRĂ subst. = (în opoziție cu hrană rece) mîncare gătită.

PÓGAN, -ă, adj. = harnic.

POROBOTÍ, *porobotesc*, vb. IV refl. = a se grăbi.

POTROCÍ, *potrocesc*, vb. IV tranz. = a distruge, a nimici.

PRABALÍ, *prabăl*, vb. IV tranz. = a încerca, a proba.

PRITÍ, *pritesc*, vb. IV tranz. = a atrage atenția, a pune în vedere, a avertiza.

PURTÁ *port*, vb. I **refl.** în expr. *a se purta iute* = a se grăbi, a zori.

STROLINGÉT adj. m. = nebunatic, aiurit.

SÚCĂ s.f. în expr. *a-şi face sucă* = a-şi face un prost obicei.

SPOROLÍ *şporolesc* vb. IV tranz. = a economisi.

STEÁMĂ s.f. în expr. *nu-i şteamă de om* = nu-i ţipenie de om.

STIRÍ, *ştiresc*, vb. IV tranz. = a da de ştire, a înştiinţa.

TARHATÍ, *tarhatesc*, vb. IV refl. = a munci mult, pe brînci.

TOLOÍ, *toloiesc*, vb. IV intranz. = a ţipa, a face larmă mare: *pruncii toloiesc toată ziua.*

ULTUÍ, *ultuiesc*, vb. IV tranz. = a face cuiva o injecţie.

VIGÁN adj. m. = voinic, neastîmpărat, vioi: *copil vigan.*

VIRÁUŢ adj. în expr. *a striga viraut* = a ţipa, a zbiera.

ZAPSÍ, *zapsăsc*, vb. IV tranz. = a observa, a surprinde.

ZGÎRNAÍT, adj. m. = zgîrcit, avar.

I. Mihuţ

Regiunea Oltenia (raionul Tîrgu-Jiu, comuna Peştişani)

ASÍLĂ adv. = în silă, greu, fără plăcere: *i-astlă de praşit cîn ii pamîntu tare; în deal să sapă asîlă.*

CUCURUZÍ, *cucuruzeşte*, vb. IV refl. = (despre lapte) a se strica, a se brînzi: *s-o cucuruzît laptile.*

DA (*i se*), vb. I refl. = (în special despre mîncăruri) a avea poftă, a dori ceva: *mi s-o dat la peşte sarat.*

DESILÍ, *desilesc*, vb. IV refl. = a suporta, la scaldă, senzaţia de rece pe care o ai la început, cînd te arunci în apă; a intra dintr-o dată cu tot corpul în apă, pentru a te obişnui cu temperatura ei.

FRUMÓS, *-oasă*, adj. (substantivat) în expr. *frumoasa pămîntului* = zînă; (rar) *frumosul pămîntului; ce stai cu nasu sus şi nu vorbeşti cu baieţ din satu tău, că dor n-ai fi tu frumoasa pămîntului.*

ÎNSTELÍ, *însteleşte*, vb. IV refl. = (despre porumb) a da în copt, a începe să se întărească: *la porumbii-nstaliţi s-o-ntarit laptile de tot; orişicîtă ploaie, boaba lor nu mai creşte, ei sa coc de-acuma.*

ÎNTEMEIÁ, înteméi, vb. I refl. = **1.** a se întrema, a se însănătoşi: *dac-o început să mantînce, o început să sa şi-ntemeie dupa boală*; **2.** a se trezi din buimăceala somnului: *nu mai dormiţ atîta, întemeiaţi-vă şi porniţ la fîn.*

JĚGURĂ s.f. sg. = căldură mare, insuportabilă.

MAL, subst. = pămînt vînăt sau ... folosit pentru fabricarea oalelor ... lipicios, humă.

MISTRICIOÁIE, s.f.sg. = pînză ţesută în casă din urzeală de bumbac şi bătează de cînepă.

MITOCOSÍ, *mitocosesc*, vb. IV activ şi refl. = a (se) deranja, a (se) strica, a (se) îmbolnăvi: *Radiţa o mitocosît aparatu de radio şi nu mai merge; să vez de une m-am mitocosit ieu: am intrat pe primăvară cu picioarele-n apă răce şi m-o şi apucat un junghi.*

OVĂZ, s.n. = vîsc, plantă parazită care creşte pe ramurile stejarilor.

PAPÁRĂ, *păpări*, s.f. = mîncare făcută din mălai copt, ceapă şi sîmburi de nucă sau de dovleac; amestecul se zdrobeşte bine în piuă sau într-o cîrpă.

PAPARÚDĂ, *paparude*, s.f. = buburuză, gîndăcel cu corpul rotund şi aripile roşii cu puncte negre; gărgăriţă: *paparudă-rudă, vino de mă udă, paparoaie-roaie, vino de mă ploaie.*

PURÓI s.n. în expr. *a fi puroi* = (despre porumb) a fi cu boabele crude, neajunse în stare de lapte pentru a putea fi comestibil fiert sau copt: *cîn îi puroi, boaba-i mică, atunci creşte, şi are-n ea numai apă; cîn apa aia să face lapte şi boaba să umflă,*

zicem că porumbu-i îmbunit și-l rupem de fiert.

STRÁJĂ s.f. în expr. *a-i fi strajă* = a se plictisi, a i se urî, a nu-l trage inima la treabă : *parcă mi-i strajă să dau cu sapa pe soarile ăsta în pamînt ca fieru.*

TĂTÁR, *tătari*, s.m. = plantă erbacee bogat ramificată întrebuințată pentru facerea măturilor.

TÚTĂ, *tuțe*, s.f. = claie de coceni de porumb ; grămadă de coceni făcută în cîmp.

ZOÁNĂ, *zoane*, s.f. = șanț pe marginea șoselei de dinafara localității.

Gr. Brîncuș

Regiunea București (raionul Roșiorii de Vede, comunele Scrioaștea, Socet, Bălțați și Drăgănești)

ALÍNGĂ, s.f., în expr. *în alingă* = model de țesătură a maramei ; alesătură.

BĂCIUÍ, *băciui* vb. IV = **1.** a bătători ; **2.** a murdări un obiect de îmbrăcăminte purtîndu-l prea mult.

BELALÍU, *-e*, adj. = care nu rezistă ; gingaș : *cînd e mică, floarea soarelui e foarte belalie.*

BÎCNITĂ, *-e*, s.f. = epidemie ; boleșniță.

BÎRÍCĂ, *-e*, s.f. = apă stătătoare nu prea adîncă, dar care nu seacă vara.

BLÉASCĂ adv. (depreciativ), în expr. *a fi ud blească* sau *a fi blească de noroi* = a fi plin de apă sau de noroi.

BOTOROÁGĂ s. f. sg. = faptă rea (făcută din răutate sau din nepricepere).

BOZOMÉTE s.m. sg. = om tăcut și supărăcios.

BRABÉTE, *brabeți*, s.m. = cocoloș de mămăligă strîns cu lingura de pe căldare.

BRÓZBĂ, s.f.sg. = bălegar uscat folosit ca combustibil ; tizic.

CADALÍC s.n. sg. = **1.** grup de case. **2.** mahala.

CARAVÉI s.n.sg. = bucată de lemn de grosime mijlocie ; scurtătură.

CARÎMB, *-i*, s.m. = drug de lemn din care se fac loitrele carului.

CEACLÍT, s.n. sg. = obiect casnic constînd dintr-o roată pe care se deapănă lîna, bumbacul etc. ; cicărîc.

CIÚȘCĂ, s.f. sg. = saramură cu ardei roșu și usturoi (se mănîncă de obicei cu pîine caldă).

CÎRȘÁNIE s.f. sg. = ceartă continuă.

CLOCÎMP s.n. sg. = partea rămasă la suprafața pămîntului dintr-un arbust sau dintr-o buruiană care a fost tăiată cu coasa sau secera și care înțeapă pe cel care calcă desculț peste ea.

CRĂCĂNE, s.f.pl. = lemn în formă de furcă, tăiat scurt, care servește la fixarea căldării în timp ce se mestecă mămăliga.

CRIN, *-i*, s.m. = stînjenel.

CROB, *-uri*, s.n. = **1.** cuib de șoareci sau de șobolani ascuns în pămînt sau în alt loc la care se ajunge greu ; **2.** (fig.) loc tăinuit în care se adună oamenii (mai ales din aceeași familie) pentru a pune ceva rău la cale.

DÉLNIC, adv., în expr. *a nu fi delnic de nimic* = a nu fi în stare să facă nimic.

DUDULÓI, *-oaie*, s.n. = bucată rotundă de brad, necioplită, folosită pentru căprior de case.

DUGÓS, *-oasă*, adj. = (despre oameni) urîcios ; cu care nu te poți înțelege.

FISTIGÓI s.n. în expr. : *fără fistigoi* = fără a mai sta la gînduri.

FÚLFĂ, s.f.sg. = extremitatea mînecii, în formă de evantai, a unei cămăși sau bluze femeiești.

GRUNJ, *-uri*, s.n. = bucată mică dintr-un corp solid (care, pusă într-un lichid, plutește la suprafață).

HÁMNIC, adv. = care este cu totul deosebit ; care iese din comun : *puturos, hamnic, nebun hamnic* etc.

IARÁM, *-e*, s.n. = cuvertură făcută din lînă toarsă subţire.

IZÎNÎT, *-ă*, adj. = **1.** pipernicit **2.** murdar.

ÎNGENĂ, *îngenez*, vb. I intranz. = a încetini mersul.

ÎNGULFÁT, *-ă*, adj. = (despre găini) cu fulgi mari la gît sau sub bărbie.

LICÍT, *-ă*, adj. = identic, leit.

MEIÚŞ, s.m. sg. = plantă din care se fac mături; sorg.

MOLÉTE, *moleţi*, s.m. = vermişor care trăieşte prin gunoaie.

NĂRÎNZÁT, *-ă*, adj. = roşu aprins.

NELEÁPCĂ, adv., în expr.: *a făta de neleapcă* = (despre vaci) a făta înainte de a împlini doi ani.

OÁGĂNĂ, *-e*, adj. f., în expr.: *oală oagănă* = = oală goală.

OBLÍ, *oblesc*, vb. IV refl. = a mînca mult, pînă te saturi.

ODOBÎNCĂ, *-ci*, s.f. = adîncitură nu prea mare, în pămînt, în care te poţi poticni.

OPÍ, *opesc*, vb. IV intranz. = (despre oameni sau animale) a slăbi din cauza unei boli.

PÁRFIE, s.f.sg. = cauză, pricină: *din parfia lui s-a îmbolnăvit; din parfia asta să nu duci grijă.*

PIRNICÍT, *-ă*, adj. = pipernicit.

PIŞCURÁT, *-ă*, adj. = (despre firul de lînă) care nu are aceeaşi grosime de-a lungul lui; neuniform.

PÎHÁNIE, s.f.sg. = om urît şi dezgustător; pocitură.

PÎRPOR, *-ă*, adj. = plăpînd, nerezistent.

PONÓJIE, s.f.sg. = frînghioară cu ajutorul căreia se schimbă iţele la războiul de ţesut.

POTVÁI, *-e*, s.n. = retezătură groasă de lemn pe care se aşază butoaiele.

PRĂŞTIE, *prăştii* s.f. = bucată de lemn lungă şi subţire care se fixează pe capetele grinzilor şi pe care se prind căpriorii.

RĂTUTÍT, *-ă*, adj. = zăpăcit.

SCUT, *-uri*, s.n. = **1.** bucată de gheaţă; **2.** vîrful şirei de paie ud şi îngheţat.

SODOMÍT, *-ă*, adj. = crăpat, dărîmat, surpat (se spune mai ales despre fîntînile crăpate, gata să se surpe: *fîntînă sodomită* = fîntînă surpată în interior).

SOLOÁMBE, s.f.pl. = deprinderi, apucături rele.

SPÉGMĂ, s.f.sg. = smoc format din fire de lînă, de păr sau de iarbă.

STOFLOCÁT, *-ă*, adj. = (despre păr) zbîrlit.

STRĂŞNICĂ, *-ci*, s.f. = dungă îngustă, care se ţese la velinţă între dungile mai late.

STRĂFIGĂ, *străfighez*, vb. I intranz. = a strănuta.

STRĂGĂLÍE, *străgălii*, s.f. = şaibă mare pusă între roată şi oporul osiei la carele cu osii de lemn.

ŞTIM s.m. sg. = lînă măruntă care rămîne în dinţii daracului după ce a fost trasă spegma care formează fuiorul.

TEŞMENÍT, *-ă*, adj. = (despre oameni) ameţit.

TÎLV, *-uri*, s.n. = tiugă cu coada lungă, cu care se scoate vinul din butoi.

TÎRCÓL, *tîrcoale*, s.n. = rotiţă de lemn care ajută la schimbat iţele, la războiul de ţesut.

TÎRNĂ, s.f.sg. = (depreciativ) joc de nuntă dansat în jurul focului în cinstea miresei.

TURPÚZ, s.n.sg. = joc cu pietricele, practicat de copii.

TANC, s.n. sg. = beţişor cu ajutorul căruia, cînd se ţese o velniţă, se măsoară lăţimea unei vărgi (= dungă).

UZMÍ, *uzmesc*, vb. IV = **1.** a se opinti pentru a izbi ceva cu putere; **2.** a forţa ceva cu o pîrghie.

VRĂŞTINĂ, s.f.sg. = funie.

ZĂPÓDIE, *-ii*, s.f. partea cea mai abruptă a unui deal.

ZBÍLTĂ, *-e* s.f. = parte dintr-un scul sau dintr-o jurubiţă de tort.

ZBÎRCÎÍ, *zbîrcîi*, vb. IV = a lua pe deasupra din ceva; *iarba măruntă se zbîrcîie cu coasa.*

ZGÎRCIUMÚŞ s.n.sg. = leagăn în care se dau copiii huţa, făcut dintr-o funie sau dintr-un lanţ legat între doi stîlpi.

Petre Georgescu

ETIMOLOGII

Mimant

Nu e atestat de nici unul dintre dicționarele noastre. L-am întîlnit într-o cronică dramatică din „Contemporanul" [1] (*Se cuvine a fi menționat succesul obținut de regizor în mînuirea unor mase enorme de coriști și mimanți, întruchipînd oșteni, țărani, boieri*), unde este echivalentul lui *mim*.

Mimant este unul dintre puținele cuvinte formate în românește cu sufixul *-ant* [2] (de la *mimă* sau, poate, de la *mima*). Ca model i-au putut servi derivatele românești: *ofertant* < *ofertă*, *orchestrant* < *orchestră* etc. și împrumuturi ca: *muzicant*, *comediant* și mai ales *figurant*, de care a fost apropiat.

Mimant nu a reușit să-l învingă pe mai vechiul *mim* și să se impună.

Mimetiza

Nu a atras atenția nici unui lexicolog sau lexicograf român. Cuvîntul este folosit de G. Călinescu în volumul *Trei nuvele* [3] cu sensul de „a imita" (*un adolescent aproape de 17 ani mimetiza fizic și vestimentar pe tovarășul său*).

Avem a face, probabil, cu o creație personală a scriitorului, care l-a format din *mimetism*, prin înlocuirea sufixului *-ism* cu sufixul verbal *-iza*. Această înlocuire a fost posibilă, deși *mimetism* nu e analizabil în românește[4], datorită faptului că *-ism* este un sufix foarte productiv și, deci, ușor detașabil din orice formație. Pentru crearea noului verb a fost ales *-iza*, cel mai productiv dintre sufixele verbale care se atașează la teme recente [5]. Pre-

---

[1] 1956, nr. 17, p. 2, col. 3.

[2] Cf. Luiza Seche, *Sufixele -(a|e) ent; -(a|e)nță*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 107 și urm.

[3] București, Colecția Contemporanul, 1949, p. 8.

[4] A fost împrumutat de noi din franțuzește (fr. *mimétisme*), unde este un derivat savant de la gr. μιμέομαι.

[5] Cf. Laura Vasiliu, *Sufixele verbale românești noi*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al III-lea (în pregătire).

ferinţa pentru acest sufix a fost favorizată şi de faptul că multor substantive în *-ism* le corespund verbe în *-iza* (de exemplu : *fetişism-fetişiza* ; *magnetism-magnetiza* ; *ostracism-ostraciza* etc.). *Mimetiza* are 11 ani de existenţă, însă el nu a trăit şi nu trăieşte. N-a fost preluat, după cîte ştiu, de nici un scriitor şi, foarte probabil, de nici un vorbitor al limbii romîne. Nici însuşi creatorul lui se pare că nu l-a mai repetat, ceea ce înseamnă că sinonimele mai vechi : *a imita*, şi *a mima* erau suficiente pentru redarea noţiunii respective.

Mimodramatic

Nu a fost înregistrat în nici unul dintre dicţionarele noastre, deşi apare la N. Filimon [1] (*Avem noi oare un corp de balet mimodramatic sau nu?*). Cuvîntul are sens de : „care ţine de mimodramă, care se referă la opera dramatică în care actorii mimează rolurile în loc să vorbească" şi este împrumutat din franţuzeşte (fr. *mimodramatique*), unde are acelaşi înţeles.

Mincilean

A fost semnalat de Ov. Densusianu în *Graiul din Ţara Haţegului* [2] şi glosat „om mai cuminte".

Cred că avem a face cu un derivat cu valoare hipocoristică format cu sufixul *-(i)lean* de la *cuminte* (*cuminte* cu pronunţare regională), căruia i s-a înlăturat prima parte, prepoziţia *cu*. *Mincilean* a fost creat deci într-o vreme sau într-un loc în care compusul *cuminte* era prea puţin sudat, aşa încît a putut fi luată în consideraţie numai una din părţile sale componente şi neglijată cealaltă.

În acelaşi fel a luat naştere un alt derivat *mincioruţ* [3], atestat într-un bocet din Oaş : *Tînăruţ şi hărnicuţ, că ţ-ai fost mincioruţ* (publicat în *Grai şi suflet*, vol. al VII-lea, p. 38). Aci s-a adăugat sufixul *-uţ* la (*cu*)*mincior*, eliminîndu-se prepoziţia.

FINUŢA ASAN

[1] *Opere*, vol. al II-lea, Bucureşti, 1957, p. 283.
[2] Bucureşti, 1915, p. 325.
[3] Cf. *DA* (ms.).

NOTE LEXICOLOGICE DIN DOMENIUL SPORTULUI

apărare (s.f.). 1) „Compartiment al unei echipe sportive (mai ales în sporturile unde jucătorii sînt specializați pe posturi: fotbal, handbal etc.)". 2) P. ext. „Jucătorii care formează liniile de apărare (fundașii și uneori mijlocașii la fotbal, fundașii la hochei pe gheață etc.)". Pornind de la faptul că fundașii sînt așezați pe teren în imediata apropiere a porții, s-a ajuns la expresia *apărare imediată*: *Apărarea imediată și înaintarea au fost compartimentele cele mai bune; mijlocașii au avut unele scăderi, slăbind legătura între apărare și atac.* SP, 3600, 18.IV.1960, p. 1 [1].

atac (s.n.). În lucrările lexicografice e înregistrat numai cu sensul „inițiativă într-un joc sportiv", deși în presa sportivă el înseamnă și „compartiment al unei echipe sportive" și „jucătorii care formează linia de atac a unei echipe". ... *atacul n-a fost în verva obișnuită și n-a ajuns niciodată în situația de a șuta.* SP, 3584, 21.III.1960, p. 3.

ateriza (vb.). „A lua contact cu solul după efectuarea unei sărituri". *De data aceasta, în nisip aterizează numai săritoarea* ... SP, 3226, 24.VI.1958.

aterizare (s.f.). „Acțiunea de a ateriza, după o săritură". *Titlul suprem la săritura de la 1000 m cu aterizare la punct fix.* SP, 3345, 24.I.1959.

balon (s.n.). „Minge", se întîlnește și în expresiile *balon oval* „minge de rugbi" și *balon rotund* „minge de fotbal". ... *trei sferturile studenților bucureșteni nu prea au beneficiat de baloane* ... SP, 3582, 17.III.1960, p. 3.

baraj (s.n.). „Întrecere suplimentară pentru promovarea mai multor echipe sau concurenți aflați la egalitate într-o categorie superioară sau pentru stabilirea ordinii lor într-un clasament".

biatlon (s.m.) (numai singular). „Probă sportivă constînd din alergare pe schiuri pe o distanță de 20 de kilometri și tragerea cu arma la țintă (20 de focuri în patru ținte instalate de-a lungul traseului)". *Proba de biatlon* ... *a dat loc unei lupte strînse* ... SP, 3569, 23.II.1960, p. 8.

---

[1] Folosim următoarele abrevieri: C = Contemporanul; IB = Informația Bucureștiului; M = Munca; SP = Sportul popular; SR = Steagul roșu; T = Tribuna.

bîlbîi (vb.) (despre jucători sau arbitri). „A se încurca, a fi nehotărît în intervenţii sau în decizii". ...*interul nostru ezită să tragă şi se bîlbîie în faţa porţii* ...SP, 3509, 9.XI.1959, p. 3.

bîlbîială (s.f.). Ezitare, nehotărîre. ... *jocul plin de greşeli (pase la adversar, bîlbîieli în faţa porţii ...) al cvintetului bucureştean.* SP, 3474, 10.IX.1959, p. 1.

but (s.n.). „Stîlpul de ţintă (la rugbi)" şi, mai rar, „poarta (la fotbal)". *Jucătorul sprintează vijelios către buturile Progresului înscriind spectaculos.* SP, 3596, 11.IV.1960, p. 4. ... *nu te confund nici cu portarul care ...înţelege să-ţi păzească buturile cu atenţie.* T, 15 (167), 14.IV.1960, p. 11.

cicloturism (s.m.) (numai singular). Turism pe bicicletă. *Cicloturismul — un sport care se dezvoltă.* SP, 3603, 23.IV.1960, p. 2.

cicloturist (s.m.). „Persoană care practică cicloturismul". *Cicloturiştii au vizitat muzeul de istorie.* SP, 3603, 23.IV.1960, p. 2.

cicloturistic (adj.). În construcţia: *excursie cicloturistică* „care aparţine cicloturismului, privitor la cicloturism". *Mîine în capitală o nouă excursie cicloturistică.* SP, 3603, 23.IV.1960, p. 4.

cincisprezece (s.m.). „Echipă de rugbi". ... *nu avem de-a face cu o echipă numai de elan, ci cu un „cincisprezece" tehnic.* T, 17 (169), 28.IV. 1960, p. 12.

Cuvîntul s-a format după modelul lui *unsprezece* — echipă de fotbal.

cvintet (s.n.). Pornind de la sensul înregistrat în dicţionare „ansamblu compus din cinci persoane care execută împreună o compoziţie muzicală", s-a ajuns, în publicistica sportivă, la valoarea de „linia de atac, înaintarea unei echipe (mai ales de fotbal) compusă din cinci jucători".

esaveraj (s.m.) (numai singular). „Diferenţa dintre punctele înscrise şi cele primite (la jocul de rugbi)". ...*echipa Franţei s-a clasat pe primul loc ...la egalitate de puncte cu Anglia, dar cu un esaveraj mai bun.* SP, 3597, 12.IV.1960, p. 8.

finiş (s.n.). „Viteză mare realizată pe ultima parte a unei întreceri sportive". ... *Alergătorul atacă tot mai viguros, punîndu-şi în valoare finişul şi cîştigînd în aplauzele entuziaste ale publicului.*

foarfecă (s.f.). „Procedeu tehnic care constă în mişcarea picioarelor ca lamele foarfecii, folosit la fotbal pentru lovirea mingii şi, în atletism, în timpul săriturilor în înălţime sau lungime". *Dintre acţiunile Farului menţionăm două şuturi executate prin „foarfecă"* ...SP, 3604, 25.IV.1960, p. 3.

formă (s.f.). „Starea de maximă capacitate de efort a organismului, obţinută prin antrenament". ... *dar campionii au fost departe de forma lor obişnuită.* SP, 3601, 19.IV.1960, p. 6.

galerie (s.f.). „Spectatorii care îşi încurajează zgomotos echipa favorită". ... *dar jocul lor nu a mulţumit nici măcar pe entuziasta ... galerie giuleşteană.* SP, 3601, 19.IV.1960, p. 6.

gardă (s.f.). „Poziţia corpului şi a braţelor luată de boxer sau de luptător în vederea atacului sau apărării". ... *un boxer înalt cu garda pe stînga* ...SP, 3476, 14.IX.1959, p. 4.

golaveraj (s.m.) (numai singular). „Raportul dintre golurile marcate şi cele primite (la fotbal)" şi „diferenţa dintre golurile marcate şi cele

primite (la handbal etc.)". ... *a cîștigat toate întîlnirile ... realizînd un golaveraj de 15—4.* SP, 3601, 19.IV.1960, p. 8.

înălțime (s.f.). De obicei în expresia *săritura în înălțime*, „probă atletică ce constă în a sări peste o ștachetă așezată orizontal, la o anumită înălțime". Apare și izolat: ... *reprezintă cel mai bun rezultat românesc al anului la înălțime.* SP, 3607, 30.IV.1960, p. 8.

a se încălzi (vb.). „A executa anumite mișcări preliminare în vederea adaptării organismului pentru efortul cerut de antrenamente și de concursuri". ... *acolo se încălzește reprezentantul lor* ... SP, 3479, 19.IX.1959, p. 4. Substantivul corespunzător e *încălzire. Parcă e mai multă disciplină la încălzire* ... SP, 3532, 19.XII. 1959, p. 1.

încercare (s.f.). „Avantaj obținut (la jocul de rugbi) cînd un jucător reușește să atingă cu balonul terenul de țintă advers". ... *Încercarea este transformată de...* SP, 3596, 11.IV.1960, p. 4.

a înscrie (vb.). „A marca un gol (la fotbal, handbal, hochei) sau un coș (la baschet)".

lungime (s.f.). În expresia *săritură în lungime*: „probă atletică ce constă în a sări cît mai departe. Uneori se întîlnește și izolat cu același sens. ...*5,80—5,90 m la lungime, deci un nou record*... SP, 3480, 20.IX. 1959, p. 3.

marș (s.m.) (numai singular). „Probă atletică pedestră în timpul căreia concurenții sînt obligați să meargă repede, fără a alerga (piciorul împins înainte trebuie să atingă solul înainte ca cel dinapoi să se fi ridicat)". ... *s-au desfășurat pe străzile Capitalei întrecerile celei de a XV-a ediții a Circuitului de marș PTT.* SP, 3606, 28.IV.1960, p. 3.

muscă (s.f.). Cuvîntul nu denumește numai „o specie de insecte" (DLRM), ci, în expr. *categorie muscă* și „categoria din care fac parte boxerii avînd greutatea corpului cuprinsă între 48 și 51 de kilograme". Întrebuințat singur cuvîntul denumește uneori pe boxerul care face parte din această categorie. La plural, la tir, înseamnă „loviturile în centrul cercului zece". *La barajul de „muște" victoria a revenit finlandezului.* SP, 2929, 1.XII. 1956, p. 4.

nul (adj.). În expr. meci nul: „meci terminat la egalitate, nedecis". *Este interesant că un meci nul este exclus* ... M, 3880, 26.IV.1960, p. 3.

păianjen (s.n.). Denumește „colțurile de sus ale porților de fotbal, handbal, polo sau hochei ". *Lovitura executată ... a intrat la păianjen.* M, 3885, 3.V.1960, p. 4.

placaj (s.n.). „Oprirea din acțiune a unui jucător de rugbi prin imobilizarea lui cu mîinile". *Acțiunile bine concepute .. nu-și găsesc ... finalitate, fie datorită intervențiilor prompte (placajelor sigure) ale rugbiștilor de la Constructorul.* SP, 3586, 11.IV.1960, p. 4. Dicționarele mai noi înregistrează verbul *a placa* folosit în rugbi, dar nu și substantivul *placaj* cu valoarea de mai sus.

prag (s.n.). „Bucată de lemn de anumite dimensiuni de la care atleții trebuie să sară și de la care se măsoară distanța parcursă prin săritură".

punctaveraj (s.n.). Diferența dintre punctele marcate și cele primite". *Deși învinsă cu 3—0, echipa s-a calificat în finala „Cupei campionilor europeni", deoarece ... are punctaverajul superior*: 78—65. IB, 2126, 6.VI.1960, p. 4.

rapel (s.n.) (în alpinism). „Procedeu tehnic ce constă în coborîrea unui perete abrupt printr-un sistem de coardă dublă". ... *s-au făcut demonstraţii de ... rapel etc.* SP, 3347, 27.I.1959, p. 1.

a retrograda (vb.). Folosit intranzitiv, „a trece dintr-o categorie superioară într-una inferioară, ca urmare a rezultatelor slabe înregistrate şi consemnate în clasament". ... *Echipa retrogradase* ... SP, 3532, 19.XII.1959, p. 5.

setaveraj (s.n.). „Diferenţa dintre seturile cîştigate şi cele pierdute la jocurile de tenis şi volei".

sextet (s.n.). „Echipă de volei sau de gimnastică alcătuită din 6 jucători sau jucătoare". *Echipa trebuie să-şi completeze lotul cu elemente tinere ... capabile să înlocuiască cu succes pe cei din primul „sextet"*. SP, 3626, 4.VI.1960, p. 6.

simplu (adj. substantivat) (numai singular). „Probă la jocurile de tenis de cîmp şi tenis de masă disputată între doi jucători. ... *a cîştigat pe merit simplul masculin* ... SP, 3599, 16.IV.1960, p. 4.

suliţaş-ă (s.m. şi f.). „Atlet care aruncă sulița". *Suliţaşii ... îşi efectuează pregătirile.* SP, 3479, 19.IX.1959, p. 4. *Fără îndoială că primul loc pe lista bunelor performanţe îl ocupă noul record al suliţaşei sovietice ...* IB, 2126, 6.VI.1960, p. 4.

şase (s.m.) (numai singular). „Echipă de volei sau de gimnastică alcătuită din şase persoane". *Eliberate de emoţia ... de care au fost stăpînite în întîlnirea cu redutabilul „şase" sovietic ... reprezentantele noastre au concurat la un nivel ridicat.* SP, 3601, 19.IV.1960, p. 4.

trenă (s.f.). „Viteza cu care aleargă concurenţii într-o cursă atletică, ciclistă etc.". ... *cifrele puteau fi şi mai bune dacă trena din prima parte a cursei ar fi fost mai rapidă.* SP, 3615, 16.IV. 1960, p. 1. Expr. *a duce trena* înseamnă „a conduce plutonul concurenţilor într-o cursă atletică sau ciclistă". *Am o singură tactică pe care o urmez consecvent: să nu duc trena.* SP, 3079, 14. IX.1957, p. 5.

transformare (s.f.). Termen folosit la jocul de rugbi şi avînd sensul „lovitura acordată echipei care a reuşit o încercare". *Au marcat ... D. Ionescu (două lovituri de pedeapsă şi o transformare).* SP, 3596, 11.IV.1960, p. 4.

treisferturi (s.n.) (numai plural). La rugbi înseamnă „compartiment format din patru jucători care alcătuiesc linia de treisferturi". *Din compartimentele treisferturilor mulţumitor s-au prezentat ...* SP, 3542, 7.I.1960, p. 3.

tuşier (s.m.). „Arbitru de tuşă". *Arbitrul ... ajutat de tuşierii ... a fluierat mult ...* SP, 3608, 3.V.1960, p. 4.

VASILE TEODORESCU

TERMENI MARINĂREŞTI

Prova şi **pupa** sînt denumiri folosite de marinari pentru partea dinainte şi respectiv dinapoi a unei nave. În ceea ce priveşte primul termen, dicţionarele actuale înregistrează *proră* şi *provă* dînd prioritate primului şi considerîndu-l pe al doilea variantă neliterară, deşi ea este încetăţenită în limbajul profesional al marinarilor de mult timp. Deci acestui cuvînt îi este contestată corectitudinea, cu toate că este atestat atît în lucrări vechi, cît şi în practica zilnică marinărească.

Termenul apare în această formă în *Manualul Gabierului* (ed. I-iŭ; Bucuresci, 1881), deci *acum 80 de ani*:

„ ...toţĭ oamenĭĭ dupe ce dau o jumĕtate învârtitura rameĭ dinapoi înainte plécă spre *pupa*, întinḑând braţele ast-fel ca să se ducă cât se póte maĭ mult pana rameĭ către *prova*" ...

„... Cînd pana e eşită din apă se aduce eară repede către *prova* întórsă pe lat..." (§ 269, p. 164). „... oprirea între douĕ lovituri de ramă se face dupe ce pana rameĭ a fost readusă spre *prova* şi înainte de a băga în apă: în momentul acesta omul are braţele întinse, capul plecat spre *pupa* şi se ţine gata a'şi pune tótă puterea. Cînd pana rameĭ a eşit din apă este adusă către *prova* avînd grija de a o ţine pe lat ..." (id, p. 165).

Deşi manualul avea ca scop instruirea marinărească a echipajelor, pentru „prova" şi „pupa" nu se dă nici o definiţie, ceea ce demonstrează că cei doi termeni erau trainic fixaţi în limbă.

În limbajul marinăresc cei doi termeni sînt lipsiţi de flexiune.

În *Manualul de marinărie* de M. Bujeniţă (1951), „prova" şi „pupa" au pentru toate funcţiile sintactice aceeaşi formă:

a. Determinant — apoziţie.

„Dotarea maximă [a navei] este următoarea: două ancore *prova*, zise *ancore prova* ... (vol. I, p. 153). „Cîrma *pupa*" (vol. I, p. 186, fig. 102). „Braţ *prova* " şi „braţ *pupa*" (vol. I, p. 199, fig. 419).

b. Subiect.

„ ... pentru ca atunci cînd se pune maşina înapoi, *prova* să nu izbească cheul" (vol. II, p. 260). „Sub efectul cîrmei ... *pupa* vine în vînt, în timp ce *prova* merge o bucată paralel cu cheul" (vol. II, p. 260). „Se deschide bine *pupa* ... " (vol. II, p. 260).

c. Obiect — complement direct.

„Nava deschide *pupa* ..." (vol. II, p. 262) „... să întoarcă *prova* spre ieşire" (vol. II, p. 263).

d. Circumstanţial de loc — construcţie cu prepoziţie. Acest caz este cel mai frecvent în practică.

„Cîrmele ... putînd fi aşezate la extrema *pupa* ..." (vol. I, p. 181). În acest exemplu se observă şi invariabilitatea termenului (cf. construcţiile „determinant-determinat" : marea casă, alba zi).

În expresiile curente cuvintele sînt folosite numai cu prepoziţii : „Du-te la *prova*. " „Dă barbeta mai spre *prova*". „Vînt din *pupa*-tribord". „Dorm la *pupa*". „Omul din *prova*" etc. Comenzi la bărci: „afară *prova* !" „afară *pupa* !" etc.

De la cei doi termeni s-au format şi derivate verbale „*a aprova*" şi „*a apupa*", cu sensul „a adăuga greutăţi la prova sau la pupa, pentru ca pescajele respective să devină mai mari". Sînt verbe care au conjugare completă şi toate cele trei diateze ale verbelor limbii romîne.

Propunem ca termenii discutaţi, să fie acceptaţi în forma aceasta pentru că, după părerea noastră, formele „prova" şi „pupa" sînt singurele folosite în practica marinărească.

Cheu este un alt cuvînt din limbajul marinăresc în locul căruia dicţionarele şi textele folosesc un dublet, „chei", care nu apare în vorbirea marinarilor. În CADE şi *cheu*.

Cuvîntul vine din fr. „quai". Pentru că se pronunţă „ke" e normal ca în romîneşte să devină *cheu*. Un alt cuvînt francez, „laquais", dă în romîneşte lacheu. De ce atunci din cuvinte cu aceeaşi pronunţare a ultimei silabe să avem în romîneşte pronunţări diferite ?

Deoarece în pronunţarea franceză nu există nici un *i* final semivocală, el nu-şi are rostul („chei") nici în romînă ; finala conformă cu regulile romînei trebuie să fie *u* semivocală, („cheu", „lacheu", „rambleu").

În Bucureşti există amenajări ale malurilor Dîmboviţei numite de către toţi locuitorii Bucureştiului „cheiuri". Asemenea amenajări sînt şi de-a lungul Dunării şi pe litoralul Mării Negre, dar cei de pe acolo le numesc „cheuri".

Naviga. În legătură cu acest verb semnalăm faptul că „navigatorii" folosesc o formă de prezent deosebită de ceilalţi vorbitori. Ei spun şi scriu „navig, navigi, navigă".

Amonte şi **aval**. Aceşti doi termeni marinăreşti au început să fie înlocuiţi cu termenii romînizaţi *amunte* şi *avale*, care apar în cărţi, dar care sînt cu totul nefolosiţi de marinari. Credem că această modificare nu-şi are rostul.

P. LUPU-BABEI
Ofiţer de punte

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

ACAD. MIRON NICOLESCU

1. *Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii ?*

Într-un sens strict, indicat de altfel și în dicționar, „a cultiva" înseamnă : „a face să crească, să se dezvolte". Astfel înțeleasă, cultivarea limbii ar trebui să fie, în primul rînd, treaba scriitorilor și a lingviștilor.

Cred, însă, că autorii chestionarului s-au gîndit la ceva mai cuprinzător și că, în speță, este vorba, în primul rînd, de *respectarea* limbii noastre, în tiparele (destul de largi) în care a fost turnată de o pleiadă întreagă de mari scriitori.

Limba țării este un bun comun, este cu siguranță unul din cele mai de seamă bunuri comune, și ca atare ea trebuie respectată ca orice bun comun. Din păcate, nu există nicăieri o legislație care să impună acest respect. Dacă ruperea unei flori dintr-un parc este penalizată cu amendă, nimeni nu este amendat atunci cînd maltratează, în scris sau în vorbire, limba. Cazul se agravează atunci cînd cel care maltratează limba este, prin profesiunea sa, un cultivator al limbii. Exemple s-au dat în paginile revistei, așa că este inutil să revin asupra acestei chestiuni.

2. *În ce constă, după părerea dv., o greșeală de limbă ?*

Există greșeli comune limbii scrise și limbii vorbite, cum sînt confuzia și imprecizia termenilor, construcțiile de frază care contravin felului admis (și codificat) de a vorbi. Din acest punct de vedere, întrebuințarea de neologisme alături de termeni cu semnificație apropiată nu constituie o greșeală de limbă decît în măsura în care această întrebuințare constituie un abuz.

3. *Cine trebuie să se ocupe de cultivarea limbii ?*

Dacă se dă „cultivării limbii" semnificația cea mai generală, atunci cultivarea limbii trebuie să fie grija oricărui cetățean al țării. Acei cetățeni care nu știu să cultive limba trebuie ajutați, ajutați de profesori, de scriitori, de reviste și chiar de ziare.

Am contemplat ani de zile, la o stație de tramvai, inscripția indicatoare : „Grigore Alex.". Bineînțeles, cel care a pictat placa nu auzise de poetul Grigore Alexandrescu. Dar chiar în această situație, nimeni, probabil, la școală, nu-l învățase modul de scriere al numelor persoanelor, scriitori sau nu.

4. *Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de știință, cadrele didactice, gazetarii, tehnicienii și, în general, intelectualii în acțiunea de cultivare a limbii noastre ?*

Un dublu rol : Rolul de paznici ai modului de a vorbi și mai ales de a scrie.

Inițiativa luată de „Radio", cu ajutorul acad. Al. Graur, este foarte bine venită și foarte apreciată. Dar această inițiativă ar trebui generalizată. Periodicele de mare circulație, eventual chiar unele ziare, ar trebui să consacre o rubrică săptămînală problemei : „Cum vorbim" (și bineînțeles : „Cum scriem").

În afară de măsura de care am vorbit mai sus, Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. îi revine locul de cinste în luarea de măsuri (în primul rînd prin dicționare) pentru cultivarea limbii.

Dar pentru aceasta trebuie eliminate toate contradicțiile existente chiar în unele din aceste dicționare.

Este destul de greu pentru cineva care deschide un dicționar să accepte, fără explicație, scrierea „greșeală" alături de „șase" sau de „șa". Există și alte numeroase exemple asemănătoare. Cultivarea limbii este o operație care se efectuează de sus în jos.

DEMOSTENE BOTEZ

1. Cultivarea limbii înseamnă lucrarea ei pentru a o fertiliza, îngrijirea ei ; înseamnă a o face să crească, să se dezvolte. E o acțiune ca aceea de lucrare a pămîntului, pentru a obține cele mai bune roade.

În cuprinsul acestei acțiuni intră în primul rînd preocuparea de a păstra acel fond de cuvinte, format și mereu șlefuit prin generații, așa cum ni s-a transmis din moși-strămoși în vorbirea poporului, marele și eternul paznic al limbii, precum și de a respecta formele ei gramaticale, îmbinarea firească, nesiluită, a cuvintelor în propoziții și a propozițiilor

în fraze și rînduirea lor în vorbire după regulile scrise și nescrise specifice limbii noastre.

Se impune apoi renunțarea la acele cuvinte care seamănă cu frunzele toamnei sau cu banii șterși prin uz, de nu li se mai cunosc nici efigie nici inscripție, acelea care încep să nu mai poată exprima exact gîndirea și sentimentele noastre de azi. E o selecție, o părăsire ce vine parcă de la sine, dar pe care o facem fiecare în parte, azi mai puțin, mîine mai mult, pînă ce acel cuvînt nu mai corespunde „portului" vorbirii, cum nu mai corespund zilelor noastre giubelele de odinioară.

A cultiva limba înseamnă totodată a avea grijă să nu lepădăm, să nu înmormîntăm cuvinte încă vii și expresive, dintr-un spirit de înnoire cu orice chip, căci întotdeauna puterea de expresivitate a cuvintelor mai vechi, dar vii, este mai mare.

Tot pe primul plan trebuie să stea grija de a cerne, de a selecționa cuvintele noi, chemate pe buze de necesitatea de a exprima noțiuni noi, sentimente mai complexe, impuse de progres și de rafinarea sensibilității umane.

Operațiunea aceasta de lepădare a cuvintelor fără curs și de înnoire a limbii este astăzi în țara noastră în plină desfășurare. E o necesitate a timpului, a marilor transformări care au avut loc în toate domeniile, și care au creat noțiuni noi, o consecință a marilor progrese ale științei și tehnicii. Niciodată ca acum nu s-a simțit atît de acut nevoia de dicționare tehnice. Chiar omul obișnuit începe să aibă nevoie curentă de un vocabular care altădată era numai al savanților. Viața de azi, împletirea învățămîntului cu munca practică, cu un meșteșug impun tuturor, nu numai oamenilor de strictă specialitate, un vocabular nou și bogat care să exprime multe și variate noțiuni din nenumărate domenii, tehnic, economic, științific, social etc., astfel încît grija pentru formarea acestor noi cuvinte în spiritul limbii noastre trebuie să fie azi mult mai mare.

A cultiva limba înseamnă iarăși a o feri de formule gata făcute, puse cap la cap, stereotip, fără nici o schimbare, pînă la lipsirea lor de orice putere de expresivitate, pînă acolo încît atunci cînd le auzi nu-ți mai spun nimic. Este în asta lene de a gîndi și comoditate. Fraze întregi se iau unul de la altul, ca hainele gata, indiferent de măsură. E cel mai primejdios mijloc de sărăcire a limbii, de tipizare pînă la monotonie a expresiilor și cuvintelor. Cultivarea limbii înseamnă și lupta împotriva acestei invazii, care nu e numai de cuvinte, ci de pachete întregi de cuvinte preconstituite.

Cunoscătorul adînc al limbii nu are nevoie de o preocupare permanentă în vorbire, de o grijă conștientă ori de cîte ori vorbește căci urechea lui, muzicalitatea limbii pe care o poartă în urechi face alegerea de la sine. El e ca muzicantul care, oricît ar fi de ocupat, tresare deodată cînd aude o notă falsă.

Numai că, tot în vorbirea curentă — și trebuie să recunoaștem: omul e o ființă care vorbește, nu glumă, — cei mai mulți sîntem prea puțin atenți la felul cum vorbim. Aruncăm cuvintele la întîmplare, de multe ori fără legătură sau agramatical, cu convingerea că, oricum, se înțelege și așa ce vrem să spunem.

Graba în vorbire, comoditatea, lipsa de exigență, influența cotidiană a agramaților sînt marii dușmani ai limbii vorbite, ai limbii de fiecare zi.

A cultiva limba înseamnă așadar și a ne deprinde să o vorbim corect, să ne păzim de barbarisme, de jargon, de argou care stropșește sensul unor cuvinte cunoscute, de cuvinte și rostiri dialectale, căci limba are menirea de a fi înțeleasă de toți românii, și cred că nimeni nu urmărește anume să folosească cuvinte care nu spun nimic celor mai mulți dintre cei cărora li se adresează.

2. Variația greșelilor de limbă este nelimitată, de la greșeala grosolană de gramatică, de la dezacordul între subiect și predicat, atît de frecvent în vorbirea curentă încît a ajuns să dea limbii un caracter de dialect, și pînă la lipsa de sesizare a unor nuanțe ca aceea dintre „copac" și „pom". După analiza atît de științifică pe care a făcut-o acad. Iorgu Iordan în *Gramatica greșelilor*, nu mai rămîne nimănui altceva de făcut decît să aducă alte și alte exemple.

Citeam deunăzi o traducere, în general bună, dar în care totuși mai poți întîlni : „în aerul îmbibat de mirezmele primăverii *cîrîie* de zor vrăbiile". Sau : „cele două călugărițe ne privesc sever și mustrător, de parcă ar vedea în noi *niscai reprezentanți* ai diavolului".

3 și 4. Limba o creează, o păstrează și o înnoiește poporul, vorbirea poporului. Dar cum pe lîngă vorbire există și scrierea, artă a cuvintelor și mijloc de comunicare a ideilor tot prin cuvinte, vorbirea și scrisul se influențează reciproc. Nici chiar limba literară, care trebuie să reprezinte cea mai înaltă treaptă de dezvoltare a limbii, nu trebuie să fie mult deosebită de cea vorbită de popor.

Intelectualii de toate categoriile și îndeletnicirile, care scriu, au un mare rol în cultivarea limbii.

Nu aș vroi să stabilesc în această privință o ierarhie între categoriile enumerate în cea de-a treia întrebare a anchetei. Sarcina și răspunderea cultivării limbii revine în mod egal tuturor. Poate face în aceeași măsură și bine și rău, scriitorul ca și gazetarul. Cel dintîi ar trebui să facă mai mult bine ; cel de-al doilea mai puțin rău. În procesul de îmbogățire a limbii cu noi cuvinte, datorită progresului științei și tehnicii, oamenii de știință și tehnicienii trebuie să aibă o mare grijă ; învățătorii și profesorii sînt apoi, pe lîngă părinți, aceia care, în realitate, contribuie covîrșitor la formarea limbii tineretului.

Dar păzitorul titular, grădinarul înarmat cu simțul limbii ca și cu cunoașterea ei științifică este lingvistul, preocuparea lui fiind tocmai studiul și cultivarea limbii. El trebuie să fie necruțător cu scriitorii și cu gazetarii, cu criticii literari (domeniu unde se simte nevoie de ajutor) și cu toți acei care scriu, fiindcă dacă greșeala de limbă din vorbire are o rază mai mică de acțiune nefastă, în schimb greșeala care se lăfăiește în scris circulă pînă cine știe unde și poate molipsi mii de cititori.

E de dorit ca nu numai în revistele literare, dar și în gazete să existe rubrici permanente susținute de buni cunoscători ai limbii române, în

care să se semnaleze fără cruțare greșelile de limbă din reviste și ziare. Să se facă o critică științifică dar simplă și pe înțelesul tuturor. În caz de recidivă, cu sancțiunea severă a ironiei.

Atunci cel ce va pune mîna pe condei se va gîndi de trei ori înainte de a așterne un cuvînt pe hîrtie. Numai astfel greșeala de limbă — delict încă permis — va putea fi pedepsită după cum se cuvine.

ROMULUS VULPESCU

Cu toate că cele patru întrebări ale revistei ar putea suscita unele discuții asupra modului lor de formulare oarecum limitativ, voi încerca să răspund, totuși, în spiritul anchetei, dacă nu în litera ei. Astfel :

1. *Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii ?*

Cultivarea limbii cred că înseamnă coordonarea eforturilor tuturor cetățenilor — de la specialiștii problemelor teoretice, pînă la vorbitorii indiferenți la aventurile lui *a* latin neaccentuat, de pildă — spre creșterea și dezvoltarea armonioasă a limbii contemporane scrise și vorbite, făcînd apel, cînd nevoile afective o cer, la topica veche, la fonetismul regional sau la cuvîntul creat ieri cu prilejul inventării unui dispozitiv în industria sîrmei. Această preocupare colectivă — înțeleasă ca o datorie cetățenească — va duce foarte curînd la ștergerea diferențelor destul de mari existente încă între limba vorbită, limba de zi cu zi a cetățeanului care nu-și supraveghează întotdeauna ortoepia, și limba literară [1]. Pentru atingerea acestui prag superior — al coordonării — se impune însă, drept primă etapă, ca toți aceia care sînt chemați a mînui într-un fel sau altul — scris ori vorbit — instrumentul lingvistic să cunoască temeinic regulile scrierii, respectiv ale vorbirii corecte, normele în vigoare legiferate de statul nostru democrat-popular ; mă gîndesc la profesori și la criticii literari, la actori și la funcționarii instituțiilor publice, la gazetari și la crainicii de radio etc. Felul cum vorbește sau este învățat să vorbească și să scrie oțelarul care ascultă concertul simfonic la Ateneu sau țăranul colectivist care urmărește programele televiziunii constituie o problemă de mare însemnătate în revoluția culturală impetuoasă din țara noastră. Și, desigur, oamenii eticii noi, dornici să-și însușească o estetică nouă, sînt foarte atenți la ce aud sau citesc și caută să-și îndrepte eventualele abateri de la normele lingvistice, luîndu-și drept model publicația pe care o răsfoiesc sau conferința pe care o audiază [2].

[1] Între sfera mai restrînsă a limbii literaturii „beletristice" (ucenică și pedagogă a limbii literare) și cea a limbii literare — mai largă, există un raport de interdependență dialectică asupra căruia nu este cazul să insistăm, dată fiind evidența lui.

[2] Am răspuns astfel indirect și la cea de-a treia întrebare : *Cine ar trebui să se ocupe de cultivarea limbii ?*

De aceea, voi şi încerca să răspund astfel la punctul al doilea — *În ce constă, după părerea dv., o greşeală de limbă?* O discuţie amplă în jurul erorilor de limbă mişunînd în textele publicitare de categoria anunţuri, reclame, afişe, al abaterilor de la normele ortografice, din unele ziare (ca, de pildă, „Informaţia Bucureştiului") sau de la cele ortoepice (texte de prezentări radiofonice) se dovedeşte necesară, şi cît de curînd, deoarece ştiut este că frecvenţa repetării unei greşeli de limbă sfîrşeşte prin a impune respectiva anomalie ca pe o formă paralelă chiar dacă absurdă. Agramatismul tenace al lui „este ouă", fantezista despărţire în silabe din vitrina unor magazine, gen „...l-uaţi coşuleţ-ele şi tr-eceţi pe la cas-ă", hiperurbanismul penibil „nu sînt nici un fel de brînză", ortoepia barbară a unor actori de teatru rostind „tatăl mieu" (şi dînd false explicaţii în care implică acustica), sau, vai, tăbliţele albe de pe uşile deschise zilnic de şcolari „clasa VII-a B" etc. sînt exemple ce demonstrează ineficienţa surîsului îngăduitor şi pot oferi surprize regretabile, mai tîrziu, chiar literaturii beletristice.

Lupta pentru respectarea normelor de scriere şi de vorbire corectă nu este deci un donquijotism ci o necesitate, o datorie colectivă faţă de limbă. Puţinii, din păcate, cunoscători ai filoanelor ei inepuizabile sînt mîndri cînd pot afirma că limba romînă este una dintre cele mai înzestrate şi plastice limbi moderne, putînd sta cu onoare alături de rusă ori franceză, de pildă, vestite prin glorioase tradiţii literare.

În paginile ce urmează intenţionez să mă ocup, mai cu seamă, de limba literaturii, de problemele stilului „artistic" şi de acelea ale traducerii artistice, dînd exemple din practica proprie şi căutînd să răspund astfel la cea de-a patra întrebare : *Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de ştiinţă, cadrele didactice, gazetarii, tehnicienii şi, în general, intelectualii în acţiunea de cultivare a limbii noastre?*

O calitate indispensabilă scriitorului este, consider, calitatea de filolog în sensul cel mai restrîns, ştiinţific, aşadar, conştient. Orice scriitor devine, în definitiv, filolog prin vocaţie şi practică, fiind obligat să folosească în exerciţiul profesional o unealtă perfectă (şi perfectibilă continuu), limba, cu alte cuvinte chiar obiectul de studiu al ştiinţei mai sus pomenite. Numai astfel randamentul său social va avea calitatea superioară cerută de popor, consumatorul de bunuri artistice. Aşa stînd lucrurile, o cunoaştere deplină a „tainelor" limbii se impune ca o necesitate de lucru şi ca un comandament de conştiinţă. Lucrul este posibil, mai cu seamă astăzi cînd călătoriile documentare ale scriitorilor noştri nu sînt o vorbă goală, ci o realitate culturală plină de consecinţe şi pentru creator şi pentru poporul a cărui activitate o studiază şi o generalizează în opera literară. Cîţi dintre noi, întorşi dintr-o vizită plină de învăţăminte la minerii din Valea Jiului sau la ţăranii colectivişti ai Dobrogei, aduc în carnetul de însemnări liste de cuvinte sau expresii locale, pitoreşti şi semnificative? Şi dacă da, atunci cîţi anume le comunică, asemeni poetului Mihai Beniuc, sub formă de fişe, lucrătorilor marelui dicţionar al limbii romîne în pregătire actualmente la Institutul de Lingvistică al Academiei R.P.R.? Fără îndoială folcloriştii şi lingviştii profesionişti examinează permanent şi parcelat teritoriul ţării şi prelucrează competent datele

adunate. Dar limba, în continuă evoluție, naște cuvinte și forme noi a doua zi după ce au trecut cercetătorii cu magnetofonul!

De fapt, fiecare scriitor, cu sau fără voie, e un filolog activ, un creator de limbă și acest sector de creație nu e numai un drept ci o datorie a lui. Aportul fiecăruia este ceea ce ne-am obișnuit a numi „stilul personal".

Perfecțiunile de cristal ale „stiliștilor", considerați, de majoritatea cititorilor, ca exponenții „stilurilor model" (Racine sau Pușkin, un Gogol sau un Flaubert, Matei Caragiale sau G. Călinescu, de pildă), și „neglijențele" — calculate — ale transcriptorilor de „procese-verbale" (din categoria Stendhal sau Camil Petrescu) constituie limitele între care se poate vorbi de „stilurile" literaturii. Pe această coordonată cu extremități la fel de valoroase se rînduiesc toate modurile și ticurile stilistice, de la cel arhaizant la cel argotic. *Le style, c'est l'homme même* nu e numai o butadă aforistică cu ecou literar, o cochetărie cu paradoxul, ci formula sagace în care se pot concentra toate modalitățile de expresie — „artiste" sau „seci".

Tiflele golănești și siluirile sintactice ale lui Villon pleacă dintr-o convietuire intimă cu esențele limbii franceze, tot astfel cum eflorescența gargantuescă și piruetele lexicale consemnează, ca într-o catagrafie exuberantă, uriașa avere filologică rabelaisiană.

Neapărat necesară fiind creatorului, în scopul unei exprimări adecvate, — precisă și proprie — limba se cuvine studiată în toate ipostazele, de la înjurătura colțuroasă la incantația magică, de la metafora „Mioriței" la uscăciunea actelor de notariat. Studiul acesta, dublat de un antrenament creator continuu — gimnastica gramaticală dăruiește ideii suplețe și ritm — duce într-o bună zi la însușirea atît de rîvnitei măiestrii artistice. Și cum subiscălitorul acestor pagini a băgat de seamă că o excelentă școală de stil (sinteză pedagogică desăvîrșită) este severa universitate a traducerilor, cîteva aspecte ale problemei limbii traducerilor va dezbate mai jos.

Lăsînd la o parte nenumăratele cunoștințe din cele mai variate domenii de cercetare, pe care trebuie să le posede (de la astronomie la numismatică și de la costumistică la speologie), pomenind, în treacăt doar, de necesitatea cunoașterii ample a istoriei locului și momentului în care s-a creat opera ce traduce, dincolo de un lung pomelnic de obligații, altminteri pasionante și instructive, traducătorul trebuie să-și subordoneze personalitatea stilistică scriitorului pe care-l împămîntenește.

Evident că traducînd, de pildă, din Heine, nu-i voi croi aceleași veșminte românești ca lui Hugo sau Brecht, ci, căutînd diferențele specifice istorice, mă voi strădui să găsesc nota dominantă a fiecăruia. Se impune apoi aflarea unui corespondent românesc — în speță al unui poet român cu modalități de expresie înrudite, cu un temperament artistic apropiat, care să fi cîntat pe coarde asemănătoare. Și dacă la poeții deveniți clasici și prin scurgerea timpului aprecierea generalizatoare și comparația sînt mai lesnicioase, este mai dificilă găsirea consonanței unui creator contemporan. Nimănui nu-i va fi greu să recunoască în versurile: *„Fire-aveai cum alta nu e, / Plămădită pe măsură-mi; / Ne-am fost dragi unul altúie,*

/ Mult mai mult decît crezurăm. /... Căci cu-asupra de măsură, / Dragă fostu-mi-ai tu mie."[1] cadența topică eminesciană. Eminescu din romanța lirică mi s-a părut cel mai apropiat consonant pentru Heine. Iar pentru versul-pamflet, muşcător şi îndurerat, am găsit în *Scrisori* şi în sonetele ocazionale, epigramatice (publicate în *Postume*) suficiente echivalențe.

În traducerile din Heine deci, nota dominantă a fost dată de Eminescu, dar în anume locuri caustica modernă a lui Barbu Nemțeanu sau neliniştea maladivă a lui D. Iacobescu n-au fost de prisos. Asemenea cazuri de găsire a corespondențelor pe coordonatele generale, cazuri asupra cărora spațiul nu-mi permite să mai zăbovesc, sînt, firește, dintre cele mai norocoase.

Se cuvine să amintesc, în această privință, de un pericol, acela al fetişizării sistemului; de propensiunea spre tipic pedant adică, a traducătorului într-atît de lipsit de individualitate creatoare încît, după ce a găsit stilul corespunzător, furat de plăcere transpune mecanic „*à la manière de...*" şi pastişează — conştient sau nu — ignorînd la autorul tradus acele aspecte ale stilului ce nu se potrivesc tiparelor corespondentului ales. La urma urmei nu există sinonimie literară şi mecanicismul duce la o pietrificare a expresiei, la o transformare a mijloacelor în scop, la cifrarea antiartistică a textului. Dar există şi destine literare individuale nerepetate la alte meridiane. Racordul în literatura în care se traduce este greu de făcut şi traducătorul trebuie să-şi asume răspunderea ce angajează de a crea un stil corespunzător. François Villon nu-şi are confratele romîn şi strădania mea a tins către crearea unui stil al său în romîneşte. La compunerea aceasta au concurat fel şi fel de surse, dar stilul a fost intenționat unitar. În schimb, concordanțele rabelaisiene erau păscute de primejdia unei dispersiuni stilistice motivată de pluralitatea de „stiluri" a originalului ce-şi găsea corespondențe parțiale şi pe teritoriul literar romînesc. Aici sinteza a trebuit să ofere un racursi istoric, operînd o sudură între stiluri şi epoci pentru a realiza, măcar ca năzuință, perfecțiunea originalului.

Aşadar, „smerirea" propriei individualități artistice, adecvarea ei la severitatea originalului constituie pasul cel mai însemnat pe calea apropierii de opera străină căreia i se caută corespondența. Şi este şi cel mai nobil panaş al unui creator. Firește, această idee nu trebuie considerată în chip absolut, ca o sclavie oarbă față de text: modul diferit în care unul sau altul dintre traducători pricepe această primă cerință, disponibilitățile filologice necesare (pe care le vom pomeni mai la vale) cît şi „tuşa" finală, amprenta particulară a fiecăruia dintre ei conferă operei traduse calitatea specifică şi face sensibile deosebirile de expresie dintre, să zicem, două versiuni ale aceleiaşi opere, semnate de doi traducători. În treacăt fie spus, rareori numai un traducător are prilejul să exprime în versiunea lui *toate* trăsăturile unei opere. Fericit acela care izbuteşte

[1] Heine, *Versuri*, ESPLA, 1956, p. 313, poezia *Doruri spulberate*, tradusă de Romulus Vulpescu. Mă folosesc de acest prilej, spre a cere scuze cititorilor dacă exemplele ce voi alege vor fi numai din traducerile proprii. Pentru a-mi ilustra afirmațiile prefer să aleg exemple de rezolvări al căror mecanism logic şi filologic îl cunosc. Citatele din alți traducători le-aş putea explica numai asertoriu.

să consemneze măcar *cîteva* dintre cele mai importante „voci" ale creatorului original. De aceea o limbă de cultură nu se sfieşte a avea din marile opere ale literaturii universale cîte două şi trei versiuni integrale, pe lîngă nenumărate altele parțiale (unele de excelență, întrecînd calitativ tălmăcirea integrală). Numai astfel, mozaical, se reconstituie pe deplin mesajul operei originale [1] şi carențele, inerente unei singure versiuni, se estompează, discrepanțele se atenuează şi echilibrul general al operei traduse capătă stabilitate artistică.

Un al doilea aspect, de mare însemnătate, al problemei este acela pe care l-aş numi al *istoricității*, înțelegînd prin asta păstrarea unui paralelism relativ între epocile corespunzătoare ale celor două literaturi (cea din care şi cea în care se operează transfuzia filologică). Aşa, spre exemplu, universul de idei şi modalitățile de exprimare din *Cîntarea lui Roland* vor avea, în traducere, o vechime istorică exprimată stilistic, sensibil diferită de stilul poemelor lui Aragon ; dar cei opt sute de ani distanță între cele două opere nu vor putea găsi opt veacuri de literatură românească (chiar dacă am începe numărătoarea de la primul document în limba română !). Echilibrul va fi dat deci, de momente istorice asemănătoare (dacă este cazul şi dacă ele există) şi timpul va fi comprimat în perioade reduse la scară. Dar dacă poezia lui Aragon va trebui transpusă în echivalențele româneşti ale limbii contemporane, urmează, se va spune, ca *La chanson de Roland* să răsune, în mod necesar, după opinia dumitale, în stilul lui Ureche ! Acest fel de a raționa este eronat, căci relativitatea de care pomeneam mai înainte nu se referă numai la corespondența în timpul teoretic, privit printr-un binoclu răsturnat, ci la timpul istoric, înțeles deci social, cu toate implicațiile momentului respectiv. Desigur limba traducerii gestei lui Roland va fi particularizată istoric şi se va deosebi — nu fundamental ci prin sugestii stilistice ! — de cea a poemelor lui Aragon în românește [2]. La acest nivel este necesar să discutăm o problemă importantă din punct de vedere cultural : aceea a circulației literaturii de traduceri. Prin chiar scopul ei — acela de a oferi unui popor o cale de cunoaştere a valorilor literare ale altuia — literatura de traduceri trebuie să folosească o limbă accesibilă acelor cărora li se adresează ; această nobilă misiune, o dată înțeleasă, nu trebuie nicidecum să constituie un pretext şi o scuză a incompetenței şi a facilității. Opera de artă realistă nu merge pe linia minimei rezistențe şi nu-şi subordonează caracterul educativ pseudo-gustului unui aşa-zis „public"

[1] Exemplul celor doi *Faust* tipăriți la noi în ultimii ani (pe lîngă cele cinci versiuni mai importante datînd de dinainte de eliberare) este semnificativ în această privință. Traducerea semnată de Lucian Blaga, excelentă în locurile de mare fervoare filosofică, îşi găseşte complementul în viguroasa versiune, de exacerbări lexicale, şi pitorească, a lui Ion Iordan. Şi acestor două complexe şi valoroase versiuni trebuie să li se adauge cele pomenite mai sus, pentru ca aspectele multiple ale operei originale să ne fie comunicate într-un număr şi într-un chip satisfăcător !

[2] În versiunea românească a *Cîntecului lui Roland*, la care lucrez actualmente, încerc să pun în practică acest procedeu ce mi se pare interesant, mai ales dincolo de experiență ; folosesc adică, o limbă modernă în care sentimentul de arhaitate este dat de sugestii stilistice menite să păstreze nealterate culorile afumate ale tabloului. Tratarea scenei este, însă, făcută în linii moderne.

amator de comoditate. Literatura noastră realist-socialistă demonstrează în chip strălucit inconsistența unei atari tendințe. Este o literatură ce-l obligă pe cititor să reflecteze și să învețe, să treacă, mai bogat în cunoștințe, de la o carte la alta. Neglijența și spaima de „efort intelectual" duc la jalnice surogate de teapa *reader's digest*-urilor lumii capitaliste. Cifrarea traducerilor, destinarea lor — voită sau nu — unor „elite" constituie o manifestare de ciocoism literar dintre cele mai reprobabile; dar și indiferența stilistică, mozolirea unor idei nobile într-un limbaj tern și simplist, sub pretextul simplității și al „accesibilității", este o tot atît de reprobabilă nepăsare față de cititor, un jignitor dispreț pentru posibilitățile sale intelectuale. De aceea felul în care au înțeles această necesitate culturală doi dintre cei mai înzestrați traducători ai literaturii noastre contemporane — Al. Philippide (în traducerile sale din Baudelaire și Hoffmann, din Schiller și Lesage) și Ioanichie Olteanu (Alișer Navoi, de pildă) — este exemplar și, prin urmare, vrednic de laudă.

Decurgînd firesc din acest al doilea principiu, în fața traducătorului se ridică atît de spinoasa problemă a echivalențelor (ce ar putea constitui obiectul unui capitol de carte) de toate speciile. De astă dată mă voi mărgini să evoc numai cazul echivalențelor de limbă și voi căuta cîteva exemple în romanul lui Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*. Se cade să spun de la început că pentru a reda bogăția lexicală rabelaisiană am făcut apel la toate resursele de limbă românească — de la arhaisme și cuvinte moștenite pînă la dialecte și graiuri regionale. Cum aveam de-a face însă, cu un scriitor modern, un renascentist adăpat la sursa antichității clasice, am dat preponderență elementului lexical latin, folosind, firește, și elementul slav într-o proporție rezonabilă și acolo unde efectul stilistic era mai pregnant decît dacă aș fi întrebuințat un cuvînt de origine latină.

Textul original punea traducătorului printre multiple piedici unele ce păreau de neînlăturat: jocurile de cuvinte (cîteva sute presărate de-a lungul textului), proverbele numeroase (numai într-un singur capitol peste 40, concentrate într-o singură frază!), lista jocurilor lui Gargantua (217) și alte cîteva pomelnice de arme, plante, animale, bucate, veșminte etc. Echivalînd în românește toate jocurile de cuvinte ale originalului, s-au ivit împrejurări în care, pentru a păstra întocmai intenția satirică sau aluzia socială a autorului, am chemat în ajutor cuvîntul arhaic sau dialectal, neologismul sau creația lexicală. Astfel, pentru a reda în românește dublul înțeles al franțuzescului „*mulle*" (*catîrcă* și *papuc*) din expresia: „Je ne boys que à mes heures, comme la mulle du pape" am tradus „Eu am ceasuri de băutură statornicite, la fel *ca la catîrul papei*", unde sintagma *ca la catîrul* poate fi citită *calacatîrul* — turcism ce înseamnă *papuc*. Nu e necesar, cred, să mai insist asupra caracterului ireverențios al acestui joc de cuvinte făcut pe socoteala „sfîntului părinte" a cărui intemperanță alcoolică era atît de mare încît pînă și papucii rituali se împărtășeau „din sîngele Domnului". Sau, corespondența românească a consonanței glumețe franțuzești „*voire*" (da, desigur) și „*boire*" (a bea) din fraza: — „Vous estez morfondue, m'amye? — *Voire*. — ... parlons de *boire*!", redată în românește prin: — „Înțepenișisi cumetriță? — De! *Oareșicît*. — ... ia să mai vorbim de *oale și gît*!" Și, în sfîrșit, rezolvarea

unui vechi și celebru joc de cuvinte franțuzesc : „Le grand Dieu feist les *planettes* et nous faisons *les platz netz*", ce sună în limba noastră : „Domnul Dumnezeu făcu *luna*, *bolidele*, noi lăsăm *blidele*, *lună*". *Bolide*, formă de plural întîlnită, din cîte mi-amintesc, la Cantemir, nu este în primul rînd o „licență stilistică", ci un mod de a particulariza morfologic pasajul respectiv, prin folosirea unui plural vetust la un cuvînt modern. Consider cele trei exemple suficient de explicite pentru a se dispensa de comentarii suplimentare.

La traducerea proverbelor s-au ivit trei categorii de cazuri : 1° proverbe identice ca sens și exprimare în ambele limbi, ca, de pildă, „mettoyt la charette devant les beufz" („punea carul înaintea boilor") sau „se grattoyt où ne luy demangeoyt poinct" („se zgîrma unde nu-l mînca") ; 2° proverbe înrudite ca sens, dar cu exprimare diferită în cele două limbi, din categoria : „trop embrassoyt et peu estraignoyt" (literal, „îmbrățișa prea mult și strîngea prea puțin"), corespunzînd romînescului „alegea pîn' culegea" sau „battoyt le chien devant le lion" (literal, „bătea cîinele în față leului"), redat prin „bătea șaua să priceapă iapa" ; și 3° proverbe franțuzești fără echivalent în limba noastră ; pe acestea din urmă le-am tradus pastișînd modalitățile zicalei romînești : formularea sintetică și plastică, rima sau consonanța interioară. Astfel, un proverb ca „battoyt les buissons sans prandre les ozillons" (literal, „bătea tufișurile fără să prindă păsărelele") și-a găsit echivalentul în romînescul „umbla creanga prin pădure nu prindea nici o presúre" iar zicala „faisoyt de l'asne pour avoir du bren" (literal, „făcea ca măgarul ca să capete tărîțe") se înfățișază sub forma „făcea ca o măgăriță ca să capete tărîță". După cum se vede, în cazul cuvîntului *présură* (*presúre* într-o variantă fonetică regională), apelul la fonetică n-a fost zadarnic.

Pentru a face expresivă ururea de chef din limba bască *lagona edatera* (literal, „*noroc fîrtate* !") am folosit corespondentul aromînesc *stramuțai* (*s'tra'muț'ai* — să trăiești și la mulți ani) ce are pentru cititorul nostru o sonoritate „exotică" asemănătoare cu cea a exclamației baște pentru un francez.

Devizele de fantezie din capitolul al IX-lea al romanului au fost transpuse cu o fidelitate ce poate fi ilustrată prin exemplul de mai jos : „un *banc rompu* pour *bancque roupte*" (literal, „o *bancă ruptă* pentru *bancrută*") căpătînd, în romînește, înfățișarea următoare : „o *cretă* să însemne *cridă*", știindu-se că semnificația lui *cridă* este, pe rînd, *cretă* și *bancrută* (mufluzlîc, faliment fraudulos). După cum se vede, germanismul învechit (cu circulație numai prin Transilvania) *cridă* a transliterat unul dintre termenii calamburului ; cel de-al doilea, *bancă*, n-a fost tradus ca atare, deoarece nu sensul lui particular conta în construcție ci sensul general al calamburului, sens ce-a determinat găsirea lui *cretă*, cuvînt care permitea jongleria din text.

Trec la ultima chestiune, aceea a creațiilor lexicale. În traducere, două au fost împrejurările în care am inventat cuvinte : 1° atunci cînd Rabelais însuși a inventat ; 2° atunci, cînd, în romînește neexistînd nici un fel de echivalent, aș fi fost obligat să anulez plasticitatea unicatului fărîmițînd-o într-o perifrază. Iată, spre pildă, invenția lexicală rabelai-

siană „*robidilardicque*", rezultată din combinarea derivatului „*rodilardicque*" (literal, „rozător de slănină") cu „*rober*" — a fura, a răpi, ce se aplica legiuitorilor vremii, nesăţioşi ca nişte şobolani. În romîneşte cuvîntul a căpătat înfăţişarea : *răpidosnislanica* — format din *a răpi, slanic* şi *pidosni (c)*, adică anapoda, sucit, aşa cum erau legile contradictorii şi sentinţele neconcludente ale magistraturii rozătoare.

Pentru ilustrarea celei de-a doua împrejurări, cuvîntul francez „*emburelucocquer*" (a tulbura, a amăgi, a întuneca minţile), de origine necunoscută, a fost echivalat în romîneşte prin creaţia verbală a *buimăglisi*, compunere glumeaţă din *a buimăci* şi *a măglisi* (a amăgi, a înşela). Cuvîntul „*vedeau*" cu dublul sens de „*bedeau*", bedel, paracliser, şi „*veau*" — viţel (regional) şi-a găsit haina romînească în compunerea *juncanonic* : *juncan* + *canonic*.

Exemplele de acest gen ar putea fi înmulţite, lista citatei categorii de cazuri fiind deosebit de bogată. Nu aceasta e însă esenţa problemei. Unii lingvişti au pus sub semn de întrebare dreptul (eu adaug şi datoria) scriitorului de a nova în domeniul limbii, de a crea cuvinte noi, alţii l-au negat de-a dreptul. Cum n-am veleităţi polemice, nu voi cita nume şi nici voi da exemple în acest sens ; mă voi mulţumi doar să reafirm un adevăr limpede : creaţiile de limbă, orice cale ar fi adoptat, sînt necesare limbii, îmbogăţind-o şi contribuind la evoluţia ei. Valoarea lor este dată de ratificarea vorbitorilor, a poporului care le foloseşte.

*

Discuţia publică provocată de revista „Limba romînă" în privinţa cultivării limbii este un pas important spre antrenarea unor pături cît mai largi de oameni ai muncii în general, şi nu doar de intelectuali, la dezbaterea problemelor mari ridicate de cultivarea şi „creşterea limbii romîneşti", nobilă avuţie obştească pe care se cuvine s-o cinstim nu numai exaltînd-o cu fervoare poetică, dar mai cu seamă cunoscînd-o *sine ira et studio*.

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

ACAD. IORGU IORDAN

1. „La modul"... absurd

S-a mai atras atenția, în revista noastră, asupra înlocuirii nejustificate a construcției *în modul...* prin *la modul...*, dar fără rezultatul scontat de noi. Dorința de a se „distinge", de a nu semăna cu cvasi-unanimitatea vorbitorilor este așa de puternică, încît împiedică intervenția, fie și pentru o clipă, a unei simple judecăți, care ar arăta în mod convingător că formula cu *în* este singura permisă de normele limbii românești (după modelul lui *în chipul* sau *în felul*). Așa se explică nu numai continuarea, ci și răspîndirea celei cu *la*.

Reproduc aici cîteva dintre numeroasele cazuri întîlnite de mine în periodicele noastre : *gata să se ia de piept* (*nu numai la modul verbal*) („Contemporanul", 4.IX.1959); *rezolvată, și ca mijloace și ca perspectivă, la modul strămoșesc* (ibid., 16.X.1959);... *care, din nefericire, nu dezbat în presa literară decît foarte rar, și atunci la modul general, problemele poeziei* (ibid., 27.XI.1959, p. 2); *Poate că, într-adevăr, pe noile planete vom cultiva cereale și vom mulge vaci* (*în nici un caz însă la modul patriarhal...*) (ibid., 11.XII.1959, p. 3);... *necesitatea de a arăta la mondul* [sic !] *analitic prin ce mijloace...* („Gazeta literară", 7.I.1960, p. 2); *tendința unor poeți de a „cînta" (chiar și la modul exclusiv descriptiv)...* („Contemporanul", 5.VIII.1960);... *relevă o intuiție adîncă a naturii, la modul romantic* („Gazeta literară", 11.VIII.1960, p. 2); *Sînt trecute în revistă, la modul analitic, cîteva din romanele...* („Viața românească", sept. 1960, p. 172); *fiind un om cinstit, inteligent și, la modul pasiv, patriot...* („Contemporanul", 23.IX.1960, p. 3); *curiozitatea puțin binevoitoare, foarte artistică, la modul vechi* (ibid); *Ele se pregătesc, dar la un mod foarte subtil* (ibid., 7.X.1960, p. 3).

Examinînd ceva mai atent aceste citate, nu-i greu de observat că de multe ori prezența însăși a substantivului *modul* este de prisos, și dacă

totuşi el apare, faptul se datoreşte posibilităţii de a obţine efecte stilistice „impresionante" (de fapt, cred eu, ridicole, mai ales cînd *modul* se combină cu cuvinte ca *strămoşesc, patriarhal* ş.a.).

Dreptul de inovator al acestei construcţii (cel puţin din punctul de vedere al limbii actuale) aparţine în întregime academicianului G. Călinescu, a cărui forţă de atracţie asupra unui respectabil număr de tineri publicişti este irezistibilă. Eu îmi permit să dau acestora un sfat: să „imite" pe maestrul lor nu în felul lui de a se exprima, dată fiind libertatea nelimitată cu care „tratează" limba noastră naţională, ci în aspectele într-adevăr valoroase ale activităţii lui neobosite.

2. Observare şi observaţie, redactare şi redacţie etc.

Limba romînă are avantajul, pe care nu-l au multe limbi, de a putea forma de la aceeaşi temă verbală două substantive aparent sinonime. Unul este infinitivul lung substantivat al verbului respectiv, celălalt, un derivat cu sufixul *-ţie* (precedat, în majoritatea cazurilor, de o vocală, identică, în general, cu vocala caracteristică a infinitivului scurt, adică propriu-zis). De pildă: *manifestare-manifestaţie, reflectare-reflecţie* etc. Între infinitivul substantivat şi substantivul cu temă identică există o deosebire foarte clară, care se explică prin faptul că primul, deşi substantiv pur, se asociază, în mintea vorbitorului, cu verbul respectiv şi de aceea are un înţeles oarecum verbal, întrucît exprimă, sub forma unui nume, o acţiune: *manifestare* însemnează „faptul (sau actul) de a manifesta". Derivatul în *-ţie* este substantiv în sensul cel mai strict, lipsit de orice nuanţă semantică verbală. De aici, valoarea lui pur nominală, de cuvînt care desemnează o noţiune, un obiect (în accepţia largă a termenului): *manifestaţie* însemnează „concretizarea sau rezultatul acţiunii de a manifesta". Să se compare *manifestarea sentimentelor de prietenie pentru U.R.S.S.* şi *manifestaţiile organizate cu prilejul lunii prieteniei romîno-sovietice.* Tot aşa *observarea fenomenelor naturii* şi *înregistrarea observaţiilor făcute în timpul şedinţei*; *redactarea unui articol* şi *redacţia revistei „Lupta de clasă"* etc.

Deosebirea dintre perechi lexicale de felul celor amintite nu e greu de sezisat. Cu toate acestea, diverşi publicişti cred că pot folosi substantivul în locul infinitivului substantivat sau (mai rar) invers. Iată cîteva citate: *... exigenţa l-a silit pe Cehov să urască vorba de prisos, diluţia şi încărcătura adjectivală* („Gazeta literară", 5.XI.1959); *Şi pentru că diluţia epică e unul din principalele defecte ale „Întîlnirii"...* (ibid., 12.XI.1959, p. 3); *reducţia valorii poetice la viziune...* (ibid., 3.XII.1959); *Alteori reducţia la concret se realizează...* (ibid., 14.I.1960, p. 1); *emoţia creatorului şi transmisia ei...* (ibid., 3.XII.1959). Cf. şi *motivul ignoranţei uneia din coordonatele lui* [1]. Înlocuirea substantivului prin infinitivul lung corespunzător apare, de obicei, în cazul lui *observaţie.* Astfel acad. G. Călinescu nu spune şi nu scrie niciodată *voi face o observaţie* sau *observaţii privitoare*

[1] Am neglijat să notez izvorul.

la..., ci numai *voi face o observare* sau *observări privitoare la...* Bineînțeles, unii dintre foarte numeroșii lui discipoli îl imită, ca în atîtea alte aspecte ale... manifestărilor sale. Fără să se afle în aceeași situație, unii lingviști procedează la fel și vorbesc de *asimilare* și *disimilare* în loc de *asimilație* și *disimilație*. (În schimb, tot ei spun *derivație*, și nu *derivare*).

Preferința pentru substantivul propriu-zis (în cazuri ca *diluție*, *reducție* etc.) se datorește influenței (c ă u t a t e a) limbii franceze (eventual și a celei italiene), care nu posedă două cuvinte formate după aceleași norme ca în romînă, ci numai unul, și anume pe cel împrumutat de noi, adică *dilution*, *réduction* etc. (ital. **diluzione*, *riduzione* etc.) [1]. Ca în atîtea alte împrejurări asemănătoare, imitarea fără rost și, bineînțeles, fără necesitate izvorăște din dorința, care trebuie condamnată, de a fi „original" cu orice preț, de a ieși din comun și de a dovedi astfel cunoașterea perfectă (de fapt, mai totdeauna modestă, dacă nu chiar inexistentă) a limbii franceze. A avea posibilitatea să folosești, cu nuanțe semantice diferite, două cuvinte formate de la aceeași temă și s-o neglijezi totuși în mod deliberat, însemnează a disprețui pur și simplu această posibilitate, care duce la îmbogățirea exprimării și contribuie la dezvoltarea limbii noastre naționale.

[1] Și ele întrebuințează (întocmai ca numeroase alte limbi) infinitivul (precedat de articolul definit) cu valoare substantivală, dar în condiții foarte diferite, care ne dau dreptul să nu le punem alături de romînă.

CUVINTE RARE ÎN OPERA LUI MIHAIL EMINESCU

DE

GH. BULGĂR

Se ştie că lexicul operei poetice a lui Eminescu, publicată în timpul vieţii autorului, nu este prea mare (cu puţin peste 3600 de cuvinte), dacă-l raportăm la volumul lexicului limbii literare moderne (peste 50.000 de cuvinte în dicţionarele publicate în anii trecuţi). Cealaltă parte a operei poetului, publicată postum, conţine o mai mare bogăţie lexicală. Ea oglindeşte atît influenţele diverse şi uneori adînci ale limbilor străine, ale mediului cult şi popular în care a trăit un timp poetul (în Ardeal şi printre ardeleni, la Blaj, la Viena, la Berlin etc.) cît şi urmele lecturilor sale de-a lungul anilor, ale participării lui la lupta de idei desfăşurată în acea epocă.

Lista care urmează aici cuprinde doar o mică parte a lexicului rar folosit de Eminescu. Lectura variantelor publicate în *Opere*, ed. Perpessicius, a postumelor, a diverselor articole şi studii, unele tipărite, altele rămase în manuscrise, scoate la iveală mereu un material inedit. Chiar limitată, lista care urmează cred că prezintă interes, pentru că: a) ea confirmă aspectele influenţei curentului latinist şi occidental în opera de tinereţe, fapt discutat în trecut doar pe baza unui material restrîns la cîteva poezii apărute înainte de *Epigonii*; b) oglindeşte tendinţele inovatoare ale stilului eminescian pornind de la fondul lexical al limbii comune. Cuvintele discutate aici nu fac parte din materialul adunat pentru *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, în redactare acum; cele mai multe nici nu sînt înregistrate în vreo lucrare lexicografică, de aceea constituie un adaos la tezaurul lexical al limbii romîne, în special la fondul ei pasiv.

abstrús adj. „ascuns, greu de pătruns" (lat. *abstrusus*) e înregistrat, fără atestări, la CADE. Eminescu l-a folosit în proza de tinereţe, într-o bucată în care, ca şi în alte lucrări din aceeaşi epocă, apar numeroase neologisme (mai ales latinisme): *Archaeus*, bucată aflată în ms. 2269, f. 19—39; a fost reprodusă şi în *Scrieri politice şi literare*, ed. Scurtu, 1905 (operă pe care mai departe, o citez prescurtat: S.P.L.). Dintr-un pasaj, semnificativ şi pentru ataşamentul poetului faţă de literatura veche,

reţin : „Cărţile vechi pe care oamenii nu le scriau numai iac-aşa, numai ca să le scrie, ci pentru că gîndise ceva, ce le apăsa inima, şi voiau s-o spuie şi altora, cărţile vechi eu unul le citesc şi găsesc între lucruri *abstruse* unele seminţe de lumină pe care apoi le ţin minte".

alúmn s.m. „elev, şcolar (care locuia într-un internat)" a circulat în Ardeal, în centrele şcolare aflate sub influenţa mai puternică a latinismului : Blaj, Cluj, Oradea, Beiuş. Şincai l-a folosit în *Hronica* lui (ed. 1853) într-un pasaj în care vorbeşte despre „*alumnul* seminarului. . . din Tîrnavia" (vol. al III-lea, p. 269). La Eminescu apare într-o poezie din 1878, postumă, „Umbra lui Dabija voevod", alături de „diac tomnatec" (=student bătrîn) :

Paharul toţi luaţi [în] palmă
Şi pe pahar să strîngă pumn
Şi să cîntăm cu toţi de-a valma,
Diac tomnatec şi *alumn*.

(*Opere*, vol. al V-lea, ed. Perpessicius, p. 363)

Dintre dicţionare numai CADE îl menţionează, explicîndu-l etimologic (lat. *alumnus*) prin „copil" şi însoţindu-l de un exemplu artificial, nepotrivit : *Scoală de alumni*. Citatele pe care le-am dat mai sus din cei doi autori clarifică sensul cuvîntului, pe care de altfel l-am auzit nu o dată în Ardeal.

arbitrarităte s.f. „atitudine, procedeu izvorît din bunul plac", cuvînt format probabil de poet cu ajutorul sufixului *-itate*, productiv atunci, ca şi azi. Apare într-un comentariu filologic remarcabil prin realism şi spirit critic, într-un moment de luptă intensă contra curentelor nesănătoase în limbă, contra cosmopolitismului : „Norma limbii scrise—spunea Eminescu pe la 1872 — trebuie să fie cea care există obiectiv şi în realitate în gura poporului de jos şi a societăţii mai fine, iară nu fantasiile mai mult sau mai puţin ingenioase ale filologilor noştri. Aşadar adevăr obiectiv şi nu *arbitrarităte* subiectivă" (S.P.L., p. 21).

Limba literară de azi foloseşte, cu acelaşi sens, un substantiv neutru, identic cu adjectivul care a stat la baza derivatului citat : „*arbitrarul* unei măsuri". Poetul a mai format cîteva cuvinte ca *arbitrarităte* ; am întîlnit pe *nesiguritate*, *aforisticitate* (ms. 2291, f. 18). Scriitorii de azi au făcut numeroase derivate cu *-itate*, chiar cînd au la îndemînă forma scurtă, fundamentală, a adjectivului devenit substantivat. În *Opera lui Eminescu*, vol. al V-lea, G. Călinescu scria : *diafanitate* (p. 70), *gigantitate* (229), *macabritate* (68), *sublimitate* (224), forme neobişnuite, paralele cu : *diafanul*, *giganticul*, *macabrul*, *sublimul*, statornicite în limba contemporană.

audáce adj. „îndrăzneţ" (lat. *andax,-cis*), cuvînt care atestă influenţa limbajului savant, pretenţios, din epoca studiilor de la Viena şi Berlin, ale cărei urme se pot vedea în opera de tinereţe (versuri, proză, articole) [1]. Vastul poem *Memento mori — panorama deşertăciunilor*

[1] Cf. *Opere*, I, ed. cit., p. 424 ; Acad. Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Eminescu*, în „Studii lingvistice", 1955, p. 49—50 ; Gh. Bulgăr, *Eminescu şi problemele limbii literare*, 1955, p. 59 şi urm.

(1870—1872) cuprinde numeroase neologisme (latinisme, franţuzisme etc.) provenite din acel mediu academic. Ele dovedesc de asemenea nesiguranţa limbii literare a epocii. Citim în poem :

Şi-n van fulgeră Joe-supra coifelor *audace*

(O. IV, 136)

vers în care *audace* e folosit în sens figurat ; ceva mai departe, cuvîntul revine, calificînd nu un obiect, ci o parte a corpului omenesc : „Fulger-ochii lui *audaci*" (ib. 139). Dar numai după cîţiva ani, în 1876, Eminescu se declară împotriva acestui fel de cuvinte în limbă. Cînd corectează manuscrisul unei piese, poetul propune ca în loc de : *urbe, menajat, a profita* să se folosească : oraş, cruţat, a folosi.

calície s.f. în expr. *carte de calicie* „declarare de faliment" provine desigur din textele juridice vechi pe care Eminescu le studia cu pasiune şi din care cita adesea în diversele lui articole (din „Timpul"). Expresia apare în ms. 2255, f. 206. În *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor* (ESPLA, 1957), acad. Perpessicius o aminteşte printre „termenii vechi şi rari" (p. 310).

cerîme s.f. derivat neobişnuit cu sufixul *-ime* din *cer*, avînd sensul aproximativ de „bolta întinsă a cerului" :

Ai peirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Şi să rupă pînza-albastră pe-a *cerimei* întins cort.

(O. IV, 149)

DA menţionează acest cuvînt în cadrul omonimului său *cerime* „tavan, boltă", din srb. *cerjen* ; *cerime* de care ne ocupăm aici ar fi — după DA — un figurat, creat prin etimologie populară. Dar citatul din Eminescu infirmă această ipoteză ; derivate similare mai pot fi găsite în opera lui : *furnicime, stîncime* (vezi mai departe), acestea sugerînd mulţimea, aglomerarea de furnici, de stînci etc. *Cer* a putut da şi el un asemenea derivat. Acad. G. Călinescu consideră aceste derivate printre „cele mai fericite... cu un uriaş înţeles colectiv de îngrămădire (obiceiul îl avea şi Alecsandri : „*strigoimea* se-ndeseşte" (*op. cit.* IV, p. 247).

colúmbă s.f. „porumbiţă", cu sens figurat, apare în postume (1870—1872), desigur ca un accident... lexical :

Pedeapsa ce meriţi, *columbă* a mea,
O gură-i...

(O. IV, 66)

CADE menţionează cuvîntul, fără atestări. În realitate, *columbă* avea o oarecare „tradiţie" în limbajul scriitorilor romîni din secolul trecut. Un diminutiv al cuvîntului citat apare la C. Negruzzi, în cunoscuta *Scrisoare a XXXII-a* (1862) în care combătea jargonul latino-francez : „Şarmantă damicelă... Te am (= iubesc) o *columbelă*...". Heliade a folosit chiar masculinul : „Se împleti un leagăn... Acolo fură puşi copiii, ca doi *columbei* tineri" (*Opere*, ed. D. Popovici, vol. I, 388).

constelá vb. „a se umple de stele", cuvînt format probabil de poet, de la part. adj. *constelat*, obișnuit în limbă (verbul nu există nici în latină, nici în franceză). Citim tot în postume :

Se *constelă sara*. Ziua a fugit în lumea mării.
(O. IV, 137)

Cuvîntul expresiv, ușor de înțeles în context, are avantajul de a concentra stilul.

contrariá vb. „a contrazice, a nega", despre care dicționarele spun că se construiește cu un complement al persoanei, e folosit de poet într-un pasaj combativ, cu un complement nume de lucruri, de stări : „Burghezia se pleacă sub legile scrise și nescrise ; se preface cu fățărnicie c-ar fi evlavioasă și se-nchină la titluri, jură că nu e convenabil decît ceea ce satisface pe cei zece mii de aristocrați și afirmă că e vulgar de a *contraria* privilegiile lor". (*Fîntîna Blanduziei*, nr. 1, din 4 dec. 1888).

craialîc s.n., variantă neînregistrată în dicționare a lui *crailîc*, făcută probabil după modelul : *babalîc, pușlamalîc* (cf. *Dicționar invers*, p. 238) ; apare într-o primă variantă a *Scrisorii III*. Un cunoscut personaj politic al vremii, la care Alecsandri văzuse „bulbucații ochi de broască", formulă care a trecut și la Eminescu, este descris astfel :

Ghebos, urît și lacom, stegar de *craialîcuri*
(O. II, 281)

Cuvîntul, în aceeași formă, e reluat mai jos, pe aceeași pagină : „pornesc la *craialîcuri*".

creatrice adj. „creatoare", un alt cuvînt din sursa latino-franceză, folosit în epoca tinereții. Polemizînd cu Petrino care criticase violent pe Pumnul, profesorul poetului, Eminescu în *O scrisoare critică* (1870) vorbea despre „încrederea cea sfîntă ce-o avea Pumnul în puterea *creatrice* a limbii". (S.P.L., p. 68). Mai tîrziu, în „Timpul", poetul a folosit un alt derivat rar, de aceeași categorie : *medicatrice* „vindecătoare", într-un pasaj de asemenea cu un conținut realist : „Din sîmburul și esența poporului trebuie să iasă puterea *medicatrice* a naturii care să însănătoșeze corpul statului" (2.IX.1881).

Derivatele de acest fel, au fost eliminate repede de cele făcute pe teren propriu cu ajutorul suf. *-tor, -oare*, vechi în limbă (*vindeca, -ător*).

de-a-nletelea loc. adv. „alene, pe îndelete", ca : *de-a-ndoaselea, de-a bușilea, de-a-ndărătelea* ; apare în postuma *Privesc orașul furnicar* :

Și trec foind, rîzînd, vorbind
Mulțime de oameni pași grăbind,
Doar numai p-ici și pe colea
Merge unul *de-a-nletelea*.
(O. IV, 194)

Elementul principal al locuțiunii e *lete* „timp liber, liniște" (DA), folosit în locuțiunile vechi și populare : *cu lete, în lete, a lete, la lete, pe lete* (ib.). Cea folosită de poet sporește numărul lor, deosebindu-se struc-

tural de toate cele atestate pînă acum. Cam în acelaşi timp Slavici a folosit o altă locuţiune, cu acelaşi element de bază : *a-ndelete*, neînregistrată nici ea în dicţionare (cf. Eminescu, *Opere*, V, 186).

defíge vb. „a fixa, a statornici" (lat. *defigere*) aparţine lexicului latinizant din primele scrieri. Îl găsim într-un articol din 1870 : „Nu poţi *defige* mijlocul unei linii pînă ce nu vei fi aflat punctele ei cele extreme" (S.P.L. p. 68).

degrés s.n. „regres" (lat. *degressus*), pe care poetul l-a preferat o dată în locul sinonimului său, azi obişnuit în limba literară, apare într-o notă din ms. 2262, f. 13 ; poetul se plîngea de starea literaturii din epoca sa, mărturisind că ea se afla „în *degres*, în raport cu trecutul".

egemonizá vb. „a fi deasupra..., a întrece, a se ridica la rangul de egemon", e un derivat cu suf. *-iza*, din *egemon* (ca *spitaliza*, *caracteriza*). În articolul *Echilibrul* din gazeta „Federaţiunea" (Pesta, 28.III/10. IV.1870), poetul se referea la „un popor" care „poate *egemoniza* pe altul", temă a politicii habsburgice, într-o epocă de lupte aprige pentru egemonie, în cadrul imperiului de atunci. Verbul pare făcut de Eminescu.

eleimosinár s.n. fig. „depozit, rezervă (din care se împărţea mila" ; lat. *eleemosynarius*, fr. *élémosinaire*), termen savant, întrebuinţat în articolul *Cultură şi ştiinţă* din ms. 2255, f. 23 : „Simţirea a apucat a fi marele *eleimosinar* al psihologiei, care acoperă orice sărăcie de cunoştinţă". Cuvîntul e atestat numai în *Dicţionarul* lui Scriban, la m., cu sens propriu, fără citate : „distribuitor de pomeni la curtea unui suveran".

flámă s.f. „flacăra" (lat. *flamma*) a pătruns în versuri, într-o variantă timpurie (1869) :

Sufletu-ţi arde-n sufletul meu
C-o *flamă* dulce, tainică, lină.
(O. I, 280, cf. p. 488)

DA menţionează acest latinism, pe bază de atestări populare, avînd sensul de : „uscăciune, căldură mare, arşiţă... (prin părţile Blajului)". Cuvîntul latin a fost reluat de Eminescu, statornicindu-i pe cale savantă sensul primordial.

furnicíme s.f. „mulţime de furnici", ca şi *cerime* citat mai sus, apare într-o variantă a poemei *Călin* :

Şi oştiri de *furnicime*
Se grăbesc pe cărăruşi.
(O.II 18)

Ideea pare exprimată pleonastic ; oştiri *de furnicime* accentuează amănuntul că e vorba de mari mulţimi de insecte.

grănițuíre s.f., e, după DA, un abstract verbal al lui *grăniţui* „a hotărî marginile unei proprietăţi", sens atestat pe baza unui citat din *Codul civil* al lui Hamangiu (1899). Eminescu a folosit substantivul într-o însemnare din „Curierul de Iaşi" din 6.VIII.1877 (la rubrica „Noutăţi") cu sensul mai vechi, etimologic, de „fixare a graniţei unei ţări".

Cu prilejul anunțării decesului lui Simeon Marcovici, poetul arăta că acesta a „fost profesor de matematică și retorică în Colegiul Sf. Sava... fost secretar al Comisiunii *grănițuirii* Dunării..." (S.P.L., p. 331).

iad, *iaduri*, s.n. „infern", cu pluralul rar, e înregistrat și în CADE, dar fără vreo atestare. Poetul l-a folosit în amplul poem postum *Andrei Mureșanu* scris pe la 1870—1872 :

N-oi coborî la *iaduri* de demoni salutat,
Ca unul ce menitu-i de a le fi stăpîn.
(O. IV 64)

Forma de plural a putut fi influențată de *ceruri*, *infernuri*, *raiuri*, cît și de tendința particulară a stilului eminescian de a sugera perspectiva titanică prin aglomerări exprimate printr-un plural sau prin derivate cu sens colectiv, cum am văzut mai sus (*cerime*, *furnicime*, *stîncime*).

inculpá, vb. „a acuza, a arunca vina pe cineva", menționat în DA și CADE, fără atestări, se întîlnește într-una din variantele *Scrisorii III* :

El ziua stă pe oameni de treabă să *inculpe*
Tovarășî de beție, de caraghiozlîcuri
Aprob-a lui cuvinte...
(O. II 281)

Așa cum de la *constelat* a făcut pe *constela* (se *constelă* sara), *inculpá* are la bază pe *inculpat*, folosit sub influența modelului latino-francez.

invéntor s.m. „inventator" (lat. *inventor*, fr. *inventeur*), cu o nuanță depreciativă, apare în ms. 2285, f. 68 v., în aforismul : „Egoismul este *inventorul* frazelor". Odobescu l-a folosit în studiul său asupra satirei latine : *Romanii au fost adevărații ei inventori* [ai satirei]. *Opere*, ESPLA, 1955, I, 206 (cf. DA. s.v.). Ambii scriitori, fiind buni cunoscători ai culturii latine, e mai probabil că au luat cuvîntul din latinește, nu din franceză, cum susțin DA și DM.

înurieșít adj. „devenit uriaș, foarte mare" (de la *uriaș*), derivat cu totul rar, înrudit însă cu *urieșesc* (închipuire *urieșească*, *Proza lit.*, ed. Scurtu, 1908, p. 129) și *urieșește* folosite de poet de mai multe ori. În una din primele poezii, datată „april 1867", poetul-adolescent scria :

A spaimelor-ne proprii umbră-*nurieșită*...
(O. I 422)

logomachíe s.f. „vorbărie goală, controverse nesfîrșite, ceartă de cuvinte", apare de mai multe ori în articolele politice din „Timpul", în critica demagogiei politicianiste din acea vreme : „Pentru ca discuția — — scria Eminescu în ziarul amintit, la 22.III.1880 — să nu devie o simplă *ceartă de cuvinte*, *o logomachie*, pentru ca să nu se ignoreze tocmai noțiunea fundamentală de care e vorba, ne întrebăm : ce e reacțiune?".

Cuvîntul mai apare în ms. 2264, f. 64 și în „Timpul" din 3.VII.1882. Am notat și cîteva sinonime ale acestui neologism de origine franceză (*logomachie*, gr. λογομαχία), sinonime aproximative, pitorești : *domnia frazei* („Timpul" 17.II.1880) ; *magazie de fraze care de care mai ieftine*

(ib. 6.II.1881) ; *prăvălie de fraze* (ib. 6.IV. 1880) ; *jugul frazei şi al exploatării* (ib. 27.VI.1880).

mariúmbrii adj. pl., compus din *mare* şi *umbră*, cu sensul aproximativ „care face umbră mare", apare în postuma *Memento mori* :

Norii, vulturii *mariumbrii*, a lor aripi să-şi aprindă...
(O. IV, 149)

E o creaţie lexicală îndrăzneaţă, făcută poate după unele modele străine : cf. lat. *magnanimus*, germ. *grossartig*, *grossmächtig*, *grossmögend* etc.

microcéfal adj. fig. „neghiob, netot", interesantă derivaţie semantică, pornind de la ideea că cel cu creier mic e şi netot, neatestată în dicţionare ; apare într-o variantă la *Scrisoarea II* :

La ce hal v-ajunge limba, cugetarea la ce hal,
Cînd s-o mînuie permitem oricărui *microcefal*?...
(O. II, 263)

morigeritáte s.f. „amabilitate", derivat care are la bază lat. *morigerus* ; se află în ms. 2255, f. 211 : „Moravurile unei naţiuni pot ...să fie culte, însă, omul singular, care exercită aceste moravuri, nu demonstră prin asta cultură ci numai *morigeritate, civilitate*". Ultimele două cuvinte sînt aproximativ sinonime ; poetul voia să explice termenul neobişnuit prin *civilitate* „atitudine civilizată".

necónştiu adj. şi adv. „inconştient", în acelaşi ms. f. 239 : „Orice înclinaţiune, orice instinct, chiar dacă lucrează nemijlocit şi *neconştiu*, are trebuinţă de motiv". Apare şi în O.II 197, într-o variantă a *Scrisorii I*, ca substantiv :

Neconştii trec pe lîngă primejdiile mari
La piedici neînsemnate s-opresc involuntari.

Este tot un latinism (*conscius*) din epoca tinereţii, întrebuinţat şi în forma *conştiu* în proza literară (ed. cit., p. 78).

operát s.n. „lucrare" (lat. *operatum* < *operor*), neologism folosit într-o scrisoare trimisă lui Iacob Negruzzi la 16.V.1871, din Viena : „Eu nu vă trimit acuma decît nişte nimicuri neînsemnate, căci pentru de-a corige şi a da o formă mai omenească unor *operate* mai întinse îmi trebuie şi timp şi dispoziţiune" (*Studii şi doc. lit.*, I 322). Cuvîntul a circulat în mediul universitar, latinizant, din Viena şi din Ardeal. Îl mai găsim într-un articol de prin 1870 : „Să venim acum la partea formală a *operatului*" (S.P.L. p. 408).

orc s.n. „infern" (lat. *orcus*), termen savant, din cultura greco latină, folosit de poet în traducerea unei poezii a lui Horaţiu. Versul original latin nu conţine însă acest cuvînt, ci expresia : *ianitor aulae* = cerberul, paznicul infernului, după credinţa antică. Eminescu traduce expresia citată prin : portarul *orcului* groaznic (O.IV 400). Necesităţi metrice impuneau această soluţie, nu tocmai fericită pentru claritatea contextului ; era însă tot o încercare de tinereţe.

organográfic adj. „structural", termen rar, făcut poate de poet, după modelul altora asemănătoare : *telegrafic*, *fotografic*, din elemente

grecești. Vorbind despre unele probleme ale limbii, Eminescu scria în „Timpul" din 1.IV. 1881 despre valoarea limbii vechi : „*Organografic* vorbind limba era aceeași, numai termenii, materialul de vorbe diferă pe ici, pe colo".

Poetul nu se ferea deci de inovații , dacă ele puteau comunica mai exact, mai scurt, o idee. Dreptul de a inova îl recunoscuse scriitorilor Odobescu, bineînțeles fără a se ajunge la abuz (cf. *Scrieri*, 1887, p. 349).

păstru s.m. „păstrător", cuvînt vechi și regional azi, e explicat la CADE și TDRG prin „păstrare, economie", ca postverbal al lui *păstra*. DM îl atestă numai în expresii : *la păstru* = la păstrare, și : *cu păstru* = cu măsură. Pe aria nordică a țării circulă și azi cu sensul atestat de Eminescu într-un articol din „Timpul", 22.I.1880, în care el critica inovațiile cosmopolite, opunîndu-le limba veche a poporului : „Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei ... și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și *păstrul* limbii n-o înțelege". Poetul l-a putut întîlni, cu acest sens, în textele vechi sau pe teren, în limba vie a poporului. În regiunea Maramureș e folosit și azi cu sensul indicat mai sus.

pornoscopíe s.f. „privire necuviincioasă", cuvînt făcut, probabil, de poet, după *pornografie* și folosit într-un alt articol din același ziar, în epoca maximei sale activități publicistice. Eminescu combătea dezmățul exploatatorilor și îndemna la : „muncă nu *pornoscopie* pe bulevarde?" („Timpul", 18.III.1883). Elementele cuvîntului sînt grecești, ca în *organografic*.

Pref. **re-** a fost întrebuințat mult mai des de poet decît am putut indica în articolul meu despre acest prefix (cf. *Materiale și studii de formare a cuvintelor*, vol. II, p. 67—78), pe baza fișelor de la *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*. În variantele păstrate există strofe în care apar 2—3 derivate cu acest prefix :

Planeții *reînghiață* și fug rebeli în spați
Din frînele luminii și-a soarelui scăpați
Și-n neființă lumea *recade* iar și tace
În sine împăcată *rencep*-eterna pace.
(O. II, 206)

Te-ai *reurcat* pe scări de marmură albă
Ai *resuit* piedestalul și iarăși immobil
Stai printre secoli.
(O. III, 117)

Re- putea fi folosit cu aproape orice verb vechi în limbă, derivatele avînd însă, uneori, un caracter artificial ; sensul predominant, cum se poate vedea din citatele de mai sus, era acela de repetare a acțiunii verbului de bază. Unii scriitori, ca Macedonski, l-au folosit foarte des, pînă la abuz. În epoca maturității, Eminescu a folosit pref. *re-* relativ rareori, preferînd, cum am mai spus, cuvintele vechi, populare.

reboájă s.f. „răboj", cuvînt în care schimbarea genului a pornit, probabil, de pl. *răboaje*, simțit ca un feminin. Schimbări de gen sînt destule

la Eminescu : *dușă* („Timpul", 17.II.1883) ; *fantom* (O.IV 145) ; *fulgeri* (ib. 149) ; *idola* (ib. 147) ; *planet* (ib. 148). *Reboajă* apare într-o variantă a *Scrisorii I* :

A clipelor cadavre se-nseamnă pe *reboajă*.
(O. II 207)

rîndunói s.m. „masculul rîndunicii", cuvînt paralel cu *rîndunel*, neînregistrat în dicționare. În postuma *Antropomorfism* citim :

Nu-i găina rîndunică, *rîndunoiul* nu-i cucoș.
(O. IV 223)

Ca formă, cuvîntul se înrudește cu *broscoi*, *ciocîrloi*, *mierloi* etc., încît poetul era îndreptățit să-l întrebuințeze, deși îl avea pe *rîndunel*.

sanificá vb. „a însănătoși", latinism folosit în articolul citat mai sus din revista „Fîntîna Blanduziei" (4.XII.1888), puțin înainte de moarte, într-un pasaj care atesta încrederea poetului în valoarea educativă a literaturii. „Literatura și artele — scria Eminescu — sînt chemate dar să *sanifice* inteligențele de această boală psihologică a scepticismului".

sclav adj. „de rob", sens rar, pe care dicționarele existente nu-l înregistrează. Citez din nou din *Memento mori* :

Vor dacii mai bine-o moarte crudă decît o viață *sclavă*.
(O. IV 139)

Am discutat cu alt prilej, tot un adjectiv din *sclav*, pe *sclavic* [1]. *Sclav-ă* ca adj. e paralel cu *rob* (substantiv și adjectiv și acesta).

scorțár s.m. „meșteșugar care face covoare" cred că e un termen popular, regional poate, deși dicționarele nu-l menționează. Îl găsim însă în bucata *Aur, mărire și amor* din ms. 2255, ff.85—91, din care citez : „Pereții salonului altfel albi, erau acoperiți cu covoare lucrate de *scorțari* din țară". În anumite centre, cunoscute prin acest „ram de meserie" (care pe vremea poetului „a început a se pierde cu totul", după propria lui mărturisire), cuvîntul circulă, dată fiind înflorirea de azi a atelierelor, a muncii de confecționare în colectiv a scoarțelor, a covoarelor românești.

signitáte s.f. „înțeles, sens", din categoria termenilor eruditi (lat. *signitas*), apare în articolul *Cultură și știință* (ms. 2255, f. 240) : „Considerațiunea pentru frumusețea vieții și purtării e mai însemnată pentru starea morală a societății de cum ar mărturisi-o moraliștii stricți. Viața socială cîștigă printr-asta *signitatea* sa mai nobilă". Alte cuvinte provenind din lexicul latino-romanic (adesea din cel francez) se pot întîlni în încercările poetice de tinerețe : *sapiență* (O. V 100) ; *suleva* (O.IV 148) ; *surfață* (O. I 294 și 297) ; *veriij* (O. II 97) etc.

stîncíme s.f. din *stîncă* + *ime*, ca *cerime*, *furnicime* citate mai sus, derivat menit să sublinieze aici ideea de masivitate :

Doma strălucește-n noapte ca din marmură zidită...
A ei scări ajung din ceruri a *stîncimei* negri colți.
(O. IV 126)

[1] *Contribuții lexicologice*, în *LR* 1960, nr. 6, p. 42.

pe şuierate loc. adv., după modelul lui *pe alese, pe apucate, pe îndesate*[1] etc., cu nuanţă verbală şi modală, echivalentă cu gerunziul (*şuierînd*), se află în postume :

Doar numai p-ici şi pe colea
Merge unul de-a-nletelea
Cu ochii-n cer *pe şuierate*
Ţiind şi mîinile la spate.
(O. IV 194)

titanomách adj. „ca al titanilor, de război", inovaţie eminesciană. La baza lui stă grec. τιτανομαχία „lupta titanilor cu zeii". În postuma *Antropomorfism* citim versurile glumeţe :

Al găinăriei Adonis, cu privirile-ndrăzneţe...
... cu pasiuni *titanomache*...
(O. IV 227)

Lecturile din clasicii antichităţii au lăsat urme în lexicul scrierilor de tinereţe. Spiritul critic de mai tîrziu a eliminat astfel de termeni rari şi savanţi.

uzát adj. „circulat", sens neatestat, în legătură cu drumuri, căi, străzi :

Şuer-un lotru de băiet
Într-o răspîntie *uzată*.
(O. II 195)

Este poate un calc, după fr. *usé*.

★

Materialul lexical prezentat în aceste pagini oglindeşte o influenţă trecătoare a formelor culturii moderne asupra vocabularului eminescian, sub valul curentelor de epocă. Dar excesele apărute curînd în diferite scrieri, cum şi cosmopolitismul şi jargonul vor stîrni, după cîţiva ani, o reacţie adîncă în scrisul eminescian. Tentaţia inovării va dispare în faţa resurselor expresive ale limbii populare care-i vor permite realizarea imaginilor noi, cu o economie lexicală maximă. Renunţarea la latinisme, la franţuzisme, la neologismele savante nu va avea nici o consecinţă negativă asupra operei poetice. Dimpotrivă, în expresia cea mai artistică vor transpare simplitatea, vechimea, claritatea graiului obştesc, înnobilat prin mlădieri inspirate, prin asocieri îndrăzneţe.

[1] Cf. SCL, 1960, nr. 3, p. 395.

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

V

(DE LA 1826 PÎNĂ LA 1870: D. DICȚIONARELE DE NEOLOGISME)

Perioada cuprinsă între anii 1826 și 1870 se caracterizează printr-o dezvoltare excepțională, sub raport statistic, a lexicografiei de neologisme. În acest domeniu, moștenirea lexicografică era cu totul săracă. Dacă exceptăm numeroasele glosare de împrumuturi noi [1] anexate diverselor traduceri (și chiar operelor originale), nu înregistrăm, pînă către jumătatea veacului trecut, decît o singură încercare de redactare a unui dicționar propriu-zis de neologisme: este vorba de *Lexiconul pentru cărturari* al lui I. Budai-Deleanu, operă neterminată și rămasă în manuscris. Începutul lexicografiei tipărite de neologisme este făcut, la noi, de *Vocabularu romanu* publicat, la *București*, în *1848*, de filologul și pictorul muntean *I. D. Negulici* [2]. Apoi, vreme de circa două decenii, pînă la 1870, filologia românească mai înregistrează, în ordine, următoarele dicționare de același tip, publicate: al lui *T. Stamati* (*Iași*, *1851*, a doua ediție, neschimbată, în *1856*)[3], al lui *E. Protopopescu și V. Popescu* (*București*, *1860*[4], a doua ediție, mult amplificată, în *1862* [5], a treia, din

[1] În capitolul de față al lucrării dăm *neologismului* accepțiunea de „cuvînt recent împrumutat".

[2] Titlul complet: *Vocabularu romanu de toate vorbele străbune repriimite pînă acum în limba romînă, și de toate quelle que sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai allesu în sciinte.* (Îl abreviem, în cursul discuției, prin: NEG.).

[3] *Disionărașu romînesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles.* (Îl abreviem: STAM.).

[4] *Dicționariu romîn de ziceri străbune usitate în limba romînă.*

[5] *Nou dicționaru portativu de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzînd și termeni științifici și literari.* (Îl abreviem: PROT.-POP.).

nou refăcută, în *1870* [1]), al lui *G. M. Antonescu* (*București, 1862*) [2], în sfîrșit al lui *I. Bauman* (*Craiova, circa 1868*, a doua ediție în *1869*) [3]. Din simpla enumerare de mai sus se poate vedea clar marele succes de care s-au bucurat aceste lucrări. Nu vom insista aici în mod deosebit asupra cauzelor care explică succesul dicționarelor de neologisme. Cîteva date sînt totuși absolut necesare. Prima jumătate a veacului al XIX-lea a fost o epocă de profunde transformări în ideile și instituțiile europene. Ecoul acestor transformări a ajuns și în țara noastră : fiecare inovație a adus cu sine un termen nou. Literatura, arta, știința se dezvoltă acum rapid la noi ; o dată cu această dezvoltare intră în limbă numirile corespunzătoare pentru noile forme de cultură. Traducerile din diverse limbi moderne, studiile peste hotare ale tinerilor romîni și introducerea limbii franceze în școlile romînești, contactul strîns cu oficialitățile și armatele rusești, în timpul neîntreruptelor războaie cu turcii și în epoca Regulamentului Organic, iată cîteva dintre cele mai importante cauze care explică îmbogățirea fără precedent a lexicului limbii romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea și, în același timp, apariția unor dicționare explicative speciale, care să definească împrumuturile recente. Proporțiile dicționarelor de neologisme care apar pînă la 1870 variază mult de la o lucrare la alta și chiar de la o ediție a aceleiași lucrări la alta : sub 2500 de cuvinte cuprinde prima ediție a lucrării lui Protopopescu și Popescu, circa 3500 fiecare dintre cele două ediții ale dicționarului lui Bauman, sub 5 000 cele două ediții ale dicționarului lui Stamati, circa 6 000 acela al lui Negulici, cam tot atîtea dicționarul lui Antonescu, în sfîrșit circa 8 000 de termeni fiecare dintre cele două ediții din urmă ale dicționarului lui Protopopescu și Popescu (ultima ediție ceva mai bogată totuși decît penultima) [4]. Cu toate aceste deosebiri de proporții, dicționarele de neologisme amintite se înrudesc prin numeroase trăsături comune ; cea mai importantă pare a rezulta din influența latinizantă-romanizantă care, într-o variantă sau alta, stăpînește aceste lucrări, le determină unele aspecte structurale de bază.

Prima consecință a influenței latiniste (sau romanizante) apare clar în componența listei de cuvinte a acestor dicționare. Urmărind purificarea lexicului limbii romîne prin relatinizarea ei, autorii au introdus în lucrările lor cuvinte „nobile", latinești sau romanice, menite să înlocuiască ele-

---

[1] *Nou dicționaru portativu de toate zicerile nuoi (radicale) reîntroduse și întroduse în limba romînă și de termeni tehnici ai științelor, litterilor și artilor, cu uă esplicație mai întinsă a termenilor de drept și economie politică.* (Semnat numai de E. Protopopescu).

[2] *Dicționar român. Mic repertoriu de cunoșcințe generali, coprinzînd vorbe streine cu etymologia, termini tehnici, numini proprie, notițiuni historice s.c.l.* (Îl abreviem : ANTON.).

[3] *Dicționaru romînu portativu. Culegere de cele mai necesare cuvinte radicale.* (Îl abreviem : BAUM.). D. Iarcu mai semnalează (în *Bibliografia chronologică romînă*, ed. a 2-a, București, 1873) două dicționare de neologisme pe care nu le-am putut găsi pînă acum : *Mic dicționar portativ de zicerile radicale* (două ediții, în 1862 și 1864), iscălit de *N. Cernovodeanu* și *Micul dicționariu de vorbe radicale și vulgare*, f.a., datînd din 1864.

[4] În articolul *Un dicționar de neologisme romînești din anul 1862*, în *SCL, I* (1950), fasc. 1, p. 57 și urm., academicianul Iorgu Iordan a luat în considerație numai a doua ediție a lucrării ; ulterior, A. Nicolescu a semnalat (în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. al II-lea, București, 1958, p. 30) și ediția primă, din 1860. La acestea adăugăm acum și a treia ediție, datînd din 1870.

mentele „străine" (în primul rînd slave). S-a arătat că această îmbogățire lexicală a fost în bună parte artificială, întrucît multe dintre neologismele înregistrate n-au avut o existență reală, în vorbire ori în scris, sau, în orice caz, circulația lor n-a depășit granițele partizanilor curentelor lingvistice la modă [1]. Faptul că aceiași termeni apar în mai multe dicționare de neologisme din epocă nu trebuie să ne inducă în eroare în privința circulației lor, deoarece se poate dovedi cu ușurință că autorii ulteriori au preluat adesea mecanic lista de cuvinte din lucrările autorilor anteriori. De exemplu, termeni ca *abad*, *abjudeca* (*abjudica*), *ablega*, *absimil(e)*, *acedie*, *acamelt*, *acanar (acanor)*, *adalid*, *altier*, *anodinie*, *anterid(iu)*, *antesă (anthese)*, *aplani* (=*aplana*=a netezi) apar, toți, la NEG., PROT.-POP. și ANTON. (uneori și la BAUM.), adesea cu definiții identice sau asemănătoare [2]. Cu toate acestea, o cercetare amănunțită a limbii epocii ne-ar putea arăta că numărul de termeni fără circulație reală introdus în operele lor de acești lexicografi este cu mult mai mic decît ne pare nouă, vorbitorilor de astăzi ai limbii romîne. Fără să ne propunem acum o asemenea cercetare, vrem numai să demonstrăm aici în mod sumar, prin cîteva exemple, că unii termeni înregistrați în dicționarele amintite, pe care astăzi am fi înclinați să-i considerăm fără circulație în limbă, au trăit și au fost folosiți într-o anumită etapă de dezvoltare, fiind eliminați într-o altă etapă de dezvoltare. *Astuție*, de exemplu, înregistrat la NEG., PROT.-POP., ANTON. și BAUM., apare des în articolele politice ale lui M. Eminescu: „ignoranța, suficiența și înnăscuta *astuție* a nulităților" (*Timpul* din 12 noiembrie 1880; cf. și *Timpul* din 16 mai 1882, *Federațiunea* din Pesta, 5/17 aprilie, 22 aprilie /4 mai, 29 aprilie/ 11 mai 1870); de asemenea, la *B. Maniu*, *Respunsu resplicativu*, Timișoara, 1856, p. 25; „*Astuția* insolinte a călugărului". *Fatigá*, înregistrat la NEG., PROT.-POP., ANTON. și BAUM., și *audacie* (la aceiași), apar în traducerea tragediei *Macbeth* făcută, în *1850*, de *St. Bîgescu*: „Luptîndu-se... făr-*a se fatiga*", p. 9 (cf. și 23, 25); „*audacia* și curagiul seu", p. 60 (cf. și *Eminescu*, *Opere*, *IV*, ed. Perpessicius, p. 139, unde apare *audace*: „Arde sînta lui coroană, fulger ochii lui *audaci*"). *Solemnel*, înregistrat la NEG., STAM. și PROT.-POP., apare tot în traducerea lui Bîgescu („un banchet *solemnel*", p. 58). Că unii dintre termenii de acest tip vor fi circulat cu siguranță mai intens decît ne închipuim noi astăzi se poate dovedi și cu ajutorul unor indicații normative care apar chiar în dicționarul lui Antonescu, cel mai latinizant-romanizant dintre dicționarele de neologisme ale epocii. Deși adept extremist al curentelor lingvistice dominante, Antonescu ia atitudine împotriva unor formații lexicale din vremea sa: la cuvinte ca *abima*, *abjudeca*, *absimile*, *affama*, *affadissament* el adaugă indicația „r. us." (= rău uzitat), iar la altele ca *accusia* (=a naște), *agrupa*, *anobli*, *mepriza*, indicația „n. us." (= nu uzita). Or, este greu de presupus că asemenea termeni nu vor fi circulat în mod

[1] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 58—59.

[2] În prefața ediției de la 1862 a lucrării lor, E. Protopopescu și V. Popescu indică, de altfel, printre izvoarele folosite, dicționarul lui Negulici; la rîndul lui, G. M. Antonescu citează pe Negulici la numeroase cuvinte rare pe care le-a preluat din opera acestuia (de exemplu, la *absinth*, *acantilă*, *accastilagiu*, *anramatică*, *antenupțiale*).

real, de vreme ce lexicograful îi înregistrează numai pentru a-i condamna, pentru a atrage atenția că existența lor în limbă este nerecomandabilă [1].

Rămîne însă adevărat și evident că anumite categorii de cuvinte care indică realități străine la noi sînt transportate direct din izvoarele lexicografice externe și n-au avut, cel puțin de regulă, o existență reală în limba română : convingătoare în acest sens sînt *abad* (= rinocer din India), *acamelt* (= o plantă care crește în Mexic), *adalid* (= reprezentant al justiției militare din Spania) sau *alfachin* (= preot maur).

Dacă, în cazurile citate mai sus, avem a face cu termeni fără existență reală în limba romînă sau cu existență reală mai mult sau mai puțin efemeră, nu se poate nega, totuși, în numeroase alte cazuri, rolul pe care aceste dicționare de mare succes l-au avut în punerea în circulație, popularizarea și impunerea neologismelor. O confruntare a acestor dicționare cu lucrările lexicografice romînești apărute mult mai tîrziu ne duce, din acest punct de vedere, la concluzii surprinzătoare : nenumărate neologisme neînregistrate în Dicționarul Academiei (fasciculele apărute între anii 1906 și 1928) dar consacrate astăzi în limba literară apar în dicționarele de neologisme amintite. Citățm de exemplu termeni ca *gazon*, *germina*, *gliptică*, *gliptotecă*, *goniometru*, *ideologic*, *immemorial*, *immobilisa*, *immobilitate*, *immortaliza*, *impasibilitate*, *implicație* (la NEG.), *bombardament*, *breșă*, *fertilitate*, *frondă* (la STAM.), *abație*, *abject*, *abjecție*, *accelerator*, *adulterin*, *adversitate*, *afabulație*, *agrement*, *agrest*, *akkomodabil*, *anksietate*, *aplomb* (la PROT.-POP.), *abominabil*, *acerb*, *actinie*, *adipos*, *agasa*, *agasant*, *agil*, *agrimensor*, *altimetru*, *angiosperme* (la ANTON.), *fatuitate*, *feroce*, *ferocitate*, *festin*, *fetid*, *fideist*, *figurațiune*, *flata*, *formidabile* (la BAUM.). Faptul că asemenea termeni nu sînt înregistrați de cel mai mare dicționar romînesc, la circa o jumătate de secol după apariția lor în lucrările citate, ni se pare semnificativ ; trebuie să presupunem că acești termeni erau încă simțiți, la începutul veacului nostru, fără circulație, neintegrați în limbă, și de aceea nu este imposibil ca măcar unii dintre ei să-și fi început existența în lexicul romînesc prin dicționarele de neologisme amintite.

Interesant este și faptul că în lista de cuvinte a acestor dicționare nu figurează numai neologisme, adică împrumuturi (sau, eventual, derivate pe teren romînesc) recente, ci și unii termeni vechi (și foarte vechi) ai limbii : din această ultimă categorie fac parte cuvinte ca *naft* (la NEG.), *capăt*, *erugă*, *învinuire*, *june*, *lucoare* (la STAM.), *aprig*, *caimacam*, *caval*, *cerni*, *cruța* (la PROT.-POP.), *ager*, *ban*, *bei* (la BAUM.). La prima vedere, includerea acestor termeni în lista de cuvinte pare o eroare al cărei izvor s-ar găsi în insuficientele cunoștințe etimologice ale autorilor [2]. Credem însă că, măcar în unele cazuri, eroarea este doar aparentă. Se poate demonstra că pe autori i-a interesat să explice, în lucrările lor, cuvintele „tehnice" (în sens larg) sau termenii „greu de înțeles" (— expresia aparține lui Stamati —), independent de vîrsta lor în limba romînă ; numai faptul că imensa majoritate a cuvintelor al căror

[1] Pe *meprisa* l-am găsit la B. Maniu, *Pledoriu în apărarea lui I. G. Valentineanu*, 1859, p. 10 : „Litera convenții nu se poate *mepriza*".

[2] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 57—58.

sens se cunoaște insuficient o formează împrumuturile recente a făcut ca acestea să alcătuiască materialul lexical de bază al dicționarelor pomenite, să le determine compoziția. Pare elocvent, în sprijinul părerii noastre, faptul că STAM., înregistrînd termeni ca *erugă, june, învinuire, capăt, lucoare*, recunoaște că sînt „vechi românești" [1]. De altfel, cu excepția lucrării lui Bauman, toate celelalte dicționare similare ale epocii nu recunosc, prin titlul lor, că sînt exclusiv opere lexicografice de termeni „radicali".

Eroarea flagrantă și aproape generală la acești lexicografi constă în părerea că și neologismele cele mai recente ar fi, de fapt, în majoritatea lor, tot elemente vechi (îndeosebi „străbune") ale limbii, dispărute cîndva din lexic în concurență cu sinonimele „streine" (de obicei slave); prin urmare, introducerea lor în vocabularul limbii române ar echivala cu o reintroducere, cu o reînviere, atitudine perfect explicabilă la partizanii purismului românesc.

O altă trăsătură care apropie între ele dicționarele de neologisme ale epocii o constituie prezența *indicațiilor etimologice* alături de cuvîntul-titlu. Cu excepția lui Bauman, toți ceilalți autori au, în lucrările lor lexicografice, preocupări etimologice, într-o formă sau în alta. Negulici indică *forma etimonului*, însă numai la cuvintele românești considerate de origine latină („ACCESIBBIL, adj. *accesibilis*"; „INABIL, adj. *inhabilis*"; „PROFAN, adj. *profanus*"); E. Protopopescu și V. Popescu merg mai departe, dînd forma (de obicei și sensul) etimonului la termenii românești considerați de proveniență latină, greacă, uneori și romanică [„ABROGA, v. (lat. *abrogare*, a desființa)"; „AFELIE, s.m. (ἀπὸ, departe de, ἥλιος, soare)"; „AFFABILITATE, s.f. (lat. *affabilitas*)..."]; Antonescu, luînd de asemenea în considerație numai cuvintele românești de origine latină, greacă și romanică, dă cînd forma, cînd terminația etimonului, sau indică numai limba de origine ["ALTERA (lat.)"; „ALTEȚĂ (fr.)"; „ABSTRAGE (*-hĕre*, fr. *abstraire*)"; „APPERCEPȚIUNE (*-tio*)..."]; în sfîrșit, Stamati se rezumă doar la indicarea limbii de origine [„ABDICAȚIE, l." (= latină); „ABONATU, fr." (= franceză); „ALIGORIE, gr." (= greacă)]. Atitudinea latinistă a autorilor în partea etimologică, deși nu exagerată, este totuși vădită. Din acest punct de vedere, indicarea originii la cuvintele românești împrumutate din izvoare „nobile" (latin, grecesc sau romanic) dar omiterea lor la termenii de alte origini este deosebit de semnificativă [2]. Compararea părții etimologice din aceste lucrări lexicografice ne duce și la o altă constatare interesantă: numeroase împrumuturi cu totul recente ale epocii respective, pe care dicționarele secolului nostru le consideră de proveniență franceză, apar, în dicționarele de neologisme amintite, ca termeni livrești preluați din izvor latinesc. Dacă invocarea limbii latine ca izvor principal de împrumuturi este în cîteva cazuri evident abuzivă (în sensul că forma etimonului nu poate

[1] Indicația etimologică „r" care însoțește aceste cuvinte este explicată, în lista de abrevieri a lucrării, prin „este vechi românescu".

[2] Singur Stamati ia în considerație și originea termenilor românești veniți din rusă, dar și la el, ca și la ceilalți lexicografi amintiți, filiera rusă pentru numeroasele împrumuturi occidentale este ca și inexistentă.

explica termenul romînesc), în general însă ea pare a fi întemeiată. Nu trebuie să ignorăm faptul că avem a face cu termeni împrumutați chiar în epoca în care trăiau și activau acești autori-lexicografi; prin urmare, identificarea exactă a filierei este, pentru ei, mai ușor de făcut decît pentru lexicografii veacului nostru. Făcînd, cu toată circumspecția necesară, o comparație procentuală între neologismele de origine franceză și cele de origine latină care apar în dicționarele de care ne ocupăm, observăm că izvorul latinesc pare să fi fost, în domeniul împrumutului lexical, tot atît de puternic ca și cel francez, chiar în Muntenia și în Moldova. Modul în care se reflectă aceste două surse de împrumuturi în lucrările amintite impun în orice caz rectificarea părerii curente că mai toate împrumuturile romanice directe ale limbii romîne din secolul trecut ar fi (— măcar în Muntenia și în Moldova —) de proveniență franceză. Următoarele neologisme, pe care DA (de obicei și CADE) le consideră venite prin filieră franceză, apar la autorii citați ca împrumuturi din latină, limbă în care aceste cuvinte există ca atare : *aboli* (NEG., STAM., PROT.-POP.), *aborigen* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *admira* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *admite* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *adopta* (NEG., STAM., PROT.-POP., ANTON.), *adora* (NEG., STAM., PROT.-POP., ANTON.), *afabilitate* (NEG., STAM., PROT.-POP.), *afecta* (NEG., PROT.-POP.), *album* (NEG., STAM., PROT.-POP., ANTON.), *facil* (NEG., ANTON.), *facilitate* (NEG., PROT.-POP.), *facultate* (NEG., STAM., PROT.-POP., ANTON.) *fatalitate* (NEG., STAM., PROT.-POP.), *fecunditate* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *fertil* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *formulă* (NEG., ANTON.), *fosil(ă)* (NEG., STAM., PROT.-POP., ANTON.), *fragil* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *fragment* (NEG., STAM., ANTON.), *frivol* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *fugitiv* (NEG., PROT.-POP., ANTON.), *funest* (NEG., PROT.-POP., ANTON.). Exemplele de acest tip ar putea fi ușor înmulțite; cele enumerate ni se par însă suficiente pentru a ilustra aportul sursei latine la îmbogățirea lexicului romînesc din secolul al XIX-lea. Chiar dacă filiera indicată n-ar fi întotdeauna cea reală, rămîne totuși să credem că ea corespunde în numeroase cazuri adevărului.

Influența latinizantă și romanizantă a epocii se manifestă, în dicționarele de neologisme, și prin d u b l a r e a c o n s o a n e l o r. Această particularitate ortografică — de natură etimologică sau pseudoetimologică — apare la NEG. (*kommună*, *gennere*, *intellectual*, *oppunere*, *procedde*, *processie*), la PROT.-POP. (*acclama*, *affabil*, *agglomera*, *ammoniac*, *annexa*, *apparat*, *assalta*, *attac*), la ANTON. (*aberrațiune*, *commoditate*, *ecclesiast*, *indissolubile*, *offensă*, *suppresiune*) și, mai puțin sistematic, la BAUM. (*accablare*, *commentare*, *dissidință*, *possessiune*). Stamati, ca și în alte rînduri, face și aici opinie separată, în calitate de latinist moderat; el se remarcă în schimb, în mod singular, prin numeroasele dublete lexicale pumniste inserate alături de neologismele terminate în *-ție* (*acuzăciune*, *alimentăciune*, *amortizăciune*, *anulăciune*, *apelăciune*, *aspirăciune*). Este ciudată această înclinație a lexicografului moldovean care, în alte împrejurări, dovedește un simț lingvistic deosebit.

Dicționarele de neologisme care apar între anii 1826 și 1870 se deosebesc în mod sensibil prin tipul de definiție adoptat. Primul din serie, al lui I. D. Negulici, folosește cînd explicația analitică (de proporții variabile), cînd explicația prin sinonim (sau prin lanț de sinonime), cînd, în sfîrșit, amîndouă aceste procedee reunite. Interesantă este atitudinea net puristă a autorului în definiție : el izolează între paranteze rotunde, pentru a le condamna, cuvintele „streine" folosite, în primul rînd termenii de origine slavă [„ACCESIUNE sf. Rendoire, creșterea unei maladii(boale) ..."; „CONCEPȚIE sf. ... Fapta prin care un prunc este conceput în matrice, (zămislire)"; „PERICOL, sm. (Primejdie)"; „SERV, smf. și adj. (Rob), sclav; (slugă), domestic"]. Procedeul amintește de dicționarul purist al lui Heliade, care abia apăruse. I. D. Negulici este singurul dintre autorii de dicționare de neologisme care folosește citate pentru a ilustra cuvintele-titlu și sensurile lor [1]. Citatele, „sentințe și cugetări... de la diferiți autori mari", nu sînt, din păcate, extrase din textele de limbă românească; avem a face cu contexte pe care autorul român le-a tradus din izvoarele lexicografice străine pe care le-a folosit (de exemplu : „o inimă dreaptă este primul organ al veritățiî", la cuvîntul ORGAN).

Teodor Stamati folosește cu predilecție explicația sinonimică, mai ales lanțul de sinonime („JURISTU legistu ; pravilistu" ; „JOVIAL voiosu, veselu"; „TRIBUTARIU birnicu, dajnicu"). Prin generalizare, în cazul unui dicționar de termeni „radicali", procedeul e nerecomandabil; el duce uneori la erori de explicație, deoarece calitatea împrumutului lexical este, cel puțin în mod obișnuit, aceea de a nu avea corespondente semantice perfecte în interiorul uneia și aceleiași limbi. Lexicograful moldovean „glosează" de pildă pe *jandarm* prin „ostaș, soldat", pe *considerabil* prin „însemnat, important", pe *tragic* prin „trist", glosări evident aproximative. Cu toate aceste erori, partea explicativă a dicționarului lui Stamati este realizată satisfăcător și, spre deosebire de toate celelalte opere similare ale epocii, într-o limbă în care influența regională și arhaică este mai puternică decît aceea latinistă-romanizantă.

Cele trei ediții ale dicționarului redactat de E. Protopopescu și V. Popescu diferă radical între ele prin tipul de definiție adoptat. În cea dintîi autorii folosesc mai ales explicația prin sinonim (sau sinonime), caracteristică, după cum am văzut, și dicționarului lui Stamati, și generînd aceeași greșeală: considerarea sinonimului parțial drept sinonim perfect (*abominabil* : „scîrbos, urîcios" ; *abrogare* : „stricare, nimicnicire"). În a doua ediție a lucrării autorii, modificîndu-și principiul, apelează la explicația analitică largă, completată adesea de sinonime (*sincronism* : „raportul ce eksistă între doă lucruri făcute în aceeași vreme, se zice și de evenimentele întîmplate în aceeași vreme" ; *studiu* : „îndeletnicire la învățătură, cunoștințe dobîndite prin învățătură; învățătură"). De la Negulici împrumută autorii sistemul de a izola în definiție termenii „inobili", propuși izgonirii din limbă [*adora* : „a iubi cu pasiune (pa-

[1] Procedeul apare însă în lexicografia bilingvă, poliglotă și în dicționarele explicative generale ale limbii române, redactate în această perioadă.

timă)..."]; la aceştia din urmă procedeul apare însă mai mult accidental. A treia ediție a dicționarului, semnată numai de E. Protopopescu (-Pake), diferă în partea explicativă de cea de-a doua la termenii de drept şi de economie politică (în sens larg); autorul, specialist în materie, a înlocuit la aceştia vechea definiție printr-o „esplicație mai întinsă", cu caracter enciclopedic (de exemplu, termenul *act* ocupă în noua ediție două coloane, în care intră, cu explicații, diverse sintagme speciale *ca act de administrație, act autentic, act de accusație, act de autoritate, act de commerciu, act confirmativ, act conservator, act de erede* etc.).

G. M. Antonescu extinde tipul de definiție enciclopedică şi la alte cuvinte ale limbii, indicînd adesea istoricul, limitele, subîmpărțirile noțiunii (*animale*: „tot ce are animă... toate ființele căror e propriă miscarea, de unde împărțirea lor în doue classi, numite regnuri. Regnul animal conține... Prima ordine din această classe sunt..." etc.; *brom*: „corp simplu, licid, discopperit de Balard în 1836..."; *abdicare*: „a renunța, a se depărta voluntar din uă demnitate supremă, din uă dregătorie suverană; syn. *demissiune*, care espreme ieşirea din ueri-ce post"). Caracterul enciclopedic al lucrării mai este accentuat şi de includerea, în lista de cuvinte, a numeroase nume proprii (geografice, istorice etc.), prezentate cu date bogate. Prin alegerea formelor şi a cuvintelor folosite în definiție, Antonescu se arată adept al latinismului extremist (*columnă, conscindinți, defipt, depinge, essistinte, fortună, paviment, potestate, suroarea* etc.).

Fără îndoială că cel mai slab dicționar de neologisme al epocii aparține lui I. Bauman, şi astăzi pare surprinzător succesul acestei lucrări submediocre care, la 1895, ajunsese la a 5-a ediție. Nenumărate erori grosolane în explicarea cuvintelor arată că autorul însuşi era departe de a cunoaşte atît sensul neologismelor înregistrate cît şi principiile elementare ale redactării lexicografice (*antecedent*: „a merge înainte"; *folio*: „numărul pus la pagine"; *formale*: „a avea toate formele trebuincioase"; *messagiu*: „comisiune de a zice sau aduce ceva"); la inexactitatea definiției se adaugă adesea şi stîngăcia ridicolă a formulării.

În încheiere — vrem să subliniem un fapt de limbă care ni se pare deosebit de interesant: deşi se folosesc unele pe altele, dicționarele de cuvinte „radicale" din epocă diferă totuşi între ele prin m o d u l d e a d a p t a r e a n e o l o g i s m e l o r, aşadar prin forma acestor împrumuturi recente. Aproape fiecare lexicograf are punctul său de vedere în acest proces de adaptare. Aceste puncte de vedere reflectă adesea doar ataşarea la o variantă sau la alta a curentelor lingvistice dominante. Uneori însă diferențele de adaptare reflectă mai mult decît o modă trecătoare: ele arată etapele reale prin care a trecut un cuvînt împrumutat, de la o anumită formă, pînă la forma în care el s-a consacrat în limba română. Vrem să ilustrăm printr-un singur exemplu roadele pe care un astfel de studiu comparativ le-ar putea aduce în problema adaptării neologismelor. Este vorba de viața neologismelor terminate în *-(ț)ie* şi *-(ț)iune*. În primul dicționar de neologisme tipărit, al lui Negulici, formele scurte sînt aproape exclusive (*contribuție, correcție, digressie, esplicație, insinuație, reputație, vocație*); în puținele cazuri cînd apar, formele lungi sînt însoțite

întotdeauna și de cele scurte (*emissie-emissiune, emoție-emoțiune*). În dicționarul imediat următor, al lui Stamati, situația acestor neologisme rămîne aproape neschimbată (*adnotație, alienație, alimentație, infecție, organizație, restaurație, retribuție; aluzie-aluziune*); diferența față de înaintaș constă doar în adăugarea, alături de forma-bază scurtă, a variantei efemere pumniste (*alienăciune, alimentăciune* etc.). O situație radical deosebită constatăm în lucrarea lui G. M. Antonescu, în care formele lungi ale neologismelor de tipul amintit sînt exclusive (*abstracțiune, adopțiune, appercepțiune, compoziție, formațiune, informațiune, oscilațiune, perdițiune, soluțiune*) [1]. Cîțiva ani mai tîrziu, la Bauman, cele două tendințe extreme în adaptarea acestor împrumuturi se conciliază : formele lungi, deși în oarecare majoritate, alternează cu cele scurte (*absoluțiune, abstențiune-abstenție, adopțiune, afecțiune, agresiune-agresie, alegațiune-alegație, allocuțiune, alusie, altercație, ambițiune, apelație, aserțiune, atențiune* etc.). Se mai poate adăuga ca element comparativ și dicționarul explicativ general al lui I. Costinescu, în care neologismele de acest tip sînt înregistrate sistematic cu ambele forme [2], ca forme-titlu paralele (*concessiune-concesie, concreție-concreție, determinațiune-determinație, electrisațiune-electrisație, fabricațiune-fabricație, flotațiune-flotație* etc.). Așadar,

[1] Dicționarul lui Protopopescu și Popescu n-a fost pus la contribuție în această comparație întrucît el urmează servil pe Negulici în adaptarea formelor.

[2] Cîteva precizări și adaosuri la capitolele precedente :

a) După apariția primei fascicule a *Lexiconului de conversație* din Moldova (despre care, în 1840, *Dacia literară* informa pe cititori : „În curînd va ieși tomul I a acestei mari și vrednice de toată lauda publicații", p. 476), se înregistrează și în Muntenia intenția elaborării unei lucrări similare. Inițiativa aparține lui *Heliade*. Începînd cu numărul 3 pe *1842 al Curierului românesc*, acesta publică primele pagini dintr-un proiectat *Dicționar de cunoștințe universale*. Publicarea materialului continuă, cu unele goluri, și în numerele următoare ale revistei, încetînd definitiv la numărul 31. Dar la 4 decembrie *1847* Heliade anunță în *Curierul românesc* publicarea unui *Curs de literatură* în 6 volume, un fel de lexicon cu caracter enciclopedic cuprinzînd termeni din domeniul filologiei și artelor, dispuși în ordine strict alfabetică. La litera A, de exemplu, trebuiau să formeze articole-titlu cuvinte ca : *academie, academician, accent, actor, adagio, aestetică, allegorie, allocuțiune, allusie* etc. Autorul dă chiar o mostră de redactare, publicînd (în *Curierul românesc* nr. 47—49 din 1847) articolul *academie*.

În cea de-a treia mare provincie românească, Transilvania, se înregistrează în aceeași epocă o altă încercare de dicționar enciclopedic. Încercarea aparține profesorului *Alexandru Gavra*, care publică, în *1847, la Buda*, primul tom al unui *Lexicon de conversație istoricesc-religionariu* (literele A și B).

b) În 1857 apare, la Iași, *Glossariul limbei daco-romane*, un prospect de dicționar care arată proiectele de-a dreptul gigantice ale autorului, *G. Săulescu*, „primul filolog al țării", cum îl numește, prin exagerare, G. Asachi. Săulescu urmărea alcătuirea unui dicționar general, istoric și etimologic al limbii române, pe baza unor glosare speciale, parțiale. În acest scop el își propunea să alcătuiască mai întîi glosarul Cronicii lui Hurul, al Psaltirii lui Coresi, al operelor lui Dosoftei etc. (adică al textelor vechi considerate reprezentative), apoi un glosar „culeș din gura poporului" (p. 3) și, în sfîrșit, glosarul purist al „cuvintelor streine înlocate prin cuvintele române" (p. 3). Fiecare glosar urma să apară independent, cuvintele-titlu comportînd definiție, citate ilustrative extrase din textul respectiv, indicație etimologică precum și „observăciuni gramaticale, compărăciuni" (p. 3). Autorul se angaja totodată să continue lucrarea „și cu glosografia altor cărți și cu culegerea celor poporane ce se vor putea tipări... În urmă se va face din toate un registru general alfabetic, care la formarea unui lessikon vor confăptui mult" (p. 4). Ideea de a face un dicționar general pornind de la un material concret de limbă și de la o serie de dicționare parțiale este în sine admirabilă, dar concepția puristă care stă la

istoria adaptării neologismelor în *-(ț)ie* și *-(ț)iune* ne apare clar : pătrunse mai întîi în limba romînă în forma lor scurtă, ele au fost înlocuite, în epoca romanizantă extremă, de variantele în formă lungă ; în jurul anului 1870 ambele forme încep să fie acceptate cu egală îndreptățire, realitate existentă, în linii mari, și astăzi, cînd se observă însă preferința tot mai accentuată pentru variantele scurte.

baza acestor proiectate glosare parțiale rămîne inacceptabilă. În acest sens, pare suficient să arătăm că G. Săulescu avea intenția să înlocuiască termenii slavi din textele vechi „prin cuvinte romîne ale epohei aceleia" (p. 4) și să folosească aceste texte remaniate, ca originale.

c) În volumul *Întemnițările mele politice* (București, 1861, p. 50 și urm.), *N. T. Orășanu* publică primul glosar al unor elemente de argou din lexicografia romînească. Este vorba de argoul (după Orășanu „jargonul") „arestanților, în care vorbesc unii cu alții, fără a fi înțeleși cu guardienii lor". În lista destul de bogată pe care o alcătuiește Orășanu figurează termeni ca *sticlete* (=soldat sau dorobanț), *mardeală* (=bătaie), *pili* (=a bea), *gagică* (=femeie), *lovele* (=parale) etc. Ulterior, autorul publică (în vestita „Nichipercea", broșura 10—11) și o listă de termeni aparținînd argoului cartoforilor de cafenele. Materialul dat la lumină de Orășanu este folosit și îmbogățit de *G. Baronzi*, în lucrarea sa *Limba romînă și tradițiunile ei* (capitolul *Limba cîrîitorilor*), publicată la *Galați, în 1872.*

EDITAREA CRITICĂ A TEXTELOR VECHI

DE

DAN SIMONESCU

În anii puterii populare, revoluția culturală din patria noastră a trezit în masele largi ale cititorilor, cum este și firesc, o sete de lectură și de cercetare a cărților, neîntîlnite în condițiile dezvoltării orînduirii capitaliste. Acum se editează în zeci de mii de exemplare colecții destinate păturilor largi de cititori. Dar, în afară de colecțiile și edițiile populare, chiar cărțile de specialitate se alcătuiesc azi avînd în vedere nevoile unor pături largi de cititori.

În condițiile revoluției culturale, editarea cărților a devenit o problemă politică și culturală de care se ocupă îndeaproape partidul și statul.

Un sector important al producției editoriale din țara noastră este publicarea operelor beletristice și a literaturii istorice a clasicilor noștri. Revista „Limba romînă" și alte periodice au pus problema felului *cum trebuie* editate operele clasicilor noștri din secolul al XIX-lea [1]. De asemenea, s-au scris articole despre modul cum trebuie transcrise din chirilică cronicile și textele literare vechi [2]. Tot atît de importantă este însă și problema alegerii *textului de editat* cînd operele s-au păstrat în mai multe manuscrise, deci în mai multe redacții. În rîndurile care urmează voi arăta cîteva din aspectele acestei probleme și anume voi trata despre *aparatul critic al variantelor*, cînd textele ce vrem să edităm s-au transmis

[1] F. Asan, Gh. Bulgăr, C. Căplescu, *Proiect de transcriere a textelor cu caractere latine din secolul al XIX-lea*, în „Limba romînă", VIII (1959), nr. 1, p. 21—24.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *Între istorie, filologie și lingvistică*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 22—28; J. Byck, *Între filologie și lingvistică*, *ibidem*, p. 29—34. J. Byck, *Transcrierea textelor*, în „Gazeta literară", 22 sept. 1960, p. 6. N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice romînești din jurul anului 1800*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 3, p. 33—46. Viorica Pamfil, *În legătură cu editarea textelor noastre chirilice*, în „Cercetări de lingvistică", IV (Cluj, 1959), p. 201—207. În această chestiune, mă alătur grupului de filologi care susțin și folosesc transcrierea interpretativă. Despre cealaltă transcriere, prin translitерație, Ovid Densusianu spunea că este un „sistem rebarbativ", cu prea multe „cercuri, semicercuri și cîrlige" (aluzie la semnele diacritice folosite de translitерație). Vezi „Grai și Suflet", III (1927), fasc. 2, p. 280—281.

nu în manuscrise *autografe* sau în manuscrise *unice*, ci în mai multe manuscrise şi redacţii. Exemplificările le voi lua, cu precădere, din *Istoria Ţării Romînești 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc* [1] şi din *Povestiri istorice versificate* [2], pentru că aceste două lucrări fiind recente, sînt mai proaspete în cîmpul experienţei mele personale.

*

Pentru epocile vechi, operele cunoscute după manuscrise autografe ale autorului sau după manuscrise unice sînt rare. De pildă, *Condică ce are întru sine obiceiuri vechi şi noă* s-a păstrat numai în manuscrisul nr. 19 din Biblioteca Academiei R.P.R., din anul 1762. Povestirea versificată despre isprăvile unui general *Arvat* (Casimir Horváth de Széplak, n. 1753, m. 1794) care a luptat împotriva turcilor, la 1788, s-a transmis numai în ms. 2189 (Bibl. Acad. R.P.R.). Manuscrisul autograf al banului Mihai Cantacuzino, cuprinzînd *Genealogia Cantacuzinilor* (c. 1787), s-a pierdut, dar avem singura copie recentă (sec. XIX) a ei (ms. în Bibl. Centrală de Stat a R.P.R., Bucureşti). În toate aceste cazuri, precum şi în cazurile similare, editorul va publica operele după manuscrisele unice respective. Ediţiile acestea vor fi şi *ediţii ştiinţifice*.

Greutatea este, firește, mai mare în cazul operelor transmise în manuscrise vechi şi în mai multe redacţii, uneori foarte deosebite între ele. Specialiştii şi chiar cercurile mai largi de cititori nu se pot mulţumi într-un asemenea caz cu publicarea unuia din manuscrisele existente. E nevoie de o editare critică. Ediţia critică presupune alegerea unui manuscris ca *text de bază*. În funcţie de el se notează variantele în subsolul paginii, în aşa-numitul *aparat critic*. *Letopiseţul cantacuzinesc* s-a transmis în 47 manuscrise [3] (cunoscute pînă acum), în 2 ediţii după manuscrise dispărute şi în 5 manuscrise numai fragmente.

După lectura primelor manuscrise, am putut stabili pasajele care trebuiau căutate şi citite în celelalte manuscrise. Sînt tocmai pasajele hotărîtoare din punctul de vedere al stabilirii deosebirilor şi asemănărilor: unele manuscrise se opresc cu relatarea evenimentelor la 1688, altele, la 1690; unele păstrează „Viaţa lui Nifon", altele o omit sau o rezumă; unele au lacune, cum este cazul manuscriselor din grupa *S*, care descind dintr-un model în care copistul a sărit de la Radu cel Frumos la Radu cel Mare etc.

Stema manuscriselor *Letopiseţului cantacuzinesc* ilustrează următoarea realitate: autograful cronicii nu există (X). Cronica autografă s-a transmis într-o redacţie scurtă (1290—1688) = X^1 şi într-o redacţie

[1] *Istoria Ţării Romînești 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc.* Ediţie critică întocmită de G. Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, LXIV + 255 p. (colecţia „Cronicile medievale ale Romîniei", III, a Inst. de istorie al Academiei R.P.R.).

[2] *Povestiri istorice romîne versificate referitoare la evenimente dintre anii 102—1806.* Ediţie critică întocmită de Dan Simonescu (lucrare în manuscris şi dactilografiată, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.).

[3] *Letopiseţul cantacuzinesc*, p. LXI—LXII, înregistrează numai 46 manuscrise, dar după imprimarea ediţiei, Bibl. Acad. R.P.R. s-a îmbogăţit cu încă un manuscris, nr. 3404, care, la f. 33—79 v, conţine aceeaşi cronică într-o copie de pe la 1822, a lui Ioan sin <fiul> Dobre Cojocaru, din mahalaua Batiştei (Bucureşti).

care merge pînă la 1690 = X^2. Redacția X^1 are patru grupe (familii) notate cu siglele *C*, *L*, *U*, *V*. Fiecare grupă (familie) are mai multe manuscrise precizate printr-un coeficient : C^3, L^5, U^3, V^4. Cea mai veche din aceste grupe este *V*, pentru că un manuscript din cele 4 a aparținut domnitorului Ștefan Cantacuzino (1714—1716). A fost scris pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, are limba cea mai îngrijită, numele proprii exacte (copiile de mai tîrziu le au deformate). Modelul după care s-a copiat (prototipul = X^1) a fost probabil revizuit de stolnicul Cantacuzino, pentru că acest letopiseț apără interesele familiei Cantacuzino ș.a.m.d.[1]. Cercetătorul, filologul va putea determina *cu precizie* particularitățile fiecărei familii de manuscrise și va ști, astfel, care familie reprezintă mai fidel arhetipul. Din această familie se alege textul de bază. Într-o ediție critică, contextul variantelor nu trebuie urmărit *după toate manuscrisele*, ci numai din manuscrisul reprezentativ al familiilor (adică din fiecare tip sau ramură). La *Letopisețul cantacuzinesc* baza o formează ms. *V* (pentru redacția scurtă) și K^1 (pentru redacția lungă). Lui *V* i-am dat variante din *C*, *L*, *A*, *K*, *G* și *O*, iar lui K^1 i-am dat variante din *A*, *B*, *G*, *K* și *S*. Am omis numai 2 familii (*U*, *T*) pentru că nu sînt reprezentative.

Stabilirea aparatului critic constituie o etapă importantă a elaborării ediției critice ; operația aceasta constă în notarea variantelor diferitelor manuscrise în raport cu textul de bază. Nu voi expune procedeele tehnice după care este alcătuit [2], ci voi discuta doar unele probleme de metodă pe care le ridică acest prețios instrument de lucru, necesar lingviștilor, filologilor și istoricilor.

Scopul aparatului critic este să arate întreaga tradiție a operei editate, procesul ei de creație, transformările datorite autorului însuși [3], cît și copiștilor care au folosit-o (cazul textelor vechi). Unii cititori de ediții critice urmăresc, în mod obișnuit, textul de bază și nu citesc aparatul, adică tocmai partea la care s-a muncit mai mult. Asemenea cititori comit o mare greșeală, nu pentru că sînt indiferenți față de munca depusă în elaborarea lui, dar pentru că se lipsesc ei înșiși de datele care indică istoria

[1] *Letopisețul cantacuzinesc*, p. XXXIX—XL.

[2] Notarea manuscriselor cu *sigle*, folosirea *lemei* care pune față în față *lecțiunile* textelor, modul cum trebuie aplicate *pauzele* între lecțiunile aceluiași rînd și între rînduri deosebite, despre *numerotarea* rîndurilor din 5 în 5, extinsă și asupra aparatului, felul cum trebuie coborîte lecțiunile din bază în aparat, — despre toate acestea vezi D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor* în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, I (1915), p. 60—75 ; ed. a II-a în D. Russo, *Studii istorice greco-romîne. Opere postume*. Tomul II, București, 1939, p. 598—613. Apărută încă din 1912, lucrarea aceasta ar aduce încă multe servicii textologiei mondiale, dacă ar fi tradusă într-o limbă de circulație mai întinsă. Louis Havet, *Règles pour éditions critiques*, Paris, f.a., p. 8—16. A. Dain, *Editions des textes classiques. Théories et Méthodes*, în *Association Guillaume Budé, Congrès de Nîmes. Actes du Congrès*, Paris, Belles-Lettres 1932, p. 61—80. Ultimele două publicații destinate pentru colecția „Guillaume Budé" au informații generale, pentru că această colecție, care scoate ediții ce se situează între edițiile școlare și edițiile critice propriu-zise, urmărește, după chiar spusele lui Dain, „non pas à fournir les éléments complets de l'histoire du texte, mais à guider le lecteur sur le choix des leçons et à lui fournir de façon rationnelle et méthodique les raisons de ce choix" (*Les manuscrits*, Paris, 1949, p. 166).

[3] Model de ediție a unei opere în care se dezvăluie întreg procesul ei de creație este M. Eminescu, *Opere*. Ediție critică îngrijită de acad. D. Panaitescu-Perpessicius, București, 1939—1958, 5 vol. (altele, în curs de elaborare).

și evoluția textului. Din moment ce toți textologii recunosc că aparatul critic al variantelor reconstituie istoria și evoluția textului, aceasta înseamnă că aparatul critic nu este numai o chestiune de erudiție filologică, dat fiind că variantele unei opere nu pot fi rupte de cadrul istoric, de condițiile materiale ale epocii în care s-au scris ori copiat; dimpotrivă, ele dezvăluie tendințele copistului, atitudinea lui față de opera copiată, măsura și modul cum au fost acceptate operele în decursul veacurilor, psihologia copiștilor, teama lor de a copia unele pasaje (de aici, explicația unor lacune) sau invers, interesul lor (sau al acelora pentru care scriau) de a adăuga altele (de aici, explicația unor interpolări).

Textologia sovietică a definit foarte bine rolul ideologic al aparatului critic. Regulamentele editurilor sovietice dau o mare importanță variantelor: „În edițiile academice de opere complete sînt incluse ciornele, variantele, însemnările izolate, fragmentele și alte materiale, necesare pentru studierea creației scriitorilor. O latură specifică a edițiilor academice o constituie și faptul că ele trebuie să dea explicația științifică de ce s-a ales cutare text în calitatea de text de bază ..." [1]. Problema cea mai însemnată pentru textologia sovietică este aceea de „a alege dintr-un mare număr de manuscrise și variante tipărite, textul cel mai sigur, cel mai corespunzător voinței autorului" [2]. O recunoaștere a rolului important pe care-l are aparatul critic o găsim și în următoarea afirmație: „Cei mai buni textologi ai noștri și-au însușit capacitatea nu numai de a descifra manuscrisele confuze, dar și de a reconstitui însuși procesul de creație a operei, procesul întruchipării ideii creatoare" [3]. Textologii sovietici combat scepticismul acelor filologi care „au început să tragă concluzia profund nejustă că, în general, n-ar putea exista nici un fel de texte definitive, canonice, că nu scriitorul, ci redactorul definitivează opera din punct de vedere artistic" [4]. Opinia față de aparatul critic este categorică în U.R.S.S., în sensul aplicării lui: „Tipul cel mai înalt al edițiilor științifice sînt edițiile academice, a căror sarcină constă nu numai în stabilirea textului definitiv, ci și în redarea tuturor variantelor ajunse pînă la noi, atît cele tipărite, cît și cele aflate în manuscrise" [5]. Dacă în stema genealogică trebuie să figureze toate manuscrisele, arătîndu-se astfel interdependența lor, în aparatul critic al variantelor nu este necesar să înregistrăm variantele tuturor manuscriselor. Filologii sînt de acord toți că un aparat prea încărcat nu este eficient. Pe drept cuvînt A. Dain spune că aparatul prea încărcat denotă o „erudiție formală". În *Letopisețul cantacuzinesc*, din

[1] D. Blagoi, G. Makogonenko, B. Meilah, *Pentru tipărirea exemplară a clasicilor*, în „Литературная Газета", 15 iulie 1952, traducere dactilografiată în Biblioteca EL, extras, p. 4.

[2] *Textologia este o știință*, în „Литературная Газета" 11 aprilie 1953, traducere dactilografiată în Biblioteca EL, extras, p. 1.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 2.

[5] *Împotriva diversității în editarea clasicilor*, în „Литературная Газета", nr. 63, din 27 mai 1953, traducere dactilografiată în Biblioteca EL, p. 3. Articolul rezumă discuțiile purtate la o consfătuire a textologilor sovietici. În această problemă, vezi și recenzia lui I. Rizescu și V. Solomon asupra lucrării sovietice *Вопрос текстологии*, în „Limba romînă" VIII (1959), nr. 5, p. 105—110, și articolul lui E. M. Talman, *Editarea textului izvoarelor istorice*, în, „Analele romîno-sovietice", seria Istorie, nr. 1, anul 1957, p. 101—112.

47 manuscrise, am notat în aparat variantele doar a 8 manuscrise; adică din 11 familii de manuscrise, am eliminat 3, alegînd din celelalte numai cîte un manuscris reprezentativ. În general, trebuie omise manuscrisele care descind direct unul din altul (la *Letopisețul cantacuzinesc*, cazul celor 5 manuscrise din *L* și al celor 3 manuscrise din *U* ș.a.). Simplificarea aparatului se mai realizează de asemenea și prin selecționarea variantelor ce merită a fi păstrate: de obicei, nu se trec în aparat diferitele maniere de a scrie ale copiștilor (particularitățile grafice și chiar ortografice). Ms. *K*, scris în Moldova, folosește litera chirilică ѕ = dz, dar în aparat n-am trecut această variantă, prevenind însă pe cititor (*Letopisețul cantacuzinesc*, LXI). Variantele la numele Batîr Jecmon: Batăr, Bator; Jîcmon, Jăcmon, Jicmon, Jicmont, Jigmond = Báthory Sigismund, le-am trecut o singură dată, dar am prevenit pe cititor (*Let. cant.*, p. 54_{41} și 55_{47-48}). Cînd sîntem obligați să trecem ca variante pasaje prea lungi, care ar disproporționa și depărta aparatul față de bază, putem simplifica aparatul scriind pasajele lungi în anexe, arătînd însă aceasta în aparat, la locul respectiv. În *Let. cant.*, ms. *O* are numeroase și întinse interpolări și adaose față de bază; cînd aceste adaose privesc știri despre alte popoare decît romînii, le-am trecut în anexe (*Let. cant.*, p. 3_{32}, 3_{33}, 3_{38}, 3_{40}, 3_{52}, 4_{35}, 4_{40}, 4_{47}, 82_{24} ș.a.; vezi *Anexe*, p. 197—209).

Deseori găsim în textul de bază forme (lecțiuni) corupte, în timp ce variantele dau lecțiunile corecte, exacte. În cazul acesta aducem în textul de bază lecțiunile bune ale aparatului și menționăm jos, în aparat, lecțiunile greșite ale bazei. De pildă, ms. *V* este în general bine scris, totuși au fost mai multe cazuri cînd a trebuit corectat (emendat) pe baza lecțiunilor corecte din variante sau nemijlocit, de editor. Emendațiile aduse textului de bază sînt permise în critica de text, cu obligația de a menționa în aparat forma defectuoasă din bază. Cîteva exemple din *Let. cant.*:

TEXTUL DE BAZĂ RECONSTITUIT:	CUM ERA ÎN *V*
„au rămas toți *dezvăscuți* în pieile goale" ($p. 4_9$)	... desvănuți[1]
„*pămîntul* va da semănătura sa" ($p. 6_{22}$)	pămînt ...
„dezlegă" ($p. 12_{19}$)	dăzligă
„apuse zarea soarelui *dinnaintea* a tot ochiul" ($p. 13_4$)	... de la
„încă și *pomii* i-au tăiat și i-au dezrădăcinat" ($p. 17_{2-3}$)	... popii
„și s-au *sfădit* de dimineață pînă seara" ($p. 45_1$)	... sfătuit

Sînt filologi care propun omiterea din aparatul critic a variantelor evident greșite, sub pretextul că altfel el nu ar fi decît „colectorul greșelilor copiilor", deci un aparat de greșeli ale copiștilor, care nu ajută cu nimic la istoria textului[2].

[1] J. Byck, *Între filologie și lingvistică*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 30; cf. și „Gazeta literară", 21 noiembrie 1957, p. 1 și 4.

[2] A. Dain, *Les manuscrits*, Paris, 1949, p. 50.

Aparatul critic al variantelor are o însemnătate istorică tot atît de mare ca și textul de bază. Pe acesta îl completează adesea cu interpolările și adaosele ce-i aduce. În *Let. cant.* adaosele din ms. O, de proveniență transilvăneană, aduc foarte numeroase completări textului de bază, ca, de exemplu, pasajele despre colaborarea romîno-maghiară din sec. al XIV-lea—XV-lea în lupta împotriva cotropitorilor turci. Varianta *C*, care provine de la Iordache Crețulescu, precizează că în surghiun, la Crit, a fost trimis și pitarul Pădure Crețulescu, detaliu care lipsește din celelalte manuscrise (*Let. cant.*, 168_{42}). Ms. O^6 conține o lungă interpolare cu privire la lupta creștinilor împotriva turcilor, la Cîmpii Rigăi sau Cosova (17, 18, 19 oct. 1448), inspirată dintr-o cronică a lui G. Heltai. S-ar putea da zeci de exemple de adaose și interpolări aduse *Let. cant.*, dar ele ar depăși scopul acestui articol, care este destinat filologilor, iar nu istoricilor.

Aparatul critic al variantelor are o însemnătate lingvistică mai mare decît o are textul de bază. Într-adevăr, în timp ce textul de bază ne înfățișează *în mod static* limba unui *singur* scriitor, aparatul critic ne înfățișează limba *mereu în transformare*, de la copist la copist și de la o epocă la alta. Tehnica specifică a aparatului lasă să se vadă *comparativ* aceste transformări lingvistice. Toate ramurile lingvistice, dar în special stilistica și lexicologia, pot găsi elemente deosebit de importante și precise pentru evoluția modului de exprimare în limba romînă. Mai puțin sigure vor fi concluziile pe care le vor putea trage fonetica și morfologia, pînă la fixarea unui sistem științific unitar de transcriere din chirilică. Iată cîteva exemple din *Let cant.*, menite să atragă atenția asupra importanței lingvistice a aparatului critic și totodată să stimuleze cercetarea sistematică, din întregul text, a fenomenelor lingvistice.

Variante fonetice:

cu atlaze]¹ cu aclaz 121_{22}, atlazuri 121_{23}; nimică] nemică 121_{37}; rîșchirară] rîșchirară 125_{50}; asémene] asemenea, asăminea 125_{23}; umblară] înblară 125_{40}; împăinjinat] împăejinat, înpainjinat, painginat 124_{31}; încremeniră] încrămeniră, încriminiră 133_{33}; oameni] omene, omeni 133_{36}, oamini 134_{29}; véste] viaste 141_{24}; deaca] daca 141_{46}; trimis-au] trimisă 141_{47}; meargă] miargă, margă 141_{49} ș.a.

Variante morfologice:

lăcașuri] lăcașe 124_{22}; masă]mase 121_{20}; vom zădări] om zădără 133_{34-35}; căci] că 125_{45}; ot sud Ialomița] din județul Ialomiții, Ialomițăi 125_{54-55}; fără] făr de 135_{28}; cine] cineș 141_{48}; nimini] nimeneale, nime, rimene (sic) 142_{25}; aicea] aici, aice 142_{35}; fiéștecare] fieștecarele, fieșicare, fiiștecari, fiiștecare 144_{21-24}; déde] dete 145_{44}; ci] ce 143_{26}; nu vă nădăjduireți] nădăjduiți 9_{27} ș.a.

Variante sintactice:

Copiștii *Let. cant.*, în general, transformă construcțiile nepredicative gerunziale în predicate verbale: descălecînd] au descălecat 147_{23-24}; împreunîndu-se] s-au împreunat 125_{19};

¹ Lecțiunea din stînga lemei aparține textului de bază, adică ms. 112 (ms. V), iar lecțiunile din dreapta aparțin variantelor.

îndemnînd] îndemna 125_{35}. S-au pogorit din cer... de s-au întrupat] deci s-au întrupat 123_{39}; domnu-său] domnul său, domnul lor 121_{32}; de au ars cu totul ce au fost] de au ars de tot, cu ce 123_{28-29}; sin] fecior, feciorul 121_{43}; cum că] că, cum 115_{18}; Deci] Şi 115_{49}; nu vă nădăjduireţi pre domni] nu vă nădăjduiţi (nedejduiţi) domn (domnul) 9_{27-28}; pre sînt] pre sfîntul 9_{44}; sau pornéşte pre voi] asupra voastră 8_{51}; Vladului] lui Vlad 22_{39}; ş.a. [1].

Variante lexicale:

izvor curător de viaţă] curgător, curăţitor 10_{50}; toţi îşi meştea băutură] tocmeşte păhar 10_{51}; făr de preget] nelenevos 11_{44}; Ţara Rumînească]... Muntenească 13_{39}; amăgele] amăgituri 15_{29}; ei îl cerşură pre acela] ceruse, cerură 17_{45}; ceia ce au prorocit.... s-au umplut] s-au plinit 19_{40}; fericitului Nifon] sfîntului 19_{39}; judecata] giudeţul 22_{50}; să dăstupe mormîntul] dezgroape 25_{46}; nu cutezară] n-au vrut să facă să îndrăznească 25_{43-44}; ş.a. [2].

Variante stilistice:

Copiştii folosesc alte expresii sau cuvinte, de obicei sinonime, pentru efecte stilistice: i-au ucis] i-au omorît 121_{40}; să învîrtejiră] să întoarsără 134_{26}; îl suduia] îl jura 134_{20}; noapte-l sloboziră] şi noaptea îl, noaptea ei îl, aşa l-au slobozit noapte 141_{37}; îşi sfîrşi viaţa] şi-au săvîrşit 141_{38}; l-au împuns... cu giudélele] cu sulița 143_{48}; au izbăvit pre... din mîna lui faraon] din robia 145_{36}; el era moşnean] moştean, moştan 146_{27}; să-şi plîngă păcatele] să-l plătească capetile 147_{32-33}; îngreuiaţi de păgînii turci] de stăpînii 147_{39}; cine au fost zurba] au fost vorba (copistul n-a înţeles sensul) 147_{45}; diavolul, pizmaşul neamului omenesc] vrăjmaşul 148_{41}; să-l prinză în clucsa lui] cursa lui, munca lui, casa lui, cursile 148_{46}: nu putu de el să să lipească] să să apropiie 148_{47} ş.a.

Aici este de asemenea cazul să arăt că, în general, copiştii au înlocuit cuvintele slavone ale textului vechi cu traducerile româneşti. Astfel, cuvintele *deni*, *i*, *iproci*, *mesiţa*, *ot*, *ot sud*, *sin*, *sveti*, *văleatul*, *leatul*, *vnuc*, apar în variante: *zile*, *şi*, *şi altele*, *luna*, *din*, *din judeţul*, *fiul* (sau *feciorul*), *sfîntul*, *în cursul anilor* (frecvent în ms. *K*), *nepotul*. Într-un singur caz copiştii *Let cant.* au lăsat netradusă expresia bisericească slavă *gospodi domilui* [3] (= doamne miluéşte), pe care numai copistul ms. *A* o traduce în greceşte: *chirie eleison*.

Apreciate global, variantele copiştilor *Let. cant.* aduc transformări esenţiale textului de bază, adoptînd graiuri şi moduri de exprimare locale şi populare, în timp ce textul de bază rămîne cu o exprimare mai îngrijită.

---

[1] Cele mai multe şi mai importante dintre variantele *Let. cant.* mi s-au părut cele de ordin sintactic. Copiştii schimbă neîncetat funcţiunea gramaticală a complementelor de origine adverbială, a conjuncţiilor (mai ales la cele subordonatoare), a prepoziţiilor, folosesc inversiuni topice.

[2] Ediţia *Let. cant.*, fiind destinată în primul rînd istoricilor, s-a cerut fără glosar.

[3] Această expresie a fost transformată în mod arbitrar de N. Bălcescu, în „Doamne meserere" (*Magazin istoric pentru Dacia*, II, 1847, p. 264). Nu se găseşte „Doamne meserere" în nici unul din cele 47 manuscrise ale *Let. cant.* Bazat pe această transcriere sau, mai bine zis, pe această traducere liberă şi latinizantă, a lui N. Bălcescu, P. V. Năsturel a tras concluzii care trebuie revizuite, în articolul său *Une réminiscence roumaine de la messe latine à l'époque de la liturgie slave*, în „Romanoslavica", I (1958), p. 198—209. Vezi şi *Let. cant.*, p. 39, rîndurile 3 şi 22—23.

Editarea critică a textelor vechi este o necesitate în filologia românească actuală. Întreruptă de la edițiile critice ale *Comisiei istorice a Romîniei (1913—1916)*, reluată cu un singur volum în 1944 (Miron Costin, *Letopisețul Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. de P. P. Panaitescu), editarea critică, adică editarea cu aparat de variante, este continuată azi în colecția „Cronicile medievale ale Romîniei" a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. și, pentru o singură cronică, de Editura științifică : *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, editată de Const. Grecescu, București, 1959. Edițiile critice apar rar, pentru că elaborarea lor este foarte anevoioasă, cînd opera s-a transmis în manuscrise și variante numeroase. Un textolog cu experiență, cunoscînd greutățile, recomanda simplificarea aparatului critic, pentru că „munca editorului nu trebuie să fie o muncă de Sisif" [1]. Ediții critice cu aparat simplificat a publicat și Editura de stat pentru literatură și artă : Gr. Alexandrescu, *Opere*, 1957, I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I-II 1958—1960, cronicile lui Gr. Ureche și M. Costin, acestea două din urmă, cu excluderea masivă a variantelor lingvistice.

Soluția cea mai bună în problema editării textelor vechi este, după părerea mea, aceea exprimată cu alt prilej în paginile acestei reviste : numai institutele Academiei R.P.R., prin cercetătorii și specialiștii lor, pot elabora ediții critice, cu aparat al variantelor ; numai Editura Academiei R.P.R. poate garanta tipărirea unor ediții critice de bună calitate. „Pentru publicul mare, alegerea unui manuscris, pe baza unei analize a tuturora, la fel de minuțioasă ca și în cazul ediției critice, mi se pare mai mult decît indicată" [2]. Asemenea ediții noi le numim *ediții științifice* și le deosebim fundamental de *edițiile populare* și, într-o oarecare măsură, chiar de *edițiile școlare. Edițiile critice*, pentru motivele arătate mai sus, pot servi și trebuie să servească edițiilor științifice, celor de popularizare și celor școlare. În cazul cînd acestea le vor reproduce, — firește, fără aparatul critic al variantelor — trebuie să se recunoască moral și material munca acelora care au pregătit inițial ediția reprodusă.

[1] Alphonse Dain, *Les manuscrits*, p. 162.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *Între istorie, filologie și lingvistică*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 28.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN CEL DE AL DOILEA SEMESTRU AL ANULUI 1960

Activitatea lingvistică la care au participat specialiștii noștri în a doua jumătate a anului 1960 a fost foarte bogată. Unul dintre evenimentele importante îl constituie, fără îndoială, apariția cărții acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 515 p., o nouă ediție a cărții cu același titlu, apărută în 1955. În această ediție sînt abordate de pe poziția filozofiei materialist-dialectice problemele cele mai importante și mai actuale ale lingvisticii. Autorul își propune să demonstreze că numai folosirea categoriilor dialecticii materialiste în analiza faptelor de limbă ne dă posibilitatea să înțelegem just procesul de dezvoltare a limbii: „Deocamdată, după părerea mea, scrie acad. Al. Graur, este încă nevoie să se arate cum trebuie aplicată concret metoda dialectică la problemele limbii; mai mult decît atîta, trebuie ca lingviștii să-și însușească această metodă. Trebuie abia creat un curent pentru aplicarea ei într-un spirit mai larg, pentru a deprinde pe lingviști să examineze faptele de limbă în lumina concepției materialist-dialectice" (p. 15).

Lucrarea tratează de pe această poziție o seamă de probleme foarte actuale ale lingvisticii: caracterul sistematic al limbii, raportul dintre sincronie și diacronie, modul de evoluție a limbii (salturi în limbă), raportul dintre formă și conținut, teoria semnului lingvistic, legile dezvoltării limbii, despre întîmplare și necesitate în limbă, raportul dintre individual și general, legătura dintre limbă și societate.

Autorul dă în această ediție o extindere mai mare aproape tuturor temelor abordate, dar lucrul cel mai important pentru cititorul studiilor de lingvistică generală este că el află aci o metodă riguros științifică de clasificare și interpretare a faptelor de limbă. Remarcabilă este nu numai explicația convingătoare dată de acad. Al. Graur faptelor lingvistice pe care le studiază, ci și critica de pe pozițiile materialismului dialectic a teoriilor idealiste legate de tezele abordate.

Multe dintre temele care figurau și în prima ediție sînt reluate aici în toată complexitatea lor. De exemplu problema legilor limbii, mult dezbătută în ultima vreme, este înfățișată sub toate aspectele ei fundamentale: legi interne de dezvoltare, legi externe, legi de lungă și de scurtă durată, legi statice și legi statistice.

Atunci cînd cercetarea mai profundă a faptelor îl duce la alte concluzii, autorul nu ezită să-și corecteze ideile exprimate în prima ediție. Caracterului sistematic al sintaxei i se dă, de exemplu, o explicație nouă, mai convingătoare.

O largă dezvoltare are în această nouă ediție capitolul „limbă și societate", una dintre cele mai complexe probleme ale lingvisticii. Se discută : ramificațiile limbii (diversificare și unificare, limbă și dialect, limbă literară, limba literaturii artistice, vocabularul scriitorilor, limba națională), raportul dintre evoluția limbii și evoluția societății (genul neutru, „a fi" și „a avea", limba și clasele sociale, decalajul între salturile din societate și cele din limbă, cum se răspîndesc inovațiile, caracterul obiectiv al faptelor de limbă, substratul, adoptarea unei limbi străine sub influența unor oameni care nu o cunosc, limbi artificiale, perspectivele limbilor de mare circulație, cum moare o limbă, limbi mixte' progresul în limbă).

Deși o analiză cu alte mijloace și metode a specificității limbii ar putea duce la puncte de vedere diferite de cele la care a ajuns acad. Al. Graur în unele probleme, merită să fie subliniată străduința de a da o interpretare materialist-dialectică faptelor de limbă și competența cu care sînt abordate problemele teoretice cele mai dificile ale lingvisticii generale marxiste. Cartea acad. Al. Graur este pentru mulți lingviști, chiar dintre cei cu mai multă experiență, un ajutor prețios în activitatea lor.

Tot în domeniul lingvisticii generale menționăm apariția volumului al II-lea de *Probleme de lingvistică generală*, red. resp. acad. Al. Graur, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 173 p., curpinzînd studii în care se tratează probleme foarte diferite. Studiul *Conținut și formă în limbă*, semnat de I. Coteanu și Em. Vasiliu, își propune să precizeze valoarea termenilor *conținut* și *formă* în limbă. Distingînd net planul sonor de cel semantic, autorii consideră formă lingvistică raporturile parțiale și determinate dintre cele două planuri, iar conținut, elementele însești ale celor două planuri.

Acad. Al. Graur, în studiul *Aspecte ale luptei dintre vechi și nou în limbă*, arată că din punct de vedere marxist nu orice element care apare la un moment dat într-o limbă reprezintă noul. Unele dintre acestea, necorespunzînd direcției în care evoluează limba, au o existență foarte scurtă. De aceea, pentru a vedea dacă o inovație lingvistică este durabilă, trebuie să se stabilească mai întîi în ce constă progresul. Punînd această problemă pentru vocabular, autorul arată că aici *noul* este reprezentat de acele cuvinte din masa vocabularului care furnizează un model pentru noi formațiuni lexicale, morfologice sau sintactice. Acad. Al. Graur consideră de asemenea ca un element de progres unificarea vocabularului pe scară europeană și mondială.

O problemă mult discutată în ultima vreme este aceea a sistemului limbii. Ea apare și în acest volum în două studii : *În legătură cu sistemul vocabularului*, de I. Coteanu și *Note asupra sistemului limbii* de I. Rizescu, iar tangențial e atinsă în studiul lui Sorin Stati, *Omonimia în sistemul morfologic*, în care se arată, printre altele, că omonimia morfologică, în cele mai multe cazuri, are un caracter sistematic și nu accidental. În ce privește caracterul sistematic al vocabularului, I. Coteanu arată că el se manifestă în grupările obișnuite de cuvinte în jurul unui cuvînt-nucleu, la care se raportează nu numai derivatele și compusele, ci și locuțiunile și expresiile. În studiul său, I. Rizescu analizează raporturile care există între sistemul limbii în general și subsistemele : fonetic, gramatical și lexical, din punctul de vedere, al categoriilor dialectice parte-întreg. Referindu-se la sistemul vocabularului, autorul arată complexitatea raporturilor dintre omonime și sinonime, care constituie două axe ordonatoare ale vocabularului.

Observații interesante, referitoare la transformările care au loc în domeniul vocabularului, găsim și în studiul despre omonime al Finuței Asan.

Alte două studii : *Expresiv și afectiv* de Elena Slave și *Scriitorii și evoluția limbii* de Paul Miclău, tratează probleme de stilistică și limbă literară.

Menționăm de asemenea expunerea clară, amănunțită și critică asupra structuralismului, făcută de Lucia Wald.

Studii de lingvistică generală, în acest semestru, au apărut și în alte publicații. Revista „Studii și cercetări lingvistice", nr. 3, 1960 — omagiu lui Al. Graur, cu prilejul împlinirii a 60 de ani — cuprinde numeroase articole de lingvistică generală, dintre care menționăm pe cele mai importante: *Despre inovație în limbă* de acad. Iorgu Iordan, *Le structuralisme et l'arbitraire du signe* de Eric Buyssens, *A propos de la relevance sémiologique des sons du langage* de O. S. Akhmanova, *Bedeutung und Grenzen der Phonologie. Einige kritische Bemerkungen* de Werner Bahner, *Note despre esența limbii* de I. Coteanu, *Raportul dintre negarea negației și saltul calitativ în limbă* de Paul Miclău, *Observații cu privire la legea negării negației în limbă* de Lucia Wald, *Observații asupra categoriei genului în limba română* de Em. Vasiliu etc.

Menționăm, de asemenea, articolul *Observații asupra onomasiologiei* de U. Ricken (Leipzig), apărut în revista „Limba română", nr. 4, 1960.

O altă disciplină a lingvisticii foarte bine reprezentată prin studiile apărute în al doilea semestru al anului 1960 este limba literară. Volumul lui B. Cazacu, *Studii de limbă literară* *ESPLA*, 1960, București, 216 p., strînge la un loc o serie de studii, în majoritatea lor publicate anterior în diverse reviste de specialitate și supuse în general observațiilor critice ale specialiștilor. În prima parte sînt grupate cinci studii cu caracter teoretic, în care se discută cîteva probleme actuale și mult controversate în ultima vreme ale limbii literare, ca noțiunea de limbă literară, începuturile limbii literare românești, interpretarea lingvistică și stilistică a textului literar etc.

În ce privește noțiunea de limbă literară, B. Cazacu arată că limba română literară nu trebuie identificată cu limba operelor beletristice, aceasta din urmă depășind limitele stricte ale primei, prin folosirea a numeroase elemente din fondul arhaic, din graiurile regionale, jargoane etc., în funcție de conținutul operei artistice și de stilul scriitorului. În legătură cu momentul apariției limbii literare, autorul nu împărtășește părerile emise de alți lingviști că limba literară românească își are originile în creațiile populare și deci că începuturile ei s-ar afla înainte de secolele XV—XVI, sau că limba literară românească s-a format în perioada constituirii națiunii (cam în a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Autorul aduce noi argumente pentru a susține teza că limba literară românească a apărut în secolul al XVI-lea, cînd apar primele texte românești tipărite. B. Cazacu arată că sarcina istoricului limbii literare este de a cerceta cum s-a constituit norma unică supradialectală, ajungîndu-se la aspectul normat de astăzi al limbii literare și cum au apărut și s-au dezvoltat diversele stiluri, influențîndu-se reciproc.

Studiile publicate în a doua parte a cărții sînt în majoritate analize amănunțite ale limbii și stilului unor reprezentanți de seamă ai prozei românești: Miron Costin, Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu. Ele constituie o ilustrare a principiilor metodologice de studiere a limbii literare, discutate în unele studii din prima parte a cărții, demonstrînd că analiza lingvistică a textului literar este un auxiliar prețios al înțelegerii depline a conținutului de idei al unei opere beletristice.

Prin studiile publicate în a doua parte, cartea lui B. Cazacu lărgește mult cercul celor care au de profitat de pe urma lecturii ei.

Cercetările de limbă literară și stilistică sînt prezente, în număr relativ mare, și în periodicele noastre. În acest semestru a apărut volumul al IV-lea al culegerii de studii *Limbă-literatură*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1960, 325 p., care cuprinde, în afara studiilor de istorie literară și folclor, șase studii de limbă literară și lingvistică. Studiile

de limbă literară tratează aspecte ale unor stiluri sau ale limbii unor scriitori. În articolul *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic. „Romînia", primul nostru cotidian (1 ian. — 31 dec. 1838)*, Gh. Bulgăr arată care erau caracteristicile stilului publicistic în acea vreme și cum a contribuit acest cotidian la dezvoltarea lui. Alte articole relevă aspecte ale limbii operelor lui I. L. Caragiale, Ion Agîrbiceanu și Marin Preda (*Aspecte sinonimice în opera lui I. L. Caragiale* de Toma Măruță, *Mijloace artistice originale în opera lui Ion Agîrbiceanu* de Simion Bărbulescu, *Cîteva observații cu privire la limba și stilul operei lui Marin Preda* de C. Jalbă).

În „Studii și cercetări lingvistice", nr. 3, 1960, au apărut de asemenea cîteva studii de limbă literară : *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii romîni* de R. Piotrovski, *Contribuția doctorului Crețulescu la formarea limbii medicale romînești* de C. Săndulescu etc., iar în „Limba romînă", nr. 4, 1960, *Statistica și stilurile limbii* de Sanda Golopenția și Toma Pavel și în nr. 5, 1960, *Baza dialectală a limbii noastre naționale* de acad. Emil Petrovici, studiu în care se demonstrează pe bază de fapte lingvistice dialectale „că limba noastră literară, atît cea scrisă cît și cea vorbită, este o limbă comună, o κοινή rezultată din contopirea vechilor κοινή vorbite și scrise de oamenii culți din capitalele celor două țări românești, la care s-au adăugat și se adaugă necontenit elemente din celelalte graiuri românești. Preponderența numerică a elementelor muntene nu ne îndreptățește să considerăm limba noastră literară ca bazată numai pe graiul muntean".

Preocupările de cultivare a limbii au continuat și în acest semestru, găsindu-și spațiul spațiul tipografic necesar atît în revista „Limba romînă" cît și în unele gazete și ziare („Gazeta literară", „Contemporanul", „Informația Bucureștiului", „Luceafărul", „Gazeta învățămîntului" etc.).

Un eveniment însemnat, menit să ducă la promovarea cercetărilor de limbă literară și de stilistică, a fost în această perioadă Conferința de poetică, organizată între 18 și 20 august 1960 la Varșovia, din inițiativa Institutului de cercetări literare din R. P. Polonă.

La lucrările acestei conferințe au participat specialiști din diverse domenii : lingviști, esteticieni, muzicologi, folcloriști și chiar scriitori din Anglia, R. P. Bulgară, R. S. Cehoslovacă, Franța, Israel, Olanda, R.P. Polonă, R.P. Romînă, R.P. Ungară, S.U.A. și U.R.S.S. Au fost discutate în deosebi aspectele estetice, lingvistice și literare ale limbajului poetic urmărindu-se un schimb de păreri între specialiști în problemele fundamentale ale poeticii : raporturile dintre poetică și lingvistică, forma sonoră și intonația în poezie, poetica comparată și poetica istorică, relațiile dintre vers și proză, poetica folclorului. S-a discutat de asemenea despre lexicul, semantica și funcțiunile elementelor gramaticale ale limbajului poetic. Interesante au fost și discuțiile referitoare la aplicarea metodelor moderne ale lingvisticii matematice la studiul poeziei.

Delegația română, compusă din doi membri, a prezentat două comunicări : *Unele observații asupra metaforei poetice* (acad. T. Vianu) și *Despre folosirea particulară a elipsei predicatului în stilul narativ* (Al. Niculescu).

Studii și articole valoroase au apărut, în semestrul al doilea al anului 1960, și în domeniul gramaticii. Merită să fie menționată, în primul rînd, cartea Mioarei Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba romînă*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 276 p. Lucrarea înfățișează evoluția structurii diverselor tipuri de subordonate ale limbii române, introduse prin conjuncții propriu-zise, locuțiuni conjuncționale și adverbe relative, începînd din secolul al XVI-lea pînă în prezent. În introducere, autoarea aduce precizări de ordin teoretic asupra noțiunii de element conjunctiv și asupra tipului de propoziție circumstanțială, precizări care justifică delimitarea a noi specii și subspecii de propoziții subordonate circumstanțiale. Evoluția fiecăruia dintre cele douăsprezece tipuri de

circumstanțiale, cu construcție conjunctivă, recunoscute de autoare (propoziție circumstanțială de loc, temporală, cauzală, finală, modală, consecutivă, concesivă, condițională, cumulativă, opozițională, instrumentală și de relație) este înfățișată apoi în cîte un capitol separat, încheiat cu o serie de concluzii privitoare la istoria propoziției respective. Lucrarea cuprinde de asemenea o anexă morfologică, în care se tratează structura locuțiunilor conjunctive de subordonare circumstanțială și se încheie cu un capitol de concluzii, în care este examinată în ansamblu evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjunctive, stabilindu-se asemănări și deosebiri între diversele tipuri, în ceea ce privește structura, modul de evoluție și vechimea. Clasificarea și descrierea faptelor concrete de limbă se împletește cu observații teoretice de gramatică generală. În capitolul de concluzii generale de la sfîrșitul lucrării se arată că subordonarea circumstanțială în limba română dispune de o mare bogăție de elemente de construcție (conjuncții simple, adverbe relative, dar mai ales conjuncții compuse și locuțiuni conjuncționale), cu importante consecințe stilistice în exprimarea celor mai fine nuanțe ale gîndirii. Fiecare tip de propoziție circumstanțială are un fond de elemente constructive pe care și l-a păstrat de la începuturile lui, dar poziția acestor elemente în limbă nu a rămas aceeași în decursul istoriei. Nevoia de expresivitate și tendința de a crea mijloace de construcție specifice au schimbat adesea poziția și rolul acestor elemente. Se arată de asemenea că numeroase elemente de construcție a subordonării circumstanțiale sînt comune tuturor tipurilor, ceea ce nu înseamnă de loc un amestec accidental de valori, ci o dovadă a complexității procesului de evoluție. Totodată, modul concret de folosire a elementelor constructive ale diverselor tipuri de circumstanțiale diferă de la un stil la altul.

Sintetizînd date cunoscute anterior, completate cu altele noi, autoarea alcătuiește un valoros studiu de sintaxă istorică.

Numeroase studii de morfologie și sintaxă au apărut și în periodicele Institutului: „Studii și cercetări lingvistice" și „Limba română". Menționăm cîteva dintre cele mai importante, apărute în *S C L*, nr. 3, 1960: *Raportul dintre dialeze și tranzitivitate* de Finuța Asan, *Despre dativul locativ* de Gr. Brîncuș, *Despre categoria numeralului* de Elena Carabulea, *Quelques considérations sur le phénomène des verbes auxiliaires* de Marcel Cohen, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română* de V. Guțu-Romalo, *Cazul direct și sintaxa lui în limba română* de Vladimir Hořejší, *Cu privire la construcția comparativă în limba română* de Al. Ionașcu, *Observații asupra procesului de gramaticalizare a verbelor în limbile romanice* de M. Manoliu, *Note pentru definiția prepoziției* de Laura Vasiliu, *Este vocativul un caz?* de Mircea Zdrenghea etc., etc.

În ce privește studiile de vocabular, menționăm apariția volumului al II-lea de *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*[1], red. resp. acad. Al. Graur și prof. J. Byck, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 234 p., care continuă seria studiilor pregătitoare pentru elaborarea tratatului de formare a cuvintelor în limba română. El cuprinde o serie de articole despre sufixele: *-an* (de Marieta Pietreanu), *-anie* și *-enie* (de Vadim Rudeanu), *-(a|e)nt, (a|e)ntă* (de Luiza Seche), *-ard* și *-mente* (de I. Dănăilă), *-cios* (de Ana Buzi), *-eală* (de Elena Ciobanu), *-ește* și *-icește* (de Gh. Haneș), *-ilă* (de Mioara Avram), *-(i)on* (de Laura Vasiliu), *-uș(ă)* (de Elena Carabulea) și prefixele: *a-* (de Finuța Asan), *ante-* și *anti-* (de Ana Canarache), *con-* (de I. Rizescu), *în-|în-* (de Flora Șuteu), *re-* (de Gh. Bulgăr), *stră-* (de Rodica Ocheșeanu), *trans-* (de Vadim Rudeanu) și o lucrare despre numele de locuitori derivate de la teme străine (de Magdalena Popescu-Marin). Articolele despre prefixe și sufixe sînt scurte monografii tratînd despre originea și variantele

[1] Vezi și recenzia semnată de Magdalena Popescu-Marin în acest număr.

afixelor, temele la care acestea se ataşează, valorile semantice şi evoluţia lor, concurenţa cu alte afixe şi productivitatea.

Tot la acest capitol, atragem atenţia şi asupra volumelor *Lexic regional*, red. resp. Gh. Bulgăr, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 154 p. şi *Materiale şi cercetări dialectale*, I, red. resp. Romulus Todoran şi Vasile Breban, Editura Academiei R.P.R., 1960, 290 p., lucrări care pun la dispoziţia dialectologilor romîni un bogat material lexical. Cele două volume cuprind cuvinte cu forme sau sensuri noi, din diferite regiuni ale ţării. Cuvintele sînt tratate alfabetic pentru fiecare regiune în parte, iar la sfîrşit se dă un indice general. Publicarea acestor materiale e binevenită, mai ales ţinîndu-se seama că acţiunea aceasta, de o mare însemnătate pentru studiul limbii, începută în cadrul revistelor de specialitate, nu se poate desfăşura satisfăcător în paginile acestora din cauza spaţiului restrîns pus la dispoziţie.

În afară de aceste două lucrări, în a doua jumătate a anului 1960 au apărut numeroase alte studii de lexicologie publicate în revistele de specialitate. Menţionăm cîteva dintre cele publicate în *SCL*, nr. 3/1960 : *Prefixul slav meridional pre- în elementele slave ale limbii romîne* de acad. E. Petrovici, *Contribuţii la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele* de Pandele Olteanu, *Contribuţii lexicale. Din vocabularul limbii romîne în secolul al XIX-lea* de Al. Niculescu, *Note lexicale. Pe marginea lexicului unei cărţi de cîntece romîneşti din secolul al XVIII-lea* de Béla Kelemen, *Substantive postverbale* de Th. Hristea etc.

Studiile de fonetică şi fonologie, deşi mai puţine decît cele apărute în prima jumătate a anului 1960, sînt foarte variate ca tematică şi se află publicate, în majoritatea lor, în *SCL*, nr. 3/1960 : *Pentru o fonologie a limbii romîne vechi* de acad. Al. Rosetti, *Vocalismo romance en documentos aragoneses escritos en latin notarial* de Manuel Alvar, *Vocalele rom. ă, alb ë, bulg. ъ şi oscilaţia a/e în grafia cuvintelor trace* de C. Poghirc, *Systèmes vocaliques en albanais* de Vaclav Polak.

Activitatea de cercetare în domeniul orientalisticii este marcată de apariţia celui de al II-lea volum din *Studia et acta orientalia*, Bucarest, 1960, 320 p., care cuprinde numeroase articole, note şi recenzii. Tot aici se cuvine să menţionăm şi lucrările celui de al XXV-lea Congres internaţional de orientalistică, desfăşurate între 9 şi 16 august 1960, la Universitatea Lomonosov din Moscova. Participarea foarte numeroasă (peste 1500 de delegaţi, reprezentînd 60 de ţări) şi numărul mare de comunicări prezentate (aproximativ 700) au făcut ca acest congres să se înscrie în istoria orientalisticii ca cel mai important eveniment din ultimele decenii. Rezultatele ştiinţifice obţinute cu această ocazie şi largul schimb de informaţii şi de păreri care a avut loc au dovedit utilitatea incontestabilă a colaborării sincere dintre oamenii de ştiinţă de pretutindeni, independent de orînduirea social-politică a ţărilor din care fac parte.

Congresul de la Moscova a arătat că în ce priveşte numărul cercetătorilor şi calitatea studiilor întreprinse, Uniunea Sovietică se situează acum în fruntea statelor cu o veche tradiţie în domeniul orientalisticii. Deosebit de semnificativă, pentru desfăşurarea istoriei epocii contemporane, a fost participarea la acest congres a unui număr de 250 de delegaţi reprezentînd 19 ţări asiatice şi 12 ţări africane, dintre care unele ca Guineea, Ghana, Camerun şi Nigeria şi-au dobîndit de curînd independenţa. Comunicările prezentate au avut un caracter foarte variat : istorie, literatură, filologie etc. şi au cuprins aproape toate ramurile orientalisticii : africanistică, altaistică, asirologie, caucazologie, egiptologie, hititologie, indianistică, semitologie, sinologie etc.

Savanţii africani au combătut cu fermitate încercările unor delegaţi occidentali de a prezenta în mod fals dominaţia colonialistă şi au arătat necesitatea elaborării unei istorii adevărate a popoarelor africane.

Delegația romînă la acest congres, formată din 6 membri, a prezentat trei comunicări : *Graiul caraimilor din Republica Populară Romînă* (Vl. Drimba), *Problemele etnogenezei armenilor* (Vlad Bănățeanu) și *Expediția lui Soliman Magnificul în Moldova, 1538* (Mihail Guboglu).

Studiul limbilor clasice s-a afirmat în a doua jumătate a anului 1960 printr-un eveniment de mare însemnătate : A V-a Conferință internațională de studii clasice.

Societatea de studii clasice din R.P.R. a publicat al II-lea volum de studii clasice, închinat celei de a 60 aniversări a nașterii acad. Al. Graur.

★

Nu putem încheia cronica activității lingvistice desfășurate în cel de al doilea semestru al anului 1960 fără să consemnăm alte două evenimente importante.

În cursul lunii august, Universitatea „C. I. Parhon" din București a organizat la Sinaia un curs pentru oamenii de știință străini, interesați de limba, literatura istoria și arta poporului romîn. La acest curs au participat 40 de cercetători și oameni de știință — lingviști, specialiști în literatură și artă — din diferite țări ale Europei și ale Americii de Sud. Ei au audiat o serie de prelegeri, ținute de academicieni și profesori universitari, despre structura și evoluția limbii romîne, istoria poporului romîn, principalele etape ale istoriei literaturii romînești, specificul artei și folclorului romînesc, caracteristicile geografiei fizice și economice a Republicii Populare Romîne. Conferințele au alternat cu seminarii practice, în care se urmăreau pe texte literare și se explicau, particularitățile limbii romîne.

Cursurile organizate de Universitatea „C. I. Parhon" la Sinaia, în vara anului 1960, au fost un fericit prilej pentru ca oameni de știință din diferite țări să facă un larg schimb de idei și de experiență în munca de cercetare.

Între 28 și 30 octombrie 1960, cu ocazia sărbătoririi centenarului Universității din Iași, a avut loc o sesiune științifică a secției de lingvistică a Filialei Academiei R.P.R., la care au participat specialiști de la celelalte două centre universitare din țară — București și Cluj — și de la diferite institute de învățămînt superior din alte orașe. La sesiune au participat, de asemenea, și lingviști din străinătate, integrîndu-se în programul sesiunii cu comunicări interesante. În total au fost prezentate șaptesprezece comunicări. Sesiunea s-a deschis printr-o cuvîntare a acad. Iorgu Iordan, care a făcut o trecere în revistă a activității școlii filologice de la Iași, evocînd figurile ei cele mai reprezentative. După ce s-a oprit un moment la Alecu Russo și Vasile Alecsandri, care au dovedit în activitatea lor literară un simț lingvistic foarte dezvoltat, luînd atitudine în toate problemele filologice proprii epocii lor, vorbitorul s-a ocupat mai amănunțit de operele lingviștilor ieșeni Al. Lambrior, H. Tiktin, A. de Cihac și Al. Philippide.

Acad. Emil Petrovici, prezentînd etimologia cuvîntului *Prislop*, a lămurit mai întîi o chestiune generală — „ce se înțelege prin originea unui toponimic". Explicația dată toponimicului *Prislop* constituie un model de interpretare riguros științifică a unei probleme de toponimie.

Seria comunicărilor de limbă literară și stilistică a fost deschisă cu comunicarea prof. Gavril Istrate, care a susținut ideea că limba literară romînească s-a format prin contribuția tuturor graiurilor. Gh. Tohăneanu a vorbit despre originalitatea artei lui Tudor Arghezi, iar Al. Andriescu despre neologismele din cronicile muntenești, scoțînd în evidență contribuția cronicarilor munteni la formarea stilului științific.

În comunicarea sa, *Noi particularități caracteristice subdialectelor dacoromînești*, Romulus Todoran a susținut cu noi argumente existența unui grai maramureșan. D. Gafițeanu

a analizat propoziția incidentă în raport cu cea intercalată, iar M. Zdrenghea a propus o nouă clasificare a părților de vorbire.

În domeniul indo-europenisticii au fost prezentate două comunicări: *Simboluri și formule sintactice în gramatica lui Panini* de Theofil Simensky și *Tipuri arhaice de teme nominale păstrate în protoslava tîrzie* de V. Rotundu.

Dintre oaspeții de peste hotare au prezentat comunicări de lingvistică prof. Veiko Väänänen (Universitatea din Helsinki), care a adus noi puncte de vedere cu privire la periodizarea istoriei latinei vulgare și a unității ei; Carlo Tagliavini, care a adus precizări noi și documentate, în legătură cu originea cîtorva apelative românești de origine olandeză și flamandă: *olandă* „un fel de pînză", *friz* „cal frizan — din Frizia" și *fleandură*; Maurice Leroy (Universitatea din Bruxelles), cu privire la interpretarea dată de Platon problemei originii vorbirii; Béla Suláu (Universitatea din Debrețin) despre relațiile lingvistice slavo-maghiare; prof. H. Soerensen (Universitatea din Copenhaga), care a arătat situația studiilor românești în țările scandinave, subliniind semnificația deosebită a contactului între culturile celor două țări. Autorul s-a angajat să facă un index al traducerilor românești din literatura scandinavă.

Sesiunea științifică organizată cu ocazia centenarului Universității din Iași a prilejuit un larg și util schimb de păreri între lingviștii români și specialiștii din alte țări.

C. OTOBÎCU

TRADUCEREA AUTOMATĂ ŞI UNELE PROBLEME LINGVISTICE ÎN DISCUŢIA SPECIALIŞTILOR SOVIETICI

În rîndurile de faţă vom încerca să arătăm problemele pe care le ridică pregătirea limbii pentru traducerea automată [1], în ce măsură au fost ele rezolvate şi care trebuie să fie aportul lingviştilor în acest sens [2]. Nu ne vom opri asupra unor date cu caracter informativ privind istoricul traducerii automate şi nici asupra unor detalii de ordin tehnic privind modul cum sînt construite maşinile electronice de calcul adaptate pentru traducerea automată [3].

[1] Dintre termenii *traducere mecanică* şi *traducere automată* s-a impus acesta din urmă, deoarece primul poate avea un sens peiorativ, iar cel de-al doilea exprimă destul de bine noţiunea de „produs mecanic, automat, care se produce inconştient".

[2] O bibliografie completă a lucrărilor privind traducerea automată şi a lingvisticii matematice în general este destul de greu de dat, întrucît apar extrem de multe lucrări în acest domeniu. La începutul anului 1959, se puteau număra circa 300 de titluri de lucrări în acest domeniu (vezi bibliografia întocmită de S. Babič şi publicată în culegerea „Strojno prevodenije i statistika u jeziku", Zagreb, 1959, cf. recenzia lui N. D. Andreev din „Вопросы языкознания", 4/1960, p. 165).

În ţara noastră, în afară de materialele sovietice traduse de Institutul de studii romîno-sovietic (*Probleme de lingvistică matematică* — Traduceri din literatura sovietică de specialitate, I.S.R.S., 1960, 210 p.), au apărut următoarele lucrări cu privire la problemele lingvisticii matematice şi ale traducerii automate : Edmond Nicolau, *Cibernetica şi lingvistica*, în SCL IX nr. 4, 1958, p. 471 şi urm. ; Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informaţiei*, Bucureşti, Editura tehnică, 1958 ; Gh. Bolocan, *Prima conferinţă unională de lingvistică matematică*, Leningrad, aprilie 1959, în LR, 3/1959 ; Edmond Nicolau, C. Sala, Al. Roceric, *Observaţii asupra entropiei limbii romîne*, în SCL, 1/1959, p. 35 şi urm. ; V. Şuteu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, în SCL, 3/1959, p. 491 şi urm. ; Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, în SCL, 1/1960, p. 7 şi urm. ; Gr. Moisil, *Preliminariile traducerii automate*, în LR, 1/1960, p. 3 şi urm. ; S. Marcus, *Legi cantitative în limbă*, în „Gazeta matematică şi fizică", seria B, nr. 4, aprilie 1960 ; T. Slama-Cazacu şi Al. Roceric, *Statistica fonemelor şi importanţa experimentului de predicţie*, în FD, II (1960) ; S. Marcus, *Unele semnificaţii ale lingvisticii matematice*, în LR, 3/1960 ; Alexandra Roceric, *Cu privire la aplicarea metodei statistice în studiul vocabularului*, în LR, 3/1960 ; Sanda Golopenţia şi Toma Pavel, *Statistica şi stilurile limbii*, în LR, 4/1960 ; Acad. Al. Rosetti, *Ce este lingvistica matematică*, în „Contemporanul", nr. 47 (736) din 18 noiembrie 1960, p. 6, col. 5—7.

[3] Traduceri automate cu caracter experimental au fost efectuate în S.U.A., U.R.S.S., Anglia, R.P. Chineză, Japonia, Franţa. Pentru primele încercări ale traducerii automate vezi *Probleme de lingvistică matematică*, p. 84—86. La noi a fost elaborat un algoritm pentru traducerea automată din limba engleză în limba romînă, pentru texte matematice, de către Erica Demonkoş, în cadrul Subcomisiei de lingvistică matematică a Comisiei de automatizare de pe lîngă Academia R.P.R. Algoritmul a fost elaborat pentru maşina *MECIPT* 1 (Maşină electronică de calculat a Institutului politehnic din Timişoara).

Primele încercări de traducere automată au fost — şi poate sînt şi în prezent — privite cu oarecare neîncredere. Această neîncredere se datorează într-o oarecare măsură importanţei care se dă, de obicei, rolului pe care îl are traducătorul cînd e vorba de texte beletristice. Iată ce spune, în acest sens, A. N. Sobolev, desigur fără să se refere la traducerea automată :

„Traducătorul nu creează cartea pe care o traduce, aşa cum actorul nu creează piesa în care joacă ; dar traducătorul creează traducerea, aşa cum actorul creează rolul, astfel că de traducător depinde valoarea cărţii în traducere, aşa cum de actor depinde succesul piesei şi de aceea este atît de mare rostul şi răspunderea lui" [1].

Se discută încă dacă rolul principal în traducerea automată îl au lingviştii, matematicienii sau tehnicienii. Ni se pare evident însă că fiecare categorie trebuie să-şi aducă contribuţia : tehnicienii să construiască maşinile, matematicienii să codifice limba, iar lingviştii să pregătească o descriere a limbii, corespunzătoare cerinţelor maşinii electronice.

Se ştie că traducerea automată presupune alcătuirea unui *program* [2] special care se introduce în maşină sub formă de cod şi pe baza căruia maşina execută operaţia traducerii. Pentru ca maşina să poată efectua traducerea, programul trebuie să cuprindă descrierea tuturor operaţiilor. Întrucît tehnic nu se poate lucra decît cu reguli riguros exacte, elaborarea programului necesită o descriere axiomatică a limbii, adică transpunerea regulilor în care se încadrează faptele structurii ei lexicale şi gramaticale într-un limbaj axiomatic, care să poată servi unor acţiuni cu valoare echivalentă ale maşinii electronice, acţiunea maşinii fiind echivalentă, în acest caz, cu calculul matematic [3].

Aceasta poate duce, de multe ori, la o abordare a faptelor de limbă cu totul diferită de cea din gramatica tradiţională. Acad. Gr. Moisil a schiţat principiile unei gramatici speciale pentru traducerea automată, introducînd precizia matematică în problema flexiunii verbale şi a celei nominale [4]. Încercarea sa de a grupa verbele din limba romînă după criterii impuse de pregătirea limbii pentru traducerea automată ne oferă un tablou de 5 conjugări în loc de patru, cîte erau studiate pînă în prezent [5]. Este foarte probabil ca şi alte fapte lingvistice să necesite un adaos de reguli bazate, unele, pe legea probabilităţii, deci pe frecvenţa faptelor lingvistice „neregulate", care într-o măsură mai mică sau mai mare, ajută la stabilirea unor reguli şi cu privire la aceste neregularităţi ale limbii [6].

În prezent, principala sarcină a lingviştilor care, în colaborare cu tehnicienii şi cu matematicienii se preocupă de problemele traducerii automate, este tocmai de a întocmi aceşti algoritmi pentru traducere automată.

Aşadar, una dintre problemele teoretice cele mai importante pentru lingvişti, cînd e vorba de traducerea automată, este cercetarea posibilităţilor descrierii limbii, prin alte metode decît cele tradiţionale.

---

[1] A. N. Sobolev. *Пособие по переводу с русского языка на французский*, Москва, Издательство литературы на иностранных языках, 1952, p. 7.

[2] Prin *program* se înţelege un şir de instrucţiuni, elaborate pentru maşină.

[3] Cf. A. I. Kitov, *Электронные цифровые машины*, Moscova, 1956. Lucrarea a fost tradusă în l. romînă : *Calculatoare electronice cifrice*, Ed. tehnică, 1959.

[4] Cf. Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, în SCL, 1/1960.

[5] Vezi şi Paula Diaconescu, *Contribuţii la definirea şi clasificarea verbelor regulate în limba romînă*, în SCL, 2/1960.

[6] Despre necesitatea unei anchete statistice a limbii romîne pentru traducerea automată, vezi Gr. Moisil, *Preliminariile traducerilor automate*, în LR, 1/1960.

Primele traduceri automate au utilizat texte cu caracter științific sau tehnic, care se caracterizează prin următoarele particularități principale [1]:

1. Într-un text tehnico-științific este folosit un număr de cuvinte relativ mic: circa 1000 de cuvinte obișnuite și 1000 de termeni speciali din acest domeniu;

2. de obicei puține cuvinte din limbajul științific au mai multe sensuri;

3. structura frazei unui text tehnico-științific este, de regulă, mai simplă decît a unui text cu alt caracter (de exemplu, într-un text tehnico-științific scris în limba rusă, practic nu sînt folosite o serie de forme verbale ca imperativul pers. I sg. precum și pers. II sg. și pl. a timpului prezent și viitor);

4. ordinea cuvintelor în propoziție este mai uniformă decît în vorbirea curentă sau în proza artistică. Astfel, după calculul unor specialiști americani, într-un text științific rusesc, numai într-un singur caz din 1469, substantivul stă înaintea adjectivului, în timp ce în vorbirea obișnuită, această ordine apare mai frecvent.

Este limpede că în astfel de condiții sînt mai ușor de formulat regulile după care trebuie să se facă traducerea automată. În felul acesta toate operațiile pe care le face traducătorul, în cadrul procesului unei traduceri obișnuite, se pot încadra într-un sistem de reguli, care permite efectuarea automată a traducerii.

În cadrul problemei generale pe care am semnalat-o mai sus — aceea a găsirii unor echivalenți cu un singur sens între limba textului din care se traduce și limba textului în care se traduce — studiul procesului de traducere automată a străbătut mai multe etape, dintre care ultima tinde la automatizarea completă a traducerii. Proiectul inițial al folosirii mașinilor electronice universale de calcul pentru traduceri se reducea doar la alcătuirea unui dicționar automat al temelor, în scopul de a ușura munca, destul de dificilă pentru traducători, de căutare a sensurilor unor cuvinte necunoscute. O etapă mai avansată constă în anexarea la dicționarul de teme, a unui dicționar de terminații conținînd și indicații gramaticale. Aceste indicații anexate la traducerea temei unui cuvînt măresc utilitatea dicționarului și îmbunătățesc calitatea traducerii textului. Ultima etapă ar fi automatizarea întregului proces de traducere, inclusiv introducerea automată a programului în mașină și scoaterea automată a traducerii exacte.

Stadiul la care au ajuns cercetările specialiștilor — lingviști, ingineri și matematicieni — în domeniul traducerii automate, se oglindește într-o oarecare măsură în două referate prezentate la conferința din mai 1958 a specialiștilor sovietici: referatul lui V. I. Rozențveig, care se ocupă de problemele teoretice ale traducerii automate, și cel al lui V. A. Uspenski, care se ocupă de problema algoritmilor [2]. Ambele referate sînt publicate în nr. 1 (8), 1959, al Buletinului Asociației pentru problemele traducerii automate, denumit în prezent: *Машинный перевод и прикладная лингвистика* (*Traducerea automată și lingvistica aplicată*).

Dacă acum cîțiva ani se putea afirma că e posibil să se obțină o traducere satisfăcătoare cu ajutorul mașinilor electronice de calcul, problema se pune astăzi, în fața specialiștilor, într-un mod mult mai concret: pînă unde se poate extinde traducerea automată; care sînt

---

[1] Redăm aceste particularități după D. I. Panov, *Автоматический перевод*, Москва, 1956 (*Traducerea automată*, în Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., vol. X, nr. 9, 1956, p. 17).

[2] Prin termenul *algoritm* (de traducere), unul dintre cei mai frecvenți în materie de traducere automată, este denumit modul în care sînt redactate instrucțiunile (redarea lor printr-un sistem de simboluri).

factorii care limitează traducerea automată şi dacă aceşti factori sînt condiţionaţi de progresul tehnic sau de esenţa obiectului însuşi (de limbă) [1].

Unii specialişti în problemele traducerii automate sînt de părere că, datorită funcţiei sale comunicative, limba poate fi complet formalizată, şi ca atare reprezentată într-un program de simboluri.

După părerea altora, însă, ţinînd seamă de faptul că limba e un organism viu şi un sistem complex, nu trebuie luată în consideraţie numai o latură a ei, funcţia comunicativă, ci trebuie avută în vedere şi funcţia expresivă a limbii, fără de care nu se poate vorbi de o formalizare totală a limbii [2].

Un alt punct de vedere, susţinut de logicianul Aidukevici, de W. Weawer şi de alţii, este acela că formalizarea limbii s-ar putea rezolva prin crearea unei limbi „universale", care ar putea fi adaptată în întregime unui sistem de algoritmi. E vorba de crearea unei limbi intermediare.

În legătură cu limba intermediară se pot identifica trei puncte de vedere susţinute de specialiştii din U.R.S.S. N. D. Andreev concepe limba intermediară ca o limbă materială cu un lexic şi cu o gramatică asemănătoare cu a oricărei limbi. Această limbă va fi totuşi artificială, iar frazele vor fi simple combinaţii de simboluri care exprimă anumite noţiuni. Limba intermediară trebuie să cuprindă toate categoriile gramaticale existente în toate limbile, pentru a fi în stare să exprime orice relaţie, care poate fi redată de oricare din limbile analizate. Deci, raportată la orice limbă, limba intermediară trebuie să fie mai bogată, mai cuprinzătoare decît oricare limbă concretă. Afară de aceasta, limba intermediară trebuie să aibă un caracter şi mai general. Dacă o categorie este proprie chiar unei singure limbi, ea trebuie inclusă în limba intermediară [3].

Cel de-al doilea punct de vedere este reprezentat de I. A. Melciuk, care consideră că limba intermediară este un sistem de relaţii. S-a obiectat însă că aceasta nu ar fi decît o schemă a unei limbi intermediare, sau un sistem de relaţii a limbii intermediare care încă nu s-a creat.

În sfîrşit, cel de-al treilea punct de vedere, susţinut de I. K. Belskaia, recomandă ca limba intermediară să fie limba rusă sau altă limbă concretă. Acest punct de vedere a fost criticat în mod justificat, întrucît în cadrul acestui gen de limbă intermediară n-ar fi înlăturate neregularităţile limbii ruse.

O altă categorie de cercetători văd posibilitatea unei descrieri totale a sistemului limbii numai în cadrul progresului tehnic. Un astfel de progres ar face posibilă traducerea automată chiar a textelor poetice [4]. În schimb, potrivit unui alt punct de vedere, maşina va avea rostul să îndeplinească numai anumite operaţii, restul rămînînd pe seama redactorului, ceea ce însă ar reduce foarte mult însemnătatea practică a traducerii automate.

---

[1] Cf. L. S. Barhndarov şi G. V. Kolşanski, *K вопросу о возможностях машинного перевода* în „Вопросы языкознания", 1/1958 (*În jurul posibilităţilor traducerii automate*, în *Probleme de lingvistică matematică*, I.S.R.S., 1960, p. 195 şi urm.).

[2] P. S. Kuznețov, A. A. Leapunov, A. A. Reformaţki, *Основные проблемы машинного перевода* nr. 5, 1956, p. 108.

[3] Cf. N. D. Andreev, *Машинный перевод и проблема языка-посредника* în „Вопросы языкознания", nr. 5/1957. (*Traducerea automată şi problema limbajului intermediar* în *Probleme de lingvistică matematică*, I.S.R.S., 1960, p. 140 şi urm.)

[4] În ultima vreme ideea aceasta a exprimat-o S. Petrovici, în articolul *Poate oare maşina să traducă texte poetice?* în culegerea *Strojno prevođenje i statistika u jeziku* (*Traducerea automată şi statistica lingvistică*), Zagreb, 1959, 307 p. „Nase teme", nr. 6 ; cf. recenzia lui N. D. Andreev, publicată în „Вопросы языкознания" nr. 4/1960 asupra culegerii citate.

Așa cum am arătat, traducerea automată necesită în prezent rezolvarea unor probleme lingvistice legate de pregătirea limbii pentru traducerea automată. În cadrul acestei pregătiri, pe primul plan stă descrierea structurii lexicale și gramaticale a limbii.

Principalele dificultăți de ordin lingvistic sînt : polisemia cuvintelor, omonimia, expresiile frazeologice, regulile gramaticale, care trebuie respectate pentru ca limba să-și poată îndeplini funcțiile.

Cea dintîi greutate care se ivește în traducerea automată pornește de la polisemia cuvintelor. Chiar în traducerea obișnuită, alegerea unui sens corespunzător al cuvîntului implică uneori destule dificultăți. Traducerea automată nu are încă metode riguroase de cercetare a sensurilor. Se impune totuși reglementarea axiomatică a folosirii diferitelor sensuri ale cuvintelor (unele dintre ele fiind foarte numeroase, ca de pildă, verbul englez *to be*, care în dicționarul Oxford cuprinde sute de sensuri).

Așadar, traducerea automată face necesară găsirea unor noi metode obiective de cercetare a sensurilor. Lucrul acesta este destul de anevoios, mai ales dacă ținem seamă de faptul că polisemia cuvîntului este o abstracție destul de complexă.

O dificultate asemănătoare e legată apoi de stabilirea sensurilor figurate ale unor cuvinte [1].

Așadar, problema sensurilor constituie încă obiectul unor minuțioase studii. Un cuvînt, care, într-un dicționar obișnuit are, de pildă, șapte sensuri, nu va putea apărea cu toate sensurile sale. Considerarea tuturor sensurilor ca unități aparte ar necesita o mașină electronică cu mult mai complexă decît cele existente. Dicționarul electronic [2] cuprinde deocamdată numai cuvintele cu un singur sens, avîndu-se în vedere textele științifice și posibilitatea de a grupa uneltele gramaticale în anumite modele gramaticale.

De aceea, după cum spune O. S. Kulaghina : „Pentru a ușura în mod esențial munca de programare a traducerii trebuie întocmită o astfel de formă de înscriere (înregistrare) a algoritmilor de traducere care să fie destul de cuprinzătoare, pentru a putea urmări după ea toate cazurile posibile apărute în diferite condiții, să fie cît se poate de clară pentru ca să poată fi folosită de orice om care nu cunoaște programarea și cît se poate de precisă pentru ca trecerea de la ea (de la forma de înregistrare a algoritmilor) la program să se facă după reguli bine stabilite. Elaborarea unui asemenea sistem de descriere a algoritmilor cere o anumită experiență în întocmirea programului de traducere și în elucidarea unor principii generale" [3].

O problemă specială pe care o ridică traducerea automată este elaborarea unor reguli de traducere a cuvintelor compuse. Necesitatea acestor reguli se impune îndeosebi cînd e vorba de traduceri din limba germană, care are foarte multe cuvinte compuse, mai ales în domeniul tehnico-științific, Pentru evitarea unor confuzii de felul *Arbeitsamt* „bursa muncii" (*Arbeit* + *s*+*amt*) și nu „catifea de muncă" (*Arbeit*+*Samt*) temele din dicționar trebuie însoțite

---

[1] Vezi, în această privință, G. V. Kolșanski, *К вопросу о возможностях машинного перевода* „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода" nr. 4, M., 1957.

[2] Traducerea automată presupune două feluri de dicționare : a) dicționarul electronic care se află în mașină, constînd dintr-o succesiune de lumini ce se aprind și se sting ; b) dicționarul de frecvență în care cuvintele se succed în ordinea frecvenței lor, stabilite pe baza unor studii statistice asupra unor texte.

[3] O. S. Kulaghina, *Операторное описание алгоритмов перевода* în *Машинный перевод и прикладная лингвистика*, nr. 2 (9), 3 (10), 1959. (*Descrierea operațională a algoritmelor de traducere* în *Probleme de lingvistică matematică*, I.S.R.S., 1960, p. 150).

de menţiuni speciale. De asemenea, menţiuni speciale trebuie să însoţească şi acele cuvinte care pot fi traduse diferit, în funcţie de domeniul ştiinţific [1].

După etapa prelucrării morfologice a textului (obţinerea informaţiei după terminaţiile cuvintelor), trebuie rezolvate unele probleme ale omonimiei. Numărul omonimelor variază de la o limbă la alta şi ele îngreuiază analiza textului. Diferenţierea omonimelor în unii algoritmi constituie o etapă aparte, în alţii ea se împleteşte cu analiza celor mai simple cazuri de omonimie, cînd coincid numai temele cuvintelor şi nu formele lor complete. Aceste cazuri pot fi rezolvate pe baza analizei terminaţiilor cuvintelor. Mult mai complexă este rezolvarea cazurilor cînd avem o totală coincidenţă a cuvintelor, întrucît se cere să se analizeze contextul. Rezolvarea acestor cazuri poate să preceadă analiza sintactică sau să se facă paralel cu ea.

Încercări de rezolvare a problemei omonimiei găsim în unele referate prezentate la secţia de algoritmi a Conferinţei de lingvistică matematică, care a avut loc în U.R.S.S., în aprilie 1959. Pentru înlăturarea omonimiei, M. M. Langleben şi E. V. Paduceva au propus o metodă potrivit căreia ea urmează să fie considerată ca un rezultat al derivării cu ajutorul afixului zero : „form" (subst.) şi „form" (verb) se disting prin sufixele zero. Toate acestea exprimă o anumită tendinţă pentru analiza şi sinteza morfemelor.

Ideea unei analize morfematice se găseşte şi în referatul prezentat la această conferinţă de Z. M. Voloţkaia, care a propus să se sintetizeze toate formele verbului rus de la tema aspectului imperfectiv, prin adăugarea sau înlăturarea anumitor morfeme.

În numărul 2/1960 din „Вопросы языкознания" S. S. Belokriniţkaia, împreună cu un colectiv, a încercat să stabilească tipurile de omonimie şi mijloacele de diferenţiere a lor în traducerea automată pe baza materialului oferit de limba engleză, germană, rusă, chineză şi japoneză. Metodele propuse, după afirmaţia autoarei, au dat rezultate pozitive.

Sistemul de reguli pentru diferenţierea omonimelor, descris în articol, priveşte numai omonimele lexico-gramaticale. Autoarea distinge două categorii de omonime lexico-gramaticale : 1) omonime izolate care pot fi recunoscute în afara contextului, pe baza terminaţiilor şi 2) omonime contextuale, pentru recunoaşterea cărora este necesară analiza contextului.

La rîndul lor, omonimele independente pot fi încadrate în două categorii, după cum aparţin unor părţi de vorbire diferite sau uneia şi aceleiaşi părţi de vorbire. Se observă că în limbile rusă şi germană un loc important îl ocupă temele substantivelor şi ale verbelor. Pentru diferenţierea omonimelor din această clasă este utilă verificarea tipului de terminaţii, caracteristic pentru fiecare parte de vorbire.

Ca şi omonimele care sînt părţi de vorbire deosebite, omonimele care aparţin aceleiaşi părţi de vorbire pot fi distinse de asemenea prin analiza terminaţiilor concrete, posibile pentru un tip gramatical şi imposibile pentru celălalt.

Operaţia de diferenţiere a tuturor tipurilor de omonime arătate mai sus se face pe baza unor indicaţii de dicţionar speciale, care însoţesc fiecare temă cu omonimie potenţială. În sistemul general al algoritmilor traducerii automate, diferenţierea omonimelor se face, aşa cum s-a arătat mai sus, îndată după ce s-a aflat tema dată în dicţionar, adică după eliminarea terminaţiilor.

Delimitarea omonimiei contextuale se face prin analiza structurii întregii propoziţii sau îmbinări de cuvinte.

Ceea ce caracterizează această analiză este faptul că ea nu are drept scop traducerea omonimelor, ci doar de a stabili cărei părţi de vorbire îi aparţine omonimul.

---

[1] Vezi T. N. Moloşnaia... *Некоторые лингвистические вопросы машинного перевода* în Вопросы языкознания, nr. 1/1957 (*Cîteva probleme lingvistice ale traducerii automate*, în *Probleme de lingvistică matematică*, I.S.R.S., 1960, p. 88).

Delimitarea omonimiei contextuale are o importanță deosebită pentru unele limbi, de pildă pentru limba engleză care, săracă în forme morfologice, nu ne poate ajuta suficient în analiza morfologică, făcînd necesară analiza sintactică, îmbinată cu analiza lexicală concretă a contextului [1].

Analiza sintactică pentru delimitarea omonimiei se bazează pe încadrarea fiecărei îmbinări gramaticale într-o anumită clasă gramaticală (model gramatical), distingînd-o astfel de altă clasă gramaticală (model gramatical), cu alte trăsături tipice. Pe baza acestui criteriu, în limba engleză, de pildă, se pot distinge cinci clase de omonime : I. verb-substantiv, II. substantiv-adjectiv, III. verb-adjectiv, IV. adjectiv-adverb, V. prepoziție-adverb.

În cadrul omonimiei contextuale, se ivește problema delimitării substantivelor aparținînd unor tipuri de declinare diferite. Această problemă destul de complexă și de actuală se poate rezolva eliminînd îmbinările caracteristice pentru un cuvînt anumit.

O altă dificultate pentru traducerea automată o prezintă îmbinările de cuvinte tipice, cu aceeași structură gramaticală.

Astfel, expresiile frazeologice de tipul „a tăia frunze la câini", trebuie incluse ca unități indisolubile, în dicționarul întocmit în mod special pentru traducerea automată, ceea ce de altfel se face și în dicționarele de tip obișnuit [2].

În ceea ce privește descrierea regulilor gramaticale, atenția specialiștilor este îndreptată spre găsirea unor modele gramaticale. Este de văzut în ce măsură se pot găsi criterii după care analiza gramaticală să se facă fără a apela la semnificații.

O încercare de acest fel se face prin aplicarea în lingvistică a teoriei transformărilor, care, spre deosebire de ideea invariației gramaticale (pe baza acesteia se pot stabili grupuri de cuvinte cu rol gramatical identic ce se pot schimba între ele), rezolvă problema categoriilor intermediare de tipul participiilor, al infinitivelor și al substantivelor.

Strîns legată de formalizarea structurii gramaticale este și problema extrem de importantă privind independența analizei față de limba în care se face traducerea și independența sintezei de limba din care se traduce. Formalizarea întregii structuri semantice cere o ierarhizare și o clasificare a unităților.

În concluzie, ținînd seamă de dificultățile pe care le întîmpină încă traducerea automată, credem că sînt valabile și acum ideile pe care le-a expus V. A. Uspenski la Conferința de lingvistică matematică din aprilie 1959, în cadrul secției de algoritmi : „Pentru practica traducerii automate se impune limitarea conștientă a textelor ce urmează să fie traduse. Traducerea automată nu trebuie să fie o traducere artistică, adică o traducere stilizată. Cel puțin deocamdată eforturile nu trebuie îndreptate în acest sens. De aceea trebuie alese texte cu caracter științific, întrucît ele nu cuprind cuvinte polisemantice. A căuta un stil frumos pentru texte științifice este tot una cu a face calcule cu un mare număr de zecimale. Traducerea automată va fi perfectată cu trecerea timpului. Algoritmii elaborați pînă acum nu pot și nici nu trebuie să traducă tot. Nu se știe dacă se va putea întocmi un algoritm care să traducă tot și de asemenea nu se știe ce se va perfecționa mai repede : descrierea sistemului limbii sau algoritmul traducerii. Textul nu trebuie să prezinte neregularități din punct de vedere sintactic și, în general, gramatical, și nici din punct de vedere semantic. Acest fapt impune elaborarea în cadrul unei singure limbi a mai multor algoritmi pentru fiecare domeniu tematic".

[1] Cf. T. N. Moloșnaia, *Вопросы различения омонимов при машинном переводе с английского языка на русский*, din „Вопросы кибернетики" вып. I, M., 1958 (*Problema distingerii omonimelor în traducerea cu mașina din limba engleză în limba rusă*) în Anal. rom.-sov., seria mat. - fiz., nr. 3, 1959, p. 56).

[2] Vezi pe larg despre aceasta în articolul lui I. A. Melciuc, *O терминах „устойчивость" и „идиоматичность"* în „Вопросы языкознания", 4/1960, p. 73 și urm.

Cu toate dificultățile pe care le prezintă, traducerea automată cunoaște, cum am amintit la începutul articolului, o serie de realizări promițătoare. Destul de grăitor este, de pildă, faptul că s-a ajuns să se efectueze traducerea automată a unor propoziții simple constînd din 9—10 cuvinte, în zece secunde, timp în care intră și introducerea programului și tipărirea [1].

În ceea ce privește importanța traducerii automate pentru lingvistică, s-a creat o părere care, cel puțin în momentul de față, ni se pare exagerată. Astfel, M. I. Steblin-Kamenski consideră că, în afară de utilitatea unei colaborări dintre reprezentanții științelor exacte și lingviști, pentru aceștia din urmă, îndeosebi, traducerea automată va înălța pe ruinele vechii terminologii gramaticale — pe cît de conservatoare, pe atît de arbitrară — o terminologie nouă.

Traducerea automată, după părerea profesorului sovietic, datorită caracterului ei extrem de practic, prezintă și avantajul de a rezolva într-un mod nou diferite probleme de lingvistică.

Noile soluții pe care le oferă traducerea automată pentru rezolvarea problemelor de limbă sînt impuse lingvistului de însăși realitatea, iar utilitatea practică va fi criteriul care va selecționa aceste soluții.

În sfîrșit, un alt aport pe care ar putea să-l dea traducerea automată constă, după părerea lingvistului sovietic, în aceea că „semantismul" lingvistic își va ocupa locul cuvenit, pe primul plan rămînînd expresia structurală [2].

★

Ca o concluzie la cele arătate, se poate spune că, cel puțin deocamdată, nu pot fi rezolvate *toate* problemele dicționarului și ale gramaticii, în forma specială pe care o impune traducerea automată. Aceasta face ca traducerea automată să aibă un caracter limitat.

„Recunoașterea acestor limite — spun unii dintre cei mai competenți specialiști sovietici — nu pune la îndoială însăși ideea traducerii automate, ci confirmă încă o dată că mașinile pot îndeplini sarcini de acest gen, ușurînd munca omului, dar nu înlocuind-o" [3].

V. RUDEANU

---

[1] Vezi A. A. Babințev, *Японская переводческая машина „Ямато"* în „Машинный перевод и прикладная лингвистика", nr. 3 (10), 1959, p. 78—82.

[2] Cf. M. I. Steblin-Kamenski, *Значение машинного перевода для языкознания* în *Материалы по машинному переводу*, Издательство Ленинградского Университета, 1958, p. 3—9 (*Importanța traducerii automate pentru lingvistică*, în *Probleme de lingvistică matematică*, I.S.R.S., 1960, p. 79—83).

[3] T. N. Moloșnaia, V. A. Purto, I. I. Revzin, V. I. Rozențveig, *Некоторые лингвистические вопросы машинного перевода* în „Вопросы языкознания" 1/1957, (*Cîteva probleme lingvistice ale traducerii automate*, în *Probleme de lingvistică matematică*, p. 95).

DICŢIONAR RUS-ROMÎN

Bucureşti, ESPLA, vol. I, 800 p. (1959); vol. II, 752 p. (1960) *

Apariţia *Dicţionarului rus-romîn* în două volume, însumînd laolaltă peste 1500 de pagini, constituie un remarcabil eveniment editorial; prin proporţiile sale şi prin concepţia lexicografică care îi stă la bază, lucrarea se înscrie cu autoritate printre cele mai de seamă contribuţii ale lingvisticii noastre din ultimul timp la rezolvarea cerinţelor majore şi urgente pe care le ridică diversele aspecte ale revoluţiei culturale din ţara noastră.

Care sînt principalele însuşiri ale dicţionarului, în ce constă valoarea sa?

1. Dicţionarul rus-romîn în două volume este cel mai cuprinzător dicţionar rus-romîn care a apărut vreodată. Selecţia cuvintelor s-a făcut pe baza celor mai complete dicţionare explicative ale limbii ruse contemporane: *Толковый словарь русского языка*, apărut sub redacţia prof. D. N. Uşakov la Moscova (patru volume, 1935—1940) şi *Словарь русского языка*, alcătuit de S. I. Ójegov, sub redacţia generală a acad. S. P. Obnorski (ed. a III-a, Moscova, 1953).

Pentru a ne forma o imagine asupra gradului în care *Dicţionarul rus-romîn* oglindeşte sub raportul inventarului lexical bogăţia vocabularului limbii ruse, am procedat la un sondaj: primele o sută de cuvinte de la litera л din dicţionarul lui D. N. Uşakov au fost urmărite în *Dicţionarul rus-romîn*. Concluzia este următoarea: din o sută de cuvinte-titlu de la D. N. Uşakov, un număr de 94 figurează şi în *Dicţionarul rus-romîn*. Doar şase cuvinte nu au fost incluse şi traduse în romîneşte: *лабиализо́ванный*, *ла́ва*, *ла́вливать*, *лавро-ви́шня*, *ла́врский* şi *ладе́йный*. În legătură cu fiecare dintre aceste cuvinte a existat cel puţin un motiv puternic care a determinat neincluderea în Dicţionar. Astfel, *лабиализо́ванный* ar fi fost de prisos, deoarece din punct de vedere morfologic este legat de infinitivul cu acelaşi sens lexical — *лабиализовать*, care figurează în Dicţionar; *ла́ва* (în sensul de „punte peste un pîrîu") a fost lăsat de o parte pentru motivul că în limba rusă literară acest cuvînt este simţit astăzi ca un regionalism. Verbul *ла́вливать*, deşi figurează în Dicţionarul explicativ al lui D. N. Uşakov, nu a fost inclus în Dicţionar pentru că se întrebuinţează actualmente foarte rar şi numai în vorbirea populară. Substantivul *лавро́вишня* a fost lăsat de o parte pentru motivul că reprezintă un termen de strictă specialitate şi de o însemnătate redusă chiar pentru specialiştii respectivi (botanişti): înseamnă „Prunus laurocerasus". *Dicţionarul rus-romîn* înregistrează şi traduce în schimb un derivat morfologic de la acest cuvînt şi anume — *лавро́вишневый*, pe care specialiştii romîni în domeniul botanicii, care ar întîlni

* Redactori principali: Gh. Bolocan, Tatiana Nicolescu. Conducerea redacţională — acad. Emil Petrovici.

într-un text rusesc cuvîntul *лавровишня* îl pot folosi cu succes în traduceri. Adjectivul *лáврский* nu a fost inclus în *Dicţionarul rus-romîn* pentru motivul că sensul său este uşor deductibil din cel al substantivului *лáвра*, pe care Dicţionarul l-a înregistrat şi l-a tradus. (De altfel la D. N. Uşakov acest adjectiv este considerat un termen bisericesc şi totodată un istorism). În sfîrşit, autorii n-au inclus în *Dicţionarul rus-romîn* adjectivul *ладéйный*, pe care fie că l-au socotit un termen prea specializat (din domeniul jocului de şah), fie că l-au socotit uşor deductibil din substantivul înregistrat şi tradus : *ладья́*.

Neincluderea în *Dicţionarul rus-romîn* a cuvintelor : *лабиализованный*, *ладейный* şi *лавровишня* ni se pare întru totul îndreptăţită. Credem însă că substantivul *лáва* ar fi putut figura în Dicţionar, deoarece : a) denumeşte cu exactitate un obiect concret pentru care în limba rusă literară contemporană nu există un cuvînt special ; b) se întîlneşte în operele beletristice ale unor scriitori ruşi de seamă din secolele al XIX-lea şi al XX-lea (Cehov, Kuprin, Leonov) ; c) figurează în lucrări lexicografice de prestigiu, cum ar fi vol. 6 din *Словарь современного русского литературного языка* în 15 volume şi vol. 2 din *Словарь русского языка* în patru volume. (Autorii *Dicţionarului rus-romîn* nu s-au putut însă orienta şi după aceste lucrări, care abia sînt în curs de apariţie). Într-o situaţie parţial similară cu aceea a cuvîntului *лáва* este şi verbul *лавливать*, neinclus în *Dicţionarul rus-romîn*, dar întîlnit în beletristică.

Din cele de mai sus se desprinde clar concluzia că *Dicţionarul rus-romîn* în două volume cuprinde o foarte mare parte din lexicul limbii ruse literare contemporane. Această calitate face din el un instrument de lucru de prim ordin pentru intelectuali, pentru tineretul studios din ţara noastră şi mai cu seamă pentru traducătorii din limba rusă în limba română.

2. Deşi nu poate suplini un dicţionar tehnic de pură specialitate, *Dicţionarul rus-romîn* în două volume cuprinde termenii de bază cu care operează principalele ramuri ale ştiinţei şi tehnicii, precum şi termeni din alte domenii de activitate. Pe parcursul a 15 pagini (dicţionarul are, cum am spus, peste 1500 de pagini) am numărat 200 de termeni din cele mai diverse domenii : medicină şi farmacologie, tehnică şi chimie, botanică şi zoologie, tipografie, muzică şi sport, istorie, militărie, marină ş.a. (Vezi paginile 471—485 din vol. I).

3. *Dicţionarul rus-romîn* în două volume şi-a propus ca principal obiectiv nu numai să explice sensurile cuvintelor ruseşti, ci şi să le traducă, cît mai adecvat şi mai variat. Sarcina aceasta de a traduce, iar nu numai de a explica sensul, este foarte complexă, deoarece presupune confruntarea cu minuţiozitate a tuturor înţelesurilor cuvîntului rusesc cu cele ale cuvîntului sau cuvintelor corespunzătoare din limba română. În cele cîteva luni de cînd am început să consultăm *Dicţionarul rus-romîn*, ne-am putut convinge că traducerea cuvintelor ruseşti în limba română s-a făcut cu atenţie şi poate să satisfacă, în marea majoritate a cazurilor, exigenţele celor mai scrupuloşi traducători. Este adevărat că din cînd în cînd la traducerile cîte unui cuvînt rusesc inclus în Dicţionar s-ar mai putea adăuga cîte un echivalent românesc adecvat (de pildă, la *безно́гий*, tradus în Dicţionar prin *„fără picioare. fără picior, lipsit de un picior”*, s-ar fi putut folosi şi echivalentul românesc „olog”, v. DLRM, p. 561). Autorii Dicţionarului recurg numai în cazuri extreme la explicarea sensului cuvintelor ruseşti. De exemplu, pentru substantivul *многоде́тность*, al cărui sens este foarte clar sau uşor deductibil pentru cei care vorbesc limba rusă, *Dicţionarul rus-romîn* propune o traducere perifrastică : *„faptul de a avea mulţi copii în familie”*. În lipsa unui substantiv românesc prin care să se redea conţinutul cuvîntului rusesc *многодетность* trebuie să recunoaştem că soluţia propusă în Dicţionar este cea mai nimerită.

4. Expresiile idiomatice, proverbele şi zicătorile poporului rus au căpătat în *Dicţionarul rus-romîn* o ilustrare mai largă decît

în lucrările precedente cu același profil. Autorii s-au străduit să găsească, și de cele mai multe ori au găsit, corespondente românești echivalente ca sens celor din limba rusă, chiar dacă din punct de vedere al componenței lexicale unitățile frazeologice sau zicătorile și proverbele din cele două limbi nu corespund. De pildă, în legătură cu cuvîntul *кузов* — *„coș"* (*de nuiele*), Dicționarul citează și cunoscutul proverb rusesc *назвался груздём, полезай в кузов*, care ar însemna ad litteram: „(dacă) te cheamă grib, (apoi) treci la coș!". Autorii au propus un echivalent românesc pe care îl găsim bine ales: *„dacă ai intrat în horă, trebuie să joci"* (p. 465, I). Dacă uneori în *Dicționarul rus-român* își găsește oglindire cîte un cuvînt rusesc regional, aceasta se explică prin faptul că respectivul cuvînt face parte dintr-o unitate frazeologică de circulație largă. De exemplu, regionalismul *дудá* — "fluier" a putut fi inclus în Dicționar datorită prezenței sale în cunoscuta zicătoare rusească *и швец и жнец и на дудé игрéц* — *„meșter la toate"*. În cazul zicătorii *ночью все кошки серы* (p. 664, I), credem că traducerea prin „noaptea toate pisicile-s negre" ar fi fost mai adecvată decît cea din Dicționar („noaptea orice vacă e neagră").

5. Spre deosebire de celelalte dicționare ruso-române pe care le cunoaștem, *Dicționarul rus-român* în două volume acordă cea mai mare atenție indicațiilor de ordin stilistic și celor de ordin ortoepic și gramatical. Prin această particularitate a sa, *Dicționarul rus-român* apărut recent ușurează mult munca celor care îl consultă, scutindu-i de efortul suplimentar de a se adresa îndreptarelor ortografice, ortoepice și manualelor de gramatică și stilistică a limbii ruse. Datorită indicațiilor gramaticale care însoțesc părțile de vorbire flexibile, *Dicționarul rus-român* poate fi utilizat cu folos în școală, de elevii și studenții care învață limba rusă, precum și de orice persoană care studiază limba rusă în mod independent. Tocmai de aceea ni se pare că poate fi apreciată pozitiv ideea de a se include în Dicționar formele verbale mai dificile pentru cei ce nu sînt îndeajuns de familiarizați cu unele particularități ale sistemului morfologic al limbii ruse. De pildă, în Dicționar figurează la locul alfabetic cuvenit verbul *рыть* — „a săpa", însoțit de formele pentru persoanele 1 și 2 sg. *рóю, рóешь*. Dacă însă într-un text rusesc oarecare cititorul român întîlnește, să spunem, forma *рóю*, al cărei sens lexical îi este necunoscut, el poate consulta cu succes *Dicționarul rus-român*, fără a mai fi nevoit să stabilească în prealabil infinitivul respectiv. Într-adevăr, în Dicționar găsim ca articol separat *рóю*, cu trimitere la *рыть*. La fel se procedează și pentru multe alte verbe a căror temă de prezent diferă prea mult de tema infinitivului. (Era bine dacă în această privință s-ar fi dat dovadă de mai multă consecvență. Astfel, pentru *рою* și *мою* se fac trimiteri la *рыть* și *мыть*, pe cînd *крою* nu se bucură de același regim; pentru *ношý* se face trimiterea la *носúть*, pe cînd pentru *вожý* nu se face nici o trimitere).

În ceea ce privește indicațiile de accent, ele sînt în Dicționar bine puse la punct și constituie un îndreptar comod, mai ales pentru profesorii de limbă și pentru tineretul din școli și de la universități.

Dicționarul rus-român în două volume este însoțit de trei anexe în legătură cu care se pot face unele observații.

6. La p. 709 și urm. (II) se dă o listă alfabetică a celor mai frecvente prescurtări. Această listă este foarte utilă pentru cititorul român care consultă Dicționarul, dată fiind marea dezvoltare pe care au căpătat-o în ultimele decenii în limba rusă diferitele procedee de formare a cuvintelor compuse prescurtate (*сложносокращённые слова*). Credem însă că ar fi fost mai indicat să se facă o distincție între cuvintele compuse prescurtate și abrevieri, care reprezintă categorii morfologice și lexicografice deosebite.

Cuvintele de tipul *вуз* sau *горком* au fost traduse foarte bine în Dicționar la locul alfabetic cuvenit (p. 148 I și, resp. 200 I) și nu mai era, credem, necesar ca ele să fie repetate în această listă.

7. Într-o altă listă alfabetică anexată la Dicţionar (p. 701—708 II) se dă un număr destul de mare de denumiri geografice ruseşti, indicîndu-se totodată corespondentul din limba romînă. Utilitatea unei asemenea liste nu poate fi pusă la îndoială, dacă ţinem seama de faptul că uneori între cele două limbi există în această privinţă deosebiri însemnate. Cf., de ex., *Алжúр* — Algeria ; *Берн* — Berna ; *Варшáва* — Varşovia ; *Вéна* — Viena ; *Венгрия* — Ungaria ; *Дáния* — Danemarca ; *Рим* — Roma ; *Рóна* — Ron ; *Яссы* — Iaşi. Alteori deosebirea dintre denumirile geografice din limba rusă şi romînă, deşi este foarte pregnantă auditiv, nu apare în scriere ; e vorba de locul diferit al accentului. Este bine că Dicţionarul include asemenea denumiri. Cf. *Алмá-Атá* şi Alma-Ata ; *Березинá* şi Berezina ; *Невá* şi Neva etc. Credem că denumirile de acest fel ar fi putut căpăta şi mai mult spaţiu în Dicţionar, fie şi numai pe seama unor cuvinte ca *Васлуй*, *Арад*, *Блаж* ş.a., care nu aduc, după cîte ni se pare, nici un element nou pentru cititorii romîni.

8. La volumul al II-lea al Dicţionarului este anexată o „Scurtă schiţă de gramatică a limbii ruse", alcătuită de Gh. Bolocan (p. 719—749).

Autorul face o expunere succintă şi clară a principalelor probleme de fonetică şi morfologie a limbii ruse literare contemporane. Este de remarcat faptul că indicaţiile cuprinse în Schiţă pornesc de la greutăţile pe care le întîmpină în studierea limbii ruse cititorul romîn.

Vom face cîteva observaţii de amănunt.

În alineatul despre rostirea fonemelor se spune că „*а* şi *о* neaccentuate, precedate de consoane dure, se pronunţă *а*". Era bine să se precizeze că această generalizare este valabilă numai cînd *а* sau *о* se află în prima silabă protonică ; după cum se ştie, în celelalte cazuri, fonemele respective se realizează ca ъ (ă). La pct. 2, referitor la rostirea vocalei *а* după consoană moale, era bine să se arate că e vorba de poziţiile neaccentuate.

Bine este explicată în schiţă pronunţarea consoanelor.

În domeniul morfologiei, autorul Schiţei de gramatică a limbii ruse prezintă pe larg, în tablouri rezumative bine întocmite, paradigmele productive şi cele neregulate ale tuturor părţilor de vorbire flexibile. Tablourile şi paradigmele sînt însoţite de comentarii utile. O atenţie deosebită se acordă alternanţelor morfologice şi accentului.

Considerăm necesare cîteva observaţii.

a) Se afirmă, pe drept cuvînt, că multe substantive terminate în consoană moale nu se pot deosebi în ceea ce priveşte genul după un criteriu formal. Credem că nu era lipsită de interes indicarea cîtorva criterii formale pentru substantivele feminine. Autorul dă numai sufixul *-ость*. Se pot adăuga şi alte indicii ; toate substantivele terminate în *-знь* (*болезнь, боязнь, жизнь* ş.a.), *-бь* şi *-пь* (*дробь, зыбь, зябь, прорубь* ş.a. *степь* ş.a.), *-зь* şi *-сь* (*грязь, мазь, связь* ş.a. ; *высь, запись, ересь, ось* ş.a.). Ar fi fost bine, de asemenea, să se atragă atenţia asupra variantei *-есть* a sufixului *-ость*.

b) Autorul dă lista celor zece substantive în *-мя* şi arată că acestea se declină ca *имя*. Ar fi fost bine să se adauge menţiunea că unele dintre aceste substantive, spre deosebire de *имя*, nu se declină în limba rusă decît la singular.

c) La p. 739, unde autorul dă un tablou sinoptic judicios întocmit asupra prepoziţiilor ruseşti, am fi adăugat şi prepoziţiile cu frecvenţă mai restrînsă, ca, de ex., *про*, *о*, *с*, la acuzativ, *между* — la instrumental ş.a. (Cît despre indicaţia din rubrica prepoziţiilor substantivale întrebuinţate cu genitivul, — este limpede că se au în vedere cele spuse mai sus pe aceeaşi pagină, iar nu pe p. 738, cum rezultă din Schiţă, dintr-o eroare strict tehnică).

d) Foarte util, bine alcătuit şi bogat este tabelul de verbe neproductive de la p. 740—749. Am numărat în acest tabel 382 de verbe, cărora li se dă : infinitivul, trecutul masc. şi fem., participiul trecut activ, participiul trecut pasiv, prezentul (resp. viitorul perf.), imperativul, participiul prezent activ şi participiul prezent pasiv. Valoarea practică a unui

astfel de tabel, într-o anexă la un dicţionar de natura *Dicţionarului rus-romîn* este, credem, deosebit de mare. Am fi propus doar ca în locul rubricii rezervate participiului prezent pasiv sau, eventual, alături de ea să se indice gerunziul, a cărui frecvenţă în limba rusă literară contemporană este mult mai ridicată decît cea a participiului prezent pasiv.

Judecată în ansamblu, Schiţa de gramatică a limbii ruse, care însoţeşte *Dicţionarul rus-romîn*, merită o apreciere favorabilă, deoarece sintetizează cu discernămînt şi organizează sugestiv numeroasele fenomene dificile pentru romîni din morfologia limbii ruse.

*

În concluzie, sîntem de părere că *Dicţionarul rus-romîn* în două volume, apărut în 1959—1960, este o operă lexicografică fundamentală şi de cea mai vie actualitate. Alcătuit de-a lungul mai multor ani de muncă asiduă, avînd la bază o concepţie lingvistică sigură şi clară, dicţionarul poate răspunde cerinţelor unui cerc de cititori practic nelimitat. Pe plan filologic, *Dicţionarul rus-romîn* reprezintă o contribuţie de seamă în domeniul dezvoltării slavisticii şi mai cu seamă a rusisticii din ţara noastră.

Emil Vrabie

LEXIC REGIONAL
Editura Academiei R.P.R., 1960, 154 p.

Volumul *Lexic regional* reprezintă o culegere de aproximativ 5000 de cuvinte regionale, publicate cu scopul „de a consemna ... particularităţile lexicale ale graiurilor romîneşti, în vederea îmbogăţirii documentării Dicţionarului general întocmit acum de institutele noastre de lingvistică" (p. 3). În acelaşi scop au fost publicate şi pînă acum, destul de regulat, în revistele de specialitate „Cum vorbim", (1949—1952) şi „Limba romînă" (începînd din anul 1959), liste de cuvinte regionale. Numărul cuvintelor publicate în lucrarea de care ne ocupăm depăşeşte cu mult materialul apărut în aceste publicaţii.

Volumul cuprinde cuvinte din opt regiuni ale ţării, destul de inegal repartizate din acest punct de vedere. Cuvintele sînt date pe regiuni şi nu alfabetic, cum ar fi fost de dorit; consultarea materialului este însă uşurată de faptul că volumul are un indice general judicios întocmit.

În prefaţă se arată că au fost păstrate numai cuvintele neînregistrate pînă acum în dicţionare, cuvinte cu sensuri sau forme noi. În lista de cuvinte este inclus totuşi un număr relativ mare de unităţi lexicale înregistrate deja, pentru aceeaşi regiune, şi în alte izvoare lexicografice; aceasta este o deficienţă a lucrării, mai ales că unele au fost publicate în revista „Cum vorbim". Dăm mai jos rezultatele unei confruntări sumare. În Ciauşanu, *Glosar* apar[1]: *bibă* (75), *caciori* (34), *căprior* (52), *ciuci* (77), *cotóc* (78), *dălnăi* (79), *ghijură* (80), *ghióci* (80), *întăciunát* (81); în „Cum vorbim": *zară* (51—CV, 1949, 2/25), *purecei* (46 — CV, 1949, 8/35), *felui* (101 — CV, 1950, 11—12/40), *hota* (103 — CV, 1950, 11—12/40), *papir* (106 — CV, 1950, 11—12/40), *şufladă* (110 — CV, 1950, 11—12/41), *şufle* (110 — CV, 1950, 11—12/40), *vişla* I (111 — CV, 1950, 11—12/41), *dîrg* (90 — CV, 1950, 4/36), *pănt* **1.** (93 — CV, 1950, 4/36), *rustunói* **1.** (94 — CV, 1950, 4/36), *tărcăn* (94 — CV, 1950, 4/36), *triftăr* (95 — CV, 1950, 4/36), *gîlvi* (45 — CV, 1952, 1/35), *polimi* (46 — CV, 1952, 1/36), *poloji* (46 — CV, 1952, 1/36), *homoti* (12 — CV, 1951, 4/43), *băicón* (48 — CV, 1951, 10/44), *cotováie* (48 — CV, 1951, 10/44); în „Cum vorbim" (cuvinte comunicate de aceeaşi persoană),

[1] Pentru că în glosarul întocmit de Ciauşanu cuvintele sînt date în ordine alfabetică, vom indica numai pagina din *Lexicul regional*.

1951, 2/34, și *Lexic regional*, 44—47 : *auá, buráucă, cap-șteap, ciorecani, cleafă, diug, durugéacu, humoi, tiuliuleu, trecsărit, țandră*; *ibidem*, 10/45 — *Lexic regional*, 48 : *buiug, cherlui, doască, dăinăreț*.

Fără îndoială că una din problemele cele mai importante ale oricărei lucrări de genul acesta este glosarea cuvintelor.

Materialul cuprins în lucrarea de față este în general definit precis, de multe ori printr-un sinonim din limba comună, uneori cu precizări care delimitează strict sensul. Deși într-un glosar nu trebuie date definiții ample, era totuși util ca atunci cînd sinonimul literar are mai multe sensuri să se precizeze care anume corespunde cuvîntului dat. În această situație sînt, printre altele, și : *ormúg* s.n. = hurmuz (30) (plantă sau mărgea?), *ciocúș*, (-ă) adj. = zbanghiu (16) (sașiu sau neastîmpărat?), *pripă* s.f. = pripor (107) (coastă de deal, povîrniș sau adăpost pentru oi?), *cliupă* s.f. = clupă (100) (în DM are trei sensuri). Înțelegerea sensului ar fi fost înlesnită dacă s-ar fi dat citate. De altfel, lipsa citatelor se face simțită la foarte multe cuvinte.

Menționăm și cazurile, destul de frecvente, în care glosările sînt necorespunzătoare categoriei gramaticale indicate. Astfel : *liotă* s.f. = nimic (49), dar *nimic* nu este substantiv feminin, ci pronume nehotărît. Des întîlnite sînt cazurile în care un substantiv este glosat printr-un adjectiv sau un adjectiv printr-un substantiv. Vom da cîteva exemple pentru fiecare caz în parte : a) *coldan* (-*i*) s.m. = necinstit (90), *marod* s.m. sg. = bolnav (92), *úrdu-búrdu* s.m. = bătrîn, neputincios, boșorog (32).

În lucrarea recenzată se întîlnesc unele definiții neclare, confuze, incomplete : *cucúlă* (-e) s.f. = deal între vii (79), *ghiárbă* (-e) s.f. = trei fire pe rășchitor laolaltă (91), *hăznui* vb. = a folosi în pace (81), *negrár* (-*i*) s.m. = = orășean, îmbrăcat în haine civile (83), *paniórcă* s.f. = bluză purtată la țară (66), *miéz* s.n. = ceva puțin (17), *întină* vb. = a murdări cu cerneala care, pe hîrtie proastă, se lățește (81) ș.a.

Deseori definiția este dată la plural : *opșág* (-uri) s.n. = glume, znoave (17), *țuhérț* (-uri) s.n. = bălării (23), *magará* (-le) s.f. = necazuri (27), *călúș* (-e) s.n. = cuiele de lemn sau din fier din jiglă, deasupra cefii boului (28), *fir-hóang* (-je) s.n. = perdele (70). Dacă unele substantive se întrebuințează cu sens colectiv, lucrul acesta trebuia arătat.

La foarte multe substantive nu este indicat pluralul. Este greu de presupus că un cuvînt ca *vinăriță* (58) cu sensul de „musculiță bețivă" nu are plural. În aceeași situație sînt printre altele și : *sclepeniță* s.f. = țandără (108), *jáloviță* s.f. = nuia lungă (81), *drúgă* s.f. = cocean (48), *brînculiță* s.f. = (ironic) mînă (59), *bonț* s.n. = supărare (28), *pieiște* s.f. = pierdere (31), *ciomóg* s.n. = grămadă (44), *mără* s.f. = măr (fruct) (54), *băsălágă* s.f. = traistă (65), *croámpă* s.f. = cartof (65), *zîmbóc* s.m. = bulgăre (67), *hulúg* s.n. = cocean de porumb (70), *păcin* s.m. = papuc (105). Ceea ce ne determină să credem că pluralul lipsește de multe ori din cauza unei insuficiente informații sau, ne-am îngădui să spunem, chiar din neglijență este faptul că, deși la cuvinte ca *țapoc* s.n. (111), *cailác* s.m. (99), *riglă* s.f. (107) nu este indicat pluralul, el apare în definiția verbelor corespunzătoare : *țapoci, cailaci, rigli* (ex. *țapoci* vb. = a bate țapoci).

În lucrările despre lexicul regional o dificultate mare constă în stabilirea formelor gramaticale. În prefață ni se spune că „la verbe [s-a dat] indicativul prezent și diateza, numai cînd acesta diferă de sinonimul literar, de cuvîntul comun folosit în explicație". Exemple de felul celor ce urmează nu ne lămuresc care este sinonimul literar, cuvîntul comun după a cărui paradigmă se conjugă verbul dat : *lățui* vb. = a aplica lanțuri pe căprioriî unui acoperiș, pentru a putea ține țigla (92), *dohotui* vb. = a unge acoperișurile din draniță cu păcură (101), *flenceá* vb. = a lăsa urechile în jos (vorbind de animale) (80),

strugni vb. = a da îndărăt (50), *abrictui* vb. = a ţine de scurt, a aplica o corecţie, a educa (97). Chiar presupunînd că verbul este glosat printr-un sinonim şi nu printr-o exprimare perifrastică, dificultăţile rămîn, pentru că de cele mai multe ori corespondentul este de altă conjugare : *bunluzi* vb. = a strica, a desface, a dărîma (7), *ciosmoli* vb. = a trage de păr, a smulge părul cuiva (7), *cuştuli* vb. = a gusta ceva (8), *împocăli* vb. = a împacheta (9), *oltăni* vb. = a vaccina (9), *scorţăli* vb. = a zgîria (10), *şeităli* vb. = a se plimba (10), *ţipeli* vb. = a căra, a duce ceva greu (10) etc.

Situaţia se complică şi mai mult atunci cînd verbul dat are mai multe sensuri care au drept corespondent verbe de conjugări diferite. Astfel : *întolocá* vb. = **1.** a pune la un loc **2.** a căsători, a uni (9), *amnistui* vb. = **1.** a termina **2.** a (se) ascunde, a se aciua (97), *drumui* vb. = **1.** a bate drumurile **2.** a face drum undeva în pădure **3.** a amenaja un drum mai vechi în pădure (101), *puclui* vb. = **1.** a face un lucru numai ca să fie făcut **2.** a rezista cu greu (107) (aici este greu, la ambele sensuri, de găsit chiar sinonimul), *zahatui* vb. = **1.** a se astupa cu crengi **2.** a ascunde buştenii furaţi din pădure (112). În situaţia aceasta sînt multe verbe. Se pot da nenumărate exemple.

În încheiere vom aminti cîteva lucruri mai mărunte, care la o lectură mai atentă se puteau înlătura. Cîteva neglijenţe stilistice : *ţicleu* s.n. = vîrf de deal ascuţit (23), *vejie* s. n. = pănuş de porumb mărunte (23), nea ! interj. — (la caii sloboziţi) vino încoace ! (105), *bacher* s.n. = om căruia nu-i prea place să muncească şi care nu-i în termeni buni nici cu justiţia (98).

Sînt şi inadvertenţe în ceea ce priveşte tehnica trimiterilor. Cînd un cuvînt este sinonim cu un altul care există în aceeaşi regiune şi a cărui definiţie este dată în altă parte, se trimite la cuvîntul respectiv ; uneori însă semnul egalităţii, nu dă posibilitatea să se deducă dacă cuvîntul este sau nu explicat în glosar. Iată cîteva cuvinte : *pătărînghie* (-ii) s.f. (83) = băţ, *jelăveaţă* (81), *pomeţi* s.m. pl. (84) = *bobonete* (75), ciuşniţă (-e) s.f. (100) = fliuşniţă (102), *hobelevaiţuri* s.n. pl. (103) = *faigaranturi* (101), juftui vb. (104) = **1** *a ceanatui* (99) etc.

Semnalez şi cîteva greşeli de ortografie : branconier (la cuvîntul *rapşlţ* s.m. 107), capitolul florii soarelui (la *văcălie* 88), păpuşoi răsărit mai **de mult** (la *susuoără* s. f. 62), cotlit (la *şiclit* 108).

Ar fi de dorit ca al doilea volum anunţat în prefaţă ca şi orice altă culegere de acest fel să ţină seamă de neajunsurile semnalate, întrucît cercetătorii care se vor folosi de materialul publicat nu au dreptul să facă modificări. De aceea redactorul culegerii are datoria să prezinte un material bine controlat.

Ne exprimăm convingerea că apariţia acestui prim volum este începutul unei munci foarte importante, atît din punct de vedere practic cît şi din punct de vedere teoretic, care merită şi trebuie să fie continuată.

Lucreţia Mareş

JOHANNES HUBSCHMID, Schläuche und Fässer, Wort- und sachgeschichtliche Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und ausserhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch-kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen.

Romanica Helvetica, vol. 54. Bern, A. Francke, 1955, 172 p. şi o hartă.

Cunoscutul lingvist elveţian prezintă în această lucrare un studiu amplu consacrat unui subiect destul de restrîns în sine : terminologia referitoare la burdufuri şi butoaie sau, mai bine-zis, terminologia privitoare la vasele numite „Schläuche" şi „Fässer", care sînt întrebuinţate pentru păstrarea şi transportul lichidelor potabile (lapte, vin) sau al

diferitelor produse (brînză de ex.). Nu se referă deci nici la diferitele forme de furtunuri (denumite în limba germană tot „Schläuche") sau de bidoane (în nemţeşte tot „Fässer"). Conţinutul articolului este precizat de autor în felul următor : „Am discutat mai multe denumiri pentru burdufuri decît pentru butoaie. Ne-am mărginit, în ce priveşte pe acestea din urmă, la termenii care au o oarecare legătură cu terminologia burdufurilor. Unele cuvinte pentru butoaie, chiar şi romanice, nu s-a luat deci în seamă" (p. 162). Teritoriul lingvistic cercetat este însă, după cum arată subtitlul, extrem de larg, întinzîndu-se de la dialectele celtice din Scoţia şi Wales pînă la cele mongole din Coreea. Cercetarea unei zone atît de vaste se explică prin constatarea autorului că denumirile acestor obiecte, indispensabile oricărei culturi de păstori, sînt cuvinte migratoare care au fost împrumutate împreună cu lucrurile respective din popor în popor şi dacă un cuvînt n-a ajuns chiar din extremul orient în extremul occident, sau invers, limbile din regiunile centrale ale teritoriului amintit au fost influenţate din ambele părţi, formînd astfel o zonă intermediară.

Neavînd posibilitatea de a prezenta aici vastul material în întregime, vom releva numai unele idei călăuzitoare şi concluziile generale ale lucrării, pentru a lua apoi în discuţie faptele privitoare la limba romînă.

Una din constatările principale ale autorului este aceea că burdufurile (făcute în cele mai multe cazuri din piele de capră sau de oaie) şi deci denumirile pentru ele îşi au originea mai ales în stepele fără păduri din sud-estul Europei şi sud-vestul Asiei, de unde au migrat atît spre Europa de vest, cît şi spre Asia de est. Cuvintele acestea sînt, ca atare, de cele mai multe ori de origine mongolă sau turcă. În afară de aceasta, obiectele şi prin urmare şi cuvintele privesc viaţa mobilă a păstorilor nomazi. „Aceasta ne explică, de ce albanezii, romînii şi poate ungurii, în parte bulgarii, sîrbii şi grecii au împrumutat atîtea cuvinte pentru noţiunea „burduf" de la turci" (p. 146).

În schimb „butoiul" făcut din lemn sau coajă de copac, şi denumirile lui se datoresc în primul rînd galilor, de la care s-au răspîndit mai tîrziu spre estul Europei. Vase asemănătoare de lemn sau din coajă de copac folosesc şi popoarele finlandeze, care se ocupă cu valorificarea produselor lactate, dar nu sînt nomazi. „Popoarele nordului, pe de o parte din cauza formei de economie, pe de altă parte din cauza felului lor de a trăi, se deosebesc astfel în mod evident de popoarele turceşti şi mongole" (p. 144). Mai este de remarcat faptul că pe cînd denumirile pentru burdufuri circulă de milenii între est şi vest, răspîndirea celor pentru butoaie între vest şi est poate fi dovedită abia din evul mediu (p. 161).

Altă constatare importantă este aceea că nu rareori denumirea folosită la început pentru burduf se întrebuinţează mai tîrziu pentru a denumi butoiul. E cazul unor cuvinte cum sînt franc. *baril* şi lat. tîrziu *buttis* (p. 38). Această evoluţie semantică s-a produs mai ales acolo unde prin schimbarea formei economice, burdufurile au fost înlocuite prin butoaie (p. 24). Mai rar un cuvînt care denumeşte burduful ajunge să denumească un butoi, cu toate că în regiunea respectivă mai există şi burdufuri pentru păstrarea şi transportul de lichide, de ex. : gr. κόλυθρος, span. *colodra*. „Cuvîntul egeian κόλυθρος a însemnat probabil un soi special de burduf, în locul căruia s-au folosit mai tîrziu alte vase". (*ibid.*)

Să-i fie permis recenzentului de a intercala aici o mică paranteză. Am publicat în *Revista de filologie romanică şi germanică* (anul III (1959), p. 203—206) un mic studiu despre cuvîntul germ. *Lägel* şi întrebuinţarea lui în dialectul săsesc. Acest cuvînt denumeşte în mai toate limbile şi dialectele germanice un vas pentru transportat lichide, dar şi struguri, iar în graiul săsesc desemnează butoaiele de orice mărime. Lucrarea lui Hubschmid, care nu se ocupă de acest cuvînt, nu mi-a permis

să verific concluzia la care ajunsesem şi anume că termenul în discuţie, cu toate că se găseşte şi în ţinuturile din care au emigrat primii colonişti saşi, n-a fost adus de ei aici, ci a venit în Transilvania mai tîrziu împreună cu lucrurile de import (ulei, peşte, lămii). Cu timpul a căpătat o formă şi un sens nou şi special, pe care nu le are în alte dialecte germane. Concluzia aceasta e întărită indirect de constatarea lui Hubschmid că denumirile unor astfel de vase sînt cuvinte migratoare şi că trec uneori de la un obiect la altul, cu condiţia să îndeplinească acelaşi scop. Această trecere, după exemplul adus de noi, se poate produce şi într-o singură regiune, mai ales dacă aceasta se găseşte într-o poziţie aşa de izolată cum este regiunea unde se vorbeşte dialectul săsesc, în raport cu ţinuturile altor dialecte germane.

Printre termenii discutaţi de autor se găsesc în număr destul de mare cuvinte dacoromîne, aromîne, istroromîne şi meglenoromîne. În indicele alfabetic al lucrării, în grupul de cuvinte aparţinînd limbilor romanice, găsim 20 de cuvinte româneşti, printre care *brînză*, *burduf* şi *cofă*. Autorul, „pentru a nu supraîncărca" indicele, menţionează cuvintele selectiv. Aşa se explică de ce în text întîlnim încă 43 de cuvinte româneşti, pe lîngă cele cuprinse în indice. S-a strecurat însă în indice greşeala că *buloi* a fost trecut drept cuvînt unguresc, iar *putină* ca „iliric", deşi figurează printre cuvintele întrebuinţate în limbile romanice.

Nu este de competinţa noastră să verificăm sau să combatem diferitele etimologii referitoare la cuvintele româneşti; ne socotim totuşi obligaţi să comunicăm observaţiile pe care le-am făcut ici-colo. Aşa, de ex., cuvîntul **bulg-**, *bulgjo-* socotit de Hubschmid „dacic" sau „iliric" ca rădăcină a românescului *bulz* (p. 27), nu-l găsim între cuvintele „autohtone" înşirate de I. I. Russu (*Limba tracodacilor*, p. 129), aşa încît e de preferat să presupunem o rădăcină galică *bulga*, pe care o aminteşte, de altfel, tot Hubschmid. Şi din contră, e mai probabilă împrumutarea cuvîntului *putină* din iliricul **putina*, decît din tarentinianul βυτίνη (p. 62). Nu ni se pare convingătoare nici afirmaţia autorului că verbul romîn *a băga* presupune existenţa unui substantiv *baga* (p. 92), pentru care nici el nu poate aduce vreun indiciu concret şi nici în lucrarea lui Russu nu se găseşte nici o urmă.

Pentru cuvîntul *cucuruz* nu se dă decît sensul de „fruct al coniferelor" (p. 119), cu toate că e mult mai răspîndit cel de „porumb", (vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne*, p. 203 şi *Atlasul lingvistic romîn*, vol. I, harta 92). Dar şi etimologia acestui cuvînt, care ar avea la bază o derivaţie preindogermanică „kokkor" ne pare cronată, deoarece originea lui turcească este general admisă (vezi DLRM, p. cit. şi Kluge, *Etymologisches Wörterbuch*, 1957, p. 410). Ne întrebăm de asemenea de ce ar fi intrat cuvîntul *tulum* („„Schlauch für Olivenöl", p. 111) din limba turcească în graiul moldovenesc prin intermediul limbii sîrbocroate, unde sună *tûlum*, şi nu direct din limba turcească? (vezi şi cuvintele *tulumbă* şi *tulumbagiu*, indicate în DLRM, p. 887, cu origine direct turcească). Rămîne de altfel în sarcina etimologiştilor romîni de a se ocupa mai de aproape de materialul romînesc adus de autor.

Foarte instructive şi bine venite sînt numeroasele figuri pe care le conţine volumul, arătînd uneori mai viu şi mai elocvent decît descrierile din text, multiplele varietăţi de vase discutate. Şi aici remarcăm numărul relativ mare al desenelor de obiecte româneşti.

B. Capesius

STUDII ŞI MATERIALE PRIVITOARE LA FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ, Vol. II

Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 234 p.

Vol. al II-lea de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă* continuă seria volumelor de studii pregătitoare care apare sub conducerea acad. Al. Graur şi prof. J. Byck în vederea elaborării unui *Tratat de formare a cuvintelor în limba romînă*. Ca şi vol. I, vol. al II-lea conţine o serie de lucrări de amănunt referitoare la unele aspecte ale formării cuvintelor, insuficient sau de loc studiate pînă în prezent. Preocupările autorilor, marea majoritate colaboratori ai Institutului de lingvistică din Bucureşti, s-au îndreptat de astă dată numai către unele aspecte ale derivării. Sînt prezente în volum articole în care se studiază cîte un prefix sau cîte un sufix, precum şi o lucrare mai generală care are în vedere o anumită categorie de derivate (*Nume de locuitori derivate de la teme străine*).

În acest volum, spre deosebire de volumul I, se remarcă lipsa articolelor care conţin material referitor la procedeele de formare a cuvintelor din textele vechi.

Toate articolele, cu excepţia ultimului, au caracterul unor mici monografii care îşi propun să rezolve problemele esenţiale legate de afixul studiat : originea şi variantele lui (acolo unde este cazul), temele la care se ataşează, valorile pe care le imprimă derivatelor, concurenţa cu alte afixe cu valori asemănătoare şi productivitatea afixului studiat. Cele 17 articole din volum (dintre care şapte se ocupă de prefixe, iar zece de sufixe) tratează procedee de derivare atît vechi, cît şi recente, productive ca şi neproductive.

În volumul de faţă sînt aduse în discuţie, prima dată pentru limba noastră, unele sufixe noi ca : *-ard* şi *-(i)on-*.

În articolul *Sufixul -ard*, I. Dănăilă demonstrează încetăţenirea în limba romînă, a sufixului romanic *-ard* (provenit din germană). Exemple ca : *lozincard, afişard, filozofard, şablonard* dovedesc că sufixul a început să fie productiv şi că valoarea peiorativă pe care o imprimă derivatelor este evidentă.

Laura Vasiliu arată în articolul *Sufixul -(i)on-* cum apare acest sufix în latină, franceză, italiană şi romînă. Prin adăugarea unor sufixe la teme în *-n* s-a ajuns mai întîi în latină apoi în franceză şi italiană, la un tip de derivate care conţin grupul *-ion-*. De exemplu : lat. *conditio — conditionalis*, fr. *condition — conditionner*, it. *condizione — condizionare*. În secolul al XIX-lea datorită modelelor împrumutate încep să se formeze şi pe teren romînesc derivate de acest tip.

Substantivelor de bază în *-ion, -ione* le corespund uneori în romînă cîte trei variante : *condiţie — condiţiune — condiţion*. În derivatele cu alte sufixe ca *-ar, -ist* etc. nu apare decît una din variantele menţionate şi anume aceea în *-(i)on* : *funcţionar, condiţiona* etc. După modelul acestor cuvinte s-au format pe teren romînesc de la substantive în *-ie* sau *-iune* cuvinte ca : *obiecţiona, decepţiona, diversionist* etc. După cît se vede sufixul *-(i)on-* nu este de sine stătător, ci apare numai în combinaţie cu alte sufixe ca : *-a, -ism, -ist, -ar, -al* etc. formînd derivate în *-(i)ona, -(i) onar* etc. Descrierea sufixului *-(i)on* arată cum studiul unor probleme de amănunt vine în sprijinul teoriei generale. După cum arată acad. Al. Graur derivatele cu acest sufix se încadrează într-un fenomen mai larg şi anume tendinţa existentă în sistemul limbii romîne de a subordona verbul faţă de substantiv (în „Viaţa Romînească" XI (1958), nr. 6, p. 101).

Un prefix mult studiat şi asupra căruia s-au emis păreri diferite este prefixul *în-/in-*. Meritul autoarei, Flora Şuteu, care studiază acest prefix constă în faptul că discută critic părerile

existente bazîndu-se pe interpretarea unui material de limbă foarte bogat. Autoarea ajunge să stabilească tipurile derivative cu *în-* şi valorile principale ale acestui prefix rectificînd părerea unanimă a unor cercetători anteriori care considerau că *în-* este în multe cazuri o simplă particulă protetică asemantică. Autoarea explică existenţa dubletelor sinonimice prefixate şi neprefixate în două feluri : a. formele prefixate apar în unele regiuni ale ţării, independent de existenţa formelor neprefixate, avînd valorile obişnuite ale derivatelor cu *în-*. b. faţă de cuvintele fără prefix, derivatul cu *în-* are o valoare de hipercaracterizare imprimată de prefix. Cred că în acelaşi fel trebuie explicate derivatele sinonimice formate cu sufixul *-eală* şi cele nederivate din articolul Elenei Ciobanu *Sufixul -eală*. Este vorba de dublete de felul lui *negură — negureală, întuneric — întunericeală* unde e greu de crezut că sufixul nu aduce nici o valoare derivatului.

Părerea emisă de Flora Şuteu vine în sprijinul afirmaţiei lui I. Rizescu din articolul *Prefixe asemantice* [1] care socoteşte că nu există prefixe asemantice.

Dintre articolele care se ocupă de sufixe se remarcă acela al Mioarei Avram *Sufixele româneşti -ilă masculin şi -ilă/-'ilă feminin.*

Autoarea face distincţie netă între cele două sufixe încă de la începutul lucrării.

După ce prezintă separat sufixele amintite arătînd tipul de derivate şi valorile proprii fiecăruia, autoarea face o amplă discuţie în legătură cu originea celor două sufixe oprindu-se în mod special la originea sufixului masculin *-ilă* de care s-au ocupat cercetători mai vechi : B. P. Haşdeu, G. Pascu, S. Puşcariu. Făcînd istoria derivatelor cu *-ilă* în comparaţie cu derivate apropiate ca sens din limbile slave, autoarea ajunge să identifice originea sufixului masculin *-ilă* în slavul *-lo*, sufix al participiului, care ataşîndu-se la vocala temei a dezvoltat două variante formale : *-alo* şi *-ilo*. Aceste variante se reflectă în română prin sufixele *-ală* şi *-ilă*. Părerea Mioarei Avram este demonstrată de numeroase exemple din limbile slave şi din limba română. Între sufixul slav şi cel românesc nu există totdeauna o corespondenţă de valori, de accea autoarea încearcă să stabilească filiaţia valorilor sufixelor pe care le discută stabilind în acelaşi timp şi influenţa pe care şi-au exercitat-o unul asupra celuilalt.

Din cuprinsul volumului citäm şi alte studii care se ocupă de afixe semnalate pentru limba noastră de alţi cercetători, dar cărora nu li s-au închinat lucrări speciale. De exemplu : *Prefixul a-< lat. ad* de Finuţa Asan, *Prefixele ante- şi anti-* de Ana Canarache, *Prefixul con- (co-, com-)* de I. Rizescu, *Prefixul re- (ră-)* de Gh. Bulgăr, *Prefixul stră-* de Rodica Ocheşeanu, *Prefixul trans- în limba română* de Vadim Rudeanu, *Sufixul -an* de Marieta Pietreanu, *Sufixele -(a|e)nt -(a|e)nţă* de Luiza Seche, *Sufixele adverbiale -eşte şi -iceşte* de Gh. Haneş, *Sufixul -mente în limba română* de I. Dănăilă, *Sufixul -uş(ă)* de Elena Carabulea, *Sufixul -cios /-(ă)cios, -(i)cios, -(in)cios/* de Ana Buzi.

Toate articolele din volum aduc informaţii noi în legătură cu afixele cercetate.

Magdalena Popescu-Marin

[1] În *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, 1959, p. 155.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 2, STR. BREZOIANU Nr. 23—25, BUCUREȘTI — c. 251

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

ÎN ANUL 1960

AL. GRAUR, **Studii de lingvistică generală — Variantă nouă**, 516 p., 29,00 lei.
Probleme de lingvistică generală, vol. II, sub red. AL. GRAUR, 176 p., 6,60 lei.
TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală şi comparată**, 356 p., 7,25 lei.
... provinciile dunărene ale Imperiului Roman,

ERATĂ

Pagina	rîndul:	în loc de;	se va citi:	din vina:
4	18 de sus	acelaşi mod şi timp.	acelaşi mod,	autorului
5	17 de jos	*plînze*	*plînże*	„
5	11 „ „	tiserŭ	ts'iserŭ	„
14	20 de sus	gătii	gătit	„
26	9 de jos	*cuminte*	*cumintśe*	„
41	2 de jos	afumate	sfumate	editurii
54	9 de sus	**microcéfal**	**microcefál**	autorului

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

ÎN ANUL 1960

AL. GRAUR, **Studii de lingvistică generală — Variantă nouă**, 516 p., 29,00 lei.

Probleme de lingvistică generală, vol. II, sub red. AL. GRAUR, 176 p., 6,60 lei.

TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală şi comparată**, 356 p., 7,25 lei.

H. MIHĂESCU, **Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman**, 331 p. + 3 pl., 11,30 lei.

MIOARA AVRAM, **Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă**, 276 p., 11,10 lei.

* * * **Studii clasice, vol. II. Închinat academicianului AL. GRAUR cu prilejul împlinirii a 60 de ani**, 451 p. + 1 pl., 23 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie, vol. II**, 269 p. + 1 pl., 9,45 lei.

* * * **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**, 328 p., broşat 5,65 lei, legat 6,35 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă, vol. II**, 236 p., 9,15 lei.

* * * **Lexic regional**, 155 p., 7,05 lei.

* * * **Materiale şi cercetări dialectale, vol. I**, 292 p., 12 lei.

LIMBA ROMÎNĂ

Revistă a Institutului de lingvistică din Bucureşti, apare de şase ori pe an.

anul VIII, 1959 (6 numere)
anul IX, 1960 (6 numere)

Volumele se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREŞTI, Calea Victoriei nr. 27

sau la orice librărie din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţiile „Cartea prin Poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., librăriile principale din reşedinţele de regiune, sau la librăria republicană

CARTEA PRIN POŞTĂ

BUCUREŞTI, str. Biserica Enei nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

Lei 3.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

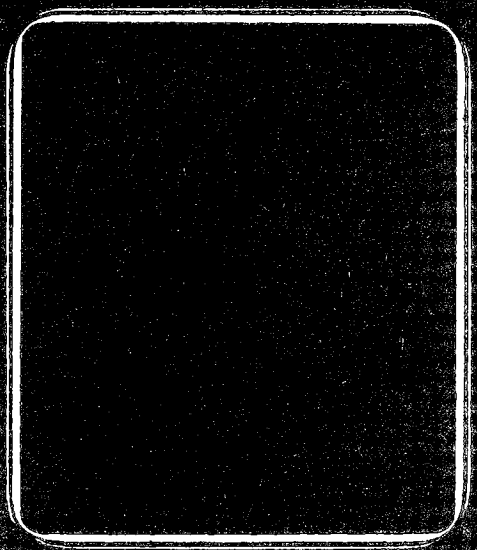

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar de redacție*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 2

SUMAR

Pag.

Tratatul de istorie a limbii romîne 105

LINGVISTICĂ GENERALĂ

HENRI WALD, Cuvinte concrete şi cuvinte abstracte 113

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

MARCELA MANOLIU, Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba romînă 117

LEONTIN CHERGARIU, Note lexicale 124

* * * Glosar regional 127

FILOLOGIE

AL. ROSETTI, Din nou despre raporturile dintre *Codicele Voroneţean* şi *Apostolul* diaconului Coresi 133

N. A. URSU, Cărţi de popularizare a ştiinţei traduse de Petru Maior 135

LIMBĂ LITERARĂ

I. COTEANU, Locul stilului artistic în limba literară 144

LUIZA şi MIRCEA SECHE, Contribuţii la problema unificării limbii romîne literare în secolul al XIX-lea. În jurul problemei „muntenizării" 156

Cultivarea limbii în discuţie publică. Răspunde în acest număr conf. Mircea Zdrenghea 168

Ş. şi D. RIMER, Unele observaţii privitoare la limba programelor şi a manualelor de matematici 171

CRONICĂ

Limba romînă în al zecelea an de apariţie (*Gh. Bolocan*) 173

Conferinţa de studii clasice (Eforie, 1960) (*L. Wald*) 176

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ION NECULCE, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte* (*Dan Simonescu*) 178

Literatura romînă, manual pentru clasa a X-a, Editura didactică şi pedagogică, 1960. (În legătură cu unele probleme ale limbii literare) (*Gh. Bulgăr*) . . . 183

Dicţionarul limbii lui Hristo Botev (*Gh. Bolocan*) 186

TRATATUL DE ISTORIE A LIMBII ROMÎNE*

I

Istoria limbii romîne a constituit întotdeauna şi constituie şi astăzi una dintre preocupările primordiale ale lingvisticii naţionale. Chiar înainte de a avea o gramatică descriptivă s-au emis diverse ipoteze asupra originii şi dezvoltării limbii romîne şi s-au iniţiat de către adepţii şcolii ardelene primele studii de fonetică istorică, de morfologie şi sintaxă istorică şi de istorie a vocabularului. Cercetările de istorie a limbii romîne, din ce în ce mai bine fundamentate ştiinţific, au continuat apoi să stea fără întrerupere în atenţia specialiştilor. Astfel, fără a ţine seama de studiile de detaliu, în ultimele decenii au apărut două lucrări de sinteză în care se tratează istoria limbii romîne : una, mai veche, întocmită de O. Densusianu, cealaltă, mai nouă, de Al. Rosetti. Un loc aparte îl ocupă lucrările lui Al. Philippide, care, deşi nu a scris o istorie propriu-zisă a limbii romîne, a adus contribuţii remarcabile în acest domeniu. Limba romînă a devenit mai bine cunoscută nu numai pentru ştiinţa noastră naţională, ci şi pentru romanistică în genere, ceea ce a făcut ca şi cercetătorii străini să-i acorde un interes mai mare.

Paralel cu dezvoltarea studiilor de acest fel, în lingvistica romînească s-au întreprins şi alte numeroase cercetări. Foarte multe dintre ele se leagă strîns de istoria limbii. Menţionăm, în primul rînd, studiile de gramatică descriptivă, cele de limbă romînă contemporană, în genere, şi mai ales *Atlasul lingvistic romîn*, cu tot ce a implicat apariţia lui pentru cunoaşterea şi înţelegerea mai profundă a structurii dialectale a dacoromînei.

Rezultatele obţinute pînă acum de lingvistica noastră ne pun în situaţia de a ne gîndi la efectuarea unei noi analize a evoluţiei limbii romîne. La aceasta se adaugă considerentul că metodele lingvistice au înregistrat în ultima vreme importante succese. Astăzi, cercetarea istoriei limbii nu se mai poate concepe în afara noţiunii de structură lingvistică şi de sistem lingvistic. În sfîrşit, mulţumită modului nou de organizare a

---

* Publicăm articolul de mai sus primit din partea Comitetului de conducere a tratatului de *Istorie a limbii romîne*.

cercetării ştiinţifice în R.P.R. şi măsurilor luate de guvern şi partid, dispunem de mijloace materiale importante şi, în mare măsură, de cadrele necesare, cu ajutorul cărora se poate începe o cercetare nouă a istoriei limbii romîne.

Acestea sînt raţiunile principale ale hotărîrii de a se trece la alcătuirea unui tratat de *Istorie a limbii romîne*, lucrare care se încadrează în linia generală de dezvoltare a ştiinţei în R.P.R., alături de tratatul de *Istoria Romîniei*, de *Monografia geografică a R.P.R.*, şi de tratatul *Istoria literaturii romîne*. Propunerea noastră vine să se alăture, aşadar, acelor iniţiative pornite din sînul Academiei R.P.R., al căror scop final este să ridice cîteva monumente culturii naţionale. *Istoria limbii romîne* nu poate lipsi din seria acestor lucrări fundamentale, cu atît mai mult cu cît, din cauza greutăţilor cu care ştiinţa romînească a avut de luptat înainte de 23 August 1944, epoci importante din istoria limbii romîne nu au putut fi clarificate la vremea lor. E timpul să le cercetăm. Va trebui, de exemplu, să ne îndreptăm atenţia asupra evoluţiei limbii romîne între secolele XVII—XIX, pentru că această perioadă a fost îndeosebi neglijată; se impune totodată şi revizuirea multora dintre studiile referitoare la perioadele anterioare, nu numai pentru a întregi tabloul datelor de care dispunem şi a controla exactitatea informaţiei, ci şi pentru a restructura prezentarea faptelor în vederea includerii lor în istoria limbii romîne, după principiile lingvisticii marxist-leniniste. Se impun, prin urmare, atît cercetări noi, în care să se abordeze problemele încă nestudiate, cît şi cercetări de revizuire a materialului existent, prin prisma metodelor moderne de prezentare a faptelor. În această situaţie apare evident cît de mare este necesitatea de a concentra în jurul lucrărilor pentru tratat toate forţele lingvistice capabile să colaboreze la această operă de prestigiu naţional şi deci de a recurge nu numai la membrii şi cercetătorii Academiei, ci şi la cadrele didactice din învăţămîntul superior, precum şi la unele din învăţămîntul mediu.

II

Metoda de bază folosită în elaborarea TILR va fi aceea obişnuită în studiile de istorie a limbilor, şi anume compararea diverselor stări de limbă succesive. Cercetările din ultimul timp au insistat asupra necesităţii ca lingviştii să-şi îndrepte atenţia asupra *sistemului* şi *structurii* limbii.

Actuala dezvoltare a lingvisticii impune o revizuire a metodei tradiţionale de comparare succesivă a diverselor stări de limbă, care urmărea din punct de vedere istoric, însă izolat, fenomenele lingvistice. Principiile „atomiste" de cercetare a faptelor trebuie revizuite în sensul concepţiei moderne structurale.

Din cele expuse mai sus rezultă necesitatea *reexaminării* faptelor din diversele momente ale istoriei limbii dintr-un punct de vedere nou şi cu un scop nou : stabilirea şi descrierea *sistemului* şi a *structurii* limbii romîne în diverse epoci.

Ceea ce autorii își propun să aducă nou în această privință sînt două puncte de vedere :

a) Obiectul comparațiilor nu va mai fi constituit de un număr de fapte particulare, care pot fi inventariate într-un moment oarecare al dezvoltării unei limbi, ci va fi constituit de diversele sisteme și structuri succesive. Această metodă se justifică prin faptul că, în cercetarea istoriei limbii, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, schimbările structurale și de sistem și numai în al doilea rînd schimbările particulare, care nu afectează sistemul sau structura limbii.

Pentru a sesiza schimbările de sistem și de structură, este necesar să pornim de la *descrierea* structurilor și sistemelor care vor intra în comparație. Pentru a putea constata dacă structura limbii romîne s-a schimbat sau nu de la un moment oarecare al dezvoltării ei pînă la un alt moment, posterior, este necesar să examinăm comparativ structura limbii în primul moment și în cel de-al doilea moment. În felul acesta, studiul evolutiv al limbii romîne va implica în mod necesar o serie de analize sincronice.

b) *Periodizarea* evoluției limbii romîne va fi un *rezultat* al acestor comparații. Autorii TILR își propun să *deducă* principalele perioade de dezvoltare ale limbii romîne în primul rînd din însăși evoluția structurală a limbii. Vom vorbi deci de perioade distincte numai în momentul în care vom constata o *discontinuitate*, adică un moment de salt în structura limbii.

O astfel de discontinuitate în timp ar putea fi exemplificată, la nivelul fonematic, prin momentul trecerii de la sistemul cu 5 vocale (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*) la sistemul cu 7 vocale (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ă*, *î*), în care variantele *ă*, *î* devin foneme.

Discontinuitatea în spațiu ar putea fi exemplificată prin momentul în care în sistemul vocalic dacoromîn, *ă* apare ca independent .

Studiile existente privitoare la istoria limbii romîne au menționat în general numai evoluția diverselor unități, fără a considera și relațiile dintre unități și evoluția acestor relații. Iată cîteva exemple.

Se menționează, de pildă, faptul că *a* + *mb*, *i* + *mp* devine *î* + *mb*, respectiv *î* + *mp*, și că acest *î-* (inițial) este înlocuit, prin acomodare, cu *u-*, dar nu se arată raportul dintre formele *îmbla*, *împlea* și structura generală a morfemelor și deci nu se ia în considerație nici în ce măsură înlocuirea lui *î* cu *u* și coexistența formelor *îmbla-umbla*, *împlea-umplea* ne permit să afirmăm că, înaintea grupurilor *-mbl-*, *-mpl-* fonemele *î*, *u* sînt *totdeauna* în variație liberă sau nu, nici dacă apariția grupurilor *umbl-*, *umpl-* reprezintă o *inovație* în structura morfemelor sau nu ; iar dacă reprezintă o inovație, căror factori se datorează ea (numai procesului de acomodare fonetică sau și împrumutului de cuvinte cu o structură fonematică diferită ?).

Alt exemplu :

Problema lui *u* final a fost foarte mult discutată în studiile de istorie a limbii romîne. Cu toate acestea, chestiunea nu a fost pusă în legătură cu :

a) structura fonematică a cuvintelor în limba română ; este de presupus că, în urma dispariției consoanelor finale, a existat o perioadă în care cuvintele, în limba română, nu se terminau decît în vocală. Amu-

ţirea lui *u* final şi, parţial, a lui *i* final a făcut ca limba romînă să ajungă la un tip structural nou, în care cuvintele se pot termina în silabă închisă sau deschisă.

b) structura fonematică a morfemelor; amuţirea lui *u* final creează aşa-numita „desinenţă zero" a masculinului nominativ singular, care devine o variantă combinatorie a desinenţei *u* final (*-u* final după o consoană + *l*, *r* sau zero după consoană simplă sau grup de consoane — în afară de grupul menţionat). Această constatare pune în evidenţă o deosebire structurală între dacoromînă şi aromînă: aromîna cunoaşte şi ea cele două variante ale desinenţei de nominativ sg. masculin, însă desinenţa *u* şi desinenţa zero se află în raport de variaţie liberă în aromînă, după consoană sau grup de consoane (cu excepţia grupului cons. + *l*, *r*).

După cum se poate observa, considerarea acestor raporturi pune în evidenţă modificări structurale sau discontinuităţi (cum le-am numit mai sus) în evoluţia structurii, care marchează trecerea de la un tip structural la alt tip structural.

Gramaticile istorice explică formele *vrem* şi *vom* ale verbului *a vrea*. Simpla explicare a transformării lui *volemus* în *vrem* şi *vom* este insuficientă, deoarece nu pune în lumină două momente structural distincte: a) momentul în care limba nu făcea distincţia între auxiliar şi verbul predicativ, adică momentul în care cele două unităţi de conţinut nu erau distincte şi b) momentul în care apar două unităţi deosebite: *vrem* (predicativ) şi *vom* (auxiliar al viitorului).

Surprinderea celor două momente nu se poate realiza fără o atentă cercetare a *distribuţiei* formelor *vrem* şi *vom*, precum şi a valorilor acestor forme în contexte diverse.

Raportul dintre *era venit* şi *venise* nu poate fi pus în evidenţă decît printr-o analiză distributivă amănunţită. Este vorba de a stabili care sînt indiciile în planul expresiei că avem a face cu un verb auxiliar, şi nu cu un verb care indică existenţa. Problema se pune la fel pentru toate auxiliarele sau pentru presupusele auxiliare.

Raportul dintre construcţia cu apoziţia acordată cu substantivul pe care îl determină (tipul: *scriem... lui Budaki Gaşpar, birăului de Bistriţa*) şi apoziţia neacordată nu a fost suficient pus în evidenţă. Ar trebui să se vadă dacă, în evoluţia structurii celor două construcţii către structura actuală, a existat vreun raport necesar sau nu şi modul în care un anumit tip s-a impus în defavoarea celuilalt.

Dacă în studiul descriptiv al limbilor se pune un accent atît de important pe noţiunile de sistem şi de structură, este firesc ca şi studiul istoric al limbii să nu se mai limiteze, în momentul de faţă, la înregistrarea schimbărilor privite în mod izolat, ci să încerce să dea un tablou al evoluţiei acestor sisteme şi structuri.

III

Din indicaţiile metodologice anterioare rezultă aşadar că TILR va prezenta, în primul rînd, istoria internă a evoluţiei limbii romîne.

Într-o asemenea prezentare a faptelor, studiul influențelor exercitate asupra limbii romîne nu-și are locul în capitole independente.

Acest punct de vedere se justifică prin considerente de natură principială și metodologică.

1. În general, știința marxistă socotește că la orice fenomen sînt mai importanți factorii interni decît cei externi. Împotriva concepției celor care încearcă să explice orice inovație din limbă prin împrumuturi din alte limbi, trebuie să subliniem că dezvoltarea limbii este determinată de legile ei specifice, a căror studiere constituie principala sarcină a lingvisticii. Bineînțeles că nu se exclude influența unor factori externi, între care un loc important îl ocupă influențele altor limbi, dar dintr-o istorie a unei limbi elaborată prin simpla înșirare a capitolelor consacrate diferitelor influențe ar rezulta o imagine fragmentată a evoluției acestei limbi; într-o asemenea prezentare, diversele elemente componente nu apar diferențiate ca grad de importanță, iar inovațiile petrecute pe calea dezvoltării interne sînt trecute uneori pe planul al doilea, sau chiar scăpate din vedere.

2. Din punct de vedere metodologic, nu este indicat ca aceste influențe străine să fie studiate în bloc într-un anumit capitol al unei expuneri istorice. Se știe că schimbările în limbă se petrec în general într-un timp îndelungat și că majoritatea influențelor străine acționează asupra unei limbi în decurs de secole. În ce moment ar trebui incluse în expunere faptele care se datoresc acestor influențe? În faza inițială sau în momentul culminant al exercitării lor? Oricare dintre cele două metode este greșită.

Soluția justă este de a recurge la explicarea prin influențe în funcție de momentul în care constatăm prezența fiecărui fenomen datorat unei asemenea cauze. În felul acesta, vom putea preciza cronologia diferitelor fapte de influență și importanța acestor fapte în diversele secțiuni, în timp și în spațiu.

Această cercetare este, în general, dificilă, pentru că nu toate influențele exercitate asupra limbii romîne au fost studiate astfel încît să se poată ajunge la distincțiile amintite.

Fără cunoașterea exactă, prealabilă, a istoriei interne a limbii romîne, fără precizarea datei de apariție a unui fenomen, explicarea acestuia printr-o anumită influență poate fi eronată. De exemplu, pornindu-se de la limba modernă, folosirea lui *ca* pentru termenul unui comparativ de inegalitate (superioritate și inferioritate), a fost explicată de unii cercetători prin influență franceză (*que*); constatarea prezenței construcției cu *ca*, oricît de rară, în texte din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, exclude însă această explicație și deplasează investigațiile în alte direcții: moștenire a construcției din latină cu *quam* sau extinderea folosirii lui *ca*, de la comparativul de egalitate, întărită, eventual, în secolul al XIX-lea prin influența franceză.

Pe de altă parte, studierea unei influențe în sine nu ne oferă elementele necesare pentru cunoașterea mai exactă a evoluției limbii noastre. Cele mai multe dintre influențele suferite de limba romînă au atins numai vocabularul ei. Inventarierea cuvintelor adoptate, fără raportarea lor

la celelalte elemente lexicale din diferitele perioade istorice, nu oferă date esențiale pentru înțelegerea procesului de evoluție a limbii și nu pune în lumină consecințele diferitelor influențe asupra sistemului limbii.

Inventarul cuvintelor franceze din limba noastră va indica existența unor adjective invariabile, mai ales nume de culori (*gri*, *maro*, *havan* etc.). Pentru sistemul limbii romîne este important să se stabilească în ce măsură ele au creat un nou tip morfologic, alături de alte adjective neologice romanice ca *eficace*, *tenace* etc., sau au întărit un tip existent.

Adjectivele invariabile de origine franceză nu pot fi apreciate fără referire la existența prealabilă a unui lot de adjective invariabile turcești (*sadea*, *doldora* etc., unele din aceeași sferă semantică : *pembe*), la care se pot adăuga cîteva împrumuturi bulgărești (de ex. (*coș*) *cogea*(*mite*)). Trebuie determinate primele elemente ale tipului de adjective neflexibile (de ex. adjectivul moștenit *ferice*) și legătura dintre crearea tipului și folosirea adjectivală a unor adverbe (*așa*, *asemenea*, compusul *anume* cu sensul „anumit", recenta întrebuințare a lui *bine*). Trebuie să se stabilească apoi în ce măsură acest fapt stă în legătură cu tendința generală de slăbire a flexiunii în limba romînă etc. Toate aceste probleme n-ar putea reieși din studiul izolat al influenței franceze, turcești etc.

În concluziile privitoare la întreaga istorie a limbii romîne se pot face aprecieri generale asupra aportului diferitelor influențe, recapitulîndu-se faptele mai importante, cu trimiteri la locul unde sînt studiate. Tot acolo se vor recapitula și elementele comune cu alte limbi (așa-numitele balcanisme, de exemplu).

În același capitol se vor putea face referiri și la elementele străine din toponimie (există unele influențe reduse numai la asemenea elemente — influența iranică sau cea pecenegă), care nu vor fi studiate în diversele capitole decît în măsura în care pot fi puse în legătură cu problema teritoriului de formare a limbii romîne.

IV

Pentru periodizarea istoriei limbii romîne se vor utiliza două criterii fundamentale, valabile, după părerea noastră, în cazul oricărei limbi.

Primul criteriu este *discontinuitatea de structură lingvistică*.

Între romîna din secolul al XVI-lea și romîna contemporană discontinuitatea de structură poate fi ușor precizată, căci secțiunile analizate prezintă suficiente elemente distinctive pentru a ne permite să afirmăm că fiecare dintre ele aparțin unei alte perioade de evoluție a limbii romîne. Din cauza evoluției continue a tuturor elementelor structurii lingvistice, dificultatea periodizării nu apare așadar la momentele extreme, ci la punctele de trecere. Dacă în dezvoltarea diverselor sectoare ale limbii nu ar exista nici o diferență de ritm, orice periodizare ar deveni imposibilă ; dar, cum se știe foarte bine, evoluția structurii gramaticale este mai înceată decît evoluția lexicului și, după toate probabilitățile, ea e mai înceată și decît evoluția structurii fonologice.

Din această constatare decurge pentru cercetarea noastră o primă concluzie: necesitatea de a ierarhiza importanța faptelor de limbă. În nici un caz nu putem pune la baza periodizării istoriei limbii evoluția lexicului. Acest sector al limbii poartă în mod vizibil amprenta raporturilor *imediate* dintre faptele din realitate și expresia lor lingvistică. În practică, o asemenea periodizare ar coincide cu istoria vocabularului, care, la rîndul ei, ar fi, într-o formă sau alta, însăși istoria socială privită însă numai prin prisma evoluției cuvintelor, considerate separat sau în grupuri.

Deși omogen, nici sistemul fonologic nu poate constitui singura bază de discuție pentru periodizare, deoarece o modificare în acest sistem nu schimbă natura intrinsecă a corelațiilor morfologice.

Astfel, dispariția consoanelor finale din latină nu explică singură simplificarea flexiunii nominale în romînește, căci flexiunea verbală — în care s-a manifestat aceeași tendință — nu s-a simplificat în aceeași măsură.

Prin urmare, baza periodizării trebuie să fie, în primul rînd, analiza structurii gramaticale, fiindcă ea este *mediată*, constituind reflectarea organizată sistematic a celorlalte sectoare ale limbii, este *omogenă*, dispunînd de unități egale sau cel puțin echivalente, dar din aceeași serie, și, în concluzie, este *rezistentă* ca orice reflectare sistematizată. De aceea, discontinuitățile din structura gramaticală au o valoare excepțional de importantă pentru problema periodizării istoriei limbii.

Pentru ca să putem decide cînd se sfîrșește o perioadă și cînd începe alta, trebuie să știm care elemente de structură gramaticală sînt cele mai semnificative. În acest scop, ar fi util să se stabilească liniile de evoluție între două extreme: latina și romîna actuală. Comparația ar pune în lumină tendințele; acestea, analizate în corelație cu cauzele și efectele lor, ar evidenția punctele cele mai importante ale evoluției. Momentul cînd apare o tendință cu efecte variate și durabile reprezintă începutul unui moment de discontinuitate, deci începutul unei perioade noi. Cu titlu ilustrativ arătăm o tendință de acest fel: dezvoltarea neutrului. Fenomenul a contribuit la întărirea distincției dintre genurile gramaticale, la menținerea legăturii cu genul natural, la evoluția într-un anumit fel a flexiunii nominale etc., deci crearea unor opoziții morfologice complexe cu urmări variate pentru întreaga evoluție ulterioară. După importanța unor tendințe similare se vor putea judeca momentele de discontinuitate.

Al doilea criteriu care ar trebui luat în discuție în problema periodizării istoriei limbii, este acela al *utilizării datelor istoriei sociale*. Dată fiind legătura dintre istoria limbii și istoria societății, este ușor de înțeles că momentele de discontinuitate pot fi examinate și în lumina faptelor de istorie socială. Se știe, de exemplu, că dislocarea oricărei unități lingvistice are drept consecință o diferențiere din ce în ce mai bine marcată între structurile lingvistice izolate de structura originară. Diferențierea lingvistică între aceste structuri nu se produce însă simultan cu dislocarea la care ne referim, ci mai tîrziu. Din această cauză, utilizarea unor date din istoria socială care atestă o izolare a două populații cu aceeași structură lingvistică este puțin concludentă, din punctul nostru de vedere. La fel de puțin

concludente pot fi şi datele istorice referitoare la contactul dintre două populaţii cu limbi diferite, care se influenţează reciproc. Istoria socială indică în asemenea cazuri numai limita extremă sub care nu se poate trece, oferind jaloane pentru fixarea cronologiei relative a faptelor lingvistice. Trebuie, prin urmare, să se evite periodizarea prin evenimentele istoriei sociale, căci ele preced transformarea structurală a limbii într-o direcţie sau alta. Cu toate acestea, ori de cîte ori lipsa de informaţii lingvistice nu permite schiţarea discontinuităţii structurale, cercetătorul este nevoit să recurgă numai la datele istoriei sociale.

Nici momentul contactului dintre romînă şi limbile care au influenţat-o nu trebuie respins în mod absolut pentru periodizare. El are o valoare teoretică asemănătoare cu momentul dislocării unei părţi dintr-o unitate lingvistică.

Un loc deosebit îl ocupă istoria socială în periodizarea lexicului. Acest sector al limbii, reflectînd imediat istoria vieţii sociale sub toate aspectele ei, este mai strîns legat de faptele extralingvistice.

Ţinînd seama de eventualele influenţe ale vocabularului asupra structurii gramaticale, situaţia acestuia va fi ilustrată în TILR prin analiza acelor elemente de vocabular care nu implică schimbări de structură, analiză care se va face pe sfere semantice în raport cu istoria socială.

CUVINTE CONCRETE ȘI CUVINTE ABSTRACTE

DE

HENRI WALD

De cîtăva vreme lingviștii noștri discută deosebirea dintre cuvintele concrete și cele abstracte. Cei mai mulți sînt de părere că deosebirea dintre ele nu este precisă. Alții cred că oricît de precisă ar fi această deosebire, ea nu este în nici un caz lingvistică, ci psihologică sau pur logică. Cei care susțin că deosebirea dintre cuvintele concrete și cele abstracte este riguroasă și interesează în mare măsură și lingvistica sînt mai puțini. Însemnările de față încearcă să se alăture acestora din urmă.

„Fără îndoială că nu putem să stabilim o graniță tranșantă între cuvintele abstracte și cele concrete, de vreme ce toate sînt abstracte" [1], afirmă acad. Al. Graur.

Numai că toate cuvintele sînt abstracte din punctul de vedere al *naturii* lor, pe care o studiază psihologia și gnoseologia, însă logica și lingvistica pot clasifica noțiunile și cuvintele în abstracte și concrete din punctul de vedere al *conținutului* lor *logic*.

După cum se știe, cele două criterii de clasificare a noțiunilor în logica elementară nu sînt altele decît cele două elemente ale structurii formale, proprii oricărei noțiuni : *sfera* și *conținutul*. Noțiunile se împart în concrete și abstracte, după conținutul lor. Logicianului materialist-dialectician nu îi este însă permis să treacă ușor peste deosebirea dintre *conținutul gnoseologic* al noțiunii și *conținutul ei logic*. În vreme ce conținutul gnoseologic al noțiunii constă în reflectarea unității dialectice dintre aspectul esențial și cel fenomenal al oricărui lucru, conținutul logic al noțiunii este unul din cele două elemente ale structurii formale a oricărei noțiuni. Conținutul logic al noțiunii este acela care dă formă logică reflectării esenței lucrurilor. Conținutul logic nu este însăși reflectarea esenței lucrurilor, ci structura logică a acestei reflectări. În vreme ce conținutul gnoseologic oglindește lucrul în unitatea lui contradictorie dintre esențial și fenomenal, conținutul logic al noțiunii structurează formal numai oglindirea esenței lucrurilor, sfera fiind aceea care este menită să dea formă logică reflectării feno-

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 221.

menalității lucrurilor. De aceea, conținutul gnoseologic al noțiunii se definește în opoziție cu forma ei logică, iar conținutul logic al noțiunii se definește în raport cu sfera noțiunii.

Conținutul logic al noțiunii este format dintr-una sau mai multe *note* [1]. Cînd conținutul logic al unei noțiuni este format dintr-o singură notă, înseamnă că noțiunea respectivă reflectă, desigur în esențialitatea ei, o singură însușire. Cînd conținutul logic al unei noțiuni este format din mai multe note, înseamnă că acea noțiune oglindește esența distinctivă a unui gen de lucruri în ansamblul ei. În vreme ce sfera unei noțiuni structurează logic oglindirea unei cantități de lucruri care au aceleași calități, notele care formează conținutul logic al unei noțiuni dau formă logică reflectării unor calități esențiale, aparținînd unei anumite cantități de lucruri.

Concrete sînt noțiunile al căror conținut logic este alcătuit din mai multe note, iar abstracte sînt noțiunile al căror conținut logic este format dintr-o singură notă.

Noțiunile concrete oglindesc, prin conținutul lor de cunoaștere, esența distinctivă a tuturor lucrurilor de același gen, iar cele abstracte reflectă numai o singură însușire, sau o stare, sau o acțiune, dar desprinsă de lucrurile concrete cărora le aparține.

Reiese că distincția dintre noțiunile concrete și cele abstracte nu este numai de grad, ci și de esență. Deosebirea dintre o noțiune al cărei conținut logic constă dintr-o singură notă și o alta al cărei conținut logic este format din mai multe note nu este numai cantitativă, ci și calitativă, Între „una" și „mai multe" există o altfel de deosebire decît între „mai multe" și „și mai multe". Prima este o deosebire calitativă, a doua este numai cantitativă.

După părerea mea, lingviștii ar fi îndreptățiți să considere abstracte cuvintele care conțin noțiuni abstracte, și concrete pe acelea care conțin noțiuni concrete.

Firește că, din punctul de vedere al naturii lor, toate noțiunile și cuvintele sînt abstracte, deoarece sînt abstracții, adică produse ale abstractizării. Însă din punctul de vedere al conținutului logic al noțiunilor pe care le exprimă ele pot fi abstracte și concrete.

Așa se explică de ce cuvintele care exprimă noțiuni concrete vizează lucruri perceptibile, iar cele care conțin noțiuni abstracte se referă la lucruri de care nu ne putem da seama direct prin simțuri. Cuvintele concrete exprimă noțiuni al căror conținut logic structurează formal reflectarea esenței unor lucruri care, în individualitatea lor, sînt sensibile; cuvintele abstracte exprimă noțiuni al căror conținut logic dă o structură formală oglindirii unei unice însușiri, care nu se poate sensibiliza singură. Esența *oricărui creion* se poate sensibiliza în *acest creion*, dar însușirea de a fi *lung* are neapărată nevoie și de *esența lucrului* lung ca să poată deveni sensibilă. Iată de ce cuvintele concrete numesc lucruri sensibile, iar cele abstracte, nu. În nici un chip nu este acceptabilă părerea — consacrată în „Gramatica limbii romîne" — potrivit căreia cuvintele concrete numesc

[1] Notele sînt înțelesurile în care se cristalizează înțelegerea sub presiunea logicului. Logicul este acela care transformă cunoașterea în cunoștință, abstractizarea în abstracții, gîndirea în gînduri etc.

lucruri, iar cele abstracte numesc noţiuni [1]. De fapt, orice cuvînt este legat nemijlocit de noţiunea pe care o exprimă şi mijlocit, prin intermediul noţiunii, de lucruri.

Tot atît de inacceptabilă mi se pare şi distincţia pe care o face Finuţa Asan. „De fapt — scrie ea — împărţirea substantivelor în concrete şi abstracte înseamnă separarea cuvintelor care numesc obiecte materiale... de cuvintele care numesc realităţi nemateriale [2]. Însă cuvintele abstracte nu se referă numai la „realităţi nemateriale", ci la anumite însuşiri care nu se pot materializa decît indirect, prin intermediul materializării unor esenţe. Substantivul „subţirime" este abstract, deoarece subţirimea nu se poate materializa, ca atare, ci numai ca subţirime a unui anumit lucru subţire. Faptul că acele substantive care numesc „realităţi nemateriale" sînt, într-adevăr, abstracte se explică prin aceea că fenomenele psihice la care se referă ele nu sînt *lucruri materiale*, ci *reflectări* ale acestora, *însuşiri* ale celei mai înalte forme de organizare a materiei vii.

Pe de altă parte, ca şi alţi lingvişti, Finuţa Asan confundă, după părerea mea, substantivele mai puţin concrete cu cele abstracte. „Substantivul *cîine* e concret în : *cîinele s-a îmbolnăvit şi a murit* şi abstract în : *cîinele e un mamifer*" [3]. În realitate, substantivul *cîine* este totdeauna şi peste tot concret, dar în prima propoziţiune este mai concret decît într-a doua. *Cîine* este un cuvînt mai puţin concret decît *acel cîine*, iar *galben* este un cuvînt mai puţin abstract decît *întîmplare*, dar această situaţie nu îngăduie trecerea cuvîntului *cîine* printre cuvintele abstracte şi nici trecerea cuvîntului *galben* printre cuvintele concrete. Faptul că în cadrul cuvintelor concrete există mai multe grade de concretitudine şi în cadrul cuvintelor abstracte mai multe grade de abstracţie nu duce de loc la estomparea graniţei dintre cuvintele concrete şi cele abstracte[4].

De altfel, Finuţa Asan este de părere că „această separare (chiar cînd e riguros făcută) nu prezintă nici un interes pentru gramatică, pentru că cele două clase nu sînt marcate prin nici o caracteristică gramaticală şi menţinerea ei în toate lucrările de specialitate nu este justificată [5].

Acelaşi punct de vedere adoptă şi Tatiana Slama-Cazacu. „...problema „cuvintelor concrete şi abstracte" — scrie ea — ne „pare a fi" o falsă problemă de lingvistică, şi mai curînd o problemă de teoria cunoaşterii şi cel mult de psihologie"[6].

Principalul argument pe care se întemeiază expulzarea problemei cuvintelor concrete şi abstracte din domeniul lingvisticii este că trebuie

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 123.

[2] Finuţa Asan, *Categoriile substantivului*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 42.

[3] *Ibidem*, p. 41.

[4] Nefăcînd o distincţie clară între concretul sensibil şi abstracţiile logice care îi reflectă însuşirile esenţiale, Tatiana Slama-Cazacu crede că „... aceasta nu înseamnă că orice noţiune nu conţine şi note concrete : de altfel la copil — cu cît este mai mic — notele concrete au chiar preponderenţă". (Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" şi „cuvintele abstracte"*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 805). Riguros vorbind, expresia „note concrete" este o contradicţie în termeni. Notele din care este alcătuit conţinutul logic al celei mai concrete noţiuni nu pot fi decît abstracte.

[5] Finuţa Asan, *loc. cit.*, p. 42.

[6] *Ibidem*, p. 809.

separat *sensul cuvintelor* — obiect al lingvisticii — de *noțiune* — obiect al logicii — și deci că trebuie să deosebim limpede ceea ce este gramatical de ceea ce este negramatical.

Este adevărat că în cuvînt sensul și noțiunea nu coincid perfect. Noțiunea este numai nucleul sensului. Sensul cristalizează în el nu numai reflectarea obiectului, ci și atitudinea subiectului față de obiectul reflectat. În unele cuvinte, locul pe care îl ocupă noțiunea în cadrul sensului este infim, fie din pricină că noțiunea nu s-a dezvoltat încă — în interjecții și onomatopee, fie din pricină că noțiunea s-a „subțiat" prin gramaticalizare — în prepoziții, conjuncții și articole. Deci sensul cuvîntului nu poate fi izolat de noțiunea în jurul căreia s-a constituit, iar proprietățile gramaticale ale unui cuvînt nu pot să nu aibă nici o legătură cu noțiunea care se află la baza sensului lui. De pildă, faptul că un cuvînt abstract nu are plural, iar ceea ce ar părea la prima vedere că este pluralul lui înseamnă, în realitate, cu totul altceva decît singularul lui semnalează legătura dintre însușirile gramaticale ale unui cuvînt și noțiunea care alcătuiește nucleul sensului lui.

Bun din : *acest om este bun* înseamnă cu totul altceva decît *bunuri* din : *în magazinele noastre se găsesc nenumărate bunuri*. În orice caz, ar fi deosebit de interesant ca lingviștii să descopere proprietățile gramaticale prin care se deosebesc cuvintele care exprimă noțiuni abstracte de cele care exprimă noțiuni concrete.

Dintre lingviștii care s-au apropiat cel mai mult de acest punct de vedere mi se pare că Paul Miclău se exprimă cel mai limpede : „... sînt concrete acele substantive care, pe lîngă conținutul noțional, pot trezi imaginea concretă (percepția, reprezentarea) a unui obiect sau fenomen din realitate" [1], iar „abstracte sînt cuvintele al căror conținut nu este reprezentabil în mod nemijlocit" [2].

Rîndurile de mai sus au încercat să explice tocmai de ce cuvintele concrete numesc ceva reprezentabil, iar cele abstracte se referă la ceva nereprezentabil.

[1] P. Miclău, *Abstract și concret*, în *Probleme de lingv. gen.*, vol. III, 1961.
[2] *Ibidem*.

PROPUNERI PENTRU O NOUĂ CLASIFICARE A FLEXIUNII ADJECTIVELOR DIN LIMBA ROMÎNĂ

DE

MARCELA MANOLIU

Adeseori, gramaticile romanice au fost construite după prototipurile latine. Confruntarea schemelor gramaticale cu realitatea lingvistică actuală dovedeşte de cele mai multe ori că, în descrierea sincronică a limbii, criteriul etimologic este infructuos[1]. Mai mult, aplicarea mecanică a schemelor latine îngrădeşte posibilitatea de a se reliefa caracterele specifice fiecărei limbi romanice.

Faptul acesta ne-a determinat să examinăm exactitatea clasificărilor din limba romînă chiar într-un domeniu în care nu s-au ridicat obiecţii împotriva modului de prezentare din gramaticile tradiţionale şi anume: morfologia adjectivului.

La prima vedere, corespondenţele latino-romîne se stabilesc aici mult mai uşor decît în cazul altor părţi de vorbire, inovaţiile romîneşti ar fi de importanţă minimă, întrucît sensul de dezvoltare romînesc ar fi fost „ca de obicei" cel al simplificării şi reducerii.

Ca în orice limbă flexionară, clasificarea morfologică a adjectivelor din limba latină s-a făcut după comportamentul în flexiune şi anume, după numărul terminaţiilor diferite după gen de la nominativ singular şi după declinarea căreia îi aparţin: 1. Adjective cu trei terminaţii (*bonus — a, —um*; *pulcher, pulchra, pulchrum*, care intră în declinarea întîi şi a doua; *acer, acris, acre* — aparţinînd declinării a treia); 2. cu două terminaţii (*viridis — e*); 3. cu o terminaţie (*pauper, prudens, supplex* etc...).

După, modelul latin, gramatica noastră tradiţională [2], folosind criteriul terminaţiei de la nominativ singular, consideră că adjectivele din limba romînă se împart în două categorii: 1. cu două terminaţii (*bun — bună*) care continuă clasa cu trei terminaţii din latină şi anume a adjecti-

[1] Vezi şi Gr. C. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă* în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1/1960, p. 7 şi urm.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 336. Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 174—176.

velor urmînd declinarea întîi şi a doua ; 2. cu o singură terminaţie (*verde, dulce*) provenind din clasele a doua şi a treia latine, de fapt din seria adjectivelor care intrau în declinarea a III-a).

Analizînd comportarea terminaţiilor în cursul flexiunii observăm că această clasificare nu corespunde tipurilor de flexiune adjectivală din limba romînă :

1. Spre deosebire de latină unde terminaţiile de nominativ singular anunţau tipul integral de flexiune (de pildă, adjectivele terminate în *-us, -a, -um* urmau declinarea I şi a II-a, cele terminate în *-(e)r, -is, e : acer, acris, acre* ca şi cele terminate în *is -e : fortis, forte* intrau în declinarea a treia etc.), în limba romînă, adjective cu aceleaşi desinenţe la masculin şi feminin nominativ singular pot avea tipuri de flexiune diferită. Astfel *bun* primeşte următoarele desinenţe : Ø (*bun*), *ă* (*bună*), *i* (*buni*), *e* (*bune*), în timp ce *adînc* se declină după tipul Ø (*a d î n c*), *ă* (a d î n c ă), *i* (a d î n c i) ; cu toate că la nominativ singular au desinenţă comună : Ø şi *ă* ; sau adjectivele *rotofei, căprui, muncitor* deşi au la nominativ singular desinenţele Ø pentru masculin şi *-e* pentru feminin se declină în trei chipuri diferite : 1. Singular : masculin *rotofei* (Ø), feminin : *rotofeie* (*-e*) ; plural masculin (-Ø), feminin = *rotofeie* (*e*) ; 2. Singular : masculin = *căprui* (Ø), feminin = *căpruie* (*e*) la nominativ şi acuzativ şi *căprui* (-Ø), la genitiv şi dativ ; plural = *căprui* (Ø), pentru toate genurile ; 3. Singular : masculin : = *muncitor* (Ø), feminin : *muncitoare* (*e*) ; plural : masculin = *muncitori* (*i*), feminin = *muncitoare* (*e*).

2. Orice descriere morfologică necesită stabilirea categoriilor de desinenţe şi cele din romînă după cum este firesc, nu corespund cu cele latine. De pildă *bun* are desinenţa zero în timp ce etimonul său latin *bonus* are desinenţa (*u*)*s*.

Lipsa unui tablou al morfemelor gramaticale adjectivale, imprecizi-unea criteriilor au dus la o prezentare nesistematică a flexiunii în G r a m a t i c a A c a d e m i e i R.P.R., I, 1954, pp. 174-176.

De pildă, se foloseşte criteriul terminaţiei, prin care se denumeşte uneori consoana tematică sau desinenţa („*Adjectivele terminate la masculin în consoană sau în vocala -u se termină la feminin în -ă prin înlocuirea lui -u la adjectivele terminate în -u*" [1]), alteori sufixul *-oaie* (*greoaie*) sau elementele *-ce* (*dibace*) şi *-că, -gă* (*mică, dragă*), care nu reprezintă unităţi morfematice ci o combinaţie între consoană tematică şi desinenţă (*lucr. cit.*, p. 175).

Se face în mod nejustificat o categorie flexionară deosebită din adjectivele provenite din participiu sau gerunziu deşi acestea se comportă la fel cu adjectivele cu temă consonantică.

Se omit unele categorii şi anume :

a) În cadrul flexiunii feminine în *(-i)e* nu se pomeneşte despre categoria adjectivelor terminate în diftongii *-îu, -ău, -eu : lălîu, molîu, prostălău* sau *cretaceu, papaveraceu*.

[1] Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 174.

b) În cadrul modului de formare a pluralului nu este indicată categoria adjectivelor derivate cu sufixul *-esc* (*obștesc*, *muncitoresc*) cu formă unică de plural (*obștești*, *muncitorești*), nici cea a adjectivelor cu tema terminată în diftongii *-ei*, *-ai* care au la feminin formă unică pentru plural și singular (*rotofeie*, *bălaie* etc....).

3. Neconcordanța dintre vechea clasificare și structura flexiunii adjectivale românești este adîncită de faptul că numărul de forme deosebite după gen de la nominativ singular nu reprezintă cifra maximă din cadrul întregii flexiuni. Astfel adjectivele „cu o terminație" la nominativ singular au două forme la genitiv și dativ singular :

	M. (N.)	F.
N.A.	un om *mare*	o casă *mare*
G.D.	(a) unui om *mare*	(a) unei case *mari*

Toate acestea ne îndreptățesc să considerăm că în limba romînă criteriul terminației de la nominativ singular nu este suficient pentru stabilirea tipurilor de flexiune adjectivală.

În locul acestui criteriu propunem cel al naturii opozițiilor pertinente realizate în cuprinsul tuturor formelor paradigmatice. Prin natura opozițiilor pertinente înțelegem : 1. structura fonematică (fie de tipul A/B, A/C, B/C etc... în care fiecare literă reprezintă o formă fonetic deosebită a aceluiași adjectiv) ; 2. valoarea gramaticală (de gen, număr sau caz).

Nr. de ordine	Singular			Plural		Exemple
	Caz	M.N.	F.	M.	F.N.	
I	N.A.	A	B	D	C	bun, alb, frumos, corect nătărău, nadolean
	G.D.	A	C	D	C	acru, albastru ; ambiguu, asiduu greu, rău ; bunicel, măricel
II	N.A.	A	B	C	C	obștesc, muncitoresc adînc, drag, mic
	G.D.	A	C	C	C	albiu, cenușiu, castaniu roșu
III	N.A.	A	B	C	B	acățător, agresor lălîu, molîu
	G.D.	A	B	C	B	cretaceu, papaveraceu
IV	N.A.	A	A	B	B	mare, verde, dulce, fierbinte
	G.D.	A	B	B	B	
V	N.A.	A	B	A	A	gălbui, căprui
	G.D.	A	A	A	A	vechi
VI	N.A.	A	A	B	A	precoce, feroce
	G.D.	A	A	B	A	
VII	N.A.	A	B	A	B	greoi, rotofei, bălai
	G.D.	A	B	A	B	dibaci, pilaci, stîngaci, robaci
VIII	Invariabile					coșcogea, cumsecade ; gri ; eficace

În definirea structurii fonematice a opoziției nu interesează trăsăturile concrete ale sunetelor (*a*, *e*, *i*) ci numai faptul că termenii sînt identici sau diferiți din punct de vedere fonematic între ei sau față de termenii altei opoziții din paradigma aceluiași adjectiv[1].

Conform acestui criteriu am grupat adjectivele din limba romînă întocmind tabloul din p. 119.

Fiecare formă din paradigma aceluiași adjectiv a fost notată cu cîte o literă majusculă. Am însemnat cu A forma generică de masculin nominativ singular a oricărui adjectiv, indiferent de natura fonematică.

În continuare, a doua formă a aceluiași adjectiv deosebită de A a fost notată cu B, a treia cu C ș.a.m.d. indiferent de valoarea ei în cadrul fiecărei categorii.

În cadrul aceleiași categorii, repetiția unei litere în tabloul flexionar reprezintă identitate de forme paradigmatice, cu alte cuvinte evidențiază o opoziție neutralizată, în timp ce literele diferite marchează termenii opozițiilor pertinente.

Din tabloul alăturat rezultă că adjectivele variabile din limba romînă se distribuie în 7 clase distincte prin apariția cel puțin a unei variații în natura opozițiilor pertinente și anume :

I. Clasa cu patru forme flexionare distincte care realizează următoarele opoziții pertinente : de gen : A/B ; A/C ; D/C ; număr : A/D ; A/C ; B/C, caz : B/C.

În această clasă intră :

1. Adjective primare cu temă consonantică și desinența ∅ la masculin nominativ singular : *bun*, *alb*, *ciudat* etc..., adjectivele provenite din participiu : *iubit*, sau gerunziu : *crescînd* etc...

2. Adjective cu desinența *u* la masculin nominativ singular : *acru*, *albastru*.

3. Derivatele în *-ean* (*nadolean -că*, *muntean -că* etc...).

4. Adjectivele diminutivale (*bunicel*, *cumințel*).

5. Adjectivele *greu*, *rău*.

II. În clasa a doua se realizează opozițiile pertinente : de gen A/B ; A/C ; de număr A/C ; B/C, de caz B/C.

Cuprinde :

1. Adjectivele care au tema terminată în consoană velară : *lung*, *drag*, *adînc* etc.

2. Derivatele cu sufixul *-esc* (*obștesc*).

3. Adjectivele derivate cu sufixul *-iu* (*albiu*, *cenușiu*, *castaniu*) și *roșu*.

4. Adjectivul *nou*.

III. În clasa a treia se realizează opozițiile pertinente : de gen : A/B ; C/B, de număr A/C ; A/B ; de caz : zero și cuprinde :

1. Derivatele cu sufixul *-tor* : *acățător* etc....

2. Derivatele în *-îu*, *-ău* (*lălîu*, *prostălău*) și neologismele cu tema terminată în *e* și desinența A = *u*: *cretaceu*, *marmoreu*.

IV. Adjectivele din clasa a patra realizează opoziția de gen : A/B ; de număr A/B ; de caz A/B.

[1] Criteriul utilizat se apropie de cel al „sincretismelor caracteristice" prin care se definesc, în lingvistica structurală, „sistemele particulare" flexionare.

Cuprinde adjectivele cu desinența *-e* la nominativ singular : *mare, verde, dulce* etc....

V. În această clasă intră adjectivele care realizează opozițiile de gen A/B ; de număr B/A ; de caz B/A.

1. Derivatele în *-ui: gălbui.*

2. Adjectivele cu finala tematică *K': vechi.*

VI. Cuprinde neologismele variabile cu tema terminată în *č* și desinența *-e* la nominativ singular : *precoce, feroce.*

Realizează opozițiile de gen B/A, de număr A/B, de caz : zero.

VII. În clasa a șaptea se realizează opozițiile de gen : A/B, de număr A/B, de caz : zero și cuprinde adjectivele cu tema terminată în *i* nesilabic, fie că este elementul consonantic al unui diftong : *oi, ei, ai (greoi, rotofei, bălai*), sau notează caracterul africat al velarei tematice (*dibaci, stîngaci, robaci*).

VIII. Ultima clasă este formată de adjectivele invariabile, cu alte cuvinte de cele care nu realizează nici o opoziție pertinentă. Ea cuprinde adjective provenite din adverbe : *gata, bine, cumsecade*, sau neologisme neadaptate sistemului flexionar romînesc : *kaki, gri, bleu, eficace* etc....

În cadrul fiecărei clase se pot distinge uneori mai multe subclase, deosebite prin trăsăturile fonemelor care intră în componența morfemelor gramaticale.

Ținînd seama atît de clasa, cît și de subclasa din care fac parte, am întocmit un tablou al flexiunii adjectivelor din limba romînă.

În urma clasificării de mai sus se desprind cîteva observații dintre care unele importante și pentru evidențierea tendinței de evoluție urmate de flexiunea adjectivală din limba latină pînă în limba romînă contemporană.

1. Toate adjectivele variabile au cel puțin două forme diferențiate după gen : una pentru masculin și una pentru feminin. Faptul trebuie considerat ca o inovație a limbii romîne deoarece o bună parte dintre adjectivele variabile latine (din clasa a doua și a treia de tipul *fortis, e*; *ferens -tis, supplex -icis*) nu realizau opoziție decît între animate și inanimate.

2. Credem că îmbogățirea tipurilor de flexiune adjectivală se datorește în mare măsură apariției unor teme cu structuri fonematice necunoscute latinei și anume :

a) teme care se termină în sunete inexistente în latină : *k'* (vezi clasa V 1), *č* (clasa VI_1 și VII_2), *î*.

b) teme care se termină în grupul de sunete V Sc. (vezi clasa II_1, V_2, VII_1).

Noile structuri fonematice se explică nu numai prin legile evoluției fonetice, ca de pildă în cazul sunetelor *k'*, *č*, sufixului *-oi*, ci și prin numărul considerabil de derivate dintre care unele cu sufixe nelatine (*-iu, -îu, -ui, -lău*) și al neologismelor (vezi clasa III și VI).

3. Faptul că în trei clase de adjective (III, VI, VII) nu se realizează nici o opoziție de caz, în timp ce toate adjectivele variabile realizează cel puțin o opoziție pertinentă de număr și de gen se încadrează în tendința general romanică de reducere a flexiunii cazuale. Numărul și genul, uneori

A	B	C	D	E		F		G
Nr. de ordine al clasei	Nr. de ordine al subclasei	Terminația temei	Nr. / Caz / Gen	Singular M	Singular F	Plural M	Plural F	Exemple
I	1	a) C[1] b) CC (r) c) V(u)	N.Ac. G.D.	0, u	ă e	i	e	a) alb, bun, iubit, crescînd b) acru, albastru, alpestru celebru c) ambiguu, asiduu
	2	a) VSc(-ău) b) Sc VC (*-ean*)	N.Ac. G.D.	0	că ce	i	ce	a) nătărău b) nadolean, muntean
	3	a) VSc b) VC (-ic)	N.Ac. G.D.	u̯, (el)	0,e̯a,(-ică) le (ele)	i̯(ei̯)	le (ele)	a) greu, rău b) bunicel (bunicică); mititel
II	1	a) C(c, g) b) VCC (-esc) c) VSc. (-ou̯)	N.Ac. G.D.	0	ă i	i	i	a) adînc, lung, mic b) obștesc, muncitoresc c) nou
	2	V(i)	N.Ac. G.D.	u̯	e i̯	i̯	i̯	cenușiu, castaniu, sineliu
	3	C	N.Ac. G.D.	u	ie ii̯	ii̯	ii̯	roșu
III	1	CVC (-tor)	N.Ac. G.D.	0	e	i	e	arzător, folositor
	2	V (í-, ắ-, é)	N.Ac. G.D.	u̯	i̯e	i̯	i̯e	1. lălîu, molîu, prostălău 2. cretaceu, marmoreu, papaveraceu
IV		C	N.Ac. G.D.	e	e i	i	i	mare, dulce, iute, verde, fierbinte
V	1	C (k')	N.Ac. G.D.	i	e i	i	i	vechi
	2	VSc (úi̯)	N.Ac. G.D.	0	e 0	0	0	gălbui, căprui, albăstrui
VI		C(č)	N.Ac. G.D.	e	e	i	e	precoce, feroce, rapace
VII	1	VSc (-oi, -ei, -ai)	N.Ac. G.D.	0	e	0	e	greoi, rotofei, bălai
	2	C (-č-)	N.Ac. G.D.	i	e	i	e	dibaci, pilaci, robaci, stîngaci
VIII	Invariabile V (a, ă, e, i, o)							1. coșcogea, gata, leoarcă 2. bordo, gri, lila, kaki 3. eficace

[1] C = consoană; V = vocală; Sc. = semiconsoană.

numai unul dintre ele, sînt suficiente pentru indicarea dependenței adjectivului de numele regent.

4. În ceea ce privește structura fonematică se remarcă :

a) Tendința accentuată spre teme consonantice. Din cele 21 de categorii de adjective indicate în tablou la rubrica C, 17 au temă consonantică, dintre care 4 se termină în semiconsoană, și numai 4 au temă vocalică.

b) Tendința morfemelor gramaticale spre structură vocalică. Cele 59 de desinențe care apar în tablou la rubricile E și F (fără a lua în considerație desinențele zero) se împart între următoarele structuri : V = 35 ; (V) CV = 8 ; Sc V = 3 ; VV = 1 ; Sc = 8 ; VSc = 3 ; VC = 1.

Credem că aceste două tendințe pot explica existența adjectivelor invariabile. Se observă că în clasa VIII intră adjectivele cu temă vocalică : *a*, *ă*, *o*, *e*, care nu se încadrează în nici una din categoriile de teme aparținînd adjectivelor variabile. Multe dintre ele sînt neologisme.

Procesul de adaptare a neologismelor la tipul flexionar romînesc se petrece mai ușor cînd sunetele finale pot fi asimilate temelor sau desinențelor reprezentate de clase vechi stabile. De pildă adjectivele terminate în consoană (*roz*) încep să se decline ca *alb*, *bun*, deci intră în clasa I, subclasa I.a (roz—rozăi). Cele terminate în CC (=*r*) V(=*u*) ca *celebru*, *alpestru* au devenit variabile datorită categoriei mai vechi din clasa I 1 b. : *acru*, *albastru*. În aceeași clasă (I_{1c}) au intrat și adjective ca *ambiguu*, *asiduu*, întrucît al doilea *u* a fost asimilat desinenței *u*.

Adjectivele terminate în *ĕe* (*precoce*, *feroce*) încep să constituie o categorie flexionară independentă (vezi clasa VI), dar tocmai pentru că nu s-au încadrat într-o categorie reprezentată din adjective vechi prezintă deocamdată oscilații între clasa VI și clasa VIII : *eficace* nu are formă în-*i* (cl. VIII), *precoce*, *tenace* au două forme : *precoce — precoci ; tenace — tenaci* (cl. VI).

În concluzie, deși pare mai complicată decît cea tradițională, clasificarea noastră după natura opozițiilor pertinente realizate în cadrul tuturor formelor paradigmatice ale aceluiași adjectiv ni se pare mai avantajoasă din următoarele motive :

a) Se efectuează după un criteriu unic care ține seama atît de conținut (valoarea gramaticală) cît și de formă (structura fonematică a morfemelor gramaticale cît și a celor lexicale).

b) Evidențiază relația dintre structura fonematică a morfemelor gramaticale și a celor lexicale.

c) Ține seama de modul de comportare a adjectivelor în întreaga flexiune nu numai la nominativ singular, fapt care face posibilă descoperirea unor tendințe de evoluție, a unor inovații specifice limbii romîne în comparație cu limba latină.

NOTE LEXICALE

DE

LEONTIN GHERGARIU

Revoluția culturală care se desfășoară în patria noastră contribuie într-o mare măsură la nivelarea limbii vorbite de masele largi prin treptata eliminare a regionalismelor din vorbirea poporului. Cine urmărește cu atenție transformările care se produc în vorbirea cotidiană a locuitorilor satelor noastre își dă seama de tendința lor tot mai pronunțată de a se exprima cît mai corect atît din punct de vedere lexical, cît și din punct de vedere gramatical.

Urmarea este, însă, că o dată cu dispariția regionalismelor, dispare un material documentar important, de care istoricii limbii au nevoie, între altele, pentru a arăta stadiul graiurilor vorbite într-o epocă anumită. Din acest motiv se impune culegerea cît mai grabnică a cuvintelor și a formelor gramaticale dialectale.

În această ordine de idei, glosarele regionale care se publică în revistele de specialitate, precum și în culegeri speciale sînt binevenite și necesare, cu o singură condiție : să fie întocmite științific, garantîndu-se autenticitatea faptelor de limbă.

Într-un articol publicat în revista *Limba romînă*, J. Byck semnalează o serie de interpretări eronate în legătură cu unele cuvinte, datorate chiar unor filologi romîni de seamă, și ajunge la concluzia justă că oricine se ocupă de fapte de limbă trebuie să fie foarte circumspect și să nu treacă ușor pe lîngă cuvintele sau construcțiile care stîrnesc îndoieli [1].

Materialele glosarelor regionale fiind culese, în majoritatea cazurilor, de amatori care n-au o pregătire filologică specială, se întîmplă adesea ca aceștia să greșească în interpretarea cuvintelor date în glosare.

Iată cîteva cuvinte interpretate greșit, spicuite la întîmplare din glosarele regionale publicate în reviste :

budigăit. Cuvîntul e dat din satul Sînnicoară (Cluj) cu sensul de „chilot" [2]. Dar un substantiv *budigăit* nu există. Forma regională a

[1] J. Byck, *Între filologie și lingvistică*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 29 și urm.
[2] *Cum vorbim*, IV (1952), nr. 5, p. 39.

cuvîntului este *budigăi* s.m. pl. (şi, rar, *budigău* sg.) „chiloţi". Cuvîntul este un împrumut din maghiarul *bugygó* idem.

înşunge „a lovi" nu e verb de conjugarea a III-a, aşa cum îl dă culegătorul [1], ci de conjugarea I. Perfectul compus al verbului, în exemplul citat pentru atestarea sensului: *Am înşungat de cîteva ori copilul, fiindcă era tare neastîmpărat*, dovedeşte suficient aceasta. Cuvîntul este cunoscut în diferite regiuni (de exemplu în Crişana) în forma *aşinga* şi *înşinga*, avînd acelaşi sens.

podladă. Este denumirea unei mobile ţărăneşti. Cuvîntul este dat în revista *Cum vorbim*, anul IV (1952), nr. 5, p. 39 şi e atestat tot din satul Sînnicoară. Culegătorul îl explică prin „scaun, ladă pentru stat la masă, rezemat de perete". Aşa cum e glosat, sensul nu lămureşte cuvîntul, dînd impresia că orice scaun rezemat de perete, sau orice ladă pe care se stă la masă, se numeşte în satul Sînnicoară *podladă*. Cuvîntul e împrumutat din limba maghiară, fiind *un compus* din *pad* „laiţă, bancă" şi *lada* „ladă" şi denumeşte o mobilă făcută din lemn, în formă de cutie, în care se păstrează rufărie, haine etc. şi care în partea de sus are spetează, iar lateral are braţe tot de lemn. Fiind lungă, e aşezată de obicei lîngă perete, iar în faţa ei e aşezată masa. Unii dintre cei care stau la masă şed pe această ladă. Mobila serveşte, deci, în acelaşi timp şi ca laiţă. Din acest motiv i s-a dat în limba de origine numele de *padlada*, din care s-a creat cuvîntul regional romînesc *podladă*.

răjele. Cuvîntul e dat ca existent în rn. Tg. Jiu şi Baia de Aramă [2]. Culegătorul îl glosează cu sensul „dezastre, rele" şi îl consideră substantiv numai cu formă de plural, afirmînd că acest cuvînt „se aude numai în bocete şi-n alte producţii populare". Pentru exemplificare se dă următorul citat: „/Moartea/ *Pe une-o umblat Răjele-o lăsat, Pe une-o bătut Răjele-o făcut*".

Realitatea este că un cuvînt *răjele* nu există în limbă aşa cum crede informatorul, ci avem de-a face cu două cuvinte deosebite: adj. *rea*, pronunţat regional *ră*, şi substantivul *jale*, pronunţat *jele*, care e folosit ca atare şi de către unii scriitori [3].

Pronunţarea lui *rea* ca *ra, ră* este destul de răspîndită în graiurile regionale. Fişierul *Atlasului lingvistic romîn II* îl atestă în mai multe puncte, între altele şi din regiunea Gorjului. În ceea ce priveşte semantica lui, DLRC arată că adj. *rău, rea* are mai multe sensuri. Astfel, sub **I 4** notează: (Despre viaţă, trai etc.) „Neliniştit, apăsător, chinuitor, necăjit". În bocetul citat mai sus este evident că adjectivul *rea* are sensul de „apăsător, chinuitor", deci *ră jele* = *apăsătoare* sau *chinuitoare jale*.

şuneagău. Pentru atestarea cuvîntului se dă din Sînnicoară (Cluj) următoarea strigătură: *Foaie verde de ludău, Ce ţi-i omu şunea-*

[1] *Cum vorbim*, II (1950), nr. 4, p. 33.
[2] *Ibidem*, IV (1952), nr. 5, p. 36.
[3] Vezi DLRC s.v.

gău, Că-i cu capu în pîrău Şi tot zice că nu-i rău. Culegătorul dă acest cuvînt cu sensul de „idiot, într-o ureche" [1].

Sensul real al cuvîntului este însă cel de „viclean, ipocrit, perfid". Cu acest sens l-am notat şi eu în com. Cojocna (Cluj).

Cuvîntul este un împrumut din maghiarul *sunnyogo* adj. (derivat de la verbul *sunnyogni*) care are şi sensul de „perfid, viclean", fiind sinonim cu *sunyi* idem. Cuvîntul *sunnyogo* este regional şi în limba maghiară [2].

[1] *Cum vorbim*, IV (1952), nr. 5, p. 40.
[2] Cf. Ballassa József, *A magyar nyelv szótára*, Budapest, 1940, s.v. *sunnyog*.

GLOSAR REGIONAL

Deschizînd în paginile sale rubrica *Glosar regional*, revista *Limba romînă* a urmărit să pună la dispoziția cercetătorilor vocabularului limbii romîne, și în primul rînd a redactorilor Dicționarului general al limbii romîne, care se află în curs de elaborare, materialele lexicale regionale pe care ni le comunică corespondenți din toate colțurile țării, materiale foarte prețioase pentru studiul lexicului limbii noastre. Redacția revistei *Limba romînă* a dat din timp cititorilor indicații precise asupra felului cum trebuie să înregistreze și să redacteze glosarele regionale pe care le trimit spre publicare. Reamintim cu această ocazie articolul lui C. Otobîcu, *Lexicul graiurilor și istoria limbii*, din *Limba romînă*, VIII (1959), nr. 1, p. 49—51.

Din materialele trimise de corespondenți, revista reține și publică numai cuvintele neatestate pînă acum, în alte regiuni sau chiar în regiunea respectivă, cu sensul și forma înregistrată, precum și cuvintele al căror sens (ori nuanță de sens) sau a căror formă nu au fost înregistrate în lucrările lexicografice de pînă acum. Aceasta se face printr-o atentă operație de triere, efectuată de colaboratorii la Dicționarul general al limbii romîne.

Deoarece nu toți cititorii sînt destul de bine lămuriți asupra scopului urmărit de noi prin publicarea glosarelor regionale (un exemplu recent îl constituie critica neîntemeiată adusă unui glosar regional în coloanele revistei *Contemporanul*, nr. 1, din 6 ian. 1961, p. 7, la rubrica *Știință*), redacția revistei a hotărît ca de acum înainte fiecare glosar să fie însoțit de note explicative, din care să reiasă considerentele care au dus la reținerea fiecărui cuvînt din glosar.

Explicăm aici siglele lucrărilor celor mai des folosite în operația de triere a materialelor: ALR = *Atlasul lingvistic romîn*; CADE = I.-A. Candrea, *Dicționar enciclopedic ilustrat*; Ciauşanu, Gl. = G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea*, București, 1931; Coman, Gl. = P. Coman, *Glosar dialectal...*, București, 1939; CV = revista *Cum vorbim*; DA = *Dicționarul limbii romîne* (al vechii Academii Romîne); DLRM = *Dicționarul limbii romîne moderne*; Lexic reg. = *Lexic regional* (publicat de Societatea științelor istorice și filologice, Editura Academiei R.P.R., 1960); LR = revista *Limba romînă*; Materiale = *Materiale și cercetări*

dialectale (publicate de Institutul de lingvistică din Cluj, vol. I, 1960); TDRG = H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german*; Viciu, Gl. = A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului romîn din Ardeal*, Bucureşti, 1906.

Regiunea Maramureş (raionul Vişeu)

BAZÁRNIC, *-ă*, adj. = răutăcios.

BEZÉRI, *-uri*, s.n. = încreţitură croşetată la mînecile cămăşilor femeieşti.

BGHÍDĂ s. f. sg. = necaz, suferinţă: *multă bghidă m-a mîncat.*

BÓCOR, *-e*, s.n. = grup de plute care vin pe apă legate între ele sau la distanţe mici.

BORCUÍ, *borcuiesc*, vb. tranz. = a pardosi curtea cu pietriş.

BOTROCÍ, *botrocesc*, vb. refl. = a se bălăci.

CASÎTĂ, *-e*, s.f. = dig construit din lemn.

CHITEÁLĂ, s.f. reg. = chibzuială.

CIGĂLÍ, *cigălesc*, vb. tranz. = a ciuguli: *găinile cigălesc mălai.*

COLBOTÍ, *colbotesc*, vb. refl. = a deranja: *nu mă colboti!*

COLÉŞNĂ, *-e*, s.f. = magazie în care se ţin carul şi lemnele.

COMHÉR, *-uri*, s.n. = plasă de prins peşte.

CORDÍI, *-uri*, s.f. = cusătură, înfloritură în zigzag pe cămăşile femeilor.

CÓRFĂ, *-e*, s.f. = acoperişul şopronului.

CRÍCĂ adv. = probabil.

CUMPARÍTIE s.f. sg. = judecată, proces.

DECHILÍN adv. = separat: *eu lucrez dechilin de tine.*

DEHAMÁT, *-ă*, adj. = dezordonat, neglijent.

DEMNICÁ, *demnic*, vb. tranz. = a dumica.

DESMÉTIC, *-ă*, adj. = zăpăcit, bezmetic.

DRIC s.n., în expr. *dricul zilei* = miezul zilei.

DRIHĂÍ, *drihăiesc*, vb. tranz. = a umbla brambura.

DRÎGLĂ, *-e*, s.n. = femeie slabă şi subţire.

FARTALOÍ, *fartaloiesc*, vb. tranz. = a da vita la o parte cînd intri în grajd.

FÁRTO interj. = strigăt cu care îndemni vita să se dea la o parte cînd intri în grajd: *farto, joiană!*

FÍNGE s.f. sg. = farfurie.

FLISC, *-uri*, s.n. = (depreciativ) gură.

FLIT, *-uri*, s.n. = (depreciativ) gură.

FOÁITĂ s.f. sg. = neam, soi: *bună foaită de om eşti.*

HĂRĂMNÍ, *hărămnesc*, vb. tranz. = a distruge: *mi-a hărămnit holda.*

HERLUÍT, *-ă*, adj., vezi *hirluit.*

HETETUÍ, *hetetuiesc*, vb. tranz. = a încurca.

HIÁBA adv. = degeaba.

HINCOTÍ, *hincotesc*, vb. tranz. = a rîde cu poftă.

HINDERÍ, *hinderesc*, vb. tranz. = a incomoda, a deranja.

HIRLUÍT, *-ă*, adj. = umblat prin lume, trecut prin multe; var. *herluit.*

HIT, *-uri*, s.n. = goană mare: *dă hiţ cailor.*

HÎLTAV, *-ă*, adj. = imoral; afemeiat.

HRIŞCÁŞ s.m. sg. = orez.

ÎMPROHODÍ, *împrohodesc*, vb. refl. = a-şi pune năframa pe cap, a se îmbrobodi.

LEŞUÍ, *leşuiesc*, vb. tranz. = a prinde.

LICVÁR s.n. sg. = magiun de prune.

LIVÁRCĂ s.f. sg. = zerul rămas de la brînză.

MARÓD, *-ă*, adj. = bolnav.

NĂMNÍ, *năminesc*, vb. tranz. = a angaja (oameni) la lucru: *am năminit oameni la sapă.*

NĂVÎRNÍ, *năvîrnesc*, vb. refl. = a se strădui: *văd că te năvîrneşti.*

PINTILÚŞ, *-e*, s.n. = cuţitaş.

PÎRPÁRITĂ, *-e*, s.f. = (depreciativ) gură: *tacă-ţi pîrpariţa!*

REZVEDÍT adv. = clar, desluşit: *să citeşti rezvedit.*

RÚBĂT, *rúbeţe*, s.m. = tiv.

RÚJDĂ, *-e*, s.f. = cuţit ruginit.

SACRÍU, *-uri* şi *-ie*, s.n. = sertar: *sacriu la masă.*

SĂMĂTÍŞĂ s.f. sg. = lapte (nefiert) smîntînit.

SCOLTÁÍ, *scoltăiesc*, vb. tranz. = a scormoni.
SCORBÁCI, *-e*, s.n. = bici cu care se mînă caii.
SPOMÎNTÁRE s.f. sg. = om de rîsul satului : *eşti o spomîntare numai.*
ŞIPURÍ, *şipuresc*, vb. refl. = a se strecura repede, a fugi neobservat.
ŞPÉRLĂ s.f. sg. = 1. cenuşă ; 2. distrugere, dezastru.
TÉRHEŞ, *-uri* şi *-e*, s.n. = tren de marfă.
TISĂU, *-ie*, s.n. = chimir de piele.
TÎGLÍ, *ţiglesc*, vb. tranz. = a nimeri : *am ţiglit o pasăre.*
ZABAZÍ, *zabazesc*, vb. intranz. = a întîrzia.
ZAHAÍ, *zahaiesc*, vb. tranz. = a deranja : *nu mă zahai !*
ZABLUZÍ, *zabluzesc*, vb. refl. = a se zăpăci : *m-am zabluzit.*
ZIGÁN, *-ă*, adj. = isteţ : *am un băiat zigan.*

Material cules şi redactat
de *M. Tomoiagă*

NOTE. Dintre cuvintele de mai sus, următoarele nu au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice : *bazarnic, borcui, botroci, caşiţă, coleşnă, comher, cordîi, cumpariţie, dechilin, dehamat, drihăi, farto, foaită, hărămni, herluit, hetetui, hinderi, livarcă, navîrni, rezvedit, sămătişă, scoltăi, spomîntare, terheş, ţigli, zabluzi, zigan.*

Sînt atestate, cu acelaşi sens, în alte regiuni sau localizate neprecis, următoarele : *chiteală* (DA : Transilvania), *cigăli* (Materiale I, p. 61 : Vîlcele-Turda), *crică* (Coman, Gl. : Năsăud), *flisc* (LR, 6/1959, p. 53 : Paşcani-Iaşi), *flit* (DA : Braşov), *hiaba* (Coman, Gl. : Sălaj), *hrişcaş* (Lexic reg., p. 20 : Firiza-Şomcuta Mare), *leşui* (TDRG), *marod* (Lexic reg., p. 92 : Făgăraş-Braşov ; Materiale, I, p. 79 : Vîlcele-Turda şi p. 180 : Deda-Topliţa), *pinţiluş* (Lexic reg., p. 21 : Firiza-Şomcuta Mare ; Viciu, Gl. : Transilvania), *rujdă* (Lexic reg., p. 108 : Bîlca-Rădăuţi), *sacriu* (Materiale, I, p. 287 : Şieu Măgheruş-Bistriţa), *scorbaci* (TDRG ; LR, 5/1959, p. 72 : Gîlgău-Cluj ; Materiale, I, p. 92 : Vîlcele-Turda şi p. 190 : Deda-Topliţa), *şipuri* (TDRG), *şperlă* (Coman, Gl. : Năsăud), *tisău* (TDRG), *zahai* (TDRG ; Coman, Gl. : Someş).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în alte regiuni : *bocor* (Materiale, I, p. 56 : Vîlcele-Turda), *colboti* (Lexic reg., p. 11 : Berbeşti-Sighet), *corfă* (TDRG), *drîglă* (TDRG), *finge* (Lexic reg., p. 70 : Girişu de Criş-Oradea), *htltav* (Materiale, I, p. 23 : Transilvania), *pîrpariţă* (TDRG), *rubăţ* (Lexic reg., p. 13 : Berbeşti-Sighet), *şperlă* (TDRG ; Lexic reg., p. 109 : Bîlca-Rădăuţi), *tisău* (Lexic reg., p. 16 : Săpînţa-Sighet).

Cuvinte cu fonetism neatestat pînă acum : *demnica, desmetic, împrohodi, zabazi* (variante ale cuvintelor : *dumica, bezmetic, îmbrobodi, zăbovi*).

Sînt atestate în regiuni diferite şi cu forme diferite : *bezeri* (DA : *băzară, bîzară*), *bghidă* (DA : *bidă, bedă*, Banat, Maramureş, Bucovina), *fartaloi* (DA : *fartoi*), *sacriu* (Materiale, I, p. 190 : *săcrii*, Deda-Topliţa), *zahai* (Lexic reg., p. 17 : *zăhăi*, Baia Mare-Şomcuta Mare).

LUCREŢIA MAREŞ

Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Şutu)

ABLÁCĂ s.f. sg. = deschizătura prin care se pune nutreţul în iesle pentru vite.
BĂLĂTRÚC, *-uri*, s.n. = piatra mai mare şi netedă cu care se presează varza în putină.
BĂTÉLE s.f. pl. = uneltele care se folosesc la ascuţit (bătut) coasa.
BDICASEÚ, *-uri*, s.n. = piatra (de cremene), netedă şi rotundă, care se foloseşte la pavatul străzilor.
BDICIULÍ, *bdiciulesc*, vb. tranz. = a pedepsi pe cineva pentru o pagubă (de obicei paguba făcută de vitele intrate pe un loc interzis).

BERC, *-uri*, s.n. = tufă de răchită; p. ext. răchită.

BÓDRI s.m. pl. = dantela care se pune la rochii (pe poale, la mîneci etc.).

BUBÚI, *-e*, s.n. = cocul femeii tinere, făcut îndată după nuntă.

BUBURÚZ s.m. sg., în expr.: *a sta buburuz* = a sta pe vine.

BUMBÚȘCĂ, *bumbuști*, s.f. = floare mică roșie de cîmp.

BUNTUZÍ, *buntuzăsc*, vb. tranz. = a incomoda, a deranja.

BURÉȚI s.m. pl. = pistrui.

CANCÉU, *canceie*, s.n. = cană mare de apă (de obicei de sticlă).

CĂÚC, *căuci*, s.m. = lemnul lung, prevăzut la capăt cu un cîrlig, cu care se scoate apă dintr-o fîntînă puțin adîncă.

CIONTÓS, *-oasă*, adj. = slab, osos.

CIR s.n. sg. = zeama scoasă cînd fierbe mămăliga, înainte de a o mesteca.

CIUF s.m. sg. = copil neastîmpărat, zvăpăiat: *mă ciufule, astîmpără-te!*

CLĂTÍT, *-ă*, adj. = smintit, nebun: *clătit la minte.*

COȘERCÁR, *-i*, s.m. = împletitor de coșuri.

CUI, *cuie*, s.n. = pahar mic cu care se bea țuică.

CULDUCÚTĂ, *-e*, s.f. = prună mică și acră, care se coace timpuriu.

DOLOBÍCA s.f. art., în expr.: *de-a dolobica* = de-a berbeleacul.

DULCEÁLĂ s.f. sg., în expr.: *a avea de dulceală* = a avea mîncare de dulce (nu de post): *am de dulceală pe tot anu, c-am tăiat un porc bun.*

DÚRĂ, *dure*, s.f. = mosor: *am cumpărat o dură de ață.*

DURÚT, *-uri*, s.n. = colț de pîine rumenă, chiar puțin arsă.

FERTĂLÍ, *ferțălesc*, vb. tranz. = **1.** *a lua* prima probă la o haină; **2.** a tivi.

FIRÓNG, *firoange*, s.n. = perdea făcută din țesătură de casă.

FISLÓG, *-uri*, s.n. = dulap de haine.

FLISCUÍ, *fliscuiesc*, vb. intranz. = a fluiera din gură sau dintr-un fluier de lemn.

FOÁMFĂ, *-e*, s.f. = femeie leneșă, neglijentă.

GHIOB, *-uri*, s.n. = vasul în care se bate untul.

GÎNJ, *-uri*, s.n. = cerc făcut din nuiele împletite, care se folosește la legarea a doi pari (de obicei la poartă).

GRIȚĂRÍ, *grițăresc*, vb. refl. și intranz. = **1.** (refl.) a se tîrgui: *s-a grițărit mult*; **2.** (intranz.) a pierde vremea cu nimicuri.

HÁMNIS, *-ă*, adj. = lacom, hapsîn.

IC, *-uri*, s.n. = (glumeț) copil care se amestecă, se vîră în toate.

INIMÁS, *-uri*, s.n. = pămînt lăsat nearat timp de un an pentru a se odihni; pîrloagă.

ÎNGÎNJÍT, *-ă*, adj. = încovoiat: *ce mei* (= mergi) *așa îngînjit?*

ÎNHÎÍ, *înhîiesc*, vb. tranz. = a dărîma: *a înhîit casa veche.*

LĂCRÚTĂ, *-e*, s.f. = cutiuță.

MAÍNTE adv. = cu puțin timp în urmă, adineaori.

MĂNGĂLÍ, *mîngălesc*, vb. tranz. = a călca rufele cu ajutorul unui sul de lemn: *am mîngălit hainele încă jilave.*

MESELÍ, *meselesc*, vb. tranz. = a vărui, a spoi.

MIERUÍ, *mieruiesc*, vb. tranz. = a albăstri rufele.

MIERUIÁLĂ s.f. sg. = albăstreală pentru rufe.

NÎN, *-ă*, adj. = (mai ales despre copii) frumos, frumușel: *nînu nanii, nîn!*

OPĂCI, *opăcesc*, vb. tranz. = **1.** a împăca două sau mai multe persoane certate; **2.** a liniști pe cineva supărat.

PAZÎTÚRĂ, *pazîturi*, s.f. = mîncare gătită.

PÍPĂ, *-e*, s.f. = ghindă: *pipă de goron* (= stejar).

PISĂLÍ, *pisălesc*, vb. tranz. = a cicăli.

PIȘPILÍ, *pișpilesc*, vb. intranz. = a se ocupa de nimicuri în gospodărie: *ce tot pișpilești pe aici?*

PLOÁPTĂN, *-e*, s.n. = plita de fontă a mașinii de gătit.

POTRÁCĂR, *-i*, s.m. = avocat.

RUNC, *runci*, s.m. = bou tînăr.

SILVOÍTĂ s.f. sg. = magiun de prune.

SOCĂCÍTĂ, *-e*, s.f. = bucătăreasă.

STRUJÁC, *-uri*, s.n. = saltea umplută cu paie.

ȘOHÁN adv. = niciodată: *șohan n-am fost acolo.*

ȘOLDÁN, *-i*, s.m. = purcel gras (între 30—60 kg).

ȘTIULÍ, *știulesc*, vb. tranz. = a fura, a șterpeli : *mi-o știulit toți cucuruzii.*

STRÍNFLU, *ștrinfli*, s.m. = ciorap femeiesc.

ȘTROMPOLÍ, *ștrompolesc*, vb. tranz. = a cîrpi (mai ales ciorapi).

TÁRHÁT, *-uri*, s.n. = greutate, povară.

TEMETÉU, *-uri*, s.n. = locul unde se îngroapă vitele moarte.

TICLAZĂU, *-uri*, s.n. = fier de călcat.

TINDÉU, *-eie*, s.n. = ștergar.

TÍRLĂ, *-e*, s.f. = grup, droaie : *o tîrlă de ficiori.*

ULICĂU, *-i*, s.m. = hoinar.

ZÁRIE s.f. sg. = loc arabil situat între dealuri, aproape de sat.

ZOLÍ, *zolesc*, vb. tranz. = a spăla rufele (de obicei cu leșie).

ZVÓCIURI s.n. pl. = bucăți lungi și subțiri de lemn.

Material cules și redactat
de *D. Copilu*

NOTE. Dintre cuvintele de mai sus n-au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice următoarele : *ablacă, coșercar, dolobica, dulceală, îngînjit, nîn, pisăli, pișpili, știuli, zarie, zvociuri.*

Sînt atestate, cu același sens, în alte regiuni sau localizate neprecis următoarele : *bălătruc* (Viciu, Gl. : Aiud), *bătele* (Materiale, I, p. 248 : Sereca-Orăștie ; LR, 3/1959, p. 69 : Lunca Vașcăului-Oradea), *bureți* (Lexic reg., p. 11 : Berbești-Sighet ; Materiale, I, p. 281 : Șieu Măgheruș-Bistrița ; LR, 3/1959, p. 72 : Lunca Vașcăului-Oradea), *canceu* (Materiale, I, p. 162 : Deda-Toplița), *ciontos* (LR 6/1959, p. 46 : Lunca Vașcăului-Oradea), *cir* (DA), *clătit* (Lexic reg., p. 11 : Berbești-Sighet ; LR 6/1959, Lunca Vașcăului-Oradea), *dură* (Coman, Gl. : Someș), *ghiob* (Lexic reg., p. 65 : Holod-Beiuș), *lăcruță* (CV 4/1952, p. 31 : Valea Crișului Negru-Beiuș ; Materiale, I, p. 179 : Deda-Toplița și p. 260 : Popești-Marghita Oradea), *mainte* (Viciu, Gl. : Miercurea Ciuc ; Lexic reg., p. 71 : Girișu de Criș-Oradea), *mîngăli* (Lexic reg., p. 9 : Sanislău-Carei), *meseli* (Coman, Gl. : Tîrnava Mică ; Lexic reg., p. 9 : Sanislău-Carei ; Materiale, I, p. 261 : Cavnic-Lăpuș-Baia Mare), *silvoiță* (CV 6/1951, p. 27 : Hida-Cluj ; Materiale, I, p. 267 : Geoagiu-Orăștie ; LR, 2/1960, p. 21 : Dej-Cluj), *socăciță* (TDRG, Materiale, I, p. 26 : Transilvania și p. 267 : Petroșeni), *șohan* (TDRG ; Materiale, I, p. 268 : Petroșeni), *ștrinflu* (Lexic reg., p. 23 : Hindeaga-Șomcuta Mare ; Materiale, p. 194 : Deda-Toplița), *strujac* (Materiale, I, p. 191 : Deda-Toplița, p. 267 : Sereca-Orăștie, p. 288 : Șieu Măgheruș-Bistrița), *ulicău* (Lexic reg., p. 73 : Girișu de Criș-Oradea), *zoli* (TDRG ; Lexic reg., p. 13 : Berbești-Sighet).

Sînt atestate în aceeași regiune, dar cu alt sens (sau nuanță de sens) : *bodri* (cf. Materiale, I, p. 57), *buntuzi* (cf. Materiale, I, p. 58), *ferțăli* (cf. Materiale, I, p. 69), *fișlog* (cf. Materiale, I, p. 69), *înhii* (cf. DA), *pipă* (cf. Materiale, I, p. 85), *tărhat* (cf. Materiale, I, p. 98), *zoli* (cf. Materiale, I, p. 104).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanță de sens) și în alte regiuni : *bălătruc* (Coman, Gl. : Someș), *berc* (TDRG ; Coman, Gl. : Vîlcea), *buburuz* (DA), *bumbușcă* (Lexic reg., p. 11 : Berbești-Sighet), *buntuzi* (Lexic reg., p. 7 : Sanislău-Carei), *bureți* (Lexic reg., p. 48 : Bistrița-Turnu Severin), *cauc* (DA ; Viciu, Gl. : Hațeg), *ciuf* (TDRG ; CV, 5/1951, p. 26 : Romanați ; Materiale, I, p. 165 : Deda-Toplița), *duruț* (Viciu, Gl. : Lugoj ; CV, 11—12/1950, p. 38 : Chisindia-Arad ; LR, 6/1959, p. 51 : Măru-Caransebeș), *fliscui* (LR, 6/1959, p. 53 : Pașcani-Iași), *gînj* (TDRG ; Lexic reg., p. 96 : Crihalma-Rupea), *ghiob* (Viciu, Gl. : Bistra ; CV, 11—12/1950, p. 38 : Chisindia-Arad), *grițări* (Lexic reg., p. 70 : Girișu de Criș-Oradea), *ic* (TDRG ; DA ; Coman, Gl. : Someș), *lăcruță* (Lexic reg., p. 66 : Holod-Beiuș), *opăci* (TDRG ; Lexic reg., p. 83 : Rîmnicu Vîlcea-Argeș ; Materiale, I, p. 263 : Sereca-Orăștie), *pipă* (Materiale, I, p. 264 : Sereca-Orăștie), *runc* (Lexic reg., p. 31 : Boureni-Băilești și p. 85 : Rîmnicu Vîlcea-Argeș), *șoldan* (TDRG ; Lexic reg., p. 22 : Firiza-Șomcuta Mare), *tărhat* (TDRG), *temeteu* (TDRG), *zoli* (Lexic reg., p. 112 : Bîlca-Rădăuți).

Sînt atestate în aceeaşi regiune, dar cu forme diferite : *bdicaşeu* (Materiale, I, p. 55 : *bicaşău*), *bătele* (Materiale,I, p. 55 : *băteli*), *culducuţă* (Materiale, I, p. 65 : *cudulcuţă*), *griţări* (Materiale, I, p. 72 : *griţăli*), *fliscui* (Materiale, I, p. 69 : *fliscăi*), *firong* (Materiale, I, p. 69 : *firhong*), *mierui* (Materiale, I, p. 79 : *mierti*), *mieruială* (Materiale, I, p. 79 : *mierţială*), *ploaptăn* (Materiale, I, p. 87 : *ploactăn*), *silvoiţă* (Materiale, I, p. 93 : *silvoiz*), *ştrinflu* (Materiale, I, p. 97 : *ştrimplu*), *ticlazău* (Materiale, I, p. 98 : *tiglazău*).

Sînt atestate în regiuni diferite şi cu forme diferite : *bdiciuli* (DA : *biciula, biciuli, biciului* — Transilvania şi Moldova), *culducuţă* (DA : *culcuduţă*), *firong* (Coman, Gl. : *fijloange* — Brăila ; CV, 3—4/1951 : *firhong*, Beiuş -Bihor), *hamniş* (DA : *hamiş* — Transilvania), *mainte* (Materiale, I, p. 180 : *măinte*, Deda-Topliţa), *mieruială* (Materiale, I, p. 181 : *mierială*, Deda-Topliţa), *pazîtură* (CADE : *păzîtură*, Transilvania), *potracăr* (Coman, Gl. : *potracîn, potracăn, potroacăr*, Brăila), *silvoiţă* (Lexic reg., p. 22 : *silvăiz*, Firiza-Şomcuta Mare ; Materiale, I, p. 190 : şi *silvoiz*, Deda-Topliţa), *strujac* (Lexic reg., p.67 : şi *stromojac*, Holod-Beiuş), *ticlazău* (Lexic reg., p. 22 : *ticlăzău*, Firiza-Şomcuta Mare), *tindeu* (DA : *chindeu*).

Sînt înregistrate în dicţionare cu alte sensuri : *cui* (DA), *tîrlă* (DM).

LUCREŢIA MAREŞ

DIN NOU DESPRE RAPORTURILE DINTRE *CODICELE VORONEȚEAN* ȘI *APOSTOLUL* DIACONULUI CORESI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Într-un studiu publicat recent, N. Corlăteanu și-a propus să demonstreze că, pentru *Apostolul* tipărit în 1563, Coresi și colaboratorii săi nu au folosit traduceri mai vechi, ci o versiune slavă meridională, iar textul lor ar fi independent de cel din *Codicele Voronețean* [1].

Spre a-și dovedi teza, Corlăteanu compară versiunile românești ale Faptelor Apostolilor din *Codicele Voronețean* și din Coresi cu o versiune slavă meridională, de care *Apostolul* lui Coresi e foarte apropiat, pe cînd versiunea din *Codicele Voronețean* e diferită. Uneori traducerea din *Codicele Voronețean* e mai bună, alteori versiunea lui Coresi redă mai bine textul slav. În *Codicele Voronețean* numele proprii sînt adaptate la versiunea românească, ceea ce nu se întîmplă în versiunea lui Coresi.

În fine, notele tipiconale și zacealele din versiunea lui Coresi reproduc pe acelea din textul slav, pe cînd în *Codicele Voronețean* notele și zacealele sînt traduse în românește.

Acestea sînt motivele pentru care Corlăteanu neagă orice raport între versiunea românească din *Codicele Voronețean* și cea din *Apostolul* lui Coresi. „Materialul expus ne convinge, cred", zice Corlăteanu, „că tipărindu-și *Apostolul*, Coresi și colaboratorii săi n-au folosit traducerile mai vechi" (p. 455). Ceva mai mult, Corlăteanu pare a susține că și *Întrebarea creștinească* a lui Coresi (din 1559) ar fi fost tradusă direct din sîrbește de Coresi și de colaboratorii săi (p. 457, n. 2).

★

Argumentarea lui Corlăteanu e bine condusă și exemplele sînt concludente. El cunoaște literatura chestiunii. Dar Corlăteanu uită un

[1] N. Corlăteanu, *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre „Codicele Voronețean" și „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)*, în *Omagiu lui Al. Graur*, *SCL*, X, 1960, p. 443–457.

singur lucru, esențial în problema pe care o examinează: să ne spună *cum* se explică *asemănările* dintre versiunea românească din Coresi și cea din *Codicele Voronețean* și, dacă aceste asemănări există, *cum* se împacă prezența lor cu concluziile la care a ajuns, concluzii pe care le-am amintit mai sus?

În studiul nostru anterior asupra raportului dintre aceste două versiuni românești ale *Apostolului* [1], am arătat că *asemănările dintre cele două versiuni nu pot fi datorite hazardului*, și că ele cuprind 70—80% din textul (fragmentar) care ne-a fost transmis în *Codicele Voronețean* [2].

Ca o chestiune de metodă, am invocat un *argument peremptoriu*, care probează asemănarea dintre cele două versiuni românești ale *Apostolului* slav: anume constatarea că *aceleași greșeli sau omisiuni figurează în cele două texte.*

Pe de altă parte, faptul că cele două versiuni sînt divergente l-am explicat prin aceea că diaconul Coresi și colaboratorii săi au folosit și *o altă* versiune românească a *Apostolului* slav (p. 747).

În privința *Întrebării creștinești* tipărite de Coresi în 1559, în ediția critică a *Catehismului Marțian*, pe care am dat-o mai demult [3], am arătat că Coresi a folosit un text aproape identic cu al *Catehismului Marțian*, rotacizant. Traducerea *directă* din slavă a acestui text, de către Coresi și colaboratorii săi, este deci exclusă.

*

Corlăteanu a cercetat numai *o parte* a problemei puse de cele două versiuni românești ale *Apostolului* din secolul al XVI-lea. Privită în întregimea ei, nu vedem o altă explicație posibilă a problemei, în afară de cea propusă anterior de noi, în termenii următori:

„1. *Ap. Cor.* a folosit, în majoritatea cazurilor (70—80% din textul comparabil cu traducerea fragmentară din *C.V.*), o versiune românească asemănătoare cu versiunea din *C. V.*;

2. Pe lîngă această versiune, *Ap. Cor.* a mai folosit o a doua traducere independentă față de *C. V.*;

3. Coresi a modificat unele pasaje din traducerea pe care a folosit-o, făcînd-o mai corectă. (Nu întotdeauna textul lui Coresi e mai corect decît al *C. V.*, pentru că există pasaje în care traducerea mai corectă e dată de *C.V.*)" (p. 750).

---

[1] Al. Rosetti, *Despre raportul dintre „Codicele Voronețean" și „Apostolul" diaconului Coresi*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 745—751.

[2] Șt. Pașca, în studiul său *Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc. Versiunile românești din secolul al XVI-lea ale „Apostolului"*, din *Cercetări de lingvistică*, III, Cluj, 1958, p. 58—59, trece repede peste aceste asemănări, care dezmint teza pe care o susține.

[3] În 1924; reprodusă în cartea noastră *Mélanges linguistiques...*, Copenhaga-București, 1947, p. 542 ș.u. Vezi ediția facsimilată a lui I. Crăciun, *Catechismul românesc din 1544*, Sibiu-Cluj, 1945—1946.

CĂRȚI DE POPULARIZARE A ȘTIINȚEI TRADUSE DE PETRU MAIOR

DE

N. A. URSU

La 14 februarie a. c. s-au împlinit 140 de ani de la moartea lui Petru Maior. În cursul acestui an se împlinesc probabil și 200 de ani de la nașterea marelui cărturar ardelean, dacă este adevărat că a murit în vîrstă de 60 de ani, cum menționează documentul care atestă data decesului său. Data exactă a nașterii nu se cunoaște încă.

Cinstind memoria acestui corifeu al Școlii ardelene, care domină cu personalitatea sa cîteva decenii din istoria culturală a poporului nostru, la începutul secolului trecut, vom pune în lumină cu acest prilej un aspect necunoscut al activității sale multilaterale.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea au apărut, în tipografiile românești din Viena, Buda, Liov, Sibiu și Brașov, un mare număr de manuale școlare, colecții de legi și cărți de popularizare a științei, ai căror autori sau traducători în limba română nu sînt menționați pe foaia de titlu ori în cuprinsul scrierilor respective. Printre acestea se numără și următoarele : 1) *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Răspacului și Neschingului, a mai multor învățate și iconomicești soțietăți împreună soț*, Buda, 1812 (171 p.); 2) *Învățătură de a face sirup și zăhăr din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de D. Ioann Nep. Neuhold*, Buda, 1812 (24 p.); 3) *Dissertație a lui Ioann Burgher M. D. despre zăhăr, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face*, Buda, 1813 (28 p.); 4) *Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măestria de a face vin, vinars și oțet, întocmită de autorii Șaptal, Rozier, Parmentier și Dussieux și întru acest chip scurtată de abbatul Ludovic Mitterpaher*, Buda, 1813 (109 p.); 5) *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale sporadice, adecă pe ici pe colo îmblătoare, ale vitelor celor cu coarne, precum și a cailor, a oilor și a porcilor*, Buda, 1816 (130 p.). Toate aceste broșuri sînt înregistrate în *Bibliografia românească veche*, tomul III, și se află în Biblioteca

Academiei R.P.R. Cu o singură excepție (textul menționat de noi la nr. 3), ele se găsesc și în Biblioteca Centrală „M. Eminescu" din Iași [1].

Studiind limba acestor cinci texte, în comparație cu limba operelor cunoscute ale lui Petru Maior, am ajuns la concluzia că ele sînt, fără îndoială, traduceri de-ale sale. Argumentele filologice pe care le vom cita mai jos susțin unele știri documentare în acest sens și confirmă ipoteza emisă de N. Iorga, dar neacceptată de alți istorici ai literaturii noastre, că traducătorul lor ar putea fi Petru Maior.

În *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, vorbind despre activitatea lui Petru Maior, N. Iorga face următoarea observație: „Poate tot de dînsul, sau prin îndemnul lui măcar, se tipăriră traduceri și prelucrări privitoare la viața țeranului și ocupațiile lui. Astfel, în 1806, *Povățuirea către economia de cîmp*; în 1812, *Învățătura pentru prăsirea pomilor*, tradusă după Haintl; în 1816, *Învățătura pentru ferirea și doftoria boalelor* [la vite]. Știm că astfel de publicații intrau în planurile lui Maior, cînd cerea locul din Buda" (p. 246). Dintre cele trei scrieri menționate de Iorga, prima este o prelucrare făcută de Șincai, cum au dovedit de multă vreme S. Pușcariu [2] și Al. Borza [3]. Restul sînt într-adevăr traduceri de-ale lui Maior, după cum vom demonstra mai departe.

Ipoteza lui Iorga se bazează în primul rînd pe faptul că în recomandarea pe care o face Samuil Vulcan lui Petru Maior, cînd direcția tipografiei din Buda îi cere să desemneze un om învățat pentru a ocupa postul de revizor al cărților romînești, rămas vacant după moartea lui Samuil Micu, episcopul orădean consemnează — printre alte calități ale protopopului de la Reghin — și familiarizarea lui cu practicile și terminologia economiei rurale [4]. Din mențiunea lui Samuil Vulcan rezultă însă că traducerea în limba romînă a unor cărți de economie rurală nu era o intenție a lui Petru Maior, înainte de a fi numit revizor, cum crede Iorga, ci o sarcină a tipografiei din Buda, pe care aceasta trebuia să o îndeplinească cu sprijinul revizorului cărților romînești. Altfel nu avea sens ca alături de referințele asupra studiilor și asupra gradului de cunoaștere a limbii romîne și a unor limbi străine să se precizeze că este și un bun cunoscător al economiei rurale.

Ca și tipografia romînească din Viena sau cea din Liov, tipografia din Buda era obligată, prin aplicarea unor prevederi de politică culturală a imperiului austriac, să tipărească manuale școlare și cărți de popularizare a științei pentru romînii din Ardeal. În această situație, traducătorii unor asemenea cărți, mai ales cînd dețineau și înalta funcție de revizor al cărților romînești, nu mai semnau traducerile făcute de ei,

[1] În cursul discuției faptelor lingvistice, vom folosi pentru scrierile menționate următoarele abrevieri: HPP = *Învățătură pentru prăsirea pomilor...*; NIS = *Învățătură de a face sirup și zăhar...*; BDZ = *Dissertație a lui Ioann Burgher...*; MVV = *Învățătură despre agonisirea viței de vie...*; FDB = *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor...*

[2] S. Pușcariu, „*Economia" din 1806—de Șincai*, „Dacoromania", I (1920—1921), p. 348.

[3] Al. Borza, *Prima istorie naturală românească*, „Transilvania", LII (1921), p. 825.

[4] „Quod economiam ruralem ita familiarem sibi reddiderit, ut occurentes in ea terminos probe intelligat", apud At. M. Marienescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883, p. 82.

considerînd probabil că se achită de o obligație de serviciu. Așa se explică, desigur, faptul că Gheorghe Șincai nu semnează *Povățuirea către economia de cîmp*, apărută la Buda în 1806, cînd el suplinea postul de revizor, după moartea lui Micu, și nici *Povățuirea către aritmetică*, apărută tot în 1806, a cărei limbă dovedește că este de asemenea o traducere a sa. Situația se prezintă la fel și în cazul lui Maior. Deținînd funcția de revizor al cărților românești, el n-a semnat traducerea cărților de economie rurală, pentru că făcea acest lucru și dintr-o obligație de serviciu. Se poate să fi existat și anumite instrucțiuni în acest sens, dat fiind faptul că aproape nici unul dintre manualele școlare și cărțile de popularizare a științei apărute atunci la Viena, Liov și Buda nu poartă semnătura traducătorului sau a autorului lor.

Înainte de a expune argumentele în baza cărora atribuim lui Maior traducerea scrierilor menționate, să stabilim din ce limbă au fost traduse. Pentru primele patru cărți problema este mai simplă, deoarece în titlul scrierilor respective sînt pomenite numele autorilor: Francisc Heintl, I. Neuhold, I. Bürger și L. Mitterpacher, care pot constitui un indiciu că traducerea lor s-a făcut din limba germană. A cincea scriere, *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor...*, nu poartă numele autorului și nu specifică nici limba din care a fost tradusă. Următoarele referințe din cuprinsul cărții ne determină să presupunem că este o traducere din limba maghiară: „foarte adeseori cu nenorocita și precontăgioasa boală de vite sau puștla cornutelor iubita noastră patrie Ungaria se devastă, adecă se pustiește" (p. 23); „boala de vite în patria noastră Ungaria adeseori se escază" (p. 25). Dacă originalul ar fi fost un text german, nu se putea întîlni în el expresia „patria noastră Ungaria". Pe de altă parte, traducătorul român nu putea folosi această expresie, pentru că patria lui era Ardealul. Numai un autor maghiar a putut să se refere la patria sa în acești termeni.

Trecînd acum la prezentarea argumentelor filologice cu ajutorul cărora vom demonstra că traducerea celor cinci texte menționate s-a făcut de către Petru Maior, consemnăm mai întîi faptul că, sub toate raporturile, limba acestor scrieri este *identică* cu limba operelor semnate de Maior. Această identitate, care se poate cu ușurință constata prin simpla lectură paralelă a cîtorva pagini, nu s-ar putea dovedi aici decît prin reproducerea paginilor respective. Dar pentru că o asemenea operație prezintă unele dificultăți, vom cita în continuare cîteva fapte lingvistice comune atît textelor în discuție, cît și scrierilor cunoscute ale lui Petru Maior. Menționăm că aproape toate exemplele pe care le vom cita sînt particularități ale limbii lui Maior.

Potrivit părerii sale că limba română literară trebuie îmbogățită și prin împrumuturi din dialectul macedoromîn, Petru Maior folosește în scrierile lui un număr relativ mare de cuvinte macedoromîne [1]. Unele dintre aceste cuvinte se întîlnesc și în traducerile de care ne ocupăm. De exemplu, *căștigă* „grijă" (FDB, 6,30), *copie* „mulțime, turmă" (FDB, 6),

[1] Vezi Th. Capidan, *Petru Maior și aromînii*, în „Junimea literară", XII (1923), p. 63, și G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, vol. III, Iași, 1927, p. 249.

demînda „porunci" (MVV, 24; FDB, 29), *ermă* „pustie" (HPP, 127), *fară* „neam" (MVV, 23), *pleagă* „rană" (MVV, 37), *puștlă* „ciumă" (FDB, 23) și altele [1]. *Învățătura pentru ferirea și doftoria boalelor*, în care se întîlnesc mai multe aromînisme decît în celelalte texte, cuprinde și unele comentarii privind împrumutul de termeni din dialectul macedoromîn. În interesanta postfață pe care Maior o scrie la această traducere, el face — adresîndu-se cititorului — și următoarea precizare: „întru prefacerea acestei cărticică m-am întrăbuințat cu mai multe dialecte ale limbei romînești, din carele unele nu sînt cunoscute în patria ta". Deși nu o spune în mod expres, Maior se referă aici la dialectul macedoromîn. Următoarele note din cuprinsul cărții întăresc această afirmație: „Vitele toate laolaltă ce sînt supt căștiga adecă grija păstoriului, unii după plasa vitelor le dau desclinite numiri; așa, zic turmă de oi, iară turmă de boi nu zic. Noi toate le chemăm copía, după datina romînilor celor preste Dunăre, care cuvînt în sine înseamnă mulțime" (p. 6); „Lîngoare pre alocurea se numește numai un feli de boală rea, de carea doarme omul dus și, ieșindu-și din fire, vorbește într-airea. Ci fiindcă acest cuvînt în sine înseamnă orice plasă de boală la romînii cei preste Dunăre, și noi în cărticica aceasta întru acel înțăles îl luăm, adecă pentru orice beteșug; totoș uneori însămnăm cu el anume boala cea rea" (p. 12).

Tot pe linia aceasta a împrumutului de cuvinte din dialectul macedoromîn trebuie menționată prezența în scrierile de care ne ocupăm, ca și în restul scrierilor lui Petru Maior, a unor forme cu *a* protetic. De exemplu, *acășunată* (FDB, 107), *acrescută* (FDB, 85), *arîde* „înșela" (HPP, 124), *aroade* (FDB, 88), *asparge* (FDB, 125), *atoarnă* (NIS, 17) [2].

Forma *atînt* „atît", care apare în *Dialog întră nepot și unchi*, Buda, 1819, p. 55, 93 („cu *atînt* mai bucuros mă învoiesc"; „aceasta e pricina de *atînta* mulțime acum se numără de sloveni"), se întîlnește foarte des în trei din cele cinci traduceri pe care le atribuim lui Maior: MVV, 16, 26, 57, 59, 62, 67, 109; BDZ, 4, 6, 12, 15, 19, 27; FDB, 11, 98, 106. Uneori *atînt* apare în corelație cu *cînt* „cît" („*atînt* zăhar *cînt* poftește trebuința casei", BDZ, 27; „nu *atînt*, *cînt* pămînturile...", MVV, 29). Cu privire la proveniența formei *atînt* în scrisul lui Maior s-au emis pînă în prezent două păreri, fiecare cuprinzînd cîte o parte de adevăr. S. Pușcariu o consideră de origine macedoromînă [3], iar Șt. Cuciureanu ca un reflex al influenței limbii italiene [4]. Dată fiind frecvența formei respective în unele scrieri din jurul anului 1813, cînd italienismul lui Maior nu era încă prea evoluat, credem că *atînt* este la el în primul rînd de proveniență

[1] *Copie*, accentuat astfel de Maior, este mai curînd un neologism de origine latină, atît la el, cît și în scrisul macedoromînilor cu care venise în contact. *Fară* se întîlnește și în unele graiuri din sud-vestul Ardealului (vezi O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 317).

[2] Unele din formele menționate nu au corespondent în dialectul macedoromîn. Pe acestea Maior le-a creat probabil prin analogie cu cele macedoromîne sau cu cele italiene (cf. it. *accréscere*, *aspèrgere*).

[3] S. Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba romînă*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", I (1921—1922), p. 118.

[4] Șt. Cuciureanu, *Italienisme la Petru Maior*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, seria filologie, X (1959), fasc. 1—2, p. 66.

macedoromînă. Desigur, nu este exclusă posibilitatea ca Maior să fi refăcut în spirit etimologist formele mai vechi *atît* și *cît*, prin raportare la lat. *tantus*, *quantus* sau it. *tanto*, *quanto*.

De la forma *cînt*, cu sufixul *-ime*, Maior a creat calcul *cînțime* „cantitate", așa cum de la *cît*+sufixul *-ime* s-a creat calcul *cîtime*, cu o circulație atît de largă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Forma *cînțime* se întîlnește în două din traducerile pe care i le atribuim: „despre *cînțimea* (măsura) mustului carea o dă un arbore" (BDZ, 21); „de nu este în must acea *cînțime* de zăhar carea e de lipsă spre a face spiriți de ajuns" (MVV, 63).

O altă particularitate lingvistică comună atît scrierilor semnate de Petru Maior, cît și traducerilor pe care le atribuim lui o constituie prezența unui mare număr de neologisme de origine latină sau italiană și, mai ales, tratamentul pe care-l aplică el acestor neologisme, sub raportul adaptării lor la sistemul limbii romîne.

Este cunoscută strădania lui Maior de a înfățișa limba romînă într-o formă cît mai apropiată de limba latină. Această preocupare ia amploare mai ales către sfîrșitul vieții sale, cînd lucra la *Orthographia romana sive latino-valachica*, apărută la Buda, în 1819. Constatînd că limba romînă prezintă numeroase apropieri cu limba italiană, Petru Maior a pus ortografia italiană la baza sistemului său ortografic, pe care l-a dezvoltat apoi în raport cu ortografia latină. În *Orthographia romana* el stabilește, printre altele, și unele legi fonetice privind evoluția limbii romîne, potrivit cărora adaptează forma unor neologisme folosite în scrierile sale. De exemplu, prin analogie cu termenii latinești moșteniți (*mormînt*, *pămînt*), Maior transformă pe *e* din sufixul lat. *-mentum* (sau it. *-mento*) în *î*. Astfel, alături de forma *monumînt*, din *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 324, și de *testamînt*, din *Istoria bisericei romînilor*, Buda, 1813, p. 147, întîlnim în scrierile de care ne ocupăm cuvinte ca *isperimînt* (BDZ, 17; MVV, 94), *încremînt* „creștere, dezvoltare" (BDZ, 5), *medicamînt* (MVV, 105), *nutremînt* (HPP, 49; FDB, 27), *recremînt* „rezid, murdărie" (MVV, 89), *șezămînt* „sediment" (BDZ, 15; MVV, 69), *împărămînt* „temperatură" (MVV, 5).

Tot prin analogie cu unii termeni latinești moșteniți (*gură*, *moară*, *sare*, *soare*), Maior transformă pe *l* intervocalic din unele neologisme în *r*. Alături de *canaruri* „canale", din traducerea *Întîmplărilor lui Telemah*, Buda, 1818, p. 8, întîlnim în scrierile pe care i le atribuim formele *cruderitate* (FDB, 125), *dirigență* „sîrguință" (FDB, 108), *faciritate* (FDB, 87), *scopură* „stîncă" (HPP, 41). Forma *esempru*, din *Întîmplările lui Telemah*, p. 24, 54, și din *Dialog între nepot și unchi*, Buda, 1819, p. 74, 82, se întîlnește și în *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor...*, p. 111, 125. Ea constituie o particularitate a scrisului lui Maior din ultima fază a activității sale. Pînă în 1816 el folosise consecvent *esemplu*. *Esempru* poate fi atît un împrumut direct din it. *esempro*, cît și o formă analogică creată de Maior, potrivit părerii sale că romînii schimbă pe *l* în *r* chiar și atunci cînd în limba latină nu este intervocalic [1].

[1] „Interdum etiam dum non est apud Latinos inter duas vocales, Valachi mutant in *r*", *Orthographia romana...*, p. 31.

Formele *cădabru* (FDB, 32), *cădăbros* (FDB, 72), *nocib* (FDB, 109), *osărba* „observa" (FDB, 107), *preserba* „apăra" (FDB, 113) și *sîrbi* „servi" (HPP, 4, 12, 120) sînt de asemenea creații analogice. Maior a transformat, în cazul acestor neologisme, pe *v* în *b*, după modelul unor cuvinte latinești moștenite (*bătrîn*, *cerb*, *corb*).

Dintre puținele calcuri lingvistice folosite de Petru Maior, care constituie o particularitate comună atît scrierilor semnate de el, cît și celor de care ne ocupăm, menționăm mai întîi pe *alsăuire* „proprietate, însușire". Același calc apare și în scrisul lui Samuil Micu, dar sub forma *asăuire* [1]. Termenul *alsăuire* apare în următoarele cărți semnate de Petru Maior: *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia*, p. 315 („ci cu mult mai nainte de a întra neamurile aceste în Italia, au avut în limba sa această *alsăuire*"); *Istoria bisericei romînilor*, p. 45 („ba încă după *alsăuirea* limbei romînești nu atîta se înțălege ținutul, precum neamul romînilor"); *Întîmplările lui Telemah*, p. 46 („boldit a cînta plăcutele *alsăuiri* cu care natura au dăruit cîmpul"); *Dialog întră nepot și unchi*, p. 64 („pentru aceea limba romană sau latină cea poporană nu după lung timp s-au amestecat cu limba lăcuitorilor celor vechi și au scăzut întru *alsăuirile* sale cele vechi"). Cuvîntul se întîlnește, uneori alături de *însușire*, în patru dintre cele cinci texte pe care le atribuim lui Maior: HPP, 25, 68; BDZ, 12; MVV, 18, 23, 79; FDB, 18, fapt care constituie încă o dovadă că traducerile respective sînt făcute de el.

Alte calcuri lingvistice care fac legătura între scrierile semnate de Maior și una din traducerile pe care i le atribuim sînt următoarele: *boieresc* „nobil", *boierie* „nobleță" și *îmboieri* „înnobila". Primul termen, *boieresc*, apare în *Întîmplările lui Telemah*, p. 35 („avea un suflet așa de spurcat și viclean, pre cît a lui Sesostre era *boieresc* și drept") și în *Dialog întră nepot și unchi*, p. 65 („ci numărul cel cumplit al romînilor, precum și inima cea *boierească* a lor"). *Boierie* apare în *Întîmplările lui Telemah*, p. 56 („vedea întru acest tînăr o *boierie* și o minunată mărime"). Calcul *îmboieri* apare în HPP, p. 59 („cum se cade a prăsi din sîmburi pomii și a se *îmboieri*"); tot aici, la p. 7 și 78, se întîlnește și substantivul *îmboierire* („altuirea și *îmboierirea* pomilor"; întră aflările cele iconomicești, cea mai mărită și mai de folos e *îmboierirea* pomilor").

În sfîrșit, vom mai cita încă două fapte lingvistice comune scrierilor lui Maior și traducerilor pe care i le atribuim, pentru a conchide că versiunea românească a textelor în discuție este fără îndoială opera cărturarului ardelean. Mai întîi menționăm prezența formei *esca*, în loc de *isca*, atît în *Dialog întră nepot și unchi*, p. 96 („aceea este limbă noauă, togma străină de firea limbei sloveană, la suta a noauă de la Domnul Hristos *escată*"), cît și în două din textele de care ne ocupăm: HPP, p. 145 („[boala] se *escază* din cauze sau din afară sau din lontru") și FDB, p. 106 („mai rar poate acest rău a se *esca*").

Al doilea fapt pe care-l invocăm este prezența în patru din cele cinci traduceri pe care le atribuim lui Maior a verbului *răsfuga* „emana, evapora, transpira" și a substantivului *răsfugare*, ambii termeni fiind

[1] *Loghica adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei*, Buda, 1799, p. 37.

folosiți și în traducerea *Întîmplărilor lui Telemah* („ arbori... care, înflorind în fieștecare timp al anului, *răsfugă* un miros decît toate miresmele mai plăcut", p. 8; „lăuda... primăvara cea încoronată cu flori, *răsfugările* sale cele bine mirositoare", p. 44). Iată acum și cîteva locuri în care apare verbul *răsfuga* și substantivul *răsfugare* în textele de care ne ocupăm: „la razele soarelui, nici un abur... de aci înainte nu *răsfugă*" (NIS, 17); „umezeala cea de desupt se *răsfugă* în sus" (HPP, 65); „[din cireși] în pămîntul cel gras de multe ori se *răsfugă* rășină și gumă dintr-înșii" (HPP, 42); „să nu o atingă groși den apă *răsfugați*... vapori" (MVV, 7); „*răsfugările* sau răsuflările cele odorate" (MVV, 56); „*răsfugările* sau răsuflările pămîntului cele cu putrăgiune" (FDB, 6); „transpirația sau *răsfugarea* vitei contăgioasă" (FDB, 19).

Răsfuga este un italienism (< it. *risfogare*) [1]. În scrierile lui Maior se întîlnesc numeroase neologisme de origine latino-romanică în care prefixul *re-* (it. *ri-*) apare sub forma *ră-*, prin analogie cu tratamentul lui *re-* în cuvintele latinești moștenite (*rămîne, răpune, răposa* etc.). Astfel, alături de *răciti, răcomîndare, răzoluție, răscript*, din *Istoria bisericei romînilor*, p. 53, 316, 339 și 345, aflăm în scrierile de care ne ocupăm forme ca *răcădea* (MVV, 19), *răduce* (MVV, 87), *răpurga* (FDB, 109), *răsista* (FDB, 65), *răsorbi* (FDB, 95, 100), *răținea* (MVV, 8), *răține* (NIS, 8).

★

Pe lîngă textele discutate mai sus, în tipografia din Buda s-au tipărit în același timp încă două broșuri de economie rurală, al căror traducător în limba romînă este de asemenea necunoscut. Este vorba de textul intitulat *Învățătura lui Carol Filibert de Lastirie despre sădirea bumbaculuĭ*, Buda, 1810, și *Pentru facerea zaharului din mustureață de jugastru*, Buda, 1812. Aceste broșuri nu se găsesc în nici una din bibliotecile mari din țara noastră. *Bibliografia romînească veche*, tomul III, p. 22 și 61, le citează după *Catalogus librorum qui in Typographia Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae venales prostant...*, Buda, 1841.

Așa cum a stabilit cercetătorul maghiar Jean Kósa, broșura intitulată *Pentru facerea zaharului din mustureață de jugastru* este tradusă de Petru Maior, pe baza unui rezumat în limba latină făcut de Paul Kitaibel, profesor la universitatea din Pesta, după lucrarea mai mare a profesorului Christian Mikan de la universitatea din Praga, intitulată *Über die Zuckererzeugung aus Ahornsaft* [2]. După rezumatul în latinește al lui Paul Kitaibel s-au făcut în același timp traduceri și în limbile maghiară, slovacă și sîrbă. Jean Kósa consideră traducerea romînească drept cea mai interesantă, datorită personalității remarcabile a autorului ei. Faptul că Petru Maior, ca și traducătorii în celelalte limbi, au prestat această muncă dintr-o însărcinare oficială și că a fost remunerat pentru ea, după cum

[1] Vezi și Șt. Cuciureanu, *art. cit.*, p. 61.

[2] Jean Kósa, *Un ouvrage économique en cinq langues*, în „Revue d'histoire comparée", III (1945), p. 209. Asupra acestui articol mi-a atras atenția colegul Pompiliu Teodoru, cercetător la Filiala Cluj a Academiei R.P.R., căruia îi aduc și aici mulțumirile mele.

arată Kósa pe baza unor date de arhivă, constituie motivul pentru care el n-a semnat traducerea respectivă.

Informațiile oferite de articolul lui Jean Kósa sînt un argument puternic în sprijinul afirmației noastre că și celelalte scrieri românești de economie rurală apărute la Buda, în timpul cît Maior a funcționat acolo ca revizor al cărților românești, sînt tot traducerile sale. Dacă am putea cerceta sub raport lingvistic textul discutat de Kósa, am ajunge desigur la aceleași rezultate la care am ajuns cercetînd scrierile de care ne-am ocupat. Sub rezerva descoperirii unor date de arhivă sau a posibilității de a studia limba textului intitulat *Învățătura lui Carol Filibert de Lastirie despre sădirea bumbacului*, presupunem că și această traducere este făcută tot de Petru Maior.

*

Prin traducerea cărților de economie rurală discutate mai sus, Petru Maior nu se achita numai de o obligație de serviciu, ci împlinea în același timp o mare datorie față de poporul căruia aparținea. Popularizarea prin tipar a unor cunoștințe agrotehnice sau zootehnice era continuarea firească a activității sale de luminător al țăranilor, cînd era la Reghin, despre care referă el însuși în *Răspunsul la cîrtirea carea s-au dat asupra personei lui Petru Maior*, Buda, 1814 : „Mergea Petru Maior prin sate, unde — adunînd pruncii — făcea examen; pre cei ce știa îi lăuda, pre ceialalți părintește îi dojenea și rînduia mijlociri ca să învețe. Vara umbla pe cîmpuri, prin păduri, unde știa că sînt adunați pruncii a paște vitele, și — văzîndu-i — îi striga la dînsul; carii cunoscîndu-l, îndată alerga toți acolo, și el îi întreba de cele ce au învățat și de nou îi mai învăța și-i lumina, avînd osebită dulceață de a băiluí cu pruncii, pentru carea tuturor era iubit" (p. 19).

Postfața la *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor* cuprinde un mobilizator îndemn la cultivarea limbii literare a epocii și, în același timp, o mișcătoare chemare pe care Maior o face compatrioților săi de a se adăpa la izvorul științelor. „Cinstite cititoriule, vei afla unele cuvinte în cărticica aceasta — spune Maior —, care poate cu văzuta dintăi nu le vei pricepe; ci să nu te scăndălizești... Deci să binevoiești a ceti și a prociti toată cărticica, că toate acele cuvinte care ți se părea streine, au într-un loc, au într-altul, au încă mai de multe ori le vei afla cu cuvinte de ale patriei tale tălmăcite și la dezvălita înțelegere aduse. Aceasta urmînd, nu numai limpede vei pricepe zisele cuvinte, ci și noauă cunoștință de multe cuvinte românești agonisîndu-ți, înțelepțește te vei îndemna, aprins de dragostea neamului tău, a îmbogăți dialecta patriei tale, precum toate neamurile Evropei astăzi se nevoiesc nu numai a-și curăți limba sa, a o netezi și a o polii, ci și la acea culme de deplinire a o înălța, cît să o facă deajuns avută spre împărtășirea tuturor științelor iubitorilor de învățătură oamenilor săi". Și mai departe : „Acum au sosit acel timp bine priimit... ca românii, smulgîndu-se din grosul întunerec al urîtei neștiință, să se deștepte a-și lămuri limba sa cea romană și, lucrînd cu

bunul său talant, să se procopsească întru științe, din care se naște întregimea minței și urmare în tot feliul de fapte bune".

Stabilirea faptului că Petru Maior este traducătorul mai multor cărți de popularizare a științei, prin care a urmărit atît luminarea țărănimii, cît și dezvoltarea limbii romîne literare, prezintă o deosebită importanță pentru cunoașterea activității și conturarea personalității sale culturale. Totodată, acest fapt contribuie la scoaterea în evidență a unui aspect mai puțin cunoscut, adesea ignorat, al activității întregii Școli ardelene.

LOCUL STILULUI ARTISTIC ÎN LIMBA LITERARĂ

DE

I. COTEANU

Analiza structurii stilistice a limbii literare, pe care am făcut-o altă dată în această revistă, a arătat că numărul stilurilor variază după modul cum se înțelege calitatea lor de unități funcționale. La o anumită treaptă de generalizare, limba literară prezintă numai trei stiluri: artistic, științific și administrativ, care corespund celor mai largi domenii de activitate a societății. Dacă ne plasăm însă pe altă treaptă a generalizării, găsim alte unități stilistice, mai mult sau mai puțin bine conturate. Luînd, de exemplu, în considerație numai funcțiunile cu totul generale ale limbii, funcțiunea de comunicare și funcțiunea expresivă, nu mai putem vorbi decît de stil expresiv și stil inexpresiv sau, în termeni care au avantajul că exclud impresionismul, de stil expresiv și stil non-expresiv.

Funcțiunea expresivă a limbii este o realitate, deși unii îi contestă existența. Cercetînd raporturile dintre expresiv și afectiv, Elena Slave a ajuns recent la concluzia că „expresivitatea nu este o funcție a limbii", pentru că „faptele expresive sînt impuse de procesul comunicării și ele se realizează atît în domeniul logicului cît și al afectivului". Autoarea consideră că funcției denumită în mod curent expresivă „ar trebui să i se spună funcție de exprimare a afectivității, păstrînd termenii de expresiv și expresivitate numai pentru acele fapte care apar în urma celor trei tendințe conștiente analizate mai sus" (1. tendința de a exprima mai profund un conținut, oricare ar fi natura lui, 2. tendința de a exprima atitudinea personală față de conținutul comunicat, 3. tendința de a se plasa din punct de vedere lingvistic în alt mediu decît cel obișnuit) [1].

Prin urmare, limba ar avea, pe lîngă funcțiunea de comunicare a ideilor, o funcțiune afectivă, al cărei rost ar fi să materializeze nu treapta logică de reflectare a realității, ci treapta senzorială sau, cu alte cuvinte, să exprime emoția, sentimentul, îndemnul etc. (*op. cit.*, p. 69). Este evi-

[1] Elena Slave, *Expresiv și afectiv*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, p. 77–78.

dent că, dacă limba are într-adevăr capacitatea de a exprima emoţiile, sentimentele, senzaţiile şi dacă acest lucru se face prin mijloace lingvistice specifice, atunci funcţiunea afectivă trebuie acceptată. Să luăm pentru lămurirea lucrurilor, o senzaţie oarecare, de exemplu senzaţia de frig, şi să vedem dacă ea poate să se exprime prin mijloace strict lingvistice. Pentru a comunica ceea ce simte cineva cînd îi este frig nu există, după cîte ştim, nici un procedeu gramatical specific. Nu există de asemenea nici un procedeu lexical, căci interjecţii ca *brrr* ! sau altele nu exprimă în mod obligatoriu senzaţia amintită, iar dacă după un asemenea *brrr* ! spunem : *ce frig mi-e* ! sau *mor de frig* ! sau *mă topesc de frig* ! etc., prin propoziţiile citate nu comunicăm s e n z a ţ i a de frig, ci i d e e a că mi-e foarte frig. Orice senzaţie, sentiment sau emoţie am lua în discuţie, am ajunge, în mod invariabil, la concluzia că limba nu are cum s-o comunice. Ea are însă capacitatea, cum vom vedea, de a sugera anumite senzaţii, emoţii sau sentimente, iar procedeele destinate acestui scop se concretizează în elemente lingvistice specifice.

Părerea că senzaţiile, sentimentele sau emoţiile se pot comunica prin limbă are la bază o confuzie. Se iau drept expresie a faptelor din domeniul afectivului ideile pe care oamenii şi le fac despre ele şi cum aceste idei se găsesc în mod normal pe o treaptă de generalizare mult inferioară faţă de ideile în care se reflectă lumea înconjurătoare, acestea din urmă sînt incluse în domeniul logicului, iar primele, în domeniul afectului. Se mai confundă de asemenea punctul de vedere al vorbitorului cu punctul de vedere al limbii, ca urmare obligatorie a felului anterior în care s-au interpretat lucrurile. În mod curent, la comunicarea ideilor celor mai abstracte se pot adăuga vederile persoanei care face comunicarea, un anumit mod de interpretare a faptelor pe care ea le expune. Dacă cineva spune că „luna este o fecioară", că „soarele se trezeşte dimineaţa", că „x este un măgar" etc., el schimbă momentan modul nostru obişnuit de înţelegere, dar nu prin redarea unor senzaţii, sentimente sau emoţii, ci tot prin idei.

Expresivitatea nu este în fond decît un mod de a sugera conlocutorului cum trebuie să înţeleagă lucrurile pe care i le comunicăm, ce sens trebuie să dea el elementelor din limbă. Expresivitatea apare deci ca principalul mijloc de restrîngere subiectivă a valorii obiective a faptelor de limbă, fiind un fel aparte de comunicare a ideilor, o valorificare a funcţiei de comunicare a limbii. De aici rezultă că expresivitatea însoţeşte în mod obligatoriu orice comunicare, că ea este modalitatea de existenţă a funcţiei de comunicare a limbii, cazul particular şi concret al generalului denumit funcţie de comunicare.

Mai rămîne să vedem dacă această valorificare specială este ea însăşi o funcţie lingvistică şi dacă are expresie corespunzătoare. Cînd spunem că limba are diverse funcţiuni, facem o afirmaţie care se bizuie pe constatarea că limba este un instrument, că prin mijlocirea ei transmitem diverse mesaje. În această calitate, ea va avea atîtea funcţiuni cîte destinaţii i se atribuie. Cînd are destinaţia de a realiza arta literară, are funcţiune artistică, iar cînd destinaţia ei nu este cea artistică, ci aceea de a formula şi exprima idei ştiinţifice, avem a face cu altă funcţiune etc. Utilizările

acestui instrument sînt însă în mod evident limitate, astfel încît, în cele din urmă, între diversele funcțiuni ale limbii trebuie să fie un raport oarecare, o ierarhie determinată de un element sau mai multe care subordonează pe celelalte. Este ușor de înțeles că, fiind esențială, funcțiunea de comunicare a ideilor își subordonează orice altă utilizare a limbii. La acest nivel facem abstracție de calitatea ideilor și nu interesează dacă acestea sînt greșite sau exacte, dacă sînt generale sau nu etc., ci reținem numai faptul că sînt idei. De îndată ce ne referim la alte funcțiuni lingvistice, intră în joc noi criterii, a căror descoperire este condiționată pe de o parte de natura instrumentului, iar pe de alta, de caracterul utilizării lui sociale. Nu putem, de exemplu, să introducem în operația de delimitare a funcțiunilor limbii criteriul corectitudinii exprimării, deoarece el nu reprezintă o destinație a limbii, în opoziție cu altă destinație. Corectitudinea însoțește în mod obligatoriu toate funcțiunile limbii, lipsa ei nefiind decît un accident. Nici alte criterii, de exemplu, criteriul distingerii între abstract și concret nu ne sînt de folos, pentru că ideile abstracte nu au un mod diferit de comunicare față de ideile concrete. Rezultă deci că nu putem numi funcțiuni ale limbii decît utilizările ei constante care au și o formă de expresie conturată.

Expresivitatea are atît însușirea de a fi constantă cît și pe aceea de a se exprima într-un mod propriu. Ea este așadar o funcțiune a limbii. Dat fiind că însoțește totdeauna funcțiunea de comunicare, rezultă că ea constituie un aspect al acesteia și, prin urmare, este perfect legitim să căutăm în modurile ei de manifestare cea mai înaltă treaptă a clasificării stilistice a limbii.

Am afirmat mai înainte că expresivitatea apare totdeauna împreună cu funcția de comunicare. La prima vedere s-ar părea că din această cauză nu se mai poate stabili alt raport între ea și funcțiunea de comunicare , de aceea se impune o precizare. Deși expresivitatea nu există independent de funcțiunea de comunicare, ea nu se confundă cu aceasta. Orice comunicare conține un grad oarecare de expresivitate, mai mare sau mai mic, în așa fel încît chiar atunci cînd expresivitatea atinge gradul zero, ea există totuși, căci și zero este o cantitate. Variația de cantitate a expresivității arată că între funcțiunea expresivă a limbii și funcțiunea de comunicare este o opoziție pe care o redăm în termeni absoluți prin expresiv — non-expresiv, între care se plasează toate cantitățile de expresivitate posibile. Această opoziție fundamentală clasifică de la început într-un anumit mod stilurile limbii ca unități funcționale, căci pe cînd în stilurile neartistice expresivitatea este evitată în mod constant, tinzînd spre zero, în stilul artistic ea este căutată și tinde să se mărească. În același timp, se observă și o diferențiere calitativă între expresivitatea utilizată în stilurile limbii. Pe cînd stilul artistic alege elementele expresive ale limbii în strînsă legătură cu estetica, făcînd din ele unul din principalele mijloace de realizare a măiestriei artistice, stilurile celelalte recurg la expresivitate, în măsura în care o fac, nu pentru a servi o artă, ci pentru a agrementa o expunere al cărei scop nu este în nici un caz arta.

Luarea în considerație, în modul arătat, a celor două funcțiuni ale limbii în vederea clasificării stilurilor prezintă mai multe avantaje. În

primul rînd, accentul se pune pe o opoziție bilaterală simplă (expresiv — non-expresiv) a cărei existență obiectivă este incontestabilă. În al doilea rînd, modalitățile concrete de manifestare a acestei opoziții pot fi cuprinse în relații cantitative. Astfel, cînd obiectul despre care facem o comunicare rămîne același, plusul pe care îl aduce expresivitatea iese ușor în evidență Să se compare, de exemplu, frazele : *un cal a ieșit din grajd* și *o mîrțoagă a ieșit din grajd.* Ținîndu-se seama de condiția stabilită anterior și anume că obiectul despre care se fac cele două afirmații a rămas același, binecunoscutul mamifer, a doua frază conține o cantitate mai mare de expresivitate decît prima, căci din ea aflăm că din grajd a ieșit un cal considerat de cel care face comunicarea ca demn de disprețul său. Expresivitatea reiese deci din opoziția elementelor concrete ale limbii, ceea ce înseamnă că oricărui fapt expresiv trebuie să-i corespundă un fapt non-expresiv în împrejurări date. Comunicarea lingvistică cea mai banală se transformă într-un fapt expresiv dacă reușim să o punem în opoziție cu ceva care îndeplinește rolul de fapt non-expresiv.

Cea dintîi concluzie care decurge din această constatare este că stilul artistic are obligația să-și creeze el însuși mijloacele de valorificare a expresivității, punînd mereu în lumină opoziția expresiv — non-expresiv, fără de care nu ar putea să-și atingă scopul. E normal deci ca stilul artistic să nu fie o simplă listă de fapte expresive, ci să alterneze comunicările parțiale fără expresivitate marcată cu comunicările intens expresive. Proporția dintre ele, raportată la conținutul literar al operei împreună cu noutatea valorificării elementelor non-expresive prin relația amintită, dă stilului în chestiune calitatea de artă, deosebindu-l în mod fundamental de stilurile în care elementele expresive nu sînt destinate artei.

Prin urmare, nu numai cantitatea de expresivitate, pe care stilul artistic o conține la un moment dat și pe care o poate lua ca atare și din limba de toate zilele îl plasează într-un loc aparte față de celelalte stiluri, ci mai ales utilizarea opoziției expresiv — non-expresiv, pusă în serviciul artei. Ca urmare, expresivitatea se transformă în funcție estetică.

În acest punct al discuției se impune constatarea că limba conține elemente expresive cu caracter general și mijloace expresive a căror valoare este pusă în lumină de creatorii artei literare. Prima categorie constituie un bun comun, a doua, o creație individuală. Trecerea dintr-o parte în cealaltă este teoretic posibilă, dar mult mai ușor se adaptează mijloacele expresive comune la utilizări speciale decît invers. Explicația, foarte simplă de altminteri, se găsește în caracterul social al limbii, în obligația atribuită acesteia de societate de a servi în mod egal pe toți membrii ei. Neconcordanțele, indiferent de cauze, dintre nuanțarea individuală sau de grup a limbii, și uniformizarea implicată în caracterul ei social se rezolvă în mod necesar în favoarea comunității. Logic e deci să vedem întîi care sînt mijloacele expresive generale ale limbii și după aceea cum sînt folosite în cazurile speciale sau individuale. Lingvistica românească dispune de o lucrare concepută în foarte mare măsură în modul acesta, *Stilistica limbii române* de Iorgu Iordan în care se analizează expresivitatea diverselor părți de vorbire și a construcțiilor sintactice din stilul prozei artistice. Reperul permanent al autorului este limba vorbită. Faptele, descrise după criteriile

gramaticale obișnuite, se judecă prin raportarea lor permanentă la mijloacele expresive generale ale limbii vorbite prin care se justifică și selectarea lor de către scriitorii analizați. În felul acesta se definește și poziția prozei artistice romînești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Mergînd pe o cale întrucîtva diferită, pe calea studierii valorilor expresive generale ale limbii în opoziție cu ceea ce este non-expresiv, se vor obține alte clasificări, care pun în relief distincțiile obligatorii între stilul artistic de o parte și stilurile neartistice de altă parte.

Aici contează înainte de toate limbajul poetic, deși nu avem o definiție convenabilă a lui. Pentru unii limba sau limbajul poetic este tot una cu stilul artistic al limbii literare, pentru că „funcțiunea pe care o îndeplinește este funcțiunea estetică", după cum susține Jan Mukařovský în raportul său despre limba poetică, prezentat la al V-lea Congres internațional al lingviștilor (publicat în volumul *Rapports*, Bruges, fără dată, p. 94—102). Alții, ca Willman-Grabowska, văd în limba poetică „suma tuturor procedeelor întrebuințate de toate literaturile, savante și populare, care de îndată ce sînt puse în mișcare ne fac să ne gîndim la proză sau poezie" (*ibid.*, p. 65). Alții, ca G. Ivănescu în ultima vreme la noi, declară că limba poetică este însăși limba literară (*Limba poetică românească*, în *Limbă și literatură*, II, p. 198).

Cu unele mici schimbări, adoptăm punctul de vedere al lui Jan Mukařovský, în sensul că, la fel ca și el, considerăm esențială pentru aceste fenomen funcțiunea estetică, dar, spre deosebire de el, preferăm să denumim stil ceea ce el și alții denumesc limbă.

În mod particular merită să se sublinieze ideea autorului citat că „limba poetică" (adică s t i l u l a r t i s t i c în terminologia noastră) „este totdeauna legată de limba comunicativă", adică, în terminologia noastră, de funcția de comunicare a limbii. J. Mukařovský observă însă, în plus, că între cele două aspecte ale limbii avem o opoziție dialectică, cu manifestări caracteristice pentru starea stilului artistic dintr-o perioadă oarecare (*ibid.*, p. 94). Fără îndoială că opoziției dialectice dintre poetic și nepoetic i se pot găsi expresiile materiale determinate, îmbrăcămintea lingvistică, dacă putem spune așa, realizată în diferitele opere literare.

O asemenea cercetare este deosebit de fructuoasă în vocabular.

S-a spus adesea că nu există vocabular poetic, pentru că orice cuvînt poate fi poetic, iar analiza structurii lui nu scoate la iveală nici un element concret care să poată fi considerat purtătorul însușirii poetice, prin urmare expresivitatea poetică a cuvintelor nu constituie o însușire intrinsecă a lor[1].

Acest raționament este contrazis de simpla înșiruire a unor cuvinte poetice ca : *azur*, *botfor*, *filfîi*, *licăr*, *murmur*, *siniliu* etc., luate la întîmplare și a căror calitate expresivă reiese și mai bine în comparație cu o serie nepoetică : *afazie*, *dinam*, *farmaceutic*, *ingerință*, *zoomorfism* etc.

[1] Vezi în această privință obiecțiile Florei Șuteu (LR,V (1956), nr. 5, p. 81) la afirmația lui Levin că nu există vocabular poetic. Flora Șuteu observă cu dreptate că mijloacele lingvistice utilizate în stilul artistic se pot poetiza.

Posibilitatea ca un cuvînt poetic să-şi piardă expresivitatea, iar altul nepoetic s-o dobîndească, posibilitate deseori transformată în fapt, nu reprezintă dovada inexistenţei la un moment dat a vocabularului poetic, ci numai dovada că această însuşire a lui nu este eternă.

Adjectivul *argintos* „ca de argint" este, în mod indiscutabil, un cuvînt poetic. El nu apare în limba literară modernă decît ca epitet : *sunete argintoase* (I. Văcărescu), *raze argintoase* (V. Alecsandri), *pulbere-argintoasă*, *gînd argintos* (M. Eminescu). La începutul secolului trecut, *Lexiconul de la Buda* îl glosa ca pe un termen obişnuit prin magh. *ezüstös*, germ. *silberreich* „bogat în argint". Rămînînd numai în stilul artistic, *argintos* a devenit expresiv şi deci poetic. Din acest moment, el poartă cu sine noua lui calitate care rezultă din istoria lui ca o consecinţă a specializării. În concluzie, însuşirea poetică a unui cuvînt provine din modul lui de dezvoltare, din cristalizarea unei evoluţii în decursul căreia cuvîntul s-a încărcat cu această valoare nouă.

Ţinînd seama de faptul de mai sus, unii termeni vor poetiza o expunere oarecare mai uşor decît alţii. Arhaismele, de exemplu, creează aproape în mod spontan o anumită atmosferă poetică. „Arhaismii — spunea Eminescu — poate că-i va încetăţeni cu încetul poezia, dar numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de a revivifica culorile limbii prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului". (Citat după G. Istrate, *Eminescu şi limba populară*, *Iaşul nou*, III (1951), 1—2, p. 139).

Nu toate arhaismele au însă expresivitate egală. Arhaismele totale, acele cuvinte cu înfăţişare şi semantică de mult uitate, poetizează mai greu expunerea decît arhaismele parţiale. Astfel *acioaie* „aramă", *gubav* „lepros" sau *a măhăi* „a face semne cu mîna" sînt mult mai greu de readus în circulaţie poetică decît *duh* „spirit", *flintă* „puşcă", *a purcede* „a pleca", *netare* „slab" etc. Atmosfera poetică a celor din ultima categorie se sprijină pe sentimentul de satisfacţie al cititorului, căci el le recunoaşte şi le poate înţelege, ceea ce nu se întîmplă cu arhaismele totale, care adesea nu-şi recîştigă claritatea semantică nici prin context. De exemplu, deşi e bine plasat, *metahirisi* stînjeneşte totuşi înţelegerea frazei de mai jos din prefaţa Ţiganiadei : „m-am silit . . . a m e t a h i r i s i multe cuvinte şi voroave după gustul ţigănesc ; mai vîrtos unde vorbesc ţiganii între sine".

Un arhaism devine aşadar cu atît mai expresiv cu cît este mai bine instalat în stilul artistic. Numai la prima vedere avem aici un paradox, căci, în realitate, cuvîntul arhaic este utilizat în acest mod numai de stilul destinat să exprime arta literară. Într-o situaţie deosebită se găsesc arhaismele care nu au sinonime ca *agă*, *vornic* sau *logofăt*, de pildă. Spre deosebire de cuvinte ca *făţărie* „ipocrizie", *olăcar* „ştafetă, curier" sau *osîrdie* „zel", cu corespondente moderne identice din punctul de vedere al comunicării, dar diferite ca expresivitate, arhaismele fără sinonime moderne perfecte sînt ca şi obligatorii în unele cazuri, alegerea şi folosirea lor fiind condiţionată de descrierea epocii istorice în care se petrec lucrurile povestite. De aceea, ele şi sînt mai puţin expresive decît cele din prima categorie, căci, dacă în loc de *olat* se poate întrebuinţa *ţinut*, fără ca expunerea unor evenimente istorice să sufere, pentru că *ţinut* nu-şi arată, ca să spunem aşa, vîrsta, în loc de *agă* e mult mai greu

să se spună „prefect al poliției", în loc de *spătar* „ministru de război" ori „ministru al armatei" etc.

Și mai limpede apare importanța existenței sau inexistenței unor sinonime pentru determinarea expresivității cînd luăm în discuție cuvintele de curînd ieșite din uz. De obicei, vorbitorii nu le părăsesc toți dintr-o dată, astfel încît în orice moment între sinonime sînt termeni și mai vechi și mai noi. Este suficient ca balanța să încline spre termenii noi, și ceilalți capătă foarte repede un colorit expresiv, a cărui natură depinde de împrejurările sociale concrete, de poziția oamenilor de cultură etc. În preajma lui 1848 și după această dată, cît timp burghezia romînească luptă împotriva boierimii retrograde, aceasta din urmă este adesea caracterizată printr-un vocabular demodat, cu valoare depreciativă evidentă. Mai tîrziu, către sfîrșitul secolului, cînd unele spirite lucide își dau seama de consecințele nefaste ale trădării revoluției pașoptiste, dar văd greșit ieșirea din marasmul social prin revenirea la ce avea mai bun trecutul îndepărtat, ele nu mai fac apel atît de des și de consecvent la vocabularul învechit, ci la cel arhaic, fiindcă acesta se potrivește acum cu modul lor de a înțelege critica socială.

Expresivitatea cuvintelor învechite și a arhaismelor nu se explică așadar numai prin simpla lor prezență alături de sinonimele fără caracteristici cronologice, ci și prin anumite împrejurări istorice. În fond, nu avem aici decît un aspect particular al modului cum evoluția cuvintelor poate duce la încărcarea lor cu valori expresive, pentru că obiectele nu sînt denumite într-un fel oarecare, ci prin cuvinte depășite la un moment dat. Ele poartă această indicație suplimentară care le și dă valoarea de termeni demodați.

După cum se vede, expresivitatea cuvintelor este strîns legată de specializarea sinonimelor, fenomen lingvistic obișnuit, cu rezultate variate, printre care și acela de care ne ocupăm. Tot aici trebuie amintită și expresivitatea unor diminutive și augmentative.

Cînd un diminutiv numește un obiect mic, pe care îl cunoaștem numai astfel, el nu este în genere expresiv : *linguriță*, de exemplu, e inexpresiv, pentru că alt termen care să denumească obiectul nu mai avem ; *fetiță* e însă expresiv din cauza lui *fată* etc. Teoretic vorbind, orice cuvînt are deci posibilitatea de a deveni expresiv. Pe aceeași bază lingvistică a specializării sinonimice se produce și trecerea unor regionalisme în vocabularul poetic. Prin opera lui V. Alecsandri, a lui M. Eminescu și a lui M. Sadoveanu, regionalisme ca *bai*, *cocostîrc*, *horn*, *mîță*, *omăt*, *ortac*, *sudalmă*, *tină*[1] etc. au pătruns în stilul literaturii ca sinonime artistice ale cuvintelor corespunzătoare din limba literară. Se înțelege de la sine că regionalismele fără sinonime generale au cale liberă spre a intra în stilul artistic, dacă prezența lor aici este justificată de subiectul operei literare, de context etc., condiție valabilă de altminteri pentru orice fel de vocabular.

Scurta analiză anterioară în care se schițează cîteva dintre situațiile cele mai obișnuite de îmbogățire expresivă a cuvintelor ne duce la concluzia că vocabularul poetic este o realitate a stilului artistic pentru care el con-

[1] Gh. Bulgăr, *Scriitorii și dezvoltarea limbii literare moderne*, LR, IX (1960), 1, p. 51.

stituie același lucru ca și terminologia de specialitate din celelalte stiluri, rostul lui fiind de a servi creația literară, la fel cum terminologia de specialitate servește la exprimarea ideilor din diversele domenii de activitate neartistică. Deosebirea principală dintre vocabularul poetic și terminologiile speciale nu rezidă așadar în funcțiunea lor generală, adică în faptul că sînt speciale, ceea ce le deosebește este calitatea acestei funcțiuni constituită într-o parte de artă, iar în cealaltă parte de absența artei.

Un procedeu de realizare a expresivității, mai exact spus, de provocare a apariției ei, la care recurg cîteodată scriitorii, mai rar decît se crede și decît vor ei înșiși, este invenția lexicală cu intenții artistice. A discuta dacă un grup de mînuitori ai limbii are sau nu dreptul de a crea cuvinte este mai puțin interesant decît a vedea ce valoare au rezultatele operației. Principiile pe care am întemeiat aprecierea expresivității în vocabular dau ele înseși un prim răspuns. Expresivitatea, nefiind o calitate în sine și pentru sine a cuvintelor, ci un rezultat al raporturilor dintre ele, este cel puțin prezumțios a crede că o creație personală în lexic, făcută de la început numai cu intenții artistice, poate să se compare cu un cuvînt cu o lungă istorie. Chiar dacă inovația personală ar avea șansa să fie adoptată și de alții, afară de creatorul ei, ea ar rămînea totuși izolată în stilul artistic. Am urmărit asemenea creații în poezia scrisă la noi după 23 August 1944 pînă prin 1956 și n-am întîlnit nici o reluare, căci creația lexicală individuală se consideră în mod tacit proprietatea creatorului ei și jena altui artist de a deposeda pe colegul său de un asemenea bun împiedică transferul. Se ia însă modelul, care, fiind al întregii societăți, poate fi utilizat de oricine.

Tehnicienii din diverse ramuri ale științei nu ezită însă să formeze cuvinte noi care durează mai mult decît cele din literatură. Denumirea internațională *aspirină*, de exemplu, se menține și astăzi, pe cînd cuvintele alcătuite de poeți sau de prozatori nu au circulație. Cauza se află în situațiile diferite ale procedeului. Tehnicienii inventează cuvinte noi pentru că sînt obligați de necesitatea de a numi un obiect, un instrument, o mașină, un proces de fabricație etc. care înainte nu aveau nume; ei nu o fac din dorința de a schimba termenii existenți prin alții considerați mai frumoși, cum procedează unii scriitori. De aceea, invențiile lexicale ale scriitorilor sînt subiective și gratuite, iar tendința de economie a limbii nu poate decît să le respingă. Ele nu au firește nici eficacitate în comunicare, căci cei cărora le sînt adresate nu văd în primul rînd ideea sau obiectul denumit, ci înfățișarea fonetică neașteptată a numelor, ceea ce împiedică înțelegerea adecvată a contextului. Din aceeași cauză, nici cuvintele împrumutate foarte recent nu se pretează ușor la utilizare expresivă. De-abia după ce se răspîndesc într-o măsură oarecare, adică după ce încep să aibă trecut, ele se integrează în contextul poetic. Observația binecunoscută că Eminescu îmbină în poezia lui cuvîntul vechi cu cel nou este valabilă numai dacă prin nou înțelegem nu cuvîntul pătruns în limbă de un an-doi, ci pe acela care a obținut deja drept de cetate. Fără îndoială că reușita inovație eminesciană a dat stilului poetic romînesc o formulă nouă, specifică, ale cărei consecințe au fost foarte importante pentru dezvoltarea lui ulterioară, dar întrebuințarea de către poet a așa-numitelor neolo-

gisme nu reprezintă o simplă alăturare de termeni vechi și recenți, ci o selecție artistică făcută cu ambele categorii de cuvinte, ceea ce se vede ușor cînd comparăm fondul de împrumuturi lexicale recente ale limbii existent în scrierile pur literare ale poetului cu același fond din articolele lui publicistice. O diferență asemănătoare întîlnim și la alți scriitori. Între cantitatea de cuvinte recente din notele de călătorie ale lui V. Alecsandri și cea din poezia lui este o disproporție vizibilă. Regula este generală. Chiar prozatorii care nu evită cuvîntul recent, de pildă, Camil Petrescu sau G. Călinescu, îl folosesc totuși mai rar în lucrările lor pur literare decît în cele publicistice. La fel se prezintă situația și la M. Sadoveanu. Deși acesta este foarte măsurat în utilizarea cuvintelor recente, totuși, cine compară vocabularul din *Evocări* cu vocabularul din orice altă operă a scriitorului nu poate să nu observe faptul despre care am vorbit. Pentru cercetarea situației cuvintelor împrumutate în diversele momente ale evoluției limbii literare și a stilului artistic, asemenea comparații sînt extrem de utile, fiindcă indică un fel de consacrare a împrumuturilor cînd ele apar în stilul artistic, în mod evident mai conservator decît celelalte stiluri în această privință[1].

Am văzut pînă acum ce importanță are analiza materialului lexical pentru stabilirea poziției stilului artistic în limba literară. Deși caracterul faptelor din celelalte domenii ale limbii este mai puțin elocvent pentru problema noastră, între ele sînt totuși multe peste care nu putem trece, mai cu seamă cele din sintaxă, de pildă, structura frazei Gh. Bulgăr și Al. Niculescu au subliniat în studii separate și cu mijloace și intenții diferite că proza noastră artistică permite în perioada ei modernă o fragmentare a subordonării, izolînd subordonatele pentru a valorifica artistic părți din narațiune[2]. Procedeul apare de la Delavrancea încoace[3], și se încadrează, după părerea noastră, într-o tendință generală a prozei românești moderne în care se observă din ce în ce mai des preferința pentru utilizarea tot mai largă a vorbirii indirecte libere în dauna vorbirii indirecte propriu-zise. Nici unul dintre cele două aspecte nu e utilizat însă de stilurile neartistice, pentru motive lesne de înțeles. Stilurile neartistice nu schimbă în genere planul expunerii, pentru că nu urmăresc să impresioneze astfel pe cei cărora li se adresează. Ar fi chiar nepotrivit și incomod de cele mai multe ori să se facă acest lucru, căci s-ar dramatiza fără rost comunicarea unor date științifice sau a unor dispoziții administrative.

Deosebirile dintre stilul artistic de o parte și celelalte stiluri de altă parte privesc și alte fenomene sintactice : repetiția și elipsa, utilizate în alt mod și cu altă frecvență în stilul artistic în comparație cu stilurile neartistice. Prin urmare, și în acest caz funcționează opoziția dintre expresiv și non-expresiv.

---

[1] Vezi P. Miclău, *Scriitorii și evoluția limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, II, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, p. 79 și urm.

[2] Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, în *Studii de gramatică*, I (1956), p. 165 și urm.

[3] Al. Niculescu, *Structura frazei în stilul lui B. Delavrancea*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I (1956), p. 205—243.

Se spune îndeobște că stilul artistic are o sferă lingvistică mult mai cuprinzătoare decît celelalte stiluri, pentru că poate oricînd utiliza fapte caracteristice din acestea din urmă. Ideea este incontestabil adevărată, dar numai cînd ne referim la materialul de limbă ca atare, numai cînd e vorba de adoptarea unor construcții concrete sau a unor cuvinte specifice; în nici un caz nu ar fi exact să se creadă că stilul artistic reprezintă un amalgam de elemente luate din altă parte. Împotriva unei asemenea interpretări pledează toate constatările noastre de pînă aici.

Trecînd în stilul artistic, faptele împrumutate își schimbă valoarea, chiar dacă nu sînt supuse unor modificări radicale. În cadrul nou în care sînt înglobate, ele îndeplinesc altă funcțiune, devenind un fel de exemplificări ale unei situații, ale comportamentului personajelor ș.a.m.d.; sînt utilizate deci cu scop artistic. Prin urmare, deși este bine să se facă distincție între limbajul de caracterizare din stilul artistic, în care apar mai des împrumuturile din alte stiluri, și limbajul scriitorului, distincția, utilă mai mult pentru practica analizei literare, nu schimbă caracterul noii funcțiuni atribuite împrumuturilor amintite cînd ele sînt adoptate de stilul artistic. O dovadă este însăși prelucrarea elementelor în discuție de către creatorii de artă literară. La fel se petrec lucrurile nu numai în interiorul limbii literare, deci nu numai cu împrumuturile făcute de stilul artistic din celelalte stiluri literare, ci și cu faptele luate de stilul artistic din limba vorbită, de exemplu cu regionalismele, la care ne-am oprit în altă parte a articolului de față, sau cu elipsa, cu subordonarea, cu dubletele morfologice etc.

Prelucrarea lor are foarte mare importanță. Cînd este bine făcută, ea dă compoziției unitate și valoare de artă. Cînd nu este bine făcută, compromite creația. Sînt în această privință cîteva cazuri elocvente. De exemplu, în literatura noastră s-a statornicit ideea că izvorul principal al împrumuturilor făcute de stilul artistic trebuie să fie în primul rînd stilul vorbirii familiare neliterare, cu deprinderi de rostire regională, cu termeni și construcții regionale. Aceste elemente își fac apariția atît în literatura cu teme agricole cît și în aceea cu teme industriale, unde întîlnim adesea muncitori care mai vorbesc „țărănește". Formula este atît de vie încît constituie o rețetă sigură pentru reportajul literar, cînd reporterii vor să-și asigure culoarea locală. Faptul corespunde realității, căci într-o perioadă de intensă industrializare a unei foste țări agrare, cum este cazul Romîniei socialiste, sporul uman rapid al clasei muncitoare provine din țărănime care, firește, păstrează multă vreme deprinderile sale de limbă, deși intră în altă clasă socială.

Altfel stau lucrurile în literatura cu temă urbană, în care domină relații diferite de cele de mai sus. Caragiale, de pildă, nu utilizează regionalismul, în înțelesul pe care i l-am dat mai înainte, decît cu intenții umoristice sau satirice. El nu apelează niciodată la acest mijloc pentru a crea în mod pozitiv culoarea locală, nici măcar în nuvelele cu temă rurală. Astăzi ar fi însă deplasat să se mai facă uz de regionalisme în scopuri comice. E interesant că într-o situație asemănătoare au ajuns și împrumuturile recente. Nici ele nu mai pot crea comicul verbal ca altădată, cînd era de ajuns să fie folosite alandala sau într-o formă stîlcită.

Stilul artistic al limbii literare are astăzi altă perspectivă decît în secolul al XIX-lea și chiar decît avea el înainte de 23 August 1944. Legătura lui cu viața reală ne îngăduie să facem și unele previziuni. După un timp nu prea îndelungat, numărul de regionalisme va scădea simțitor, cuvintele recente, neologismele, a căror perioadă de adaptare se scurtează pe măsură ce crește nivelul cultural, vor dobîndi mult mai repede dreptul de a figura în poezia cea mai lirică, fără a mai da loc la nedumeriri și obiecții, dacă, bineînțeles, celelalte condiții artistice vor fi îndeplinite. Deplasarea de elemente caracteristice dintr-un stil în altul va fi, în aceste condiții, problema estetică principală. Într-o anumită formă, ea constituie chiar de pe acum o preocupare demnă de atenție. De foarte multe ori se observă, de exemplu, că în stilul științific al ideologiei combatante nu se neglijează efectele artistice care iau fie aspectul retoric, fie cel de pamflet, după destinația comunicării și astfel, nu o dată, analiza cea mai profund științifică a unei situații politice sau economice, a unei concepții filozofice conține fragmente de stil artistic. Dar, ca și în cazul elementelor din stilul științific introduse în cel artistic, destinația lor finală nu este arta.

Am subliniat în cîteva rînduri necesitatea de a judeca stilurile limbii literare avînd mereu în față opoziția expresiv—non-expresiv, manifestată în mod concret în limba literară prin opoziția stil artistic — stiluri neartistice. Am încercat, pe altă parte, să punem accentul cuvenit pe interpretarea unui stil prin d o m i n a n t a lui. Dacă e adevărat că d o m i n a n t a stilului artistic este de natură estetică, a venit momentul să vedem ce știință are obligația să descrie și să explice expresia concretă a acestei dominante. Notez, deocamdată în treacăt, că această dominantă apare și în stilul artistic individual, căci el nu este decît o ipostază a celui general, care nu există decît prin aspect individual. Este de asemenea util să observăm că, în această calitate, stilul artistic se raportează în mod obligatoriu, cum a demonstrat acad. Iorgu Iordan pe baza materialului de limbă română, și la funcțiunea expresivă a limbii vorbite. Așadar, stilul individual are *doi* factori de relație, unul fiind stilul artistic general al limbii literare, iar celălalt funcțiunea expresivă a limbii vorbite. Prima consecință a acestei constatări este necesitatea de a analiza stilul artistic individual în corelație cu factorii de care depinde structura lui, dar pentru aceasta trebuie să se știe întîi ce este expresiv în limba vorbită, pe ce baze se realizează expresivitatea limbii vorbite și, după aceea, ce înregistrează stilul artistic general, cum se depun în el elemente din realizările artistice individuale și cum ajung ele, dacă ajung, în limba generală, ca posibilități noi de exprimare a expresivității etc.

Văzută în felul acesta, cercetarea are deci un program, o direcție care reiese chiar din analizele făcute mai înainte.

În acest program esențialul este limba ca artă. Trebuie deci să recurgem la știința care se ocupă de obiecte din acest punct de vedere, la știința pentru care orice fapt din natură sau din societate devine obiect de cercetare numai dacă poate fi cuprins în sistemul ei de relații care urmărește arta legată de faptele din natură și societate, adică la estetică. Estetica limbii ar fi deci ramura care și-ar propune analiza funcției este-

tice a limbii, lăsînd lingvistica să se ocupe de relațiile în care esențialul nu este cercetarea artei realizate prin limbă.

O asemenea ramură a esteticii nu este în fond o noutate. Poetica și retoricile antichității făceau parte altădată din ea. Ceeace ar fi nou, ar fi includerea limbii în cercetarea estetică la stadiul actual al cunoștințelor noastre, întrebuințarea tuturor descoperirilor lingvistice în scopul arătat, adică într-un anumit fel o reconsiderare modernă a poeticii și retoricii. O încercare de acest fel face, în momentul de față, Roman Jakobson, după cîte ne-am putut da seama din conferințele sale ținute la București[1], cu diferența că, pentru lingvistul citat, cercetarea estetică a limbii constituie o parte a lingvisticii, fiind o „provincie" a acesteia, cum se exprimă el, eventual acea stilistică expresivă la care se fac adesea referiri.

Renunțarea la ideea de a include limba ca artă în domeniul lingvisticii ar pune însă ordine în multe dintre cunoștințele noastre și ar stabili o metodă mai potrivită cu scopul urmărit. Interpretată astfel, stilistica lui Charles Bally și-ar găsi un loc mai indicat, ca o contribuție la descrierea unei laturi a relațiilor estetice privind stilul artistic, a laturii care analizează funcțiunea expresivă a limbii și reflectarea ei în stilul individual al scriitorilor. Descrierea celeilalte laturi, reprezentînd stilul ca artă ar trebui făcută acum de acea ramură amintită a esteticii.

Raportul dintre lingvistică și estetica limbii seamănă în multe privințe cu raportul existent astăzi între estetică și muzică, de pildă, cu toate că muzica nu este decît accidental obiectul altor științe, al fizicii și al matematicii, dar pentru ceea ce vrem să demonstrăm aici, analogia e sugestivă.

Pentru precizarea ideii noastre, să luăm, de exemplu, teoria cadrului, adică o teorie de estetică, și să vedem în ce măsură ne ajută ea la stabilirea valorii artistice a faptelor de limbă. Am arătat că un mijloc de creare a expresivității este deplasarea de elemente caracteristice dintr-un stil oarecare în stilul artistic. Valoarea acestei deplasări depinde de modul cum sînt așezate elementele împrumutate într-un fragment din stilul nou în care au intrat.

Aceasta este, desigur, o problemă a teoriei estetice a cadrului, pentru că se pune în discuție armonia sau disarmonia părților unui ansamblu cu un anumit conținut artistic. Frumusețea unui obiect, fie el și de uz casnic, a unei piese de ceramică în care se pun flori, de exemplu, se analizează prin mijloace estetice. De ce frumusețea limbii unei poezii, a unei schițe etc. nu ar fi cercetată de aceeași știință?

Al doilea exemplu ar putea fi simetria. Dacă e realizată în scopuri artistice, ea constituie o preocupare de estetică. Dacă simetria frazei lui Bălcescu sau a lui Odobescu are efecte artistice, tot estetica trebuie, prin urmare, s-o spună prin metodele ei obișnuite, dar cu participarea tehnicii lingvistice. Această condiție nu reprezintă o concesie, ci o necesitate, în același fel în care cunoașterea tehnicii folosite de pictori ca să întindă vopselele pe pînză nu este o simplă curiozitate pentru critica artelor plastice.

[1] Și după comunicarea sa încă nepublicată de la Varșovia din 1959, unde s-a discutat cu participare internațională problema limbii poetice.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA UNIFICĂRII LIMBII ROMÎNE LITERARE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

— În jurul problemei „muntenizării" —

DE

LUIZA și MIRCEA SECHE

I

Se mai susține și astăzi de către unii cercetători că unificarea limbii romîne literare în secolul al XIX-lea, în sensul „muntenizării" ei, s-ar datora în primul rînd prestigiului ideilor lui I. Heliade Rădulescu, care, ca principal susținător al „muntenizării", și-ar fi impus concepțiile și în Moldova, cel puțin printre scriitorii de literatură beletristică [1]. Această părere s-a format probabil sub impresia acuzațiilor repetate pe care cîțiva filologi moldoveni, în frunte cu P. G. Seulescu, le aduceau filologului muntean, pe la mijlocul veacului trecut; se reproșa într-adevăr pe atunci lui Heliade că încearcă „a-și face provințialismul idiomă comună și oarecum cu putere dictatorică fără învoirea nației" [2], că el și „filologii Țerei Romînești... cer ca toți romînii să urmeze provințialismului lor" [3]. Asemenea acuzații ne dau însă o falsă imagine a lui Heliade; adevărul este că acesta n-a susținut niciodată ideea „muntenizării" limbii romîne literare, fapt pe care vom încerca să-l demonstrăm mai jos.

Cine parcurge cu atenție numeroasele articole și studii în care filologul muntean dezbate, în mod special sau în treacăt, problema unificării limbii noastre, este surprins de consecvența cu care, chiar în perioada sa italienizantă, Heliade susține și dezvoltă mereu aceleași două teze principale. Cea dintîi, exclusiv teoretică, arată că se poate ajunge la o limbă romînească literară unitară urmînd

---

[1] Cf. B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei.* București, 1960, p. 71.

[2] *Albina românească*, X (1839), nr. 64, p. 263 și urm.

[3] *Ib.*, nr. 51, p. 209 și urm.; cf. și alte acuzații asemănătoare în nr. 91, supliment, p. 1—6 și nr. 101, p. 409.

exemplul limbii cărților bisericești. Încă la 1819, în *Dialogu pentru începutul limbei romînă întră nepotu și unchiu* [1], Petru Maior observa că, deși în interiorul limbii dacoromîne există evidente deosebiri de grai, „în cărțile cele besericești numai o dialetă este la toți" (p. 70). Heliade a reluat și a dezvoltat în multe rînduri această idee. „Cei care au scris în limba noastră — afirma el la 1839 — fiecare a scris după cum se obicinuia vorba în locul său. Cei bisericești însă s-au învoit între sine și scriitorii bisericești munteni, moldoveni și ungureni poci zice că au avut și au tot o limbă sau un dialect. Pentru ce oare și scriitorii profani să nu se învoiască între sine?" [2]. Iar cu alt prilej filologul muntean susținea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literală este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva limba filozofului, matematicului, politicului" [3]. Bineînțeles că nu trebuie să înțelegem din această primă teză că oamenilor de carte li se recomanda folosirea concretă a limbii textelor bisericești în propriile lor scrieri. Față de toate celelalte texte, limba operelor bisericești, cu o veche tradiție în cultura românească, își menținuse cel mai bine unitatea, deși, în secolul al XIX-lea, această unitate conservatoare devenise evident arhaică. Prin caracteristica *unității* ei, limba scrierilor religioase urma doar să servească de exemplu pentru aceia care aveau sarcina să înfăptuiască unitatea generală, în toate stilurile, a limbii romîne literare. Că această teză teoretică trebuie interpretată așa cum susținem noi, o dovedesc numeroasele intervenții, în timp, ale lui Heliade, în care se indică mijloacele concrete prin care se poate ajunge la „realisația dorinții ca romînii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți", după expresia lui Kogălniceanu [4]. Cu aceasta ajungem la cea de-a doua teză principală enunțată de Heliade. În linii mari, această teză se poate formula astfel: numai prin selectarea celor mai recomandabile elemente din fiecare grai al limbii romîne se poate ajunge la unificarea deplină a acestei limbi. „Cine poftește să scriem într-un dialect — afirma el la 1838 — acela arată învederat că n-are idei despre limbă" [5]. Pentru că, arăta Heliade cu alt prilej, „multe au bune moldovenii, multe au bune ungurenii, bănățenii, bucovinenii, multe au bune muntenii; dar multe au *toți* [s.n.] și rele. Să lăpădăm ce e rău, să îmbrățișăm ce e bun de la toți și să priimim și înnoiturile cele bune." [6]. De aceea, scriitorul muntean salută cu entuziasm inițiativa moldoveanului C. Negruzzi, care izbutise să realizeze în operele sale un „amestec fericit" de elemente lingvistice luate „și din Țara Romînească și din Moldova"; „pot zice... mulți moldoveni — îi scrie el lui Negruzzi — că domnia ta în multe locuri rumînești [= muntenizezi], și mulți rumîni [= munteni] cum că moldovenești, dar *acela e rumîn și moldovean adevărat care totdeo-*

[1] În *Ortographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819.

[2] I. Heliade-Rădulescu, *Opere*. II, București, 1943, p. 238.

[3] Cf. întreaga discuție în *Muzeu National*, I (1836), nr. 36, 37 și supliment la nr. 37. Pentru idei asemănătoare cf., la același, *prefața* la *Din operile lui Victor Hugo. Maria Tudor*, București, 1837, p. III-IV și *Curierul romînesc*, IX (1838), nr. 18, p. 3—4.

[4] *Dacia literară*, Iași, I (1840), tomul I, ianuarie-iunie, p. 6.

[5] *Curierul romînesc*, IX (1838), nr. 7, decembrie 18, supliment.

[6] *Ib.* X (1839), nr. 128, p. 445—446.

dată e și rumîn și moldovean" [s.n.][1]. După cum se vede din afirmațiile de mai sus, filologul muntean a susținut în repetate rînduri criteriul colaborării graiurilor în vederea realizării limbii romîne literare comune tuturor provinciilor romînești.

Apelînd adesea la fapte concrete de limbă, Heliade a recomandat sau a condamnat atît unele aspecte ale graiului moldovenesc cît și unele aspecte ale graiului muntenesc. Referindu-se, de exemplu, la unele aspecte ale fonetismului moldovenesc, Heliade arăta că este „fals a zice *ghine* în loc de *bine*, *kept* în loc de *pept*..., *hir*, *her*, *hiu*, în loc de *fir*, *fer*, *fiiu*" [2], iar „*ghine*, *jin* și *tăte hellea*" sînt, pentru el, „gîscănării"[3]; dar el condamna deopotrivă și pronunțarea muntenească „*dă*, *pă*", pe care o numește „pronunție stricată" [4], și arată că „geniul limbii făcu... pe toți scriitorii cei buni a respinge forme" muntenești „ca... *au făcutără*, *au venitără*" [5].

De unde s-a născut și s-a menținut atunci imaginea unui Heliade adept rigid, exclusivist al „muntenizării"? Am arătat, la începutul articolului de față, că această imagine falsă se datorește, probabil, unor moldoveni extremiști, și îndeosebi lui P. G. Seulescu. Acești moldoveni au luat în considerație nu partea teoretică a demonstrației lui Heliade, în care acesta s-a menținut consecvent pe linia colaborării dintre graiuri, ci partea concretă, aplicată a demonstrației sale. Într-adevăr, în această parte aplicată, dacă privim lucrurile din punct de vedere strict statistic, numărul de particularități ale graiului moldovenesc condamnate de Heliade depășește în mod sensibil pe acela al particularităților muntenești respinse de el. În această inegalitate a contribuției concrete a celor două graiuri la realizarea limbii romîne literare unice unii filologi moldoveni au văzut o adevărată încercare de dictatură normativă a graiului muntenesc asupra celui moldovenesc. Așa se explică, desigur, faptul că ei au primit cu ostilitate ideea lui Heliade despre colaborarea între graiuri și l-au considerat pe filologul muntean reprezentantul cel mai de seamă al ideii „muntenizării" limbii romîne literare.

În realitate, după cum am văzut, Heliade n-a susținut nicăieri ideea realizării limbii romîne literare pe calea „muntenizării" ei.

Se invocă însă de obicei și un alt argument în favoarea tezei că lui Heliade i se datorează totuși victoria graiului muntean asupra celui moldovean, pe la jumătatea veacului trecut. Ignorînd ideile teoretice ale filologului muntean, acest argument se întemeiază pe marele prestigiu de care s-a bucurat scrisul acestuia, prin excelență muntenesc, în cultura romînească din ambele provincii. V. Alecsandri afirma, de exemplu, că „Eliad este în privirea cunoștinței limbei noastre cel mai învățat, cel mai competent dintre noi toți" [6]. Dar prestigiul scrisului unui singur om, oricît ar fi de mare, nu s-ar putea impune prin el însuși.

[1] *Prefață* la *Din operile lui Victor Hugo. Maria Tudor*, p. III-IV; cf. aceleași idei și în *Curierul romînesc*, IX (1838), nr. 30, p. 1—4 și supliment, p. 1, *ib.* IX (1839), nr. 34, p. 133—136, nr. 35, p. 137—140.

[2] I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, II, p. 375.

[3] *Ib.*, p. 387.

[4] Cf. discuția în *Curierul romînesc*, IX (1838), nr. 40, p. 1—4 și supliment, p. 1.

[5] I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, II, p. 238.

[6] Cf. *Ib.*, p. 533.

Prin urmare, nu prin Heliade şi datorită lui s-a impus definitiv graiul muntenesc ca bază a limbii romîne literare; la impunerea acestui grai au colaborat factori mult mai importanţi.

Într-o lucrare recent apărută [1], I. Coteanu a demonstrat marea stabilitate a graiului (autorul spune: „dialectului") muntean faţă de celelalte graiuri, precum şi puternica presiune culturală pe care Muntenia (şi sudul Ardealului) a exercitat-o, încă din secolul al XVI-lea, asupra celorlalte provincii romîneşti, îndeosebi prin valul de tipărituri de mare circulaţie. [2] Aceşti factori nu puteau rămîne, desigur, fără consecinţe şi ei au avut mereu o mare înrîurire asupra graiurilor din celelalte provincii romîneşti.

În sens larg, procesul de „muntenizare" a limbii romîne a început cu diaconul Coresi. După cum se ştie, cunoscutul cărturar şi ucenicii lui „au supus la o serioasă modificare limba manuscriselor maramureşene sau nord-ardeleneşti pe care le-au avut la îndemînă" [3]. Circulaţia acestor tipărituri scrise în grai muntenesc (şi sud-ardelenesc), prestigiul lor mare, sînt bine cunoscute. De aceea nu pare întîmplător faptul că, în secolul următor, apar „unele particularităţi fonetice muntenești" în scrisul unor mari scriitori moldoveni ca Miron Costin, Varlaam [4] sau Dosoftei [5], poate chiar fără ca aceştia să fi urmărit „în mod conştient o transformare a scrisului lor după modelul cărţilor din Muntenia" [6]. Acest fenomen, încă izolat, „constituie o trăsătură caracteristică a evoluţiei limbii noastre literare" [7] şi arată totodată prestigiul timpuriu al graiului muntenesc asupra celui moldovenesc, cel puţin din punct de vedere fonetic.

Pentru ca graiul muntenesc să devină însă limbă literară unică era necesar ca el să fie acceptat şi adoptat, chiar cu unele corecţiuni, de toţi cărturarii şi scriitorii celorlalte provincii romîneşti, şi în primul rînd de moldoveni, al căror grai se diferenţia mai net de graiul muntenesc. Acest fapt s-a petrecut abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, după cum vom încerca să demonstrăm în următorul capitol al lucrării de faţă.

II

Aderări izolate şi parţiale ale scriitorilor munteni la graiul moldovenesc se înregistrează, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, doar ca nişte curiozităţi, fără consecinţe pentru limba literară în general, şi de obicei la aceia dintre ei care aveau legături mai strînse cu moldovenii sau cu Mol-

[1] *Romîna literară şi principalele ei probleme*, Bucureşti, 1961.

[2] Cf. şi Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 9: „Limba comună romînească a început să se fixeze cu cele dintîi tipărituri şi mai ales cu cele din secolul al XVII-lea. Fiindcă tipăriturile cele dintîi şi cele mai multe au fost din Transilvania şi Muntenia, apoi dialectele transilvănean şi muntean au tins de la început spre preponderenţă".

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, Bucureşti, 1946, p. 92.

[4] I. Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în *Limba romînă*, III (1954), nr. 6, p. 74.

[5] B. Cazacu, *op. cit.*, p. 71.

[6] I. Iordan, *op. cit.*

[7] B. Cazacu, *op. cit.*

dova.[1] Cazul invers, al aderării scriitorilor moldoveni la graiul muntenesc, ia însă, în aceeași perioadă, proporții : se poate spune fără exagerare că pe la 1860 graiul muntenesc învinge definitiv în scrisul moldovenilor, chiar în al celor mai conservatori, și înlătură din operele acestora (și, prin aceasta, din scrierea cultă) caracteristici regionale fundamentale. Schimbările fonetice sînt cele mai numeroase la acești scriitori, dar și cele mai importante pentru apropierea graiului moldovenesc de cel muntenesc, deoarece, și astăzi, ceea ce distinge mai pregnant vorbirea populară din cele două provincii este pronunțarea.

Pentru a demonstra în mod concret aderarea *deliberată* a scriitorilor moldoveni din secolul al XIX-lea la aspectul muntenesc (și, implicit, sud-ardelenesc) al limbii romîne, ni s-a părut că cea mai potrivită cale este aceea de a compara edițiile succesive ale operei lor. Procedeul nu constituie o inovație în studiile de limbă literară de la noi, dar, pînă în prezent, el a fost aplicat, cel puțin în problema care ne interesează aici, doar edițiilor succesive ale unui *singur* scriitor, fapt care a dus la concluzii valabile numai pentru acel scriitor, nereprezentative deci pentru situația generală existentă la un moment dat[2]. Pentru a obține o imagine cît mai completă a procesului de unificare a limbii romîne din veacul trecut, pentru a demonstra, cu alte cuvinte, realizarea limbii literare unice pe baza graiului muntenesc, ne-am propus să atragem în comparație un număr cît mai mare de scriitori moldoveni din aceeași epocă, activînd în diverse domenii ale culturii și avînd orientări filologice diferite. Am ales lucrări apărute în ediții succesive înainte și după mijlocul secolului al XIX-lea, adică în acea perioadă a culturii romînești în care și discuțiile teoretice asupra limbii literare au fost deosebit de active.

Ne-am străduit ca edițiile succesive supuse confruntărilor comparative să îndeplinească, pe cît posibil, două condiții esențiale :

a) să fi apărut în timpul vieții autorului ;

b) să fi fost tipărite în Moldova.

Prima condiție pe care ne-am impus-o se întemeiază pe presupunerea că autorul însuși va fi intervenit în edițiile ulterioare, modificîndu-le limba, în sensul „muntenizării" ; dacă ediția ulterioară luată în considerație ar fi apărut după moartea autorului, modificările de limbă intervenite față de ediția anterioară ar putea aparține editorului și prin urmare și-ar pierde în bună parte semnificația, în problema pe care o urmărim aici.

Cea de-a doua condiție este determinată de faptul că tipărirea sau retipărirea unei opere moldovenești în Muntenia putea duce, și a și dus, la „muntenizarea" limbii scriitorului moldovean, cu sau fără voia acestuia[3].

---

[1] Opera lui I. Ghica, de exemplu „trădează puternica seducție pe care au exercitat-o asupra autorului fonetismele moldovenești" (*Contribuții la istoria limbii romîne literare în sec. al XIX-lea*, II, București, 1958, p. 172), iar în poeziile munteanului C. Bolliac (cf. *Renașterea Romaniei*, Paris, 1857) apar pronunțări moldovenești specifice ca : *s-agiungă* (p. 3), *înalțare* (p. 10) etc.

[2] Cf. la B. Cazaçu, *op. cit.*, p. 72, compararea unor versiuni succesive ale scrierilor lui C. Negruzzi ; același procedeu pentru opera lui M. Kogălniceanu, în *Contribuții. . .*, I, 1956, p. 73.

[3] Cf. *Albina romînească*, XIII (1842), nr. 1, în care se reproșează gazetei muntenești *Avisul de cantor* faptul că-și însușește întocmai știrile din publicația moldovenească, singura modificare față de aceasta fiind „muntenizarea" unor forme și construcții („pe toate : a u f o s t le preface în : a f o s t").

Este uşor de înţeles că, şi în acest caz, modificările operate ar fi nesemnificative pentru discuţia de faţă[1].

Comparînd aceleaşi texte din diverse ediţii succesive ale operelor lui *V. Alecsandri*, *Gh. Asachi*, *T. Codrescu*, *D. Gusti*, *M. Kogălniceanu*, *M. Millo*, *C. Negruzzi*, *Filaret Scriban* şi *P. G. Seulescu*[2], constatăm că procesul de unificare a limbii romîne literare prin „muntenizare" este atît de puternic după jumătatea secolului al XIX-lea, încît numără printre adepţi pe un Asachi sau un Seulescu, filologi care, numai cu puţini ani înainte, se declarau adversari categorici ai generalizării „provinţialismului" muntenesc.

1. Se ştie, de exemplu, că limba literară respinge trecerea lui *ă* protonic la *a* (datorită asimilării), fenomen fonetic specific regional, în primul rînd moldovenesc. Moldoveanul Costache Negruzzi renunţase încă de pe la 1840 la acest fonetism[3]. El apare însă în scrisul cult al altor moldoveni din aceeaşi epocă, de exemplu la AL. I. (*macar că*, 6 ; *te-ai adaptat*, 10) şi AL. S. (*macar*, 8 ; *scaparea*, 9 ; *vacar*, 100 ; *narav*, 261), la K.P. (*ţaranul*, XXVII ; *macar*, XXVII ; *barbat*, XXVIII), la M.U. (*barbaţi*, 2) etc. În ediţiile următoare ale aceloraşi lucrări şi în aceleaşi texte înregistrăm formele literare *măcar* (că, 2), *te-ai adăpat* (3) [la AL. I.[2]], *măcar* (11), *scăparea* (11), *văcar* (217), *năvav* (434) [la AL. S.[2]], *ţăranul* (XXXIII), *măcar* (XXXIII), *bărbat* (XXXIV) [la K.P.[2]], *bărbaţi* (M.U.[2], p. 4).

2. Unul dintre cele mai răspîndite fenomene fonetice regionale, respins astăzi de limba literară, este redarea lui *e* (de obicei a lui *e* aton) prin *ă*, mai ales cînd urmează după *s*, *ş*, *ţ*, *z* şi *j*. El apare, înainte de ju-

---

[1] Semnalăm totuşi, ca o curiozitate, faptul că ediţia bucureşteană din 1876 a prozei lui V. Alecsandri este pe alocuri mai „moldovenizantă" decît cea ieşeană din 1857, probabil dintr-un exces de zel al editorului (cf. *Opere complete. Partea a III-a, Proză*, Bucureşti, 1876, unde apar forme ca : *agiuns*, 5 ; *giuca*, 5 ; *am giucat*, 10 ; *ingiosire*, 10 ; *înţălegi*, 13 etc., faţă de : *ajuns*, 2 ; *juca*, 3 ; *am jucat*, 7 ; *înjosire*, 8 ; *înţelegi*, 11, în aceleaşi texte din *Salba literară*, Iaşi, 1857).

[2] În continuare vom folosi următoarele abrevieri : AL. I. = V. Alecsandri, *K. K. Iorgu de la Sadagura*, Iaşi, 1844 ; AL. I[2]. = V. Alecsandri, *Teatru românesc*, I, Iaşi, 1852 (din care s-a folosit numai piesa *Iorgu de la Sadagura*) ; AL. S. = V. Alecsandri, *Salba literară*, Iaşi, 1857 ; AL. S[2]. = V. Alecsandri, *Opere complete*, III, Bucureşti, 1876 (din care s-au folosit doar compunerile *Salbei literare*) ; AS. F. = Gh. Asachi, *Fabule versuite*, ed. a III-a, Iaşi, 1844 ; AS. F.[2] = G. Asachi, *Fabule întîie oară în limba romînă versuite*, a IV-a ediţie, Iaşi, 1862 ; AS. N. = Gh. Asachi, *Norma* de F. Romani, trad. de..., Iaşi, 1851 ; AS. N[2]. = Gh. Asachi, *Norma* de F. Romani, trad. de..., Iaşi, 1873 ; C. D. = T. Codrescu, *Dialoguri franţezo-romîne*, Iaşi, 1842 ; C. D[2]. = T. Codrescu, *Dialoguri franceso-romane*, ed. a V-a, Iaşi, 1868 ; G. R. = D. Gusti, *Ritorică romînă pentru tinerime*, Iaşi, 1852 ; G. R[2]. = D. Gusti, *Ritorică pentru tinerimea studioasă*, ed. a II-a, Iaşi, 1875 ; K. P. = M. Kogălniceanu, *Prefaţă* la *Letopisiţile Ţării Moldovii*, Iaşi, 1852 ; K. P[2]. = M. Kogălniceanu, *Prefaţia la întîia ediţiune* la *Cronicele Romaniei...*, Bucureşti, 1872 ; M. U. = M. Millo, *Un poet romantic*, Iaşi, 1850 ; M. U.[2] = M. Millo, *Un poet romantic*, Iaşi, 1896 ; N. B. = C. Negruţţi, *Balade de Victor Hugo*, trad. de ..., Iaşi, 1845, N. B[2]. = C. Negruzzi, *Balade de Victor Hugo*, trad. de..., Iaşi, 1863 ; N. T. = C. Negruţţi, *Triizeci ani, sau viaţa unui jucătoriu de cărţi*, Iaşi, 1835 ; N.T.[2] = C. Negruzzi, *Treizeci ani sau viaţa unui jucător de cărţi*, Iaşi, 1863 ; SCR.I. = F. Scriban, *Istoria sfîntă pre scurt*, Iaşi, 1847 ; SCR. I[2]. = F. Scriban, *Istoria sfîntă a Vechiului Testament*, Iaşi, 1872 ; SE. A. = G. Seulescul, *Abeţedariu romînesku*, ed. a II-a, Iaşi, 1833 ; SE. A[2]. = G. Seulescul, *Abeţedariu romînesc*, ed. a V-a, Iaşi, 1847.

[3] În N. T., datînd din 1835, nu mai înregistrăm decît accidental asemenea fonetisme.

mătatea secolului al XIX-lea, la absolut toți scriitorii moldoveni care intră în comparația noastră : la AL. I. (nu-i *înțălege*, 7 ; *zăce* parale, 9), AS. N. (cuvinte fără *înțăles*, 35), C.D. (se-*nțăleg*, 151 ; *zăci*, 128 ; *așăzate*, 131 ; *sosăsc*, 132 ; *înțăleg*, 133), G.R. (*înțălepți*, 12 ; *înțălegerea*, 27 ; *înțăleg*, 27), K.P. (analele *deosăbiților* scriitori, III ; *înțălegeți*, XXVIII ; la același scriitor, *săcături*, în *Dacia literară*, ed. I, Iași, 1840, p. 52), M.U. (eu știu ce *pățăsc*, 1 ; *înțălegerea*, 5 ; a-*nțălege*, 10), N.B. (*săcerătorul*, 33 ; *șăd* în mîndre cetăți, 37 ; unul, *zisă* . . ., 39 ; *auzisă*, 53 ; s-*arătasă*, 53), N.T. (*deosăbit* ocuparisiți, 1 ; *doăzăci*, 2 ; *blăstămate*, 8), SCR. I. (*așăzămîntul*, 1, 4 ; *însămnate*, 2, 3), SE. A. (*țălina*, 73) etc.

În toate cazurile citate mai sus — la care s-ar mai putea adăuga încă numeroase exemple — scriitorii modifică, în edițiile ulterioare, fonetismul moldovenesc, în favoarea celui de tip muntenesc, literar : nu-i *înțelege* (2), *zece* parale (3) [la AL. I.²] ; cuvinte fără *înțeles* (la AS.N.², p. 30) ; se-*nțeleg* (216), zeci (150), *așezate* (154), *sosesc* (155), *înțeleg* (157) [la C.D².] ; *înțelepți* (18), *înțelegerea* (36), *înțeleg* (36) [la G.R².] ; analele *deosebiților scriitori* (XXIV), *înțelegeți* (XXXIV) [la K.P². ; și *secături*, la același scriitor, în *Dacia literară*, ed. a II-a, Iași, 1859, p. 34] ; eu știu ce *pățesc* (3), *înțelegerea* (7), a-*nțelege* (12) [la M.U.²] ; *secerătorul* (33), *șed* în mîndre cetăți (37), unul, *zise* . . . (40), *auzise* (53), s-*arătase* (53) [la N.B².] ; *deosebit* ocupați (1), *doăzeci* (2), *blestămate* (9) [la N.T².] ; *așezămîntul* (1, 4), *însemnate* (2, 3) [la SCR. I².] ; *țelina* [la SE. A²., p. 123). Renunțarea evidentă la acest fonetism pledează convingător pentru faptul că, după jumătatea veacului trecut, scriitorii moldoveni mergeau cu pași repezi către unificarea definitivă a limbii romîne literare.

3. Net regională (și în primul rînd specific moldovenească) este și redarea silabei accentuate *ea* (mai ales după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*) prin *a*, cînd în silaba următoare avem un *a* sau un *ă*. Această particularitate apare în mod obișnuit, înainte de jumătatea veacului trecut, în operele scriitorilor moldoveni. Se pot enumera exemple ca : să se *procopsască*, *șugubață*, *samănă* (la AL.I., p. 6, 17, 19), se *interesază*, *sara*, *cetățan* (la K.P., p. IV, XXVII, XXVII), *sară*, *samănă*, *samă* (la N.T., p. 5, 7, 20), cuvinte la care fonetismul regional se „muntenizează" în ediții ulterioare (cf. să se *procopsească*, 2, *șugubeață*, 6, *seamănă*, 6, la AL.I².; se *interesează*, XXVI, *seara*, XXXIII, *cetățean*, XXXIII, la K.P².; *seară*, 6, *seamănă*, 8, *seamă*, 23, la N.T².).

4. Caracteristică în primul rînd Moldovei este redarea lui *eá* în poziție finală prin *e* deschis. Fenomenul poate fi înregistrat mai pretutindeni în scrisul cult din Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar pierde categoric teren în a doua jumătate a veacului, după cum o poate demonstra următoarea confruntare a unor ediții succesive : fiica-*me*, în AL.I. (p. 14), dar : fiica-*mea* în AL.I². (p. 5) ; *pre* tare, vom *vide* aice, vei *vede* aice, stau în *gre* furtună, la AS.F. (p. 8, 14, 16, 46), dar : *prea* tare, vom *videa* aice, vei *vedea* aice, stau în *grea* furtună, la AS.F.² (p. 15, 20, 22, 48) ; adresa *me*, la C.D. (p. 131), dar : adresa *mea*, la C.D.² (p. 154) ; vei *pute* găsi (IV), dac-am *pute* zice (10), se *vide* (34), la G.R., dar : vei *putea* găsi (introducere), dac-am *putea* zice (14), se *videa* (43), la G.R².;

ar *pute* zice, la K.P. (p. XXIX), dar : ar *putea* zice, la K.P.[2] (p. XXXIV); iscusința *me*, familia *me*, înturnarea *me*, aș *ave*, iscălitura *me*, la N.T. (p. 4, 5, 6, 10, 10), dar : iscusința *mea*, familia *mea*, înturnarea *mea*, aș *avea*, iscălitura *mea*, în ediția următoare (N.T.[2], p. 5, 6, 7, 11, 12); să amintim în sfîrșit de Seulescu, a cărui *bucățe* de friptură (SE. A., p. 74) a devenit, în SE. A[2]. : *bucățea* de friptură (125).

5. Sunetului *j* din limba literară (în elementele moștenite) îi corespunde, în graiul moldovenesc, *ĝ*, unul dintre fonetismele cele mai caracteristice ale acestui grai; ca și *-eá*, el se înregistrează în mai toată literatura cultă din prima jumătate a veacului trecut, dar dispare aproape total în următoarele decenii, cînd este înlocuit cu fonetismul literar corespunzător. Pentru demonstrație, enumerăm mai jos un număr de exemple grupate în perechi, fiecare termen al perechii reprezentînd ediții diferite ale aceleiași opere : la AS.N. și, respectiv, AS.N.[2] : *giură* (5) *-jură* (7), *împregiur* (9) *-împrejur* (10), *agiută* (12, 17) *-ajută* (12, 16), *giurămînt* (15) *-jurămînt* (15); la G.R. și, respectiv, la G.R.[2] : *agiuns* (1, 2) *-ajuns* (1, 2), *gioc* (9) *-joc* (12), *agiutoriul* (10, 26) *-ajutoriul* (14, 36), *agiuta* (11, 13) *-ajuta* (18, 19), *giudecători* (11) *-judecători* (18); la M.U. și, respectiv, M.U.[2] : *mă giucai* -*mă jucai* (3), *îngiosește* (4) *-înjosește* (6), *pregiudețile* (10) *-prejudețile* (12), *agiunge* (10) *-ajunge* (12); la SE.A. și, respectiv, la SE.A.[2] : *giudecători* (29) *-judecători* (53), *giudeca* (30) *-judeca* (30), *giudecată* (31) *-judicată* (54). La Costache Negruzzi, asemenea perechi de variante fonetice sînt aproape inexistente, deoarece scriitorul acceptase pe *j* din graiul muntenesc încă de la începutul carierei, chiar dacă nu în mod absolut consecvent (cf., de exemplu, la 1835, în N.T., *jocului*, 2, sau *jucătoriu*, 12).

6. Fără a încerca să epuizăm, în articolul de față, lista fonetismelor regionale la care scriitorii moldoveni renunță sau tind să renunțe, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în favoarea fonetismelor literare de tip muntenesc, vrem numai să adăugăm mai jos alte cîteva exemple ilustrative pentru noua atitudine față de limbă a acestor scriitori.

a) Este vorba mai întîi de numeralul *trei* (și de compusele lui), care apare adesea, în textele culte din Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în forma *trii* (*triizeci* etc.) : de *trii* ori (5), tus-*trii* (20), *trii* (26), la AS.N. ; *triizeci* ani (titlu) și a *tria* parte (2), la N.T. ; *trii* zile (42), la SE.A. etc. În toate cazurile citate scriitorii au modificat, la edițiile ulterioare, fonetismul regional, optînd pentru formele literare *trei*, *treia*, *treizeci* etc. (cf. AS.N.[2], p. 7, 18, 24 ; N.T.[2], titlu și p. 2 ; SE.A.[2], p. 94).

b) Se pot aminti apoi unele forme moldovenești înregistrate oarecum izolat, ca *uriesă* (lucrare, K.P., p. II), *împrăștiet* (*ib.*, p. XXVII) sau *înfățoșază* (AL. I., p. 5), modificate, ulterior, în *uriașă* (lucrare, K.P.[2], p. XXIII), *împrăștiat* (*ib.*, p. XXXIII) și *înfățișează* (AL.I.[2], p. 1).

c) Se înregistrează și tendința de a înlocui unele forme cu *l* și *r* muiat (și labializat) — reprezentînd conservarea regională a unor terminații mai vechi — cu formele literare corespunzătoare : acest *feliu* de lucruri (AL.I., p. 10) devine, în AL.I[2] : acest *fel* de lucruri (3) ; tot *astfeli*, din G.R. (p. 2), e modificat, în G.R.[2], în : tot *astfel* (3) ; *păstoriul* (AS.F., p. 39), apare, în AS.F.[2], *păstorul* (41) ; un *neguțitoriu*, *jucătoriu*, *amorilului* meu, dinN.T. (p. 5, 12, 19), devin, în N.T.[2], *neguțitor* (6), *jucător* (13), *amorului* meu (21).

7. Interesantă, deşi mai puţin semnificativă, ni se pare şi situaţia în care scriitorii moldoveni înlocuiesc, în ediţiile ulterioare ale operelor lor, termenii cu fonetism regional nu cu variantele corespunzătoare literare, ci cu termeni-sinonimi, sub aspectul lor literar: mă tulbură şi mă *sparie* (N.T., p. 17) devine, de exemplu: mă tulbură şi mă *înfioreză* (N.T.[2], p. 19); a trecut *zăduhul* zilei, din N.B. (p. 66) — cu conservarea regională a fonetismului etimologic —, se transformă, în N.B.[2], în: a trecut *căldura* zilei (66); *fiinţază*, de la SCR.I. (p. 7), devine, la SCR. I[2]., *esistă* (7). Desigur că în exemplele de mai sus nu este vorba atît de „muntenizarea" limbii, cît de modernizarea ei; dar, avînd în vedere că modernizarea a mers pe linia renunţării la unele caracteristici fonetice regionale, se poate spune că, şi în asemenea modificări, se manifestă tendinţa de unificare a limbii romîne literare.

8. Am arătat mai sus că tendinţa scriitorilor moldoveni din secolul al XIX-lea merge mai cu seamă spre „muntenizarea" aspectului fonetic din operele lor, tendinţă explicabilă în primul rînd prin aceea că deosebirile cele mai evidente dintre cele două graiuri aparţineau (şi mai aparţin încă) pronunţării. Înregistrăm însă, în epoca de care ne ocupăm, şi unele tendinţe de natură lexicală: cuvinte, sensuri ori variante lexicale regionale înlocuite cu termeni, sensuri sau variante lexicale de circulaţie generală (de tip muntenesc).

Adverbul *dar*, de exemplu, cu sensul „desigur, firește, negreşit", are o circulaţie limitată la Moldova şi la o parte a Transilvaniei[1]. Folosit la 1842, în C.D., termenul este înlocuit însă, în C.D.[2], cu sinonimul de circulaţie generală *bine*:

„Untul de cuişoare ... nu mă va alina oare? *Dar*; însă eteru-i mai bun" (C. D., p. 124).

„Untul de cuişoare ... nu mă va alina oare? *Bine*; însă eteru-i mai bun" (C.D.[2], p. 145).

Adjectivul *dumesnic* (*domesnic*) „domestic", cu circulaţie vie şi aproape generală în textele vechi, pierde încetul cu încetul teren în favoarea lui *domestic* şi, din veacul trecut, îl găsim înregistrat aproape numai în Moldova (la Alecsandri, S. Fl. Marian, în revista *Şezătoarea* etc.). La 1833 cuvîntul apare la SE.A. (animalele *domesnice*, 42), dar încă înainte de jumătatea secolului, el este înlocuit prin sinonimul de circulaţie generală (cf. animalele *domestice*, SE.A.[2], p. 94).

Adjectivul demonstrativ *iastă*, respins de limba literară, apare la N.T. (în *iastă* sară, 5), fiind însă înlocuit în ediţia ulterioară prin forma comună *astă* (în *astă* seară, N.T.[2], p. 6).

Pronumele nehotărît *neştine* apare în literatura veche pe întreg teritoriul romînesc; dar încă de la jumătatea secolului al XVII-lea se observă tendinţa muntenească de a-l înlocui cu *cineva*. În mod sistematic, de exemplu, *neştine* din Pravila lui Vasile Lupu este redat prin *cineva* în Pravila

[1] Pentru delimitarea circulaţiei termenilor în discuţie, ne-am condus după materialul lexical care alcătuieşte fişierul *Dicţionarului general al limbii romîne*.

lui Matei Basarab[1]. În secolele următoare, şi mai ales în veacul trecut, *neştine* îşi limitează circulaţia pe aria Moldova-Transilvania, dar şi unii scriitori moldoveni încep să-l înlocuiască (comp. C.D., p. 125 : cînd *neştine* în companie vorbeşte, cu C.D.[2], p. 146 : cîndu-i *cineva* în companie).

Dintre sinonimele *zăpadă*, *nea* şi *omăt*, primul este indiscutabil cel impus în limba literară. Dar şi între sinonimele *nea* şi *omăt* poate fi stabilită o ierarhie, din punctul de vedere al ariei de circulaţie, în favoarea lui *nea*, care, spre deosebire de *omăt*, apare înregistrat pe alocuri chiar în vorbirea populară din Muntenia (e atestat, de exemplu, în basmele lui Ispirescu). Prin urmare, înlocuirea lui *omăt* (pururea coperite cu *omete*, SE.A., p. 25) cu *nea* (pururea coperite cu *neie*, SE.A[2]., p. 49) echivalează cu încercarea de adoptare a unui lexic de circulaţie mai largă.

În mod consecvent înlocuieşte C. Negruzzi termenul învechit şi regional (moldovenesc şi ardelenesc) *oborî* prin *doborî* (comp.: ieu turnurile-n braţe şi-n şanţuri le *obor*, N.B., p. 33 şi: pedestrul *oborit*, *ib.*, p. 47 etc., cu : ieu turnurile-n braţe şi-n şanţuri le *dobor*, N.B.[2], p. 33 şi : pedestrul *doborit*, *ib.*, p. 47).

Trupină „tulpină", formă moldovenească frecventă la M. Kogălniceanu (cf. *trupina* popoarelor, K.P.T., p. V), e înlocuită de scriitor, în ediţia următoare, prin varianta literară *tulpină* (*tulpina* popoarelor, K.P.[2], p. XXVI).

La mai mulţi scriitori moldoveni conservatori se constată renunţarea, în timp, la termenul învechit şi regional (moldovenesc şi ardelenesc) *vorovi*, în favoarea lui *vorbi*, sinonim de circulaţie generală, în primul rînd muntenesc[2] :

Şi aşa li-au *vorovit* (AS. F., p. 30), dar
Şi aşa li-au *vorbit* (AS. F.[2], p. 33).
Ni-mvaţă a *vorovi* frumos (SE. A., p. 30), dar
Ne îmvaţă a *vorbi* frumos (SE.A.[2], p. 54).

9. Unele fapte de ordin morfologic confirmă aportul scriitorilor moldoveni din sec. al XIX-lea la realizarea limbii literare unice. Textele ne arată renunţarea la o serie de particularităţi morfologice cu caracter regional.

Se renunţă, de exemplu, la redarea desinenţei pluralului unor substantive (neutre şi feminine) şi a unor numerale prin *-ă* (în loc de *-e*), după *r*, *s*, *ş*, *t*, *ţ* şi *z*:

Scaune şi *mesă* (N. T., p. 15), dar
Scaune şi *mese* (N. T.[2], p. 17).
Şesă perioade (SCR. I., p. 4), dar
Şese perioade (SCR. I[2]., p. 4).
Vînătorii ... prind *feară* sălbatice (SE.A., p. 38), dar
Vînătorii ... prind *feare* sălbatice (SE.A[2]., p. 91).

[1] Cf. *Legi vechi romîneşti şi izvoarele lor. Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu* [însoţită de varianta muntenească], ediţie îngrijită de S. G. Longinescu, Bucureşti, 1912 : să ciarce casa *nescui* (p. 31, în versiunea moldovenească), faţă de : să cearce casa *cuiva* (p. 31, în cea muntenească) ; cf. aceeaşi situaţie, la p. 53, 222 etc.

[2] Cf. *op. cit.*, p. 103 : Cînd vor *vorovi* (în versiunea moldovenească), pentru : cînd vor *vorbi* (în cea muntenească) ; de asemenea, la p. 108 : să nu-i *vorovească* (în versiunea moldovenească), pentru : să nu-i *vorbească* (în cea muntenească) ; cf. şi la p. 304, unde *vorovi* din versiunea moldovenească se înlocuieşte, în cea muntenească, prin *grăi*.

Fenomenul, atestat în mai toate textele romînești vechi, caracteriza în veacul trecut în primul rînd Moldova, unde continua să circule intens.

În primul rînd moldovenească este și folosirea invariabilă a articolului posesiv proclitic (în forma *a*). Se constată că ea pierde teren după mijlocul veacului trecut, în favoarea formei variabile (cf. de exemplu: treptele cele mai nalte *a* societății, în AL.S., p. 7, comparat cu: treptele cele mai nalte *ale* societății, în AL. S.[2], p. 9; cf. de asemenea: cu *a* sale raze, la N.B., p. 4, devenit, la N.B.[2], p. 4: cu *a* sa rază, desigur pentru literarizare).

Întocmai ca în textele vechi romînești, scriitorii moldoveni și munteni foloseau, pe la jumătatea veacului trecut, persoana a III-a plural a imperfectului identică cu persoana a III-a a singularului. După jumătatea secolului însă scriitorii munteni încep să renunțe la această particularitate morfologică arhaică, neacceptată nici de limba literară[1]; consecința noii atitudini se oglindește și în Moldova, căci scriitorii moldoveni, urmînd exemplul muntenilor, inovează și ei, stabilind diferența dintre cele două persoane:

Doi catîri *călătorea* și-n desagii lor *ducea* (AS.F., p. 10), dar

Doi catîri *călătoreau* și-n desagii lor *duceau* (AS.F[2]., p. 17).

Caii însă *asuda, Opintea* și iar mai *sta* (AS.F., p. 48), dar

Caii însă *asudau, Opinteau* și iar mai *stau* (AS.F[2]., p. 49).

Iluziile ce ni *era* mai plăcute (K.P., p. I), dar

Iluziile ce ni *erau* mai plăcute (K. P. [2], p. XXIII).

Înainte de jumătatea secolului al XIX-lea, persoana a III-a singular a perfectului compus apare construită frecvent, la scriitorii moldoveni, din participiul verbului de conjugat precedat de verbul auxiliar sub forma *au*. Construcția, arhaică, începuse să fie evitată în Muntenia, fiind condamnată încă în Gramatica lui Heliade [2]. Dintre moldoveni, cel dintîi care a acceptat această condamnare a fost C. Negruzzi[3]. Consecințele acestei atitudini, care aparține Munteniei, n-au întîrziat să se arate și în operele scriitorilor moldoveni, care încep să evite, și ei, construcția, înlocuind-o cu cea literară, cu auxiliarul *a*.

Modernizarea construcției arhaice constituie deci, la scriitorii moldoveni, în primul rînd „muntenizarea" ei[4]:

El *au picat* în ruine (G. R., p. 10), dar

El *a picat* în ruine (G. R.[2], p. 14).

Frumusețea tinereții nu s-arată nici *c-au fost* (M.U., p. 2), dar

Frumusețea tinereții nu s-arată nici *c-a fost* (M.U. [2], p. 4).

Soarta... *s-au pus* să mă prigonească (3), sortul *au grăit* (10), Varner *n-au venit* (18) [N.T.], dar

[1] Se întîlnește „în unele regiuni din sudul țării", cf. *Gramatica limbii romîne* (a Academiei R.P.R.,), vol. al II-lea, 1954, p. 81.

[2] *Contribuții...*, II, p. 64, 101—102.

[3] *Ib.*, p. 102.

[4] Cf., de altfel, nota 3 de la p. 160, din care reiese clar că pentru *Albina romînească* transformarea lui *au fost* în *a fost* echivalează cu „muntenizarea" construcției.

Soarta... *s-a pus* să mă prigonească (3), sortul *a grăit* (11), Varner *n-a venit* (29) [N.T. [2]].

★

Faptele de limbă comparate mai sus, departe de a fi singurele înregistrate, au ilustrat doar în mod concret o serie de teze legate de problema unificării limbii romîne literare. Se poate spune, în concluzie, că:

a) Unificarea limbii romîne literare a mers în mod evident, pe la jumătatea veacului, trecut pe calea „muntenizării".

b) La procesul de „muntenizare" au aderat d e l i b e r a t aproape toţi scriitorii moldoveni, inclusiv scriitorii care, doar cu cîteva decenii înainte, respingeau în mod categoric ideea unificării limbii literare pe această cale.

c) „Muntenizarea" a avut loc în primul rînd în domeniul fonetismului, adică în acel sector al limbii romîne în care şi diferenţa dintre cele două graiuri era mai netă, dar ea s-a manifestat, de asemenea, chiar dacă în mai mică măsură, în lexic şi morfologie.

d) Norma muntenească a limbii literare se impusese printre scriitorii moldoveni încă înainte de unirea principatelor. Nu poate fi acceptată teza recentă a lui G. Ivănescu — preluată de la Al. Philippide — că această normă ar fi acţionat în Moldova „numai după crearea statului romîn unit, cu capitala în Bucureşti" [1]. În ediţiile succesive ale operelor unui V. Alecsandri, G. Asachi şi G. Seulescu, apărute înainte de 1859 şi aduse în comparaţiile noastre, se vede clar că nu evenimentul amintit a determinat victoria definitivă a normei munteneşti, deşi, desigur, acesta o va fi influenţat în mod profund.

e) Victoria normei lingvistice munteneşti asupra celei moldoveneşti, din jurul anului 1860, nu trebuie, desigur, înţeleasă ca o victorie integrală, care să fi înlăturat din scrisul moldovenilor absolut toate caracteristicile specific regionale. Dar, la data amintită, aceste caracteristici regionale sînt într-un asemenea regres în scrisul cult din Moldova, încît, în ansamblul modificărilor intervenite, ele nu mai contează.

[1] *Iaşul literar*, 1956, nr. 10, p. 86.

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

Conf. MIRCEA ZDRENGHEA

În 1956, revista „Limba romînă" a inaugurat o rubrică deosebit de importantă, intitulată „Cultivarea limbii".

În articolul cu care s-a deschis rubrica, acad. Iorgu Iordan, după ce a arătat scopul acestei rubrici și a analizat cîteva greșeli din publicațiile noastre, termina cerînd ajutor cititorilor revistei și făcînd apel, „în primul rînd, la mînuitorii condeiului de toate categoriile, în frunte cu scriitorii și oamenii de știință, apoi la membrii corpului didactic, care, prin profesia lor, sînt puși mereu în situația de a face constatări asemănătoare" cu ale d-sale.

În același an, în primul număr al „Vieții studențești", acad. Iorgu Iordan își exprima din nou convingerea că organul Asociațiilor studențești va juca un rol important în lupta pentru grija față de limbă și propunea „Contemporanului" și „Gazetei literare", precum și ziarelor noastre de mare tiraj, să consacre o coloană problemelor de limbă. Dar, din păcate, la apelul și propunerile acestea, nu s-a răspuns așa cum s-ar fi cuvenit. Rubrica nouă din „Limba romînă" a fost susținută aproape numai de cercetători tineri din cadrul Institutului de lingvistică din București, iar revistele noastre de cultură și ziarele cele mai răspîndite au pus problema numai incidental.

Sînt convins că dacă ele ar fi susținut cu mai multă căldură inițiativa revistei „Limba romînă", cititorii ar fi arătat un mare interes față de această problemă. Dovadă este emisiunea radiofonică „Limba noastră", susținută săptămînal de acad. Al. Graur și ascultată de foarte multă lume.

Cred că reluarea acestei probleme de către revista „Limba romînă", pentru a da un nou impuls acțiunii de cultivare a limbii, este bine venită.

În cele ce urmează, voi răspunde întrebărilor formulate de revistă.

1. — Prin *cultivarea limbii* înțeleg grija deosebită ce trebuie să o avem pentru folosirea corectă a limbii [1], adică pentru respectarea normelor fonetice, lexicale și gramaticale, căci numai astfel se poate realiza o comunicare fidelă a gîndurilor și sentimentelor vorbitorului.

În același timp, trebuie să ne îngrijim ca acest minunat mijloc de comunicare, limba, să se dezvolte, să se perfecționeze. Va trebui ca lingviștii să fie atenți la ceea ce apare nou în limbă și să sprijine tendințele firești, luînd, în același timp, atitudine hotărîtă împotriva formelor greșite.

2. — Admițînd, și cred că toată lumea e de acord cu aceasta, că limba literară se caracterizează prin norme fonetice, lexicale și gramaticale precise, înseamnă că orice abatere de la aceste norme este o greșeală de limbă.

3—4. — De cultivarea limbii ar trebui să se ocupe, cred, toți oamenii de cultură : oamenii de știință, criticii literari și de artă, artiștii, tehnicienii și, *în special*, profesorii și gazetarii. Învățătorului îi revine sarcina de a ajuta pe copil să renunțe la particularitățile regionale cu care vine la școală, de a-l ajuta să-și însușească normele limbii literare, să se exprime simplu, clar și corect (și să și scrie corect). Ceea ce se fundamentează în ciclul întîi se dezvoltă în ciclul al doilea și în cel mediu de către profesori. Este necesar ca, indiferent care ar fi disciplina profesorului, să stăruiască — și mulți o și fac — să obțină de la elevi expunerea materiei într-o formă aleasă și clară, iar la lucrări să le corecteze greșelile de ortografie și exprimările confuze. Aceasta cere, fără îndoială, o muncă în plus profesorilor care predau alte specialități decît limba romînă, dar, avînd în vedere scopul important pentru care li se cere aceasta, sînt convins că nu vor pregeta să ajute pe colegii lor de limba romînă.

În acțiunea de cultivare a limbii, rolul scriitorilor este deosebit de important, dar și dificil. Pe de o parte trebuie să respecte normele limbii literare, iar pe de alta trebuie, în mare măsură prin mijloace lingvistice, să caracterizeze personajele, să dea culoarea locală sau a timpului și, în plus, să fie și inovatori în limbă. Să recunoaștem, aceasta nu este tocmai ușor.

E vorba aici de dozaj, dar scriitorii buni vor ști cum să o facă.

Într-o situație specială se găsesc cei care scriu literatură pentru copii (basme și povești). Aici nu se mai pune problema localizării, de aceea trebuie, cred, să respecte strict normele limbii literare. Să dau un exemplu. Acad. Victor Eftimiu, „un admirabil mînuitor al limbii romînești" (cum îl numește, pe drept, acad. Iorgu Iordan), în basmul său *Prichindel* folosește destul de des forme iotacizate (*n-o să rămîie, să te țiu, spre tine viu, să se spuie*), deși necesitățile versificației nu le impun. Copiii din regiunile în care asemenea forme nu sînt cunoscute au fost surprinși și au cerut explicații. În alte lucrări pentru copii, am găsit însă

[1] În toate discuțiile de pînă acum a fost vorba de *limba literară*, la care mă voi referi și eu, fiindcă ea este aspectul unitar și cel mai îngrijit al limbii comune naționale, tocmai prin faptul că respectă normele fonetice, lexicale și gramaticale.

și greșeli grave de limbă. Va trebui mai multă grijă pentru limba cărților pentru copii.

În zilele noastre, un rol deosebit îl au, în problema care ne interesează, și ziariștii. Cred că ar fi bine ca redacțiile ziarelor de regiune, ziare în care se mai găsesc destul de numeroase greșeli, să acorde limbii mai multă atenție. Poate nu ar fi rău să deschidă și ele o rubrică a limbii, care să fie susținută de cadre didactice destoinice din localitate și în care să se ia atitudine față de greșelile din anunțuri, afișe, firme etc.

5. — Pentru a sprijini cultivarea limbii, în afară de cele spuse mai înainte, cred că ar fi nevoie de o revistă scrisă la nivelul elevilor din clasele a X-a a și XI-a, cu următorul cuprins : *literatură* (20—25 pag., în care s-ar putea publica cele mai bune schițe sau nuvele actuale), *istorie și critică literară* (20—25 pag.), iar 10—15 pagini să fie consacrate *cultivării limbii*, precum și altor probleme de limbă. O astfel de revistă s-ar bucura, sînt sigur, de o largă răspîndire. Cred că ar fi de un real folos dacă și „Gazeta învățămîntului" ar susține această acțiune.

Ar fi bine apoi ca în clasa a cincea să se țină, la începutul anului școlar săptămînal, apoi lunar, consfătuiri în care elevii să spună ce greșeli de limbă au făcut colegii lor în săptămîna sau luna respectivă. Eu am asistat la o astfel de ședință, la o școală cu elevi proveniți din patru sate. Au fost arătate greșelile făcute, îndeosebi rostirile specifice satelor respective. Rezultatul a fost surprinzător. După o lună și jumătate elevii se controlau în cursul vorbirii să nu le scape particularități specifice satelor sau regiunii lor. Cred că această experiență s-ar putea generaliza și ar da rezultate bune.

UNELE OBSERVAȚII PRIVITOARE LA LIMBA PROGRAMELOR ȘI A MANUALELOR DE MATEMATICI

DE

Ș. și D. RIMER

Ne propunem să atragem atenția asupra unor formulări de uz curent în limbajul matematic, dar care contravin normelor gramaticale. Vom încerca să propunem soluții.

1. Întîlnim în programe și manuale formularea : *criterii (cazuri) de asemănare* ***ale*** *triunghiurilor, condițiile de echilibru* ***ale*** *seriilor* [1]. Totuși majoritatea autorilor care folosesc aceste formulări nu sînt consecvenți, și, cînd este vorba de singular, scriu : *criteriul al doilea de egalitate* ***a*** *triunghiurilor* etc.

Se constată deci lipsa unui punct de vedere unic în folosirea articolului genitival în acest caz.

În formularea cu *ale* (criterii de asemănare (egalitate) *ale* triunghiurilor), articolul *ale* se acordă cu substantivul regent *criterii*, în timp ce formularea cu *a* (criterii de asemănare *a* triunghiurilor), articolul se acordă cu substantivul atribut *asemănare* (egalitate). Socotim că prima formulare (*ale*) este greșită, întrucît este vorba de *asemănare a triunghiurilor* și nu de *criterii ale triunghiurilor*. Criteriile sînt ale geometriei !

Aducem în sprijinul punctului nostru de vedere faptul că acad. Iorgu Iordan combate greșeli de acest fel [2]. Astfel d-sa analizează formularea „*un efort de explicare* ***al*** *operei* : „în loc să spună ce a gîndit, anume că cineva a depus un efort pentru explicarea operei, autorul spune aproape

---

[1] V. de ex. : Gr. Orășanu, *Geometria pentru clasa a II-a*, ed. a XIII-a, 1932, p. 68—70 ; Gr. Orășanu, *Geometrie pentru clasa a V-a*, 1935, p. 54, 152 ; Tiberiu Ionescu, Gh. D. Simionescu, C. Ionescu-Bujor, *Geometrie pentru clasa a II-a a gimnaziului unic*, 1947, p. 3, 50, 51 ; E. Abason, *Manual de mecanică pentru cl. a VIII-a*, 1930, p. 207 ; Cezar Coșniță și Gh. D. Simionescu, *Geometria pentru clasa a VIII-a*, 1957, p. 57 ; Gh. D. Simionescu și Cezar Coșniță, *Geometria pentru clasa a IX-a*, 1957, p. 50 ; *Programa de matematică pentru clasele VIII—XI*, 1960, p. 15,20 ; *Programa de matematică pentru clasa a IX-a învățămînt seral și fără frecvență*, 1960, p. 7.

[2] Acad. prof. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*. Ed. Min. Înv., 1956, p. 605—606.

contrariul, transformă „opera" din obiect în subiect al explicării, efortul de a explica este atribuit nu unei persoane, cum a fost intenţia autorului, ci operei, care tocmai trebuie explicată".

Ca atare socotim necesar să se folosească formularea: criterii de asemănare *a* triunghiurilor şi celelalte corespunzătoare, aşa după cum o găsim de altfel în unele manuale, e drept destul de puţine [1].

2. Subliniem folosirea inconsecventă de către unii autori de manuale a numeralului cardinal şi a celui ordinal, cînd e vorba de gradul unui monom, al unui polinom, al unei ecuaţii. Astfel, citim în manualul de algebră pentru clasa a VIII-a de Gh. Dumitrescu [2], la p. 33, că monomul $4x^3y^4z$ este de gradul *7* în raport cu x şi cu y, la p. 39 că un anumit polinom are gradul *6*, dar la p. 359 că funcţia liniară „y este un polinom de gradul *I* în x", apoi „un polinom de gradul *întîi* în x", iar la p. 393 se scrie „*ecuaţia de gr. II*", „polinom de gradul *al doilea*". Constatăm că se utilizează în scris numeralul cardinal (cifre arabe), în cazul gradului monomului sau polinomului, dar se utilizează numeralul ordinal (cifre romane) în cazul gradului polinomului întîlnit la funcţii sau la ecuaţii. În ce priveşte limba vorbită, se ştie din practica şcolară că se foloseşte aproape unanim numeralul cardinal: se spune deopotrivă monom de gradul *doi*, funcţie de gradul *doi*, ecuaţie de gradul *doi*, determinant de ordinul *doi*.

Socotim necesar să se lichideze aceste inconsecvenţe, uniformizîndu-se scrierea şi vorbirea. Nu credem că este bine să se scrie într-un fel cînd este vorba de un polinom şi în alt fel cînd este vorba de funcţii sau ecuaţii. De altfel în cursul de Matematici superioare [3], autorul, prof. univ. Caius Iacob, foloseşte numeralul ordinal, fie că e vorba de gradul unui monom, al unei ecuaţii sau de ordinul unui determinant.

Menţionăm, în legătură cu aceasta, că atît în *Gramatica limbii romîne* [4] cît şi în *Limba romînă contemporană*, de acad. Iorgu Iordan [5], se recomandă evitarea folosirii numeralului cardinal în locul celui ordinal, această folosire fiind considerată „ca neconformă cu regulile gramaticale ale limbii literare".

---

[1] I. Tutuc, *Geometrie plană pentru clasa a IV-a de liceu*, 1929, p. 42, 62; A. Hollinger, *Geometrie pentru clasa a VI-a*, 1957, p. 136, 141, 146.

[2] Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956.

[3] Caius Iacob, *Curs de matematici superioare*, Ed. tehnică, 1957, p. 45,93.

[4] Ed. Academiei R.P.R., 1954, vol. I, p. 240.

[5] Ed. Min. Înv., 1956, p. 368.

LIMBA ROMÎNĂ ÎN AL ZECELEA AN DE APARIȚIE

Revista *Limba romînă* a intrat în 1961 în al zecelea an de apariție. În acest timp au apărut 50 de numere care totalizează cca 5000 de pagini. În coloanele revistei *Limba romînă* au fost publicate articole și studii din cele mai variate domenii ale lingvisticii : gramatică, vocabular, limbă literară, stilistică, lingvistică generală, fonetică, dialectologie, istoria lingvisticii, filologie, istoria limbii romîne, lingvistică matematică etc.

În *Limba romînă* au publicat lucrări valoroase cei mai de seamă dintre lingviștii noștri. Citățm, cîteva dintre ele : Acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, 4, 1954 ; *Limba literară — privire generală*, 6, 1954 ; *Cultivarea limbii*, 5, 1956 ; *Dezvoltarea studiilor de lingvistică în R.P.R. după 23 August 1944*, 4, 1959 ; *După trei ani. . .*, 5, 1959 ; *Între filologie, istorie și lingvistică*, 2, 1960 ; acad. Al. Graur, *Unele probleme ale vocabularelor profesionale*, 6, 1953 ; *Genul neutru în romîneşte*, 1, 1954 ; *Legile interne de dezvoltare a limbii*, 4, 1954 ; *Cu privire la unele probleme de traducere*, 5, 1954 ; *„Dialectele" limbii romîne*, 4, 1956 ; *Cuvinte rău formate*, 2, 1958 ; *Cu privire la sufixele -abil, și -ibil*, 5, 1959 ; acad. Al. Rosetti, *Cîteva probleme ale limbii primelor texte romîneşti*, 4, 1954 ; *Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi*, 1, 1955 ; *Cu privire la datarea primelor traduceri romîneşti de cărți religioase*, 2, 1958 ; B. Cazacu și Al. Rosetti *Probleme de fonetică în studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea*, 2, 1955 ; acad. Tudor Vianu, *Observații asupra limbii și stilului lui Geo Bogza*, 2, 1954 ; *Din problemele limbii literare romîne în sec. al XIX-lea*, 4, 1954 ; *Cercetarea stilului*, 3, 1955 ; *Stilistica literară și lingvistica*, 2, 1956 ; *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, 3, 1959 ; *Cercetarea limbii literare și a stilului în perioada 1944—1959*, 4, 1959 ; acad. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn*, 5, 1955 ; *Fonemele limbii romîne*, 2, 1956 ; *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, 5, 1960 ; I. Coteanu, *Note de cultivare a limbii*, 3, 1959 ; *Lexicografia și lexicologia romînească după 23 August 1944*, 4, 1959 ; *Stilurile moderne ale limbii romîne literare*, 2, 1960.

Contribuții importante au publicat și mulți alți cercetători dintre care amintim : Mioara Avram, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, Fulvia Ciobanu, Em. Vasiliu, Valeria Guțu-Romalo, Ion Gheție, Mircea Seche, Gheorghe Bulgăr, Flora Șuteu etc. Revista s-a bucurat și de colaborarea unor profesori de limba romînă de la școlile medii din diferite centre culturale ale țării.

În perioada 1952—1958 *Limba romînă* a fost puțin discutată. S-au făcut, este drept, discuții publice organizate de către Secția de limbă și literatură a Academiei R.P.R., precum și unele discuții cu cititorii. Recenzii au apărut însă numai cîteva : două semnate de acad. Al. Graur, publicate în *Contemporanul* din 4 martie 1955 și în *Romînia Liberă* din 2 iunie 1958 și una semnată de conf. I. Coteanu, publicată în *Scînteia* din 12 aprilie 1956. În cele două recenzii, acad. Al. Graur făcea observații foarte utile atît în ce privește profilul și carac-

terul revistei, cît şi asupra unor lucrări publicate în coloanele ei. Amintim cîteva dintre criticile de principiu :

„Dezinteresul faţă de problemele de concepţie... se vădeşte în faptul că, în tot anul 1957, s-a publicat un singur articol de lingvistică generală..." (*Romînia liberă*). „... Ar fi folositor să se publice culegeri de vocabular regional" (*loc. cit.*). „... Rubrica limbă literară vădeşte evadarea spre literatură" (*loc. cit*). Acelaşi lucru îl remarcă şi I. Coteanu în recenzia amintită : „Metoda de cercetare adoptată de revistă a fost aceea a criticii literare" (*Scînteia*, 12 aprilie 1956). „... Recenziile sînt de obicei simple rezumate, cîteodată obiectiviste, alteori confuze" (*Romînia liberă*).

Se remarcă de către acad. Al. Graur lipsa unei preocupări pentru „cultivarea limbii". Acest reproş justificat întrutotul a fost făcut revistei în perioada aceea şi de acad. Iorgu Iordan în articolul *Lingvistica românească în ultimii zece ani* (*Contemporanul*, 23 decembrie 1955). „Tot ca o îndepărtare de actualitate", arată conf. I. Coteanu în recenzia din *Scînteia*, „trebuie considerată şi slaba preocupare a revistei faţă de problemele privitoare la limba publicaţiilor periodice, la limba presei de mare tiraj, a emisiunilor radiofonice".

Din punct de vedere tematic, în perioada 1952—1958, revista *Limba română* publica multe articole în care nu se analiza fenomenul lingvistic, ci metodica de predare a limbii, articole care nu făceau decît să repete unele capitole din manualele de metodică. Începînd cu nr. 1/1959, revista a fost reprofilată, devenind „într-o măsură mai mare o publicaţie ştiinţifică care se adresează unor cercuri de cititori mult mai largi" (Изв. АН СССР, Отд. лит. и яз., 1960, 5, p. 433).

„Schimbată mult în bine, revista *Limba română* se prezintă astăzi ca un periodic cu scopuri şi caracteristici proprii care nu-l pot lăsa indiferent pe cititorul de orice profesie" (*Viaţa românească*, 10/1959, p. 215).

„... *Limba română* prezintă cazul ciudat al unei publicaţii academice ca nivel şi popular e ca răspîndire şi sferă de preocupări" (*Viaţa românească*, 6, 1960, p. 172).

Schimbarea aceasta „în bine" a fost observată şi consemnată în ultimul timp de către specialişti în coloanele cîtorva reviste. În anii 1959—1960 au fost publicate următoarele recenzii : *Limba română*, 1—6, 1959, semnată C. R. (*Viaţa românească*, 10, 1959) ; *Limba română*, nr. 1/1960, semnată I.O. (*Viaţa românească*, 6, 1960) ; N. Corlăteanu, în articolul „Изучение языка художественной литературы в Румынской Народной Республике" (краткий обзор), (Изв. АН СССР, Отд. лит. и яз., 1, 1960) se ocupă de lucrările de limbă literară publicate în revista *Limba română* în 1958—1959 : L. I. Luht, *Limba română*, 1—6/1959 (Изв. АН СССР, Отд. лит. и яз., 5/1960) ; Stelian Dumistrăcel, *Limba română*, 1—6/1959 (Studii şi cercetări ştiinţifice, Filologie, fasc. 1/1960, Iaşi) ; D. Livadaru, *Limba română*, 3—4/1960 (Iaşul literar, 10, 1960) ; N. Mihăescu, *Limba română*, 2/1960 (Informaţia Bucureştiului, 7 iulie 1960). Menţionăm de asemenea notiţa critică privitoare la rubrica *Glosar regional* publicată în *Contemporanul* din 6.I.1961, din păcate nesemnată.

Toate aceste recenzii remarcă, după cum am arătat mai sus, schimbarea produsă în conţinutul revistei şi se opresc în special asupra unor rubrici şi probleme noi ca : filologie, cultivarea limbii, vocabular regional, lingvistică matematică etc. Autorii recenziilor apreciază pozitiv o serie de studii publicate în numerele analizate. Dintre articolele care s-au bucurat de o bună apreciere amintim : *Dicţionarul limbii române*, de acad. Iorgu Iordan şi Ion Coteanu ; *Preliminariile traducerilor automate*, de Gr. C. Moisil ; *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti*, de E. Petrovici ; *Schiţă de istoria lexicografiei române*, de Mircea Seche (*Viaţa românească*, 6, 1960) ; *Literatura şi lingvistica*, de acad. Iorgu Iordan ; *Statistica lexicală şi o problemă a vocabularului eminescian*, de acad. Tudor Vianu ; *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române*, de I. Coteanu (Изв. АН СССР, Отд. лит. и яз., 5, 1960).

Toți recenzenții fac însă și o seamă de critici, în cea mai mare parte justificate. Dăm mai jos cîteva dintre ele : L. I. Luht observă prezența slabă în revistă, în cursul anului 1959, a articolelor de lingvistică generală. Dacă în anul 1960, această deficiență a fost într-o oarecare măsură remediată, nu încape îndoială că și acum comitetul de redacție mai trebuie să-și îndrepte atenția în această direcție. Unii recenzenți sînt de părere că rubricilor *Glosar regional* și *Dialectologie* să li se dea o amploare mai mare. Privitor la rubrica *Glosar regional* citățm din recenzia semnată de Stelian Dumistrăcel : „În concluzie, considerăm că indicațiile cu privire la culegerea cuvintelor regionale ar fi trebuit să se refere mai mult la modul practic de a culege și prezenta materialul, pentru ca în cazul cînd aceste cuvinte vor fi folosite într-un dicționar, de exemplu, să nu existe îndoieli cu privire la accepțiunea cu care sînt utilizate sau cu privire la circulația lor" (*Studii și cercetări științifice*, fasc. 1, 1960, p. 53). De asemenea autorul își exprimă părerea că ar fi foarte util ca glosarele regionale să fie însoțite de note explicative ample. Este de dorit, după autorul recenziei, ca articolele de dialectologie, puține în prezent, să se înmulțească. Redacția revistei *Limba romînă*, preocupată în mod permanent de îmbunătățirea revistei, a luat unele măsuri care vor duce la ridicarea nivelului științific al lucrărilor publicate în această rubrică. Se fac de asemenea unele observații privitoare la articolele de cultivare a limbii (cf. *Viața romînească*, 6, 1960, p. 175).

„N-ar fi inutil ca revista să-și formuleze și să-și impună punctul de vedere în problema ortografierii numelor geografice..."

Toate aceste observații, ca și altele, asupra cărora nu ne oprim aici, au fost analizate de comitetul de redacție al revistei.

Discuția din periodicele amintite asupra revistei *Limba romînă* dovedește interesul mare pe care îl trezește revista, începînd mai ales din anul 1959, atît în rîndul maselor largi de intelectuali, cît și în rîndul specialiștilor.

GH. BOLOCAN

CONFERINȚA DE STUDII CLASICE

(Eforie, 1960)

Între 18 și 24 septembrie a avut loc, la Eforie, Conferința internațională de studii clasice a țărilor socialiste. Lucrările s-au desfășurat în ședințe plenare și pe secții : arheologie și istorie, istorie literară și lingvistică.

Din cele șapte lucrări de lingvistică, trei au fost dedicate problemelor substratului limbii romîne. Acad. Al. Graur a prezentat comunicarea *Recherches sur le substrat du roumain*, în care a făcut bilanțul cercetărilor de pînă acum, criticînd unele metode greșite de abordare a acestei probleme cum este, de pildă, folosirea arbitrară și abuzivă a comparării numelor proprii cu etimologie nesigură. Autorul consideră că problema substratului limbii romîne poate fi rezolvată pe baza stabilirii unui număr de etimologii sigure, care să constituie o bază fermă pentru verificarea celorlalte date ; trebuie să se stabilească cu o relativă certitudine trăsăturile caracteristice ale limbilor tracă și iliră, pe baza documentelor vechi, și apoi să se elucideze problema cuvintelor romîne de substrat. Acad. Vl. Georgiev din R. P. Bulgaria a prezentat comunicarea *Sur l'ethnogénèse des peuples balkaniques : le daco-mysien, l'albanais et le roumain*. Împotriva teoriilor mai vechi, care socoteau că limba albaneză se trage din iliră sau din tracă, autorul socotește că ea este urmașa limbii daco-mysiene, limbă deosebită de cea tracă. Transformările fonetice pe care le prezintă albaneza în comparație cu indo-europeana se găsesc și în daco-mysiană (de ex. i.e. *e* devine în silabă accentuată *ie* în dacă și *je* în albaneză ; i.e. ā e reprezentat în ambele limbi prin *o* ; i.e. *ău* devine în dacă și în albaneză *a*, iar i.e. *eu* se transformă în aceleași limbi în *e*). Concluzia autorului este că fonetica istorică a limbii albaneze reprezintă evoluția ulterioară a foneticii daco-mysiene. Faptul că albaneza e urmașa limbii daco-mysiene explică numeroasele corespondențe dintre albaneză și romînă, aceasta reprezentînd o limbă romanică dezvoltată pe substrat daco-mysian.

Concluzia de ordin istoric care se impune este că albanezii sînt urmașii daco-mysienilor, care au pătruns în Balcani încă din mileniul al II-lea î.e.n.

În comunicarea *La valeur phonétique de l'oscillation graphique thrace a/e à la lumière des données des langues balkaniques modernes*, C. Poghirc aduce o nouă explicație a oscilației observate în numeroase nume proprii trace în grafia vocalei din aceeași silabă, vocală notată cînd gr. α lat. *a*, cînd gr. η, ε lat. *e*.

Fenomenul a fost explicat prin pronunțarea mai deschisă a lui *e* din tracă sau prin existența unei vocale intermediare între *e* și *a*. C. Poghirc presupune existența în tracă a unui sunet de tipul rom. *ă* alb. *ë*, bulg. ъ care, din lipsa unui semn propriu, a fost notat în două

feluri. Conform acestei teorii, deci, *ă* din romînă, bulgară şi albaneză este un sunet moştenit din tracă.

S. Stati a prezentat comunicarea *La langue des inscriptions latines de Dacie*, în care a expus cîteva din rezultatele studierii inscripţiilor latine de pe teritoriul Republicii Populare Romîne.

Dintre trăsăturile fonetice se remarcă oscilaţia între *e* şi *i*, *o* şi *u*; prima are cauze fonetice dar şi morfologice, iar a doua numai morfologice (sincretismul cazurilor). Căderea consoanelor finale *-s*, *-m* are aproape întotdeauna cauze gramaticale; *-s* şi *-t* nu cad atunci cînd sînt desinenţe, *-s* şi *-m* nu dispar niciodată în flexiunea verbală.

În morfologie, trăsătura cea mai caracteristică este tendinţa de formare a unui caz general. Caracteristicile sintactice pot fi greu desprinse din analiza inscripţiilor, care folosesc formule stereotipe. Diferenţa dintre latina clasică şi cea populară rezultă doar din aceea că, de cîte ori lapicizii se abat de la aceste formule, ei nu respectă regulile sintaxei clasice. Se observă de asemenea creşterea rolului prepoziţiilor şi tendinţa acuzativului de a deveni caz prepoziţional. Cele mai caracteristice tipuri de vulgarisme aflate în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor se întîlnesc şi în alte părţi ale Romaniei, ceea ce confirmă încă o dată unitatea latinei vulgare.

În comunicarea *Foneme şi grafeme vocalice în ortografia ionic-atică clasică*, I. Fischer stabileşte o legătură între randamentul funcţional al opoziţiilor fonologice şi notarea grafică a fonemelor: faptul că, în greceşte, cele trei serii de foneme de timbru *o* şi *e*, /o̯/, /ō̯/, /ō/ şi /e̯/, /ē̯/, /ĕ̯/ sînt notate prin semne diferite (ο, ω, ου şi ε, η, ει), în timp ce cele două serii de timbru *a*, *i* şi *ü* dispun de cîte un singur semn grafic (α, ι şi υ), se explică prin randamentul funcţional mult mai ridicat al opoziţiilor dintre fonemele din primul grup, folosite în largă măsură de morfologie (distincţia dintre indicativ şi conjunctiv, cazuri ale flexiunii nominale etc.); opoziţia de cantitate la fonemele de timbru *a*, *i* şi *ü* serveşte aproape exclusiv la crearea unor distincţii din domeniul lexicului.

Kurt Treu (Republica Democrată Germană) a prezentat comunicarea φιλία *und* ἀγάπη. *Zur Terminologie der Freundschaft bei Basilius und Gregor von Nazianz.* Înlocuirea conceptului prieteniei individuale, rod al antichităţii greco-romane, cu idealul iubirii frăţeşti şi al iubirii aproapelui preconizat de creştinism se oglindeşte şi în terminologie, prin înlocuirea termenului mai vechi φιλία cu acela de ἀγάπη. În Noul Testament φιλία apare o singură dată şi în sens negativ. În opera lui Vasile din Cezarea şi a lui Grigore din Nazianz se observă o diferenţă în utilizarea celor doi termeni. Astfel, în timp ce primul face o distincţie clară între φιλία şi ἀγάπη, folosind pe φιλία cu rezerve, iar pe ἀγάπη numai cu sens clar pozitiv, al doilea foloseşte termenul φιλία fără rezerve şi fără a-l distinge net de ἀγάπη. Acest fapt, după părerea autorului, se explică prin aceea că Vasile din Cezarea e mai puternic legat de tradiţia bisericească, de la care provine termenul ἀγάπη, în timp ce Grigore din Nazianz rămîne influenţat de tradiţia grecească păgînă, care a creat termenul φιλία.

În comunicarea *Ovidio linguista*, N. Lascu a adunat observaţiile lingvistice juste sau eronate ce se găsesc presărate în opera lui Ovidiu.

L. WALD

ION NECULCE, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte.* Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de acad. Iorgu Iordan. Ediţia a II-a, revăzută, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, CXXVIII + 460 p.

Prima ediţie a cronicii lui Ion Neculce, întocmită de acad. Iorgu Iordan în 1956 (20 000 de exemplare), s-a epuizat curînd după imprimare, astfel încît a devenit necesară reeditarea ei. A doua ediţie numără 588 p. faţă de 463 p. cît avea ediţia din 1956 [1]. Sporul de pagini se datoreşte amplificării studiului introductiv prin includerea unor probleme noi, precum şi adoptării unei tehnici mai estetice de tipărire a textului. Ediţia a doua este superioară primei ediţii, înlocuind-o chiar şi în privinţa alegerii ilustraţiilor care explică şi documentează unele afirmaţii susţinute de editor; se dă, de exemplu, facsimilul actului autograf al lui Neculce (între p. CXXII—CXXIII), care ne convinge că, într-adevăr, avem de-a face cu acelaşi scris ca şi în f. 430 a ms. 253 (vezi facsimilul respectiv între p. LXIV—LXV). Un alt exemplu de scriere autografă a lui Neculce aduce şi ms. 4793 din Biblioteca Academiei R.P.R., un hronograf care are multe pagini scrise de mîna lui Neculce. Exemplele paleografice din ms. 253 şi doc. $\frac{51^a}{XII}$ aduse de acad. Iorgu Iordan încă din 1953 [2], comparate cu paginile respective din ms. 4793 înlătură în prezent toate rezervele exprimate cu privire la posibilitatea de a se identifica scrisul autograf al lui Ion Neculce [3].

Editarea cronicii moldoveneşti a lui Ion Neculce de către acad. Iorgu Iordan, unul din cei mai buni cunoscători ai graiului moldovenesc, prezintă garanţia unei bune lucrări şi, într-adevăr, ediţia pe care o recenzăm este cea mai bună din cîte s-au întocmit pînă acum. Ea ridică multe probleme importante de natură filologică, textologică şi lingvistică, pe lîngă cele de natură istorică sau ţinînd de istoria literară.

[1] Acest an, indicat de nota tipografică de la sfîrşitul volumului este cel real, iar nu 1955, pus pe pagina de titlu. La fel a procedat E.S.P.L.A, şi cu ediţia a II-a : aceasta a primit bunul de tipar în ian. 1960, dar pagina de titlu poartă anul 1959.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *Studiul manuscriselor şi problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce*, în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, II (1953), p. 233—246.

[3] Paleograful Iuliu Tuducescu de la fosta Academie Română a exprimat cel dintîi părerea — într-o însemnare pe manuscris, din 1924 — că sînt foi scrise de Neculce. Iulian Ştefănescu, *Cronografele româneşti : tipul Danovici*, în *Revista istorică română*, IX (1939), p. 42 : „unele foi (ale ms. 4793) par a fi scrise de Ion Neculce". Problema a fost reluată în 1957 de Mitu Grosu (*Analele Univ. C. I. Parhon-Bucureşti*, Seria Şt. sociale, nr. 10/1957), care alătură şi probele paleografice concludente ale ms. 253, studiat în 1953 de acad. Iorgu Iordan.

Studiul introductiv, de 128 p., este primul studiu mai întins asupra operei lui Neculce, privită sub diferite aspecte şi de pe poziţia ştiinţifică marxist-leninistă : cronica e judecată ca opera unui mare feudal, care însă, uneori, s-a desprins de interesele strîmte ale boierimii, din care făcea parte.

În dorinţa legitimă de a-şi îmbunătăţi lucrarea, autorul ia în consideraţie toate contribuţiile noi cu privire la subiect, apărute după imprimarea primei ediţii. Astfel este îndreptată o veche eroare a istoricilor literari care socoteau că Neculce a fost fiul lui Enache „spudeul" (învăţatul, cărturarul); se arată acum (după M. Costăchescu şi C. A. Stoide) că el a fost fiul vistiernicului Neculce, mort în 1677. După moartea acestuia, Catinca (o Cantacuzinească), mama cronicarului, s-a recăsătorit cu Enache grămaticul. Un alt amănunt biografic restabilit şi pus în evidenţă de autor este cel privitor la Maria, sora cronicarului, căsătorită cu vistiernicul Ştefan Luca. Amănuntul este preţios, deoarece explică circulaţia în manuscris a cronicii lui Neculce, copiată, cum arată acad. Iorgu Iordan, în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea de Ioasaf Luca, fiul Mariei şi al lui Ştefan, avînd deci o răspîndire limitată la cercul familiei.

După o analiză detaliată a conţinutului cronicii, autorul studiului introductiv trece la discutarea problemei legendelor istorice intitulate de Neculce însuşi *O samă de cuvinte*, arătînd că ele trebuie socotite „drept parte integrantă" a cronicii. Ca şi cronica, *O samă de cuvinte* păstrează „stilul vorbit al povestirii" (p. XIII), deosebindu-se de ea doar în privinţa „veridicităţii" faptelor povestite; însuşi cronicarul simte nevoia de a preveni pe cititor că legendele sale „sîntu audzite din om în om, de oameni vechi şi bătrîni" (p. 7).

În ce priveşte numărul legendelor care compun *O samă de cuvinte*, autorul studiului socoteşte că trebuie să se aştepte din partea istoriei literare „o examinare mai atentă" a problemei (p. LVII, nota). În lipsa originalului autograf al operei, problema se poate rezolva numai pe baza tradiţiei manuscriselor. Unele dintre manuscrisele cronicii lui Neculce (nr. 53, 112 şi 254, toate din Biblioteca Academiei R.P.R.) cuprind 46 legende, cu patru legende mai mult decît cuprind ediţiile de pînă acum ale operei lui Neculce, inclusiv cele două ale acad. Iorgu Iordan.

În legătură cu aceste patru legende mai puţin cunoscute ale lui Neculce, trebuie arătat că cea dintîi, despre Dragoş Vodă şi biserica din Volovăţ, există şi în cronica lui Nicolae Costin[1], precum şi într-o lucrare inedită a lui Axinte Uricariul[2] (Neculce fiind deci al treilea dintre cronicari care foloseşte această legendă populară, păstrată şi în folclor, pînă în zilele noastre[3]), iar celelalte trei legende sînt de mult cunoscute, fiind publicate de N. Iorga[4].

Convingerea noastră este că aceste patru legende, figurînd în tradiţia manuscriselor care au transmis cronica lui Neculce, nu mai pot lipsi de acum înainte din ediţia cronicii lui.

Studiul limbii cronicii lui Neculce (p. LX—LXXXIX) este deosebit de preţios : după cîte ştim, este singurul studiu multilateral, mai întins, închegat şi deosebit de bogat în exemple asupra limbii romîne din secolul al XVIII-lea, şi totodată singurul studiu asupra graiului moldovenesc vechi din nordul Moldovei. Spunem „multilateral", pentru că autorul studiază toate aspectele limbii : fonetismele moldoveneşti, vocabularul şi aspectul gramatical.

Oricît de scurtă, o recenzie nu poate trece sub tăcere rezultatele noi la care ajunge cartea recenzată. Iată numai cîteva : cronica, mai ales în varianta manuscrisului 53, prezintă şi fonetisme muntenești, prin aceasta

[1] Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*. Ed. de Ioan Şt. Petre, Bucureşti, 1942, p. 175—176.

[2] Manuscrisul nr. 2591 din Biblioteca Academiei R.P.R., f. 9v.

[3] Legenda istorică „Dragoş Vodă" culeasă de Sim. Fl. Marian, *Tradiţii poporane romîne din Bucovina*, Bucureşti, 1895, p. 40—63. La p. 356, Marian indică şi culegerile populare germane, în chestiune.

[4] N. Iorga, *Studii şi documente...*, III, Bucureşti, 1901, p. 38—41.

ea reprezentînd un „început de unificare lingvistică" (p. LXVI). Vocabularul lui Neculce prezintă puţine elemente specific moldoveneşti. În limba lui pătrund neologisme de origine rusă şi turcă. Caracterul arhaic al vocabularului este bogat exemplificat prin cuvinte dispărute azi din limbă şi prin cuvinte care în secolul al XVIII-lea aveau alt sens decît au astăzi.

Caracteristica dominantă a sintaxei limbii lui Neculce este folosirea frazei construite prin coordonare, particularitate a sintaxei limbii populare. O altă particularitate cu caracter popular a limbii lui Neculce constă în folosirea funcţiilor multiple ale conjuncţiilor : *şi, de, iar,* aproape sinonime ca sens, *că* cu sens cauzal, explicativ, completiv; adverbul *deci* (în limba lui Neculce : *dece*) apare cu sens de *atunci, după aceea.* În concluzie, această parte din studiul introductiv dovedeşte caracterul popular al limbii lui Neculce, care „scria cum vorbea şi vorbea la fel cu întreg poporul moldovenesc din timpul acela" (p. LXXXVII—LXXXVIII). Fonetica sintactică, frecvent întîlnită în paginile cronicii, dovedeşte o dată mai mult oralitatea limbii lui Neculce : *ce-u* (ce au), *de-cea* (de aceea), *de-ice* (de aice), *co-cè* (cu acea), *c-un* (cu un) etc.

Însuşirea spontană de către Neculce a modului de exprimare popular pune şi mai mult în evidenţă arta lui literară, măiestria lui (p. XC—CXIV). Autorul subliniază participarea intelectuală şi afectivă a lui Neculce „la bogata şi variata prezentare a evenimentelor şi oamenilor", plasticitatea portretelor, „procedeele stilistice simple şi sobre la fel cu toţi scriitorii populari", repetiţiile de cuvinte cu sensuri asemănătoare (*tare şi mare, obrazul şi numeli* ş.a.), comparaţiile, epitetul, metafora, frecvenţa proverbelor şi a locuţiunilor populare. În cronică, dar mai ales în completările *autografe* ale lui Neculce, apar aşa-numitele „anticipări" de genul : „... care mai pe urmă au ieşit amîndoi <Antioh şi Dimitrie Cantemir> domni în Moldova, precum li s-a arăta înainte, la rîndul lor, istoriele lor" — anticipări care amintesc formulele mediane din basme. Autorul studiului dă numeroase exemple de reflecţii personale, de exclamaţii, de pasaje remarcabile prin „patos viguros", umor sau ironie, prin care Neculce îşi sensibilizează gîndirea.

În ultima parte a studiului introductiv (p. CXIV—CXXVIII), autorul justifică modul cum a editat cronica, după ce, mai întîi, aruncă o privire critică obiectivă asupra ediţiilor anterioare. Şi aici găsim multe observaţii juste şi originale, rodul unei reflecţiuni îndelungate pe marginea operei lui Neculce. Printre altele, editorul observă pe bună dreptate că, deşi avem o sumedenie de ediţii ale cronicii, acestea se reduc, în fond la una singură : aceea a lui Kogălniceanu din 1845, tipărită cu litere chirilice, retipărită în 1872, în transcriere cu litere latine.

Textul cronicii lui Ion Neculce în ediţia acad. Iorgu Iordan. A publica un text vechi presupune cu necesitate să ştii *ce* publici (alegerea celui mai bun manuscris) şi, în al doilea rînd, *cum* publici (modul de publicare : transcriere, fotografiere sau ambele metode). Exigenţele ştiinţifice menite să ducă la rezolvarea primei dificultăţi sînt aceleaşi, indiferent de caracterul ediţiei. Orice fel de ediţie : ştiinţifică, critică sau de popularizare (includem aici şi ediţiile şcolare) trebuie să reproducă cel mai bun manuscris din cîte există al unei opere, de obicei manuscrisul autograf al autorului, în ultima lui formă. Cronica lui Neculce nu s-a transmis însă într-un manuscris autograf al autorului, ci numai în manuscrise copiate de alţii, contemporani cu Neculce şi de mai tîrziu.

Acad. Iorgu Iordan cunoaşte 15 manuscrise ale cronicii lui Neculce : 53, 112, 114, 123, 232, 252, 253, 254, 912, 3416, 4161 — din Biblioteca Academiei R.P.R., III, 1 (fost 179), II, 3 (fost 330) din Biblioteca centrală „M. Eminescu" a Universităţii din Iaşi, Doc. Pach. 437 din Arhivele Statului Iaşi şi manuscrisul lui Paul Mihail (Iaşi). Într-o lucrare cu caracter bibliografic elaborată în cadrul Institutului de istorie al Academiei

R.P.R. [1], sînt semnalate, în plus, trei manuscrise : nr. 238, f. 318—340 ; 2690, f. 318—340 ; 3410, f. 315—338, toate din Biblioteca Academiei R.P.R. Cercetîndu-le şi raportîndu-le la filiaţia stabilită de acad. Iorgu Iordan pentru celelalte manuscrise, am putut constata că aceste trei manuscrise nu schimbă datele problemei : unul descinde din celălalt (a→b→c) şi conţin numai partea finală a cronicii (din cap. XXII, domnia lui Grigorie Vodă, *incipit* : „După aceasta, mergîndu Costantin postelnicul la Poartă...", pînă la sfîrşit, vezi ediţia Iorgu Iordan, p. 308_{10}—388). Cele trei manuscrise fac parte din acea familie de manuscrise, semnalată de Kogălniceanu încă din 1846, care continuă pe Neculce (1741—1769), prin cronica lui Ion Canta. Ele sînt şi copiate recent : 238 la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, celelalte două la începutul secolului al XIX-lea.

Nu cunoaştem situaţia manuscrisului din posesia succesorilor prof. M. Costăchescu, din Iaşi, semnalat de Paul Mihail [2]. În orice caz, studiul comparativ al manuscriselor trebuie extins şi asupra acestor 4 manuscrise, cît şi asupra acelora ce se vor mai descoperi în viitor. Atunci va fi necesară şi o stemă a manuscriselor, care va arăta strînsa lor interdependenţă (filiaţie).

Dintre toate manuscrisele, acad. Iorgu Iordan a ales pentru transcriere şi editare ms. 253 : este cel mai vechi (nedatat), avînd numeroase adause scrise de Neculce însuşi [3]. Aceasta presupune că Neculce a citit copia executată în acest manuscris, pe care a şi corectat-o ; este o presupunere, nu este o certitudine că Neculce l-a citit şi corectat *în întregime*, dar chiar presupunînd posibil şi acest caz, manuscrisul 253 exprimă în modul cel mai autentic — în comparaţie cu celelalte manuscrise — ultimul gînd al lui Neculce. Deci alegerea este bine făcută şi orice reeditare a lui Neculce trebuie să reproducă acest manuscris.

Lipsurile manuscrisului 253 (*O samă de cuvinte*, predoslovia şi începutul cronicii şi alte fragmente din interiorul ei ; vezi precizările editorului în nota de la p. 453) au fost completate, adică transcrise, după manuscrisele 53, 254. Socotim că şi alegerea acestor două manuscrise pentru completări este bună, deoarece, după ms. 253, acestea două sînt cele mai vechi (din anul 1766) şi sînt copiate, ambele, de Ioasaf Luca, care, aşa cum s-a arătat la începutul recenziei, a fost nepotul lui Neculce. Rezultatele cercetărilor paleografice întreprinse de acad. Iorgu Iordan în 1953 coincid cu acelea ale lui G. Strempel din 1959 [4] : ambii dovedesc că acest „cărturar" al familiei a transcris în şase rînduri cronica unchiului său (complet sau numai fragmentar), fiind plătit pentru munca lui de diferiţi boieri dornici să aibă în bibliotecile personale o cronică atît de vie a evenimentelor contemporane. *Faptul e unic* şi ne dă dreptul să reconstituim întregul proces de răspîndire a cronicii : aceasta a rămas, după moartea cronicarului, un bun al familiei, fiind ţinută oarecum tăinuită, pentru multele interpretări subiective (mai de grabă, afective) în

[1] I. Crăciun şi A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne (sec. XV—XVIII) din Arhivele de pe teritoriul R.P.R.* (lucrare trimisă la editură pentru tipărire).

[2] Paul Mihail, *Cronica lui Ion Neculce, în copie din 1781*, Iaşi, 1948, p. 1, afirmă că manuscrisul ar face parte din „aceeaşi serie" cu exemplarul din Arhivele statului din Iaşi. Acad. Iorgu Iordan a procedat critic şi bine eliminînd din rîndul manuscriselor cronicii lui Neculce nr. 503, 123 (Bibl. Academiei R.P.R.) şi 132 (Bibl. Univ. Iaşi), pe care Paul Mihail le-a apreciat greşit, socotind că ar cuprinde tot cronica lui Neculce. C. A. Stoide în articolul citat de acad. Iorgu Iordan a arătat că 123 şi 503 cuprind letopiseţul Moldovei 1661—1705 (aşa-zisa cronică buhuşenească şi racoviţeană-scurtă). În ce priveşte ms. 132 Iaşi (azi la cota III, 62), el cuprinde cronica lui Pseudo - N. Costin, 1661—1712.

[3] În articolul citat la începutul recenziei, acad. Iorgu Iordan arată la ce foi anume se găsesc aceste adause.

[4] G. Strempel, *Copişti de manuscrise romîneşti pînă la 1800*, Vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 139, înregistrează 5 manuscrise ale cronicii copiate de Ioasaf Luca : nr. 53, 112, 252, 254, 3416. La acestea, adaugă şi manuscrisul lui Paul Mihail din Iaşi.

care erau amestecate multe persoane încă în viaţă, ca să nu mai vorbim de aluziile mereu actuale, chiar acolo unde cronica se ocupă de un trecut mai îndepărtat. Dar tocmai faptul tăinuirii unei astfel de opere bogată în elemente satirice, ironice, legate strîns de actualitate, a trezit şi mai mult curiozitatea boierilor. La insistenţele cîtorva [1], ea a fost multiplicată, dar copierea s-a făcut de un membru al familiei. Aşa s-ar explica faptul că Ioasaf Luca a copiat între 1766—1781 de şase ori cronica, precedînd-o sau nu de alte cronici.

În privinţa transcrierii textului din chirilică în alfabetul de azi, interpretarea literelor chirilice în general şi a celor polifone (ѣ, ѧ, ѫ, ѭ) se face „după condiţiile fonetice în care apar" (p. CXXIII), potrivit cu limba lui Neculce din pasajele lui autografe şi cu graiul Moldovei de nord. Respectîndu-se cu consecvenţă normele fixate, editarea este ştiinţifică. Ediţia reproduce *întocmai* un manuscris şi completează lipsurile lui reproducînd *întocmai* respectivele pasaje din alte două. În felul acesta ediţia pe care o recenzăm n-are nimic comun cu metoda numită a „reconstituirii" textului şi a limbii lui [2]. De aceea mi se pare improprie menţiunea din subtitlul volumului „Text stabilit"; ea nu corespunde cu metoda strict ştiinţifică urmată de editor, astfel încît la viitoarea reeditare menţiunea aceasta va trebui să fie înlocuită cu: „Ediţie îngrijită...".

O întrebare pe care ţi-o pui în mod firesc după lectura cronicii lui Neculce, mai ales cînd ştii că celelalte manuscrise aduc alte variante (omisiuni, interpolări, inversiuni, schimbări de sens ş.a.) este următoarea: mai este necesară o *ediţie critică* a cronicii? O instituţie, cum este de exemplu Institutul de istorie al Academiei R.P.R., menită să publice cronicile în ediţii critice, trebuie sau nu să înscrie în planul ei de lucru editarea cronicii cu toate variantele pe care le cuprinde tradiţia tuturor manuscriselor? O *ediţie ştiinţifică*, oricît de bună ar fi ea, cum este cazul ediţiei pe care o recenzăm, nu exclude şi o *ediţie critică a aceleiaşi opere*, dat fiind că cele două tipuri de ediţii urmăresc scopuri diferite. Desigur, ediţia acad. Iorgu Iordan a rezolvat problema textului de bază al unei viitoare ediţii critice, dar istoricul va trebui să cunoască şi variantele lui, care nu întotdeauna sînt ale copiştilor, ci pot fi şi ale cronicarului. În cazul cronicii lui Neculce, ne întrebăm: cum se face că manuscrise care descind din acelaşi original[3] prezintă totuşi între ele deosebiri? Neavînd autograful cronicii cum putem şti ce este al lui Neculce şi ce este al nepotului său, copistul Ioasaf Luca? Numai compararea rînd cu rînd a manuscriselor poate înlesni sau chiar da răspunsurile cuvenite. De exemplu, o cercetare a manuscrisului 254 impune concluzia că, pentru *O samă de cuvinte*, el trebuie luat ca text de bază, întrucît cuprinde toate cele 46 de legende, în ordinea cronologică a întîmplărilor povestite, începînd cu Dragoş Vodă şi terminînd cu Duca Vodă.

În concluzie, se poate spune că, în ce priveşte cronica lui Neculce, avem astăzi o ediţie la care cercetătorii pot merge cu încredere. Se ştie că M. Kogălniceanu a schimbat în ediţia sa forma scurtă a infinitivului cu infinitivul lung, ceea ce a indus în eroare pe Meyer-Lübke (*Zur Geschichte des Infinitivs im Rumänische*, 1895). Ediţia Iordan este o bună ediţie lingvistică, iar modul cum editorul

---

[1] Boierii care au comandat copii sînt: spătarul Iordache Cantacuzino (nr. 254), postelnicul Alex. Hurmuzachi (nr. 53), marele paharnic Matei Hurmuzachi o primeşte în dar (nr. 252). În secolul al XIX-lea, alţi boieri s-au ostenit să aibă cronica: porunicul Iordachi Sion (nr. 114), banul Iordachi Mălinescu (nr. 253), familia Manolache Balş, Alecu Beldiman.

[2] Ediţii care reconstituie texte în mod arbitrar au dat la noi Ioan N. Popovici (cronica lui Gr. Ureche) şi I.-A. Candrea (Psaltirea Scheiană). În ambele cazuri, cititorii nu vor găsi un anume manuscris publicat, ci un text alcătuit de editori cu pretenţia de a reconstitui arhetipul.

[3] Neculce ⟨ 253 / cele 6 copii ale lui Ioasaf Luca.

a înțeles să țină seamă de propunerile critice făcute primei ediții poate constitui o pildă vie pentru cercetători în efortul de a-și îmbunătăți neîncetat munca științifică. Fiecare pagină din studiul introductiv, fiecare notă filologică din partea consacrată textului unește probitatea științifică a autorului cu pasiunea sa pentru subiectul tratat.

La fel de îmbucurătoare este și o altă constatare prilejuită de actuala ediție : publicarea textelor vechi a devenit și la noi, în ultimii ani, *o necesitate tot mai mult simțită.* În Uniunea Sovietică s-a ținut în anul 1960 o largă consfătuire cu delegați ai Academiei de Științe a U.R.S.S. și ai diferitelor universități, la care s-a luat în discuție problema editării textelor vechi ale limbii ruse. În urma discuțiilor foarte rodnice [1], s-a propus un vast plan de perspectivă în vederea editării tuturor monumentelor de limbă din secolele XI—XIII, indiferent de conținutul lor și de faptul dacă au mai fost sau nu publicate, precum și a unor selecțiuni din operele secolului al XIII-lea și a tuturor textelor juridice din sec. XIV—XVII.

S-a constatat cu prilejul discuțiilor că publicarea textelor vechi este necesară „nu numai pentru elaborarea în viitor a unor teze noi, dar și pentru simpla reîmprospătare a materialului". S-a arătat că ilustrațiile lingvistice se cam repetă și că ar fi bine ca ele să fie cît mai variate și mereu altele.

La noi, Academia R.P.R., prin Institutul de istorie, Editura pentru literatură ș.a. au tipărit ediții critice și științifice de cronici. Cum am arătat, ediția Neculce ocupă între acestea un loc însemnat. Buna primire din partea cititorilor a edițiilor scoase pînă acum reprezintă o încurajare de a se urma sistematic și perseverent în această direcție.

Dan Simonescu

LITERATURA ROMÎNĂ
manual pentru clasa a X-a, Editura didactică și pedagogică, 1960.
— În legătură cu unele probleme ale limbii literare —

Prezentarea evoluției literaturii și a limbii romîne într-una din fazele importante ale modernizării culturii noastre, de la Eminescu pînă la sfîrșitul primului război mondial (1920), nu este desigur o sarcină ușoară, mai ales cînd e vorba de a cuprinde faptele într-un manual destinat elevilor de clasa a X-a. Se știe că epoca amintită a fost dominată de numeroase curente contradictorii, în sînul cărora au putut totuși apărea opere clasice, datorită activității marilor scriitori : Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Slavici etc., legați de realitățile noastre istorice și de aspirațiile poporului.

Autorii principali ai manualului (I. Vitner și Ov. S. Crohmălniceanu) au pus spiritul critic necesar pentru a lămuri aspectele fundamentale ale progresului literaturii și originalitatea creației artistice a unor scriitori de mare prestigiu. Manualul poate fi însă — și va fi, desigur — îmbunătățit, mai ales în capitolele care se ocupă de specificul limbii literare a epocii și de stilul artistic individual. Unele precizări se impun de pe acum.

În partea introductivă, manualul fixează liniile generale ale dezvoltării culturii și literaturii romîne din deceniile 8—9 ale veacului trecut. Un subcapitol se ocupă de „dezvoltarea limbii literare în această epocă" (p. 18). În realitate, el nu cuprinde decît un aspect al problemei generale : poziția critică a lui Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici

[1] Datorăm tov. V. Rudeanu de la Institutul de lingvistică semnalarea art. din Вопросы языкознания, nr. 4/1960, p. 134—140, care ne-a pus la dispoziție textul tradus.

faţă de tendinţele cosmopolite care urmăreau să rupă limba literară de baza ei vie, istorică, limba populară. Stilul individual artistic şi limba operelor literare nu pot fi confundate cu noţiunea largă de „limbă literară" care, reprezentînd aspectul cel mai îngrijit, cel mai corect al exprimării, include şi limba publicaţiilor, a lucrărilor ştiinţifice, a administraţiei şi desigur şi limba operelor literare. Capitolul amintit, puţin extins de altfel, nu ne spune nimic despre aspectele limbii întrebuinţate atunci în presă, în teatru, în şcoli etc. Nu încape îndoială că vocabularul, stilul, formele sintactice s-au îmbogăţit în paginile revistelor *Contemporanul*, *Familia*, *Convorbiri*, *Columna lui Traian* etc., în articolele cotidiene ale ziarelor obligate să reflecte realităţile vremii, succesele ştiinţei şi ale tehnicii. Sistemul normelor gramaticale şi stilurile limbii s-au consolidat în urma disputelor aprinse, începute cu decenii înainte, în legătură cu modernizarea şi cultivarea limbii literare.

Scriitorii s-au aflat în mijlocul problemelor, fără să fi făcut însă ei *totul*, cum lasă să se înţeleagă manualul, de vreme ce vorbind despre limba literară, despre evoluţia ei, analizează succint *numai* contribuţia scriitorilor în acest domeniu. Ei au creat imagini artistice strălucite, au extins capacitatea expresivă a tezaurului lingvistic vechi, au dat o nouă elasticitate stilului, dar orice inovaţie de acest fel rămîne, în general, un bun al lor. Imitarea construcţiilor şi a stilului lor duce la şablon, la lipsă de originalitate în creaţia epigonilor. Limba comună a reţinut totuşi unele formule, unele expresii din opera lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Coşbuc etc., dar ele au o funcţie stilistică şi sînt cunoscute ca venind de la maeştri. Manualul, confundînd limba literară cu stilul artistic individual, restrînge planul amplu şi variat al evoluţiei limbii, neglijînd contribuţia altor sectoare ale culturii noastre.

La p. 19 citim: „Paralel cu îmbogăţirea vocabularului pe baza limbii vorbite de popor, Eminescu, Creangă, Caragiale au introdus în limba literară o mare varietate de forme gramaticale şi stilistice". Dar demonstrarea cu fapte a acestei teze e greu de făcut. Scriitorii citaţi au adus *ceva în plus* faţă de lexicul şi formele gramaticale existente atunci în limbă? Eminescu, mai ales în epoca tinereţii, a manifestat mult interes pentru noutăţile vocabularului, cum am arătat în numărul trecut al acestei reviste. Cuvintele rare au fost însă o modă trecătoare; la maturitate a lucrat cu cele mai simple, cu cele mai vechi cuvinte, pe care le-a asociat în chip nou, obţinînd imagini artistice unice. Inovaţii stilistice deci? Desigur; multe, admirabile în opera clasicilor citaţi. În ele se văd arta, inspiraţia, inovaţia creatoare. Generalizarea pe care am citat-o mai sus ne dă însă o imagine greşită despre dezvoltarea limbii în general şi despre valoarea contribuţiei scriitorilor la progresul stilului artistic, în special; de aceea capitolul are nevoie de revizuire la eventuala retipărire a manualului, urmînd să fie completat cu datele adunate pînă acum şi prezentate în lumina adevărurilor ştiinţifice dobîndite în ultimii ani. E necesară şi îndreptarea unor deficienţe în repartizarea spaţiului grafic acordat tratării unor probleme speciale.

Într-un manual de „literatură romînă" se vorbeşte pe mai multe pagini despre dezvoltarea artelor plastice şi se dau şi ilustraţii; problema este fără îndoială interesantă, instructivă. Legătura mai strînsă între literatură şi limbă ar fi impus însă o analiză mai adîncă şi mai extinsă — cel puţin în aceeaşi măsură ca şi pentru artele plastice — a evoluţiei limbii literare din epoca respectivă. În nici un caz, manualul nu poate reduce acest capitol la cîteva generalităţi implicînd şi confuzia dintre limba literară şi stilul individual artistic. Clasificarea şi fixarea în termeni exacţi, ştiinţifici, a problemelor fundamentale sînt cerinţe esenţiale ale unui manual.

Caracterizările stilului diverşilor scriitori clasici sînt cam uniforme şi se potrivesc, în multe cazuri, nu unui anumit scriitor în speţă, ci oricărui clasic al literaturii. De aici pericolul ca elevii să deprindă formule şablon (ca de ex.: limba bogată în imagini artistice; stilul colorat şi pitoresc; expresia energică şi caldă; exprimarea vie, simplă etc., etc.)

care reduc faptele stilistice la un numitor comun. Cel mai important lucru în analiza stilului individual artistic: diferenţierea structurii artistice a operei, prin apelul la materialul limbii şi la sintezele noi ale acelor mijloace, trebuie deprins cu ajutorul manualului, al analizelor exacte, propuse ca model.

Despre trăsăturile particulare ale artei lui Creangă, Slavici, Delavrancea aflăm puţine lucruri din acest manual, deşi nu erau prea greu de găsit, în studiile publicate în ultimii ani, pasaje utile pentru o prezentare mai exactă a stilului lor. Nu am înţeles apoi de ce, vorbind despre „particularităţile artistice din *Epigonii*", s-a reprodus un pasaj din articolul lui Eminescu despre Heliade, cu referiri ample la problemele *limbii literare*, articol violent critic şi chiar nedrept, explicabil într-un moment de revoltă a poetului contra ambiţiilor heliadiste de a reforma limba, atitudine pe care Eminescu şi-a corectat-o într-un alt articol din păcate necitat în manual, în care, după patru ani (cf. *Timpul* din 21 noiembrie 1881), poetul determina în chip magistral rolul lui Heliade în dezvoltarea limbii romîne moderne. Toate acestea îşi au apoi locul într-un capitol despre Heliade, nu însă la analiza poemei *Epigonii*. Arta poetului nu e lămurită în nici un fel prin acest citat, firește instructiv, dar nu indispensabil aici. Tot în acel loc, ceva mai departe, se vorbeşte despre „numărul epitetelor compuse" şi se dau ca exemple: *simţiri reci, harfe zdrobite, măşti rîzînde, inimi bătrîne*. Acestea sînt însă metafore, constituite dintr-un substantiv şi un adjectiv de calificare, nu epitete compuse.

Capitolul *Creangă* are o mică subdiviziune: *Limba literară şi stilul „Amintirilor din copilărie"*, în care stilul artistic e din nou considerat ca limbă literară. Cred că era mai potrivită o analiză globală a limbii operei la sfîrşitul capitolului, mai ales că majoritatea observaţiilor generale privesc nu numai *Amintirile*, ci şi *Poveştile* (cf. p. 125). Cercetările mai noi şi mai vechi asupra limbii şi stilului povestitorului puteau oferi material suficient pentru a scoate în evidenţă note cu adevărat dominante ale operei lui Creangă, fără a depăşi spaţiul acordat acestui capitol. În special locuţiunile şi lexicul popular, cu nuanţă moldovenească, meritau să fie prezentate sistematic sau măcar prin 2—3 citate bine alese.

Mi se pare apoi nedreaptă şi nejustificată judecata de valoare emisă cu privire la doi scriitori ardeleni, deosebiţi ca stil şi ca valoare artistică. În vreme ce Slavici, modest artist al limbii, dar viguros creator de tipuri şi de peisaje realiste, e considerat ca un maestru al naraţiunii artistice (termenul de *măiestrie* e prea des folosit în manual), stilul lui Coşbuc e amintit în fugă, în cursul discutării unor poezii mai importante, cînd se pun în lumină ideile şi sursele lui de inspiraţie. Dar nici aici afirmaţiile generale nu ajută la înţelegerea originalităţii artei lui poetice: „A contribuit totodată la îmbogăţirea limbii literare prin izvorul mereu proaspăt al vorbirii poporului" (p. 252), afirmaţie care e neclară şi nedemonstrată. La fel se întîmplă şi în cazul lui Delavrancea. Deşi se enunţă prin subtitlu (*Limba şi stilul piesei*) un capitol important, conţinutul lui e minuscul (9 rînduri) şi îmbrăţişează nu o piesă, ci „trilogia dramatică", în care „particularităţile graiului muntenesc abundă şi, totuşi, printr-o fericită îmbinare a propoziţiilor în largi perioade ritmice, prin folosirea unor construcţii sintactice, amintind stilul cronicăresc, culoarea locală nu este tulburată" (p. 285). Demonstraţia e greu de urmărit: particularităţile munteneşti din opera lui Delavrancea, predominante, propoziţiile care se îmbină în perioade largi, construcţiile sintactice amintind stilul cronicarilor nu tulbură culoarea locală? Care anume culoare locală? Argumentarea nu susţine teza enunţată; lipsesc dovezile materiale, deşi stilul lui Delavrancea, atît de pitoresc şi de distinct de acela al altor scriitori, oferă, la tot pasul, exemple concludente în privinţa originalităţii artei sale de scriitor.

Despre opera lui Macedonschi ni se spune şi mai puţin: „Din punct de vedere lingvistic, îmbogăţeşte limba literară, utilizînd neologismul" (p. 296), o formulă care se potriveşte celor mai mulţi scriitori din veacul

trecut : Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Odobescu, Hasdeu, Caragiale etc. Dacă neologismul folosit de scriitori ar îmbogăţi limba literară, cum se spune în manual, ar însemna că, sub raportul lexicului, clasicii amintiţi ar fi fost inovatori necontestaţi. Ei au recurs la neologism însă din nevoia de a exprima *precis* noţiunea modernă şi pentru că termenul adesea *circula atunci*. Scriitorul trebuie să se facă înţeles ; dacă aduce termeni neobişnuiţi, arta lui devine obscură. Eminescu a părăsit majoritatea neologismelor din poeziile de tinereţe, cum am spus, pentru a folosi cuvinte obişnuite în construcţii artistice mereu reînnoite şi inspirate. Cîte neologisme, existente *numai* la Macedonschi, au rămas în limbă? Poate niciunul. În orice caz, nu într-asta stă valoarea artei lui originale, ci în construcţiile artistice, în imaginile plastice noi, care au putut evoca bogăţia aspectelor naturii sau adîncimea ideilor şi a sentimentelor descrise.

Scriitorii din primele două decenii ale acestui veac sînt şi mai puţin analizaţi din punct de vedere stilistic ; desigur, spaţiul tipografic nu permitea o analiză mai adîncă a artei lor literare. Unele formulări pot surprinde şi aici : „O. Goga şi-a făurit o limbă nouă din graiul ţărănesc din Transilvania şi limba ceaslovului bătrîn" (p. 327). Trebuie desigur să înţelegem prin limbă stilul individual, căci „limba" lui Goga e cea veche, nu „ţărănească", ci populară, cu colorit ardelenesc şi ici-colo cîte un termen, o expresie, din limba textelor religioase, cum am arătat mai pe larg într-un articol mai vechi din această revistă (cf. LR nr. 3/1958).

*

Observaţiile notate aici ar putea da impresia că pretindem unui manual didactic de literatură să se ocupe pe larg de problemele stilului artistic, de analiza specificului inovaţiei scriitorilor în construirea imaginilor, a figurilor de stil. Un manual nu poate fi, desigur, un tratat. Dacă însă volumul acestuia de care ne ocupăm ar fi crescut cu 7—10 pagini în care s-ar fi formulat exact şi documentat idei despre valoarea şi noutatea mijloacelor expresive din opera scriitorilor studiaţi, acest fapt departe de a fi fost un balast, ar fi ridicat mult calitatea lucrării în sine, atît de necesară şi instructivă de altfel. Ar fi bine deci ca la o nouă ediţie capitolul de analiză a contribuţiei scriitorilor la dezvoltarea limbii literare şi a stilului poetic să fie revizuit, ţinîndu-se seama de rezultatele cercetărilor ştiinţifice obţinute pînă acum şi care nu sînt şi nu trebuie considerate de loc neglijabile. Culegerile de studii de limbă literară şi stilistică apărute în ultimii ani pot oferi atît materialul documentar necesar cît şi unele sugestii utile pentru o analiză mai adîncă a stilului individual artistic al marilor noştri scriitori.

Gh. Bulgăr

РЕЧНИК НА ЕЗИКА НА ХРИСТО БОТЕВ, Том I (А—К)
DICŢIONARUL LIMBII LUI HRISTO BOTEV, vol. I (A—K)
Editura Academiei bulgare de ştiinţe, Sofia, 1960

În Uniunea Sovietică şi în ţările de democraţie populară se desfăşoară de mai multă vreme o muncă susţinută în vederea elaborării de dicţionare ale limbii unor mari scriitori[1] ca : A. S. Puşkin, Goethe, Taras Şevcenko, Adam Mickiewicz, Petőfi, Hristo Botev şi M. Eminescu.

Pînă în prezent au apărut două volume din dicţionarul limbii lui A. S. Puşkin şi primul volum din dicţionarul limbii lui Hristo Botev, precum şi o fasciculă din dicţionarul limbii lui Goethe.

În ceea ce priveşte dicţionarul limbii lui Hristo Botev, hotărîrea de a alcătui un astfel

[1] Asemenea dicţionare au apărut şi în secolul trecut asupra limbii operelor lui Molière, Racine şi Shakespeare.

de dicţionar este justificată din două puncte de vedere :

a) de numele lui Botev se leagă o activitate scriitoricească intensă care reprezintă o contribuţie importantă la dezvoltarea limbii bulgare literare ;

b) marele patriot-revoluţionar Botev a întruchipat în sine dorinţa de veacuri pentru libertate a poporului bulgar. El a fost un luptător înfocat pentru eliberarea neamului său de sub robia turcească şi un luptător pentru dreptate socială.

Datoria de a cunoaşte bine moştenirea unui astfel de scriitor a fost înţeleasă de lingviştii bulgari cum se cuvine.

Apariţia primului volum din *Dicţionarul limbii lui Hristo Botev*, elaborat de Stoŭko Bojkov şi Zara Ghenadieva este o realizare de preţ a specialiştilor bulgari. Sarcina elaborării Dicţionarului limbii lui Botev nu a fost uşoară: Autorii au trebuit să învingă în primul rînd greutăţi de ordin metodologic, izvorîte din faptul că o tradiţie propriu-zisă în acest domeniu nu a existat, iar în al doilea rînd, greutăţi legate de lipsa, la data cînd s-a început elaborarea dicţionarului, a unor lucrări de bază ca dicţionarul explicativ al limbii bulgare contemporane şi a unei ediţii complete a operelor scriitorului.

În „Prefaţă" autorii arată, pe bună dreptate, că Dicţionarul limbii lui H. Botev „va servi ca îndreptar în studierea lexicului şi particularităţilor gramaticale ale limbii bulgare din epoca respectivă".

Desigur, studierea limbii lui Botev, ca şi a altor scriitori mari din secolul trecut, are o mare importanţă pentru înţelegerea structurii actuale a limbii bulgare literare. Din compararea sumară a *Dicţionarului lui Hristo Botev* cu cele mai noi dicţionare ale limbii bulgare contemporane se pot, în linii mari, stabili unele direcţii în evoluţia lexicului bulgar. Sub acest aspect, deci, dicţionarul recenzat prezintă un interes deosebit pentru studiul istoric al vocabularului.

Se observă, de pildă, prezenţa în dicţionarul de care ne ocupăm a multor cuvinte care astăzi au ieşit din uz şi de aceea ele, în majoritatea cazurilor, nu mai sînt incluse în dicţionarele explicative de un anumit tip. În cele mai multe cazuri aceste cuvinte denumesc realităţi politico-sociale, inexistente astăzi. Aşa avem : *вилает, имдадие, кааза, кехая, билюк, кюлаф, илям* etc. Altele reprezintă împrumuturi, în unele cazuri introduse chiar de Botev sau poate de Karavelov ori de alţi scriitori ai vremii, care nu s-au păstrat pînă astăzi. Aşa avem: *извод, изгода, изгоден, изражение, восток, восточен, излъчение* etc.

Chiar la cuvintele uzuale astăzi, o serie de particularităţi caracteristice pentru epoca lui Botev puse în lumină de *Dicţionar*, subliniază valoarea pe care o are lucrarea de faţă. Amintim aici preferinţa lui Botev pentru substantivele masculine formate cu sufixul -ин de tipul : *депутатин, командантин, комисионерин, агентин, адвокатин, арестантин, арнаутин, дипломатин, банкерин* etc. Alături de aceste forme Botev foloseşte însă şi formele *агент, адвокат, дипломат, банкер* etc. Astăzi, în limba bulgară cuvintele de tipul celor de mai sus, cu sufixul -ин fiind în contradicţie cu normele limbii literare, nu se mai folosesc.

În *Dicţionar* se înregistrează de asemenea o serie de particularităţi gramaticale ale limbii bulgare din vremea lui Botev. Aşa avem, de pildă, formele de pers. I pl. în *-ме* de la verbele de conjugarea I şi a II-a.

Dicţionarul recenzat va furniza un material extrem de preţios atît pentru Dicţionarul general al limbii bulgare a cărui elaborare a început în cadrul secţiei de lexicografie a Institutului de limbă bulgară, cît şi pentru Dicţionarul etimologic bulgar care se lucrează în cadrul secţiei de lingvistică generală şi balcanistică a aceluiaşi institut.

Se înţelege că problemele sumar schiţate aici nu epuizează nici pe departe importanţa pe care o prezintă *Dicţionarul* limbii lui Botev pentru studiul limbii bulgare contemporane. Pe lîngă cele arătate, Dicţionarul reprezintă o contribuţie de seamă la studierea operei scriitorului, fiind un îndreptar absolut necesar pentru justa înţelegere a lui Botev ca poet

şi mai ales ca publicist. Pentru aceasta autorii au depus o muncă intensă spre a lămuri o serie de situaţii extrem de dificile legate de înţelegerea justă a scrierilor lui Botev. De aceea *Dicţionarul* prezintă interes nu numai pentru lingvişti dar şi pentru istoricii literari.

Dicţionarul va avea două volume şi o anexă în care se vor da o parte dintre numele proprii care nu au intrat în dicţionarul propriu-zis, unele citate şi cuvintele scrise cu alt alfabet decît cel slavon precum şi unele cuvinte turceşti.

Volumul I (A—K) cuprinde 5 663 de articole (am inclus în această cifră şi trimiterile), dintre care 4 953 sînt cuvinte comune, iar 700 sînt nume proprii (nume de persoane, de locuri, de oraşe, ţări, rîuri, ziare, organizaţii etc.).

Materialul lexical ca şi numele proprii sînt date în ordine alfabetică. Structura articolelor este următoarea : cuvîntul titlu dat în ortografia actuală, indicaţia frecvenţei cuvîntului, indicaţii gramaticale (la conjuncţii, prepoziţii, pronume, la unele adverbe şi în parte la participii, adjective şi chiar la unele substantive). Indicaţii stilistice se dau puţine. Urmează apoi explicaţiile sensurilor cuvîntului şi materialul ilustrativ necesar. La sfîrşitul articolului se indică izvoarele în care se găseşte cuvîntul respectiv. În cuvîntul titlu se dă forma reconstituită : pentru substantive şi adjective, nominativul singular (la adjective, genul masculin) iar pentru verbe, pers. I singular a prezentului. Pronumele se dau la toate formele întîlnite în text. La sfîrşitul articolului trimiterile la izvoare nu se fac cu specificarea diferitelor forme în care s-a găsit cuvîntul. Nu se indică de asemenea frecvenţa diferitelor sensuri ale cuvîntului, ceea ce ar fi fost, desigur, foarte util. Calcularea cît mai diferenţiată a frecvenţei poate sugera idei interesante în legătură cu direcţiile de dezvoltare ale limbii bulgare literare în epoca lui Botev. Am notat cîteva date privitoare la această problemă aşa cum sînt ele prezentate în volumul I. La elaborarea volumului recenzat au fost folosite circa 95 000 de fişe. Altfel spus, cele 5 663 de articole (în această cifră includem şi trimiterile) au o frecvenţă absolută de 95 077. Din cele 5 663 de articole, 4 919 sînt „cuvinte-pline" (subst., adj., verbe, adv.), cu o frecvenţă absolută de 53 264, 44 cuvinte ajutătoare, cu o frecvenţă absolută de 39 653 şi 700 de nume proprii cu o frecvenţă absolută de 2 160. Dintre cele 4 919 „cuvinte-pline" 2 678 sînt cuvinte care au mai mult de două întrebuinţări şi care totalizează 51 023 cuvinte-text. Restul de 2 241 sînt cuvinte cu o singură întrebuinţare. Este greu să ne oprim acum la importanţa acestor cifre pentru studiul limbii bulgare literare. Avem convingerea că indicarea mai amănunţită a datelor statistice ale cuvintelor şi sensurilor lor şi eventual ale expresiilor frazeologice ar fi dat posibilitatea de a se rezolva o serie de probleme legate de circulaţia cuvintelor nu numai în opera lui Botev, dar şi în limba bulgară literară în general.

Desigur n-ar fi fost de prisos dacă la prezentarea materialului în dicţionar, autorii ar fi diferenţiat, poate chiar grafic sau prin indicaţii speciale, date după cuvîntul titlu sau după sensul respectiv, caracterul (beletristic, publicistic, ştiinţific) al elementelor lexicale. Astfel de indicaţii ar fi fost folositoare la studierea stilurilor limbii literare aşa cum se cristalizează în opera lui Botev.

În afară de aceasta, caracterizarea stilistică a cuvintelor ar fi fost bine să fie mai bogată ; n- ar fi trebuit să se renunţe la indicaţii ca : *разг.* (vorbirea curentă), *книж.* (livresc), *тържс.* (solemn), *канц.* (administrativ), *диал.* (reg.), *жарг.* (jargon) şi eventual *остар.* (învechit), *нов.* (neologism) etc. Rezolvarea de către autori a problemelor legate de aceste indicaţii stilistice ar fi pus în lumină o serie de fapte ale limbii bulgare din cea de a doua jumătate a secolului trecut. *Dicţionarul* conţine, de pildă, o serie de neologisme, mai ales din stilul publicistic al vremii. După toate probabilităţile multe dintre ele au fost introduse în limbă pentru prima dată de Botev şi datorită utilităţii lor cît şi prestigiului scriitorului, ele s-au păstrat pînă astăzi. Botev a fost nu numai un mare admirator al literaturii ruse progresiste dar şi un promotor al acesteia în Bulgaria. De aceea nu ar fi fost lipsit de interes să se fi consemnat în *Dicţionar*,

spre exemplu, poziţia lui în problema împrumuturilor lexicale din limba rusă.

În general cuvintele şi sensurile lor sînt corect definite. Se întîlnesc însă cuvinte care, deşi au definiţii lungi, nu sînt suficient de precise, de cele mai multe ori din cauză că din definiţie lipseşte elementul specific, esenţial. Iată cîteva exemple : *балалайка* este definit ca „instrument muzical cu coarde, foarte răspîndit la ruşi". Din această definiţie lipsesc trei elemente esenţiale : a) instrument muzical cu trei coarde, b) de formă triunghiulară, c) instrument popular ; *гагаузин* este definit ca „persoană sau populaţie care trăieşte în Bulgaria de nord-est, Romînia şi parţial în Moldova şi Ucraina". S-a omis să se spună esenţialul : că sînt de origine turcă şi de religie creştină. Alteori citatele din Botev fiind eronat interpretate, s-au dat cuvintelor explicaţii greşite. Lucrul acesta apare mai ales la cuvintele romîneşti întrebuinţate de Botev în opera lui. De pildă cuvîntul romînesc *алежер* este explicat prin *избраник* (ales). Cuvîntul înseamnă de fapt *избори* (alegeri). Astfel de interpretări se găsesc şi la numele proprii. Aşa, în articolul *Вакарещ*, Botev vorbeşte de închisoarea Văcăreşti nu de cartierul cu acelaşi nume. În articolul *Братияно* se spune că acesta a fost republican. Brătianu a fost liberal. Din citatul lui Botev reiese că nu Brătianu ci Candiano (-Popescu) a fost republican, ceea ce este adevărat.

Filiaţia sensurilor este în general bine stabilită, autorii reuşind să prezinte articole închegate. Nuanţe de sens se dau uneori după indicaţia *fig.* sau *imagine poetică* (образ.) în cadrul sensului propriu. Există însă şi sensuri figurate tratate de sine stătător. Se întîlnesc totuşi cazuri cînd între sensul propriu şi cel figurat, aşa cum sînt ele definite în unele articole, nu există de fapt diferenţe. Spre exemplu, sensul 6 al articolului *елас* este socotit ca propriu şi exemplificat prin diverse citate. În realitate în toate exemplele date sensul al 6-lea al cuvîntului *елас* este numai figurat. Sau alt exemplu. La primul sens al cuvîntului *елава* (cap) după indicaţia *образ.* (imagine poetică) se dă un exemplu care ar trebui să figureze la sensul 3 (*fig.*).

Iată şi cîteva observaţii mai mult cu caracter tehnic. Majoritatea expresiilor frazeologice se dau în *Dicţionar* de două sau de trei ori, cum de altfel şi trebuie. Ele se găsesc însă explicate la toate cuvintele care fac parte din expresie. Era desigur bine ca explicaţia expresiilor să se dea numai o singură dată şi anume la cuvintele care formează centrul de greutate al expresiei — iar în celelalte cazuri să se facă numai trimiterea.

Am stăruit asupra acestor fapte de amănunt din dorinţa ca volumul al II-lea să fie lipsit de astfel de greşeli.

Atrăgînd atenţia cititorului romîn asupra *Dicţionarului limbii lui Hristo Botev*, ne exprimăm convingerea că experienţa colegilor bulgari va fi fără îndoială utilă pentru colectivul de autori care alcătuieşte în momentul de faţă la Institutul de lingvistică din Bucureşti Dicţionarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu.

Gh. Bolocan

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut :

ÎMPRUMUTURI VECHI SUD-SLAVE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

de G. MIHĂILĂ

Cuprinsul

PARTEA I

Încercare de clasificare a împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă

A. SUBSTANTIVE

I. Cuvinte referitoare la agricultură
II. Cuvinte referitoare la cultura materială. Casa şi curtea ţărănească. Aşezări omeneşti
III. Cuvinte referitoare la regnul vegetal
IV. Cuvinte referitoare la regnul animal
V. Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare
VI. Cuvinte referitoare la corpul omenesc; boli, medicină populară
VII. Cuvinte referitoare la relaţiile sociale ale oamenilor
VIII. Cuvinte referitoare la viaţa interioară, spirituală a omului

B. ADJECTIVE

C. VERBE

D. ALTE PĂRŢI DE VORBIRE

PARTEA A II-A

Observaţii lexico-semantice

I. Unele tendinţe generale ale evoluţiei semantice a împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă
II. Despre numărul şi „circulaţia" cuvintelor de origine slavă în limba romînă

Din

LIMBA ROMÎNĂ

Revistă a Institutului de lingvistică din Bucureşti
apare de şase ori pe an

au apărut :

anul IX, 1960, 6 numere
anul X, 1961, nr. 1

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREŞTI, Calea Victoriei nr. 27

sau la orice librărie din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţiile „Cartea prin Poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., librăriile principale din reşedinţele din regiune, sau la librăria republicană

CARTEA PRIN POŞTĂ
BUCUREŞTI, str. Biserica Enei nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

Lei 3.—

I. P. 2, c. 1194

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

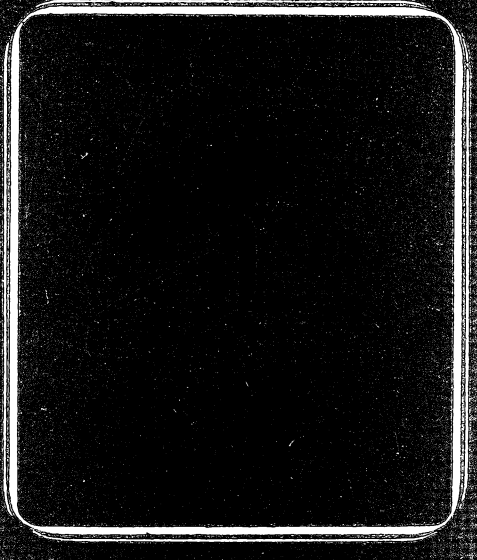

3645

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*: acad. MIHAIL SADOVEANU, EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN, *secretar de redacție*; C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE ȘASE ORI PE AN

Redacția revistei: *LIMBA ROMÎNĂ*

București, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 3

S U M A R

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

W. BAHNER (Leipzig), Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului 193
S. MARCUS, Noţiunea de algoritm şi implicaţiile ei lingvistice 204

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

ANGELA BIDU, Pronumele relative în *Cazania* lui Varlaam 218

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DAN MĂNUCĂ, Note lexicologice 230
* * * Glosar regional 237

FILOLOGIE

AL. ROSETTI, Despre data primelor traduceri romîneşti de cărţi religioase şi despre curentele culturale din secolul al XVI-lea 241
FLORA ŞUTEU, Contribuţii la stabilirea textului autentic al poeziei *Luceafărul* 246

LIMBĂ LITERARĂ

Cultivarea limbii în discuţie publică. Răspunde în acest număr : Al. Andriescu . . 254

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

AL. ROSETTI, Istoria limbii romîne, I, Limba latină, ediţia a treia, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1960 (*I. Coteanu*) 259
AL. GRAUR, Studii de lingvistică generală. Variantă nouă, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*P. Miclău* şi *L. Wald*) 262
Materiale şi cercetări dialectale Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*I. Dănăilă*) 272
G. MIHĂILĂ, Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*V. Rudeanu*) 277
Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Limbă-literatură, vol. al IV-lea, Bucureşti, 1960 (*G. Mitran*) 282

OBSERVAȚII ASUPRA METODELOR ACTUALE DE CERCETARE A VOCABULARULUI

DE

W. BAHNER
(Leipzig)

I. TEORIA CÎMPULUI A LUI JOST TRIER

Ideea existenței unui sistem lingvistic, a organizării interne a unei structuri lingvistice joacă un rol important atît în lexicologia modernă cît și în studiile de semantică. Pasul hotărîtor în stabilirea acestei structuri a fost făcut de germaniști.

Primul care a abordat și a dezvoltat din punct de vedere teoretic și practic ideea ansamblului structural prin lucrarea sa *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg, 1931 [1], a fost Jost Trier.

Cuvîntul și termenii înrudiți cu el din punct de vedere noțional, precum și antonimele sale învecinate formează, după Trier, un tot unitar, adică un c î m p al cuvîntului sau un cîmp al semnului lingvistic înlăuntrul căruia cuvintele se condiționează reciproc, în așa fel încît un cuvînt izolat nu-și precizează conținutul semantic decît prin ansamblul din care face parte. Trier spune : „Sensul cuvîntului izolat este dependent de sensul cuvintelor învecinate din punct de vedere semantic. Toate se unesc pentru a trasa limite structurale în ansamblul nediferențiat al conținutului conștiinței, pentru a-l clarifica, a-l face inteligibil din punct

[1] Cf. și următoarele studii ale lui Trier : *Die Worte des „Wissens"*, în *Mitteilungen des Universitätsbundes Marburg*, III (1931), p. 33 și urm. ; *Die Idee der „Klugheit" in ihrer sprachlichen Entfaltung*, în *Zeitschrift für Deutschkunde*, XLVI (1932), p. 625 și urm. *Über die Herkunft einiger Wörter des „sittlichen Bereichs"*, în *Studium Generale*, I (1947—1948), p. 103 și urm. În afară de cîteva lucrări de germanistică, există și două studii de romanistică în care se aplică teoria cîmpului a lui Trier. H. Fischer, *Der Intellektualwortschatz im Deutschen und Französischen des 17. Jahrhunderts. Untersucht an Gerzans und Zesens „Sophonisbe"*, Berlin, 1938 ; H. Bechthold, *Der französische Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. (Die geistliche und lehrhafte Literatur von ihren Anfängen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts)*, în *Rom. Forsch.*, XLIX (1935), p. 21 și urm. Compară și P. Zumthor, *Pour une histoire du vocabulaire français des idées*, în *ZRPh*, LXXII (1956), p. 340 și urm.

de vedere noțional" (*op. cit.*, p. 3). Sensul cuvîntului izolat nu poate fi înțeles decît în cadrul ansamblului, deoarece cuvîntul primește sensul propriu pe care-l are într-un anumit context numai de la sistemul din care face parte. „Numai în cadrul cîmpului se poate vorbi de sens", conchide Trier. În legătură cu aceasta, el trimite la Saussure și subliniază meritul lingvistului genevez de a fi elaborat ideea sistemului lingvistic. Dar Trier nu se arată mulțumit cu părerea lui Saussure că structura nu poate fi găsită în mod concret decît în cadrul sincroniei, ci încearcă să îmbine în cercetările sale lexicologice concepția statică cu cea diacronică. Se ridică deci problema cum se pot pune de acord spre folosul reciproc considerațiile privitoare la cîmpul semantic cu cele referitoare la procesul devenirii. Trier crede că soluționează problema în modul următor : „Dacă — scrie el — structura unor cîmpuri devine vizibilă numai prin existența unui stadiu lingvistic în nemișcare sau conceput în nemișcare, dacă numai aici sînt percepute grupuri lingvistico-noționale și interdependența sensurilor cuvintelor, atunci istoria va fi posibilă numai ca o statică comparativă, deci ca o descriere făcută prin salturi de la o secțiune transversală la alta, care nu pierde nici un moment din vedere ansamblul și care nu încetează niciodată să compare ce a fost cu ce este" (p. 13). Că soluția aceasta nu este decît un mijloc auxiliar care nu poate îmbrățișa totalitatea evoluției istorice, o dovedește completarea făcută de Trier și anume că gradul de apropiere de realitatea istorică ar depinde de numărul mare al secțiunilor transversale. Diacronia, descompusă într-o succesiune de secțiuni transversale structurale, nu este așadar decît o sincronie formată din mai multe straturi de-a lungul istoriei limbii. Trebuie să se precizeze însă că secțiunile transversale izolate stabilite pe baza unui material transmis incomplet nu pot da o imagine completă [1].

O dată cu această concepție structurală s-a produs fără îndoială o breșă în domeniul semanticii tradiționale. Semasiologia, care își lua ca punct de plecare cuvîntul izolat, devenise, pare-se, insuficientă din punct de vedere științific, de aceea problema schimbărilor semantice a început să fie privită într-o lumină cu totul nouă. Nu cuvîntul își schimbă sensul sau își îmbogățește conținutul în decursul timpului, ci întregul sistem, și numai plecînd de la aceasta, fiecare element în parte [2]. După Trier

[1] E adevărat că singura metodă de a studia structural și totodată diacronic un anumit domeniu al vocabularului unei limbi este tot aceea a secțiunilor transversale. Problema este ca aceste secțiuni să fie relativ dese și să se dea importanța cuvenită schimbărilor istorico-sociale hotărîtoare. În afară de aceasta, trebuie avut în vedere faptul că astfel de secțiuni transversale nu pot oferi niciodată imaginea unei sincronii perfecte din toate punctele de vedere, deoarece, din cauza schimbărilor permanente, nici nu există o sincronie absolută.

[2] Fără ca teoria cîmpurilor de tip Trier să fie aplicată în mod consecvent, trebuie remarcat totuși că ultimele cercetări lexicale consacrate schimbărilor semantice sînt concepute într-un cadru mai larg. Curentele mai vechi ale semasiologiei au greșit prin aceea că fiecare cuvînt izolat era considerat în raport cu schimbările semantice care îi erau proprii și în funcție de aceasta erau grupate și clasificate diferitele cazuri de schimbări ale sensurilor. Însă constatările privind lărgirea sau restrîngerea sensurilor, schimbările semantice obiective sau subiective, înnobilarea sau decăderea sensului nu puteau să ducă la nucleul schimbărilor limbii. Și astăzi se mai face încă semasiologie tradițională, chiar dacă se dă o importanță tot mai mare domeniilor învecinate, geografiei lingvistice, psihologiei, istoriei culturii etc. În lucrarea sa *Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeu-*

nici punctul de vedere onomasiologic : cum este denumit cutare sau cutare lucru? nu este satisfăcător pentru toate domeniile vocabularului. În domeniul concretului denumirile privitoare la obiecte, părți ale corpului etc. pot fi studiate descriptiv și istoric. La noțiunile abstracte se ivește însă un impediment. Trier ajunge la concluzia : „Nu se poate face o istorie a denumirilor pentru noțiunea de inteligență, în timp ce ea poate fi făcută pentru noțiuni ca seceră, grapă, mînă sau picior. Despre identitatea obiectelor denumite ne vorbește și istoria lucrurilor : mîna rămîne mereu mînă, piciorul, picior. Noțiunea de „inteligență" nu poate fi însă concretizată decît prin cuvînt" (p. 16). Numai cîmpul noțional : „însușiri și posibilități ale rațiunii" poate, după Trier, să determine conținutul cuvîntului „inteligență". Sistemul lingvistic dat, adică „numărul și poziția cuvintelor care aparțin aceluiași complex închis de semne și care sînt înrudite noțional, la un moment dat, cu cuvîntul „inteligență" determină valoarea semnului acestui cuvînt" și prin aceasta sensul și schimbarea de sens ale acestui cuvînt survenite în evoluția istorică. De aici Trier conchide că istoria denumirilor noțiunilor abstracte nu poate fi făcută decît luînd în considerare întregul domeniu semantic. Descoperirea schimbărilor în structura cîmpului este, în legătură cu aceasta, scopul principal al cercetărilor lingvistice. Evoluția semantică a cuvintelor izolate e cercetată în cadrul evoluției structurii cîmpului, deoarece „semnificația este semnificație în cadrul cîmpului și totodată forța cîmpului respectiv" (p. 19).

Dacă în ceea ce privește structura cîmpului semantic, Trier se apropie de Saussure, în privința afirmațiilor sale ulterioare, de ordin filozofic, el se apropie de Weisgerber, căci Trier pune de fapt teoria cîmpului în legătură cu conceptul de formă lingvistică internă și cu acela de imagine lingvistică a lumii. El este de părere că segmentarea unui anumit cîmp dezvăluie o parte din imaginea lingvistică a lumii și ajunge de aici la concluzia că „numai în urma studierii structurii cîmpurilor se poate pune baza comparării a două limbi sau a două stări, izolate în timp, ale aceleiași limbi. Aceasta, din cauză că limbile se deosebesc esențial prin numărul

---

lungslehre, Heidelberg, 1952, p. 77, H. Kronasser consideră, de exemplu, ca sarcină a semasiologiei „cercetarea conținutului cuvîntului, a relațiilor și a schimbărilor lui". În legătură cu aceasta este demn de remarcat că probleme de bază ale lexicologiei ca relația dintre cuvînt și conținut sau aceea dintre cuvînt și obiect sînt lăsate la o parte de Kronasser. După Kronasser, pentru studierea conținutului cuvintelor e nevoie de : „1) Stabilirea exactă a sensurilor. O dată cu aceasta iese la iveală instabilitatea în timp și în spațiu a sensurilor și de aici : 2) întrebarea dacă există anumite tipuri de schimbări semantice ; iar dacă da, 3) de a ști care sînt tipurile schimbărilor semantice ; 4) stabilirea condițiilor și a cauzelor care provoacă schimbările semantice". Acest fel de a pune problema arată că avem a face tot cu o semasiologie tradițională, empirică. Pentru cercetarea sensurilor nu trebuie să se pună problema : semasiologie sau onomasiologie. Ambele metode trebuie să se completeze reciproc. Un studiu privind istoria legăturilor semantice va căpăta printr-o orientare semasiologică un ajutor prețios pentru caracterizarea diferitelor denumiri. Pornind de la aceasta, monografiile diferitelor cuvinte sînt integrate într-un ansamblu mai mare, cu alte cuvinte semasiologia este integrată în onomasiologie, în sensul unei înțelegeri mai profunde a fenomenului lingvistic. Această îmbinare n-ar fi posibilă după teoria cîmpurilor lui Trier, deoarece noțiunilor izolate nu li se recunoaște o valoare individuală. Dar în ceea ce privește raportul dintre noțiune și realitate se dovedește fructuoasă tocmai metoda onomasiologică, iar teoria cîmpurilor a lui Trier este ruptă de realitate.

și poziția semnelor lingvistice care aparțin unui complex noțional dat" (p. 21). După Trier, W. von Humboldt ar fi recunoscut acest lucru, deși n-a ținut seama în concepția sa privitoare la forma internă a limbii de faptul că această latură a formei interne a limbii se schimbă. Tocmai prin aceasta crede Trier că poate fi sesizată schimbarea imaginii lingvistico-noționale a lumii în schimbările cîmpului sau ale structurii. Compararea a două limbi în sensul unei adînciri istorice cere de aceea să se cunoască în prealabil istoria structurii cîmpurilor unei singure limbi.

Istoria vocabularului în concepția lui Trier devine o istorie a noțiunilor prin referirea la ansamblu și prin împărțirea în cîmpuri. Între noțiune și cuvînt există aici o legătură intimă; nici unul nu există fără celălalt. Este caracteristic că Trier se ocupă de istoria noțiunilor ca de o istorie a spiritului, făcînd abstracție de realitatea istorică concretă. El se ridică împotriva înlănțuirii faptelor ideologico-spirituale cu cele lingvistice, scriind: „Dacă luăm istoria noțiunilor, adică istoria spiritului ca exemplu al structurii cîmpului, trebuie să evităm pătrunderea în considerațiile noastre a unor cunoștințe din sfera extra-lingvistico-spirituală, înainte de a fi rezolvat problema noastră strict lingvistică. Nu istoria limbii ca oglindire a gîndirii, ci istoria gîndirii numai în cadrul istoriei limbii, acesta este țelul" (p. 22).

Ulterior Trier a revenit asupra principiilor de bază ale teoriei cîmpului și a însemnătății acesteia pentru cercetarea lingvistică. Cu această ocazie, multe lucruri au fost modificate, precizate și revizuite. În *Sprachliche Felder* (*Zeitschrift für deutsche Bildung*, VIII (1932), p. 417 și urm.), Trier afirmă că întreaga structură lingvistică constă din cîmpuri, pornind de la următoarea idee: „Un element intră în relații nemijlocite numai cu unitatea imediat superioară al cărei element nemijlocit este. Această unitate este la rîndul ei parte a unei unități superioare și așa mai departe pînă la unitatea maximă" (p. 418). Fiecare cîmp cu o anumită structură internă este deci, împreună cu altele, componentul unui cîmp mai mare. În continuare, Trier subliniază ideea că studierea cîmpului necesită comparații fie între două faze istorice deosebite ale aceleiași limbi, fie între fazele simultane a două limbi deosebite. În felul acesta se poate ajunge la înțelegerea structurii interne a fiecărei limbi într-o epocă anumită, pe cînd studierea izolată a fiecărui cuvînt în parte nu poate depăși niciodată anumite aspecte exterioare. Este demn de remarcat faptul că Trier își exprimă cu acest prilej părerea cu privire la forțele care influențează structura lingvistică, ducînd la schimbarea ei. „Schimbările structurale — scrie el — pornesc de la oamenii însemnați ai unei comunități lingvistice. Secretul îmbinării sistemului cu evoluția este concretizat prin ei. Istoria limbii trebuie să fie filologică" (p. 426). Sare în ochi aici faptul că fenomenele lingvistice sînt interpretate dintr-o perspectivă limitată. Deoarece în studierea vocabularului german din sfera rațiunii, Trier a folosit, și nu putea să folosească decît texte literare, el ajunge să considere în mod greșit că numai scriitorii reprezintă forțele care hotărăsc și schimbă sensurile cuvintelor. El trece complet cu vederea

faptul că scriitorii depind de comunitatea lor lingvistică şi că aportul lor la schimbările din limbă este foarte neînsemnat [1].

Din punct de vedere teoretic este interesant mai ales studiul lui Trier *Deutsche Bedeutungsforschung* în *Germanische Philologie. Ergebnisse und Aufgaben. Festschrift für Otto Behagel*, Heidelberg, 1934, p. 173 şi urm. În această contribuţie el se declară adept făţiş al concepţiei lui Weisgerber, reneagă şcoala semantică tradiţională şi susţine că Saussure, prin lingvistica sa sincronică „deschide calea retragerii spre ideea humboldtiană a articulării". Totodată el contrazice pe W. von Wartburg, încercînd să-şi fundamenteze teoria cîmpului pe baze metodologice şi filozofice. E mai ales împotriva separării pe care o face Saussure între sincronie şi diacronie, Trier întîlnindu-se astfel cu W. von Wartburg care, pornind de la cercetări practice asupra vocabularului, atacă această separare în articolul său *Das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft*. Trier interpretează următorul exemplu analizat de W. von Wartburg, folosindu-l pentru ilustrarea întrepătrunderii sincroniei şi diacroniei :

A) Graiurile din sudul Franţei au păstrat denumirile latine pentru pisică — *cattus* şi cocoş — *gallus*, cu modificările respective.

B) Cum în gasconă *l* dublu latin s-a transformat în *t*, s-a produs o coliziune, denumirile pentru pisică şi cocoş au ajuns să sune la fel, *gat*. Aceasta a dus la o omonimie intolerabilă pentru înţelegerea dintre vorbitori, omonimie care trebuia eliminată.

C) Vorbitorii au recurs la un cuvînt „satelit", existent în limbă şi cu puternică nuanţă afectivă, în sensul că au început să-l folosească pe acesta ca termen obişnuit în locul cuvîntului *gat*, devenit inutilizabil prin omonimie. În cazul de faţă s-a recurs la *bigey* < *vicarius*, care a luat locul lui **gat* din *gallus*, fără să intre în coliziune cu *gat* din *cattus*. W. von Wartburg conchide : „Diacronia A—B a pregătit mijlocul de a rezolva antagonismul existent in sincronia B ". După învingerea nesiguranţei ivite, găsim în C ordinea restabilită.

Trier admite argumentarea lui W. von Wartburg, dar nu se declară satisfăcut din punct de vedere metodic. Cerinţele sale sînt mai mari. El remarcă : „Dacă nu pierdem din vedere că ideile finale ale lucrării noastre sînt conţinutul şi structura limbii, atunci procese ca cele descrise de W. von Wartburg apar surprinzător de neistorice. *Se petrec diverse lucruri*, dar pînă la urmă reiese *că nu s-a întîmplat nimic*. Nu poate fi vorba de un *proces* istoric în adevăratul sens al cuvîntului cînd din situaţia A cu *cattus* şi *gallus*, se ajunge din nou la restabilirea ordinii cu *gat* şi *bigey* în C, trecîndu-se printr-o serie de complicaţii" (p. 178). Trier nu neagă că au loc modificări atît din punctul de vedere al semasiologiei tradiţionale cît şi al onomasiologiei, dar el ar dori ca lucrul acesta să fie valorificat din punctul de vedere al conţinutului limbii. De aici reiese că în interiorul structurii noţionale nu s-a întîmplat nimic. „S-a schimbat numai conţinutul cuvintelor dar nu şi conţinutul limbii. Fragmentul din imaginea lumii care a devenit vizibil în stadiul A al limbii cu *cattus* şi

[1] Cf. şi G. Mato[illegible] *e vocabulaire et la société sous Louis-Philippe*, Genève-Lille, 1951.

gallus este identic cu cel din stadiul C al limbii cu *gat* şi *bigey*. Istoria structurii nu poate să vadă un adevărat proces istoric decît acolo unde se produce o schimbare în esenţa sistemului lingvistic dat, a reprezentării şi a cunoaşterii conţinutului lumii, acolo unde comunitatea lingvistică din C ştia altceva decît ştia în A" (p. 178—179). Abstracţie făcînd de noţiunea problematică a imaginii lumii, Trier dă aici valoare absolută datelor obţinute prin cercetarea noţiunilor din domeniul spiritual, în sensul că ele sînt proclamate ca fundamentale pentru alte domenii lexicale. Trier reproşează lui W. von Wartburg că exagerează semnificaţia unui exemplu generalizînd-o, dar el însuşi nu numai că procedează la fel cu propria sa teorie ci, contrar lui W. von Wartburg, atribuie şi o valoare absolută principiilor obţinute pe baza cercetării unui singur domeniu. Mai trebuie remarcat că Trier, deşi din motive de principiu nu vrea să se declare de acord cu explicaţia apropiată de mecanismul lui Gilliéron, este totuşi nevoit să accepte explicaţia lui W. von Wartburg pentru cazul particular citat. Omonimia apărută în urma schimbărilor fonetice este, după Trier, un impuls exterior care-l convinge că mai există încă „vechea discrepanţă a planurilor dintre cauză şi efect". În acest caz particular Trier remarcă: „Mai avem încă vechea perspectivă spirituală a verticalei". Pornindu-se de la aceste impulsuri exterioare care funcţionează mecanic, nu s-ar putea niciodată înţelege procesele interne ale schimbărilor vocabularului, care trebuie să fi schimbări de structură intralingvistică. Plecînd de la exemplul lui W. von Wartburg, Trier ajunge la părerea că: „Identitatea fundamentală şi posibilitatea nelimitată a repetării scoate asemenea procese din cadrul istoriei" (p. 180). Această concluzie dovedeşte neputinţa în care se zbate Trier de a ieşi din dilemă, deoarece el absolutizează principiile obţinute prin studierea termenilor din domeniul noţional-spiritual. O asemenea identitate fundamentală nu poate să existe decît ca o tendinţă a fenomenului lingvistic. Împrejurările istorice speciale intra- şi extra-lingvistice decid dacă şi în ce măsură această tendinţă este realizată. Tendinţele general lingvistice se realizează sau îşi ating menirea numai prin istoria limbii în înţelesul cel mai larg al cuvîntului. Aici intră în funcţiune relaţia dialectică dintre libertate şi necesitate. În acest domeniu istoria nu poate fi eliminată.

Trier discută în continuare noţiunea cîmpului lingvistic, avînd în vedere că Porzig, Jolles şi Ipsen operaseră deja cu acest concept, fiecare din ei însă înţelegînd prin el altceva [1]. Mai ales în articolul *Das sprachliche*

[1] Încercări foarte interesante privind cercetarea cîmpurilor a făcut H. M. Meyer încă în studiul său *Bedeutungssysteme*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, XLIII (1909), p. 352 şi urm. El distinge un sistem semantic artificial şi unul natural. După el, semasiologia are ca sarcină „de a stabili în primul rînd pentru fiecare cuvînt din ce sistem semantic (sau din ce sisteme semantice) face parte; în al doilea rînd, care este factorul caracteristic al acestui sistem, factorul care creează sistemul" (p. 359). G. Ipsen a fost primul care a folosit termenul „cîmp". În lucrarea sa *Der alte Orient und die Indogermanen*, în *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 200 şi urm., el vorbeşte despre „cîmpul semantic". În *Der neue Sprachbegriff*, din *Zeitschrift für Deutschkunde*, XLVI (1932), p. 1 şi urm., el îşi expune încă o dată concepţia, fără să se apropie măcar de concepţia lui Trier. O altă teorie despre „cîmp" a dezvoltat W. Porzig, *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, în *Pauls und Braunes Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*,

Feld, din *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*, X (1934), p. 428 și urm., el face din punctul său de vedere o analiză critică a accepțiilor de pînă atunci ale cîmpurilor lingvistice. Și aici apare clar că Trier este din ce în ce mai înfeudat teoriei lingvistice a lui Weisgerber și că lucrează mai ales cu noțiunea inacceptabilă a lumii lingvistice intermediare. Trier dă următoarea definiție: „Cîmpurile sînt acele realități lingvistice vii dintre cuvintele izolate și ansamblul vocabularului, care, în calitate de părți ale unui întreg, au ca trăsătură comună cu cuvintele faptul că fac parte dintr-un sistem de ansamblu, iar cu vocabularul dimpotrivă, faptul că sînt segmentate" (p. 430). Din aceste rînduri se poate vedea că noțiunea de cîmp nu este o noțiune empirică obținută pe baza cercetării, ci că la baza ei stă un principiu filozofic. Trier accentuează că noțiunea cîmpului decurge pentru el din noțiunea limbii și deci în ultimă instanță din concepția sa filozofico-lingvistică. „Dacă spațiul segmentat și reunit într-un sistem al conținutului lingvistic este pentru noi esențialul în limbă, atunci se ajunge la conceptul de cîmp pornind de sus în jos prin diviziune, nu de jos în sus, prin adunare" (p. 449). Pe Trier îl interesează ansamblul lingvistic; el susține că totdeauna cîmpul ar fi ceva care indică o depășire a propriilor limite. În acest punct el se depărtează de concepția pe care Jolles sau Porzig o au despre cîmpul lingvistic. Acești doi cercetători pornesc de la cuvînt și de la sfera lui semantică și lucrează deci cu un cîmp semantic închis spre exterior, văzînd în cercetarea și înțelegerea acestuia țelul final al străduințelor lor.

Critica teoriei lui Trier

Teoriei cîmpurilor semantice a lui Trier i s-au adus diferite obiecții critice din partea lexicologiei practice, obiecții care, în mare parte, sînt justificate din punct de vedere obiectiv. Criticile aduse pornesc de la mici corectări pînă la negarea completă. F. Weisweiler recunoaște, în *Die Wortfeldtheorie* (*Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, LXXXIX (1942), p. 249 și urm.), că o cercetare a cuvintelor înrudite din punct de vedere semantic „chiar cu scopul de a dovedi că sînt elemente ale unui sistem" este valoroasă atîta vreme cît această cercetare nu se face pe baza unor categorii stabilite aprioric. Trier a greșit tocmai în acest punct, întrucît nu ajunge la concluziile sale în mod inductiv pe baza studiului textelor. Weisweiler îi reproșează lui Trier că teoria cîmpurilor lingvistice exista pentru el „înainte de a fi început să dovedească existența acestora pe bază de texte" (p. 267). În continuare Weisweiler critică faptul că Trier a încercat să demonstreze caracterul sistematic al cîmpului cu ajutorul unui obiect nepotrivit, deoarece înlăuntrul acestui domeniu noțional sensul cuvintelor este în mare parte înșelător, trecerile de la un sens la altul făcîndu-se pe nesimțite. Nici azi, conchide el, „limba nu este destul de intelectualizată ca să poată fi integrată în schema unei asemenea teorii" (p. 267). Weisweiler demonstrează,

LVIII (1934), p. 70 și urm., precum și A. Jolles, *Antike Bedeutungsfelder*, loc. cit., p. 97 și urm. Tot cu conceptul de „cîmp", dar în altă direcție, lucrează P. Guiraud în *Les champs morphosémantiques. Critères externes et critères internes en étymologie*, *BSL*, *LII* (1956), p. 265 și urm.

cu exemple izolate luate din germana medie de sus, că în evul mediu s-a manifestat o oarecare lipsă de grijă pentru alegerea cuvintelor, cu alte cuvinte că în evul mediu ar fi lipsit un simț lingvistic ascuțit. Sinonimele s-au influențat reciproc, „dar nu în sensul diferențierii după înțeles, cum ar trebui să se întîmple conform teoriei cîmpurilor semantice, ci dimpotrivă, în sensul amestecului înțelesurilor, astfel încît un cuvînt capătă sensul celuilalt" (p. 265). Valoarea cuvîntului într-un caz dat în cadrul unui ansamblu nu poate fi lămurită numai pe planul rațional al limbii, ci trebuie să se țină seama și de factorul emoțional, ceea ce are anumite consecințe. Tocmai în domeniul afectiv nu se pot stabili limite precise sau valori particulare bine conturate, ci se observă o trecere nesimțită de la un sens la altul. Aici este potrivită imaginea lui Ipsen despre asaltul cuvintelor asupra unui domeniu de noțiuni.

W. von Wartburg se arată binevoitor față de Trier, deoarece pe el îl preocupă tocmai cunoașterea legăturilor semantice mai largi. El aduce totuși teoriei cîmpurilor semantice două corectări de care trebuie să se țină seama, deoarece ele contribuie la mai buna cunoaștere a realității lingvistice. Wartburg se ridică în primul rînd împotriva faptului că Trier ridică la absolut o seamă de principii pe care le-a obținut prin cercetarea cuvintelor din domeniul rațiunii și că, pornind de la aceasta, concepe ca adevărata istorie a limbii aproape numai ceea ce prezintă schimbări semantice, și nu ceea ce prezintă schimbări onomasiologice. Wartburg arată: „Nu există nici un dubiu că în această privință Trier, orbit de lumina propriilor sale constatări obținute pe baza exemplelor din cîmpul semantic al rațiunii, a depășit cu mult obiectul, trecînd dincolo de ceea ce poate fi susținut în mod rațional. Formularea lui Trier consideră ca istorie adevărată numai întîmplările din domeniul spiritual" (p. 151). În al doilea rînd, W. von Wartburg ridică obiecția că structura lingvistică nu poate fi categorisită aprioric, fără goluri și în mod absolut. Nu toate cîmpurile au contururi precise, căci numeroase domenii ale vieții nu au decît limite șterse sau nu au limite de loc, mai ales atunci cînd predomină afectul. Fiecare sferă noțională este mai mult sau mai puțin închisă în sine, după activitatea grupei sociale corespunzătoare, așadar W. v. Wartburg ajunge la concluzia „stratificării vocabularului uneia și aceleiași limbi la doi indivizi deosebiți. Aceasta se explică prin inegalitatea în experiența vieții" (p. 152) [1].

Și W. Betz, în articolul său *Zur Überprüfung des Feldbegriffs*, publicat în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, LXXI (1953), p. 189—198, după ce a studiat din cîmpul intelectual „cuvinte pentru însușiri intelectuale pozitive ca deștept, înțelept, isteț, versat etc." din limba germană contemporană, ajunge la concluzia că nu există nici un cîmp lingvistic fără goluri. Deoarece cîmpul nu este o formă esențială a structurii vocabularului, Betz respinge pentru studiile de limbă termenul tehnic „cîmp" și propune în locul lui expresia „sferă noțională" (Sinn-

[1] Cf. și următoarea observație a lui S. Öhman, *Wortinhalt und Weltbild. Vergleichende und methodologische Studien zu Bedeutungslehre und Wortfeldtheorie*, Stockholm, 1951, p. 14: „Marea deosebire cantitativă dintre vocabularul pasiv și cel activ al fiecărui om pare să probeze că realitatea cîmpului lingvistic este relativă".

bereich). În acest punct Betz se întîlneşte cu F. Dornseiff care, în contribuţia sa *Das Problem des Bedeutungswandels* din *Zeitschrift für deutsche Philologie*, LXIII (1958), p. 119 şi urm., respinge de asemenea noţiunea de „cîmp" şi vorbeşte de „grupe de obiecte" sau de „sfere noţionale". Dornseiff atacă mai ales concepţia filozofico-lingvistică, stabilită aprioric, a cîmpurilor semantice a lui Trier şi, pornind de la o poziţie onomasiologică oarecum empirică, ajunge la următoarea apreciere : „Onomasiologia n-a putut evita să i se aplice regula cunoscută : De ce simplu, dacă se poate complicat? Pornindu-se de la principiul evident că este bine ca la o cercetare lexicală să se ia în considerare şi sinonimele respectivei sfere noţionale, a apărut în 1924, pentru conceptul simplu de sferă noţională a unei grupe de obiecte, mistica „cîmpurilor semantice" (Bedeutungsfelder). În germană ele sînt numite şi „semantische Felder" sau „sprachliche Felder". Cine a urmărit argumentarea mea pînă aici va fi de acord cu mine că singura formulă care nu induce în eroare poate fi numai aceea de „cîmpuri noţionale". Şi în ceea ce le priveşte n-ar trebui să fie greu să se ajungă la concluzia evidentă că respectivele cîmpuri sînt absolutizări logice ale grupurilor de obiecte. De acestea e bine să ţină seama orice lingvist. Dar după împărţirea pur tehnică în grupuri de obiecte şi „sfere noţionale", secţiuni de vocabular făcute ad-hoc pentru o cercetare lingvistică, acestea au fost ridicate la rangul de meta-grupuri, de „cîmpuri" organizate sistematic. E cazul să ne coborîm liniştit din nou pe pămînt" (p. 126). Dornseiff nu admite că sensul unui cuvînt izolat este influenţat de cuvintele vecine cu sens asemănător. El accentuează că sinonimele nu segmentează un domeniu de noţiuni. „E aici o supraapreciere a limbii. Pentru aceasta realitatea lumii şi a vieţii, faţă de care cuvintele oricărei limbi reprezintă numai un sistem de semne, adică un modest sistem de semnalizare, este mult prea vastă şi inepuizabilă. Mai degrabă se poate spune că realitatea lumii şi a vieţii este abordată de cuvinte, în mod independent, mereu în alte locuri" (p. 127). În timp ce, la Trier, există pericolul violării fenomenului lingvistic printr-un sistem noţional logico-matematic, se pare că la Dornseiff există pericolul neglijării caracterului de instrument al limbii în scopul comunicării care tinde mereu către un sistem deschis, neîngrădit. Este un fapt cunoscut că, în momentul cînd pătrund în limbă numeroase neologisme, există mai întîi o identitate de sens între termenul nou şi cel autohton, aceasta desigur în măsura în care se face abstracţie de valoarea afectivă a valorii stilistice. Cu timpul, prin vorbitorii respectivei limbi se realizează o diferenţiere semantică a celor două cuvinte, bineînţeles în cazul cînd ambele cuvinte continuă să existe. Aceste diferenţieri, care uneori nu comportă decît anumite nuanţări, trebuie considerate, fără îndoială, ca îmbogăţiri ale limbii. De aceea este de la sine înţeles că mediul semantic joacă un rol important. Numai luînd în considerare o anumită unitate semantică, indiferent dacă va fi păstrată noţiunea de „cîmp" sau dacă îi vom spune, cum ar fi de preferat, „sferă semantică", se poate explica de ce au loc aceste diferenţieri şi de ce tocmai în cutare sau cutare fel.

În ultimul timp se consideră ca o scădere a cercetărilor pe bază de cîmpuri, faptul că Trier şi şcoala lui s-au ocupat aproape exclusiv de

cîmpuri abstracte şi că studiază pentru aceasta epoci lingvistice mai vechi. De aceea astăzi există străduinţa de a se da o importanţă mai mare limbii contemporane. S-a observat că sistemul lingvistic viu al vorbitorilor limbii studiate constituie, din punct de vedere metodic, un ajutor şi un îndreptar preţios pentru cercetare. În lucrarea sa întinsă, bine fundamentată din punct de vedere metodic, *Semantische Studien und ihre Synonymik im Deutsch der Gegenwart und des Früh-, Hoch- und Spätmittelalters*, Stockholm, 1958, Els Oksaar fixează următoarele obiective de cercetare pe care încearcă să le documenteze şi să le explice în cadrul lucrării sale : „Noţiunea de „cîmp" necesită o urgentă adaptare la realitatea lingvistică. În cadrul unor asemenea cercetări de conţinut pare a se impune mai întîi cunoaşterea realităţii lingvistice de azi pe baza conştiinţei lingvistice a fiecărui vorbitor în parte şi pe baza unui bogat material din literatura modernă, urmînd a fi dovedită abia ulterior existenţa „cîmpurilor" în trecut. Cu aceasta nu vrem să spunem că în trecut cîmpurile au fost construite neapărat după acelaşi principiu ca în limba vie, dar aceasta din urmă ne poate oferi o bază sigură pentru principiile structurii cîmpurilor în general" (p. 16).

După cum am mai spus, în cazul cuvintelor cu accent puternic afectiv se manifestă tendinţa estompării semantice. Aceasta se observă foarte clar în cazul cuvintelor-lozincă. Aici se dovedeşte din nou ideea „segmentării" a lui Trier, căci cuvintelor-lozincă le este caracteristică nu o gradare sau o îmbinare, ci o întrepătrundere treptată. Belin-Milléron relevă confuzia care a domnit în limba revoluţiei franceze între cuvintele-lozincă : „loi", „patrie", „peuple", „vertu", liberté" şi altele. Trebuie avut în vedere că aceste cuvinte sînt expresia unor încordări şi lupte sociale. Aceasta înseamnă că conţinutul acestor cuvinte oscilează, fiindcă nu fiecare grup social înţelege prin ele acelaşi lucru. Fiecare grup, fiecare clasă foloseşte cuvîntul cu un anumit sens sau îi dă accepţiunea care corespunde năzuinţelor ei. Numeroase cuvinte-lozincă sînt folosite chiar cu sensuri opuse de către diferiţii membri ai aceleiaşi comunităţi lingvistice [1], ceea ce ne face să conchidem că de fapt nu poate fi vorba de o comunitate lingvistică a limbii naţionale în acest sector al vocabularului. Aici pare să se arate o limită a caracterului comun şi general al limbii materne. Limba naţională e folosită de toate păturile poporului, dar acolo unde se face simţită suprastructura ideologică, exprimă şi ea fricţiunile sociale, cu alte cuvinte, nu mai există contactul lingvistic între toţi vorbitorii unei comunităţi de limbă. Aşa se şi explică de ce unii contemporani ai anumitor epoci istorice frămîntate au ajuns să creadă că e vorba de începutul unor confuzii lingvistice babilonice [2].

Acest mic excurs despre caracterul cuvintelor-lozincă ne ajută să înţelegem că astfel de fenomene nu sînt compatibile cu teoria cîmpurilor

[1] Revoluţionarul francez Babeuf a ajuns cu privire la aceasta la concluzia : „Mais tel est le dictionnaire des palais, des châteaux et des hôtels, que les mêmes expressions offrent presque toujours l'inverse des significations qu'on leur reconnaît dans les cabanes". *Le Tribun du peuple*, nr. 36, 20 frimaire, an IV, 11 décembre 1795, citat după Babeuf, *Textes choisis* (Les classiques du peuple), Paris, 1950, p. 48.

[2] Cf. W. Bahner, *Zum Charakter des Schlagwortes in Sprache und Gesellschaft*, în *Beiträge zur romanischen Philologie*, I (1960).

de cuvinte a lui Trier. E un lucru cu totul evident, abstracție făcînd de ideea eronată a segmentării : în anumite domenii aparținînd lexicului de natură spirituală trebuie să se țină seama de controversele sociale. Astfel, în acest domeniu trebuie respins postulatul unui sistem lingvistic unitar și tipic pentru toți membrii unei anumite comunități lingvistice. De aceea și concluzia lui B. Quadri, din *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung*, Bern, 1952, p. 153, are nevoie de corectări sau cel puțin de completări explicative, căci el scrie : „Învățătura lui Trier și-a rezervat dreptul de a ataca domeniul „imprecisului subiectiv" și de a studia vocabularul complexelor noționale din sferele mai înalte ale abstractului (deșteptăciune, rațiune, frumusețe)". Or greșeala lui Trier constă tocmai în faptul că el concepe acest „imprecis subiectiv" „obiectivizîndu-l", în sensul unui sistem general fără goluri și creat în mod forțat.

Foarte greu atîrnă în cîntar faptul că Trier neglijează în cercetarea sa premisele istorice. El procedează numai intra-lingvistic și consideră că abia după înțelegerea structurii generale a cîmpului semantic pot fi luați în considerare factori extra-lingvistici. U. Ricken, în lucrarea sa *Gelehrter und Wissenschaft im Französischen. Beiträge zu ihrer Bezeichnungsgeschichte vom 12.—17. Jahrhundert*, Berlin, 1961, arată în mod concret cît de necesar este să se dea atenție continuă factorilor istorico-sociali. Ricken constată retrospectiv : „Fără cunoștințe istorice prealabile nici n-ar fi fost posibile adunarea și clasarea mulțumitoare a materialului lexical. Cu aceasta nu vrem să susținem că materialul lexical n-ar avea prin el însuși nici un fel de importanță istorică ; el poate să contribuie în multe cazuri la completarea uneia sau alteia dintre trăsăturile de bază ale unei situații istorice deja cunoscute".

Concepînd cuvîntul și noțiunea independent de raporturile lor cu realitatea, Trier recurge la „domeniul unei lingvistici intermediare" de tipul Weisgerber. Astfel el pierde posibilitatea să cerceteze realmente din punct de vedere istoric dinamica schimbărilor lingvistice. Dinamica internă a schimbărilor structurii cîmpurilor se dovedește a fi doar o pseudo-dinamică. Metoda lui Trier e sortită eșecului tocmai pentru că lexicul unei limbi e cît se poate de strîns și direct legat de istoria poporului care vorbește limba respectivă. Important este să se descopere schimbările sociale și oglindirea lor în gîndirea oamenilor care influențează dezvoltarea vocabularului, pornindu-se de la un punct de vedere de ansamblu. Punct de vedere de ansamblu nu înseamnă însă să se lucreze cu noțiunea unui sistem logico-matematic rupt de realitate, ci să se considere fenomenele în interdependență și să se țină seama de toți factorii pe care îi oferă la un moment dat realitatea istorico-socială într-un caz concret[1].

În romînește de
MARIA ILIESCU

[1] Alte studii critice despre teoria cîmpurilor de tip Trier : W. Pfleiderer, *Wortfelder im Schulunterricht*, în *Zeitschrift für deutsche Bildung*, XVII (1941), p. 230 și urm. ; S. Öhman, *Theories of the „Linguistic Field"*, în *Word*, IX (1935), p. 123 și urm. ; M. Konradt-Hicking. *Wortfeld oder Bedeutungsfeld (Sinnfeld)?*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, LXXIII* (1956), p. 222 și urm. ; G. E. Maier, *Die Feldlehre und ihr Gegensatz zu den tatsächlichen Sprachgegebenheiten, untersucht an Wörtern des Freudebereiches in Gottfrieds Tristan, Hartmanns Armen Heinrich und Iwein und im Niebelungenlied*, Dissert., Köln, 1955.

NOȚIUNEA DE ALGORITM ȘI IMPLICAȚIILE EI LINGVISTICE

DE

S. MARCUS

Introducere

Noțiunea de „algoritm" este una dintre noțiunile fundamentale ale matematicii. Deocamdată, vom spune doar că un algoritm este o succesiune determinată de operații care, pornind de la anumite date, conduce la rezolvarea unei anumite probleme. Desigur că acest mod de exprimare nu este în spiritul rigorii matematice. Însă pînă în secolul nostru nici nu a existat o definiție mai precisă a noțiunii de „algoritm". În Evul Mediu se dădea numele de algoritm unei reguli cu ajutorul căreia se efectua una dintre cele patru operații aritmetice în sistemul de numerație zecimală. Reguli de acest tip au fost indicate, în secolul al nouălea, de către matematicianul uzbec Horezmi (în arabă — Al. Horezmi). După numele acestuia, regulile de efectuare a calculelor aritmetice au fost denumite, în Europa, „algorizm". Mai tîrziu „algorizm" a devenit „algoritm", probabil sub influența cuvîntului grec ἀριθμός — număr [2].

Noțiunea matematică de algoritm a fost degajată treptat, în ultimele decenii, în lucrările de logică matematică ale lui S. Kleene, A. Church, A. Turing, E. Post și mai cu seamă în lucrările lui A. A. Markov [1], care a elaborat teoria generală a algoritmilor. A. A. Markov este primul care a întreprins o cercetare sistematică și nemijlocită asupra noțiunii de algoritm, în toată generalitatea ei [9]. Contribuții ulterioare la definirea noțiunii de algoritm și la teoria algoritmilor aparțin lui A. N. Kolmogorov, V. A. Uspenski și altora ([5], [6]).

Însemnătatea tot mai mare a noțiunii de algoritm este legată, pe de o parte, de calea constructivă în matematică, pe de altă parte de dezvoltarea ciberneticii. Studiul cibernetic al proceselor de comandă nu

[1] Este vorba de fiul marelui matematician A. A. Markov, primul om de știință care a considerat limba ca un proces probabilistic.

este posibil fără o descriere algoritmică a acestor procese[1]. Din acest punct de vedere, noțiunea de algoritm interesează nu numai pe matematicieni, ci și pe fizicieni, ingineri, biologi, psihologi, lingviști, economiști.

Algoritmul operației de scădere

Dar fiind că cei mai frecvenți algoritmi sînt legați de operațiile aritmetice elementare, vom începe cu o analiză logică a uneia dintre aceste operații. Să luăm, de exemplu, operația de scădere a două numere mai mici decît o sută. Dacă este vorba de o scădere de tipul 53—48, operația se efectuează altfel decît în cazul unei scăderi de tipul 53—21, deoarece în primul caz cifra unităților descăzutului este inferioară cifrei unităților scăzătorului. Generalizînd, să considerăm două numere *ab* și *cd* (*a*, *b*, *c* și *d* reprezentînd cifre de la 0 pînă la 9) și să presupunem că *ab* este mai mare ca *cd*. Vom face o analiză a operației de scădere a lui *cd* din *ab*, anume vom descompune această operație în actele elementare din care ea este formată. Rezultatul va fi, evident, un număr mai mic decît 100, deci format din cel mult două cifre; să notăm cu *f* cifra unităților și cu *e* cifra zecilor. Operația de scădere se descompune în următoarele „acte elementare": 1) Verifică dacă *d* este mai mare ca *b*; în cazul negativ, 2) efectuează scăderea $b-d$; 3) pune $f = b-d$; 4) efectuează scăderea $a-c$; 5) pune $e = a-c$ și încheie operația. Dacă *d* este mai mare ca *b*, atunci actele elementare 2), 3), 4) și 5) se înlocuiesc prin: 2′) efectuează adunarea $b + 10$; 3′) efectuează scăderea $(b + 10) - d$; 4′) pune $f = (b + 10) - d$; 5′) efectuează scăderea $a - 1$; 6′) efectuează scăderea $(a-1) - c$; 7′) pune $e = (a - 1) - c$ și încheie operația.

Am obținut, în total, 11 acte elementare. Cel numerotat prin 1) constă în verificarea unei anumite *condiții logice*, anume condiția ca *d* să fie mai mare decît *b*. Această condiție, pe care o vom nota cu C_1, este susceptibilă de două valori logice, valoarea „adevărat" și valoarea „fals". După cum se realizează prima sau a doua dintre aceste valori, urmează mai departe actele elementare 2′), 3′), 4′), 5′), 6′) și 7′) sau actele elementare 2), 3), 4) și 5). Toate aceste acte elementare sînt de cu totul altă natură decît actul 1). Le vom numi *operatori* și le vom reprezenta prin $0_{2'}, 0_{3'}, 0_{4'}, 0_{5'}, 0_{6'}, 0_{7'}$, respectiv $0_2, 0_3, 0_4, 0_5$. Cu aceste notații, schema logică a operației de scădere a lui *cd* din *ab* este următoarea:

$$C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_{2'}\ 0_{3'}\ 0_{4'}\ 0_{5'}\ 0_{6'}\ 0_{7'} \overset{\downarrow}{1}\ 0_2\ 0_3\ 0_4\ 0_5$$

Dacă C_1 se verifică, atunci trecem la aplicarea operatorului situat imediat la dreapta, adică $0_{2'}$. Aplicăm apoi operatorii $0_{3'}, 0_{4'}, 0_{5'}, 0_{6'}, 0_{7'}$, în ordinea de la stînga la dreapta. Operatorul $0_{7'}$ conține indicația de încheiere a operației. Dacă C_1 nu se verifică, atunci săgeata de indice 1, îndreptată în sus și situată la dreapta lui C_1 ne atrage atenția că nu se aplică operatorul imediat următor, adică $0_{2'}$, ci se trece la aplicarea opera-

[1] Descrierea algoritmică a unui proces de comandă crează posibilitatea ca efectuarea lui să fie preluată de către mașină.

torului situat imediat la dreapta săgeții de indice 1, îndreptate în jos, anume operatorul 0_2. După aceasta se aplică 0_3, 0_4 și 0_5. Acesta din urmă conține indicația de încheiere a operației.

Rezolvarea omonimiei morfologice

Să considerăm substantivul *omului*. Ne propunem ca, folosind indicațiile diferitelor tipuri de contexte în care poate să apară acest cuvînt, să dăm o regulă de determinare a cazului (deci să rezolvăm alternativa genitiv-dativ) [1].

Dacă *omului* este situat după un substantiv cu articol hotărît, după o prepoziție sau după un articol genitival, atunci el este la cazul genitiv; în toate celelalte cazuri, el este la cazul dativ. Putem generaliza aceste considerații, luînd în loc de *omului* orice alt substantiv avînd aceeași formă pentru genitiv-singular-determinat și dativ-singular-determinat. Pentru orice substantiv care se află în această situație — și, după cum se știe, aceasta este situația generală a substantivelor din limba romînă — rezolvarea omonimiei despre care am vorbit se descompune în următoarele acte elementare:

0_1) Citește cuvîntul anterior;
C_1) verifică dacă este o prepoziție; în cazul afirmativ,
0_2) acordă lui *omului* valoarea „genitiv" și încheie cercetarea;

în cazul negativ,

0_1) citește cuvîntul anterior;
C_2) verifică dacă este un articol genitival;

în cazul afirmativ,

0_2) acordă lui *omului* valoarea „genitiv" și încheie cercetarea;

în cazul negativ,

0_1) citește cuvîntul anterior;
C_3) verifică dacă este un substantiv cu articol hotărît;

în cazul afirmativ,

0_2) acordă lui *omului* valoarea „genitiv" și încheie cercetarea;

în cazul negativ,

0_3) acordă lui „*omului*" valoarea „dativ" și încheie cercetarea.

[1] Nu dispunem de un inventar exhaustiv al tipurilor de contexte în care poate să apară un substantiv care se află la genitiv-singular-determinat sau la dativ-singular-determinat. Analiza algoritmică a omonimiei genitiv-dativ ar trebui să înceapă tocmai prin alcătuirea acestui inventar, cel puțin pentru texte aparținînd unui anumit domeniu al științei. Numai în felul acesta se pot determina limitele posibilităților de rezolvare — prin considerații exclusiv poziționale — a omonimiei genitiv - dativ. Analiza algoritmică a omonimiei a fost efectuată cu succes pentru multe limbi (în special pentru rusă și engleză) și nu există motive să credem că limba romînă ar face excepție. Considerațiile care urmează au menirea să arate în ce spirit trebuie întreprinsă analiza omonimiei în vederea prelucrării limbii pentru mașină. Lucrăm în ipoteza că avem în vedere un număr destul de restrîns de texte pentru ca regulile date să fie exhaustive.

În analiza de mai sus au intervenit două tipuri de acte elementare : operatori (0_1, 0_2 și 0_3) și condiții logice sau alegeri elementare, adică alegeri între „da" și „nu" (C_1, C_2 și C_3). Schema logică a rezolvării date mai sus omonimiei genitiv-dativ este următoarea :

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_2 \overset{1}{\downarrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_2 \overset{2}{\downarrow} 0_1\, C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_2 \overset{3}{\downarrow} 0_3$$

Rezolvarea omonimiei începe prin declanșarea operatorului 0_1, după care se încearcă condiția C_1 ; dacă C_1 se verifică, atunci se aplică operatorul 0_2 și omonimia este rezolvată ; dacă C_1 nu se verifică, atunci săgeata de indice 1, îndreptată în sus și situată la dreapta lui C_1, ne atrage atenția să nu continuăm cu operatorul următor, adică 0_2, ci cu acela care este situat imediat după săgeata de indice 1, îndreptată în jos, deci cu 0_1. Se încearcă apoi condiția C_2 ; dacă C_2 se verifică, atunci declanșarea operatorului 0_2 rezolvă omonimia ; dacă C_2 nu se verifică, atunci, urmînd indicația celor două săgeți de indice 2, se declanșează operatorul 0_1 ; se încearcă după aceasta condiția C_3 ; dacă se verifică, omonimia se rezolvă ca și pînă acum, prin declanșarea operatorului 0_2, deci prin a acorda substantivului cazul genitiv ; dacă C_3 nu se verifică, atunci, urmînd indicația săgeților de indice 3, se declanșează operatorul 0_3 și în felul acesta omonimia se rezolvă dînd substantivului în cauză cazul dativ [1].

Observăm că în procesul de rezolvare a omonimiei de mai sus a intervenit un anumit arbitrar. Într-adevăr, s-au considerat mai întîi toate tipurile de contexte în care substantivul *omului* este la genitiv, dar tot atît de bine se putea considera o altă ordine a tipurilor de contexte în care poate să apară *omului*. Să vedem, de pildă, ce fel de operatori și de condiții logice apar atunci cînd se consideră mai întîi toate tipurile de contexte în care *omului* este la cazul dativ. Dacă *omului* este precedat de un substantiv nearticulat sau de un verb, atunci în mod sigur el are valoarea „dativ" ; dacă însă *omului* este urmat de un verb, atunci el poate fi tot atît de bine la cazul genitiv ca și la cazul dativ. Rezolvarea acestei dileme se face în modul următor : ori de cîte ori *omului* este urmat de un verb, i se atribuie valoarea „dativ" dacă și numai dacă el nu este precedat nici de un substantiv cu articol hotărît, nici de o prepoziție și nici de un articol genitival.

Constatăm, deci, că apar următorii operatori : 0_1 = citește cuvîntul anterior, 0_2 = citește cuvîntul următor, 0_3 = acordă lui *omului* valoarea „dativ" și încheie cercetarea ; 0_4 = acordă lui *omului* valoarea „genitiv" și încheie cercetarea. Apar următoarele condiții logice : C_1 = „este substantiv nearticulat", C_2 = „este verb", C_3 = „este substantiv cu articol hotărît", C_4 = „este prepoziție", C_5 = „este articol genitival". Prin ur-

[1] Desigur că determinarea cazului unui substantiv este, în general, o chestiune familiară oricărui om care a trecut prin școala de cultură generală. Însă în traducerea automată cazul unui substantiv trebuie determinat nu prin considerații referitoare la sens (pe care mașina nu le-ar înțelege) ci prin referire exclusivă la situații formale, poziționale. Pentru înțelegerea deplină a acestui fapt trimitem pe cititor la articolul acad. Gr. C. Moisil din Limba romînă, nr. 1, 1960, precum și la articolul nostru din Gazeta matematică și fizică, seria B, nr. 3, 1961. O descriere algoritmică este incompatibilă cu referirea la sens. De acest fapt trebuie să se țină seama și la celelalte exemple date în articolul de față.

mare deşi nu am discutat toate posibilităţile care se pot ivi, avem mai mulţi operatori şi mai multe condiţii logice decît în cazul anterior, cînd am considerat mai întîi situaţiile care conduc la cazul genitiv. Iată schema logică (incompletă) a rezolvării omonimiei, în condiţiile în care ne-am situat :

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_3 \overset{1}{\downarrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_3 \overset{2}{\downarrow} 0_2\, C_2 \overset{3}{\uparrow} 0_1\, C_3 \overset{4}{\uparrow} 0_4 \overset{4}{\downarrow} 0_1\, C_4 \overset{5}{\uparrow} 0_4 \overset{5}{\downarrow} 0_1\, C_5 \overset{6}{\uparrow} 0_4 \overset{6}{\downarrow} 0_3 \overset{3}{\downarrow} \ldots$$

Constatăm că prima schemă de rezolvare a omonimiei lui *omului* este mult mai simplă, mai economicoasă decît cea obţinută acum. De aici, importanţa alegerii judicioase a operatorilor şi a condiţiilor logice cu care se lucrează.

Rezolvarea omonimiei lexico-gramaticale

Să considerăm un exemplu din limba franceză [3][1]. Cuvîntul *pas* poate reprezenta o particulă negativă sau un substantiv. Pentru a descrie rezolvarea acestei omonimii, să introducem următorii operatori : 0_1 = „citeşte cuvîntul anterior lui *pas*", 0_2 = „citeşte cuvîntul anterior cuvîntului anterior lui *pas*" ; 0_3 = „citeşte cuvîntul situat după *pas*", 0_4 = „acordă valoarea „particulă negativă" şi încheie cercetarea", 0_5 = „acordă valoarea „substantiv" şi încheie cercetarea". Să mai introducem următoarele condiţii logice : C_1 = „este un verb", C_2 = „este un adverb", C_3 = „este cuvîntul *ne*", C_4 = „este un verb la infinitiv". Iată acum schema logică a rezolvării omonimiei de mai sus :

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_4 \overset{1}{\downarrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_2\, C_1 \overset{3}{\uparrow} 0_4 \overset{2,3}{\downarrow} 0_1\, C_3 \overset{4}{\uparrow} 0_3\, C_4 \overset{5}{\uparrow} 0_4 \overset{4,5}{\downarrow} 0_5$$

Se începe prin citirea cuvîntului anterior lui *pas* (0_1). Se verifică dacă acest cuvînt este un verb (C_1) ; în cazul afirmativ se acordă lui *pas* valoarea „particulă negativă" şi omonimia este rezolvată (0_4). În cazul negativ, se procedează după indicaţia săgeţilor de indice 1 şi se citeşte din nou cuvîntul anterior lui *pas* (0_1). Se verifică dacă acest cuvînt este un adverb (C_2) ; în caz afirmativ, se citeşte cuvîntul anterior acestui adverb (0_2), se verifică dacă el este un verb (C_1) şi în caz afirmativ se acordă lui *pas* valoarea „particulă negativă" (0_4). Dacă înaintea lui *pas* nu se află un adverb sau dacă se află un adverb, dar acesta nu are înaintea sa un verb, atunci urmînd săgeţile de indice 2 şi 3, se citeşte din nou cuvîntul anterior lui *pas* (0_1) şi se verifică dacă acesta este cuvîntul *ne* (C_3) ; în caz afirmativ, se citeşte cuvîntul care urmează lui *pas* (0_3) şi se verifică dacă acesta este un verb la infinitiv (C_4). În caz afirmativ se acordă lui *pas* valoarea „particulă negativă" şi omonimia este rezolvată. Dacă înaintea lui *pas* nu se află cuvîntul *ne* sau dacă se află *ne* dar după *pas* nu urmează un verb la infinitiv, atunci, urmînd săgeţile de indice 4 şi 5, se acordă lui *pas* valoarea „substantiv" şi omonimia este complet rezolvată (0_5).

[1] Analiza care urmează nu are un caracter exhaustiv. Desigur că în [3] s-a avut în vedere categorie determinată de texte şi nicidecum limba franceză în ansamblul ei.

Spre deosebire de algoritmul de rezolvare a omonimiei morfologice a cuvîntului *omului*, care se aplică tuturor substantivelor date prin forme susceptibile de a fi la genitiv sau la dativ, deci este un *algoritm general*, algoritmul de rezolvare a omonimiei cuvîntului *pas* nu mai are acest caracter de generalitate; el se aplică numai cuvîntului *pas*. Este deci un *algoritm individual*.

Există însă omonimii lexico-gramaticale a căror rezolvare conduce la un algoritm general. Astfel, de exemplu, în limba engleză omonimia dintre un pronume demonstrativ și un pronume demonstrativ cu funcție de substantiv admite un algoritm general de rezolvare. Într-adevăr, să introducem operatorii: 0_1 = „citește cuvîntul următor", 0_2 = „atribuie valoarea de pronume demonstrativ și încheie cercetarea", 0_3 = „atribuie valoarea de pronume demonstrativ cu funcție de substantiv și încheie cercetarea". Să introducem și condiția logică C_1 = „este substantiv". Schema logică a rezolvării omonimiei este următoarea:

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow}\, 0_2 \overset{\downarrow}{1}\, 0_3$$

Iată o aplicație a acestui algoritm la un caz concret [10]. Să considerăm următoarele două fraze din limba engleză.

1) Under *this* assumption we may consider all integrals.

2) This is purely a matter of convenience.

În prima frază, citind cuvîntul „assumption", care urmează după *this* (0_1) și verificînd dacă acest cuvînt este un substantiv (C_1) constatăm că răspunsul este afirmativ. Atribuim deci lui *this* valoarea de pronume demonstrativ (0_2) [1].

În al doilea exemplu, citind cuvîntul „is", care urmează după *this* (0_1) și verificînd dacă acest cuvînt este un substantiv (C_1) constatăm că răspunsul este negativ, deci atribuim lui *this* valoarea de pronume demonstrativ cu funcție de substantiv (0_3).

Să observăm, în încheierea acestui paragraf, că rezolvarea omonimiei lexico-gramaticale conduce, uneori, la algoritmi foarte complicați. Un exemplu tipic în acest sens este acela al omonimiei cuvîntului englez *that*, care poate fi conjuncție, pronume demonstrativ sau pronume demonstrativ cu funcție de substantiv. (We see *that* the solution is unique. We see *that* solution. We see *that*. *That* is the question.)

Găsirea corespondentului românesc al unui cuvînt englez

Să considerăm mai întîi o problemă mai simplă, anume aceea a găsirii corespondentului românesc al cuvîntului *example* [11]. Este necesar să controlăm dacă figurează înainte cuvîntul „*for*". În cazul afirmativ, echivalentul românesc este *de exemplu* sau *de pildă*; în cazul negativ, echivalentul românesc este *exemplu*. Au intervenit, deci, următorii operatori: 0_1 = „citește cuvîntul anterior", 0_2 = „alege cuvintele românești *de pildă* și încheie cercetarea", 0_3 = „alege cuvîntul românesc

[1] În [10] s-au avut în vedere texte matematice; în astfel de texte nu se obișnuiește să se intercaleze ceva între *this* și substantivul care-i urmează.

exemplu și încheie cercetarea". A intervenit o singură condiție logică: C_1 = „este cuvîntul *for*". Acum putem scrie schema logică a rezolvării problemei de mai sus:

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_2 \overset{\downarrow}{1} 0_3$$

Să considerăm acum un exemplu ceva mai complicat [11][1]. Ne propunem să găsim corespondentul romînesc al cuvîntului englez *many*. Pentru a scrie algoritmul de rezolvare a acestei probleme, vom introduce următorii operatori: 0_1 = „citește cuvîntul anterior lui *many*", 0_2 = „citește cuvîntul următor lui *many*", 0_3 = „alege numeralul romînesc *cît* și încheie cercetarea", 0_4 = „alege expresia romînesacă *tot atît* și încheie cercetarea", 0_5 = „alege cuvîntul romînesc *mulți* și încheie cercetarea". Intervin următoarele condiții logice: C_1 = „cuvîntul coincide cu *how*", C_2 = „cuvîntul coincide cu *as*", C_3 = „cuvîntul coincide cu *very*", C_4 = „cuvîntul este o prepoziție", C_5 = „cuvîntul este un substantiv". Rezolvarea problemei este dată în următoarea schemă logică:

$$0_1\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_3 \overset{\downarrow}{1} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_4 \overset{\downarrow}{2} 0_1\, C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_5 \overset{\downarrow}{3} 0_1\, C_4 \overset{4}{\uparrow} 0_2\, C_5 \overset{5}{\uparrow} 0_5 \overset{\downarrow}{4.5} \ldots$$

Se începe prin citirea cuvîntului anterior lui *many* (0_1); se verifică dacă acest cuvînt este *how* (C_1) și în cazul afirmativ se traduce prin numeralul romînesc *cît* (0_3). Dacă nu am înainte pe *how*, atunci, după indicația săgeților de indice 1, declanșăm din nou operatorul 0_1, adică citim cuvîntul anterior lui *many* și verificăm dacă este cuvîntul *as* (C_2). În cazul afirmativ, se traduce prin expresia romînească *tot atît* (0_4); în cazul negativ, urmînd indicația săgeților de indice 2, se citește din nou cuvîntul anterior (0_1) și se verifică dacă este cuvîntul *very* (C_3). În cazul afirmativ, se traduce prin *mulți* (0_5); în cazul negativ, urmînd indicația săgeților de indice 3, se citește din nou cuvîntul anterior (0_1), se verifică dacă acesta este o prepoziție (C_4) și dacă răspunsul este afirmativ se citește cuvîntul care urmează după *many* (0_2) și se verifică dacă acesta este un substantiv (C_5); dacă și această condiție este verificată, atunci traducem din nou prin cuvîntul romînesc *mulți* (0_5). Dacă însă cel puțin una dintre condițiile C_4 și C_5 nu se verifică, atunci, urmînd indicațiile săgeților de indice 4 și 5, algoritmul trebuie continuat, însă nu vom mai face aceasta aici.

O situație deosebită o prezintă cuvintele care apar în text într-o formă care nu figurează în dicționar. De exemplu, nu vom găsi în dicționar cuvîntul *books*, deoarece este o formă de plural, în timp ce în dicționar se trece numai forma de singular. Într-un astfel de caz se confruntă cuvîntul cu cele șase desinențe posibile din limba engleză (*s* — pluralul sau persoana a treia a prezentului singular al verbelor, *ing*, *ed*, *er* (comparativ), *est* (superlativ) și *th* (de la denumirea numeralelor)). Dacă se constată că sfîrșitul cuvîntului coincide cu una dintre aceste desinențe, ea este îndepărtată, apoi se caută în dicționar cuvîntul obținut prin îndepărtarea desinenței. Cititorul va putea să alcătuiască singur schema logică a procesului de îndepărtare a desinențelor engleze și de căutare a cuvîntului

[1] În [11] s-au avut în vedere numai situațiile care apar în texte matematice și nicidecum limba engleză în ansamblul ei.

în dicționar. Se poate porni, pentru aceasta, de la schema din figura 10 din [11]. Considerații asemănătoare se pot utiliza pentru rezolvarea algoritmică a unor omonimii lexico-gramaticale, folosind exclusiv sau parțial criterii morfologice. Se pot lua ca punct de plecare unele exemple din [10].

Cîteva probleme nelingvistice

Este util să considerăm și unele probleme nelingvistice a căror rezolvare urmează o cale asemănătoare celor de mai sus, pentru a se vedea generalitatea schemelor logice pe care le-am folosit. În felul acesta, multe probleme lingvistice se identifică cu probleme de altă natură, subsumîndu-se, toate, unui anumit mod de abordare, așa-numita descriere algoritmică a proceselor de comandă, ramură fundamentală a ciberneticii.

O astfel de problemă este lucrul dispecerului în transportul feroviar. Dispecerul primește informații asupra stării garniturilor feroviare pe o anumită porțiune de linie. El prelucrează informația primită și elaborează hotărîri care au ca scop îndeplinirea graficului de mișcare a trenurilor. În acest scop, el dă dispoziții mecanicilor sau șefilor de gară în ceea ce privește ordinea de mișcare a garniturilor feroviare. În descrierea unui astfel de proces de comandă apar operatori de tipul următor : 0_K = „ordin dat gării K pentru plecarea trenului pe linia principală", $0'_K$ = „ordin dat gării K pentru reținerea trenului pe linia principală", $0''_K$ = „ordin dat gării K pentru trecerea trenului pe linia de rezervă", $0'''_K$ = „ordin dat gării K pentru plecarea primului tren existent pe linia de rezervă". Intervin condiții logice de tipul următor : C_k = „în gara k se află un tren", C'_k = „în gara k a sosit un tren după orar", C''_k = „între gara k — 1 și gara k nu se află nici un tren" etc. Cu ajutorul acestor operatori și condiții logice se poate alcătui schema de funcționare a dispecerului de cale ferată (pentru detalii, vezi [7] și [8]).

O altă problemă care comportă o descriere algoritmică este funcționarea reflexului condiționat. Într-un reflex condiționat se dau doi excitanți α și β, dintre care α produce reacția A în timp ce β nu produce această reacție. Dacă însă excitantul α apare însoțit de mai multe ori de excitantul β, acesta din urmă ajunge să producă reacția A chiar în absența excitantului α. În experiența bine cunoscută a lui Pavlov excitantul α era apariția hranei, β era sunetul unui clopoțel iar A consta în secreția salivei la cîine. Iată cum se stabilește și funcționează reflexul condiționat (cu semnul $\rightarrow$ se notează implicația logică) :

$$\alpha \longrightarrow A,\ \beta \not\longrightarrow A,\ \alpha\beta \longrightarrow A,\ \alpha\beta \longrightarrow A,\ \ldots,\ \alpha\beta \longrightarrow A,\ \underline{\beta \longrightarrow A,}$$
$$\beta \longrightarrow A,\ \ldots,\ \beta \longrightarrow A,\ \beta \not\longrightarrow A,\ \alpha\beta \longrightarrow A,\ \ldots\ \beta \longrightarrow A,\ \ldots$$

Prin $\beta \not\longrightarrow A$ se înțelege că β nu atrage reacția A. Prin $\alpha\beta$ s-a notat ansamblul excitanților α și β ; acest ansamblu produce, evident, reacția A. ($\alpha\beta \longrightarrow A$). După ce excitantul α a apărut de mai multe ori însoțit de excitantul β, apare reflexul condiționat : β atrage reacția A, chiar dacă nu mai este însoțit de α ($\beta \longrightarrow A$). Dacă însă β apare de prea multe ori fără a fi însoțit de α, atunci reflexul se stinge ($\beta \not\longrightarrow A$) și este nevoie din

nou de acțiunea simultană a excitanților α și β, de astă dată însă fiind suficient un număr mai redus de acte de tipul $\alpha\beta \longrightarrow A$ pentru a obține reapariția reflexului.

În descrierea algoritmică a acestui proces intervine o dificultate legată de faptul că nu este perfect determinat de cîte ori trebuie ca excitantul α să fie însoțit de excitantul β pentru ca să se stabilească reflexul condiționat. Aceasta face necesară utilizarea anumitor noțiuni de calculul probabilităților, pe care nu le putem da aici și fără de care nu putem defini operatorii care intervin. Ne vom mulțumi, pentru aceasta, cu o descriere mai puțin generală, folosind următorii operatori: 0_1 = „declanșează reacția A", 0_2 = „nu declanșa reacția A". Vom folosi următoarele condiții logice: C_1 = „α acționează, β nu acționează" C_2 = „β acționează, α nu acționează" C_3 = „α și β acționează". Apariția și funcționarea reflexului condiționat, așa cum au fost ele descrise mai sus, pot fi exprimate cu ajutorul unui algoritm avînd următoarea schemă logică:

$$C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_2\, C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1\, C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1 \ldots C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1\, C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_1 \ldots$$

$$C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_2 \ldots C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1 \ldots C_3 \overset{3}{\uparrow} 0_1\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_1 \ldots$$

Săgețile îndreptate în jos sînt absente; aceasta înseamnă că dacă una dintre condiții nu se verifică, atunci funcționarea algoritmului se oprește. Algoritmul acesta prezintă, față de toate algoritmele anterioare, o anumită deosebire, care constă în caracterul oarecum ciclic al declanșării operatorilor și a verificării condițiilor logice. (Pentru o relatare mai precisă și mai detaliată a algoritmului de funcționare a reflexului condiționat, vezi [7] și [8].)

Pentru a se înțelege mai bine caracterul ciclic al anumitor algoritmi, vom considera încă o problemă. Ne propunem să dăm o descriere algoritmică operației prin care încercăm să obținem, de la un telefon public, legătura telefonică cu un post avînd un număr bine determinat. Intervin următorii operatori: 0_1 = „introdu moneda", 0_2 = „ridică receptorul", 0_3 = „formează numărul", 0_4 = „răspunde interlocutorului și închide algoritmul", 0_5 = „pune la loc receptorul", 0_6 = „scoate moneda". Intervin următoarele condiții logice: C_1 = „vine tonul", C_2 = „celălalt post răspunde". Schema logică a operației de obținere a legăturii telefonice este următoarea:

$$0_1\, 0_2\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_3\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_4 \overset{1}{\downarrow} 0_5\, 0_6\, 0_1\, 0_2\, C_1 \overset{1}{\uparrow} 0_3\, C_2 \overset{2}{\uparrow} 0_4 \overset{1}{\downarrow} 0_5\, 0_6\, 0_1\, 0_2 \ldots$$

Absența săgeții de indice 1, îndreptate în jos, înseamnă că funcționarea algoritmului se oprește de îndată ce condiția C_1 nu este verificată (cu alte cuvinte, stabilirea legăturii telefonice devine imposibilă dacă nu vine tonul). După scoaterea monedei (0_6) repetăm tot șirul de acte elementare, în aceeași ordine ca și prima oară, pînă în momentul în care condiția C_2 se verifică (adică celălalt post răspunde). Deci algoritmul de stabilire a legăturii telefonice are un caracter ciclic, numărul ciclelor putînd fi, teoretic, oricît de mare.

Desprinderea noțiunii generale de algoritm. Proprietăți ale algoritmilor. Implicații lingvistice.

Să încercăm acum să degajăm anumite trăsături ale proceselor înfățișate mai sus. Toate exemplele date prezintă, în ciuda varietății lor, următoarea situație comună: Apare o anumită informație inițială și trebuie elaborată o altă informație, de răspuns. Informația inițială a fost, succesiv, o pereche de numere mai mici decît 100, o omonimie morfologică, niște omonimii lexico-gramaticale, cuvintele *example* și *many*, situația unor garnituri feroviare, apariția a doi excitanți, formarea unui număr de telefon. Informația de răspuns a fost, succesiv, rezultatul unei scăderi, rezolvarea alternativei genitiv-dativ, rezolvarea alternativei substantiv-particulă de negație, rezolvarea alternativei pronume demonstrativ — pronume demonstrativ cu funcție de substantiv, găsirea corespondentului romînesc al cuvintelor *example* și *many*, determinarea situației unor garnituri feroviare în funcție de situația lor anterioară, apariția, în anumite condiții, a unei reacții, obținerea unei legături telefonice.

Procesul de trecere de la informația inițială la informația de răspuns, deși altul de fiecare dată, a rămas neschimbat din punctul de vedere al structurii sale generale. Într-adevăr, de fiecare dată acest proces consta dintr-un șir bine determinat de operatori și de condiții logice. Funcționarea procesului putea lua un curs sau altul, după cum diferitele condiții logice erau sau nu verificate. Dar o dată fixate valorile acestor condiții logice, succesiunea operatorilor era univoc determinată (fapt indicat de fiecare dată cu ajutorul săgeților numerotate).

O astfel de succesiune de operatori și de condiții logice care, pornind de la o anumită informație inițială, elaborează o informație de răspuns, constituie un *algoritm* iar descrierea corespunzătoare a fenomenului este o *descriere algoritmică*. Varianta pe care am ales-o mai sus pentru expunerea noțiunii de algoritm este inspirată din [7] și [8]. Legătura dintre noțiunea de algoritm în sensul lui A. A. Markov [9] și concepția elaborată în [7] și [8] a fost studiată în [14].

O descriere algoritmică se distinge în primul rînd prin *exactitatea* ei, prin excluderea arbitrarului. Operatorii și condițiile logice care constituie actele elementare ale unui algoritm nu pot fi susceptibile de mai multe interpretări. Absența oricărei ambiguități în definirea lor are consecințe deosebite pentru descrierea algoritmică a problemelor lingvistice. O descriere algoritmică trebuie să utilizeze numai situații formale, poziționale. Astfel, în algoritmul de rezolvare a omonimiei morfologice a cuvîntului *omului*, definirea operatorilor utilizează situații de tipul: „cuvîntul care precede cuvîntul dat", „cuvîntul care urmează după cuvîntul dat". Aceste operații sînt în întregime formalizate dacă se formalizează definirea noțiunii de cuvînt". În definirea condițiilor logice s-au utilizat noțiuni ca „verb", „substantiv", „articulat", „prepoziție", „articol genitival". Este deci nevoie, între altele, de o definire formală a părților de vorbire. O situație asemănătoare apare la rezolvarea algoritmică a omonimiilor

lexico-gramaticale precum și la găsirea corespondentului romînesc al unui cuvînt englez.

Constatăm astfel că orice descriere algoritmică trebuie precedată de un proces de formalizare a anumitor situații. Atîta vreme cît crearea algoritmilor de traducere avea un caracter mai mult empiric, aceste formalizări se efectuau ad-hoc. Însă improvizațiile n-au putut să dureze mult; s-a simțit nevoia unei conturări mai precise a posibilităților de descriere formală a limbii, pentru că de aceasta depinde și sfera de acțiune a descrierilor algoritmice. Așa au început să capete o însemnătate din ce în ce mai mare două direcții de cercetare: lingvistica structurală și modelarea limbii pe baza teoriei mulțimilor, a logicii matematice, a semanticii logice și a calculului probabilităților. (Pentru noțiunea de „modelare" vezi [15].)

Informația inițială pe care o prelucrează un algoritm poate fi variabilă în anumite limite. Astfel, în algoritmul operației de scădere se poate porni de la *oricare* pereche de numere mai mici decît 100; în algoritmul de rezolvare a omonimiei morfologice, cuvîntul *omului* poate fi înlocuit cu *vîntului*, *calului*, *copilului* ș.a.m.d. În algoritmul de funcționare a dispecerului de cale ferată situația inițială a trenurilor poate fi variabilă; în algoritmul care descrie reflexul condiționat, sunetul clopoțelului poate fi înlocuit cu orice alt excitant care nu are ca reacție secreția salivei; în sfîrșit, în algoritmul care descrie obținerea unei legături telefonice, informația inițială poate fi reprezentată de *orice* număr care se găsește în cartea de telefon.

Toate aceste situații oglindesc *masivitatea* algoritmului, capacitatea sa de a se aplica tuturor obiectelor dintr-o anumită clasă de obiecte.

În același timp, trebuie să constatăm că unii algoritmi descriși mai sus au un caracter singular, individual. Așa sînt, de pildă, algoritmul de rezolvare a omonimiei cuvîntului francez *pas* și algoritmii de găsire a corespondentului romînesc al cuvintelor engleze *example* și *many*. Dar și acești algoritmi sînt componente ale unor algoritmi mai cuprinzători, aceia ai traducerii dintr-o limbă în alta. Aici, clasa de obiecte cărora li se aplică algoritmul constă din diferite texte.

O problemă fundamentală, cu repercusiuni însemnate în știința limbii, este aceea a realizării unor algoritmi din ce în ce mai masivi. De exemplu, rezolvarea omonimiei poate fi studiată la diverse grade de generalitate. Se poate studia rezolvarea omonimiei cuvîntului *omului*, a omonimiei genitiv-dativ pentru substantiv, a omonimiei genitiv-dativ, indiferent de partea de vorbire căreia îi aparține cuvîntul considerat, a omonimiei cazuale sau a omonimiei morfologice în genere. Este foarte important să se stabilească gradul maxim de generalitate compatibil cu un algoritm unic pentru întreaga clasă corespunzătoare de obiecte. Pentru realizarea acestui scop, este necesar să se construiască o întreagă ierarhie a obiectelor și structurilor lingvistice. Pentru fiecare problemă lingvistică, mulțimea obiectelor lingvistice cărora li se aplică problema considerată se împarte în clase de obiecte, astfel încît înăuntrul unei clase se aplică fiecărui obiect același algoritm de rezolvare a problemei, dar pentru obiecte aparținînd unor clase diferite algoritmii sînt și ei diferiți.

Un algoritm rezolvă totdeauna o anumită problemă, *el nu este niciodată lipsit de finalitate*. Condițiile logice pot uneori să lipsească — așa se întîmplă, de exemplu, cu algoritmul de adunare a două numere sau cu algoritmul de funcționare a regulatorului lui Watt pentru menținerea unei viteze constante (vezi [8]) — operatorii însă nu pot lipsi niciodată.

Într-o descriere algoritmică există tendința de a se descompune informația în componente ireductibile, în informații elementare („cuante de informație"). Acest proces de „cuantificare" a informației se oglindește și în șirul de alegeri elementare (alegeri „da — nu") care însoțește, de obicei, un algoritm, în caracterul său binar, dichotomic.

Algoritmii înfățișați în lucrarea de față nu duc pînă la capăt acest proces de cuantificare. De exemplu, actul „verifică dacă este verb" poate face, la rîndul său, obiectul unui algoritm, deci poate fi descompus în acte mai simple.

Tendința de analiză pînă la elementele primare, tot mai accentuată în lingvistica modernă, corespunde nevoilor unei descrieri algoritmice iar acestea din urmă, la rîndul lor, orientează și stimulează dezvoltarea lingvisticii.

O descriere algoritmică tinde să aibă un *caracter exhaustiv*, cu alte cuvinte să ia în considerare *toate* împrejurările de care depinde problema considerată. De exemplu, pentru rezolvarea completă a omonimiei morfologice a cuvîntului *omului* este necesar să se ia în considerare *toate* tipurile de contexte în care poate să apară acest cuvînt [1]. Tendința spre completitudine este, într-un anumit sens, opusă tendinței spre masivitate a algoritmului.

Am afirmat, în introducere, că însemnătatea noțiunii de algoritm este legată de dezvoltarea ciberneticii. Acum vom preciza această afirmație, pentru că de ea, în primul rînd, se leagă importanța pe care o are cercetarea limbii în spirit algoritmic.

Legătura profundă dintre „algoritm" și „mașina de calcul" este următoarea: pentru ca un proces de comandă să poată fi transferat mașinii este necesar ca acesta să admită o descriere algoritmică. Mai mult decît atît, dacă se are în vedere o mașină ideală (cu capacitate infinită, cu memorie nelimitată), atunci se poate afirma că orice proces de comandă care admite o descriere algoritmică este, prin însăși aceasta, un proces care poate fi transferat mașinii. Această asertiune face obiectul unei teoreme foarte profunde din logica matematică. Bineînțeles, noțiunile de „algoritm" și de „mașină" sînt considerate, în această teoremă, la un grad superior de precizie, precizia pe care, în mod obișnuit, o denumim „precizie matematică". Dar o astfel de rigoare depășește cadrul articolului de față.

Rezultă, deci, că problemele lingvistice care admit o rezolvare algoritmică definesc acea parte a cercetărilor lingvistice și a muncii lingviștilor care poate fi transferată mașinii, care poate fi automatizată. Este greu de supraapreciat importanța acestui fapt.

[1] Tocmai pentru aceasta, etapa inițială, în alcătuirea algoritmilor de traducere, conține între altele, inventarierea tipurilor de ambianțe pentru diferitele situații gramaticale.

Cu toate că între algoritm şi maşină este o legătură atît de strînsă, algoritmul nu este comunicat direct maşinii, ci prin intermediul unui program. Programul este şirul de instrucţiuni date maşinii, în vederea realizării materiale a algoritmului. Deci, spre deosebire de noţiunea de „algoritm", care aparţine logicii matematice, noţiunea de „program" aparţine ciberneticii. Posibilitatea de programare a unui algoritm la o maşină depinde atît de structura algoritmului cît şi de proprietăţile maşinii.

Descrierea algoritmică a unui proces lingvistic nu este o reproducere exactă a acestui proces, ci doar una aproximativă ; ea presupune o prealabilă modelare a procesului. O problemă fundamentală este aceea a calităţii acestei aproximări, a criteriilor după care să se aprecieze această calitate.

O altă problemă este aceea a caracterului mai mult sau mai puţin economicos al unui algoritm. Aceasta se referă, în primul rînd, la posibilitatea de a-l programa cît mai simplu, deci cu un program cît mai puţin pretenţios în ceea ce priveşte capacitatea, memoria maşinii. Şi aici, apare o întreagă problematică lingvistică. De exemplu, nu este suficient să se dea o rezolvare algoritmică a omonimiei morfologice ; mai este nevoie ca, dintre diferitele rezolvări algoritmice posibile, să selecţionăm pe cea optimă. Cînd s-a discutat rezolvarea omonimiei cuvîntului *omului*, s-a văzut că se obţine un algoritm mai simplu, mai economicos, atunci cînd se începe cu verificarea condiţiilor în care cuvîntul se află la cazul genitiv. Nesocotirea acestui fapt duce, cum de altfel s-a şi arătat în paragraful respectiv, la un algoritm mai complicat, mai pretenţios din punctul de vedere al programării sale.

Trebuie, în acelaşi timp, să observăm că, dat fiind progresul foarte rapid al maşinilor de calcul, problema posibilităţii şi aceea a dificultăţii de programare a unui algoritm îşi micşorează, treptat, însemnătatea. Problema principală rămîne aceea a realizării unor algoritmi cît mai masivi şi care să aproximeze cît mai bine procesele considerate.

Există probleme lingvistice care nu admit o rezolvare algoritmică? Răspunsul este evident afirmativ. Care sînt problemele lingvistice care admit o rezolvare algoritmică? Această chestiune este foarte complexă şi depinde de progresul general al ştiinţei limbii. Dacă putem spune sigur că multe dintre problemele lingvistice care nu au primit încă o rezolvare algoritmică vor primi o astfel de rezolvare în viitor, trebuie, în acelaşi timp, să observăm că domenii întinse ale lingvisticii sînt inaccesibile unei descrieri algoritmice, chiar dacă avem în vedere algoritmii individuali, deoarece în numeroase probleme lingvistice referirea la sens este inevitabilă.

Noţiunea de algoritm se întrebuinţează, uneori, într-un sens mai general decît cel considerat în articolul de faţă. De exemplu, în [1] paragraful 7, descrierea algoritmică este concepută ca o metodă inductivă, ca un procedeu formal prin intermediul căruia se generează, se construiesc anumite obiecte. În legătură cu această accepţiune mai largă a termenului „algoritm", în [1] se consideră că, în studiul limbilor, rezultatele cele mai efective pot fi obţinute fie pe calea descrierii algoritmice a obiectelor lingvistice, fie prin reprezentarea limbii ca un sistem axiomatic-deductiv, deci ca un calcul logic. În consecinţă, noţiunile de „algoritm" şi „calcul" trebuie să fie considerate ca noţiuni de bază ale lingvisticii. Sfera de aplicare

a algoritmilor nu se limitează la traducerea automată. Cercetarea lingvistică teoretică trebuie să se sprijine într-o măsură cît mai mare pe descrierea algoritmică și pe calculul logic. Însăși ideea de „sistem", larg utilizată în toate teoriile lingvistice contemporane, poate fi interpretată ca un procedeu de generare a anumitor obiecte, deci ca un algoritm în sens larg [1].

În încheiere, țin să mulțumesc tovarășului academician Al. Graur pentru unele observații care au permis ameliorarea redactării acestui articol.

BIBLIOGRAFIE

[1] Н. Д. Андреев, В. В. Иванов, И. А. Мельчук, *Некоторые замечания и предложения относительно работы по машинному переводу в СССР*, în „Машинный перевод и прикладная Лингвистика", Nr. 4, 1960, p. 3—24.

[2] *Большая Советская Энциклопедия*, том II, cuvîntul *алгоритм*. (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 2, 1956, p. 122—123).

[3] E. Delavenay, *La machine à traduire*, colecția „Que sais-je?" Nr. 834, Presses Universitaires de France, Paris, 1959 (capitolul V).

[4] Э. Колман, *Что такое кибернетика*, în „Вопросы Философий", Nr. 4, 1955. (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 3, 1956, p. 98—114).

[5] А. Н. Колмогоров, *О понятии алгоритма*, în „Успехи Математических Наук", 8, fasc. 4 (56), 1953, p. 175—176.

[6] А. Н. Колмогоров—В. А. Успенский, *К определению алгоритма*, în „Успехи Математических Наук", том XIII, fasc. 4, 1958, p. 5—8.

[7] А. А. Ляпунов, *О некоторых общих вопросах кидернетики*, în „Проблемы Кибернетики", Nr. 1, 1958. (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 3, 1959, p. 10—28).

[8] А. А. Ляпунов, Г. А. Шестопал, *Об алгоритмическом описании процессов управления*, în „Математическое просвещение", Nr. 2, 1957. (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 3, 1959, p. 29—42).

[9] А. А. Марков, *Теория алгоритмов*, în „Труды Матем. Ин-та им. Стеклова", 38 (1951), p. 176—189 и 42 (1954).

[10] Т. Н. Молошная, Вопросы различения омонимов при машинном переводе с английского языка на русский, în „Проблемы Кибернетики", Nr. 1, 1958. (Versiunea românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 3 (1959), p. 56—62).

[11] Д. Ю. Панов, *Автоматический перевод*, Изд. Ан СССР, Москва, 1956. (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 4 (1956), p. 17—46).

[12] С. Л. Соболев, А. И. Китов, А. А. Ляпунов, *Основные черты кибернетики*, în „Вопросы Философий", Nr. 4 (1955) (Versiune românească în „Analele româno-sovietice", seria matematică-fizică, Nr. 3 (1956), p. 80 — 97).

[13] Б. А. Трахтенброт, *Алгоритмы и машинное решение задач*, Москва, 1957.

[14] Ю. И. Янов, *О логических схемах алгоритмов*, în „Проблемы Кибернетики", Nr. 1 (1958), p. 75—127.

[15] A. A. Zinoviev, I. I. Revzin, *Modelul logic ca mijloc al investigației științifice*, în „Probleme de filozofie" (traducere din limba rusă), Nr. 1, 1960, p. 101—114.

PRONUMELE RELATIVE ÎN *CAZANIA* LUI VARLAAM

DE

ANGELA BIDU

Plasată într-o epocă apropiată de începuturile literaturii romînești scrise, *Cazania* lui Varlaam a trezit intersul cercetătorilor mai ales din punctul de vedere al aportului ei la limba literară. Deşi cercetările întreprinse n-au identificat izvorul sau izvoarele folosite de Varlaam, lucrarea fiind în orice caz o traducere, nu s-a putut nega limbii *Cazaniei* din 1643 caracterul ei apropiat de realitatea limbii romîne literare folosite în prima jumătate a secolului al XVII-lea[1].

În lucrarea de faţă vom avea în vedere un aspect gramatical al *Cazaniei* lui Varlaam : pronumele relative, iar poziţia de pe care vom privi această categorie gramaticală este aceea a raportului în care se găseşte ea cu limba din secolul al XVI-lea pe de o parte şi cu limba literară contemporană, pe de altă parte. Comparaţiile sporadice făcute cu texte din trecut sau cu limba de astăzi în scopul de a stabili specificul acestor pronume în secolul al XVII-lea în general, şi în *Cazanie* în particular, privesc două aspecte : formele acestor pronume şi întrebuinţarea lor.

*

Pronumele relative în *Cazania* lui Varlaam sînt : *ce*, *care*, *cine* şi pronumele relative compuse : *cel ce*, *cei ce*, *ceea ce*, *cele ce*, toate cunoscute şi în textele anterioare secolului al XVII-lea, păstrate şi în limba romînă contemporană. Alături de aceste pronume mai este folosită cu valoare de pronume relativ conjuncţia *de*, fenomen care astăzi a rămas ca o caracteristică a aspectului popular al limbii romîne.

Pronumele cel mai frecvent în *Cazania* lui Varlaam este *ce* : din totalul de 252 de pronume relative cîte se găsesc în primele 50 de pagini ale textului, 121 sînt *ce*, 72 *care*, 9 *cine* şi 50 pronume relative compuse. Utilizarea pronumelor relative a fost urmărită în întreaga *Cazanie*. Prin

[1] N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne*, Bucureşti, vol. II, 1942, p. 111 ; L. Onu, *Observaţii cu privire la contribuţia lui Varlaam la dezvoltarea limbii romîne literare*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, Bucureşti, 1958, p. 35.

această numărătoare am vrut să precizăm o anumită stabilitate a frecvenței pronumelor relative în *Cazania* lui Varlaam. Aceste rezultate ne conduc în mod firesc la următoarea concluzie : în momentul cînd a fost scrisă *Cazania* lui Varlaam, concurența dintre *care* și *ce* nu se rezolvase încă în favoarea celui dintîi ca în limba romînă contemporană [1], dar în comparație cu textele din secolul al XVI-lea se constată că acest pronume a cîștigat mult teren [2].

Frecvența acestor pronume justifică ordinea în care sînt tratate în lucrarea de față.

ce

Pronumele relativ *ce*, fie că e folosit ca pronume propriu-zis, fie că are valoare adjectivală, este invariabil. De aceea, în discuțiile noastre nu ținem seamă de valoarea lui pronominală sau adjectivală. Funcția pronumelui *ce* poate fi de subiect sau de obiect.

În raport cu calitatea de nume de ființă sau de lucru a substantivului la care se referă pronumele relativ *ce* este folosit în *Cazania* lui Varlaam în ambele situații. În felul acesta se continuă norma de utilizare a acestui pronume în secolul al XVI-lea [3], normă care se păstrează pînă în secolul al XVIII-lea [4].

Masculin

Singular — nume de ființe [5] :
amъ fostъ fecor' ūnui fariseu, **ce** *l-am chematъ Simonъ*, 64/9,
Iară ačesta ѧpârat **ce** *vine acmū nu ïaste ca ačeѧ*, 70/7,
dĕu sănîtoșat bolnavulъ ačela **ce** *boliѧ de 38 ai*, 109/16.
— nume de lucruri :
ïaste sănâtosъ ōchiulъ **ce** *ïaste ѧtrupulъ nostru*, 161/7.

Plural — *tâmăduești pre al'ții* **ce** *sămtъ mai streini*, 60/4,
nu credѧ pre alți ūčeniči **če**-*i spunѧ*, 98/23,
să socotimъ mainte **ce** *sventi sămtъ ačeѧ*, 139/21.

Feminin

Singular — nume de ființe :
fū la toate mūnčile_lūi Hristos, ca ō maică **če** *ō doare inima de fiiul sâu*, 85/5,

[1] Maria Iliescu, *Concurența dintre* **care** *și* **ce**, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, 1956, p. 31.

[2] Astfel, în *Codicele Voronețean*, de la p. 1 la 50, pronumele *care* apare numai de 5 ori, iar în *Scrisorile romînești din arhivele Bistriței* (1592—1638) pronumele *care* apare numai de 3 ori, față de totalul de 68 de pronume relative, ceea ce denotă că nici în textele netraduse situația lui nu era mai bună.

[3] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II Paris, 1938, p. 189 ; Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 141.

[4] Se poate cita, în acest sens, de pildă M. Costin și A. Ivireanu : *ïară cum am înțeles de cțiva boieri și mai ales din Niculai Buhuș* **ce** *au fostŭ logofăt mare*, M. Costin *De neamul moldovenilor*, Predoslovie, *Opere*, București, 1958, p. 242 ; *cerea cu rugăminte ajutor de la Hristos* **ce** *dormea*, A. Ivireanu, *Predice*, p. 43.

[5] Textele sînt citate după ediția lui J. Byck (București, 1943).

mūl'ți credzură di.ѧ Samarěni pen'tru cuvăn'tul' muerei **če** *mărturisïѧ*, 115/14,
să tâmăduiască ō fată a lui **če** *să svărșește*, 294/27.
— nume de lucruri.
a) pronumele se referă la un substantiv concret :
ca ō săcure **če** *tae rădăcina lemnului*, 22/26,
socotește cu **če** *armâ .ѧtărește*, 44/21,
era fântăna ōei, **če** *să chema jidovește Vitez'da*, 108/19.
b) pronumele se referă la un substantiv abstract :
să mă.ѧgâѧ de scrъba **če** *avѧ*, 94/16,
O, necredin'ță nebună **če** *avѧ fariseii*, 125/3.

Plural — nume de ființe :

să vadză surorile sale **če**-*l'plă.ѧg*, 63/33,
Mūerile ačělѧ **č**-*au dūsъ mvrъ la groapa lui Hristos săm'tъ mūlte*, 105/16.
— nume de lucruri :
să hrânïѧ suptъ masa lui cu fărăme **če** *cadě di.ѧ masa lui*, 289/16,
să .ѧbrâcâ iară și cu hainele **če** *purta*, 352/3.

Neutru

Singular — pronumele se referă la un substantiv de genul neutru :
să nu cūmva să hïe pïerdutъ darulъ **če** *lĕu datъ*, 53/20,
Atunči veri audzi cuvântulъ čel cu durĕre **če** *va grâi*, 100/16,
mârturisïѧ nârōdulъ **če** *fusĕse mainte cu nusъ*, 67/4.
— fără referire la un substantiv
să cade a ști **če** *.ѧchipuѧște și asinulъ*, 71/22,
unii să să mire de **če**-*i vorъ face*, 77/19,
să pričepem'če ïaste .ѧțelepčiūnѧ, 131/24.

Plural :

să-i mūlțâmești... pentru ūne daruri ca ačěstѧ **č**-*au dâruit'ție*, 71/20,
Iară veșmentele **č**-*au pūsъ apostolïi pre asinъ aū .ѧchipuit darurile și .ѧvățăturile...* 72/7,
audzirî nâroadele **če** *să stră.ѧsese .ѧ Ierusalim'*, 68/32.

*

Continuînd situația din secolul al XVI-lea[1], unde pronumele *ce* era folosit cu preponderență datorită sferei lui largi [2], fenomen pe care l-am constat și la Varlaam, pronumele în discuție apare în situații în care limba romînă a utilizat mai tîrziu alte pronume relative.

[1] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 189 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 141 ; I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, vol. I, București, 1916, p. CCXIII.

[2] Această situație a fost explicată ca fiind o consecință a faptului că inițial numai *ce* avea valoare de pronume relativ, ceea ce a impus folosirea lui în situații multiple ; vezi Maria Iliescu, *op. cit.*, p. 33.

1. *ce* folosit pentru *care* :

ačesta ⸗*pârat'streinъ* **če** *ĭaste adevârat* ⸗*pâratulъ tâu*, 70/10,
după ğurūinţa lui Pavelъ apostol' če dzice că ... 28/21,
ca o ūm'brâ če să aratâ nūmai ōmului, 107/5.

2. *ce* folosit pentru cazurile genitiv-dativ ale pronumelui *care*. În cazul acesta, *ce* este însoţit de un pronume personal în cazul genitiv sau dativ care se referă la substantivul anterior :

pentru darul' şi mila Domnului nostru lui Ïsus Hristos če ***lui*** *să cade slava şi mârirѧ*, 74/28,
mârgăn'dъ pre cale pre o fâmee ***če-i*** *currѧ sinğele de doisprădzeče ai o tâmădui*, 186/8,
adecâ ⸗*tru mâdūlarele lui* **če le** *ĭaste capъ Mârіѧ Sa*, 35/11.

Pronumele **ce** poate să apară însă şi neîntărit de pronumele personal : [1]

de sūpt' putěrѧ ĭadului şi a munčilorъ **če** *eram'daţi şi vânduţi*, 71/12.

3. *ce* folosit pentru *care* cu prepoziţie (*pe care, în care, cu care, prin care*) :

să vïe Mesïa **če**-*l'va chema Hristos*, 114/25,
pentru credinţa **če** *avě cătrâ Hristos*, 64/11,
sosěşte-ţi vrěmѧ **če** *ai mă*⸗*catъ multъ*, 29/24,
sosěşte-ţi anul' če ai bâutъ mūltъ, 29/24,
cu atitě peděpse **če**-*i munčiѧ*, 149/11,
să ne aducemъ amente de legătura **če** *sim'tem' legaţi*, 215/4,
cătъ cu măna **če** *ūčisěse pre frate său*, 40/13.

Care

Pronumele relativ *care* se remarcă în *Cazania* lui Varlaam prin întrebuinţarea lui exclusiv articulată la cazurile nominativ şi acuzativ, fapt care aduce distincţia clară după gen şi număr.

N o m i n a t i v

Singular-Masculin :

če-i ačela **carele** *au fostъ răstignit'*, 96/22,
ѧste ačela **carele** *s'au pogorât*, 131/4,
s'au ⸗*torsъ filosofulъ* **carele** *era târiia lui*, 137/14.

Feminin :

va tăia viţa **carě** *nu va fače roadâ*, 229/6,
ĭaste o fïĭarâ de să chiama vosiliscъ, **carě** *numai cu ōchiĭ deca vede*, 217/22,
Iarâ a doa sămănţă carѧ cade pre pământъ, 277/6.

Plural-Masculin :

cum sămt'mūl'ţi di⸗ *creştini*, **carïi** *nu ştiu niče crūče să-ş facâ*, 49/2,
pre ūnĭi ca ačeѧ čarcâ **carii** *să vorъ* ⸗*china lui*, 114/22,
ĭară plūgarii **carii** *au sămânat' sămtъ proročii*, 118/24.

[1] Situaţie pe care Candrea, *op. cit.*, p. CCXIII, nu o atestă pentru secolul al XVII-lea.

Feminin :

poh'te scăr'nave de spūrcâ trūpulъ și sūfletūlъ ***carile*** *macar și ѧdul'cescъ ѧ puținâ vrĕme*, 107/3,

va petrĕcĕ ѧtru ѧvățâturile lui Dumnedzău ***carile*** *sămtъ ačĕstѧ*, 119/13,

Pentru faptele čĕle bune ***carile*** *să chiamâ luminâ*, 187/21.

Acuzativ

Singular-Masculin :

ūnde ēra Lazarъ, mortulъ ***pre carile*** *ѧvisese Hristos*, 67/28,
ѧpâratulъ ***de carele*** *grâiaște Domnul' Hristos*, 212/6,
slobodzirâ patul' ѧ ***carele*** *dzâče slăbănogulъ*, 38/27.

Feminin :

pūn ѧnaintĕ nostrâ pilda ***carĕ*** *au grăitъ Dumnedzău*, 20/3,
fața če luminată a tvorețului nostru, ***carĕ*** *o doriscъ*, 95/5,
ūnde era ō grădinâ ѧ ***carĕ*** *ѧtra*, 76/12.

Plural-Masculin :

ѧvață ***pre carii*** *vorъ să să ѧtoarcâ*, 348/3,
Cum zdrobĕște și mun'cĕște trupurile ōamenilor ѧ ***carii*** *ѧn'trâ*, 202/26,
gonĕște pre ōamenĭi čei nemulțâmitori, ca și ačești noauâ stricați, ***de carii*** *acmu mârturisѧște svănta evanghelĭe*, 324/12.

Forma invariabilă după gen și număr *care* apare numai cînd pronumele în discuție are valoare de adjectiv :

dĕ-i dĕde ūnъ ō mohorъ ***care*** *ōmohorrъ fâcusâ-l Prĕčista*, 64/18,
Care *ѧvățâturâ aūdzăndъ Petrъ apostol*, 26/23,
cūm'ne spune noauâ svănta ēvanghelie, ***care*** *evanghelie o scrĭe Maдei*, 159/11,
La care *činâ tocmi lĕgѧ čĕ noauâ*, 76/7,
cu care *cununâ rânirâ și ѧcrun'tarâ tot capulъ lui*, 77/26,
Care *lucru ĭaste amăgitorĭu* ... 29/7.

Pronumele *care* apare la cazurile genitiv-dativ numai pentru genul masculin, avînd astfel formele : *căruia, cărora*, unde particula deictică este corespunzătoare ca funcție articolului. Formele fără particulă deitică apar, de asemenea, numai cînd pronumele are funcție de atribut și e așezat înaintea substantivului.

Genitiv — singular :

1. *are ședѧ la un' meiděnъ, ѧnaintĕ* ***cărūѧ*** *are aler'ga vonicii*, 57/7,
să ō dobăn'dim' cu darul' Domnului nostru lui Ĭsus Hristos, ***a căruia****-i slava și činsteѧ și putĕrѧ*, 184/22,

2. *s'au arătatъ și de svântulъ și marele marturъ pocăinței și botedzâtoriulъ lui Hristos, Ioannъ Preditecъ,* ***a cărui*** *pomenire prâznuimъ astâdzi*, 491/8.

Dativ

Singular:

voi vă ⁂*chinați* **căruꙗ** *nū știți, noi ne* ⁂*chinâmъ câruꙗ știm*, 114/11,
svănta troiță če iaste să⁂*gurъ Dumnedzău,* **căruꙗ** *să* ⁂*chină toate semențiile*, 139/28.

Plural:

⁂*tăiu pre ispravniči_i lūmïei ačeștїѧ*, **cărora** *lĕu dat' Dumnedzău ğudețūlъ său să ğiudeče ōamenii*, 23/5,
unora ca ačelora să nu urmĕdze, **cârora** *au cercatъ* ⁂*tăiu* ⁂*pârăți čerĭului* ..., 165/4.

Din analiza acestei paradigme, caracterizate prin folosirea cu regularitate a formelor articulate după gen și număr pentru cazurile nominativ și acuzativ și având în vedere evoluția pronumelui *care* în limba romînă, se ridică problema întrebuințării lui invariabile. Ultimele cercetări susțin că geneza formelor invariabile poate fi fixată încă în secolul al XVI-lea, mai mult chiar, fenomenul fiind la această epocă în plină dezvoltare [1].

De fapt, în întrebuințarea invariabilă a pronumelui relativ *care* trebuie să distingem două aspecte : A. folosirea lui invariabilă după gen și număr, sub forma unică, *care* și B. folosirea unei forme invariabile pentru toate cazurile. Concluziile privind întrebuințarea invariabilă a pronumelui *care* în secolul al XVI-lea nu iau în considerație primul aspect, care, după părerea noastră, este cel mai important, pentru că s-a impus în limba literară.

A. Pentru secolul al XVI-lea, lucrările de specialitate citează forma *care*, invariabilă după gen și număr, e drept fără a exemplifica această situație [2]. Cum trebuie privite aceste cazuri de întrebuințare invariabilă a pronumelui *care*? Inițial, *care* s-a transmis din latină nearticulat, limba romînă inovînd în folosirea lui articulată pentru mai multă distincție [3]. În orice caz, încă într-o perioadă foarte veche, dacă avem în vedere întrebuințarea nearticulată a pronumelui relativ respectiv în dialectul istroromîn [4], formele articulate ale pronumelui *care* erau generale. În secolul al XVI-lea pronumele *care* nearticulat apare cu totul sporadic.

Avînd în vedere norma care s-a impus în limba romînă contemporană, forma *care* nearticulată poate fi privită fie ca inovație, fie ca element arhaic care a căpătat din nou viață. Fenomenul este ușor de explicat prin tendința de simplificare a flexiunii în limbă. În acest caz a contribuit și

[1] Laura Vasiliu, **Care** *și* **cine** *în* **Cartea cu învățătură** (*1581*) *a lui Coresi*, în „Limba romînă", 2/1959, p. 33.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, București, 1946, p. 110. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 189 exemplifică numai pluralul masculin *care*, pluralul feminin *care*, neutru plural *care*.

[3] Un argument în favoarea acestei afirmații ar fi forma de plural masculin *carei*, pe care Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 110 o prezintă ca provenind din *care*+*i*. Ulterior s-au folosit formele mai evoluate *cari*, carii.

[4] În istroromînă avem : *cârle, câre, cârl'i* ; Sextil Pușcariu, *Studii istroromîne*, vol. I, București, 1926, p. 164. E drept că am putea avea o evoluție independentă a dialectelor.

tendința de economie în limbă, căci pronumele relativ apărînd întotdeauna cu referire la un substantiv, genul fiind destul de clar exprimat de acesta, nu a fost necesară precizarea lui prin flexiunea pronumelui. Un argument că aceasta este calea pe care s-a ajuns la întrebuințarea invariabilă a pronumelui *care* este și faptul că această formă apare mai întîi cînd pronumele are funcție adjectivală, ceea ce face mai puțin necesară precizarea genului și numărului substantivului.

Indiferent de punctul de vedere pe care îl adoptăm față de aceste forme nearticulate ale pronumelui *care* este clar că ele au cîștigat definitiv teren, în așa măsură încît în secolul al XIX-lea sînt aproape generale [1], iar astăzi s-au impus definitiv.

După cum s-a arătat mai sus, în *Cazania* lui Varlaam formele articulate sînt generale, distingînd net genul și numărul, necunoscînd forme fluctuante. În felul acesta, în *Cazania* lui Varlaam, și deci în secolul al XVII-lea, se continuă norma de utilizare a acestui pronume din secolul al XVI-lea. Inovația în folosirea invariabilă a pronumelui *care* cunoaște în *Cazania* lui Varlaam numai prima fază [2], aceea în care pronumele are rol de adjectiv [3].

B. În ceea ce privește întrebuințarea unei singure forme, aceea de nominativ pentru toate cazurile, articolul citat al Laurei Vasiliu arată frecvența fenomenului la Coresi, deci în secolul al XVI-lea. Explicația dată este justă, fenomenul datorîndu-se unei tendințe interne a limbii romîne, mai generală, de simplificare a flexiunii. Această tendință este deosebit de vie și în limba contemporană în aspectul ei vorbit în general și în cel popular și familiar în special [4]. Deși subiectivă la prima vedere, pare plauzibilă din acest punct de vedere afirmația că am avea o e v i t a r e intenționată a folosirii formelor cazuale ale pronumelui *care*. Privită sub acest aspect, invariabilitatea pronumelui relativ *care* poate fi în secolul al XVI-lea un fenomen viu și în plină dezvoltare, punctul de plecare putînd fi plasat mult mai devreme.

---

[1] Astfel că H. Tiktin în *Gramatica romînă*, 1895, p. 80 citează formele articulate în paranteze.

[2] În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea se întîlnește o situație mai evoluată, cînd alături de formele articulate încă bine reprezentate, apare forma *care* invariabilă și la pronumele propriu-zis. Putem cita astfel :

Eu voi trimite-vă mîngâetorûlŭ de la părintele, Duhulŭ celŭ adevăratŭ **care** *de la părintele purcĕde*, Dosoftei, Ps. 7.

Cîntați cu dulcéță și slăviți pe Domnulŭ
Care *lăcuĭaște în muntele Sionului*, Dosoftei, Ps. 30,
să spuie vitejia cea tare, **cu care** *au răbdat rănile și moartea*. Antim Ivireanu, Predice, 42.

[3] Utilizarea în această situație a pronumelui *care* este semnalată de Boris Cazacu în *Influențe latine asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare", V (1943), p. 48, explicația dată fiind aceea că pronumele relativ are aici o semnificație neutră, corespunzătoare lat. *quod*, fapt datorat unei influențe latine. Evident, la Varlaam nu poate fi vorba de o asemenea influență și fenomenul trebuie explicat pe teren romînesc.

[4] În așa măsură că în *Textele dialectale* culese de Emil Petrovici n-am găsit de la p.1 la 60 nici o formă a cazurilor genitiv-dativ ale pronumelui *care* utilizîndu-se în asemenea situații prepozițiile.

În *Cazania* lui Varlaam n-am întîlnit folosirea formei de nominativ pentru celelalte cazuri. Se constată însă o folosire extrem de limitată a cazurilor genitiv-dativ ale pronumelui în discuție (de la p. 1 la 50, *care* apare de 32 de ori la nominativ, de 29 de ori la acuzativ cu prepoziție și numai de 3 ori la genitiv-dativ). Faptul că nu apare forma de nominativ pentru genitiv-dativ nu înseamnă că fenomenul ar fi încetat să existe, cu atît mai mult cu cît și la Varlaam distingem tendința de evitare a folosirii acestor cazuri, întrebuințîndu-se în locul lor pronumele invariabil *ce*, mai ușor de utilizat.

Sub acest aspect al întrebuințării invariabile a pronumelui relativ *care*, trebuie să avem în vedere și lipsa prepoziției *pre* la acuzativ. Constatăm că în toate aceste cazuri, puține la număr, pronumele *care* se referă la lucruri :

pũn ѧnaintĕ noastrâ pil'da **carĕ** *au grâitъ Dumnedzău*, 8/13, *veșmăn'tulъ čelъ luminatъ a svăn'tului botedz'* **carele** *l-ai ѧtinat și l-ai spurcat'*, 20/3,

cetâței čeii de sus, **carĕ** *ō au zidituъ*, 25/15,

ačestѫ lucruri, **carile** *au fâcutъ Domnulъ*, 82/17.

Dacă avem în vedere numărul redus al acestor exemple și faptul că, în general, *pre* apare la acuzativ acolo unde este necesar, s-ar putea să avem a face cu influența unui original slav. Dar constatînd că în toate aceste cazuri *care* se referă numai la nume de lucruri și deci prezența lui *pre* pentru distincția între subiect și obiectul direct nu e absolut necesară [1], s-ar putea să avem mai curînd, după cum arată Sextil Pușcariu [2], unul dintre cazurile nu prea rare în limba veche și în limba populară, cînd pronumele nu este însoțit de prepoziție.

*

Pronumele *care* apare în *Cazania* lui Varlaam folosit atît pentru nume de ființe, cît și pentru nume de lucruri, mai numeroase fiind cazurile din a doua situație. Astfel, de la p. 1 la 50, *care* apare de 41 de ori pentru lucruri și de 31 de ori pentru ființe. Se pare că pronumele *care* a început să cîștige teren față de *ce* tocmai pe linia concurenței în întrebuințarea pentru nume de ființe [3] și astfel se explică de ce *care* nu deține încă o poziție solidă în *Cazania* lui Varlaam.

cine

Pronumele *cine* apare foarte puțin în *Cazania* lui Varlaam cu valoare de relativ : de la p. 1 la 50 apare numai de 9 ori în această situație, față de totalul de 252 de pronume relative. Pronumele *cine* este întrebuințat exclusiv pentru ființe și cunoaște numai flexiunea după caz. Ca și în cazul pronumelui *care*, Varlaam folosește cu corectitudine formele cazuale oblice, acolo unde acestea se impun :

[1] L. Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec* **pre**, în *Recueil Lisbonne*, 1959, p. 200.
[2] S. Pușcariu, *Despre* **pre** *la acuzativ*, în „Dacoromania", II (1921—1922), p. 570.
[3] M. Iliescu, *op. cit.*, p. 33.

Nominativ :

eu-lъ cunoscъ ***cine*** *iaste*, 84/28,
dĕca ştĭiu bolnavulъ ***cine*** *l-au tămâduitъ*, 110/32,
făgâduituneu ca ***cine*** *va crĕde şi să va botedza, ačela să va spâsi*, 201/11.

Genitiv :

ştĭiurâ ***a cui*** *ĭaste lumina ačeѧ*, 89/16,
ačasta avuţĭe de nu va hĭ ѧtoarsâ carĕ ***a cui*** *ĭaste*, 222/16.

Dativ :

luaţi duhulъ svăntъ şi ***cui*** *veţi ĕrta pâcatele, ĭarta-să-va lorъ*, 97/1,
şi ***cui*** *veţi cunteni, cun'teni-să-va lorъ*, 97/2.

Acuzativ :

ce ѧcâ gândescъ de unde vor'lua şi ***pre cine*** *vor prâda*, 261/3,
Şi-ţ voĭu da chĕĭa ѧpârâţiei cerĭului, ca **pre cine** *veri lega pre pâmăn'tъ să hĭe legatъ şi ѧ cerĭu şi* ***pre cine*** *veri dezlega pre pâmăntъ să hĭe dezlegatъ şi ѧ cerĭu*, 476/5.

*

Pronumele *cine* apare în *Cazania* lui Varlaam în următoarele situaţii :

1. *Cine* folosit pentru *care*, situaţie foarte frecventă în secolul al XVI-lea[1].

Pentr'ačĕ, ***cine*** *di ѧ voi să va ѧchina lŭi Dumnedzău*, 118/11,
Cine *di ѧ credi ѧčoşi nu să va mira*, 292/16.

2. *Cine* folosit pentru *cel care*, nu şi pentru *cei care* cum e foarte frecvent în secolul al XVI-lea. În acest sens, în întrebuinţarea pronumelui *cine* în *Cazania* lui Varlaam se apropie de limba romînă contemporană, unde este condamnată folosirea lui pentru plural, avînd în vedere că, formal şi semantic, pronumele în discuţie nu are nici gen şi nici număr, sensul lui fiind foarte general : [2]

Ĭarâ ***cine*** *di ѧ ōameni vrĕ hi harnicъ să poatâ răscūm'păra cu moartĕ sa păcatele a totâ lūmĕ*, 118/11,
şi ***cine*** *va crĕde ѧ fĭĭulъ lŭi Dumnedzău va avѧ vĭaţa de vĕči*, 143/29,
Că ***cine*** *slujĕşte lui Dumnedzău dirept ĕlъ să tĕme dinsъ*, 164/11.

3. *cine* folosit cu sensul „fiecare" :

nevoiţi-vâ ***cine*** *după cât poate*, 11/28,
cine *cu če să afla avăndъ ѧ mănъ, cu ačĕѧ arunca ѧntr'ănsъ*, 456/31,
dă tuturorъ ***cui*** *de če-lъ roagâ*, 219/21,
cui *de če sa roagâ dâruĭaşte*, 228/9.

*

Pronumele *cine* nu apare în *Cazania* lui Varlaam ca element introductiv al propoziţiilor atributive, fenomen care era frecvent în secolul al

[1] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 181 ; Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. al XIII-lea—al XVI-lea*, p. 142 ; I.-A. Candrea, *op. cit.*, vol. I, p. CCXIV.
[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, Iaşi, 1943, p. 323.

XVI-lea şi care se mai întîlneşte încă în secolul al XVII-lea, de pildă la Dosoftei [1]. Rezultă de aici că această normă de utilizare a pronumelui *cine* nu mai era generală în secolul al XVII-lea şi că se produsese tendinţa inovatoare în direcţia căreia a evoluat acest pronume în limba romînă [2].

Pronumele relative compuse

Pronumele relative compuse au în *Cazania* lui Varlaam următoarele forme flexionare :

		Singular	Plural
Masc.	N. A.	*cela ce*	*ceia ce*
	G. D.	*celuia ce*	*celora ce*
Fem.	N. A.	*ceea ce*	*celea ce*
	G. D.	—	—

Masculin:

Nominativ: *Mâria Sa ĭaste Dumnedzău* **čela če** *şti gândurile oamenilorъ*, 41/25,
Că **čela če** *crĕde direptъ, ačela are nedĕjde ne.ѧdoită .ѧtru Dumnedzău*, 165/17,
căci că vamâşii să chema **čeѧ če** *cumpăra veniturile Domnilōrъ*, 9/4,
pentr'ačĕ noi **čeѧ če** *greşim' şi făcem păcate ...*
mai vărtos să cade să ne tĕnemъ, 40/15.

Genitiv: *ĭară putĕrѧ* **celuѧ če** *s'au râstignit*, 50/1,
ca să fac voĭa **celuѧ če** *n-au tremis*, 115/5,
că vădzu credinţa loiъ, adecă ***a celora če-l' purta***, 41/20,
scoasâ Hristos di.ѧ mūnči sufletele **celora če** *era di.ѧ veči .ѧchişi*, 90/10

Dativ: *toate să potъ* **celuѧ če** *crĕde*, 51/23,
a posti trebūѧşte numai .ѧdrăčitului, če şi **celuѧ če** *va vrĕ să scoaţâ draculъ*, 53/26,
.ѧtr'ačela chipъ plătѧşte **celora če-i slujescъ**, 17/12,
să dĕ .ѧpăratūlъ **celora če** *vorъ izbăn'di*, 57/9.

Acuzativ: *ca pre* **čela če** *nu čartâ Dumnedzău aiče, acolo .ѧ čĕѧ lūme-l va čerta*, 40/21,
să vadzâ pre **čela če** *l-au .ѧvisъ*, 63/32,
Lazar ĕra unul'de **čeѧ če** *şedĕ cu nusъ*, 66/9,
că aşѧ čin'stĕşte draculъ pre **čeѧ če-lъ** *cin'stescъ*, 17/40.

Feminin:

Nominativ: *veselĕşte-te, stĕrpâ* **čeѧ če** *n'ai nâscutъ fiĭ*, 147/16,
mănule tale **čĕlѧ če** *tâmăduѧ*, 86/15.

---

[1] Vezi DA, vol. II, s.v. *cine*.
[2] În limba romînă contemporană *cine* nu mai introduce propoziţii atributive.

Acuzativ: *curâţїѧ **čěѧ** če n'am ştiut*, 47/30,
*ēra veneri ѧ dzua **čěѧ** če fu chemat'*, 354/9,
*ѧlimba noastrâ ѧ **čěѧ** če amъ nâscūtъ*, 141/13,
*l-au prâdatъ de sūfletele **čělѧ** če le ѧghiţise*, 126/22.
*să spūe minūnile lui **čělѧ** če au fâcut'*, 82/21.

★

În *Cazania* lui Varlaam pronumele relative compuse apar în două situaţii distincte: 1. acolo unde şi în limba contemporană ar apărea un pronume relativ compus şi 2. acolo unde în limba contemporană ar apărea pronumele *care*, întrebuinţarea pronumelui relativ compus fiind specifică limbii vechi.

1. În cazurile în care şi limba contemporană ar folosi tot un pronume relativ compus, utilizarea pronumelui respectiv la Varlaam nu ridică probleme deosebite:

*feriče de **čela** če să va hi nevoit'fârâ de lěne ѧntr'ačesta chipъ să nu hïe rămasъ* ...64/26.

*De ačasta ïaste cūvăntulъ adevârat', că altul' ïaste **čela** če samănă şi altul' čela če sěčeră*, 115/19,

*căči că vamâşii să chema **čěѧ** če cūmpăra venitūrile domnilōrъ*, 9/4
čeѧ če vrăjiѧ noaâ râu, astădzi-i vedem zdrobiţi şi periţi, 91/26
*că aşѧ cin'stěşte draculъ pre čeѧ če-lъ čin'stescъ, aşѧ-i ïuběşte pre **čěѧ** če-lъ* iubâscъ, aşѧ ѧtr'*ačela chipъ plătѧşte čelora če-i slujescъ*, 17/12.

2. Situaţiile în care utilizarea pronumelui relativ compus apare ca specifică limbii vechi, continuînd norma de utilizare a pronumelui în discuţie în secolul al XVI-lea [1], ulterior limba romînă folosind pronumele *care*, nu oferă posibilitatea sinonimiei cu alte pronume, aşa cum se constată astăzi [2]:

*Mâria Sa ïaste Dumnedzău **čela** če şti gândurile oamenilorъ*, 41/25,
*cumu -i plugarïulъ **čela** če ară pâmantulъ*, 274/9,
*putě-veţi bě pâharūlъ **čela** če-l'voi bě ēu*, 55/5,
*cūrâţїѧ **čeѧ** če n'amъ ştiutъ ō amъ luat'*, 47/30,
*de ō činaţi ѧpârâţїѧ **čeѧ** če v'am'gâtit'*, 58/27,
*toţi ōamenii **čeia** če vădzurâ ačěѧ čudesâ făčѧ slavâ lui Dumnedzău*, 34048,
*să spūe minunile lūi **čělѧ** č-au fâcut'*, 82/21.

O observaţie importantă care se impune pe baza cercetării pronumelui relativ compus din *Cazania* lui Varlaam este aceea că forma de genul feminin a acestui pronume (*ceea ce*) nu apare cu sens neutru, ca în limba romînă contemporană, unde această utilizare este generală [3].

★

[1] I.G. Sbiera; *Codicele Voroneţean*, p. 314; A. Candrea, *op. cit.*, p. CCXIV; cf. M. Iliescu, *op. cit.*, p. 27.

[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 394; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Bucureşti, 1956, p.136; Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în *Studii de gramatică*, vol.I, p. 144—145; I.G. Diaconu, *Există pronume relative compuse în limba romînă*, în Limba romînă, 2/1959, p.28.

[3] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1954, p. 408.

Pronumele relative compuse sînt întrebuințate în *Cazania* lui Varlaam de preferință pentru a desemna nume de ființe și aceasta poate fi una dintre cauzele care au determinat apariția acestui pronume în limba romînă, datorită faptului că nu exista un pronume relativ specializat pentru nume de ființe (*cine* fiind puțin întrebuințat ca relativ). Datele statisticii ilustrează clar această preferință : în *Cazania* lui Varlaam din totalul de 39 de pronume relative compuse care apar de la pagina 17 la 63, numai 4 sînt întrebuințate pentru lucruri.

Concluzii

Aspectele legate de utilizarea pronumelor relative în *Cazania* lui Varlaam se disting în două mari categorii, dacă avem în vedere evoluția pronumelor respective în limba romînă :

A. Trăsături care continuă normele de utilizare a acestor pronume în secolul al XVI-lea, unele menținute parțial în secolele următoare, dar care nu s-au impus în limba romînă contemporană.

1. Pronumele *ce* continuă să fie întrebuințat cu o sferă largă, în situații multiple, fapt care îi conferă o poziție predominantă, în detrimentul celorlalte pronume relative.

2. Pronumele *care*, cînd are valoare de pronume propriu-zis, nu cunoaște tendința de a fi întrebuințat invariabil după gen și număr la cazurile nominativ și acuzativ, tendință care astăzi e normă obligatorie în utilizarea pronumelor respective.

3. Pronumele relative compuse continuă, ca și în secolul al XVI-lea să apară unde limba contemporană ar folosi pronumele *care*, fenomen specific limbii vechi.

4. Forma de feminin a pronumelui relativ compus (*ceea ce*) nu este întrebuințată cu sens neutru.

B. Trăsături inovatoare care s-au impus în limba romînă contemporană :

1. Pronumele *cine* nu mai e întrebuințat ca relativ propriu-zis, adică în propoziții atributive.

2. Pronumele relative compuse apar și în situațiile care s-au impus în limba romînă contemporană.

NOTE LEXICOLOGICE

DE

DAN MĂNUCĂ

Materialul lexical prezentat mai jos a fost extras din registrele de plată a cotizaţiilor la Casa asigurărilor sociale din Iaşi [1], registre care se află în păstrarea Arhivelor statului din Iaşi. Publicarea lui va fi de oarecare folos pentru cunoaşterea terminologiei folosite între anii 1916—1940, în industria mică (meşteşugărească) şi mijlocie.

Majoritatea cuvintelor sînt nume de agent. Cel mai productiv sufix este *-ar*, urmat de *-tor*. Din alt punct de vedere, se poate constata ezitarea continuă în ceea ce priveşte receptarea sufixului francez *-eur* (*-euse*). O cercetare dusă mai departe ar arăta că multe dintre formaţiile prezentate în paginile următoare sînt în uz şi în zilele noastre, ceea ce ar fi o justificare în plus pentru expunerea de faţă.

apretator s.m. „muncitor care apretează" (*R II*). — Din *apreta* + suf. *-tor*. *DM* înregistrează numai forma *apretor*.

1 Am folosit următoarele sigle :
R I, 1 : 1916—1917, vol. I, Diverse meserii şi corporaţia Confecţii ;
R I, 2 : vol. II, Diverse meserii, Metalurgica şi Constructori (nepaginat) ;
R II : 1919—1923, Diverse meserii (nepaginat) ;
R III : 1921—1922, Diverse meserii şi fabrici, corporaţia Confecţia şi Metalurgica ;
R IV : 1923—1924, Diverse meserii şi fabrici (nepaginat) ;
R V, 1 : 1924—1925, vol. I, Diverse meserii, confecţii, fabrici ;
R VI : 1925—1926, Diverse meserii şi fabrici cuprinzînd toate corporaţiile (nepaginat) ;
R VII : 1927—1928, Corporaţia Metalurgica ;
R VIII, 2 : 1929—1930, vol. II, Diverse meserii, ateliere şi fabrici, corporaţia Progresul ;
R VIII, 3 : vol. III, Corporaţia Metalurgica ;
R IX : 1930—1931, Diverse meserii şi fabrici ;
R X : 1932—1933, Diverse meserii şi fabrici ;
R XI, 1 : 1934—1935, vol. I, Diverse meserii (nepaginat) ;
R XI, 2 : vol. II, Diverse meserii (nepaginat) ;
R XII, 1 : 1935—1936, vol. I, Diverse meserii (nepaginat) ;
R XIII, 1 : 1938—1939, vol. I, Diverse meserii (nepaginat) ;
R XIV, 1 : 1939—1940, vol. I, Diverse meserii (nepaginat) ;
R XIV, 2 : vol. II, Diverse meserii şi fabrici ;
R XIV, 3 : vol. III, Diverse meserii (nepaginat).

apretez s.m. (ibidem) = *apretator*. Refăcut dintr-o formă feminină neatestată (< fr. *aprêteuse*).

aramist s.m. „mic meşteşugar care prelucrează arama" (*R I*, 2). — Din *aramă* + suf. *-ist*. în *DM* numai *arămar*.

asfaltist s.m. „muncitor care asfaltează" (*R I*, *2*). — Din *asfalt* + suf. *-ist*. în *DM* : *asfaltor*.

auritor s.m. „mic meşteşugar care se ocupă cu aurirea diferitelor obiecte" (*R II*). — Din *auri* + suf. *-tor*. *CADE* îl înregistrează ca adjectiv.

bandagerie s.f. „atelier de confecţionat sau montat bandaje" (*R IV*). — Din *bandaj* + suf. *-ărie*.

băiaşă s.f. „lucrătoare la băile publice, în compartimentul rezervat femeilor" (*R XI*, *2*). — Din *băiaş* + *-ă*.

bătăitoare s.f. (*R II*), „femeie care lucrează (probabil) într-o spălătorie" (registrul respectiv nu precizează locul muncii).

bobinar s.m. „persoană care confecţionează bobine". (R II). — Din *bobină* + suf. *-ar*. în *DM* şi *LTR* : *bobinator*.

bocangiu s.m. „cizmar specializat în confecţionarea bocancilor"; (p. ext.) „cizmar". (R II). Din *bocanc* + suf. *-giu*. în *DA* : *bocîncar*.

boiengeră s.f. „femeie care se ocupă cu vopsitul diferitelor ţesături" (*R I*, *1*, f. 6 r.). — Presupune o formă masculină *boianger* (< boiangerie).

boiangeriţă s.f. = *boiengeră* (*R II*). Din * *boianger* + suf. *-iţă*.

boiangiţă s.f. = *boiengeră* (*R III*, f. 43 r.). — Din *boiangiu* + suf. *-iţă*.

bombonist s.m. „lucrător într-o fabrică de bomboane" (*R XII*, *1*). — Din *bomboană* + suf. *-ist*.

bombonăreasă s.f. „lucrătoare într-o fabrică de bomboane" (*R IV*, f. 7 v.). Din *bomboană* + suf. *-ăreasă*.

bretelar s.m. „meşteşugar care confecţionează bretele" (*R I*, *1*, f. 7 r.). — Din *bretele* + suf. *-ar*.

brodier s.m. „lucrător de broderii" (*R V*, *1*, f. 14 r.). — Din fr. *brodeur* (prin înlocuirea sufixului *-eur* cu suf. *-ier*).

brodist s.m. = *brodier* (*R IV*). — Din *broda* + suf. *-ist*.

brodistă s.f. = „femeie care lucrează broderii" (*R II*). — Femininul lui *brodist*. În *DM* : *brodeză* (din fr. *brodeuse*).

bufegiu s.m. „persoană care deserveşte într-un bufet" (*R XI*, *2*). — Din *bufet* + suf. *-giu*. Cuvîntul oarecum consacrat este *bufetier*.

cafengiţă s.f. „patroană a unei cafenele" (*R XIV*, *2*, f. 11 r., 46 v). — Din *cafengiu* (v. *DA*) + suf. *-iţă*. În *DA cafegiţă*.

calapodar s.m. „mic meşteşugar care confecţionează calapoade" (*R II*). — Din *calapod* + suf. *-ar*.

caloriferist s.m. „muncitor care îngrijeşte şi repară instalaţiile de calorifer " (*R XIV*, *2*, f. 44 r.). — Din *calorifer* + suf. *-ist*.

canagiu s.m. „persoană care se ocupă cu distribuirea băuturii într-un restaurant" (*R XIV*, *3*). — Din *can(e)a* + suf. *-giu*.

capitonagist s.m. „muncitor care capitonează diferite obiecte" (*R II*). — Din *capitonaj* + suf. *-ist*.

capraş s.m. „birjar, vizitiu" (*R XII*, *1*). — Din *capră* + suf. *-aş*.

În *DA* : *căpraș*, numai cu sensul „capră sălbatică".

caretar s.m. „lucrător de carete" (*R VIII*, f. 6 r.). — Din *caretă* + suf. *-ar*. În *DA* : *carîtar*.

caretașerie s.f. „atelier de lucrat şi reparat carete" (*R VIII*, *3*, f. 18 r.)—Față de *caretășie* (*DA*), cuvîntul de față pornește de la **caretașer*, nu de la *caretaș*. S-au folosit, astfel, două sufixe pentru a forma un nume de agent : *-aș* şi *-er*. La cuvîntul care denumea deja o meserie, *caretaș*, s-a adăugat falsul sufix *-erie*, în care prima silabă *-er* este un sufix de sine stătător.

carosier s.m. „fabricant de trăsuri de lux" (*R III*, f. 5 v.). — Din fr. *carrossier*.

cartonajă s.f. „lucrătoare care execută diferite obiecte din carton" (*R XI*, *2*) — Pentru masculin, apare forma *cartonagist*, înregistrată de dicționare. Forma feminină de mai sus este destul de curioasă. Ar putea fi o prescurtare din *cartonagistă*.

catalogar s.m. „lucrător de cataloage" (*R II*). — Din *catalog* + suf. *-ar*.

catalogistă s.f. „lucrătoare de cataloage" (ibidem). — Din *catalog* + suf. *-istă*.

cazanar s.m. „mic meşteşugar care confecționează şi repară cazane" (*R II*). — Din *cazan* + suf. *-ar* (cf. *căzănărie*, *DA* şi *CADE*). În *DM* apare doar *cazangiu*.

călfiță s.f. „lucrător (sau lucrătoare) cu un grad mai mic de calificare decît calfa" (*R XII*, *1*). — Din *calfă* + suf. *-iță*. În *DA*, apare doar forma *călfuță*, care a avut o răspîndire mai mică.

chelneră s.f. „femeie care servește într-un restaurant". (*R XII*, *1*). — Femininul lui *chelner*. În *DM* apare doar *chelneriță*.

cimentar s.m. „muncitor care prepară cimentul" (*R II*). — Din *ciment* + suf. *-ar*.

cimenter s.m. = *cimentar* (ibid.). Cf. fr. *cimentier*.

cimentor s.m. = *cimentar* (*R XII*, *1*). — Din *ciment* + suf. *-or*.

circularist s.m. „lucrător la un ferestrău circular" (*R IX*, f. 117 r.). — Din *circular* (v. *DM* şi *LTR*) + suf. *-ist*.

coaforă s.f. „femeie care se ocupă cu ondulatul părului" (*R XIII*, 2, f. 4, f. 8 v. etc.). — Femininul lui *coafor*. Termenul consacrat este *coafe(u)ză*.

cofetară s.f. „femeie care se ocupă cu prepararea produselor de cofetărie" (*R II*). — Femininul lui *cofetar*. În *DA* apare numai forma *cofetăreasă*.

confecționagiu s.m. (*R XII*, *1*). Dat fără definiție ; s-ar putea să aibă același sens cu *confecționator* „cel ce confecționează (în special haine în mare cantitate)", v. *CADE*. — Din *confecționa* + suf. *-giu*.

cordier s.m. „(ind. text.) lucrător specializat în confecționarea frînghiilor" (*R III*, f. 33 r.). — Din fr. *cordier*.

corvagiu s.m. „(ieşit din uz) om de serviciu în curțile boiereşti din oraşe ; (p. ext.) cel care transportă diferite obiecte". — Din *corv(o)adă* + suf. *-giu*. În *Limba romînă contemporană*, acad. Iorgu Iordan notează

un alt sens al acestui cuvînt, după cît se pare anterior celor de mai sus : „soldat care lucrează la corvoadă" (p. 322). În *R XII, 1* apare aproape la fiecare pagină.

cravatier s.m. „persoană care confecționează cravate" (*R I, 1* f. 13 v., 14 r.). — Din *cravată* + suf. *-ier*.

crătițar s.m. „lucrător și reparator de cratițe" (*R XII, 1*). — Din *cratiță* + suf. *-ar*.

cupar s.m. „muncitorul care supraveghează cupa unei mori"(*RXI, 2*). — Din *cupă* (la moară : „cutie pentru dirijatul boabelor", *LTR*) + suf. *-ar*. Toate dicționarele noastre înregistrează doar sensul vechi al acestui cuvînt, care numea un anumit rang din scara ierarhiei feudale (v. *DA*).

cuper s.m. = *cupar* (*R IV*).

depănătoare s.f. „lucrătoare la o țesătorie" (*R V, 1*, f. 70 v.) — Din *depăna* + suf. *-toare*. Dicționarele cunosc numai sensul de „unealtă cu care se deapănă tortul pe sul, după ce s-a spălat, numită mai adesea *„vîrtelniță*", v. *CADE*. Este foarte probabil că muncitoarea cu acest titlu lucrează la o mașină de depănat : „mașină cu ajutorul căreia firele sculurilor sînt trecute pe mosoare...", v. *LTR*.

distilier s.m. „muncitor într-o distilerie" (*R XIV, 2*, f. 66 r.). — Din *distila* + suf. *-ier* (prin analogie cu *tapițier* etc.). În *CADE* : *distilator*.

floreasă s.f. „florăreasă" (*R XII, 1*). — Din *floare* + suf. *-easă* sau prin haplologie din *florăreasă*.

fotografă s.f. „femeie care se ocupă cu fotografiatul" (*R VIII, 2*, f. 4 r., 5 r.). — Femininul lui *fotograf*.

frizeră s.f. „femeie care se ocupă cu tunderea părului" (*R VIII, 2*, f. 20 r.) — Femininul lui *frizer*. În *DM* : *frizerită*.

galvanizator s.m. „lucrător care se ocupă cu galvanizarea" (*R XII, 1*). — Din *galvaniza* + *-tor*.

gardiană s.f. „femeie însărcinată cu supravegherea bolnavilor într-un spital" (*R XIII, 1*). — Femininul lui *gardian*. Apare alături de forma, mult mai des folosită, *gardiancă*.

gardier s.m. „persoană însărcinată cu supravegherea bolnavilor într-un spital" (*R IV*). — Din fr. *gardeur* „păzitor".

geamandanar s.m. „lucrător și reparator de geamantane" (*R XII, 1*). — Din *geamandan* + suf. *-ar*.

ghemuitoare s.f. „lucrătoare care se ocupă cu înfășurarea în ghemuri sau cu supravegherea acestei operații, într-o țesătorie" (*R II*). — Din *ghemui* + suf. *-toare*.

ghipsar s.m. „muncitor care se ocupă cu prepararea ghipsului" (*R X*, f. 223 v.). — Din *ghips* + suf. *-ar*.

grataragiu s.m. „persoană care prepară (la grătar) așa numitii mititei", (*R XIV, 2*, f. 5 r.). — Din *grătar* + suf. -(a)*giu*.

gratarist s. m. = *grataragiu* (*R IV*, f. 4 r.). — Din *grătar* + suf. *-ist*.

gravoră s.f. „femeie care se ocupă cu gravatul" (*R VIII*, f. 6 v.). — Femininul lui *gravor*.

grăduitor s.m. (*R II*). Dacă nu am putut determina exact înţelesul acestui cuvînt, am putut stabili, cel puţin, că provine din vb. *grădui* „a măsura cu grădul (cu alcoolmetrul, cu lactometrul) tăria alcoolului etc." (v. *CADE*) + suf. *-tor*. În industria petrolieră există un muncitor care urmăreşte densitatea produselor în casa de recepţie, numit *grădier* (*LTR*).

iuftar s.m. „muncitor tăbăcar specializat în prelucrarea iuftului" (*R V*, f. 89 r.). — Din *iuft* + suf. *-ar*.

împachetar s.m. „muncitor care împachetează diverse produse" (*R VI*). — Formarea acestui cuvînt este destul de curioasă. De obicei, sufixul *-ar* se adaugă unui substantiv; verbul *împacheta*, pentru a forma un nume de agent ar fi trebuit să primească sufixul *-tor*, trebuind să rezulte *împachetator*. Formarea lui *împachetar* s-ar putea explica şi prin existenţa abstractului verbal *împachetare*.

jogar s.m. „muncitor care lucrează la un joagăr" (*R II*). — Din *joagăr* + suf. *-ar*, prin haplologie.

jupuitor s.m. „(la abator) persoană care jupoaie pieile de pe vitele tăiate" (*R XII*, *1*). — Din *jupui* + suf. *-tor*. În *DM* apare doar ca adjectiv.

lenger s.m. „persoană care se ocupă cu confecţionarea lenjeriei" (*R XII*, *1*). — Nici un dicţionar nu înregistrează vreun corespondent masculin al lui *lenjereasă*. *Lenger* s-a format prin derivare regresivă de la *lenjereasă* (sau, eventual, de la *lenjerie*), sub influenţa altor substantive terminate în *-er*.

lumînăreasă s.f. „femeie care vinde lumînări" (*R IV*). — În mod obişnuit, sufixul *-easă* este adăugat formei de masculin a substantivului respectiv: *croitor-croitoreasă*. În cazul de faţă, trebuie să presupunem existenţa unui * *lumînărăreasă*, devenit prin haplologie, *lumînăreasă*.

maestriţă s.f. „muncitoare cu un anumit grad de calificare" (*R II*). — Din *maistru* + suf. *-iţă*. Forma obişnuită e *maistoriţă*.

mantier s.m. „croitor de mantale" (*R IV*, f. 6. v., f. 7 v.). — Din *mantie* + suf. *-er*.

maser s.m. „persoană care se ocupă cu masajul" (*R XII*, *1*). — Din fr. *masseur*. În *DM*: *masor*.

matriţor s.m. „lucrător la o matriţă " (*R VIII*, f. 19 r.). — Din *matriţă* + suf. *-or*. În *DC*, *DM*: *matriţer*.

modelier s.m. „persoană care confecţionează modele" (*R II*). — Din fr. *modeleur* (după *brodier* etc.). În *DM* se dă forma *modelor*.

nichelar s.m. „persoană care nichelează diferite obiecte" (*R I*, *2*). — Din *nichel* + suf. *-ar*.

nichelator s.m. *nichelar* (*R VI*). — Din *nichela* + suf. *-tor*. Atestat în forma *nechilator*.

nividitoare s.f. „muncitoare care se ocupă cu năvăditul" (*R XIV*, *2*, f. 98 v.). — Din *nividi* (= năvădi) + suf. *-toare*.

odgonar s.m. „muncitor care împleteşte odgoane" (*R II*). — Din *odgon* + suf. *-ar*.

olăreasă s.f. „femeie care lucrează sau vinde oale" (*R II*). — Din *olar* + suf. *-easă*. În *DM*: *olăriţă*.

opticar s.m. „persoană care vinde sau repară aparate optice" (*R IV*). — Din *optic* + suf. *-ar*. Este o formă care nu putea să se menţină,

fiind concurată de forma mult mai răspîndită şi de mult intrată în uz *optician*.

oţelară s.f. „muncitoare într-o oţelărie" (*R II*). — Femininul lui *oţelar*.

parfumier s.m. „persoană care face sau vinde parfumuri" (*R II*). — Din fr. *parfumeur*. În *CADE* (de unde am luat şi definiţia de mai sus) : *parfumor*.

pălărieră s.f. „femeie care lucrează şi vinde pălării" (*R XI, 1*). — Femininul lui *pălărier*.

perieră s.f. „femeie care lucrează şi vinde perii" (*R II*). — Femininul lui *perier*.

perieriţă s.f. = *perieră* (*R XIV, 2*, f. 16 r., 25 r.). — Din *perier* + suf. *-iţă*.

picolă s.f. „femeie ajutoare a unui chelner" (*R XIV, 1*). — Femininul lui *picolo*.

picoliţă s.f. = *picolă* (ibid). — Din *picolo* + suf. *-iţă*.

pieptănător s.m. „muncitor, într-o fabrică textilă, care lucrează la o maşină de pieptănat" (*R II*). — Din *pieptăna* + suf. *-tor*.

pilar s.m. „muncitor care confecţionează pile" (*R II* şi *R III, 3*, f. 12 r.). — Din *pilă* + suf. *-ar*. În *LTR* : *piler*. Dicţionarele nu cunosc decît omonimul său bănăţean, care înseamnă însă „precupeţ, negustor" şi provine din srb. *piljar* (*DA*).

pisătoare s.f. (*R XII, 1*). Ca şi în cazul altor cîtorva cuvinte, în registrul respectiv nu este trecut locul muncii, încît nu am putut preciza sensul acestui cuvînt. — Din *pisa* + suf. *-toare*, *CADE* cunoaşte doar sensul de unealtă casnică şi albie de pisat strugurii etc.

plăcar s.m. (*R II*) Ar putea însemna „persoană care poleieşte un metal cu aur sau argint". Ar mai putea fi şi „cel care acoperă mobila cu plăci de furnir". Verbul *placa* are în *CADE* primul sens, iar în *LTR* şi al doilea. — Din *placă* + *-ar*.

polier s.m. „persoană care poleieşte cu aur diverse obiecte" (*R II*). — Din *polei* + suf. *-(i)er*. În mod obişnuit, ar fi trebuit să se spună *poleitor*.

polizator s.m. „muncitor care lucrează la un polizor" (*R II*). Din *poliza* + suf. *-tor*.

pontor s.m. (*R II*). Nu am putut stabili nici sensul, nici etimologia acestui cuvînt. Este posibil să fie sinonim cu *pontator*.

portofelar s.m. „muncitor care confecţionează portofele" (*R XII, 1*). — Din *portofel* + suf. *-ar*.

poşetar s.m. „muncitor care confecţionează poşete" (*R XII, 1*) — Din *poşetă* + suf. *-ar*.

ramar s.m. „muncitor care confecţionează rame" (*R VI*). — Din *ramă* + suf. *-ar*.

rotaş s.m."(într-o tipografie) lucrător la rotative" (*R IV*). — Din *roată* + suf. *-aş*. *CADE* şi *DC* înregistrează sensul de „cal înhămat lîngă roţi" ; în *DC* şi vizitiul care-l conduce.

săpunăreasă s.f. „femeie care face şi vinde săpun" (*R II*). — Din *săpunar* + suf. *-easă*. Adaug că *DL* a găsit atestată doar forma *săponar*,

după care a reconstituit-o pe cea corectă. În toate registrele din care am extras materialul de faţă, nu am întîlnit decît forma cu *-u-* şi o singură dată pe cea cu *-o-*.

stanţar s.m. „muncitor care lucrează la o stanţă" (*R VIII*). — Din *stanţă* + suf. *-ar*. Forma obişnuită este *stanţor*.

talpar s.m. „lucrător de tălpi pentru încălţăminte" (*R V, 1*, f. 79 v., 89 r.). — Din *talpă* + suf. *-ar*.

tapiţer s.m. „tapiţer" (*R XI, 2*). — Se recunoaşte fr. *tapissier*.

tărîţar s.m. „muncitor care supraveghează scurgerea tărîţei la o moară" (*R XI, 2*). — Din *tărîţe* + suf. *-ar*.

teracotist s.m. „muncitor care lucrează plăcile de teracotă; sobar specializat în zidirea sobelor de teracotă" (*R XII, 1*). — Din *teracotă* + suf. *-ist*.

tocar s.m. „mic meşteşugar care lucrează tocuri pentru pantofi femeieşti" (*R II*). — Din *toc* + suf. *-ar*.

tortar s.m. „cofetar specializat în prepararea torturilor" (*R XIV, 1*). — Din *tort* + suf. *-ar*.

tricotar s.m. „muncitor care lucrează la o maşină de tricotat" (*R V, 1*, f. 85 r.) — Din *tricota* + suf. *-ar*.

tricotară s.f. „femeie care lucrează la o maşină de tricotat" (ibid.). — Femininul lui *tricotar*.

tricoter s.m. = *tricotar* (*R XII, 1*). — Din fr. *tricoteur*.

tricoteră s.f. = v. *tricotară* (ibid.). — Femininul lui *tricoter*.

trunchier s.m. „muncitor care pregăteşte trunchiurile copacilor pentru ferăstraiele unui joagăr" (*R XIII, 1*). Din *trunchi* + suf. *-er*.

turnătoreasă s.f. „femeie care lucrează într-o turnătorie" (*R IV*). — Din *turnător* + suf. *-easă*.

ţepuitor s.m. (*R II*). Ar putea fi un lucrător dintr-o fabrică de cherestea. — Din *ţepui* + suf. *-tor*.

umbrelar s.m. „mic meşteşugar care confecţionează, repară şi vinde umbrele" (*R III*, f. 1 v.). — Din *umbrelă* + suf. *-ar*.

valţar s.m. „lucrător la valţul unei mori" (*R IV*, f. 33 r., 41 r.). — Din *valţ* + suf. *-ar*.

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Oltenia (comuna Peștișani, raionul Tîrgu-Jiu)

BĂDĂÍ, *bădăie*, s.n. = putinei

BOBÁÍ, *bobăiesc*, vb. IV tranz. = a lua cîte o boabă dintr-un ciorchine de strugure (mai ales cînd nu este bine copt).

CEBĂLUÍT,-*ă*, adj. = (despre ființe) desfigurat, pocit.

CÎRCĂÍ, *cîrcăiesc*, vb. IV intranz. = a mișuna, a forfoti : *sub moară mihalții cîrcăie.*

CODÍNĂ, -*e*, s.f. = țuică de calitate inferioară.

CÓDINĂ, -*e*, s.f. = cotul, curbura unui rîu din care apa curge leneș încet.

CHIRÁN adj. m. = rău la suflet : *nu vezi că e negru-n cerul gurii de chiran ce e?*

DEZORZÍ, *dezorzesc*, vb. IV tranz. = a desfășura intestinele unui animal tăiat, înlăturînd seul care le ține adunate.

DRÉAVĂ, *dreve*, s.f. = venă proeminentă, mare : *drevele gîtului.*

DRÍGLU, -*e*, s.m. = vătrai de lemn ; cociorvă.

GÎRLÚP, -*i*, s. m. = **1.** prună mică nedezvoltată ; **2.** (adjectival) adus de spate, chircit : *biata bătrînă s-o făcut gîrlup.*

GRĂMUJDÍ, *grămujdesc*, vb. IV tranz. = (întrebuințat mai ales la forma negativă) a protesta, a crîcni.

HODĂIÉLNIC, -*ă* s.m. și f. = cel care umblă din casă în casă, pierzînd vremea fără rost.

HORDOROSÍ, *hordorosesc*, vb. IV intranz. = a vorbi sau a lucra zgomotos, supărător și inutil.

MORDOSÍ, *mordosesc*, vb. IV tranz. = a freca, a frămînta sau a mesteca ceva foarte mult : *ți să urăște cît mordosești la ale cămăși.*

MUZGURÍT, -*ă*, adj. = murdar pe față, (mai rar) pe mîini sau pe picioare.

MÓGHIE, *móghii*, s.f. = om rău, fără caracter.

NECHEÁUN, -*ă*, s.m. și f. = haimana.

NECIOINÍ, *necioinesc*, vb. IV. tranz. = a zăpăci, a supăra pe cineva : *cu purtările tăle m-ai necioinit la cap.*

PÍTĂ, -*e*, adj. f. = (despre femei, uneori substantivat) leneșă.

PĂCERÍZ, -*ă*, adj. = (despre copii) obraznic, neascultător.

PANTAÚR, -*ă*, adj. = (uneori adverbial) care umblă toată ziua fără rost.

STĂLNITĂ, -*e*, s.f. = ploșniță.

STRĂLIBÁT, -*ă*, adj. = (despre copii) neascultător, strengar.

SMECÍE, *smecii*, s.f. = par lung și subțire cu un capăt flexibil, cu care se bate fasolea păstăi pentru a scoate boabele.

ȘOIMĂNÍT, -*ă*, adj. = strengar.

ȘTÉTĂ, s. f. sg. = bucluc, încurcătură, necaz.

TEXUIÁLĂ s. f. sg. = înghesuială, aglomerare, terciuire.

TEXUÍ, *texuiesc*, vb. IV tranz. = a presa ; a terciui : *din deal pîn-acasă se texuiră prunele de nu mai aleg mare lucru din ele.*

TRÁSCĂ, subst. sg. = om dezordonat şi cam leneş : *taci bă trăşcă, nu vezi că nu eşti în stare nici să-ţi legi brăcirile*?

TRĂCĂTÚRA s.f. sg. = diaree.

ŢIPUÍ, *ţipui* şi *ţipuiesc*, vb. IV refl. = a ţipa, a face multă gălăgie: *cît să mai ţipuiesc şi copiii ăştia* !

VLĂJÍ, *vlăjesc*, vb. IV tranz. = (despre plante) a se îndoi (de vînt, de ploaie, de grindină) : *veni o hală de vînt şi vlăji tot grîul.*

ZÚZĂ, *-e*, s.f. = femeie (sau fată) hoinară : *pe unde mi-ai umblat toată ziua, zuzo* ?

Material cules şi redactat de
Emil Nicolcioiu

NOTE Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *bobăi, chiran, dezorzi, gîrlup, mordosi, moghie, muzgurit, necheaun, necioini, pantaur, pîtă, smecie, ştelă, trăcătură, trăşcă, vlăji.*

Cuvinte atestate, cu acelaşi sens, în alte regiuni sau localizate neprecis : *bădăi* (*DA* : Banat, Transilvania şi Moldova), *circăi* (*LR* 2/1959, p. 52 : Stăneşti-Argeş), *dreavă* (Lexic reg., p. 29 : Băileşti-Craiova ; ib. p.53 : Vînju Mare-Craiova), *drîglu* (Lexic reg., p.65 : Holod-Beiuş ; ib. p.69 : Girişu de Criş-Oradea), *grămujdi* (Scriban, D. : Transilvania), *hodăielnic* (Lexic reg., p. 54 : Vînju Mare-Craiova) ; Materiale, I, p. 228 : Vîlcea), *hordorosi* (Lexic reg., p. 54 : Vînju Mare-Craiova), *stălniţă* (Lexic reg., p. 67 : Holod-Beiuş), *strălibat* (*CADE* : Banat ; Lexic reg., p. 50 : Bistriţa - Turnu Severin), *şoimănit* (*LR* 2/1960, p. 36 : Severineşti - Turnu Severin), *zuză* (Scriban, D. : Muntenia şi Moldova ; *CV* 4/1950, p. 45 : Ţepu-Tecuci).

Cuvinte atestate în aceeaşi regiune, dar cu alt sens (sau nuanţă de sens) : *drîglu* (Scriban, D. : Oltenia), *şoimănit* (Lexic reg., p. 47 : Suseni-Tîrgu-Jiu).

Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în altă regiune sau localizate neprecis : *cebăluit* (*DA*), *circîi* (Paşca, Gl.), *codină* (*DA* ; Scriban, D. ; *CADE* ; Materiale, I, p. 166 : Deda-Topliţa), *dreavă* (*TDRG* ; Scriban, D. : Vest ; *C V* 2/1952, p. 38 : Strehaia-Craiova ; Materiale, I, p.22 : Blaj ; ib.p.170 : Deda-Topliţa ; Lexic reg., p. 35 : Gura Jiului-Craiova ; ib. p.96 : Crihalma-Rupea), *drîglu* (*CADE*), *foanţă* (Scriban, D. : Muntenia, Transilvania ; Coman Gl. : Idriciu-Fălciu), *hordorosi* (Ceauşanu, GL. : Vîlcea ; Materiale, I, p. 138 : Banat), *păceriz* (*LR* 5/1960, p. 35 : Severineşti-Turnu Severin), *şoimănit* (Coman, Gl. : Păuşeşti-Vîlcea), *ţipui* (*CV* 2/1952, p. 38 : Strehaia-Craiova), *zuză* (*CV* 2/1951, p. 35 : Floreşti-Putna).

Cuvinte cu acelaşi sens, atestate în regiuni diferite şi cu forme diferite : *drîglu* (*drîg* : *CV* 6/1951, p.29 — Frumoasa-Zimnicea ; Lexic. reg., p. 79 : Rîmnicu Vîlcea ; *drîglă* : Materiale, I, p. 170 : Deda-Topliţa ; *dîrg* : *CV* 4/1950 : Alba ; Lexic reg., p. 90 : Lisa-Făgăraş ; *dîrgă* : Lexic reg., p. 79 : Rîmnicu Vîlcea, *grămujdi* (*grămujda* : *DA* — Transilvania, *glămujdi* : *DA* — Moldova, Scriban, D. — Moldova Nord ; *grămujdi*, *gremujdi* : Scriban, D. : Transilvania), *hordorosi* (*hodorosi* Materiale, I, p. 258 : Petroşeni), *mursuca* (*mursica* : *CADE*), *texui* (*tescui* : Dicţ.), *texuială* (*tescuială* : Dicţ.), *ţipui* (*ţipuri* : *CV* 3—4/1951, p. 44 — Maramureş).

Lucreţia Mareş

Regiunea Suceava (comuna Zvoriştea, raionul Dorohoi)

BÁBA, *băbi*, s.f. = vas de pămînt asemănător unui ghiveci de flori, în care se coc cozonaci.

BÁNTIE, *bantii*, s.f. = bară de fier care serveşte la încuiat uşile ; la un capăt este fixată în perete, iar la celălalt se încuie cu un lacăt.

BÁRHID s.n. = barchet.

BLÁNCI s.f. pl. = table de joc : *a jucat blănci.*

BRĂCĂLUÍ, *brăcăluiesc*, vb. IV tranz. = a alege ce e mai bun, a brăcui : *ia de la olaltă, nu te apuca să-mi brăcăluieşti merele* !

CĂHLEÁNCĂ, *căhlenci*, s. f. = **1.** partea din pod a coşului sobei (care se construieşte la casele cu fumare paralel sau chiar lipită de podea, pentru ca scînteile care ies o dată cu fumul să nu meargă direct spre acoperişul casei); **2.** (fig.) gîtul unui om care fumează.

CHICLÁZ, *chiclazuri*, s. n., în expr. *scump* (sau *rar*) *ca chiclazul* = greu de găsit, foarte scump.

CHIVIZÍU, *-ie*, adj. = (ironic) de culoare nedefinită: *vopseaua n-a fost bună, mi-au ieşit torturile chivizii.*

CIRIVÍCI s.m. pl. = papuci cu talpă de piele.

CÎRDUÍ, *cîrduiesc*, vb. IV. refl. = a se mocoşi: *hai mai iute, nu te cîrdui atîta!*

CLOCEÁNCĂ, *clocence*, s.f. = **1.** caier mare de cînepă de calitate inferioară, de obicei fără o formă regulată; **2.** (fig.) femeie nepieptănată, buhoasă.

COLODÁRCĂ, *colodarce*, s.f. = (ironic, despre o femeie sau o fată) căreia îi place să umble fără rost, lela.

CORDÁR, *cordare*, s.n. = grinda mai groasă care sprijină greutatea podului casei, fiind aşezată transversal şi pe la mijlocul celorlalte grinzi; coardă.

COSÁŞ, *cosaşi*, s.m. = (mai ales la pl.) fire de grîu (de lucernă, trifoi etc.) rămase în urmă la cosit.

CÓSIE, *cosii*, s.f. = toporîştea coasei.

CURŢUBÉL, *curţubei*, s.m. = porumbar (arbust).

CURTUBÉLE s.f. pl. = porumbele.

DA, *dau* vb. I. tranz., în expr. *a da cu coasa* = a cosi: *anul acesta voi da grîul cu coasa, căci e curat, n-are spini*; *a da cu secera* = a secera; *a da la perete* = a cosi cerealele răsturnînd brazda spre spicele rămase în picioare, de care se sprijină ca de un perete.

DÚCE, *duc*, vb. III tranz., în expr. *a duce postata* = a secera (sau prăşi) înspre partea de ogor ce nu e încă secerată (sau prăşită), fixînd astfel mărimea postăţii.

GĂLĂTÚŞ s.m. = fiecare dintre bucăţile în care se taie o lobdă cu fierăstrăul.

GRÁLIE, *grălii*, s.f. = furcă de fier cu patru coarne.

HAIŢÁŞ s.n. v. *haţaş*.

HAŢÁŞ s.n. = imaş. Var. *haiţaş*.

HÎRGĂU, *hîrgaie*, s.n. = oală de pămînt cu pereţii scunzi, în care se dă friptura la copt în cuptor: *decît în hîrgău, mai bine să-ţi fie rău* (zicală).

HUÍ, *huiesc*, vb. IV tranz. = a certa (pe cineva); a face scandal.

HUÍT, *huituri*, s.n. = ceartă: *nu se împacă; o duc numa-ntr'un huit.*

HUTUPÍ, *hutupesc*, vb. IV = **1.** (Tranz.) a nărui, a prăbuşi; **2.** (Refl., fig.) a ameninţa (pe cineva).

HUTUPÍT, *-ă*, adj. = năruit, prăbuşit.

JÎMB, *-ă*, adj. = (despre oameni) urît, cu gura strîmbă.

JONOÁTE s.n. pl. = (ironic) picioare.

MA! interj. Cuvînt (prescurtat de la *mamă*) folosit mai ales ca o repetare după ce s-a pronunţat cuvîntul *mamă* (la vocativ): *Mamă! Ma! Vină iute că s-a vărsat oala!*

MASLÍNCĂ, s.f. sg. = putinică în care se alege untul din smîntînă.

MUC s.n., în expr. *mucul cînepii* (sau *inului*) = pleava care se produce cînd se bat haldanii (sau firele de in), la recoltatul seminţelor.

NODURÁR, *nodurare*, s. n. = băţul sau vergeaua de care se leagă capătul firelor ce alcătuiesc urzeala. (De nodurar se leagă o sfoară care se înfăşoară pe sulul dinapoi al războiului de ţesut. Atunci cînd se ajunge cu ţesutul la capăt, această sfoară are rolul de a aduce nodurarul cu capetele firelor cît mai aproape de iţe, pentru ca porţiunea de fire care nu se pot ţese să fie cît mai scurtă.)

OGLĂGHIE, *oglăghii*, s. f. = fiecare dintre cele două bucăţi de piele care îmbracă capetele celor două braţe ale îmblăciului, unite printr-un inel de fier (sistem care permite rotirea braţului scurt al îmblăciului cînd este ridicat în aer pentru a se izbi cu el).

POPÎCURI s.n. pl., în expr. *bun de popîcuri* = bun de glume, de farse.

SÎNGUR, *-ă*, adj. cu valoarea unui pronume de politeţe asemănător lui *mata*, dar mai puţin familiar decît acesta; se foloseşte în cazul cînd cel căruia i te adresezi îţi este apropiat ca vîrstă sau ca rudenie, dar nu îţi

este intim : *vreau să te întreb, singur nu vii cu noi ? ; ai fost de faţă şi singur şi ai văzut.*

SPRĂHUÍT, *-ă*, adj. = prăfuit (se spune despre o oală cu mîncare, despre covăţica cu făină etc.).

TA ! interj. Cuvînt (prescurtat de la *tată*) folosit mai ales ca o repetare după ce s-a pronunţat cuvîntul *tată* (la vocativ). Cf. *ma* !

TÓCI s.n. = numele unei mîncări preparate din cartofi cruzi daţi pe răzătoare, la care se adaugă făină, ouă etc. şi care apoi se coace la tavă, în rolă.

TRINÁR s.n. = plug de fier.

ŢÎCHI, *ţichiuri*, s. n. = sucală cu două roţi.

ŢÓNC, *ţoncuri*, s.n. = cleşte.

VÎSLĂ, *vîsle*, s. f. = lopată de dat pîinea în cuptor.

Material cules şi redactat de
Stelian Dumistrăcel

NOTE. Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *bantie, blănci, cirivici, cloceancă, colodarcă, jîmb, maslincă, nodurar, străhuit, trinar, ţichi, ţonc.*

Cuvinte cu acelaşi sens atestate în alte regiuni sau localizate neprecis : *gălătuş* (Lexic reg., p. 80 : Rîmnicu Vîlcea-Piteşti), *gralie* (Scriban, D. : Nord), *hirţău* (Viciu, Gl. : Tîrnava Mică - Blaj ; Scriban, D. : Est ; Lexic reg., p. 16 : Baia Mare - Şomcuta Mare ; ib. p. 19 : Firiza-Şomcuta Mare ; Materiale, I, p. 74 : Vîlcele-Turda ; ib. p. 284 : Şieu Măgheruş-Bistriţa), *oglaghie* (Lexic reg., p.93 : Lisa - Făgăraş), *vîslă* (Scriban, D.).

Cuvintele atestate în aceeaşi regiune dar cu alt sens (sau nuanţă de sens) : *babă* (*DA* : Moldova ; Scriban, D. : Moldova), *chiclaz* (*DA* : Moldova ; Scriban, D. : Moldova), *cordar* (Scriban, D. : Moldova).

Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în altă regiune : *babă* (Coman, Gl. : Someş ; Paşca, Gl. : Muscel ; Viciu, Gl. : Agrişteu-Tîrnava Mică ; Materiale, I, p. 54 : Vîlcele-Turda ; *LR* 2/1959, p. 51 : Stăneşti-Argeş ; *LR* 6/1959, p.54 : Slatina, Potcoava, Vedea, Drăgăşani, Drăgăneşti-Piteşti), *cîrdui* (*DA*), *cordar* (*DA*), *gălătuş* (Viciu, Gl. : Tîrnava Mică ; Scriban, D.), *huit* (Lexic reg., p.103 : Bilca-Rădăuţi), *hulupi* (*DA* : Transilvania), *popic* Scriban, D.), *toci* (*LR* 2/1960, p. 20 : Armăşeştii de Jos - Caracal).

Cuvinte cu acelaşi sens atestate în regiuni diferite şi cu forme diferite : *brăcălui* (*brăcui* : *DA* — Moldova), *căhleancă* (*căhleaţă,căhlincă* : *DA*), *curţubel* (*coţobrel* : *DA*), *curţubele* (*coţobrea, coţobrele* : *DA*), *haţaş* (*hăţaş* : *DA*), *o laghie* (*oglăjii*, pl. : Viciu, Gl. —Tîrnava Mare ; *oglavă, oglajă* — Transilvania, şi *oglăji, oglăgi*, pl. : Scriban, D.).

Cuvinte cunoscute în limba literară cu alte sensuri : *babă, cosaş, da, duce, face, muc.*

Lucreţia Mareş

DESPRE DATA PRIMELOR TRADUCERI ROMÎNEȘTI DE CĂRȚI RELIGIOASE ȘI DESPRE CURENTELE CULTURALE DIN SECOLUL AL XVI-lea [1]

DE

ACAD. AL. ROSETTI

În lucrarea sa *Începuturile scrisului în limba romînă* [2], P. P. Panaitescu își propune să arate că primele traduceri romînești de cărți religioase au fost efectuate la începutul secolului al XVI-lea, între 1500—1515. El consideră ca un fapt cîștigat pentru știință localizarea traducerilor în Maramureș (p. 124—126). În privința curentului cultural care a determinat aceste traduceri, P. P. Panaitescu socotește că ele sînt datorite unui curent intern, iar în privința activității tipografice a lui Coresi, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, că forțele interne locale, concentrate în jurul bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, ar fi la originea acestui curent de tipărire a traducerilor în limba romînă. Reforma lui Luther nu ar fi dat impulsul traducerii, nici în nordul, nici în sudul Ardealului, ci a constituit numai „un exemplu" (p. 160) [3] pentru curentul romînesc.

★

[1] Abrevieri:

Cor. 2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. Procopovici-Pușcariu, I, București, 1914.
LR s. XIII—XVI = Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956.
ML = A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — București, 1947.

Pentru *Catehismul luteran romînesc*, v. expunerea și ediția versiunii *Marțian* în ML, p. 528—552, precum și ediția lui I. Crăciun, *Catechismul romînesc din 1544, urmat de celelalte catechisme romîno-luterane Bîrseanu, Sturdzan și Marțian*, Sibiu-Cluj, 1945—1946.

[2] În *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 117—189.

[3] *Op. cit.*: „Influențele externe trebuiesc privite ca elemente auxiliare, care au putut ajuta sau îndruma izbînda limbii romîne, dar nicidecum s-o determine sau să deție inițiativa schimbării de cultură" (p. 118). Și în alt loc: „În luteranism s-a aflat un exemplu, dovada că așa ceva se poate, dar traducerea cărților bisericii în limba poporului nu pornește de la luterani, n-a fost impusă din afară, ci provine din nevoile culturale ale societății romînești" (p. 151).

Întreaga această teorie, expusă de noi în mod succint în rîndurile de mai sus, e bazată pe două argumente (p. 150):

1. data Psaltirii Hurmuzaki și
2. lectura datei din criptograma Psaltirii Scheiene.

Psaltirea Hurmuzaki ar putea fi datată luîndu-se drept criteriu filigranul hîrtiei acestui manuscris: această hîrtie, fabricată la Veneția și avînd drept filigran o ancoră, apare în manuscrise slave din Țările romînești între 1504—1528. Psaltirea Hurmuzaki ar data, așadar, din anii 1500—1515 (p. 129—130).

Autorul omite însă să arate că acest criteriu de datare este cu totul aproximativ.

Nu avem nici o siguranță că stocul de hîrtie nu a fost întrebuințat și mai tîrziu ca 1528. La această nesiguranță se adaugă faptul că filigranul hîrtiei Psaltirii Hurmuzaki nu corespunde *exact* cu cel datat, cu care este comparat, astfel că nu putem pune nici o bază pe acest criteriu de datare.

Al doilea argument este integral nevalabil, întrucît, după cum am arătat și altădată, partea din criptograma Psaltirii Scheiene care ar putea cuprinde data este, ca și restul criptogramei, copiată sau scrisă de o mînă nedibace, întrucît mai multe litere sînt deformate. Din această cauză, data criptogramei a fost citită, pînă în prezent, în cinci feluri [1]: 1482, 1514, 1515, 1575, 1585, fără ca să putem stabili cu certitudine care din aceste lecturi este cea bună.

Lipsită, prin urmare, de o bază certă, care ar fi dat întregului edificiu un fundament absolut necesar, argumentarea lui P.P. Panaitescu atîrnă în vid.

*

Ne-am aștepta, însă, ca autorul să aducă probe documentare pentru afirmațiile sale care urmează. Constatăm, însă, că el nu aduce *nici o probă* care să confirme cît de cît afirmațiile sale privitoare la existența unui curent intern de traducere în romînește a cărților noastre religioase, în Maramureș, la sfîrșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea.

Această carență a administrării probei caracterizează întreaga expunere, astfel încît lucrarea de care ne ocupăm apare ca o înșirare de afirmații, din care nici una nu e demonstrată.

Firește că, în astfel de condiții, tezele susținute de autor sînt în întregime nefundate.

Conflictul dintre „biserica autonomă feudală, stăpînită de cneji" din Maramureș, și „episcopia slavonă", evocat de autor (p. 140 și 145), nu constituie, desigur, o probă, ci numai o ipoteză, care ar trebui confirmată printr-o documentație certă. În lipsa probei, afirmația rămîne deci nevalabilă. Și la fel, afirmația următoare, care apare ca un simplu postulat: „Pentru a afirma autonomia deplină a bisericii și mai ales față de secarea

[1] Vezi nota noastră din *SCL*, XI, 1960, p. 103.

izvorului de procurare a manuscriselor slave, s-a recurs la introducerea limbii romîne în biserică" (p. 145).

Autorul susține însă cu dreptate că începuturile scrisului în limba romînă provin din nevoi interne, afirmație pe care am făcut-o noi înșine mai de mult, în scrierile noastre (LR s. XIII—XVI, p. 52—53).

După părerea noastră, însă, această inițiativă trebuie separată de aceea care a provocat traducerea în romînește a cărților religioase. Autorul afirmă că, în statul feudal, în anumite împrejurări pe care le-am amintit mai sus, traducerea cărților de cult a putut să fie provocată de necesități interne. Desigur că nu se poate nega necesitatea pentru preoții romîni, slabi cunoscători ai limbii slavone, de a poseda traduceri ale cărților de slujbă.

Problema este însă de a vedea dacă impulsul pentru aceste traduceri vine de la Reforma lui Luther, sau nu.

★

Sînt probe peremptorii, pe care P.P. Panaitescu nu a reușit să le anuleze, că Reforma lui Luther stă la baza mișcării de traducere a cărților religioase în romînește în prima și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În primul rînd, prezența *Catehismului luteran* printre cărțile traduse în nordul Ardealului — Maramureș și faptul că *același Catehism* este prima carte romînească tipărită de Coresi, în 1559 [1].

Există trei exemplare cunoscute astăzi din traducerea romînească a *Catehismului luteran* : o versiune copiată în *Codex Sturdzanus*, o a doua, care constituie ediția lui Coresi, și o a treia, versiunea manuscrisă care a aparținut lui Iul. Marțian, și care este o copie din sec. al XVII-lea.

Cercetările au arătat că avem de-a face cu o *singură* traducere romînească, făcută în nordul Ardealului — Maramureș și păstrată în cele trei

[1] P. P. Panaitescu susține că acest *Catehism* (*Întrebare creștinească*) a fost tipărit de Coresi nu în 1551, ci în 1561. În prefața acestei cărți, Coresi spune : „și *scoasem* sfînta evanghelie" : *a scoate* înseamnă, după P.P. Panaitescu, *a publica* (p. 168). *Evangheliarul* lui Coresi datează din 1560—1561 ; prin urmare, *Catehismul* ar fi posterior acestei tipărituri și ar data din 1561, nu din 1559, cum s-a crezut pînă acum, și nu ar mai constitui prima tipăritură a lui Coresi.

Data 1559 provine din interpretarea unei însemnări dintr-o cronică săsească, scrisă la Brașov, în care ni se spune că la 12 martie 1559 Hans Benkner, judele Brașovului, dimpreună cu ceilalți senatori, a reformat biserica romînilor și a pus să li se citească *Catehismul* în romînește (ML, p. 529—530). În 1559 *Catehismul* era deci tradus și, după părerea noastră, *tipărit*.

Într-adevăr, în cărțile tipărite de diaconul Coresi, *a scoate* are sensul de „a traduce", iar pentru *a tipări* se întrebuințează chiar acest termen.

Citatele care urmează dovedesc aceasta :

„Și cu voia tuturor acestora ... noi o deadem lu Coresi diaconul ... de o *scoase* (= traduse) din limba sîrbească pre limba rumînească (Cor. 2, p. 6). Din „prefața" la aceeași lucrare : „și cu ajutoriul lui dumnezeu *tipărită* această sfîntă carte... jăluii și ded (= dădui) de le *tipării*" (op. cit., p. 1). În epilogul *Cazaniei* din 1564 : *am scos de am tipărit* (= am tradus de am tipărit)..., *și am scris cu tipariul* (= a tipări ; Bianu-Hodoș, *BRV*, I, 51), *scrisu-v-am aceste Psaltirii cu otveat*, de-am scos den Psaltirea sîrbească (= am tradus ; epilogul *Psaltirii* slavo-romîne din 1577, Bianu-Hodoș, op. cit., 64).

În consecință, în prefața *Catehismului* amintită mai sus, Coresi anunță că a *tradus* Evangheliarul, care s-a tipărit în anul viitor. Prin urmare, data *1559*, de tipărire a *Catehismului*, poate fi menținută.

copii diferite amintite, şi că versiunea originală, de care versiunea cea mai apropiată, din punct de vedere al limbii, este cea din ms. Marţian, era rotacizantă.

Prezenţa *Catehismului luteran* printre primele traduceri romîneşti de cărţi religioase constituia însă o gravă piedică pentru teoria lui P.P. Panaitescu, care exclude Reforma de la originea curentului de traduceri în limba romînă.

De aceea, el a căutat să arate că versiunea Marţian este o copie de pe tipăritura lui Coresi (p. 170), şi că, prin urmare, *Catehismul luteran* nu a figurat printre primele traduceri romîneşti de cărţi religioase.

Dar argumentele sale sînt nevalabile, după cum se va vedea numaidecît.

Există trei omisiuni, în versiunea lui Coresi, care nu se află în versiunea Marţian. De unde vine textul mai complet din această versiune?

P. P. Panaitescu socoteşte că textul complet constituie *adaosuri* ale copistului versiunii Marţian (p. 170).

Realitatea este însă alta.

Ms. Marţian ni se înfăţişează ca un text copiat de un copist incult, care introduce greşeli grosolane în copia sa (cf. ML, p. 533).

Ca teoria lui P.P. Panaitescu să fie justă, ar fi trebuit ca versiunea din ms. Marţian să fi fost copiată de un copist zelos, care a introdus rotacismul în textul pe care îl copia şi a avut grijă să completeze unele lacune din text.

Cum însă lucrurile nu stau astfel, trebuie să conchidem că explicaţia lui P.P. Panaitescu nu este justă : textul complet din ms. Marţian provine de la originalul copiat, care cuprindea pasajele întregi, iar omisiunile din ediţia lui Coresi sînt datorite neglijenţei tipografilor.

Examinarea textelor, pe care le reproducem aici mai jos, confirmă concluzia noastră :

Catehismul Marţian, ed. Crăciun (textul subliniat lipseşte în versiunea lui Coresi şi în cea din *Codex Sturdzanus*, copiată pe ediţia Coresi, v. ediţia critică din ML, p. 548—550), p. 132 : cum sînt tocmealele lui Hristos săva acela om *cire* (=cine) *crede în Hristos*, erta-i-se vor păcatalor.

p. 133 : că nevinovat nu veri fi, *şi Vererea* (= Vinerea) *să cinsteşti că iaste răstignitul domnului lui Isus Hristos*. A treia : *sărbeadză dumereca şi praznicele cele dumnezeeştile*. A patra...

p. 135 : sfînt numele al lui *Hristos* pre ajutor să-l chemăm.

În consecinţă , părerea lui P.P. Panaitescu că versiunea din ms. Marţian e copiată pe ediţia Coresi e nefundată [1].

*

Un alt indiciu al propagandei reformate este prezenţa lui *filioque* în Psaltirea Scheiană. Am arătat mai de mult, cu suficiente argumente, că acest adaos provine dintr-o carte luterană (LR s. XIII—XVI, p.197—199).

[1] Asupra posibilităţii introducerii rotacismului într-un text nerotacizant, vezi observaţiile noastre din *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 750—751.

Considerațiile lui P. P. Panaitescu că „filioque" într-o carte ortodoxă ar fi o probă a „supremației bisericii catolice asupra celei maramureșene, în 1494" (p. 146) nu e de natură a modifica explicația noastră, întrucît ele constituie o simplă presupunere, pe cînd afirmația noastră se bazează pe fapte controlate științific.

★

Închizînd lucrarea lui P. P. Panaitescu, rămînem cu impresia unei încercări neizbutite de a explica ivirea primelor traduceri românești de cărți religioase exclusiv prin criterii interne. Pentru ca teza aceasta să fie dovedită, ar trebui produse probe documentare incontestabile; în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu vedem cum ar putea fi înlăturate probele peremptorii ale acțiunii Reformei lui Luther asupra românilor ardeleni, atît în prima cît și în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. În această privință, dovezile documentare ale acestei acțiuni sînt extrem de numeroase, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, și binecunoscute. Mărturiile din prefețele sau epilogurile cărților tipărite de Coresi, *Paliei* de la Orăștie sau din textul *Cărții de cîntece* din 1570—1573 sînt peremptorii și nu lasă nici o îndoială asupra acțiunii Reformei printre românii ardeleni.

Pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea, P. P. Panaitescu obiectează că „nu avem nici o dovadă istorică, deși istoria Maramureșului este destul de bine cunoscută în secolul al XVI-lea, despre pătrunderea luteranismului la Românii din Maramureș" (p. 122).

De fapt, Reforma lui Luther a fost adoptată, la început, de populația maghiară și de coloniile săsești din Ungaria și Transilvania; în vecinătatea Maramureșului, menționăm centrele reformate din comitatele Zips, Saros și din Bistrița, în special cele din orașele Kaschau, Leutschau și Leibitz (ML, p. 541; LR s. XIII—XVI, p. 60—61). Th. Huszti, care a propagat Reforma în Maramureș, venea din aceste centre.

★

Vom spune, în concluzie la cercetarea noastră, că Reforma lui Luther stă în mod neîndoios la originea curentului de traducere în limba română a cărților religioase, în prima și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

CONTRIBUȚII LA STABILIREA TEXTULUI AUTENTIC AL POEZIEI *LUCEAFĂRUL*

DE

FLORA ȘUTEU

În nr. 6/1960 al revistei „Limba romînă" prof. I. Crețu, continuînd seria rectificărilor privitoare la ediţiile Eminescu, se ocupă de una dintre ultimele poezii scrise de Eminescu înainte de îmbolnăvirea sa — *Luceafărul* — fără îndoială, cea mai desăvîrşită creaţie a marelui poet. Prof. Crețu se îndepărtează însă de data aceasta de la linia urmată mai înainte, ocupîndu-se nu de detaliile textului publicat în ediţia Perpessicius, ci de o problemă de principiu în legătură cu *Luceafărul*. Prof. Crețu intervine în controversa dintre diverşii editori ai lui Eminescu vrînd să răspundă la întrebarea: reprezintă textul *Luceafărului* publicat de Maiorescu, în ed. I din 1883, ultima voinţă a lui Eminescu sau este un text în care criticul de la Junimea a intervenit cu modificări substanţiale, pentru a îmbunătăţi ceea ce rămăsese nerevăzut de poet? Problema s-a ivit din cauză că, între forma sub care îşi tipăreşte Eminescu prima oară poezia în *Almanahul Societăţii „Romînia Junǎ"* de la Viena, în aprilie 1883, deci înainte de primul acces al bolii sale, produs în iunie 1883, şi forma în care apare poezia în prima ediţie a lui Maiorescu, în decembrie 1883, există multe şi importante diferenţe. Pînă în prezent editorii lui Eminescu s-au împărţit în două tabere. Cei mai mulţi au acordat încredere deplină ediţiei Maiorescu. Din această categorie face parte şi prof. I. Crețu. Alţii însă, îndoindu-se de autenticitatea textului din această ediţie au publicat textul din *Almanah*. Dintre aceştia face parte acad. Perpessicius, care-şi argumentează pe larg poziţia în notele critice ale ediţiei sale [1]. D. Mazilu, alt editor al lui M. Eminescu, reproducea şi el, în ediţiile sale din 1937 şi 1940, aceeaşi versiune. Prof. I. Crețu nu aminteşte în expunerea d-sale ediţiile Mazilu, deşi ele sînt ediţii critice şi au în introducere un amplu comentariu cu privire la textul *Luceafărului*, publicat

[1] Pentru mai buna cunoaştere a problemei, precum şi pentru înţelegerca poziţiei prof. Crețu, vezi „Limba romînă", nr. 6, 1960.

de Maiorescu. Neadresîndu-se acestor ediții, prof. Crețu nu reține firește nici argumentele lui Mazilu și cade în eroarea de a atribui lui Eminescu forma următoare a versului 117 :

*Pe **vițele-i negre** de păr,*

din ediția Maiorescu, în locul formei cu topică inversă din *Almanah* :

*Pe **negre vițele-i** de păr.*

În acest caz nu se poate presupune o modificare a lui Eminescu deoarece versul în cauză apare cu topica schimbată față de *Almanah*, mai întîi în *Convorbiri literare*, de unde Maiorescu îl adoptă în această formă.

Asupra faptului că la baza textului din *Convorbiri literare* stă, nu un manuscris eminescian, ci versiunea din *Almanah*, este de acord și prof. Crețu [1].

Convorbirile literare publică poezia în august 1883, imediat după îmbolnăvirea poetului, menționînd faptul că reproduc forma publicată de *Almanah*. Cît de fidel s-a făcut această reproducere se constată din exemplul de față și din altele care vor urma. Versul 117, modificat în felul acesta de *Convorbiri literare*, a fost apoi răspîndit, datorită lui Maiorescu, și în edițiile ulterioare, cu excepția unora mai circumspecte cum sînt acelea ale lui Perpessicius și Mazilu.

Bazîndu-se deci pe fapte nu îndeajuns de bine controlate, prof. Crețu nu reușește să înlăture îndoiala cu privire la autenticitatea textului publicat de Maiorescu, și aceasta cu atît mai mult cu cît d-sa nu arată că Maiorescu a introdus destul de multe modificări în poeziile lui Eminescu, cu prilejul publicării lor în volum. Aceste modificări nu se sprijină pe nici un manuscris al poetului și reprezintă, probabil, încercarea criticului de a îndrepta ceea ce i se păruse confuz sau umbrit de imperfecțiune în forma eminesciană.

Așa stau lucrurile cu versul din *Venere și madonă* :

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi
negri-adînci ca marea,
*Și sărut a tale mîne **și-i întreb** de poți ierta*

a cărei parte finală Maiorescu o modifică astfel

*...**și te-ntreb** de poți ierta,*

formă care nu există în nici un manuscris al poetului. Complementul direct în versul lui Eminescu erau *ochii* (iubitei), iar în versiunea „îndreptată", probabil de Maiorescu, *iubita*.

Aceeași situație revine și în versul din *Împărat și proletar*, în care se descrie trecerea Cezarului prin mulțime :

Al undelor greu vuiet, vuirea de granit
A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înșală;
*Poporul **loc îi** face tăcut și umilit*

În *Convorbiri literare*, vol. VIII, 1874, nr.9, p. 363, versul ultim se tipărește cu o greșeală de tipar : *lor* în locul cuvîntului *loc*. Maiorescu,

[1] *Op. cit.*, p. 50.

crezînd că acest *lor* aparține poetului și că se datorește unei greșeli de acord a pronumelui, corectează pe *lor* (îi) în *lui* (îl), creînd astfel un acord perfect între adjectivul posesiv și determinatele sale, dar schimbînd cu totul sensul versului: [Al undelor greu vuiet]... *Poporul* ***lui*** [al Cezarului] ***îl*** *face tăcut și umilit.*

În ediția Maiorescu apar multe asemenea modificări. Deși ele nu ating amploarea intervențiilor de care este suspectat Maiorescu cu privire la textul *Luceafărului*, totuși ne lasă să bănuim și aici o intervenție din partea lui, cel puțin în ceea ce privește unele deosebiri dintre prima versiune tipărită și ediția sa. Aceasta cu atît mai mult cu cît, fapt cu totul semnificativ, dar neobservat de prof. Crețu, în ed. a II-a Maiorescu (1885), în textul *Luceafărului* apar modificări noi față de ediția I.

Versul 76 apare în forma:

Și ***mumă-mi este*** *marea*

în loc de:

Și ***mumă-mea*** *e marea,*

iar versul 267 este redat în forma:

Văzu *ca-n ziua cea de-ntîi*

în loc de:

Vedea *ca-n ziua cea de-ntîi,*

cum apăruseră aceste versuri atît în *Almanah*, în *Convorbiri literare*, cît și în ed. I Maiorescu și cum se poate citi în manuscrisele poetului. De unde au apărut aceste noi forme? Se mai poate pune problema, în cazul lor, a existenței unui manuscris eminescian aflat în posesia lui Maiorescu și necunoscut de noi, manuscris care să reprezinte ultima voință a poetului? Un răspuns categoric afirmativ cred că este foarte greu de dat. Dacă aceste modificări ar proveni din acel manuscris eminescian, ele ar fi apărut în ediția I, o dată cu majoritatea celorlalte modificări.

S-ar mai putea face însă și altă supoziție. După apariția ediției I, publicată de Maiorescu, Eminescu revine, relativ însănătoșit de la sanatoriul de lîngă Viena. El cunoștea ediția Maiorescu, căci oferise un exemplar medicului curant al sanatoriului, la despărțire, în februarie 1884[1]. N-a propus cumva el însuși aceste modificări noi sau nu cumva a acceptat, cel puțin, propunerile venite din partea lui Maiorescu? Pînă acum nu există nici cel mai mic indiciu în acest sens. În intervalul dintre apariția ediției I și a celei de-a II-a, deci între anii 1883—1885, Eminescu le apare tuturor cunoștințelor sale apatic, lipsit de orice interes pentru activitățile sale anterioare, lunecînd din ce în ce mai adînc în tenebrele nebuniei [2]. Din însemnările atît de meticuloase ale lui Maiorescu nu reiese nici un fel de colaborare între el și poet în această privință. În plus, toate edițiile Maiorescu reproduc prefața ediției I, care atrăgea atenția asupra faptului că textele publicate apar fără ultimele retușări ale poetului.

[1] Vezi G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, ed. a III-a, p. 391.
[2] *Ibidem*, p. 391—392.

Avînd în vedere toate cele spuse mai sus, cred că este pe deplin justificată rezerva cu care, ultimii editori ai lui Eminescu, Mazilu și acad. Perpessicius, au privit textul tipărit de Maiorescu.

Acad. Perpessicius manifestă încredere deplină față de textul publicat în *Almanah*.

Iată ce spune d-sa despre originalul pierdut al acestei versiuni, deci despre manuscrisul care, în cazul că s-ar descoperi, ar trebui să constituie unicul izvor de editare a acestei poezii:

„Originalul acestei versiuni..., valoros, ca orice relicvă eminesciană, *este sigur* că nu ne rezervă nici o surpriză, *fie de conținut*, *fie de formă* [s.m.][1]". Avînd în vedere aceste constatări ale editorului, este de la sine înțeles că cititorul se așteaptă să găsească în ediția Perpessicius reproducerea integrală a versiunii din *Almanah*, dar confruntarea textelor arată că între ediția Perpessicius și versiunea din *Almanah* sînt multe deosebiri asupra cărora editorul nu spune nimic. Urmărind paralel versiunea din *Almanah* și textul ultim aflat în manuscrisele autografe ale poetului (ms-ele 2261 și 2260, așa incomplet cum este) am ajuns la concluzia că ediția Perpessicius s-a abătut, în unele cazuri în mod nejustificat, de la textul de bază stabilit de ea, creînd un text definitiv[2] cu elemente străine de voința poetului și datorate formelor tipărite ulterior, fără controlul lui.

În această categorie cred că intră următoarele deosebiri dintre ediția Perpessicius și versiunea din *Almanah*:

ed. Perpessicius	*Almanah*
O. I 172/2:	
v. 122 *Marmoreele* ***brațe***	*...brață*
O. I 179/24:	
v. 368 *Și ea l-a prins în* ***brațe***	*...brață*
În ambele cazuri cuvîntul rimează cu *față*	
O. I 178/29:	
v. 342 *Hyperion* ***se-ntoarse***	*...se-ntoarsă*
Cuvîntul rimează cu *revarsă*	
O. I 174/10:	
v. 194 *Pe gînduri* ***totdeauna***	*...totdeuna*
O. I 175/18:	
v. 234 *Căci mi le* ***împle*** *plînsul*	*...umple...*
O. I 179/5:	
v. 349 *Și* ***împle*** *cu-ale ei sclntei*	*...umple*
O. I 172/5:	
v. 125 ***Dar*** *ochii mari și minunați*	*Doar...*
O. I 173/19:	
v. 171 *S-a rupt din locul* ***lui*** *de sus*	*...lin...*

[1] M. Eminescu, *Opere*, vol. II, p. 444.

[2] În textologia sovietică se face distincție între textul de bază și textul definitiv al unei ediții critice. Prin text de bază se înțelege cea mai autentică sursă de editare. Acesta devine text definitiv prin înlăturarea tuturor denaturărilor și erorilor. Vezi recenzia publicată de I. Rizescu și V. Solomon cu privire la Вопросы текстлогии, în „Limba romînă", nr. 5, 1959, pp. 105—110.

Ediția Perpessicius adoptă în cele mai multe din situațiile pomenite mai sus (exceptînd pe *împle* din versurile 234 și 349) formele din versiunea publicată de *Convorbiri literare*, despre care editorul afirmă, în vol. II, p. 451 a ediției sale, că „reproduce, cu *mici și neînsemnate* (s.m.) schimbări de ortografie și punctuație, versiunea din *Almanah* a *Luceafărului*". Apare, cred evident faptul că ediția Perpessicius greșește constatînd numai existența unor deosebiri *minime* între *Almanah* și *Convorbiri*.

De aceea, analizînd diferențele citate, cred că, se poate cere corectarea acestei ediții pe baza versiunii din *Almanah*.

Se impune, în primul rînd, introducerea într-un text definitiv al *Luceafărului* a formei de plural *brață*, caracteristică vorbirii din Moldova și dintr-o mare parte a Transilvaniei. Ea apare în versiunea din *Almanah* și în ultimul manuscris al poeziei (2261). În *Convorbiri literare*, forma *brațe* reprodusă de ediția Perpessicius este mai de grabă o grafie căci adeseori *Convorbirile* notează pe *ă* prin *e*, fără nici un semn diacritic. Aceeași explicație se poate da și în cazul perfectului indicativ *se-ntoarsă*, formă care de asemenea trebuie respectată, deși în *Convorbiri* și, de aici, în ediția Perpessicius, apare scris *se-ntoarse*.

Dovada o fac următoarele cazuri :

O. I 56/23 : *cară* din *Impărat și proletar*, scris *carĕ* în ms. 2285, iar în *Convorbiri literare* : *care*. Această grafie a indus în eroare și pe prof. Crețu, determinîndu-l să propună modificarea ediției Perpessicius după forma — simplă grafie, cred eu — din *Convorbiri* [1].

O. I 31/11 : *pahară* din *Epigonii*, scris de Eminescu *pahară* (în ms. 2257) iar în *Convorbiri literare*, *pahare*, deși rimează cu *primăvară*.

O. I 155/33 : *pahară* din *Scrisoarea a IV-a*, care apare în ms. 2282 sub forma *pahară*, iar în *Convorbiri literare*, *pahare*, cum recomandă și prof. I. Crețu, în „Limba romînă", nr. 5, 1960, p. 50, deși rima o formează adjectivul *amară*.

O. I 44/11 : *popoară* din *Egipetul*, care apare scris de Eminescu, în ms.-ele 2257 și 2259 : *popoară*, iar în *Convorbiri literare*, *popoare*, formă pe baza căreia prof. I. Crețu, în „Limba romînă" nr. 3, 1960, p. 53, corectează ediția Perpessicius, deși și aici la rimă este *desfășoară*.

O. I 91/7 : *popoară* din *Strigoii*, scris de Eminescu *popoară* în ms. 2262, dar reprodus de *Convorbiri literare popoare* și recomandat sub această formă de prof. I. Crețu în „Limba romînă", nr. 1, 1960, p. 91.

În toate aceste cazuri ediția Perpessicius a procedat foarte bine corectînd textul din *Convorbiri* pe baza ultimelor manuscrise autografe, pentru că formele regionale amintite aparțin lui Eminescu. El le folosește adeseori pentru a crea, cu ajutorul lor, rime perfecte în locul unor asonanțe. În cazul poeziei *Luceafărul* greșeala ediției Perpessicius constă tocmai în faptul că s-a abătut de la acest principiu, optînd pentru formele din *Convorbiri literare*, în detrimentul celor din *Almanah*, deși subliniază fidelitatea cu care *Almanahul* a reprodus manuscrisul eminescian.

[1] Vezi „Limba romînă", nr. 6, 1959, p. 59.

Aceeași greșeală o face ediția Perpessicius și în cazul formei populare și arhaice *totdeuna*, care apare astfel în ms. 2261, dar pe care *Convorbirile* o redau prin varianta *totdeauna*, precum și în cazul locuțiunii adverbiale *în zădar*, pe care *Convorbirile* o reproduc, poate tot printr-o simplă omisiune a semnului diacritic, sub forma *în zadar*.

Atît în cazul folosirii desinenței nominale în varianta ei literară *-e*, în locul celei regionale, *-ă*, sau a sufixului verbal *-să* sub forma sa literară *-se*, cît și în cazul preferinței pentru formele *totdeauna* și *în zadar*, ar putea fi dată și explicația, poate mai plauzibilă, deși aparent paradoxală, a „literarizării" sau adaptării chiar de către revista ieșeană a formelor regionale moldovenești folosite de poet. Faptul e posibil dacă avem în vedere că Eminescu își publică poeziile în plină perioadă de muntenizare a scrierilor publicate de moldoveni [1].

Neexistînd nici un indiciu că, în acest text, formele „literarizate" aparțin poetului, pe cînd formele regionale apar atît în ultimul ms. autograf, cît și în singurul text tipărit care a avut la bază un ms. al poetului (versiunea din *Almanah*), cred că se exclude orice posibilitate de selecție în cazurile pomenite mai sus, respectarea celor două izvoare fiind singura admisă de normele științifice ale unei ediții critice [2].

Dacă totuși acad. Perpessicius a preferat formele cu aspect literar din *Convorbiri literare*, aceasta corespunde cu părerea unora dintre cei mai buni editori ai lui Eminescu printre care se află și acad. G. Călinescu. După acesta „o ediție critică a lui Eminescu are nevoie, întîi de toate, de un criteriu estetic" sau, cu alte cuvinte, de „un text fără ciudățenii, pentru romînii de pretutindeni, așa cum ni-l închipuim fixat de un Eminescu trăit pînă în epoca bătrîneții lui Caragiale" [3]. Fără să formuleze cu aceeași hotărîre acest principiu, ediția Perpessicius l-a aplicat deseori, ca în cazul formelor amintite mai sus din poezia *Luceafărul*.

Uneori însă, ce e drept mult mai rar, ediția Perpessicius unifică formele folosite de poet, dar nu în sensul „literarizării" lor, ci în sensul păstrării caracterului arhaic sau popular al vocabularului eminescian. În această situație se află forma *împle* din *Luceafărul*. În poeziile lui Eminescu verbul *umple* apare sub două forme, folosite însă inconsecvent chiar în manuscrisele *Luceafărului*. În ms-ul 2261 pe ff. 198 și 206 apare *împle*, iar pe ff. 203 și 210, *umple*. Cele două forme apar și în versiunea tipărită în *Almanah*, dar ediția Perpessicius reproduce numai pe *împle*, punîndu-l deci și în versurile 234 și 349, unde, în *Almanah*, apare *umple*. Dacă pentru versul 234, editorul poate găsi sprijin în ms-ele 2261 și 2275^{B}, unde d-sa menționează existența acestei forme, deși mie o lecțiune sigură mi se pare foarte dificilă, pentru versul 349 ms-ul 2261 conține forma *umple*. În ambele cazuri ediția Perpessicius ar trebui corectată după versiunea din *Almanah*, asupra căreia nu există, în cazul de față, motive de îndoială.

[1] Vezi observațiile interesante făcute de Luiza și Mircea Leche, în *Limba romînă*, nr. 2, 1961, p. 156 și urm.

[2] De la aces' principiu se abate și ediția Mazilu, care admite formele *brață* și *se-ntoarsă*, dar înlocuiește pe *totdeauna*, *în zădar* și *împle* prin corespondențele literare din *Convorbiri*.

[3] M. Eminescu, *Poezii*, ediție întocmită și comentată de G. Călinescu, p. 10.

În ceea ce privește restul modificărilor pe care le propun mai departe, pe baza deosebirilor amintite mai sus,cred că se poate constata din reproducerea unui context mai larg că ele sînt justificate nu numai de considerente editoriale, ci și de o anumită idee poetică.

1. *Doar* în loc de *dar*, în v. 125 :

El vine trist și gînditor
Și palid e la față.
***Doar** ochii mari și minunați*
Lucesc adînc, himeric.

Dar apare mai întîi în *Convorbiri literare* și este una din multele greșeli de tipar ale revistei.

Cu excepția edițiilor Scurtu, Ibrăileanu și Mazilu, toate celelalte, inclusiv edițiile Maiorescu și bineînțeles Perpessicius, reproduc greșeala de tipar din *Convorbiri literare*, înlocuind adverbul cu sens restrictiv *doar* prin conjuncția adversativă *dar*. În versiunea din *Almanah* și în ms-ul 2261, apare însă adverbul *doar*. În manuscris, el a fost corectat cu roșu, peste adversativul *Ci*, scris mai înainte. Dacă se urmărește strofa citată în formele ei succesive din variante, se constată că, la început, poetul a construit imaginea poetică bazîndu-se pe o formulă sintactică adversativă, dar, probabil nefiind mulțumit de ea, el a transformat-o într-o construcție cu valoare restrictivă, în care contrastul dintre înfățișarea eterică, marmoree, imobilă a lui Hyperion și pătimașa lui frămîntare interioară, pe care numai ochii o trădează, este mai bine reliefat.

2. În versul 171, cred că pronumele *lui* trebuie înlocuit prin *lin* :

Și se tot duce... S-a tot dus.
De dragu-unei copile,
*S-a rupt din locul **lin** de sus*
Pierind mai multe zile.

Începînd cu ediția Maiorescu, toate edițiile reproduc acest vers, înlocuind adjectivul *lin* prin adjectivul posesiv *lui*, deși atît în *Almanah* cît și în *Convorbiri literare* apare adjectivul *lin*. Ms-ul 2261 nu ne-a putut lămuri, scrisul fiind neciteț. Acad. Perpessicius indică în variante lecțiunea *lui*. Prin urmare acad. Perpessicius, interpretează forma din *Almanah* ca o greșeală de tipar. În cazul acesta rămîne ciudată afirmația d-sale cu privire la fidelitatea cu care în *Almanah* s-a reprodus manuscrisul eminescian. Deosebirea dintre *lui* și *lin* constituie evident mai mult decît o „surpriză" și ea ar fi trebuit semnalată în aparatul critic, de vreme ce se dau calificative atît de favorabile acestei versiuni [1].

Aceasta cu atît mai mult cu cît în *Almanah* există și alte forme, care au fost, pe bună dreptate, interpretate ca greșeli de tipar și pe care ediția

[1] Vezi mai sus p. 264.

Perpessicius le corectează, de asemenea fără nici un comentariu. Acesta este cazul versurilor 369 :

0.I 179/25 *Miroase florile* ***argintii***

și 378 :

0.I 181/2 *Alunecînd* ***pe-o*** *rază*

care apar în *Almanah* în formele :

Miroase florile a r g i n ț i i

și

Alunecînd pe rază,

neatestate în manuscrise.

În ceea ce privește însă versul 171, pe care l-am menționat mai înainte, situația este oarecum diferită.

În acest vers adjectivul *lin* aduce alte semnificații pentru poezie decît posesivul *lui*. Lumea astrală reprezintă în poezie simbolul *seninătății*, al *liniștii eterne*, pe care, pentru o oră de dragoste pămîntească, Hyperion vrea să le sacrifice, rupîndu-se din locul *lin* al acestei seninătăți.

Evident că asemenea aprecieri nu pot să constituie unicul criteriu al unei interpretări filologice, pentru care cel mai sigur rămîne tot principiul respectării textului de bază stabilit. O intervenție pe baza manuscriselor cred că este, în cazul de față, greu de făcut, avînd în vedere că ele nu oferă pentru acest cuvînt o posibilitate sigură de lecțiune [1].

Cu cele cîteva propuneri făcute aici nu se epuizează toate faptele de limbă din această poezie care trebuie luate în discuție în urma confruntării textului din *Almanah* cu cel din ediția Perpessicius. Am amintit numai :

1. Forme regionale sau literare ale unor cuvinte a căror păstrare în textul definitiv se impune, deoarece ele apar atît în textul de bază stabilit cît și în ultimul manuscris autograf.

2. Înlocuiri de cuvinte care trebuie interpretate ca greșeli de tipar ale edițiilor ulterioare, față de textul de bază.

Au rămas în afara cercetărilor mele unele forme regionale și forme caracteristice epocii de tipul lui : *vreai*, *ferestii*, *ceriu* etc., în legătură cu care există contradicții între textul de bază și manuscrisele autografe. Discutarea lor încadrîndu-se în tema generală a interpretării raportului dintre grafie și formele arhaice și regionale la Eminescu nu m-a preocupat de astă dată. De asemenea am lăsat la o parte, în vederea altei cercetări, problemele de punctuație.

Se impune concluzia că în lucrările *Dicționarului Eminescu*, care se pregătește la Institutul de lingvistică din București, se poate face abstracție de textul reprodus de ediția Maiorescu, deoarece acesta rămîne un text dubios, cel puțin din anumite puncte de vedere, dar nu se poate ignora respectarea textului publicat în *Almanahul „Romîniei June"*. Raportată la acest text, ediția Perpessicius are nevoie de unele corectări.

[1] Ediția Mazilu adoptă și ea forma acestui vers din ediția Maiorescu, menționînd însă pe *lin* în subsol.

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

AL. ANDRIESCU

1. Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii?

Cultivarea limbii s-a ivit o dată cu prima preocupare conștientă a vorbitorilor pentru exprimarea corectă și frumoasă, chiar dacă nu s-a desfășurat în mod organizat decît mult mai tîrziu. Limba literară, pe care o definim ca „aspectul cel mai desăvîrșit al limbii întregului popor" [1], nu este altceva decît rezultatul unei acțiuni îndelungate și susținute de cultivare a limbii. Dacă privim problema din perspectiva istoriei limbii literare, ni se pare util să distingem, orientîndu-ne după obiectivele care trebuiau sau trebuie atinse, două etape mai importante în această acțiune : formarea limbii literare și desăvîrșirea și treptata ei îmbogățire în toate stilurile. Într-o anumită perioadă istorică, în cazul limbii romîne din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea, cultivarea limbii se confunda, așadar, cu acțiunea de fixare a normelor limbii literare în fonetică, morfologie, sintaxă și vocabular. În a doua perioadă, care se întinde, în cazul limbii romîne, de pe la mijlocul secolului trecut pînă în vremea noastră, prin cultivarea limbii literare se înțelege perfecționarea și îmbogățirea normelor constituite în prima etapă și difuzarea lor în cercurile cele mai largi ale vorbitorilor. Creșterea preciziei, clarității și expresivității, atribute stilistice de prim ordin, sprijinirea înnoirilor chibzuite, în lexic și sintaxă mai ales, respingerea formelor, cuvintelor și construcțiilor care contravin structurii limbii noastre sau îi știrbesc frumusețea, toate acestea sînt cîteva din cele mai importante obiective care stau în fața acțiunii de cultivare a limbii literare în etapa actuală.

2. În ce constă, după părerea dv., o greșeală de limbă?

Greșelile de limbă nu trebuie reduse, după cum se vede clar și din cele spuse pînă aici, numai la abaterile de la corectitudinea gramaticală în cel mai strict înțeles al cuvîntului. Lipsa acordului gramatical, o con-

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Limba literară — Privire generală*, în „Limba romînă", nr. 6/1954.

structie sintactică necorectă, topica străină, întrebuințarea improprie a unui termen etc. sînt identificate cu ușurință ca greșeli de limbă și, în general, evitate de vorbitorii cu un anumit grad de instrucție. În afara unor greșeli ca cele amintite, mai sînt altele, la fel de grave, care pot dăuna dezvoltării normale a limbii literare. Astfel de greșeli devin evidente numai raportate la specificul stilului în care apar. În această categorie trebuie încadrate toate formele de abuz în folosirea unor termeni, chiar dacă nu s-ar putea face nici o obiecție cu privire la corectitudinea lor ca formă, încadrare morfologică și înțeles. Ne referim la aglomerarea arhaismelor și regionalismelor sau a imaginilor, cîteodată construite și foarte liber, ceea ce duce la ermetism în unele scrieri literare și la aglomerarea neologismelor în unele scrieri științifice, în unele articole de critică literară și de artă în general sau chiar în alte specii publicistice. După cum vedem, greșelile de limbă trebuie judecate în cadrul stilului respectiv — ne referim întotdeauna la stilurile limbii — pentru că există, după cum s-a atras tot mai insistent atenția în ultima vreme, o serie de deosebiri importante de la un stil la altul. Aceste diferențieri, date de funcțiile diferite ale stilurilor, impun altă măsură în întrebuințarea termenilor sau a imaginilor într-un stil sau în altul.

Dacă, în general, folosirea unei imagini plate nu poate fi calificată ca greșeală, ea va fi judecată, pe bună dreptate, ca atare într-o poezie. În schimb, întrebuințarea unei imagini care se bazează pe asocierea inedită a două cuvinte, puse într-un raport de determinare surprinzător: *luna moale* (Eminescu, *Călin*), *seara răzvrătită* (Arghezi, *Testament*), care ne impresionează atît de mult în poezie, ar suna straniu în alte stiluri decît în cel beletristic. Într-o scriere științifică s-ar putea vorbi chiar, în situații asemănătoare, de întrebuințarea improprie a termenilor. Ar putea fi citate numeroase exemple de astfel de opoziții stilistice. Într-un tratat de istorie, scris în stil științific, nu vom putea întrebuința o imagine asemănătoare cu aceea foarte plastică folosită de Ion Neculce în *Letopisețul* său „pace sulemenită". Într-o scriere polemică o astfel de imagine poate fi apreciată ca foarte reușită. Topica liberă, care conduce la așa-numitele cazuri de „dislocare", după cum le numesc unii cercetători [1], contribuie în poezie la obținerea unor efecte artistice remarcabile. Procedeul este folosit, cu multă măiestrie, de Tudor Arghezi. In stilul științific și chiar în cel publicistic, cînd, în cazul din urmă, nu există vreo motivare artistică rezultată din înrudirea cu stilul beletristic, aceste „dislocări" trebuie socotite ca greșeli de limbă. Exemple numeroase citează acad. Al. Graur în *Note de cultivare a limbii*. 1. *Despre „dislocarea" grupurilor de cuvinte*, în revista Limba romînă, nr. 3/1960.

Din cele spuse pînă aici rezultă că trebuie considerate greșeli atît abaterile de la normele generale ale limbii, cît și abaterile de la normele speciale ale stilurilor respective. Tot ceea ce dăunează frumuseții limbii, expresivității ei, ținîndu-se seama de specificul stilului respectiv, trebuie condamnat cu aceeași severitate ca și o greșeală obișnuită de limbă, rezul-

[1] Vezi Ion Coteanu, *Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană*, în Revista Universității „C.I. Parhon", Filologie, nr. 2—3, 1955.

tată din nerespectarea normelor gramaticale. În discutarea greșelilor de limbă nu pot fi aplicate aceleași criterii în toate stilurile. Identificarea greșelilor de limbă, într-o scriere literară mai ales, trebuie făcută cu cea mai mare circumspecție, în cadrul unei analize stilistice temeinice, cu raportări obligatorii și la conținutul operei respective.

3. Cine trebuie să se ocupe de cultivarea limbii?

Cultivarea limbii literare trebuie să satisfacă nevoile maselor de vorbitori care își însușesc, cu ajutorul limbii literare, bunurile culturii și ale științei. Astăzi, cu ajutorul ziarelor, revistelor, cărților ideologice, beletristice, științifice, prin școli, radio, teatru, cinematograf etc., normele limbii literare se difuzează cu mare repeziciune. Răspîndirea lor în rîndurile tot mai largi ale vorbitorilor impune extinderea acțiunii de cultivare a limbii, pentru a asigura însușirea corectă a acestor norme și pentru a se preîntîmpina eventualele alunecări în direcții dăunătoare acestui scop fundamental. Momentul corespunde ca importanță cu acela din secolul trecut, cînd se punea problema îmbogățirii limbii literare cu neologismele reclamate de progresul culturii și tehnicii, se căutau soluțiile cele mai bune de adaptare a acestor împrumuturi la sistemul limbii noastre și se eliminau variantele fonetice și gramaticale învechite sau regionale. Pentru un număr mare de vorbitori, care își însușesc astăzi normele limbii literare și-și îmbogățesc vocabularul cu termeni noi, se ivesc greutăți la fel de mari. De aceea, datoria tuturor acelora care lucrează în sectoarele menționate mai sus, scriitori, oameni de știință și de artă, profesori, gazetari, activiști culturali etc., este de a-i sprijini pe acești vorbitori în însușirea corectă a normelor limbii literare. În secolul trecut, acțiunea de cultivare a limbii, în momentul cînd se definitivau normele limbii literare, i-a găsit uniți, într-un efort comun, pe toți intelectualii. Astăzi, cînd aceste norme, îmbunătățite, sînt însușite de masa vorbitorilor limbii noastre, grija pentru cultivarea ei trebuie înscrisă printre preocupările de frunte ale tuturor acelora care, prin munca lor, pot sprijini această acțiune.

4. Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de știință, cadrele didactice, gazetarii, tehnicienii și, în general, intelectualii în acțiunea de cultivare a limbii noastre?

Dacă, așa cum am văzut, la cultivarea limbii pot aduce o contribuție valoroasă un număr mare de vorbitori, în rîndul acestora intrînd, pînă la urmă, toți intelectualii și, în anumite domenii speciale, chiar tehnicienii, rolul lor ne apare diferit de la o categorie la alta, în funcție de specificul muncii pe care o practică. Într-un fel poate contribui un scriitor sau un publicist la cultivarea limbii, în alt fel un om de știință, într-un mod deosebit un tehnician și altfel un profesor sau un actor, ca să nu pomenim decît cîteva categorii profesionale mai importante. Nu vom încerca să

facem nici un fel de ierarhizare a contribuției pe care o pot aduce categoriile citate la îmbogățirea limbii literare și la difuzarea normelor ei. Ținem să atragem atenția doar asupra faptului că în timp ce unii au un rol creator în această acțiune — scriitorii, oamenii de știință, tehnicienii, care pot introduce anumite inovații în limbă, ne referim în primul rînd la îmbogățirea vocabularului — ceilalți contribuie mai ales la difuzarea normelor limbii literare.

Contribuția adusă de scriitori la dezvoltarea limbii literare și, implicit, la cultivarea ei, este viu discutată în ultima vreme. Rolul literaturii nu poate fi limitat numai la difuzarea normelor limbii literare, după cum au afirmat unii cercetători, care încearcă să nege sau să minimalizeze contribuția creatoare a scriitorilor în domeniul limbii literare [1]. Valorificarea artistică, în operele literare, a unui mare număr de cuvinte sortite altfel la o viață obscură în paginile literaturii vechi, în graiuri sau în terminologia tehnică, conduce nu numai la lărgirea sferei de circulație a cuvintelor respective, ceea ce ar fi încă destul de mult, dar și la îmbogățirea lor cu sensuri noi, figurate, care se pot impune ca elemente obișnuite, cu sau fără valoare poetică, în vorbirea curentă. Este de la sine înțeles că o anumită libertate cu care tratează scriitorii limba, în vederea obținerii efectelor artistice urmărite, nu îndreptățește abuzul, sub orice formă s-ar manifesta. În cazul lui Eminescu, sau al altor mari creatori, Arghezi, de pildă, citați de acei care vor să justifice libertatea deplină a scriitorilor în mînuirea limbii, este evidentă intenția artistică și ar fi absurd să etichetăm ca „greșeli de limbă" anumite inovații care sporesc valoarea versului respectiv. Din nefericire sînt și situații cînd „inovațiile" scriitorilor nu pot fi acceptate, nici măcar în cadrul stilului beletristic, pentru că nu reușesc să-i sporească expresivitatea. Astfel de exemple sînt, de fapt, simple greșeli de limbă și trebuie respinse.

Stilul beletristic exercită o influență mare asupra altor stiluri și, în primul rînd, asupra celui publicistic. Stilul criticii literare, de exemplu, înrudit prin obiectul analizei cu cel beletristic, are, în același timp, legături puternice cu stilul publicistic și cu cel științific. Reportajul este o specie gazetărească și literară totodată. Exemplele de interferență în cadrul stilurilor limbii literare ar putea fi bineînțeles înmulțite. Toate acestea ne conduc la concluzia că, din punctul de vedere al influențelor și înrudirilor stilistice, criticii literari și de artă în general, precum și gazetarii ocupă un loc în preajma scriitorilor în acțiunea de cultivare a limbii. Interferențele stilistice de care am vorbit pot genera însă, mai ușor, în scrierile lor, o serie de exagerări și de nepotriviri ca cele semnalate mereu la rubricile de cultivare a limbii: termeni de prisos, împrumutați sau creați, exces de imagini, o anumită tendință de încărcare a frazei, topica prea liberă etc. Ținînd seama de răsunetul larg pe care îl au astfel de scrieri în rîndurile cititorilor, limba lor trebuie să fie cît mai îngrijită, fără elemente de prisos sau prea căutate.

[1] Vezi, în special, contribuția acad. Al. Graur în această privință: *Studii de lingvistică generală*, cap. *Limba literară* și *Limba literaturii artistice*, variantă nouă, Editura Academiei R.P.R., 1960.

Oamenii de știință și tehnicienii au un rol important în acțiunea de cultivare a limbii. Acesta se afirmă, în primul rînd, în contribuția pe care o aduc la îmbogățirea vocabularului cu terminologia științifică și tehnică necesară. Literatura științifică va răspîndi, o dată cu terminologia de specialitate, și normele limbii literare. Corectitudinea gramaticală, sobrietatea care condamnă orice exces, deci și pe acela rezultat din folosirea unei terminologii rebarbative, claritatea sînt calități indispensabile oricărei scrieri științifice. Problema centrală care stă înaintea acestor vorbitori rămîne, însă, tot aceea a terminologiei de specialitate, în continuă creștere, paralel cu dezvoltarea științei și tehnicii. Împrumuturile directe, calchierile, derivarea și compunerea ridică probleme adeseori foarte dificile în fixarea terminologiei științifice și tehnice în momentul de față. Oamenii de știință și tehnicienii ar trebui să se ocupe mai îndeaproape de modul în care muncitorii, majoritatea vorbitorilor în ramurile de activitate practică, își însușesc terminologia științifică și tehnică. Diferitele cursuri și școli de calificare profesională ușurează mult această muncă.

Ne-am oprit, în aceste rînduri, mai ales asupra rolului pe care îl au, în acțiunea de cultivare a limbii, vorbitorii care își valorifică munca în scris. Fără îndoială, însă, că este extrem de importantă, din punctul de vedere care ne interesează aici, și activitatea altor categorii profesionale. Ne gîndim, în primul rînd, la activitatea membrilor corpului didactic. Însușirea corectă a normelor ortoepice, ortografice, gramaticale și îmbogățirea vocabularului cu termenii științifici și tehnici se realizează mai întîi prin școală. Socotim, de aceea, că ar trebui găsite mijloacele de colaborare cele mai potrivite între toate aceste variate categorii de vorbitori, care să asigure, în condițiile cele mai bune, sub conducerea lingviștilor, răspîndirea normelor limbii literare.

Acad. AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, I, Limba latină, ediţia a treia, revăzută şi adăugită,

Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 227 p.

Primul volum din binecunoscuta *Istorie a limbii romîne* a acad. Al. Rosetti a ajuns la a treia ediţie, un fapt demn de toată atenţia căci el arată creşterea numărului de cititori interesaţi de problemele evoluţiei limbii naţionale şi consacră în acelaşi timp o cercetare căreia autorul i-a acordat ani de studiu.

Înţelegînd necesitatea confruntării punctelor de vedere din lingvistica actuală, acad. Al. Rosetti a introdus în cartea sa o mare cantitate de informaţii recente, restructurînd bibliografia în aşa fel încît cititorului i se oferă indicaţii foarte noi asupra stadiului general de cercetare a latinei, lingvisticii romanice şi romînei. Datorită orizontului pe care îl dă informaţia la zi, în ediţia de faţă constatăm, alături de explicaţii şi precizări de amănunt, interesante clarificări de metodă. Descrierea unei stări de limbă şi compararea romînei cu limbile romanice au fost îmbogăţite prin ideea de a se urmări structura fonologică a latinei în raport cu aceea a limbii romîne: „Progresele cercetărilor structurale — anunţă prefaţa — fac posibilă astăzi introducerea unui capitol cuprinzînd o privire generală asupra evoluţiei sistemului fonologic al limbii latine şi a sistemului fonologic al limbii romîne, menită să ne lămurească asupra structurii limbii romîne" (p. 6). Tot prefaţa ne informează şi asupra modului cum înţelege autorul să opereze cu factorii extralingvistici, asupra faptului că, pe lîngă factorul intern, existent în sistemul limbii, a fost luat în consideraţie şi factorul „de natură socială (politică, economică), care provoacă deplasarea limbilor, fenomenele de substrat şi suprastrat, amestecul limbilor etc." (p. 6, cf. p. 57). Combinarea criteriilor mai sus amintite face din cartea sa, cum subliniază autorul însuşi, o istorie a limbii şi o gramatică istorică în acelaşi timp. Indiferent de acest detaliu, prezenţa celor doi factori domină în mod evident expunerea şi stabileşte concepţia studiului din primele rînduri ale lucrării, căci introducerea se deschide cu o definiţie genealogică a limbii romîne, caracterizată ca fiind însăşi „latina vorbită neîntrerupt în partea orientală a imperiului roman,.." (p. 39).

Factorul intern — continuitatea esenţei de structură dintre latină şi romînă — se îmbină în această definiţie cu localizarea în spaţiu — deci cu un criteriu extralingvistic de natură politico-socială.

Informaţiile, de natură istorică din introducere, numeroase şi succint expuse, au rolul de a fixa cadrul necesar înţelegerii chestiunilor de limbă şi de a stabili terminologia şi punctul general de vedere pe care se plasează autorul. În acest fel trebuie judecate, după părerea noastră, paragrafele referitoare la latina vorbită, la „unitatea" latinei vulgare, la originile limbii şi literaturii latine, la grupul apenino-balcanic, la metoda ro-

manistului, precum şi acela în care se reproduce, după R. A. Hall, schema genealogică a romanicei orientale (p. 50).

În această parte a lucrării sale, acad. Al. Rosetti se pronunţă pentru denumirea de latină „vorbită", eventual latină „a conversaţiei" sau „populară" în loc de latina „vulgară", păstrînd însă şi termenul din urmă care trebuie înţeles ca opus lui „savant" (p. 52). Aşa se explică menţinerea denumirii în fragmentele în care se analizează „unitatea" sau se dă definiţia latinei vulgare. Considerînd latina vulgară ca „un ansamblu de tendinţe ale limbii vorbite, realizate, în timp şi în spaţiu, după împrejurări", ca „o limbă omogenă, foarte apropiată de limba oglindită în inscripţiile din epoca imperială", autorul arată totuşi că face distincţie între latina vorbită, numită şi „a conversaţiei cotidiene" sau „populară" şi cea vulgară, de vreme ce prin vulgară trebuie să se înţeleagă în primul rînd „ansamblul de tendinţe ale limbii vorbite" etc. Potrivit cu această definiţie, latina vulgară reprezintă de fapt o limbă comună, adică o abstracţiune, ale cărei realizări concrete legate — în definiţia citată — de ideea de timp şi spaţiu, nu pot fi perfect omogene, cel puţin din punct de vedere teoretic. Cred, de altminteri, că nici în practică ideea de omogenitate perfectă nu se susţine, căci, după cum notează acad. Al. Rosetti, „latina „vulgară", „populară", „vorbită" sau „a conversaţiei curente" cuprinde deci o serie de variaţii, potrivit împrejurărilor" (p. 51). Dacă am considera latina vulgară drept limba latină comună întregului imperiu roman pînă la sfîrşitul secolului al IV-lea, atunci toate variaţiile care îi modifică omogenitatea nu mai constituie decît simple concretizări ale acestei limbi comune, înţeleasă ca o abstracţiune. Păstrînd unii termeni din definiţia autorului, latina vulgară ar deveni, după propunerea noastră: „un ansamblu de tendinţe ale limbii latine, cu deosebire ale celei vorbite, a căror caracteristică principală este relativa lor stabilitate pînă în secolul al IV-lea".

Semnul egalităţii între latina vulgară şi latina, considerată limbă comună, exclude referirea explicită la diferenţierea acestei limbi după clasele sociale, considerînd că proporţia de fapte lingvistice de acest fel este nesemnificativă. Pe de altă parte, interpretarea latinei vulgare ca o limbă comună, în sensul mai sus arătat, are avantajul că lămureşte multe din definiţiile conceptului, dînd într-un fel dreptate lui Schuchardt, a cărui părere, reluată de C. Battisti, o prezintă şi acad. Al. Rosetti (p. 56). Susţinînd că latina vulgară nu este „o singură limbă, ci un număr de stări de limbă, de la primele monumente de limbă latină şi pînă la monumentele de limbă romanică", Schuchardt pare a fi înţeles latina vulgară ca o limbă comună, într-un fel asemănător cu cel definit mai sus, deşi nu o spune explicit. Evident că nici părerea lui V. Pisani, confruntat de acad. Al. Rosetti cu Schuchardt (p. 56), nu mai apare ca eroare deşi V. Pisani înţelege prin latina vulgară „latina diferenţiată în graiuri locale, după provincii" (p. 56). Într-adevăr este posibil ca latina să se fi diferenţiat în graiuri locale, fiind totodată şi limbă comună.

Apare deci ca perfect justificată ideea acad. Al. Rosetti de a nu renunţa la conceptul de unitate vorbind despre latina vulgară. D-sa se opreşte chiar la termenul de limbă comună, spunînd că unitatea latinei vulgare s-a menţinut „atît timp cît puterea centrală a avut posibilitatea să impună o limbă comună întregului imperiu roman" (p. 56). Termenul de limbă comună are însă în acest pasaj un sens concret, la care aş propune să se renunţe din motivele înşirate mai înainte.

Diferenţierea dialectală a latinei comune (vulgare) este nu numai posibilă, ci şi reală, dacă admitem împreună cu acad. Al. Rosetti existenţa grupului lingvistic apenino-balcanic, descris în volumul I, p. 44—46. Gruparea romînei cu dalmata, cu dialectele italiene din centrul şi sudul Italiei (abruzzez, pugliez) şi cu albaneza, grupare incontestabilă din punct de vedere lingvistic, reprezintă o arie dialectală aparte în teritoriul Romaniei, a cărei existenţă se plasează în mod normal *înainte* de secolul al IV-lea, căci după această dată ar fi fost greu să se fi continuat cu regularitate legăturile dintre regiunile apenino-balcanice.

Asemănările dintre idiomurile din acest grup nu se pot explica, după cum subliniază foarte clar acad. Al. Rosetti — „prin dezvoltarea în aceeaşi direcţie, dar independentă, care se observă uneori la dialectele ce derivă dintr-o limbă primitivă comună" (p. 44). Aşadar, ca arie lingvistică distinctă, grupul apenino-balcanic în care se păstrează *ŭ*, în care caracterul surd al oclusivelor *p, t, k, cl* se dezvoltă în acelaşi fel etc., constituie o fragmentare dialectală a latinei, anterioară secolului al IV-lea. Concluzia aceasta nu corespunde însă cu ceea ce dau inscripţiile. După ele, latina se înfăţişează pînă tîrziu ca o limbă omogenă, cum arată recent H. Mihăescu în studiul său *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*. Faptul nu ni se pare însă hotărîtor, mai exact, concluzia aceasta, perfect valabilă pentru situaţia inscripţiilor, nu poate răsturna concluzia scoasă din compararea idiomurilor din aria apenino-balcanică, pentru că inscripţiile nu reproduc decît fragmente de limbă, nu limba vorbită, ci formulele consacrate de tradiţie în care se strecoară ici colo elemente ale limbii cotidiene. Totodată, inscripţiile nu dau posibilitatea precizării frecvenţei fenomenelor atestate şi se poate foarte bine ca, din acest punct de vedere, o „eroare" din Galia să aibă cu totul altă valoare faţă de aceeaşi „eroare" în Dacia.

În această configuraţie mi se pare foarte indicată prezentarea sistemului fonologic al limbii latine, cu care se deschide partea de fonetică a volumului.

Schiţa sistemului fonologic latinesc este înfăţişată pe scurt sub forma unei descrieri a inventarului de foneme, a principalelor opoziţii, a celor mai frecvente variante şi combinări. Partea aceasta a expunerii, conţinînd utile precizări şi sugestii (*gu* e o variantă, nu un fonem, diferitele tipuri de *l* constituie un singur fonem, *l*; *n* velar este o variantă a lui *n* etc.) lasă însă pe cititor cu impresia că e scrisă prea concis, lucru întrucîtva explicabil dacă ţinem seama că elementele principale ale sistemului sînt reluate ca puncte de sprijin cînd se prezintă, mai departe, sistemul fonologic al limbii române actuale. Aici se dau şi indicaţii de cronologie relativă în legătură cu sistemul vocalic românesc, ale cărei momente principale sînt, după acad. Al. Rosetti, secolul IV-V cînd *ŏ* şi *ŭ* latini se unesc într-un singur timbru vocalic, secolul V—VI, cînd *e* şi *ae* latini se diftonghează în *ie* şi secolul VI—VII, cînd *e* şi *o* accentuaţi trec la *ea* şi *oa* (p. 63).

Constituirea diftongilor coboritori cu *i* este plasată după acest moment, cînd, probabil, se nasc şi vocalele mediale *ă* şi *î*, asupra cărora nu se dau însă indicaţii cronologice.

Capitolul de fonetică se continuă cu descrierea evoluţiilor sunetelor latineşti în cele româneşti după metoda tradiţională. După aceeaşi metodă se discută în general şi morfologia, păstrîndu-se clasificarea obişnuită a substantivelor latineşti în cele cinci declinări şi a verbelor din latină în cele patru conjugări. O reconsiderare a acestei stări de lucruri ar fi binevenită din partea latiniştilor noştri, fiindcă o serie de indici arată că latina a manifestat foarte devreme tendinţe de unificare a flexiunii nominale şi a celei verbale. Astfel, după A. Ernout (*Morphologie historique du latin*, Paris, 1945), substantivele şi în genere numele tind să se grupeze încă din epoca istorică de o parte în seria celor cu tema în *-a-* şi *-o/e-* şi de altă parte în seria celor cu tema în consoană şi sonantă (*op. cit.*, p. 28), iar sistemul verbal, la rîndul lui, arată încă din perioada cînd tema de infectum se opune temei de perfectum tendinţa de a da derivatelor verbale o flexiune unitară, restrîngîndu-le caracterul autonom (*op. cit.*, p. 179). O morfologie a latinei, revăzută după criteriile lingvisticii actuale, ar impune firească şi multe modificări în tratarea evoluţiei ei spre limba română, deşi va trebui să se menţină încă multe elemente tradiţionale pentru a pune de acord descrierea evoluţiei cu modul cum concepem astăzi gramatica românească. Iată, între altele, de ce autorul lucrării recenzate de noi nu putea să se îndepărteze de linia urmată de multă vreme în cercetările de istorie a limbii. Raportarea la categoriile gramaticale în fiinţă astăzi impun deci modul de tratare a morfologiei. Cu toate acestea, autorul a inovat

şi aici faţă de ediţiile anterioare, introducînd formarea cuvintelor la morfologie.

În schimb, spre deosebire de Gramatica Academiei, acad. Al. Rosetti menţine la sintaxă analiza valorilor pe care le au cazurile, modurile şi timpurile în contexte, analizează funcţiile şi dezvoltarea articolului, ale pronumelui şi chiar preferinţa pentru diminutive a latinei vorbite în acest capitol, unde mai întîlnim şi ,,particulele" (prepoziţiile şi conjuncţiile). La particule se găsesc relaţii despre atribute, complemente, diferitele propoziţii introduse prin conjuncţii.

Capitolul de vocabular, construit pe schema: ,,termeni păstraţi numai în limba romînă" — ,,termeni care au în limba romînă alt sens decît în celelalte limbi romanice", nu-şi propune, după cum se vede, să trateze toate chestiunile de lexic, ci să schiţeze numai individualitatea limbii romîne în comparaţie cu celelalte limbi romanice. De aceea, cititorul nu găseşte aici nici discutarea fondului principal lexical al latinei, nici clasificări ale cuvintelor pe domenii, nici aprecieri prea dezvoltate asupra poziţiei unor termeni în vocabularul romînesc din trecut sau de astăzi. Şi tot din acest motiv, acad. Al. Rosetti respinge după o cercetare amănunţită interpretările semantice mai vechi date de S. Puşcariu lui *cale, cărare, punte, răbda*, prin care lingvistul clujan încercase la vremea sa să înfăţişeze într-un anumit fel traiul strămoşilor romînilor.

Cu observaţia din urmă ajungem la altă caracteristică a volumului recenzat, căci autorul lui nu reduce analiza locului pe care îl are limba romînă între celelalte limbi romanice numai la vocabular. În toate capitolele importante se dau relaţii de acest fel. Prezentarea, după H. Mihăescu, a inovaţiilor realizate pînă în secolul al IV-lea într-un scurt capitol (p. 169—170) are tocmai acest scop.

Volumul I al *Istoriei limbii romîne* este aşadar în ediţia actuală studiul fondului latin al limbii romîne, comparat în principalele sale elemente cu celelalte limbi romanice. În acelaşi timp, volumul discutat conţine baza reactualizată a întregii lucrări, pe care desigur acad. Al. Rosetti o va republica după interesantele principii aplicate în cercetarea elementului latin.

I. Coteanu

AL. GRAUR, **Studii de lingvistică generală**, variantă nouă,

Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 515 p.

Lucrarea acad. Al. Graur reprezintă o dezvoltare a studiilor de teorie a limbii, publicate de autor prima dată în volumul din 1955. Volumul din 1960 poartă indicaţia «variantă nouă», şi nu «ediţia a II-a», căci pe lîngă faptul că s-au adăugat cîteva capitole (*Limbă şi gîndire, Legea negării negaţiei, Materialism şi idealism, Agnosticismul, Şcoala neolingvistică, Ce este lingvistica marxistă*), au fost amplificate şi capitolele din prima variantă, iar materialul a fost reorganizat în ansamblu.

Studii de lingvistică generală constituie rodul unor vechi preocupări ale autorului şi al permanentei sale străduinţe de a interpreta fenomenele limbii din punctul de vedere al filozofiei materialist-dialectice. Lucrarea acad. Al. Graur reprezintă o importantă contribuţie în această direcţie, ea fiind la noi prima lucrare de mari proporţii care dezbate problemele fundamentale ale teoriei limbii. Aşa cum arată autorul în prefaţă, ea nu este un manual de lingvistică generală. Un manual are obligaţia să cuprindă toate problemele disciplinei şi, mai ales, să prezinte soluţiile general admise. Dar, după cum se ştie, nu există încă soluţii unice în toate problemele lingvisticii generale, chiar în lucrările lingviştilor care se situează pe poziţiile filozofiei marxiste.

Prezentînd de fiecare dată părerile cercetătorilor, acad. Al. Graur face propuneri noi şi interesante pe care le susţine cu ajutorul unui material de fapte bogat şi variat.

Cu privire la metoda de tratare a problemelor, încă la apariţia primei variante a *Studiilor de lingvistică generală*, unii recenzenţi şi-au exprimat părerea că autorul nu trebuia să plece de la principiile generale filozofice a căror aplicare să o caute în lingvistică, ci de la faptele de limbă pe care să le analizeze în lumina filozofiei marxiste, fără a arăta însă ce plan ar trebui urmat. Dar de vreme ce autorul şi-a însuşit un mod de a gîndi dialectic şi o concepţie materialistă — indiferent de faptul dacă formulează sau nu explicit teza filozofică pe care se bazează — el trebuie să cerceteze faptele de limbă condus de această concepţie, avînd prezente în minte legile şi categoriile materialismului dialectic. Istoria lingvisticii cunoaşte cazuri de cercetători care, fără să-şi dea seama sau fără voia lor, au ajuns să descopere în limbă aspecte dialectice. Este, între altele, cazul lui I. A. Baudouin de Courtenay, care a sesizat unitatea dialectică dintre static şi dinamic în limbă, al lui Ferdinand de Saussure, care a formulat ideea interdependenţei elementelor limbii şi al lui Albert Sechehaye, care a înţeles unitatea dialectică dintre individual şi general. Dar nici unul nu a ştiut să meargă pînă la capăt şi adesea, aşa cum e cazul cu Ferdinand de Saussure, au întunecat printr-o interpretare idealistă înţelegerea dialectică. Astăzi, cînd sîntem înarmaţi cu filozofia materialismului dialectic, nu mai putem începe cercetarea limbii la întîmplare. Ar fi greşit însă dacă am limita cercetarea lingvistică la exemplificări ale tezelor filozofice şi nu am ţine seama de specificul fenomenului studiat, de categoriile şi legile sale.

De altfel, în lingvistica generală, ca şi în cazul oricăror cercetări teoretice, nu se poate pune alternativa: inducţie sau deducţie. Metoda folosită în *Studii de lingvistică generală* nu este o deducţie în sensul obişnuit al termenului, ci aşa-numita «deducţie analitică». Deducţia analitică merge de la general la general. Analizînd categoria de interdependenţă în limbă, acad. Al. Graur nu ajunge la particular şi individual ci tot la o categorie — la sistem — deci la general. Acelaşi e procesul cercetării şi în alte capitole: noul şi vechiul duc la lămurirea raportului dintre sincronie şi diacronie şi a productivităţii, forma şi conţinutul — la noţiunea de formă internă şi de semn lingvistic, legea în general la formularea legilor specifice limbii etc.

Aşadar lucrarea acad. Al. Graur nu reprezintă — după cum în mod greşit s-a înţeles uneori — exemplificări lingvistice aduse tezelor filozofice generale, ci elaborarea unor categorii de bază ale lingvisticii marxiste. Rezultatele obţinute în lucrarea analizată aici, ca şi în alte studii lingvistice orientate în acelaşi fel demonstrează că aceasta este calea cea mai sigură de descoperire a specificului şi a legilor celor mai generale ale limbii.

Studii de lingvistică generală se împart în cinci secţii: *Categorii şi legi filozofice în aplicarea lor la lingvistică, Limbă şi gîndire, Legile limbii, Limbă şi societate* şi *Metode, concepţii, atitudini*.

În cadrul primei secţii (p. 17—200) autorul examinează aspectele dialectice ale limbii. Interdependenţa internă a elementelor limbii (p. 18—77) îmbracă aspectul de sistem atît în interiorul fiecărui compartiment cît şi în relaţiile dintre compartimente. Caracterul sistematic al limbii este privit în legătură cu procesul de comunicare: el duce la economie de material, uşurează învăţarea şi înţelegerea limbii. Analiza dezvăluie formele specifice ale sistemului în fiecare compartiment, caracterul său istoriceşte schimbător şi evoluţia lui progresivă. Capitolul urmăreşte raporturile sistematice şi de durată; ulterior, în articolul „Influenţa reciprocă a elementelor limbii" din *Probleme de lingvistică generală, vol. III*, p. 83—94, autorul a cercetat şi alte forme ale legăturii dintre elementele limbii.

În afară de exemplele folosite în cursul demonstraţiei, teza întăririi continue a caracterului sistematic al limbii se evidenţiază în istoria formării conjugării a IV-a în limba latină; analiza conjugării verbului *fero* demon-

strează că un element al nucleului fondului principal lexical rezistă mai mult timp tendinţei de sistematizare, iar paragraful *Etimologie multiplă* (p. 67—77) ilustrează ideea că elementele unei limbi nu trebuie privite izolat, ci în legătură cu alte elemente din aceeaşi limbă sau din limbi străine. Sînt convingătoare exemplele care arată că forma sonoră a unui cuvînt este produsul mai multor influenţe convergente. În alte cazuri, însă, noţiunea de etimologie este întrucîtva prea mult extinsă. Orice cuvînt suferă influenţe diverse care aduc modificări de sens, dar prin aceasta nu se poate afirma că originea lui este în mai multe cuvinte. E cazul tuturor antonimelor care se influenţează reciproc : etimonul lui *defect* este lat. *defectus* cu toate nuanţele lui de sens şi chiar dacă în precizarea etimologiei ne referim şi la lat. *qualitas* nu putem spune că are etimologie multiplă. Toponimicul *Beneventum* se explică din lat. *bene* + *eventus*. Că acest cuvînt a înlocuit un mai vechi *Maleventum*, greşit interpretat, aceasta nu mai este o problemă de etimologie multiplă ci de istorie a toponimiei.

În capitolul *Mişcarea şi dezvoltarea limbii* (p. 77—104) se urmăreşte lupta dintre vechi şi nou şi specificul ei în limbă : noul îşi face loc fără explozii. În semantică adesea învinge sensul nou, dar la cuvintele din fondul principal sensul vechi poate să persiste. Se analizează şi poziţiile extremiste şi la fel de condamnabile, ale puriştilor, care sînt împotriva neologismelor, şi ale acelora care vor să inoveze cu orice preţ.

Teza că noul poate să apară la început ca o greşeală e ilustrată prin categoria cuvintelor rău formate (ex. *ciclotron* sau *cinerama*) şi care prind. Ideea ar putea fi urmărită pe un plan mai larg şi în alte compartimente. Analiza introducerii vocalei *o* în locul vocalei *e* la substantivele latine de tipul Nom.-*us*, Gen.-*oris* arată modul concret al pătrunderii treptate a noului în limbă.

În acest capitol un paragraf este dedicat problemelor *sincroniei* şi *diacroniei* (p. 83—87). Este combătut punctul de vedere greşit al lui F. de Saussure, care separă în mod absolut sincronia de diacronie. Nu se explică însă suficient cauzele acestei poziţii, care îşi au izvorul în considerarea elementelor limbii ca valori produse de sistem. Altfel poziţia metafizică a lui Saussure apare greu explicabilă.

Înţelegerea dialecticii sincroniei şi diacroniei duce la concluzia că şi în lucrările de descriere a limbii punctul de vedere istoric trebuie să fie prezent, prin scoaterea în evidenţă a categoriilor productive şi neproductive.

În capitolul *Unitatea şi lupta contrariilor* (p. 105—117) acad. Al. Graur arată că, în ceea ce priveşte limba, se pot deosebi trei categorii de contradicţii şi anume :

a) Contradicţii lingvistice în sînul societăţii, pe plan mondial şi pe plan naţional, manifestate prin lupta dintre dialecte sau lupta dintre mai multe limbi care se vorbesc pe acelaşi teritoriu. Socotim că era bine să se acorde aici un spaţiu mai mare aspectului strict lingvistic al problemei (de ex. bilingvismul în multiplele sale forme).

b) Contradicţii în interiorul limbii, care nu privesc o anumită limbă, ci limba în general. Se cuprind aici contradicţiile dintre aspectul general şi cel individual în interiorul cuvîntului şi al vorbirii, precum şi contradicţiile dintre gîndire şi elementele lingvistice prin care ea este exprimată.

c) Contradicţiile în interiorul compartimentelor limbii : între fonemele aceluiaşi cuvînt, între omonimele lexicale sau gramaticale. Nu se aminteşte însă nimic despre contradicţiile dintre compartimentele limbii (de ex. opoziţia dintre numărul tipurilor de procedee sintetice şi acela al procedeelor analitice). O exemplificare a contradicţiilor în semantică se face în paragraful *Polarizarea sensurilor* (p. 112—117).

În acelaşi capitol este combătută ideea lui L. Hjelmslev, care preconizează o limbă „liberă de contradicţii". De fapt Hjelmslev nu a ajuns atît de departe, ci a cerut doar ca descrierile limbilor să fie lipsite de contradicţii, fapt care a stîrnit nedumerirea lingviştilor : o descriere ştiinţifică a limbilor trebuie să reflecte şi aspectele lor contradictorii.

În capitolul *Schimbări cantitative şi schimbări calitative* (p. 117—127) se analizează specificul saltului calitativ în limbă, salt treptat, fără explozie. După părerea autorului, un criteriu după care se poate determina existenţa saltului în limbă este acela al înţelegerii textelor: acolo unde există texte dintr-o perioadă mai veche, care nu pot fi înţelese, trebuie să se presupună că s-a petrecut un salt.

Autorul explică salturile fără explozie din limbă prin specificul funcţiei de comunicare. Aceasta este desigur adevărat, dar natura saltului în genere este determinată de natura contradicţiilor a căror rezolvare este. Ar fi fost bine dacă la acest capitol se făcea legătura cu cele spuse despre raporturile dintre nou şi vechi în limbă, despre faptul că noul nu apare brusc şi din nimic ci este o prelucrare a vechiului.

Sînt deosebit de interesante consideraţiile privitoare la istoria limbii romîne. Analizînd schimbările petrecute în trecerea de la limba latină la limba romînă, autorul ajunge la concluzia că saltul care marchează formarea limbii romîne s-a petrecut mai devreme, comparativ cu limbile romanice de apus, şi a durat mai mult timp.

Paragraful *Note cu privire la influenţa unei limbi asupra alteia* (p. 123—127) scoate în evidenţă faptul — puţin discutat şi uneori negat — că o limbă, împrumutînd trăsături sau elemente dintr-o limbă străină, le poate extinde dincolo de graniţele lor în limba de origine. Apare mai puţin organică legătura dintre această problemă şi restul capitolului, datorită faptului că despre *cantitate* şi *calitate* s-a amintit prea puţin.

În capitolul *Negarea negaţiei* (p. 127—132) se aduc exemple din diferite compartimente ale limbii, care ilustrează evoluţia limbii în spirală. S-ar putea reproşa autorului că acordă prea mult spaţiu combaterii tezei greşite după care litota ar constitui un caz de negare a negaţiei. Fiind o lege generală a tuturor limbilor, negarea negaţiei trebuia urmărită în ansamblul sistemului. În acest fel s-ar fi putut evidenţia, cu material lingvistic, legătura dintre legea negării negaţiei, legea unităţii şi luptei contrariilor şi evoluţia prin salturi de la o calitate la alta.

În capitolul *Întîmplare şi necesitate* (p. 132—149) se urmăresc aceste perechi de contrarii ca şi raportul dintre individual şi general în limbă. Autorul combate teoriile metafizice, care admit existenţa fie numai a individualului fie numai a generalului, precum şi teza saussuriană care separă în mod absolut aceste perechi de contrarii.

Se distinge un individual ocazional şi unul permanent, precum şi mai multe trepte ale generalului. Acad. Al. Graur defineşte norma lingvistică ca fiind media necesară a abaterilor, a accidentelor. Necesarul îşi croieşte drumul printre accidente, iar ceea ce la început apare drept abatere poate deveni normă, dacă inovaţia se dovedeşte utilă limbii.

O exemplificare interesantă a felului în care acţionează în limbă întîmplarea este conţinută în paragraful *Cum apar noi forme gramaticale* (p. 140—149), în care se arată că formele noi nu apar pentru a îmbrăca un conţinut nou, ele existau de mai înainte, produse de jocul influenţelor reciproce dintre elementele limbii. Apar astfel mai multe variante pentru o singură categorie. Acolo unde o variantă dobîndeşte un conţinut nou, o nuanţă nouă de sens, ea se menţine, iar formele sinonime sînt înlăturate. Se dovedeşte astfel încă o dată că în limbă nu se creează forme «ex nihilo» ci se dau funcţii noi unor elemente existente.

Pe larg se dezbate în lucrarea acad. Al. Graur problema *formei şi conţinutului* în limbă (p. 149—201). Se consideră că forma este complexul sonor şi organizarea lui, iar conţinutul îl formează sensurile lexicale şi gramaticale. Sunetele nu sînt decît materialul din care e constituită forma. Pornind de la acest punct de vedere se constată că există modificări de sens independent de formă, ceea ce corespunde concepţiei materialist-dialectice. Apar însă şi schimbări în latura sonoră a cuvîntului, care se produc independent de modificările sensului. După părerea autorului, nu se poate vorbi în asemenea

cazuri de modificarea formei cuvîntului : ea are loc numai atunci cînd se schimbă întreaga organizare a cuvîntului (ex. *chelner* e înlocuit de *ospătar*) în dependenţă de modificările de sens. Nu se poate nega totuşi că trecerea de la lat. *aqua* la fr. *eau* înseamnă o modificare a formei. Nici un sunet din cuvîntul latin nu s-a păstrat în cel francez. Diferenţa între cele două exemple e alta : în primul caz modificarea e oarecum bruscă, se produce o întrerupere a continuităţii, în timp ce în al doilea caz modificarea s-a realizat treptat. Totuşi exemplele din această a doua categorie nu infirmă legea dialectică a raportului dintre conţinut şi formă. În limbă, ca şi în alte fenomene, forma are independenţă relativă faţă de conţinut şi legi specifice de evoluţie.

Şi cu privire la acest capitol s-ar putea obiecta autorului că nu scoate în evidenţă legătura dintre categoriile analizate : problema formei şi a conţinutului se leagă de sistem, de contradicţii interne, de salturi şi de legea negării negaţiei. Astfel, de pildă, toate exemplele de negare a negaţiei se referă la rezolvarea contradicţiei dintre conţinutul semantic şi forma sonoră de exprimare a lui, ceea ce constituie o dovadă a justeţei interpretării date de acad. Al. Graur noţiunilor de conţinut şi formă în limbă.

În acest capitol se discută şi problema formei interne (p. 160—170), pe care autorul o defineşte ca fiind un anumit mod de organizare a complexului sonor pentru a corespunde sensului exprimat (p. 160). Date fiind frecventa folosire a acestei noţiuni în istoria lingvisticii şi interpretările ei diferite ar fi fost utilă o scurtă prezentare a lor. Se discută procedeele de dobîndire a formei interne şi căile prin care ea se pierde. Mai importantă însă din punctul de vedere al lingvisticii generale şi prea puţin analizată este problema raportului dintre sens, forma internă şi complexul sonor. Se arată doar cum o modificare de sens poate să ducă la o modificare a formei interne.

Ideea, combătută de autor, după care pierderea formei interne ajută procesului de abstractizare nu e total greşită dacă ne referim la cuvintele onomatopeice care, pierzînd caracterul imitativ, pot exprima şi noţiuni abstracte (vezi mai jos, p. 283).

În problema mult dezbătută a caracterului de semn al cuvîntului s-au conturat două poziţii : pe urmele lui Ferdinand de Saussure unii structuralişti consideră cuvintele semne care nu se deosebesc prin nimic de semnale ; după părerea altor lingvişti, cuvîntul nu prezintă nici una din caracteristicile semnului. Acad. Al. Graur consideră cuvîntul un semn de un tip deosebit, avînd numai funcţia de comunicare şi care, datorită acestei trăsături, are caracter sistematic. În cuvînt funcţia semnului o îndeplineşte complexul sonor (semn al noţiunii) căci sensul reflectă realitatea şi „oglindirea nu e semn" (p. 173).

Se ştie că F. de Saussure a introdus în lingvistică ideea „arbitrarului semnului lingvistic". După apariţia *Cursului de lingvistică generală* au avut loc discuţii aprinse cu privire la natura semnului lingvistic şi la relaţiile lui cu noţiunea şi cu realitatea. Exprimînd diferitele păreri şi argumentele aduse, acad. Al. Graur consideră că nici una nu poate fi admisă în întregime, deoarece toate privesc limba în mod static. Din punctul de vedere al determinării formei sonore în raport cu conţinutul există o permanentă mişcare şi, datorită ei, o gradaţie neîntreruptă între determinat şi nedeterminat. Limba tinde să mărească numărul cuvintelor cu formă parţial motivată (compuse şi derivate) care întăresc sistemul. *La originea graiului sunetele au fost condiţionate de conţinut* arată autorul în paragraful care poartă acest titlu (p. 186—196). Ideea esenţială este aceea că, în procesul muncii colective, sunetele-semnale au dobîndit un conţinut nou, devenind cuvinte a căror formă sonoră era motivată de conţinut.

Capitolul despre conţinut şi formă se încheie cu paragraful *Influenţa formei asupra conţinutului* (p. 196—200) legat organic de paragraful *Raportul dintre formă şi conţinut în limbă* (p. 151—160), cu care ar fi trebuit să formeze o unitate. În acest paragraf noţiunile de *conţinut* şi *formă* sînt luate într-un

sens mai larg. Astfel se consideră că formă este şi rima şi ritmul. Exemplu clar e *hirav* devenit *firav* şi care totodată a început să însemne ,,slab", ,,subţire", precum şi în genere exemplele de etimologii populare. În ceea ce priveşte felul cum interpretarea dată formei unui cuvînt face să se modifice o anumită comportare, problema îşi are locul mai curînd în capitolul *Limbă şi societate.*

Secţia a II-a a cărţii poartă titlul de *Limbă şi gîndire*; ea este o noutate faţă de prima variantă. Înainte de a trata probleme specifice raportului dintre limbă şi gîndire autorul examinează pe scurt funcţiile limbii: comunicativă, denominativă şi expresivă. Pe bună dreptate se insistă asupra priorităţii funcţiei de comunicare. Nu reiese însă clar legătura dintre funcţia denominativă şi cea expresivă. Critica adusă celor care supraestimează importanţa funcţiei expresive, credem că se aplică într-adevăr la latura artistică a ei, dar mai puţin la tendinţa de exprimare a afectivităţii.

În raportul dintre limbă şi gîndire autorul înţelege prin gîndire ideile pe care le avem de exprimat (p. 201); ,,nu gîndirea, ci gîndurile, ideile sînt conţinutul limbii" (p. 207). Această afirmaţie este justificată, căci acad. Al. Graur are în vedere, în primul rînd, aspectul dinamic al legăturii dintre limbă şi gîndire. Că autorul pune pe primul plan caracterul de proces al legăturii ne-o dovedeşte şi faptul că precizarea de mai sus o întîlnim la capitolul despre contradicţii (p. 109) unde se vorbeşte despre motorul dezvoltării limbii. Dar accepţia dată de acad. Al. Graur gîndirii se justifică mai de grabă în raportul vorbire — gîndire. În vorbire apare contradicţia dintre ideile particulare şi mijloacele existente, care se rezolvă prin crearea de noi elemente în sistem: tot ce este în limbă (ca sistem) a fost mai înainte în vorbire.

Dacă luăm însă limba ca structură în raport cu gîndirea, va trebui să înţelegem prin gîndire tot ceva în sensul structurii, adică nu idei particulare, ci categorii. Dacă, de pildă, se dezvoltă subordonarea relativă prin pronume, aici intervin nu numai ideile de exprimat, ci un anumit fel general de a gîndi; dacă se dezvoltă construcţia condiţională, aceasta e rezultatul organizării superioare a *tipului* de raţionament ipotetic etc.

Două paragrafe sînt consacrate unor chestiuni de semantică: *Sensul cuvîntului* (p. 209—212) şi *Schimbările de sens* (p. 212 — 219). Autorul face o grupare a schimbărilor de înţeles după cauzele care le provoacă, de natură externă şi internă. Concluzia este că, deşi putem grupa schimbările sensurilor în legătură cu viaţa oamenilor, totuşi nu putem ajunge la legi ale semanticii (p. 218—219). O astfel de afirmaţie ni se pare însă prea categorică. Chiar dacă nu s-a realizat aproape nimic în descoperirea unor legi strict semantice, teoretic trebuie să admitem posibilitatea elaborării lor. De altfel, acad. Al. Graur arătînd (la p. 241) că e necesar să se descopere legile de dezvoltare ale vocabularului şi structurii gramaticale, precizează: ,,Aceste legi pot privi latura materială a limbii, dar trebuie să privească mai ales conţinutul, adică ceea ce au de exprimat cuvintele şi formele gramaticale".

Capitolul despre *Abstract* şi *concret* (p. 219-226) lămureşte unele aspecte interesante ale dialecticii celor două categorii de cuvinte. Întărirea caracterului abstract în vocabular şi gramatică este un semn al progresului lingvistic. Consecvent cu principiul amintit la paragraful despre formă internă, autorul arată că abstractizarea care are ca efect pierderea caracterului motivat nu înseamnă progres (p. 223). Trebuie însă precizat la ce nivel are loc procesul. Trecerea de la concretul senzorial la cel logic, în cazul nostru pierderea caracterului de interjecţie şi onomatopee al unui cuvînt, înseamnă după părerea noastră un progres, după cum şi organizarea cuvintelor la nivelul motivării prin formarea cuvintelor şi gramatică este tot un progres; de data aceasta însă prin trecerea de la abstract la concretul logic, obţinut prin cît mai multe determinări.

Secţia a III-a a *Studiilor* se ocupă de *Legile limbii* (p. 233—275). În ansamblu

întreaga secţie este o contribuţie valoroasă în domeniul lingvisticii generale. Însăşi punerea problemei de pe temeiurile materialismului dialectic are mare importanţă pentru combaterea teoriilor idealiste şi metafizice, precum şi a stabilirii premiselor de cercetare ştiinţifică a limbii. Autorul ne dă însă şi un tablou al diferitelor tipuri de legi, explicînd şi legăturile dintre ele : legi statistice, interne de dezvoltare, externe, statice, de lungă durată şi de scurtă durată. Un bogat material de fapte însoţeşte expunerea de principiu. Avem astfel un îndreptar teoretic în studierea concretă a unei anumite limbi sau familii de limbi.

Rămîne neclară însă o problemă de terminologie. Lăsînd la o parte termenul de *l:ge*, autorul prezintă exemple de schimbări fără excepţie, care dau impresia că sînt socotite legi (p. 236—238). La capitolul despre legile interne de dezvoltare, cînd se face critica neogramaticilor, ,,legile'' acestora sînt denumite reguli ale schimbărilor fonetice care se încadrează în legi fonetice cu caracter mai larg (p. 246). De asemenea nu se face o delimitare netă între regulile de funcţionare şi legile statice. La p. 245 acordul în gen şi număr al substantivului cu adjectivul e socotit o regulă de funcţionare, opusă ce-i drept legilor interne de dezvoltare. Dar la p. 249—250 acelaşi acord e dat ca exemplu de lege statică. Poate ar trebui aplicat aici modul de apreciere a regulilor la fel ca mai sus : o lege statică e necesar să cuprindă mai multe reguli concrete de realizare a ei, de exemplu acordul în general, faţă de diferitele tipuri particulare de acord.

Cea mai cuprinzătoare secţie a cărţii este consacrată raportului dintre *limbă şi societate*, lucru normal dacă ne gîndim că, aşa cum o spune însuşi autorul, trăsătura de bază a lingvisticii marxiste este faptul că priveşte evoluţia limbii în strînsă legătură cu evoluţia societăţii (vezi p. 513).

Se prezintă mai întîi ramificaţiile limbii. După analiza succintă a proceselor de diversificare şi unificare în succesiunea orînduirilor, urmează dezbaterea unei probleme mult discutate la noi : delimitarea dintre limbă şi dialect. Autorul supune unei critici minuţioase criteriile invocate de diferiţi specialişti. Sînt respinse, pe bună dreptate, criteriile lingvistice — genealogic, structural, al înţelegerii, al verigilor intermediare şi al posibilităţii de tranziţie. Autorul aduce numeroase exemple pentru dovedirea inconsistenţei criteriilor pomenite. De asemenea sînt combătute încercările de a recurge la criteriul statului, la cel cultural. Greşita interpretare a acestora duce la implicaţii politice contrare înţelegerii marxiste a chestiunii naţionale. Acad. Al. Graur aduce rectificări la soluţia propusă în prima variantă, unde delimitarea era făcută pe baza posibilităţii de contopire ; în varianta a doua se insistă mai mult asupra importanţei politice a delimitării dintre limbă şi dialect, ca parte integrantă a problemei naţionale, privită în perspectiva istorică. Cînd se face aplicare la situaţia limbii romîne se readuce în discuţie, dintr-un alt punct de vedere, criteriul înţelegerii. Acesta e pus în legătură cu subordonarea lingvistică dependentă de evoluţia istorică.

Uneori, deşi vorbitorii unor idiomuri înrudite se înţeleg, evoluţia divergentă pe plan naţional face să avem de-a face cu limbi independente : rusa, bielorusa, bulgara ; franceza, provansala. Alteori, în ciuda posibilităţii de înţelegere foarte reduse, dezvoltarea naţională convergentă subordonează aceleiaşi limbi dialecte foarte diferite ca în cazul dialectelor limbilor : germană, italiană, franceză. Dacă un idiom necultivat e vorbit de o populaţie cu dezvoltare istorică de sine stătătoare, care are greutăţi în înţelegerea idiomului înrudit cultivat, caracterul democratic al politicii naţionale marxiste ne cere să socotim idiomul respectiv ca limbă independentă, condiţie indispensabilă a înfloririi culturii. Aici intră idiomurile ,,romîneşti'' sud-dunărene.

În patru paragrafe din secţia rezervată legăturii limbii cu societatea apar probleme de *limbă literară*. Este cunoscută din periodice poziţia acad. Al. Graur privitoare la momentul apariţiei limbii literare în general şi a limbii romîne în special, la caracterul literar al

limbii creaţiilor populare. Interesantă este precizarea că dialectul care stă la baza limbii literare (cel muntean la noi) prezintă elemente de degradare înaintea celorlalte (p. 323—324).

Cititorul regăseşte în *Studii* combaterea greşelilor de metodă în studierea limbii literare, mai ales a limbii scriitorului. Se insistă asupra caracterului de critică şi istorie literară pe care e necesar să-l aibă cercetările privind limba scriitorului, prin raportarea la conţinut. Lingvistul trebuie să se ocupe de stilurile limbii: „Se poate studia stilul juridic, stilul familiar, stilul epopeii etc." (p. 325). Reiese de aici că sarcina lingvisticii este de a studia atît stilurile limbii neartistice cît şi stilurile artistice. După părerea noastră înseamnă că, devenind obiect al lingvisticii, stilurile artistice ale limbii trebuie tratate cu metoda lingvistică generală aplicată la studiul stilurilor, îmbogăţită însă cu implicaţii de istorie literară. Astfel, de pildă, cercetînd stilul liric va fi necesar să se ţină seama de trăsăturile generale de conţinut ale producţiilor de acest gen, precum şi de preferinţa diferitelor grupuri şi curente literare pentru anumite procedee. Cu alte cuvinte, aşa cum literatul are nevoie de cunoştinţe de lingvistică atunci cînd judecă valoarea stilistică a operei, tot aşa şi lingvistului îi sînt necesare cunoştinţe de istorie literară în munca de sinteză asupra materialului literar artistic, sinteză ale cărei concluzii vor intra ca un capitol aparte în tratatele de istorie a limbii literare în ansamblu.

Paragraful *Limba literaturii artistice* (p. 329—333) are menirea de a întregi concepţia acad. Al. Graur, privitoare la rolul scriitorului. Se arată aici că scriitorul are dreptul şi datoria de a folosi în mod original limba comună, mergînd pînă la crearea de cuvinte şi sensuri noi. Aceasta trebuie făcută însă cu măsura pe care o impune însăşi funcţia esenţială a limbii, aceea de a fi mijloc de comunicare. Scriitori mari sînt cei care folosesc cuvinte obişnuite (paragraful despre *Vocabularul scriitorilor*).

Fiind legat de limba scriitorilor tot aici trebuie pomenit şi paragraful despre *Rolul personalităţii* (p. 383—388). Acad. Al. Graur face o aplicare la limbă a învăţăturii marxiste despre rolul personalităţii în istorie. Se subliniază rolul maselor în acceptarea inovaţiei, faptul că personalitatea trebuie să fie la unison cu cei din jur (p. 387 — 388). În ce priveşte pe scriitori, ei nu creează limba în ansamblu, cuvintele noi apar şi se răspîndesc de obicei în şi prin sectoarele de activitate practică. Totuşi trebuie arătată, credem, influenţa indirectă a scriitorilor asupra cultivării limbii literare în general. Dat fiind că scriitorii creează opere de artă, ei acţionează prin această formă a conştiinţei sociale asupra individului. Opera de artă influenţează conştiinţa individului mai întîi prin conţinutul ei; dar nu trebuie neglijată nici educarea consumatorului de artă prin formele de expresie: scrisul frumos dezvoltă sentimentul estetic, ceea ce determină pe cei familiarizaţi cu literatura de calitate să caute o exprimare mai îngrijită. Cu alte cuvinte, limba scriitorului contribuie la dezvoltarea sentimentului de respectare şi cultivare a limbii literare în totalitatea ei.

Al doilea capitol al secţiei a V-a tratează despre *Raporturile între evoluţia limbii şi evoluţia societăţii*. Dezvoltarea societăţii se reflectă direct în vocabular, este „nedemonstrabilă" în fonetică, iar în gramatică se poate dovedi mai rar şi pe perioade îndelungate (p. 345). Pentru structura gramaticală autorul reia discuţia genului neutru în evoluţia lui din indo-europeană şi pînă azi în romînește: fiecare etapă a dezvoltării lui e determinată de o anumită concepţie despre lume, de împrejurările social-istorice. Nouă este pentru lingvistica romînă prezentarea celei de-a IV-a etape, de slăbire a neutrului sub influenţa romanică occidentală. Acelaşi scop — demonstrarea legăturii gramaticii cu evoluţia societăţii — îl are şi paragraful despre *„A fi" şi „a avea"* (p. 361—367), în care se arată cum în urma apariţiei şi consolidării proprietăţii private verbul „a avea" capătă prioritate faţă de „a fi".

Paragraful despre *Limba şi clasele sociale* (p. 368—373) pune problema locului limbii printre fenomenele sociale — baza şi supra-

structura. Limba e influenţată de clasele sociale : foarte multe cuvinte sînt colorate în istoria lor de anumite clase, dar această coloratură se pierde ca atare cînd e acceptată de toată societatea. De asemenea soarta limbilor oficiale e determinată de poziţia claselor sociale. Interesantă este deosebirea pe care o face acad. Al. Graur între gramatica istorică şi istoria limbii. Prima nu trebuie legată de lupta de clasă sau de vreo schimbare în societate, în timp ce a doua e obligată să ţină seama de istoria societăţii (p. 371). Dar, dacă ţinem seama că „limba este conştiinţa reală, practică..." (Marx), atunci şi gramatica istorică trebuie să recurgă la fapte de ordin social. Autorul însuşi arată că „este a priori sigur că nici gramatica nu este fără legătură cu societatea..." (p. 375). Conţinutul categoriilor gramaticale este uneori influenţat, deşi la distanţă, de societate şi dovada ne-a făcut-o autorul în capitolul despre genul neutru. De asemenea progresul în sistemul de expresie e condiţionat de dezvoltarea gîndirii şi deci a societăţii (vezi fapte la paragraful *Dezvoltarea caracterului sistematic* din secţia I). Prin urmare afirmaţia despre lipsa de legătură a gramaticii istorice cu societatea trebuie înţeleasă ca referindu-se la transformările strict fonetice ; prin societate înţelegem aici evenimente istorice şi nu conştiinţa socială ca proces.

O aplicare la istoria limbilor a teoriei generale despre legătura limbii cu societatea se face în paragraful despre *Decalajul între salturile din societate şi cele din limbă* (p. 373—380). Trecerea la perioada modernă în istoria limbilor europene este legată substanţial de activitatea burgheziei (p. 378) şi ea se face înaintea preluării puterii politice de către aceasta. Proletariatul nu poate influenţa simţitor limba decît după preluarea puterii. Credem totuşi că trebuie subliniată extinderea vocabularului specific mişcării muncitoreşti în ţările capitaliste, mai ales în condiţiile existenţei sistemului socialist mondial.

Urmează un scurt paragraf intitulat *Cum se răspîndesc inovaţiile* (p. 380—383), în care se face critica teoriei valurilor şi a ariilor laterale, subliniindu-se în acelaşi timp aspectele lor juste. După paragraful despre rolul personalităţii de care s-a vorbit mai sus, se dezbate problema *Caracterului obiectiv al faptelor de limbă* (p. 388—399). Autorul discută mai ales existenţa obiectivă a limbii ca fenomen social. Sînt prezentate pe scurt poziţiile greşite ale specialiştilor de la noi faţă de limba romînă : intervenţiile latiniştilor, atitudinea contemplativă şi mai nou cea marristă. Noutatea capitolului constă în relevarea rolului factorului subiectiv, organizat, în impunerea unor elemente particulare (p. 394—396), şi în răspîndirea unei limbi vii sau chiar moarte. La sfîrşitul capitolului, precum şi într-un capitol special se discută limbile artificiale. Ele sînt ori prea schematice, ori prea inconsecvente pentru a putea exprima complexele nuanţe ale gîndirii şi simţirii omului. În afară de cazurile cînd pot aduce un folos (limitat la scris) în domenii speciale, limbile artificiale actuale sînt un mijloc de propagandă în favoarea limbilor apusene (p. 422).

Acad. Al. Graur lămureşte noţiunea de *substrat*, arătînd în acelaşi timp inutilitatea categoriilor de superstrat şi adstrat (p. 401—402). O bogată bibliografie a chestiunii însoţeşte expunerea ; autorul combate supraestimarea substratului, în special încercarea de a vedea în el o forţă mistică (p. 405).

Un caz deosebit de trecere a unei populaţii la o altă limbă este cel înfăţişat în paragraful *Adoptarea unei limbi străine sub influenţa unor oameni care nu o cunosc* (p. 407—410). Prin analogie cu unele situaţii actuale autorul ajunge la concluzia interesantă că latina a putut fi răspîndită la noi de colonişti care nu o cunoşteau bine, deoarece ea a fost singurul mijloc de înţelegere atît între ei, cît şi cu populaţia locală (p. 408—409).

De mare actualitate este şi paragraful *Perspectivele limbilor de mare circulaţie* (p. 423—434). Autorul respinge ideea unor lingvişti care susţin că accesul la cultură a naţiunilor mici nu ar duce la învăţarea limbilor de mare circulaţie. În realitate, după părerea autorului păturile care îşi însuşesc cultura

devin tot mai dispuse să înveţe şi unele limbi de mare circulaţie; în plus, ca urmare apar elemente de unificare a vocabularului internaţional.

Politica reacţionară a unor state poate aduce prejudicii răspîndirii limbii ţării respective. Dimpotrivă politica democratică a unui stat duce la cîştigarea de tot mai multe simpatii pentru limba lui. În prezent nu există condiţii de folosire a unei singure limbi; e necesar în schimb să se întărească limbile tuturor naţiunilor, pentru a oferi cele mai bune elemente limbii viitorului.

În ce priveşte perspectivele celor mai răspîndite limbi actuale, autorul arată regresul limbii germane şi, mai puţin evident, al francezei (p. 429); spaniola şi portugheza rămîn pe loc. Şi engleza pierde teren acolo unde nu de mult era bine instalată (vezi p. 430). Se subliniază „viguroasa ascensiune" a limbii ruse (p. 430—431). De asemenea limba chineză va fi învăţată în viitor „de un mare număr de străini".

Acad. Al. Graur arată lipsa de coeziune structurală a limbilor germane şi strînsa legătură a limbilor romanice şi, mai ales, slave. În viitor limbile îşi vor simplifica structura şi se vor apropia tot mai mult în vocabular. Limba viitorului va fi formată din elementele cel mai puţin caracteristice ale limbilor, proces precedat de răspîndirea pe întinderi vaste a limbilor de mare circulaţie.

Paragraful următor tratează despre moartea limbilor şi despre limbile mixte, iar ultimul din secţia a IV-a este *Progresul în limbă*. În mod sintetic autorul reuneşte, pe lîngă unele date noi, teze din cuprinsul lucrării. Dezvoltarea progresivă a limbii e condiţionată de mersul societăţii. Uneori avem dovezi de regres; în ansamblu limbile progresează. Criteriile progresului sînt: unificarea limbii, punerea ei de acord cu achiziţiile gîndirii, abstractizarea, simplificarea, dezvoltarea caracterului sistematic şi al caracterului motivat (p. 447).

Lucrarea se încheie cu analiza unora dintre metodele şi concepţiile lingvistice actuale. Se scot în evidenţă formele de manifestare ale idealismului în lingvistică şi opoziţia sa ireductibilă cu concepţia materialistă. (Secţia a V-a). Ultimul paragraf *Lingvistica marxistă* sintetizează concepţia şi metoda lingvisticii marxiste care l-au călăuzit pe autor în decursul întregii lucrări.

În încheiere trebuie relevate două trăsături esenţiale ale lucrării acad. Al. Graur. Este vorba, în primul rînd, de poziţia fermă, combativă a autorului faţă de concepţiile idealiste şi metafizice în lingvistica generală; sînt ilustrate cu exemple numeroase concluziile eronate la care ele au condus.

În ce priveşte concepţia filozofică marxistă, ea nu este numai enunţată în cadrul fiecărui capitol, dar autorul a abordat fiecare problemă, a analizat fiecare caz de pe poziţiile teoriei materialiste şi ale metodei dialectice. Desigur, se poate discuta, aşa cum s-a făcut într-o serie de articole, dacă forma şi conţinutul limbii trebuie interpretate în felul în care sînt ele prezentate în *Studii de lingvistică generală*. Important e însă faptul că, citind lucrarea acad. Al. Graur, rămîi convins de justeţea poziţiei de pe care se face interpretarea, de faptul că o analiză ştiinţifică a limbii trebuie să se facă din punctul de vedere al materialismului dialectic, că interpretările mai vechi au fost juste în unele puncte tocmai pentru că autorii lor, în mod inconştient, s-au situat pe poziţiile materialismului dialectic.

A doua trăsătură de bază a cărţii este aceea că invită la meditaţii, că a dat şi continuă să dea naştere unor cercetări creatoare. În articole şi referate lingviştii tineri de la noi au propus soluţii originale sau au întărit cu argumente noi soluţiile prezentate de acad. Al. Graur, au abordat laturi noi ale problemelor. Socotim că aceasta este cea mai convingătoare dovadă a rolului ei în lingvistica noastră contemporană.

P. Miclău şi Lucia Wald

Materiale şi cercetări dialectale, I,

Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 292 p.

Continuînd, pe alt plan, seria începută de culegerea *Lexic regional*[1], constituind ea însăşi un prim volum al unei serii de volume, culegerea de faţă reprezintă, prin bogăţia materialului lexical dialectal, o realizare valoroasă a colectivului de lingvişti de la Cluj.

Scopurile urmărite, prin editarea volumului, sînt multiple: valorificarea rezultatelor cercetărilor şi ale anchetelor făcute pe teren, punerea la dispoziţia celor care lucrează la *Dicţionarul graiurilor romîneşti* şi la *Dicţionarul general al limbii romîne* a unui material, inedit şi, în sfîrşit, atragerea unor „harnici şi preţuiţi colaboratori recrutaţi îndeosebi din rîndurile corpului didactic, care prin munca lor să contribuie la cunoaşterea unor aspecte ale patrimoniului popular, şi prin aceasta la progresul ştiinţei" [2].

Lucrările din volumul întîi al culgerii *Materiale şi cercetări dialectale* se referă la diferite graiuri din Transilvania şi Banat.

Două dintre cele opt lucrări ale culegerii [3] se deosebesc de celelalte prin faptul că au la bază două vechi liste de cuvinte dialectale (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea) găsite în bibliotecile din Cluj. Romulus Todoran prezintă, într-o scurtă parte introductivă a lucrării sale, activitatea lingvistică a lui Ion Micu Moldovanu, elev al lui Cipariu şi pasionat culegător de folclor. Arătînd care au fost criteriile de selectare a cuvintelor din glosarul care urmează părţii introductive, criterii care sînt juste [4], Romulus Todoran recunoaşte că „pentru o mai bună precizare a înţelesului cuvintelor, am intervenit în stilizarea definiţiilor" [5]. La fel procedează şi Pia Gradea, prelucrînd, de multe ori, definiţiile [6].

Dar stilizarea definiţiilor, uşurînd lectura cititorului de rînd, îngreunează, în acelaşi timp, activitatea lexicografului care nu poate şti, întotdeauna, ce aparţine autorului glosarului (adică culegătorului) şi care este contribuţia autorului lucrării, dacă această contribuţie nu este r i g u r o s semnalată printr-un procedeu grafic oarecare [7]. Rezolvarea strict ştiinţifică a problemei arconsta în redarea exactă a textului definiţiilor glosarului (în ortografia actuală) şi definirea, discutarea cuvintelor în note marginale. În acest fel, eventualele greşeli de interpretare pot fi îndreptate prin confruntarea cu textul original, iar contribuţia autorului lucrării este şi mai evidentă.

Celelalte şase lucrări din componenţa volumului, deşi asemănătoare ca tip, sînt inegale ca întindere şi, mai ales, în ceea ce priveşte problemele tratate.

Lucrarea lui Romulus Todoran, *Materiale dialectale II. Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, p. 29—127, este o adevărată monografie, cu o prezentare multilaterală (morfologică, lexicală, fonetică şi sintactică) a graiului din această comună, cu un bogat aparat critic şi bibliografic. Lucrarea are, la sfîrşit, un număr de 136 de texte culese din aceeaşi localitate. Tot caracter monografic au şi lucrările *Glosar dialectal din comuna Deda, raionul Topliţa, Regiunea Autonomă Maghiară* de Traian

[1] *Lexic regional*, [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., 1960, 156 p. Cf. şi recenzia lui L. Mareş din „Limba romînă", X, 1/1961.

[2] Cf. volumul recenzat, p. 5.

[3] Romulus Todoran, *Materiale dialectale I. Din însemnările lexicografice ale lui I. Micu Moldovanu*, p. 9—28 şi Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănăţene*, p. 127—142.

[4] Cf. p. 16, unde autorul precizează: „Am lăsat la o parte cuvintele din limba comună, de largă circulaţie... nereţinînd deci decît pe acelea care comportă un interes special, fie că sînt neatestate în dicţionare, fie că sînt atestate, dar cu alt înţeles, ori din alte regiuni şi în alte variante fonetice sau chiar din aceleaşi regiuni dar din izvoare puţine".

[5] Cf. p. 17.

[6] Cf. p. 134.

[7] Lucru pe care, într-o oarecare măsură, îl fac cei doi autori, în sensul că definiţiile sau explicaţiile suplimentare pe care nu le-au prelucrat, lăsîndu-le aşa cum au fost redactate de către autorii-culegători ai glosarelor, le-au pus între ghilimele.

Marcu, p. 143—200 şi *Glosar dialectal din comuna Şieu Măgheruş, raionul Bistriţa, regiunea Cluj* de Gr. Rusu, p. 273—290.

În sfîrşit, lucrările *Glosar regional din satul Someş-Guruslău, raionul Jibou, regiunea Cluj* de Al. Indrea, p. 201—218, *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei* de M. Homorodean, p. 239—272 şi *Glosar de cuvinte regionale din Vîlcea* de G. F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea, p. 219—238 sînt lucrări de proporţie mai mică.

Cu toate că cele mai multe dintre lucrări descriu, mai mult sau mai puţin sumar, particularităţi fonetice, morfologice şi sintactice ale graiurilor analizate, accentul fiecărei lucrări în parte, deci şi al întregului volum, cade pe materialul lexical.

Înainte de a face cîteva observaţii privitoare la felul în care a fost redactat materialul lexical, trebuie să precizez că cele mai multe dintre cuvintele regionale din culegere nu au mai fost atestate în dicţionare, în alte glosare sau în lucrări de specialitate. În general, autorii glosarelor au selectat bine materialul. S-au strecurat — puţine, e drept — şi cuvinte sau expresii devenite populare, de uz general, cum ar fi *a da de gol* = ,,a dezvălui o taină sau secretele cuiva, a trăda" (la cuvîntul *gol*, p. 71), *aşchiuţă* ,,aşchie mică" (p. 157) etc. Au fost introduse — ca articole separate — şi cîteva nume proprii intrate în diverse locuţiuni sau expresii cu circulaţie strict locală: *Cernadea*[1], *Póicul*[2], *Olt*[3], *Olţéţ*[4]. Locuţiunile respective nu trebuia să fie tratate la numele proprii, ci la verbele respective sau la cuvintele semnificative din expresie.

[1] Cf. ,,*Cernádea* s.m. sg. art. (Numai în expr.) *A păţi cîte Cernadea* = a păţi multe necazuri", p. 207.

[2] Cf. ,,*Póicul* = s.m.sg. (Învechit) Drumul de la Cluj la Apahida (expr.) *Umblă ca pe drumul Poicului* = umblă repede şi cu uşurinţă", p. 214.

[3] Cf. ,,*Olt* topon. (În expr.) *A da marea cu sarea şi Oltul cu totul* = a da mult, a da şi cămaşa", p. 232.

[4] Cf. ,,*Olţéţ* topon. (În expr.) *Da-l-aş pe Olţeţ cînd o veni mare* = se spune despre cineva de care nu mai poţi scăpa, se ţine scai", p. 232.

În afară de cuvintele cu totul noi, glosarele atestă şi cuvinte regionale cu puţine atestări sau cu alte sensuri decît cele cunoscute pînă acum. O situaţie cu totul aparte, în ceea ce priveşte lista de cuvinte, o prezintă lucrarea lui G. F. Ciauşanu şi L. Sfîrlea *Glosar de cuvinte regionale din Vîlcea*. În introducerea lucrării, L. Sfîrlea arată că materialul din glosar a fost cules de G. F. Ciauşanu, folclorist şi cunoscut culegător de lexic regional[5]. Manuscrisul acestuia a fost pregătit pentru tipar exclusiv de către L. Sfîrlea, deoarece G. F. Ciauşanu a murit înainte de trimiterea la tipar a volumului. Cu toate că autoarea precizează, în introducere, la p. 221, că ,,în principiu am eliminat cuvintele existente în cele două glosare ale sale[6]", la p. 222 revine asupra acestei afirmaţii categorice, arătînd că au fost totuşi introduse ,,cuvinte care au fost înregistrate în cele două glosare ale lui Ciauşanu", dar ,,sub altă formă (adică exista verbul, dar nu adjectivul sau substantivul derivat şi invers)[7]" sau ,,cu alt sens, sau care completează sensul din glosarele precedente"[8] ori ,,sinonimele regionale ale cuvintelor tratate fie într-un articol special, fie ca trimiteri"[9].

Dar, pe lîngă categoriile enumerate mai sus, glosarul cuprinde şi cuvinte care apar întrunul dintre cele două glosare mai vechi fără nici o diferenţă semantică[10]. Uneori nici măcar formularea definiţiei nu diferă sau, chiar dacă există o diferenţă din acest punct de vedere, ea este mică:

[5] Cf. G.F. Ciauşanu, G. Fira şi G.S. Popescu, *Culegere de folclor din judeţul Vîlcea şi împrejurimi*, cu un glosar, Academia Română, Din viaţa poporului romîn, XXXIV, Bucureşti, Cultura naţională, 1928 şi G.F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea*, Academia Română, Memoriile secţiunii literare, seria III, tom. V, memoriul 6, Bucureşti, 1930—1931.

[6] Adică ale lui Ciauşanu, cf. nota 5.

[7] În această categorie intră aproximativ 12 cuvinte.

[8] Cam 28 de cuvinte.

[9] Aproximativ 23 de cuvinte.

[10] În această categorie intră cam aproape 40 de cuvinte. Iată cîteva dintre ele: *drăgoştiţă, flore, învierşunát, murg, spégmă, spiţărie, topsăcát, vótru, zipicít* etc.

Glosarul din 1931 :

Docăní (*a*, — *esc*), A certa, a mustra, a povăţui.
p. 158

Părăsiştiuri (sing. neîntreb.)
Case, locuri părăsite, în păragină.
p. 186

Năstimí (a, se. — esc) A răsări, a se ivi, aieşi la faţa pămîntului (vorbind de fiorl, plante).
p. 182.

Glosarul din 1960 :

docăní, vb. IV tranz. = A certa, a mustra, a povăţui.
p. 227

părăsíştiuri (sg. neîntreb.) s. Case, locuri părăsite, în paragină.
p. 233

năstimí, vb. IV refl. = A răsări, a se ivi ; a sîmcela.
p. 232

Am găsit chiar cuvinte care apar, fără diferenţe semantice, în toate cele trei glosare :

Glosarul din 1928 :

Cebălui, (*a*, — *iesc*) A strica // a deflora, a silui, a dezvirgina ; *a schilodi*, a rîsui, a-şi face rîs etc.
p. 150

Glosarul din 1931 :

Cebălui (*a*, *a se*) A strica, a deflora (Cebălă).
p. 12

Glosarul din 1960 :

cebălui vb. IV tranz. şi refl. A strica, a dezvirgina ; a rîsui.
p. 225

În unele cazuri, cuvintele din noul glosar sînt simple variante fonetice sau ortografice :

Glosarul din 1928 :

afurisánie p. 139
bălmăjí p. 141
bălvăní p. 141
cezvîrte p. 151
cezvîrtí p. 151
ficate p. 160

Glosarul din 1960 :

afurisénie p. 224
bălmăgí p. 224
bîlvăní p. 224
cesvîrte p. 226
cesvîrtí p. 226
ficat p. 227

Cu toate că între data apariţiei primului glosar (1928) şi aceea a volumului recenzat (1960) au trecut peste 30 de ani, cuvinte de felul celor discutate pînă acum nu au ce căuta în noul glosar.

Redactarea cuvintelor din glosarele volumului este, în general bună. Dacă ţinem seama de faptul că, aşa cum scrie în prefaţa volumului, glosarele vor servi ca material pentru *Dicţionarul general al limbii romîne*, există, totuşi, unele situaţii care nu au fost rezolvate, întotdeauna, satisfăcător.

La majoritatea cuvintelor apar indicaţii de ordin morfologic privitoare la formele de plural (pentru substantive şi adjective) sau la formele de indicativ prezent (la verbe). Pentru verbele din glosarele vechi publicate de Romulus Todoran şi Pia Gradea lipsa indicativului prezent este justificată, într-un fel [1]. Nu acelaşi lucru se poate spune despre verbele din alte glosare, cum ar fi *a la* „a vremui" (p. 230) sau a *meiá* „(despre struguri) a rămîne cu boabele mici, ca alicele", (p. 231), pentru care anchetatorii puteau să culeagă formele gramaticale respective.

Tipurile de definiţie care apar în glosare sînt diferite. Au fost folosite definiţii sintetice

[1] Spun „într-un fel", pentru că, aşa cum autorii au intervenit în stilizarea definiţiilor sau în punerea accentelor, puteau stabili, în note, formele de indicativ, prezent la verbe. De altfel, R. Todoran intervine uneori şi dă indicaţii morfologice, cum a procedat, de exemplu, refăcînd sg. *bulíe* de la pl. *bulíi* (p. 19).

(prin sinonime) şi definiţii analitice (prin descrierea obiectului sau a fenomenului respectiv), ba chiar şi îmbinări între cele două tipuri de mai sus.

La cuvîntul *moşói* definiţia este completată cu o precizare făcută în limba franceză (probabil, o influenţă a *Dicţionarului Academiei* !) : *moşói*, s.m. ,,Soţul moaşei (sage femme)" procedeu care, după părerea mea, nu trebuie să mai fie folosit.

Pentru definirea prin sinonime trebuie să se aleagă, pe cît este cu putinţă, sinonime literare şi chiar dacă, în caz de forţă majoră, se foloseşte un sinonim regional acesta să constituie, la rîndul lui, un articol separat în care să fie definit.

Iată cîteva cuvinte definite prin sinonime regionale neexplicate în glosarele respective : *ciupíli* definit prin *ciupeli* (p. 162), *gújbă* definit prin *gînj* (p. 23), *hobód* prin *hobot* (p. 258), *jlip* prin *jilip* (p. 260), *mélă* prin *mejdină* (p. 25), *oglávie* prin *hădărág* (p. 263) etc.[1]. Unde duce folosirea de cuvinte regionale neexplicate se poate vedea, mai ales, din ultimul exemplu : cuvîntul *oglávie* este definit prin ,,hădărag, zburătură", *zburătúră*, la rîndul lui, este definit prin... ,,hădărag, oglavie", iar *hădărag* nu apare în glosar !

Definiţia analitică la o serie sinonimică se dă, de obicei, o singură dată, la cuvîntul considerat ca cel mai cunoscut[2], nu cum se întîmplă la seria *cióci* (p. 252), *panc* (p. 263), *tăbóc* (p. 269) şi *topáncă* (p. 270) la care definiţia[3] apare la fiecare sinonim în parte[4].

În aceeaşi situaţie sînt şi seriile : *apríndere* (p. 224) *-lípăr* (p. 230) *-năbuşálă* (p. 232) *-zăpúc* (p. 238), *bînluiálă* (p. 225) *-găsíre* (p. 228) *-pandalíi* (p. 232), *căşună* (p. 225) *-cicorí* (p. 226) *-deznodá* (p. 227 *-fúicaş* (p. 289) *-sprehuiétic* (p. 288) *-tehúi* (p. 289). Un ultim exemplu, la care dau şi definiţiile respective, pentru că acestea constituie un tip clasic de cerc vicios : ,,*carác, caraci*, s.m. Larvă care trăieşte în apă, a insectei numită m o n a r c ă ; c a r e t e" şi ,,*caréte, careţi*, s.m. Larvă care trăieşte în apă a insectei numită m o n a r c ă, c a r a c" p. 162. Dar, la p. 182, *monarcă* este definit prin... sinonimul *carác* : ,,Insectă provenită, prin evoluţie, din larva de apă, numită c a r a c şi care se aşază de obicei pe frunzele de salcie" şi cititorul încearcă zadarnic să afle ce fel de insectă este numită *carác, caréte, monárcă*.

O mai mare atenţie trebuie să fie acordată corelaţiei sensurilor sinonimelor. La p. 183, cuvîntul *nuţuiéu* este definit astfel : ,,Sanie scurtă cu care se scot iarna buştenii din pădure ; buştenii se prind cu un capăt de nuţuieu ; corcie". După formularea citată, *córcie* pare să fie un sinonim al cuvîntului *nuţuieu*. Dar la p. 167 definiţia cuvîntului *córcie* este modificată; *corcia* nemaifiind o sanie, ci ,,Leasă făcută din cîteva prăjini cu care se prelungeşte s a n i a (sublinierea noastră, *I.D*) pentru a putea încărca şi transporta fîn"[5].

Cuvîntul *pipíl* (p. 233) este monosemantic, însemnînd ,,Spilcuit, mîndru, fudul" şi avînd sinonimele *încocorat, încondurat, simţít*. *Încocorat* este trimis la *încondurat* (care înseamnă ,,mîndru, fudul", p. 229), dar cuvîntul *simţít*, cu toate că are exact acelaşi sens cu *pipíl* este considerat ca avînd două sensuri : „1. Spilcuit. 2. Mîndru, fudul" (p. 235).

Iată un ultim exemplu care dovedeşte şi mai clar cît de necesară este corelaţia de care vorbeam mai sus. La p. 69 este definit cuvîntul *fleándură* (pl. *flenduri*) în felul

[1] Procedeul este cu atît mai nerecomandabil cu cît nu ne dă posibilitatea să stabilim dacă sinonimele respective sînt cuvinte din alte regiuni sau termeni folosiţi şi în regiunea respectivă.

[2] Într-o serie sinonimică pot fi mai multe cuvinte cu aceeaşi răspîndire avînd aceeaşi importanţă, şi cu toate acestea, în mod convenţional, nu se dă o definiţie analitică pentru fiecare în parte.

[3] ,,Încălţăminte de casă, făcută din lînă (cu talpă de cauciuc) purtată mai ales de femei".

[4] Este greu de presupus că toate cele patru cuvinte sînt la fel de frecvent folosite, astfel că autorul nu ar fi putut da definiţia la un singur cuvînt.

[5] După cum se vede, cuvîntul *nuţuiéu* nu apare aici ca sinonim al lui *córcie*.

următor: „femeie depravată, buleandră". Conform acestei definiții, se deduce că *fleándură* are un singur sens și că *buléandră* este un sinonim al lui *fleándură*, avînd deci *același* sens cu acesta. Mai jos cu cîteva rînduri însă apare verbul *a flenduri* a cărui definiție pune în încurcătură pe cititor, pentru că sună astfel: „a (se) sfîrteca, a se rupe, a se face f l e n d u r i (sublinierea noastră, *I.D.*). *M-o prins cînele și mi-o flendurit nădragii*". Lucrurile se simplifică de abia atunci cînd citim sensurile lui *buleándră*: „1. Zdreanță. 2. Femeie stricată".

Sinonimele date după definiție, ca o completare a acesteia, trebuie, de asemenea, să fie explicate, dacă sînt cunoscute în regiunea respectivă. Este cazul cuvintelor *bughilarăș* (dat la cuvîntul *búcsă*, p. 160), *ciupili* (dat la *dubí*, p. 170), *nizui* (dat la *siruí*, p. 215), *ocoși* (dat la *sfătoși.*, p. 93) etc.

Nici definițiile analitice nu trebuie să cuprindă cuvinte regionale neexplicate: *bădîi* (la *lăteáță*, p. 260), *ceatlauă* (la *rudiță*, p. 91), *cobile* (la *incobilă*, p. 259), *crîng* (la *fund*, p. 172), *măsele* (la *măsălă*, p. 180), *oplean* (la *sancéu*, p. 287), *porcoleți* (la *corí*, p. 167), *porculeni* (la *rudiță*, p. 91), *porșori* (la *corí*, p. 167), *rudă* (la *făchériu*, p. 22) etc. [1]

În general, definițiile cuvintelor sînt clare și concise. Se observă, uneori, întorsături de frază specific ardelenești (deci în discordanță cu normele literare), formulări greoaie, abateri de la normele ortografice și de punctuație. Citez cîteva exemple: „Sumă de bani ce se plătește drept amendă la Sfatul popular ca să se sloboade vitele închise de paznicul de cîmp ***dintr-un loc oprit pentru păscut***" (la *hoitopînz*, p. 74), „Unealtă cu care se dărăcește fuiorul ***constătătoare*** dintr-o scîndură..." (la *hecélă*, p. 73), „Parte a porcului tăiat, ***constătătoare din stern și mușchii abdominali, într-o bucată***" (la *iépure*, p. 75), „*suruclít*... adj. ***Nevoit, avizat, prisosit*** *Nu-s suruclit pe el* = ***nu sunt avizat la ajutorul lui***", p. 216 [2], „piedecă sau opritoare" (p. 170, 194 la cuvintele *dreávă*, *támos*), „nemerește ținta" (la p. 197, cuvîntul *unt*), „*paléucă* s.f. sg. Un fel de mîncare care constă din pîine uscată *și* care se înmoaie în apă..." (p. 213) etc.

O parte pozitivă a glosarelor din volum o constituie exemplele cu care sînt întărite definițiile cuvintelor, exemple care pot constitui citate pentru dicționar. Din păcate însă, uneori, citatele infirmă definițiile date. La cuvîntul *hujdúlă* (p. 74) care înseamnă „Casă veche și dărăpănată, cocioabă" apare citatul *Nu știu cînd mi-oi putea face casă. În hujdula asta mi-i teamă să mai stau, că se hîie pe noi* în care sensul lui *se hîie* este oarecum diferit de definiția dată la *hîí*: „(Despre om; cu mînie sau dispreț) A-și face treburile, a se pune".

Ca și definițiile, citatele nu trebuie să cuprindă regionalisme neglosate. Dau cîteva exemple de cuvinte care apar în citate dar nu sînt tratate în glosarele respective: *cinașe* (la *formălí*, p. 70), *făgădaie* (la *bold*, p. 159), *goz* (la *cloințăní*, p. 62), *laboș* (la *jumulțít*, p. 77), *mestecaele* (la *gît*, p. 22), *oiagă* (la *loampă*, p. 78), *rît* (la *loitrár*, p. 285), *stăvariu* (la *bici*, p. 55) etc.

Autorii glosarelor din volum au fost preocupați și de stabilirea etimologiilor la o mare parte dintre cuvinte și, cu toate că unele etimologii sînt discutabile [3],

[1] Unele dintre aceste cuvinte apar în dicționare, dar cititorul nu poate, întotdeauna, să consulte un dicționar ca să vadă ce sensuri mai are cuvîntul *rudă* etc.

[2] Cuvintele *avizat* și *prisosit* au, aici, sensuri specific ardelenești nemenționate în dicționare.

[3] Amintesc, în treacăt, cîteva. Cuvintele *grețăli* (p. 72), *bertíță* (p. 55), *mărióc* (p. 79) sînt formate, cred, de la forme de plural (*grețăli* < *grețuri* + *-ăli*, *bertíță* < *berte* + *-iță*, *mărióc* < *mari* + *-oc*), nu de singular. *Mătăhăliță* ar putea fi *matahală* + *-iță* (sufixul moțional), nu contaminare între *matahală* și *cotrihaliță* (p. 79). În sfîrșit, *pielhós* („cu mai multe pieliță", p. 85) nu trebuie să fie pus în legătură cu *piele*, ci cu un radical *pielh-*. În DA ms. apare cuvîntul *pielhoácă* însemnînd „epitet dat unui animal (sau om) slab și bătrîn" atestat în *Dacoromania* V, p. 218. Definiția cuvîntului dată în *Daco-*

partea etimologică a glosarelor este deosebit de preţioasă pentru lucrările de la *Dicţionarul general al limbii romîne*.

În încheiere, semnalez că un indice de cuvinte ar fi fost foarte util celor care consultă culegerea.

I. Dănăilă

G. MIHĂILĂ, Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă,

Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 319 p.

După apariţia în 1861, la Viena, a lucrării lui Fr. Miklosich: *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, — lucrare de care nu se poate dispensa nici un slavist care se ocupă de etimologiile slave din limba romînă, — mulţi cercetători şi-au îndreptat atenţia asupra elementelor slave din limba romînă. Cei mai mulţi însă nu au rezolvat în mod satisfăcător şi definitiv diversele aspecte ale acestei probleme.

Lucrarea pe care o recenzăm, apărută în colecţia „Materiale şi cercetări lingvistice" a Editurii Academiei R.P.R., este un studiu lexico-semantic al împrumuturilor de origine sud-slavă din limba romînă [1], o încercare de sinteză a cercetărilor de pînă acum ale slaviştilor romîni şi străini asupra lexicului romînesc de origine slavă.

După *Introducere* (p. 7—18) urmează o *Încercare de clasificare a împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă* (p. 18—218) şi *Observaţii lexico-semantice* (p. 219—254), apoi bibliografia şi indicele.

Prima mare categorie de cuvinte discutată o constituie substantivele, cărora li se consacră mai multe capitole, cuprinde *Cuvinte referitoare la agricultură* (p. 18—36); cap. II, *Cuvinte referitoare la cultura materială. Casa şi curtea ţărănească. Aşezări omeneşti* (p. 36—67); cap. III, *Cuvinte referitoare la regnul vegetal* (p. 68—76); cap. IV, *Cuvinte referitoare la regnul animal* (p. 77—95); cap. V, *Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare* (p. 96—110); cap. VI, *Cuvinte referitoare la corpul omenesc: boli, medicină populară* (p. 111—119); cap. VII, *Cuvinte referitoare la relaţiile sociale ale oamenilor* (p. 120—151); cap. VIII, *Cuvinte referitoare la viaţa interioară, spirituală a omului* (p. 152—172).

În capitolul I, autorul analizează termeni privitori la terenurile agricole, lucrarea pămîntului, recoltarea fînului şi a cerealelor; prelucrarea inului, a cînepii, ţesutul pînzei, al postavului.

Observăm că foarte puţini dintre aceşti termeni au indicaţia v. sl. **ѻрѧдѧ, овѣсъ, снопъ, стогъ, паздерь, клѣкъ, врѣтѣти.**

În capitolul al doilea, *Cuvinte referitoare la cultura materială. Casa şi curtea ţărănească. Aşezări omeneşti*, ni se prezintă o grupă tematică, împărţită în mai multe subgrupe: *casa, curtea, construcţii gospodăreşti, materiale de construcţie*; *aşezări omeneşti* (p. 36—41), *obiecte casnice* (p. 42—43), *instrumente şi obiecte de gospodărie*; *diverse obiecte concrete* (p. 44—54), *meserii, industrie* etc. (p. 55), *transporturi pe apă* (p. 56), *comerţ, măsuri* (p. 57), *hrană* (p. 59—61), *îmbrăcăminte, încălţăminte* (p. 62—67).

Ceea ce caracterizează această grupă tematică este faptul că termenii cuprinşi în ea au o largă răspîndire în limba romînă şi de obicei nu au sinonime de altă origine în limba populară, spre deosebire de termenii

---

romania este mai aproape de sensul lui *pielhós*: „Cal bătrîn, aşa de slab încît nu mai valorează decît pielea de pe el" şi „piele mare" (cf. p. 219). Apropierea lui *pielhós* de *pielhoacă* nu este numai semantică, ci şi fonetică.

[1] Ea reprezintă o formă modificată şi completată a disertaţiei pentru titlul de candidat în ştiinţe filologice susţinută la Universitatea de Stat „Lomonosov" din Moscova, în 1957.

din alte grupe tematice, unde acest lucru este frecvent.

În capitolul al treilea se cercetează o grupă de *cuvinte referitoare la regnul vegetal* (p. 68—77), clasate în trei categorii: 1) plante cultivate, 2) plante de cîmp şi de pădure, 3) numirile copacilor, arbuştilor şi părţilor lor.

Cu excepţia cîtorva termeni care au indicaţia v. sl. sau sl. bis. majoritatea sînt consideraţi de autor de origine bulgară[1] (*mac* (sl. bis. макъ, bg. *мак*), *sad* (v. sl. садъ bg. *сад*), *tisă* (v. sl. şi sl. bis. тиса bg. *мис*), *mlădă* (v. sl. младъ; bg. *млад*), *rogoz* (v. sl. рогозина, bg. *рогожина*). Şi terminologia grădinăritului, arată că e vorba de o puternică influenţă sud- slavă.

Capitolul al patrulea — *cuvinte referitoare la regnul animal* — (p. 77—95), cuprinde analiza cîtorva grupe de cuvinte referitoare la animalele şi păsările domestice, animalele şi păsările sălbatice, peşti, insecte, pescuit, albinărit.

În cel de-al cincilea capitol, autorul se ocupă de cuvinte *referitoare la natura înconjurătoare* (p. 96—111). Deşi nucleul principal al acestei grupe tematice îl formează elementele de origine latină, totuşi cuvintele de origine slavă care denumesc ape şi forme de relief sînt destul de numeroase: *iezer, izvor, topliţă, slatina, ostrov* şi altele. Unele sînt şi toponimice: *Topliţa, Slatina, Crivina, Iezeru*, alături de: *poiană, dumbravă, deal* (însoţite de obicei de determinative) care sînt de asemenea nume topice.

Capitolul al VI-lea din partea I (p. 111 — 120) cuprinde analiza unor *cuvinte referitoare la corpul omenesc*, boli, medicină populară, în deosebi a termenilor generali, puşi în relaţii de sinonimie cu cuvinte de origine latină (*obraz, faţă, trup — corp* etc.), precum şi analiza unor nume de boli şi de leacuri din medicina populară: *boală, rană, leac, otravă*. Ultimele nu au sinonime de origine latină.

În capitolul al VII-lea, se discută *cuvinte referitoare la relaţiile sociale* (p. 120—152). În prima subdiviziune sînt cuprinse nume de rudenie şi termeni de adresare.

După părerea autorului, denumirile de funcţii şi ranguri (*voievod, crai, jupan, boier, sol, staroste*), deşi erau specifice limbii cancelariilor (slavonei), deci limbii literare, nu erau străine nici limbii populare, unde au căpătat sensuri noi, care s-au păstrat în limbă şi mai tîrziu. Acelaşi lucru se poate spune şi despre unele cuvinte privind starea socială, profesiile: *stăpîn, gospodar, slugă, rob, pîndar, jitar, pogonici*.

În cadrul acestui capitol, autorul discută şi unii termeni legaţi de noţiunile de citit, scriere etc.

Existenţa în limba romînă a unor cuvinte slave referitoare la carte, la scriere şi cultură, după părerea autorului se datoreşte întrebuinţării îndelungate în ţările romîneşti a slavonei.

În capitolul al VIII-lea se discută cuvintele referitoare la viaţa interioară şi spirituală

---

[1] Termenii de *veche slavă, slavă comună, slavă bisericească, slavonă* comportă discuţii. Conţinutul acestor noţiuni urmează să fie încă precizat.

G. Mihăilă în cartea sa are în vedere următoarele accepţiuni pentru termenii semnalaţi mai sus: *slava comună* (sl. com.) este limba pe care au vorbit-o slavii pînă la despărţirea lor cele trei mari grupuri (de nord, de sud, de apus). *Vechea slavă* (v.sl.) sau vechea bulgară este slava atestată din perioadele cele mai vechi. Cînd vorbeşte despre împrumuturile vechi sud-slave, autorul are în vedere un anumit complex lingvistic unic: elemente slavo-bulgare răsăritene. Indicaţiile *scr.* şi *sloveni* — ca, de altfel *ucr. rus.* etc. — sînt date pentru comparaţie. Indicaţia v.sl. presupune un element sud-slav, pînă la venirea bulgarilor (de ex. muncă <v.sl. (v. bg.) mǫka sec. VI—XI), iar *bg.* o perioadă neprecizată a istoriei limbii bulgare de ex. *Dîmboviţa* <mb. *dъbovica* (sec. XII—XIV) sau *potecă* <**pătecă* < nbg. *păteka*.

Denumirea de *veche slavă bisericească* (v.sl. bis.) este echivalentă cu vechea slavă din perioada lui Metodiu Ciril. *Slava bisericească* (sl. bis.) reprezintă aceeaşi realitate lingvistică ca şi slavona sau limba slavă cultă, cărturărească. Ea diferea după ţara unde era folosită. Denumirea de *slavă bisericească* este improprie, pentru că această limbă era folosită nu numai în biserică, ci şi în cancelarii.

a omului. Una din grupele tematice cele mai importante din acest capitol este aceea privitoare la stări sufleteşti, la calităţi, la stări ale voinţei: *grijă, milă, jale, groază, obidă, ciudă, fală.* Unele exprimă însuşiri morale: *cinste, năravi, lene,* iar altele anumite stări ale voinţei: *voie, nevoie, silă.* Un număr de cuvinte aparte, dacă le raportăm la prima grupă din acest capitol, denumesc vorbirea omenească sub diversele ei aspecte: *glas, veste, zvon, sfat* etc.

Unul dintre cele mai importante capitole din studiul lui G. Mihăilă este acela consacrat verbelor de origine sud-slavă în limba romînă. Autorul analizează numai pe cele mai răspîndite atît în limba literară cît şi în cea populară. El clasifică verbele de origine sud-slavă în cinci grupe:

1) verbe care denumesc procesul muncii, precum şi o serie de procese tehnice şi de producţie (*a munci, a (se) trudi, a prăşi, a plivi, a îmblăti, a cosi, a împleti* etc.)

2) diverse acţiuni concrete (*a clădi, a cläti, a dobîndi, a dovedi, a izbi, a izbîndi, a învîrti, a lovi, a nimeri* etc.)

3) reacţii şi stări ale corpului omenesc (*a zîmbi, a mîji, a clipi, a osteni, a obosi, a(se) odihni, a răposa, a trăi* etc.)

4) stări sufleteşti (*a se căi, a greşi, a ispiti, a iubi, a pofti, a rîvni, a scîrbi, a se sfii, a tînji* etc.)

Un grup îl constituie verbele care au pătruns în limba romînă datorită expresivităţii lor. Unele dintre ele, de ex. *a grăi* au devenit neutre, altele însă ca: *a crîcni, a ocări, a spori* etc. şi-au păstrat expresivitatea.

În capitolul *Alte părţi de vorbire* autorul se ocupă de numerale (*sută*), adverbe (*iute, aievea, prea, razna, (în) zadar, da*) şi prepoziţii (*împotrivă*).

★

În partea a II-a a cărţii, *Observaţii lexico-semantice* (p. 219—254), în capitolul I, autorul încearcă să stabilească unele tendinţe generale ale evoluţiei semantice a împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă. După ce subliniază importanţa analizei semantice a cuvintelor slave din limba romînă, referindu-se în special la articolul lui R.A. Budagov *Influenţa slavă asupra limbii romîne* publicat în *Вестник Ленинградского Университета* nr. 12, 1947, G. Mihăilă propune două mari direcţii pe care ar trebui să le aibă în vedere viitoarea sinteză a elementelor slave din limba romînă: 1) cercetarea unor probleme fonetice concrete, ca aceea privitoare la *corespondentele romîneşti ale grupurilor bulgăreşti şt* şi *jd* şi 2) studierea din punct de vedere lexico-semantic a unor grupuri de cuvinte de origine slavă, tratate în cadrul larg al semasiologiei comparate slave şi romanice (p. 220).

Autorul distinge trei mari categorii de împrumuturi ale elementelor vechi sud-slave, după sensurile pe care acestea le au:

1) cuvinte monosemantice care n-au păstrat sensul pe care îl aveau în limba slavă din care au fost împrumutate;

2) cuvinte slave polisemantice (polisemantice în slavă iar în limba romînă pătrunse fie cu un singur sens fie cu mai multe, avînd aceleaşi sensuri — atît în slavă cît şi în limba romînă) şi

3) cuvinte cu sensuri noi în limba romînă.

Un proces semantic complex a avut loc în cazul acelor cuvinte care au căpătat sensuri cu totul noi. Cauzele şi căile concrete de realizare ale unor astfel de transformări sînt uneori greu de stabilit; treptele intermediare ale unei astfel de evoluţii semantice sînt atestate uneori de textele vechi romîneşti, alteori însă „procedeele semantice pot fi reconstituite numai cu ajutorul analizei comparative a sensurilor cuvîntului romînesc şi a celor slave corespunzătoare" (p. 238). O cercetare pe cît de interesantă pe atît de judicioasă face autorul cuvîntului *zăpadă*, a cărui origine a fost discutată şi de E. Petrovici, S. Puşcariu şi E. Bourciez. Concluzia la care ajunge G. Mihăilă este că în limba romînă a pătruns mai întîi verbul *a zăpădi* cu sensul „a acoperi cu zăpadă, a troieni, a cădea (despre zăpadă)" şi, mai tîrziu, pe terenul limbii romîne, s-a format de la acest verb

un substantiv feminin *zăpadă*, ca şi *trudă* de la *a (se) trudi*, *poftă* de la *a pofti* etc.

O cercetare asemănătoare este aceea referitoare la *omăt* şi *nămet(e)*, *scovardă* (aici e vorba de o simplă metonimie), *păianjen*, *beznă*. La sfîrşitul acestui capitol se discută evoluţia semantică a verbului *a obosi*. Pe baza unor citate din texte vechi romîneşti şi a datelor oferite de *ALRM I*, autorul conchide că s-ar putea ca *obosi* să se fi folosit iniţial numai cu privire la animale. Fiind răspîndit numai în partea sudică a ţării, trebuie să admitem originea lui sud-slavă.

În cel de-al II-lea capitol al părţii a II-a, autorul reia o veche discuţie: numărul şi circulaţia cuvintelor de origine slavă în limba romînă. El aminteşte părerile mai vechi în ceea ce priveşte proporţia elementelor slave şi statisticile în acest sens (ale lui I. Hinkulov[1], A. de Cihac, B. P. Hasdeu, S. Puşcariu, D. Macrea) şi ajunge la concluzia că, deşi aspectul numeric joacă un rol important, el este insuficient. Mai mult — spune autorul — multe dintre împrumuturile vechi sud-slave „au încetat de mult de a fi „slave", adică de a fi percepute ca elemente „străine" (p. 254). După părerea sa, se poate afirma că „ele se întîlnesc într-un procent mult mai mare în dialectele populare, decît în limba literară modernă care se deosebeşte simţitor din acest punct de vedere de limba scrisă din sec. XVI—XVIII" (p. 254).

În anexa I *Cu privire la sinonimia elementelor slave în limba romînă*, autorul schiţează unele probleme pe care le ridică studiul elementelor de origine slavă în limba romînă sub raportul sinonimiei şi dă principalele grupe de sinonime după originea lor.

În anexa a II-a, după ce se arată necesitatea unui dicţionar etimologic al elementelor slave în limba romînă, sînt discutate principiile ce stau la baza dicţionarului etimologic al elementelor slave în limba maghiară elaborat de Kniezsa şi se indică izvoarele principale care vor trebui să fie folosite la elaborarea viitorului dicţionar de acest gen, modul cum va fi construit fiecare articol din acest dicţionar.

[1] În prefaţa cărţii sale *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, Petersburg, 1840.

★

Citind cartea lui G. Mihăilă ne putem uşor da seama de calităţile lucrării. În primul rînd, meritul lui G. Mihăilă este de a fi reluat studierea elementelor slave din limba romînă şi de a fi încercat elaborarea unei sinteze a rezultatelor obţinute în cercetările din acest domeniu pînă în prezent.

În cursul lucrării autorul nu se mulţumeşte cu simpla enumerare a termenilor citaţi, ci schiţează pe cît e posibil aria lor de răspîndire geografică, îi compară cu termenii similari, proveniţi din latină, arată în ce limbi slave se mai găsesc, dă derivatele apărute pe terenul limbii romîne, şi în sfîrşit analizează raportul dintre elementele slave şi cele latine.

Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă, desigur nu a cuprins — şi nici nu a fost în intenţia autorului — toate aspectele pe care le prezintă elementele vechi sud-slave din limba romînă (fonetica, morfologia, sintaxa). Semnalăm totuşi unele inadvertenţe şi lipsuri de care la o eventuală nouă ediţie, autorul va trebui să ţină seamă.

Cititorul s-ar fi aşteptat ca după *Introducere* să fi urmat un capitol special cuprinzînd o expunere asupra cauzelor istorice şi lingvistice ale împrumuturilor sud-slave în limba romînă.

Una dintre problemele care ar fi meritat atenţie este problema periodizării în limba romînă[2] a elementelor slave, în general, şi a celor sud-slave în special.

Ar fi fost de dorit ca autorul să discute diferitele perioade ale împrumuturilor; toate sînt prezentate ca vechi sud-slave, deşi teoretic autorul recunoaşte existenţa unor perioade

[2] Vezi în privinţa aceasta de pildă schema propusă de S.B. Bernstein în *Разыскание в области болгарской диалектологии, Том I, Язык валашских грамот XIV—XII веков*, Издательство Академии Наук, M. -Л. 1948, p. 49.

distincte. Astfel, vorbind de faptul că în cercetările din trecut s-a acordat mai puţină atenţie elementelor pătrunse din graiurile sud-slave răsăritene de tip bulgar în perioada datată cu aproximaţie sec. VI—XII-lea, autorul vorbeşte şi de împrumuturile intrate mai tîrziu din slavonă prin intermediul limbii scrise, în sec. XVI—XVIII (p. 171).

De asemenea credem că ar fi fost mai util şi mai practic dacă materialul discutat ar fi fost repartizat nu pe grupe tematice în cadrul diferitelor părţi de vorbire, ci diferitele părţi de vorbire să fi fost tratate în cadrul aceloraşi grupe tematice. De exemplu, verbele care denumesc diverse stări sufleteşti sau acţiuni legate de viaţa sufletească a oamenilor (*a se căi, a greşi, a ispiti, a iubi* etc., p. 205—211) puteau fi discutate o dată cu substantivele care denumesc stări sufleteşti, calităţi, stări ale voinţei (*grijă, milă, jale* etc. p. 154—163).

Uneori alături de substantive, autorul a enumerat şi unele verbe, deoarece „forma iniţială a cuibului respectiv, era cea nominală, dacă nu din punct de vedere al etimologiei slave, cel puţin din punct de vedere al celei slavo-romîne" (p. 189).

In ce priveşte indicarea etimologiei, autorul este cît se poate de prudent. De pildă dintre toate cuvintele referitoare la natura înconjurătoare, etimologie precisă el dă numai pentru *gîrlă* („împrumutat din bulgară *гърло*") p. 97 şi *mocirlă* (bg. *мóър*); în rest numai indicaţii generale.

În afară de cele circa 600 cuvinte de origine sud-slavă, autorul analizează şi alte numeroase cuvinte, în cadrul aceloraşi părţi de vorbire, derivate din cele primitive, pentru „a ilustra, cel puţin într-o anumită măsură productivitatea şi registrul semantic al acestora" (al derivatelor — *n.n.*, p. 15). Dar în felul acesta s-a pierdut din vedere, analiza cuvintelor de origine sud-slavă pe grupe tematice în cadrul diferitelor părţi de vorbire, ceea ce e cu atît mai evident, cu cît unele cuvinte au diverse etimoane (de ex. *a spori* de la *spor* (v. sl. споръ) dar *spornic* de la v. sl. спорьнъ; *năpastă*, de la v. sl. напасть, dar *năpăs'ui* din sl. bis. напастовати (p. 170); *vremelnic*, împrumut cărturăresc din slavonă врѣменьнъ, asimilat cuvintelor cu sufixul *-nic* (p. 109).

Ar fi fost foarte util un capitol despre sufixele romîneşti de origine sud-slavă, despre rolul pe care l-au avut ele în îmbogăţirea vocabularului limbii romîne, modul cum au pătruns ele în limba romînă, diferitele lor variante, temele la care se ataşează, productivitatea, şi, în sfîrşit, concurenţa lor cu alte sufixe, fie de origine slavă, fie de altă origine. Autorul a vorbit despre aceste sufixe însă numai în legătură cu cazurile concrete de analiză a împrumuturilor considerate vechi sud-slave: *-an* (p. 86), *-nic* (p. 184), *-eală* (p. 206), *-intă* (p. 63), *-enie* (p. 130), *-işte* (p. 45) etc.

În legătură cu afirmaţia autorului că unele cuvinte de origine slavă nu mai sînt simţite ca atare şi că în statistica elementelor slave din limba romînă trebuie să avem în vedere că ele se întîlnesc într-un procent mare în deosebi în dialectele populare, am vrea să facem două observaţii. În primul rînd pe cercetătorul care urmăreşte să stabilească etimologiile nu-l interesează dacă un cuvînt oarecare este sau nu perceput ca fiind de origine străină, în cazul de faţă, de origine slavă. El este călăuzit de criterii obiective şi nu trebuie să fie influenţat de părerea vorbitorilor.

Existenţa unui procent mare al cuvintelor străine în dialectele populare nu poate servi decît ca dovadă a existenţei acestor cuvinte în însăşi limba în cauză, dialectele făcînd parte integrantă din ea. Cît despre limba literară, aceasta nu este decît un aspect al limbii, care îşi are, desigur, evoluţia sa progresivă după epoci.

Uneori se dau definiţii (de pildă: *Copcă* „spărtură în gheaţa unui rîu, unei bălţi etc." p. 57), alteori termenul este explicat prin cuvinte dintr-o limbă străină (franceza, germana, rusa; de pildă pentru *strung* se dă „*tour, токарный станок*" p. 55). Cîteodată termenul însă nu este explicat sau definit ci se trece direct la diferitele denumiri din limbile

slave, ca în cazurile : *sfredel, daltă, nicovală, pilă* (p. 46). Altădată se dau însă definiţii sau explicaţii la cuvinte cunoscute. De pildă, *grajd*, este explicat : ,,clădire pentru adăpostirea vitelor" (p. 39), sau *stîlp* ,,lemn lung şi gros, cioplit şi fixat în pămînt, servind în construcţii pentru a susţine ceva".

În partea consacrată sinonimiei elementelor slave în limba romînă (anexa I) deşi autorul spune că va folosi în schiţa sa elementele slave ca punct de plecare a seriilor sinonimice, în realitate el dă uneori elemente latine ca punct de plecare al seriilor sinonimice.

*

Datorită datelor bogate pe care le oferă, cartea lui G. Mihăilă este un instrument util în munca de informare pentru stabilirea etimologiilor slave din limba romînă.

Prin problemele pe care le ridică şi prin bogăţia materialului discutat, această lucrare constituie un îmbold pentru elaborarea unor noi studii de specialitate şi un punct de plecare pentru noi cercetări.

V. Rudeanu

Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., **Limbă-literatură, vol. al IV-lea,**

Bucureşti, 1960, 324 p.

Între multele şi variatele publicaţii filologice din ţara noastră, culegerile de studii ale membrilor Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice încearcă de mai multă vreme să-şi contureze un profil şi să-şi precizeze un loc propriu. Un asemenea profil pare a fi fost definit de consiliul de conducere al Societăţii, care reia, în prefaţa la vol. al IV-lea, mai clar şi mai categoric, ideea, prezentă şi în prefaţa volumului precedent, că studiile şi articolele publicate sînt destinate a ,,fi de un oarecare ajutor profesorilor în munca de catedră, fiind încadrate, din punct de vedere tematic, în acest sector de activitate".

Cu volumul al IV-lea s-a făcut un pas înainte spre precizarea unui profil. Ar fi util să se stabilească şi o periodicitate de apariţie a volumelor (ultimul se tipăreşte la o distanţă de 3 ani după cel anterior).

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a volumului, notăm cu surprindere că titlul sub care au apărut primele trei volume a fost modificat fără nici o justificare sau explicaţie.

Prezentul volum cuprinde un articol de teorie literară, articole de lingvistică, de istorie literară, de folclor şi ,,texte şi documente".

Ne ocupăm aici numai de articolele din secţiunea de lingvistică, dintre care unul este de gramatică, unul de istoria gramaticii romîneşti, iar celelalte de limbă literară.

Articolul lui Simion Bărbulescu : *Mijloace artistice originale în opera lui I. Agîrbiceanu* se referă la limba folosită de scriitor şi este organizat pe compartimente : fonetica, lexicul, morfologia, stilul. În fiecare dintre ele, autorul îşi propune să stabilească mijloacele originale folosite de I. Agîrbiceanu. Constatările autorului sînt însă adesea de factura următoare : ,,În ceea ce priveşte lexicul folosit de Agîrbiceanu, merită o atenţie deosebită particularităţile regionale". ,,Cîteva forme şi cuvinte populare, altele, regionale, apar în majoritatea operelor sale" (p. 16). ,,Regionalismele sînt explicate uneori chiar de autor, în text" (p. 16 ; urmează exemplele). ,,Întîlnim multe cuvinte în formă neprefixată" (*pachet, cerca* etc.). ,,Numeroase sînt însă şi formele prefixate, ca variante ale formelor azi neprefixate" (p. 17). ,,Agîrbiceanu foloseşte multe cuvinte care fac parte din vocabularul tehnic al minerilor" (p. 17). ,,Termenii religioşi sînt folosiţi adesea în forma lor populară" (p. 17). ,,Scriitorul nu ocoleşte nici neologismele" (p. 18). ,,Sintaxa frazei lui

Agîrbiceanu nu se îndepărtează prea mult de cea a vorbirii populare". „Topica frazei lui Agîrbiceanu se apropie de aceea a lui Creangă" (p. 20).

După ce studiază în acelaşi fel „mijloacele stilistice pe care scriitorul le foloseşte pentru a evoca fapte şi caractere", autorul ajunge la concluzia că „Agîrbiceanu este unul dintre cei mai originali scriitori realişti din prima jumătate a veacului nostru" (p. 25).

Şi studiul lui C. Jalbă se referă la „limba şi stilul " unui scriitor, Marin Preda. Acest studiu nu ţine însă de lingvistică decît în măsura — ce-i drept, mică — în care se opreşte la un moment dat la inventarierea unor fapte de limbă. Altfel, *Cîteva observaţii cu privire la limba şi stilul operei lui Marin Preda* este o cercetare de critică şi stilistică literară, bogată în analize şi observaţii. C. Jalbă urmăreşte printr-un raţionament bine condus corespondenţa dintre condiţia socială, factura morală şi comportarea în gesturi şi vorbire a eroilor lui Marin Preda.

Aspecte sinonimice în opera lui Caragiale de Toma Măruţă este un studiu filologic interesant şi cu multe elemente pozitive noi, mai ales în ce priveşte metoda. Observaţiile autorului sînt utile profesorilor din învăţămînt, atingînd uneori un nivel riguros ştiinţific. Prin analiza modului cum sînt folosite în opera lui Caragiale unele perechi de sinonime, autorul, pe lîngă că ajută la aprofundarea artei marelui scriitor, furnizează exemple sugestive de legătură între limbă şi societate.

Totodată, deşi nu şi-a propus să urmărească această chestiune teoretică, studiul lui T. Măruţă scoate în evidenţă modul cum un mare scriitor poate influenţa evoluţia unor fapte din limba generală. Cititorul nu se mai îndoieşte după lectura acestui articol că *amic, damă, june* şi alte cîteva cuvinte au avut evoluţia semantică ştiută şi duc azi o existenţă penibilă în limbă în mare parte din „vina" lui Caragiale.

Al patrulea studiu care se ocupă de problemele limbii literare, *O contribuţie la dezvoltarea stilului publicistic: ROMÎNIA, primul nostru cotidian (1 ian. — 31 dec. 1838)* de G. Bulgăr, este şi singurul în care se aplică metoda şi atitudinea mai nouă în abordarea studierii limbii literare: analiza stilurilor ca ramificaţii funcţionale ale limbii. Ideile şi materialul faptic pe care se sprijină autorul reprezintă o frumoasă completare a studiului său anterior *Despre limba şi stilul primelor periodice romîneşti* din *Contribuţii la istoria limbii literare din sec. al XIX-lea*, vol. al II-lea. Autorul face analiza faptelor lingvistice din acest prim cotidian romînesc şi arată că neologismele cele mai bine stabilite în limba de azi, pe care unii specialişti le puneau pe seama contribuţiei scriitorilor, au fost introduse prin presa vremii, în cadrul căreia „Romînia" a avut rol de pionierat.

Petre Haneş semnează un articol despre *Gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu*, în care subliniază valoarea istorică a acestei importante lucrări de la începutul lingvisticii romîneşti. Autorul arată că principalul merit al *Observaţiilor* — lui Văcărescu este orientarea lor după limba vie a poporului. După o descriere foarte amănunţită a conţinutului gramaticii lui Văcărescu, Petre Haneş se opreşte la ortografie şi terminologie, la problema limbii literare, analizează *Gramatica* lui Ienăchiţă în comparaţie cu *Elementa...* lui Micu şi apoi cu *Gramatica* lui Eliade Rădulescu (1828). Autorul descrie detaliat *Gramatica lui* Ienăchiţă Văcărescu, relatînd în amănunţime terminologia folosită de acesta, dar se referă, după părerea noastră, prea puţin la cercetarea ideilor şi izvoarelor acestui important monument din istoria gramaticii romîneşti.

Gh. N. Dragomirescu în studiul: *Structura gramaticală şi stilistică a coordonatei cauzale* dezbate următoarele probleme:

I. Conjuncţia *căci* ca obiect al gramaticii în decursul timpului;

II. Originea şi evoluţia conjuncţiei *căci*;

III. Substratul adverbial al conjuncţiilor coordonatoare;

IV. Aspectul morfologic al conjuncţiilor cauzale în general.

Articolul conţine largi referiri la gramaticieni romîni şi străini din secolul trecut ca : V. Stilescu, Nic. Bălăşescu, I. Manliu, Nic. Pilţia (autori de gramatici pentru cursul primar sau gimnazial), Eugène Borel, Dr. Raphael Kühner etc. etc., în schimb face referiri foarte sumare la studiile ştiinţifice actuale. Pare curios că, în studiul acesta în care sînt aşa de bogat citaţi mulţi autori insignifianţi din secolul trecut, deşi la început se spune : „Funcţia sintactică a conjuncţiei *căci* este însă, *în prezent obiectul unei dispute ştiinţifice — dispută în care sîntem nevoiţi a interveni cu argumente cît mai concludente*, pentru a arăta în prealabil *funcţia gramaticală* şi apoi pe cea stilistică a acestei conjuncţii" (p.39) (sublinierile noastre — *G.M.*), nu întîlnim nici o apreciere asupra ideilor autorilor care au scris recent despre problema în discuţie. Studiile *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale* de acad. Al. Graur (în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea) şi *Există propoziţii cauzale coordonate?* de Sorin Stati (în „Limba romînă" 6/1956) sînt amintite numai pentru a „susţine" ideea că „În ultimul timp conjuncţia *căci* s-a desprins din manuale şi a trecut în tratate şi studii de specialitate ca o temă de dispută ştiinţifică, pe care noi o considerăm încă neîncheiată" (p. 41).

Dacă ar fi redactate în termeni clari, cele două teze generale pe care autorul le propune pentru explicarea celor două tipuri de conjuncţii (subordonatoare şi coordonatoare), ar fi poate interesante. Le reproduc aici:

I. „În frază, generarea de către sintaxă a uneltelor gramaticale ale subordonării s-a făcut prin golirea de sens a semantemelor (sic !) pronominale cu funcţie de regim direct în sintagmă — fie că prin acest fonem ele s-au desprins din propoziţia secventă, fie din cea anterioară" (p. 45).

II. „În frază, generarea de către sintaxă a uneltelor gramaticale ale coordonării s-a făcut prin golirea de sens a unei semanteme adverbiale, cu funcţie de circumstanţial în sintagma propoziţiei secvente şi transformarea ei în conjuncţie coordonatoare între propoziţia respectivă şi propoziţia anterioară. În cazul lui *căci* este vorba de transformarea adverbului interogativ, din semantemă a verbului predicat din propoziţia secventă, în conjuncţie cauzală explicativă (coordonatoare) între cele două propoziţii" (p. 50).

Pornind de la ideea că subordonarea şi coordonarea se despart prin limite tranşante, Gh. N. Dragomirescu ajunge la concluzia că aşa-zisele cauzale explicative sînt, fără discuţie, coordonate. Mai aproape de adevăr este însă Mioara Avram care consideră aceste tipuri de cauzale ca intermediare între coordonate şi subordonate. [1]

După cum a reieşit din prezentarea de mai sus, articolele incluse în acest volum sub titlul „Lingvistică" sînt inegale ca valoare. Cu toate acestea, unele studii pot fi folositoare profesorilor în munca lor.

G. Mitran

[1] Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 64—98.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. P. R.

AL. GRAUR, **Studii de lingvistică generală — Variantă nouă**, 516 p., 29,90 lei.

Sub red. AL. GRAUR, **Probleme de lingvistică generală, vol. II**, 176 p., 6,60 lei.

TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală şi comparată**, 356 p., 7,25 lei.

H. MIHĂESCU, **Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman**, 331 p. + 3 pl., 11,30 lei.

MIOARA AVRAM, **Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română**, 276 p., 11,10 lei.

* * * **Studii clasice, vol. II, închinat academicianului AL. GRAUR cu prilejul împlinirii a 60 de ani**, 451 p. + 1 pl., 23 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie, vol. II**, 269 p.+ 1 pl., 9,45 lei, **vol. III**, 248 p., 9,40 lei.

* * * **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**, 328 p., broşat 5,65 lei ; legat 6,35 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. II**, 236 p., 9,15 lei.

* * * **Lexic regional**, 155 p., 7,05 lei.

* * * **Materiale şi cercetări dialectale, vol. I**, 292 p., 12 lei.

G. MIHĂILĂ, **Împrumuturi vechi sud-slave în limba română**. Studiu lexico-semantic, 320 p., 11,60 lei.

ANDREI AVRAM, **Cercetări asupra sonorităţii în limba română**, 168 p., 4,90 lei.

LIMBA ROMÎNĂ

Revistă a Institutului de lingvistică din Bucureşti,
apare de şase ori pe an

au apărut:

anul VIII, 1959 (6 numere)
anul IX, 1960 (6 numere)
anul X, 1961 (nr. 1, 2 şi 3)

Volumele se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREŞTI, Calea Victoriei nr. 27

sau la orice librărie din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţiile „Cartea prin Poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., librăriile principale din reşedinţele din regiune, sau la Librăria republicană

CARTEA PRIN POŞTĂ
BUCUREŞTI, str. Biserica Enei nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2, c. 2272

Lei 3.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

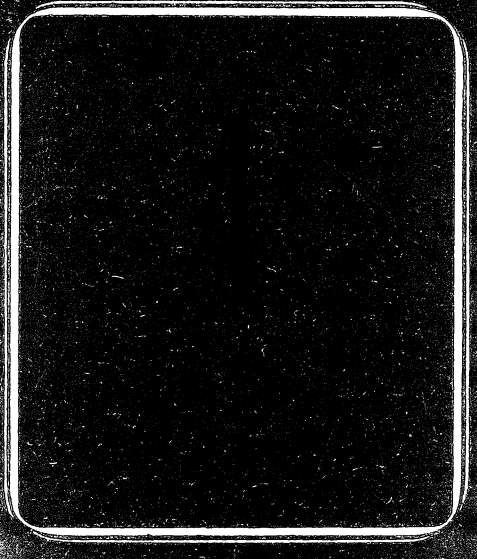

(6 fig.)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. MIHAIL SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar de redacție*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

București, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 4

S U M A R

Pag.

LIMBĂ LITERARĂ

IORGU IORDAN, Dezvoltarea limbii noastre naţionale în anii puterii populare 289
TUDOR VIANU, Dicţionarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu 297
* * * Extrase din *Dicţionarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu* . . . 299

LINGVISTICĂ GENERALĂ

W. BAHNER (Leipzig), Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului (II). 304

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

FINUŢA ASAN, Propoziţia apozitivă şi apoziţia 312
* * * Glosar regional 317

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

N. A. URSU, Modelul francez al gramaticii lui I. Eliade Rădulescu 322

CRONICĂ

O sută de ani de la apariţia lucrării lui Franz Miklosich „*Elementele slave în limba romînă*" (*1861*) (*G. Mihăilă*) 334
Preocupări de cultivare a limbii ruse în Uniunea Sovietică (*Vadim Rudeanu*) . . 339

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*Emil Vrabie*) 343
Fonetică şi dialectologie, vol. III, Editura Academiei R.P.R., 1961 (*Valeriu Şuteu*) . 347
R.A. BUDAGOV, Introducere în ştiinţa limbii, Editura ştiinţifică, 1961 (*C. Otobîcu*) 351
LEON LEVIŢCHI, Dicţionar romîn-englez, Editura ştiinţifică, 1960 (*Victor Hanea*) 359

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1960 pînă la 1 mai 1961 363

DEZVOLTAREA LIMBII NOASTRE NAȚIONALE ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

ACAD. IORGU IORDAN

La cea de-a 40-a aniversare a Partidului Comunist din Romînia

Într-un anumit sens, singura națiune adevărată este națiunea socialistă. În orînduirea capitalistă, împărțirea societății în clase antagoniste creează o situație dăunătoare națiunii considerate în totalitatea ei, din cauza predominării, pe toate planurile, a claselor exploatatoare: burghezia, deținătoare a puterii economice și politice, aliată adesea, la începuturile orînduirii capitaliste (uneori, ca în Europa centrală și orientală, chiar pînă la instalarea regimurilor democrat-populare), cu moșierimea. Toate mijloacele menite să înlesnească dezvoltarea și programul societății se află în mîna burgheziei, grație, în primul rînd, instrumentului de constrîngere și de apărare a poziției sale privilegiate, care este statul, cu diversele lui organe de exercitare a puterii. Clasele producătoare există, din punct de vedere politic și juridic, numai pe hîrtie, adică în constituțiile foarte „democratice" în ce privește recunoașterea formală a drepturilor și libertăților pentru toți cetățenii, fără excepție, iar de fapt, ca izvor inepuizabil de forță productivă, în folosul exploatatorilor. Se poate astfel afirma că națiunea burgheză este o pseudo-națiune, pentru motivul că se reduce la o minoritate aproape infimă în comparație cu masa enormă a muncitorilor și a țăranilor muncitori, excluși din colectivitatea națională prin nenumărate îngrădiri, unele legale, cele mai multe însă produs al inegalității flagrante de ordin economic.

Printre numeroasele consecințe ale acestei situații este și aceea, foarte importantă, de ordin cultural, pe care au constatat-o atîtea minți clarvăzătoare, în frunte cu clasicii marxismului, și a analizat-o multilateral și pătrunzător, de-a lungul întregii sale activități publicistice și politice, V. I. Lenin: existența, în cadrul orînduirii capitaliste, a două culturi, una retrogradă, a burgheziei, cealaltă progresistă.

Creatorul primului stat socialist din lume s-a ridicat necontenit cu dîrzenie şi cu indignare, împotriva aşa-zisei culturi naţionale, ridicată în slavă de către exponenţii clasei exploatatoare, membri sau simpli acoliţi ai acesteia. „Lozinca culturii naţionale, spune Lenin, este o înşelătorie burgheză (şi de multe ori clericală-huliganică). Lozinca noastră este cultura internaţională a democratismului şi a mişcării muncitoreşti din lumea întreagă" [1]. (*Opere*, vol. XX, ed. 1959, p. 7.) „În sînul f i e c ă r e i culturi naţionale se găsesc e l e m e n t e, fie şi nedezvoltate, de cultură democratică şi socialistă, fiindcă în sînul f i e c ă r e i naţiuni există mase de muncitori şi exploataţi, ale căror condiţii de viaţă creează în mod inevitabil ideologia democratică şi socialistă. Fiindcă în sînul f i e c ă r e i naţiuni există şi o cultură burgheză (iar în majoritatea cazurilor chiar o cultură ultrareacţionară şi clericală) şi, ceea ce trebuie să remarcăm, nu numai sub formă de „elemente", ci sub formă de cultură d o m i n a n t ă. De aceea „cultura naţională" în genere e s t e cultura moşierilor, a popilor, a burgheziei" (*Ibidem*, p. 8) [2].

Limba este depozitara şi purtătoarea întregii culturi a unui popor. În ea se oglindeşte, prin intermediul gîndirii, toată viaţa colectivităţii umane care a creat-o. De la începuturile existenţei ei, limba a servit ca mijloc de comunicare (cel mai important dintre toate) pentru totalitatea membrilor societăţii, indiferent de orînduirea acesteia.

Cele două culturi de care vorbeşte Lenin referindu-se la naţiunea burgheză se exprimă printr-o singură limbă, fiindcă nu-i posibil altminteri : între clasele antagoniste ale aceleaşi societăţi se stabilesc, prin forţa lucrurilor, relaţii de tot felul, care, spre a se putea realiza, impun un mijloc unic de comunicare.

Cu toate acestea, dat fiind conţinutul de idei foarte diferit de la o clasă la alta, limba naţională a societăţii burgheze, fără să înceteze de a fi unică pentru toţi membrii acesteia, prezintă deosebiri mari, de ordin mai ales cantitativ, după cum este folosită de reprezentanţii păturilor privilegiate (din punctul de vedere al posibilităţilor de a se instrui şi cultiva) sau de masele muncitoare, ţinute în sărăcie şi întuneric. Deosebirile sînt de natură lexicală, şi, mai puţin, sintactică. Mulţimea de idei, adică de cunoştinţe, a oamenilor trecuţi prin şcolile de toate gradele implică existenţa unui vocabular bogat şi variat, precum şi posibilitatea de a stabili între noţiuni raporturi mult mai numeroase şi mai subtile. O comparaţie între vorbirea unui om cultivat şi aceea a unui ţăran din Romînia de altădată, chiar dacă acesta din urmă nu era analfabet în sens strict, este foarte concludentă, deşi, poate, de prisos pentru discuţia noastră. Faptul l-au constatat, înaintea lingviştilor, scriitorii noştri clasici, înzestraţi cu un ascuţit spirit de observaţie critică. Ne amintim cu toţii de vorbele puse de

---

[1] În ciuda exploatării crunte la care sînt supuşi muncitorii de pretutindeni, ei, afirmă Lenin, „îşi făuresc cultura lor proprie, internaţională, la a cărei pregătire lucrează de multă vreme propovăduitorii libertăţii şi duşmanii asupririi" (*Opere*, vol. XIX, ed. 1957, p. 74).

[2] Să se compare şi afirmaţia, foarte actuală în momentul de faţă, cînd lupta contra colonialismului capătă zilnic o amploare neobişnuită, cu privire la naţiunile dependente, „care, pentru cultura şi civilizaţia capitalistă, au existat numai ca material de îngrăşămînt" (*Opere*, vol. XXX, ed. 1956, p. 144—145).

Creangă în gura lui Moș Ion Roată în timpul dezbaterilor Divanului ad-hoc din Moldova : „Aveți bunătate de vorbiți mai moldovenește, cucoane, să ne dumirim și noi ; căci eu unul, drept să vă spun, că nu pricep nimica, păcatele mele !"

În orînduirea socialistă, dispărînd clasele antagoniste, dispar și deosebirile de cultură, în sensul că celor două culturi ale societății burgheze le ia locul una singură, a întregului popor, cultura socialistă cu caracter internațional, pusă în slujba muncitorilor de toate categoriile. Din punct de vedere lingvistic, această situație, nouă, fundamental diferită de cea care o precede, duce treptat la atenuarea deosebirilor existente mai înainte între aspectul așa-zis cult și aspectul „popular" al limbii. Înlăturarea analfabetismului, extinderea obligativității învățămîntului elementar de șapte ani, care va deveni în curînd de opt ani, contactul neîntrerupt al muncitorilor și țăranilor muncitori cu toate noutățile și realizările din domeniul culturii materiale și spirituale, contact înlesnit prin radio, presă și conferințe și prin atîtea alte mijloace la îndemîna oricui, contribuie în modul cel mai natural cu putință la o apropiere din ce în ce mai mare între felul de a vorbi al intelectualului și felul de a vorbi al muncitorului cu brațele. Această apropiere se săvîrșește în două direcții : una, amintită chiar acum, și anume însușirea de către masele muncitoare a unui vocabular din ce în ce mai bogat și mai variat, precum și a unei sintaxe mai ample, aptă să exprime gîndiri și judecăți mai complexe ; cealaltă, care merge în sens contrar, constă, în acceptarea de către intelectuali a unui număr de cuvinte și expresii așa-zise populare, care mai înainte erau considerate ca nevrednice să apară în vorbirea (și cu atît mai mult în scrisul) unui „om rafinat", după cum nevrednici de a sta în rînd cu „lumea" erau socotiți creatorii înșiși ai acelor cuvinte și expresii.

O primă caracteristică a limbii noastre naționale de astăzi este, deci, unitatea ei mare, și mereu în creștere, de la o categorie socială la alta. Vorbirea muncitorilor și a țăranilor conține numeroase neologisme, și nu numai dintre acelea care desemnează obiecte concrete și metode de lucru, toate noi, legate direct de munca lor zilnică. Termenii abstracți, fie existenți de mai înainte în limbă, fie apăruți de curînd, de asemenea se întîlnesc adesea în vorbirea maselor. Și, fapt demn de a fi relevat în mod special, fiindcă dovedește putere de asimilare, izvorîtă tocmai din însușirea temeinică a noțiunilor, adică a culturii, aceste cuvinte sînt folosite, în general corect, în ce privește atît aspectul lor fonetic, cît și cel semantic.

Mai sus am dat un citat din Creangă, în legătură cu dezbaterile divanului ad-hoc, pentru a ilustra deosebirea dintre vorbirea „păsărească", cum i se spunea ironic limbii folosite de exponenții claselor stăpînitoare, și vorbirea simplă (aș zice simplă de nevoie, din cauza lipsei de instrucțiune) a țăranilor. Cine asistă în zilele noastre la ședințele Marii Adunări Naționale sau cel puțin citește în gazete cuvîntările ținute acolo nu constată deosebiri esențiale între felul cum se exprimă un deputat academician, de pildă, și un deputat strungar sau președinte de gospodărie agricolă colectivă.

Altă caracteristică a limbii noastre actuale o constituie marea ei bogăție și varietate. Țin să precizez că aceste trăsături reprezintă o realitate vie, în sensul că ele nu există numai în dicționare sau numai în vorbirea unei pături foarte subțiri de intelectuali suprarafinați, ca pe vremuri. Ele sînt rezultatul bogăției și varietății muncii care se desfășoară cu avînt, pentru desăvîrșirea construcției socialiste, în toate ramurile de activitate.

Extrem de bogată și de variată este mai cu seamă terminologia tehnică și științifică în general. Faptul se datorește progresului foarte extins și rapid pe care îl fac, fără întrerupere, în cele mai multe țări ale lumii, știința și tehnica. Prima ediție a operei binecunoscute *Lexiconul tehnic romîn* conține cca. 50 000 de termeni. Ediția a doua, în curs de apariție (ultimul volum gata este al VIII-lea), va avea cca. 70 000. Diferența nu se explică, bineînțeles, decît în mică măsură, prin crearea unor termeni cu adevărat noi în intervalul de timp, relativ scurt, care separă cele două ediții ale *Lexiconului* amintit. Există totuși domenii, ca acela al cibernetici, al semiconducției, al biologiei etc., unde, grație realizărilor, pe plan internațional, din ultimii ani, s-a ivit o terminologie nouă în sens strict, menită să desemneze obiecte, noțiuni, metode de lucru etc. necunoscute mai înainte.

Marea majoritate a termenilor științifici și, mai cu seamă, a celor tehnici sînt de strictă specialitate, cunoscuți și folosiți numai de către reprezentanții disciplinelor respective. O parte, desigur mică, pătrund însă și în limba comună, ba unii dintre ei chiar devin populari, datorită nu numai mijloacelor, numeroase și rapide, de difuzare a cunoștințelor de tot felul existente astăzi, ci și faptului că, deseori, achizițiile tehnicii și științei găsesc aplicație practică și în afara domeniului limitat al unei anumite specialități. Să ne gîndim, de pildă, la termeni ca *furajere*, *izotop*, *semiconductor*, *antibiotic*, *rulment*, *rachetă cosmică* ș.a.

Bogăție de cuvinte și expresii noi găsim de asemenea în terminologia politică și ideologică. Aceasta este, în general, foarte accesibilă și de aceea și-a pierdut, în largă măsură, caracterul de terminologie propriu-zisă. Rolul de căpetenie în răspîndirea și popularizarea ei îl au presa și discuțiile din ședințele colectivelor de muncă și ale organizațiilor de partid, sindicale etc. La aceasta se adaugă publicațiile Partidului Muncitoresc Romîn (un loc de frunte ocupă hotărîrile Comitetului Central, care se prelucrează la toate nivelurile) și cuvîntările fruntașilor partidului, ascultate de numeroși participanți la reuniunile respective și citite apoi de cvasiunanimitatea cetățenilor țării. Cuvinte și expresii proscrise în vremea regimurilor trecute, ca *marxism*, *socialism*, *comunism*, *leninism*, *dialectică*, *materialism*, *luptă de clasă*, *exploatare*, circulă astăzi în vorbirea noastră a tuturor cu o frecvență mai mare decît foarte multe dintre elementele alcătuitoare ale fondului lexical principal. O situație asemănătoare au, de pildă, *angajament*, *critică* (și *autocritică*), *plan* (*anual*, *de perspectivă*), *lagăr* (*lagărul țărilor socialiste* și *lagărul țărilor capitaliste*), *comitet* (*de partid*, *sindical* etc.), *organizație* (și *organizatoric*), *agitație*, *propagandă*, *activist*, *instructor* (*de partid*), *plenară* etc. etc.

O bună parte din cuvintele și expresiile de acest fel existau, bineînțeles, și înainte de instaurarea regimului democrat-popular, dar, din

cauza condițiilor politice pe care le cunoaștem, circulația lor era limitată, aproape exclusiv, la presa ilegală a Partidului Comunist din Romînia și la vorbirea membrilor lui. Altele erau folosite în cercuri mai largi, întrucît nu erau interzise, dar aveau o semnificație diferită de cea actuală.

Bogăția lexicală a limbii noastre de astăzi, care constituie o caracteristică nu numai a terminologiei tehnice, științifice, politice și ideologice, are izvoare diverse. În primul rînd, ea continuă, în cea mai mare parte, vechea stare de lucruri, anterioare instaurării regimului democrat-popular. Limba nu este suprastructură, prin urmare servește ca mijloc unic de comunicare pentru toate clasele sociale, în societatea bazată pe exploatare, și aparține prin însăși natura ei întregii colectivități umane care a creat-o, ceea ce înseamnă că ea se transmite fără schimbări esențiale nu numai de la o generație la alta, ci și de la o orînduire social-politică la alta a aceleiași colectivități. Pentru idei și noțiuni necunoscute lor pînă la un moment dat, romînii au recurs, de obicei, la împrumuturi din alte limbi, întocmai, de altminteri, ca toate popoarele lumii în împrejurări identice. Și după eliberarea țării de sub jugul fascist am continuat să împrumutăm cuvinte străine, pentru că nu era posibil, în marea majoritate a cazurilor, să numim cu termeni vechi noțiuni și lucruri noi. Dar există o deosebire însemnată de ordin atît cantitativ, cît și calitativ între împrumuturile pe care le facem acum și cele dinainte de eliberare. Atunci numărul lor era mult mai mare decît al cuvintelor formate pe teren romînesc, cu mijloacele proprii ale limbii noastre (vezi ceva mai departe). Afară de asta, atunci împrumutam aproape exclusiv din franceză sau prin franceză, cu excepții, elocvente din punctul de vedere al politicii oficiale burgheze, ca, de exemplu, după înfeudarea țării la sistemul de interese pe plan extern al Germaniei imperialiste în timpul domniei lui Carol I și al celei hitleriste în deceniul imediat anterior ultimului război mondial, cînd au intrat în limba noastră destule cuvinte de origine germană. Să nu uităm, în sfîrșit, că se împrumutau sute și mii de cuvinte fără nici o necesitate, din pură tendință cosmopolită, pentru satisfacerea gustului subtil și pervertit al exponenților claselor exploatatoare.

Împrumuturile se fac astăzi din mai multe limbi, după criterii realiste, impuse de împrejurări strict obiective. Locul de frunte îl ocupă limba rusă, și aceasta, pentru că conținutul exprimat de cuvintele împrumutate provine din Uniunea Sovietică: mașinile, aparatele, metodele de lucru, noțiunile politice și ideologice etc. de care am avut și avem încă nevoie pentru construirea lumii noi ni le-a pus și ni le pune la dispoziție, cu generozitate tovărășească, prima țară socialistă a globului. Este de remarcat, ca deosebit de semnificativ pentru atmosfera spirituală cu adevărat nouă în care se dezvoltă și progresează astăzi poporul nostru, faptul că n-a intrat în limba romînă absolut nici un cuvînt rusesc de soiul celor franțuzești de pe vremuri, adoptate din simpla dorință de a mobila cu obiecte de lux graiul matern considerat prea rudimentar și prea rustic. Și avem doar foarte mulți compatrioți care cunosc bine limba rusă, iar în școlile noastre această limbă se predă ani de-a rîndul, întocmai ca altădată franceza. Chiar cuvinte cu conținut specific rusesc (adică sovietic) au fost înlocuite prin termeni și expresii romînești, după ce ne-am însușit și am adap-

tat la condițiile țării noastre conținutul respectiv. Spunem astfel *gospodărie agricolă colectivă* pentru *colhoz*[1], *gospodărie agricolă de stat* pentru *sovhoz*[1] etc. Aceste fapte au și o semnificație politică vrednică de relevat: ele ilustrează lingvistic natura relațiilor existente între Uniunea Sovietică și R. P. Romînă, relații de prietenie sinceră și de respect reciproc, bazate pe interese comune de ordin internațional. Independența și suveranitatea reală de care se bucură Romînia socialistă își află expresia și în raporturile lingvistice ruso-romîne.

Un amănunt, de asemenea important, nesesizat de către masa vorbitorilor limbii noastre, este că foarte numeroase cuvinte rusești împrumutate de noi provin, la rîndul lor, direct sau indirect, din latină. Acest fapt ușurează enorm acceptarea și apoi adaptarea lor la sistemul lingvistic romînesc.

Am spus că împrumutăm astăzi din mai multe limbi decît înainte. Printre ele se găsește, imediat după rusă, vechea noastră furnizoare de neologisme, franceza. Cred că este vorba, în general, mai degrabă de continuarea unei tradiții îndelungate, la care nu putem, pare-se, renunța deocamdată, fiindcă lipsește în conștiința multora dintre noi necesitatea obiectivă, adînc simțită, a renunțării la astfel de împrumuturi. Mă bazez, făcînd această afirmație, pe faptul că majoritatea cuvintelor franțuzești existente astăzi mai cu seamă în limbajul publicistic (locul de frunte îl ocupă critica și estetica literară și artistică) seamănă, cînd nu sînt chiar identice, cu cele din epoca de înflorire a influenței franceze, în sensul că sînt, de cele mai multe ori, produsul unui neosnobism, întreținut de unii intelectuali cu rămășițe cosmopolite și însușit, din păcate, de numeroși tineri publiciști, cum sper că am dovedit în unele articole, printre care aș aminti aici pe cel din „Luceafărul", cu data de 15 decembrie 1960, unde am dat destule mostre de franțuzisme pure, culese mai mult la întîmplare, din revistele noastre actuale. Părerea mea este că trebuie să se ia atitudine contra unor asemenea manifestări, și nu numai, ca pînă acum, de către cîțiva lingviști, foarte puțin numeroși de altfel, ci și de către alți deținători ai condeiului, poate chiar și de către unele foruri oficiale. Pentru cei care nu sînt convinși de justețea acestui punct de vedere, considerat de ei, cu intenția de a-l minimaliza, drept „purism", îmi permit să le amintesc că, la cîțiva ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Lenin a cerut să se „purifice" limba rusă: „Ne folosim, spunea el, de cuvinte străine, chiar fără să fie nevoie, și le dăm o întrebuințare greșită. ... Nu a venit oare timpul să declarăm război întrebuințării, fără să fie nevoie, a cuvintelor străine?" (*Opere*, vol. XXX. ed. 1956, p. 288—289.) Lenin avea în vedere tocmai, sau mai ales, cuvintele franțuzești, cum rezultă din următorul pasaj: „A folosi cuvinte franceze, așa cum se obișnuiește pe la Nijni-Novgorod, înseamnă a prelua ce e mai rău de la cei mai răi reprezentanți ai clasei moșierești ruse, care învățau limba franceză, dar care, în primul rînd, nu și-o însușeau cum trebuie, iar în al doilea rînd stîlceau limba rusă". (Ibidem.)

[1] Aceste cuvinte n-au dispărut din limba noastră, dar ele sînt folosite numai în legătură cu formele de muncă agricolă din U.R.S.S.

O limbă străină, destul de bine reprezentată astăzi în cadrul împrumuturilor făcute de noi, este engleza. Faptul se datorește pe de o parte progresului tehnic realizat mai cu seamă în Statele Unite ale Americii, iar pe de alta împrejurării că sovieticii înșiși au împrumutat, în special la începutul construirii socialismului, numeroase cuvinte de origine anglo-americană, în legătură strînsă cu necesitatea transformării radicale a producției industriale. O serie de termeni tehnici englezești intrați în limba noastră după ultimul război mondial ne-au venit din rusește, ceea ce însemnează că, de fapt, este vorba de împrumuturi rusești, nu englezești. Adaptarea lor s-a făcut, de obicei, în sensul unei romînizări depline, dacă pot spune așa, cu toată libertatea impusă de încrederea în forțele noastre proprii. Dau un singur exemplu, cuvîntul *combină*, care, o bucată de vreme, a circulat cu forma englezească (*combaină*), întocmai ca rus. комбайн, dar apoi s-a înglobat în familia, mai veche (de origine romanică), a lui *combina*.

Am amintit ceva mai înainte și sper că am și dovedit, într-o anumită măsură, cu ajutorul cîtorva fapte, că dezvoltarea limbii noastre naționale se realizează astăzi într-un accentuat spirit de independență, puțin sau aproape de loc cunoscut mai înainte. Constatarea nu are nimic surprinzător. Aceași atmosferă de independență, adică de încredere în puterile noastre, domnește în toate ramurile de activitate. În domeniul limbii, ea se manifestă prin creații proprii neobișnuit de numeroase. Se poate spune că izvorul cel mai important de îmbogățire a limbii romîne este, în momentul de față, ea însăși, adică ansamblul de mijloace pe care i le pune la dispoziție sistemul ei pentru a forma cuvinte noi. În trecut, acest izvor, cu adevărat inepuizabil, era de asemenea folosit, fiind impus de însăși natura limbii, dar, în comparație cu împrumuturile, el juca un rol oarecum secundar. Este necesară totuși o precizare, foarte importantă în legătură tocmai cu această latură a problemei noastre. Afrmația făcută chiar acum cu privire la disproporția numerică dintre împrumuturi și creațiile lingvistice proprii este valabilă numai pentru aspectul așa-zis cult al limbii noastre, cel folosit de clasele stăpînitoare, care recurgeau la „împrumuturi" sub toate formele fiindcă se conduceau în mod exclusiv după interesele lor și nu aveau alte legături cu poporul adevărat decît pe cele dictate de rolul lor de exploatatori. În schimb, vorbirea populară se îmbogățea, înainte de toate, tocmai prin mijloacele interne ale limbii naționale. Faptul că astăzi formarea de cuvinte noi, cu ajutorul derivării și al compunerii, ocupă locul de frunte în procesul firesc de îmbogățire a vocabularului mi se pare semnificativ din punctul de vedere al transformărilor produse în viața și în conștiința oamenilor muncii din țara noastră. El dovedește, fără îndoială, o întoarcere la procedeele vorbirii populare, aspectul cel mai autentic al limbii naționale.

Deoarece comunicarea mea nu este de strictă specialitate, mă voi limita, ca și pînă aici, la un număr foarte redus de exemple. Una dintre realizările de ordin politico-juridic ale regimului nostru democrat-popular o constituie deplina egalitate în drepturi a femeii cu bărbatul. O consecință, printre atîtea altele, a acestei situații noi este îmbrățișarea de către femei a numeroase profesiuni și ocupații care, mai înainte, erau destinate ex-

clusiv bărbaților. S-a simțit astfel nevoia unor substantive de genul feminin care să desemneze pe reprezentantele profesiunilor și ocupațiilor în discuție. Avem astăzi *deputate*, *membre de partid*, *sindicaliste*, *activiste*, *instructoare*, *colectiviste*, *cercetătoare* (*științifice*), *inginere*, *macaragițe*, *sudorițe*, *zidărițe* etc.

Ascuțirea luptei ideologice și politice dintre cele două concepții despre lume, reprezentate, pe plan internațional, prin lagărul țărilor socialiste și lagărul țărilor capitaliste, duce, în limba noastră actuală, la formarea a numeroase cuvinte menite să exprime unele reacții împotriva idealismului, imperialismului etc., altele adeziunea la curentele, acțiunile etc. progresiste, puse în slujba adevăratelor interese ale omenirii. Iau astfel naștere, între altele, derivate cu prefixul *anti-* : *antianexionist*, *anticolonial(ist)*, *antiregalist*, *antirevanșard*, *antirevizionist* etc. și cu sufixul *-ist* (acestea, foarte numeroase) : *atomist*, *împăciuitorist*, *pășunist* „scriitor care zugrăvește viața de la țară ca sămănătoriștii de pe vremuri", *trustist* etc. Acest sufix apare extrem de des în formații care arată diverse aspecte ale muncii pentru construirea bazei materiale a socialismului, precum *betonist*, *furnalist*, *tunelist*, *turlist* etc., precum și pe realizatorii unor recorduri în materie de producție, ca *cincisutist*, *sutamiist* ș.a. De asemenea el este foarte frecvent în limbajul sporturilor : *baschetbalist*, *hocheist*, *ping-pongist*, *plajist*, *schiist*, *voleibalist*, fenomen caracteristic și el pentru viața nouă din republica noastră. Derivatelor în *-ist*, care exprimă atitudinea politică, ideologică etc. a cuiva, le corespund derivate în *-ism* pentru a desemna doctrina, mișcarea etc. politice și ideologice respective : *împăciuitorism*, *pășunism* [1] etc.

La îmbogățirea și perfecționarea limbii naționale contribuie, în mod direct, oamenii de știință, tehnicienii, scriitorii și publiciștii de toate felurile, cînd e vorba de aspectul ei scris, membrii corpului didactic și autorii de cuvîntări, conferințe etc., în ce privește aspectul ei vorbit.

Un rol important în această operă de continuă îmbunătățire a limbii noastre au Academia R.P.R., în primul rînd, prin institutele ei de lingvistică, în care s-au elaborat *Gramatica limbii romîne*, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, *Dicționarul limbii romîne moderne* și numeroase lucrări de specialitate, apărute în reviste, volume separate, culegeri de studii etc., și Ministerul Învățămîntului și Culturii, care ajută, prin școli și prin instituțiile culturale patronate de el, la răspîndirea în mase a roadelor dobîndite de toți cei ce cultivă, sub o formă sau alta, limba noastră națională. Iar masele, la rîndul lor, primind aceste roade, nu se comportă față de ele în mod pasiv, ci și le însușesc, le asimilează și apoi le restituie prelucrate în producții folclorice, ca să nu mai amintesc de participarea lor neîntreruptă la dezvoltarea limbii în calitate de vorbitori ai ei.

Toate aceste realizări n-ar fi fost posibile în măsura și cu valoarea pe care le cunoaștem, dacă în țara noastră nu s-ar fi produs transformările revoluționare din anii puterii populare. Meritul principal revine, deci, Partidului Muncitoresc Romîn, a cărui aniversare glorioasă o sărbătorește țara întreagă și pe care eu o salut din adîncul sufletului de la această tribună.

[1] Pentru sens, vezi explicația dată mai sus cuvîntului *pășunist*.

DICȚIONARUL LIMBII POETICE A LUI MIHAIL EMINESCU

DE

ACAD. TUDOR VIANU

Lucrările lexicografice consacrate limbii marilor scriitori ca, de pildă, *Dicționarul limbii lui Pușkin* (4 volume, din care au apărut : 1, 2 ; Moscova, 1956, 1958), *Dicționarul limbii lui H. Botev* (1 volum, Sofia, 1960) sau cele în curs de elaborare în Republica Democrată Germană, în Ungaria și Polonia, care urmează a ne înfățișa limba lui Goethe, a lui Petőfi și a lui Mickiewicz, fac parte din cercetările cele mai caracteristice ale lingvisticii moderne. Aceste lucrări sînt justificate deopotrivă de rolul însemnat pe care știința modernă a limbii îl recunoaște marilor scriitori în dezvoltarea limbilor naționale, cît și de ideea că folosința acestor limbi vădește structuri deosebite după felul grupurilor sociale sau al unora dintre individualitățile care le utilizează. Printre aceste individualități, marii poeți dau totdeauna impresia, în momentul cînd ajung la formele caracteristice ale exprimării lor, că limba națională primește prin ei o nouă putere expresivă și oarecum un timbru nou.

Această impresie a fost înregistrată și de primii cititori ai poeziilor lui Mihail Eminescu. Sînt numeroase mărturiile provenite din epocă, din care ne putem face o idee despre impresia produsă de Eminescu, prin felul său de a se exprima, asupra contemporanilor lui. Elemente ale vocabularului, forme și construcții, mai puțin sau niciodată întrebuințate de scriitorii anteriori, dar mai cu seamă noile accepțiuni, uneori foarte numeroase, date cuvintelor limbii comune, apoi legăturile proprii de cuvinte, locuțiunile și expresiile, ca și toate elementele figurative ale stilului, prin care graiul nostru atingea o treaptă înaltă a puterii lui de a reflecta lumea și de a comunica gîndirea cea mai înaltă și sentimentele cele mai adînci, explică îndeajuns impresia produsă de Eminescu. Dar această impresie, prin care poporul nostru dobîndea o conștiință mai clară și mai puternică a năzuințelor lui, prin însăși perfecționarea instrumentului lingvistic făurit ca să le exprime și să le propage, n-a devenit decît rareori și în mod incomplet obiectul unei cercetări științifice. *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* își propune să împlinească această lipsă.

Dicționarul Eminescu, operă a colectivului de limbă literară și stilistică din Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., înfățișează limba poetică a marelui scriitor, adică limba poeziilor și a prozei literare publicate în timpul vieții lui, sporite prin acele postume care s-au bucurat de o întinsă circulație încă în primele ediții ale operelor poetului și au putut exercita înrîurirea lor asupra dezvoltării ulterioare a limbii literare romîne. N-au fost înregistrate deci cuvintele și formele celorlalte opere postume și nici cele cuprinse în variantele și însemnările manuscriselor, deoarece, publicate tîrziu, acestea n-au avut aceeași însemnătate în evoluția limbii noastre literare. N-a fost folosit nici materialul prozei jurnalistice a lui Eminescu, deoarece nu avem de căutat aici partea cea mai însemnată a contribuției lingvistice a poetului, care a exercitat întinsa lui influență asupra contemporanilor și a urmașilor mai ales prin opera lui literară, în versuri și proză. Hotărîndu-ne la aceste limitări metodice, am făcut-o din convingerea că, reținînd esențialul limbii lui Eminescu, îl vom putea prezenta și cu acel relief capabil a arăta prin ce inovații de limbă a lucrat atît de puternic poetul asupra conștiinței lingvistice a cititorilor din vremea lui și asupra scriitorilor și a tuturor romînilor culți de mai tîrziu.

Scopul *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* este, așadar, îndoit. El urmărește mai întîi să fixeze etapa pe care o atinge Eminescu în dezvoltarea limbii noastre literare în secolul al XIX-lea; apoi să arate ce face un mare poet din instrumentul obștesc al limbii lui naționale, aducînd-o la o putere superioară a expresivității ei artistice. Din acest punct de vedere, Dicționarul Eminescu va fi un dicționar stilistic și trebuie considerat ca una dintre verigile lanțului de cercetări care, în anii puterii populare, s-au consacrat studiului limbii și stilului scriitorilor, schițînd începuturile unui interesant curent al lingvisticii și științei noastre literare mai noi.

Publicăm mai jos cîteva extrase din DE, adăugîndu-le înainte cîteva precizări privitoare la normele tehnice care au condus lucrarea întreagă.

EXTRASE DIN *DICȚIONARUL LIMBII POETICE A LUI MIHAIL EMINESCU*

NOTĂ EXPLICATIVĂ

Materialul care stă la baza lucrării a fost extras din *Opere*, I, poezii publicate în timpul vieții, ed. Perpessicius, 1939, la care s-au adăugat zece postume tipărite de mult în numeroase ediții succesive și intrate în conștiința publică : *Dintre sute de catarge*, *Stelele în cer*, *Viața*, *Ori cîte stele*, *Rugăciune*, *Rămîi asupra mea*, *Albumul*, *Între păsări*, *După ce atîta vreme*, *Apari să dai lumină*, din *Opere*, IV, postume, aceeași ediție. Pentru proză, am folosit ediția I. Scurtu, 1908 („după izvoare", dar cu destule erori de transcriere, mai bună însă decît celelalte ediții).

Din punct de vedere tehnic, ne-am orientat în general după normele de bază ale dicționarelor recent apărute (DL și DM), adăugînd, bineînțeles, cîteva principii noi, impuse de specificul acestui gen de dicționare. Cele mai importante sînt :

1. folosirea largă a sinonimelor pentru explicarea cuvintelor și a sensurilor lor ;

2. alegerea citatelor în funcție de specificul lor eminescian. După citate am dat atestarea tuturor locurilor unde apare cuvîntul cu sensurile lui în opera citată (folosind prescurtările : O. I, IV = Opere, ed. Perpessicius ; P.L. = Proza literară, ed. Scurtu ; la statistica totalizatoare aceste izvoare sînt indicate prin V = versuri ; P. = proză) ;

3. valorile poetice ale cuvintelor și diversele construcții poetice sînt indicate prin semnul grafic ◒ care precedă explicarea lor. Inovația eminesciană (nuanța metaforică, figurile stilistice etc.) e indicată prin semnul Ⓔ ;

4. partea finală a fiecărui articol cuprinde toate formele gramaticale, variantele, particularitățile de accent sau de grafie, cu atestarea locului unde apar. Dicționarul are o anexă enciclopedică în care sînt explicate numele proprii, cuvintele străine etc. din opera poetică a lui Eminescu.

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu va avea circa 700 pagini de tipar. Lucrarea se redactează de un colectiv format din Gh. Bulgăr, Ion Gheție, Luiza Seche, Flora Șuteu, sub conducerea acad. Tudor Vianu.

ÁER s. n. Atmosferă, văzduh. *Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O. I 37/16. *Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare.* O. I 43/4. *Fluturi albaștri împlu o regiune anumită de aer.* P. L. 103/28. *Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei.* P. L. 122/15 ; cf. *O. I* 4/17, 43/4, 63/21, 69/14, 94/7, 142/12, 152/17, 171/25 ;

P. L. 4/6, 7/6, 22/8, 22/20, 24/17, 27/21, 45/22, 47/26, 50/29, 55/20, 57/2, 61/31, 62/12, 66/13, 62/23, 78/4, 82/10, 110/11, 129/27 [V. 10; Pr. 21]. ◒ (În construcții metaforice) **Împărăția aerului** = văzduh. *Erau ochii Generalului exilat în împărăția aerului.* P. L. 26/4. **A-și muia aerul în lumină** = a se lumina. *Ziua-și muie aerul în lumină de sărbătoare.* P. L. 26/10 [Pr. 1]. ◒ (Însoțit de epitete neobișnuite: *albastru, alb, blond, blînd, lin, luciu, cernit, de aur, bolnav, roșu, moale, întunecos, înseninat, apăsat, răcoare, văratic, vioriu*) Ⓔ *O lampă-ntinde limb-avară și subțire, Sfîrîind în aer bolnav.* O. I 52/23. *Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n brat.* O. I 62/27. *Noaptea inundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoare.* P. L. 21/13. *Stelele mari izvoresc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale.* P. L. 49/25. *Vedea culmile strălucite ale unui oraș... o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare.* P. L. 70/17; cf. *O. I* 85/15; *P. L.* 4/20, 6/2, 7/1, 18/26, 23/9, 33/27, 37/26, 45/30, 46/21, 49/22, 64/23, 67/30, 69/15, 111/1, 126/5 [V. 3; Pr. 18].

2. Fig. Aspect, înfățișare. *Să mai salut o dată colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace, liniștiri.* O. I 6/14. *Roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndețe.* P. L. 122/26 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aer** (*O. I* 6/14, 37/16, 43/4, 52/33, 63/21, 69/14, 94/7, 142/12, 152/17, 171/25; *P. L.* 4/6, 7/1, 22/8, 22/20, 24/17, 47/26, 50/29, 55/20, 57/2, 61/31, 62/12, 62/23, 66/13, 67/30, 103/28, 110/11, 111/1, 122/26), **aerul** (*O. I* 4/17, 62/27, 85/15, *P. L.* 4/20, 6/2, 7/6, 18/26, 21/13, 23/9, 26/10, 27/21, 33/27, 37/26, 45/22, 45/30, 46/21, 49/22, 49/25, 64/23, 69/15, 70/17, 78/4, 82/10, 122/15, 126/5, 129/27); g.d. **aerului** (*P. L.* 26/4).

AFLÁ vb. I. **1.** Tranz. A găsi, a descoperi. *Nimeni n-a afla locașul, unde ea s-ascunde tainic.* O. I 83/20. *N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer?* O. I 149/36. *Numai luna printre ceață Varsă apelor văpaie, Și te află strînsă-n brațe Dulce dragoste bălaie.* O. I 210/27. *Avea să caute la poștă, unde și află o scrisoare.* P. L. 103/2; cf. *O. I.* 11/4, 12/19, 44/36, 82/13; *O. IV* 432/10; *P. L.* 16/2, 30/28, 54/8 [V. 8; Pr. 4]. ◆ A lua cunoștință, a ști. — *Blanca, află că din leagăn Domnul este al tău mire.* O. I 65/1 [V. 1]. ◒ (În construcția metaforică; despre valuri) **A afla un mormînt** = a se sparge, a dispărea. *Cînd valuri află un mormînt Răsar în urmă valuri.* O. I 177/27 [V. 1].

2. Refl. A fi, a se găsi. *Persoana juridică, care se afla acum pe mîna îngrijitoare a Esculapului nostru, avea drepturi asupra unei moșteniri.* P. L. 77/15. *Contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află.* P. L. 127/21; cf. *P. L.* 97/20, 109/1 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **aflu** (*O. I* 82/13); 3 sg. **află** (*O. I* 11/4, 12/19, 210/27, *P. L.* 103/2), **se află** (*O. IV* 432/10; *P. L.* 97/20, 109/1, 127/21); 3 pl. **află** (*O. I* 177/27, *P. L.* 77/15); p. c. 3 sg. **au aflat** (*O. I* 44/(36); viit. 1 sg. **o să aflu** (*O. I* 149/36); 2 sg. **vei afla** (*P. L.* 54/8); 3 sg. **a afla** (*O. I* 83/20); conj. prez. 3 sg. **să afle** (*P. L.* 16/3), opt. 1 pl. **am afla** (*P. L.* 30/28); imper. 2 sg. **află** (*O. I* 65/1).

ALB[1] s. n. Obiect de culoare albă. *În mijlocul ei stătea o mîndră masă, acoperită cu alb.* P. L. 4/29 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **alb** (*P. L.* 4/29).

ALB[2], **-Ă** adj. **I. 1.** De culoarea zăpezii, a laptelui. *Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă.* O. I 32/7. [Miresei] *ți foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O. I 85/29. *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat așteapt-afară.* O. I 103/1. *Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșii-închise și albe.* P. L. 6/24. *Sub alba haină de noapte... se trădau boureii sinilor.* P. L. 63/13; cf. *O. I* 1/15, 2/12, 3/9, 27/22, 32/31, 43/5, 44/25, 48/11, 51/2, 51/14, 51/18, 66/2, 67/28, 72/1, 82/21, 83/15, 88/3, 93/15, 98/35, 101/17, 109/11, 117/2, 152/11, 213/3; *O. IV* 364/26, 365/13; *P. L.* 4/16, 6/21, 6/30, 7/2, 7/4, 10/2, 12/15, 12/16, 23/13, 23/32, 24/6, 25/4, 28/19, 45/20, 45/33, 46/4, 46/11, 50/18, 57/9, 62/19, 63/2, 67/26, 70/26, 71/1, 75/3, 76/2, 89/3, 96/2, 96/14, 97/2, 104/2, 105/21, 110/16, 112/28 [V. 27; Pr. 36]. ◇ *Hîrtie albă* = hîrtie nescrisă. *Luă o coală mare de hîrtie albă.* P. L. 88/6 [Pr. 1]. ◒ (În construcțiile metaforice) **Crinii albi ai sînului**, v. crin [V. 2]. **Sînul alb de flori**, v. sîn [V. 1]. Ⓔ **Albă vijelie** = furtună de zăpadă, viscol. *Iubesc precum iubește pe-o albă vijelie Un ocean de foc.* O. I 21/3 [V. 1].

2. (Despre față, părți ale corpului, p. ext. despre oameni) Cu pielea de culoare deschisă. *De-aș avea o porumbiță Cu chip alb de copiliță... I-aș cînta doina, doiniță.* O. I 2/18. *Și de-aceea cînd mă caut în părețele de-oglinzi Singurică-n cămăruță brațe albe au întinz.* O. I 80/14. *Tu treci cu mîna albă prin vițele de păr.* O. IV 433/4. *Aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P. L. 64/20. *Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînecile mele și negre.* P. L. 83/20; cf. *O. I.* 37/14, 42/6, 42/9, 42/11, 50/18, 51/6, 62/26, 75/13, 79/3, 79/6, 79/9, 82/6, 84/35, 91/13, 109/6, 152/26, 229/2; *P. L.* 2/2, 2/4, 2/7, 2/20, 10/6, 33/12, 35/5, 37/5, 37/13,

63/15, 64/17, 71/6, 71/23, 74/15, 82/23, 83/30, 89/19, 110/13, 111/12, 111/18, 133/6 [V. 20; Pr. 23]. ◆ Palid, lipsit de viață. *Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece Privesc apoi lutul rămas... alb și rece.* O. I 37/18. *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă, Prin care trece albă regina nopții moartă.* O. I 69/2. *Dar fața ei frumoasă ca varul este albă.* O. I 95/10. *Împărăteasa cea oarbă și albă umblă încet prin straturi.* P. L. 27/10; cf. *O. I* 88/10, 96/22, 97/2, 170/14 [V. 7; Pr. 1] ◇ Expr. **Vînăt-alb**, v. vînăt [V. 1].

3. (Despre păr) Coliliu. *Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată Cununa cea de paie îi atîrna uscată — Moșneagul rege Lear.* O. I 63/23. *Cu creștetele albe preoți cu pleata rară, Trezeau din codrii vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare.* O. I 91/8. *Ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă.* P. L. 47/4; cf. *O. I* 92/19; *P. L.* 96/16 [V. 3; Pr. 2]. ◆ (Despre oameni) Cu părul coliliu. *Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd.* O. I 94/6 [V. 1].

II. Fig. **1.** Care împrăștie lumină, luminos. *Două umbre albicioase Ca și fulgii de ninsori, Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună.* O. I 13/13. *Stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului.* P. L. 67/19. *Stelele mari și albe tremurau pe cer.* P. L. 134/10 [V. 1; Pr. 2]. ◆ Clar, limpede, strălucitor. *Îndură-te și lasă privirea-mi să consol La alba strălucire a gîtului tău gol.* O. IV 430/8. *Sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P. L. 46/21; cf. *P. L.* 14/23, 57/4 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. **Zile albe** = vremuri senine, fericite. *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut.* O. I 6/22 [V. 1]. ◆ Luminos, lucitor, transparent sub bătaia razelor de lună. *Tresărind în cercuri albe* El [lacul] *cutremură o barcă.* O. I 74/3. *Ah! E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* O. I 154/4. *Aerul cel alb rumenea de voluptatea cîntecului.* P. L. 69/15. *Murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit.* P. L. 131/7; cf. *O. I* 101/13, 228/2; *P. L.* 22/26, 49/1, 56/9, 56/24, 58/16, 66/21, 123/3 [V. 4; Pr. 9].

2. Imaculat, pur. *Cu focul albei Veste aprinde al meu sîn.* O. I 17/6. *Și-am zvîrlit asupră-ți, crudo, vălul alb de poezie.* O. I 29/23 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **alb** (*O. I* 2/12, 2/18, 17/15, 29/23, 32/7, 37/18, 50/18, 66/2, 67/28, 79/3, 79/6, 84/35, 93/15, 94/6, 98/35, 103/1, 109/11, 228/2; *P. L.* 2/20, 12/15, 45/33, 46/11, 69/15, 89/3, 96/14, 104/2, 105/21), **albul** (*O. I* 27/22), **albă** (*O. I* 21/3, 42/6, 48/11, 51/2, 51/6, 51/14, 63/23, 69/2, 75/13, 79/9, 82/21, 88/10, 91/13, 95/10, 96/22 97/2, 117/2, 152/26, 154/4, 170/14; *O. IV* 364/26, 433/4; *P. L.* 2/4, 2/7, 4/16, 6/21, 6/30, 7/2, 7/4, 10/2, 10/6, 12/16, 23/13, 27/10, 28/19, 32/23, 33/12, 35/5, 37/5, 45/20, 46/4, 47/4, 56/24, 57/4, 58/16, 66/21, 71/6, 71/23, 74/15, 76/2, 82/23, 83/30, 88/6, 89/19, 96/16, 112/28, **alba** (*O. I* 13/13; *O. IV* 430/8; *P. L.* 14/23, 46/21, 63/13); g. d. **alb** (*P. L.* 22/26, 110/13), **albe** (*P. L.* 25/4), **albei** (*O. I* 17/6, 85/29, 213/3); pl. n. ac. **albi** (*O. I* 5/12, 5/30, 82/6, 101/17); *P. L.* 2/2, 57/9, 64/20, 71/1, 111/12, 111/18), **albe** (*O. I* 1/15, 6/22, 32/31, 37/14, 42/9, 42/11, 43/5, 44/25, 51/18, 62/26, 72/1, 74/3, 80/14, 83/15, 88/3, 91/8, 92/19, 109/6, 152/11, 229/2; *O. IV* 365/13; *P. L.* 6/24, 23/32, 24/6, 37/13, 49/1, 50/18, 56/9, 62/19, 63/2, 63/15, 64/17, 67/19, 67/26, 70/26, 75/3, 83/20, 96/2, 97/2, 110/16, 123/3, 133/6, 134/10), **albele** (*O. I* 101/13); g. d. **albe** (*O. I* 3/9; *P. L.* 131/7).

APĂRĂTÓR, - ÓARE s. m. și f. ◒ (În construcția metaforică) Ⓔ **Apărătorul mut** = poporul din care era recrutată armata cezarului, lipsită, în orînduirea condamnată de Eminescu, de posibilitatea de a-și exprima năzuințele. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O. I 62/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **apărătorul** (*O. I* 62/7).

APRÍNDE vb. III. **1.** Tranz. A face să ardă. *O candelă bătrînul aprinde — para lungă Se-nalță-n sus albastră.* O. I 93/33. *Casa se întunecă — și nu se mai văzu nici umbra din perete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.* P. L. 40/2. [Dan] *aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn.* P. L. 57/17. [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Metaforic; cu aluzie la filozoful cinic Diogene) *Chemarea unui filozof?... Ceea ce zici tu, îmi hotărește soarta. Îmi voi aprinde lampa și oiu căuta oameni.* P. L. 61/24. [Pr. 1]. ◒ (În construcția metaforică) Ⓔ **A aprinde candelă iubirii** v. candelă. [V. 1].

2. Refl. Fig. (Despre sentimente, pasiuni) A izbucni, a lua naștere. *Spună ce-i poporul mare, românesc, cînd s-aprinde sacru candida-i vîlvoare.* O. I 15/15 [V. 1]. ◆ Tranz. Fig. A aținți, a stîrni, a înflăcăra. *Cu focul albei Veste aprinde al meu sîn.* O. I 17/6. *O carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși.* P. L. 44/25 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În construcția metaforică) **A aprinde o scînteie în sufletul cuiva** = a trezi la viață, a provoca entuziasm, a înflăcăra. *Virtutea despletită și patria-ne zeie*

Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-nghețat. O. I 25/8 [V. 1].

3. Refl. (Despre corpuri incandescente) A lumina, a străluci, a scînteia. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește.* O. I 152/7. *El* [luceafărul] *asculta tremurător, Se aprindea mai tare Și s-aruncă fulgerător, Se cufunda în mare.* O. I 168/30 [V. 2]. ◒ Tranz. (Element de personificare) A face să strălucească. *După trunchiul gros* [soarele] *arunca dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăratecul de argint al frunților lor.* P. L. 49/19 [Pr. 1].

4. Refl. Fig. A se ivi, a răsări. *Și cît de viu s-aprinde el* [luceafărul] *În orișicare sară, Spre umbra negrului castel Cînd ea o să-i apară.* O. I 168/1. *Din sînul vecinicului ieri Trăiește azi ce moare, Un soare de s-ar stinge-n cer S-aprinde iarăși soare.* O. I 178/4. *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O. I 191/20 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. pr. 3 sg. **aprinde** (*O. I* 17,6, 93/33), **se aprinde** (*O. I* 15/15, 152/7, 168/1, 178/4); imp. 3 sg. **se aprindea** (*O. I* 168/30); p. s. 3 sg. **aprinse** (*P. L.* 40/2, 47/17); viit. 1 sg. **voi aprinde** (*P. L.* 61/24); conj. pr. 3 sg. **să aprindă** (*P. L.* 49/19), **să aprinză** (*O. I* 25/8); cond. pr. 3 sg. **s-ar fi aprins** (*O. I* 191/20); inf. **a aprinde** (*P. L.* 44/25).

ARĂMĂ s. f. **1.** Cupru. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă, Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.* O. I 203/1. *Buzduganul căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P. L. 4/8. *Cale de două ceasuri — perdută în naltul cerului-plutea... miază-noaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P. L. 22/24 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În construcția metaforică) Ⓔ **[A turnurilor] inimi de aramă** = clopote. *Turnurile mișcă-n doliu a lor inimi de aramă.* O. I 28/1 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De aramă** = **a)** arămiu, roșcat. *De treci codri de aramă, de departe vezi albind Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* O. I 85/2. *Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni.* O. I 148/7 [V. 2]; **b)** (despre glas) metalic. *Din tronul lui de piatră bătrînul preot vede Și-n vînturi el ridică adîncu-i glas de-aramă.* O. I 98/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și arăta arama** = a-și da pe față defectele, a-și dezvălui adevăratul caracter. *Prea v-ați arătat arama, sfîșiind această țară.* O. I 151/23 [V. 1]. ◒ (În construcțiile metaforice) Ⓔ **Lanțuri de aramă** = robie. *Bolliac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă.* O. I 32/1 [V. 1]. Ⓔ **A rumpe coarde de aramă** = a scrie versuri răsunătoare, protestatare. *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorțită.* O. I 32/14 [V. 1].

2. ◒ (Metaforic, în context aforistic) Monedă de aramă (1). *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului?* P. L. 68/16 [Pr. 1].

3. ◒ (Metaforic) Clopot. *Vă zguduie arama urechea amorțită Și simțul leșinat.* O. I 25/5. *Și străveziul demon prin aer cînd să treacă, Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale.* O. I 69/15 [2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aramă** (*O. I* 28/1, 32/1, 32/14, 85/2, 98/17, 148/7, 203/1; *P. L.* 4/8, 22/24, 68/16), **arama** (*O. I.* 25/5, 69/15, 151/23).

ARGINTÍU, -ÍE adj. De culoare și strălucirea argintului, cu reflexe de argint. *Neguri albe strălucite Naște luna argintie.* O. I 72/2. [Pustia] *sub luna plină lucește argintie.* O. I 97/8. *Luna... părea ca o cetate sfîntă și argintie.* P. L. 23/30; cf. *P. L.* 24/12, 35/5 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Cu reflexe de argint sub bătaia lunii. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii Cu plete lungi bălaie.* O. I 179/25 [V. 1] ◒ (În construcțiile metaforice) Ⓔ **Pînze argintie** = razele lunii sugerînd un înveliș sepulcral. *O dormi, o dormi în pace printre făclii o mie Și în mormînt albastru și-n pînze argintie.* O. I 69/5 [V. 1]. **Manta argintie** v. manta [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **argintie** (*O. I* 72/2, 97/8; *P. L.* 23/30, 24/19, 35/5); pl. n. ac. **argintii** (*O. I* 179/25; *P. L* 24/12), **argintie** (*O. I* 69/4).

ÁUR s. n. **1.** Metal prețios. *Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune... Lumina a vieții voastre drum.* O. I 35/25. *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald... Faceți din piatră aur și din îngheț văpaie.* O. I 94/28. *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur.* P. L. 58/24; cf. *O. I* 32/35, 87/7, 229/5; *P. L.* 4/13, 4/27, 5/2, 7/1, 7/3, 26/18, 27/13, 65/14, 109/28 [V. 5; Pr. 10]. ◇ (În context aforistic) *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului.* P. L. 68/17 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De aur** = **a)** de culoarea aurului. *Nilu-n fund grădine are, pomi cu mere de-aur coapte.* O. I 45/26. [Luna] *trecea... prin stelele mari de aur topit* P. L. 45/11. *Soarele se înalța ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru.* P. L. 70/20. *Pare că părul ei e o spumă de aur.* P. L. 121/27; cf. *O. I* 38/2; *P. L.* 6/25, 27/20, 47/24, 58/17, 62/24 [V. 2; Pr. 8]. ◒ (Ca epitet pentru păr) *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie.* O. I 79/7. *Părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* P. L. 6/31; cf. *O. I* 3/5, 55/7, 84/38, 85/21, 85/31, 88/7, 91/13, 97/11, 170/10;

P.L. 9/17, 35/5, 63/22, 74/12, 81/31, 134/21 [V. 10; Pr. 7]; **b)** încadrat în aur. *Magul priivea pe gînduri în oglinda lui de aur.* O.I 44/32 [V. 1]. **c)** melodios, plăcut. *O! ce liberă și ușoară mă simt — zise ea c-o voce de-un timbru de aur.* P.L. 64/7 [Pr. 1]; ✧ Expr. **Gură de aur** = om care are darul vorbirii, orator. *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere : Cichindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere.* O.I 31/8 [V. 1]. **Inimă de aur** = om bun, înzestrat cu înalte calități morale. *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce visează, Ea o inimă de aur — El un suflet apostat.* O.I 50/22 [V. 1]. **Veac** (sau) **zile de aur** = epocă glorioasă. *Și cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur cu noroiul greu al prozei.* O.I 149/30. *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor romîne, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/1. *Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună, Ați visat zile de-aur pe-astă lume de amar.* O.I 36/3[V. 3]. ◒ (În construcțiile metaforice) Ⓔ **Copila de aur** v. copilă [V. 1]; **Scut de aur** v. scut [V. 2]; **Vis de aur** v. vis [V. 1]. ◒ (Comparație) *Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sînii ei cei albi și rotunzi.* P.L. 2/1; cf. ***P.L.*** 50/12 [Pr. 2]. ✦ Fig. Poleială (de aur sau strălucind ca aurul). *Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece... Dar poate acolo să fie castele... Să treci tu prin ele... În haină albastră stropită cu aur.* O.I 38/7. [Florile] *încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur.* P.L. 28/13. *Aurul de pe spata legăturei de piele* [a cărții] *se șterse pe alocurea.* P.L. 44/29; cf. ***P.L.*** 66/23, 82/5 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) Ⓔ Lumină, strălucire puternică *Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O.I 37/16. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui.* P.L. 81/15; cf. **O.I** 43/2; ***P.L.*** 57/2 [V. 2; Pr. 2].

2. Fir de aur (**1**). *Este regele : În haină de-aur roș și pietre scumpe.* O.I. 44/4. *Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe sînul ei rece... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 26/31. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur.* P.L. 47/8. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, tiviți cu aur.* P.L. 49/9 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În construcția metaforică) **Strai de purpură și aur** v. strai [V.1]. ◆ Fig. Veșmînt cusut cu fir de aur. *I se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, cari pe cînd era mic, îi povesteau, în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină* P.L. 48/2 [Pr. 1].

3. Avere, bogăție, *Să visăm favori și aur, tu-n cotlon și eu în pat.* O.I 49/3. *Altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28 [V. 2]. ◒ (În construcția metaforică) **Haină de aur** v. haină [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **aur** (***O.I*** 3/5, 31/1, 31/8, 32/35, 35/25, 36/3 36/15 37/16, 38/2, 38/7, 43/2, 44/4, 44/32, 45/26, 49/3, 50/22, 55/7, 60/28, 79/7, 82/3, 84/38, 85/21 85/31, 87/7, 83/7, 91/13, 94/28, 97/11, 130/28, 149/30, 154/26, 159/6, 164/8, 170/10, 229/5; ***P.L.*** 4/13, 4/27, 5/2, 6/25, 6/31, 7/1, 7/3, 9/17, 26/18, 26/31, 27/13, 27/20, 28/13, 35/5, 45/11, 47/2, 47/8, 47/24, 49/9, 50/12, 57/2, 58/17, 58/24, 62/24, 63/22, 64/7, 65/14, 66/23, 70/20, 74/12, 81/31, 82/5, 109/28, 121/27, 134/21), **aurul** (***P.L.*** 2/1, 44/29, 81/15); g.-d. **aurului** (***P.L.*** 68/17).

AVÁR[1], **-Ă** adj. ◒ (Despre o sursă luminoasă) Ⓔ Mic, care răspîndește puțină lumină. *O lampă-ntinde limb-avară și subțire, Sfîrîind în aer bolnav.* O.I 52/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **avară** (***O.I*** 52/22).

ADÓNIS. Personaj mitologic, iubitul Venerei, simbol al frumuseții masculine. *Ce frumos Adonis în „Venus și Adonis", zise pictorul surîzînd : dta Venus, el Adonis.* P.L. 100/32-33. *Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis.* P.L. 106/3; cf. ***P.L.*** 105/1 Pr. 5]. ✦ Întruchipare a frumuseții bărbătești. *În acel Adonis încremenit, ea presupunea un suflet.* P.L. 112/28 [Pr. 1]. ✦ Iubit. *Ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui.* P.L. 113/2 [Pr. 1].

ALEXANDRÉSCU [Grigore]. Poet romîn (1812?—1885) care în „Anul 1840", înainte de a-și exprima încrederea și dorința de mai bine în noul an, deplînge prăbușirea iluziilor sale în anul precedent, fapt reținut în versurile din „Epigonii" lui Eminescu. *Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerii, Palid stinge — Alecsandrescu sînta candel-a sperării, Descifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/5 [V. 1].

— Scris : *Alecsandrescu.*

OBSERVAȚII ASUPRA METODELOR ACTUALE DE CERCETARE A VOCABULARULUI

DE

W. BAHNER (Leipzig)

II. Prezentarea structurală a vocabularului unei limbi (Sistemul noțiunilor) *

Pornind de la punctul de vedere că vocabularul unei limbi formează un tot organizat sistematic, într-o serie de încercări și de studii pregătitoare apărute în ultima vreme se vede preocuparea de a da o prezentare descriptivă a acestui ansamblu. Tradiționala înscriere alfabetică a vocabularului este respinsă ca necorespunzătoare. Ordinea alfabetică, desigur practică, fiindcă ajută la găsirea cuvintelor în dicționare, nu permite însă înțelegerea structurii noționale a limbii. La constatarea aceasta ajunsese mai de mult H. Paul. „Dacă recunoaștem — scrie el — că dicționarul trebuie să fie o operă de sine stătătoare și nu numai un auxiliar la căutarea unui anumit cuvînt în timpul lecturii, atunci trebuie să considerăm drept progres tot ceea ce ne duce de la înscrierea alfabetică pur întîmplătoare la o grupare care să corespundă structurii reale a vocabularului". Pe bună dreptate, F. Dornseiff atrage atenția că în felul acesta ne întoarcem de fapt la un stadiu mai vechi, cînd prezentarea vocabularului era strîns legată de sistemul enciclopedic. În introducerea cărții sale *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, el dă o foarte interesantă privire de ansamblu asupra acestei tradiții milenare.

Primul dicționar mai apropiat de timpul nostru, alcătuit pe grupe de noțiuni (un astfel de dicționar fusese preconizat în mod stăruitor de lingvistul romantic K. F. Becker, care s-a ocupat de filozofia limbii) a fost întocmit în Anglia. *Thesaurus of English Words and Phrases* al lui Peter Mark Roget, apărut la Londra în 1852, urmărește scopuri strict practice, departe de orice speculație romantică, lingvistico-filozofică. Această operă

* Vezi LR, nr. 3, 1961, p. 193.

reprezintă în felul ei o importantă realizare a gîndirii şi a fost imitată în repetate rînduri. Scurt timp după ea au apărut numeroase alte dicţionare de sinonime pentru diverse limbi europene [1]. Nu putem trece totuşi cu vederea faptul că dincolo de scopul său practic, dicţionarul lui Roget e străin de orice criteriu ştiinţific, menit a ajuta la înţelegerea de ansamblu a sistemului lexical al unei limbi. De altfel, e caracteristic pentru secolul al XIX-lea faptul că, deşi voci izolate au pledat pentru prezentarea structurii de ansamblu a vocabularului în sensul unei lexicografii ştiinţifice, dicţionarele aranjate pe noţiuni nu ţin totuşi seamă de aceasta, ci caută să servească numai nevoilor practice. Abia la începutul secolului nostru se petrece o schimbare în această privinţă, ca urmare a metodei şi a rezultatelor geografiei lingvistice, a curentului „cuvinte şi lucruri" („Wörter und Sachen") şi mai ales a ideii de „sistem" a lui Saussure [2]. Pornind de la teoria lui Saussure, Ch. Bally a creat în anul 1909 un sistem de noţiuni construit pe baza unor criterii ştiinţifice [3]. Unul dintre primii cercetători care nu s-a mulţumit să creeze doar un sistem de noţiuni, ci l-a şi concretizat în cadrul unei limbi, a fost filologul clasic F. Dornseiff. În prefaţa primei ediţii [4] a cărţii sale *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Dornseiff arată că opera sa urmăreşte şi scopuri lingvistice care depăşesc cadrul limbii germane. „Ar trebui să se încerce — spune el — consemnarea pe noţiuni a întregii bogăţii a mijloacelor de exprimare ale limbii germane, atît cuvinte, cît şi forme mai largi de expresie, începînd cu stilul solemn, înalt, şi terminînd cu gestul" (p. 7). Dornseiff împarte întregul vocabular în 20 de capitole principale. Pornind de la natura exterioară, el ajunge la relaţiile generale şi la elementele subiective ale existenţei, pentru a încheia cu domeniul social şi cultural.

Dintre romanişti, cel care s-a străduit să realizeze prezentarea structurii de ansamblu a lexicului pe baza unor criterii generale, ştiinţifice de împărţire a acestuia a fost mai cu seamă W. v. Wartburg [5]. În articolul său

[1] Cf., între altele, Schlessing, *Der passende Ausdruck*, Esslingen, 1881; Robertson, *Dictionnaire idéologique de la langue française*, Paris, 1859; E. Benot, *Diccionario de ideas afines*, Madrid, 1899.

[2] Cf. K. Baldinger, *Die Gestaltung des wissenschaftlichen Wörterbuchs. Historische Betrachtungen zum neuen Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie von Hallig und Wartburg*, în *RoJb*, V (1952), p. 65 ş. u. şi *Grundsätze zur Gestaltung des wissenschaftlichen Wörterbuchs*, în *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1946—1956*, Berlin, 1956, p. 379 ş. u.

[3] Cf. *Traité de stylistique française*, Heidelberg-Paris, 1909, vol. I, § 116—146 şi vol. II, p. 227 ş. u.

[4] Prima ediţie a acestei opere a apărut în 1933, iar ultima în 1954.

[5] Dicţionarul istoric al unei limbi are, după W. v. Wartburg, marele dezavantaj că nu pune în evidenţă transformarea sistemului de exprimare al limbii respective. Pentru a lucra şi aici cu metode structurale este nevoie, în afară de renunţarea conştientă la ordinea alfabetică, să fie cuprins întreg vocabularul unor epoci anumite în cadrul sistemului său de exprimare, în aşa fel ca această încercare să ne dea nu o secţiune longitudinală, ci mai multe secţiuni transversale. În legătură cu aceasta, W. von Wartburg subliniază unele principii de bază, care ar trebui să fie respectate tot timpul: „Cu cît e mai mare intervalul pe care-l îmbrăţişează un dicţionar, cu atît mai mult se şterg contururile şi limitele sistemului... Trebuie însă să avem în vedere ca să nu fie tratate în aceeaşi lucrare perioade cu un caracter deosebit. În viitor nu se vor mai elabora dicţionare descriptive care să cuprindă o jumătate de mileniu şi mai mult. Acest lung interval se va fragmenta în segmente mai mici, aşa cum rezultă ele pe baza unor evenimente importante" (*Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle (Saale), 1943, p. 161—162). În special pentru istoria limbii franceze există mai multe lucrări din şcoala

Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft, publicat în *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Geneva, 1939, p. 3 ş.u., el spune : „Cercetarea istorică de pînă acum a urmărit fenomenele ca atare, în cursul evoluţiei lor de la o epocă la alta. Noua metodă de cercetare nu se va mai ocupa de fenomenele în sine ; ea va compara felul în care complexul lingvistic este alcătuit şi stratificat la un moment dat, cu alcătuirea şi stratificarea sa dintr-un alt moment" (p. 7). Wartburg ar dori ca aceste principii să fie respectate atunci cînd se studiază vocabularul în totalitatea lui, iar sistemul de exprimare să apară cu claritate în economia sa internă. Wartburg recunoaşte şi el că trebuie rezolvată cu această ocazie problema dificilă a modului de sistematizare. Foarte greu de precizat se arată a fi domeniile asupra cărora s-a exercitat puternic evoluţia istorică. Dar chiar şi în cazul acesta, Wartburg este de părere că se poate găsi un loc constant, cel puţin în cadrul sistemului de ansamblu.

Împreună cu R. Hallig, Walter von Wartburg a publicat în anul 1952 un sistem de noţiuni, care este expresia acestui curent. Deşi prezentat ca o simplă încercare, sistemul propus are caracter programatic. Scopurile urmărite de el sînt formulate de Hallig, *Zum Aufbau eines Ordnungsschemas für Wortschatzdarstellungen* (*ZRPh*, LXX (1954), p. 249 ş.u.), în modul următor : „Intenţia noastră a fost ca pe baza unor concepţii ale lui W. von Humboldt şi F. de Saussure să creăm un instrument lexicografic care : 1. să înlesnească prezentarea vocabularului unei limbi din punct de vedere sincronic, 2. să ajute la înţelegerea imaginii despre lume reflectate de respectiva limbă, 3. să uşureze compararea fie a vocabularului unor limbi sau dialecte diferite, fie a vocabularului din epoci diferite al aceleiaşi limbi, 4. operaţie care ar putea să înlesnească, pe această bază, mereu neschimbată, efectuarea studiului diacronic al vocabularului unei limbi, şi, prin aceasta, înţelegerea istoriei sale". Se cer mult prea multe lucruri de la aceast sistem de noţiuni ! El este angrenat în speculaţii

---

lui Wartburg, care urmează să servească drept lucrări preliminare pentru sarcina aceasta uriaşă, schiţată mai sus, de a cuprinde în mod organic vocabularul francez : G. Heidel, *La langue et le style de Philippe de Commines* (*Leipziger Romanistische Studien, I. Sprachwissenschaftliche Reihe*, Heft 8), Leipzig-Paris, 1934 ; W. Runkewitz, *Der Wortschatz der Grafschaft Rethel nach dem Trésor des Chartes du Conté de Rethel* (Heft 16, 1937) ; K. Heilemann, *Der Wortschatz von Georges Chastellain, nach seinen Chroniken* (Heft 19, 1937) ; C. Bevans, *Le vocabulaire de la Champagne au 13e siècle d'après les Comptes de Champagne, p.p. A. Longnon*, Chicago, 1941 ; Orne, *Vocabulaire de l'architecture française au commencement du XVIe siècle*, Chicago, 1941 (manuscris) ; H.-E. Keller, *Etude descriptive sur le vocabulaire de Wace*, Berlin, 1953 (apărut ca volumul al VII-lea al publicaţiilor Institutului de romanistică din Berlin). Din categoria acestor lucrări face parte şi lucrarea foarte instructivă a lui H. Sckommodau, *Der französische psychologische Wortschatz der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, Leipzig-Paris, 1933 (apărută de asemeni în *Leipziger Romanistische Studien, I. Sprachwissenschaftliche Reihe*, Heft 2), mereu citată în lucrările generale despre semantică (vezi, de exemplu, S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berne, 1951, p. 305 ş. u.), în legătură cu teoria cîmpurilor a lui Trier. Trebuie subliniat totuşi că în lucrarea sa, Sckommodau nu se referă niciodată la Trier, deşi şi în această carte este cercetată o interesantă sferă de noţiuni în ansamblul ei. Poate tocmai de aceea studiul lui Sckommodau este destul de convingător. Pentru limba italiană menţionăm pe T. Reinhard, *L'uomo nel Decamerone. Saggio di Vocabolario semantico* (Disertaţie, Basel, 1948), Santa Maria degli Angeli (Assisi), 1951 şi pentru retoromană M. H. J. Fermin, *Le vocabulaire de Bifrun dans sa traduction des quatre évangiles*, Amsterdam, 1954.

idealiste de filozofie a limbii care depăşesc de bună seamă pretenţiile sale de loc modeste, cu atît mai mult cu cît noţiunea lui Weisgerber despre lumea lingvistică intermediară nu poate fi susţinută din punct de vedere ştiinţific. Se cere de la limbă mai mult decît este în stare să dea. Ea este supralicitată din punct de vedere filozofic. Greşeala fundamentală a lui Trier — presupunerea unui sistem cu o structură internă autonomă — este prezentată drept un postulat dovedit pe deplin, pe baza căruia i se reproşează apoi lui Dornseiff că sistematizează, dar nu în mod organic, conform sistemului limbii. Deoarece Dornseiff respinge concepţia despre limbă ca sistem, considerată adică drept o structură cu totul unitară, desigur că în cazul său nu poate fi vorba despre o sistematizare organică în sensul lui Trier. Dornseiff urmăreşte numai obiective onomasiologice. El ar vrea să scoată în evidenţă bogăţia de exprimare a unei limbi (în cazul de faţă, bogăţia limbii germane), cu care ocazie aranjează vocabularul pe grupuri de noţiuni. De aceea el consideră greşită prefaţa la sistemul de noţiuni al lui Wartburg şi Hallig. El reproşează acestor autori „că, în loc să urmărească problemele metodologice ale onomasiologiei propriu-zise, ei se luptă în prefaţa amintită cu obişnuitele locuri comune ale filozofiei contemporane a limbii, care, abstracţie făcînd de alte probleme, nu au nici o legătură cu scopul acestei cărţi" [1].

Sistemul de noţiuni al lui Wartburg şi Hallig se va impune anevoie ca bază generală pentru lexicografie, deoarece împărţirea aleasă este prea subiectivă, deşi se pretinde că scopul ei trebuie să fie cuprinderea vocabularului „într-un sistem care reflectă chiar limba din momentul respectiv" [2]. Alt dezavantaj îl prezintă faptul că în cadrul sistemului de noţiuni nu-şi găsesc loc asociaţiile. Numai în cazuri foarte rare se fac trimiteri. Deoarece sistemul acesta de noţiuni urmează să fie folosit nu numai pentru epoca actuală, ci şi pentru epoci trecute, au fost introduse capitole ca „Les costumes anciens" sau „La vie chevaleresque du moyen âge" [3]. Aceasta însă arată din nou că nu există un sistem de noţiuni general valabil. Încercările de a stabili un sistem de noţiuni universal valabil se lovesc de limitele pe care Wartburg şi Hallig şi le-au impus chiar ei în cea mai mare parte, cînd au crezut că pot atinge această valabilitate universală, printr-o fundamentare larg filozofică a scopului lor lingvistic.

În afară de aceasta, trebuie să ne ferim de a supraevalua metoda descriptivă-structurală a cuprinderii vocabularului unui autor sau chiar al unei epoci, arătată aici pe scurt. Oricît de meritorie este lucrarea, foarte serioasă în felul ei, a lui H.-E. Keller, despre vocabularul lui Wace, ea nu ne poate spune prea multe cu privire la concepţia despre lume proprie lui Wace. Pentru aceasta s-a ţinut prea puţin seama de premisele istorice.

---

[1] *DLZ*, LXXIV (1953), col. 399 (critica sistemului de noţiuni al lui Hallig-Wartburg).

[2] Vezi în legătură cu aceasta observaţiile critice ale lui Dornseiff (*lucr. cit.*, col. 397): „Autorii subliniază cu tărie : ca bază nu trebuie luat un sistem filozofic, indiferent care, ci logica vieţii, felul în care omul simplu gîndeşte şi face asociaţiile. La fel am crezut pe vremuri şi eu, dar un catalog al lumii duce în mod necesar în regiuni filozofice şi cu cît sîntem mai siguri că am eliminat filozofia, cu atît mai pe neaşteptate apare ea".

[3] Fără îndoială că includerea unor domenii medievale reprezintă o inconsecvenţă care ne surprinde întrucîtva după expunerile anterioare ale lui Wartburg.

Pe drept cuvînt atrage E. Köhler atenţia asupra acestui punct nevralgic cînd scrie : „clasificarea unor cuvinte dificile nu este numai o chestiune de tact şi de gust, chiar dacă aceste calităţi merg atît de departe ca în cazul lui Bally şi Keller (p. 13). Valoarea structurală acordată valorii individuale, prin integrarea ei într-un sistem atît de pretenţios, presupune în numeroase cazuri, şi aceasta chiar cu privire la punctele de bază ale structurii organismului, un efort suplimentar : cunoaşterea exactă a modului de gîndire contemporan din punct de vedere literar-istoric, lucru care trebuie apoi verificat pe baza vocabularului !" [1].

III. Metoda structural-sociologică a lui G. Matoré

În ultimul timp, în Franţa, s-au întreprins încercări, mai ales de către Georges Matoré, de a cuprinde într-un ansamblu structura vocabularului din anumite epoci. Şi pentru Matoré, ca şi pentru Trier, scopul cercetărilor este aşadar acelaşi. În privinţa fundamentării teoretice, a concepţiilor filozofice, există însă mari deosebiri între lingvistul francez şi cel german. În timp ce Trier porneşte de la curentul neoromantic de tipul Weisgerber, concepţia fundamentală a lui Matoré se bazează pe principiile şcolii lingvistice franceze.

În *La méthode en lexicologie. Domaine français*, Paris, 1953 [2], lingvistul francez prezintă punctul său de vedere privitor la metodele şi principiile de bază ale cercetărilor lexicale. Matoré îşi propune să conceapă lexicologia dintr-un punct de vedere structural. Aceasta se vădeşte mai ales în felul cum o delimitează de semantică : „Lexicologia trebuie deosebită de semasiologie care, studiind valorile *succesive* ale cuvintelor considerate *individual*, este o disciplină aparţinînd lingvisticii istorice, în timp ce lexicologia, care este — cum vom vedea — o disciplină sociologică, înfăţişează *grupuri de cuvinte* considerate static din punct de vedere *noţional*" (p. 13). Matoré cercetează aşadar denumirea unor anumite noţiuni într-o epocă istorică dată, pornind de la anumite premise sociale [3]. Pentru el, concepţia lui Trier despre cîmpul noţional este inacceptabilă în primul rînd deoarece cu ajutorul ei nu se pot face delimitări exacte în

[1] *RoJb*, VI (1953—1954), p. 206 (recenzia cărţii amintite a lui H.-E. Keller).

[2] Vezi şi G. Matoré, *Le vocabulaire et la société sous Louis Philippe*, Genève-Lille, 1951 şi, în colaborare cu A. J. Greimas, *La méthode en lexicologie. A propos de quelques thèses récentes*, *RF*, LX (1948), p. 411 ş. u. şi *RF*, LXII (1950), p. 208 ş. u.

[3] După Matoré, unui asemenea „classement sémantique" îi stau la bază patru principii : „1. Cuvîntul, nefiind izolat, nu poate fi în nici un caz despărţit de grupul căruia îi aparţine ; 2. cuvintele, în interiorul grupului, nu au toate aceeaşi valoare — ele formează o structură ierarhizată ; 3. această structură este mobilă ; mişcările la care se supun cuvintele şi grupurile de cuvinte se petrec în mod corelativ : un vocabular este un întreg ca şi epoca pe care o reprezintă ; 4. clasamentul pe care-l preconizăm nu-şi poate găsi justificarea în sine. El trebuie să ajungă la o *explicaţie*. Vocabularul fiind expresia societăţii, această explicaţie va fi de natură sociologică."

timp în istoria vocabularului [1]. Dar problema dificilă a stabilirii unor astfel de delimitări istorice n-a fost încă rezolvată. Matoré propune ca soluție provizorie să se lucreze după teoria generațiilor și, în funcție de premisele sociale, să se fixeze un interval de 30—36 de ani pentru o perioadă al cărei vocabular să fie cercetat în mod static-structural [2].

În ciuda punctului de plecare „sociologic", se vede clar că Matoré lucrează cu o noțiune care s-a dovedit inutilizabilă, atît din punct de vedere lingvistic cît și literar-istoric și care a fost grefată în mod artificial pe realitățile istorico-sociale. Matoré nu poate să utilizeze procesul istoric pentru stabilirea unor astfel de delimitări istorice, deoarece el privește în mod mecanic dinamica istorică. În interiorul întregului cîmp lingvistic, condiționat sociologic, trebuie, după Matoré, să se găsească cele mai importante elemente, pentru a se putea stabili o anumită ierarhie lexicală. Asemenea elemente, sînt denumite de el „mots-témoins". Un astfel de cuvînt este „simbolul material al unui fapt spiritual important" (p. 66). Aceasta, la rîndul ei, arată că o astfel de selecție poate fi făcută numai pornindu-se de la situația și evoluția social-istorică. „Les mots-témoins" sînt martorii unor schimbări istorice mari, importante în același timp și pentru structura vocabularului: alături de schimbări semantice, se pot constata creații noi și împrumuturi [3]. Să luăm un exemplu dat de Matoré: începînd din anii 1820 sau 1825, cuvîntul *magasin* indică o nouă concepție a comerțului, în strînsă legătură cu formarea societății capitaliste bazate pe concurență. E vorba de apariția unor mari întreprinderi comerciale care își procură marfa direct de la fabrică și o oferă în mari magazine comerciale [4]. Aceste fenomene se reflectă în vocabular în felul următor: „apariția acestor cuvinte e în legătură cu termeni ca *employé* și *commis* (care au tendința să înlocuiască pe *vendeur*), și cu termeni ca *rayon*, *facture*, *client* (care înlocuiește pe *pratique*) etc. ..." (p. 66).

„Les mots-témoins" sînt — e adevărat — importante pentru stabilirea ierarhiei vocabularului, dar mult prea numeroase ca să formeze totodată și elementele de bază ale vocabularului. Mult mai importante sînt așa-numitele „mots-clés" ale lui Matoré. Un astfel de cuvînt-cheie îmbrățișează după părerea sa un secol întreg. El exprimă idealul unei anumite societăți, ca, de exemplu, în secolul al XVII-lea, denumirea de *honnête homme*, iar în secolul al XVIII-lea, *philosophe*. În cadrul acestor cuvinte, Matoré face deosebirea între: *a*) „mot-clé principal" și *b*) „mots-

---

[1] În afară de aceasta, Matoré reproșează lui Trier, în legătură cu cîmpurile noționale, că „lingvistica germană a *cîmpurilor*, mișcîndu-se între considerații filozofice abstracte („voință comunitară", „luptă pentru ordine" etc.) și un punct de vedere pur lingvistic, formal fundat, de exemplu pe opoziția dintre cuvînt și contrariul său... n-a reușit să formuleze decît explicații fragmentare și discutabile" (*op. cit.*, p. 64).

[2] *Op. cit.*, p. 57 ș. u.

[3] Toate acestea Matoré le numește „néologismes" (*op. cit.*, p. 41).

[4] În articolul *Zur Lexikologie der Aufklärung I*, *RF*, LXVI (1955), p. 384 ș. u., W. Krauss dovedește că este vorba despre o interpretare greșită a lui Matoré. Noul sens de „magazin universal" exista și în secolul al XVII-lea. Și aici, ca și în cîteva alte cazuri, Matoré a procedat în mod apodictic la stabilirea unor noi sensuri, mai ales în cazul așa-numitelor „mots-témoins".

clés secondaires". Matoré trece cu vederea, în legătură cu aceasta, faptul că societatea nu reprezintă din punct de vedere sociologic o formație unitară, lucru atestat de conflictele și fricțiunile sociale. Chiar și idealurile sînt condiționate de apartenența la o clasă, oricît ar predomina în general, în literatura și în viața spirituală a unei epoci, idealurile clasei dominante iar uneori și ale clasei în ascensiune. Cu toate acestea, străduințele lui Matoré reprezintă o încercare foarte serioasă de a pune în legătură directă limba și societatea, așa cum se manifestă ele în vocabular, adică de a ține seama în cercetarea lexicologică într-o măsură mai mare decît pînă acum de premisele sociale-economice reale, pentru a putea urmări mai bine cauzele propriu-zise ale schimbărilor și ale situației lingvistice. Matoré formulează concepția sa despre lexicologie separîndu-se, pe de o parte, de Durkheim și Tarde, iar pe de altă parte, de Saussure. Cu această ocazie merită să fie reținut următorul pasaj care deschide unele perspective prețioase din punct de vedere metodologic : „Depășind concepția durkheimiană și punctul de vedere „interpsihologic" al lui Tarde, lexicologia nu consideră faptele sociale nici ca lucruri în sine, străine individului, nici ca proliferare a conștiințelor particulare. Pentru ea, faptele sociale au aspectul de lucruri, dar de lucruri văzute, simțite, înțelese de oameni. Prin urmare ea înfățișează totodată realitățile sociologice, al căror reflex este vocabularul în mod obiectiv, ca realități independente de individ, iar în mod subiectiv, în funcție de ființele care trăiesc într-un mediu concret, în anumite condiții sociale, economice, politice, estetice etc. Punctul de vedere idealist al sociologiei durkheimiene și al lingvisticii ieșite de aici a îndemnat numeroși savanți să minimalizeze în chip necugetat rolul condițiilor materiale și mai ales al celor economice în evoluția limbajului, să pună în circulație ideea discutabilă a unui „contract social" și chiar, să pretindă, ca Saussure, că faptele de limbă se dezvoltă într-un mod particular în interiorul unui sistem autonom, independent de celelalte fapte sociale. Lexicologia respinge cu tărie o astfel de concepție : ea nu admite să fie izolată de studiile sociologice și pretinde că vocabularul nu poate fi explicat fără să se recurgă la mediul uman care l-a determinat" (p. 92—93).

Mai trebuie menționat și faptul că Matoré face o distincție netă între stilistică și lexicologie. Prima reprezintă pentru el un „fapt individual", pe cînd cealaltă un „fapt social". El se ridică și împotriva încercărilor de a se acorda poeților o importanță decisivă în dezvoltarea generală a unei limbi. În privința aceasta el ajunge, pe baza unor studii proprii, cuprinzătoare, la concluzia că : „Nu din imaginație, ci din lecturile sale a extras Th. Gautier elementele cele mai noi și mai semnificative ale vocabularului său" [1].

Uzul lingvistic și creațiile unor scriitori și ziariști necunoscuți joacă aici un rol însemnat. Din această cauză studiul vocabularului unui scriitor nu e concludent, după părerea sa, pentru limba unei epoci, ci numai pentru stilul respectivului autor. Dar și în privința stilului individual se

[1] *RF*, LX (1948), p. 412.

pot trage concluzii sigure, după Matoré, abia atunci cînd vocabularul epocii respective a fost studiat în prealabil în mod amănunțit. În privința aceasta Matoré crede necesar să adauge că mai întîi trebuie stabilit cu precizie vocabularul unor anumite epoci din punct de vedere structural-sociologic, operație care nu poate fi realizată decît printr-o colaborare de durată a mai multor cercetători [1].

Traducere de *Maria Iliescu*

[1] Lucrări asemănătoare din punct de vedere metodologic : K. J. Hollyman, *Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le haut moyen âge* (*Etude sémantique*), Genève-Paris, 1957; B. Quemada, *Introduction à l'étude du vocabulaire médical* (*1600—1710*), Paris-Besançon, 1955 (cu o prefață de G. Matoré); P. J. Wexler, *La formation du vocabulaire des chemins de fer en France* (*1778—1842*), Genève-Lille, 1955. În privința aceasta merită să fie menționată și lucrarea serioasă a lui Gunnar von Proschwitz, *Introduction à l'étude du vocabulaire de Beaumarchais*, Stockholm, 1956, cu toate că nu are legătură directă cu teoria lui Matoré, iar autorul ei se pronunță împotriva separației stricte a lui Matoré dintre stilistică și lexicologie (p. IX). Proschwitz caută să cuprindă vocabularul operei lui Beaumarchais luînd în considerare pe de o parte realitățile istorice, iar pe de altă parte făcînd comparații cu vocabularul operelor contemporanilor lui Beaumarchais. Aceasta este, se pare, în spiritul lui Matoré. Deoarece însă Proschwitz se opune separației stricte dintre lexicologie și stilistică, el reușește să-l depășească pe Matoré în reliefarea interdependenței dintre general și particular. Între altele el scrie : „De multe ori, crearea unui cuvînt nou depinde numai de considerații de stil. A renunța să explici aceste cazuri numeroase însemnează a circumscrie prea mult domeniul înlăuntrul căruia studiile de vocabular sînt în drept să se exercite..." (p. IX). Cu toate acestea decisiv este faptul de a ști cînd și de ce creația respectivă a primit putere de circulație : „Ce qui importe de savoir, c'est quand, comment et pourquoi l'emploi d'un mot se généralise" (p. XI).

PROPOZIŢIA APOZITIVĂ ŞI APOZIŢIA

DE

FINUŢA ASAN

În revista „Limba romînă", nr. 1 din 1960, s-au publicat două articole asupra propoziţiei explicative: primul, *Note asupra subordonatelor explicative*, semnat de I. Rizescu, celălalt, *În legătură cu „subordonatele" explicative*, de I. Coteanu.

I. Rizescu susţine existenţa în limba noastră a unui nou tip de propoziţii: subordonatele explicative, ale căror caracteristici sînt, după părerea sa, următoarele:

1. Propoziţiile explicative determină întreaga propoziţie regentă şi nu numai unul din elementele ei componente;

2. Propoziţiile în discuţie adaugă o precizare la înţelesul regentei, o explică;

3. Propoziţiile explicative sînt introduse numai prin adverbele explicative: *anume, adică*;

4. Propoziţiile explicative sînt de obicei postpuse regentei.

În articolul său, I. Coteanu contestă existenţa unor subordonate explicative, considerînd propoziţiile puse în discuţie de I. Rizescu coordonate (fie cu o principală, fie cu o secundară).

Cred că concluziile la care au ajuns lingviştii pomeniţi merită să fie luate în discuţie, cu atît mai mult cu cît ele sînt contradictorii.

1. I. Rizescu nu-şi susţine cu argumente ideea că propoziţia care explică un cuvînt din regentă este atributivă, iar aceea care explică regenta în întregimea ei este explicativă. Autorul afirmă că a doua propoziţie din fraza: *Baydadul ne apărea într-o înfăţişare nouă*: învăluit într-un nor de praf fin, părea cufundat în ceaţă. SCÎNTEIA, nr. 4516, p. 4 este explicativă pentru că determină regenta: *Baydadul ne apărea într-o înfăţişare nouă*, iar a doua propoziţie din fraza: *Mare păcat mi-am luat pe suflet*: am ucis un om. C. SANDU-ALDEA, În urma plugului 2, 23 este atributivă, deoarece lămureşte cuvîntul *păcat*.

Această distincție nu mi se pare justificată. Cele două propoziții au același rol în frazele citate : ele aduc o lămurire, o precizare, o explicație. De asemenea, propozițiile în discuție se construiesc la fel, fie că determină un cuvînt, fie că determină întreaga regentă. Iată, de exemplu, frazele :

Zicea că este de altă părere, și anume: Decît să dai de pomană la calici sîmbăta, mai bine ceva de băut mahmurilor, marțea. CREANGĂ, A. 138 și :

Veneau abia noaptea, și anumea, cel mai mare Mintă-creață venea cum însăra... cel mijlociu, Busuioc, venea pe la miezul nopții... iar al treilea, Sucnă-murgă, venea acasă tocmai în zori de zi. SBIERA, P. 99 [1], în care propozițiile tipărite cu litere spațiate sînt după părerea mea de același tip, deși prima explică, precizează substantivul *părere* și ultimele propoziția : *veneau abia noaptea*. Faptul că o anumită subordonată poate determina atît un cuvînt cît și o propoziție este recunoscut de Gramatica Academiei R.P.R. [2] și discutat de Mioara Avram [3]. Ar fi fost necesar ca I. Rizescu să demonstreze că această părere este greșită, pentru a ne convinge că o propoziție nu este atributivă, ci explicativă pentru că determină o regentă și nu un singur cuvînt.

2. Propozițiile în discuție, conținînd o precizare, o explicație a regentei, nu pot fi înglobate în nici una din categoriile de subordonate recunoscute de Gramatica Academiei R.P.R., spune I. Rizescu și, prin urmare, trebuie creată pentru ele o nouă clasă, aceea a subordonatelor explicative.

Într-adevăr, propozițiile de care ne ocupăm nu pot fi puse laolaltă cu nici un tip de subordonate menționate de Gramatica Academiei. Dar ele au fost grupate, împreună cu altele despre care vom vorbi mai departe, în categoria, nouă față de Gramatică, a apozitivelor [4]. Deci, observația făcută de I. Rizescu la punctul 2 ne poate duce la crearea clasei explicativelor numai după respingerea totală a apozitivelor sau după indicarea deosebirilor esențiale dintre propozițiile în discuție și cele apozitive.

3. Este important să stabilim dacă propozițiile introduse prin *anume*, *adică* formează o categorie aparte, deosebită de aceea în care ar intra propozițiile care conțin o lămurire, precizare, explicație, dar sînt introduse prin alte elemente conjuncționale. După părerea mea, o asemenea împărțire nu este justificată. Este drept că adverbele explicative : *anume*, *adică* marchează mai clar raportul dintre subordonată și termenul determinat, dar acest fapt nu este suficient pentru o separare a propozițiilor cu adverbe explicative de celelalte. Următoarele exemple acceptate de I. Rizescu :

Bagdadul ne apărea într-o înfățișare nouă : învăluit într-un nor de praf fin, părea cufundat în ceață. SCÎNTEIA, nr. 4516, p. 4 și

---

[1] Cf. DA, s. v. *anume*.

[2] Vol. al II-lea, p. 181.

[3] *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 66.

[4] Cf. Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, Vol. I, București, 1956, p. 145 și urm.

Şi cînd va vrea să se facă, adecă să se hirotonească arhiereu, *să fie cu voia muerii lui.* ÎNDREPTAREA LEGII (1652) 30r/19 sînt echivalente cu :

Bagdadul ne apărea într-o înfăţişare nouă şi anume, învăluit într-un nor de praf fin, părea cufundat în ceaţă,

Despre acest fapt minunat, şi anume că-l trage de chică Căţelu şi-i spune *să se scoale, Neculai singur vorbise*,

Despre acest fapt minunat, că-l trage de chică Căţelu şi-i spune *să se scoale, Neculai singur vorbise.* SADOVEANU, O. VIII 408 [1],

Tocmai acum se gîndi el la un lucru pe care trebuia să-l fi făcut de mult, anume să dea examen şi să intre bursier la Sf. Sava,

Tocmai acum se gîndi el la un lucru pe care trebuia să-l fi făcut de mult: să dea examen şi să intre bursier la Sf. Sava. VLAHUŢĂ, N. 17,

Deocamdată, eu numai atîta aş vrea să ştiu, anume ce plănuieşte Varvara asupra mea acuma,

Deocamdată, eu numai atîta aş vrea să ştiu: ce plănuieşte Varvara asupra mea acuma. SADOVEANU, O. VIII 231.

Din numeroasele exemple pe care le-am înşirat mai sus, reiese că propoziţia care are funcţiunea de a explica (un cuvînt sau o propoziţie) poate fi legată de regentă prin *anume, adică*, dar aceste adverbe pot şi lipsi. În ultima situaţie, secundara este introdusă printr-o conjuncţie (în exemplele noastre : *că, să*), printr-un pronume (*ce*) sau este paratactică.

În studiul amintit, Mioara Avram a pus în lumină corespondenţa dintre apoziţie (din planul propoziţiei) şi tipul de propoziţie pe care-l discutăm (din planul frazei). Ea a numit aceste propoziţii **apozitive** şi le-a discutat pe larg.

Într-adevăr, apozitivele au în frază rolul pe care în propoziţie îl are apoziţia. Compară exemplele de mai sus cu următoarele :

Laudele lui Traian nu poate altul să le ţie şi să le poarte, fără numai altul ca Traian, adecă Theodosie. CANTEMIR, HR. 17 [2],

De-aici pînă la Braşeu Nimeni nu-i străin ca eu, Numai mirla din pădure, Dar şi mirla din pădure Are pe unul anume Pe cucul cu pene sure. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 206 [3],

Un fapt îmi este bine întipărit în minte: sărbătorirea tatii.

4. Ultimul argument adus de I. Rizescu în vederea demonstrării existenţei propoziţiei explicative nu este nici el convingător, deoarece nu numai explicativele, ci şi apozitivele stau de obicei în urma regentei.

Din cele arătate pînă aici reiese că nu sînt de acord nici cu interpretarea dată propoziţiilor în discuţie de I. Coteanu.

În fraza : *Diavoliţa ... vrea să ţie doi pepeni într-o mînă*, adecă este amorezată şi după un calemgiu. FILIMON, O. I

[1] Cf. Mioara Avram, *op. cit.*, p. 148.
[2] Cf. DA, s. v. *adică*.
[3] Cf. DA, s. v. *anume*.

129, propoziția *adecă este amorezată* și *după un calemgiu* este, cred, secundară apozitivă și nu principală coordonată. De asemenea, propoziția *adecă să se hirotonească arhiereu* din fraza *Și cînd va vrea să se facă,* a d e c ă s ă s e h i r o t o n e a s c ă a r h i e r e u, *să fie cu voia muerii lui* este tot apozitivă (pe lîngă o completivă directă), și nu completivă directă.

În concluzie, cred că în ediția a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R. este necesar să se introducă printre subordonate și propozițiile apozitive.

*

Gramatica Academiei R.P.R. [1] precizează că apoziția determină un substantiv sau un echivalent al acestuia. Exemplele de apozitive pe care le-am enumerat pînă aici determină și ele fie un substantiv sau un echivalent al lui, fie o propoziție întreagă.

Mioara Avram include printre apozitive și propoziții care explică un adverb, ca de exemplu:

Așa ar fi vrut el să fie totdeauna: î n s u f l e t u l ș i î n g î n d u r i l e e i s ă n u e x i s t e n i m e n i ș i n i m i c a f a r ă d e d î n s u l. REBREANU, R. I 15 [2].

Potrivit acestei interpretări, ar însemna că și în propoziție explicația unui adverb este o apoziție. De exemplu:

Poimîine, d u m i n i c ă 23 a p r i l i e, *voi pleca la Sinaia,*

Aici, î n a c e a s t ă c a m e r ă, *a lucrat marele savant.*

Dar apoziția este o specie de atribut, iar determinantul adverbului nu poate fi inclus în categoria atributului (care, după cum se știe, determină un substantiv sau un substitut al lui) [3]. Mai mult decît atîta: explicații comportă și verbul.

L-am văzut admonestîndu-și, a d i c ă c e r t î n d u - ș i *copilul.*

Calificîndu-se, d e v e n i n d e l e c t r i c i a n, *a putut ocupa postul dorit.*

Cum analizăm aceste exemple?

Aici, ca și în cazul apozițiilor, avem a face cu elemente care denumesc, precizează, explică etc., stau pe același plan din punct de vedere logic cu determinantul, sînt paratactice în raport cu el. Singura deosebire între apoziția „clasică" și partea de propoziție pe care o discutăm este constituită de natura termenului determinat. De aceea, ni se pare că ar fi potrivit să lărgim categoria apoziției și să includem în ea toate situațiile de mai sus. În cadrul acestui capitol am putea distinge **apoziția atributivă,** partea de propoziție care denumește, explică etc. un substantiv sau un echivalent al lui, **apoziția completivă,** care explică un verb sau un adverb și apoziția care se referă la o propoziție întreagă (și căreia i se va găsi un nume). În acest caz, desigur, va fi modificată atît definiția apoziției cît și clasificarea ei ca o specie a atributului.

---

[1] Vol. al II-lea, p. 94.

[2] *Lucr. cit.*, p. 148. Fidelă Gramaticii Academiei, Elena Carabulea spune că ultima propoziție din fraza: *Stau aici,* ***unde mi-i datoria.*** SADOVEANU, N. P. 359 este o circumstanțială (SCL, X (1959), p. 351).

[3] Gramatica Academiei R.P.R., vol. al II-lea, p. 81.

Mai există încă o posibilitate: să creăm printre complemente o categorie care să corespundă ultimelor exemple date.

Preferința pe care mi-am manifestat-o deja pentru prima dintre cele două soluții se bazează pe echivalența dintre construcții (pe care am analizat-o mai sus) şi pe constatarea că apoziția, aşa cum e concepută de Gramatică, se deosebeşte destul de mult de celelalte atribute. Raportul dintre apoziție şi termenul determinat este diferit de raportul dintre un atribut şi cuvîntul pe care-l determină. Atributul este subordonat în mod clar determinatului; apoziția se află într-un raport special de subordonare față de regentul ei, deoarece se află pe acelaşi plan logic cu el.

Întorcîndu-ne acum la propoziția apozitivă de la care am pornit, sînt de părere că propozițiile care explică un substantiv sau un echivalent al lui sînt **apozitive atributive**, cele care lămuresc un adverb (vezi exemplul din Rebreanu dat de Mioara Avram şi pe cel din Sadoveanu discutat de Elena Carabulea) şi un verb sînt **apozitive completive**, iar cele care se referă la o propoziție (vezi exemplele date de I. Rizescu), formează al treilea tip de apozitive.

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Argeș (raionul Costești, comuna Mozăceni)

ACÁR, *-e*, s.n. = ac de siguranță : *avea haina prinsă în două acare.*

ALEȘTÉU, *aleșteie*, s.m. = heleșteu.

ÂNDRĂNÍ, *ândrănesc*, vb. IV tranz. = a vorbi fără rost : *ândrăne toată ziua.*

BENT, *-uri*, s.n. = groapă formată în urma ploilor, în cursul unui rîu de șes : *după ploile de primăvară apa a săpat numai benturi pe Nigrișoara.*

BÎLCĂ, *bîlci*, s.f. = oală mică de pămînt.

BÎZGÁN, *-i*, s.m. = om de la munte, care vine la șes cu diverse bunuri pentru a le schimba pe cereale.

BLEOJDÍNĂ, *-e*, s.f. = scîndură nefasonată de diferite dimensiuni.

BOÁLCĂ, adj. f. sg. = (despre apă) caldă, stătută.

BORĂȘCĂÍ, ps. III pl. *borășcăiesc*, vb. refl. = (despre boi) a scormoni pămîntul cu picioarele (înainte de luptă).

BORĂȘCĂITÚRĂ, *-uri*, s.f. = locul pe care s-a borășcăit un taur.

BÓȘCĂ, *boșci*, s.f. = groapă acoperită cu paie și pămînt, în care se păstrează zarzavaturile pentru iarnă.

BUȘDÚNĂ, s.f. sg. = calificativ dat unei femei scunde, grase și greoaie în mișcări.

CĂLCĂTOÁRE, *-ori*, s.f. = grindă lungă care se așază perpendicular pe celelalte grinzi, pentru a le fixa.

CĂLÎJE, adj. f. = (despre apă) călduță.

CĂPRÊSC, adj. m, în expr. *ardei căpresc* = ardei lung.

CELÍ, *celesc*, vb. IV tranz. = a prăji varză crudă sau murată; a călí.

CIOÁCĂ, s.f. sg. = nume dat unei vaci slabe, care dă lapte puțin.

CIOCHÍE., *-ii*, s.f. = briceag lucrat grosolan, de multe ori cu mînerul de lemn.

CIOCÎRLÍE, *ciocîrlii*, s.f. = nume dat unei vaci slabe : *are o ciocîrlie de vacă de-o iei la spinare.*

CLĂTÁIE, *clăți*, s.f. = turmă mică de oi : *să tot aibă cincizeci de oi clățaia lui Moș Vasile.*

CORCOMENÍ, *corcomenesc*, vb. IV tranz. = a răsfăța, a alinta pe cineva.

CORCOMENÍT, *-ă*, adj. = răsfățat, alintat.

COTÓC, *-i*, s.m. = susținătorul de lemn al plasei de pescuit.

COȘERÍE, *-ii*, s.f. = împletitură de nuiele, în formă de U, care se atașează căruțelor pentru a le mări capacitatea.

CUTÍE, *-ii*, s.f. = adăpost pentru albine ; stup.

FIRTINGĂU, *firtingăi*, s.m. = persoană care vorbește mult și face treabă puțină.

FÎSTÉICĂ, *fîșteici*, s.f. = bucată lungă și îngustă de pămînt.

FLENTÍC, *-e*, s.n. = haină scurtă și strîmtă.

GLOGOZÉNII s.f. pl. = resturi de paie, coceni ş.a.

GLOJDÁR, *-i*, s.m. = ştiulete de porumb mic şi cu boabele rare.

GOLGOÁZĂ, *-e*, s.f. = sămînţa unor plante (buruieni ş.a.) rămasă în grîu, după ce acesta a fost treerat.

HĂLPĂVÍ, *hălpăvesc*, vb. IV tranz. = a mînca lacom, repede.

HÎTĂ, *-e*, s.f. = nume dat unui cal slab şi lipsit de vioiciune.

IÚFĂ, *-e*, s.f. = dor; iureş; goană: *după o iufă bună a venit înapoi.*

ÎMBOMBORÁT adv. = întunecat, închis: *cerul este îmbomborat, stă să plouă.*

ÎMBULUGÍ, ps. III pl. (se) *îmbulugesc*, vb. IV refl. = (mai ales despre oi) a se îngrămădi, a se strînge la un loc; *oile s-au îmbulugit de căldură.*

ÎNCOCLEȚÁ, *încocleţez*, vb. I. tranz = a strînge, a aduna: *a încocleţat cîţiva bani să-şi cumpere o vacă.*

JUGHINÍ, *jughinesc*, vb. IV trans. = a castra, a jugăni.

MOÁTA, *-e*, s.f. = dantelă care se pune la mînecile şi fustele cămăşilor.

PALÁN, *-uri*, s.n. = gard de scînduri.

POGÓN, *pogoane*, s.n. = strat de legume.

POMÓST, *pomoaste*, s.n. = loc de casă, în vatra satului.

SMETÍE, *smetii*, s.f. = bită groasă; ciomag.

SOREÁTĂ s.f. sg = floarea-soarelui.

TECŞEÁLĂ, *tecşeli*, s.f. = tulpina păioaselor rămasă în pămînt după secere.

TIŞCHIREÁ, *tuşchirele*, s.f. = pungă pentru bani.

TRĂSÚRĂ s.f. sg. = unitate de măsură pentru borangicul tras de pe gogoşi: *o trăsură de borangic.*

TROÁLĂ, *-e*, s.f. = calificativ dat unei femei care nu ştie să se îmbrace.

ŢĂCĂLÍE, *-ii*, s.f. = clopoţel mic, cu sunetul subţire, care se pune la gîtul unor animale.

ZGÁMĂ s.f. sg. = nume dat unei oi slabe, cu lînă puţină.

Material cules şi redactat de
Ion Cruceană

NOTE: Dintre cuvintele de mai sus, următoarele n-au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice: *ăndrăni, bleojdină, fir, ţingău, îmbulugi, moaţă.*

Sînt atestate cu acelaşi sens, în alte regiuni sau localizate neprecis: *aleşteu* (Scriban, D.; CV 1/1951, p. 35: Roşiori de Vede; LR 1/1959, p. 61: Balş), *bent* (DA: Constanţa, Buzău), *bîlcă* (Lexic reg., p. 75: Rîmnicu Vîlcea-Piteşti), *boalcă* (Paşca, Gl.: Gorj; Todoran, Gl. Olt.; CV 7/1949, p. 34: Mehedinţi; Lexic reg., p. 51: Broscari — Vînju Mare), *borîşcăi* (Paşca, Gl.: Gorj; Lexic reg., p. 44: Suseni — Tîrgu Jiu), *borîşcătură* (Paşca, Gl.: Gorj), *boşcă* (Scriban. D.: Muntenia Vest; CV 1/1951: Roşiori de Vede — Teleorman; Lexic reg., p. 17: Rîmnicu Vîlcea-Piteşti), *buşdună* (Viciu, Gl.: Brad), *călcătoare* (DA: Muscel), *călcîie* (Lexic reg., p. 48: Bistriţa—Turnu Severin; ib. p. 76: Rîmnicu Vîlcea—Piteşti), *cioacă* (LR 2/1959, p. 51: Stăneşti-Argeş), *corcomeni* (Todoran, Gl. Olt.), *coşerie* (DA: Banat; Lexic reg. p. 78: Rîmnicu Vîlcea-Piteşti), *iufă* (Todoran, Gl. Olt.; Lexic reg., p. 36: Brabeţi — Gura Jiului), *pomost* (Todoran Gl. Olt.; LR 2/1959, p. 67: Stăneşti—Argeş), *smetie* (CV 1/1950, p. 33: Vîlcea), *troală* (Lexic reg., p. 39: Gura-Jiului; ib. p. 57: Broscari-Vînju Mare; LR 5/1960, p. 36: Severineşti — Turnu Severin), *zgamă* (Lexic reg., p. 88: Rîmnicu Vîlcea—Piteşti).

Sînt atestate în aceeaşi regiune dar cu alt sens, sau nuanţă de sens: *cioacă* (DA; Scriban, D.).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în alte regiuni sau localizate neprecis: *acar* (DA; CADE; Scriban, D.; Materiale, I, p. 53: Vîlcele — Turda), *bent* (CADE; Scriban, D.: Muntenia, Dobrogea; Todoran, Gl. Olt.; CV 1/1950, p. 32: Teleorman; Lexic

reg., p. 33 : Brabeți—Gura Jiului), bîlcă (DA), boalcă (DA ; CADE ; Scriban, D. : Vest ; CV 4/1950, p. 34 : Argeș), *boșcă* (CADE ; Lexic reg., p. 17 : Firiza—Șomcuta Mare ; ib. p. 26 : Balș), *bușdună* (Viciu, Gl. : Hațeg), *călcătoare* (DA ; CADE ; Scriban, D. ; Viciu, Gl. : Alba Iulia ; Lexic reg., p. 76 : Rîmnicu Vîlcea—Pitești ; ib. p. 113 : Bilca ș.a. — Rădăuți ; Materiale, I, p. 225 : Vîlcea), *căltie* (Todoran, Gl. Olt.), *celi* (DA : Sibiu ; Todoran, Gl. : Hațeg ; Materiale, I, p. 251 : Geoagiu—Orăștie), *cioacă* (DA ; CADE : Oltenia ; ib. Banat, Oltenia, Transilvania ; Scriban, D. ; Viciu, Gl. : Uricani—Jiu ; ib. : Bonțariu—Hațeg ; Pașca, Gl. : Gorj ; L. R. 5/1959, p. 75 : Argeș—Pitești ; Lexic reg., p. 52 : Broscari—Vînju Mare ; ib. p. 77 : Rîmnicu Vîlcea—Pitești ; ib. p. 99 : Bilca ș.a. — Rădăuți), *ciochie* (DA ; CADE ; Scriban, D.), *coloc* (DA ; Scriban D. ; Vest ; CADE : Oltenia, Transilvania ; ib. Oltenia ; Ciaușanu, Gl. ; Lexic reg., p. 78 : Rîmnicu Vîlcea—Pitești), *cutie* (DA ; Scriban, D. : Muntenia), *fișteică* (Lexic reg., p. 49 : Bistrița—Turnu Severin), *flentic* (Coman, Gl. : Mățău—Muscel ; ib. Păușești Otăsău—Vîlcea), *hîță* (DA : Banat ; CADE : Oltenia, Banat ; ib. Transilvania ; Scriban, D. : Banat, Oltenia ; ib. : Transilvania ; Viciu, Gl.), *hupit* (CADE : Moldova), *iufă* (DA), *îmbomborat* (Coman, Gl. : Mățău—Muscel), *încocleța* (DA ; CADE ; Scriban, D.), *jughini* (DA. : Săcele—Brașov ; Coman, Gl. : Mățău—Muscel), *nasture* (Ciaușanu, Gl.), *pogon* (CADE : Moldova ; Scriban, D. : Muntenia și Moldova), *pomost* (CADE ; Scriban, D.), *smetie* (Scriban, D. : Muntenia, Moldova ; Coman, Gl. : Mățău—Muscel), *soreață* (CADE ; Scriban D.), *trăsură* (Coman, Gl. : Zagra—Năsăud ; Ciaușanu, Gl. ; Lexic reg., p. 13 : Berbești ș.a.—Sighet), *țăcălie* (CADE : Transilvania ; Scriban D. : Vest ; Viciu, Gl. : Bran—Codlea ; Coman, Gl. : Mățău—Muscel și Păușești Otăsău—Vîlcea ; Lexic reg., p. 87 : Rîmnicu Vîlcea—Pitești), *zgamă* (Coman, Gl. : Șoimari—Prahova.)

Sînt atestate în alte regiuni, cu sensuri și forme diferite : *bîzgan* (DA : *bîzgar, bîzgăun* ; CADE : *bîzgar*, Transilvania), *bușdună* (Todoran, Gl. Olt. : *bușdulă*), *celi* (DA : și *ciuli*, Valea Someșului—Năsăud), *flentic* (DA : *felentic*, Muscel ; Materiale, I, p. 256 : *flintic*, Petroșeni), *glojdar* (Viciu, Gl. : *glojdan*, Oltenia), *îmbomborat* (Coman, Gl. : și *bomborat*, Mățău—Muscel), *încocleța* (DA, CADE : și *încocleți*), *tișchirea* (CADE : *teșcherea* ; Todoran, Gl. Olt. : *tiștirea*), *țăcălie* (Coman, Gl. : și *țăcală*, Mățău—Muscel).

Sînt atestate cu același sens în regiuni diferite și cu forme diferite : *clățaie* (Scriban, D. : *clățău*, Argeș, Mureș), *glogozenii* (Lexic reg., p. 41 : *glogozănii*, Morunglav ș.a.—Balș ; Oprișoru ș.a.—Plenița), *hălpăvi* (DA : *hăpăi, hăpui, hălpăcăi* ; Scriban, D. : *hăpăi* ; CADE : *hălpăi* ; Lexic reg., p. 81 : *hălpăni*, Rîmnicu Vîlcea—Pitești și p. 103, Bilca—Rădăuți), *jughini* (DA, DLRM : *jugăni*), *palan* (CADE : *pălan, pălant*), *soreață* (CV 1/1951, p. 37 : *soreancă, sorică*, Roșiori de Vede—Teleorman), *tecșeală* (Coman, Gl. : *tecșea*, Păușești Otăsău—Vîlcea ; Lexic reg., p. 86 : *tecșea*, Rîmnicu Vîlcea—Pitești).

Sînt înregistrate în dicționare cu alte sensuri : *căpresc, cutie, trăsură.*

LUCREȚIA MAREȘ

Reg. București (raionul Titu, comuna Costești din Vale)

BAIBARÁC, *-ă*, adj. = pătat, murdar (mai ales de sînge) : *s-a lovit la nas și-i era cămașa baibarăcă de sînge.*

BĂSTĂCÁNÍ, *băstăcănesc*, și *băstăcăn*, vb. IV intranz. = a se agita, a alerga fără rost.

BEREGĂTÍ, *beregățesc*, vb. IV tranz. = a omorî pe cineva prin strangulare.

BOBÍLCĂ, *bobîlci*, s.f. = oală de pămînt cu defect (care de obicei se vinde mai ieftin).

BOSOROÁGĂ, *bosoroage*, s.f. = faptă rea, care aduce pagubă : *mi-ai făcut la bosoroage, să am ce plăti un an de zile.*

BRÓJBĂ, *-e*, s.f. = calificativ dat unei femei grase, greoaie.

BUNGHÍ, *bunghesc*, vb. IV refl. = a privi un lucru iscoditor, cu dușmănie: *ce te tot bunghești atita, nu vezi că am lucrat bine?*

CLÁTĂ, *-e*, s.f. = clanță.

CORCOFELÍ, *corcofelesc*, vb. IV tranz. = a cocoloși, a ascunde greșelile cuiva.

FÎNÁR, *-e*, s.n. = podul grajdului, în care se păstrează nutrețul vitelor.

FUFIGÁI, *-uri*, s.n. = 1. (colectiv) resturile păioaselor care nu au fost mîncate de vite; 2. om slab, fără putere.

HÎJ, *-uri*, s.n. = loc pe malul unei ape pe care crește iarbă deasă.

JUMIGÁI, *-uri*, s.n. = (mai ales la pl.) resturile rămase de la masă (în special pîine).

LIÓCĂ, *lioci*, s.f. = bară de lemn care leagă loitra carului cu osia.

LĂNCOTÍ, *lăncotesc*, vb. IV intranz. = a vorbi mult și fără rost.

MANGHÎNITĂ, *-e*, s.f. = femeie proastă și timidă.

POLÁTĂ, *-e*, s.f. = bancă de lemn așezată la drum lîngă gard.

POLÍ, *polesc*, vb. IV tranz. = 1. a tăia lăstarii secundari care nu au rod; a copili. 2. a arde cu fierul înroșit copita bolnavă a unui cal, pentru a se vindeca.

RÁBURI s.n. pl. = surcele de lemn putrezite, care nu mai pot fi arse.

RETEÁCĂN, *-ă*, adj. = bont, plat, fără vîrf: *nu se mai scurge apa de pe stogu ăsta, că-i reteacăn.*

ROGÓZ, *rogoaze*, s.n. = nutreț putrezit pe care nu-l mai mănîncă vitele.

RUMÎN, *-i*, s.m. = soț.

SUIÁN, *suieni*, s.m. = parte a carului în formă de trapez isoscel care susține loitrele.

TÎRBÓC, *tîrbocuri* și *tîrboace*, s.n. = unealtă de lemn asemănătoare cu sapa, cu care *se tîrbocește.*

TÎRBOCÍ, *tîrbocesc*, vb. IV tranz. = a amesteca apă, var și nisip pentru a obține compoziția necesară la zidirea cărămizilor sau la tencuit.

TUTUÍ, *tutuiesc*, vb. IV refl. = a se intimida, a se pierde în fața cuiva.

TOÁTĂ, *-e*, s.f. = colibă de lemn acoperită cu frunze, în care locuiesc ciobanii în perioada pășunatului.

VÍLTĂ, *vilțe*, s.f. = șuviță de păr sau de cînepă, care se împletește.

ZBÁTĂ s.f. sg. = noroi gros și lipicios (prin care vehiculele trec foarte greu).

ZOL, *-uri*, s.n. = pămînt amestecat cu paie, din care se fac cărămizi.

ZOLÍ, *zolesc*, vb. IV tranz. = a face cărămizi.

Material cules și redactat de
Constantin Ion

NOTE. — Dintre cuvintele de mai sus, următoarele n-au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice: *lăncoti, liocă, manghiniță, poli, raburi, țoață, vilță, zbată, zol.*

Sînt atestate cu același sens, în alte regiuni sau localizate neprecis: *beregăți* (Scriban, D.), *rumîn* (Todoran, Gl. Olt.), *tutui* (Scriban, D.: Vest).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanță de sens) și în alte regiuni sau localizate neprecis: *baibarac* (DA; CADE; Scriban, D.), *bobilcă* (DA; Todoran, Gl. Olt.; Viciu, Gl.: Tîrnava Mică, Abrud s.a.; C.V. 1/1951, p. 35: Roșiori de Vede—Teleorman), *corcofeli* (DA: Banat; CV 4/1950, p. 38: Muntenia), *fînar* (DA; Scriban, D.: Moldova de Sud), *htj* (DA; Scriban, D.: Nord; CADE: Moldova), *polată* (Scriban, D.: Vest; CADE: Moldova, Transilvania; ib. Muntenia; CV 2/1951, p. 34: Pîrșcoveni—Balș; CV 9—10/1951, p. 47: regiunea Prahova), *reteacăn* (Coman, Gl.: Păușești Otăsău—Vilcea; Lexic reg., p. 85: Rîmnicu Vîlcea—Pitești), *rumîn* (Ciaușanu, Gl.), *suian* (Scriban, D.: Muntenia), *tîrboc* (Scriban, D.: Oltenia, Muntenia, Moldova; Lexic reg., p. 39: raionul Gura Jiului), *tutui* (CADE: Oltenia, Transilvania; Viciu, Gl.: Blaj; ib.: Hațeg), *zoli* (CADE; Scriban, D.: Transilvania; Lexic reg., p. 13: Berbești ș.a.—Sighet; Materiale, I, p. 104: Vîlcele—Turda).

Sînt atestate în alte regiuni cu sensuri și forme diferite : *baibarac* (DA : *băibărac, buibărac, buibălac, buibălău, buibeleu* ; Scriban, D. : *băibărac, buibărac, buibălac*), *băstăcăni* (Coman, Gl. : *bisticii*, Chetrești—Vaslui), *bobîlcă* (DA : și *bubîlcă* ; Lexic reg., p. 95 : *bobilcă*, Crihalma—Rupea ; CV 5/1951, p. 26 : *bobilcă*, reg. Romanați ; CV 5/1950, p. 32 : *bobircă*, Teleorman), *brojbă* (DA : *broajbă, broasbă, broșbă, brujbă, broazbă, brozbă, brojdiu* ; Scriban, D. : *broajbă*, Muntenia Vest și *brozbă*, Oltenia ; Lexic reg., p. 59 : *broajbă*, Bogdana—Vaslui și p. 65 : *broazbă*, Holod—Beiuș ; CADE : și *broajbă, bro(a)zbă*), *bunghi* (Lexic reg., p. 34 : *bungini* : Brabeți—Gura Jiului), *finar* (DA : *fanar*, Tulcea și *fener*, Covurlui, Fălciu, Constanța ; Scriban, D. : și *fener* ; Coman, Gl. : *finariu*, Suceava — Năsăud ; CADE : *fanar*, Moldova), *hîj* (DA : și *irj, hîrj*), *jumigai*, (Scriban, D. : *jimigai, jumugai*, Sud), *suian* (Todoran, Gl. Olt. : și *siian*), *tîrboc* (Scriban, D. : *tărbuc*, Moldova ; CADE : *tîrbog, tărăbuc, tărăbuf*), *tîrboci* (Coman, Gl. : *tărbăci*, Mățău—Muscel).

Sînt atestate cu același sens în regiuni diferite și cu forme diferite : *băstăcăni* (Ciaușanu. Gl. : *bisticăni*), *beregăți* (CADE : *beregătui*, Oltenia), *bosoroagă* (Scriban, D. : *boțoroagă*), *clață*, (DA : și *cleață*).

Sînt înregistrate în dicționare cu alte sensuri : *rogoz, rumîn.*

LUCREȚIA MARES

MODELUL FRANCEZ AL GRAMATICII LUI I. ELIADE RĂDULESCU

DE

N. A. URSU

Cu prilejul centenarului morții lui Gheorghe Lazăr, în 1923, guvernul romîn a cerut lui Moses Gaster, stabilit la Londra, să vîndă sau să doneze statului nostru manuscrisul unei gramatici romînești pe care, în lucrarea sa *Geschichte der rumänischen Literatur* (p. 370), el o atribuise cărturarului ardelean [1]. Textul acestei gramatici urma să fie publicat, împreună cu celelalte manuscrise ale lui Lazăr, în volumul comemorativ pregătit de G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, care a apărut în 1924 [2]. Ca răspuns la cererea guvernului romîn, Gaster a donat manuscrisul solicitat Ministerului Instrucțiunii Publice de atunci, iar Ministerul l-a predat, în 1924, Bibliotecii Academiei, unde se păstrează și astăzi, sub cota 4796 [3].

Comparînd acest text cu manuscrisele autografe ale lui Lazăr, păstrate în Biblioteca Academiei, și cu gramatica lui Eliade, tipărită în 1828, G. Popa-Lisseanu a ajuns la concluzia că manuscrisul respectiv are o deosebită importanță pentru istoria primelor lucrări de gramatică romînească, dar că nu este un autograf sau o copie după gramatica lui Gh. Lazăr (necunoscută încă), cum credea Gaster, ci o copie, cu multe greșeli de transcriere, după prima redacție pe care a avut-o gramatica lui Eliade, la începutul activității sale de profesor la școala de la Sf. Sava. Redacția diferitelor capitole din acest manuscris este aproape identică cu redacția capitolelor corespunzătoare din textul tipărit. Acesta din urmă are doar cîteva capitole în plus, iar sub raportul terminologiei gramaticale prezintă unele îmbunătățiri față de manuscris, în sensul stabilirii formei definitive a unor neologisme [4].

[1] Lucrarea lui Gaster a apărut în „Grundriss der romanischen Philologie", Band II, Abt. III, Strassburg, 1901, p. 262—428.

[2] G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924.

[3] Vezi G. Popa-Lisseanu, *Un manuscris al gramaticei lui I. Eliade Rădulescu*, Academia Romînă, „Memoriile Secțiunii Literare", seria III, tomul III, Bucureşti, 1927, p. 169 și urm.

[4] G. Popa-Lisseanu, *art. cit.*, p. 170.

La argumentele invocate de Popa-Lisseanu adăugăm şi observaţia că pe dosul copertei manuscrisului se află data *1821* (sau *1827*), *avgt. 10*, iar dedesubt o semnătură în mod evident imitată de cineva, în care se poate descifra numele *Iliad*. Apoi, anumite particularităţi lingvistice ale textului ne determină să presupunem că copistul este moldovean. După cum se ştie, la şcoala lui Eliade de la Sf. Sava au urmat cursurile şi cîţiva tineri moldoveni, trimişi de mitropolitul Veniamin Costache. O altă copie a gramaticii în discuţie, mult mai îngrijită, se păstrează în ms. 4362 din Biblioteca Academiei R.P.R., donată de Administraţia Casei Bisericii, la 12 septembrie 1915.

Justeţea concluziilor lui G. Popa-Lisseanu a fost contestată de M. Gaster, care revine asupra acestei probleme în 1929. Apărîndu-şi punctul de vedere iniţial, Gaster consideră că Eliade, care în 1821 avea doar 19 ani, era prea tînăr pentru a alcătui o gramatică de acest nivel, „aşezată pe sistemul gramaticei limbilor clasice, adică sistemul gramaticei latine şi altor limbi din occidentul Europei" [1]. Mai mult, el afirmă că Eliade n-a făcut decît „să copieze gramatica cea veche a lui Gheorghe Lazăr care rămăsese în manuscris şi s-o mai îndrepteze pe ici pe colo cîte puţin şi s-o publice ca fiind gramatica sa" [2].

Reluînd discuţiile în legătură cu această problemă, D. Popovici arată — în comentariile la ediţia din 1943 a operelor lui I. Eliade Rădulescu — că afirmaţia categorică a lui Gaster nu se bazează pe o argumentare convingătoare. În sprijinul părerii că manuscrisul 4796 conţine textul primei redacţii a gramaticii lui Eliade el aduce argumentul hotărîtor că „gramatica lui Heliade este străbătută de anumite influenţe, care fac ca ea să nu poată fi raportată la Gheorghe Lazăr" [3]. Este vorba în primul rînd de influenţa lui Condillac, a lui Destutt de Tracy şi a altor gramatici şi filozofi francezi din secolul al XVIII-lea, faţă de care se ştie că Lazăr manifestase o atitudine duşmănoasă. „Cum nu se poate admite că scriitorul romîn a cunoscut direct lucrările tuturor acestor cercetători — afirmă mai departe Popovici —, *Gramatica* lui trebuie urmărită în raport cu unele texte intermediare" [4]. Dar — după propria lui mărturisire — împrejurările grele în care a fost întocmită ediţia din 1943 a operelor lui Eliade l-au împiedicat să stabilească atunci raportul dintre gramatica lui Eliade şi unele gramatici franceze din secolul al XVIII-lea.

Deosebirea frapantă a gramaticii lui Eliade faţă de gramaticile romîneşti anterioare, felul occidental în care este concepută, precum şi prezenţa, mai ales în redacţia păstrată în manuscris, a mai multor citate din literatura franceză şi a unor termeni de provenienţă evident franceză, ca *actuel* (ms. 4796, f. 28 r), *concordenţă* (f. 30 r), *condiţionel* (f. 44 v), *construcsie* (f. 41r), *interiecsie* (f. 41r), *sinificaţie* (f. 31r) şi alţii, ne-a determinat să presupunem că Eliade a avut ca model o gramatică franceză,

[1] M. Gaster, *Gramatica romînească a lui Gheorghe Lazăr* (*1821*), în „Adevărul literar şi artistic", IX (1929), nr. 436, p. 1.

[2] *Ibidem*, p. 2.

[3] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ediţie critică, cu introducere, note şi variante, de D. Popovici, Editura pentru literatură şi artă, tomul II, Bucureşti, 1943, p. 514.

[4] *Ibidem*, p. 515.

pe care a urmat-o îndeaproape. În acest sens ne-au condus și observațiile lui D. Popovici citate mai sus.

Aflarea modelului gramaticii lui Eliade între numeroasele gramatici franceze din jurul anului 1800 depindea în ultimă instanță de prezența în una din bibliotecile mai mari din țara noastră a textului respectiv. Întîmplarea a făcut ca în Biblioteca centrală „M. Eminescu" a Universității din Iași să găsim acest text. Este vorba de lucrarea intitulată *Grammaire française, à l'usage des pensionnats* a lui Charles-Constant *Le Tellier*. La Iași se află ediția a 43-a, apărută la Paris, în 1829. În Biblioteca Academiei R.P.R. se găsește și ediția a 39-a, apărută la Bruxelles, în 1826. Desigur, prima ediție a apărut la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Între edițiile cunoscute de noi sînt deosebiri foarte mici.

În ediția apărută la Bruxelles, în 1826, la p. 201, nota 1, am găsit următoarea informație : „J'ai donné en 1812 un *Traité de l'Analyse grammaticale*, contenant 42 exercices et l'analyse de toutes les phrases les plus difficiles à expliquer (Paris, chez Le Prieur et Belin)". În aceeași ediție, la p. 205, am întîlnit observația : „Pour faire avec succès l'analyse *logique*, les élèves doivent étudier à fond le traité de la *proposition*, suivi de trente-six exercices *d'analyse logique*, ouvrage que j'ai publié en 1813". Din întîmplare, în Biblioteca Academiei R.P.R. se găsesc și aceste anexe ale gramaticii lui Le Tellier. Prima este intitulată *Exercices d'analyse grammaticale et d'analyse logique*, par Charles-Constant *Le Tellier*, Professeur de Belles-Lettres. 9-e édition. *Première partie, comprenant les exercices d'analyse grammaticale, précédés d'un traité de la construction de la phrase*, Paris, 1826. Anexa a doua este intitulată : *Exercices d'analyse logique*, par Charles-Constant *Le Tellier*, deuxième partie, *comprenant les exercices d'analyse logique, précédés d'un traité de la proposition.* Sixième édition, Paris, 1826.

Cunoașterea acestor două anexe, care completează în mod substanțial gramatica lui Le Tellier, mai ales în ceea ce privește sintaxa, are o importanță deosebită pentru problema noastră, deoarece — după cum vom arăta mai jos — două părți din gramatica lui Eliade („analisul grămăticesc" și „analisul loghicesc") au ca model anexele respective. Necunoașterea lor ar fi putut duce la concluzia că Eliade a dezvoltat în mod independent capitolele menționate din gramatica sa ori că a avut ca model și alte gramatici franceze, în afară de cea a lui Le Tellier.

Între gramatica lui Le Tellier și gramatica lui Eliade sînt asemănări atît în ceea ce privește structura lucrării, cît mai ales în privința textului. În general, *Eliade a tradus după textul francez definițiile și comentariile*, acolo unde acestea puteau fi aplicate și la limba romînă. De asemenea, *o bună parte din exemplele citate în gramatica lui Eliade sînt traduse din textul francez.* În rest, Eliade a luat *numai ca model* gramatica lui Le Tellier, redactîndu-și textul în mod independent sau în spiritul gramaticilor romînești anterioare.

În articolul de față nu interesează în ce măsură Eliade este original în gramatica sa, ci măsura în care el este tributar textului francez pe care l-a avut ca model. De aceea, vom cita în continuare cîteva fragmente din gramatica lui Eliade, paralel cu fragmentele corespunzătoare din gra-

matica lui Le Tellier, pentru a întări afirmațiile făcute mai sus. Citatele din gramatica lui Eliade vor fi făcute după redacția păstrată în manuscris, deoarece aceasta cuprinde un text mai apropiat de modelul francez [1]. Indicăm însă și pagina corespunzătoare din ediția de la 1828. Din gramatica lui Le Tellier citām după ediția apărută la Paris, în 1829, iar din anexele ei după edițiile din 1826, menționate mai sus. Bine înțeles, Eliade a folosit gramatica lui Le Tellier și anexele ei în ediții anterioare anului 1820 (dacă prima redacție a gramaticii sale este într-adevăr din 1821), pe care însă noi nu le-am avut la dispoziție.

Gramatica este meșteșugul care ne învață a scri și a vorbi drept.

(Ms. 4796, f. 1r; ed. 1828, p. 1)

La *Grammaire* est l'art de parler et d'écrire correctement.

(Le Tellier, *Grammaire*, p. 3)

Substantivul este o zicere care o întrebuințăm să arătăm o ființă au un lucru.

(*Ibidem*, f. 1r; p. 9)

Le *substantif* ou *nom* est un mot dont se sert pour désigner une personne ou une chose.

(*Ibidem*, p. 7)

Adiectivul este o zicere care arată cualitatea au felurimea substantivului.

Tot adiectivul arată un substantiv, căci trebuie să fie ceva ca să fie asfel.

(*Ibidem*, f. 4r—4v; p. 22)

L'*adjectif* est un mot qui donne une qualification au substantif; il désigne la qualité ou la manière d'être de la personne ou de la chose dont on parle.

Tout adjectif suppose un substantif; car il faut être, pour être tel.

(*Ibidem*, p. 13)

Adiective possesive sînt acelea care arăt o stăpînire au o avere a lucrurilor de care vorbim; cum: *calul meu, cartea ta, sufletul său.*

(*Ibidem*, f. 4v; p. 23)

Les adjectifs *possessifs* sont ceux qui servent à marquer la possession de la personne ou de la chose dont on parle; comme: *mon* frère, *ma* sœur, *mon* livre, *votre* cheval, *son* chapeau etc.

(*Ibidem*, p. 19—20)

Verbul este o zicere a cării cea dîntîi întrebuințare este să arate o afirmație (întărire), cum: *virtutea este nemuritoare.* Aci zicerea *este* afirmează că virtutei i se cuvine cualitatea de nemurire; *este* dar e un verb căci arată afirmații.

Nu sînt mai multe verburi decît unul singur *a fi* căci numai el arată afirmație. Fără el zicerile nu pot să arate nici o judecată, cu toate că nu este totdauna într-această formă simplă, ci ca să se scurteze cuvîntul au aflat oamenii ziceri care să coprinză și pe verbul *a fi* și pă *prezisul*; cum: în loc de a zice *sînt învățînd*, zicem *învăț*, și în loc de *ești înțelegînd, înțelegi.* Verbul *a fi* să zice verb *substantiv*, iar celelalte

Le *verbe* est un mot dont le principal usage est de signifier l'affirmation. Ainsi, quand on dit *la vertu est aimable*, le mot *vertu* exprime le sujet auquel on affirme que convient la qualité d'*aimable* et le verbe *est* forme cette affirmation; et, quand on dit, *le vice n'est pas aimable*, on affirme que la qualité d'*aimable* ne convient pas au vice.

Il n'y a qu'un seul verbe, savoir, le verbe *être*, parce qu'il n'y a que lui seul qui exprime l'affirmation. Sans lui, les mots ne présentent point de jugement; ils présentent seulement des idées décousues et détachées. Mais ce verbe unique ne se montre pas toujours sous cette forme si simple. Pour abréger le discours, on

[1] În textul tipărit Eliade a întregit unele definiții, a îmbogățit unele comentarii și a adus unele modificări privind structura lucrării, în raport cu redacția păstrată în manuscris.

care coprind și pă verbul *a fi* și pă prezisul să zic *adiective.*

(*Ibidem*, f. 8v; p. 37—38)

a inventé des mots qui renferment tout à la fois le verbe *être* et l'*attribut*, c'est-à-dire, la manière d'être, la qualité, que l'on affirme du sujet dont on parle : de là, ces mots, *aimer, haïr, raisonner*, auxquels on a donné avec raison le nom de *verbes*, puisqu'ils renferment le verbe. *Il aime* équivaut à *il est aimant*; *tu hais* est mis pour *tu est haïssant*; etc... Le verbe *être* s'appelle verbe *substantif*. Les verbes qui contiennent le verbe *être* et l'*attribut* s'appellent verbes *attributifs*.

(*Ibidem*, p. 29—30)

La orice verb persoana care lucrează au care pătimește să zice *subzăcut* au nominativă ; cum : cînd zic *Dumnezeu vede toate, Dumnezeu* este subzăcutul au nominativa verbului *vede.*

(*Ibidem*, f. 9r; p. 40)

L'être qui fait ou qui reçoit l'action que le verbe exprime s'appelle le *sujet* de ce verbe. Dans ces phrases, *Dieu voit tout, le travail conduit à la félicité, Dieu* est le *sujet* du verbe *voit*, le *travail* est le *sujet* du verbe *conduit.*

(*Ibidem*, p. 35)

A zice au scri un verb în cîte cinci modele, în toți timpii, persoanele și numerile să zice *conjugare.*

(*Ibidem*, f. 9v—lor; p. 42)

Écrire ou reciter de suite les différents modes d'un verbe avec touts les temps, les nombres et les personnes, cela s'appelle *conjuguer.*

(*Ibidem*, p. 37)

Partițipie este o zicere care să împărtășește și de la verb și de la adiectiv, cum : *vorbind, scriind*; *vorbit, vorbită*; *scris, scrisă.*

(*Ibidem*, f. 19v; p. 68)

Le *participe* est un mot qui tient du verbe et de l'adjectif, comme *aimant, aimé.*

(*Ibidem*, p. 70)

Prepoziția este o zicere ce nu să declinează și o întrebuințăm înaintea celorlalte ziceri ca să arătăm raporturile care au una cu alta.

. . . . . .

La *préposition* est un mot invariable qui sert à marquer les rapports que les choses ont entr'elles.

. . . . . .

Ale mai dîntîi raporturi care arăt prepoziţiile sînt opt ; adică 1. timp, cum : *în vremea aceea*, 2. loc, cum : *în curte*, 3. dîmpreună, cum : *cu mine a venit*, 4. dăspărțire, cum : *din oameni*, 5. mijlocire, cum : *prin tine s-a săvîrșit*, 6. pricină, cum : *pentru Elena s-a făcut bătaia Troii*, 7. *împrotivire*, cum : *asupra mea s-a sculat*, 8. gînd au scopos, cum : *spre săvîrșire să silește.*

(*Ibidem*, f. 19v; p. 68—69)

Les principaux rapports que les prépositions expriment se réduisent à huit ; savoir : rapports de lieu, d'ordre, d'union, de séparation, d'opposition, de but, de cause et de moyen.

(*Ibidem*, p. 70—72)

Interiecsia este o zicere care o întrebuințăm să arătăm o simțire a sufletului, adică *bucurie, întristare* și altele.

(*Ibidem*, f. 21r; p. 72)

L'*interjection* est un mot dont on se sert pour exprimer un sentiment de l'âme, comme *la joie, la douleur*, etc.

(*Ibidem*, p. 93)

Într-aceste propoziții : *pământul este sfericesc* ; *frumusețea, puterea, vitejia, sînt trecătoare,* deși în cea dîntîi subjetul este simplu și în cea d-al doilea compus, însă pentru fieștecare este destul o zicere ca să-l arate ; dar în propoziția aceasta : *O conștiință întinată nu este niciodată liniștită,* ca să arătăm care conștiință nu este liniștită complinim subjetul *conștiință* prin adiectivul determinativ *întinată.* Precum și în propoziția : *Dumnezeu, care este drept, va răsplăti fieștecăruia după ale sale,* subjetul *Dumnezeu* se complinește cu zicerile explicative *care este drept.* Compărînd dară aceste două subjeturi după urmă cu cele dîntîi, vedem că aceste au oarecare complinire care determinează au le explică și acele nu, care este pricina de a mai împărți pă subjetul încă în două, în *necomplinit* și *complinit.* Necomplinit este acela care se arată printr-o singură zicere și complinit este cînd se complinește prin alte ziceri au și prin propoziții întregi. Subjetul necomplinit se numește și *grammaticesc,* cel complinit se zice și *loghicesc.* Iată și alte exempluri de subjeturi complinite : *Adunarea cu cei răi este foarte primejduioasă. Strămoșii noștri ne-au lăsat destule și neimitate exempluri, cărora nenorociți noi căci nu le urmăm. Relile altora, de care noi ne păzim, ne sînt folositoare. A urî pe tirani este numai a inimilor dumnezeești.*

(*Ibidem,* f. 25r—25v ; p. 132—133)

Să venim acum a cerceta propozițiile și după înțelesul și pronunția lor ; să luăm exemplurile acestea : 1. *Nădejdea este mîntuirea oamenilor.* 2. *Oamenii ar fi fost foarte fericiți, cînd i-ar fi cîrmuit dreptatea.* 3. *Fiiule, caută faptele oamenilor și nu te încrede în vorbele lor.* 4. *Este cu putință dreptul să fie mituit vreodată?* și 5. *Cît ești de frumoasă, natură, în simplitatea ta!* Aci vedem că fiecare propoziție își are proprie și diferită a sa pronunție. În cea dîntîi spunem au definim ceva ; în cea de al doilea asemenea spunem, însă cu ipotes ; în a d-a treilea îndemnăm au poruncim ; în a patrulea avem îndoială și întrebăm și cea de a cincea ne mirăm. Așeadar, această cercetare împărțește și ea propozițiile în 4 : în *expozitive* (de spunere),

Le sujet d'une proposition est *incomplexe,* quand il n'est exprimé que par un substantif, un pronom ou un infinitif, qui sont les seules espèces de mots qui puissent présenter à l'esprit un sujet déterminé, et quand ce sujet n'a aucun complément explicatif ou déterminatif. Tels sont les sujets des propositions suivantes : *Dieu voit tout. Les mortels sont égaux. Nous naissons touts sujets à la mort. Mentir est le métier d'un lâche et d'un méchant.*

Lorsque le sujet est un nom précédé de son article, ce sujet ne laisse pas d'être incomplexe dans l'exemple que nous venons de donner : *Les mortels sont égaux.*

Le sujet est *complexe,* quand il est accompagné de quelque complément explicatif ou déterminatif. Tels sont les sujets des propositions suivantes : *Une mauvaise conscience n'est jamais tranquille. Notre premier juge est au fond de nos cœurs. Les maux que nous plaignons adoucissent les nôtres. La société des méchants est très funeste : le fruit en est amer. Cet homme est riche. Nos pères nous ont laissé de grands exemples à suivre. Servir Dieu est le premier de nos devoirs,* etc. *Dieu, qui est juste, récompensera les bons et punira les méchants,* etc.

(Le Tellier, *Exercices d'analyse logique,* p. 2—5)

Enfin, par rapport au sens particulier qui peut dépendre de la disposition des parties, la *proposition* est, ou expositive, ou impérative, ou interrogative, ou exclamative.

La proposition *expositive* est celle qui exprime l'énoncé d'un jugement actuel : *Dieu punira les méchants.* Elle est expositive avec hypothèse dans la seconde partie de cette phrase : *les hommes seroient trop heureux si l'équité les gouvernoit.* Elle est expositive, en tirant une conséquence, dans la seconde partie de cette autre phrase : *vous êtes homme, donc vous mourrez.*

La proposition est *impérative,* lorsqu'elle exprime le commandement ou la défense de faire quelque chose. Exemple : *Mon fils, donne ta confiance aux actions des hommes, ne l'accorde pas à leurs discours.*

imperative (de porunciri), *interogative* (de întrebare) și *exclamativi* (de mirare).

Propoziția este expozitivă cînd arată o judecată actuelă au cînd definește ceva.

Este imperativă cînd poruncim au îndemnăm au rugăm a se face ceva.

Este interogativă cînd arată vreo îndoială și dup-aceea întrebare și, în sfîrșit, este exclamativă cînd arată vreo mișcare a sufletului în acela care vorbește.

(*Ibidem*, f. 28r; p. 140)

Sindaxul substantivului

În vorbire substantivul să ia în trei feluri; adică, în subjet, în apostrof și în complinire.

Este în subjet totdauna cînd affirmăm pentru dînsul ceva, cum *vremea zboară, viața trece.* Aci *vremea* și *viața* sînt substantive în subjet, căci pentru vreme affirmăm că zboară și pentru viață că trece.

Este în apostrof cînd va fi persoana au lucru către care ne îndreptăm cuvîntul; cum: *împăraților, luați aminte, stați cu frică; noroadelor, ascultați; ceruri și mări, răspundeți, și tu, pămîntule, vorbește.*

Chemarea se face totdauna către ființile cele vii și însuflețite; dar oratorul și poetul, în aprinderea fantasiii, se îndreptează către natura întreagă; dau simțiri și suflet la tot lucru.

Și în complinire este cînd e legat nemijlocit de o altă zicere și împlinește raportul ce are cu dînsul. Să află în complinire au cu un alt substantiv, au cu un adiectiv, au cu un verb, au cu o prepoziție; cum: *dreptul naturii; învățătură folositoare neamului; ajutor și dragoste către patrie; slavă și nemurire celor ce voiesc și grăbesc luminarea neamului; a voi luminarea și îndreptarea este numai a unului patriot.*

(*Ibidem*, f. 28v; p. 73—74)

Concordența adiectivelor cu substantivele

Văzurăm că adiectivul este una cu substantivul; urmează ca în toate întîmplările trebuie să ia forma substantivului.

La proposition est *interrogative*, lorsqu'elle présente une doute, une incertitude, une question. *Que faites-vous? Comment pouvez-vous perdre ainsi votre temps?* etc.

La proposition est *exclamative*, lorsqu'elle annonce un mouvement de l'âme dans celui qui parle et qui fait une exclamation. Exemples: *Que vous êtes joli! Que vous me semblez beau!* etc.

(*Ibidem*, p. 23—24)

Syntaxe des substantifs
Fonctions du Substantif.

Le substantif a trois fonctions dans le discours: il y est, ou en sujet, ou en apostrophe, ou en complément.

Le substantif est en sujet, toutes les fois qu'il est *ce, l'être*, dont on affirme quelque chose. Quand on dit, *l'homme raisonne, la brute ne raisonne point*, les substantifs *homme* et *brute* sont en sujet, parce qu'on affirme de l'homme, qu'il raisonne, et de la brute, qu'elle ne raisonne point.

. . . . . .

Le substantif est en apostrophe ou en *compellatif*, lorsqu'il est la personne ou la chose à laquelle on adresse la parole, comme: Rois, *soyez attentifs*; peuples, *prêtez l'oreille*; *répondez*, cieux et mers; *et vous*, terre, *parlez.* On n'adresse ordinairement la parole qu'aux êtres vivants et animés. Mais, dans les transports de l'imagination, l'orateur et le poète s'adressent à la nature entière; ils donnent des sens, une âme, des sentiments, à tout ce qui existe.

Le substantif est en complément quand il dépend immédiatement d'un autre mot dont il restreint la signification. Or, le substantif peut dépendre, ou d'un autre substantif, ou d'un adjectif, ou d'un verbe, ou d'une préposition: *La loi* de *Dieu*; *promenade utile* à *la santé*; aimer *ses parents*; *loger* chez son ami.

(Le Tellier, *Grammaire*, p. 104—105)

Accord des Adjectifs avec les Substantifs.

L'adjectif n'est qu'un avec le substantif: d'où il suit qu'il doit, dans touts les cas, prendre les formes du substantif qu'il qualifie.

Fiecare adiectiv trebuie să fie într-acelaşi neam, acelaşi număr şi aceeaşi cădere cu substantivul la care se reduce; cum: *bărbatul casnic, femeia casnică.* Aci *casnic* este de număr singurit, de cădere nominativă şi de neam bărbătesc căci şi *bărbat* este de număr singurit, de cădere nominativă şi de neam bărbătesc.

(*Ibidem*, f. 30r; p. 78)

Sindaxul articolului

Cînd articolu se întrebuinţează cu un substantiv, fie subjet, fie în complinire, de vor urma şi alte substantive, trebuie să însoţească pe toate; cum: *cîrmuirea cea blîndă, îndreptarea şi luminarea supuşilor sînt datoriile unui stăpînitor.*

Nu-ţi descriu larma cea mare,
ţipetile ce-nnălţa,
Sîngele care-n tot locul în patrie curgea vara,
Fiu-njungheat pe-al său tată,
pretutindenea omor,
Fiica lîng-a ci maică, fratele
lîng-a sa sor.

(Enriada) [1]

Dintre substantiv şi adiectiv, articolu însoţeşte pe cel mai dinainte; cum: *bunul om, femeia-nţeleaptă*; de multe ori însă, cînd substantivul va fi înainte, adiectivul mai ia şi articolu său, cum: *omu cel bun* ş.c.l.

(*Ibidem*, f. 31v—32r; p. 83)

Pentru construcsie

Ca să vorbim şi să scrim nu este destul a şti numai toate formele a fiecăria ziceri şi raportul ce au între dînsele; este de trebuinţă încă să ştim şi rîndul care zicerile trebuie să le aibi cînd, făcînd o propoziţie, arătăm cugetarea minţii noastre. Regulile dar ce să dau pentru rîndul şi locul zicerilor într-o propoziţie le arată *construcsia.*

Cînd asfel sînt aşezate într-o propoziţie ca partea cea dîntîi a ei să fie subjetul, al doilea

I-re Règle. Tout adjectif doit être au même genre et au même nombre que le substantif auquel il se rapporte.

Exemples.

Le bon père, la bonne mère : *bon* est du masculin et du singulier, parce que *père* est du masculin et du singulier; *bonne* est du féminin et du singulier, parce que *mère* est du féminin et du singulier.

(*Ibidem*, p. 119—120)

Syntaxe de l'article.

I-re Règle. Quand on emploie l'article, on doit le répéter avant touts les substantifs sujets ou compléments.

Exemples

La *fraude*, la *violence*, le *parjure*, les *procès*, les *guerres, ne font jamais entendre leur voix cruelle et empestée dans ce pays chéri des dieux.*

(Télémaque)

Je ne vous peindrai point le *tumulte et*
les *cris*,
Le *sang de tout côté ruisselant dans Paris*,
Le *fils assassiné sur le corps de son père*,
Le *frère avec* la *sœur*, la *fille avec* la *mère*,
etc.

(Henriade)

II-e Règle. La place de l'article est toujours avant les substantifs; de façon que si les substantifs sont précédés d'un adjectif, même modifié par un adverbe, l'article doit être à la tête de ces mots, mais néanmoins après les prépositions.

(*Ibidem*, p. 115)

De la construction grammaticale

La *construction* est l'arrangement des mots dans l'ordre le plus convenable à l'expression de la pensée.

On distingue deux espèces de *construction*, la construction directe et la construction inverse.

La construction est *directe*, lorsque touts les mots de la phrase sont disposés selon l'ordre de subordination ou de succession qu'ils doivent avoir entr'eux. On énonce d'abord le

[1]) Aceste versuri lipsesc din gramatica tipărită a lui Eliade.

verbul, al treile complinire dreaptă au nedreaptă şi, în sfîrşit, complinirile întîmplătoare, adică acelea care arăt timp, loc, cualitate, cauză şi cîtăţime, atunci construcsia se numeşte *dreaptă* au firească; . . . . . .

Cînd acest rînd al zicerilor să strică, au pentru armonia lor, au pentru însuşirea limbii, atunci construcsia se zice *nedreaptă* au întoarsă au figurată; . . . . . .

Cînd construcsia are toate zicerile trebuincioase ca să arate cugetarea noastră, atunci se numeşte *plină* au întreagă; . . . . . .

Cînd, dimprotivă, într-un fras lipseşte oarecare zicere care regula o cere, dar obiceiul o iartă, atunci construcsia este *elliptică*, adică are lipsă; . . . . . .

Şi iar cînd dimprotivă propoziţia nu numai că are toate zicerile care sînt de trebuinţă într-însa, ci, sau că dă mai multă putere frasului, sau pentru însuşirea limbii, una din părţile ei să repeţeşte, atunci propoziţia are *pleonasm*; . . . . . .

Acest pleonasm cînd, spus pentru însuşirea limbii, face frasul mai cu putere, atunci să numeşte *legiuit*; . . . . . .

Cînd însă, de prisos fiind, se pune numai pentru obicei şi frasului nu ajută nimica, atunci să numeşte *greşit*; . . . . . .

(*Ibidem*, f. 41r—41v; p. 124—125)

Pentru puntuaţie.

Puntuaţia este meşteşugul de a arăta, cînd scrim, prin semne priimite, ce fel trebuie să stăm cînd vorbim sau citim.

Sămnele cele priimite prin învoire ale puntuaţiii sînt: (,) *virgula*, (;) *semicolon*, (:) *două*

sujet, ensuite le *verbe*, puis le *complément* et enfin les *modificatifs*, qui marquent le temps, le lieu, la cause et les autres circonstances de l'action que le verbe exprime.

. . . . . .

Quand l'ordre de subordination est interrompu, la construction est *indirecte* ou *inverse*.

. . . . . .

La *construction* se divise encore en construction pleine et en construction elliptique.

La construction est *pleine* lorsqu'elle contient explicitement touts les mots nécessaires à l'expression de la pensée: . . . . . .

Si la phrase contient plus de mots que n'en exige rigoureusement l'expression de la pensée, il y a *pléonasme*

La construction est *elliptique* quand on a retranché dans la phrase quelques mots que la régularité semble demander, mais que l'usage permet de supprimer.

. . . . . .

Le pléonasme est *légitime* quand les paroles surabondantes sont requises ou autorisées par l'usage; ou bien, lorsqu'elles ajoutent à la phrase de la force ou de la grâce.

. . . . . .

Au contraire, le pléonasme est *vicieux* lorsqu'il est réprouvé par l'usage, ou qu'il n'ajoute rien à la phrase; . . . . . .

(Le Tellier, *Exercices d'analyse grammaticale*, p. 1—5)

De la Ponctuation.

La *ponctuation* est l'art d'indiquer dans l'écriture, par des signes reçus, la proportion des pauses que l'on doit faire en parlant.

. . . . . .

punturi, (.) *puntul* şi *pauza*, la care să mai adaogă şi *puntul mirării* (!) şi al *întrebării* (?).

Pentru virgulă.

Virgula arată o încetare cu stare cît să poate mai mică şi se întrebuinţează: 1. Între subjeturi, verburi, prezis şi compliniri ce vin una după alta şi care sînt tot într-o propoziţie.

Exempluri.

. . . . . .

Trebuie a pune în hotar şi regulă voile, plăcerile, faptele şi toate îndeprinderile noastre, ca să ajungă la scopul lor.

(*Ibidem*, f. 43v—44r; p. 160—161)

Două punturi.

Ele arată o încetare şi mai mare şi se întrebuinţează:

1. Dup-un fras sfîrşit, dar urmat de altul care îl luminează mai bine, cu care îl mai întinde; cum: *Niciodată nu trebuie să rîdem de soarta celor nenorociţi: pentru că cine este încredinţat că totdauna va fi norocit?*

(*Ibidem*, f. 45v; p. 164)

Pentru punt.

Puntul arată o încetare şi mai mare şi se pune dup-un înţeles întreg şi desăvîrşit; cum: *ruşinea este cea dintîi din toate graţiile.*

Cînd înţelesul este întreg şi desăvîrşit să mai întrebuinţează încă şi alte două semne, care sînt puntul de întrebare şi puntul de mirare.

Puntul de întrebare se întrebuinţează pe urma frasurilor care arăt vro întrebare; cum: *Ce este mai frumos decît virtutea?*

. . . . . .

Semnul mirării se întrebuinţează pe urma frasurilor ce arăt spaimă, frică, milă şi de multe ori şi după o întrebare; cum: *Ah! Mademoazelă, cum să află frate mieu?... Cugetul ei au îndrăzneşte să meargă mai departe... Madamă, el merge foarte bine cu rana sa... Dar fiul*

Les signes de la ponctuation sont la virgule (,), le point et la virgule (;), les deux points (:), et le point (.), auxquels on joint le point exclamatif (!) et le point interrogatif (?).

De la Virgule.

La virgule marque la plus petite pause possible; elle se place entre les substantifs, les adjectifs et les verbes qui se suivent.

Exemples.

. . . . . .

Il faut régler ses goûts, ses travaux, ses plaisirs, etc.

(Voltaire)

(Le Tellier, *Grammaire*, p. 202)

Des Deux Points.

Les deux points marquent une pause encore plus longue. On s'en sert:

1. Après une proposition complète, mais suivie d'une autre qui l'éclaircit, ou qui l'étend. Exemple: *Il ne faut jamais se moquer des misérables: car qui peut s'assurer d'être toujours heureux?*

(*Ibidem*, p. 204)

Du Point.

Le point marque la plus longue de toutes les pauses. On le met après un sens entièrement fini. Exemple: *La pudeur fut toujours la première des grâces.*

Outre ce point, on doit en distinguer deux autres qui sont d'un grand usage; savoir, le point d'interrogation et le point exclamatif.

Le point *interrogatif* se met à la fin des phrases qui expriment une interrogation: *Quoi de plus beau que la vertu?*

Le point *exclamatif* se met à la fin des phrases qui expriment la surprise, la terreur, la pitié, etc., ou après une interjection: *En effet, dès qu'elle parut: Ah! mademoiselle, comment se porte monsieur mon frère?... Sa pensée n'osa aller plus loin... Madame, il se*

mieu!... Nu-i răspunde nimic. Ah! Mademoazelă, fiul mieu! Scumpul mieu copil! Răspunde-mi, ce? El este mort? N-a mai avut nici un minut? Ah! Dumnezeule! Ce jertfă!

(*Ibidem*, f. 46r; p. 165)

porte bien de sa blessure... Et mon fils!...On ne lui répondit rien. Ah! Mademoiselle, mon fils! mon cher enfant! répondez-moi, est-il mort sur le champ? n'a-t-il pas eu un seul moment? Ah! Mon Dieu! quel sacrifice!

(Mad. de Sévigné)

(*Ibidem*, p. 205)

Considerăm suficiente pasajele citate mai sus pentru a conchide că gramatica lui Eliade este alcătuită după modelul gramaticii franceze a lui Le Tellier, cu cele două anexe ale ei. Nu este exclusă posibilitatea ca Eliade să fi consultat și alte gramatici franceze din jurul anului 1800, însă cea a lui Le Tellier a fost, după cum am demonstrat, textul de bază pe care l-a avut ca model. Admitem și această posibilitate deoarece unele citate din literatura franceză, folosite de Eliade ca exemple în diverse locuri, nu se găsesc în gramatica lui Le Tellier sau cel puțin în edițiile acesteia pe care le-am avut la îndemînă.

În ceea ce privește *structura* lucrării, între gramatica lui Eliade și cea a lui Le Tellier sînt deosebiri mici. Faptul că Eliade încorporează în gramatica sa și materia tratată de Le Tellier în cele două anexe face ca lucrarea lui să aibă *cinci* părți, nu *trei*, cum are gramatica lui Le Tellier. Apoi, în timp ce ordinea părților de vorbire la Le Tellier este aceasta: *le substantif, l'article, l'adjectif, le pronom, le verbe* etc., la Eliade este puțin schimbată: *substantivul, pronumele, adjectivul, articolul, verbul* etc.

Între partea consacrată morfologiei și cea consacrată sintaxei, gramatica lui Le Tellier are un capitol intitulat *Remarques particulières sur les lettres et sur la prononciation* (p. 94—102). Un capitol similar, intitulat *Observații generale pentru litere; raporturile și pronunția lor*, se găsește și în gramatica lui Eliade, redacția păstrată în ms. 4796 (f. 21r—23v), tot între morfologie și sintaxă. Faptul acesta constituie încă un argument că Eliade a avut ca model gramatica franceză a lui Le Tellier. În textul tipărit la 1828, el a integrat capitolul respectiv în partea consacrată ortografiei (p. 149—154).

O altă mărturie că Eliade a avut ca model gramatica lui Le Tellier este felul identic în care sînt prezentate și comentate de el cuvintele, frazele, propozițiile și părțile lor, în capitolele intitulate *Deprindere asupra analisului grămmăticesc* și *Deprindere asupra analisului loghicesc* (cf. gramatica lui Eliade, ed. 1828, p. 116—123; 141—146, și gramatica lui Le Tellier, p. 206—213).

Începînd cu Lazăr Șăineanu, filologii care s-au ocupat pînă acum de opera lui Eliade Rădulescu au afirmat direct ori au lăsat numai să se înțeleagă că gramatica sa este o scriere originală, influențată doar, mai ales în ceea ce privește *prefața*, de ideile lui Condillac și ale altor gramatici și filozofi francezi, englezi și germani din secolul al XVIII-lea, cu care venise în contact prin intermediul profesorilor săi de la școala grecească din București. Aflarea unei gramatici franceze pe care Eliade a avut-o ca model, datorate nu lui Condillac sau altei autorități literare și filozofice

a timpului, ci unui modest autor de manuale şcolare, al cărui nume nici nu este măcar înregistrat de dicţionarele enciclopedice franceze curente, impune efectuarea unui nou studiu asupra acestei lucrări, cea mai importantă dintre primele gramatici ale limbii romîne. Un atare studiu va trebui să stabilească, pînă la cele mai mici amănunte, raportul dintre gramatica lui Eliade şi modelul său francez, pentru a se putea aprecia în mod just contribuţia sa şi în acest domeniu. Studiul respectiv ar putea să prefaţeze o ediţie comentată a gramaticii lui Eliade, aşa cum o preconiza D. Popovici (locul citat).

O SUTĂ DE ANI DE LA APARIȚIA LUCRĂRII LUI FRANZ MIKLOSICH „*ELEMENTELE SLAVE ÎN LIMBA ROMÎNĂ*" (*1861*)

Slavistica romînească a sărbătorit nu de mult împlinirea a o sută de ani de la apariția primei lucrări fundamentale despre influența slavă în limba romînă, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, opera unuia dintre cei mai mari slaviști ai secolului trecut, savantul sloven Franz Miklosich (1813—1891) [1]. Cu această ocazie Asociația Slaviștilor din R.P.R. a organizat o ședință festivă (la 31 martie 1961), în cadrul căreia au fost prezentate trei comunicări despre *Locul lui Franz Miklosich în studierea elementelor slave din limba romînă*, *Cercetările lingviștilor ruși și sovietici despre relațiile lingvistice slavo-romîne* și *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica romînească* [2].

Ședința a constituit un omagiu adus atît deschizătorului de drumuri în studiile slavo-romîne, Franz Miklosich, cît și marelui filolog romîn care a întreprins primele cercetări în domeniul relațiilor istorice și lingvistice slavo-romîne, B. P. Hasdeu, și lingviștilor ruși și sovietici care au adus contribuții originale în aceste cercetări (I. I. Sreznevski, A. I. Sobolevski, P. A. Sîrcu, A. I. Iațimirski, V. F. Șișmariov, M. V. Serghievski, S. B. Bernstein, R. A. Budagov și alții). Fără îndoială că numărul celor care, de-a lungul a zece decenii, s-au ocupat de studiile lingvistice slavo-romîne și au contribuit la progresul acestei discipline, așezate la interferența dintre romanistică și slavistică, este mult mai mare și cuprinde savanți atît din țările slave, cît și din unele țări neslave din Europa.

Nu este lipsit de interes să arătăm că Miklosich a mers în această direcție pe un drum schițat de unii înaintași ai săi, în primul rînd de Bartolomeu Kopitar, dar și de unii filologi care, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, au strîns, cu mijloace rudimentare, un număr destul de mare de cuvinte de origine slavă din limba romînă. Primul dintre aceștia este învățatul rus Iakov Hinkulov, care a publicat la 1840 prima listă de peste 500 de cuvinte slave în limba romînă, ca adaos la crestomatia sa de texte romînești, apărută conco-

[1] Lucrarea a fost prezentată în cadrul secției de filozofie-istorie a Academiei de științe din Viena, al cărei membru era Miklosich din 1851, în ședințele din 18 iulie și 17 octombrie 1860 și a apărut în „Denkschriften des philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften", Band XII, Viena, 1861, p. 1—70 (și în extras), în 4°.

[2] Comunicările citite de autorul acestor rînduri, Ecaterina Fodor și P. P. Panaitescu vor apărea în „Romanoslavica", VI, Filologie.

mitent cu o bună gramatică pentru acea vreme a limbii romîne [1]. A doua listă, mai amplă, de peste 1000 de cuvinte a fost întocmită de scriitorul şi filologul sîrb Jovan Sterija Popović, care a tipărit-o în anul 1847 sub titlul *Cuvinte sîrbo-slave cunoscute în limba valahă* [2]. În sfîrşit, concomitent cu Sterija Popović, I. Heliade-Rădulescu îşi publică cunoscutul său *Vocabular de vorbe streine în limba romînă*, vocabular care cuprindea circa 1200 de cuvinte străine, ce urmau a fi înlăturate — după părerea autorului — din limba romînă. Făcînd abstracţie de tendinţele sale puriste şi naţionaliste, am amintit acest vocabular aici, pentru că el nu este lipsit de o anumită valoare ştiinţifică pentru epoca aceea, întrucît Miklosich îl citează printre izvoarele sale, alături de lucrarea lui Sterija Popović [3].

Autorul primei *Gramatici comparate a limbilor slave* şi al primului *Dicţionar etimologic* al acestor limbi a manifestat un interes permanent pentru problemele relaţiilor dintre limbile slave şi celelalte limbi învecinate, cum sînt romîna, maghiara, albaneza, neogreaca, turca. Lucrarea sa *Elemente slave în limba romînă* este prima dintre cercetările sale asupra împrumuturilor slave în alte limbi, cercetări care i-au conferit un merit durabil, alături de lucrările fundamentale în domeniul slavisticii. „Cu aceste lucrări — scria cunoscutul filolog bulgar L. Miletici, în ampla lucrare consacrată memoriei marelui slavist — Miklosich ocupă un loc aparte între slavişti : nici un slavist nu şi-a îndreptat atît de departe privirea, n-a cercetat într-o aşa legătură prezentul şi trecutul limbilor ce se vorbesc în sudul balcanic, ca Miklosich" [4].

Deşi au trecut o sută de ani de la apariţia lucrării lui Miklosich şi deşi în acest răstimp s-au scris numeroase articole şi cărţi pe baza unor materiale noi şi din puncte noi de vedere, această lucrare îşi păstrează în mare parte valabilitatea pînă astăzi. Fără să fie primul repertoriu de cuvinte slave în limba romînă, lucrarea lui Miklosich este însă primul studiu ştiinţific serios şi amplu asupra influenţei slave în limba romînă.

Ea se deschide ca un studiu teoretic (p.1—13) în care autorul dezbate două probleme fundamentale : originea denumirilor poporului romîn (*rumîn, vlah, valah* etc.) şi originea limbii şi a poporului romîn. Cele mai multe din ideile expuse în cea de-a doua parte a studiului lui Miklosich, bazate pe o studiere obiectivă a faptelor, reprezintă astăzi un bun cîştigat al ştiinţei noastre. Astfel, vorbind despre formarea poporului romîn, marele slavist afirmă : „E firesc ca romanii în Dacia să se fi amestecat cu populaţia indigenă, iar în Moesia cu locuitorii Moesiei, adică cu Geţii : romînii secolului al IV-lea şi al V-lea trebuie astfel priviţi ca daci şi geţi romanizaţi, tot aşa cum locuitorii Franţei de astăzi erau gali sau celţi romanizaţi înainte de venirea francilor" (p. 4).

„Originea limbii romîne — spune el mai departe — datează... de la începutul sec. II, cînd coloniştii romani s-au aşezat pe malul stîng al Dunării" (ibid.). Miklosich atrage atenţia asupra asimilării limbii autohtonilor de către limba latină, proces căruia i-a urmat după cîteva secole puternica influenţă slavă : „Ceva mai tîrziu, începînd cu sec. al VI-lea, a intrat în amestecul format din elementul autohton cu cel latin, şi elementul slav, anume cel slovenic

[1] Lista este intitulată *Culegere de cuvinte slave primordiale, întrebuinţate în limba valaho-moldavă* (*Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в валахо-молдавском языке*, în *Собрание сочинений, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке*, St.-Petersburg, 1840, p. 174—200. Cf. şi gramatica sa *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, St.-Pb., 1840).

[2] *Reči srbsko-slavenske u vlaškom jeziku poznate*, în „Glasnik Družtva srbske slovenosti", I, 1847, p. 30—58. Unele cuvinte sînt indicate însă în mod greşit ca fiind de origine slavă în limba romînă.

[3] Lazăr Şăineanu (*Istoria filologiei romîne*, ed. 2, Bucureşti, 1895) citează de asemenea lucrarea unui oarecare Stephan, *Influenţa slavei asupra limbii valahe* apărută în 1859 (*Einfluss des Slavischen auf dem Walachischen*, Ostrowo, 1859), pe care însă n'-am putut-o vedea.

[4] *Д-р Франц Миклошич и славянската филология*, în „Сборник за народии умотворения, наука и книжника", vol. V, Sofia, 1891 (extras, p. 129).

(das Slovenische)[1]. Acest amestec se vădește în limba romînilor dacici sau nordici și într-un mare număr de toponimice slave; cuvintele slave în limba romînă sînt atît de multe, încît existența lor nu poate fi explicată prin simpla convietuire prin vecinătate a celor două popoare" (p. 5). Miklosich ajunge să formuleze astfel teoria bilingvismului slavo-romîn, drept condiție primordială a pătrunderii unui număr atît de mare de cuvinte slave în limba romînă referitoare la cele mai diferite domenii de activitate.

Vorbind despre părțile componente ale limbii romîne, Miklosich enumeră elementul autohton (p. 6—10), elementul latin (p. 10—11) și elementul slav (p. 11—13), menționînd de asemenea și influența greacă, maghiară și germană. Deosebit de prețioasă ni se pare sublinierea de către slavistul Miklosich a latinității limbii romîne, nu numai în ceea ce privește structura gramaticală, ci și cea mai mare parte a vocabularului ei: „Elementul latin nu a determinat numai forma gramaticală a limbii romîne, ci i-a dat și cea mai mare parte a vocabularului" (p. 10). Primul aspect — spune Miklosich — este cel mai bine relevat în *Gramatica comparată a limbilor romanice* a lui Fr. Diez. Al doilea aspect nu fusese însă tratat științific pînă atunci încă de nimeni, căci primul dicționar etimologic al limbii romîne, cel al lui Alexandru Cihac (vol. I — elementul latin) apare abia în 1870.

Deosebit de valoroasă rămîne încă pînă astăzi partea din introducere consacrată *elementului slav* (p. 11—13), în care se relevă profunzimea influenței slave în limba romînă.

Subliniind importanța pe care o are elementul slav în limba romînă, marele slavist atrăgea însă atenția asupra „greșelii grave de a considera romîna ca o limbă slavă" (p. 12), mai precis „romano-slavă", cum făcuse Adelung în voluminoasa lucrare *Mithridates, oder allgemeine Sprachenkunde* (*Mithridates, sau lingvistică generală*, 1806—1817)[2] și mai făceau unii chiar după apariția „capodoperii" lui Diez. O astfel de afirmație venea din partea unui mare compaatist, care verificase prin studii solide în ce constă înrudirea dintre limbi și se convinsese că o influență, oricît de puternică ar fi ea, nu poate schimba din temelii structura unei limbi.

De altfel, Miklosich arată chiar că unele din cuvintele citate de el în glosarul său etimologic nu se întîlnesc decît în textele vechi, în special în traducerile din slavonă. El se pronunță însă categoric împotriva încercărilor exagerate ale latinizanților de a înlocui cuvintele slave curente din limba romînă prin elemente din limbile romanice, ceea ce ar duce la îndepărtarea limbii literare de limba poporului.

Glosarul etimologic care cuprinde 1082 articole dă, în afară de cuvintele de origine neîndoielnic slavă, o serie de cuvinte care au pătruns în limba romînă din alte limbi prin intermediul limbilor slave. La alte cuvinte se arată că au o etimologie neclară, deși se întîlnesc concomitent în romînă și în alte limbi balcanice (de ex. *țap, belciug*[3] etc.). Dacă la aceste cuvinte vom adăuga și altele, a căror etimologie n-a fost indicată exact de Miklosich, numărul etimologiilor slave stabilite de el ar putea scădea într-o oarecare măsură sub o mie: în realitate, el este însă, evident, mai mare, căci în multe articole se citează și alte cuvinte de origine slavă derivate din aceeași rădăcină. De ex., la cuvîntul vsl. **вртѣти** sînt citate următoarele cuvinte romînești: *desvîrtesc*; *vîrtej, vîrtejesc, vîrtelniță, vîrtit*; la cuvîntul vsl. **грабити** sînt citate: *grabă, de grabă* și *în grabă, grabnic, grăbnicie, grăbesc*; *greblă*.

[1] Potrivit teoriei panonice asupra originii limbii slave vechi scrise, Miklosich credea că același idiom vechi sloven sau unul înrudit îndeaproape cu el era răspîndit și în Dacia. De aici denumirea de „Altslovenisch" pentru limba slavă veche (bulgară veche), păstrată și mai tîrziu în forma sa latinizată *lingua palaeoslovenica*. Introducînd însă corectivul necesar, materialul strîns și interpretat de Miklosich rămîne valabil.

[2] Continuatorul său Severinus Vater a corectat însă această eroare, trecînd limba romînă printre limbile romanice (Cf. L. Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ed. 2, București, 1895, p. 30).

[3] Ulterior s-a stabilit că *țap* este un cuvînt autohton, în timp ce *belciug* provine prin intermediu sud-slav din limba protobulgarilor.

Fiecare articol din glosarul lui Miklosich începe cu cuvîntul slav vechi de bază, de la care se formează derivate în slava veche şi în alte limbi slave, derivate care au pătruns în limba romînă; se citează de asemenea unele derivate pe terenul limbii romîne, precum şi, de la caz la caz, împrumuturile corespunzătoare în alte limbi (albaneză, maghiară, neogreacă). Sensurile cuvintelor sînt explicate în limba latină. Uneori se fac şi anumite apropieri etimologice sau se combat etimologiile eronate. Autorul citează de multe ori izvoarele din care şi-a extras cuvintele romîneşti, ceea ce dă o mai mare valoare documentară lucrării.

Combătînd vechile etimologii eronate, Miklosich deosebeşte etimologia „nemijlocită" (apropiată) de cea „mijlocită" (îndepărtată), arătînd, de pildă, că un cuvînt ca *oltariŭ* nu vine direct din lat. *altare*, ci prin intermediul vsl. олтарь [1]. Slavistul sloven subliniază, cu această ocazie, marea importanţă pe care o prezintă astfel de precizări pentru istoria culturii unui popor şi a influenţelor exercitate asupra lui în diverse epoci.

Adesea Miklosich indică etimologii juste pentru cuvinte mai dificile ca *zăpadă* (p. 23): sl. *zapasti, zapadǫ* 'a cădea (de ex. ploaia, zăpada), a troieni', cu un exemplu elocvent din limba rusă: *дорога занала снегом* 'drumul a fost troienit de zăpadă'; *omăt* (p. 33): sl. *omesti, ometǫ* 'a mătura', cf. sl. *nametъ* — rom. *nămete* (p. 31); *deal* (p. 22): v. srb. дѣлъ 'munte' (citat după *Monumenta serbica*, diplomele 32, 62, 82 etc.) şi altele. În alte cazuri învăţatul sloven atrage atenţia asupra unor dificultăţi în explicarea aspectului fonetic al cuvîntului, ca de pildă la *baltă* (p. 15), unde semnalează metateza (secundară) a sunetului *l* faţă de cuvîntul vsl. блато [2].

În glosarul său Miklosich citează nu numai cuvinte de origine sud-slavă veche, ci şi împrumuturi mai noi din diverse limbi slave, în particular din rusă şi ucraineană. Pentru primele el dă la începutul articolului cuvintele slave vechi sau slavone atestate, indicîndu-le sensul, sau uneori reconstituie aceste forme pe baza cuvintelor din limbile slave moderne (în acest caz sensul nu este indicat, de ex.: дропь — rom. *dropie*, citîndu-se ca formă slavă pol. *drop*, изворъ — rom. *izvor*, citîndu-se forma bulg. *извор* etc.). La cele din a doua categorie Miklosich precizează că sînt împrumuturi din rusă sau ucraineană (de ex. *deală, polc* şi *polcovnic* — din rusă în epoca modernă etc.); uneori însă originea slavă răsăriteană poate fi cel mult dedusă de cititor din faptul că autorul dă în sprijinul etimologiei slave cuvinte din limbile slave răsăritene (de ex. *pihotă*: se citează rus. *nexoma*, precum şi pol. *piechota*).

Fără îndoială că în lucrarea lui Miklosich sînt o serie de etimologii infirmate de cercetările ulterioare (de ex. *baci, vizitiu, văduvă, cinepă, uric* etc.), în afară de cuvintele la care el însuşi arată că au o etimologie neclară. În unele cazuri, deşi cuvîntul e de origine slavă, nu i se indică totuşi exact etimologia: de ex. pentru *smotru* (din rusă) se indică doar vsl. съмотрити 'a privi' (p. 48), pentru (*h*)*ulub* (din ucr.) se citează forma slavă veche голжбь, care nu corespunde însă din punct de vedere fonetic.

Cu toate acestea, se poate afirma fără exagerare că cele mai multe din etimologiile indicate de Miklosich (fie şi incomplet) atît în această lucrare, cît şi în *Lexiconul slav vechi* şi în *Dicţionarul etimologic al limbilor slave* [3], au rămas valabile, fiind incluse în lucrările lexicografice şi lexicologice ulterioare. Ele reprezintă pînă astăzi baza etimologiei slavo-romîne, continuată şi dezvoltată de A. Cihac în cel de-al doilea volum al *Dicţionarului* său (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane. II: Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfurt a/M.,

[1] După părerea lui Miklosich (p. 13, 33), acest cuvînt ar fi pătruns în slava veche prin intermediu german: în realitate, el a pătruns direct din latină.

[2] Dacă cuvîntul e de origine slavă, el a pătruns înaintea efectuării metatezei sud-slave: sl. com. **bolto* > sl. sud. *bôlto* > **balto* > rom. *baltă*. Unii cercetători presupun însă că e autohton, înrudit îndeaproape cu cuvîntul slav.

[3] *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865; *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886.

1879), de L. Şăineanu, H. Tiktin, I. A. Candrea şi A. Scriban în dicţionarele lor explicative şi istorico-explicative ale limbii romîne, de colaboratorii *Dicţionarului limbii romîne* al vechii Academii, continuat astăzi de institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R., de colaboratorii *Dicţionarului limbii romîne moderne* (1958), precum şi de numeroşi slavişti şi specialişti în domeniul limbii romîne care au stabilit în decursul deceniilor numeroase etimologii noi şi au adus importante precizări şi completări în acest domeniu. Glosarul etimologic al lui Miklosich, la care s-a adăugat apoi Dicţionarul lui Cihac, a stat la baza acelor lucrări în care se analizează structura tematică a elementelor lexicale slave în limba romînă (lucrările lui O. Densusianu, A. I. Iaţimirski, B. Ţonev, Al. Rosetti etc.) [1].

Dar interesul lui Miklosich pentru limba romînă nu s-a oprit la această primă lucrare, la sfîrşitul căreia găsim o anexă despre dialectul istroromîn (p. 55—69), în care se relevă, printre altele, o serie de cuvinte de origine slavă (p. 60—69). În 1879, Miklosich tipăreşte, împreună cu E. Kaluźniacki, lucrarea *Despre migraţiile romînilor în Alpii dalmatici şi în Carpaţi*; mai tîrziu, în 1881 şi 1882, publică un studiu în două părţi intitulat *Cercetări romîneşti*; în acelaşi timp apare cea mai importantă lucrare a sa în domeniul limbii romîne, după *Elementele slave*, cu titlul *Despre fonetica dialectelor romîneşti*, apreciată de specialişti ca o serioasă contribuţie la lingvistica balcanică [2].

Opera lui Fr. Miklosich, bogată în idei şi fapte, continuată de o serie de cercetători romîni şi străini, rămîne şi astăzi un izvor util pentru cercetarea relaţiilor slavo-romîne.

G. MIHĂILĂ

[1] Cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă*, Bucureşti, 1960, p. 13 şi urm., 262 şi urm.

[2] Vezi V. Jagić, *История славянской филологии*, în „Энциклопедия славянской филологии". Восн. I, St. Pb., 1910, p. 713.

PREOCUPĂRI DE CULTIVARE A LIMBII RUSE ÎN UNIUNEA SOVIETICĂ

Încă din perioade mai vechi ale istoriei limbii și culturii ruse, oameni de cultură ca Lomonosov, Sumarokov, Belinski au avut preocupări de cultivare a limbii. Problemele cultivării limbii ruse au constituit obiectul unor studii și în perioada de avînt a mișcării muncitorești din Rusia. Astfel, în 1905 apare studiul lui V. I. Cernîșev: Правильносъ и чистота русской речи. Опыты русской стилистической грамматики (Corectitudinea și puritatea limbii ruse. Experiența elaborării unei gramatici stilistice rusești).

După Revoluția din Octombrie, îndeosebi în ultimele decenii, s-au intensificat preocupările de cultivare a limbii ruse. Dintre lucrările și studiile mai vechi din această perioadă putem cita: Культура речи (Cultivarea limbii) datorită lui G. D. Vinokur, Ed. „Federația", 1930, Язык газеты (Limba ziarelor) Гизлегпром, 1941, articolul lui I. V. Vasiliev, Борьба А. М. Горького за чистоту, смысловую точность и остроту русского литературного языка (Lupta lui A. M. Gorki pentru puritatea, precizia semantică și subtilitatea limbii ruse literare), în „Русский язык в школе", 1946, nr. 2; studiul elaborat de E. I. Istrina Нормы русского литературного языка и культура речи (Normele limbii ruse literare și cultivarea limbii) Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1948, studiul lui S. P. Obnorski, Культура русского языка (Cultivarea limbii ruse) Ed. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1948.

Dintre lucrările mai recente, apărute în ultimii ani menționăm: studiul lui N. N. Stahovski Вопросы культуры речи (Probleme de cultivare a limbii), Ed. „Радянська школа", studiul lui A. I. Fedorov, О культуре русской речи (Despre cultivarea limbii ruse),1957; două studii ale lui A. I. Efimov, О культуре публичной речи (Despre cultivarea limbii conferințelor și a cuvîntărilor publice (Ed. "Знание", 1956), О мастерстве речи пропагандиста Госполитиздат, 1957 (Despre măiestria propagandistului); de asemenea trebuie menționată lucrarea lui D. E. Rozenthal, Культура речи (Cultivarea limbii), Ed. Universității din Moscova, 1959.

În Editura Academiei de Științe a U.R.S.S. au apărut culegeri consacrate problemelor de cultivare a limbii ruse: Вопросы культуры речи I, 1955; II 1959, unde un interes deosebit prezintă articolele semnate de S. I. Ojegov și V. V. Vinogradov[1]. În „Вопросы языкознания" nr. 2 din 1960, O. S. Ahmanova publică în colaborare articolul К вопросу о правильности речи (În legătură cu problema „corectitudinii" vorbirii).

---

[1] Culegerea din 1959 a fost recenzată de Fl. Șuteu în „Limba română", nr. 6/1960.

Numai citind titlurile de mai sus ne putem da ușor seama de atenția pe care o acordă limbii ruse, atît scriitorii, cît și instituțiile de învățămînt superior și diverse instituții de cultură sub îndrumarea organelor de conducere a statului.

Recent a apărut broșura lui V.G. Kostomarov Культура речи и стиль (Cultivarea limbii și stilul). Ea cuprinde mai multe capitole: Limba literară, normele ei și noțiunea de corectitudine (p. 3—23) — Simțul stilistic și noțiunea de vorbire îngrijită (p. 24—40); Simplitatea, precizia, concizinea și alte calități ale unei vorbiri îngrijite (p. 60—66); concluzii și bibliografie (p. 67—70).

Principala condiție pentru abordarea problemelor de cultivare a limbii este, după părerea lui Kostomarov, să se știe în ce constă corectitudinea limbii. Noțiunea de corectitudine necesită și ea o explicație suplimentară. Unitatea limbii naționale comune, adică literare, constă în existența unor elemente proprii tuturor vorbitorilor limbii date, generale și obligatorii (vocabularul de bază, principalele tendințe de pronunțare, cele mai importante categorii gramaticale). Pe lîngă particularitățile individuale orice limbă cunoaște și diferențieri regionale. Elementele regionale care intră în limba comună se deosebesc de elementele de jargon, care au apărut nu în virtutea dezvoltării istorice a națiunii ruse, ci ca rezultat al unor nevoi sociale de clasă sau al unor nevoi profesionale. Ele nu creează forme gramaticale speciale, ci se limitează numai la întrebuințarea lor.

Limba literară nu este despărțită de graiuri și jargoane printr-un zid de nepătruns. Astfel, multe cuvinte care nu erau recunoscute ca literare pe timpul lui Pușkin, acum, în urma unei folosiri frecvente în presă și în scrieri de tot felul, ele fac parte din fondul limbii literare. Adesea are loc „literarizarea" unor elemente lexicale noi și, dacă nu există deosebiri semantice între elementul nou și cel vechi, acesta din urmă este eliminat.

În procesul dezvoltării limbii apar necontenit și forme duble, ezitări, se schimbă raportul dintre ceea ce este corect și ceea ce este greșit.

Nu trebuie totuși să credem — spune Kostomarov — că acest caracter normativ al limbii literare este ceva introdus din afară și nu constituie o calitate necesară a limbii literare. Norma este realitatea limbii în dezvoltarea ei, descoperită și înțeleasă, regularitatea reflectată într-o regulă generalizată și general obligatorie. Faptul lingvistic, declarat în mod forțat ca normă, nu rămîne. O normă supusă numai atunci rămîne normă cu adevărat, cînd reflectă legile obiective ale limbii. De aceea nu este întru totul adevărată afirmația care se aude adesea că norma literară ar fi rezultatul prelucrării limbii de către generațiile de oameni instruiți.

„Stabilirea normelor, adică selectarea mijloacelor de exprimare existente în limbă a celor mai potrivite și mai corecte, se face de către lingviști cu atragerea unor largi pături de oameni ai muncii, în special de intelectuali, scriitori, pedagogi, artiști, activiști pe tărîm social".

„Selectarea propriu-zisă are loc pe baza unui studiu științific minuțios al tendințelor pe care le are limba dată și a istoriei literare, ținînd seamă de tradiție și de verificarea prin practică. Multora li se pare că normele limbii literare trebuie căutate în normele din trecut, care, după considerațiile subiective ale unor oameni de autoritate, ale generației vîrstnice, par totdeauna stabile și singurele juste. Orice fenomen nou, care este contrar normelor vechi, este, după părerea lor, incorect. Experiența arată însă că păstrarea forțată a normei vechi sau, mai bine zis, învechite nu este posibilă. Totuși putere de viață are numai acea normă, care reflectă tendințele reale ale dezvoltării limbii. În caz contrar norma dispare, devine un balast, de care majoritatea societății nu ține seamă" (p. 14). Tradiția și norma veche joacă un rol important în determinarea normei în limba contemporană, dar ele nu pot fi singurul criteriu, după cum nu poate fi criteriu faptul că un fenomen e răspîndit.

În limba literară pot coexista și se pot recunoaște ca conforme cu normele ei unele mijloace de exprimare, avînd același sens, dar cu deosebiri de ordin stilistic sau semantic. De ex.

unele ezitări ale formelor duble din declinare legate de întrebuințări lexico-frazeologice: производство сахара (producția).

Normele privitoare la aspectul scris al limbii literare sînt cele mai solide și mai precise. Astfel formele идти, итти au fost riguros reglementate în 1956 prin „Regulile ortografiei și punctuației ruse". Alegerea ca normă ortografică идти a fost dictată de principiul omogenității (я иду, ты идешь, идущий). Au fost luate în considerație și datele gramaticii istorice, care reconstituie vechea rădăcină a acestui verb (ид) și care arată că scrierea итти a apărut ca urmare a pronunțării lui д ca т prin asimilare la Т următor.

Recunoscînd necesitatea și importanța normelor stabilite pentru o mai bună comunicare, trebuie remarcat faptul că normele constituie și o frînă în dezvoltarea limbii literare, întrucît ele reprezintă o formă a conservatorismului. De aceea atitudinea conștientă față de limbă cere ca normele existente să fie revăzute periodic.

După ce s-au stabilit normele literare ale limbii ruse în epoca lui Pușkin, o parte a intelectualității burghezo-moșierești s-a împotrivit „inovațiilor", care de fapt oglindeau noua etapă de dezvoltare a limbii literare ruse. Au fost cazuri cînd reprezentanți ai aristocrației s-au ridicat contra incorectitudinilor de limbă pe care le constatau la studenții raznocinți.

Autorul remarcă contribuția pe care au adus-o la reglementarea scrierii și pronunțării ruse Dicționarul lui D. N. Ușacov, în patru volume, *Dicționarul limbii ruse*, în patru volume, editat de Academia de Științe a U.R.S.S., *Gramatica limbii ruse*, în trei volume, elaborată de către aceeași Academie (redactor responsabil acad. V. V. Vinogradov), *Dicționarul limbii ruse*, într-un volum, elaborat de S. I. Ojegov. La reglementarea scrierii și pronunțării au contribuit și cîteva lucrări realizate în cadrul sectorului de cultivare a limbii al Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. (sector condus de S. I. Ojegov): Правила русской орфографии и пунктуации (Regulile ortografiei și punctuației ruse), Орфографический словарь (Dicționar ortografic), Орфоэпический словарь (Dicționar ortoepic).

★

Prin corectitudine, prima condiție indispensabilă a cultivării limbii, trebuie să înțelegem conformarea riguroasă la normele limbii literare, stabilite la un moment dat, folosirea conștientă și îndemînatică a normelor ei ortoepice, a celor gramaticale și lexicale.

Noțiunea de cultivare a limbii este însă mai largă decît noțiunea de corectitudine și nu orice vorbire corectă poate fi recunoscută, „cultă".

În capitolul intitulat „Simțul stilistic" și noțiunea de „vorbire îngrijită", Kostomarov se ocupă de greșelile care se pot naște prin amestecul stilurilor. Aceeași idee poate fi exprimată diferit, și anume prin cuvinte proprii stilului pe care îl folosim. „Ideile trebuie exprimate, spune Kostomarov, nu numai corect, cu respectarea normelor limbii literare, ci și prin întrebuințarea mijloacelor celor mai potrivite și mai organizate. Acesta este idealul cultivării limbii".

Totuși, cum spunea L. N. Tolstoi, a găsi „unica ordine posibilă a unicelor cuvinte posibile este o problemă foarte grea la a cărei rezolvare se poate ajunge numai cu prețul unei munci anevoioase și extrem de minuțioase, cunoscută sub denumirea de „chinurile cuvîntului". Marii maeștri ai cuvîntului (de pildă L. N. Tolstoi), transcriau și schimbau de zeci de ori textul operelor lor, în căutarea „unicei rezolvări juste".

Cerințele stilului, îndeosebi în cazul operelor artistice, pot obliga pe autor să folosească forme, care nu corespund normelor limbii literare. Astfel pentru caracterizarea unui personaj scriitorul poate folosi elemente dialectale, de jargon etc. Stilistica este interesată în îmbogățirea mijloacelor de exprimare apropiate, corelative, paralele, dar aceste mijloace nu trebuie să iasă din limitele schițate de normele limbii literare.

Mijloacele de exprimare pot căpăta anumite caracteristici datorită grupurilor sociale sau profesionale care le folosesc. Cuvinte cu întrebuințare generală și cu un colorit expresiv trec uneori în lexicul profesional, își schimbă funcțiunile în vorbire (шейка вала).

În încheierea acestui capitol, autorul face afirmația, justă, că „stilistica încă nu a elaborat descrieri științifice complete ale diferitelor stiluri".

Lipsa unei descrieri amănunțite și complete, cel puțin a unor stiluri, a făcut pe unii cercetători să tragă concluzia că, de fapt, în limba contemporană n-ar exista stiluri și că noțiunea de stil ar fi o ficțiune științifică. Autorul susține, dimpotrivă, că stilurile sînt o realitate, dovadă faptul că există legi care reglementează selectarea și organizarea mijloacelor de exprimare ale limbii. Totuși stilistica n-a întocmit liste de cuvinte care ar urma să fie folosite, numai într-un anumit stil (p. 49).

În ultima parte a studiului, Kostomarov se ocupă de condițiile unei exprimări îngrijite. Cea mai importantă dintre aceste condiții este, după părerea lui, atitudinea conștientă față de limbă în fiecare caz concret, deoarece, corespunzător cu diferitele aspecte și genuri de comunicare, există diferite stiluri ale vorbirii. Unele construcții dacă sînt des folosite dispar (de ex. работа по..., в деле... по линии, за счет, на примере etc.). Unele cuvinte își pierd complet conținutul semantic: значит, так сказать etc.

Altă condiție este, după Kostomarov, să se țină seama de acele fapte ale limbii care pot produce neclaritate, sensuri ambigui și care, la un moment dat, devin fraze lipsite de conținut. Strîns legată de această condiție este cea privitoare la simplitatea și accesibilitatea exprimării, în special cînd se pune problema vocabularului folosit. De pildă dintre dubletele de mai jos, autorul propune întrebuințarea celor dintîi, care sînt înțelese de mase mai largi de cititori: определение — дефиниция, недостаток — дефект, всасывание — резорбция, бегемот — гипопотам, десять дней — декада, карлик — лилипут etc.

Simplitatea nu trebuie confundată cu simplificarea. Ea urmează să fie realizată în mod diferit de la un stil la altul al limbii. V. I. Lenin a vorbit mereu de claritatea, simplitatea și puritatea exprimării. Totuși în lucrările sale filozofice, datorită cerințelor conținutului, el a folosit termeni speciali, construcții sintactice complicate, fraze compuse prin subordonare etc. În schimb operele lui Lenin destinate maselor largi, au fraze simple și cuvinte cunoscute tuturor, iar termenii speciali sau mai greu de înțeles, sînt explicați prin sinonime.

Lipsa de precizie a exprimării se datorește adesea înlocuirii unuia dintre elementele unei sintagme obișnuite prin altul, aproximativ sinonimi: Львиная часть din львиная доля; играть значение, играть роль, иметь значение: etc. Folosirea greșită din punct de vedere semantic și stilistic a unei expresii duce la o încălcare specifică a normelor limbii literare: иронизировать над în loc de по поводу etc.

Kostomarov spune în încheiere: „Cultivarea limbii nu se poate realiza prin rețete; dar ea poate fi efectuată printr-o atitudine conștientă față de limbă".

Broșura prezentată aici și-a propus să popularizeze în termeni accesibili problemele atît de complexe și importante ale cultivării limbii, în cadrul progresului contemporan. Multe sugestii cuprinse în ea pot constitui un stimulent pentru analiza și soluționarea practică a unor probleme concrete privitoare la limba romînă. Așa se explică extinderea expunerii noastre, sub forma unei prezentări și nu a unei recenzii.

VADIM RUDEANU

ÎNDREPTAR ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ŞI DE PUNCTUAŢIE, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p.

În condiţiile avîntului cultural din ţara noastră, stabilirea normelor limbii romîne literare contemporane are o mare importanţă. Fixarea de norme în domeniul ortoepiei uşurează considerabil învăţarea limbii literare în şcoală şi contribuie în mare măsură la constituirea normei supradialectale unice.

O contribuţie însemnată la unificarea normelor de scriere şi de pronunţare ale limbii romîne literare contemporane au adus-o la vremea lor *Micul dicţionar ortografic* (1954), *Îndreptarul de punctuaţie* (1956) şi *Dicţionarul ortoepic* (1956), — lucrări elaborate de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei Republicii Populare Romîne. *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, apărut la începutul anului 1960, reprezintă o ediţie unificată, amplificată şi îmbunătăţită a celor trei lucrări menţionate [1].

În rîndurile de mai jos ne vom referi la cîteva probleme cuprinse în *Îndreptar* (ediţia din 1960) şi vom aduce unele sugestii.

1. Credem că merită o apreciere pozitivă preocuparea pe care o manifestă *Îndreptarul* pentru indicaţiile de prevenire a greşelilor. De exemplu, în § 2, după stabilirea normei potrivit căreia *„se scrie şi se pronunţă* **a**, *nu* **ea**, *după literele* **ş** *şi* **j** *în rădăcina cuvîntului*: ş a, ş a d e, ş a p t e, ş a s e, d e j a, j a l b ă, j a l e, j a r", se dau în paranteză şi *indicaţii de prevenire*: *„(nu şea, şeapte, şease, dejea, jealbă, jeale, jear)"*.

Socotim că n-ar fi fost de prisos dacă *indicaţiile de prevenire a greşelilor* ar fi fost extinse şi asupra *Indexului de cuvinte*, care reprezintă o parte integrantă şi de mare însemnătate (mai cu seamă de ordin practic) a *Îndreptarului*.

Este adevărat că procedeul *indicaţiilor suplimentare, de prevenire*, a fost utilizat în cîteva cazuri şi în *Index*. De pildă, la p. 247 *meu* (nu: *mieu*); p. 309 *ventriloc* (nu: *ventrilog*) ş.a. *Indexul* dă la p. 208 imperativul afirmativ şi imperativul negativ de la verbul *a fi*: *fii* şi, respectiv, *nu fi*. Procedîndu-se astfel, se recunoaşte implicit că mulţi nu folosesc corect aceste forme. În această situaţie, rostul unei indicaţii suplimentare, de prevenire a pronunţării şi scrierii *fi* şi *nu fii*, ni se pare evident, mai ales dacă se ţine seama de frecvenţa abaterilor de la norma *fii, nu fi*.

Asemenea indicaţii ar fi fost necesare mai ales în legătură cu locul accentului. Într-o serie de cazuri includerea cuvintelor în *Index* s-a făcut numai pentru a se atrage atenţia asupra silabei accentuate. Oportună este, de pildă, includerea verbelor de tipul *verifică* (p. 309), *participă* (p. 262), *rectifică* (p. 279), dată fiind răspîndirea pronunţării greşite a acestor forme cu accentul pe penultima silabă. Socotim că indicaţiile de prevedere a greşelii ar fi fost şi aici de folos: *verifică* (nu: *verifică*).

[1] O prezentare comparativă a ediţiei din 1960 şi a celor anterioare dă în recenzia sa din LR, 6/1960, I. Dănăilă.

La propunerea de a se da extindere indicaţiilor de prevenire din *Index* s-ar putea obiecta că *Indexul* cuprinde numai formele literare şi că, prin urmare, variantele nespecificate în el sînt, în mod automat, neliterare. O asemenea obiecţie nu ni se pare îndreptăţită. În limba literară pot coexista într-o anumită epocă (şi practic coexistă, v. mai jos) dublete, ca de pildă *visuri* şi *vise* ca forme de plural de la *vis* (vezi *Indexul*, p. 310). Pornind de la această posibilitate, adepţii unor forme sau rostiri dialectale ar fi îndreptăţiţi să susţină că variantele preconizate de ei nu sînt de fapt decît dublete posibile în limba literară, dar neînregistrate de *Index*. E clar că indicaţiile de prevenire ar limita posibilitatea unor interpretări de această natură. În al doilea rînd, prevenirea greşelilor este un procedeu didactic de cea mai mare însemnătate, căci valoarea ilustrativă a formelor corecte apare mai clar din alăturarea lor cu cele nerecomandabile sau greşite. La aceasta adăugăm că în lucrări cu acelaşi profil editate în ultimul timp în Uniunea Sovietică şi în alte ţări cu vechi tradiţii şi cu experienţă vastă în domeniul cultivării limbii se foloseşte procedeul indicaţiilor de prevenire. De pildă, în dicţionarul îndreptar de pronunţare şi accentuare în limba rusă literară contemporană, apărut la Moscova în 1959 sub redacţia lui R. I. Avanesov şi S.I.Ojegov (Русское литературное произношение и ударение), se foloseşte larg procedeul de prevenire a greşelilor. (Numai la pagina 325 a acestui dicţionar-îndreptar se dau 11 indicaţii de acest fel).

2. În elaborarea *Îndreptarului* şi în alcătuirea *Indexului* s-a pornit, după cîte ni se pare, de la premisa că un cuvînt oarecare nu poate să aibă în genere decît o singură formă literară. Acest punct de vedere nu este exprimat nicăieri în cuprinsul *Îndreptarului*, însă apare destul de limpede din compararea lingvistică, aşa cum este ea oglindită, de pildă, în *Dicţionarul limbii romîne moderne* (DM), apărut în 1958. În numeroase cazuri DM înregistrează forme paralele, dintre care una este prezentată ca variantă a celeilalte: *strúgur* figurează ca variantă a cuvîntului *strúgure* (p. 811), *múgure* — ca variantă a cuvîntului *múgur* (p. 519), *maiéu* — ca variantă a cuvîntului *maióu* (p. 472) ş.a. Stabilirea normei, adică recomandarea uneia dintre variantele coexistente, este o sarcină extrem de dificilă şi de delicată, deoarece fiecare dintre dublete poate fi acceptat de o parte dintre vorbitori şi întîmpinat cu rezervă de alta.

Cu toate aceste dificultăţi, *Îndreptarul* şi *Indexul* au izbutit să dea soluţiile cele mai potrivite, care ţin seama nu de un singur factor, ci de un complex de factori: etimologia, tradiţia, gradul de răspîndire şi perspectivele de dezvoltare. În cazul dubletelor de mai sus, de pildă, s-a dat preferinţă variantelor mai răspîndite *strúgure* şi *múgur* şi variantei mai apropiate de rostirea din limba din care provine împrumutul — *maióu* (< fr. *maillot*, pron. /maiọ́/).

Sînt însă cîteva cazuri, cînd soluţiile recomandate ca normă prin alegerea uneia dintre variantele existente pot da naştere la discuţii. În DM figurează substantivul *tíndă*, cu pluralul *tínde* şi cu varianta de plural *tínzi*, p. 860—861. *Indexul* propune pluralul *tínde*, p. 301. Nu ni se pare că această alegere a fost îndreptăţită. În ceea ce ne priveşte, am fi optat pentru forma *tínzi* (plural) şi pentru forma *tínzii* (genitiv singular). Se ştie că substantivele din vechiul fond au forme cu alternanţe (vocalice şi consonantice), pe cînd cuvintele mai noi nu cunosc în genere acest fenomen. De pildă, pe de o parte: *obádă*, pl. *obézi* (nu *obáde*), *cádă*, pl. *cázi*, *ográdă*, pl. *ográzi*, *gireádă*, pl. *girezi* şi multe altele, din fondul vechi (cf. şi *stradă*, care, generalizîndu-se, a fost asimilat fondului vechi, de unde, ca urmare, trecerea de la *stráde*, azi învechit, la *străzi*), — iar pe de altă parte: *limonádă*, pl. *limonáde* (nu *limonázi*), *tirádă*, pl. *tirade*, *cavalcadă*, pl. *cavalcade* şi multe altele. Cuvîntul *tindă* (cf. şi *grindă*, *oglindă*), din vechiul fond, nu are, credem, motive să nu se supună aceloraşi norme. Prin pluralul *tínde* acest cuvînt este apropiat în mod artificial de neologismele din categoria celor menţionate aici. Pluralul *ghínde*, recomandat de *Index*, p. 215 şi de DM, 335 ni se pare mai

nimerit decît dial. *ghinzi*. Ar rămîne, eventual să se explice, firește nu în *Îndreptar*, de ce s-a impus ca formă literară *ghinde*.

În DM, p. 484, figurează substantivul *măgăriță* cu varianta *măgărîță*. *Indexul* recomandă forma cu accentul pe prima silabă (p. 245). Dar varianta cu accentul pe sufix ni se pare a fi mai apropiată de spiritul limbii: a) *măgăriță* se rostește pe o bună parte a teritoriului țării, fapt care ne este cunoscut în mod direct (în Moldova și în Ardeal) și care rezultă și din lucrările lexicografice [1]; b) femininele în *-iță* indicînd ființe sînt corelative cu masculinele bisilabice accentuate pe ultima silabă: *măgár-măgăríță*, la fel ca: *păún-păuníță*, *morár-morăríță*, *olár-olăríță* ș.a. (Cf. și cuvîntul nou în limba romînă *sondoríță*). Dacă masculinele bisilabice au accentul pe prima silabă, corelativele feminine în *-iță* pot să aibă accentul pe aceeași silabă: *bívol-bivoliță*, *dóctor-doctoríță*; c) sufixul *-iță* pentru indicarea substantivelor feminine este mai viabil decît varianta fără accent, deoarece corespunde cu diminutivalul *-iță*, totdeauna accentuat. În *Îndreptar* (p. 57) citim o recomandare pe care o găsim foarte justă: *Atunci cînd există forme duble de accentuare, limba literară preferă, în general, forma în care accentul este mai apropiat de finala cuvîntului.*

3. *Indexul* a fost întocmit în mod judicios, în sensul că nu au fost incluse în el cuvintele care nu ridică probleme de ortografie sau de ortoepie, ca: *apă*, *fum*, *os*, *șal*, *șah*, *var*, ș.a [2]. Din *Index* ar mai fi putut să lipsească și alte cuvinte care, după părerea noastră, nu ridică probleme, ca, de pildă, *senin*, *sirop*, *sticlă*: varianta învechită *sărîn* (DM, 761), chiar dacă se mai menține pe undeva, este, desigur, într-o situație precară. Într-o situație asemănătoare se găsesc și cuvintele *sirúp* și *stéclă*, aproape ieșite din uz.

Indexul nu înregistrează formele și cuvintele dialectale. Prin urmare n-ar fi trebuit înregistrat nici cuvîntul: *ojóg* „băț cu o cîrpă udă la un capăt, folosit pentru a curăța cuptorul de spuză, pentru a mișca jarul etc.", v. DM, 560. Altfel, ne întrebăm de ce nu a fost înregistrat, să zicem, și cuvîntul dialectal *ogheal*, care figurează în DM pe aceeași pagină și care denumește un obiect mai însemnat decît *ojóc*: înseamnă „plapomă".

S-a procedat foarte bine că s-au inclus în *Index* adjectivele de tipul *locváce*, invar., p. 241. Va fi util, credem, să se mărească lista acestor adjective. Observăm, de pildă, că adjectivul *voráce* nu a fost înregistrat. Încercarea de a stabili caracterul variabil sau invariabil al acestui adjectiv prin analogie cu *locváce* nu duce la concluzii sigure căci DM, 940 înregistrează *voráce* ca variabil m. și f. singular — *voráce*, m. plural *voráci*, f. plural — *voráce*.

Va fi, credem, util ca alături de cuvîntul *formație*, cuprins în *Index* (p. 210), să se insereze și *formațiúne*, termen din economia politică. (Vezi, de ex., *formațiune social-economică*, *Dicționar politic*, București, 1958, p. 240; *Mic dicționar economic*, București, 1959, p. 134; P. Nikitin, *Economia politică*, București, 1960, p. 10).

În cuprinsul lucrării se stabilește cu multă grijă ortografierea cuvintelor compuse, precum și a locuțiunilor adverbiale, prepoziționale și de altă natură. A fost fixată în chip judicios norma pentru asemenea cazuri care dădeau naștere la fluctuații în scriere ca: *de cu vreme*, *de demult*, *de-a berbeleacul*, *de-abia*, *de-a face*, *de-a fir-a-păr*, *de-álde*, *de ce* și altele. În legătură cu acest capitol semnalăm un singur caz nelămurit: *întrutotul* sau *întru totul*?

4. O altă latură pozitivă a lucrării este faptul că indicațiile gramaticale și de altă natură cuprinse în *Index* se dau în general

[1] Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 939 dă *numai* forma cu accentul pe sufix. La fel I.-A. Candrea în *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, p. 736. *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, III, 34, înregistrează ambele variante, socotind însă forma în *-iță* mai răspîndită.

[2] I. Dănăilă arată, în recenzia menționată, că în *Dicționarul ortografic al limbii ruse* din 1956 au intrat *toate* cuvintele din lexicul limbii literare, v. p. 67—68. Se înțelege că aceasta este foarte bine. *Îndreptarul* apărut la București în 1960 are un *index de cuvinte*, dar el nu este un dicționar ortografic și ortoepic.

numai în măsura în care sînt necesare pentru a cunoaşte sau pentru a deduce cu uşurinţă formele corecte din punctul de vedere al limbii literare. Iată cîteva exemple: *imobíl*, adj. p. 223; *imóbil*, subst., p. 223; *órgă*, gen. *órgii*, pl. *órgi*; *ortodox*, pl. *ortodocşi*, p. 259 ş.a. În unele cazuri aceste indicaţii ar trebui, poate, sporite. În acest sens facem cîteva propuneri:

a) Să se recomande forma (sau formele) de plural ale substantivelor de genul neutru. Sînt frecvente cazurile cînd *Indexul* nu recomandă în această privinţă nici o soluţie: *ghiozdán*, p. 215, *lóden*, p. 241 ş.a. Procedeul formării pluralului de la neutre prin analogie nu ne poate ajuta, lucru care se vede clar din următoarele cazuri înregistrate de *Index*: *patéu*, pl. *patéuri*, dar *traséu*, pl. *trasée*; *catalóg*, pl. *cataloáge*, dar *necrológ*, pl. *necrológuri*. Indicarea formei de plural este, în primul rînd, necesară pentru cuvintele frecvente în limbă. *Indexul* dă pluralul de la *supliciu* (p. 295), cuvînt cu o circulaţie restrînsă, şi nu arată pluralul de la un substantiv atît de frecvent ca *oficiu*, p. 257. (Singura categorie de substantive neutre pentru care se poate formula o regulă în legătură cu pluralul este aceea a cuvintelor terminate la singular în /*-óu*/. Toate acestea, în număr de circa 60, vezi *Dicţionarul invers*, p. 755—756, primesc la plural sufixul *-uri*: *cadouri*, *stilouri*, *reşouri*, *borderouri* ş.a.).

b) Ar fi bine să se dea indicaţii gramaticale mai bogate pentru unele substantive cu forme rare şi neobişnuite, ca de pildă pluralul articulat de la *scatíu*: *scatíii*, genitivul singular de la *zacúscă*, *iáscă*, genitivul singular de la *otrávă*.

c) Unele precizări suplimentare erau necesare şi în legătură cu unele adjective terminate la m. sg. în complexe sonore rare sau neobişnuite pentru vechiul fond. De pildă, *Indexul* dă: *molîu*, f. *molîie*, fără să precizeze formele de plural (p. 250). Numai cu forma de m. sg. figurează *notóriu* (p. 255). La p. 266 se dă numai *ingénuu*, pe cînd la p. 180 *contínuu* e însoţit de indicaţii pentru toate formele. La p. 295 se dă numai *superflúu*, cu toate că în formarea femininului singular şi a pluralului masculin şi feminin se pot ivi îndoieli. În DM, 821, acest adjectiv figurează cu patru forme.

d) Pornind de la părerea că normele ortografice şi ortoepice trebuie să tindă spre redarea uniformă a morfemelor, ni se pare că ar fi bine să se stabilească rostirea şi scrierea *izo-* nu numai pentru *izotérmă* şi *izobără*, ci şi pentru *izoglósă* (în *Index* — *isoglósă*, p. 229). I. Dănăilă (*loc. cit.*, p. 70) remarcă just că în realitate acest cuvînt se rosteşte cu *izo-*).

La p. 296 *Indexul* fixează ca normă cuvîntul *şantagíst*. Acelaşi lucru se constată în DM, p. 829, unde se adaugă explicaţia că e vorba de o formaţie romînească: *şantáj* plus sufixul *-íst*. Dacă această etimologie este corectă, atunci ar trebui să scriem şi să rostim *şanta|j|íst*, dat fiind că în limba romînă literară nu există alternanţa consonantică *j|ğ* (v. *Gram. lb. romîne*, I, § 68). De aceea socotim că etimologia menţionată, care ni se pare justă, nu explică forma *şantagist*, în loc de *şantajist* [1].

e) La § 97 se spune: „*Substantivele terminate în* **-aj** *fac pluralul în* **-áje**: **mesáje, pasáje, personáje**". S-ar înţelege de aici că *toate* substantivele terminate în **-áj** fac pluralul în **-áje**, ceea ce nu este exact. Cf. *menáj*, pl. *menájuri* (*Index*, 246), *paj*. pl. *paji*. De aceea propunem ca indicaţia, în general justă, să fie formulată astfel: „*Dacă nu fac pluralul în* **-uri**, *sustantivele neutre terminate în* **-aj** *fac pluralul în* **-aje**".

f) *Gramatica limbii romîne*, I, 227—229 şi 239—240 nu dă un răspuns concludent la întrebarea de ce gen trebuie să fie în limba literară *numeralul datei*, atunci cînd e vorba de *2*, *12*, *21*, *22* şi *31*. Am auzit de mai multe ori spunîndu-se *doi* aprilie, *doisprezece* martie. O dovadă clară în acest sens este numele localităţii *2 Mai* (com. Limanu,

[1] *Dicţionarul invers*, Bucureşti, 1957, înregistrează printre cuvintele terminate în *-ist* şi următoarele: *bandajist*, *etalajist*, *plajist*, *barajist*, *garajist*, *peisajist*, *şantajist*. V. p. 713. În *iobăgist*, *stîngist*, situaţia este diferită, căci în radical se află *-g-*, care alternează cu *-ğ-*.

reg. Dobrogea), pe care localnicii (şi nu numai ei) o numesc *doi mai*. Socotim că în această privinţă ar trebui stabilită următoarea normă : *întîi* (nu *unu, una*), *dóuă* (nu *doi*), *dŕuăsprezece* (nu *dóisprezece*), *douăzeci şi unu* (nu *douăzeci şi una*), *douăzeci şi două* (nu *douăzeci şi doi*) şi *treizeci şi unu* (nu *treizeci şi una*). Celelalte numerale care exprimă data, fiind invariabile, nu necesită precizări.

g) Privitor la indicarea formelor verbale facem cîteva observaţii de amănunt : *a mîneá* (p. 249) şi *a vrea* (p. 312) necesită unele precizări. *Indexul* dă : *a mînea, mîi* (1 sg.), *mîie* (conj.). Ar fi, poate, bine să se includă, pentru acest verb, întreaga paradigmă a prezentului indicativ. Pentru *a vrea* se indică numai persoana întîia singular a imperfectului, ceea ce nu este suficient : *vreám* din *Index* presupune la pers. a doua sg. *vreái*, iar la pers. I şi II pl. *vreám*, resp. *vreáţi*, forme pe care nu le întîlnim însă în limba literară actuală. Aşa se explică, probabil, prudenţa pe care o manifestă în acest sens *Gramatica limbii romîne*, I, 265.

5. Binevenite ni se par precizările *Îndreptarului* în legătură cu scrierea denumirilor geografice şi a numelor de localităţi compuse.

Ţinînd seama de faptul că numele de localităţi compuse din Republica Populară Romînă sînt foarte variate ca structură morfologică ar fi fost necesar să se includă în lista exemplificărilor din § 148 şi alte denumiri în afară de cele patru citate : *Popeşti-Leordeni, Baia-Mare, Crăciunelul-de-Sus, Gura-Humorului*. Ar fi, de asemenea, bine să se precizeze dacă se scriu cu liniuţă sau nu denumiri de localităţi ca : *După Deal, În Tablă, La Moară*. Tot aici se poate menţiona că numele de localităţi compuse străine se scriu separat sau prin liniuţă de unire după modelul originalului : *Rostov-pe-Don*, cf. Ростов-на-Дону, Poliudov Kamen, cf. Полюдов Камень.

*

Aşa cum am arătat, *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* este o lucrare de cea mai mare însemnătate pentru unificarea normelor limbii romîne literare contemporane.

Prin înalta sa ţinută ştiinţifică, prin cercul larg al chestiunilor abordate şi prin soluţiile judicioase pe care le propune, lucrarea apărută este de o mare utilitate, fiind folosită de pe acum ca un instrument indispensabil de lucru de membrii celor mai diverse categorii profesionale din ţara noastră.

Am fi bucuroşi dacă la reeditarea lucrării se va putea ţine seamă şi de unele dintre observaţiile şi sugestiile noastre.

Emil Vrabie

FONETICĂ ŞI DIALECTOLOGIE, vol. III, Editura Academiei Republicii Populare Romîne [1961]

Al treilea volum din *Fonetică şi dialectologie* (redactor responsabil : acad. AL. ROSETTI) înmănunchează o serie de interesante studii şi articole, care abordează probleme variate de fonetică, fonologie şi dialectologie referitoare aproape exclusiv la limba romînă.

Dintre studiile şi articolele însumate sub rubrica *Fonetică şi fonologie*, se remarcă prin noutatea metodei de cercetare mai ales, întinsul studiu elaborat de S. Marcus (matematician) şi Em. Vasiliu (lingvist) intitulat : *Matematică şi fonologie. Teoria grafelor şi consonantismul limbii romîne.*

Autorii şi-au propus să stabilească anumite trăsături ale consonantismului limbii romîne prin intermediul „teoriei grafelor", teorie ce ţine de domeniul matematicii.

Prin „graf", după definiţia dată de autori, se înţelege „o mulţime *C* de obiecte de natură nespecificată, împreună cu o colecţie *E* de

perechi de obiecte din această mulţime. Obiectele unei perechi pot fi, la rigoare, identice" (p. 16).

Ceea ce este important şi demn de reţinut în teoria grafelor este faptul că fenomene diverse, care la prima vedere nu par a avea un mod de organizare comparabil, se dovedesc a fi analoge şi, prin urmare, guvernate de un mod identic de organizare îndată ce, prin graf, fenomenele sînt considerate ca făcînd parte numai dintr-un anumit sistem de relaţii,din care se exclude conţinutul fiecărui fenomen în parte. Această posibilitate de „formalizare" a fenomenelor e aplicată de autori în domeniul consonantismului limbii romîne.

Intenţia autorilor de a da o descriere „formalizată" a consonantismului limbii romîne cu ajutorul pomenitei teorii e justificată de faptul că se indică o nouă metodă de cercetare în lingvistică, prin care se pot obţine rezultate şi concluzii deosebite. În acest sens se citează „posibilitatea de a aprecia redondanţa (de ce nu redundanţa? n. n., — *V. Ş.*) nu doar ca un vag fenomen calitativ, descriptiv, ci de a o măsura cu precizie în termenii ei proprii, adică în termeni de teoria grafelor, şi într-un mod foarte intuitiv" (p. 17). Cu alte cuvinte, deşi fenomenul de redundanţă este constatat şi recunoscut ca atare, indicele, limitele fenomenului sînt puse cu precizie matematică in evidenţă cu ajutorul teoriei grafelor.

În studiul lor, autorii se ocupă de grupurile consonantice iniţiale, stabilindu-le redundanţa, coeziunea, diferenţierea după localizare, mod de articulare şi sonoritate şi, în sfîrşit, aderenţa consoanelor la vocala „*a* dinspre stînga".

Aplicarea teoriei grafelor se face prin transpunerea faptelor de limbă în noţiuni de teoria grafelor, cu care se operează apoi în cel mai pur stil matematic, ajungîndu-se astfel la concluzii şi rezultate care pot fi traduse în termeni lingvistici.

Pentru cineva care nu este familiarizat cu noţiuni suficiente de matematică superioară este greu să urmărească şi să înţeleagă în totul faptele şi raţionamentele expuse.

În această privinţă ar fi fost util poate să se insiste mai pe larg în capitolele introductive (1 şi 2) asupra metodei şi definiţiilor, făcîndu-se referiri imediate la probleme de limbă. În capitolul 2 abundă definiţii, teoreme şi formule care-i dau un caracter prea „teoretic" pentru lingvişti. Sîntem convinşi că aşa cum sînt expuse faptele (inclusiv cele de ordin lingvistic) sînt cu mai multă uşurinţă urmărite şi înţelese de către matematicieni. Ne referim în special la capitolul despre graful grupurilor consonantice în care, pe lîngă numeroase noţiuni matematice, sînt date pentru a „favoriza intuiţia" şi imaginile geometrice ale subgrafurilor (p. 21, 22, 23 şi 24), care însă, după părerea noastră, nu uşurează lectura. Aceeaşi observaţie o avem de făcut şi pentru capitolul despre aderenţa la vocala *a*.

Din punctul de vedere expus mai sus, studiul şi-ar fi avut mai degrabă locul într-o revistă de matematică.

Capitolele despre redundanţă, posibilităţile combinatorii şi coeziunea grupurilor consonantice sînt elaborate într-o manieră care tinde să fie mai explicită şi mai puţin încărcată din punct de vedere matematic. Tocmai pentru acest fapt capitolele respective sînt mai accesibile şi utile, mai ales că se poate urmări cu destulă uşurinţă capacitatea teoriei grafelor de a surprinde şi descrie aspecte variate ale unor fenomene de limbă.

Rezultatele, exprimate în cifre, tabele, scheme, formule etc., ca şi concluziile prezintă fără îndoială, interes prin aceea că aduc rezolvări şi sugestii noi. Citǎm : simplificarea în calculul numărului posibilităţilor de trecere de la o consoană la alta, rezolvarea alternativei necesitate-întîmplare în unele fenomene de limbă, precizarea modului de organizare a sistemului consonantic etc.

Cu toate rezervele expuse, studiul este preţios, chiar şi pentru lingvişti, pentru că indică o nouă şi precisă metodă de cercetare.

Acad. Al. Rosetti în *Chestiuni de metodă* îşi exprimă dezaprobarea faţă de afirmaţiile lui I. I. Russu care în lucrarea *Limba tracodacilor* Bucureşti (1959) consideră că apartenenţa limbii romîne la „uniunea lingvistică balcanică" nu are temei ştiinţific. Aceeaşi dezaprobare o manifestă şi faţă de metoda

cu ajutorul căreia autorul, în aceeaşi lucrare, explică 90 de cuvinte atestate numai în limba romînă (nu şi în albaneză) ca provenind din tracă.

Acad. Al. Rosetti precizează ce se înţelege prin termenul de „uniune lingvistică" şi demonstrează temeinicia adoptării şi valabilitatea conceptului de „uniune lingvistică balcanică".

În legătură cu metoda prin care cele 90 de cuvinte „prelatine" sînt explicate prin tracă, se arată concis şi logic că lipsa celui de-al doilea termen de comparaţie (albanez) face ca încercarea lui I. I. Russu să nu poată fi luată în considerare.

În acelaşi articol, acad. Al. Rosetti, combătînd părerea lui Al. Ionaşcu, consideră că în sec. al XVI-lea valoarea slovei ѣ este *ea* şi că existenţa lui *è* (deschis) poate fi numai presupusă.

În articolul *Forme absolute şi forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obişnuită şi în transcrierea fonetică*, acad. E. Petrovici observă foarte just că în vorbire formele absolute apar numai atunci cînd sînt pronunţate izolat. Cînd cuvîntul este încadrat într-un context apar fenomene de sandhi care au ca rezultat alterarea fonemului final al cuvîntului precedent sau al fonemului iniţial al cuvîntului următor. Formele rezultate sînt numite de acad. E. Petrovici forme „conjuncte".

Formele conjuncte sînt notate, în scris, numai de specialiştii care înregistrează în textele dialectale formele aşa cum sînt pronunţate în context. În scrierea obişnuită se redau, chiar şi de către persoane mai puţin culte, formele absolute ale cuvintelor.

Această judicioasă idee îl duce pe acad. E. Petrovici la concluzia deosebit de interesantă şi, după noi, perfect valabilă că în textele vechi sînt notate formele absolute şi, că, prin urmare, în interpretarea lor comparea cu textele dialectale, notate de specialişti nu este de nici un folos.

Din articolul lui Andrei Avram, *Neutralizarea şi alternanţele fonologice*, reţinem părerea autorului, după care, în poziţiile de neutralizare, natura fonologică a sunetelor care apar se poate stabili fără a apela la morfologie deoarece trăsăturile distinctive ale fonemului, nu depind, prin definiţie, de context (p. 10).

Luîndu-se ca exemplu neutralizarea opoziţiei de sonoritate în limba romînă se arată că [*s*] dintr-un cuvînt ca *despărţi* şi [*z*] din *dezbrăca* reprezintă aceeaşi unitate fonologică deoarece deosebirea dintre cele două sunete se explică prin context şi nu poate fi întrebuinţată în scopuri distinctive în cazuri ca cele menţionate mai sus. Autorul conchide deci că [*s*] şi [*z*] sînt variante ale unei unităţi fonologice superioare, pe care autorul o notează /*S*/ şi care are toate trăsăturile pe care /*s*/ şi /*z*/ le au în comun, în afară de cele impuse de context, adică „surd" şi „sonor". Pe de altă parte, se observă că *S* formează cu *z* dintr-un cuvînt ca *dezarma* alternanţa fonologică (dar nu fonematică) *S* — *z*. Consoana /*z*/ din *dezarma* şi /*z*/ din *dezbrăca* sînt „omonime fonologice" iar /*z*/ din *dezbrăca* şi /*s*/ din *despărţi* sînt „sinonime".

Raţionamentele şi argumentele aduse în sprijinul părerilor de mai sus sînt bine gîndite şi clar expuse de autor iar concluziile la care ajunge sînt convingătoare.

Înainte de a trece la rubrica de dialectologie ţinem să ne exprimăm mirarea şi regretul totodată că la rubrica de *fonetică şi fonologie* lipsesc cu desăvîrşire cercetările de fonetică experimentală, bogat reprezentate în cele două volume anterioare, ceea ce face ca rubrica să reprezinte abia un sfert din economia volumului.

Rubrica de *dialectologie* cuprinde cinci studii şi articole.

Vladimir Drimba în *Dialectul tat din Dobrogea* face o expunere monografică asupra unui dialect tătăresc pe cale de dispariţie pe care-l mai vorbeau, în anii 1956—1958, doar trei persoane din com. Siliştea (Dobrogea).

E vorba de dialectul *tat* care se deosebeşte de celelalte dialecte tătăreşti vorbite în regiune.

Autorul îl studiază şi îl descrie comparîndu-l cu tătara de tip crimeean de nord (vor-

bită în Silištea) şi cu cea de tip crimeean de sud (vorbită în nord-estul Bulgariei).

Materialul pe care l-a cules cu ajutorul unui chestionar în anii 1956—1958 îi serveşte autorului să stabilească particularităţile specifice ale dialectului tat.

Bazîndu-se pe unele particularităţi comune, autorul consideră dialectul tat ca aparţinînd grupului dialectal crimeean de sud. Se descriu în continuare, particularităţile proprii ale dialectului tat care-i conferă individualitatea şi îl deosebesc de celelalte dialecte tătăreşti. Deosebiri nete se observă în special în morfologie (pronume, adverb, verb) dar şi în fonetică şi lexic.

Cele mai multe particularităţi sînt de tip osmanliu, fără însă a lipsi cele de tip neosmanliu.

Studiul este completat cu un indice destul de bogat de cuvinte şi forme tate.

Descrierea dialectului tat este o valoroasă contribuţie pentru cunoaşterea dialectelor care s-au vorbit şi se mai vorbesc în Dobrogea.

Deşi bogăţia faptelor aduse în discuţie este de necontestat iar examinarea se face cu mult discernămînt şi acurateţe, credem că autorul ar fi trebuit să facă pentru descrierea acestui dialect o anchetă pe cît se poate, exhaustivă. Pentru un dialect aproape dispărut, pe care-l cunosc numai trei persoane vîrstnice (fiecare are în jurul a 80 de ani), ar fi fost absolut necesar să se obţină tot ce era posibil nu numai de la un singur subiect (bărbat), aşa cum a făcut autorul, ci şi de la celelalte două. Acest lucru era cu atît mai necesar cu cît cele două persoane erau femei care, foarte probabil, au conservat unele particularităţi uitate de bărbat, deşi nu ne îndoim că munca cu aceste subiecte ar fi fost extrem de dificilă şi laborioasă.

Dintr-un domeniu puţin cercetat, sintaxa graiurilor populare, este lucrarea lui Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonate circumstanţiale în graiurile dacoromîne.*

Bazîndu-se pe textele dialectale culese de acad. E. Petrovici, autorul examinează situaţia conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale, comparînd-o cu situaţia aceloraşi conjuncţii în limba literară. Se constată, în principiu, că în graiurile populare se întrebuinţează aceleaşi conjuncţii ca şi în limba literară. Diferenţele se observă mai ales în modul în care sînt întrebuinţate circumstanţialele. În limba literară un mare număr de conjuncţii sînt puse pe acelaşi plan, pe cînd în graiuri există tendinţa de constituire, pentru fiecare categorie de circumstanţiale, a unor conjuncţii tip. De asemenea, spre deosebire de limba literară care tinde să-şi construiască forme conjuncţionale compuse pentru exprimarea mai clară a unor nuanţe circumstanţiale, graiurile preferă conjuncţiile simple.

Faptele aduse de autor în sprijinul observaţiilor pe care le face sînt numeroase iar concluziile la care ajunge conving. Meritul deosebit al lucrării nu se rezumă numai la aceea că se tratează o problemă foarte puţin cercetată, ci şi în remarcabila sistematizare şi interpretare a materialului de fapte.

Considerînd însă că materialul este extras din textele culese, în condiţiile cunoscute, de către acad. E. Petrovici [1], credem că nu se pot socoti ca definitive concluziile autorului în ce priveşte repartiţia geografică şi chiar frecvenţa unor conjuncţii. N-ar fi exclus ca la o examinare ulterioară a textelor culese pentru *Arhiva fonografică a limbii romîne*, în cadrul căreia se culeg texte dintr-o reţea mult mai deasă, să constatăm fie o răspîndire pe o arie mai largă a anumitor tipuri conjuncţionale (de exemplu *dacă* temporal sau *dacă* cauzal), fie o tendinţă accentuată a graiurilor populare spre o îmbogăţire a sistemului conjuncţional pe baza limbii literare, mai ales astăzi cînd graiurile populare suferă masiv influenţa limbii literare.

Atlasul lingvistic al limbii romîne îi furnizează Alexandrei Roceric materialul pe baza căruia a redactat articolul intitulat *Elemente germane în limba romînă* (pe baza ALR).

---

[1] E. Petrovici, *Texte dialectale culese de... Suplement la Atlasul lingvistic romîn II* (ALRT II), Sibiu — Leipzig, 1943.

Autoarea trece conştiincios în revistă termenii de origine germană notaţi în ALR şi face observaţia de rigoare că „imaginea pe care ne-o dă atlasul este într-o oarecare măsură incompletă, limitată şi condiţionată de chestionar, care nu cuprinde întrebări referitoare la toate domeniile de activitate" (p. 179).

Se arată domeniile de activitate în care influenţa germană este mai pregnantă (meserii) şi ariile de răspîndire ale termenilor respectivi, remarcîndu-se totodată faptul că influenţa germană se manifestă numai în lexic.

Autoarea interpretează corect faptele şi face observaţii juste, reuşind să releve cîteva trăsături specifice ale influenţei elementelor germane asupra limbii romîne, deşi s-a rezumat să examineze numai materialul din ALR.

Valeriu Rusu în *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei* face o prezentare a materialului neologic extras dintr-o culegere de texte efectuată pentru Arhiva fonogramică a limbii romîne.

În articol se relevă pătrunderea masivă în prezent a neologismelor în diferite domenii ale vieţii de la sate şi necesitatea de a se urmări, în anchetele dialectale viitoare, această problemă.

Credem că ar fi trebuit să se facă o anumită delimitare în bogatul material prezentat, pentru a avea o imagine mai clară asupra etapelor în care au pătruns neologismele în graiul respectiv. Nu se pot pune pe acelaşi plan termeni ca, de exemplu : *diplomă, serbare* (p. 196), pătrunşi mai demult în grai, cu termeni noi, ca : *brigadă artistică, combină* (p. 194). Delimitatea ne-ar fi permis să urmărim proporţia şi felul neologismelor pătrunse în ultimii ani într-o regiune ca Valea Ialomiţei care a suferit transformări radicale în urma colectivizării complete.

Ultimul articol din rubrica de *dialectologie, Asupra metaforei reciproce* de Marius Sala aduce în discuţie problema „ecuaţiilor semantice reversibile" în care dacă metafora A = metafora B atunci şi B = A. Aspectul pe care-l relevă autorul constă în analizarea mai multor metafore reciproce care au la bază numai o singură ecuaţie semantică. Pentru discutarea ideii se ia ca exemplu metafora reciprocă „cal bătrîn" $\rightleftarrows$ „femeie bătrînă" şi se demonstrează că ea ajută ca un „catalizator" în transformările semantice ale termenilor care constituie metafore ale unui anumit domeniu.

Autorul dă dovadă de multă ingeniozitate în prezentarea şi rezolvarea „ecuaţiilor" generate de metafora reciprocă menţionată mai sus.

*

Volumul mai cuprinde o amplă şi bine întocmită *bibliografie fonologică românească* (pînă în 1958), elaborată de Andrei Avram, cronica şi indicele de autori, materii şi cuvinte.

Al III-lea volum din *Fonetică şi dialectologie*, prin calitatea lucrărilor pe care le cuprinde şi prin varietatea problemelor puse, reprezintă un succes al colaboratorilor, în majoritate tineri, Secţiei de fonetică şi dialectologie a Institutului de lingvistică din Bucureşti (transformată din martie a. c. în Centrul de cercetări fonetice şi dialectale).

Valeriu Şuteu

R. A. BUDAGOV, *Introducere în ştiinţa limbii* [1], Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 513 p.

Cartea prof. R. A. Budagov, apărută recent în traducere romînească, este un manual de introducere în studiul limbii, adresat studenţilor. Ea a fost întocmită pe baza lecţiilor ţinute de autor, timp de mai mulţi ani, la Universitatea din Leningrad şi la cea din Moscova şi face parte din acea categorie de manuale în care autorii îşi concentrează atenţia asupra problemelor celor mai

[1] Traducere şi note de Gh. Mihăilă.

importante ale unei discipline ştiinţifice, analizîndu-le în toată complexitatea lor şi scoţînd în evidenţă tendinţele de dezvoltare a fenomenelor pe care le abordează şi factorii principali care determină aceste tendinţe. Procedînd în felul acesta, autorul urmăreşte să transmită studenţilor cunoştinţele esenţiale, necesare pentru a putea trece la o informare mai bogată şi o înţelegere mai aprofundată a problemelor limbii şi să trezească în ei pasiune pentru acest obiect de studiu. Această concepţie, adecvată scopului expus aici, explică lipsa din manual a unor probleme şi aspecte neesenţiale ale lor, ca şi tratarea inegală a temelor abordate.

Contribuţia originală a autorului nu se limitează doar la expunerea foarte clară şi foarte interesantă a cunoştinţelor de lingvistică generală, expunere bazată totdeauna pe o argumentare bogată, susţinută de exemple foarte variate şi foarte bine alese. Punctul de vedere personal, vizînd aprofundarea problemelor teoretice ale lingvisticii şi interpretarea mai justă a faptelor de limbă este pretutindeni prezent. Părerile personale şi rezolvarea originală pe care o dă unor probleme nu-l împiedică însă pe autor să expună, uneori chiar foarte amănunţit, şi alte puncte de vedere existente în lingvistică. Indicaţiile bibliografice din lingvistica sovietică şi străină, prezente la tot pasul şi bibliografia generală citată la sfîrşitul celor mai multe subcapitole lărgesc considerabil perspectiva expunerii.

Autorul se străduieşte de-a lungul întregii lucrări să dezvăluie esenţa limbii şi interacţiunea dintre funcţia ei de comunicare şi cea de exprimare a gîndirii.

Manualul de *Introducere în ştiinţa limbii* al prof. R. A. Budagov este alcătuit din şase capitole: I vocabularul, II sunetele vorbirii, III structura gramaticală a limbii, IV originea limbilor, V evoluţia limbilor şi clasificarea lor, VI stilurile limbii. Cea mai mare extindere o au capitolele I şi III.

Faptul că introducerea în problemele lingvisticii începe cu analiza vocabularului are în concepţia autorului o anumită semnificaţie. R. A. Budagov consideră cuvîntul drept cea mai importantă categorie a limbii. „Sunetul şi morfemul nu desemnează prin ele însele nimic, în timp ce cuvîntul totdeauna desemnează ceva, exprimă ceva". „Şi cu toate că ştiinţa limbii studiază, alături de cuvînt şi alte categorii şi fenomene lingvistice, categoria cea mai ‚naturală' rămîne totuşi cuvîntul" (p. 11). „Cuvîntul este cea mai importantă unitate a limbii, care desemnează fenomene ale realităţii şi ale vieţii psihice a omului şi care e, de obicei, înţeleasă în acelaşi fel de colectivul de oameni care vorbesc aceeaşi limbă..." (p. 15).

În cadrul primului capitol (Vocabularul) autorul abordează probleme numeroase şi foarte variate: cuvîntul şi sensul său, tipurile de cuvinte, sensul şi întrebuinţarea cuvîntului, termenii şi terminologia, cuvinte concrete şi abstracte, sensurile proprii şi figurate ale cuvîntului, polisemia cuvintelor şi problema omonimelor, sinonimele şi antonimele, forma internă a cuvîntului, etimologia şi evoluţia sensului cuvîntului, neologismele şi arhaismele, fenomenele de tabu, eufemismele şi funcţiile lor, expresiile idiomatice şi îmbinările frazeologice, istoricul şi logicul în cuvînt, cuvîntul şi noţiunea.

Pornind de la ideea că lexicul limbii cuprinde în sine bogăţia cunoştinţelor noastre despre lumea înconjurătoare şi despre viaţa psihică a omului, autorul arată că deşi lexicologia se întemeiază pe cunoaşterea istorici obiectelor, a noţiunilor şi a fenomenelor desemnate prin cuvinte, ea trebuie să studieze specificul cuvintelor, nu al lucrurilor. Altfel ea ar deveni o ştiinţă universală. Legătura dintre obiecte şi cuvinte este o legătură lingvistică nu fizică. Obiectele există şi se transformă independent de cuvinte, care nu fac altceva decît să le oglindească. Sensul cuvîntului este „legătura istoriceşte constituită între aspectul sonor al cuvîntului şi acea oglindire a obiectului sau a fenomenului, care are loc în conştiinţa noastră şi-şi găseşte expresie în sistemul limbii" (p. 15). Însuşirea cea mai importantă a cuvîntului este faptul că denumind, el şi

gleneralizează în același timp. Cuvîntul este legat nu de un singur obiect, ci de o totalitate de trăsături ale unei întregi categorii de obiecte, exprimînd ceea ce este general. Această însușire are, pe plan lingvistic, o consecință foarte importantă. Majoritatea cuvintelor pot avea nu un singur sens, ci mai multe. Comparînd multiplicitatea sensurilor unor cuvinte din limbi înrudite, R. A. Budagov observă în dezvoltarea polisemiei o anumită asemănare, fapt care constituie o mărturie a evoluției regulate, după anumite legi, a conținutului semantic al cuvintelor. Aceeași comparație scoate la iveală însă și elemente specifice fiecărei limbi, elemente care constituie rezultatul condițiilor particulare în care există cuvintele în sistemul limbii respective.

Discutînd despre rolul contextului în înlăturarea confuziei pe care ar putea s-o provoace polisemia, autorul dă noțiunii de context o accepțiune mai largă. În mod obișnuit contextul este considerat fraza în care se găsește cuvîntul respectiv. Există însă cazuri cînd sensul unor cuvinte nu poate fi înțeles decît dacă avem în vedere un text mult mai întins. Se dau ca exemple titlurile capitolelor unui roman. Budagov distinge astfel două feluri de context: *restrîns* și *larg*. Contextul larg este specific, în special, literaturii beletristice, fiind strîns legat de rolul limbajului în crearea imaginii artistice.

Foarte interesantă, pentru înțelegerea complexității conținutului semantic al cuvintelor, este distincția pe care R. A. Budagov o face între sensul cuvîntului și întrebuințarea lui. Sensurile cuvîntului, oricît ar fi de diferite între ele, constituie un fapt obiectiv de limbă și au un caracter general, aparțin întregii colectivități. Contextul nu face altceva decît să arate, în orice situație, care dintre sensurile unui cuvînt este pus în funcțiune. Observăm însă că uneori cuvintele au în context valori necunoscute încă pînă atunci. Acestea sînt întrebuințări individuale ale cuvintelor și nu pot fi identificate cu sensurile general cunoscute. Autorul subliniază însă că deși, uneori, și în special în limba operelor beletristice, aceste întrebuințări se îndepărtează destul de mult de sensurile obiective ale cuvintelor, între sens — element general și întrebuințare — element individual, este o foarte strînsă interdependență. Orice sens are la bază o întrebuințare, adică este rezultatul unei întrebuințări individuale, mai recentă sau mai veche, iar la rîndul ei orice întrebuințare apare pe baza unui sens existent în cuvînt, oricît de îndepărtată de acesta ar părea. Evident, nu orice întrebuințare individuală a cuvîntului se transformă în sens.

Aceasta nu ne îndreptățește însă, arată autorul, să considerăm greșite întrebuințările care nu se transformă în sensuri. În stilul beletristic, întrebuințările individuale ale cuvintelor, chiar acelea lipsite de perspectiva de a se transforma vreodată în sensuri au un rol deosebit în crearea imaginilor noi și în afirmarea funcției expresive a limbii. Autorul atrage atenția însă să nu se confunde întrebuințările figurate, care iau naștere în limba literaturii artistice, cu sensurile figurate ale cuvintelor în limba comună (p. 44). Acestea din urmă sînt rezultatul unui proces îndelungat de evoluție a limbii și reprezintă elemente obiective, caracteristice limbii în general, în timp ce întrebuințările figurate sînt fapte de limbă individuale. Legătura dintre aceste două categorii de fapte lingvistice constă în aceea că întrebuințările figurate în limba literaturii beletristice apar pe baza sensurilor figurate din limba comună. Analizînd raportul dintre sensurile proprii și cele figurate în cadrul sferei semantice a cuvîntului, autorul stabilește (ilustrînd aceasta prin exemple clare) că: sensul figurat al cuvîntului poate să stea alături de sensul propriu fără a se incomoda unul pe celălalt, poate să rămînă subordonat acestuia sau să-l împingă pe planul al doilea; el poate fi în același timp, ca și sensul propriu, un element activ, contribuind la apariția altor sensuri. Prin urmare, corelația dintre sensul direct și cel figurat al cuvîntului se stabilește în procesul evoluției vocabularului și este schimbătoare.

Analiza foarte amănunțită și convingătoare în rezultatele ei, făcută de prof. Budagov laturii semantice a cuvîntului, lasă totuși

specialistului unele nedumeriri. De exemplu, făcînd distincţia foarte justă între sens şi întrebuinţare, autorul nu dă răspuns la toate întrebările care se pun în legătură cu această problemă. Pentru că toate exemplele care se discută în acest subcapitol sînt cazuri de întrebuinţări figurate ale cuvîntului, iar despre *întrebuinţări* în sens propriu nu se spune nimic nici în altă parte, cititorul rămîne cu convingerea că toate *întrebuinţările* au caracter figurat. Făcînd legătura între aceasta şi afirmaţia lui R. A. Budagov—întru totul justă — că orice sens al cuvîntului are la bază o întrebuinţare, ştiut fiind că sensurile figurate ale cuvintelor constituie o reflectare dominată de afectivitate, s-ar putea totuşi formula concluzia greşită că factorul principal în dezvoltarea laturii semantice a vocabularului îl constituie viaţa afectivă a oamenilor. De asemenea, pentru că de cîte ori autorul discută despre întrebuinţări nu dă exemple decît din limba comună, s-ar putea înţelege că distincţia *sens-întrebuinţare* se referă numai la vocabularul limbii comune, nu şi la cel ştiinţific. Această concluzie este uşurată şi de afirmaţia că termenii tehnico-ştiinţifici sînt *monosemantici* (p. 32), lipsiţi de culoare emoţională (p. 36). Fără a intra în analiza amănunţită a faptelor de limbă, ni se pare că nu susţinem un punct de vedere opus autorului lucrării de faţă dacă afirmăm că distincţia *sens-întrebuinţare* este necesară în analiza semantică nu numai pe planul folosirii figurate a cuvintelor, ci şi pe planul folosirii lor cu înţeles propriu.

O altă nedumerire se iveşte în legătură cu definiţia dată sensului (p. 15). Deşi autorul afirmă că „sensurile figurate străbat în întregime vocabularul limbii comune" (p. 42), definiţia dată sensului nu se referă decît la sensul propriu. Menţionăm că sensul figurat nu numai că nu este definit nici atunci cînd se discută raportul dintre sensurile proprii şi cele figurate, dar nu este nici măcar caracterizat. Definiţia dată sensului nu se referă decît la cuvintele semnificative, nu şi la uneltele gramaticale, deşi atunci cînd discută despre diversele tipuri de cuvinte, autorul nu exclude pe acestea din urmă din rîndul părţilor de cuvînt.

Ţinînd seama de conţinutul lor semantic şi de funcţiunea pe care o au în procesul comunicării, R. A. Budagov împarte cuvintele în două mari categorii: cuvinte semnificative (substantivul, adjectivul, verbul şi adverbul) şi cuvinte auxiliare (prepoziţia, conjuncţia, articolul, verbele auxiliare). Spre deosebire de cuvintele din prima categorie care au o semnificaţie lexicală independentă, cele din cea de-a doua categorie au numai semnificaţie gramaticală. Ele nu exprimă noţiuni, ci relaţii între cuvintele care desemnează noţiuni. Cuvintele din prima categorie se studiază în primul rînd de semantică, iar cele din a doua de gramatică. Între aceste două tipuri există altele trei, caracterizate prin trăsături care le unesc şi cu un tip şi cu celălalt. Acestea sînt cuvintele pronominale, numerale şi interjecţionale. Ele pot fi folosite cu mai multă independenţă decît cele auxiliare, dar în acelaşi timp, ca şi acestea, presupun existenţa altor cuvinte cu mai multă independenţă.

Poate că nedumeririle cititorului în legătură cu definiţia sensului cuvintelor ar fi putut fi evitate dacă autorul ar fi folosit în analiză noţiunile *sens lexical* şi *sens gramatical*, noţiuni uzuale astăzi în lingvistică şi pe care Budagov însuşi le foloseşte, în treacăt, la capitolul structura gramaticală (p. 231).

Noţiunile *cuvinte semnificative* şi *auxiliare*, după cum arată autorul însuşi, sînt destul de confuze [1] şi pe de altă parte nu sînt definitorii pentru toate tipurile de cuvinte. Între ele se situează alte trei tipuri de cuvinte, cu trăsături aparţinînd şi unei categorii şi celeilalte. Că aceste noţiuni nu-l satisfac pe lingvist în analiza semantică, se vede şi din faptul că, deşi la p. 26 Budagov reuşeşte să demonstreze că pronumele şi numeralul sînt tipuri de cuvinte deosebite de cuvintele semnifica-

[1] Străduinţa de a găsi o terminologie adecvată pentru a face această distincţie, care se impune în analiza lexicală, este foarte veche. În decursul timpului s-au propus termeni foarte variaţi. Vezi S. Ullman, *Précis de sémantique française*, Edition A. Francke S. A. Berne, p. 87.

tive şi auxiliare, la p. 297, el trece numeralele în categoria cuvintelor semnificative şi pronumele în aceea a cuvintelor nesemnificative.

Puncte de vedere diferite de cele ale autorului pot fi formulate şi în legătură cu terminologia ştiinţifică şi tehnică. R.A. Budagov consideră că termenii tehnico-ştiinţifici nu sînt supuşi fenomenului de polisemie. Polisemia lor este ceva „nenatural", este „rezultatul unei atitudini lipsite de atenţie faţă de limbajul ştiinţific" (p. 33). Formulînd aşa de categoric această afirmaţie, autorul nu putea evita, în cursul expunerii, o autocontrazicere. La p. 34, arătînd care sînt căile de formare a termenilor ştiinţifici, este discutată, alături de împrumuturile din alte limbi şi atribuirea unui „sens special, suplimentar, terminologic", la „cuvintele deja existente în limbă". Dacă la aceasta asociem şi procesul invers, adică dobîndirea de către numeroşi termeni tehnico-ştiinţifici a unor sensuri caracteristice limbii comune, deosebite de sensurile cu care sînt folosiţi în domeniul ştiinţific căruia îi aparţin, vedem că terminologia tehnico-ştiinţifică nu se poate sustrage fenomenului de polisemie. De ex. termenul *coeficient* din limba romînă are sensuri diferite în matematică (*c. binominal*), fizică (*c. de absorbţie, c. de conductibilitate termică, c. de contracţiune, c. de dilatare, c. de dilatare cubică, c. de frecare statică, c. de frecare cinetică, c. de reflexie a luminii, c. de transmisie*), tehnică (*c. de concentrare, c. de siguranţă, c. de utilizare*), construcţii (*c. de echivalenţă*), maşini (*c. de acces de aer*), electricitate (*c. de simultaneitate*), economie (*c. de schimb*), planificare (*c. de utilizare*), statistică (*c. statistic*), botanică (*c. de ofilire*), geografie, (*c. de scurgere*), pedologie (*c. de higroscopicitate*). După cîte se vede tot contextul este acela care pune în lumină sensul cuvîntului şi în stilul ştiinţific. Deosebirea dintre celelalte stiluri şi cel ştiinţific în această privinţă este că în stilul ştiinţific contextul este mai rigid. Pentru a exprima acelaşi sens al unui termen ştiinţific există un context restrîns, de obicei o sintagmă formată din două sau mai multe cuvinte, care rămîne tot timpul neschimbat. De ex. nu vom putea exprima sensul lui *coeficient* din botanică, decît în contextul *coeficient de ofilire*. Deci afirmaţia prof Budagov că „în limbajul ştiinţific şi tehnic... contextul nu mai poate face faţă polisemiei" trebuie privită cu multe rezerve.

Subliniem însă că şi în subcapitolul „termenii şi terminologia", ca şi în celelalte capitole, autorul face numeroase observaţii valoroase. Menţionăm dintre acestea critica justă adusă ideii, afirmate în ultima vreme de mulţi lingvişti, că „termenii tehnico-ştiinţifici exprimă în mod nemijlocit noţiunea, în timp ce sensul cuvîntului poate şi să nu fie legat de noţiune"(p.37).

Remarcabile prin profunzimea analizei sînt subcapitolele privitoare la polisemie, omonime, sinonime şi antonime. Privind aceste probleme în toată complexitatea lor, determinată de varietatea stilistică a limbii, autorul ajunge să facă delimitări importante pentru înţelegerea justă a evoluţiei faptelor de limbă. Astfel este distincţia între sinonimele noţionale şi cele stilistice pe de o parte, acestea aparţinînd limbii comune, şi sinonimele literar-stilistice, care apar de obicei în limba literaturii beletristice. Acestea din urmă, arată Budagov, nu trebuie confundate nici cu sinonimele noţionale, nici cu cele stilistice. Ele au o funcţiune specială şi sînt legate atît de particularităţile limbii cît şi de imaginea artistică. Se citează aici traducerea în limba rusă a baladei lui Schiller, *Der Taucher* („Scufundătorul"), în care traducătorul a creat cincisprezece sinonime literar-stilistice pentru noţiunea de abis. Astfel de precizări, care apar la tot pasul în „Introducerea în ştiinţa limbii" (a se vedea de ex. subcapitolele despre neologisme şi arhaisme, despre fenomenele de tabu, eufemisme, expresiile idiomatice, îmbinările frazeologice etc.), foarte interesante pentru înţelegerea justă a procesului de formare şi de dezvoltare a elementelor lingvistice, sînt rezultate din faptul că prof. Budagov face totdeauna deosebire între faptele de limbă obiective, cristalizate, generale şi faptele de limbă subiective, individuale, stabilind în acelaşi timp corelaţia foarte strînsă dintre ele.

Capitolul al doilea, intitulat *Sunetele vorbirii*, tratează următoarele probleme: condi-

ţiile formării sunetelor vorbirii, noţiunea de fonem, interacţiunea sunetelor în vorbire, accentul şi intonaţia, despre legile fonetice, fonetica şi grafia, ortografia şi istoria scrierii. În legătură cu acest capitol trebuie remarcată claritatea cu care prof. Budagov explică noţiuni dintre cele mai abstracte, cum ar fi aceea de fonem. Autorul arată că noţiunile de sunet al vorbirii şi de fonem nu coincid totdeauna : un fonem poate consta din două (diftongii) sau trei sunete (triftongii) tot aşa cum două foneme se pronunţă uneori ca un singur sunet. Criticînd pe acei lingvişti care nu recunosc materialitatea fonemului, ci doar funcţia lui diferenţială, prof. Budagov afirmă că fonemele, fiind legate nemijlocit de sunete sînt ele însele unităţi materiale ale limbii. Variabilitatea fonemelor (în funcţie de poziţia tare sau slabă pe care o au în cuvînt sau morfem) şi polifuncţionalismul lor nu înseamnă că ele sînt imateriale. Variantele fonemelor (modificarea poziţională a unui fonem pînă cînd el coincide cu un alt fonem) şi variaţiile lor (modificarea poziţională a unui fonem fără ca el să coincidă cu un alt fonem) confirmă legătura nemijlocită dintre acestea şi sunetele vorbirii. Fonemele nu există în afara sistemului sonor al limbii.

În ce priveşte funcţiunea fonemului, Budagov explică cele două păreri opuse [1], definindu-şi în acelaşi timp propria sa poziţie : „fonemele T, Д, deosebind învelişul sonor al cuvintelor тодка-дочка, prin intermediul cuvintelor înseşi contribuie la diferenţierea sensurilor". Aşadar, fonemele diferenţiază înţelesul cuvintelor nu în mod nemijlocit, ci prin intermediul învelişului sonor al cuvintelor.

Pe lîngă numeroasele probleme teoretice pe care le ridică sunetele vorbirii, autorul subliniază marea lor însemnătate pentru studiul istoriei limbii, pentru cercetările de etimologie, de gramatică, pentru determinarea înrudirii limbilor etc.

O caracteristică a întregii lucrări este definirea cît mai exactă a noţiunilor lingvistice în concordanţă cu cele mai noi observaţii asupra esenţei şi caracterului lor. Autorul nu subestimează niciodată dificultăţile care trebuiesc înfrînte pentru a formula o definiţie cît mai exactă. Iată de pildă cum este pusă problema definirii vocalelor : „Numai după ce am făcut cunoştinţă cu clasificarea vocalelor, putem trece la problema complicată a definiţiilor. Greutatea constă în faptul că prezenţa vocii în vocale, importantă în sine, nu este suficientă pentru a defini vocalele ca sunete specifice ale vorbirii, deoarece în primul rînd, vocea e caracteristică şi pentru consoanele sonante, iar, în al doilea rînd, alături de voce, în vocale sînt prezente şi zgomotele. Nu e suficientă nici reprezentarea tradiţională a vocalelor ca sunete care formează silabe (spre deosebire de consoane, care nu formează silabe), întrucît consoanele sonante pot forma de asemenea silabe (p. 197). De aceea pentru definirea justă a vocalelor, trebuie să depăşim limitele sunetelor simple (izolate) şi să vedem cum se comportă ele în sistemul diverselor silabe (p. 196) ale limbii respective.

În cazul acesta vom constata că *vocalele* sînt sunete care, în combinaţie cu alte sunete marchează întotdeauna partea cea mai înaltă a silabei. În ceea ce priveşte *consoanele*, acestea sînt sunete care, apărînd în combinaţie cu vocalele, nu pot fi silabice" (p. 179).

Capitolul al treilea al cărţii prof. P. A. Budagov este consacrat structurii gramaticale a limbii şi abordează următoarele probleme : raportul dintre gramatică şi vocabular, structura şi formele cuvîntului, mijloacele (procedeele) gramaticale, categoriile gramaticale (gen, număr, caz), părţile de vorbire şi părţile propoziţiei, substantivele şi adjectivele, pronumele, verbul şi categoriile sale gramaticale (timp, aspect, mod), propoziţia şi sintagma, vorbirea directă, indirectă şi vorbirea indirectă liberă, propoziţia şi judecata, clasificarea morfologică a limbilor.

Facem aici o observaţie valabilă pentru întreaga carte. Tratînd cele mai aride probleme de lingvistică, prof. Budagov se sprijină adesea pe observaţiile fine şi subtile pe care marii gînditori şi artişti ai lumii le-au făcut asupra limbajului. Iar exemplele citate pentru

[1] „Fonemul este legat nemijlocit de înţelesul cuvîntului" şi „fonemele deosebesc numai învelişurile sonore ale cuvintelor".

a demonstra o idee sau alta, adevărate pietre prețioase culese cu multă măiestrie din operele celebre ale literaturii universale și presărate cu dărnicie în toată lucrarea, sporesc valoarea de instrument de cultură a cărții lui R. A. Budagov și fac ca cititorul lingvist sau nelingvist, să aibă o lectură foarte agreabilă. Această remarcabilă calitate a manualului pe care îl discutăm este prezentă și în introducerea la capitolul despre structura gramaticală, unde sînt citate, alături de numele clasicilor gîndirii marxiste, nume ale unor mari scriitori, savanți și filozofi din lumea întreagă, mult diferiți prin concepțiile lor despre lume, care s-au preocupat de problemele gramaticii și de problemele generale ale limbii.

Și în capitolul despre structura gramaticală a limbii, ca și în celelalte capitole, găsim numeroase observații teoretice originale, de mare însemnătate. Amintim dintre acestea explicația raportului dintre gramatică și vocabular. Ținînd seama de faptul că diversele unități sintactice (propoziția, fraza etc.) nu pot uni într-un tot cuvintele fără a ține seama de sensul lor lexical, de apartenența la diferite stiluri etc., Budagov arată injustețea tezei susținute de unii lingviști că gramatica reprezintă numai sfera relațiilor dintre cuvinte. În realitate gramatica operează nu numai cu relații, ci și cu sensuri. „Gramatica nu redă relații pure, ci relații existente în limbă" (p. 234). Precizări la fel de importante aduce prof. Budagov și în legătură cu structura și formele cuvîntului, cu mijloacele și cu categoriile gramaticale etc. Menționăm aici în mod deosebit, faptul foarte important pentru lingvistica generală, că autorul nu face numai o analiză a valorilor actuale ale diverselor categorii gramaticale, ci prezintă întreg procesul istoric adesea foarte îndelungat și complex, de formare și de evoluție a lor de la valori foarte concrete la valori din ce în ce mai abstracte (vezi de ex. categoria genului p. 260—270, categoria numărului p. 270—279). Analiza faptelor de limbă și a ideilor lingvistice în evoluția lor istorică este de altfel o altă calitate remarcabilă a întregii lucrări pe care o prezentăm. Punctul de vedere istoric este prezent pretutindeni.

În legătură cu capitolul „Structura gramaticală a limbii", s-ar putea formula unele observații referitoare în special la problemele care se tratează aici și la felul cum sînt tratate, avînd în vedere faptul că ne aflăm în fața unui manual de lingvistică. De exemplu nu se înțelege de ce unele categorii gramaticale ca genul, numărul, cazul sînt tratate în subcapitolul „categoriile gramaticale", independent de părțile de vorbire cărora le sînt proprii, iar timpul, aspectul și modul sînt tratate la verb. De asemenea nu este explicat în nici un fel faptul că în acest capitol nu se spune nimic despre cuvintele auxiliare care „redau, de regulă, nu noțiuni independente, ci relații între cuvintele care exprimă noțiuni" (p. 26) și despre care însuși autorul spune în alt capitol: „e ușor de înțeles că aceste cuvinte auxiliare, la care valoarea gramaticală se află pe primul plan, se studiază în primul rînd în gramatică" (p. 26).

Abstracție făcînd de aceste observații de amănunt, capitolul „Structura gramaticală a limbii" este la fel de bine realizat ca și celelalte capitole ale cărții.

Problemele legate de originea limbilor, foarte dificile prin însăși natura lor, sînt tratate succint, dar cu multă competență teoretică în capitolul al IV-lea. Critica teoriilor premarxiste este argumentată temeinic, iar interpretarea materialist-dialectică a acestei probleme nu se limitează la reproducerea afirmațiilor făcute de clasicii marxismului. Autorul aduce în discuție numeroase elemente noi, care converg spre concluzia că „limba a apărut o dată cu gîndirea, în procesul muncii omului, în perioada desprinderii omului din lumea animală, în perioada formării omului însuși" (p. 405). Explicații amănunțite se dau în acest capitol și în legătură cu unele probleme ca: raportul dintre limba omului și așa-numita limbă a animalelor, raportul dintre limba sonoră și limba gesturilor etc.

Capitolul al V-lea „Evoluția limbilor și clasificarea lor" tratează următoarele probleme: diversitatea limbilor, clasificarea lor după ori-

gine, metoda comparativă istorică în lingvistică, limba literară, dialectele şi jargoanele, interacţiunea limbilor. Discutarea şi a altor probleme legate de evoluţia limbilor, cum ar fi aceea a legilor generale ale dezvoltării limbilor, a caracterului sistematic al limbii etc. probleme despre care nu se vorbeşte în nici o altă parte a cărţii, ar fi sporit valoarea acestui capitol şi i-ar fi mărit nota de originalitate, aducîndu-l la nivelul celorlalte.

Ultimul capitol al cărţii este consacrat analizei problemelor stilistice. Autorul menţionează de la început că diversitatea stilistică a limbii are un caracter obiectiv: „fiind un mijloc de comunicare în toate domeniile de activitate şi creaţie a omului, limba nu poate să nu se modifice într-o anumită măsură, în raport cu condiţiile în care funcţionează şi cu mijloacele prin care trebuie să asigure comunicarea..." (p. 463). Prima delimitare pe care o face este cea mai simplă şi cea mai evidentă: stilul oral şi stilul scris. Prof. Budagov pune la baza acestei delimitări şi observaţiile subtile făcute de unii dintre marii scriitori a lumii: „există cincizeci de feluri de a spune *da* şi cinci sute de a spune *nu*, dar numai un singur mod de a le scrie" (Bernard Shaw); „deosebirea dintre limba vorbită şi limba scrisă îţi aminteşte deosebirea dintre fugă şi mers" (Edmondo de Amicis); „a scrie numai în limba vorbită înseamnă a nu cunoaşte limba" (Puşkin); „cine scrie aşa cum vorbeşte, chiar dacă vorbeşte bine, scrie prost" (Buffon) etc.

Dintre caracteristicile lingvistice ale stilului oral, Budagov enumeră: folosirea foarte largă a intonaţiei, preponderenţa construcţiilor coordonatoare asupra celor subordonatoare, preponderenţa propoziţiilor eliptice de cele mai diverse tipuri asupra celor complete, folosirea unor cuvinte cu sensuri speciale, precum şi întrebuinţarea cuvintelor şi expresiilor din graiul popular, iar uneori chiar din jargoane.

Dintre caracteristicile stilului scris sînt amintite: expunerea consecventă şi strict logică, întrebuinţarea frecventă nu numai a construcţiilor coordonatoare, ci şi a celor subordonatoare, diferenţierea strictă a mijloacelor lexicale ale limbii, dependenţa de tradiţia lingvistică anterioară.

Autorul arată însă că aceste trăsături diferenţiale sînt relative, nu absolute; este vorba numai de o anumită preponderenţă a unora sau a altora dintre ele, într-un stil sau altul. Deosebirea dintre stilul oral şi cel scris este şi mai complexă, dacă ţinem seama că în cadrul fiecăruia dintre ele pot exista diverse variante şi că între ele există o permanentă interacţiune care face ca adesea trăsăturile specifice unuia să se întîlnească parţial şi în celălalt, dar nu aidoma, ci într-un fel deosebit.

O altă delimitare pe care o face prof. Budagov, este între stilul ştiinţific şi cel al literaturii beletristice. El arată că, deşi elemente ale stilului ştiinţific pot pătrunde adînc în urzeala stilului beletristic şi invers, această delimitare este totuşi necesară deoarece trecînd dintr-un stil în altul aceste elemente nu mai au aceeaşi funcţiune. Criteriul principal în delimitarea stilurilor trebuie să fie prin urmare, nu elementul specific, particular, ci funcţiunea acestui element, care nu este identică în diversele moduri de exprimare. Observăm însă că acest criteriu, pe baza căruia prof. Budagov arată că sînt lipsite de fundament delimitări ca stil al poeziei, stil al prozei, stil al chimiei, stil al fizicii etc., nu este valabil şi pentru delimitarea făcută anterior: stil oral, stil scris. Autorul arată însă că „este absolut necesar să se delimiteze cu stricteţe stilurile propriu-zise, care sînt determinate de însăşi natura limbii, de acele fenomene lingvistice care nu sînt determinate nemijlocit de natura limbii, ci mai de grabă depind de specificul altor fenomene sociale. Astfel deosebirile dintre limba scrisă şi cea vorbită, dintre stilul operei artistice şi stilul expunerii ştiinţifice sînt un rezultat al particularităţilor înseşi ale limbii, care deserveşte toate sferele de acţiune a omului, în timp ce deosebirile, de pildă, în cadrul stilului beletristic (să zicem între stilul fabulei şi stilul poemului) sînt determinate, nu de esenţa limbii, ci de particularităţile de gen ale literaturii. Tot aşa prezenţa unor termeni chimici speciali într-o lucrare de chimie sau a unor termeni biologici speciali într-un tratat

de biologie este determinată nu de faptul că există un stil al limbii « chimic » sau « biologic » (astfel de stiluri evident nu există), ci de faptul că fiecare ştiinţă operează cu noţiunile sale specifice, determinate de specificul obiectului însuşi al ştiinţei respective" (p. 481).

În concluzie, prof. Budagov distinge patru stiluri fundamentale ale limbii: stilul oral, stilul scris, stilul ştiinţific şi stilul beletristic. Subdiviziunile în cadrul fiecăruia dintre acestea sînt mai puţin precise. Între cele patru stiluri, o poziţie specială are stilul beletristic, deoarece aici limba nu este numai un mijloc de exprimare a gîndurilor, ci şi materialul, „elementul primordial" al literaturii însăşi, din care se creează imaginile artistice. El reuneşte într-un mod specific elementele tuturor celorlalte stiluri ale limbii.

Manualul de introducere în ştiinţa limbii al prof. Budagov, deşi nu abordează toate problemele de lingvistică generală, este, ţinînd seama de faptul că problemele teoretice esenţiale sînt cuprinse în majoritatea lor, un manual bogat [1]. Dacă neabordarea unor probleme ar putea fi socotită o scădere a manualului, ea este compensată de analiza profundă şi multilaterală a chestiunilor discutate, de prezentarea fenomenelor lingvistice în procesul lor evolutiv îndelungat şi adesea extrem de complex.Nu repetăm aici calităţile pe care le-am semnalat deja în observaţiile făcute anterior; vrem numai să amintim încă una, care, deşi de altă natură, nu este mai puţin importantă decît celelalte: în cartea prof. R. A. Budagov, problemele de lingvistică sînt explicate cu foarte mult talent, ceea ce pune într-o frumoasă lumină însuşirile pedagogice remarcabile ale autorului.

C. Otobicu

LEON LEVIŢCHI, *Dicţionar romîn-englez* Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1960, 1170 p.

În scurta prezentare introductivă care însoţeşte *Dicţionarul romîn-englez*, autorul arată scopul pentru care a fost alcătuit: acela de a fi „un auxiliar în munca de traducere a textelor romîneşti moderne în limba engleză, adresîndu-se cu precădere elevilor, studenţilor şi traducătorilor din ţara noastră" şi „în mai mică măsură cercetătorilor din domeniul lingvisticii şi străinilor care vor să studieze limba noastră". Tot aici se menţionează cele două principii fundamentale care trebuie să stea la baza acestui tip de lucrări: informarea cît mai amplă într-un minimum de pagini şi organizarea materialului în aşa fel ca cititorii să afle cît mai uşor expresia sau cuvîntul căutat.

Dicţionarul romîn-englez de care ne ocupăm conţine aproximativ 30 000 de cuvinte-titlu (în afara compuselor din interiorul cuiburilor). El cuprinde majoritatea articolelor din *Dicţionarul limbii romîne moderne*, precum şi unele cuvinte din alte surse. În cazul cuvintelor de mare circulaţie (ca *a veni, a face, a fi* etc.), tratarea extensivă a sensurilor face ca unele din aceste cuvinte să ocupe două sau chiar mai multe pagini. În schimb, au fost eliminate aproape cu totul arhaismele, regionalismele, diminutivele, augmentativele, procedeu pe deplin justificat, după părerea noastră, avînd în vedere economia de spaţiu, scopul dicţionarului şi unele particularităţi specifice limbii engleze (cele mai multe diminutive se formează cu ajutorul adjectivului „little", iar augmentativele cu ajutorul adjectivelor „big" şi „large"). Există totuşi în dicţionar unele arhaisme şi regionalisme, precum şi un număr

[1] Vezi aprecierile făcute de lingviştii sovietici la ediţia în limba rusă; K. L. Zelinski în „Известия АН СССР", ОЛЯ, t. XVIII, 1959, fasc. 4; G. Ahvlediani în „Известия АН СССР" ОЛЯ, t. XVIII, fasc. 4; V. N. Iarţeva în „Вестник Московского университета", 1960, № I.

apreciabil de termeni tehnici, a căror selecție s-a făcut, în general, în mod judicios, pornindu-se de la principiul de bază al circulației cuvintelor. Desigur, selectarea materialului ce trebuia inclus în dicționar n-a fost o operație ușoară. Acest fapt a determinat probabil un număr de omisiuni și inconsecvențe, dintre care unele vor fi menționate în cursul acestei prezentări.

În privința aspectului fonetic, credem că lucrarea ar fi avut de cîștigat, dacă s-ar fi marcat accentul la cuvintele romînești (de exemplu : *a roi, roi, a voi, voi, compànie, companie* etc.), pentru a veni astfel în ajutorul străinilor care vor folosi acest dicționar. Utilă era, pentru cititorul romîn, folosirea unor notații fonetice simple în cazul cuvintelor engleze care prezintă dificultăți de pronunțare, de felul celor utilizate în dicționarul rus-englez al lui I. A. Smirnițki.

Cuvintele care aparțin științelor naturii pot da frecvent naștere erorilor de traducere. Pentru a preveni acest lucru se recurge la subdiviziuni (botanică, zoologie, entomologie, ornitologie, ichtiologie etc.) notate prescurtat, precum și la menționarea nomenclaturii științifice corespunzătoare în limba latină. Acest principiu just este respectat cu consecvență de autorul lucrării. De pildă, un cuvînt ca *gărgăriță* poate avea în același domeniu — entomologie — trei semnificații deosebite în limba engleză : 1) *corn weevil* (Calandra granaria) ; 2) *grain moth* (Tinea granulla) ; 3) *lady bird, lady bug* (Coccinella).

Alteori același cuvînt poate avea două sau mai multe semnificații deosebite în diferite ramuri ale științelor naturii, de exemplu : *liliac* s.m. 1 bot. *lilac* (Syringa vulgaris) ; 2 zool. *bat, rearmouse F-flittermouse* (Vespertilio) etc.

În alte cazuri, două cuvinte romînești pot avea aceeași sau aproximativ aceeași traducere în limba engleză, menționarea denumirii științifice latinești devenind cu atît mai necesară, de exemplu : *căpșun = strawberry* (Fragaria) ; *frag = common / wild strawberry* (Fragaria vesca) ; *cireș = sweet cherry* (Prunus cerasus) ; *vișin = (sour) cherry tree, morello* (Prunus acida) ; *morun = great sturgeon* (Acipenser huso) ; *nisetru = sturgeon* (Acipenser sturio) etc.

Uneori apar însă în dicționar cuvinte din domeniul științelor naturii fără denumirea lor latină, de exemplu : *adragant* s.m. 1 *bot milk vetch.*

La cuvîntul *ardei* se menționează denumirea generică latină pentru traducerea engleză *red pepper, paprica* (Capsicum annuum), dar în cazul diferitelor varietăți de ardei ca : *grass green, mild pepper* ; ~ *iute = cayenne (pepper) hot pepper*, nu se mai dau denumirile latine.

O calitate deosebită a dicționarului de care ne ocupăm este bogăția materialului sinonimic, care înlesnește mult rezolvarea diferitelor genuri de traduceri și ușurează mînuirea lui. De mare ajutor în rezolvarea traducerilor sînt și numeroasele trimiteri la sinonime.

Dicționarul cuprinde de asemenea un mare număr de expresii și proverbe, ceea ce, fără îndoială, înlesnește în mare măsură munca traducătorilor. Pentru unele din expresiile și proverbele atestate se găsesc traduceri foarte apropiate, pentru altele echivalente juste care redau în esență semnificația lor.

Fără a se transforma într-un dicționar tehnic de specialitate, *Dicționarul romîn-englez* conține un număr apreciabil de termeni tehnici din cele mai diferite domenii și care au o circulație mai largă. Astfel putem întîlni cuvinte ca : *eleron* (aviație), *ablaut* (fonetică), *clasament* (sport), *colir* (medicină), *compresiune* (fizică), *compozit* (arhitectură), *coulomb* (electricitate), *cvartet* (muzică), *destrămător* (textil), *filogenetic* (biologie), *filon* (geologie) etc. etc. Dar dicționarul omite o serie de termeni tehnici cu o sferă de circulație adesea mai largă decît a celor ce figurează în dicționar, de exemplu : *stil (direct / indirect), aspectul (conjugarea continuă, progresivă), spută, spațiu (verde), justițiabil, curtea (cu juri), jurat, jude, alarmă (aeriană), galenă* (radio cu...), *grădină zoologică, examen de maturitate* etc.

Deși în *Dicționarul romîn-englez*, așa cum se arată în cuvîntul introductiv, în vederea economiei de spațiu se înlătură majoritatea cuvintelor rar folosite, regionalismele și arhaismele, totuși, aplicînd același criteriu al frec-

venţei, autorul a inclus un număr apreciabil de cuvinte aparţinînd acestor categorii, ca : *aiasta, aiesta, arminden, bai, barabulă, basamac, caţă, geamparale, gîrlici, jilţ, joian, a oploşi, pîrdalnic, pîslari, zurbagiu* etc., pentru care s-a găsit echivalentul potrivit în limba engleză.

Pentru cuvintele specific romînești, intraductibile în limba engleză, autorul a folosit explicaţii (definiţii) concise în limba engleză ca într-un dicţionar enciclopedic : *repetent* sm pupil remaining for the second year in the same class ; pupil failing to get his remove ; *corigent* sm pupil who has to go in for a second examination (after a nonpass).

În unele cazuri, cînd traducerea engleză redă numai cu aproximaţie sensul cuvîntului romînesc, se foloseşte prescurtarea *aprox.*

Dacă în cazul a numeroase cuvinte care exprimă realităţi istorice azi dispărute din ţara noastră sau din alte ţări se dă şi traducerea lor printr-un echivalent apropiat în limba engleză, de exemplu : *hatman* sm odin 1) hatman, leader of Cossaks, 2) (în Moldova) Minister of War, 3) (în Muntenia) inspector of police ; *agă* sm odin ag(h)a, police prefect ; *pîrcălab* sm ist (primar) chief magistrate of a village etc., în schimb, la alte cuvinte din aceeaşi categorie, mai ales la cele de origine turcă, pentru care cuvîntul respectiv turcesc există şi în limba engleză, explicaţia în limba engleză nu se mai dă : *firman* sn odin firman ; *ienicer* sm ist janissary, janisary ; *imam* sm ima(u)m ; *paşalîc* sn pashalic, pashalik etc. Socotim că, în astfel de cazuri, explicaţiile scurte în limba engleză nu erau de prisos. Ele ar fi uşurat consultarea dicţionarului mai ales de către străinii care, necunoscînd eventual cuvîntul existent în limba engleză, trebuie să facă apel la un dicţionar enciclopedic.

În legătură cu traducerea diferitelor sensuri ale cuvintelor în limba engleză, autorul reuşeşte, după părerea noastră, să găsească în majoritatea cazurilor rezolvarea cea mai justă. Fără îndoială că, la o cercetare foarte minuţioasă, s-ar putea descoperi eventual unele erori şi inadvertenţe care ar trebui corectate sau înlăturate. În această privinţă ne limităm la cîteva observaţii : la cuvîntul *americă* (fel de pînză) se dă traducerea s.f. ,,kind of lew quality cotton fabric", dar s-a omis a se arăta că este vorba de un termen învechit, care astăzi aproape nu se mai foloseşte ; definiţia dată *doinei* în limba engleză, în care se subliniază nota tipic elegiacă, nu este cea mai corectă (v. Gh. Trandafir, LR, nr. 6/1959, p. 82) ; în cazul cuvîntului *ceferist*, credem că al doilea sens redat în limba engleză prin ,,railwayman", adică sensul generic de feroviar nu este cel mai indicat ; cuvîntul *chicinetă* există şi în limba engleză (kitchenette), dar el nu este menţionat ; la traducerea proverbului ,,*interesul poartă fesul*" money makes the mare to go, cuvîntul *to* ar trebui să apară în paranteze, deoarece există în limba engleză ambele forme (p. 446).

Dicţionarul romîn-englez conţine numeroase cuvinte şi expresii din vocabularul social-politic. Fără riscul de a se transforma într-un dicţionar de termeni social-politici, lucrarea ar putea fi încă substanţial îmbogăţită.

De asemenea, dicţionarul cuprinde un mare număr de cuvinte recente cu o foarte largă sferă de circulaţie, de exemplu : *alimentară* (magazin de produse alimentare), *aragaz, aut* (termen sportiv), *scuter, combină* etc. Este evident că această categorie de cuvinte poate fi îmbogăţită în permanenţă, întrucît mereu apar cuvinte noi de acest fel.

Autorul dicţionarului a căutat să redea în limba engleză înţelesurile atît de variate ale unor interjecţii din limba romînă. Este cunoscut faptul că traducerea acestor părţi de vorbire implică adesea numeroase dificultăţi datorită, mai ales, numeroaselor sensuri pe care aceeaşi interjecţie o poate căpăta în funcţie de context. Iată, de exemplu, cum este tradusă interjecţia *aoleu* : 1) (exprimînd durerea, suferinţa) ah ! 2) (exprimînd spaima) ah ! bless me ! oh dear ! 3) (exprimînd surprinderea) ah ! F bless me ! oh my ! sublim(e)y ; 4) (exprimînd regretul) oh ! alack (the day) ! 5) (exprimînd compătimirea) ah ! 6) (exprimînd ameninţarea) ah ! 7) (exprimînd nerăbdarea) chut, oh dear, dear ! 8) (exprimînd reproşul) come !

Semnalăm unele omisiuni de cuvinte şi sensuri cu sferă de circulaţie destul de largă,

aparţinînd diferitelor domenii : *şansonetist(ă), grămătic, a fila* (la jocul de cărţi ; părul), *film* (artistic), *femeie* (de serviciu / cu ziua), *scaun* (electric), *telespectator, a idiliza, factologie* etc.

În cazul *Dicţionarului romîn-englez*, cuvintele romîneşti ca şi traducerea lor în limba engleză sînt date la forma lor de bază, ţinîndu-se seama de unele particularităţi ale limbii engleze cum ar fi numeroasele substantive de gen comun. Din această cauză, formele feminine ale substantivelor romîneşti masculine sînt trecute ca articole separate de dicţionar numai atunci cînd şi în limba engleză există forme speciale feminine.

Pentru motivul indicat anterior şi anume faptul că dicţionarul poate fi folosit şi de străinii care vor să înveţe limba romînă, ar fi fost utilă o prezentare succintă a gramaticii romîne, precum şi unele indicaţii gramaticale în corpul dicţionarului (pluralul substantivelor, flexiuni verbale etc.) aşa cum procedează A. Andrianova şi D. E. Mihalci în dicţionarul romîn-rus.

Normele tehnice lexicografice folosite de autor scot în evidenţă caracteristicile gramaticale şi semantice ale cuvintelor. Cînd acelaşi cuvînt are mai multe semnificaţii şi aparţine unor categorii gramaticale diferite, el apare ca articol separat de dicţionar. Astfel, cuvîntul *a* apare sub forma a opt articole de dicţionar : 1) literă alfabet ; 2) articol hotărît feminin ; 3) articol posesiv ; 4) pronume demonstrativ ; 5) verb auxiliar ; 6) adverb ; 7) prepoziţie ; 8) interjecţie, iar cuvîntul *de* apare sub forma a cinci articole diferite : 1) interjecţie ; 2) prepoziţie ; 3) conjuncţie ; 4) pronume relativ ; 5) adverb.

În ceea ce priveşte aranjamentul alfabetic, autorul foloseşte, după epuizarea sensurilor unui cuvînt, patru grupări :

a) compuşi sau echivalenţi ai compuşilor al căror prim element lexical coincide cu cuvîntul-articol ;

b) compuşi sau echivalenţi ai compuşilor al căror cuvînt-articol este al doilea sau al treilea element lexical ;

c) expresii şi construcţii idiomatice ;

d) proverbe.

În concluzie, se poate afirma că *Dicţionarul romîn-englez* de L. Levîţchi reprezintă o lucrare lexicografică importantă care corespunde necesităţilor actuale. Sîntem convinşi că atît lipsurile, dar mai ales calităţile reale ale dicţionarului vor fi puse într-o lumină mai clară şi prin alte dări de seamă pe care le considerăm necesare. Prin observaţiile şi sugestiile noastre am urmărit numai să stimulăm discuţiile.

Victor Hanea

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1960 PÎNĂ LA 1 MAI 1961

LINGVISTICĂ GENERALĂ

AHMANOVA, O. S. (Moscova), *A propos de la relevance sémiologique des sons du langage*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 311—316.

ANDREEV, N. D., *Traducerea automată și problema limbajului intermediar*, PLM, 1960, p. 140—149.

ASAN, FINUȚA, *Observații cu privire la omonimie*, PLG, II, 1960, p. 113—123.

ASAN, FINUȚA, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 341—348.

BAHNER, WERNER (Leipzig), *Bedeutung und Grenzen der Phonologie. Einige kritische Bemerkungen*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 349—357.

BARHUDAROV, L. S. și KOLȘANSKI, G. V., *În jurul posibilităților traducerii automate*, PLM, 1960, p. 195—204.

BRATCIKOV, I. L., FITIALOV, S. I., ȚEITIN, G. S., *Despre structura dicționarului și despre codificarea informației pentru traducerea automată*, PLM, 1960, p. 96—114.

BUDAGOV, R. A., *Introducere în știința limbii*. Traducere și note de G. Mihăilă, București, Editura științifică, 1961, 514 p.

BUDAGOV, R. A. (Moscova), *Две проблемы изучения порядка слов*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 387—393.

BUYSSENS, ERIC (Bruxelles), *Le structuralisme et l'arbitrarire du signe*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 403—416.

CARABULEA, ELENA, *Despre categoria numeralului*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 417—421.

CÎMPEANU, E., *Concepția stilistică a lui Ch. Bally*, St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 15—25.

COHEN, MARCEL (Paris), *Quelques considérations sur le phénomène des verbes auxiliaires (avec bibliographie pour le français)*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 433—442.

COTEANU, I., *În legătură cu sistemul vocabularului*, PLG, II, 1960, p. 33—47.

COTEANU, I., *К вопросу о систематическом характере семасиологии*, RL, V(1960), nr. 1, p. 5—26.

COTEANU, I., *Note despre esența limbii*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 459—465.

COTEANU, I. și VASILIU, EM., *Conținut și formă în limbă*, PLG, II, 1960, p. 9—18.

DIACONESCU, PAULA, *Омонимия и полисемия*, RL, V(1960), nr. 1, p. 33—51.

DIMITRESCU, FLORICA, *Note asupra interferenței dintre limbi, în cursul achiziției unei limbi noi*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 467—473.

DUNHAM, BARROWS (S.U.A.), *Existențialismul* [cu un subcapitol intitulat *Limba și pasiunile* și un altul, *Arta folosirii greșite a verbului „a fi"*, ambele interesînd lingvistica], PF, 1960, nr. 9, p. 71—91.

FAÇON, NINA, *„Problema limbii" în cultura umanistă*, RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 231—247.

GOLOPENTIA, SANDA și PAVEL, TOMA, *Statistica și stilurile limbii*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 58—65.

GRAUR, AL., *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, [București] Editura Academiei R.P.R., 1960, 515 p.

GRAUR, ACAD. AL., *Aspecte ale luptei între nou și vechi în limbă*, PLG, II, 1960, p. 21—30.

GRAUR, ACAD. AL., *V. I. Lenin și problemele lingvisticii*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 169—178. [Articolul apare, cu unele modificări, și în volumul *90 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin. Studii și comunicări*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 77—85].

GRAUR, ACAD. AL., [Răspuns la ancheta: *Oameni de știință despre însemnătatea materialismului dialectic și istoric pentru avîntul cercetărilor științifice (în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.)*] CF, VII (1960), nr. 5, p. 132 — 135.

GUȚU-ROMALO, V., *Stabilirea datei de separație a aromînei de dacoromînă cu ajutorul glotocronologiei*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 573—584.

IAGLOM, I. M., DOBRUȘIN, R. L. și IAGLOM A. M., *Teoria informației și lingvistica*, An.RSMat., XIV(1960), nr. 3, p. 27—42.

IORDAN, ACAD. IORGU, *Despre inovație în limbă*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 519—526.

IORDAN, IORGU, *L'essor des études de linguistique dans la République Populaire Roumaine après le 23 Août 1944*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 133—145.

IVANOV, V. V., *Problemele lingvistice ale creării unei limbi pentru o mașină informațională*, PLM, 1960, p. 122—139.

JACQUIER, HENRY, *Noțiunea de „limbă analitică" și problema valorii tipurilor de limbi*, Bul. BB, Seria: Științe sociale, I(1956), nr. 1—2, p. 265—271.

KOLȘANSKI, G. V., *În ce constă deosebirea dintre sistemele de semne*, PF, 1960, nr. 5, p. 156—163.

KULAGHINA, O. S., *Descrierea operațională a algoritmelor de traducere*, PLM, 1960, p. 150—185.

LEIKINA, B. M., *Prima etapă a analizei independente a structurii propoziției simple în limba engleză*, PLM, 1960, p. 205—209.

LEKOMTEV, I. K., *Structura codului și clasificarea propozițiilor simple*, PLM, 1960, p. 115—121.

LEONTIEV, A. N. și LEONTIEV, A. A. (Moscova), *Cu privire la problema „sistemului lingvistic individual"*, RPsih., VI(1960), nr. 4, p. 7—19.

LOMTEV, T. P., *Despre natura semnificației semnului lingvistic*, PF, 1960, nr. 7, p. 146—152.

MACREA, D., *Aplicarea marxism-leninismului în lingvistica românească*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 9—23.

MACREA, D., *Cîteva precizări în problema raporturilor dintre limbă și dialect*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 189—195.

MARCUS, S., *Legi cantitative în limbă*, GMat.B, XI(1960), nr. 4, p. 199—208.

MARCUS, S., *Limbă, informație și coduri*, GMat.B, XI(1960), nr. 7, p. 388—398.

MARCUS, S., *Traducerea dintr-o limbă în alta, cu mașina electronică de calcul*, GMat.B, XII(1961), nr. 3, p. 133—139.

MARCUS, S., *Unele semnificații ale lingvisticii matematice*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 3—13.

MARCUS, S. și VASILIU, EM., *Matematică și fonologie. Teoria grafelor și consonantismul limbii române*, FD, III, 1961, p. 15—54.

MARCUS, S. et VASILIU, EM., *Mathématiques et phonologie. La théorie des graphes et le consonantisme de la langue roumaine. I*, Revue de mathématiques, V(1960), nr. 2, p. 319—340; *II*, nr. 3—4, p. 681—703.

MICLĂU, P., *Raportul dintre negarea negației și saltul calitativ în limbă*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 571—579.

MICLĂU, PAUL, *Scriitorii și evoluția limbii*, PLG, II, 1960, p. 79—110.

MOISIL, ACAD. GR. C., *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 7—24.

MOISIL, GR., *Вопросы машинного перевода Спряжение глаголов в письменном румынском языке*, RL, V(1960), nr. 2, p. 187—207.

MOLOȘNAIA, T. N., PURTO, V. A., REVZIN, I. I., ROZENTVEIG, V. I., *Cîteva probleme lingvistice ale traducerii automate*, PLM, 1960, p. 84—95.

PETROVICI, ACAD. E., *Concepția algebrică a sistemului fonologic la glosematiști*, St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 7—11.

PETROVICI, ACAD. EMIL, *Perspective în lingvistică*, T, IV(1960), nr. 25 (177), p. 6.

PISANI, VITTORE (Milano), *Über Volksetymologie*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 633—643.

POALELUNGI, GH., *Sinonimia gramaticală*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 645—656.

POTTIER, BERNARD (Strasbourg), *L',,objet direct prépositionnel''; faits et théories*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 673—676.

PUFAN, C., *Unele particularități psihologice ale limbajului interior la surdo-mutul în curs de demutizare*, RPsih., V(1959), nr. 4, p. 113—125.

RICKEN, U. (Leipzig), *Observații asupra onomasiologiei*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 3—23.

RIZESCU, I., *Note asupra sistemului limbii. (Elemente de sistem în lexic)*, PLG, II, 1960, p. 49—62.

ROCERIC, ALEXANDRA, *Cu privire la aplicarea metodei statistice în studiul vocabularului*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 14—22.

ROSETTI, ACAD. AL., *Ce este lingvistica matematică?*, C, 1960, nr. 47(736), p. 7.

ROSETTI, ACAD. AL., *Chestiuni de metodă*, FD, III, 1961, p. 63—65.

ROSETTI, ACAD. AL., [Răspuns la ancheta: *Oameni de știință despre însemnătatea materialismului dialectic și istoric pentru avîntul cercetărilor științifice (în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.)*] CF, VII(1960) nr. 5, p. 135—136. [Referitor la lingvistică, vezi și concluziile la anchetă ale redacției, p. 138].

SALA, MARIUS, *Asupra metaforei reciproce*, FD, III, 1961, p. 203—208.

SALA, M., *Sur les métaphores réciproques*, RL, V (1960), nr. 2, p. 311—317.

SECHE, LUIZA, *În jurul categoriei numeralului*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 63—70.

SEIDEL, EUGEN (Berlin), *Zum Form-Inhalt Problem*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 719—721.

SEIDEL-SLOTTY, INGEBORG (Berlin), *Am Rande notiert, den Kern getroffen. Linguistische Anregungen aus Lenins philosophischen Nachlass*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 723—731.

SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Aspecte ale relațiilor dintre gîndire și limbaj în însușirea structurii gramaticale de către copilul antepreșcolar (2—3 ani)*, RPsih., VI(1960), nr. 2, p. 43—61.

SLAMA-CAZACU, T., *Limbajul ca instrument de comunicare între copiii mici (2—3 ani)*, RPsih., V(1959), nr. 1, p. 69—92.

SLAVE, ELENA, *Expresiv și afectiv*, PLG, II, 1960, p. 65—76.

SLAVE, E., *Rolul de uniformizare al analogiei*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 733—739.

STATI, SORIN, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 25—30.

STATI, SORIN, *Omonimia în sistemul morfologic*, PLG, II, 1960, p. 125—140.

STATI, S., *Омонимия в морфологической системе*, RL, V (1960), nr. 2, p. 257—272.

STEBLIN-KAMENSKI, M. I., *Importanța traducerii automate pentru lingvistică*, PLM, 1960, p. 79—83.

ȘAUMIAN, S. K., *Problemele lingvistice ale ciberneticii și lingvistica structurală*, PF, 1960, nr. 9, p. 135—145.

ȘCHIOPU, URSULA, *Cîteva aspecte ale dezvoltării limbajului în perioadele timpurii ale ontogenezei*, RPsih., VI (1960), nr. 1, p. 71—84.

ȘUTEU, VALERIU, *Bemerkungen zur Häufigkeit der Wörter in den Werken einiger rumänischer Schriftsteller*, RL, V (1960), nr. 1, p. 109—134.

TROST, PAVEL (Praga), *Deux notes de théorie*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 765—767.

TRNKA, BOHUMIL (Praga), *Autonomous and syntagmatic Words*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 761—763.

VANT, FELICIA, *Cîteva probleme de lingvistică și gnoseologie la filozofii epicurieni*, SC, II, 1960, p. 171—184.

VASILIU, EM., *Cîteva probleme de lingvistică în lumina leninismului*, LR, IX (1960), nr. 2, p. 3—8.

VASILIU, EM., *„Langue", „parole", stratification* [în l. engl.], RL, V (1960), nr. 1, p. 27—32.

VASILIU, EM., *Metode de analiză în lingvistica modernă*, LR, IX (1960), nr. 6, p. 20—29.

VASCENCO, VICTOR, *F. F. Fortunatov și lucrarea sa „Lingvistica comparată"*, LR, IX (1960), nr. 6, p. 30—39.

WALD, LUCIA, *Observații cu privire la legea negării negației în limbă*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 775—781.

WALD, LUCIA, *Structuralismul*, PLG, II, 1960, p. 143—171.

ZINDER, L. R., *Despre probabilitatea lingvistică*, PLM, 1960, p. 186—194.

ZINOVIEV, A. A. și REVZIN, I. I., *Modelul logic ca mijloc al investigației științifice*, PF, 1960, nr. 1, p. 101—114.

ZVEGHINTEV, V. A. (Moscova), *Об основной и предельной единице семасиологического уровня языка*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 803—809.

* * * *Tezele consfătuirii de lingvistică matematică, 15—21 aprilie 1959, Leningrad*, PLM, 1960, p. 3—78.

Probleme de lingvistică generală, vol. II, [București] Editura Academiei R.P.R., 1960, 173 p.

Probleme de lingvistică matematică. Traduceri din literatura sovietică de specialitate, București, 1960 [editat de Institutul de studii romîno-sovietic].

Recenzii

BARBOSA, O., *Rolul contextului în limbaj* [recenzia cărții: Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, Editura științifică, 1959]—CF, VII (1960), nr. 4, p. 279—286.

BOTEZ, C. I., Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, Editura științifică, 1959 — RPsih., VI (1960), nr. 1, p. 160—162.

COSTESCU, SANDA, D. B. Elkonin, *Развитие речи в дошкольном возрасте* [Dezvoltarea limbajului la vîrsta preșcolară], Moscova, 1958 — RPsih., VI (1960), nr. 1, p. 153—155.

DAMIAN, L., N. I. Jinkin, *Механизмы речи*, Moscova, 1958 — RPsih., VI (1960), nr. 2, p. 112—114.

MITRAN, MIRCEA și STATI, SORIN, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, 176 p. — LR, IX (1960), nr. 2, p. 100—105.

NICULESCU, AL., Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, București, Editura Academiei R.P.R., 1957, 510 p. — SCL, XI (1960), nr. 1, p. 145—147.

OTOBÎCU, C. şi RUDEANU V., Julio Casares, *Introducción a la lexicografia moderna*, Madrid, 1950, *Введение в современную графию*, Moscova, 1958, 354 p. — LR, IX (1960), nr. 4, p. 88—93.

RUDEANU, VADIM, *Traducerea automată şi unele probleme lingvistice în discuţia specialiştilor sovietici*, LR, X (1961), nr. 1, p. 84—91.

SLAMA-CAZACU, TATIANA, Karel Ohnesorg, *Druhá fonetická studie o dětskě řeči*, Brno, 1959, 163 p. — SCL, XI (1960), nr. 2, p. 294—295.

VASILIU, EM., A. Rosetti, *Sur la théorie de la syllabe*, Mouton & C°, 's Gravenhagē, 1959, 30 [+ 2] p. — SCL, XI (1960), nr. 4, p. 963—965.

VASILIU, EM., Daniel Jones, *The History and Meaning of the Term „Phoneme"*, Supplement to Le maître phonétique, July-December, 1957; 20 p. — SCL, XI (1960), nr. 4, p. 978—981.

VRACIU, A., Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti. Editura ştiinţifică, 1959 — SC.Şt.(Iaşi), XI (1960), fasc. 1, p. 138—148.

WALD, HENRI, *Un amplu tratat de lingvistică generală* [Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1960] — CF, VII (1960), nr. 6, p. 180—186.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

DAN, MIHAIL, *Elemente progresiste în opera lui Ioan Bogdan*, AIIC, I—II (1958—1959), p. 199—215.

DUMITRAŞCU, POMPILIU, *In memoriam Ştefan Paşca*, St. UBB, III (1958), fasc. 1, Philologia, p. 201—202.

HANES, PETRE, *Gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu*, LL, IV, 1960, p. 75—91.

KELEMEN BÉLA, *Emil Petrovici akadémikus hatvan éves* [Acad. Emil Petrovici la 60 de ani], NIK, III (1959), nr. 1—4, p. 127—130.

LASCU, N., [In memoriam] *Ştefan Bezdechi*, St. UBB, III (1958), fasc. 1, Philologia, p. 205—206.

MĂNUCĂ, DAN, *Gramatica manuscrisă a comisului Ionică Tăutu*, SCŞt. (Iaşi), X (1959), fasc. 1—2, p. 140—144.

PERVAIN, EL., *Gheorghe Barit şi chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 101—105.

PERVAIN, IOSIF, *Dimitrie Eustatievici* [Despre *Gramatica românească* a acestuia, v. p. 30—33, 41—46], St. UBB III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 27—46.

PERVAIN, I., *Ianache Văcărescu, lexicograf*, T, IV (1960), nr. 10 (162), p. 10.

SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei române. III.* (De *la 1826 pînă la 1870* : **B.** *Alte dicţionare bilingve şi dicţionarele poliglote*), LR, IX(1960), nr. 2, p. 78—89.

SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei române. IV.* (*De la 1826 pînă la 1870* : **C.** *Dicţionarele unilingve*), LR, IX(1960), nr. 4, p. 66—75.

SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei române* [V. De la 1826 pînă la 1870 : **D.** Dicţionarele de neologisme], LR, X(1961), nr. 1, p. 58—67.

STÎNGACIU, ELENA, *Prefaţa la Lexiconul româneşc-nemţesc* [al lui Ioan Budai Deleanu], LR, IX(1960), nr. 2, p. 35—46.

***, *Lucrările academicianului Alexandru Graur*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 815—834 şi SC, II, 1960.

Recenzii

IORDAN, IORGU, D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, București, Editura științifică, 1959, 233 p. — LR, IX(1960), nr. 5, p. 96—101.

MUNTEANU, GEORGE, *Spre alcătuirea unei istorii a lingvisticii și filologiei romînești* [Rec. la: D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, Editura științifică, 1959]—St., XI(1960), nr. 1, p. 77—80.

DIALECTOLOGIE

ARVINTE, V., URSU, N. A., ANDRIESCU, AL., *Terminologia profesională în regiunea viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin" de la Bicaz*, Anale Cuza, Științe soc., V(1959), p. 63—114.

CARAGIU-MARIOȚEANU, MATILDA, *Contribuții la cunoașterea istroromînei (pe marginea unor texte recent apărute)*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 423—427.

GHETIE, ION, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromîne*, FD, III, 1961, p. 151—174.

IFTINCHI, GHEORGHE, *Graiul din Frătăuții-Vechi (raionul Rădăuți, regiunea Suceava)*, LR, IX (1960), nr. 3, p. 71—83.

RUSU, GR. și STAN, I., *Noul atlas lingvistic romîn*, T, IV(1960), nr. 1(153), p. 8.

RUSU, VALERIU, *Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței*, FD, III, 1961, p. 191—200.

TODORAN, ROMULUS, *Material dialectal. II. Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, Mat. dial., I, 1960, p. 31—126.

Recenzii

BLÉDY GÉZA, *A Román Nyelvatlasz új sorozata* [Seria nouă a ALR] — NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 117—119.

BOGDAN, GEORGE C., *Studii despre caraşoveni.* [Rec. la: P. C. Popescu și G. Cocora Tietz, *Numiri populare de plante la caraşovenii din Banat*] — SB, XI(1960), nr. 2, p. 79—80.

CARAGIU-MARIOȚEANU, MATILDA, Traian Cantemir, *Texte istroromîne*, Editura Academiei R.P.R. 1959 — LR, IX (1960), nr. 3, p. 95—100.

IONAȘCU, E., Traian Cantemir, *Texte istroromîne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, 189 p. — LR, IX(1960), nr. 2, p. 110—112.

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

AVRAM, ANDREI, *Cercetări asupra sonorității în limba romînă*, [București] Editura Academiei R.P.R., [1961] 168 p.

AVRAM, ANDREI, *Asupra corelațiilor consonantice de nazalitate*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 855—862.

AVRAM, ANDREI, *Bibliografia fonologică românească. I. Pînă în 1958*, FD, III, 1961, p. 211—231.

AVRAM, ANDREI, *Cîteva probleme de fonetică în legătură cu abecedarul*, GÎ, XIII(1961), nr. 603, p. 4.

AVRAM, ANDREI, *Neutralizarea și alternanțele fonologice*, FD, III, 1961, p. 7—12.

AVRAM, ANDREI, *Neutralization and phonological alternations*, RL, V (1960), nr. 2, p. 273—278.

AVRAM, ANDREI, *Simpozionul consacrat metodelor de analiză spectrală a sunetelor vorbirii (Moscova, 1—4 decembrie 1959)*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 127—130.

BARA, STERE, *Unele contribuții la metodica tratării logonevrozei școlarului*, R Psih., VI(1960), nr. 1, p. 105—114.

GRAUR, ACAD. AL., *Observații asupra sinerezei în românește*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 845—849

HAMP, ERIC P. (Universitatea din Chicago), *Consoanele românești și metodologia fonologică*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 171—175.

IONAȘCU, AL., *Din nou despre evoluția vocalelor accentuate* **e** *și* **o** *în poziția* **ă**, **e**, SCL, X(1959), nr. 4, p. 587—590.

NEIESCU, P., *Один из вопросов исторической фонетики. Происхождение „конечного* **и**" *в румынском языке*, RL, V(1960), nr. 1, p. 71—90.

PĂTRUT, I., *Morphologie und Phonologie. Über die weichen konsonantischen Phoneme des Rumänischen*, RL, V(1960), nr. 2, p. 279—283.

PĂTRUT, I., *Probleme de fonetică și nofologie. III. În legătură cu* **i̯** *și* **u̯** *în limba română*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 43—48.

PETROVICI, E., *Considerații fonologice asupra rimelor „geometrice" și „aproximative" în poezia românească*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 197—199.

PETROVICI, ACAD. EMIL, *Distincția fonologică între trei varietăți de* **n** *și* **l** *— nedezați, dezați și palatali — în limba română și în slavă*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 118—126.

PETROVICI, ACAD. E., *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*, FD, III, 1961, p. 57—61.

PETROVICI, E., *Absolute Formen und Sandhi-Formen in gewöhnlicher Schrift und in phonetischer Transkription*, RL, V(1960), nr. 2, p. 251—256.

PETROVICI, E., *Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 31—40.

PETROVICI, E., *La „dépalatalisation" des consonnes devant* **e** *en Valachie, au sud-est de la Transylvanie et dans le dialecte istro-roumain*, RL, V(1960), nr. 1, p. 53—65.

PETROVICI, E., *Pe marginea observațiilor lui E. P. Hamp asupra interpretării fonologice a consoanelor românești*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 177—188.

ROSETTI, ACAD. AL., *Despre palatalizarea labialelor în limba română*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 189—193.

ROSETTI, ACAD. AL., *Pentru o fonologie a limbii române vechi*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 689—690.

ROSETTI, A., *Еще раз о „конечном" и в румынском языке*, RL, V(1960), nr. 1, p. 67—69.

RUSU, GR., *Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 61—70.

RUSU GR. și SFÎRLEA, LIDIA, *Сосуществование нескольких фономорфологических систем в областном говоре (Долина Себеша)*, RL, V(1960), nr. 2, p. 285—310.

RUSU VALERIU, *În legătură cu* **-u** *în limba română (originea ariei din sud-estul teritoriului lingvistic dacoromînesc)*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 259—266.

STAN, I., *Observații asupra evoluției* **ń** > **i̯** *în limba română*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 49—57.

STĂNICĂ, ILIE, *Unele probleme privind citirea labială de către copiii surdo-muți a consoanelor velare, laringale și a consoanelor cu mișcări articulatorii externe asemănătoare*, RPed., X(1961), nr. 2, p. 40—50.

ȘUTEU, V. și ABĂLAȘEI G., *Nouveaux moyens de recherche dans le domaine de la phonétique expérimentale*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 235—242.

TURCUȘ, I., *Despre fiziologia și tratamentul lui* r *în limba romînă și despre unele forme verbale dialectale. Observații la opera lui A. Philippide, „Originea romînilor", vol. II*, Iași, 1927, SCȘt. (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 149—156.

VASILIU, EM., *Grupuri fonematice la jonctura prefixelor în limba romînă*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 865—869.

ZDRENGHEA, M., *Quelques considérations sur l'évolution du système vocalique de la langue roumaine.* RL, V(1960), nr. 1, p. 91—99.

Fonetică și dialectologie, III [București], Editura Academiei R.P.R., 1961, 246 p.

Recenzii

BALÁZS LÁZSLÓ, *Fonetică și dialectologie, I* — NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 142—145.

BORDEIANU, M., *Fonetică și dialectologie, vol. I*, Editura Academiei R.P.R., 1958 — SCȘt. (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 204—207.

V.R., *Din activitatea secției de fonetică și dialectologie în anul 1960*, FD, III, 1961, p. 234—235.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

Gramatică

CIOBANU, FULVIA și POPESCU-MARIN, MAGDALENA, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în Gramatica limbii romîne*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 3—9.

MAŃCZAK, WITOLD (Cracovia), *În legătură cu proiectul pentru ediția a II-a a Gramaticii limbii romîne*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 9—13.

Morfologie

CANARACHE, ANA, *Verbe defective în limba romînă*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 10—20.

CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, RITA, *Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 89—101.

CHITIMIA, ION C., *Личный род в польском и румынском языках*, RL, V(1960), nr. 1, p. 147—160.

COTEANU, I., v *mobil de la auxiliarul viitorului bănățean*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 851—853.

DIACONESCU, PAULA, *Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate în limba romînă*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 227—232.

DRAGOMIRESCU, GH. N., *Adverbul și determinarea adverbială în limba romînă*, LR, IX (1960), nr. 4, p. 33—40.

GOGA, N., *Despre substantivele concrete și abstracte*, St. UBB, IV (1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 169—176.

GRAUR, ACAD, AL., *Desinența pluralului la neutrele românești*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 269—273.

GRAUR, A., *La désinence des pluriels neutres en roumain*, RL, V(1960), nr. 2, p. 245—249.

GUȚU-ROMALO, VALERIA, *Semiauxiliare de aspect?* LR, X(1961), nr. 1, p. 3—15.

ONU, LIVIU, *Modificarea condiționată a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor. (O inovație în structura morfologică a limbii romîne)*, SCL, XI (1960), nr. 1, p. 33—57.

RIZESCU, I., *Observații asupra adverbelor predicative din limba romînă*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 683—687.

VASILIU, EM., *Observații asupra categoriei genului în limba romînă*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 769—770.

VASILIU, LAURA, *Note pentru definiția prepoziției*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 771—773.
ZDRENGHEA, MIRCEA, *Este vocativul un caz?* SCL, XI(1960), nr. 3, p. 797—801.
ZDRENGHEA, M., **Un, o** — *articol, numeral, pronume*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 37—39.

Sintaxă

AVRAM, MIOARA, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, [București] Editura Academiei R.P.R., 1960, 273 p.
DIACONESCU ION, *Complementul calității*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 14—18.
DIMITRESCU, FLORICA, *Observații asupra construcției paratactice românești și ș'*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 883—886.
DRAGOMIRESCU, GH. N., *Structura gramaticală și stilistică a coordonatei cauzale* (fragment), LL, IV, 1960, p. 39—63.
GABREA, MARIA, *Atributiva circumstanțială*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 24—32.
GOLOPENȚIA, SANDA, *Despre o variantă a vorbirii indirecte*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 593—596.
GUȚU-ROMALO, V., *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 485—493.
HOŘEJŠÍ, VLADIMIR (Praga), *Cazul direct și sintaxa lui în limba română*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 495—503.
IONAȘCU, AL., *Cu privire la construcția comparativă în limba română*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 513—517.

Vocabular

ASAN, FINUȚA, *Etimologii* [Mimant, mimetiza, mimodramatic, mîncilean], LR, X(1961), nr. 1, p. 25—26.
ASAN, FINUȚA, *Prefixul* **a-** < *lat.* **ad-**, SFC, II, 1960, p. 3—15.
AVRAM, MIOARA, *Sufixele românești —îlă masculin și -îlă/îlă feminin*, SFC, II, 1960, p. 149—178.
BADEA, AURORA, [Glosar: Regiunea Maramureș, raionul Șomcuta Mare] *Comuna Hideaga*, Lexic reg., 1960, p. 23.
BILȚIU-DĂNCUȘ, TITUS, [Glosar: Regiunea Maramureș, raionul Sighet] *Comunele: Breb, Crăcești*, Lexic reg., 1960, p. 13—15.
BORDEIANU, MIHAI, *Note lexicale*, SCȘt. (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 156—159.
BRÎNCUȘ, GR., [Glosar regional] *Regiunea Oltenia (raionul Tîrgu-Jiu, comuna Peștișani)*, LR, X(1961), nr. 1, p. 22—23.
BUCUR, D., [Glosar: regiunea Brașov] *Raionul Rupea, comuna Crihalma*, Lexic reg., 1960, p. 95—96.
BULGĂR, GH., *Despre locuțiunile românești de tipul*: pe alese, de mînecate, pe nevăzute, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 395—401.
BULGĂR, GH., *Prefixul* **re-** (**ră-**), SFC, II, 1960, p. 67—78.
BULGĂR, GH., [Glosar:] *Regiunea Baia Mare* [Maramureș], *raionul Carei, comuna Sanislău*, Lexic reg., 1960, p. 7—10.
BURNEI, ALEXANDRA, *Etimologii* [mărin și mărină (mărini)], LR, IX(1960), nr. 6, p. 43—44.
BUZI, ANA, *Sufixul* **-cios** [**-(ă)cios, -(i)cios, -(în)cios**], SFC, II, 1960, p. 125—128.
CANARACHE, ANA, *Cîteva nume de culori și nuanțe în limba română*, LR, X(1961), nr. 1, p. 16—20.
CANARACHE, ANA, *O expresie populară: „Unde (și-) a înțărcat dracul copiii"*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 41—42.
CANARACHE, ANA, *Prefixele* **ante-** *și* **anti-**, SFC, II, 1960, p. 17—23.

CANTEMIR, TR., [Glosar :] *Regiunea Piteşti* [Argeş], *Rîmnicu Vîlcea*, Lexic reg., 1960, p. 74—88.

CARABULEA, ELENA, *Sufixul* **-u** (**ă**), SFC, II, 1960, p. 199—212.

CIAUŞANU, G. F. şi SFÎRLEA, LIDIA, *Glosar de cuvinte regionale din Vîlcea*, Mat. dial., I, 1960, p. 221—238.

CIOBANU, ELENA, *Sufixul* **-eală**, SFC, II, 1960, p. 129—138.

CIOBANU, FULVIA, *Originea cuvîntului* lehamite, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 429—432.

CUCIUREANU, ŞT., *Italienismе la Petru Maior*, SCŞt. (Iaşi), X(1960), fasc. 1—2, p. 53—66.

DĂNĂILĂ, I., *Sufixul* **-ard**, SFC, II, 1960, p. 117—123.

DĂNĂILĂ, I., *Sufixul* **-mente** *în limba română*, SFC, II, 1960, p. 185—198.

DĂRÎNGĂ, V. şi PARFENE, C., [Glosar :] *Regiunea Timişoara* [Banat], *raionul Lipova, comuna Fibiş*, Lexic reg., 1960, p. 119—120.

DONIGA, VASILE T., [Glosar : regiunea Maramureş, raionul Şomcuta Mare]. *Comunele : Firiza, Lăpuşel, Mocira, Tăuţii-Măgheruş*, Lexic reg., 1960, p. 17—23.

DRAGOŞ, EUGENIA, [Glosar : regiunea Maramureş] *Raionul Şomcuta Mare, Baia Mare*, Lexic reg., 1960, p. 16—17.

DRIMBA, VLADIMIR, *Contribuţii lexicologice*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 21—26.

DUMITRAŞCU, N. I., [Glosar : regiunea Oltenia] *Raionul Băileşti, comuna Boureni*, Lexic reg., 1960, p. 27—33.

DUMITRESCU-BISTRIŢA, GH. N., [Glosar : regiunea Oltenia] *Raionul Turnu Severin, comuna Bistriţa*, Lexic reg., 1960, p. 47—51.

FISCHER, I., *Note de lingvistică şi de filologie* [O etimologie populară : *sceneţă*], SCŞt. (Iaşi), XI (1960), fasc. 1, p. 98—100.

GEORGESCU, PETRE, [Glosar regional] *Regiunea Bucureşti (raionul Roşiorii de Vede, comunele Scrioaştea, Socet, Bălţaţi şi Drăgăneşti)*, LR, X(1961), nr. 1, p. 23—24.

GRADEA, PIA, *O culegere de cuvinte bănăţene*, Mat. dial., I, 1960, p. 129—141.

HANES, GH., *Sufixele adverbiale* **-eşte** *şi* **-iceşte**, SFC, II, 1960, p. 139—147.

HOMORODEAN, M., *Cu privire la sinonimia dintre* pisc *şi* grui, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 105—124.

HOMORODEAN, M., *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*, Mat. dial., I, 1960, p. 241—272.

HRISTEA, TH., *Probleme de etimologie în „Dicţionarul limbii române moderne"*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 235—255.

HRISTEA, TH., *Substantive postverbale*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 505—511.

ILIEŞIU, VICTOR, [Glosar : regiunea Maramureş, raionul Sighet] *Comuna Săpînţa*, Lexic reg., 1960, p. 15—16.

ILIEŞIU, VICTOR, [Glosar : regiunea Maramureş, raionul Şomcuta Mare] *Comunele : Şomcuta Mare, Bucium, Chiuzbaia, Hideaga*, Lexic reg., 1960, p. 24—25.

INDREA, AL., *Glosar regional din satul Someş-Guruslău, regiunea Cluj*, Mat. dial., I, 1960, p. 203—218.

IORDAN, ACAD. IORGU, *Sufixul românesc* **-iv**, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 179—187.

ISTRATE, GAVRIL, *Incontinuu*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 527—532.

KELEMEN BÉLA, *Note lexicale. Pe marginea lexicului unei cărţi de cîntece româneşti din secolul al XVIII-lea*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 545—548.

KELEMEN BÉLA, *Az új román-magyar nagyszótár szerkesztésének legfontosabb elvi és gyakorlati szempontjai* [Principiile fundamentale ale redactării noului dicţionar român-maghiar], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 33—47.

KIS EMESE, *Cu privire la terminaţia* **-ă** *a substantivelor româneşti de origine maghiară*, St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 145—152.

LEVIȚCHI, LEON, *Dicționar romîn-englez*, București, Editura științifică, 1960, 1170 p.

LUPU-BABEI, P., *Termeni marinărești*, LR, X(1961), nr. 1, p. 31—32.

MARCU, TRAIAN, *Glosar dialectal din comuna Deda, raionul Toplița, regiunea Mureș-Autonomă Maghiară*, Mat. dial., I, 1960, p. 145—199.

MARIN, GETA, *Contribuții lexicologice* [bocanci], LR, IX(1960), nr. 6, p. 44—46.

MARMELIUC, D., *Etimologii* [mușcăplí, mútină, mutuzuí, motúz, rosturgat, mut,-ă s.m. și f.], LR, IX(1960), nr. 5, p. 43—46.

MĂRUȚĂ, TOMA, [Glosar : regiunea Oltenia] *Raionul Tîrgu Jiu, satul Suseni*, Lexic reg., 1960, p. 44—47.

MIHUȚ, I., *Glosar regional. Regiunea Crișana (raionul Gurahonț, comuna Chisindia)*, LR, X(1961), nr. 1, p. 20—21.

MUNTEAN, GEORGE, [Glosar :] *Regiunea Suceava, raionul Rădăuți, comunele : Bilca, Frătăuții Noi, Frătăuții Vechi, Gălănești, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus*, Lexic reg., 1960, p. 97—112.

MUNTEAN, GEORGE, [Glosar : regiunea Suceava, raionul Rădăuți] *Comunele : Bilca, Brodina, Horodnicu, Marginea, Sucevița*, Lexic reg., 1960, p. 112—116.

MUNTEAN, GEORGE, [Glosar : regiunea Suceava, raionul Rădăuți] *Comunele : Voitinel, Volovăț, Ulma*, Lexic reg., 1960, p. 116—118.

NICULESCU, AL., *Contribuții lexicale. Din vocabularul limbii romîne în secolul al XIX-lea*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 581—592.

OCHEȘEANU, RODICA, *Contra-*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 593—601.

OCHEȘEANU, RODICA, *Prefixul* **stră-**, SFC, II, 1960, p. 79—85.

OȘIANU, FELICIA, [Glosar : regiunea Maramureș] *Raionul Sighet, comunele : Berbești, Breb, Budești, Călinești, Deseși*, Lexic reg., 1960, p. 11—13.

PARFENE, C., [Glosar :] *Regiunea Iași, raionul Vaslui, comuna Bogdana*, Lexic reg., 1960, p. 59—63.

PARFENE, LILIANA, [Glosar : regiunea Iași, raionul Vaslui] *Satul Mărășeni*, Lexic reg., 1960, p. 63—64.

PIETREANU, MARIETA, *Sufixul* **-an**, SFC, II, 1960, p. 93—100.

POPESCU, MAGDALENA, *Nume de locuitori derivate de la teme străine*, SFC, II, 1960, p. 213—224.

POPESCU-MARIN, MAGDALENA, *Sufixul substantival* **-ată**, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 669—671.

POTORAN, EUGEN, [Glosar : regiunea Crișana] *Raionul Oradea, comuna Girișu de Criș*, Lexic reg., 1960, p. 67—73.

PREDA, LUCA, [Glosar : regiunea Oltenia] *Raionul Gura Jiului, comunele : Brabeți, Dăbuleni, Mîrșani*, Lexic reg., 1960, p. 33—44.

RIZESCU, I., *Prefixul* **con-** (**co-**, **com-**), SFC, II, 1960, p. 25—36.

RUDEANU, VADIM, *Prefixul* **trans-** *în limba romînă*, SFC, II, 1960, p. 87—92.

RUDEANU, VADIM, Sufixele **-anie** *și* **-enie** *în limba romînă*, SFC, II, 1960, p. 101—106.

RUSU, GR., *Glosar dialectal din comuna Șieu Măgheruș, raionul Bistrița, reg. Cluj*, Mat. dial., I. 1960, p. 275—290.

RUSU, VALERIU, *Formules d'interpellation en roumain*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 243—253.

SALA, MARIUS, *Cu privire la terminologia marinărească*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 27—33.

SECHE, LUIZA, *Sufixele* **-(a/e)nt** ; **-(a/e)nță**, SFC, II, 1960, p. 107—116.

SECHE, LUIZA, *Sufixul* **-iadă**, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 715—718.

SECHE, MIRCEA, *Etimologii* [meriá, merinână, mérne, mierlésc, mighití, mijgurá, mijgái, mijoní], LR, IX(1960), nr. 6, p. 40—43.

STĂNESCU, PETRE, *Glosar regional, regiunea Craiova (raioanele Caracal, Turnu Severin), regiunea Timişoara (raionul Timişoara), regiunea Cluj (raionul Dej)*, LR, IX (1960), nr. 2, p. 19—21.

STÎNGACIU, ELENA, *Glosar regional, regiunea Craiova, raionul Turnu Severin, comuna Severineşti*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 34—36.

ŞERBAN-CORNILĂ, G., [Glosar:] *Regiunea Braşov, raionul Făgăraş, Comuna Lisa*, Lexic reg., 1960, p. 89—95.

ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, Z., *Etimologii* [geamblac, muşcată, muşteţ, muşcăţică, muştă, muşurlui muşuli, muşcăpli], LR, IX(1960), nr. 5, p. 40—43.

ŞUTEU, FLORA, *Prefixul* **în-/ in-**, SFC, II , 1960, p. 37—65.

TAMÁS LAJOS, *A román* **hămúş, amúş** *és családja* [Cuvîntul romînesc *hămuş, amuş* şi familia lui], NIK, II (1958), nr. 1—4, p. 59—61.

TAMÁS LAJOS (Budapesta), *Über den Ursprung von rum.* **hîrzie, hîrşie**, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 751—753.

TEODORESCU, VASILE, *Note lexicologice din domeniul sportului*, LR, X(1961), nr. 1, p. 27—30.

TODORAN, R., *Despre neologismele terminate în* **-ie**, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 211—213.

TODORAN, ROMULUS, *Material dialectal. I. Din însemnările lexicografice ale lui I. Micu Moldovanu*, Mat. dial., I, 1960, p. 11—28.

TRANDAFIR, GH., [Glosar: regiunea Oltenia] *Raionul Vînju Mare, comuna Broscari*, Lexic reg., 1960, p. 51—58.

URSU, DESPINA, *Din istoria terminologiei romîneşti privitoare la teatru. Act, comedie, dramă, personaj, scenă, tragedie*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 71—77.

URSU, DESPINA, *Din istoria terminologiei romîneşti privitoare la teatru (II)*, SCŞt. (Iaşi), XI (1960), fasc. 1, p. 89—100.

VASILIU, LAURA, *Sufixul* **-(i)on-**, SFC, II, 1960, p. 179—184.

WITTOCH, ZDENĚK (Praga), *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées; le type, la gamme, la série, la voyelle-type*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 783—796.

[COLECTIV:] Elevii claselor a X-a şi a XI-a ai Şcolii medii din Balş, sub controlul prof. GH. TRANDAFIR, [Glosar:] *Regiunea Craiova, raionul Balş, diferite localităţi*, Lexic reg., 1960, p. 26—27.

[COLECTIV:] Secţia de filologie a filialei Oradea, [Glosar:] *Regiunea Oradea, raionul Beiuş, comuna Holod*, Lexic reg., 1960, p. 65—67.

Dicţionar de buzunar romîn-francez, [Bucureşti] Editura ştiinţifică, 1961, 278 p.

Lexic regional, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 154 p. [editat de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice].

Materiale şi cercetări dialectale, I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 290 p. [editat de Institutul de lingvistică din Cluj].

Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă, vol. al II-lea, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 234 p.

Recenzii

A. N., Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, Bucureşti, 1958 [rec. în l. franc.], RL, IV(1959), nr. 2, p. 269—276.

BLÉDY GÉZA, *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane, I—IV* —NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 135—138.

BOLOCAN, GH., *Dicţionarul rus-romîn*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, vol. I, 800 p., vol. II, 752 p. —LR, IX(1960), nr. 2, p. 97—98.

CAPESIUS, B., Johannes Hubschmid, *Schläuche und Fässer*, Wort und sachgeschichtliche Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und ausserhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch-kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen. Romanica Helvetica, vol. 54, Bern, A. Francke, 1955 — LR, X(1961), nr. 1, p. 98—100.

GABREA, MARIA I. şi DRAGOMIRESCU GH., D. D. Draşoveanu, P. Dumitraşcu şi M. Zdrenghea, *Analize gramaticale şi stilistice*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959 — RPed., IX(1960), nr. 1, p. 121—125.

ILIESCU, MARIA, *Bildwörterbuch Deutsch und Rumänisch*, Leipzig, Verlag Enzyklopädie, 1960—RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 408—409.

MARES, LUCRETIA, *Lexic regional*, [Bucureşti] Editura Academiei R.P.R., 1960 — LR, X(1961), nr. 1, p. 96—98.

MITRAN, MIRCEA, D. D. Draşoveanu, P. Dumitraşcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale şi stilistice*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959, 205 p. — LR, IX(1960), nr. 2, p. 105—110.

POPESCU-MARIN, MAGDALENA, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 — LR, X(1961), nr. 1, p. 101—102.

RADU, A., *Trei dicţionare bilingve* [German-romîn, Englez-romîn, Francez-romîn, Editura ştiinţifică, 1957, 1958, 1959] — VR, XIII(1960), nr. 6, p. 167—170.

SZÁSZ ARPÁD és BALLA ERNŐ, *Dicţionarul romîn-maghiar*, [Bucureşti] Editura ştiinţifică, 1957 — NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 255—258.

VINTELER, ONOFREI, R. A. Budagov, *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, 235 p. — St. UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 191—192.

VRABIE, EMIL, *Dicţionar rus-romîn*, Bucureşti, ESPLA, vol. I, 1959; vol. II, 1960—LR, X(1961), nr. 1, p. 92—96.

* * * [La rubrica] *Ştiinţă* [Notă critică la Glosarul regional redactat de Elena Stîngaciu, *Limba romînă*, nr. 5/1960] — C, 1961, nr. 1 (743), p. 3.

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

AVRAM, ANDREI, *Sur les causes de la disparition du* **l** *final — article défini*, RL, V(1960), nr. 1, p. 101—107.

BREBAN, V., *Probleme de semantică. Sensuri vechi şi regionale ale verbului* **a (se) păzi**, LR, IX(1960), nr. 5, p. 89—92.

DIMITRESCU, FLORICA, *Despre* **pre** *la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în sec. al XVI-lea*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 219—224.

GEORGIEV, VLADIMIR (Sofia), *Dakisches Substrat in der rumänischen Lautlehre*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 481—484.

ISTRATE, G., *Un fonetism propriu Psaltirii Scheiene*, SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 131—135.

ISTRATE, G., *Об одном фонетическом явлении в Psaltirea Scheiană* [Un fonetism propriu Ps. Sch.], Anale Cuza, V(1959), p. 125—130.

IVĂNESCU, G., *Elemente maramureşene în limba tipăriturilor lui Coresi*, SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 19—29.

MIHĂILĂ, G., *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 319 p.

OLTEANU, PANDELE P., *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 603—619.

PANAITESCU, P. P., *Începuturile scrisului în limba romînă*, St. ist. medie, vol. IV, 1960, p. 117—185.

PETROVICI, ACAD. E., *Prefixul slav meridional* **prĕ-** *în elementele slave ale limbii romîne*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 621—624.

PETROVICI, ACAD. E., *Problema romînilor „apuseni". În legătură cu toponimicul* Pešter *din sud-vestul Serbiei*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 195—198.

POGHIRC, C., *Vocalele rom.* **ă**, *alb.* **ë**, *bulg.* **ъ** *și oscilația* **a**/**e** *în grafia cuvintelor trace*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 657—660.

RĂDULESCU, MARIA, *Formele verbale perifrastice* a fi + *gerunziul în textele românești traduse din secolul al XVI-lea*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 691—698.

REPINA, T. A. (Leningrad), *К вопросу о происхождении союза „de" в румынском языке*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 677—682.

RIZESCU, I., *Din vechea noastră terminologie juridică* (**a pedepsi — a certa**), LR, IX(1960), nr. 5, p. 93—95.

ROCERIC, ALEXANDRA, *Elemente germane în limba romînă* (*pe baza* ALR), FD, III, 1961, p. 177—188.

ROSETTI, ACAD. AL., *Istoria limbii romîne*, I. *Limba latină*, ediția a treia, revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1960, 227 p.

ROSETTI, ACAD. AL., *Tratatul de istorie a limbii romîne*, C, 1961, nr. 12, (754), p. 3.

ROSETTI, ACAD. AL. și CAZACU BORIS, *Istoria limbii romîne literare*, I, *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura științifică, 1961, 558 p.

ȘTEFĂNESCU, ȘT., *Considerațiuni asupra termenilor „vlah" și „rumîn" pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVII*, St. ist. medie, vol. IV, 1960, p. 63—74.

TITOVA, V. P. (Moscova), *O problemă litigioasă a morfologiei istorice românești* (*originea condiționalului*), SCL, X(1959), nr. 4, p. 561—571.

ZDRENGHEA, MIRCEA, *Raporturi lingvistice romîno-germane*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 134—142.

Istoria Romîniei, I, Comuna primitivă. Sclavagismul. Perioada de trecere la feudalism [Cap. VI. Formarea limbii și a poporului romîn, p. 775—808], [București] Editura Academiei R.P.R., 1960, LXXI + 889 p.

Recenzii

DAICOVICIU, ACAD. C., *Tratatul de istorie a Romîniei* [Cu privire la etnogeneza romînă și formarea limbii romîne, v.p. 38—39], Lupta de clasă, Seria a V-a, XL(1960), nr. 8, p. 23—39.

KELEMEN BÉLA, Acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956 — NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 250—251.

MARCU, L. P., Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, 227 p. + 2 hărți — SCL, XI(1960), nr. 4, p. 965—972.

NICULESCU, AL., Wolfgang Rothe, *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*, Halle (Saale), 1957, XII + 136 p. — SCL, XI(1960), nr. 1, p. 137—139 [în limba germană] — RL, V(1960), nr. 2, p. 323—325.

POALELUNGI, GH., Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, L, III(1960), nr. 6 (41), p. 2.

POGHIRC, C., I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959 — SCL, XI(1960), nr. 2, p. 275—283.

SALA, MARIUS, W. Belardi, *L'innovazione semantica del romeno antico ţărmure*, Istituto Universitario Orientale, *Annali*, Napoli, 1959, I, 2, p. 213—224 — SCL, XI(1960), nr. 4, p. 981—983.

ŞTEFAN, PROF. GH., *O importantă lucrare de istorie* [recenzia vol. I a tratatului de *Istoria Romîniei*] — S, XXX(1961), nr. 5119, p. 4.

* * * [La rubrica] *Ştiinţă* [Informaţie cu privire la tratatul de *Istoria limbii romîne*], C, 1960, nr. 47 (736), p. 7.

ONOMASTICĂ ŞI TOPONIMIE

BĂNĂŢEANU, VLAD, *Armenii în toponimia romînească şi toponimice romîneşti de origine armeană*, SCL, XI(1960), nr. 2, p. 201—215.

CRISTUREANU, AL., *Prenumele de la Livadia şi Riu-Bărbat (Ţara Haţegului)*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 159—169.

GIUGLEA, G. şi ORGHIDAN, N., Branul *în lumina toponimiei*, CL. IV(1959), nr. 1—2, p. 127—151.

PETROVICI, E., *Etimologia toponimicului* Hordou, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 153—156.

PETROVICI, EMIL, Lingina *román helynév* < *m.* Lengyen [Toponimicul romînesc *Lingina* < ung. Lengyen], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 27—29.

PETROVICI, EMIL, *Rom. Oriş, Oriş, Orişia, Orăşa, Orăşani, Orăşeni* < *magh. Varjas*, Bul. BB, Seria : Ştiinţe sociale, I(1956), nr. 1—2, p. 259—262.

RUSSU, I. I., *Les noms de localités dans les tablettes cirées de Dacie*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 161—168.

SALA, MARIUS, *Cu privire la etimologia toponimicului* Beiuş, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 699—700.

FILOLOGIE

BLÉDY G., *Un dicţionar latin-romîn din secolul al XVIII-lea printre manuscrisele bibliotecii Brukenthal*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 377—379.

BULGĂR, GH., *Textele literare pentru învăţămîntul mediu*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 54—57.

BYCK, J., *Editarea clasicilor noştri*, GL, VII(1960), nr. 36 (388), p. 1, 5.

BYCK, J., *Între filologie şi lingvistică*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 29—34.

BYCK, J., *Puţină filologie*, GL, VII(1960), nr. 31(333), p. 6.

BYCK, J., *Transcrierea textelor*, GL, VII(1960), nr. 39(341), p. 6.

CIOCULESCU, ŞERBAN, *Întîia noastră comedie originală* : *„Sfatul familii"* [La p. 158—159, examinarea unor fapte de limbă], VR, XIII(1960), nr. 12, p. 146—164.

CIOCULESCU, ŞERBAN, *Observaţii asupra metricei eminesciene*, GL, VII(1960), nr. 7 (309), p. 6.

CORLĂTEANU, N. (R.S.S. Moldovenească), *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre „Codicele Voroneţean" şi „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 443—457.

CREŢU, I., *Pseudonimele lui Ibrăileanu* [Argumente de natură filologică şi lingvistică în sprijinul afirmaţiilor], VR, XIV(1961), nr. 3, p. 85—94.

CRETU, I., *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (IV)*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 47—53.

CRETU, I., *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (V)*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 47—59.

CRETU, I., *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (VI). „Luceafărul". Paternitatea eminesciană a versiunii din ediţia Socec*, LR, IX(1960), nr. 6, p. 47—54.

DRIMBA, VLADIMIR, *Un fragment inedit din* Cazania I *a lui Coresi*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 871—880.

ENGEL KÁROLY, *Csokonai Vitéz Mihály Békaegérharcának román fordítása* [Traducerea românească a Batrachomyomachiei lui Csokonai Vitéz Mihály], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 33—53.

FIŞCHER, I., *Note de lingvistică şi de filologie* [Un vers al lui Gr. Alexandrescu], SCŞt. (Iaşi), XI(1960), fasc. 1, p. 98—100.

GÁLDI LÁSZLÓ, *A román nyelv a Magyar Tudós Társaság szófejtő munkálataiban* [Limba română în lucrările de etimologie ale Societăţii ştiinţifice maghiare], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 121—135.

GÁLDI L. (Budapesta), *Din atelierul tînărului Eminescu. Glasul poetului profet*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 43—53.

IORDAN, ACAD. IORGU, *Între istorie, filologie şi lingvistică*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 22—28.

JACQUIER, HENRI, *Rythme et stichomythie dans le vers roumain*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 533—539.

PAMFIL, VIORICA, *În legătură cu editarea textelor noastre chirilice*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 201—207.

PANAITESCU, P. P., *Letopiseţul lui Grigore Ureche şi editarea lui*, LR, IX(1960), nr. 6, p. 55—63.

PAVA, R., *Criptograma din Psaltirea Scheiană*, St. ist. medie, vol. III, 1959, p. 365—372.

PAVA, R., *Criptogramele din însemnările de taină ale lui Constantin-Vodă Brîncoveanu*, St. ist. medie, vol. IV, 1960, p. 507—516.

PERPESSICIUS, *Opinii contestabile sau despre cimiliturile bibliografice*, GL, VII(1960), nr. 23, (325), p. 6.

PERVAIN, IOSIF, *Ioan Budai-Deleanu şi Metastasio*, T, IV(1960), nr. 46(198), p. 3.

PERVAIN, IOSIF, *Un manuscris puţin studiat al lui Ion Budai-Deleanu* [despre ms. nr. 290, fondul Blaj de la Filiala Cluj a Academiei R.P.R., intitulat *Excerptum...*], T, IV(1960), nr. 25(177), p. 2.

PERVAIN, IOSIF, *Versuri inedite din „Ţiganiada"*, T, IV(1960), nr. 32 (184), p. 9.

POPESCU, ION APOSTOL, *Un document littéraire roumano-arménien datant de 1719* [poezii populare româneşti transcrise cu caractere armene într-un manuscris aflat la Gherla], St. AO, II, 1959, p. 246—247.

ROSETTI, ACAD. AL., *Despre criptograma din Psaltirea Scheiană*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 103.

RUSU, GR., *În legătură cu „Proiectul de transcriere a textelor din sec. al XIX-lea"*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 209—210.

SIMONESCU, DAN, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, St. ist. medie, vol. III, 1959, p. 7—96.

SIMONESCU, DAN, *Editarea critică a textelor vechi*, LR, X(1961), nr. 1, p. 68—75.

TODORAN, ROMULUS, *O copie ardeleană a „Psaltirii în versuri" a mitropolitului Dosoftei*, Bul. BB, Seria: Ştiinţe sociale, I(1956), nr. 1—2, p. 291—296.

TODORAN, ROMULUS, *Observaţii asupra grafiei chirilice a unui manuscris românesc din Transilvania de la începutul secolului al XVIII-lea*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 755—760.

URSU, N. A., *Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 33—46.

URSU, N. A., *Tragedia* Oreste *a lui Voltaire, tradusă de C. Conachi*, IL, XI(1960), nr. 9, p. 84—87.

URSU, N. A., *Rimario moldavo, dicționarul de rime al lui Gh. Asachi*, IL, XI(1960), nr. 12, p. 87—88.

ZANE, ELENA G., *Disgrafiile în manuscrisele lui N. Bălcescu*, SCBibl., III, 1960, p. 253—265.

Recenzii

ALBALA, RADU, *O cronică muntеană în ediție critică* [*Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*. Ediție întocmită de Constantin Grecescu, prefață de Dan Simonescu, București, Editura științifică, 1959] — VR, XIII(1960), nr. 1, p. 163—166.

CAPROȘU, I., Dan Simonescu, *Cronica lui Baltazar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile contemporane*, în ,,Studii și materiale de istorie medie", III, 1959 — SCȘt. Istorie (Iași), XI(1960) fasc. 1, p. 161—162.

CAPROȘU, I., *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediție întocmită de Constatin Grecescu, cu o prefață de Dan Simonescu, București, Editura științifică, 1959 — SCȘt. Istorie (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 244—246.

CHIȚIMIA, ION CONST., *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*. Publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959 — SCILF, VIII(1959), nr. 3—4, p. 736—742.

GÁLDI L. (Budapesta), *Poeziile lui Eminescu în rusește*. [Recenzie la : M. Eminescu, *Стихи*, Moscova] — LR, IX(1960), nr. 4, p. 87—88.

GIURESCU, CONST. C., Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ediția a doua, revăzută, București, E.S.P.L.A., 1958, 263 p. — LR, IX(1960), nr. 4, p. 76—86.

GRIGORAȘ, N., *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu. București, Editura Academiei R.P.R., 1959 — SCȘt. Istorie (Iași), XI (1960) fasc. 1, p. 145—151.

GRIGORAȘ, N., G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București' Editura Academiei R.P.R., 1959 — SCȘt. Istorie (Iași), XI(1960), fasc. 1' p. 155—157.

GRIGORAȘ, N., Miron Costin, *Opere*: *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, *Cronica polonă*, *Poema polonă*, *De neamul moldovenilor*, *Istoria de Crăia ungurească*, *Graiul solului tătărăsc*, *versuri*, *Discursuri și scrisori*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu București, ESPLA, 1958 — SCȘt. Istorie (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 220—224

GROSU, MITU, *Anonimul brîncovenesc* [despre ediția *Istoria Țării Romînești de la octombri 1688 pînă la martie 1717*, întocmită de Const. Grecescu], L, III(1960), nr. 3(38), p. 2.

ISTRATE, G., Calidassa, *Sacontala*. Poemă indiană. Traducere de George Coșbuc. București, Editura tineretului, 1959 — SCȘt. (Iași), XI(1960), fasc. 1, p. 115—138.

MIHAIL, ZAMFIRA, Maria Rădulescu, *Originalul slav al Evangheliei cu învățătură a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959 — SCȘt. (Iași), XI(1960), fasc. 1, p. 148—150.

PANAITESCU, P. P., *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediție întocmită de Const. Grecescu, cu o prefață de Dan Simonescu, București, Editura științifică, 1959 — Studii, XIII(1960), nr. 4, p. 325—331.

POPESCU, ION APOSTOL, Maria Rădulescu, *Originalul slav al „Evangheliei cu învățătură a diaconului Coresi", Editura Academiei R.P.R.*, 1959 — St., XI(1960), nr. 7, p. 75.

RIZESCU, I., *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717. Cronica Anonimă*. Ediție întocmită de Constantin Grecescu, București, Editura științifică, 1959 — LR, IX(1960), nr. 3, p. 89—95.

SIMONESCU, DAN, Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958— Studii, XIII(1960), nr. 5, p. 209—214.

ȘCHIAU, OCTAVIAN, *Cărți noi de „literatură romînă veche"* [despre traducerea operei lui Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*] — T, IV(1960), nr. 23(175), p. 6.

ȘCHIAU, OCTAVIAN, *Istoria Țării Romînești, 1290—1690* — T, IV(1960), nr. 39(191), p. 2.

ȘERBAN, ELENA, Maria Rădulescu, *Originalul slav al Evangheliei cu învățătură a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959 — LR, IX(1960), nr. 2, p. 112—115.

TRITEANU, MIHAIL, *Pe marginea reeditării lui Pavel Dan* [Pavel Dan, *Urcan bătrînul*, nuvele, București, ESPLA, 1960] — T, V(1961), nr. 16 (220), p. 2.

LIMBĂ LITERARĂ

ANDRIESCU, AL., *Cercetarea stilurilor limbii romîne literare*, IL, XI(1960), nr. 9, p. 55—58.

ANDRIESCU, AL., *Mihail Sadoveanu despre limba literară*, IL, XI(1960), nr. 11, p. 49—53.

ANDRIESCU, AL., *Rolul literaturii în dezvoltarea limbii literare*, IL, XII(1961), nr. 1, p. 71—76.

BĂRBULESCU, SIMION, *Mijloace artistice originale în opera lui Ion Agîrbiceanu*, LL, IV, 1960, p. 15—26.

BRĂESCU, ION, *Mihail Sadoveanu, traducător al lui Maupassant*, LR, IX(1960), nr. 6, p. 12—19.

BULGĂR, GH., *Cuvinte rare în opera lui Mihail Eminescu*, LR, X(1961), nr. 1, p. 48—57.

BULGĂR, GH., *Două monumente ale limbii poetice romînești* [Despre ultimele ediții ale operei lui Arghezi și Sadoveanu], T, IV(1960), nr. 21 (173), p. 6.

BULGĂR, GH., *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic: ROMÎNIA, primul nostru cotidian (1 ian.-31 dec. 1838)*, LL, IV, 1960, p. 27—38.

BULGĂR, GH., *Originalitatea stilistică a operei lui Mihail Sadoveanu*, LR, IX(1960), nr. 6, p. 3—11.

BULGĂR, GH., *Stilul artistic în reportaj* [despre volumul de reportaje *Drum în cîmpie* de Șt. Bănulescu], L, IV(1961), nr. 7(66), p. 2.

BULGĂR, GH., *Pitorescul simplu în proză* [cu privire la stilul scriitorului Fănuș Neagu], L, IV(1961), nr. 8(67), p. 2.

CAZACU, BORIS, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, ESPLA, 1960, 215 p.

CIOCULESCU, ȘERBAN, *Vorbirea directă și cea indirectă*, GL, VII(1960), nr. 30 (332), p. 6.

CÎMPEANU, EUGEN, *Unele probleme ale stilisticii*, St., XI(1960), nr. 3, p. 76—78.

CORNEA, PAUL, *Aprecierea operei de artă și critica marxistă* [Despre studiile consacrate limbii unui scriitor ale lingviștilor tineri (p. 45) și despre stilul criticii literare (p. 51—52)], Lupta de clasă, Seria a V-a, XL(1960), nr. 8, p. 41—55.

COTEANU, I., *Romîna literară și problemele ei principale*, București, Editura științifică 1961, 95 p.

COTEANU, I., *Stilurile moderne ale limbii romîne literare*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 58—70.

CUCIUREANU, ȘT., *Versul-enigmă din „Floare albastră"*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 54—61.

DUMITRAȘCU, POMPILIU, *Despre limba poeziei populare*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 107—116.

GARZONIO, IDA, *Observațiuni asupra stilului lui Mihail Sadoveanu în romanele istorice*, VR, XIII(1960), nr. 11, p. 124—125.

GUȚU, G., *Ideile lui Seneca despre stil*, SC, II, 1960, p. 247—254.

I. C., *Structura lingvistică a versului final din „Floare albastră"*, LR, IX(1960), nr. 3, p. 62.

IGIROȘIANU, I., *Traducîndu-l pe Sadoveanu* [probleme de limbă ridicate de traducerea operei lui M. Sadoveanu în limbi străine), St., XI(1960), p. 62—65.

IORDAN, ACAD. PROF. IORGU, *Discuții despre limba literară*, L, III(1960), nr. 24(59), p. 1, 10.

IORDAN, IORGU, *Observații asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă"*, VR, XIII(1960), nr. 11, p. 153—159.

ISAROVA, L., *„Stilul înseamnă omul și timpul"*, C, 1961, nr. 16(758), p. 3.

IVĂNESCU, G. și URSU, N. A., *Un scriitor muntean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: Ioan Cantacuzino*, SCȘt. (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 135—140.

JACQUIER, HENRI, *Însemnări dintr-un carnet francez* [limba operei lui M. Sadoveanu și problema traducerii acestei opere în alte limbi], St., XI(1960), nr. 10, p. 47—49.

JALBĂ, C., *Cîteva observații cu privire la limba și stilul operei lui Marin Preda*, LL, IV, 1960, p. 65—74.

LĂZĂRESCU, I., *Valoarea literară a cronicii lui Axinte Uricariul*, SCȘt. (Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 33—48.

LÖRINCZ LÁSZLÓ, *Din experiența unui traducător în limba maghiară* [probleme de limbă ridicate de traducerea operei lui M. Sadoveanu în limba maghiară], St., XI(1960), nr. 10, p. 58—61.

MACREA, D., *Ortografia limbii romîne. La o sută de ani de la introducerea alfabetului latin*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 7—29.

MANCAȘ, MIRCEA, *Sadoveanu și limba literară*, GL, VII(1960), nr. 47(349), p. 5.

MĂRUȚĂ, TOMA, *Aspecte sinonimice în opera lui Caragiale*, LL, IV, 1960, p. 93—112.

PETRESCU, CEZAR, *Mihail Sadoveanu, maestru al cuvîntului*, VR, XIII(1960), nr. 11, p. 75—84.

PETCU, STELA, *Observații asupra limbii și stilului lui I. A. Bassarabescu*, St. UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 89—98.

PETROVICI, ACAD. EMIL, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 60—78.

PHILIPPIDE, AL., *Însemnări despre tehnica versului*, L, III(1960), nr. 6 (41), p. 1.

PIOTROVSKI, R. (Leningrad), *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii romîni*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 625—632.

ROȘCA, D. D., *Stil de gîndire și mod de exprimare la Hegel* [Din experiența autorului de traducător al operei lui Hegel], St. UBB, III(1958), ser. III, fasc. I, Philosophia, p. 17—26.

SĂNDULESCU, C., *Contribuția doctorului Crețulescu la formarea limbii medicale românești*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 707—713.

SĂNDULESCU, C., *Observații asupra limbajului medical*, LR, IX(1960), nr. 5, p. 85—88.

SZABÓ ZOLTÁN, *A modern stilisztika vitás kérdései* [Problemele discutabile ale stilisticii moderne], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 263—268.

SZEMLER, FERENCZ, *Traducîndu-l pe Arghezi*, VR, XIII(1960), nr. 5, p. 26—27.
ŞERBAN, V., *Lexicul în proza lui Francisc Munteanu*, SB, XI(1960), nr. 9, p. 75—78.
TOHĂNEANU, G. I., *Elemente de sintaxă poetică în stilul lui Tudor Arghezi*, SB, XII(1961), nr. 1, p. 44—51.
TOHĂNEANU, G. I., *Sintaxa poetică a lui Tudor Arghezi : ordinea cuvintelor (II)*, SB, XII(1961), nr. 2, p. 75—79.
ZACORDONEŢ, A., *Aspecte lingvistice ale traducerilor din limba rusă în limba romînă*, SCŞt (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 93—104.
Limbă-literatură, vol. IV, Bucureşti, 1960, 325 p. [editat de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice].

Recenzii

ALEXANDRESCU, SORIN, Boris Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei* [Bucureşti, ESPLA, 1960] — VR, XIII(1960), nr. 8, p. 169—171.
ANDRIESCU, AL., *Probleme actuale ale limbii literare* [Recenzie la : Boris Cazacu, *Studii de limbă literară. — Probleme actuale ale cercetării ei*] — IL, XI(1960), nr. 8, p. 53—56.
BĂLAN, I. D., Boris Cazacu, *Studii de limbă literară.* [*Probleme actuale ale cercetării ei*] — L, III(1960), nr. 14(49), p. 2.
DĂNĂILĂ, I., *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p. — LR, IX(1960), nr. 6, p. 64—71.
DIMA, AL., *Între critica literară şi lingvistică* [Recenzie la : Boris Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*] — GL, VII (1960), nr. 28(330), p. 2.
MICLĂU, P., *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. al II-lea, Editura Academiei R.P.R., 1958, 283 p. — SCL, XI(1960), nr. 4, p. 973—978.
MIHĂESCU, N., *O reeditare utilă* : *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, IB, VIII (1960), nr. 2107, p. 2.
PĂCURARIU, D., Boris Cazacu, *Studii de limbă literară* [*Probleme actuale ale cercetării ei*] — C, 1960, nr. 33(722), p. 3.
URSU, DESPINA, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, — SCŞt. (Iaşi), XI(1960), fasc 1, p. 151—152.
VALEA, LUCIAN, Boris Cazacu, *Studii de limbă literară* [*Probleme actuale ale cercetării ei*] — SB, XI(1960), nr. 10, p. 67—68.
VASILIU, LAURA, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p. — LR, IX(1960), nr. 2, p. 99—100.
* * * [La rubrica] *Relief* [semnalarea articolului lui N. Corlăteanu, *Studiul limbii operelor literare în Republica Populară Romînă*, publicat în Известия Академии Наук СССР] — L, III (1960), nr. 12 (47), p. 11.

CULTIVAREA LIMBII

A. S., *O prefaţă haotică* [Despre limba şi stilul prefeţei la vol. Barbu Delavrancea, *Nuvele şi povestiri*, apărut în Biblioteca şcolarului], C, 1960, nr. 8(697), p. 3.
AGÎRBICEANU, ION [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuţie publică*] LR, IX(1960), nr. 3, p. 24—25.
ANDRIESCU, AL., *Semnificaţia cultivării limbii literare în trecut şi astăzi*, IL, XI(1960), nr. 7, p. 65—69.

BOTEZ, DEMOSTENE [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, X(1961), nr. 1, p. 34—37.

BRATU, SAVIN, *Accesibilitatea și terminologia criticii literare*, GL, VII(1960), nr. 32(334), p. 1—2.

BREȘLAȘU, MARCEL, *Mult e dulce și frumoasă...*, STin., XVI(1960), nr. 3537, p. 1—2.

BULGĂR, GH., *Despre limbajul criticii literare*, CL, IV (1959), nr. 1—2, p. 214—218.

BYCK, J., *Cîteva observații în legătură cu limba și stilul presei*, PN, V(1960), nr. 11—12, p. 41—44.

CIOBANU, VALERIU, I. S. Turgheniev, *În ajun*, Biblioteca pentru toți, nr. 28, București, 1960 [Observații despre limba traducerii], SCILF, IX(1960), nr. 3, p. 553—558.

CIOCULESCU, ȘERBAN, *Iarăși neologismele*, GL, VIII(1961), nr. 1(355), p. 6.

DĂNĂILĂ, I., *Note de cultivare a limbii* [1. Cîteva clișee lingvistice, 2. Debusolare, debusolat], LR, IX(1960), nr. 5, p. 79—84.

FĂRCĂȘANU, SERGIU, *Cîte ceva despre stil* [Sînt analizate unele deficiențe observate în stilul presei noastre], PN, V(1960), nr. 11—12, p. 27—34.

GABREA, PROF. MARIA, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, IX (1960), nr. 2, p. 54—57.

GRAUR, ACAD. AL., *Note de cultivare a limbii*, LR, IX (1960), nr. 3, p. 27—32.

ILIESCU, ANTON, *Ferm și limpede* [despre articolul lui S. Bratu, *Accesibilitatea și terminologia criticii literare*, GL, nr. 32/1960], T, IV(1960), nr. 32 (184), p.12.

IORDAN, ACAD. IORGU, *Note de cultivare a limbii* [1. „La modul”... absurd, 2. Observare și observație, redactare și redacție etc.], LR, X(1961), nr. 1, p. 45—47.

ISAC, DUMITRU, *Accesibilitatea criticii*, T, IX(1960), nr. 7(159), p. 2.

IURES, ȘTEFAN, *Cum vorbim* [o discuție pe această temă cu tinerii muncitori de la „Griviția Roșie”], STin., XVI(1960), nr. 3537, p. 2.

LUCA, REMUS, *Să fie întîmplător?* [Observații de limbă și stil pe marginea unei poezii de Petre Stoica, publicată în nr. 11 al revistei Steaua], VR, XIII(1960), nr. 3, p. 155—156.

MANOLACHE, V., *Din nou despre exprimarea elevilor*, GÎ, XIII(1961), nr. 606, p. 5.

MIHĂESCU, N., *Folosirea improprie a unor verbe* IB, VII(1960), nr. 2020, p. 2; *Răsfoind „Biblioteca școlarului”. Note despre unele prefețe* [Observații privitoare la limba și stilul unor prefețe], IB, VII(1960), nr. 2048, p. 2; *Cuvinte compuse*, IB, VII(1960), nr. 2152, p. 2; *Formele verbului* **a trebui**, IB, VII(1960), nr. 2158, p. 2; *Forme adjectivale*, IB, VII(1960), nr. 2061, p. 2; *Cu privire la unele definiții din Dicționarul limbii romîne moderne*, IB, VII(1960), nr. 2078, p. 2; *Un aspect al acordului gramatical*, IB, VII(1960), nr. 2080, p. 2; *Exprimări „pleonastice?”*, IB, VII(1960), nr. 2086, p. 2; *„De puțin” și „de departe”*, IB, VII(1960), nr. 2091, p. 2; *Un verb ce pare complicat*, IB, VII(1960), nr. 2098, p. 2; *Sens propriu și sens figurat*, IB, VII(1960), nr. 2104, p. 2; *Cînd* **pe** *nu e folosit cum trebuie...*, IB, VIII (1960), nr. 2110, p. 2; *Dacă subiectul e multiplu...*, IB, VIII(1960), nr. 2116, p. 2; *Cîteva răspunsuri la întrebările cititorilor*, IB, VIII(1960), nr. 2122, p. 2; *Un alt aspect al acordului gramatical*, IB, VIII(1960), nr. 2128, p. 2; *„A aduce un aport”...*, IB, VIII (1960), nr. 2134, p. 2; *Scrierea și rostirea unor cuvinte*, IB, VIII(1960), nr. 2146, p. 2; *Două expresii populare cu înțeles idiomatic*, IB, VIII(1960), nr. 2164, p. 2; *„Centru de distribuirea laptelui”...*, IB, VIII(1960), nr. 2168, p. 2; *Despre o anume vecinătate a cuvintelor*, IB, VIII (1960), nr. 2176 p. 2; *Exprimări pleonastice*, IB, VIII(1960), nr. 2182, p. 2; *Încă o dată despre* **odată** *și* **o dată**, IB, VIII(1960), nr. 2188, p. 2; *Formule sintactice*, IB, VIII

(1960), nr. 2194, p. 2; *Pronunțarea unor expresii*, IB, VIII (1960), nr. 2199, p. 3; *Scrierea numelor de întreprinderi, instituții, uzine etc.*, IB, VIII (1960), nr. 2206, p. 2; *O formulă sintactică*, IB, VIII (1960), nr. 2211, p. 2; **Or** *și* **ori** — *conjuncții cu sens deosebit*, IB, VIII (1960), nr. 2218, p. 2; *Cuvinte uzuale*, IB, VIII (1960), nr. 2224, p. 2; *Acord gramatical după înțeles*, IB, VIII (1960), nr. 2229, p. 2; *Nume de culori*, IB, VIII(1960), nr. 2235, p. 2; *Răspunsuri la întrebări ale cititorilor*, IB, VIII(1960), nr. 2241, p. 2; *Forme lexicale invariabile*, IB, VIII (1960), nr. 2247, p. 2; *Cuvinte vechi și cuvinte noi*, IB, VIII (1960), nr. 2253, p. 2; **Complet** *sau* **complect**? IB, VIII(1960), nr. 2259, p. 2; **A** *sau* **al**? IB, VIII (1960), nr. 2265, p. 2; *Pățaniile unui verb* [sesiza], IB, VIII (1960), nr. 2271, p. 2; *Expresii tipice*, IB, VIII(1960), nr. 2277, p. 2; *„De calitate"*, IB, VIII (1960), nr. 2283, p. 2; *Cum se acordă relativul* **care**, IB, VIII(1960), nr. 2291, p. 2; *Cum se scriu și se pronunță unele verbe*, IB, VIII(1960), nr. 2295, p. 2; *Despre unele cuvinte ce exprimă însușiri*, IB, VIII(1960), nr. 2303, p. 2; *Un cuvînt cu valori multiple* : **mai**, IB, VIII(1961), nr. 2308, p. 2; *„Datorită" și „din cauza"*, IB, VIII(1961), nr. 2313, p. 2; *Se poate spune „cu capul gol"?* IB, VIII(1961), nr. 2319, p. 2; *Scrierea unor cuvinte compuse*, IB, VIII(1961), nr. 2326, p. 2; **Printre** *și* **dintre**, IB, VIII(1961), nr. 2332, p. 2; *Pleonasme...*, IB, VIII(1961), nr. 2337, p. 2; *Substituiri de cuvinte*, IB, VIII(1961), nr. 2347, p. 2; *Scrierea cu inițială majusculă*, IB, VIII(1961), nr. 2350, p. 2; *Construcții sintactice*, IB, VIII (1961), nr. 2355, p. 2; *Îmbinări de sensuri*, IB, VIII(1961), nr. 2361, p. 2; *„Biblioteca școlarului" într-o nouă ediție* [semnalează greșeli de exprimare în prefețele primelor trei volume apărute], IB, VIII(1961), nr. 2364, p. 2; *Procedee gramaticale*, IB, VIII(1961), nr. 2367, p. 2; *Înțelesul cuvintelor*, IB, VIII (1961), nr. 2373, p. 2; *Cînd asociem cuvintele...*, IB, VIII (1961), nr. 2379, p. 2; *Scrierea și pronunțarea unor cuvinte*, IB, VIII(1961), nr. 2385, p. 2; *Verbe*, IB, VIII(1961), nr. 2392, p. 2; *Prepoziții în context...*, IB, VIII(1961), nr. 2398, p. 2; *A servi...*, IB, VIII(1961), nr. 2406, p. 2.

MIHĂESCU, N., *Un studiu necorespunzător despre Cezar Boliac* [cu unele observații despre limba folosită], L, III(1960), nr. 11(46), p. 11.

MIHĂESCU, N., *Despre unele greșeli de exprimare*, PN, V(1960), nr. 7—8, p. 29—30.

MIHĂESCU, N., *Tot despre unele greșeli de exprimare*, PN, V(1960), nr. 9, p. 33—34.

MIHĂESCU, N., *Limba și stilul cîtorva ziare regionale*, PN, V(1960), nr. 10, p. 37—38.

MIHĂESCU, N., *Sintaxa și vocabularul unor texte de ziar*, PN, VI(1961), nr. 1, p. 31—32.

MIHĂESCU, N., *Oscilații ortografice în unele ziare*, PN, VI(1961), nr. 2, p. 39—40.

MIHĂESCU, N., *Semnele de punctuație în unele ziare*, PN, VI(1961), nr. 3, p. 46—48.

NICOLESCU, ACAD. MIRON, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, X(1961), nr. 1, p. 33—34.

ORĂSCU, C., *Despre exprimarea elevilor*, GÎ, XIII(1961), nr. 608, p. 4.

OTOBÎCU, C., *Limbajul tehnic și actualitatea*, STin., XVI(1960), nr. 3537, p. 2.

PĂCURARIU, D., *Pregătirea viitorilor studenți* [Se ocupă și de problema modului de exprimare al absolvenților școlii medii], GL, VII(1960), nr. 6(308), p. 6.

PETRESCU, CEZAR, *Școală, limbă, carte, literatură...* [necesitatea cultivării limbii], STin, XVI(1960), nr. 3413, p. 1, 3.

PETRESCU, ACAD. CEZAR, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, IX (1960), nr. 2, p. 47—51.

PHILIPPIDE AL., *Stăpînirea limbii*, C, 1960, nr. 15(704), p. 3.

PHILIPPIDE, AL., [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, IX(1960), nr. 3, p. 25—26.

POPESCU, C., *Exprimarea corectă în clasele I—IV*, GÎ, XII(1960), nr. 554, p. 4.

POPESCU, DUMITRU RADU, *Circulația cuvintelor* [Pătrunderea neologismelor în vorbirea țăranilor], C, 1961, nr. 11 (753), p. 1.

R. L., *Originalitate, da — însă nu stricînd limba*, VR, XIII(1960), nr. 3, p. 152.

RĂDULET, PROF. REMUS, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, IX(1960), nr. 2, p. 51—54.

SECHE, LUIZA, *Firme și anunțuri...*, IB, VIII(1960), nr. 2040, p. 2.

SFÎRLEA, LIDIA, *Probleme ale vorbirii scenice*, T, IV(1960), nr. 15(167), p. 11; nr. 16 (168), p. 8; nr. 17(169), p. 9.

SFÎRLEA, LIDIA, *Probleme de limbă ale cîntecelor populare radiodifuzate*, T, IV(1960), nr. 31(183), p. 11; nr. 32 (184), p. 10.

SOLOMON, DUMITRU, *Critica stilului. Despre stilul criticii literare*, GL, VII(1960), nr. 7(309), p. 3.

STURDZA BULANDRA, LUCIA, Artistă a poporului, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, IX(1960), nr. 3, p. 23—24.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *Autenticitate și naturalism* [Observații despre limba și stilul cărții lui Ion Ruse, *În portul de pescari*], L, IV(1961), nr. 6(65), p. 2.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *Limba noastră* [observații despre limba și stilul volumului de nuvele al lui N. Velea, *Poarta*], L, III(1960), nr. 24(59), p. 11.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *Lupta cu expresia* [Observații despre limba și stilul volumului de versuri *Sensul iubirii* de Nichita Stănescu], L, IV(1961), nr. 5(64), p. 2.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *„Secunda 58" de Dorel Dorian* [Observații despre limba și stilul piesei], L, IV(1961), nr. 2(61), p. 10.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *Un critic: D. Cesereanu* [Observații despre limba și stilul articolelor acestuia], L, IV(1961), nr. 3(62), p. 12; nr. 4(63), p. 2.

ȘTEFĂNESCU, AL. I., *„Vîntul cutreieră apele" de Ilie Constantin* [Observații despre limba și stilul poeziilor acestuia], L, IV(1961), nr. 1(60), p. 10.

ȘUTEU, FLORA, *Вопросы культуры речи*, 2, Moscova, 1959, LR, IX(1960), nr. 6, p. 71—73.

VULPESCU, ROMULUS, [Răspuns la ancheta *Cultivarea limbii în discuție publică*] LR, X(1961), nr. 1, p. 37—44.

ZACORDONET, A., *Despre traducerea numelor proprii* [din opera lui Cehov], IL, XI(1960), nr. 8, p. 74—75.

ZAHARIA, ILIE, *Cuvinte mumificate* [Propune înlocuirea cuvîntului „coloniale"], C, 1961, nr. 1 (743), p. 3.

* * * *Consfătuirile redacției „Luceafărul" cu profesorii și elevii din orașele Craiova și Ploiești* [cu un subcapitol intitulat *Cultivarea limbii*], L, III(1960), nr. 5(40), p. 8.

* * * *Critica literară și școala* [o discuție la „masa rotundă" a redacției revistei „Viața românească" cu profesori din învățămîntul mediu. Un punct al discuției vizează și problemele stilului criticii literare], VR, XIII(1960, nr. 3, p. 52—63.

* * * *Pentru cultivarea limbii scrise* [pe marginea articolului *După trei ani...* al acad. Iorgu Iordan, din LR, nr. 5/1959], L, III(1960), nr. 2(37), p. 10.

* * * [La rubrica] *Tur de orizont* [e semnalat articolul *Predarea limbii române la clasele VIII-X*, de prof. Ion Popescu, apărut în „Luceafărul"], IB, VIII(1960), nr. 2025, p. 2.

* * * [La rubrica] *Tur de orizont* [o notă despre limba prefeței la vol. Flaubert, *Doamna Bovary*, apărut în „Biblioteca pentru toți"], IB, VIII(1960), nr. 2046, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [se semnalează unele greşeli de limbă şi stil în recenzia lui Gh. Trandafir la *Dicţionarul limbii romîne moderne*, publicată în LR, 6/1959], IB, VIII(1960), nr. 2073, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [se semnalează greşeli de limbă şi stil în revista ,,Scrisul bănăţean", nr. 3/1960], IB, VIII(1960), nr. 2094, p. 2.

' ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [se semnalează greşeli de limbă în publicaţiile pentru copii], IB , VIII(1960), nr. 2109, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [se semnalează explicarea greşită a cuvîntului *toxin*, într-o ediţie şcolară de clasici], IB, VIII(1960), nr. 2145, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [observaţii despre limba prefeţei la vol. *Scrieri alese* de Ion Ghica, ,,Biblioteca şcolarului"], IB, VIII(1960), nr. 2190, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [observaţii despre limba unor articole din nr. 7 al revistei ,,Scrisul bănăţean"], IB, VIII(1960), nr. 2195, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [observaţii de limbă privitoare la proza din ,,Iaşul literar", nr. 6/1960], IB, VIII(1960), nr. 2213, p. 2.

. ' . [La rubrica] *Tur de orizont* [semnalarea greşelilor de limbă dintr-o înştiinţare a I.R.E.B.], IB, VIII(1960), nr. 2240, p. 2.

LIMBI INDO-EUROPENE

AL-GEORGE, SERGIU, *Le sujet grammatical chez Pāṇini*, St. AO, I, 1957, p. 39—47.

ARISTE, P. (Tartu), *Indoeuropäische Präfixe in den ostseefinnischen Sprachen*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 337—340.

BĂNĂŢEANU, VLAD, *Sufixe urartice în armeana clasică*, SCL, XI (1960), nr. 1, p. 73—99.

BĂNĂŢEANU, VLAD, *Terminologia arborilor în limba armeană*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 359—375.

CHANTRAINE, P. (Paris), *Interférences de vocabulaire entre le grec et les langues européennes*, SC, II, 1960, p. 69—72.

FISCHER, I., *Cronica indo-europeană. II. Limbile indo-europene ale Italiei antice* (continuare), SCL, XI(1960), nr. 1, p. 113—126.

FREI, HENRI (Geneva), *Méthodes de reconstruction sémantique (à propos de védique* **anūpá**-) SCL, XI(1960), nr. 3, p. 475—479.

GEORGIEV, VL. (Sofia), *Raporturile dintre limbile dacă, tracă şi frigiană*, SC, II, 1960, p. 39—58.

JURET, A. (Nice), *Variations des consonnes et des voyelles en indoeuropéen; leurs conséquences*, SC, II, 1960, p. 31—37.

POGHIRC, C., *Considérations sur le lexique de l'ancien macédonien*, RL, V(1960), nr. 1, p. 135—145.

SALAČ, A. (Praga), Hebdomas—septimana *dans les Balkans*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 701—705.

VRACIU, A., *Caracterele generale ale limbilor baltice*, SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 109—129.

VRACIU, A., *Ipoteza unităţii lingvistice italo-celtice*, SCŞt. (Iaşi), XI(1960), fasc. 1, p. 106—114.

Recenzii

BĂNĂŢEANU, V., Dr. Oldřich Friš, *Sanskrtská Čítanka*, Prague, I, 1954; II, *Slovnik*, 1956 — St. AO, II, 1959, p. 262.

COSTA, TRAIAN, Th. Simenschy, *Gramatica limbii sanscrite*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959, 164 p. — SCL, XI(1960), nr. 1, p. 139—145.

JACQUIER, HENRI, Th. Simenschy, *Gramatica limbii sanscrite*, Editura ştiinţifică, 1959 — St., XI (1960), nr. 3, p. 87.

LINGVISTICĂ GREACĂ ȘI LATINĂ

BARBU, N. I., *Condiționalele la indicativ în greacă, latină, română*, SC, II, 1960, p. 159—168.

BARBU, N. I., *În jurul traducerilor din clasicii greci și latini*, SC, II, 1960, p. 403—411.

BENVENISTE, E. (Paris), *Génitif et adjectif en latin*, SC, II, 1960, p. 65—67.

CHADWICK, JOHN (Cambridge), *Context and etymology in Mycenaean interpretations*, SC, II, 1960, p. 59—64.

DEMETRESCU, FL., *Valoarea peiorativă a sufixului* **-aticus**, SC, II, 1960, p. 321—328.

ERNOUT, A. (Paris), *Sur une inscription métrique*, SC, II, 1960, p. 73—76.

FISCHER, I., *Bibliografia clasică românească (1958—1959)*, SC, II, 1960, p. 413—430.

FISCHER, I., *Foneme și grafeme vocalice în ortografia ionic-atică clasică*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 889—892.

FISCHER, I., *Note de lingvistică latină*, SC, II, 1960, p. 317—318.

FRENKIAN, ARAM M., *Ideogramele și determinativele în linearul B*, SC, II, 1960, p. 303—306.

ILIESCU MARIA, *O construcție populară latinească : propoziția completivă cu conjunctivul fără conjuncție*, SC, II, 1960, p. 331—335.

KAHANE, HENRY și RENÉE (Urbana, Illinois-S.U.A.), *Western Reflexes of Byzantine Candelabra*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 549—552.

KUMANIECKI, C. F. (Varșovia), *Quaestiunculae Tullianae*, SC, II, 1960, p. 95—97.

MIHĂESCU, H., *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* [București], Editura Academiei R.P.R., 1960, 327 p. + 2 h.

MIHĂESCU, H., *Cercetările asupra limbii latinești în ultimii cincisprezece ani*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 131—134.

SAFAREWICZ, JAN (Cracovia), *Notes de phonologie latine*, SC, II, 1960, p. 85—93.

SĂNDULESCU, C., *Cercetări lexicologice asupra lui Celsus*, SC, II, 1960, p. 279—288.

STATI, SORIN, *Evoluția diatezelor în limba latină*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 741—750.

STATI, SORIN, *Le participe en* **-to-** *et le système du participe latin*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 169—174.

Recenzii

DEMETRESCU, FL., M. Marinescu-Himu și F. Vanț, *Manual de limba elină pentru învățămîntul superior*, București, 1958—SC, II, 1960, p. 443—444.

FRENKIAN, ARAM M., Emmett L. Bennett Jr., *The Olive Tablets of Pylos. Texts of Inscriptions Found, 1955*. Suplementos a „Minos" Núm. 2, Salamanca, 1958—SC, II, 1960, p. 432—434.

FRENKIAN, ARAM M., Emmett L. Bennett Jr., John Chadwick, Michael Ventris, *The Knossos Tablets*, „Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London", 1956—St. AO, II, 1959, p. 259.

FRENKIAN, ARAM M., John Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, Cambridge, 1959—SC, II, 1960, p. 431.

FRENKIAN, ARAM M., V. C. Brice, *The Decipherment of Minoan Linear B Script and the Problem of the Linear Script A*, „Man", 1957—St. AO, II, 1959, p. 260—261.

LUPAȘ, LIA, *„Studii clasice"* [II, 1960] — GL., VIII(1961), nr. 5 (359), p. 2.

STATI, SORIN, H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, 332 p. — SCL, XI(1960), nr. 4, p. 957—963.

STATI, SORIN, Oscar Landau, *Mykenisch-griechische Personennamen*, Göteborg, 1958, 308 p. — SCL, XI(1960), nr. 1, p. 135—137.

ROMANISTICĂ

ALVAR, MANUEL (Granada), *Vocalismo romance en documentos aragoneses escritos en latin notarial (1035—1134)*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 317—335.

CRISTEA, TEODORA, *Cîteva observaţii asupra derivării parasintetice în limba franceză*, RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 25—34.

ILIESCU, MARIA, *Note de etimologie şi lexicologie romanică*, RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 139—141.

ILIESCU, MARIA, *Zur Etymologie einiger romanischen Wörter*, RL, V(1960), nr. 2, p. 319—321.

IORDAN, IORGU, *Quelques parallèles syntaxiques romans*, RL, V(1960), nr. 2, p. 209—218.

IVĂNESCU, G., *Naissance du suffixe gallo-romain* **-age**, RL, IV (1959), nr. 2, p. 175—200.

JACQUIER, H., *„Greşeli" de franceză în rominește*, CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 75—86.

MANOLIU, M., *Observaţii asupra procesului de gramaticalizare a verbelor în limbile romanice*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 561—570; nr. 4, p. 895—908.

NOVAC, LIDIA A. (Bălţi, R.S.S.M.), *Unele aspecte statistice ale lexicului romînesc şi ale celui francez*, RFRG, IV (1960), nr. 1, p. 17—22.

NICULESCU, AL., **Sŭper**, *în limbile romanice — dr.* **spre** *„pe, peste, deasupra" şi „către"*, SCL. X(1959), nr. 4, p. 499—523.

NICULESCU, AL., **Sŭper** *dans les langues romanes. Dr.* **spre** *„sur", „au-dessus de" et „vers"*, RL, V(1960), nr. 2, p. 219—243.

NICULESCU, RADU, *Studiu semantic al eseului 10 „De mesnager sa volonté" din cartea a III-a a Eseurilor lui Montaigne*, RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 37—45.

SALA, MARIUS, *Probleme de lingvistică la colocviul internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice* (Bucureşti, 14—19 septembrie 1959), SCL, XI(1960), nr. 1, p. 105—111.

SALA, MARIUS, *Le colloque international de civilisations, littératures et langues romanes* (Bucarest, 14—19 septembre 1959) (Problèmes de linguistique), RL, V(1960), nr. 1, p. 161—167.

SALA, MARIUS, *Sur la dénomination de la „pomme d'Adam" dans quelques langues romanes*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 201—219.

Recenzii

BOJINOVICI, M., G. Cayrou, P. Laurent, M-lle J. Lods, *Le français d'aujourd'hui. Grammaire du bon usage*, Paris, Librairie Armand Colin, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 384—385.

BRĂESCU, I., A. Rougerie, *L'étude pratique de la langue française*, Paris, Dunod, 1958 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 385—386.

BRĂESCU, I., Maurice Rat, *Grammaire française pour tous*, Paris, Garnier, 1955 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 382—384.

CUCIUREANU, ŞT., *Revue des langues romanes*, Montpellier, 1957—1958, t. LXXII — SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 197.

DĂNILĂ, N., Bengt Hasselrot, *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala-Wiesbaden, 1957—RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 165—169.

DĂNILĂ, N., *La technique littéraire des Chansons de geste. Actes du colloque de Liège (septembre, 1957)*, Paris, Société d'éd. „Les belles-lettres", 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 379—382.

DĂNILĂ, N., Sven-Gösta Neumann, *Recherches sur le français des XVe et XVIe siècles et sur sa codification par les théoriciens de l'époque*, Lund, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 396—399.

ILIESCU, MARIA, *Romanica*, Festschrift für Gerhard Rohlfs, Halle (Saale), 1958 — RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 169—172.

M. S., *Atlasul lingvistic mediteranean*, FD, III, 1961, p. 233—234.

SALA, M., Ángel R. Fernández, González, F.M.S., *El habla y la cultura popular de Oseja de Sajambre*, Oviedo, Instituto de Estudios Asturianos, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 391—393.

SALA, MARIUS, Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, fasc. 1,1957; fasc. 2, 3, 4, 5, 1958; fasc. 6, 7, 1959 — SCL, XI(1960), nr. 2, p. 292—293.

SALA, M., P. Gardette, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, avec la collaboration de P. Durdilly, S. Escoffier, H. Girodet, M. Gonon, A.-M. Vurpas-Gaillard, Lyon, vol. I, 1950; vol. II, 1952; vol. III, 1956 — SCL, X(1959), nr. 4, p. 613—614.

SALA, MARIUS, P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, vol. I, Paris, 1957 — SCL, XI(1960), nr. 2, p. 289—292.

SALA, M. şi IONICĂ, I., Manuel Alvar, *El español hablado en Tenerife*, Madrid, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 393—396.

SĂDEANU, FLORENŢA, *Romance Philology*, Berkeley and Los Angeles, vol. XII, February, May, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 414—415.

SĂDEANU, FLORENTA, *Romance Philology*, Berkeley and Los Angeles, vol. XIII, August, November 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 415—416.

SLAVISTICĂ

BENEDEK GERGELY, *A szlávisták IV. nemzetközi kongresszusa* [Al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 147—148.

DAN, MIHAIL, *Din corespondenţa lui Ioan Bogdan cu savanţii ruşi*, Studii, XIII(1960), nr. 1, p. 129—139.

JAKOBSON, ROMAN (Cambridge — S.U.A.), *The Gender Pattern of Russian*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 541—543.

LURIA, SALOMO (Moscova), *Zur Etymologie des russischen Wortes „Мудрый" („Weise")*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 553—560.

STRATULAT, A., *Aspecte stilistice ale sintaxei poeziei lui Maiakovski*, Anale Cuza, Şt. soc., V(1959), p. 131—151.

VRABIE, EMIL, *Influenţa limbii romîne asupra graiurilor ruseşti („lipovenești") din R.P.R.*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 927—954.

VRACIU, A., *Conferinţa internaţională de slavistică*, IL, XII (1961), nr. 3, p. 78—81.

Recenzii

ILIESCU, VLADIMIR şi RUDEANU, VADIM, *Russisch-Deutsches Wörterbuch*, unter Leitung und Redaktion von H. H. Bielfeldt, Berlin, Akademie-Verlag, 1958 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 405—408.

ISBĂŞESCU, M. şi ROJANSCHI, R., *Сборник статей по языкознанию, профессору Московского Университета Академику В. В. Виноградову* [Издательство Московскова Университета, 1958] — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 371—374.

LEMNEANU, ELENA, *Исследования по синтаксису русского литературного языка* [Cercetări în domeniul sintaxei limbii literare ruse], SCŞt.(Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 200—204.

MÁTHE JAKAB, *A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Orosz Nyelvészeti Tanszékének nyelvjáráskutató tevékenysége a dobrudzsai lipovánok között* [Cercetările dialectale făcute de membrii catedrei de limba rusă a Universităţii „Babeş-Bolyai" printre lipovenii din Dobrogea], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 149.

MIHĂILĂ, G., *Вопросы славянского языкознания*, Moscova, fasc. 1, 1954, 139 p.; fasc. 2, 1957, 175 p.; fasc. 3, 1958, 171 p.; fasc. 4, 1959, 144 p. — SCL, XI(1960), nr. 2, p. 284—289.

VASCENCO, VICTOR, Gunnar Jacobsson, *L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves*, Göteborg, 1958, 121 p. — SCL, X(1959), nr. 4, p. 615—620.

VRACIU, A., J. Otrebski, *Gramatyka języka litewskiego, t. I. Wiadomości wstępne. Nauka o gloskach*, Warszawa, 1958; t. III. *Nauka o formach*, Warszawa, 1956 — SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 166—169.

VRACIU, A. şi ROTUNDU, V., *Romanoslavica*, I — III, Bucureşti, 1958 — SCŞt. (Iaşi), X(1959), fasc. 1—2, p. 184—197.

GERMANISTICĂ

CĂPLESCU, ROMULUS, *Sputnicii, lunicii şi limba engleză*, RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 349 — 353.

GHEORGHITOIU, ANDREEA, *Adverbul ca determinant al substantivului* [în limba engleză], RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 355—364.

LOMBARD, ALF (Lund-Suedia), *Limbile scandinave de azi*, RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 7—12.

PERETZ, HERTA, *Wiederholung, Aufzählung, Satzkonstruktion in den Novellen Thomas Manns* [Repetiţia, enumerarea şi construcţia frazei în nuvelele lui Thomas Mann], Anale Cuza, Şt. soc., V(1959), p. 153—162.

Recenzii

DUŢU, AL., *Brno Studies in English*, vol. I, Praha, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 411—414.

HOLZTRÄGER, FRITZ, *Az erdélyi szász tájszótár* [Dicţionarul dialectal săsesc din Transilvania], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 120—121.

ISBĂŞESCU, MIHAI, Walter Flämig, *Zum Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. Inhalte und Gebrauchsweisen*, Berlin, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 190—194.

STATI, SORIN, Claes Witting, *Physical and functional aspects of speech sounds. With special application to standard Swedish*, Uppsala-Wiesbaden, 1959 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 399—401.

WAGNER, WALTER, *Atlasul graiurilor săseşti din Transilvania*, T, V(1961), nr. 3 (207), p. 8.

LIMBA ALBANEZĂ

BRÎNCUŞ, GR., *Despre dativul locativ*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 381—385.

BRÎNCUŞ, GR., *Despre valoarea aoristului în albaneză*, SCL, XI(1960), nr. 1, p. 61—70.

BRÎNCUŞ, GR., *Paralele frazeologice romino-albaneze*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 913—916.

ÇABEJ, EQREM (Tirana), *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 527—560.

POLÁK, VÁCLAV (Praga), *Systèmes vocaliques en albanais. (Chapitres d'une grammaire scientifique de la langue albanaise)*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 661—668.

XHUVANI, ALEKSANDER (Tirana), *Selecta*, SCL, XI(1960), nr. 3, p. 811—813.

ORIENTALISTICĂ

BĂNĂŢEANU, VLAD, *Cel de-al XXV-lea congres internaţional al orientaliştilor*, St., XI(1960), nr. 11, p. 97—100.

CONSTANTIN, G. I., *Were the „Hiung-nu's" Türks or Mongols? Regarding some etymologies proposed by Prof. K. Shiratori (Tokyó)*, St.AO, I, 1957, p. 317—323.

CONSTANTIN, G. I., *How to transcribe Chinese phonetics into Roumanian*, St.AO, I, 1957, p. 351—353.

DRIMBA, VLADIMIR, *Dialectul tat din Dobrogea*, FD, III, 1961, p. 67—147.

DRIMBA, VLADIMIR, *Primul congres international de filologie mongolă*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 603—605.

FLONDOR, RADU, *How to teach sino-japanese ideographs*, St.AO, I, 1957, p. 325—332.

ĞAFER, NAĞI A. et DRIMBA, VLADIMIR, *Quelques problèmes relatifs au développement culturel de la population tatare de Roumanie*, St.AO, I, 1957, p. 339—343.

GRAUR, ACAD. AL., *Al 25-lea congres internaţional al orientaliştilor*, C, 1960, nr. 41(730), p. 7.

GRAUR, ACAD. AL., *Un mare congres de orientalistică* [Despre cel de-al XXV-lea congres de orientalistică de la Moscova], Veac nou, XVI(1960), nr. 35, p. 4.

GUBOGLU, MIHAIL, *Quarante ans d'études orientales en U.R.S.S. (1917—1957)*, St.AO, I, 1957, p. 281—316.

IVĂNESCU, G., *Un élément japhétite en hittite et en tokharien : hittite* **kašts** *„faim", „famine", tokh a.* **kast**, *b.* **kesi** *„faim"*, St.AO, II, 1959, p. 242—243.

IVĂNESCU, G., *Un élément ouralien en slave et en tokharien*, St.AO, II, 1959, p. 244.

NEGOIŢĂ, AT., *Le sens des mots* **chabod** *et* **ghedolah** *dans l'Ancien Testament* [în legătură cu sensurile cuvintelor romîneşti *slavă* şi *mărire*], St.AO, I, 1957, p. 249—257.

TIMUŞ, ION, *La transcription dans la langue roumaine du système phonétique japonais*, St. AO, II, 1959, p. 248—252.

Recenzii

BĂNĂŢEANU, V., *Charisteria orientalia, praecipue ad Persiam Pertinentia*, Prague, 1956 — St.AO, II, 1959, p. 263—265.

GUBOGLU, M., Vladimir Drimba, *L'alphabet de la langue tatare parlée en Roumanie* (Extrait de Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes d'Oslo, 5—9 août 1957), Bucarest, 1957 — St.AO, II, 1959, p. 298.

TIMUŞ, I., J. M. Martin, *Dictionnaire français-japonais*, Tokyo, 1953 — St.AO, II, 1959, p. 313—316.

TIMUŞ, I., N. I. Feldman, *Japonsko-russkij utchebnyj slovar ieroglifov* (Dictionnaire hiéroglyphique japono-russe), Moscou, 1956 — St.AO, II, 1959, p. 317—318.

LIMBA MAGHIARĂ

BALOGH ÖDÖN, *Gyimesi csángó tájszók* [Cuvinte din graiul ceangăilor din Ghimeş], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 103—117.

BÁRCZI GÉZA, *Néhány módszertani elv a magyar nyelvtörténettel kapcsolatban* [Cîteva principii de metodă privind studiul limbii maghiare], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 19—30.

BENEDEK GERGELY, *A bihari és szilágysági szlovak nyelvjárás vizsgálatának terve* [Despre graiul slovacilor din cîteva sate din regiunea Crişana], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 193—195.

BENKŐ LORÁND, *Egy XVIII. századi plagizácio nyelvi vonatkozásai* [Problemele de limbă ale unui plagiat din sec. al XVIII-lea], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 45—57.

CS. BOGÁTS DÉNES, *Adatok Háromszék történeti helynév anyagának ismeretéhez* [Date privitoare la numele topice istorice din Trei Scaune], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 213—224.

CSÁK LÁSZLÓ, *A dinnyetermelés munkamenete és müszókincse Bélfenyéren* [Cultura şi terminologia culturii lubeniţei şi a pepenilor la Belfir, reg. Crişana], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 91—97.

CSÁK LÁSZLÓ, *A paprikatermelés munkamenete es müszókincse Bélfenyéren* [Cultura şi terminologia culturii ardeiului la Belfir, reg. Crişana], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 157—167.

GÁLFFY MÓZES, *Megjegyzések az egyezményes hangjelölés kerdésehez* [Observaţii cu privire la problema notării fonetice convenţionale], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 193—197.

GÁLFFY MÓZES, *Néhány népetimológia* [Cîteva etimologii populare], St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 163—166.

GÁLFFY MÓZES, *Szempontok a nyelvjárások hangtani vizsgálatához* [Cîteva observaţii cu privire la cercetarea sistemului fonetic al graiurilor], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 139—152.

GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA, *Mutatvány „Csik és Gyergyó tájnyelvi atlaszából"* [Prezentarea unor hărţi din „Atlasul lingvistic maghiar din Ciuc şi Gheorghieni" în curs de redactare], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 63—72.

B. GERGELY PIROSKA, *A Magyar Nyelvészeti Tanszek 1958. évi nyelvmüvelö tevékenységéröl* [Activitatea catedrei de limba maghiară a Universităţii „Babeş-Bolyai" în domeniul cultivării limbii, în anul 1958], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 149—150.

B. GERGELY PIROSKA, *Kászoni Ferenc leveleinek nyelvjárási sajátságai* [Despre particularităţile dialectale ale scrisorilor lui Kászoni Ferenc (sec. XVI)], St.UBB, IV (1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 55—66.

HOLZTRÄGER, FRITZ, *Erdélyi szász* **hatert** : *magyar* **határ** [Cuvîntul săsesc *hatert* : magh. *határ*], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 63—71.

JAKÓ ZSIGMOND, *Vita a* **capetia** *szó magyar jelentése körül 1500-ban* [Discuţii în anul 1500 în legătură cu sensul cuvîntului *capetia*], NIK, II (1958), nr. 1—4, p. 211—213.

KÁNTOR LAJOS, *Nyelvi tudatosság és realizmus (Móricz Zsigmond „Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét" címü regényének nyelvéröl)* [Conştiinţă lingvistică şi realism în limbă. (Despre limba romanului „Rozsa Sándor îşi încruntă sprîncenele" de Móricz Zsigmond)], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 55—69.

MÁRTON GYULA, *Eredményeink és feladataink a magyar nyelvet ért román nyelvi hatás tanulmányozása terén* [Sarcini şi rezultate în domeniul cercetărilor influenţei limbii romîne asupra limbii maghiare], St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 29—39.

MÁRTON GYULA, *Román tükörszók és tükörkifejezések a moldvai csángó nyelvjárásban* [Cuvinte şi expresii calchiate după română în dialectul ceangău din Moldova], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 187—189.

MÁRTON GYULA, *Schimbări semantice petrecute în graiul ceangăilor din Moldova sub influenţa limbii române*, SCL, XI(1960), nr. 4, p. 919—925.

MÁRTON GYULA, *Szövegyítéssel keletkezett hónapnevek a moldvai csángóban* [Nume de luni formate prin amestec de cuvinte în dialectul ceangău din Moldova], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 191.

MURÁDIN LÁSZLÓ, *A Csüry-féle szamosháti ë- röl* [Despre ë al lui Csűry din Szamoshát], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 201—203.

MURÁDIN LÁSZLÓ, *A nyelvújitasi szók csángó megfeleléseihez* [Despre corespondentele neologismelor maghiare în dialectul ceangău din Moldova], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 197—199.

MURÁDIN LÁSZLÓ, *Az ikes ragozás állapota és használatának nemzedékek szerinti megoszlása Háromszéken* [Stadiul actual şi întrebuinţarea după generaţii în Trei Scaune a verbelor maghiare terminate în **ik**], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 75—84.

MURÁDIN LÁSZLÓ, *Mutatvány az „Aranyosszéki tájnyelvi atlasz" — ból* [Prezentarea unor hărţi din „Atlasul lingvistic maghiar al Văii Arieşului"], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 171—191.

NAGY JENŐ, *A moldvai csángó öltözet szókincsének román jövevényszavai* [Cuvinte româneşti în terminologia cu privire la portul popular a ceangăilor], NIK, I(1957), nr. 1—4 p. 87—94.

SZABÓ T. ATTILA, *A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének elökeszitése* [Pregătirea lucrărilor Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.] NIK, I (1957), nr. 1—4, p. 13—24.

SZABÓ T. ATTILA, *A XVII—XVIII. századi erdély jobbágyszökések névtörténeti vonatkozásainak ismeretéhez*, St.UBB, IV (1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 43—52.

SZABÓ T. ATTILA, *Magyar növeny- és gyógyszernevek a századból XVI—XVIII* [Nume maghiare de plante şi de leacuri din sec. XVI—XVIII], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 161—176.

SZABÓ T. ATTILA, *Temesvári János deák* [Diacul Temesvári János; se dovedeşte cu argumente istorice, dar şi filologice-lingvistice existenţa a doi dieci cu acest nume], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 97—118.

SZABÓ ZOLTÁN, *Az* **irt** *és* **arat** *etimológiajához* [Despre etimologia cuvintelor *irt* şi *arat*], St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 187—188.

SZABÓ ZOLTÁN, *Néhány igeképzös tájszó alakulásmódjáról* [Modul de formare al cîtorva cuvinte dialectale cu sufix], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 129—132.

SZABÓ ZOLTÁN, *Szemetel* [Etimologia cuvîntului *szemetel*], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 199—200.

SZABÓ ZOLTÁN, *A magyar igei aspectus kérdeséhez* [Cu privire la categoria aspectului verbal în limba maghiară], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 81—89.

TEISZLER PÁL, *A mezöfényi tájnyelv hosszú mássalhangzóinak megrövidüléséröl* [Despre scurtarea consoanelor lungi în graiul popular din Foeni-Maramureş], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 105—107.

TEISZLER PÁL, *A mezöfényi tájnyelv kettöshangzói* [Diftongii din graiul comunei Foeni], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 205—209.

TEISZLER PÁL, *A sváb nyelvi alapréteg hatásáról Mezöfény tajnyelvében* [Despre influenţa substratului şvab asupra graiului maghiar din com. Foeni, reg. Maramureş], St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 155—159.

VÁMSZER MÁRTA, *A kalotaszegi nyelvjárás* **ira vala, irá vala**-*féle igealakjáról* [Despre formele verbale *ira vala, irá vala* în graiul din jurul Calatei (raionul Huedin, reg. Cluj)], St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 179—184.

VÁMSZER MÁRTA, *Csik és Gyergyó nyelvjárása* [Contribuţii la studiul graiurilor maghiare din raioanele Ciuc şi Gheorghieni], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 51—59.

VIGH KÁROLY, *Bihari, érmelleki, szatmári és szilágysági növénynevek* [Nume de plante din Bihor, Satu-Mare şi Sălaj], NIK, I(1957), nr. 1—4, p. 149—156.

VÖÖ ISTVÁN, *Bánsági tajszavak* [Cuvinte dialectale din Banat], NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 238—242.

Recenzii

SĂTEANU, C., Bálint Sándor, *Szegedi szótár, I—II*, Budapest, 1957 — CL, IV (1959), nr. 1—2, p. 222—224.

SZIGETI JÓZSEF, *Jancsó Elemér, Az Erdélyi Magyar Nyelvmivelö Társaság iratai* [Actele Societăţii transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare], Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1955 — NIK, II(1958), nr. 1—4, p. 260—263.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

DRAGOMIRESCU, PROF. GH., *Probleme de ortografie*, GI, XII(1960), nr. 580, p. 6.

DUMITRESCU, V., *Corespondenţa interşcolară — mijloc pentru însuşirea limbii romîne de către tineretul minorităţilor naţionale*, RPed., VIII(1959), nr. 6, p. 93—99.

LÁSZLÓFFY, I. şi PÉTERFY, E., *Corelaţia dintre fonemă şi grafemă în însuşirea cititului în clasa I*, St.UBB, IV(1959), ser. III, fasc. I, Psychologia-Pedagogia, p. 173—184.

MUNTEANU, GEORGETA, *Aplicarea principiului intuitiv în predarea gramaticii*, St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 71—91.

NOVICICOV, EUGEN, *Cîteva probleme privind predarea limbii ruse în şcoală*, RPed., IX (1960), nr. 3, p. 89—93.

NOVICICOV, E., *Predarea lexicului limbii ruse în clasa VIII-a, în învăţămîntul seral*, RPed., X(1961), nr. 2, p. 26—39.

NOVICICOV, EUGEN, *Problemele psihologice ale predării limbilor străine în revistele sovietice de specialitate*, RPed., X(1961), nr. 3, p. 122—125.

POALELUNGI, GH., *Despre predarea conjugărilor*, GI, XII(1960), nr. 585, p. 6.

POALELUNGI, GH., *Predarea timpurilor şi a modurilor*, GI, XII(1960), nr. 590, p. 4.

POPESCU, PROF. ION, *Predarea sintaxei*, GI, XIII(1961), nr. 601, p. 4.

SIMIONICĂ, IOAN, *Folosirea cîntecului în predarea limbilor străine*, RPed., IX(1960), nr. 5, p. 95—98.

ŢETLIN, VERA, *Limbile străine în şcoala sovietică*, GI, XII(1960), nr. 584, p. 8.

VISAN, O. şi SORESCU, V., *Metoda conversaţiei — mijloc important de dezvoltare a gîndirii şi vorbirii elevilor hipoacuzici*, RPsih., VI(1960), nr. 3, p. 143—157.

VRĂBIE, EMIL, *Elemente de origine slavă din limba romînă şi folosirea lor în predarea limbii ruse*, RPed., IX(1960), nr. 5, p. 89—95.

DIVERSE

BULGĂR, GH., *Prefaţă*, Lexic reg., 1960, p. 3—4.

DIMITRESCU, FLORICA şi ILIESCU, VLADIMIR, *Activitatea lingvistică din R.P. Polonă în ultimii 15 ani*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 607—612.

DRIMBA, VLADIMIR, *Cercetările academicianului J. Németh în Republica Populară Română*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 605—607.

GUȚU-ROMALO, VALERIA, *Activitatea lingvistică în primul trimestru al anului 1960*, LR, IX(1960) nr. 3, p. 84—88.

HERING, ELISABETH, *Povestea scrisului* [Traducere din limba germană de Mariana Șora, *Cuvînt înainte* de Al. Graur], București, Editura tineretului, Colecția „Știința învinge", 1960, 204 p.

MALINSCHI, ACAD. VASILE, *Știința românească în 1961* [cu un subcapitol: Limbă, literatură și artă], C, 1961, nr. 8(750), p. 7.

MILCU, ACAD. ȘT., *Știința românească în 1960* [cu un subcapitol: Limbă, literatură și artă], C, 1961, nr. 7(749), p. 7.

OTOBÎCU, C., *Activitatea lingvistică în cel de-al doilea semestru al anului 1960*, LR, X(1961), nr. 1, p. 76—83.

PETROVICI, ACAD. EMIL, *Institutul de lingvistică* [din Cluj], St., XI(1960), nr. 8, p. 67—68.

ȘUTEU, FLORA, *Note pe marginea activității lingvistice din ultimul trimestru al anului 1959*, LR, IX(1960), nr. 2, p. 90—96.

URSU, DESPINA, *Activitatea colectivului de lingvistică în anul 1959*, SC.Șt.(Iași), X(1959), fasc. 1—2, p. 209—210.

ZSEMLYEI JÁNOS-SZABÓ ÁLMOS, *Nyelvészeti és irodalomtörténeti elöadások a kolozsvári tudományegyetem fiatal tanszemélyzeti tagjainak tudományos ülésszakán* [Comunicări de lingvistică și de istorie literară la sesiunea cadrelor tinere a Universității din Cluj], NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 148—149.

* * *, *Activitatea lingvistică în trimestrele al II-lea și al III-lea ale anului 1959*, SCL, X(1959), nr. 4, p. 599—603.

* * *, *L'activité linguistique dans la République Populaire Roumaine (1er janvier — 1er mai 1959)*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 255—260.

* * *, *Activitatea lingvistică din R.P.R. în anul 1959*, RFRG, IV(1960), nr. 1, p. 155—162.

* * *, *L'activité linguistique dans la République Populaire Roumaine (1er mai—15 décembre 1959)*, RL, V(1960), nr. 1, p. 169—175.

* * *, *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1959 pînă la 1 mai 1960*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 99—110.

* * *, *Cronică* [Despre sesiunea științifică a universităților „V. Babeș" și „Bolyai" din Cluj din 20—22 mai 1959 și despre sesiunea cercurilor științifice studențești din 4—5 aprilie 1959 etc.]. St.UBB, IV(1959), ser. IV, fasc. 2, Philologia, p. 199—200.

* * *, *Cuvînt înainte*, Mat. dial., I, 1960, p. 5.

Recenzii

DRAGOMIRESCU, GH., N., *Limba română, nr. 3 și 4 — 1960* — C, 1960, nr. 39(728), p. 3.

DUMISTRĂCEL, STELIAN, *Limba română*, VIII(1959), nr. 1—6 (rubrica Glosar regional) — SCȘt. (Iași), XI(1960), fasc. 1, p. 152—155.

DUTU, ANGELA, *Časopis pro moderní filologii*, Praha, XLI(1959), nr. 1—4 — RFRG, IV(1960), nr. 2, p. 409—411.

GHERGARIU, L., *Limba și literatura moldovenească*, Chișinău (Filiala moldovenească a Academiei de științe a Uniunii R.S.S., Institutul de limbă și literatură), anul I, nr. 1, 1958 — CL, IV(1959), nr. 1—2, p. 219—221.

HALÉVY, PROF. DR. M. A., James Février, *Histoire de l'écriture*, Paris, 1948 — St.AO, II, 1959, p. 267—268.

LIVADARU, D., *Limba romînă*, nr. 3, 4/1960 — IL, XI(1960), nr. 10, p. 84—86.
MÁTHÉ JAKAB, *Voproszi Jazikoznanija*, VII(1958), no. 1—5 — NIK, III(1959), nr. 1—4, p. 139—142.
O. I., *„Limba romînă" nr. 1/1960* — VR, XIII(1960), nr. 6, p. 172—176.
POP, M., *Două publicații de istorie literară, folclor și lingvistică* [Observații critice despre volumul *Limbă-literatură*, IV, 1960] — S, XXX(1961), nr. 5084, p. 4.
R., [La rubrica] *Relief* [prezentarea nr. 1—2/1959 al RFRG] — L, III(1960), nr. 13(48), p. 11.
Z. L., *Revista de filologie romanică și germanică, nr. 1—2/1959* — VR, XIII(1960), nr. 8, p. 186—188.

NECROLOAGE

GRAUR, AL., *Joseph Vendryes*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 94—95.
IORDAN, IORGU, *Karl Jaberg (1877—1958)*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 277—278.
JIVCOVICI, M., *Aleksandar Belić (15.VIII.1876—26.II.1960)*, LR, IX(1960), nr. 4, p. 96—98.
ONU, LIVIU, *Giandomenico Serra (1885—1958)*, RL, IV(1959), nr. 2, p. 279—282.
OPREAN, MARIA, [In memoriam] *Giandomenico Serra (1885—1958)*, St.UBB, III(1958), fasc. 1, Philologia, p. 203—204.

ABREVIERI

AIIC	=	*Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, I—II (1958—1959).
Anale Cuza	=	*Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"* din Iași, Științe sociale, 1955.
An. RSMat.	=	*Analele romîno-sovietice. Seria Matematică*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic.
Bul.BB		*Buletinul Universităților Victor Babeș și Bolyai*, Seria : Științe sociale, Cluj, 1956.
C	=	*Contemporanul*, săptămînal politic — social — cultural [București], 1946.
CF	=	*Cercetări filozofice*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de Filozofie [București], 1954.
CL	=	*Cercetări de lingvistică*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, 1956.
FD	=	*Fonetică și dialectologie*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., 1961.
GÎ	=	*Gazeta învățămîntului*, organ al Ministerului Învățămîntului și Culturii și al Uniunii sindicatelor din instituțiile de învățămînt și cultură, 1950.
GL	=	*Gazeta literară*, organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din R.P.R. [București], 1954.
GMat.B	=	*Gazeta matematică și fizică (Seria B)*, Societatea de științe matematice și fizice din R.P.R.
IB	=	*Informația Bucureștiului*, ziar al Comitetului orășenesc București al P.M.R., și al Sfatului Popular al Orașului București.
IL	=	*Iașul literar*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Iași, 1954.
L	=	*Luceafărul*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., București, 1958.
Lexic reg.	=	*Lexic regional*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, Editura Academiei R.P.R., 1960.
LL	=	*Limbă — literatură*, vol. IV, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1960.

LR = *Limba română*,Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din București, 1952.

Lupta de clasă = *Lupta de clasă*, organ teoretic și politic al C.C. al P.M.R.

Mat.dial. = *Materiale și cercetări dialectale, I*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, 1960.

NIK = *Nyelv -és irodalomtudományi közlemények*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, 1957.

PF = *Probleme de filozofie*, traducerea revistei sovietice Вопросы философии, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic.

PLG = *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960.

PLM = *Probleme de lingvistică matematică*, traduceri din literatura sovietică de specialitate, Academia R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietic, 1960.

PN = *Presa noastră*, revista Uniunii ziariștilor din R.P.R. [București], 1958.

Revue de mathématiques = *Revue de mathématiques pures et appliquées*, Académie de la République Populaire Roumaine, 1956.

RFRG = *Revista de filologie romanică și germanică*, Academia Republicii Populare Romîne, Subsecția de limbă și literatură, București, 1957.

RL = *Revue de linguistique*, Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1956.

RPed. = *Revista de pedagogie*, organ al Institutului de științe pedagogice [București], 1952.

RPsih. = *Revista de psihologie*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de psihologie, 1955.

S = *Scînteia*, organ al Comitetului Central al P.M.R.

SB = *Scrisul bănățean*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Timișoara, 1949.

SC = *Studii clasice*, revistă a Societății de studii clasice din R.P.R., 1959.

SCBibl. = *Studii și cercetări de bibliologie*, Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne, 1955.

SCILF = *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de istorie literară și folclor [București], 1952.

SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din București, 1950.

SCȘt (Iași) = *Studii și cercetări științifice. Filologie*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iași, 1950.

SCȘt. Istorie (Iași) = *Studii și cercetări științifice. Istorie*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iași, 1950.

SFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960.

St. = *Steaua*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Cluj, 1954.

St.AO = *Studia et acta orientalia*, Société des sciences historiques et philologiques section d'études orientales. vol. I, 1957; vol. II, 1959.

STin. = *Scînteia tineretului*, organ central al Uniunii Tineretului Muncitor.

St. ist. medie = *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, 1959; vol. IV, 1960.

St.UBB = *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Cluj, 1959 [titlul schimbat al revistei *Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai*, Cluj, 1958, care, la rîndul său, continuă *Buletinul Universităților Victor Babeș și Bolyai*, Cluj, 1956—1957].

Studii = *Studii*. Revistă de istorie, Academia Republicii Populare Romîne, Secția de științe istorice și Institutul de istorie din București, 1948.

T = *Tribuna*, săptămînal de cultură, Cluj, 1957.

Veac nou = *Veac nou*, organ al Consiliului general A.R.L.U.S.

VR = *Viața românească*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., București, 1948.

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut:

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ, vol. III

Sub red. acad. AL. GRAUR

(25 × 17,50), 149 p., 5,85 lei

Sumar

P. MICLĂU, Abstract şi concret în limbă
LUCIA WALD, Note cu privire la raportul dintre conţinut şi formă în limbă
S. STATI, Categoriile posibilitate şi realitate în lingvistică
ELENA SLAVE, Rolul procedeelor afective în comunicare şi cunoaştere
AL. GRAUR, Influenţa reciprocă a elementelor limbii
V. RUSU, Note despre legătura dintre fenomenele de limbă şi istoria societăţii
M. SALA, Observaţii asupra dispariţiei limbilor
I. RIZESCU, Rolul factorilor interni şi al factorilor externi în dezvoltarea limbii
LAURA VASILIU, Cîteva observaţii asupra conţinutului semantic al prepoziţiilor, în lumina categoriilor generalului şi particularului.

Articolele sînt rezumate în limbile rusă şi franceză.

ABONAȚI-VĂ

la publicațiile periodice editate de Academia R.P.R.

LINGVISTICĂ

LIMBA ROMÎNĂ

(apare de 6 ori pe an)
Abonamentul pe 6 luni 9 lei; pe 12 luni 18 lei

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

(apare de 4 ori pe an)
Abonamentul pe 6 luni 10 lei; pe 12 luni 20 lei

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR

(apare de 4 ori pe an)
Abonamentul pe 6 luni 10 lei; pe 12 luni 20 lei

REVISTA DE FILOLOGIE ROMANICĂ ȘI GERMANICĂ

(apare de 2 ori pe an)
Abonamentul pe 12 luni 12 lei

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE — FILOLOGIE (IAȘI)

(apar 2 fascicule pe an)
Abonamentul pe 12 luni 8 lei

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ (CLUJ)

(apare de 2 ori pe an)
Abonamentul pe 12 luni 10 lei

NYELV ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK (CLUJ)

(apare de 2 ori pe an)
Abonamentul pe 12 luni 10 lei

Abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie științifică din țară, sau la Librăria Academiei R.P.R., București, Calea Victoriei nr. 27. Se pot comanda și prin poștă la secția „Cartea prin poștă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R. sau la librăria „Cartea prin poștă", București, str. Biserica Enei nr. 16, raionul I. V. Stalin.

LIMBA ROMÎNĂ,
revistă a Institutului de lingvistică din Bucureşti,
apare de şase ori pe an.

Au apărut:

anul VIII, 1959 (6 numere)
anul IX, 1960 (6 numere)
anul X, 1961 (nr. 1, 2 şi 3)

Volumele se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREŞTI, Calea Victoriei nr. 27

sau la orice librărie din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţiile „Cartea prin Poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., librăriile principale din reşedinţele din regiune, sau la Librăria republicană

CARTEA PRIN POŞTĂ
BUCUREŞTI, str. Biserica Enei nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2, c. 2821

Lei 3.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

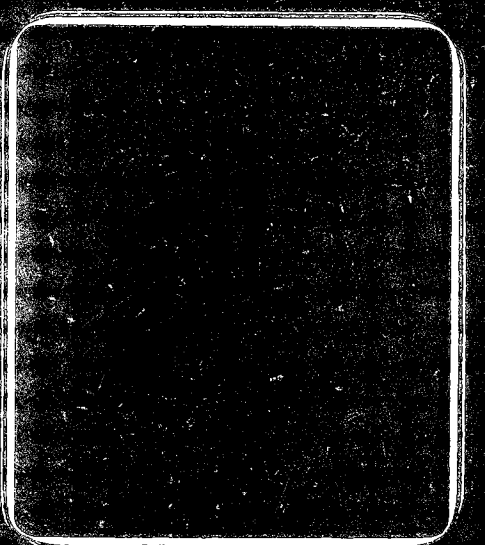

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar de redacție*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

București, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 5

SUMAR

Pag.

ORTOGRAFIE

VINTILĂ MIHĂILESCU, C. HERBST, I. RĂDULESCU, Problema transcrierii denumirilor geografice străine în limba romînă 401
VASILE CUCU, Cîteva considerații privind transcrierea denumirilor geografice străine în limba romînă 405
A. BÂRSAN, Considerații asupra scrierii numelor geografice străine 415
GUSTAV MEISELES, Observații asupra scrierii în romînește a numelor geografice străine 425

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

I. RIZESCU, Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii 432
I. OIȚĂ, Despre propozițiile explicative 445

FILOLOGIE

L. GÁLDI (Budapesta), Începuturile prozei ritmice romînești 462
DIOMID STRUNGARU, Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor 474
I. CREȚU, Ultima formă a nuvelei *Cezara* 488

CRONICĂ

Lingvistica romînească în prima jumătate a anului 1961 (*Mircea Mitran*) 498

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

AL. ROSETTI – BORIS CAZACU, *Istoria limbii române literare*, I, București, Editura științifică, 1961 (*Al. Andriescu*) 503
Carte românească de învățătură. 1646. București, Editura Academiei R.P.R., 1961 (*I. Rizescu*) 508
IORGU IORDAN, Necrolog Mihail Sadoveanu 515

PROBLEMA TRANSCRIERII DENUMIRILOR GEOGRAFICE STRĂINE ÎN LIMBA ROMÎNĂ *

DE

VINTILĂ MIHĂILESCU, C. HERBST, I. RĂDULESCU

Problema transcrierii denumirilor geografice străine în limba romînă prezintă mare importanţă atît pentru geografi şi alţi specialişti, cît şi pentru publicul larg. Folosirea unei transcrieri unice în literatura ştiinţifică, în manualele şcolare, în hărţi, atlase, în literatura beletristică şi în presă va duce la înlăturarea confuziilor care se fac în mod curent şi va contribui la ridicarea nivelului cultural al maselor din patria noastră.

Este de dorit să se ajungă la o transcriere unică în toate lucrările cu caracter geografic care apar în diferite ţări. La o asemenea transcriere se va putea ajunge numai printr-o strînsă colaborare între comitetele naţionale de geografie, prin intermediul Uniunii Internaţionale de Geografie (U.I.G.).

În ţara noastră, în ultimii ani, s-a făcut un prim pas în această direcţie o dată cu stabilirea noilor norme ortografice ale limbii romîne, înscrise în *Micul dicţionar ortografic* (1955) şi precizate în *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (1960).

Cu toate indicaţiile date de lucrările menţionate mai sus, care au un caracter normativ, mai există totuşi confuzii şi probleme nerezolvate în privinţa transcrierii denumirilor geografice străine, care dau naştere la o serie de inconsecvenţe în:

a) transcrierea denumirilor geografice din ţările care folosesc alfabetul latin;

b) transcrierea denumirilor geografice din ţările care folosesc alfabetul chirilic;

---

* Comunicare prezentată la sesiunea ştiinţifică a Institutului de geologie, geofizică şi geografie al Academiei R.P.R. din 29—31 mai 1961.

c) transcrierea denumirilor geografice din țările care și-au obținut de curînd independența sau se mai află încă sub dominația imperialistă (țări din Africa, Asia, Oceania);

d) transcrierea denumirilor geografice din țări ca R. P. Chineză, R.P.D. Coreeană, care folosesc alte caractere de scriere decît cele latine și chirilice, și, în sfîrșit, în

e) transcrierea cuvintelor compuse.

Este evident faptul că *transcrierea unică* just aplicată în hărți, atlase și publicații e singura cale ce-ar putea înlătura confuziile care se mai fac.

În prezent, pentru rezolvarea acestei probleme, la noi există *două căi principale*: *transcrierea fonetică* și *transcrierea oficială*, transcrieri care trebuie folosite de la caz la caz și în conformitate cu indicațiile date de cele două lucrări ale Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., menționate mai sus.

În problema transcrierii denumirilor geografice din țările care folosesc alfabetul latin, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* precizează că „numele proprii străine se scriu cu ortografia limbilor respective, atunci cînd acestea folosesc alfabetul latin" (p. 63). Vom scrie deci: Bordeaux, Calais, Manchester, Liverpool, Chicago, Rio de Janeiro, Zagreb, Stockholm, Gdynia etc.

De la această regulă generală fac excepție, așa cum arată același *Îndreptar*, „unele nume proprii străine, care au intrat de mai multă vreme în cultura noastră", și care se vor scrie, cu „grafia tradițională": Moscova, Varșovia, Praga, Paris, Londra, Marsilia, Lisabona etc.

La executarea unor atlase, hărți sau lucrări de specialitate, aceste denumiri vor putea fi însoțite, în paranteză, și de numele în transcrierea oficială a țării respective, după cum recomandă de asemenea *Îndreptarul*, astfel: Moscova (Moskva), Praga (Praha), Londra (London), Marsilia (Marseille), Lisabona (Lisboa).

În ceea ce privește *transcrierea denumirilor geografice din țările care folosesc alfabetul chirilic* (U.R.S.S. și celelalte țări slave care folosesc acest alfabet), problema este rezolvată, în sensul că „normele de transcriere a numelor și cuvintelor" ... din aceste limbi... „în limba romînă au în vedere mai cu seamă *criteriul grafic*" (*Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei R.P.R. [1960], p. 67). Vom transcrie, deci: *K*omsomols*k*, *K*rasnoiars*k*, Tere*k*, Murmans*k*; în același timp, toate numele cu *ki* rămîn neschimbate: ex. Gor*ki*, R.S.S. *Ki*rghiză, *Ki*rovs*k*, Is*ki*r, *Ki*ustendil, Stan*ke*-Dimitrov etc.

Majoritatea *țărilor care multă vreme au stat sub dominația imperialistă* și care și-au obținut independența după cel de-al doilea război mondial au adoptat în decursul vremii transcrierea numirilor după limba țărilor de care au fost subjugate. În prezent, în unele țări din această categorie, se fac eforturi mari în scopul adoptării unei limbi naționale oficiale, care să contribuie la ridicarea popoarelor respective din punct de vedere economic și cultural. Această acțiune este pe cale să se înfăptuiască în India (prin adoptarea, ca limbă oficială, a dialectului „urdu"), în Indonezia și în alte țări.

În aceste cazuri, așa cum arată *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* al Academiei R.P.R., trebuie să folosim *transcrierea oficială actuală* a acestor state, scriind : New-Delhi, Calcutta, Bombay, Bangkok, Calimantan (în loc de Borneo), Sulawesi (în loc de Celebes), Irian (în loc de Noua Guinee), Djakarta (în loc de Geacarta) etc. Datorită faptului că țările africane care și-au căpătat de curînd independența, precum și țările africane care se mai găsesc încă sub dominația imperialistă nu și-au creat încă o limbă națională și o scriere proprie, ele folosesc transcrierea statului care le-a dominat sau le mai domină ; în acest caz, sîntem nevoiți să adoptăm și noi — în mod provizoriu — această transcriere, care — pentru aceste țări — *este cea oficială.*

Astfel, pentru *țările africane, foste colonii franceze sau belgiene,* se va folosi transcrierea franceză. Vom scrie deci : Libreville, Alger, Stanleyville, Leopoldville, Tananarive etc. ; pentru *cele engleze,* transcrierea engleză : Kimberley, Capetown, Port Elisabeth etc. La fel, se va folosi transcrierea portugheză, spaniolă, pentru teritoriile respective.

În ceea ce privește *transcrierea denumirilor geografice din țările arabe,* care au un alfabet propriu, cu caractere deosebite de alfabetul latin, chirilic, grec etc., se va întrebuința — ca și pînă acum — transcrierea oficială a acestor state, utilizată în relațiile oficiale internaționale, constînd din folosirea alfabetului latin, cu o ortografie foarte apropiată de cea engleză, dar nu identică : Riad, Kuweit, Khartum, Cairo, Assuan etc.

Aceeași soluție se aplică și *denumirilor japoneze* (ex. : Okinawa, Hiroshima, Tokio, Shikoku etc.) ; *Vietnam-ul,* care mult timp a stat sub dominația franceză, folosește transcrierea cu caractere latine în ortografie franceză (ex. : Hanoi, Saigon, Haiphong etc.).

Transcrierea denumirilor geografice din țări ca R.P. Chineză, R.P.D. Coreeană, care folosesc hieroglife, a început să constituie o preocupare și în țara noastră după eliberare, generalizîndu-se *transcrierea fonetică,* aplicată în atlasele sovietice, cu modificările cerute de ortografia limbii noastre. Cu toate că aceste țări folosesc în prezent două transcrieri oficiale ale numirilor geografice în relațiile internaționale : una pentru țările care utilizează alfabetul latin, alta pentru țările care utilizează alfabetul chirilic, și cu toate că aparținem țărilor care folosesc alfabetul latin, sîntem de părere *să se folosească în continuare transcrierea fonetică,* luîndu-se ca bază transcrierea acestor denumiri în limba rusă. În susținerea acestui punct de vedere ne întemeiem pe *următoarele considerente* :

1. Așa cum bine se știe, aceste țări fac parte din lagărul socialist, fiind țări cu care avem strînse relații, politice, economice și culturale. Din aceste motive putem considera că transcrierea fonetică a denumirilor chineze și coreene, în limba română, este deja încetățenită, fiind utilizată — în mod curent — în presa, literatura și știința noastră de peste 15 ani.

2. În argumentarea acestui punct de vedere mai trebuie să ținem seama și de faptul că în R.P. Chineză se lucrează intens la unificarea limbii pe baza dialectului vorbit în regiunea Pekin, precum și la crearea — în perspectivă — a unui alfabet latin, corespunzător sunetelor din limba chineză. Din aceste cauze nu vedem necesitatea ca, în prezent, să se treacă la tran-

scrierea pe care R. P. Chineză o folosește în relațiile sale cu țările din afara lagărului socialist, care întrebuințează alfabetul latin.

Vom transcrie deci Pekin și nu Peking, Șanhai și nu Shanghai, Nankin și nu Nanking, Huan He și nu Hoang-Ho, Ianțî și nu Yang-ce-Kiang, Phenian și nu Pyongyang etc. Întrucît însă numirile geografice chineze și coreene se întîlnesc și în numeroase publicații străine (ziare, reviste, studii de specialitate) care folosesc literele latine în transcrierea internațională, este necesar ca în hărți, în atlase și chiar în unele lucrări speciale să fie menținut și celălalt mod oficial de transcriere pentru numirile geografice mai puțin cunoscute. Cu excepția hărților la scară prea mică, lucrul este posibil, fără dificultăți tehnice, prin folosirea parantezelor, iar în atlase, prin folosirea parantezelor și introducerea indexurilor duble, cuprinzînd așadar transcrierea fonetică și pe cea internațională.

O ultimă problemă pe care o considerăm importantă este *transcrierea în limba romînă a cuvintelor străine compuse* cum sînt cele referitoare la munți, mări, fluvii, peninsule, orașe etc. Această problemă prezintă mai multe aspecte :

1. Potrivit principiului transcrierii oficiale, trebuie să se facă *transcrierea integrală a acestor termeni compuși*, astfel : Firth of Forth (firth = golf), Bristol Channell etc., deși chiar atlasele cele mai recente nu aplică în mod consecvent acest principiu și aceasta pentru că nu este un lucru prea simplu. În cazul cînd termenul compus se află pe teritoriul unei singure țări, se va transcrie integral acest termen. În cazul cînd obiectul geografic respectiv aparține mai multor țări (ex : Marea Neagră, Munții Alpi etc.), acești termeni se vor scrie în limba romînă.

Multe atlase străine redau integral numele compuse, dacă acestea sînt constituite din alăturarea unor nume comune (ex : Marea Albă, Marea Roșie, Oceanul Înghețat), de altfel ca și în limba romînă, așa cum este just, pentru că așa au intrat în uz de multă vreme. În cazul cînd al doilea cuvînt este un nume propriu, ex. : Barențogo More etc., vom folosi (în cazul termenilor de mult încetățeniți în limbă) traducerea românească, scriind Marea Barenț, Marea Caspică, Marea Aral etc. În cazul a două denumiri rusești înrudite, Novaia Zemlia și Severnaia Zemlia, prima se va scrie în traducere românească : Noua Zemlie, pentru că așa se folosește de multă vreme, iar a doua, nefiind încetățenită, se va scrie Severnaia Zemlia, păstrîndu-se forma din limba rusă.

În paginile de față, autorii au încercat să aducă o contribuție la elucidarea aspectelor principale privind transcrierea denumirilor geografice străine în limba romînă, fără a avea pretenția de a fi epuizat toate controversele. Rămîne ca discuțiile viitoare să ducă la fixarea unui punct comun de vedere al tuturor specialiștilor interesați în rezolvarea acestei probleme.

CÎTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND TRANSCRIEREA DENUMIRILOR GEOGRAFICE STRĂINE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

VASILE CUCU

În anii puterii populare s-au obținut importante realizări în domeniul geografiei fizice și economice, iar în rîndurile specialiștilor științelor înrudite și ale cercurilor largi de cititori crește din ce în ce mai mult interesul față de cercetările și lucrările geografice.

Ca o consecință a acestui fapt, s-a dezvoltat considerabil activitatea editorială de specialitate precum și aceea de popularizare. Pe lîngă lucrările geografice cu caracter monografic, au apărut o serie de broșuri în colecția „Pe harta lumii" și s-au tradus lucrări însemnate din literatura universală avînd ca temă descoperirile geografice, călătoriile etc. Un interes din ce în ce mai larg se manifestă pentru editarea de hărți generale (hărți politice, hărțile continentelor etc.) și de atlase geografice generale.

Procesul de prezentare a cunoștințelor geografice face tot mai necesară rezolvarea definitivă a unei probleme deosebit de importante, aceea a redării corecte a denumirilor geografice străine în limba romînă.

În dezvoltarea geografiei în țara noastră, se află în discuție chiar problema unificării transcrierii denumirilor geografice de pe teritoriul țării noastre. Dar problema cea mai importantă care se pune astăzi în acest domeniu este unificarea transcrierii denumirilor geografice străine în literatura romînă, formularea principiilor de folosire a lor.

De la început trebuie să remarcăm că problema aceasta nu se pune numai pentru geografii romîni. Necesitatea unificării terminologiei geografice s-a pus în discuție și la o serie de congrese ale Uniunii Internaționale de Geografie. La cel de-al XVIII-lea Congres Internațional (Rio de Janeiro, 1956) s-a luat chiar inițiativa de a se crea o comisie, condusă de prof. E. Winkler, căreia i s-a dat ca sarcină să prezinte principiile de

lucru și să coordoneze munca dusă în această direcție de instituțiile internaționale (O.N.U., Uniunea Internațională a Poștelor, diverse instituții naționale și organizații internaționale de geodezie etc.).

Din păcate, pînă în prezent nu s-au formulat principii universal valabile. Nici în activitatea editorială din țara noastră nu există un criteriu recunoscut care să completeze normele cuprinse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* al limbii romîne, editat de Academia Republicii Populare Romîne.

O parte dintre geografii, consultanții științifici și editorii noștri au formulat principiul transcrierii fonetice, încercînd să redea în limba română toate denumirile [1]. Generalizarea acestui principiu ridică însă numeroase probleme privind veridicitatea, exactitatea științifică în redarea fonetică a denumirilor geografice. Este evident că crearea unor forme ca: Lăcnău (Lucknow), Sătlagi (Sutlej), Uașintăn (Washington), Bordo (Bordeaux), Piănian (Phenian), Geamna (Jumna), Tumbuctu și altele, al căror aspect fonetic nu coincide cu vorbirea locală, este o încercare riscantă, deocamdată inaccesibilă. Redarea mecanică în grafia romînească, pe baza sunetelor limbii engleze și ale celei franceze, limbi dominante în special în țările foste colonii, nu poate fi susținută prin nici un argument științific. O astfel de intenție poate fi realizată numai în urma unor studii lingvistice aprofundate.

O altă categorie de geografi se situează pe o poziție complet opusă: *toate denumirile geografice* urmînd, după părerea lor, să fie redate exclusiv în grafia țării respective, cu totala ignorare a denumirilor romînești tradiționale (Moscova, Londra, Haga, Tirana, Varșovia, Caucaz, Copenhaga, Corsica, Corfu etc.).

În fine, alți geografi și cercetători susțin că în transcrierea denumirilor geografice străine e bine să păstrăm, în general, grafia țării respective, fără a renunța la formele romînești existente ba chiar creînd, acolo unde e nevoie, asemenea forme.

Ținînd seama de indicațiile Academiei Republicii Populare Romîne, de metodele folosite în literatura geografică internațională și de experiența dobîndită în acest domeniu în țările prietene, vom formula cîteva criterii generale de la care considerăm că trebuie să se pornească în acțiunea de unificare a scrierii denumirilor geografice străine în limba română. În stabilirea acestor criterii am căutat să ținem seama și de caracterul publicației care urmează să le aplice, precum și de publicul căruia se adresează lucrarea respectivă.

În *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* al limbii romîne, editat de către Academia R.P.R. în anul 1960, se arată că „Numele proprii străine se scriu cu ortografia limbilor respective, atunci cînd acestea folosesc alfabetul latin". De exemplu Valladolid, Vancouver, Le Havre, Düsseldorf, Vanern, Sheffield, Ferrara, Po di Volano, Bordeaux, Nantes, Ostende etc. Aceste denumiri se pronunță ca și în limba din care provin.

[1] Vezi „Limba romînă", 1957, nr. 4, p. 79.

Sistemul grafiei originare este cel mai des utilizat, de altfel acceptat ca unicul criteriu și adoptat în practica internațională. El este utilizat îndeosebi în marile atlase geografice, în enciclopedii, în dicționarele oficiale ale Uniunii Internaționale de Geografie, în publicațiile O.N.U., ale Uniunii Internaționale a Poștelor și în multe altele. Un îndreptar prețios în acest sens îl constituie *Mica enciclopedie geografică*, apărută în anul 1960, în U.R.S.S. (vol. I).

Pentru a ne da seama de acest lucru este suficient să cercetăm cîteva din marile atlase cu caractere latine. Dacă vom lua bunăoară *Atlante Universale*, editat de o cunoscută editură din Italia, vom vedea că pe harta R.P.R., majoritatea denumirilor sînt redate în grafia românească: Băilești, Suceava, Munții Făgăraș, Coțofeni, Giurgiu etc. Dar o serie de denumiri intrate în limba italiană de multă vreme, denumiri care au o formă structurală italiană, se redau ca atare: Bucarest, St. Giorgio (pentru brațul Sf. Gheorghe, dar nu și pentru localitatea Sf. Gheorghe din regiunea Brașov), Constanza (Constanța), Claudiopoli (Cluj), Moldavia (Moldova), Danubio (Dunărea) etc.[1]. Aceeași metodă este folosită și în prezentarea denumirilor geografice din R. P. Ungară, R. S. Cehoslovacă, Anglia, Franța etc.

Să luăm un alt atlas — *Neuer Welt-Atlas*. Același principiu — grafia originară, cu excepția denumirilor intrate mai de mult în limba germană. Localități ca Băilești, Suceava, Filiași etc. sînt redate tot cu grafia românească. În schimb: București — Bukarest, Constanța — Konstantza, Sf. Gheorghe — St. Georgs (tot pentru brațul Dunării, dar nu și pentru localitatea Sf. Gheorghe). În privința aceasta, spre deosebire de atlasul italian, se merge mai departe, redîndu-se în grafia limbii germane și denumirile privind marile unități administrative sau marile unități fizico-geografice: Dobrogea — Dobrudscha, Carpații Meridionali — Süd-Karpaten, Munții Banatului — Banater Geb., Munții Zarandului — Zarander Geb. etc. [2].

Nu fac excepție de la aceste principii și metode nici atlasele editate în țările socialiste. Atlasul editat în R.P. Polonă — *Atlas Swiata* — folosește aceleași principii, merge însă mai departe redînd în limba polonă și denumirile privitoare la principalele elemente fizico- și economico-geografice de pe hărțile țărilor străine [3].

Principiile de mai sus le considerăm valabile și pentru transcrierea denumirilor străine în limba română: grafie originară, prin respectarea cu strictețe a formelor tradiționale. Este cunoscut faptul că în dezvoltarea ei, limba română a asimilat o serie de denumiri care au devenit tradiționale. În toponimia geografică de pretutindeni, ca și în toponimia geografică românească, există numeroase denumiri toponimice asimilate, care au intrat în literatură din timpuri mai vechi. Aceste denumiri păstrează forma lor originară sau sînt adaptate la normele și tradițiile limbii care primește termenul împrumutat. În literatura geografică românească această

[1] *Atlante Universale*, Istituto geografico De Agostini, Novara, 1955, p. 111—112.
[2] *Neuer Welt-Atlas*, Land und Wirtschaft Aller Staaten, Zürich.
[3] *Atlas Swiata*, Panstwowe przedsierbiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa, 1959.

asimilare s-a produs pe două căi : *a*) o serie de cuvinte au intrat în limba romînă într-o formă schimbată față de forma națională : Varșovia (Warszawa), Londra (London), Tirana (Tiranë), Belgrad (Beograd), Haga ('s Gravenhagen), Copenhaga (Köbenhavn) etc. Aceste cuvinte au primit deci formă și structură românească ; *b*) alți termeni au intrat în limba romînă în forma lor originară : Sierra Leone, Chile, Delhi, Lhassa, Bruxelles.

Ambele forme intrate în cultura noastră de mai multă vreme constituie deci forme tradiționale, care nu pot fi schimbate și supuse unor inovații. Este greșit după părerea noastră de a forța lucrurile scriind de exemplu 's Gravenhagen în loc de Haga, Köbenhavn în loc de Copenhaga, după cum este greșită și încercarea de a scrie Cile în loc de Chile, Deli în loc de Delhi.

Sîntem cu totul împotriva acelora care consideră forma tradițională a cuvintelor drept „abatere" de la principiile generale. Oricine își poate da seama de inconvenientele renunțării la formele impuse de tradiție, dacă, îndeosebi în manualele școlare, în loc de Carintia am întîlni Kärnten, în loc de Stiria — Steiermark, în loc de Atena — Athinai, în loc de Pireu — Pirefs. Nu numai că aceste forme românești trebuie păstrate, dar, în limita posibilităților, ele trebuie înmulțite. Căci toponimicele în formă românească, pe lîngă faptul că stau ca o mărturie a bogatei noastre culturi, au și avantajul de a putea da naștere la numeroase forme derivate, cazuri sau forme adjectivale.

Desigur că folosirea formelor românești depinde în mare măsură și de caracterul lucrării. Astfel, pentru publicațiile de strictă specialitate, de largă circulație internațională (mersul trenurilor, hărți turistice etc.) se recomandă folosirea îndeosebi a denumirilor în forma lor națională. În schimb publicațiile cu caracter de popularizare științifică, manualele, cărțile școlare etc., folosite de mase largi de cititori, vor utiliza denumirile românești, evitînd pe cît posibil pe cele străine ; aceasta mai ales pentru țările care nu au alfabet latin și în mod deosebit pentru anumite obiective geografice. În condițiile actuale, în țările care luptă pentru cucerirea independenței politice și economice, apar denumiri noi (de țări, orașe, provincii) etc., dintre care unele au și devenit uzuale. De aceea, a relua, în literatura noastră geografică, vechile forme întrebuințate de către fostele țări coloniale înseamnă a complica foarte mult lucrurile. Momentul de față este cel mai potrivit pentru ca geografii (împreună cu lingviștii) să fixeze formele românești pentru o serie de denumiri naționale, băștinașe, să le popularizeze și să le conserve.

Pornind de la aceste considerente, apreciem ca o necesitate redarea în fonetica și în grafia limbii romîne a următoarelor noțiuni :

a) denumirile de state, teritorii suverane, autonome, sub tutelă sau teritorii care sînt încă colonii. Deci, în loc de Bechuanaland, vom scrie Beciuanaland ; în loc de Tanganyika — Tanganica ; Rhodesia — Rodezia ; Thailand — Tailanda ; Ghana — Gana ; Tshad — Ciad, Kuwait — Kuweit etc. În fond aceasta nu înseamnă altceva decît reluarea și extinderea procesului care a avut loc în limbă atunci cînd am scris Franța în loc

de France; Indonezia în loc de Indonesia; Austria în loc de Österreich; Belgia în loc de Belgique; Polonia în loc de Polska etc.

b) denumirile de oraşe-capitale de state, cu excepţia acelora care au intrat ca forme tradiţionale în limba romînă (Washington, Delhi, Bruxelles, Stanleyville etc.). Astfel, în loc de Rangoon vom scrie Rangun, Karachi — Karaci, Baghdad — Bagdad, Tehran — Teheran, Yerushalayim — Ierusalim etc.

c) denumirile provinciilor, marilor unităţi administrative. Aici este vorba de diviziunile administrative — regiuni, districte, judeţe, departamente, provincii etc. sau regiuni istorice. Să luăm de exemplu Anglia şi R. S. Cehoslovacă. Nu este oare mult mai corect să scriem, bunăoară provinciile Angliei, în forma lor romînească: Irlanda de nord (pentru Northern Ireland), Scoţia (Scotland), Ţara Galilor (Wales), Anglia (England)? Şi tot astfel pentru R. S. Cehoslovacă: Boemia centrală (Stredocesky), Boemia de vest (Jihocesky), Boemia de nord (Severocesky), Boemia de vest (Zapodocesky), Boemia de est (Vychodocesky), Moravia de sud (Jihomoravsky), Moravia de nord (Severmoravsky), Slovacia de vest (Zapodoslovensky), Slovacia centrală (Stredoslovensky), Slovacia de est (Vychodoslovensky). Credem că nimeni nu se poate îndoi de utilitatea unor astfel de transcrieri care de fapt nu neglijează nici formele grafiei originare.

Alături de formele romîneşti, mai ales în cazul celor intrate recent în uz, se poate admite, în scopul unei recunoaşteri mai uşoare, scrierea în paranteză a formelor naţionale, ţinîndu-se seama de caracterul lucrării şi de posibilităţile grafice. Cu aceste precizări, considerăm formularea din *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*: „Unele numiri proprii străine, care au intrat de mai multă vreme în cultura noastră, se scriu cu grafia tradiţională" justă, dar totodată incompletă.

Aici intervine însă o altă problemă: unde ne vom opri cu formele tradiţionale? Nu există oare pericolul de a descoperi prea multe forme tradiţionale?

Stabilirea unei reguli generale categorice în această direcţie nu este deocamdată posibilă. Se impune însă coordonarea acestei probleme de către forurile institutelor de cercetări ştiinţifice competente. Limitele acestor forme ar putea fi precizate bunăoară , în colaborare, de către geografi şi lingvişti; aceştia, pe baza unor studii speciale ale discuţiilor, vor putea ajunge la elaborarea unui dicţionar al denumirilor geografice, lucrare extrem de necesară, care ar întregi îndreptarul ortografic.

În vederea precizării criteriilor principale care stau la baza transcrierii denumirilor geografice în limba romînă trebuie avut în vedere şi faptul că în diferite limbi care folosesc alfabetul latin există semne speciale care nu pot fi redate cu ajutorul semnelor din limba romînă. Este vorba în primul rînd de transcrierea denumirilor din limbile ţărilor nordice, sau de limbile cehă, slovacă şi polonă. În astfel de cazuri credem că trebuie aplicat principiul general — grafia originară — ignorînd, atunci cînd întîmpinăm dificultăţi tehnice, semnele diacritice. Vom scrie deci: Pancevo (Pancĕvo), Varazdin (Varaždin), Kosice (Kosiče), Presov (Prĕšov), Wisla (Wisła), Lodz (Łódź) etc.

Principiile de transcriere în limba romînă a denumirilor din ţările care folosesc alfabetul chirilic (limba rusă şi bulgară) au la bază criteriul grafic : Smolensk (Смоленск), Ţelinograd (Целиноград), Celeabinsk (Челябинск), Krasnoiarsk (Красноярск).

În legătură cu transcrierea normelor din limba rusă trebuie semnalate însă unele inconsecvenţe care se întîlnesc adeseori în hărţile romîneşti. Este vorba de redarea semnelor *я*, *k* şi *ъ*. După cum se arată în *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, potrivit cu ortografia romînească *я* se redă prin *ia* atunci cînd :

— se află la început de cuvînt (Ярославль — Iaroslavl) ;

— se află în mijlocul cuvîntului, după o vocală (Белоярск—Beloiarsk) ;

— *я* se redă prin *ea* atunci cînd se află situat după o consoană (Камчатка — Kamceatka, Челябинск — Celeabinsk etc.) ;

— *k* se redă prin *k*, care există în alfabetul romînesc, şi nu prin *c*, „cu excepţia unor cuvinte în care, datorită uzului, s-a fixat transcrierea lui *k* prin *c* (Caucaz, Moscova, Chişinău).

În ceea ce priveşte semnul *ъ*, *Îndreptarul ortografic* arată că acesta se redă prin *i* numai în cazurile cînd se află înaintea lui *e* şi *я* şi după *ъ*. Ar mai fi trebuit să se prevadă încă o excepţie şi anume redarea lui *ь* prin *i* atunci cînd se află la sfîrşitul cuvintelor monosilabice terminate în consoană ; este cazul rîului „Объ", în romîneşte „Obi".

Transcrierea denumirilor din limba bulgară, care foloseşte de asemenea alfabetul chirilic, urmează regulile stabilite pentru limba rusă, cu excepţiile arătate în îndreptarul ortografic şi anume :

г înainte de ъ se transcrie *gh*

к înainte de ь se transcrie *chi*

щ înainte de ь se transcrie *şt*

ь după consoanele г, *k*, *c* şi urmat de *o* se transcrie *i*.

Explicaţiile în legătură cu excepţiile arătate în îndreptar, privind redarea lui *k* prin *chi*, ne apar insuficient argumentate. Socotim mult mai nimerit ca semnul *k* din limba bulgară să fie redat tot prin *k* în limba romînă, şi nu prin *chi* sau *ci*.

În ceea ce priveşte numele proprii străine din ţările care utilizează alte caractere de scriere decît cele latine şi chirilice, îndreptarul ortografic indică redarea lor în transcrierea oficială a statului respectiv : Bangkok, Hiroshima, Okinawa etc. Sîntem întru totul de acord cu cele înscrise în *Îndreptar* ; din păcate, însă, unii geografi mai confundă şi astăzi limba oficială a acestor ţări cu limba folosită cîndva de ţările coloniale, limbă la care de fapt s-a renunţat de mult şi definitiv de către unele ţări care şi-au cucerit independenţa, ca R. P. Chineză, R.P.D. Coreeană.

Părerea noastră este că în privinţa denumirilor din R.P. Chineză, R.P.D. Coreeană, singurul sistem de transcriere care poate fi socotit ca oficial este acela al redării fonetice a denumirilor acestor ţări în limba romînă. Desigur că la nivelul cercetărilor lingvistice actuale din ţara noastră privind ţările Extremului Orient, întîmpinăm o serie de greutăţi. Ele pot fi însă înlăturate cu uşurinţă dacă, mergînd pe linia unor realizări certe obţinute în acest domeniu la noi, ne vom orienta şi după transcrierea practicată în alte limbi ca rusa, engleza, germana şi italiana. În Uniunea

Sovietică îndeosebi există oameni de știință care au studiat în mod minuțios aceste limbi, reușind astfel să redea în limba rusă cu exactitate semnificația fiecărui semn din limba chineză sau corecană. Posedînd astăzi un criteriu unanim recunoscut de transcriere a denumirilor din limba rusă în limba romînă, vom putea trece cu mai multă siguranță la transcrierea numelor chinezești în limba romînă. Desigur, transcrierea fonetică a sunetelor unei limbi străine în altă limbă prin intermediul unei a treia nu este o operație simplă. În cazul nostru nu este vorba de o simplă redare grafică a transcrierii din limba rusă, întrucît în procesul de transcriere din limba chineză în limba rusă, o serie de sunete au fost adaptate specificului limbii ruse (de exemplu redarea consoanelor *ng*, *cij*, *tz* etc.). Plecînd de la aceste considerente, socotim că în transcrierea fonetică a acestor denumiri în limba romînă se poate lua ca bază transcrierea din limba rusă, comparată cu transcrierea în limba engleză, franceză și italiană, bineînțeles, avînd în permanență în vedere studiile romînești asupra limbii chineze. Cercetînd modul de transcriere în aceste limbi, vom avea posibilitatea să redăm cît mai fidel sunetele limbii chineze, într-o formă cît mai adecvată limbii romîne. În felul acesta, denumirea geografică în calitatea ei de simbol al obiectului geografic, își poate duce misiunea pînă la capăt, chiar dacă forma acestei denumiri va fi simplificată prin transcripție.

Un lucru rămîne clar : pentru hărțile romînești nu putem folosi în cazul de față decît forme romînești.

În privința denumirilor unei alte țări, anume R.P.Mongolă, care de asemenea nu are alfabet latin, e recomandabil să folosim aceleași metode ca și în transcrierea denumirilor din limba rusă.

În cazul denumirilor din limba greacă și arabă, considerăm că principiile și criteriile arătate în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* sînt suficient de clare.

Întrucît e greu să se redea fonetic denumirile geografice dintr-o serie de țări care folosesc scrierea arabă sau alte feluri de scrieri (țările arabe, țările Africii), e bine, credem, să folosim sistemul de transcriere cel mai răspîndit în țara respectivă.

În cazul țărilor unde există forme duble pentru același nume (Belgia, de exemplu), vom folosi pentru localitățile sau elementele geografice principale, ambele forme. Pe celelalte le vom transcrie în limba cea mai mult utilizată (flamandă sau franceză).

În cazul țărilor recent eliberate sau al teritoriilor care se mai află sub dominație colonială, potrivit celor arătate mai sus, transcrierea se va face în ortografia limbii celei mai mult folosite în aceste țări ; e de datoria geografilor și a lingviștilor să stabilească în transcriere romînească, ori de cîte ori e cazul, forma utilizată de populația locală, pentru a putea fi indicată în paranteză alături de cealaltă denumire.

Transcrierea engleză se va folosi pentru denumirile din țările Orientului Apropiat și Mijlociu arabic (Arabo-Saudit, Yemen, Oman, Iran, R.A.U., Sudan, Iordania). Pentru a obține o formă unică în unele țări se va folosi transcrierea în limba cea mai mult folosită.

Astfel în Coreea, pentru unificarea transcrierii, va trebui să folosim atît pentru R.P.D. Coreeană cît şi pentru Coreea de Sud redarea fonetică.

Limba franceză se va folosi în transcrierea denumirilor din Liban şi din ţările Africii de nord (Tunisia, Maroc, Algeria etc.). Denumirile în limba hindi, ceiloneză (singaleză), thai şi birmană se trec pe hartă în forma unică oficială engleză. De exemplu : Ahmandabad, Agra, Pradesh, Bareilly, Colombo, Haad, Galle, Nuwaro Elya (ceiloneză), Bangkok, Surat Thani (tailandeză) etc.

În lista de mai jos redăm grupele de ţări şi limba în care propunem a se transcrie denumirile pe hărţile respective, ţinînd bineînţeles seama de excepţiile propuse mai înainte :

Grupe de ţări	Limba sau grafia în care se propune transcrierea
1. R. P. Romînă	— romînă
2. Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, R. P. Bulgaria, R. P. Mongolă	— în grafia limbii romîne, după normele de transcriere propuse de *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*
3. R. P. Chineză, R. P.D. Coreeană şi Coreea de Sud	— în grafia limbii romîne
4. Franţa, Elveţia (partea apuseană), Belgia (partea de sud-vest), Luxemburg, Maroc, Algeria (inclusiv Sahara), Congo, insulele Comore, Dahomey, Coasta de Fildeş, Volta Superioară, Somalia Franceză, Gabon, Guineea, Camerun, Uniunea Republicilor Africii Centrale, Maroc, Tunis, Republica Malgaşă, Mali, Mauritania, Nigeria, Insulele Réunion, Ruanda-Urundi, Togo, Ţinuturile Australe şi Antarctice Franceze (insulele Sf. Paul şi Noul Amsterdam, Arhipelagurile Kerguélen şi Crozet şi Terre Adélie), Guiana Franceză, Guadelupa, Haiti, Canada (provincia Quebek), Martinica, Sfîntul Petre şi Miquelon, Polinezia Franceză, Noua Caledonie, Noile Hebride, R.A. Siria.	— franceză
5. Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Canada, India, Ceylon, Pakistan, Birmania, Republica Arabă Unită, Arabia Saudită, Irak, Kuweit, Yemen, Oman, Sudan, Australia, Noua Zeelandă, Insulele Virgine, insulele : Cook, Fidji, Gilbert şi Ellice ; Guam, Gibraltar, Insulele Anglo-Normande, Insula Man, Aden, Bahrein, Borneo Britanic, Federaţia Malaeză, Singapore, Basutoland, Beciuanaland, Somalia Britanică, Uniunea Sud-Africană, Cambodgia, Gana, Kenya, Liberia, Nigeria, Rodezia, Nyasaland, Insula Gambia, Insulele Seychelles, Sierra Leone, Swaziland, insula Sfînta Elena, Tanganica, Uganda, Zanzibar, Insulele Bahama, Bermude, Guiana Britanică, Hondurasul Britanic, insulele Falkland, Insulele Crăciunului, Nauru, Niue, Norfolk, Insulele din partea de vest a Oceanului Pacific, Samoa de vest, Papua, Pitcairn, Tokelau, Tonga, Noua Guinee, Insulele Midway, Iordania.	— engleză
6. Spania, Andora, insulele Filipine, Guineea spaniolă, Sahara spaniolă, Ifni, Argentina, Bolivia, Chile, Columbia, Costa-Rica, Republica Dominicană, Ecuador, Guatemala, Honduras, Cuba, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguai, Peru, Salvador, Uruguai, Venezuela, Porto-Rico.	— spaniolă

Grupe de țări	Limba sau grafia în care se propune transcrierea
7. Italia, San-Marino, Vatican, Libia, Somalia, Malta, Franța (Corsica), Elveția (Graubünden), Elveția (Cantonul Ticino).	— italiană
8. Portugalia, Angola, Mozambic, Guineea Portugheză, insulele Sf. Toma și Principe, insulele Capului Verde, Brazilia.	— portugheză
9. Republica Democrată Germană, Republica Federală Germană, Austria, Elveția (partea nordică), Lichtenstein.	— germană
10. Olanda, Belgia (partea de nord), insulele Antilele Olandeze, Surinam.	— olandeză (flamandă)
11. Suedia și Finlanda (litoralul maritim, coastele maritime)	— suedeză
12. Danemarca și Groenlanda	— daneză
13. Norvegia	— norvegiană
14. Islanda	— islandeză
15. R.P.F. Jugoslavia (Croația, Slovenia)	— croată și slovenă
16. R.P.F. Jugoslavia (Serbia, Macedonia, Bosnia, Herțegovina, Muntenegru)	— croată, sîrbă
17. R.S. Cehoslovacă	— cehă și slovacă
18. R. P. Polonă	— poloneză
19. R. P. Ungară	— maghiară
20. Finlanda	— finlandeză
21. R. P. Albania	— albaneză
22. Turcia	— turcă
23. Vietnam, Laos	— vietnameză
24. Cambodgia	— khmer
25. Indonezia (inclusiv Irianul de vest)	— malaeză
26. Irlanda.	— irlandeză
27. Japonia, Riu-Kiu	— japoneză
28. Grecia și Cipru	— greacă
29. Iran	— persană
30. Afganistan	— pashtu
31. Israel	— ebraică veche
32. Etiopia	— amhară

Elementele geografice care nu au o apartenență națională, cum sînt continentele, oceanele, mările, curenții maritimi, se scriu în forme românești, respectiv: Europa, Asia, Oceania etc., Oc. Atlantic, Oc. Indian, Oc. Pacific, M. Chinei de sud, M. Caraibilor, M. Andamanelor, M. Iavei; *același criteriu ar fi normal să se adopte și pentru insulele, peninsulele, golfurile, lacurile, munții, fluviile, mările cunoscute* și care pot compune forme românești. Este mult mai ușor de exemplu să scriem *Țara Focului* în loc de *Tierra del Fuego*, *Corsica* (pentru *Corse*), *Eubeea* (pentru *Evvia*), *Corfu* (pentru *Kerkyra*), *Canare* (pentru *Islas Canarias*), *Sf. Toma* (pentru *São-Tomé*), *Insulele Capului Verde* (pentru *Ilhas do cabo verde*).

Elementele geografice (munți, rîuri, lacuri) care se extind pe teritoriile mai multor state se redau în grafia națională a fiecărei țări sau în grafia românească, atunci cînd se încadrează în regulile stabilite mai sus.

O serie de țări care și-au obținut recent independența și-au creat un sistem propriu de transcriere a denumirilor geografice, dîndu-le forma lor proprie, națională.

De exemplu, Republica Indonezia avea din cele mai vechi timpuri pentru marea și strîmtorile Celebes (formă introdusă de olandezi) forma

proprie, Sulawesi; aceeaşi e situaţia în ceea ce priveşte insula denumită de olandezi Borneo, iar de indonezieni Kalimantan, sau Noua Guinee, denumire generală dată formei indoneziene Irian, sau Kanton în loc de Guanciju (R. P. Chineză).

Desigur că în cazuri ca acestea datoria geografilor şi a lingviştilor este de a urmări cu perseverenţă asemenea schimbări şi a le reda pe hărţi în forma limbii populaţiei locale.

În concluzie, în ceea ce priveşte transcrierea denumirilor geografice străine în limba romînă se desprind următoarele :

1) numirile geografice de pe teritoriul acelor state care folosesc alfabetul latin se transcriu în atlasele romîneşti în grafia originară.

2) numirile geografice din ţările sau teritoriile care folosesc alfabetul latin cu numeroase semne diacritice, pot fi redate simplificat în funcţie de posibilităţile tehnice, renunţîndu-se la unele semne diacritice.

3) De la aceste reguli generale fac excepţie :

a) denumirile geografice intrate de multă vreme în limba romînă, formele tradiţionale care au obţinut o structură romînească ori s-au adaptat limbii romîne; acestea se vor reda în forma lor romînească;

b) formele romîneşti pentru unele categorii de denumiri geografice cu o largă circulaţie şi anume :

— denumirile de ţări

— capitalele de ţări

— marile unităţi administrativ-politice (republici, regiuni administrative, districte);

c) elementele geografice fără apartenenţă naţională (continente, oceane, mări) sau

d) denumirile de insule, peninsule, munţi, golfuri, lacuri, fluvii mari, bine cunoscute şi care pot alcătui forme romîneşti;

4) denumirile ţărilor care folosesc alfabetul chirilic (U.R.S.S., R. P. Bulgaria, R.P. Mongolă) se redau în limba romînă potrivit normelor generale precizate de *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*;

5) denumirile geografice din statele sau teritoriile care folosesc alte caractere decît cele latine sau chirilice se redau în limba romînă ţinîndu-se seama de transcrierea oficială a statului respectiv.

CONSIDERAȚII ASUPRA SCRIERII NUMELOR GEOGRAFICE STRĂINE

DE

A. BÂRSAN

Scrierea numelor geografice — în special a celor străine — este, fără îndoială, o problemă foarte importantă. Elaborarea în ultima vreme în țara noastră a multor lucrări geografice impune adoptarea unor soluții de principiu în acest domeniu. Fiind vorba de o chestiune de interes general, este lesne de înțeles că soluțiile adoptate vor trebui să fie în concordanță cu practica internațională.

Ideea de la care pornim — și care, desigur, a stat la baza reglementării acestei chestiuni de către diversele instituții internaționale — este aceea că *un nume geografic trebuie să fie scris într-o formă unică pentru a se permite identificarea cu ușurință a termenului* în orice text și pe orice hartă. Prin acest procedeu se introduce și în geografie o nomenclatură universală, similară, într-un anumit sens, cu aceea din botanică, zoologie, chimie etc. Și credem că nu exagerăm atunci cînd afirmăm că în geografie se simte, mai mult decît în cazul celorlalte științe, nevoia unei nomenclaturi unice internaționale, deoarece în viața noastră cotidiană ne întîlnim extrem de des cu termeni geografici, pe care trebuie să-i identificăm și să-i localizăm.

Pentru aplicarea acestui principiu, există două posibilități: fie *transcrierea fonetică internațională*, fie *grafia oficială națională*.

1. *Transcrierea fonetică internațională* este un sistem de redare a numelor potrivit cu pronunțarea lor prin intermediul unui alfabet convențional internațional.

Pe lîngă grafia unică, procedeul permite și lectura relativ corectă din partea celui care cunoaște grafia adoptată.

Există însă două inconveniente, care fac ca cel puțin pentru moment, acest sistem să nu poată fi ușor de aplicat.

a) În primul rînd, pentru o redare fonetică absolut riguroasă, este necesară introducerea unui foarte mare număr de semne diacritice, care

ar face acest alfabet aproape tot atît de complicat ca şi actualele sisteme ortografice naţionale.

b) Al doilea inconvenient este şi mai concludent : existenţa paralelă a ortografiilor naţionale în interiorul fiecărei ţări ar face din acest alfabet un auxiliar artificial şi greoi, care nu ar reuşi să se impună [1]. Atît timp cît va exista o scriere locală oficială, nu se va putea vorbi de o transcriere unică avînd valoare practică.

2. *Utilizarea grafiei oficiale naţionale* rămîne, fără îndoială, în stadiul actual, singura soluţie posibilă. Sistemul, în afară de faptul că introduce o nomenclatură unică, permiţînd identificarea numirilor, prezintă şi alte avantaje :

a) se pune la dispoziţia publicului şi specialiştilor grafia naţională cu circulaţie generală a numelor geografice. De altfel, grafia naţională constituie şi un element de caracterizare şi de recunoaştere a unei limbi ;

b) se asigură identitatea de grafie pentru toate instituţiile internaţionale şi pentru toate statele, ceea ce are o deosebită valoare practică, de pildă la localizarea unui nume transmis prin presă, la expedierea unei scrisori, la consultarea unui prospect turistic etc. ;

c) se înlătură inevitabilele erori şi fluctuaţii ale unei eventuale transcrieri fonetice.

Evident că pentru statele sau teritoriile care utilizează alfabetul latin, aplicarea grafiei oficiale naţionale nu ridică nici o problemă. Pentru acele state, însă, care folosesc alte sisteme de scriere este logic să se recurgă la o *transcriere oficială unică, elaborată chiar de statul respectiv*. În acest mod, vom avea la dispoziţie o transcriere uniformă, oficială şi cu valoare internaţională.

Singura obiecţie care s-ar putea aduce acestui sistem — dificultatea de pronunţare — nu constituie cîtuşi de puţin o problemă insolubilă. Ea a fost şi poate fi rezolvată cu ajutorul unor legende speciale pentru pronunţarea fiecărui sistem ortografic.

Aşadar, argumente logice impun utilizarea grafiei oficiale. Din fericire acest adevăr a fost înţeles de mult, astfel încît astăzi, în practica internaţională, faza discuţiilor şi a experienţelor este depăşită. Sistemul grafiei oficiale are în prezent o răspîndire generală : este introdus în dicţionarele oficiale periodice publicate de Uniunea Poştală Universală (U.P.U.) [2], în hărţile internaţionale la scara 1 : 1 000 000 şi 1 : 500 000 ale Uniunii Internaţionale de Geografie, în publicaţiile statistice ale O.N.U. ; este utilizat de asemenea în presa străină şi românească, în prospectele societăţilor

---

[1] Încercarea de a introduce grafia fonetică internaţională — dar numai pentru statele care nu utilizează alfabetul latin — se întîlneşte în harta elveţiană „Asien 1 : 12 000 000. Geograph. Kartenverlag Kümmerly & Frey, Bern". Sistemul nu s-a extins însă.

[2] Union Postale Universelle, *„Dictionnaire des Bureaux de Poste"*. Cinquième édition. Berne, 1951. (Conţine cca 400 000 de nume de localităţi şi districte administrative, după comunicările oficiale ale statelor aderente, între care şi R.P.R.)

de transport şi de turism, în publicaţii naţionale de diferite specialităţi, pe scalele aparatelor de radio, în reviste de filatelie etc. [1].

În domeniul geografiei se constată o tendinţă categorică spre utilizarea grafiei oficiale, cu toate că în anumite lucrări cartografice, mai puţin documentate sau tipărite după matriţe vechi, mai persistă încă inconsecvenţe de scriere.

Preocupări în această privinţă au existat, cu mulţi ani în urmă, atît în sînul unor societăţi de geografie, cît şi în cadrul congreselor internaţionale.

Între primele societăţi care au abordat această chestiune a fost „*The Royal Geographical Society*" (R.G.S.), care a elaborat, încă din 1885, norme de scriere a termenilor geografici străini şi un sistem de transcriere din limbile care nu utilizează alfabetul latin. Regulile la care ne referim stabilesc, între altele, că „nu se schimbă ortografia numelor străine din ţările care folosesc alfabetul latin şi se redau ca la naţiunile respective" [2].

În Statele Unite fiinţează încă din 1890 „The United States Board on Geographical Names" (= Comitetul Statelor Unite pentru numele geografice), care se ocupă cu unificarea numelor geografice străine şi care a stabilit anumite principii de scriere, dintre care menţionăm :

a) numele geografice din statele, dominioanele, coloniile şi protectoratele în care alfabetul latin este utilizat ca alfabet principal sau auxiliar se scriu în forma oficială locală.

b) numele geografice din cuprinsul statelor care folosesc alte sisteme de scriere, dar au o transcriere oficială în caractere latine, se redau după această transcriere.

c) pentru numele care au şi un corespondent englez, se recomandă folosirea în primul rînd a formei oficiale şi, în paranteză, indicarea celei engleze [3].

Citărm de asemenea concluzia adoptată, în 1913, de „Congresul Societăţilor Franceze de Geografie", care precizează în privinţa numelor geografice străine, că „forma lor ortografică trebuie să fie scrupulos păstrată" [4].

---

[1] Vezi de exemplu :

— *Harta Internaţională* 1 : 1 000 000, planşele Bucureşti şi Cluj ;

— *Demographical Yearbook* — U.N.O. — New York, 1955, tabelele 5 şi 6 ;

— *Statistical Yearbook* — U.N.O. — New York, 1959 ; Căile Ferate Romîne — Mersul trenurilor, 1959 ;

— Air France. *Indicateur Général*, nr. 8, 1957 ;

— Sabena. Horaires et tarifs, nr. 1, 1957.

— *Le XVIII-ème Congrès International de Géographie. Rio de Janeiro, Août 1956*, în „Annales de Géographie", nr. 353, Janvier-Février 1957 (numele proprii — geografice şi de persoane — sînt redate în grafia oficială) ;

— N. Djamo, *Japonia*, Bucureşti, 1957, Editura ştiinţifică (texul şi harta în transcriere oficială) ;

— T. Tudor, *Ghana*, Bucureşti, 1958, Editura ştiinţifică (textul şi harta redate în grafia oficială). Publicaţiile menţionate aplică ortografia sau transcrierea oficială şi în cazul celorlalte nume proprii.

[2] M. E. Grant Duff, *Orthography of Geographical Names* (1891), cf. *Bul. Soc. Geogr. Rom.*, Anul XIII, tr. I, 1892, p. 261—266.

[3] E. M. Pospelov, Транскрипция географических названий в С.Ш.А., în „Геодезия и картография", 1958, nr. 2, p. 64.

[4] „*Congresul Societăţilor Franceze de Geografie*", în *Bul. Soc. Rom. Geogr.*, XXXVI (1915), Bucureşti, 1916.

În legătură cu aceeași temă, reținem și faptul că în Italia, cu prilejul editării atlasului Touring Clubului, s-au formulat și aplicat cu consecvență norme precise de scriere, care respectă grafia națională și transcrierea oficială [1].

La noi se pare că prima contribuție în sprijinul utilizării „ortografiei naționale" (= grafia oficială) a fost adusă în 1921 de St. C. Hepites, care a pledat cu multă stăruință pentru ideea ca „numirile geografice să fie adoptate fără nici o modificare, oricare ar fi limba în care se întrebuințează"[2]. Cam în aceeași vreme Societatea de geografie a expediat principalelor instituții geografice străine o circulară în care, referindu-se la concluziile celui de al 31-lea Congres (din 1913) al Societăților Franceze de Geografie, cerea ca numele geografice românești să fie redate, în textele străine, cu ortografia noastră națională. „Numele geografic este un nume propriu — se spune în circulară — și, în consecință, este invariabil și intraductibil"[3].

De curînd problema grafiei numelor proprii străine a fost discutată în cadrul Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., cu care prilej s-a adoptat principiul de a se respecta ortografia și transcrierea oficială a fiecărui stat.

O contribuție importantă la această problemă a fost adusă și de către congresele internaționale de geografie, prin adoptarea hotărîrii de a se publica Harta Internațională 1 : 1 000 000, în care numele geografice să fie redate în grafia națională oficială a fiecărei țări [4].

În sfîrșit, merită să fie amintit și faptul că atlasele și hărțile geografice apărute în diferite țări se conformează din ce în ce mai mult scrierii oficiale. De altfel, încă din epoca premergătoare anului 1940, atît în atlasele străine cît și în unele atlase românești se introdusese în mare parte acest sistem de scriere[5]. În perioada postbelică, însă, și mai ales în ultimii 5—6 ani, au parvenit în țară numeroase lucrări cartografice străine care aplică în mod consecvent grafia oficială, atît pentru statele care folo-

---

[1] *Atlante Internazionale della Consociazione Turistica Italiana*, Milano, 1938. Normele de scriere utilizate în atlas sînt : 1) în statele care folosesc alfabetul latin și în coloniile lor se recurge la grafia oficială ; 2) același procedeu se aplică și statelor care publică hărți oficiale în caractere latine (Japonia) sau care au o transcriere oficială ; 3) în lipsa unor astfel de publicații, s-a recurs la sistemul R.G.S.

[2] St. C. Hepites, *Asupra numirilor geografice și alte chestiuni*, în *Bul. Soc. Rom. Geogr.*, XL (1921), p. 455.

[3] Vezi *Bul. Soc. Rom. Geogr.*, XL (1921), p. 455.

[4] Editarea Hărții Internaționale 1 : 1 000 000 a fost propusă de către A. Penck la Congresul Internațional de Geografie de la Berna (1891). Discuția a continuat și la următoarele congrese, pînă la cel de la Paris, din 1913, cînd au fost luate hotărîrile definitive.(V. articolul lui A. Florinescu, *Harta internațională a lumii*, în *Lucr. Inst. Geogr. Univ. Cluj*, IV (1928—1929), Cluj, 1931).

[5] Cf. *Andrees Handatlas*. Achte Auflage. Verlag von Velhagen & Klasing, Bielefeld und Leipzig, 1930 ; C. Teodorescu și N. A. Constantinescu, *Atlas geografic*, ed. a V-a, Brașov, Inst. cartografic Unirea.

sesc alfabetul latin, cît şi pentru cele care recurg la alte sisteme de scriere[1].

Faptul că unele dintre aceste lucrări indică drept surse de informare „Uniunea Poştală Universală", cît şi alte izvoare internaţionale[2] constituie o dovadă evidentă că şi în geografie s-a avut în vedere o uniformizare a nomenclaturii, în concordanţă cu celelalte domenii de activitate.

Putem conchide, aşadar, că problema scrierii numelor geografice este, în mod principial, şi chiar practic, rezolvată. Evident, rămîn încă de pus la punct o serie de chestiuni de detaliu — între care precizarea sistemului oficial de transcriere, pentru acele state la care se mai constată unele fluctuaţii — chestiuni care, cu siguranţă, îşi vor găsi soluţionarea în viitorul apropiat.

★

Faţă de faptele expuse mai sus, soluţia unei transcrieri după auz a numelor proprii străine, propusă de unii cercetători[3], apare cu totul neadecvată.

În primul rînd, cei care propun o asemenea soluţie nu ţin seamă de progresul realizat în relaţiile dintre state, pe calea unificării nomenclaturii geografice, şi de haosul pe care l-ar produce aplicarea acestui sistem. În expresia cea mai simplă, recurgînd la acest procedeu ar însemna să scriem franţuzeşte sau englezeşte cu ortografia românească: *Bordo* (Bordeaux), *Şerbur* (Cherbourg), *Uaşinţăn* (Washington). Pentru o ţară care utilizează alfabetul latin, desigur că este ridicol să ne gîndim la această posibilitate.

Există însă şi alte motive care fac inaplicabilă această transcriere, chiar şi pentru limbile scrise cu alte alfabete.

a) Se introduc grafii necunoscute de nume geografice, fapt care face imposibilă identificarea termenului: *Căraci* (Karachi), *Păngeab* (Punjab), *Hăidărabad* (Hyderabad), *Geacarta* (Djakarta), *Sămăran* (Semarang), *Honcon* (Hong Kong), *Magdeşu* (Mogadiscio), *Şicocu* (Shikoku)[4].

b) Sistemul ortografic românesc nu dispune de toate semnele necesare redării fidele sau măcar aproximativ fidele a pronunţării unor nume străine. Ne referim la redarea unor sunete ca, de exemplu, *th* (greacă, engleză, arabă), *dh* (albaneză), *ö*, *ü* (germană, scandinavă, maghiară), *an*, *im*, *in* (franceză), *q*, *kh* (arabă), *gh* (greacă, arabă) etc.

---

[1] Iată cîteva exemple:
— *Encyclopédie Géographique de Poche.* Deuxième édition. Société Parisienne d'édition;
— *Atlante Universale.* Novara. Istituto Geografico De Agostini. 1955;
— *Southeast Asia.* The National Geographic Magazine. Sept. 1955, Washington; — *Földrajzi Atlasz a középiskolak Szamara.* Budapest, Kartográfiai Vállalat; — Encyclopedia Britannica. *Worldatlas.* Chicago — London — Toronto, William Benton Publisher, 1957; — *Die Erde.* Taschenatlas 1960. *VEB* Hermann Haack, Gotha; — *Calendario Atlante De Agostini,* Novara, 1958; — Világatlasz, Kartográfiai Vállalat. Budapest, 1959.

[2] Vezi de ex. *Encyclopédie Géographique de Poche* etc.

[3] Vezi „Limba romînă", 1957, nr. 4, p. 78. Acest sistem a şi fost pus parţial în aplicare, la editarea unor hărţi şi manuale şcolare.

[4] „Limba romînă", 1957, nr. 4, p. 79.

c) Variațiile dialectale — în unele cazuri sensibile — ar crea o multitudine de forme grafice, după pronunțarea persoanei care a făcut oficiul de informator.

d) Conform acestui sistem, pentru fiecare nume străin transmis de agențiile de presă ar trebui să se apeleze la oficii speciale de transcriere, deoarece un dicționar nu poate să fie atotcuprinzător. Este o iluzie să ne închipuim că acest lucru ar fi cu putință.

Cel mai bun exemplu în ceea ce privește transcrierea numelor străine îl oferă însăși presa noastră, care utilizează în mod curent grafia oficială. Și desigur că în același fel procedează și celelalte instituții ale noastre : poșta, întreprinderile de transport și turism etc.

În această situație, eventuala introducere a unei transcrieri fonetice în unele publicații cu circulație internă (atlase sau manuale școlare) nu numai că apare lipsită de utilitate, dar ar crea confuzii, deoarece ne-ar pune în imposibilitate de a identifica sau localiza numirile geografice.

★

Socotim necesar să dăm, în continuare, cîteva indicații practice privind aplicarea grafiei oficiale în publicațiile românești. Recomandările sînt în acord cu normele internaționale în vigoare și cu principiile stabilite de Institutul de lingvistică[1].

1. Numele geografice din cuprinsul statelor și al teritoriilor dependente, care utilizează în mod exclusiv sau paralel alfabetul latin, se reproduc în ortografia oficială. În această grupă de state sînt incluse : statele Europei (cu excepția U.R.S.S., Bulgariei și Greciei), toate statele Americii de Nord și de Sud, Australia și Noua Zeelandă, majoritatea statelor Africii (excepție Etiopia, Libia, Maroc, R.A.U. și Tunisia), precum și următoarele state asiatice : Ceylon, Filipine, India, Indonezia, Malaya, Pakistan, Turcia, Viet-Nam ; de asemenea toate teritoriile dependente acestor state. Exemple :

— *Manila*, *Quezon City*, *Cebu*, *Zamboanga*, *Iloilo* (Filipine) ;
— *Calcutta*, *Bombay*, *New Delhi*, *Hyderabad*, *Kanpur* (India) ;
— *Djakarta*, *Semarang*, *Surabaja*, *Makassar*, *Bandjarmasin* (Indonezia) ;
— *Karachi*, *Lahore*, *Peshawar*, *Kalat*, *Dacca* (Pakistan) ;
— *İstanbul*, *İzmir*, *Ankara*, *Antakya*, *Erzurum* (Turcia) ;
— *Ha Noi*, *Hai Phong*, *Long Xuyen*, *Binh Dinh* (Viet-Nam) ;
— *Khartoum*, *Omdurman*, *Port Sudan*, *El Obeid*, *Atbara* (Sudan).

2. Numele geografice de pe teritoriul statelor care folosesc alte alfabete decît cel latin se redau în transcrierea oficială sau uzuală a statului respectiv. Din această categorie fac parte : Grecia, Afghanistan, Birmania, China, Coreea, Cambodgea, Iordania, Iran, Iraq, Israel, Japonia, Laos, Liban, Thailanda, Yemen, R.A.U., Maroc, Tunisia etc. Exemple :

— *Athinai* (Atena), *Thessaloniki* (Salonic), *Trikkala*, *Mytilini*, *Iraklion*, *Chios*, *Alexandroupolis*, *Xanthi*, *Karditsa*, *Volos* (Grecia) ;
— *Kabul*, *Herat*, *Kandahar*, *Mazar*, *Ghazni Farah* (Afghanistan) ;

[1] *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei R.P.R., 1960.

— *Peking* (Pekin), *Shanghai* (Şanhai), *Shenyang* (Şenian), *Tientsin* (Tianţzin), *Nanking* (Nankin), *Wuhan* (Uhan) (China);
— *Pyongyang* (Phenian), *Pusan*, *Mokpo*, *Taegu*, *Wonsan*, *Inchon* (Coreea);
— *Phnom Penh*, *Stung Treng*, *Siem Reap*, *Pursat* (Cambodgea);
— *Amman*, *Maan*, *El Quds* (Ierusalim), *Nablus*, *Irbid* (Iordania);
— *Baghdad*, *Basrah*, *Hillah*, *Mosul*, *Kirkuk*, *Amarah* (Iraq);
— *Yerushalayim* (Ierusalim), *Tel Aviv*, *Haifa*, *Nazareth* (Israel);
— *Tokyo*, *Yokohama*, *Okinawa*, *Hiroshima*, *Tsushima* (Japonia);
— *Vientiane*, *Luang Prabang*, *Takhet*, *Sam Neua*, *Xieng Khouang* (Laos);
— *Beyrouth*, *Baalbek*, *Taraboulous* (Tripoli), *Zahlé* (Liban);
— *Bangkok*=*Krung Thep*, *Ayuthaya*, *Chiang Mai*, *Phuket* (Thailanda);
— *Sanaa*, *Hodeidah*, *Taiz*, *Mokha* (Mocca), *Sabid* (Yemen);
— *Cairo* = *El Qahira*, *El Fayûm*, *Asyût*, *Qêna*, *Aswân* (R.A.U.);
— *Rabat*, *Casablanca*, *Fès*, *Marrakech*, *Meknès*, *Tanger* (Maroc);
— *Tunis*, *Sfax*, *Sousse*, *Kairouan*, *Gabès*, *Gafsa* (Tunisia).

În privinţa transcrierii numelor geografice din cuprinsul statelor care utilizează alte alfabete decît cel latin, este important să se reţină că această operaţie a fost elaborată de către autorităţile locale, — nu la întîmplare şi după auz, ci după norme precise de transliterare, în care fiecare literă sau semn îşi are corespondentul său în alfabetul latin. Avantajul acestui procedeu este că, pe de o parte, permite reconstituirea termenului originar, iar pe de altă parte redă pronunţarea corectă a fiecărui sunet.

Remarcăm că din această grupă de state, Grecia dispune de un sistem propriu de transcriere, iar statele din zona limbii franceze (Liban, Maroc, Tunisia) recurg la ortografia franceză; majoritatea celorlalte state, însă, utilizează sistemul internaţional de transcriere, care permite redarea anumitor particularităţi ale limbilor orientale şi este totodată destul de simplu de citit. În acest sistem vocalele au, în general, valoarea fonetică din limba latină (deci şi din limba romînă), iar consoanele se pronunţă după indicaţiile speciale de mai jos:

ch = č
gh = gh (gutural)
h = h (aspirat)
j = ğ
kh = h (gutural)
ng = ŋ (nazală velară)
ph = ph(p + h)
q = c (profund gutural în cuvintele arabe)
sh = ş
th = engl. *th*
ts = ţ
w = u
y = în general *i* consonantic
zh = j

Reproducem, pentru exemplificare, trei sisteme oficiale de transcriere — grec, arab şi japonez — utilizate azi în mod exclusiv de instituţiile locale şi internaţionale.

Transcrierea greacă:

Α	α	= a	Λ	λ	= l	Φ	φ	= f			
Β	β	= v	Μ	μ	= m	Χ	χ	= ch			
Γ	γ	= gh	Ν	ν	= n	Ψ	ψ	= ps			
Δ	δ	= d	Ξ	ξ	= x	Ω	ω	= o			
Ε	ε	= e	Ο	ο	= o		αι	= ai			
Ζ	ζ	= z	Π	π	= p		αϊ	= aï			
Η	η	= i	Ρ	ρ	= r		ει	= i			
Θ	θ	= th	Σ	σ,ς	= s		ου	= ou			
Ι	ι	= i	Τ	τ	= t		αυ	= av, af			
Κ	κ	= k	Υ	υ	= y		ευ	= ev, ef			

Transcrierea arabă:

ا	a ʾ	د	d	ض	ḍ	ك	k
ب	b	ذ	dh	ط	ṭ	ل	l
ت	t	ر	r	ظ	ẓ	م	m
ث	th	ز	z	ع	ʿ	ن	n
ج	j	س	s	غ	gh	ه	h
ح	h	ش	sh	ف	f	و	w, u
خ	kh	ص	s	ق	q	ى	y, i

Sistemul japonez „katakana", în ordine sistematică[1]:

ア a	カ ka	サ sa	タ ta	ナ na	ハ ha	マ ma	ヤ ya	ラ ra	ワ wa
イ i	キ ki	シ shi	チ chi	ニ ni	ヒ hi	ミ mi		リ ri	ヰ wi
ウ u	ク ku	ス su	ツ tsu	ヌ nu	フ fu	ム mu	ユ yu	ル ru	
エ (w)e	ケ ke	セ se	テ te	ネ ne	ヘ he	メ me	エ (y)e	レ re	
オ o	コ ko	ソ so	ト to	ノ no	ホ ho	モ mo	ヨ yo	ロ ro	ヲ wo

3. Numele geografice din U.R.S.S. și Bulgaria se redau după regulile speciale de transcriere formulate de Institutul de lingvistică al Academiei

[1] În Japonia numirile locale sînt redate, paralel, și prin caractere latine, după acest sistem de transcriere, care a fost introdus în mod oficial de autoritățile japoneze.

R.P.R., avînd în vedere caracterul normativ al acestora şi aplicarea lor generală pe teritoriul ţării noastre[1].

Menţionăm totuşi că Academia de Ştiinţe din U.R.S.S. a introdus recent un sistem oficial de transcriere în caractere latine bazat pe ortografia croată, care se şi aplică în unele publicaţii sovietice şi străine de specialitate[2].

4. Conform unor uzanţe internaţionale, numele de state şi teritorii cu organizare politică separată, precum şi elementele geografice fără apartenenţă naţională (continente, oceane, mări, etc.) se scriu în forma lor românească, în cazul în care există asemenea forme (de exemplu: *Asia*, *Austria*, *Spania*, *Oceanul Pacific*, *Marea Nordului*). Acolo unde lipsesc formele româneşti proprii, se va recurge tot la grafia oficială (de exemplu: *Chile*, *Sierra Leone*, *Malaya*, *Ghana*).

5. Numirile elementelor fizico-geografice (munţi, rîuri, lacuri), extinse pe teritoriul a două sau mai multe state, se redau în grafia oficială a fiecărui stat, pentru sectoarele corespunzătoare. De exemplu: *Oder* = = *Odra*, *Tisa* = *Tisza*, *Escaut* = *Schelde*.

6. Numele geografice străine, care au un corespondent românesc, se pot scrie, în presă şi în publicaţiile de popularizare, în forma lor românească; în lucrările de specialitate, ştiinţifice sau didactice, este indicat ca aceste nume să fie redate în grafia oficială, dar se va putea adăuga, în paranteză, şi forma comună în româneşte. Exemple: *London* (Londra), *Nice* (Nisa), *Wien* (Viena), *Lisboa* (Lisabona).

7. Numele geografice compuse se vor reda, în lucrările de specialitate, integral în forma oficială, fără traduceri sau romînizări. De exemplu: *Neusiedler See*, *Erz Gebirge*, *Golf du Lion*. Evident, această regulă nu poate fi impusă celorlalte publicaţii, în care numele comun va putea fi tradus.

Toate indicaţiile de la punctele 4—7 sînt în concordanţă cu lucrările cartografice ştiinţifice apărute în străinătate şi cu normele de întocmire a hărţii internaţionale 1 : 1 000 000.

Introducerea în lucrările noastre de specialitate, în mod integral, a terminologiei şi grafiei oficiale (punctele 5, 6, 7) este o operaţie absolut necesară: în primul rînd, pentru că asigură aplicarea în mod consecvent a principiilor de scriere a numelor străine şi, în al doilea rînd, pentru a putea pune la dispoziţia publicului românesc un material informativ complet. În fond, este o obligaţie ştiinţifică, din partea noastră, de a publica lucrări de specialitate corect redactate, în care cititorul să poată găsi orice termen, scris în grafia originară.

De altfel, prin cunoaşterea grafiei oficiale se va ajunge treptat la introducerea formelor corecte, pentru multe din numele străine care au un corespondent în româneşte. În sprijinul acestei teze vin numeroase exemple de nume geografice bine încetăţenite la noi, care într-un timp relativ scurt

[1] Academia R.P.R., *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, 1960, p. 67.

[2] A. A. Reformatski, *Транслитерация русских текстов с латинскими буквами*, în „Вопросы Языкознания", rr. 5, Moscova, 1960.

Precizăm că hărţile internaţionale 1 : 1 000 000 şi 1 : 500 000 sînt redactate tot în ortografia croată, pentru teritoriile U.R.S.S. şi Bulgariei. De altfel şi poşta bulgară a introdus în unele serii noi de timbre caracterele latine, după acelaşi sistem ortografic.

au fost înlocuite prin formele lor oficiale: Constantinopol = *Istanbul*, Angora = *Ankara*, Rusciuc = *Ruse*, Colonia = *Köln*, Lipsca = *Leipzig*, Danzig = *Gdańsk* etc.

*

Argumentele logice şi datele de ordin practic enunţate în cuprinsul acestui articol dovedesc că singura soluţie ştiinţifică, în privinţa scrierii numelor geografice străine, este *utilizarea grafiei oficiale*. Desigur că date noi se vor mai adăuga în viitor, dar concluziile nu pot să rămînă decît aceleaşi, atît timp cît vor dăinui sistemele ortografice naţionale.

Un singur lucru se mai poate adăuga la cele afirmate pînă aici, şi anume că o reglementare introdusă de instituţiile noastre oficiale nu poate să recurgă la soluţii arbitrare şi personale; o asemenea reglementare nu se poate adresa decît surselor oficiale de informare, pentru a fi în concordanţă cu practica internaţională în acest domeniu.

Numai procedînd astfel vom aduce o contribuţie ştiinţifică viabilă şi vom face ca lucrările tipărite în ţara noastră să se impună atît în ţară, cît şi în străinătate.

OBSERVAȚII ASUPRA SCRIERII ÎN ROMÎNEȘTE A NUMELOR GEOGRAFICE STRĂINE

DE

GUSTAV MEISELES

Vom cerceta în cele ce urmează principalele probleme care trebuie rezolvate pentru a ajunge la scrierea numelor geografice prin posibilitățile interne ale limbii romîne, fără a ne îndepărta prea mult de uzul internațional.

Pentru numele geografice din limbile care folosesc alfabetul latin s-ar părea că soluția cea mai bună este de a respecta ortografia și pronunțarea originară care s-a impus, dar aceasta nu înseamnă că problema este rezolvată. Marea masă a cititorilor care nu cunosc limbile respective citesc aceste nume după regulile de pronunțare ale limbii romîne. În felul acesta apar cuvinte care sună ciudat și deci nu pot fi înțelese. Sîntem îndreptățiți să credem că un cititor care nu știe franceza sau engleza va citi cuvintele *Capetown*, *Bordeaux*, *La Rochelle* literă cu literă, așa cum este învățat să citească romînește și astfel se vor naște greșeli grave. De aceea în materialele didactice e bine să se indice întotdeauna, între paranteze, pronunțarea corectă a acestor nume pentru ca, astfel, chiar dacă nu cunoaște limba respectivă, cititorul să fie obișnuit cu numele, și să-l poată recunoaște și pronunța corect.

O problemă aparte o constituie transcrierea numelor din limbile care folosesc alfabetul latin cu semne diacritice neutilizate în limba romînă. Este cazul limbilor cehă, slovacă, polonă, croată[1]. Pentru rezolvarea acestei probleme există trei posibilități:

1. prima de a păstra ortografia originară, așadar chiar semnele diacritice ale acestor nume;

[1] Limba vietnameză a fost omisă din discuție deoarece folosește semnele diacritice numai pentru a nota tonurile, care în nici un caz nu pot fi redate în limba romînă. Numele din această limbă sînt tratate ca numele din celelalte.

2. a doua posibilitate ar fi de a le transcrie fonetic în sistemul ortografic romînesc. În acest caz, forma grafică originară apare atît de mult schimbată încît de cele mai multe ori dă naștere la confuzii și neînțelegeri;

3. în sfîrșit, a treia posibilitate ar consta în păstrarea ortografiei originare, ignorînd doar semnele diacritice. Aceasta este tendința care s-a impus și tinde să se generalizeze în cazul mai tuturor limbilor europene. Ea s-a manifestat și în limba romînă, unde numele geografice din limbile amintite au fost redate în majoritate pe această cale : *Kosice* pentru *Košice*, *Skoda* pentru *Škoda*, *Lodz* pentru *Łódź*, *Poznan* pentru *Poznań* etc.

Cele mai multe probleme le ridică însă transcrierea numelor din limbile care folosesc alte alfabete decît cel latin. Dacă pentru limbile care folosesc alfabetul chirilic (rusă, bulgară, sîrbă, mongolă) avem un sistem de transliterare care ne poate da în general o orientare asupra transcrierii numelor din aceste limbi, situația numelor din celelalte limbi este cu totul alta. Aceste limbi au în majoritate o fonetică aparte, deosebită de cea a limbilor europene, fie că folosesc alfabete propriu-zise ca araba, limbile malaeze, limba tibetană, sau folosesc scrieri ideografice sau silabice, ca limbile chineză și japoneză. Multe dintre limbile acestea care folosesc alfabetul au uneori mai mult de 20 de consoane (araba are 28, sanscrita 34, hindusa 35) sau au sunete pe care limbile europene în general nu le cunosc, în schimb, le lipsesc unele sunete existente în limbile europene. În arabă, de pildă, alături de sunetele *Sîn*, *Dāl*, *Tā*, *Zā* și *Kāf* apar emfaticele *Ṣād*, *Ḍād*, *Ṭā Ẓā Ḳāf* pe care nu le putem reda decît printr-o singură literă pentru fiecare pereche de sunete : *s*, *d*, *t*, *z* și *k* (astfel apare *Basra* pentru *Baṣra*, alături de *Ahsa* pentru *Aḥsā'*, sau *Kirkuk* pentru *Kirkuk*, alături de *Akaba* pentru *Al-'Akaba*. Există de asemenea trei sunete apropiate pe care europenii le deosebesc foarte greu : *ḥa*, *ha* și *ha* pe care le redăm printr-o singură literă, *h* (Hodeida pentru Ḥudaida, *Rub el-Hali* pentru *Rub' el-Ḫālī* și *Hamadan* pentru *Hamadān*). În schimb, în limba arabă lipsesc sunetele *p*, *v*, *ț*, *c*. O problemă aparte o constituie transcrierea spirantei laringale *'Ain*. Aceasta dispare în transcriere, cînd este finală ca în Rub-el-Hali (Rub'-el-Ḫālī) sau păstrează doar vocala pe care o poartă cînd este inițială, ca în *Aden* pentru *'Aden*, *Irak* pentru *Al-'Irāk*, *Oman* pentru *'Umān* sau cînd este medială și poartă vocalele *u* sau *i*, ca în Taiz pentru *Ta'iz*. Cînd acest sunet are o poziție medială în cuvînt și poartă vocala *a*, el se transcrie cu doi *a* : *Kaaba* pentru *Ka'aba*, Maan pentru *Ma'ān*.

În cazul limbilor cu scriere ideografică se pune în general problema dacă în numele transcrise semnele sau silabele trebuie sau nu să fie despărțite printr-o liniuță de unire. Unele dintre numele geografice ale acestor limbi, de cele mai multe ori cele intrate în tradiție, se scriu într-un singur cuvînt ca Pekin, Nankin, Hokaido, Sikoku, pe cînd altele se scriu cînd despărțite în silabe, cînd împreună : *Țin-Lin*, *Kiu-Siu*, *Ian-Țî-Țiang*, alături de *Ținlin*, *Kiusiu*, *Ianțîțiang*. Pentru a unifica scrierea numelor geografice din aceste limbi, cred că ortografierea lor într-un singur cuvînt este cea mai nimerită soluție. Această soluție a fost adoptată în limba rusă și în mai multe limbi europene. S-ar putea reproșa acestei soluții că nu este prea corectă, deoarece, de cele mai multe ori, fiecare silabă re-

prezintă un cuvînt component al numelui, deci ar trebui scris *Șan-Tung*, pentru că *Șan* înseamnă „munte", iar *Tung* „sud". În limba romînă, însă, noi nu adaptăm aceste nume prin traducerea lor, ci prin redarea pronunțării originare, fără a ține seama de sens. Iată de ce considerăm că scrierea lor într-un singur cuvînt este corectă, silabele putînd fi și așa ușor distinse în cadrul cuvîntului. Aceasta este de fapt și tendința care se manifestă în redarea limbii chineze cu litere latine.

Transcrierile din chineză mai ridică o serie de probleme. Una dintre ele este aceea a transcrierii sunetelor *ă* și *î*, care există în limba romînă, dar sînt redate fie prin *o* fie prin *e*, datorită faptului că numele chinezești ne-au parvenit prin intermediul limbilor care nu au sunetele *ă* și *î*, redîndu-le de aceea fie prin *o* (limbile occidentale) fie prin *e* (limba rusă). Astfel ni s-au transmis forme ca *Huanho* și *Huanhe* pentru *Huanhă*, *Liaoțe* pentru *Liaoțî*, *Honan* pentru *Hănan* etc. Deoarece limba romînă are aceste sunete, cred că redarea lor prin literele care le reprezintă (*ă*, *î*) este lucrul cel mai indicat, apropiind în același timp și pronunțarea lor de pronunțarea originară.

O altă problemă o constituie redarea celor două terminații în *n*, una dentală (*n* și *n'*) și una velară (*ng*), greu de deosebit pentru europeni. Deosebirea dintre ele fiind însă fonematică, recomandăm o transcriere care să respecte acest fapt, lucru care nu este prea ușor de făcut, căci în limba chineză terminația nu apare în mod evident, ci apare doar semnul care reprezintă întreaga silabă. Dacă pentru unele nume de largă circulație ca : *Ciangciuen*, *Djățiang*, *Tanțîțiang*, *Nankin*, *Pekin*, *Șantung*, *Ținan* putem recomanda aceste forme drept corecte, pentru alte nume ar trebui întocmită de către specialiști o listă cît mai completă.

Marea majoritate a numelor geografice din limbile care se scriu cu alte alfabete decît cel latin le cunoaștem prin intermediul limbilor occidentale, pe cale indirectă, deci. În interiorul acestor nume apar combinații de litere străine limbii romîne, deseori imposibil de citit în romînește, și pe care limba noastră, avînd o scriere fonetică, le poate înlocui prin mijloacele sale interne fără a aduce vreun prejudiciu înțelegerii numelor respective de către vorbitorii altor limbi care se folosesc de forma uzuală internațională.

Prima dintre aceste combinații neobișnuite pentru limba romînă este desigur aceea în care *h* apare după o consoană, ca în *Lhasa*, *Delhi*, *Ghana*, *Pnom-Penh*, *Bhilai*, *Bhutan*. În chineză *Lhasa* conține hieroglifele care se citesc *Lasa*, iar în *Dictionnaire universel de Géographie* al lui Mac Carthy (Paris, 1837) apar : *Lassa* sau *Lehassa*. De asemenea, *Ghana* — numele unui fost mare imperiu din Africa de vest (secolul IX) care a devenit numele statului de pe teritoriul fostei colonii britanice Coasta de Aur — e scris *Gana* (p. 5) în broșura *Geschichte Afrikas* din seria traducerilor din M.E.S. (Berlin, 1953 — deci înainte ca numele să fi devenit de mare circulație). În limba romînă *h* nu are nici un rol în aceste cazuri, după cum el nu joacă nici un rol în *PnomPenh*, numele pronunțîndu-se *Pnom-Pen*. Același lucru și în *Delhi*, pentru care s-a răspîndit și pronunțarea greșită *Delhi*. Din cele discutate pînă acum reiese că pentru limba romînă, *h*, după o consoană, este de prisos și putem renunța la el, acceptînd formele *Lasa*,

Gana, *Pnom-Pen*, Bilai, Butan; *Delhi* trebuie şi el transcris *Deli*, care redă pronunţarea corectă.

Litera *h* mai apare inutil în două combinaţii care notează convenţional în limbile occidentale sunete specifice limbii arabe. Astfel *gh* notează în limbile occidentale velara spirantă sonoră *ġain*, dar se pronunţă *g*. În limba romînă această combinaţie a fost preluată numai pentru unele din numele care conţin sunetul *ġain*, altele fiind transcrise cu *g*. Alături de *Gaza* apar astfel *Maghreb* şi *Baghdad*. Tendinţa generală în această privinţă este de a renunţa la acest *h* inutil. Tot mai des se întîlnesc formele *Bagdad* sau *Magreb*. Faptul că în limba arabă *g* din limbile europene se transcrie de cele mai multe ori prin *ġain* este o dovadă că această tendinţă corespunde unei realităţi.

De asemenea, *kh* notează în aceleaşi limbi velara spirantă surdă *ḫa*, pronunţată *k*. Întîlnim acest grup în *Khartum*. În romîneşte este uşor să evităm această combinaţie, care nici nu redă sunetul originar. Ar fi indicată înlocuirea ei cu *h*, mai apropiat de sunetul originar *ḫa*. Vom scrie deci: *Hartum*.

Există însă în limbile chineză şi coreeană consoane aspirate care formează opoziţii fonematice cu cele neaspirate; ele trebuie să fie notate deci şi în transcriere, printr-un *h* după consoană. Aceste consoane sînt *kh*, *ph* şi *th* din nume ca Haikhău, Phenian şi Thientin.

În aceeaşi situaţie se află şi o serie de combinaţii de litere din limbile franceză, engleză şi germană folosite pentru notarea acestor nume care pot fi înlocuite prin corespondentele lor romîneşti fără a crea vreo confuzie. Acestea sînt:

1. combinaţiile *ch* din limba engleză, *tch* din limba franceză şi *tsch* din limba germană. Ele pot fi redate în romîneşte prin *ci*. Combinaţia *ch*, fiind citită în romîneşte *k'*, poate da loc la confuzii şi denaturări ca, spre exemplu, în *Karachi* care poate fi lesne citit „Karaki”, *Bechiuanaland*, care poate fi citit „Bek'uanaland” etc. Este deci recomandabil de a scrie *Karaci*, *Ciad* pentru *Tshad*, *Beciuanaland*;

2. combinaţiile *ch* din limba franceză, *sh* din limba engleză şi *sch* din limba germană, care au corespondentul romînesc *ş*. Aici sedila ne spune că nu este vorba de *s*, ci de un sunet apropiat ce nu poate fi decît *ş*. *Kashmir*, *Chari*, *Shikoku* se pot scrie deci mai bine în romîneşte *Kaşmir*, *Şari*, *Şikoku*;

3. combinaţiile *oo* din limba engleză şi *ou* din limba franceză, care pot fi redate în limba romînă prin *u*. *Rangoon*, *Oubangui*, *Djibouti* se scriu mai bine în romîneşte *Rangun*, *Ubanghi* (aici intervine şi trecerea grupului *gu* în *gh* — vezi „Îndreptar”, p. 41), *Djibuti*.

În transcrierea numelor din limba chineză apar *tz* sau *ts*, prin care limbile occidentale au notat convenţional sunetul *ţ*. În limba romînă, existînd însă acest sunet, e mai bine să înlocuim pe *tz* şi *ts* cu litera *ţ*. Vom scrie astfel mai bine *Djăţiang*, *Ianţîţiang*, *Ţinan*, *Ţindao* decît *Djătziang*, *Iantzetziang*, *Tzinan*, *Tsindao*.

Singura combinaţie de litere străine care s-a impus în limba romînă şi trebuie păstrată este *dj*. Dacă *dj* este înlocuit cu *ge* sau *gi*, forma numelor se schimbă prea mult, creîndu-se confuzii atît pentru noi

cît şi pentru vorbitorii altor limbi. Trebuie deci să scriem *Djakarta*, nu „Geacarta", *Djida* şi nu „Geda", *Djibuti* şi nu „Gibuti".

Altă situaţie în care fluctuaţiile abundă este aceea a consoanelor duble. Dacă în unele limbi ca araba, spaniola, franceza, germana, ele au rol fonologic bine determinat, în romînă nu îndeplinesc nici o funcţie în cuvînt şi nu sînt distinse în pronunţare, fapt care a făcut să se renunţe la consoana dublă ca mijloc de diferenţiere a omonimelor („Îndreptar", p. 41). La transcrierea numelor străine, fluctuaţiile de acest fel sînt cele mai numeroase, aceleaşi nume apărînd cînd cu consoană dublă, cînd fără. De multe ori, chiar, alături de notaţii care în limba respectivă exprimă o realitate fonetică (*Amman*, *Mecca*, *Mocca*), apar nume scrise cu o consoană dublă care nu exprimă o astfel de realitate ca *Assuan*, *Manilla*, *Mossul*, *Tell-Aviv* şi care în forma originară nu au consoană dublă. Pentru a simplifica şi pentru a evita fluctuaţiile şi greşelile, este recomandabil să se renunţe la consoana dublă. Se va scrie astfel fără a produce o schimbare în pronunţarea romînească sau a periclita înţelegerea cuvintelor de către vorbitorii altor limbi: *Adis-Abeba*, *Akra*, *Asuan*, *Aman*, *Lasa*, *Meca*, *Moca*, *Mosul*, *Mombasa*, *Odesa*, *Tel-Aviv*.

Într-un singur caz trebuie să se noteze consoana dublă, şi anume în cazul numelor arabe articulate; *l* din articolul arab *el* se asimilează cu ocluziva, spiranta, dentala sau linguala iniţială a numelui care urmează, dînd naştere unor consoane duble. Articolul se notează însă despărţit de nume printr-o liniuţă de unire: *Beit-ad-Din*, *Dar-es-Salam*, *En-Neghef*, *Er-Riad*. Tot aşa se scriu şi numele cu articol neasimilat: *Bab el-Mandeb*, *El-Kuweit*, *Rub el-Hali*.

Transcrierea sunetului *k* constituie de asemenea obiectul multor fluctuaţii, căci găsim cînd *k*, cînd *c* sau *ch*. Astfel *Kabul*, *Kirkuk*, *Okinava*, *Tokio*, faţă de *Cabul*, *Chercuc*, *Ochinava*, *Tochio*. Sunetul *k* din limba rusă este întotdeauna redat în romîneşte prin litera *k* („Îndreptar", p. 69). E bine să se extindă folosirea lui şi în transcrierea sunetului *k* din numele geografice din limbile care se scriu cu alt alfabet decît cel latin. Se vor scrie astfel: *Akra*, *Iokohama*, *Irak*, *Katar*, *Katmandu*, *Kazan*, *Kenia*, *Kola*, *Maskat*, *Nagasaki*, *Okinawa*, *Tokio*. Fac excepţie însă numele: *Canton*, *Cairo*, *Camerun*, *Caspica*, *Caucaz*, *China*, *Colombo*, *Congo*, *Crimeea*, *Coreea*, *Cambodgia*, *Cuban*, *Damasc*, *Indochina*, *Maroc*, fiind fixate în limbă cu această scriere.

În limba romînă, pe lîngă cele 27 litere ale alfabetului, se folosesc trei litere care există şi în alfabetul latin al altor limbi. Este vorba despre *q*, *w*, *y*. Scrierea cu aceste litere s-a păstrat în limba romînă şi pentru unele din numele geografice din limbile cu alte alfabete, care au pătruns la noi prin limbile occidentale, în timp ce altele se scriu cu corespondetele lor romîneşti. Din cauza aceasta apar în limba romînă două litere pentru acelaşi sunet. Se scrie *Beirut*, *Iava*, *Tanganika*, alături de *Ceylon*, *Dahomey*, *Yokohama*. Pentru a aduce o unificare în transcrierea numelor geografice, este necesar să se renunţe la *y*, literă străină alfabetului romîn, în favoarea lui *i*. Se vor scrie deci: *Abcmei*, *Beirut*, *Ceilon*, *Dahomei*, *Haiderabad*, *Iemen*, *Iokohama*, *Tanganika* etc. Aici ar trebui menţionată şi o imperfecţiune a ortografiei romîneşti care notează prin acelaşi semn

— litera *i* — cînd o muiere, cînd o vocală sau o semivocală. Acest lucru se resimte în limbă, creînd dificultăți în lectură, mai ales la numele străine. Astfel *i* în nume ca *Naerobi* (*Naerobi*), *Karaci* (*Karači*), unde reprezintă o vocală, este de multe ori citit greșit, ca și cum ar reprezenta o muiere : *Naerob'*, *Karač'*.

Prin transcrierea numelor geografice din limbile care folosesc alte alfabete decît cel latin, litera *w* pierde în limba romînă valoarea sa de *w* din limba engleză, citindu-se *v*. Astfel, *Kuweit*, *Sarawak*, *Swaziland*, care, în ortografia engleză, respectă fonetismul originar (*Kueit*, *Sarauak*, *Suaziland*), devin, citite în limba romînă : *Kuveit*, *Saravak*, *Svaziland*. Este recomandabil ca, în asemenea cazuri, să renunțăm la litera *w* și să trecem la notarea ei prin semivocala *u*, care se apropie mult de formele fonetice originare. E bine totuși ca litera *w* să fie păstrată în numele geografice devenite tradiționale în care apare, urmînd ca acolo unde există posibilitatea, să fie indicată, între paranteze, pronunțarea corectă cu *u* semivocalic. Se vor scrie deci : *Hawai*, *Kuweit*, *Okinawa*, *Sarawak*, *Swaziland*, *Taiwan*.

O problemă aparte, în special pentru Africa, este adaptarea numelor din colonii și foste colonii. Colonialiștii au înlocuit uneori denumirile băștinașe, dînd nume noi europene, astăzi de uz internațional. Așa sînt *Camerun*, de la portughezul C a m a r a o, *Hotentoți*, nume dat în bătaie de joc de olandezi populației K o i-K o i n, *Rhodesia*, după numele lui C e c i l R h o d e s, *Brazzaville*, după numele lui S a v o r g n a n de B r a z z a, *Capetown* etc. Cum vom trata aceste nume ? Este foarte greu pentru masa vorbitorilor de a distinge numele băștinașe de cele europene. Totuși, originea europeană a unora se vede ușor, căci sînt nume de persoane ca : *lacul Albert*, *lacul Rudolf*, *cascada Stanley*, *insula Fernando Póo*, *Lüderitz* ; același e cazul numelor însoțite de cuvintele *town*, *burg*, *ville* ca *Leopoldville*, *Freetown*, *Johannesburg*. Propunem deci ca numele a căror origine este evident europeană să fie considerate ca nume provenind din limbile cu alfabet latin, celelalte fiind tratate conform normelor fixate pentru transcrierea numelor din limbile cu alte alfabete.

Tot pentru Africa sînt specifice denumirile englezești ale teritoriilor locuite de diferite populații băștinașe, compuse din numele poporului respectiv, urmate de substantivul *Land* (țara), ca *Basutoland*, *Beciuanaland*, *Swaziland* etc. În limba romînă s-au fixat o serie de nume care conțin cuvîntul *land* ca parte integrantă din numele geografic : *Finlanda*, *Iutlanda*, *Irlanda*, *Islanda*. Este greșită tendința de a suprima din aceste nume cuvîntul *land*, căci dintr-o denumire geografică, numele rămas devine o denumire etnică ; *Beciuana*, *Swazi*, *Basuto* denumesc popoare, nu teritorii. Este recomandabil să se mențină *land* ca parte integrantă din nume, fără a-l traduce prin perifraze ca „țara populației...", cu atît mai mult cu cît — așa cum am arătat mai sus — și tradiția a fixat astfel de forme. Vom scrie deci *Swaziland*, *Beciuanaland*, *Zululand*, *Basutoland*.

*

În concluzie, pornind de la cîteva condiții de principiu, se poate ajunge la o reglementare a adaptării și transcrierii numelor geografice străine în limba romînă. Aceste condiții sînt :

A. Numele geografice care s-au stabilit în limbă sub o formă mai mult sau mai puțin depărtată de forma grafică și fonetică a originalului, devenind tradiționale, se păstrează ca atare.

B. Numele geografice din limbile care folosesc alfabetul latin se scriu și se pronunță ca în limba din care provin. În scrierea numelor din limbile care folosesc în scriere semne diacritice necunoscute în limba română, acestea vor fi ignorate.

C. În transcrierea numelor din limbile care folosesc alte alfabete decît cel latin se va reda cît mai apropiat forma fonetică originară, ținînd seama ca forma grafică să fie cît mai apropiată de cea uzuală internațională.

Pe baza acestei condiții, putem stabili următoarele pentru numele provenind din limbile care folosesc alt alfabet decît cel latin :

1. renunțarea la consoana dublă;
2. renunțarea la notarea lui *h* după consoană (se exceptează cazul cînd *h* notează o consoană aspirată);
3. renunțarea la *y* în favoarea lui *i*, uneori a lui *w* în favoarea lui *u*;
4. notarea sunetului *k* prin *k*;
5. înlocuirea grupurilor grafice *ch* din limba engleză, *tch* din limba franceză, și *tsch* din limba germană cu *ci*;
6. înlocuirea grupurilor grafice *sh* din limba engleză, *ch* din limba franceză și *sch* din limba germană cu *ș*;
7. înlocuirea grupului grafic *oo* din limba engleză și *ou* din limba franceză prin *u*;
8. înlocuirea grupului *tz* sau *ts* cu *ț*.

Necesitatea imperioasă a unificării și normării scrierii numelor geografice străine în limba română, pentru a curma inconsecvențele care există în scrierea lor, face binevenită editarea unei liste cît mai ample de nume geografice, bazată pe o normare judicios întocmită și pe o documentație serioasă.

OBSERVAŢII ASUPRA COMPLEMENTULUI INDIRECT SAU AL ATRIBUIRII

DE

I. RIZESCU

Studiul complementului indirect şi al propoziţiei subordonate corespunzătoare reprezintă o problemă litigioasă pentru gramaticile celor mai multe limbi[1]. Pe drept cuvînt arată acad. Iorgu Iordan că „între lingvişti există divergenţe adesea serioase în legătură cu natura complementului indirect"[2], iar F. Brunot susţine că „gramaticienii se străduiesc în zadar să lupte împotriva confuziei care încearcă să se stabilească aici" [3].

Nu vom insista asupra felului în care a fost tratată această parte secundară de propoziţie în diferite gramatici[4]. Vom aminti doar cîteva lucrări mai recente. De Boer consideră că delimitarea complementului direct de cel indirect — aşa cum se face în gramaticile tradiţionale — nu este pe deplin justificată şi de aceea propune denumirile regim direct interior

---

[1] Nici gramaticile structuraliste (cu pretenţia de a le înlătura pe cele „tradiţionale") nu au adus nimic în plus în această problemă, ci au înlocuit cel mult terminologia consacrată. Astfel L. Tesnière (*Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959, p. 64), denumeşte *les trois actants* : subiectul — complementul direct — complementul indirect. Despre cel indirect spune : „Le tiers actant est celui au bénéfice ou au détriment duquel se fait l'action" (Vezi şi recenzia lui P. F. Mikuš din „Вопросы Языкознания", nr. 5, 1960, p. 140). *Структуральный синтаксис Л. Теньера и синтакматический структурализм*, în care se spune printre altele : „Trebuie să arătăm că principala deficienţă în gramatica lui Tesnière o constituie în primul rînd analiza arbitrară a exprimării fenomenelor. Această analiză nu dă posibilitatea nici de a considera concepţia tradiţională — *tabula rasa*, nici de a găsi puncte noi de plecare în munca de cercetare". Consider că Eric Buyssens (studiul publicat în Omagiu lui Al. Graur şi intitulat *Le structuralisme et l'arbitraire du signe*) a reuşit să explice, în parte, de ce structuralismul a putut obţine succese în fonologie, dar nu şi în studiile de gramatică, de lexic. Vezi şi „Вопросы языкознания", nr. 2, 1961, p. 162.

[2] *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1960, p. 639.

[3] *La pensée et la langue*, III-e, édition, Paris, 1936, p. 136.

[4] Această problemă a fost tratată, pe larg, în lucrarea Laurei Vasiliu, *Criterii de clasificare a complementelor* (în manuscris).

şi exterior[1]. În gramatica lui M. Regula[2] se introduce categoria de complement prepoziţional, în interiorul căruia se disting : complementul indirect (cu prepoziţia *à* : *Après avoir satisfait* a u x c u r i o s i t é s *de la douane, Jean Christophe reprit le train*), complementul respectiv (cu prepoziţia *de* : *Il se souvient* d e s e s *vacances*) etc.

Categoria complementului prepoziţional a fost admisă şi de alţi lingvişti. După exemplul unor gramatici germane şi engleze, s-a propus ca şi în limba romînă complementul indirect să cuprindă numai cazurile exprimate prin dativ (*dau o carte* c o p i l u l u i), în timp ce celelalte, precedate de prepoziţie, să alcătuiască complementul prepoziţional (*mă gîndesc* l a f r a t e l e m e u)[3]. Cu aceasta nu se rezolvă problema despre care e vorba în articolul de faţă. E suficient să amintim că a distinge complementul prepoziţional[4] de cel indirect ar fi nu numai o inconsecvenţă, dar nici n-ar ajuta la clasificarea diferitelor aspecte ale indirectului. Într-adevăr, în delimitarea părţilor secundare de propoziţie se foloseşte în genere, atît criteriul semantic, cît şi cel gramatical. În cazul în care am introduce în studiile noastre complementul *prepoziţional* am folosi un criteriu *unilateral* (şi acesta fără folos). Nu am ţine seama de elementele semantice comune pe care le au complementul în dativ şi cel prepoziţional (îi *vorbesc — vorbesc* c ă t r e e l)[5].

Dar nu numai atît. Prepoziţionalul (adică substantivul sau un substitut al lui însoţit de prepoziţie) nu este un element specific complementului indirect[6]; el se găseşte şi la circumstanţiale.

Complementul indirect în Gramatica Academiei R.P.R.

Pentru prima dată în lucrările noastre de specialitate complementul indirect este studiat mai pe larg în Gramatica Academiei R.P.R. fiind delimitat de alte complemente şi circumstanţiale : agent, instrumental, relaţie, sociativ[7].

În Gramatică, sînt analizate diferitele laturi ale acestei părţi de propoziţie, printre care complementul indirect al adjectivului.

---

[1] *Syntaxe du français moderne*, Leiden, 1954, p. 31.

[2] *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1957, p. 186.

[3] Comunicarea prof. B. Colbert ţinută în anul 1957, la Facultatea de filologie.

[4] Termenul de complement prepoziţional (indirect cu prepoziţie) este de mult consacrat în gramaticile germane, engleze. L-am întîlnit într-o veche gramatică engleză : C. P. Masson, *English Grammar*, Londra, 1886.

[5] Împotriva termenului de *complement prepoziţional* se declară mai mulţi lingvişti, fiecare invocînd diferite argumente. Astfel Lucien Tesnière (*lucr. cit.*, p. 64) arată că dacă am admite această categorie am ţine seamă numai de faptul material şi concret (prezenţa prepoziţiei), nu şi de faptul sintactic abstract „singurul capabil de a îmbogăţi spiritul".

[6] Ignorarea planului lexical poate fi observată şi în Gramatica lui W. Jung (*Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1955, p. 47), în care complementul în dativ cuprinde categorii eterogene şi anume : atitudinea personală (ein persönliches Verhalten), determinarea spaţială (ein räumliches Verhalten).

[7] Dintre gramaticile străine complementul indirect este studiat foarte pe larg în *Gramatica* Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (vol. II, partea I, p.560—570).

Consider însă că au rămas neclarificate unele probleme legate de complementul indirect. Există, în primul rînd, o contradicţie între diversitatea exemplelor (aşa cum apar ele de-a lungul întregului capitol) şi definiţia dată acestei părţi secundare de propoziţie. Într-adevăr, din definiţie reiese că această parte secundară indică „un folos sau o pagubă pentru fiinţa sau lucrul denumit de complementul indirect"[1]. Pare totuşi curios că majoritatea exemplelor din capitolul respectiv nu ilustrează definiţia dată.

Credem că pentru a înţelege esenţa complementului indirect este necesar ca acesta să fie studiat comparativ cu alte părţi secundare (cu care are anumite legături) şi anume nu numai cu cel direct, ci şi cu unele circumstanţiale. Un astfel de studiu nu s-a făcut în prima ediţie. De aceea delimitarea complementului indirect de alte părţi secundare nu este totdeauna riguroasă. Astfel e greu de înţeles de ce *s-a uitat* l a e l e considerat complement indirect (p. 118), în timp ce *să şadă* l î n g ă d î n s u l, *să viu* la d u m n e a t a (p. 123) sînt socotite circumstanţiale de loc. De asemenea în paragraful *Complementul indirect al adjectivului* se găsesc exemple care pot fi interpretate ca aparţinînd altor părţi de propoziţie.

În afară de aceasta, sînt cu totul omise anumite probleme legate de complementul indirect. Nu se pomeneşte nimic, de exemplu, despre complementul indirect al adverbului, al interjecţiei.

Categoriile complementului indirect

Din studiul materialului pe care l-am avut la îndemînă ne-am dat seama că complementul indirect e legat într-o prea mică măsură de „folos sau pagubă".

Mult mai frecvente sînt cazurile în care complementul indirect arată :

Obiectul către care se îndreaptă, se adresează acţiunea, căruia i se atribuie[2] acţiunea sau rezultatul ei[3].

a) *În dativ*

Misia istoriei este a n e *arăta, a* n e *demonstra această transformaţie continuă* ... Bălcescu, O. II 10.

Cînd m-aş potrivit eu b a b e i *la toate cele, apoi aş lua cîmpii.* Creangă, P. 77.

N-a rămas om căruia Ilinca să nu-i *cadă cu rugăminţi.* Vlahuţă, O.A. 103.

Să ştii că nu-mi *comunici nimic nou.* Sebastian, T. 56.

Asta ... nu-m i *va refuza ea.* Eminescu, N. 72.

Ce voivod Ai menit M o l d o v e i. Davila, V.V. 180.

[1] V. *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, p. 117.

[2] Şi aspectul negativ : refuzarea, respingerea.

[3] Dintre numeroasele verbe care indică *adresarea* (*a*), *atribuirea* (*b*), citǎm : *a*) adăuga, afirma, aminti, anunţa, cere, cita, comanda, comunica, confirma, declara, demonstra, divulga, enunţa, explica, exprima, expune, indica, mărturisi, menţiona, preciza, prezenta, repeta, raporta, răspunde, relata, spune, sugera, vorbi etc. *b*) acorda, atribui, ceda, da, expedia, decerna, destina, distribui, furniza, încredinţa, lăsa, lua, plăti, preda, procura, promite, refuza, sustrage, transmite etc.

b) *Cu prepoziție*

Să-mi dedic a mele versuri la cucoane *bunăoară.* Eminescu, O. I 137.

Adăugi vesel cojocarul către dama *de la curte.* Sadoveanu, B. 80.

Valori lexical-sintactice înrudite cu *adresarea, atribuirea* sînt și: *atașarea, separarea, opoziția, supunerea.*

a) *În dativ*

Și tu mi *te alături*[1], *cu umărul, fierbinte.* Stancu, C. 103.

Această lamă, fiind de parte femeiască și întîmplîndu-se a avea doi miei, îi urma maicei *lor.* Drăghici, R. 99.

Se supusese și el împăratului. Ispirescu, L. 11.

b) *Cu prepoziție*

Temelia politicii externe a Republicii Populare Romîne o constituie prietenia de nezdruncinat ce ne leagă de Uniunea Sovietică *și* de celelalte țări *ale lagărului socialist.* Gaz. Lit., 23 martie 1961, p. 1.

Și te-oi coperi De foc *te-oi feri.* Alecsandri, P.P. 8.

Fulgerele adunat-au contra fulgerului *care In turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.* Eminescu, O.I. 146.

Destul ai viclenit asupra tatăluimeu. Eminescu, N. 7.

Ca o subdiviziune a categoriei *atașare, separare* se mai pot socoti: *trecerea dintr-o stare în alta, prefacerea, schimbul.*

Bordeiul moșneagului se prefăcuse într-un palat *mult mai strălucitor decît al împăratului.* Creangă, P. 85.

Nu cumva ai pofti să-mi iei vițica pentr-un cuc *armenesc.* Creangă, A. 57.

Ei fac din noapte *ziuă.*

Din *atribuirea* acțiunii rezultă de obicei un *interes*, un *folos, o pagubă* pentru un obiect.

a) *În dativ*[2]

I-*a arendat moșia.*

Ea îi *întruchipa pămînturile, casa...* Rebreanu, I 56.

b) *Cu prepoziție*

Cela ce se bate pentru a lui țară, *Sufletu-i e focul soarelui de vară.* Bolintineanu, O. 37.

---

[1] *A se alătura* (ca și alte verbe) poate fi determinat atît de un substantiv (sau un substitut al lui) în dativ, cît și de unul cu prepoziție. *Mihnea-Vodă nu-l credea Ci* de geam *s-alătura. La cîrlige se uita.* Teodorescu, P.P. 475.

[2] Funcțiunea sintactică de complement indirect este îndeplinită și de *dativul etic,* care arată nu numai persoana interesată în acțiune (cum se afirmă în Gramatică, vol. I, p. 187). *S-așază bruma peste vii De ce nu-*mi *vii, de ce nu-*mi *vii?* Eminescu, O. 155, ci și participarea afectivă a persoanei la acțiune: *Ei se sfătuiră ... Ca să* mi-*l omoare.* Alecsandri, P.P. 1 (Vezi și *Gramatica bulgară* de sub redacția L. Andreicin, I. Kostov, K. Mircev, E. Nikolov, St. Stoikov, în care se dă exemplul „îmi bate vîntul" pentru complement indirect exprimat prin dativ etic).

Complementul indirect pe lîngă verbe unipersonale

Gramatica Academiei R.P.R. aminteşte în capitolul *Subiectul logic şi subiectul gramatical* de existenţa unui complement indirect „în propoziţii cu construcţii sintactice caracteristice limbii romîne"[1] şi care are rol, din punct de vedere logic, de subiect. De exemplu *Imi pasă, îmi trebuie, mi-e foame.*

Trebuie totuşi arătat că aceste „construcţii sintactice" nu sînt analizate mai pe larg şi nici nu se mai revine asupra lor în cadrul capitolului despre complementul indirect, deşi complementul de agent — o altă subdiviziune a subiectului logic — este studiat într-un capitol aparte.

„Construcţiile sintactice" menţionate mai sus apar atît pe lîngă verbe unipersonale, cît şi pe lîngă formele unipersonale ale unor verbe personale. De exemplu : *Dar pentru ca să poată scrie* î i *trebuia linişte.* Vlahuţă, O. A. III 57.

M i e m i *se cuvine această cinste.* Creangă, P. 184.

În aceste exemple, complementele indirecte : *îi, mie* au rol de subiect logic.

De asemenea pe lîngă verbul *a fi* în expresii ca : m i-*e dor*, complementul indirect m i- are rol de subiect logic (substantivul *dor*, de subiect gramatical).

Nu vom insista asupra faptului că în cazul propoziţiilor de tipul : *mi-e milă, mi-e dor*, avem de-a face cu un predicat verbal. De asemenea nici asupra vechimii acestor construcţii, problemă studiată de acad. Al. Graur[2].

Dar nu numai din cauza elementului regent este necesar să se acorde importanţă acestei categorii. Spre deosebire de celelalte feluri de indirecte, aceste complemente indică obiectul care se găseşte în starea dată sau e stăpînit de o anumită stare, obiectul căruia *i se atribuie* sentimentul dat[3].

Complementul indirect care determină verbele unipersonale amintite mai sus are şi unele caracteristici în ceea ce priveşte topica.

*

Cred că din cele de mai sus rezultă că valorile complementului indirect se subsumează, de fapt, unei singure valori : *atribuirea.* Aşadar această parte secundară de propoziţie ar putea fi denumită *complementul atribuirii*, după valoarea lexical-sintactică de bază (aşa cum sînt denumite şi diferitele categorii de circumstanţiale). Acest termen ar fi mai aproape de natura complementului decît cel de indirect. Este destul de greu de admis

---

[1] Precizarea caracterului personal sau impersonal al unor verbe şi locuţiuni verbale (în *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, se consideră că expresii de tipul *e bine* ar fi impersonale, în timp ce în vol. II, unipersonale) ar clarifica şi natura propoziţiilor dependente de aceste verbe şi locuţiuni. Pentru limba rusă problema a fost studiată în diferite lucrări printre care amintim pe cea a lui G. M. Makaev, *Разграничение некоторых разновидностей придаточных предложений*, în „Русский язык в школе", 1960, nr. 2, p. 62—75.

[2] *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 361—368.

[3] Vezi şi S. Berejan, N. Corlăteanu, I. Mokreak, *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. II, Sintaxa, p. 38.

că denumirea *complement indirect* este justificată prin aceea că e partea de propoziție „asupra căreia se răsfrînge în chip *indirect* acțiunea verbului"[1]. De altfel nici conținutul noțiunii de *indirect* nu e ușor de precizat.

Desigur că nu se poate nega existența unei anumite corelații între complementul direct și cel indirect, fapt care ar pleda (ca și tradiția terminologiei gramaticale) pentru vechea denumire.

Poate că împotriva termenului de *complementul atribuirii* ar mai fi și următoarele:

a) Termenul e apropiat de o altă parte secundară a propoziției: *atributul.*

b) Termenul de *atribuire* nu include și un aspect negativ (îi *refuz ceva*)[2].

*

Cele de mai sus impun să se revizuiască definiția complementului indirect[3] (așa cum apare în ediția I), urmînd să se înglobeze și celelalte valori lexical-sintactice ale acestei părți secundare de propoziție, valori distribuite după indicele de frecvență și de specificitate.

Așadar *complementul indirect* este partea de propoziție care indică obiectul căruia i se *atribuie* acțiunea (în interesul, în folosul sau în paguba căruia se săvîrșește acțiunea).

Complementul indirect poate fi construit atît cu dativul, cît și cu prepozițională (un cuvînt însoțit de prepoziție). Cazul dativ (specific complementului indirect) e folosit mai ales atunci cînd se indică adresarea, atribuirea; în celelalte, mai ales prepozițional.

Cele mai frecvente prepoziții și locuțiuni prepoziționale sînt: *la*[4], *de*, *despre*, *pentru*, *contra* (*împotriva*), *față de* etc.

Prepoziția *pe* specifică complementului direct poate introduce în anumite cazuri și un complement indirect dacă are înțelesul de: *a*) „opoziție" *Dușmancele mi-s multe Cîte-s de la deal Toate țin* pe mine-a lean. Jarnik-Bîrseanu, D. 68. *S-au cam supărat* pe frații săi. Sbiera, P. 3; *b*) „schimb" Pe cușma *dumitale pot să-ți dau și o mie de lei.* Sbiera, P. 274; *c*) „adresare" *Moș Nichifor, nu mai striga atîta* pe *biata* văcușoară. Creangă, P. 116; *d*) „interes" *Bizuindu-se cu încredere* pe reazimul *lor ostășesc ...petreceau zilele în vesele ospețe.* Odobescu, S. I 171.

Vorbirea populară și familiară folosește de obicei construcțiile cu prepoziții.

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, p. 113.

[2] Cu toate acestea și *atributul* (ca și unele circumstanțiale: instrumental, sociativ) are un aspect negativ.

[3] Probabil că înlocuirea termenului de complement *indirect* ar afecta și termenul de complement *direct*. Acesta din urmă ar putea fi denumit complementul obiectului (obiectual).

[4] *La* pentru dativ este folosit în limba vorbită și familiară. Aceasta amintește situația din engleză în care complementul construit cu prepoziția *for* „pentru" *I buy a book for my friend* „cumpăr o carte pentru prietenul meu" echivalent cu „îi cumpăr" este socotit mai apropiat de indirectul în dativ decît de complementul prepozițional.

În stilul ştiinţific dativul ocupă tot mai mult teren [1]. De exemplu : *A contraveni* l a l e g e a *circulaţiei*, dar şi *A contraveni* d i s p o z i ţ i i l o r *unui decret. Mă asociez* p r o p u n e r i i *făcute*, dar şi *l-a asociat* l a a f a c e r e. Ibrăileanu, S. 41 [2].

DELIMITAREA COMPLEMENTULUI INDIRECT DE ALTE PĂRŢI SECUNDARE DE PROPOZIŢIE

Complementul direct şi cel indirect

Se admite, în genere, că complementul direct este mai legat de acţiune, că el „indică obiectul asupra căruia se exercită direct acţiunea verbului, obiectul care este modificat sau chiar creat prin această acţiune", pe cînd indirectul arată „obiectul existent independent de acţiunea verbului, şi pe care această acţiune îl interesează" [3].

Se consideră deci că complementul direct se integrează sau este „mai apropiat" de acţiunea verbului, decît cel indirect.

Dacă în practică e uşor de deosebit complementul direct de cel indirect, în schimb, nu e uşor de explicat de ce în unele cazuri avem de-a face cu acţiunea *directă* a verbului, în altele, cu *indirectă*.

Din punct de vedere semantic, se observă o mare asemănare între cele două categorii de complemente [4] :

Complement indirect	*Complement direct*
Privesc l a G h e o r g h e	Î l *privesc.*

În corelaţia [5] complement *direct/indirect* apropierea semantică ne întîmpină de multe ori. Numai mărci formale (dativul, acuzativul cu anumite prepoziţii) sînt capabile să delimiteze, în asemenea cazuri, cele două categorii.

[1] Vezi acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 664.

[2] În unele cazuri, dativul pare arhaizant după anumite verbe, interjecţii : *Vai mie! eu am cunoscut amorul.* Negruzzi, S. I 51. În general multor verbe construite cu dativul în latină, le corespund în romîneşte complemente prepoziţionale (*minari* a l i c u i — *a ameninţa* p e c i n e v a. Aşadar nu se poate trage concluzia — la care ajunge Meyer-Lübke (*Grammaire des langues romanes*, Paris, 1900, vol. III, p. 406) — că limba romînă a avut din totdeauna „oarecare predilecţie pentru dativ". Autorul se bazează pe anumite exemple din textele vechi în care influenţa slavă e evidentă.

[3] I. A. Figurovski (în „Русский язык в школе", 1959, nr. 2) consideră că în propoziţia *scriu o scrisoare fratelui*, complementul direct (o scrisoare) e mai apropiat de acţiunea verbului, decît cel indirect (fratelui).

[4] Trebuie remarcat — arată acad. Al. Graur — că limba romînă nu e foarte riguroasă în problema complementului direct. Aşa se explică de ce alături de *fac o tablă* c u t i n e a putut apărea, în limbajul jucătorilor, şi t e *fac o tablă.* (*Les verbes „réfléchis" en roumain*, *BL*, *VI*, p. 77).

[5] Acestei corelaţii, la care vom apela mai multe ori în cursul lucrării, îi corespunde nu numai un conţinut extralingvistic, ci şi o anumită formă gramaticală. Pe drept cuvînt arată A. V. Isačenko : „Dacă ne vom dezice de tirania tradiţiei scolastice şi ne vom strădui să dezvăluim raporturi existente în mod obiectiv, exprimate prin forme gramaticale, faimosul „ilogism" al limbii se va dovedi a fi întrucîtva mai puţin „ilogism", întrucît formele gramaticale exprimă totdeauna „ceva", iar acest „ceva" are corelatul său în lumea reală a esenţelor „extralingvistice" (*О грамматическом значении*, în „Вопросы языкознания", 1961, nr. 1, p. 43).

Complementul indirect şi complementele circumstanţiale

Deoarece complementul indirect are unele valori lexical-sintactice apropiate de ale unor circumstanţiale, precum şi mărci gramaticale comune, se impune desigur delimitarea riguroasă a celor două feluri de părţi secundare. În acest fel se vor releva mai bine elementele specifice ale complementului indirect.

Complementul indirect şi circumstanţialul instrumental

Se ştie că în vechile lucrări la gramatică, instrumentalul se îngloba fie în complementul indirect, fie în circumstanţialul de mod [1]. Abia în Gramatica Academiei R.P.R. s-a făcut o delimitare riguroasă şi s-au studiat, mai pe larg, cele două categorii sintactice [2].

Cu toate acestea au rămas unele chestiuni insuficient clarificate. Într-adevăr Gramatica pune accent în definirea instrumentalului pe *mijlocul* prin care se realizează acţiunea, fără să indice şi *materia*. De altfel, cel de-al doilea aspect al circumstanţialului este ilustrat — în capitolul respectiv — de foarte puţine exemple.

De aceea delimitarea dintre indirect şi instrumental întîmpină greutăţi, mai cu seamă cînd e vorba de *materie* [3].

Dacă analizăm frazele :

a) *Îi servesc pe oaspeţi* c u d u l c e a ţ ă.

b) *Pînă iese Gica, trateză-ne* c u c e v a, *ţaţă Salomio, spune Tunsu*. Stancu, D. 357.

c) *Căci* d e n o a p t e a *lor cea dulce*
Vecinic n-o să mă mai saturi. Eminescu, O. I. 155.

Observăm că părţile secundare din primele două propoziţii (*cu dulceaţă, cu ceva*) se apropie de circumstanţialul instrumental nu numai formal (prepoziţia *cu*), dar şi pentru că par a fi mijlocul prin care se realizează acţiunea.

O analiză mai atentă scoate în evidenţă faptul că cuvintele *a servi, a trata* pot fi interpretate ca verbe de atribuire, de ataşare. Aşadar *cu dulceaţă, cu ceva* fiind obiectul de care se ataşează acţiunea pot fi socotite drept complemente indirecte.

În sprijinul afirmaţiilor de mai sus s-ar mai putea invoca şi următoarele argumente :

Complementele indirecte din propoziţiile *a*, *b* pot fi corelate cu complemente directe : *Îl servesc pe Gheorghe* c u d u l c e a ţ ă (complement indirect) = *Îi servesc lui Gheorghe* d u l c e a ţ ă (complement direct).

[1] H. Tiktin include instrumentalul în circumstanţialul de cauză (*Gramatica romînă*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1895, partea a II-a, p. 102).

[2] Este adevărat că încă mai înainte acad. Iorgu Iordan recunoaşte existenţa unui complement circumstanţial instrumental (*Gramatica limbii romîne*, Bucureşti, 1937, p. 223—224).

[3] D. D. Draşoveanu şi M. Zdrenghea (*Analize gramaticale şi stilistice*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959, p. 121) socoteşte că în propoziţia : *În severa cameră, căptuşită* c u t o m u r i *negre ... cei trei colegi ascultau* ... partea secundară *cu tomuri* ar fi complement indirect, şi nu instrumental.

În ce priveşte propoziţia *c* şi aici intervin factori de ordin lexical (*mă satur de ceva* arată *separarea* de un obiect) şi gramatical. Într-adevăr partea secundară e introdusă prin prepoziţia *de* care nu apare la instrumental. Aşadar din motive semantic-gramaticale *de noaptea* este complement indirect.

Complementul indirect şi circumstanţialul sociativ

S-a arătat mai sus că complementul indirect arată uneori *ataşarea* (depărtarea) de un obiect. În unele cazuri *ataşarea* poate fi uşor confundată cu *însoţirea* (element caracteristic pentru circumstanţialul sociativ). Ar fi necesar să se deosebească — din acest punct de vedere — cele două părţi secundare de propoziţie. În propoziţia *vorbesc cu el, cu el* poate fi interpretat ca un complement circumstanţial sociativ [1] deoarece poate indica fiinţa care însoţeşte subiectul în săvîrşirea acţiunii (ca în exemplul: *Ba şi pe la scăldat am tras o raită* c u p r i e t e n u l m e u *Chiriac a lui Goian.* Creangă, A. 16). Este posibil însă ca *vorbesc* în exemplul de mai sus să aibă şi sensul de „mă adresez cuiva" („vorbesc cu el, îi vorbesc despre ..."). În acest caz avem de-a face cu un complement indirect.

S-ar mai putea da exemple cu verbe care arată „cearta" şi a căror acţiune nu e reciprocă. În propoziţia *Strigînd se înfăcăra şi se înfuria, ca şi cînd s-*a r f i s f ă d i t *cu duşmanii.* Rebreanu, R. II 233, verbul are înţelesul de „adresare" a unei mustrări. Nici în propoziţiile: *Se poartă bine* c u o a m e n i i (*a*), *În dimineaţa anului nou ... mă pomenesc* c u m u i e r e a *asta a mea că mă ia de(parte ...* Preda, I, 101 (*b*); nu avem de-a face cu complemente sociative. Dacă în primul caz (*a*) e mai uşor de observat că *cu oamenii* e un complement indirect fiind vorba de valoare de ataşare a verbului *a se purta* faţă de substantivul *oamenii*, în al doilea, lucrurile sînt oarecum mai complicate. Cu toate acestea şi aici e vorba de ataşarea acţiunii verbului de determinantul său (*mă pomenesc* + *muierea*) ca şi mai sus, deoarece „apariţia bruscă" se referă numai la complementul indirect, nu şi la subiect (de care nu e asociat în săvîrşirea acţiunii). Aceasta reiese mai bine din fraza: *M-am trezit* c u d u m n e a t a *în sala de aşteptare.* C. Petrescu, A. 289.

Complementul indirect şi circumstanţialul de relaţie

Între aceste două categorii există desigur o anumită legătură, deoarece *atribuirea*, *adresarea*, valori lexical-sintactice ale complementului indirect sînt apropiate de *referire*, caracteristica circumstanţialului de relaţie.

Lucrările de gramatică însă nu se străduiesc, ca şi în cazurile arătate mai sus, să clarifice diferenţele existente între cele două categorii. Ar merita

[1] Aceasta în cazul în care *vorbesc* are înţelesul de *discut* („eu discut cu el şi el cu mine").

de exemplu, să se arate de ce în D e s p r e c i n s t i ț i o a s p e ț i i *noștri nu știe nimenea nimic în Dăvideni.* Sadoveanu, N.P. 57, primele cuvinte formează un complement indirect, iar în D e s p r e p a r t e a *închinării însă, doamne, să ne ierți.* Eminescu, O. I 146 [1], la începutul propoziției se găsește un circumstanțial de relație [2].

O analiză mai atentă a celor două feluri de părți secundare ar putea duce la o delimitare mai precisă a acestor categorii.

Deși ambele părți secundare sînt introduse prin aceeași prepoziție (*despre*), valoarea ei (în raportul cuvintelor introduse) diferă: în primul caz (*Despre oaspeți*), „în ceea ce privește", „referitor la...". Așadar în prima propoziție predomină nuanța de *adresare, atașare*, în a doua, cea de *relație.*

Alteori poate predomina nuanța de interes, atașare, dependență față de cea de *relație* ca în cazul: *Ce-a fost mai înainte și ce era să mai fie după aceea era ceva care nu mai ținea* d e m i n e. Vlahuță, A. 150 („nu mă mai interesează, nu mai e de competința mea").

Și în acest caz partea de propoziție *de mine* este complement indirect.

Nu mai puțin complicată este delimitarea complementului indirect de circumstanțialul de relație în cazul în care aceste categorii determină un adjectiv.

Se știe că acad. Iorgu Iordan arată că adjectivele sînt destul de rar determinate de un complement indirect [3]. În ce privește sintagmele *ferm* î n a t i t u d i n e, *bun* d e g u r ă, *ciung* d e m î n ă, *mic* d e c o r p este clar că determinanții adjectivelor (*în atitudine* etc.) sînt circumstanțiale de relație deoarece au înțelesul „ferm în ceea ce privește atitudinea" etc.[4].

Se pune așadar problema dacă toate felurile de adjective pot avea ca determinant un circumstanțial de relație sau numai unele dintre ele. Gramatica Academiei R.P.R. nu analizează această problemă. După acad. Iorgu Iordan calitate de complement indirect ar avea numai acele adjective al căror sens este înrudit cu al verbului, implicînd deci ideea de acțiune ca în exemplele: *nepăsător* l a s u f e r i n ț e l e *altuia.* De asemenea și adjectivele care aparțin unei familii în care intră un verb sau o locuțiune verbală: *atent* l a e v e n i m e n t e l e *politice, atent* f a ț ă d e t o v a r ă ș i (cf. *a da atenție*).

Desigur că în delimitarea celor două categorii trebuie să ținem seama, mai ales, de valoarea lexical-sintactică. Într-adevăr dacă comparăm: *atent* f a ț ă d e t o v a r ă ș i, *sigur* d e t o v a r ă ș i i s ă i, observăm

---

[1] Ambele exemple sînt din *Gramatica Academiei R.P.R.* (vol. II, p. 144, 276).

[2] În delimitarea celor două categorii un rol important îl au și verbele cu care se construiesc complementele respective. De obicei, verbele de declarație, de cunoaștere, de cugetare se construiesc cu un complement indirect care indică *referirea, adresarea* la un obiect (*a vorbi, a înțelege, a lămuri, a aminti, a ști* etc.).

[3] „Pînă la proba contrară, existența unui obiect (fie indirect, fie direct) implică existența unui verb" (*lucr. cit.*, p. 642).

[4] Cele mai multe exemple date de acad. Iorgu Iordan sînt socotite și de *Gramatica Academiei R.P.R.* ca fiind circumstanțiale de relație.

că în ambele cazuri avem cîte un complement indirect care arată atașarea calității subiectului de obiect [1].

În lumina celor de mai sus, considerăm că și problema delimitării complementului indirect al adjectivului de circumstanțialul de relație este o problemă importantă.

Dacă analizăm exemplele:

a) *Sigur* de izbîndă, *vrednic* de laudă;

b) *Mic* de statură, *ager* la minte

observăm că primele sintagme (*a*) conțin complemente indirecte, celelalte (*b*), circumstanțiale de relație.

Pentru a face această distincție ne ajută nu numai valorile lexical-sintactice (în *a* există valoarea: *atașare*; în *b referire, relație*), ci și alte criterii. Astfel în ultimul caz sintagmele pot fi interpretate: *mic* de statură = *de statură* mică; *ager* la minte = *cu mintea* ageră în care adjectivele determinate devin atribute pe lîngă substantivele care au avut rolul de circumstanțiale. Nu la fel stau lucrurile în primul caz, în care *sigur* de izbîndă, *vrednic* de laudă nu înseamnă *izbîndă* sigură, *laudă* vrednică, ci exprimă *atașarea* calității subiectului (*eu sînt sigur*) de obiect (*izbîndă*).

Pe lîngă complementele indirecte ale adjectivului construite cu prepoziție, un grup important îl formează și adjectivele care cer dativul [2] (marcă specifică complementului indirect, și care nu apare niciodată la circumstanțialul de relație):

Credincioasă principiilor coexistenței pașnice, *Romînia va aduce și în viitor contribuția activă la lupta pentru apărarea și consolidarea păcii.* Gaz. Lit. 23 martie 1961, p. 1.

La Washington se pregătesc noi acțiuni dușmănoase Cubei. Informația, 24 martie 1961, p. 2, col. 5.

Atunci au înțeles ...că poate exista o lume superioară dragostei. Camil Petrescu, U.N. 183.

Doi oameni scumpi patriei comune *pentru construcțiile cele întinse* ... Ghica, A. 763.

Multe din valorile complementului indirect care determină verbul pot fi întîlnite și la complementul adjectivului: „atașare de ceva, asemă-

---

[1] Acad. Iorgu Iordan socotește că unele substantive pot avea ca determinant un complement indirect dacă îndeplinesc condițiile amintite la adjectiv: *Lupta* pentru pace *este o datorie a oricărui om cinstit.* O idee asemănătoare este susținută și de alți lingviști. Astfel în *Précis de syntaxe du français moderne*, Berna, 1947, p. 40, Wartburg-Zumthor arată că propoziția *qu'il ne l'abandonne* din fraza *elle était poursuivie par la crainte* qu'il ne l'abandonne joacă rol de obiect pe lîngă cuvîntul *crainte*, care conține o idee verbală implicită (*elle craignait constamment*). În ce ne privește, credem că în cazurile de mai sus avem de-a face cu o propoziție atributivă. Numai în cazul în care propoziția lămurește o locuțiune verbală cu un substantiv, ca de exemplu: *O mînă iubită avea grijă* să mi le împodobească în fiecare săptămînă. Anghel, P. 293, subordonata e completivă (în cazul acesta, indirectă).

[2] „Dativul față de construcția cu prepoziție — arată acad. Iorgu Iordan — reprezintă un raport abstract (dar el evită confuzia cu circumstanțialele)" (*L'emploi du datif en roumain*, *BL*, *VII*, 1939, p. 60).

nare cu ceva" (*identic* c u - a c e s t a, *stradă paralelă* c u b u l e v a r d u l M a g h e r u), „opoziția" (*bun* c o n t r a t u s e i) [1].

Pe lîngă adjectivele verbale sau cu înțeles de acțiune amintite mai sus, trebuie relevat și un grup aparte al căror sens este echivalent cu un verb tranzitiv (urmat de complement direct):

Complement indirect	*Complement direct*
Om știutor d e c a r t e	*Om care știe* c a r t e
Era un om bun, milostiv și iubitor d e p a t r i a s a. Bălcescu, O.V 185.	*Om care-și iubește* p a t r i a.
Sînt doritor d e v e ș t i *bune.* Caragiale, O. VII 79.	*Doresc* v e ș t i *bune.*

Complementul adverbului și al interjecției

În prima ediție a Gramaticii se arată că determinatul complementului indirect poate fi în afară de verb doar un adjectiv. Este necesar să se adauge că și adverbul și interjecția pot primi ca determinant această parte secundară de propoziție. Astfel în exemplul: *Înaintează paralel* c u e l, *cu el* este complement indirect pe lîngă adverbul *paralel.*

În legătură cu complementul indirect al adverbului (ca și a altor părți de vorbire) se pune problema delimitării lui în cadrul unui circumstanțial format din mai multe cuvinte. Astfel în propoziția: *Încăpățînarea lui creștea potrivit cu* s t ă r u i n ț e l e e i. Caragiale, S. 80, există un circumstanțial de mod: *potrivit cu stăruințele ei* („în conformitate cu ..."). Dar în interiorul acestui circumstanțial se poate distinge complementul indirect al adverbului *potrivit* [2]. De asemenea propoziția: *El locuiește* d e p a r t e d e i n s t i t u t cuprinde un circumstanțial de loc (*departe de institut*). Adverbul *departe* [3], din cadrul acestui circumstanțial este delimitat la rîndul lui de un complement indirect: *de institut* [4].

Nu numai adverbele, dar și interjecțiile pot primi complemente indirecte, ca în propozițiile: *Bravo* v o u ă! — *Halal* d e t i n e, *voinice.* Alecsandri, P. P. 156. — *Beșica s-o umplu cu grăunțe ... s-o zuruiesc ... ș-apoi vai* d e u r e c h i l e m a m e i. Creangă, A. 41. *Hai! pe ied* d e g î t. Creangă, P. 23.

*

[1] Ca și în cazul verbelor, există unele adjective (folosite și adverbial) care pot avea complemente indirecte fie în dativ, fie în acuzativ cu prepoziție. Astfel: *Nici n-ar fi visat un om mai potrivit* p l a n u r i l o r s a l e *ascunse.* C. Petrescu, C.V. 111, dar și *Încăpățînarea lui creștea* p o t r i v i t c u s t ă r u i n ț e l e e i. Caragiale, S. 80.

[2] Indică asemănarea ca și în *Nalt e de statură... Și se potrivește... Draga mea,* c u t i n e! Coșbuc, P. II, 145.

[3] Vezi și *Gramatica moldovenească,* p. 75.

[4] Indică de fapt separarea ca și: *nu se îndură să se depărteze* d e d î n s u l. Ispirescu, L. 15.

Trebuie amintit de asemenea că uneori complementul indirect apare cu elipsa verbului determinat:

Slavă m a r e l u i L e n i n (=strigăm, spunem), M u n c i i p a t r i o t i c e — *un conţinut bogat* (= să dăm), Scînteia Tineretului, 1961, 5 aprilie, p. 2, col. 1. *Fier vechi* — o ţ e l ă r i i l o r (= să dăm), Scînteia, 1961, 25 februarie, p. 3.

★

De aci n-ar trebui să deducem că în toate cazurile delimitarea părţilor secundare mai sus amintite se poate face cu deosebită rigurozitate. Există, desigur, anumite situaţii în care complementul indirect îndeplineşte şi rolul unei alte părţi secundare. Astfel în exemplele:

D i n a c e a s t ă l i p s ă *de bogăţie şi de mlădiere a limbii decurge în mod firesc nesiguranţa ... cu care e nevoit să-şi prezinte capitalul lui de cunoştinţe şi de observaţii orice scriitor.* Vlahuţă, O.A. I 235.

Trage, mîndro, dor de mine Că eu am tras p e n t r u t i n e. Jarnik-Bîrseanu, D. 193.

Complementele indirecte (*din această lipsă, pentru tine*) au şi o nuanţă cauzală. O nuanţă finală au complementele indirecte *la prins* din propoziţia: *Cînd punea mama laptele* l a p r i n s. Creangă, A. 44, *spre întristare* din *Nimic nu îndeamnă mai mult* s p r e î n t r i s t a r e *decît tocmai priveghearea între cei ce dorm.* Slavici, N. I 17, *de jertfă* din propoziţia *Toţi să fim gata* d e j e r t f ă Anghel-Iosif, C.M. II 103. Cu toate că au şi o nuanţă de scop, complementele de mai sus sînt indirecte pentru că exprimă, în primul rînd, *atribuirea, ataşarea* de obiect a acţiunii, a caracteristicii de obiect (*îndeamnă spre întristare*) [1].

De asemenea în propoziţiile:

Privind ... l a c u c o n i ţ a *cea bălaie.* Sadoveanu, B. 92.

Cînd ne-am răsculat la 1907, au tras cu armele î n n o i. Gaz. Lit. 9 martie, 1961, p. 1.

Operele erau smulse d i n m î i n i l e *librarilor.* Loc. cit. Complementele indirecte exprimă în primul caz *atribuirea* (*la cuconiţa*), în al doilea, opoziţia (*în noi*), în al treilea, *separarea* (*din mîinile*).

Aceste complemente au şi o nuanţă de circumstanţial de loc.

Este adevărat că în cazul interferenţei a două categorii diferite poate predomina una din ele şi aceasta determină caracterul complementului. Complementele enunţate mai sus avînd şi nuanţe cauzale, finale, locale ar putea forma o categorie aparte şi anume *indirecte circumstanţiale.*

★

În cele de mai sus ne-am propus să prezentăm numai cîteva probleme ale complementului indirect, probleme mai puţin clarificate şi să aducem unele contribuţii la rezolvarea lor. Dar pentru rezolvarea tuturor chestiunilor litigioase ale complementului indirect este necesar să se studieze mai pe larg şi alte părţi secundare de propoziţie; ne referim mai ales la complementul direct şi la circumstanţialul de relaţie.

---

[1] În schimb în propoziţia ... *dedese-ntr-o parte perdeaua de la fereastră,* s p r e a s e u i t a apare clar nuanţa finală a circumstanţialului *spre a se uita.*

DESPRE PROPOZIȚIILE EXPLICATIVE *

DE

I. OIȚĂ

În literatura noastră lingvistică termenul „propoziții explicative" se întrebuințează pentru desemnarea celor mai diferite propoziții ca sens și structură gramaticală : îl întîlnim cînd este vorba de propoziții copulative[1], atributive[2], subordonate relative[3], coordonate cauzale.[4] Trăsătura principală a propozițiilor explicative ar fi caracterul lor de adăugare, alipire („din punct de vedere pur formal prezența lor nu este necesară" [5]), ceea ce nu este just, după cum vom vedea mai jos. În orice caz, cu o astfel de tratare a „propozițiilor explicative", destul de arbitrară și adesea contradictorie, nu putem fi de acord. Într-o interpretare mai largă „propozițiile explicative" ar putea deveni sinonime cu „propozițiile subordonate" care, depinzînd de regentele lor, le explică aproape întotdeauna pe acestea din urmă într-un fel sau altul.

În momentul de față majoritatea lingviștilor sovietici sînt de părere că construcțiile sintactice explicative formează o categorie sintactică

---

* Propozițiile explicative au constituit recent subiectul unei controverse între I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative,* (cu privire specială la subordonatele paratactice),„Limba romînă", 1960, nr. 1, p. 20 și I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele" explicative,* „Limba romînă", 1960, nr. 1, p. 27, care, deși ajung la puncte de vedere diferite cu privire la caracterul propozițiilor explicative, observă totuși o serie de trăsături specifice ale acestor propoziții. Mioara Avram de asemenea abordează această problemă în lucrarea sa *Corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție,* publicată în *Studii de gramatică,* vol. I, București, 1956, p. 142.

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.,* vol. al II-lea, p. 157 (d) :„A doua propoziție copulativă explică prima propoziție : Se căia cum de să facă el fapte de care nu mai făcuse în viața lui, *să-i bea adecă și simțirile.* Ispirescu, L, p. 106)".

[2] *Ibidem,* p. 181.

[3] Acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană,* 1954, p. 724.

[4] *Gramatica Academiei R.P.R.,* vol. al II-lea, p. 169.

[5] Acad. I. Iordan, *op. cit.,* t. 765.

aparte [1]. Este interesant de observat că acest punct de vedere a depăşit limitele unor discuţii purtate în paginile revistelor de specialitate : el este oglindit în momentul de faţă şi în gramaticile limbii ruse. Astfel în manualul de limbă rusă pentru şcolile pedagogice [2] se vorbeşte despre o parte secundară a propoziţiei, a cărei esenţă gramaticală constă în faptul că se află faţă de alte cuvinte într-un *raport explicativ*. Здесь, *на поле Бородина*, русская армия покрыла себя неувядаемой славой; Они прежде, *то есть до приезда в деревню*, жили в одном ладу (T). Această parte de vorbire, care nu se întîlneşte în gramaticile limbii romîne, este numită *parte de precizare, explicativă* (уточняющий член). În acelaşi manual (p. 99) sînt puse într-o categorie sintactică aparte şi *propoziţiile explicative* (пояснительные предложения) : Гроза оказывает благодательное влияние на природу, *а именно: она очищает и охлаждает воздух*. În alte manuale [3], mai recente, atît *partea de precizare* dintr-o propoziţie cît şi propoziţiile explicative sînt tratate chiar foarte pe larg.

După părerea noastră, construcţiile explicative ar putea fi considerate o categorie sintactică aparte şi în gramaticile limbii romîne, deoarece faptele de limbă oferă suficiente exemple pentru a constata existenţa unui sens logico-gramatical şi a unor forme lingvistice specifice acestor construcţii.

★

Nu intenţionăm să prezentăm aici toate unităţile sintactice [4], ale căror elemente se află între ele într-un raport explicativ. În articolul de faţă ne propunem să ne ocupăm numai de frazele formate din propoziţii care se găsesc între ele într-un *raport explicativ*. În cele ce urmează vom discuta următoarele probleme : A. *tipurile de bază ale propoziţiilor explicative şi particularităţile lor din punctul de vedere al sensului logico-gramatical*; B. *cîteva trăsături caracteristice pentru structura gramaticală a construcţiilor explicative*; C. *raportul frazelor cu propoziţii explicative faţă de frazele formate prin coordonare şi frazele formate prin subordonare.*

---

[1] N. V. Kirpicinikova, *Некоторые типы бессоюзных сложных предложений современного русского языка* (Кандидатская диссертация), M., 1954; N. V. Kirpicinikova, *Бессоюзные сложные предложения, в которых вторая часть поясняет одно из слов первой части*, în „Русский язык в школе", 1956, nr. 6, p. 30; A. F. Priiaktina, *Служебные слова, выражающие уточнение и пояснение в современном русском языке* (Кандидатская диссертация) M., 1955 ; A.F. Priiatkina, *Конструкций с пояснительными союзами*, în „Русский язык в школе", 1956, nr. 5, p. 19 ; M. G. Şatuh, *Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория*, în „Русский язык в школе", 1959, nr. 2, p. 31; E. V. Krotevici, *Члены предложения в современном русском языке*, издание Львовского университета, 1954, p. 36—37 şi alţii.

[2] A. M. Zemski, S. E. Kriucikov, M. V. Svetlacv, *Русский язык*, изд. V, p. 87—88.

[3] E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorşkova, N. M. Şanski, *Современный русский язык* (синтаксис), M., 1958, p. 92—94; 158—159; 182—183.

[4] Unităţile sintactice ale căror elemente se află între ele într-un raport explicativ, pot fi formate din două părţi de propoziţie, din două propoziţii, care împreună alcătuiesc o frază, din două propoziţii izolate, din două sau mai multe fraze izolate, care împreună alcătuiesc o unitate sintactică cunoscută în lingvistica sovietică sub denumirea de *абзац* (aliniat, paragraf). Vezi în legătură cu noţiunea de *абзац* A. M. Peşkovski, *Русский синтаксис в научном освещении, изд. 6*, p. 410.

A. Propozițiile explicative pot fi împărțite în două grupe : a) *propoziții explicative de precizare* și b) *propoziții explicative de comentare* [1].

a) Prin *propoziții explicative de precizare* înțelegem acele propoziții care se află față de elementul sau elementele explicate în raportul de particular față de general, de concret față de abstract [2], de exemplu :

Asupra unui lucru sînt însă de acord toți lingviștii : *morfologia este partea cea mai stabilă a limbii, iar vocabularul cea mai supusă schimbărilor.* Emil Petrovici, *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R.* (21—25 martie 1951, p. 95).

Mai important însă este altceva, și anume : *în cazul joncțiunii raporturile sintactice sînt exprimate prin cuvintele de legătură amintite, iar în cazul parataxei prin simpla alăturare a propoziției, frazei etc.* I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1954, p. 546.

În frazele de mai sus a doua propoziție (explicativa) stabilește în mod concret conținutul inclus în unitățile lexicale *unui lucru* și *altceva*, care au un înțeles foarte general, foarte abstract, altfel spus, aceste propoziții explicative precizează în ce anume constă sensul cuvintelor explicate în contextul respectiv. Pentru acest motiv am și propus ca astfel de propoziții să fie denumite explicative de precizare. Prin urmare, în frazele cu propoziții explicative de precizare avem de-a face cu unul și același conținut exprimat în forme lingvistice diferite. Multiplele nuanțe de sens care se întîlnesc în cadrul acestui tip de propoziții, construite în mod sintactic diferit, se produc întotdeauna pe fondul prezenței raportului dintre particular și general, concret și abstract.

b) *Propozițiile explicative de comentare*, spre deosebire de cele de precizare, nu se află față de elementele explicative în raportul de concret față de abstract, de particular față de general. Ele redau pur și simplu cu alte vorbe conținutul propoziției precedente sau al unei părți a acesteia, de exemplu :

Mai lipsește subiectul atunci cînd el este subînțeles, *cînd adică, atît vorbitorul, cît și ascultătorul cunosc obiectul cu privire la care se folosește comunicarea...* I. Iordan, *op. cit.*, p. 548.

Prepozițiile și conjuncțiile sînt numite de lingviștii sovietici cuvinte ajutătoare, termen foarte potrivit, dat fiindcă aceste părți de vorbire exprimă numai raporturi, *ajută, adică, alte părți de vorbire sau propozițiile să se lege unele de altele* [3] : I. Iordan, *op. cit.*, p. 548.

În aceste fraze avem de asemenea o identitate de conținut între elementele explicate și propozițiile explicative. Dar, spre deosebire de propozițiile de precizare, această identitate are loc în absența raportului dintre concret și abstract și există de multe ori chiar dacă scindăm fraza, comparați : 1) în cadrul primei fraze : cînd el (subiectul) este

[1] S-ar putea ca termenii propuși să nu corespundă în totul esenței fenomenului desemnat, dar deocamdată nu găsim alții.

[2] Vezi în legătură cu aceste propoziții în limba rusă N. V. Kirpicinikova, *Бессоюзные сложные предложения в которых вторая часть поясняет одно из слов первой части*, în „Русский язык в школе", 1956, nr. 6, p. 30.

[3] În exemplul acesta numai cuvintele spațiate sînt în fond explicate ; vezi și alte exemple în articol.

s u b î n ţ e l e s = *cînd, adică, atît vorbitorul cît şi ascultătorul cunosc obiectul cu privire la care se foloseşte comunicarea...*; 2) în cea de-a doua frază: ... e x p r i m ă n u m a i r a p o r t u r i = *adică, ajută alte părţi de vorbire sau propoziţiile să se lege unele de altele* [1].

Cele spuse mai sus în legătură cu ambele tipuri de propoziţii explicative ne permit să ajungem la următoarele concluzii: 1. Propoziţiile explicative pot să explice fie întreaga propoziţie anterioară, fie numai un cuvînt sau un grup de cuvinte. Iată de ce nu putem fi de acord cu afirmaţia că sînt explicative numai propoziţiile care „determină întreaga propoziţie anterioară şi nu numai unul din elementele componente" [2].

2. Din punctul de vedere al sensului logico-gramatical, propoziţiile explicative se caracterizează prin faptul că ele desemnează ceea ce a mai fost desemnat cu ajutorul unităţilor lingvistice explicate, cu alte cuvinte, în frazele cu propoziţii explicative, unul şi acelaşi fenomen, una şi aceeaşi idee sînt exprimate de obicei în două forme lingvistice diferite [3]. Această identitate de conţinut nu trebuie însă înţeleasă ca o identitate absolută, ca o simplă repetare a ceea ce este explicat. Aceasta se întîmplă în cazuri foarte limitate; de multe ori propoziţia explicativă îmbogăţeşte conţinutul celor explicate sau include alteori chiar elemente de analiză a acestui conţinut, de exemplu:

Dar marxist-leniniştii nu pot ignora învăţăturile lui Marx, Engels, Lenin *că statul dictaturii proletariatului este un stat de tip nou, adică nu mai este, ca în orînduirile bazate pe exploatare o maşină de asuprire a majorităţii de către minoritate.*

Se poate ajunge mai departe să se considere *că, de exemplu, casele reale au provenit din această casă în general, adică să se rezolve în mod denaturat problema fundamentală a filozofiei, să se reprezinte conştiinţa drept factor prim. Curs de materialism dialectic şi istoric*, vol. I, p. 16.

---

[1] Desigur, această scindare are un caracter artificial, dar ne folosim de acest procedeu numai pentru a sublinia distincţia dintre cele două tipuri de propoziţii.

[2] I. Rizescu, *art. cit.*, p. 22.

[3] Vezi A.F. Priiatkina, *Конструкций с пояснительными союзами*, în „Русский язык в щколе", 1956, p. 20. Autoarea, vorbind despre construcţiile explicative în general, afirmă că ceea ce este explicat şi ceea ce explică desemnează unul şi acelaşi fapt; despre o identitate de conţinut însemnează construcţii se vorbeşte şi în literatura noastră lingvistică: I. Coteanu face acest lucru cu prilejul analizei naturii lexico-gramaticale a cuvîntului *adică*, care este propriu construcţiilor explicative: „Adverbul *adecă* funcţionează ca un fel de semn al explicaţiei" (*art. cit.*, p. 29); Mioara Avram în articolul său *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie* (*Studii de gramatică*, vol. I, p. 147) de asemenea consideră că o astfel de identitate constituie o particularitate de sens a apoziţiei şi a corespondentelor ei — propoziţiile *apozitive*. Şi într-adevăr multe din propoziţiile tratate ca apozitive de autoare se caracterizează prin prezenţa unei astfel de identităţi şi sînt considerate de noi ca explicative. Autoarea însă, după părerea noastră, tratează destul de arbitrar această identitate: ea include în categoria propoziţiilor *apozitive* construcţii complet diferite ca sens şi structură gramaticală, de exemplu: Lache are o *idee*: *să şază pe o bancă* (p. 148); F ă r ă s ă s e f i i n t e r e s a t d i r e c t, *ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul*... (p. 152). În prima frază într-adevăr putem vorbi de o identitate între *o idee* şi *să şază pe o bancă*, în sensul că ceea ce explică apare ca o repetare într-un mod mai concret a ceea ce este explicat. În cea de-a doua frază însă nu mai putem presupune o identitate între propoziţia *ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul* şi propoziţia anterioară.

Exemplele citate ne arată destul de convingător că identitatea de conținut dintre ceea ce explică și ceea ce este explicat trebuie înțeleasă mai degrabă ca un fel de *sinonimie sintactică.*

Printre multiplele variante ale propozițiilor explicative există în limba romînă o categorie de asemenea propoziții care exprimă corectarea ideei precedente :

De asta să nu rîzi... *ești tu nițel cam țicnit... adică, ce nițel! ești bine de tot..* Caragiale, O., 1, 257.

Am considerat necesar să ne oprim pe scurt și la astfel de propoziții explicative, caracteristice pentru stilul vorbit, nu pentru că ele ar fi foarte frecvente în limbă, ci pentru că la prima vedere par a contrazice sensul logico-sintactic al construcțiilor explicative. Avem impresia că cu tot caracterul lor deosebit, ele se încadrează în cele explicative : partea [1] a doua a unității sintactice citate, care este legată prin cuvîntul *adică,* neutralizează complet conținutul primei părți, iar cititorul sau ascultătorul înțelege că numai conținutul inclus în cea de a doua parte este valabil și că, inițial, și în prima parte ar fi trebuit să se exprime același lucru. Nu trebuie însă neglijat nici efectul stilistic care decurge din această originală „sinonimie" a părților.

B. O categorie gramaticală este un sens gramatical exprimat în anumite forme lingvistice. Deci pentru a considera propozițiile explicative ca o categorie aparte este necesar să prezentăm și formele lingvistice în care se realizează sensul logico-sintactic despre care am vorbit mai sus. În legătură cu aceasta vom discuta următoarele probleme : I. *Lexicul ca element care angajează explicarea* ; II. *Conjuncțiile și expresiile care pot servi ca elemente de joncțiune și de exprimare a raportului explicativ în frazele cu propoziții explicative* III. *Intonația* ; IV. *Locul părții explicative.*

Între mijloacele de îmbinare a propozițiilor în frază și de exprimare a sensului logico-sintactic existent între ele este o strînsă legătură : ele se ajută, se completează unele pe altele și unul din aceste mijloace de obicei este predominant, iar toate celelalte sînt mai mult sau mai puțin secundare și subordonate acestuia. Am subliniat acest lucru pentru a se ține seama de el și a se putea urmări în cursul expunerii.

I. *Lexicul ca element care angajează explicarea.* Una dintre trăsăturile legate de structura gramaticală a frazelor cu propoziții explicative constă în prezența în cadrul propoziției explicate a unor cuvinte, grupuri de cuvinte sau (mai rar) propoziții întregi, care angajează explicarea. În unele cazuri aceste elemente joacă un rol de bază în procesul de îmbinare a propozițiilor în frază și de exprimare a sensului explicativ, în alte cazuri ele au un rol secundar. Lingviștii sovietici subliniază în mod just faptul că în studiul frazei (alături de conjuncții, intonație, corelația dintre

[1] Cuvîntul *parte* este întrebuințat aici, ca și în alte locuri în articol, pentru a desemna atît ceea ce este explicat, cît și ceea ce se explică, indiferent de formele lingvistice prin care aceste elemente se exprimă.

verbele predicative ş.a.m.d.) un loc important trebuie acordat şi lexicului [1].

Importanţa lexicului ca element de structură gramaticală a frazei se manifestă cel mai pregnant în frazele cu propoziţii explicative de precizare. În aceste fraze, cuvintele sau grupurile de cuvinte care angajează explicarea se caracterizează de obicei printr-un sens foarte abstract, foarte general şi nedefinit. Astfel de unităţi lexicale pot fi pronume ca : *acest(a)*, *această* (*aceasta*) etc. (Regula este *aceasta* :...) ; *altceva* (eu spun *altceva* :...) ; *atît* (contribuţia lui se reduce *la atît* :...) ; *tot*, *toate* (Le-ai uitat pe *toate* :...) ; *ce*, care de obicei apare în asemenea construcţii împreună cu *iată* (*uite*), de exemplu : iată *ce* spun eu :..., ; cuvîntul *următorul* (*următoarea*, *următoarele*) de exemplu : întrebarea este *următoarea* :... ; adverbul pronominal *aşa* :... ; locuţiuni adverbiale de tipul : *în felul următor*, *în acest fel*, *în modul acesta*, *în felul acesta* şi altele ; expresii ca : *unul şi acelaşi lucru*, *din două una* şi altele [2]. Trebuie să subliniem că multe din aceste unităţi lexicale se referă sau sînt legate direct de alte cuvinte, ca, de exemplu : *lucru*, *idee*, *gînd*, *părere*, *formulă*, *întrebare*, *concluzie* ş.a.m.d., care au de asemenea un sens larg şi care într-un fel sau altul sînt şi ele explicate de propoziţia explicativă, de exemplu : *concluzia* este aceasta : ... Substantivele de tipul celor citate, datorită acestui sens larg, pot ele însele să angajeze explicarea : Se pune *întrebarea* : Cine a putut cunoaşte...

Şi acum iată cîteva exemple complete din care reiese rolul cuvintelor care angajează explicarea :

Uite *ce* e : musiu Rică şi cu Zîţa compătimesc împreună. Caragiale, O, I, 85.

Păi uite *de ce* : vreai să ai slugi dumneata ! Marin Preda, *Desfăşurarea*, ed. II, p. 96.

Aşa sînt eu : cînd mă magnetizez mi-e cald... Caragiale O, I, 221.

... pentru că încă o dată îţi spun... *din două una* : ori tu mă iubeşti şi eu trăiesc, şi atunci lupta e peste putinţă cu Caţavencu — trebuie să-mi cedezi ; ori nu, şi atunci mor... Caragiale O, I, 131.

Deci şi în morfologie se aplică *aceeaşi regulă generală* : determinantul stă în urma determinatului. I. Iordan, *op. cit.*, p. 742.

Se impune deci încă *o concluzie* : antrenorii au datoria să înveţe pe jucătoare să perfecţioneze şi celelalte procedee ale loviturii de atac. „Sportul popular", 10. I. 1961, nr. 3572.

În exemplele date cuvintele subliniate au un rol important în îmbinarea propoziţiilor frazei şi în exprimarea raportului sintactic explicativ. Aceste cuvinte, datorită sensului lor extrem de abstract (şi bineînţeles şi unei anumite intonaţii, despre care vom vorbi în alt loc), arată în primul rînd că ceea ce urmează este o precizare, o concretizare a conţinutului lor.

---

[1] V. A. Beloşapkova, *Строение сложного предложения в современном русском языке*, în „Русский язык в школе", 1959, nr. 4, p. 20 ; N. V Kirpicinikova, *art. cit.* : S. E. Kriucikov, L. Iu. Maksimov, *Типы сложноподчиненных предложений с придаточной частью, относящейся к одному слову или словосочетанию главной части*, în „Вопросы языкознания", 1960, nr. 1, p. 12 şi alţii.

[2] Vezi în legătură cu aceasta N. V. Kirpicinikova (*art. cit.*, p. 31) care analizează foarte pe larg acest tip de propoziţii în limba rusă.

Fără această concretizare, propoziția explicată ar avea un caracter mai mult sau mai puțin incomplet. Dar și cuvintele care angajează explicarea în frazele cu propoziții explicative de precizare sînt diferite: unele au un sens mai abstract, altele mai puțin abstract. Cu cît sînt mai abstracte cu atît ele își îndeplinesc cu mai mult succes funcția lor sintactică. Atunci cînd aceste cuvinte au un sens mai puțin abstract și funcția lor sintactică devine mai slabă. Uneori este necesară chiar conjuncția explicativă pentru a se marca sensul logico-sintactic explicativ (vezi în legătură cu aceasta rolul conjuncțiilor explicative, despre care vom vorbi mai jos).

În frazele cu *propoziții explicative de comentare* lexicul are un rol mai puțin important în angajarea explicării. E adevărat că și în astfel de fraze, în majoritatea cazurilor, cauza folosirii propoziției explicative este prezența în propozițiile explicate a unor termeni, cuvinte sau expresii întrebuințate în sens figurat, de exemplu:

Toate mijloacele de formare a cuvintelor discutate aici sînt *productive* în limba noastră, se întrebuințează, adică, și astăzi în vederea creării unor formații lexicale noi. I. Iordan. *Limba română contemporană*, 1954, p. 276.

Dacă materialismul și idealismul sînt concepții filozofice *moniste*, adică pun la baza lumii un singur element — materia sau conștiința... *Curs de materialism dialectic și istoric*, vol. I, p. 12.

Materialiștii consecvenți l-au criticat pe Kant „*De la stînga*", adică nu pentru că admite „existența lucrului în sine", ci pentru că susține incognoscibilitatea lui. *Curs de materialism dialectic și istoric*, vol. I., p. 54.

În exemplele date observăm că propozițiile explicative arată cum trebuie înțelese unitățile lexicale subliniate în contextul respectiv. Dar în aceste fraze, spre deosebire de cele cu propoziții explicative de precizare, propozițiile la care se referă explicarea pot să existe ca unități sintactice de sine stătătoare, adică fără ajutorul părții explicative. Și așa se și întîmplă de multe ori. Cuvintele explicate, datorită faptului că au un înțeles în general destul de precis, nu pot să ia pe cont propriu (ca în frazele cu propoziții de precizare) exprimarea raportului explicativ, deși participă la o astfel de exprimare.

În astfel de construcții sensul logico-gramatical explicativ este marcat de conjuncția *adică*, sau diferite expresii (*altfel spus*, *cu alte cuvinte*), care introduc propoziția explicativă.

Ne-am oprit aici la cele mai frecvente elemente care angajează explicarea în frazele cu propoziții explicative de comentare, dar cauzele apariției propoziției explicative sînt foarte diferite: uneori propoziția explicativă apare din necesitatea de a prezenta cu alte vorbe (mai accesibile cititorului) întreaga propoziție anterioară, care exprimă o idee într-o formă mai mult sau mai puțin specifică, proprie unui anumit domeniu științific; alteori în frază întîlnim o parte însemnată sau o propoziție completă, care pur și simplu în fraza dată se traduc în limba cunoscută cititorului, ca de exemplu:

Cuvîntul „Biba" se compune din cele patru inițiale ale propoziției: „Business is better already" — adică: afacerile au început să meargă mai bine. „Scînteia", 1961, nr. 5173, p.3.

II. *Conjuncţiile şi expresiile care pot servi ca elemente de joncţiune şi de exprimare a raportului explicativ în frazele cu propoziţii explicative.* Una din trăsăturile caracteristice ale frazelor cu propoziţii explicative constă în existenţa unor conjuncţii (*şi anume*, mai rar *anume*), *adică* (*adecă*, *adicălea*, *adicătelea* — arhaisme) şi a unor expresii (*altfel spus*, *cu alte vorbe*, *mai precis*, *cu altă expresie* şi altele) care servesc ca elemente de joncţiune între părţile frazelor respective.

Cuvintele *anume*, *adică* sînt numite de lingviştii noştri adverbe explicative, pentru că aceste cuvinte pot fi întrebuinţate în limba romînă contemporană cu valori morfologice diferite, între care trebuie amintită şi aceea de adverb (aceasta priveşte mai ales cuvîntul *anume*).

Dacă ţinem seama însă de rolul cuvintelor *anume* şi *adică* în unităţile sintactice cu construcţii explicative, atunci aceste cuvinte trebuie considerate conjuncţii [1], şi nu adverbe explicative. Părerea noastră se bazează pe următoarele consideraţiuni:

a) Cuvintele *anume* şi *adică* nu ne arată însuşirea unei acţiuni şi, prin urmare, nu pot fi numite adverbe.

b) Ele nu explică în general nimic: servesc pur şi simplu ca mijloace de legătură între ceea ce este explicat şi ceea ce explică.

c) Faptul că aceste cuvinte sînt conjuncţii şi se specializează din ce în ce mai mult în această funcţie în limba romînă contemporană este dovedit şi de evoluţia lor semantică: multe din sensurile cuvintelor *anume* şi *adică* au devenit arhaice în limba romînă contemporană. Şi cu acest prilej mă voi referi la unele exemple prezentate de I. Coteanu [2], care sînt foarte potrivite pentru negarea necesităţii de a trata propoziţiile explicative ca o categorie aparte, dar, după părerea noastră, în aceste cazuri nu este vorba de propoziţii explicative:

1. Se îmbrăcă cu cămaşă albă, *anume* că glumeşte. (Sbiera, în DA) *Anume* are aici sensul de „pretinzînd, prefăcîndu-se, zicînd, chipurile".

2. Avui parte de-un mişel /Pică ţundra după el:/ El mi-o dă să i-o cîrpesc,/ Eu o iau şi o izbesc./ *Adică* mă socotesc/ Tot să i-o mai petecesc... (Jarnic-Bîrseanu, în DA).

Adică are sensul de „dar, însă". Credem că nu este lipsit de semnificaţie nici faptul că pe de altă parte chiar cuvîntul *anume*, care poate fi întrebuinţat şi cu valoare de adjectiv, de adverb apare singur din ce în ce mai rar ca element de legătură în unităţile sintactice cu construcţii explicative; în majoritatea cazurilor se întrebuinţează *şi anume*, care s-a format din *anume* şi conjuncţia *şi*. Pentru acest motiv şi *anume* ar putea fi numită o conjuncţie compusă. E adevărat că *adică* şi *anume* se deosebesc de cele mai tipice conjuncţii prin faptul că în afară de sensul lor

[1] Este interesant de observat că mulţi lingvişti ruşi, cu mult înainte de a se trece la un studiu special al construcţiilor explicative în limba rusă, au numit cuvintele *то-есть* (adică) şi *а именно* (şi anume) conjuncţii: vezi: А. А. Vostokov, *Русская грамматика*, СПб, 1874, p. 119—120; I. N. Greci, Пространная *русская грамматика*. СПб, 1830, p. 398 şi alţii; Lingviştii sovietici aproape în unanimitate consideră cuvintele respective conjuncţii: vezi A. M. Zemski, S. E. Kriucikov, M. V. Svetlaev, *Русский язык*, 1955, ч. II, p. 99; E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorşkova, N. M. Şanski, *Современный русский язык*, 1958, ч. II p. 158; V. P. Semenihin, *О союзах*, în „Русский язык в школе", 1956, nr. 6, p. 18.

[2] *Art. cit.*, p. 30—31.

sintactic au și un sens lexical mai pronunțat. Dar faptul acesta le apropie de unele conjuncții și mai ales de locuțiunile conjuncționale. Iată de ce considerăm că în limba romînă avem următoarele conjuncții explicative: *și anume*, *anume* (rar întrebuințată în funcția de conjuncție) și *adică*.

Conjuncțiile și expresiile care servesc ca elemente de legătură între ceea ce este explicat și ceea ce explică sînt specifice, proprii construcțiilor explicative, dar nu totdeauna indispensabile. Și pentru înțelegerea acestui lucru este necesar să ținem seama de felul cum colaborează între ele diferite elemente de structură a frazei pentru relevarea raportului explicativ.

Pentru frazele cu propoziții explicative de precizare este caracteristică conjuncția *și anume*, deși în anumite construcții de tipul acesta se întîlnește și conjuncția *adică*. În astfel de fraze, după cum am arătat, un rol important în îmbinarea propozițiilor și în exprimarea sensului explicativ au cuvintele sau grupurile de cuvinte explicate. Pe de altă parte, aceste cuvinte își îndeplinesc rolul lor sintactic în mod diferit în funcție de gradul lor de abstractizare și de legătura ce o au cu alte elemente lingvistice în frază.

a) Astfel, în unele cazuri, cuvintele respective, datorită sensului lor extrem de general, nu numai că iau pe cont propriu exprimarea sensului explicativ, dar exclud posibilitatea întrebuințării conjuncției chiar și ca element facultativ, de exemplu:

Iată *ce* zicem: această stare de lucruri este intolerabilă! Caragiale, O, I, 157.

Eu mi-am explicat-o (întrebarea) *astfel*: în anul 1960 ca și în 1959, am avut un număr foarte mic de competiții de libere. „Sportul popular", 10. I. 1961, nr. 3753.

Deci construcțiile de felul acesta se caracterizează printr-o structură *absolut paratactică*, în care spre deosebire de alte construcții paratactice, sensul logico-sintactic de concret față de abstract, de particular față de general este exprimat foarte precis.

b) Alteori, datorită unui sens mai puțin abstract al cuvintelor explicate, cît și datorită altor împrejurări se poate întrebuința și conjuncția, dar cu un rol facultativ: ea marchează ceea ce oricum e clar, de exemplu:

Astfel de exemple posedă *un element comun* foarte important pentru discuția noastră *și anume*: pretutindeni raporturile sintactice sînt exprimate fie prin... I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 539.

c) În cazurile *a* și *b*, rolul predominant în exprimarea sensului explicativ îl au cuvintele explicate. În limbă însă întîlnim și exemple în care prezența conjuncției este necesară pentru precizarea raportului de particular față de general, de exemplu:

Și în acest caz se produce *o modificare formală* (...) *și anume*: cuvîntul dependent capătă forma cerută de cuvîntul de care atîrnă. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 257.

Absența lui *și anume* creează posibilitatea interpretării celei de-a doua părți fie ca o cauză în baza căreia „*se produce o modificare formală*", fie ca o expunere concretă a conținutului inclus în sintagma „*o modificare formală*".

Prezenţa conjuncţiei *şi anume* însă face ca cea de-a doua propoziţie să fie prezentată în primul rînd ca o referire concretă la sintagma „*o modificare formală*"; nuanţa cauzală, chiar dacă se păstrează, este foarte palidă şi subordonată celei explicative.

Pentru frazele cu propoziţii explicative de comentare este caracteristică conjuncţia *adică*. Foarte des în asemenea fraze sînt prezente diferite expresii, care arată caracterul explicativ, de comentare al propoziţiei ca, de exemplu: *cu alte vorbe, altfel spus, cu alte cuvinte, cu altă expresie* şi altele. Aceste expresii se întrebuinţează fie cu conjuncţia explicativă, fie singure [1]. În orice caz ele servesc ca elemente de legătură a propoziţiilor explicative şi de aceea ni se pare foarte potrivită afirmaţia unor lingvişti sovietici, că expresiile de tipul acesta din limba rusă „ocupă un loc intermediar între conjuncţii şi cuvintele modale" [2].

În frazele cu propoziţii explicative de comentare, spre deosebire de cele cu propoziţii explicative de precizare, conjuncţia sau expresiile explicative sînt întotdeauna prezente şi au un rol esenţial în marcarea raportului explicativ. Numai în cazuri rare aceste elemente au un rol facultativ în exprimarea sensului explicativ. Aceasta se întîmplă atunci cînd există o prea mare apropiere de conţinut între ceea ce se explică şi ceea ce este explicat pentru ca să ne putem îndoi de prezenţa unui sens explicativ, de exemplu:

Precum am arătat şi cu alt prilej, între atribut şi predicat există o strînsă înrudire, datorită faptului că *amîndouă arată o caracteristică a subiectului*, adică amîndouă „*atribuie*" subiectului un semn caracteristic. I. Iordan, *op. cit.*, p. 613.

În majoritatea cazurilor însă între ceea ce explică şi ceea ce este explicat nu există, după cum am arătat, o identitate perfectă de conţinut. Din această pricină între propoziţiile explicative şi alte propoziţii (deobicei cauzale ori conclusive) se produc deseori atingeri semantice, care ar putea îngreuia distingerea lor unele de altele, dacă ne-am referi numai la conţinut şi am neglija conjuncţia sau expresiile explicative, adică forma, de exemplu:

1. În primul rînd este mecanicist, [este vorba de materialismul francez] *adică* sub influenţa mecanicii — cea mai dezvoltată dintre toate ştiinţele naturii — reduce toate formele de mişcare a materiei la mişcarea mecanică. *Curs de materialism dialectic şi istoric*, vol. I, p. 49.

În fraza aceasta, în locul conjuncţiei *adică* ar putea sta, de pildă, locuţiunea conjuncţională *din cauză că*, ceea ce nu ar corespunde intenţiei autorului, pentru că în cazul acesta nuanţa cauzală ar trece pe primul plan.

2. Feuerbach nu a reuşit să rezolve tot atît de materialist şi criteriul adevărului, considerînd că acesta ar consta în acordul oamenilor faţă de aceeaşi opinie, *adică* găsea în mod idealist adevărul înlăuntrul conştiinţei. *Curs de materialism dialectic şi istoric*, vol. I, p. 59.

---

[1] Exemple cu aceste expresii în calitate de elemente de legătură vom avea grijă să prezentăm în alt loc (vezi mai departe).

[2] Vezi V. V. Vinogradov, *О категории модальности в русском языке*, Труды института русского языка, изд., АН СССР, М.-Л., p. 78—79. Este vorba de expresii ca: *иначе говоря, другими словами, вернее*, şi altele.

Aici în locul lui *adică* ar putea sta *prin urmare* sau *așadar* și atunci sensul conclusiv ar fi predominant.

Prezența conjuncției *adică* însă de fiecare dată prezintă propoziția explicativă din punct de vedere al conținutului ca un fel de „sinonim" față de ceea ce este explicat și celelalte nuanțe semantice, atunci cînd ele se „interferează" cu raportul explicativ, îi sînt subordonate și aproape imperceptibile.

Uneori (destul de rar) întîlnim ca element de legătură în frazele cu propoziții explicative, conjuncția *sau*. În asemenea cazuri în mod obișnuit conjuncția este însoțită de diferite expresii explicative (cu *alte cuvinte, altfel spus...*) care motivează explicarea sau ajută conjuncția, caracteristică în primul rînd pentru frazele formate prin coordonare, să-și îndeplinească funcția de conjuncție explicativă, de exemplu:

Pozitivul reprezintă forma normală a adjectivului, *sau, altfel spus,* cu ajutorul lui constatăm existența însușirii la un obiect oarecare, privit izolat, fără să ne referim la alte obiecte ...I. Iordan, *op. cit.*, p. 363.

Analiza rolului conjuncțiilor și expresiilor explicative în frazele cu propoziții explicative ne permite să ajungem la următoarele concluzii:

a) Propozițiile explicative pot fi paratactice și hipotactice. Prin urmare, afirmația unor cercetători[1] că din punct de vedere lingvistic „caracteristica apoziției este juxtapunerea" este greșită.

b) Cele mai multe propoziții explicative de precizare sînt paratactice, deși se întîlnesc destul de des și cele hipotactice; în schimb propozițiile explicative de comentare în mod obișnuit sînt hipotactice.

c) Conjuncțiile explicative nu sînt totdeauna subînțelese, nu au totdeauna un rol facultativ, așa cum consideră unii lingviști care încearcă să demonstreze caracterul paratactic al propozițiilor explicative, afirmînd că cuvintele *adică, și anume* au un rol facultativ, sînt subînțelese[2]: după cum am văzut, dacă aplicăm totdeauna „principiul subînțelegerii" atunci în absența conjuncțiilor *și anume, adică* de multe ori putem subînțelege și alte conjuncții ca, de pildă, *pentru că, din cauză că, așadar*; iar uneori (vezi exemplele) în absența conjuncției *adică*, putem înțelege greșit chiar textul.

d) Nu numai conjuncțiile *adică, anume* pot marca legătura cu ceea ce se explică,[3] ci și alte elemente ca, de exemplu: diferite expresii sau conjuncția *sau* împreună cu una din expresiile explicative.

---

[1] Vezi I. Rizescu, *art. cit.*, p. 24; Mioara Avram, *art. cit.*, p. 147; autoarea, după părerea noastră, chiar se contrazice: la p. 147 afirmă că, „din punct de vedere lingvistic, caracteristica apoziției [și deci și a propozițiilor apozitive] este juxtapunerea"; iar la p. 149 că adverbele explicative *anume, adică* marchează mai clar legătura cu termenul determinat. Dacă aceste cuvinte „marchează legătura cu termenul determinat" (deci și cu propoziția explicativă), atunci și multe din propozițiile explicative sînt hipotactice.

[2] Vezi I. Rizescu, *art. cit.*, p. 24: autorul, citînd pe Pospelov, care afirmă că în astfel de construcții în limba rusă *то есть* și *а именно* sînt facultative, se declară de acord cu el cu prilejul analizei propozițiilor explicative în limba romînă.

[3] Vezi I. Rizescu, *art. cit.*, p. 22.

III. *Intonaţia în frazele cu propoziţii explicative.* În astfel de fraze avem două tipuri de intonaţie care corespund celor două tipuri de fraze cu propoziţii explicative.

Pentru frazele cu propoziţii explicative de precizare este caracteristică o intonaţie de prevenire (предупредительная интонация), despre care pentru prima dată vorbeşte A. M. Peşcovschi [1] în legătură cu analiza construcţiilor paratactice. Esenţa acestui tip de intonaţie care după Peşcovschi a fost completată de unii lingvişti sovietici [2] cu date noi şi interesante, constă în faptul că sfîrşitul primei părţi a frazei şi începutul celei de a doua se caracterizează printr-o coborîre incompletă şi „agitată" a tonului, care parcă indică continuarea vorbirii. Această coborîre a tonului este însoţită de o pauză destul de mare în interiorul frazei. Iată cîteva exemple, care ca şi altele, prezentate cu prilejul analizei acestui tip de fraze, confirmă cele spuse:

1. Regula acordului dintre aceste două elemente sună aşa: verbul se acordă în număr şi persoană cu subiectul lui. I. Iordan, *op. cit.*, p 257.

2. În U.R.S.S. — a continuat vorbitorul (N.S. Hruşciov) — s-a statornicit *o bună tradiţie comunistă*: o dată ce ţi-ai luat obligaţia, îndeplineşte-o. „Scînteia", 25.I.1961, nr. 5055.

3. Firesc este să ne punem însă *întrebarea*: această cifră corespunde pe deplin posibilităţilor noastre? „Scînteia", 24. I. 1961, nr. 5055.

Prin urmare, lexicul, care are un rol important în exprimarea raportului explicativ şi în îmbinarea propoziţiilor în astfel de fraze, nu-şi poate îndeplini această funcţie sintactică fără ajutorul intonaţiei. Intonaţia de prevenire este uneori în întregime subordonată cuvîntului care angajează explicarea, deoarece acesta prin natura lui atrage după sine apariţia propoziţiei explicative (vezi ex. 1). Atunci însă cînd cuvintele sau grupurile de cuvinte explicate sînt mai puţin abstracte şi pot da propoziţiei în care se află un caracter de sine stătător (ca, de pildă, în ex.2), intonaţia are un rol foarte important.

Nu trebuie să trecem cu vederea cu prilejul analizei intonaţiei de prevenire unele elemente de structură a frazei, care mai mult sau mai puţin subliniază caracterul aparte al unei astfel de intonaţii. Acestea ar fi următoarele: *a*) cuvîntul sau grupurile de cuvinte care angajează explicarea se plasează destul de des la sfîrşitul primei părţi a frazei; *b*) în propoziţia la care se referă explicarea, accentul de intensitate cade de asemenea în mod obişnuit pe cuvîntul sau pe unul din grupurile de cuvinte explicate [3]. Sînt destule cazuri însă cînd nici cuvîntul sau grupul de cuvinte explicate nu se află la sfîrşitul propoziţiei la care se referă în mod direct explicarea şi nici accentul de intensitate nu cade pe unul din cuvintele

---

[1] *Op. cit.*, p. 470—471.

[2] N. S. Pospelov, *О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений*, Вопросы синтакса современного русского языка, M., 1950, p. 338; N. V. Kirpicinikova, *art. cit.*, p. 32—33.

[3] Vezi exemplele de mai sus cît şi cele citate cu prilejul analizei lexicului în frazele cu propoziţii explicative de precizare.

explicate. [1] Aceste abateri sînt însă în general determinate de cauze obiective, ca: natura cuvîntului explicat, raportul în care se găsește acest cuvînt față de alte cuvinte sau față de vorbirea precedentă, măsura în care el este și cum este întregit de alte elemente lexicale ș.a.m.d.

În frazele cu propoziții explicative de comentare întîlnim un alt tip de intonație: *intonația de alipire*. Acest tip de intonație se caracterizează prin faptul că la sfîrșitul primei părți a frazei observăm o coborîre a tonului care se apropie foarte mult de aceea care există la sfîrșitul unei propoziții independente, după care se pune punct. De asemenea și pauza este foarte apropiată de aceea care există între două propoziții independente, de exemplu:

Prelucrarea hranei, confecționarea uneltelor de muncă, folosirea forțelor naturii duc inevitabil la concluzia că fenomenele naturii au o existență obiectivă, adică, în acțiunile lor practice, oamenii consideră lumea dintr-un punct de vedere materialist-spontan. *Curs de materialism dialectic și istoric*, vol. I, p. 10.

Acest tip de intonație este dictat de conținutul părților frazei care se află între ele într-un raport explicativ: prima (formată din două propoziții), exprimînd o idee completă care poate să aibă o existență independentă, face ca cea de a doua să aibă un caracter de alipire, de adăugire.

În concluzie, putem spune următoarele: *a*) aceste două tipuri de intonație nu sînt o particularitate exclusivă a frazelor cu propoziții explicative; *b*) faptul acesta nu contestă însă caracterul aparte al propozițiilor explicative, deoarece intonația luată separat, în afara altor elemente de structură a frazei, nu ne dă acest drept.

IV. O altă caracteristică a frazelor cu propoziții explicative, care în mod just este relevată și de I. Rizescu [2], constă în faptul că propozițiile explicative sînt postpuse părții explicate. Fără să negăm posibilitatea exprimării unei idei în mai multe feluri, nu ne putem însă declara de acord cu felul cum I. Coteanu [3] contestă valabilitatea locului propoziției explicative față de partea explicată ca o trăsătură caracteristică a construcțiilor explicative. A considera că frazele: „*mi-am îndeplinit dorința: urmez politehnica*" și „*urmez politehnica, mi-am îndeplinit dorința*" din punct de vedere al sensului logic sînt identice, adică ambele exprimă ideea: *mi-am îndeplinit dorința de a urma politehnica*, după părerea noastră, este greșit. În ce privește pe autor, care știe că *dorința* a fost aceea de *a urma politehnica*, afirmația poate fi valabilă. Interlocutorul nostru însă, care nu știe acest lucru, sprijinindu-se doar pe expunerea formală a ideii (nu trebuie neglijată nici intonația propusă de autor în cea

[1] În construcțiile similare din limba rusă aceste două elemente de structură sînt mult mai pronunțate și faptul este ușor de înțeles, dacă ținem seama de structura limbii ruse: vezi, de ex. N. V. Kirpicinikova, *art. cit.*

[2] I. Rizescu, *art. cit.*, p. 22. De altfel la această concluzie ajung și mulți lingviști sovietici cu prilejul analizei construcțiilor explicative în limba rusă: vezi N. V. Kirpicinikova, *art. cit.*, p. 32; A. F. Priiatkina, *art. cit.*, p. 19 și alții.

[3] *Art. cit.*, p. 30.

de a doua variantă a frazei), poate pricepe în diferite feluri fraza *urmez politehnica, mi-am îndeplinit dorinţa.* Ar putea să creadă, de exemplu, că în cea de a doua propoziţie este vorba nu de dorinţa de a urma politehnica şi de o altă dorinţă a subiectului vorbitor, pe care interlocutorul o cunoştea mai dinainte. Forma în cazul acesta nu mi se pare de loc indiferentă faţă de conţinut. Limba tinde spre redarea (deşi în mai multe forme) cît mai fidelă a conţinutului.

Este adevărat că în multe fraze hipotactice ordinea propoziţiilor are o importanţă stilistică. În majoritatea construcţiilor paratactice însă această ordine îndeplineşte un rol gramatical. În ceea ce priveşte frazele cu propoziţii explicative, indiferent dacă ele sînt hipotactice sau paratactice, partea explicativă stă întotdeauna după partea explicată. Această ordine este unul din elementele de structură gramaticală care asigură exprimarea sensului explicativ.

În frazele cu propoziţii explicative de precizare schimbarea ordinei părţilor este imposibilă în cele mai multe cazuri. Ea duce la absurd, de exemplu :

„De aceea regula congruenţei sau a acordului, în legătură cu adjectivul (...) sună astfel : adjectivul se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 256.

Uneori schimbarea ordinei părţilor frazei este posibilă, dar ea atrage după sine şi schimbarea raportului sau sensului gramatical : în cazul acesta cea de-a doua parte faţă de prima apare ca o generalizare, ca o concluzie, ca o calificare a conţinutului ei sau pur şi simplu indică cui aparţine ideea din prima propoziţie, în ce măsură este ea percepută, înţeleasă de ascultător ş.a.m.d.

Comparaţi:

1) ... le-ai uitat pe toate : ai uitat că sînt fiică din popor şi sînt violentă ; ai uitat că sînt republicană, că-n vinele mele curge sîngele m rtirilor de la 11 fevruarie, (...) ai uitat că sînt ploeşteancă — da, ploeşteancă ! Caragiale, O, I, 201.	1) ... ai uitat că sînt fiică din popor şi sînt violentă ; ai uitat că sînt republicană, că-n vinele mele curge sîngele martirilor de la 11 fevruarie, (...) ai uitat că sînt ploeşteancă — da, ploeşteancă ! — le-ai uitat pe toate[1].

Prin urmare, într-o frază cu propoziţii explicative de precizare nu este necesară numai prezenţa raportului de general şi particular, ci şi o anumită ordine în care se exprimă acest raport : întotdeauna partea explicativă, care precizează conţinutul cuvintelor dintr-o propoziţie explicată trebuie să fie postpusă acesteia.

În frazele cu propoziţii explicative de comentare schimbarea ordinei propoziţiilor uneori nu este de loc posibilă. Alteori, dacă vrem să schimbăm ordinea putem, dar această schimbare determină şi schimbarea ra-

[1] În această frază cred că nu se îndoieşte nimeni că propoziţia *le-ai uitat pe toate* nu explică, ci generalizează, mai precis, este o concluzie generalizată faţă de prima parte.

portului dintre propoziții : în cazul acesta întîlnim o alternare foarte originală de roluri, în sensul că ordinea : 1) *ceea ce este explicat* și 2) *ceea ce explică* se păstrează

Comparați:

1) Trebuie precizat că se pune virgula chiar înaintea lui *și*, dacă funcțiunea lui sintactică are o nuanță adversativă, *dacă, altfel spus, și este sinonim cu iar și poate fi înlocuit prin acesta.* I. Iordan, *op. cit.*, 762.

1) Trebuie precizat că se pune virgula chiar înaintea lui *și* , dacă *și* este sinonim cu iar și poate fi înlocuit prin acesta, dacă, *altfel spus, funcțiunea lui sintactic* are o nuanță adversativă.

Această inversare de roluri, permisă în multe construcții de acest fel, este proprie numai frazelor cu propoziții explicative de comentare. Ea dovedește încă o dată corelația care există între formă și conținut și ne permite să constatăm și rolul deosebit pe care îl au ordinea și elementele de legătură explicative (conjuncțiile și expresiile explicative [1]) în exprimarea raportului explicativ.

C. Analiza frazelor cu propoziții explicative dovedește cu prisosință faptul că este imposibil ca nesfîrșita varietate de fraze care există în limba romînă să poată fi încadrată în cele două mari tipuri de fraze, stabilite în gramaticile curente ale limbii romîne : *fraze formate prin coordonare și fraze formate prin subordonare.* E adevărat că frazele cu propoziții explicative se apropie din anumite puncte de vedere și de unele și de altele. În ce constă această apropiere și cum se manifestă ea ?

Toate propozițiile explicative, indiferent de tipul lor, se apropie de propozițiile subordonate : această apropiere constă în faptul că ele, ca și propozițiile subordonate, „se formează nu pentru ele însele, ci pentru alte propoziții, cu care se unesc" [2] pentru a forma un tot unitar. Prin urmare, ele deservesc propoziția sau propozițiile anterioare.

Pe de altă parte însă, pentru propozițiile explicative sînt caracteristice conjuncțiile *adică* și *și anume*, care, spre deosebire de conjuncțiile subordonatoare, servesc ca elemente de legătură nu numai între două propoziții, ci și între două părți (membre) de propoziție, ceea ce este specific pentru conjuncțiile coordonatoare. Iată deci că din acest punct de vedere propozițiile explicative se apropie de propozițiile coordonate.

Nu trebuie însă să uităm că propozițiile explicative prezintă două tipuri mai mult sau mai puțin distincte al căror raport față de coordonare și subordonare este de asemenea diferit.

Dintre cele două tipuri de propoziții explicative cel mai mult se apropie de propozițiile subordonate propozițiile explicative de precizare :

[1] În fraza citată raportul explicativ este marcat de expresia *altfel spus.*

[2] Această afirmație cu privire la esența propozițiilor subordonate aparține lui F. F. Fortunatov (Cursul litografiat de lingvistică comparată, 1899—1900).

ele seamănă cu cele mai reprezentative propoziţii subordonate şi anume : cu cele care împreună cu propoziţiile la care se referă formează fraze cu un singur membru [1].

Foarte multe din propoziţiile explicative de precizare se apropie de propoziţiile atributive, în sensul că ele apar ca un element determinativ. Această determinare însă este de altă natură : propoziţiile atributive, în marea lor majoritate, determinînd un substantiv, nu se găsesc faţă de el într-un raport de particular faţă de general, de concret faţă de abstract, ci pur şi simplu îl determină dintr-un anumit punct de vedere, de exemplu :

Şi că se iubeau reciproc, ar fi putut să constate şi un orb, mai întîi după tonul pasionat *cu care în acest moment Precup îl rugă pe Lică să-l satisfacă* şi după solicitudinea spontană *cu care Lică îl satisfăcu* :... I. Ludo, *Ultimul batalion*, 1960, p. 197.

Sînt şi cazuri însă (e adevărat mai rare) cînd interferenţa între raportul explicativ şi cel atributiv este mai evidentă.

Comparaţi:

1) Aşadar, noţiunea materiei elaborată de filozofia materialistă ne răspunde la întrebarea : Ce este materia?
Curs de materialism dialectic şi istoric, vol. I, p. 97.

1) Aşadar, noţiunea materiei elaborată de filozofia materialistă ne răspunde la întrebarea ce este materia.

Însă în cazul acesta nu trebuie să uităm şi de alte elemente de structură gramaticală. Apropierea semantică există, în sensul că ultima propoziţie în ambele variante exprimă din punct de vedere logic conţinutul concret al întrebării. În varianta originală (1) elementul de legătură principal este cuvîntul *întrebarea*, pe care cade şi accentul logic, ceea ce dă un caracter pronunţat de prevenire intonaţiei. Aceste elemente de structură gramaticală, care nu pot fi neglijate, pun pe primul plan, subliniază că ultima propoziţie reprezintă conţinutul concret al întrebării. În cea de-a doua variantă elementul de legătură şi de exprimare a raportului dintre părţi este pronumele relativ *ce*, intonaţia este de asemenea alta decît în prima variantă : nu mai subliniază greutatea semantică a cuvîntului *întrebarea*. Şi datorită acestor condiţii, nu se mai subliniază nici faptul că cea de a doua propoziţie trebuie să fie expunerea concretă a conţinutului acestui cuvînt. Prin urmare, pe primul plan trece caracterul determinativ al ultimei propoziţii.

Propoziţiile explicative de comentare, care, aşa după cum am arătat mai înainte, se apropie din anumite puncte de vedere şi de subordonare şi de coordonare, prezintă totuşi asemănări mai pronunţate cu propoziţiile coordonate. De frazele formate prin coordonare frazele cu propoziţii explicative de comentare se apropie în sensul că fiecare propoziţie păstrează înţelesul unei afirmaţii independente şi astfel corespunde unui

[1] Vezi N. S. Pospelov, *О грамматической природе сложного предложения*, Вопросы синтакса современного русского языка, M., 1950, p. 331 ; vezi de asemenea I. Iordan, *op. cit.*, p. 708—709, care aplică ideile lui Pospelov la situaţia din limba romînă.

act separat al gîndirii [1]. Dar spre deosebire de ele, în frazele cu propoziții explicative avem de-a face cu astfel de acte separate ale gîndirii, care, datorită conjuncțiilor și expresiilor explicative, sînt prezentate ca fiind identice.

Cele relatate în legătură cu raportul propozițiilor explicative față de coordonare și subordonare arată că nu este întîmplător faptul că aceste propoziții sînt considerate în literatura noastră lingvistică (atunci cînd în mod special se vorbește despre ele) fie coordonate [2], fie subordonate [3] : ele, într-adevăr, din anumite puncte de vedere se aseamănă și cu propozițiile coordonate și cu cele subordonate. Dar deosebirile sînt mult mai mari decît asemănările. Sensul logico-sintactic și formele lingvistice specifice frazelor cu propoziții explicative ne îndreptățesc să credem că aceste construcții formează o categorie sintactică aparte, deosebită atît de coordonare, cît și de subordonare. Este vorba de *legătura sintactică* sau *raportul explicativ*, despre care tot mai mult vorbesc lingviștii sovietici [4] cu prilejul analizei multor construcții similare din limba rusă.

---

[1] Vezi I. A Popova, *Сложносочиненное предложение в современном русском языке*, Вопросы синтаксиса..., 1950, p. 358.

[2] I. Coteanu, *art. cit.*, p. 29.

[3] I. Rizescu, *art. cit.*, p. 21 ; Mioara Avram (*art. cit.*) de asemenea consideră că propozițiile explicative sînt subordonate, dar spre deosebire de I. Rizescu, care consideră astfel de propoziții *subordonate explicative*, M. Avram încearcă să rezolve caracterul oarecum contradictoriu al propozițiilor explicative prin intermediul *apoziției* și le numește *apozitive*. Cu o astfel de tratare a propozițiilor explicative nu putem fi de acord din următoarele motive ; *a*) în cazul acesta ar trebui să recunoaștem că apoziția poate fi exprimată prin orice parte de vorbire, chiar și printr-un verb ; *b*) pe de altă parte, chiar apoziția este o noțiune, a cărei esență gramaticală nu a fost, după părerea noastră, definitiv stabilită (de altfel avem impresia că tocmai aceasta a și permis autoarei să considere propoziții apozitive construcții foarte diferite ca sens și structură gramaticală).

[4] N. S. Pospelov, *О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений*, Вопросы синтакса современного русского языка M., 1950, p. 338 : N. V. Kirpicinikova *art. cit.*, A. F. Priiatkina, *art. cit.* și alții.

ÎNCEPUTURILE PROZEI RITMICE ROMÎNEȘTI

DE

L. GÁLDI (Budapesta)

1. Prin acest titlu aș vrea să atrag atenția asupra unui domeniu aproape necercetat din istoria stilului literar romînesc. De mult am constatat, cu un fel de surpriză, divergențele de tratare care se arată, pe de o parte, în legătură cu literatura romînă modernă, pe de altă parte, în legătură cu literatura romînă veche. Ori de cîte ori e vorba, de exemplu, de arta lui Sadoveanu, cercetătorul nu uită să pună în relief faptul că „nevoia de a da ritm povestirii este cea mai puternică trăsătură a prozei sale" [1]; în plus, se adaugă imediat unele pasaje care, fără cea mai mică intervenție din partea cercetătorului, se orînduiesc de la sine în versuri albe. În 1940, Profira Sadoveanu [2] a citat din *Vremuri de bejenie* un pasaj în care, după părerea noastră, se observă nu numai rolul covîrșitor al ritmului, ci și m u z i c a l i t a t e a c l a u z u l e l o r, aproape după regulile clasice din antichitate și din evul mediu:

Somnul domolitor / îngreuia trupuri trudite;
Pleoapele de plumb / se lăsau peste ochi
În care lucea lumina / pojarului depărtat.
Și din vreme în vreme, / prin codrii fără sfîrșit
Trecea șuietul lin, / plîngerea brazilor întunecoși,
Strigătele paserilor de noapte împrăștiau fiori în tăcere,

[1] Vezi I. Coteanu, *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu*, în volumul de studii *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, f. d. [1958], p. 463.

[2] M. Sadoveanu, *Opere*, I, București, 1940, p. XXIV (citat de I. Coteanu, *op. cit.*, p. 462).

În toate rîndurile citate putem observa atît o bipartiție caracteristică, care decurge din structura frazei, adică așezarea sintagmelor, cît și tendința de a crea la sfîrșitul fiecărui rînd o deosebită impresie muzicală, datorită unei orînduiri aproape instinctive a silabelor accentuate și neaccentuate [1]. În nici un caz — cel puțin în acest pasaj — nu s-ar putea releva ciocnirea bruscă a două accente; dimpotrivă, ultimele două accente sînt separate în general—conform cunoscutei „legi" a lui W. Meyer [2]— de un număr pereche (2, 4) de silabe neaccentuate. Am putea merge și mai departe: formulele *trupuri trudite* și *fiori în tăcere* se apropie de așazisul „cursus planus" din evul mediu, cei doi anapești din expresia *se lăsau peste ochi* conțin formula ritmică ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∧, adică o variantă catalectică a clauzulei „plane", iar grupurile de cuvinte *pojarului depărtat* și *codrii fără sfîrșit* pot fi identificate cu o variantă, tot catalectică, a clauzulei zise „cursus velox" (⏑ ∪ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∪, de unde: ⏑ ∪ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∧). Clauzula reprezentată de expresia *brazilor întunecoși* (⏑ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∧) e „mai modernă", dar totodată și mai specific românească: în realitate, această clauzulă nu este altceva decît o variantă catalectică relativ rară a octosilabului trohaic, adică o formulă ritmică avînd cîte un accent pe prima silabă și pe cea din urmă (cf. versul: „*Ar*mele de-mi atîr*nai*" la Alecsandri, *Doine*, XXXII, notă).

De mult mă munceşte însă ideea că arta lui Sadoveanu, oricît de originală ar fi, își are rădăcinile într-un trecut îndepărtat și că chiar primele două secole ale literaturii române ar putea beneficia — deocamdată fără paralelele slavone și grecești, care n-ar încăpea în articolul de față [3]— de o tratare asemănătoare a prozei ritmice. Cine ar putea nega că, de exemplu, chiar și primele traduceri ale psalmilor conțin „in nuce" un ritm sintactic pe care l-ar [illegible] degeaba în scrisoarea lui Neacșu ori în scrisorile bistrițene (care altfel prezintă o mare varietate stilistică)? N-aș vrea să afirm că t o a t e traducerile vechi ale psaltirii se caracterizează prin căutarea unui anumit ritm liber; evident că, de pildă, fraza: „Ferice bărbat ce nu mearge le sfatul necuraților și pre calea păcătoșilor nu stă" [4] (Gaster, *Chrest.*, I, p. 1) e încă departe de orice preocupare artistică. Cu toate acestea, avem impresia că în cursul secolului al XVI-lea s-a realizat un anumit progres și pe acest teren și că, de exemplu, psalmul 99, în traducerea publicată de Coresi în 1577 (Gaster, I, p. 14) sună altfel, deoarece în acest caz anumite sintagme paralele se orînduiesc și în românește într-un fel de „grup ternar" (groupement ternaire) pentru a

[1] Conform uzului general al cercetătorilor prozei ritmice, n-am transcris mai sus cu semne ritmice decît ultimele două accente și „mediul" neaccentuat ce le înconjoară.

[2] W. Meyer, *Die rhythmische lateinische Prosa*, Göttinger Gelehrten-Anz., 1893 (v. și în Gesammelte Abhandlungen I, p. 236—286).

[3] În ce privește ritmul prozei grecești vechi, v. mai ales studiul lui Stanisław Skimina, *Etat actuel des études sur le rythme de la prose grecque*, Cracovie, 1937; despre ritmul prozei bizantine, care nu s-a prea studiat (v. F. Dölger, *Byzanz*, Bern, 1952, p. 244), vezi, de pildă, teza lui C. Litica: *Das Meyersche Satzschlussgesetz in der byzantinischen Prosa mit einem Anhang über Prokop von Käsarea*, München, 1898.

[4] În cele ce urmează, textele vechi vor fi, pentru a ușura citirea lor, t r a n s c r i s e după pronunțarea lor aproximativă și nu numai transliterate.

reda ceva din simetriile tradiționale ale textului biblic. Iată cîteva „versuri albe" din secolul al XVI-lea :

Strigați domnului tot pămîntul,
lucrați domnului în veselie,
intrați într-însul în bucurie,
să știți că domnul ⁞ el e zeul nostru,
el fece noi și nu noi,
e noi oamenii lui și oi păscuite lui.
. . . . . .
Ispovediți-vă lui și lăudați numele lui,
– ∪ ∪ – ⏑
că dulce e domnul [,], în veac meserearea lui,
∪ ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑
și pînă la neam și neam deadevărul lui.

Elementele constitutive ale acestui ritm, totodată naiv și complex, sînt evidente. În primele trei rînduri avem de semnalat atît cele trei forme de imperativ, așezate la începutul „versurilor" (sau al versetelor, pentru a rămîne în sfera terminologiei biblice), cît și paralelismul fonetic și sintactic al clauzulelor *în veselie/ în bucurie*. Versetul 4 este, în mod întîmplător, un endecasilab perfect, cu cezura după silaba a 5-a („endecasillabo a minori"), versetul 5 se bazează pe antiteza semantică dintre cele două funcții (acuzativ și nominativ) ale pronumelui *noi* („el fece *noi* și nu *noi*"), versetul 6 dezvoltă mai bine înțelesul al doilea al pronumelui în chestiune, ilustrîndu-l chiar și cu o metaforă („oi păscuite lui") iar pronumele *lui* care încheie acest rînd e un preludiu la ultimele versete ale psalmului, unde același pronume va fi repetat de trei ori. În penultimul verset e de remarcat și formula „*d*ulce e *d*omnul" (⏑ ∪ ∪ ⏑ ⏑); să mai observăm în treacăt că această formulă dactilică („cursus planus"), împodobită cu o frumoasă aliterație, a devenit o expresie iambică în traducerea modernă („Căci *Dom*nul *es*te *bun*..." trad. V. Radu — G. Galaction, p. 603).

2. Traducătorii și prelucrătorii textelor religioase din secolul al XVI-lea au neglijat însă mai mulți factori esențiali ai prozei ritmice și îndeosebi clauzulele finale. Se simte necontenit că și în această privință preocupările primilor traducători erau foarte modeste : în loc de a aplica la limba romînă tradițiile clauzulelor bizantino-slave [1], ei se mulțumeau cu anumite repetiții de cuvinte, cu niște paralelisme și cu cîteva rime întrebuințate în mod întîmplător. Chiar și aplicarea acestor mijloace sporadice ale expresivității avea să fie stimulată de un c o n t a c t d i r e c t cu textul ce trebuia tălmăcit; de aceea adeseori comentariul unui text biblic, adică „tîlcul" este inferior, din punct de vedere stilistic, tălmăcirii textului biblic. Iată două fragmente din *Tîlcul Evangheliilor din Sas-Sebeș* (1579—1580), publicat tot de Coresi (Gaster, I, p. 22—23). Primul fragment conține versetele 22—23 din cap. VI al evangheliei lui

[1] Vezi p. 463, nota 3. Despre proza ritmică slavonă s-a scris încă foarte puțin.

Matei; cele trei fraze ipotetice care se ivesc aici conduc, la urma urmei, la un fel de silogism;

„Zise domnul:
lumina trupului iaste ochiul;
să amu fure ochiul tău prost [,] /tot trupul tău luminat *va fi*;
să ochiul tău hitlean fure, / tot trupul întunecat *va fi*;
să amu lumina ce e întru tine întunecată iaste, aciia untunearecul [!]
cu cătu e".

Unele elemente de proză ritmică se regăsesc și în comentariu (de ex. „să nu avem / inema lipită / la comoara peritoare / aicea prea pămînt"); totuși „tîlcul" nu este în general mai mult decît o simplă expunere, fără preocupări artistice, a unor teze morale. Iată o frază caracteristică din acest comentariu: „cum ochiul ca-l veri strica și veri orbi, tot trupul tău va pipăi în untunearec, aşijderea și mintea ta deacă veri da pre strîngerea comoarăi, lumina vieții nu veri putea cîștiga, și veri îmbla întru untunearecul morții". Deosebirea dintre cele două stiluri e evidentă; se poate deci spune că în secolul al XVI-lea mai ales textele biblice propriu-zise pregăteau terenul pentru introducerea prozei ritmice în stilul literar romînesc.

3. Trecînd acum la secolul al XVII-lea, pe care îl considerăm ca adevărata epocă de formație a prozei ritmice romînești, ar fi ușor să ne oprim numai la Varlaam și să facem o paralelă între Tîlcul coresian și Cazania marelui mitropolit [1]; totuși metoda istorică ne obligă să nu trecem cu vederea nici cîteva etape intermediare ca, bunăoară, hronograful călugărului oltean Mihail Moxa, al cărui stil a fost apreciat în mod elogios și de N. Cartojan (*Ist. lit. rom. vechi*, II, p. 136). La Moxa se poate releva o adîncă cunoștință a tuturor efectelor ce rezultă din construcțiile paralele; totodată, chiar și sfîrșitul frazelor începe să ia o formă mai armonioasă. Iată, din partea referitoare la creația lumii, descrierea „zilei a patra" (v. Gaster, I, p. 57) care, în ce privește conținutul ei, prezintă o curioasă amalgamare a celor mai disparate elemente mitologice:

"Lumină și a patra zi,
începu a podobi ceriul / *cu stele și cu luceaferi*,
cu soarele și cu luna,
de se întrec / *una cu alta*
întru lauda cui le-au fapt
și să cunoască oamenii / *vremile ailor*.

[1] Despre posibilitatea acestei paralele, vezi părerea lui L. Onu (*De la Varlaam...*, p. 40); după d-sa „izvoarele principale pe care le-a folosit mitropolitul moldovean n-au fost încă identificate... De aceea, considerațiile noastre în privința creației stilistice vor fi rezervate".

Puse pe Cron mai sus / *al doile Zevs*, / şi al treile Aris ...
după zisa lui Dumnezeu,
care-şi în rîndul ei".

Sau iată un pasaj relativ la facerea omului (Gaster, I, p. 58) :

„Şi-l puse să se sălăşluiască în Eden,
unde e *hrană de raiu*,
şi fu *altă lume*, / lume cu înţelep*ciune de plină*".

Pentru unele motive despre care deocamdată ar fi greu să spunem mai mult, la Moxa se conturează rolul covîrşitor al clauzulei zise „cursus planus"; rămîne de văzut dacă această preferinţă nu se explică, măcar în parte, prin influenţa versurilor populare de 6 silabe în care varianta ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ e destul de frecventă (v. în *Mioriţa* : „Cu *lînă* plăviţă"; „Stă*pî*ne, stă*pî*ne" etc.). Aceeaşi „chute de la phrase" va reveni de nenumărate ori la Varlaam, la Udrişte Năsturel şi la alţi scriitori din secolul al XVII-lea.

4. După această schiţă fugară, ajungem la sîmburele argumentării noastre : mărturia p r o z e i r i t m i c e a l u i V a r l a a m. În cazul său preocupările ritmice nu se mai mărginesc la textele biblice propriu-zise; dimpotrivă, combinaţiile cele mai surprinzătoare şi perioadele cele mai impresionante se găsesc în părţile explicative, adică în acelea pe care Varlaam le-a prelucrat, după toate probabilităţile, cu o anumită originalitate. Totuşi despre fraza lui Varlaam s-a scris pînă acum relativ foarte puţin; cei care s-au ocupat cu ea au semnalat mai ales naturaleţea ei. N. Cartojan a găsit-o „bogată în comparaţii pitoreşti şi expresii plastice" şi a constatat că ea „se desfăşoară în tipare sintactice care nu se prea deosebesc de cele de azi" (*op. cit.*, II, p. 112, iar L. Onu a adăugat că la Varlaam fraza se desfăşoară, în general, „liber, foarte natural şi e mult deosebită de fraza forţată a traducerilor romîneşti din secolul al XVI-lea" (*De la Varlaam ...*, p. 51). La rîndul nostru, am dori să mergem mai departe, arătînd şi ceea ce , din punct de vedere stilistic, se deosebeşte mult de „tiparele de azi"; cu alte cuvinte, am dori să descoperim în Varlaam un reprezentant al „barocului romînesc", un emul demn de laudă al iezuiţilor italieni care, cu elocvenţa lor tradiţională, cutreierau Moldova în epoca lui Vasile Lupu.

Să începem demonstraţia noastră cu aceleaşi versete pe care le-am citat mai sus în redacţia lui Coresi. Aceleaşi „rime" care caracterizează traducerea modernă [1] se regăsesc şi la Varlaam, iar la începutul frazelor

[1] „Luminătoriul trupului este ochiul : *de va fi* ochiul tău *curat*, tot trupul tău va fi *luminat*; iar *de va fi* ochiul tău rău, tot trupul tău va fi *întunecat*" (V. Radu — G. Galaction, p. 1104).

paralele, în locul conjuncției *să* „dacă", apare construcția *de va hi* (v. ediția Byck din 1943, p. 159, 161) :

„Lumina trupului iaste ochiul.
Deci, *de va hi* ochiul tău *curat*,
tot trupul tău va hi *luminat*,
iară *de va hi* ochiul tău viclean,
tot trupul tău va hi *întunecat*.

Că ⁞ *de va hi* întunecată lumina ce iaste întru tine,
dară întunearecul cu cît mai vărtos".

În acest caz nici comentariul nu este mai prejos decît textul de explicat; chiar la începutul lui apare o comparație pe care Varlaam o expune prin cuvintele următoare (p. 160) :

„Și nu numai isprăvile noastre,
ce și dzilele și aii și viața noastră,
toate ⁞ ca un fum ⁞ trec".

Din acest motiv melancolic, în al cărui final ne impresionează ciocnirea neașteptată a două accente separate de o scurtă pauză („...ca un fum ⁞ trec"), se dezvoltă o lungă perioadă mlădioasă care se deosebește mult de caracterul mai laconic al textului biblic (*loc. cit.*) :

„Cînd petreace omul în fum, / atunci-i lăcrămadză ochii
și de iutimea fumului / doru-l ochii și orbăsc;
iar deaca iese la văzduh curat / și la vreame cu senin,
de să priînblă pre lăngă izvoară / de ape curătoare
atunce sămtu mai veaseli ochii / și mai curați,
și sănătate dobîndesc / din văzduh curat".

Pasaje de acest nivel se găsesc însă aproape în fiecare pagină a Cazaniei; mai semnificative sînt cele bazate fie pe un ritm mai particular (la fel cu litaniile Bisericii catolice), fie pe anumite figuri retorice și mai ales pe un fel de repetiții ternare. Pentru a ilustra apariția ritmului psalmodiant al litaniilor, iată un fragment din predica intitulată *Învățătură prentru închinăciunea sventei și cinstitei cruci* (ed. cit., p. 45) :

„Fiind supărați și usteniți / de *truda postului*,
aflăm svănta și cinstita cruce / la mijlocul *svăntului post*.
Și prăznuim praznic dumnedzăesc și sufletesc / pentru *puțină odihnă*[1],

[1] În această frază avem de semnalat o frumoasă „figură etimologică", precum și o lungă aliterație cu *p* (fenomen foarte rar chiar și în proza lui Varlaam).

pentru ca să ne iuşurăm / şi să ne întărim
cătră alaltă cale a *svântului post.*
Căci că svânta cruce iaste [1]
agiutoriu ¦ credincioşilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
putere ¦ slabilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
izbăvire ¦ celor ce sămt în primejde, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
soţie ¦ celor să.guraţi, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
adăposteală ¦ celor vivoraţi de furtuni, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
linişte ¦ celor învăluiţi, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
tărie ¦ călugărilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
apărare ¦ mirenilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
laudă ¦ măcenicilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
veselie ¦ săhastrilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
mărturie ¦ prorocilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
pildă de învăţătură ¦ apostolilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
armă tare ¦ împăraţilor, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
învăţătură ¦ dascalilor ⏑ ⏑ ⏑
şi tuturor sventilor ¦ chip bun". ⏑ ⏑

Clauzulele din acest pasaj arată o mare varietate; majoritatea lor au — în ce priveşte silabele finale — un caracter dactilic, dar apar şi clauzule trohaice, iambice şi, în două cazuri, chiar hiperdactilice (cu terminaţia ⏑ ⏑ ⏑). Din punct de vedere sintactic, omogenitatea pasajului citat e totuşi evidentă; sub acest raport numai construcţia concluziei („şi tuturor sventilor chip bun": complement indirect + predicat nominal) se opune construcţiei celorlalte expresii paralele („agiutoriu credincioşilor" etc.: predicat nominal + complement indirect). La sfîrşitul textului se ciocnesc două monosilabe accentuate; dat fiind că cuvîntul *bun* are un accent ceva mai energic decît *chip*, schema ritmică a acestei expresii nu poate fi decît: ⏑ ⏑.

Ca exemplu de repetiţii ternare şi anaforice e destul să semnalăm cîteva pasaje din „învăţătura" pentru sîmbăta mare (p. 82—90). Aceasta e, poate, predica cea mai artistică a lui Varlaam, în care, conform cerinţelor stilului baroc, chiar şi elementul dramatic joacă un rol considerabil. Coborîndu-se în iad la sfîrşitul lumii, Isus adresează lui Adam un discurs deosebit de expresiv; cu acest prilej, după o repetiţie ternară anaforică, autorul trece la două perioade mai lungi, compuse din patru şi chiar din cinci membre (p. 89):

„Sosi Domnul Hristos cătră Adam şi dzise cătr-însu:

a) „*Scoală, Adame,* / zidirea mea!
Scoală, Adame, / facerea mînilor mele!
Scoală, Adame, / şi te du de aicea!

[1] De aici începînd transcrierea noastră ritmică se referă numai la clauzulele expresiilor paralele (vezi şi nota 1, p. 463).

b) *Lasă* muncile ceale cumplite / și te du în raiu;
lasă locul cel strein și *negătat*,
și vino în locul tău cel *gătat*;
lasă amărăciunea *adului*
și vino în dulceața *raiului*,
lasă scîrba și vino în bucurie.

c) Raiul te[-]așteaptă,
hrana cea dulce | te tîmpină,
arma cea de foc ce străjuia raiul | s-au dat în laturi.

d) Iară și eu *pentru tine* am venit păn' aicea,
pentru tine m-am întrupat,
pentru tine am fost om,
pentru tine m-am smerit,
pentru tine am fost *ocărît*
și cu palma peste obraz lovit ..."

Paralelismul frazelor se combină cu o serie de antiteze într-un monolog care, „după cum scrie svântul Epifanie", se datorește — „adului" [!]. Iadul personificat, cuprins „de frică și de spaimă", se tînguiește în modul următor (p. 88):

„*Înghițitu-l-am pri↑s* | ca pre un mort, | și mă cutremur di↑ns | ca de un f ă r ă - d e m o a r t e.
Înghițitu-l-am | ca pre un om, | și mă tem di↑s | ca de un D u m n e d z ă u.
Apucatu-l-am | ca pre un slab | și mă întrestedz di↑s | ca de un p u t e r n i c.
Luatu-l-am | ca pre un vinovat, | Și mă spariiu di↑s | ca de un g i u d e ț.
Înghițitu-l-am pri↑s | ca pre un rob, | și mi-i frică di↑sul ca de un-p a r a t[1].

În aceeași „învățătură" citim și cel mai poetic „Stabat Mater" pe care literatura romînă l-a produs vreodată. La începutul acestei părți, Maria își caracterizează suferințele cu ajutorul unei noi serii de antiteze; în acest procedeu recunoaștem o aplicare fericită a figurii retorice cunoscute sub numele de amplificare (*ibid.*, p. 85):

„În loc de b u c u r i e, | *fiiul mieu*, | iau s c r ъ b a;
în loc de v e s e l i e, | a m a r;
în loc de d e s v ă ț a r e, | n e v o i e;
în loc de iușurare, | greutate;
în loc de d z i b u n ă, | *fiiul mieu*, | vădz dzi rea și c u m p l i t ă".

[1] Haplologie, în loc de: *un împărat*.

Urmează o serie de întrebări şi de răspunsuri paralele; în această parte se remarcă plasticitatea ritmică a replicilor (p. 86):

„*Unde* ţi-s ucenicii? — *Toţi* te lăsară acmu.

Unde ţi-s priiatenii? — *Toţi* te părăsiră.

Unde-i Petr, ucenicul tău ...? — *Toţi* m-au lăsat, *toţi* m-au părăsit.

Numai Ioan, cel mai tînăr de toţi,
acela te iubeşte,
acela-ţi iaste astădzi ucenic".

După o nouă cascadă de antiteze ca, bunăoară: „rostul tău cel cu învăţătură scumpă şi dulce | acmu-i închis şi tăcut", răsună tînguirea propriu-zisă, o serie de exclamaţii în care durerea Maicii Domnului se transformă într-un fel de durere cosmică. De acum înainte, fiecare parte a frazei sună ca o unitate ritmică viguros modelată; cu alte cuvinte, principiile ritmice ale clauzulelor pătrund şi mai mult în interiorul frazelor. În fond, avem a face cu trei exclamaţii paralele care în multe privinţe se încrucişează (p. 86):

a) „ O, ceriu şi pemente, *plîngeţi cu mene* pentru moartea cea cu obidă a fiiului mieu!

Plîngeţi cu mene, maici, că fiiul mieu şi lumina ochilor voştri se stinsă acmu!

Glăsiţi cu mene, fecioare, că mirele sufletelor gropiei se dă!

Plîngeţi, *vonici*, că frămseaţea voastră să schimosi, şi *voi bătrîni*, cu amar tînguiţi, că tăriea voastră slăbi!

b) O, pemente şi tu soare, întrestaţi-vă şi vă spămăntaţi de minunată minune[1]

că tvoreţul vostru dzace mort
şi ziditorul vostru

[1] Textul e împodobit cu nişte figuri etimologice (probabil tradiţionale).

în groapă să-ngroapă [1].

c) O, ceriu, deschide-ți porțile tale,
și voi îngeri,
plecați-vă ochii voștri
și căotați de vedeți pre tvorețul și împăratul vostru
pre pămînt, în mijloc de rod păcătos,
lăsat și părăsit
în ocară mare
și fără de milă | ucis și omorît !"

Urmează încă un grup ternar, plin de aluzii cosmice și de antiteze aproape romantice (p. 87) :

„Catapetazma besearecei să rupsă pre mijloc,
iară voi nu vă umilit.
Gropile se deschisără, și inima voastră nu obidui.
Soarele și luna întunecară,
și voi nu[-] înțeleaset că iaste Dumnedzău.

După aceasta nu ne mai rămîne de analizat decît „finalul" tînguirii propriu-zise : exhortarea Fiului la înviere. În acest moment, pentru a realiza contrastul cu amplificările precedente, exclamațiile Mariei devin mai concise ; formele de imperativ ce se înșiră aici par a ne revela tensiunea afectivă a scenei (loc. cit.) :

„*Învii*, Doamne, că tu ești împărat în veci.
Biruiaște moartea,
calcă puterea diavolului,
zdrobește capul Sătanei
și iară | *să te arăți* | către maica-ta ..."

5. Ar fi greșit să considerăm toate aceste procedee retorice pur și simplu întîmplătoare ; dimpotrivă, ele nu pot fi explicate decît cu adînca

[1] Textul e împodobit cu niște figuri etimologice (probabil tradiționale).

cultură personală a lui Varlaam şi cu sforţările sale de a transpune în romîneşte efectele de expresivitate pe care le observase în izvoarele sale greceşti şi slavone. La o concluzie asemănătoare ajungem şi atunci cînd ne adresăm unui renumit contemporan al lui Varlaam, logofătului Udrişte Năsturel. Istoria lui Varlaam şi Ioasaf, tradusă de el în anul 1648 (v. ediţia modernă a lui P. V. Năsturel, 1904), conţine numeroase pasaje avîntate de care trebuie să ţinem seama în cercetările noastre; iată, drept încheiere, trei citate deosebit de instructive:

,,Nebune şi vătămate în minte,
pentru ce schimbaşi cinstea pre ruşine
şi cea slavă luminată | pre cest chip grozav? (p. 12).

. . . . . .

,,Lumea toată şi pohta ei treace,
iară cine face | voia lui Dumnezeu
trăiaşte în veci" (p. 20)

. . . . . .

,,Amărîtă iaste/această viiaţă
şi plină de toată durere şi usturime,
de vreme ce iaste aşa" (p. 47).

Ar fi uşor să continuăm spicuirile noastre; sîntem însă convinşi că şi citatele înşirate pînă acum pot fi considerate ca nişte dovezi tangibile ale existenţei unei proze ritmice în vechea literatură romînească. Rămîne de văzut în ce măsură variază formele de manifestare ale acestei proze ritmice de la un scriitor la altul şi dacă o regăsim şi la cronicarii cei mai culţi din secolul al XVII-lea. În orice caz, e cert că într-o epocă în care aproape nu exista încă o poezie cultă romînească, năzuinţele poetice ale poporului s-au manifestat nu numai în folclor, ci şi în anumite opere de proză în care, probabil sub influenţa unor modele străine, s-a introdus cel puţin exigenţa unui stil mai armonios. Şi în această privinţă cartea lui Varlaam, cunoscută tuturor provinciilor locuite de romîni, a devenit un model, iar din istoria lui Varlaam şi Ioasaf a intrat în folclor cîntecul lui Ioasaf care, chiar şi în proză, era o pagină de înaltă poezie:

,,Mă voi duce în codru | pren viia ta cea frumoasă
şi voi fi | ca o fiară sălbatecă,
clătindu-mă singur

şi fugind de oameni
şi de[-]această viiaţă cu valuri multe,
şezînd, plîngînd şi jelcuindu-mă
în adîncul şi sălbatecul tău sîn'' [1].

[1] Despre răspîndirea acestei legende, v îndeosebi Dan I. Simonescu, *Încercări istorico-literare*, Cîmpulung-Muscel, 1926, p. 27—56; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, I, p. 232—250.

CONTRIBUȚII LA INTERPRETAREA GRAFIEI CHIRILICE. I. CRITERIILE SUPRASCRIERII LITERELOR

DE

DIOMID STRUNGARU

Aproape în toate textele romînești vechi scrise cu alfabetul chirilic întîlnim, după modelul textelor slave, litere suprascrise, asupra cărora au existat și continuă să existe păreri contradictorii. Unii cercetători consideră necesar ca, în editarea textelor, literele suprascrise să-și păstreze locul lor, deasupra rîndului; alții admit coborîrea literelor suprascrise în rînd, însă cer să fie semnalate prin închiderea lor în paranteze rotunde sau prin alte caractere tipografice. Cei mai mulți, mai cu seamă istorici, au adoptat o cale de mijloc: au introdus în rînd literele suprascrise, uneori făcînd, de cele mai multe ori însă neglijînd, întregirile necesare.

Cauza pentru care nu s-a ajuns la un punct de vedere unitar în interpretarea acestor grafii se explică prin aceea că, pînă astăzi, nu se cunosc c r i t e r i i l e după care anumite litere puteau fi plasate deasupra rîndului. De la o lucrare a lui A. Philippide, apărută cu opt decenii în urmă, în care se amintește de „scrierea... cu scaun, columnară" [1], pînă la un studiu mai recent al lui Emil Vîrtosu [2], în care problema literelor suprascrise e tratată în amănunt, cercetătorii s-au mulțumit să enumere fapte îndeobște cunoscute: că se aruncau deasupra rîndului mai ales consoanele, iar cîteodată și vocalele, că prin suprascrierea unor consoane se renunța la vocala „precedentă" sau mai adesea a celei următoare [3]. Despre existența unor c r i t e r i i cu privire la suprascrierea literelor chirilice nu știu

---

[1] A. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii romîne*. Iași, 1880, p. 44.

[2] Publicat sub titlul *Din paleografia chirilică romînească*, în „Documente privind istoria Romîniei", I n t r o d u c e r e, vol. I, p. 285 și urm.

[3] Vezi amănunte în p r e f a ț a din *Album de paleografie romînească* (Scrierea chirilică), ed. III de I. Bianu și N. Cartojan, București, 1940; de asemenea la p. 299 din studiul citat al lui Emil Vîrtosu.

să se fi scris ceva [1]. Mulți consideră că literele se aruncau „la voia întîmplării", că se adăogau „ulterior" de către scriitori mai puțin pregătiți, sau că sînt simple „notații capricioase" ale unor „semiculți" !...

Avînd în curs de editare un manuscris de la jumătatea secolului al XVII-lea, în care abundă literele suprascrise [2], am fost pus în situația de a cerceta cu multă atenție această problemă. Cînd, din grupările și subgrupările cuvintelor extrase în cîteva mii de fișe din acest manuscris, s-au desprins anumite puncte de orientare în legătură cu procedeele folosite în suprascrierea literelor, am verificat situația parcurgînd mai multe texte originale, datînd din secolele XIV—XV pînă pe la jumătatea secolului trecut. Rezultatele la care am ajuns arată că suprascrierea literelor chirilice, departe de a fi întîmplătoare, se efectua în virtutea unor criterii bine precizate.

★

Suprascrierea literelor este, după cum se știe, rezultatul aplicării unor procedee de prescurtare a cuvintelor, puse în uz încă din antichitatea clasică, de unde au trecut în paleografia bizantină, de aici în cea slavă, iar din paleografia slavă le-au deprins toți cărturarii noștri din veacurile trecute. S-a recurs la suprascrierea literelor, pentru a se economisi materialul de scris (hîrtia și pergamentul fiind scumpe în acele vremuri).

Potrivit procedeelor aplicate în prescurtarea cuvintelor, literele suprascrise apar în situații diferite. Există mai întîi o serie de cuvinte din domeniul administrativ (nume de ranguri, de județe, de monede, de persoane, numele lunilor) la care se adaugă o bogată terminologie — slavă și românească — în legătură cu vechea organizare bisericească, în care prescurtarea se realizează prin renunțarea la partea finală a cuvîntului, prin omiterea unor vocale, a unor consoane sau chiar a unor silabe. Este vorba de prescurtarea prin truncheire, cînd se suprascrie ultima consoană din prima parte a cuvîntului păstrată în scris: а̃ = aprod, мш = Mușcel, ѡ т к = octomvrie, de prescurtarea prin contracție: а̂пли = apostoli, блвнр҃е = blagoslovire, спсе҃нїе = spasenie, sau prin sigle: М = Mardarie, Н = Neagu, Г = Grigorie. Pentru astfel de cuvinte, la îndemîna scriitorilor existau liste, în care se indica forma întreagă a cuvîntului prescurtat [3], încît literele suprascrise în asemenea

[1] Concludente sînt în sensul acestei constatări rezultatele la care ajunge Emil Vîrtosu. Reflectînd asupra criteriilor suprascrierii literelor, arată că problema în sine prezintă diferite aspecte „a căror soluționare — declară autorul — nu ne este încă total la îndemînă", din care cauză nu întrevede „o regulă a cărei aplicare să se poată urmări cu continuitate pe perioade de timp bine determinate", astfel că „nu putem determina cu precizie folosirea metodelor de prescurtare, ca o succesiune a lor în timp și, eventual, și în spațiu, nici chiar pentru un număr anumit de cuvinte" (*op. cit.*, p. 305—306).

[2] Este vorba de un text de gramatică românească, păstrat în ms. 312 din Biblioteca Academiei R.P.R. (ff. 217—254), despre care am publicat cîteva date în „Romanoslavica" vol. IV, 1960, p. 289 și urm.

[3] Două din asemenea liste, în care se cuprind mai ales cuvintele așa-zise „sfinte", din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, sînt publicate în „Anexe" de Emil Vîrtosu (*studiul citat*, p. 324—333).

împrejurări nu constituie o problemă în interpretarea grafiei [1]. Trebuie reținut că textele slavo-romîne din sec. XIV—XV și o bună parte din textele romînești ale secolului al XVI-lea se caracterizează aproape numai prin prescurtări de această natură.

Este de la sine înțeles că nu poate fi vorba de interpretarea grafiei nici în cazul suprascrierii părții de la sfîrșit a cuvîntului, uneori folosindu-se chiar și al doilea „etaj" :

тѣ тѣ
л с рѣ мн
а = alte; ѥ = iaste, нѣмн = numire, врѣ = vremi.

Spre deosebire însă de literele suprascrise în cuvintele prescurtate după procedeele de mai sus, de altfel întîlnite destul de rar, textele noastre vechi, mai ales cele din secolul al XVII-lea, ne oferă la tot pasul cuvinte din cuprinsul cărora se suprascriu anumite consoane, iar din rîndul vocalelor se suprascriu frecvent и și ѕ :

л̃ р̃ ѕ ѕ н̃ к̃ и д
аѳнна катѣ, ѥ, ста ѳома, вρѣннчнѣ

După cum vedem, pentru a restrînge spațiul pe care îl ocupă în linie orizontală un cuvînt, una sau mai multe din literele sale se scriu deasupra. Este procedeul cel mai simplu de a „prescurta" un cuvînt, și cel mai frecvent totodată, pe care îl numim suprascriere simplă.

Prin suprascrierea simplă a literelor, deși cuvintele capătă un alt aspect grafic, structura lor fonetică poate fi lesne identificată. Important pentru noi este să știm care anume litere se suprascriu și în ce împrejurări?

Prima indicație în soluționarea acestei probleme mi-a fost oferită de un grup mare de cuvinte în care nu am întîlnit litere suprascrise. Din analiza lor a reieșit clar că suprascrierea simplă a literelor nu are loc în silabe deschise. Alte grupuri de cuvinte au întărit această primă constatare, demonstrînd că se suprascriu numai consoanele, însă nu întîmplător, ci numai acele consoane care servesc la închiderea silabelor, iar dintre vocale se suprascriu numai и și ѕ, însă și aici trebuie reținut că ele se suprascriu numai atunci cînd se află la sfîrșitul diftongilor (sau triftongilor) descendenți. Prin urmare, suprascrierea simplă a literelor (consoane și semivocale) este orientată nemijlocit după modul de a despărți în silabe cuvintele, potrivit cu natura acestora: nu le întîlnim în silabe deschise; apar doar la sfîrșitul silabelor închise.

Urmează acum cîteva serii de exemple (puține la număr în raport cu cele adunate), culese din documente și texte, dar și acestea într-un număr mult mai mic față de cele consultate cu prilejul întocmirii acestui

[1] Asupra literelor suprascrise în cuvintele prescurtate prin trunchiere vom reveni totuși către sfîrșitul articolului.

articol [1]. Ne oprim mai întîi asupra acelor exemple în care nu apar litere suprascrise, situație motivată de faptul că lipsesc silabe închise (cuvintele fiind formate numai din silabe deschise). Iată astfel de cazuri.

1. Cînd între două vocale ale cuvîntului se găsește o singură consoană care trece în silaba următoare, cele două silabe învecinate rămînînd astfel d e s c h i s e, nu apar consoane suprascrise :

bagă, cela, cîte, corabii, Dunăre, frică, genere, iară, marele, orașele, știre, treacă, țeară (Dl) ; *gata, giumătate, moșie, nimene* (D2) ; *dobitoace, închinăciune, oile, pagubă, sănătate, țara* (D6) ; *așa, badea, Iane, pînă* (D11) ; *aședzare, care, casă, facere, dumitale, fratele, inema, iubite, pagubă, putere, scăpăciune, scrisă, vere* (D14) ; *anume, are, face, Ioniță, miluire, purure* (D15) ; T1 : *adăogătoare* (223), *adiverează* (253), *besearecă* (240), *bunătate* (225), *cărora* (241) ; *căderile* (239), *cetate* (233), *chinuire* (246), *diregătorie* (234), *făgăduiala* (217), *judecătoare* (233), *legătura* (220), *minune* (227), *neamurile* (228), *necurate* (254), *neroditoare* (240), *numărătoare* (241), *ucigătoare* (230), *zicere* (234) ; T2 : *anume* (264 v), *bună* (436 v), *prietesugurile* (439 v).

---

[1] În acest articol mă limitez la cîteva manuscrise (documente și texte originale) pentru care folosim siglele D și T, urmate de cifrele care indică ordinea lor cronologică :

D1 = Scrisoarea lui Neacșu, Cîmpulung, Muscel, 1521 ;
D2 = Document de la Mitropolia din Iași, 1551 ;
D3 = Document din Bistrița (Rîmnicul Vîlcea), 1573 ;
D4 = Document din ținutul Tecuci, 1577 ;
D5 = Document din ținutul Bacău, 1581 ;
D6 = Document de la Mănăstirea Moldovița, Bucovina, 1592 ;
D7 = Document din Sălișteu, Maramureș, 1593 ;
D8 = Document din Cîmpulung, Bucovina, 1595 ;
D9 = Document din ținutul Dîmbovița, 1595 ;
D10 = Document din ținutul Prahova, 1596 ;
D11 = Document din Făgăraș, 1599 ;
D12 = Document din ținutul Mehedinți, 1599 ;
D13 = Document din Suceava, 1600 ;
D14 = Scrisoarea lui Ilie Abaza, dregător în armata lui D. Cantemir, pribeag în Moscova, 1722 ;
D15 = Hrisovul lui Ion Alexandru Mavrocordat, Iași, 1786 ;
T1 = Textul gramatical din ms. 312, scris în Tîrgoviște, cca 1660 ;
T2 = Note autografe ale cronicarului Neculce din jurul anului 1743, în ms. 253 din Biblioteca Academiei R.P.R.

Pentru D1, D14 și D15, vezi planșele 23, 31 și 33 din *Albumul* citat al lui I. Bianu și N. Cartojan. D2 reprezintă planșa I din *Culegere de facsimile* a lui A. Sacerdoțeanu, București 1942, iar D3, D4, D5, D9, D10 și D12 sînt publicate de Hasdeu în *Cuvente den bătrîni*, vol. I. Celelalte documente : D6, D7, D8, D11 și D13 sînt publicate de acad. Al. Rosetti în *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, 1926 (am folosit planșele corespunzătoare din această ediție).

Pentru fiecare din cele două texte se arată și pagina manuscrisului respectiv din care citez exemple.

Menționez că materialul adunat are la bază un număr mult mai mare de documente (inclusiv documente slave din secolele XIV—XV) și texte vechi, care confirmă situația pe care o expunem în prezentul articol. Am renunțat la o bună parte din acest material, după cum am renunțat, bineînțeles, și la un număr de exemple de cîteva ori mai mare față de cele prezentate, dat fiind cadrul restrîns al acestui articol.

Aceeași situație se menține în ultima silabă a cuvintelor care sfîrșesc în *-i* :

boiari, păziți, știți (D1) ; *buni, oameni* (D2) ; *buni, căci, dați, deci, priiatini, puteți* (D6) ; *faceți, fiți, legiuiți, să-și, veți* (D8) ; *făcuți, luminați, robi* (D15) ; T1 : *beseareci* (240), *căderi* (236), *număruri* (235).

Situația nu este alta nici pentru cuvintele care aveau un *-u*, reprezentat adesea prin ieruri (ъ,ь), pe care le transcriem prin *-ŭ* :

amŭ, cumu, vorŭ (D1) ; *satu* (D2) ; *tuturorŭ, uricŭ* (D6) ; T1 : *aducŭ* (224), *cumu* (220) *curatu* (224), *locŭ* (244), *micŭ* (225) ; T2 : *prețu* (474 v), *Țarigradu* (474 v), (*au*) *zăbăvitu* (433 v).

2. Cînd între două vocale ale cuvîntului există un grup de două consoane format dintr-o oclusivă labială (*p, b*), dentală (*t, d*), velară (*c, g*) sau constrictivă labio-dentală (*f, v*) urmată de o lichidă (*l, r*), deoarece, prin trecerea unui atare grup de consoane la vocala următoare, cele două silabe învecinate rămîn d e s c h i s e, nu ne putem aștepta la consoane suprascrise :

lotru, Negre (D1) ; *bătrîni, vatra* (D2) *Dumitru* (D4), *a patra* (D9) ; T1 : *aflară* (218), *cătră* (241) *eteroclita* (240), *lucrare* (252), *lucru* (235), *lucrure* (223), *lucruri* (238), *negru* (225), *nepricepute* (230), *patru* (245), *poreclitoare* (221), *putrejune* (232), *socru* (240), T2 : *asupra* (438 v), *codri* (438 v), *lucru* (429 r), *lucrurile* (438 v), *mitropolitu, Nipru* (474 r).

Cu totul alta este situația atunci cînd avem a face cu silabe î n c h i s e, dat fiind că o r i c a r e c o n s o a n ă c a r e s e r v e ș t e l a î n c h i d e r e a s i l a b e i p o a t e f i s u p r a s c r i s ă. Iată unele cazuri deosebit de caracteristice pentru silabele închise.

1. Dintre două consoane alăturate de la mijlocul cuvîntului, a doua consoană, care trece în silaba următoare (la începutul acesteia) nu se suprascrie ; prima consoană însă, care î n c h i d e silaba, apare adesea suprascrisă :

cuvinte [1], *domnie, Neacșu* (D1) ; *a cincea, denaintea, dreaptă, Ghiorghie, iaste, parte* (D2) ; *alte, multe* (D3) ; *parte, unde* (D4) ; *direapta, parte* (D5) ; *carte, Coșna, domniile, Moldovița, multă, munte, nedeajde, netocmeală, parte* (D6) ; *așijderea, atunce, domnitale, încă, închinăciune, slujbă, unde* (D8) ; *însă, partea* (D9) ; *această, aldamașarii, credință* (D10) ; *carte, teancure* (D11), *așijdere* (D12) ; *bîntui, dumnedzău, preste* (D13) ; *aflîndu-mă, carte, erte, întoarce, parte, Sandule* (D14) ; *acesta, driaptă, iaste, iscălitură, întărindu-se, mănăstire, milostivire, parte, Sanda, sfînta, țigancă, urma* (D15) ; T1 : *acesta* (217), *adîncame* (217), *ajunge* (241), *albina* (231), *alte* (220), *aminte* (242), *așijderea* (230), *biruința* (223), *dascalii* (217) *dinsa*, (218) *dogma* (231), *dragoste* (240), *iaste* (217), *încă* (223), *îndirepta* (217), *însemnare* (248), *întocmite* (224), *lesne* (245), *lipsire* (251), *muerească* (228), *munca* (231), *năpîrca* (231), *pacoste* (237), *parte* (220), *părinte* (235), *peste* (227), *poarta* (223), *rîndurea* (228), *schimbare* (240), *schisma* (231), *scriptura* (217), *scurtare* (241), *semnare* (227), *stearpă* (240), *strîmbă* (253), *șapte* (227), *șarpe* (231), *temniță* (237), *tîlcuire* (217), *tocmire* (226), *urmează* (224),

[1] Pentru a evita dificultăți de imprimare folosesc transcrierea în alfabetul latin, iar literele chirilice suprascrise sînt indicate, în exemplele date, prin caractere tipografice aparte.

vrednicie (228); T2 : *atunce* (429 r), *foarte* (421 v), *lipsă* (438 v), *mănăstire* (421 r), *Moldova* (264 v), *părţile* (439 r), *Poartă* (438 v), *poruncă* (438 v), *slujbă* (436 v), *toamnă* (438 v), *urmă* (417 r), *veste* (429 r).

Aceeaşi situaţie o menţin şi consoanele precedente unei alte consoane urmată de *-i* (ceea ce denotă că *i* final era silabic) :

mulţi (D2); *florinţi, mulţi* (D4); *domni, dulci, mulţi, munţi* (D6); T1 : *cinci* (237), *limbi* (218), *morţi* (237), *mulţi* (235), *părinţi* (235), *părţi* (236); T2 : *alţi* (439 r), *domni* (264 v), *pungi, turci* (421 r).

De asemenea , cuvintele care aveau în ultima silabă un *-u* se prezintă adesea în această situaţie (ceea ce denotă că şi *u* final era silabic) :

cestu, dereptu (D2); *cestu, dereptu, fostu, mărturisescu, şezindu* (D4); *cîndu, multu, sîntu, Suhardu* (D6); *mărsu, prinsu* (D8); *mărturisescu* (D9); *fostu, mersu, prinsu* (D10); *arsu, plînsu, răspunsu, vîndu* (D14); *domnescu* (D15); T1 : *albu* (225), *bărbătescŭ* (230), *cerurescŭ* (240), *cîndu* (236, 249, 251), *corbu* (228), *domnŭ, multŭ* (227), *numescŭ* (246), *ostenescŭ* (248), *pămîntescŭ* (222), *tînjescu* (254); T2 : *acestu* (264 v), *agiusu* (474 r), *arătîndu* (438 v), *cîndu* (450 r), *dîndu* (474 r), *domnu* (313 v, 438 r, 438 v), *fiindu* (439 r), *fostu* (429 r), *lungu* (438 v), *mărsu* (474 v), *multu* (434 r), *prinsu* (474 v), *slujescu* (313 v), *strîngu* (474 v), *suptu* (433 v), *viindu* (429 r, 438 v).

2. Cînd după o silabă închisă urmează un grup de consoane care trece, inseparabil, în silaba următoare, la începutul acesteia, evident că nu vor apărea deasupra rîndului consoanele unui astfel de grup, ci numai consoana care î n c h i d e silaba precedentă, din faţa grupului în discuţie[1] :

aimintrea (D1); *tîmplat<u>* (D2); *pentru* (D5); *nostru, pentru* (D10); *noastră* (D11); *Alexandru, Bistriţa, noastră* (D13); *pentru* (D14); *noastră, nostru, pentru* (D15); T1 : *denpreună* (230), *dentru* (244), *înpreunare* (225), *întru* (217), *noastră* (243), *nostru* (241), *pentru* (228), *umple* (251); T2 : *Alecsandru* (417 r), *despre* (438 v), *Hastrahan<ŭ>* (433 r).

Tot astfel se explică suprascrierea lui *n* în cuvîntul *cinste* (D15), *cinstescŭ* (T1, f. 246).

Ca o excepţie de la criteriile constatate, în legătură cu suprascrierea simplă a consoanelor, trebuie reţinut că unele slove chirilice, care prin forma lor lată necesită un spaţiu mai mare — cum sînt : т, д, ж, щ — apar sporadic deasupra rîndului şi atunci cînd fac parte din silabe deschise, la începutul acestora. Asemenea cazuri, cu totul izolate, au loc în unele nume proprii :

т т дл щ щ ж
Бисрица. Пъръ, Ръдъ, Мънин, Кѣкърин, Лъгоѳлъѳи

În ceea ce priveşte suprascrierea simplă a vocalelor, reamintim că, în mod normal, se suprascriu doar slovele chirilice и şi ѕ, cînd se găsesc la sfîrşitul diftongilor sau triftongilor descendenţi. Situaţia nu este întîmplătoare. Judecînd lucrurile în lumina celor constatate cu privire la suprascrierea numai a consoanelor care se găsesc pe locul de închidere a silabei,

[1] Este vorba de grupurile de consoane amintite mai sus, cunoscute sub denumirea de m u t a c u m l i q u i d a : *gr, tr, dr, pl, fl* etc.

ne dăm seama de criteriul după care se suprascriu numai semivocalele *i* şi *u* precedate de vocale:

mai, *me-au* „mi-au" (D1); *mai*, *lui*, *popului*, *satului*, *s-au*, *eu* (D2); *trei*, *ieu*, *meu*, *scriu* (D4); *eu*, *mieu*, *scriu* (D5), *să-i*, *Stoicăi*, *eu* (D9); *acei*, *mai*, *noi*, *priiatinului* (D6); *noi* (D7),; *au* (D11); *a-i*, *n-aibă*, *dau* (D13); *mai*, *Mihai*, *numai*, *întăi*, *să-i*, *vărului*, *vei*, *voi*, *n-oi*, *mi-au*, *s-au*, *dumnedzău*, *eu* (D14); *aceştii*, *copiii*, *mai*, *Niamţului*, *au*, *sau* (D15); T1: *ai* (241), *mai* (252), *maică* (240), *numai* (218), *stai* (253), *acei*, (235), *ei* (220), *trei* (223), *carii* (241), *îi* (217), *întîi* (243), *doi* (250), *doică* (229), *noi* (240), *voi* (242), *cui* (241), *cuiva* (237), *cumu-i* (230), *lui* (217), *nu-i* (217), *numelui* (221), *unui* (227), *au* (231), *beau* (254), *iau* (234), *stau* (250), *rău* (237), *eu* (243), *mieu* (241); T2: *a-i* (433 r), *mai* (417 r), *Mihai* (439 r), *întăi* (450 r), *bei* (433 r), *cei* (438 r), *alţii* (439 r), *călugării* (421 r), *codrii* (438 r), *turcii* (421 r), *amîndoi* (264 v), *doi* (474 r), *celui* (304 r), *lui* (439 r) *hanului* (439 r), *nimărui* (438 v), *uita* (438 v), *au* (304 r), *i-au* (313 v), *n-au* (304 v), *dulău* (436 v), *rău* (450 r), *său* (438 v), *greu* (438 r), *mijlociu* (439 v), *scriu* (417 r).

*

Un alt procedeu de suprascriere a literelor priveşte acele consoane care atrag, prin suprascrierea lor, omisiunea vocalei însoţitoare. Cuvinte ca *mănăstire*, *frumuseţea*, *numele*, *căci*, *dacă* apar din cînd în cînd scrise în felul următor:

$\widetilde{\text{н}}$ $\widetilde{\text{м}}$ $\widetilde{\text{л}}$ $\widetilde{\text{ч}}$ $\widetilde{\text{к}}$

мънстнр҃, фр҃всєц҃ѣ, нѣмѕ, къ, дд.

Identificarea vocalelor omise prin suprascrierea unor astfel de consoane a fost mereu adusă în discuţie, fără să se găsească o soluţie acceptabilă. Exemplele pe care le-am analizat, din care voi cita o parte, duc la unele considerente noi, pe care caut să le expun aici. Mai întîi, nu poate fi vorba de „omisiunea vocalei precedente", cum admite N. Cartojan[1], B. P. Hasdeu şi alţii, ci fiecare consoană suprascrisă în asemenea împrejurări indică de fapt o silabă deschisă, formată numai din două elemente, adică consoană + vocală. Putem vorbi deci de suprascrierea prin contracţie a silabelor deschise.

Suprascrierea prin contracţie, spre deosebire de suprascrierea simplă, se întîlneşte foarte rar în silabele din mijlocul cuvintelor, însă destul de frecvent în ultima silabă a cuvîntului. Criteriul care a generat suprascrierea prin contracţie a silabelor deschise pare a fi acesta: cînd într-un cuvînt se succed două silabe deschise prin aceeaşi vocală, una din silabe — de regulă a doua — formată dintr-o consoană + vocală se suprascrie numai prin consoana respectivă.

Fenomenul îl explicăm în felul următor. Atunci cînd o silabă formată din consoană + vocală avea în imediata vecinătate o altă silabă terminată prin aceeaşi vocală i se înlesnea, în felul acesta, posibilitatea de a fi reprezentată grafic fără vocala identică celei rămase în rînd din silaba înve-

[1] Vezi prefaţa la *Albumul* citat, p. 7.

cinată (adesea precedentă). Vocala omisă prin suprascrierea numai a consoanei se subînțelegea de la sine în baza unei s i m e t r i i vocalice. Astfel, în cuvinte ca :

л̃ м̃ н̃ с̃ г̃
ако, фрѕецѣ, мъстиръ, вселиръ, лофецн —

consoanele suprascrise *l*, *m*, *n*, *s*, *g*, reprezentau de fapt, fiecare la rîndul ei, pe cea de-a doua silabă deschisă din perechea de silabe : *-co-lo*, *fru-mu*, *mă-nă*, *ve-se*, *lo-go*.

Potrivit criteriului enunțat, întîlnim silabe deschise suprascrise numai prin consoane în cuvinte ca acestea :

м̃ с̃ л̃ с̃ л̃
кѕ „cumu", дѕ „dusu", локѕ „loculu", сѕ „susu" (D1) ; дѣцете
т̃ н̃ м̃
„deagetele" (D2) ; жѕдека „judecata", мъстири „mănăstiri" (D3) ; кѕ
н̃ т̃ г̃ л̃ к̃
„cumu", къдѕ „vîndutu" (D5) лофътѕ „logofătulu" (D9), прълабий „păr-
м̃ р̃ с̃ л̃ л̃
calabii" (D11), ѧпъцие „împărăție", Калие „Vasilie" (D14) ; T1 : ате „al-
л̃ н̃ л̃ ч̃
tele" (225, 226), каре „carele" (223, 230), кѕвнте „cuvintele" (235), фаре
л̃ л̃ с̃
„facere" (249), спице „spițele" (224, 225) ; T2 : ако „acolo" (313 v), фѕсъ
т̃
„fusăsă (473 v) ; (кѕ) фа „(cu) fata" (304 r).

Am spus, și acest lucru reiese și din exemplele citate, că suprascrierea prin contracție este mult mai frecventă în ultima silabă a cuvîntului. Faptul se explică, în primul rînd, prin condițiile favorabile acestei suprascrieri, create în unele silabe deschise de la sfîrșit de cuvînt. O astfel de situație s-a creat pentru articolul *le* la singularul masculinelor și al neutrelor în *-e* : *fratel* [1], *muntel*, *numel*, la pluralul în *-e*, iar apoi în *-i* și *-uri* al femininelor și neutrelor : *cuvintel*, *spițel*, *legil*, *mînel* [2] *lucruril*. Aceeași situație favorabilă a fost creată pentru articolul *-lu* de la singularul masculinelor și neutrelor terminate, în limba veche, în *-u* : *omul*, *cuvîntul*, *bunul*. Tot astfel se explică frecventa suprascriere a consoanelor *s* și *t* de la participiul trecut în *-us*, *-ut* : *dus*, *făcut*, *născut*. În situații similare e omis *-u* în toate cuvintele în care consoana precedentă lui *-u* era, la rîndul ei, precedată tot de *u* : *cum*, *bun*, *adun*, *spun*, *sus* etc. În general, oricare vocală finală, intrată în cîmpul unei atare simetrii vocalice, este supusă o m i s i u n i i g r a f i c e prin suprascrierea consoanei precedente.

---

[1] Pentru exemplele care intervin în această discuție renunț la citarea textelor, întrucît ele se găsesc la tot pasul.

[2] În fața grafiei мънѥ, Hasdeu se întreba cu nedumerire : «мънѥ, cum oare să se citească ? мънѣле sau мънєле ori мъннле" (CB I, p. 64). Cunoscînd acum criteriul suprascrierii articolului *le* la pluralul femininelor în *-e*, lectura corectă vine de la sine : *mînele*.

Frecventa suprascriere prin contracție, în împrejurările arătate, a ultimei silabe a cuvîntului și faptul că vocala finală omisă se poate ușor deduce au contribuit la e x t i n d e r e a acestui procedeu de suprascriere a ultimei silabe într-un număr mare de cuvinte, chiar și atunci cînd nu există condiții atît de favorabile, ca cele despre care s-a vorbit. Numai în felul acesta îmi explic cauza pentru care t o a t e v o c a l e l e f i n a l e (neaccentuate) p o t f i o m i s e în s u p r a s c r i e r e a p r i n c o n t r a c ț i e.

Dăm cîteva exemple de omiterea vocalelor finale *a*, *ă*, *o*, *u*, *e*, *i*:

-a: ***Bistrița***, ***judecat*** (D3); ***mîn***[1];

-ă: ***adec***, ***hran***, ***pîn***, ***trud*** (D3); ***neclătit***, ***tocmal*** (D4); ***ocin*** (D5); ***adec***, ***ocin***, ***scris*** (D10); ***pîn***, ***preuteas***, ***scriptur*** (D12) ***acas***, ***țar***, ***vod*** (D14); T1: ***adec*** (218); T2: ***dup*** (436 v), ***iar*** (304 r), ***icoan*** (421 r), ***îndat*** (429 r, 438 v), ***sor*** (439 r), ***toat*** (438 v),

-o: ***acol*** (citat mai sus, din T2);

-u (exemple la îndemîna oricui);

— *e*: (vaci) ***gras*** (D3); ***anum***, ***pač*** (D10); ***zis*** (D12); ***frat***, ***sănătat*** (D14); T1: ***arătar*** (235), ***toat*** (238, 239), ***zič*** (227, 228); T2: ***duč*** (438 v), ***fač*** (433 r), ***pač*** (438 v), ***nepač*** (438 r), ***încoač*** (429 r), ***pun*** (433 r), ***sut*** (438 r), ***tîmplas*** (429 r), ***hăniil***, (433 r), ***hotorăl*** (474 r), ***trebil*** (437 v, 439 r);

— *i*: ***megiiaș***, ***meșșter***, ***omin***, ***umin*** (D1); (bani) ***bun***, ***ban*** (gata) (D2); ***egumen***, ***iarăș***, ***vač*** (D3); ***treizeč*** (D4); (se) ***dați***, (se ne) ***dați***, (se) ***fiți***, ***sănătoș***, (se) ***puteți***, (ne) ***seți***, (de nu) ***veți***, (cu) ***toț*** (D6); ***ban*** (D7); (să fiți) ***sănătoș*** (D9); ***ban***, ***cîți***, ***diš*** „deci" (D10); ***scriș*** (D12); T1: ***să-m fač*** (250), ***greč*** (231, 239), ***nič*** (217, 221), ***căč*** (220), ***staț*** (249), ***iarăș*** (226, 232), ***greceșt*** (240), ***muereșt*** (229, 292), ***sloveneșt*** (220, 231) ***căder*** (236, 244), ***chipur*** (221, 243), ***lucrur*** (235, 242), (de multe)***or*** (249, 351), ***plecăr*** (237, 240), ***sfîrșir*** (231, 240), ***zicer*** (236)***îm*** (217), ***de-m*** (251), ***să-m*** (250), ***vrem*** (239), ***useb*** (221).

Tot pe baza simetriei vocalice se omite vocala unor cuvinte monosilabice, fără accent în frază. Este mai ales cazul conjuncției *să* și al pron. refl. *se* redate grafic prin suprascrierea consoanei *s*:

с̃ с̃ с̃ с̃

сѣ цінѕ (D3, D10, D12); **кд фнѕ** (D3); **мн пдрѕ** (D14); T1: **чѕ плѣкъ**;

с̃ с̃ с̃ с̃

T2: **кд фѕгъ** (438 r); **кд омодрѕ** (421 r), **чѕ мнрд** (438 r) **дѕ пърѕ** (438 v).

În cazuri foarte rare, ultima silabă a cuvîntului formată din consoană + *u*, deși precedată de o silabă închisă a cărei consoană e suprascrisă, se suprascrie și ea prin contracție. În felul acesta, la sfîrșitul cuvîntului apar suprascrise două consoane, care aparțin fiecare la silabe diferite. După cum ne arată exemplele de mai jos, aceste cazuri izolate au loc aproape numai atunci cînd a doua din consoanele alăturate suprascrise este un *t* sau *d*: ***cest*** (D2); ***acest*** (D3); ***cest*** (D5); ***fost*** (D7, D8); ***cest***, ***drept*** (D9); ***derept*** (D10); ***nefiind***, ***plătesc***, ***poftesc***, ***sînt*** (D13); ***acest***, ***binevoind***, ***drept***, ***fost***

[1] Într-un document din țin. Bîrlad, 1603, publicat de Hasdeu, în CB I, 130—131. De reținut și grafia *mîna* în același document.

(D15); T1 : *avînd* (238), *cînd* (224, 224), *oarecînd* (231), *sînt* (220, 224), *trecînd* (252), *viind* (252); T2 : *Avgust* (474 v), *înțelept* (436 v) *mult* (436 v).

Înainte de a încheia cele schițate cu privire la criteriile suprascrierii literelor, revenim asupra literelor suprascrise în cuvintele prescurtate prin t r u n c h i e r e. Examinînd mai îndeaproape exemplele pe care le dă Cartojan în *Albumul* citat — exemple din care o parte se găsesc și la E. Vîrtosu — am constatat că, și în aceste cuvinte prescurtate, literele suprascrise urmează a c e l e a ș i c r i t e r i i.

Cuvintele care au prima silabă î n c h i s ă sînt prescurtate la această silabă, prin suprascrierea consoanei care servește la î n c h i d e r e a silabei :

$\widetilde{\text{р}}$ $\widetilde{\text{р}}$ $\widetilde{\text{с}}$ $\widetilde{\text{л}}$ $\widetilde{\text{ш}}$
ꙗ = armaș, дво = dvornic, н = ispravnic, сто = stolnic, мѕ =
$\widetilde{\text{м}}$ $\widetilde{\text{р}}$ $\widetilde{\text{р}}$ $\widetilde{\text{п}}$ $\widetilde{\text{с}}$
= Mușcel, рн = Rîmnic, мꙗ = martie, мꙗ = martor, сѣ = septemvrie, ꙗ =
$\widetilde{\text{р}}$
= aspri, пѣ = perperi.

Cuvintele care au prima silabă d e s c h i s ă se prescurtează la consoana prin care începe a doua silabă :

$\widetilde{\text{п}}$ $\widetilde{\text{м}}$ $\widetilde{\text{м}}$ $\widetilde{\text{ч}}$ $\widetilde{\text{г}}$
ꙗ = aprod, кѣ = cămăraș, кѡ = comis, клю = cliucer, лѡ = logo-
$\widetilde{\text{л}}$ $\widetilde{\text{х}}$ $\widetilde{\text{х}}$ $\widetilde{\text{н}}$ $\widetilde{\text{к}}$
făt, кѣ = velichi, пра = Prahova, мѣ = Mehedinți, гѣ = ghenarie, фѣ = fe-
$\widetilde{\text{п}}$ $\widetilde{\text{н}}$ $\widetilde{\text{л}}$ $\widetilde{\text{г}}$ $\widetilde{\text{к}}$
vruarie, ꙗ = aprilie, ю = iunie, ю = iulie, ав = august, дѣ = dekem-
$\widetilde{\text{л}}$
vrie, тꙗ = taleri.

Prin excepție, cuvintele care, deși au prima silabă închisă, însă a doua silabă începe cu *t* (eventual o altă consoană) — se prescurtează la cea de-a doua consoană :

$\widetilde{\text{т}}$ $\widetilde{\text{т}}$ $\widetilde{\text{т}}$ $\widetilde{\text{ѣ}}$ $\widetilde{\text{т}}$
пор = portar, вис = vistier, пос = postelnic, дьм = Dîmbovița, чис =
$\widetilde{\text{т}}$
= cistita „cinstita", ѡк = octomvrie.

Unele cuvinte, în general mai lungi, deși au prima silabă deschisă, pot fi prescurtate, tot în mod excepțional, și la consoana cu care începe cea de-a treia silabă.

$\widetilde{\text{ч}}$ $\widetilde{\text{ѣ}}$
плѣкъ = plecăciune, ноѣм = noemvrie.

*

Aruncăm acum o privire de ansamblu asupra celor expuse, pentru a reține unele constatări, iar apoi vom trage și concluziile care credem că se impun.

În primul rînd, trebuie reținut faptul că suprascrierea literelor, ivită din n e c e s i t a t e a de a economisi spațiu, nu era totuși o b l i g a t o r i e. Aceleași cuvinte se întîlnesc la același scriitor, ba de foarte multe ori chiar în cuprinsul aceluiași text, cînd cu litere suprascrise, cînd cu toate literele trecute în rînd. Această alternativă constituie un mijloc deosebit de util în interpretarea acestor grafii, mai cu seamă în privința consoanelor finale : acestea apar fără elementul vocalic corespunzător cînd sînt suprascrise, însă însoțite de el atunci cînd sînt trecute în rînd. Dacă în D1 întîlnim de 4 ori *cum* și de 2 ori *cumu*, aceasta nu trebuie să ne ducă cu gîndul la vreuna din „notațiile capricioase"[1], pentru că acest cuvînt apare scris de 4 ori sub forma кѕ̃ și numai de 2 ori sub forma кѕмѕ. Este limpede că expresiile банн бѕ̃, ба гата (D2) trebuie transcrise corect *bani buni*, *bani gata*. La începutul documentului citat în nota precedentă (ținut Bîrlad, 1603), întîlnim grafia (la) мъна, iar la sfîrșitul aceluiași document grafia (la) мь̃. Dacă în T1 am întîlnit cuvinte cu *-ă* omis prin contracția ultimei silabe : *denpreun* (240), *dup* (241), *făr* (239), *grammatic* (24 a), *iar* (229, 231, 233), *pîn* (241), iată pe de altă parte forma acelorași cuvinte cu consoana ultimă nesuprascrisă : *denpreună* (221, 230), *după* (218), *fără* (247, 236, 245), *grammatică* (220, 241), *iară* (239, 241), *pînă* (224). Aceeași situație în T2, unde întîlnim paralelisme de felul acestora : *țar* (313 v), însă *țară* (429 r), *lips* (304 r) alături de *lipsă* (304 r), încît acad. Iorgu Iordan a procedat just cu prilejul editării manuscrisului *Cronicii* lui Neculce, precizînd : „am pus pe *ă* [final] acolo unde, indiferent din ce cauză, el a rămas nescris în text"[2]. Are de asemenea dreptate Dsa considerînd că *-u* trebuie adăugat și la cuvintele *Avgust*, *înțelept*, *mult*, „singurele cuvinte scrise de Neculce fără *-u* după un grup consonantic"[3], deoarece sînt s i n g u r e l e cuvinte în care cele două consoane de la sfîrșit sînt suprascrise (vezi mai sus). Tot prin suprascrierea celor două consoane din finala cuvîntului se explică lipsa lui *-u* în cuvîntul ѳw̃с, asupra căruia acad. Al. Rosetti (neglijînd pe *t* trecut deasupra lui *s* suprascris) conchide greșit că „*t* final n'est pas indiqué", citînd de cîteva ori forma presupusă „*fos*" alături de forma oferită de cazurile în care cele două consoane sînt trecute în rînd : *fostu*, *fostŭ*[4].

În altă ordine de idei, nu vom trece cu vederea nici faptul că deosebitele criterii de suprascriere a literelor duc la cele mai variate aspecte în

[1] Acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 88.

[2] Vezi Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în I n t r o d u c e r e, ed. I, (1955) p. 96 și ed. II (1960) p. CXXII—CXXIII.

[3] Vezi discuția în articolul *Despre limba lui Neculce*, în *SCL*, V, 1954, nr. 3—4, p. 337 și urm. (Citatul la p. 341) .

[4] În lucrarea mai sus citată *Lettres roumaines*... p. 29.

grafia cuvîntului. Un cuvînt ca *înțelept*, de pildă, poate fi redat prin grafii ca acestea :

ѧ҃ п҃ ѧ҃ п҃ пт ѧ҃ пт пт҂ т҂
·ѧнцелепт҂, ·ѧцелепт҂, ·ѧнцелет҂, ·ѧцелет҂, ·ѧнцелѧ, ·ѧцелѧ, ·ѧнцелѧ, ·ѧнцелеп,
ѧ҃ пт҂ ѧ҃ т҂ ѧ҃ л҃ л҃ п҃ пт҂ т҂ пт
·ѧцелѧ, ·ѧцелеп, ·ѧцепт҂, ·ѧнцепт҂, ·ѧцелепт҂, ·ѧцелет҂, ·ѧцелѧ, ·ѧцелеп, ·ѧцелѧ,
л҃ л҃т҂
·ѧцепт҂, ·ѧцеп.

Dacă luăm în considerație că toate aceste grafii mai apar cu -ѡ҂ sau unul din cele două ieruri (ъ, ь) în locul lui ѕ (sau ѵ) final, ne dăm seama că există posibilitatea realizării unui număr nelimitat de aspecte grafice ale unuia și aceluiași cuvînt. Evident, nimeni nu-și poate imagina posibilitatea existenței unui număr corespunzător de „variante fonetice" ale unuia și aceluiași cuvînt din graiul aceluiași scriitor, sau al mai multor scriitori din aceeași regiune a țării și din aceeași epocă. Atenția cercetătorului se va îndrepta, atunci cînd procedează la interpretarea unei grafii de felul acesta, spre grafia cuvîntului scris cu toate literele în rînd. Și aceasta, pentru că structura fonetică a cuvîntului nu depinde de niciunul din multiplele aspecte grafice pe care le poate căpăta cuvîntul prin suprascrierea uneia sau alteia din literele sale.

Pe de altă parte, un cuvînt prescurtat sub forma п҃ poate însemna *apă*, *apostol*, *aprilie*, *aprod* etc. Contextul, îmbinat cu criteriile constatate în legătură cu asemenea prescurtări, ne va ajuta să deducem sensul adevărat.

Cuvîntul prescurtat sub forma гра҃ [1] într-o notă scrisă de Neculce : „Iară Ion este aice în țară. A rămas luîndu gram din Țarigradŭ" (f. 313 v) nu l-am putut descifra decît după ce mi-au fost cunoscute criteriile suprascrierii lui м҃ după o vocală în cuvinte prescurtate de felul lui кѫ (= cămăraș), кѡ҃ (= comis); cuvîntul de sub grafia гра҃ înseamnă, evident, *gramotă*.

Tot atît de lesne mi-a fost să întrevăd în cuvîntul prescurtat бре҆ [2], sensul real *București*, mai ales că, în același document (publicat de Hasdeu în CB I p. 97) figurează acest cuvînt sub grafia бѕкѕре҆. Consider că nici grafia СКраи din formula „Măria sa scrai" nu poate fi concludentă în sensul afirmației că în limba veche „grupul oclusivă surdă + *r* e precedat de *s* : *scrai* (= crai)"[3]. Mai curînd majuscula *S*, scrisă înaintea cuvîntului nearticulat *Crai* (care începe tot cu majusculă), poate fi o prescurtare, prin sigla, a unui nume propriu de persoană[4].

[1] Cuvînt nedescifrat în cele două ediții ale acad. Iorgu Iordan.
[2] În care Hasdeu (*CB I*, p. 97) întrevedea localitatea „Bresci" (prin distr. Muscel).
[3] Acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea* -al *XVI-lea*, p. 22.
[4] Probabil *Sabău*, atestat într-o altă scrisoare (Nr. 35) din aceeași localitate (Cîmpulungul Bucovinei) și aceeași perioadă de timp (începutul secolului al XVII-lea).

În interpretarea limbii textelor vechi romîneşti ne pot fi utile şi criteriile suprascrierii simple. Suprascrierea lichidelor *l*, *r*, din grupurile ortografice slave лъ, ръ, în cuvinte ca: тъкѕнрѥ, къка, сѣъшнрѥ, тъгъ — demonstrează că, în articularea primei silabe din aceste cuvinte, *l* şi *r* se aflau în punctul de închidere a silabei; ele se rosteau deci *ăl(îl)* şi *ăr(îr)* — adică invers de cum se prezintă situaţia după ortografia slavă. Prin urmare cuvinte întîlnite frecvent sub forma: тлъкѕнрѣ, клъка, слъть, бръбатѕ, мрътурнѥ, връса[1] — trebuie transcrise corect, trecînd consoanele *l* şi *r* în urma elementului vocalic: *tălcuire*, *călca*, *sălta*, *bărbatu*, *mărturie*, *vărsa*.

Tot astfel, suprascrierea consoanelor *c*, *p*, *s*, *ş* în cuvinte ca acestea: ѩлесадрѕ (T2. f. 417 r), лнснрѥ (T1, f. 251), ачетора (T1. f. 241), мѣцѥ (D1), вѣцн (T2, f. 438 v) denotă tendinţa de a separa consoanele din grupurile *x*, *ps*, *st*, *şt*. Cum însă aceste grupuri erau inseparabile din punctul de vedere al grafiilor chirilice ѯ, ѱ. ѱ, este firesc să întîlnim grafii improprii, cu suprascrierea lui *s*, *ş*, deşi se păstra în rînd grupul *st*, *şt*:

ачѣста (D13), мѣцѥ (D1), ащептъ (T2, f. 474 r), вѣцн (T2, f. 438 v).

Suprascrierea lui ш în exemplele citate arată clar că, în rostirea lui щ, Neacşu şi Neculce articulau pe *ş* la sfîrşitul primei silabe, iar pe *t* la începutul silabei următoare. Ei n-au avut însă suficientă îndemînare de a reprezenta şi în scris această realitate lingvistică, lăsîndu-l pe щ neseparat în elementele sale componente (ш şi т). Evident, transcrierea corectă a unor astfel de cuvinte va fi: *aceasta*, *meşteri*, *aşteptatŭ*, *veşti*. În sensul acesta îşi găsesc adevărata explicaţie alte cîteva exemple autografe ale lui Neculce, reproduse de Mitu Grosu sub o formă necorespunzătoare: *peşştii*, *loveşştii*, *peşştere*[2], pentru care se impune transcrierea corectă: *peşti*, *loveşti*, *peştere*.

Tot în legătură cu suprascrierea simplă a literelor amintesc de textul unei scrisori vechi din Bistriţa (Transilvania), publicată de N. Iorga cu remarca: „Această curioasă scrisoare, a cărei limbă e un amestec de vechime... şi de corupţie"[3] — apreciere menţinută şi de Al. Procopovici: „Documentul I de Bistriţa... cu limba sa curioasă"[4]. În realitate, autorul scrisorii, care nu era romîn, a folosit greşit grafia ѻ sau ѹ pentru fonemul *u*, iar pe de altă parte a neglijat să noteze literele suprascrise (poate la transcrierea textului) într-o serie de cuvinte. Astfel, nu a suprascris, la sfîrşitul primei silabe pe *l* în cuvintele: мотъ (=multă),

[1] Vezi exemple din această categorie de cuvinte în lucrarea mai sus citată a acad. Al. Rosetti, p. 20.

[2] Vezi *Analele Universităţii C. I. Parhon*, Bucureşti, Seria Ştiinţe Sociale, nr. 10, 1957, p. 41.

[3] N. Iorga, *Documente romîneşti din Arhivele Bistriţei* (Scrisori domneşti şi scrisori private), Bucureşti, 1900, vol. II, p. I din Prefaţă (referitor la scrisoarea nr. I).

[4] Al. Procopovici, *Despre nazalizare şi rotacism*, în Analele Academiei Romîne, t. XXX, Mem. sec. lit., 1908, p. 302.

сотозѣ (= şoltuze), pe *р* în сътжмжра (= săptămîră „săptămînă"), pe *r* în тжголо (= tîrgulu) şi катѣ (= carte) — grafie repetată de 3 ori; lipseşte slova chirilică н, nefiind suprascrisă în cuvintele: ѧка (= înca „încă"), притро (= printru „pentru"), ѕ калю (= un calu), корицн (vorinţi „florinţi"). În sfîrşit, în cuvîntul рона poate fi identificat toponimicul *Rodna*, dacă îi adăugăm pe *d*, nesuprascris de autor la sfîrşitul primei silabe.

★

În lumina constatărilor de mai sus, tragem următoarele concluzii:

1. Atît în suprascrierea s i m p l ă a literelor, cît şi în suprascrierea consoanelor prin c o n t r a c ţ i a silabelor deschise, precum şi în alte metode de prescurtare a cuvintelor, cărturarii noştri, din toate timpurile şi de pe tot cuprinsul ţării, au ţinut seamă de anumite c r i t e r i i, dictate de legile interne ale limbii romîne.

2. Stabilirea criteriilor suprascrierii literelor chirilice şi, o dată cu aceasta, constatarea caracterului lor general, reprezintă un n o u p u n c t d e o r i e n t a r e în studierea limbii textelor noastre vechi, atrăgînd cercetările pe o cale mult mai sigură în i n t e r p r e t a r e a j u s t ă a grafiei chirilice.

3. Prin faptul că suprascrierea simplă a literelor nu antrenează n i c i u n f e l d e m o d i f i c a r e în structura fonetică a cuvîntului, consoanele şi semivocalele suprascrise t r e b u i e c o b o r î t e î n r î n d, pe locul lor firesc, fără să necesite vreo menţiune în această privinţă.

4. La coborîrea în rînd a consoanelor care ţin locul unor silabe deschise, suprascrise prin contracţie, este neapărat necesar să se facă î n t r e g i r e a f i e c ă r e i c o n s o a n e cu v o c a l a c o r e s p u n z ă t o a r e, omisă — din punctul de vedere grafic — în virtutea criteriilor constatate.

5. A transcrie un text fără a proceda în prealabil la o minuţioasă interpretare a grafiei, ignorînd întregirile care se impun la coborîrea în rînd a unora dintre literele suprascrise, cum au procedat unii, sau făcînd întregiri necorespunzătoare, cum au procedat alţii, înseamnă a ne îndepărta de realitatea lingvistică din trecut.

ULTIMA FORMĂ A NUVELEI *CEZARA*

DE

I. CREŢU

În ziarul „Epoca" din Bucureşti, numerele 177 din 29 iunie, 178, 179, 183 şi 184 din 1, 2, 6 şi 7 iulie 1904 s-a retipărit nuvela *Cezara* a lui Eminescu, în ultima formă pe care a căpătat-o printr-o minuţioasă revizuire aplicată de poet textului prim, publicat în foiletoanele „Curierului de Iaşi", numerele 87—91 din 6, 11, 13, 15 şi 18 august 1876. Întrucît materialul revizuit s-a găsit între coperţile volumului care cuprinde traducerea baladei lui Schiller *Der Handschuh* (*Mînuşa*) în mai multe limbi, între care şi romîna, iar traducerea romînească fiind semnată *M. Eminescu* (Schalk-Bibliothek, Heft 5, *Der Handschuh* (in 13 Sprachen), Leipzig 1881), se poate trage concluzia că operaţia de revizuire a nuvelei a avut loc, cu multă probabilitate, după apariţia acelui volum, între coperţile căruia a fost aşezat manuscrisul: foiletoanele din „Curierul de Iaşi" cu modificările poetului.

Volumul a fost găsit printre cărţile lui Maiorescu, uitat şi de poet şi de critic, iar în 1904 unul din intimii criticului s-a însărcinat cu tipărirea nuvelei *Cezara* în noua ei formă. Acesta nota că nuvela avea acum „multe suprimări şi cîteva îndreptări, făcute în două rînduri; la o primă revizuire, Eminescu introduce mici schimbări de redacţie şi suprimă pe ici pe colo cîte un cuvînt, cîte o propoziţie, sau pasagii de puţină întindere (toate aceste modificări sînt făcute cu cerneală); la a doua revedere a nuvelei, Eminescu şterge nu numai cuvinte şi pasagii mici, ci părţi foarte întinse din lucrarea sa. Aceste îndreptări şi suprimări numeroase sînt interesante pentru spiritul critic şi gustul literar al lui Eminescu. Prin ele nuvela cîştigă în sobrietate de stil şi în concentrare de gîndire" (vezi „Cronica literară" în „Epoca" nrul 159 din 11 iunie 1904). Deşi „Cronica literară" menţionată aci este nesemnată, s-a putut afla numele autorului ei în mod indirect din însemnarea bibliografică a lui N. Zaharia de la sfîrşitul volumului său *Mihail Eminescu, Viaţa şi opera lui*, Buc., 1912, unde este dat ca editor al nuvelei *Cezara*, în ziarul „Epoca". *I.A.R.P.* N. Zaharia era bine informat asupra

împrejurărilor în care a apărut *Cezara* în ziarul „Epoca", fiindcă el însuși publica acolo foiletoane în 1904. Că *I.A.R.P.* este autorul cronicei din „Epoca" și deci primul editor al nuvelei *Cezara* în noua ei formă, ne-o confirmă Perpessicius în *M. Eminescu*, Opere II, București, 1943, p. 366, în note privitoare la poezia *Mînușa* de Eminescu.

Trebuie să deplîngem însă lipsa de grijă a editorului pentru documentul original eminescian, căci în loc să-l copieze pentru tipar, l-a trimis la tipografie în original și acolo s-a pierdut. Din această cauză nu ne rămîne, în cazul nuvelei *Cezara*, decît să comparăm cele două tipărituri, din „Curierul de Iași" și din „Epoca", pentru a ne face o idee clară și completă, asupra noului ei aspect în urma modificărilor primite.

În adevăr, prin comparația celor două texte, am căpătat convingerea că revizuirea făcută de poet urmează două direcții: una interesînd conținutul de idei al nuvelei, mersul acțiunii și dialogul, deci compoziția, și alta stilul, deci expresivitatea lingvistică. Metoda folosită în această revizuire este, aproape exclusiv, suprimarea. Se observă ușor două genuri de suprimări: suprimări masive de pagini întregi și suprimări parțiale de fraze, propoziții și cuvinte în text.

Mai sînt de observat și altfel de modificări: cuvinte adăugate în locul celor suprimate și cuvinte schimbate prin echivalentele lor, precum și îndreptarea unei grave erori strecurate în expresia grecească de la finele scrisorii lui Euthanasius, din cap. III al nuvelei.

Transpunînd în cifre constatările noastre, vom spune că dintr-un număr de circa 12 000 cuvinte cîte cuprinde textul din „Curierul de Iași", aproximativ 2 250 sînt suprimate în textul din „Epoca", iar cuvintele adăugate sînt abia în număr de 25. Cuvintele schimbate cu echivalentele lor sînt iarăși puțin numeroase, abia 31.

De la început se poate afirma că Eminescu, prin suprimările efectuate, a urmărit să descarce narațiunea sa de prea numeroasele pasaje descriptive și să despodobească stilul de încărcătura sa ornantă. Faptul se încadrează în noua artă a compunerii, observată cu deosebire în epoca maturității poetului, cînd Eminescu își dirija arta către o mai pronunțată simplitate a scrisului. Se știe că la maturitate, Eminescu folosea o limbă eliberată de balastul epitetelor ornante, o limbă care tindea să realizeze un aspect simplu, clasic, nu încărcat de epitete și de tot felul de determinări după maniera stilului romantic.

Pe această linie a reducerii numărului epitetelor și determinărilor de tot felul, observăm că prin revizuirea nuvelei sale poetul a înlăturat circa 200 de adjective. Este interesant de menționat că din numărul cuvintelor noi introduse, numai două sînt adjective.

Dar pentru ca observațiile noastre, privitoare la noul aspect al nuvelei Cezara, să capete o bază concretă, vom împărți modificările poetului în următoarele categorii:

1. pasaje descriptive suprimate integral;
2. reflecții ori considerații subiective ale autorului înlăturate;
3. fraze și propoziții ori numai părți de propoziție abandonate;
4. adjective și alte determinative suprimate;
5. alte categorii de cuvinte înlăturate;

6. unele cuvinte schimbate cu echivalentele lor;
7. forma schimbată a unor cuvinte;
8. îndreptarea unei erori.

Citatele vor fi scoase din volumul *M. Eminescu, Proza literară*, ediție îngrijită de Ion Scurtu, București, editura Minerva, 1908. Textul acestei ediții, avînd unele abateri de la cel al primei tipărituri, l-am îndreptat după „Curierul de Iași".

1. Pasaje descriptive suprimate integral

Romanticii foloseau descrierea pentru descriere, ca unul din mijloacele lor cele mai frecvente în arta compunerii, iar Eminescu nu le-a evitat în *Cezara*, care, prin chiar subiectul său, îl ducea la înfățișarea unor lucruri exotice. Iată, spre exemplu, chiar începutul nuvelei:

„Era-ntr-o dimineață de vară. Marea-și întindea nesfîrșita-i albăstrime, soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stîncile negre de rouă abureau și se făceau sure, numai p-ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.

Din niște colți de stînci despre apus se ridica o monastire veche înconjurată cu muri, asemenea unei cetățui și de după muri vedeai pe ici pe colea cîte-un vîrf verde de plop ori de castan. Acoperemintele țuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii, cari se soreau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite și mîncate de mult îmblet, toate astea laolaltă te făceau a crede, că este mai mult o ruină oprită curiozității, decît locuință.

În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, satucene cu căsuțe albe presărate prin dungile văilor, în stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi, cari se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei marea, a cărei suprafață era ruptă pe ici pe colea de cîte-un colț de stîncă, ce ieșea de sub apă.

De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoae de cîrtițe..."

Urmează apoi prezentarea unui călugăr bătrîn, descris în amănunt, care intră în curtea mînăstirii, prezentată și ea printr-o altă descriere bogată.

Această descriere de două pagini este suprimată în întregime și începutul nuvelei rămîne marcat de următoarea frază, revizuită și ea:

„În zidul [lung și nalt al] monăstirei privit din grădină se văd ferești cu gratii negre, ca [ferestrele] de chilii părăsite, numai una e toată-ntrețesută cu iederă și în dosul acelei mreje de frunze [întunecoase] se văd, în oale, roze [albe] ce par a căuta soarele cu capetele lor".

Am închis în paranteze cuvintele suprimate de poet, între care numărăm nu mai puțin de patru adjective, ceea ce denotă spiritul în care autorul avea să simplifice vocabularul folosit în nuvelă. Suprimarea cuvîntului

ferestrele, care repetă pe *ferești* de mai înainte, indică de asemenea grija ce pune poetul de a înlătura încărcătura inutilă.

Pasaje întregi din vechiul text sînt suprimate de asemenea la p. 109 —110, 119—120.

2. Reflecții ori considerații subiective înlăturate

Ieșirea din mînăstire a celor doi călugări îi provoacă autorului cîteva reflecții la care a renunțat cu ocazia revizuirii:

„S-ar înșela cineva crezînd, că toate ușurințele călugărilor aveau vr-o însămnătate. Așa numitele lor blăstemății erau niște copilării, cu toată libertarea vorbelor cu care le-mbrăcau. Un păhar de vin, un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări. Tot farmecul consista în misterul, cu care îmbrăcau fățarnic micile lor pasuri lumești.

Ieronim își aruncă rasa pe el, tăie o față sinistră, mucalitul bătrîn tăie una smintită de tot, spre a face efect asupra spărietului portar și amîndoi ieșiră repede din mănăstire, spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraș" (p. 99).

Tot astfel a suprimat din scrisoarea lui Euthanasius către Ieronim următoarele rînduri, care încheiau pasajul ce înfățișează idila dintre Orion și Aurora: „*Un* lucru-mi pare ciudat. După orele care în amor se numesc păstorești rămîne în om o profundă descuragiare și tristeță, ba susțin chiar, că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decît ori și cînd. Găsesc pe de altă parte că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată, și că biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeță după plăcere. Dar eu nu-l pricep" (p. 105—106).

Sentințe ca cele următoare sînt și ele suprimate: „Cinis et umbra sumus" (p. 106); „Nu esplicările ce se dau faptelor ci faptele însile sînt adevărul" (p. 107).

Este de asemenea interesant de constatat că încheierea exclamativă și plină de amărăciune: „Lume, lume!" (p. 109) este și ea suprimată.

Ca o încărcătură inutilă este înlăturată și fraza: „Să vorbim încet... cel puțin lectorii mei închipuiască-și, că li vorbesc la ureche... ia să vedem" (p. 111).

3. Fraze și propoziții ori numai părți de propoziție abandonate

Procesul de mai mare concentrare a gîndirii prin suprimarea unor raționamente și judecăți găsite inutile se face observat mai cu seamă din suprimarea frazelor, propozițiilor și expresiilor pe care noi le-am închis în paranteze.

„Noi Ieronim, ne-om duce în oraș... știu într-un loc vin bun, știi colea, [phiu!] om juca cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi [cît ziua de azi] și ne-om uita pe ferești la duduci!" (p. 99).

„Intră un bătrîn, [c-o bluză de catifea, cu fața naltă și senină, c-o barbă sură], s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze" (p. 100).

„Pictorul ieși [zîmbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mutrele ce le tăia Cezara... contrazicătoare, turburi, desperate...]" (p. 101).

„Ah ! cine o spune, [cine-o poate spune] și care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată esprima acea nemărginire de simțiri, cari se grămădesc nu în amor însuși, ci în setea de amor. Ea visează-n fereastră... să viseze numai... [n-ar fi un păcat analiza simțirilor ei?]" (p. 102).

„El se uită furiș la formele perfecte ale zeiței ce-l fericește [căci îi e rușine să se uite de-a dreptul]" (p. 105).

„Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldați gloria, pentru principi strălucirea, pentru învățați renumele, pentru proști cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme, care aicea se vaeră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor.

[Acest din urmă o face pentr-un păhar de vin ce-l are in petto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți în esență aceeași, un moment de beție]" (p. 108).

În pasajul în care Ieronim ne este înfățișat ca model în fața pictorului, Cezara, care privea modelul viu, ne este prezentată ca stăpînită de o puternică emoție. La revizuirea nuvelei, Eminescu găsește inutilă descrierea acestei stări și o suprimă astfel:

„... Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust, ce părea lucrat în marmură... [Acum era să-i plesnească colanul... ea-l descheie din sponci și] răsuflînd din ce în ce mai liniștit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui mușchi și forme respira mîndria și nobleța... Mînele ei îi căzură-n jos, căci era obosită [de emoțiune], dar nu sătulă de-a privi.

[Tremura cu toate astea ca varga și i-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă n-ar fi ținut gura strîns încleștată]" (p. 111).

„Ea? era tristă. [Ar fi plîns... ar fi plîns de ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el]" (p. 117).

Tot astfel reduce cuvinte și propoziții încărcate de o afectivitate exagerată.

„Și cu toate acestea centrul acestui tablou ești tu ! [tu ! tu !] Nu s-aude nimic... decît departe-n vro grădină privighitoarea [și s-aude vuind încet o roată pe apă]. Și tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi. [Trandafirii înfloresc pe fața ta]... Tu regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? [dulce ca filomela?] tînără ca luna plină? [copilăroasă ca un canariu], iubită ca o dumnezeire?..." (p. 124).

Dialogul este simplificat, redus la strictul necesar prin suprimări nimerite.

„— Știi să mînuești sabia?
— Da ! zise el.

— Să-ți aduc o sabie — nu-i așa?
— Da...
[— Și mi-i da o sărutare pentru ea?
— Da].
. . . . . .
— Acum mergi, mergi! Te rog.
— De ce mă rogi?
— Pentru că te-aș ucide de-ai mai rămînè.
[— Cum?
— Știu eu cum, zise ea vicleană ca un copil]" (p. 125).

Din foarte numeroasele reduceri de pasaje din interiorul frazei mai dăm un exemplu, în care suprimările sînt compensate doar de menținerea lui „și" înaintea cuvîntului „adormi".

„El îmbrățoșă pe bătrînul amic, desprinse barca de țărm, se sui și pluti în josul rîului, pînă ce ajungînd pe luciul [înalt al] mării, el aruncă cîrmă și lopeți în apă, se culcă în barcă, [sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție,] și [astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor] adormi adînc" (p. 128).

4. Adjective și alte determinări similare suprimate

Vom da aci numai adjective și alte determinări similare suprimate în mod izolat, nu și pe cele cuprinse în pasaje întregi înlăturate. Pentru indicarea lor vom folosi tot paranteza.

„starețul [tău], față [cătrănită] (p. 98); mînile [unite], față [de-o adîncă și], demon [... serios] (p. 100); păturei [afînate], azur [...limpede] (p. 103); argintul [lor... transparent și viu] (p. 104); tînăr... [timid] (p. 105); [mizerabil] advocat (p. 108); frunții [boltite], stele [albastre], mătasă [albastră] (p. 110); stetea... [drept, nemișcat, mîndru], ca un [antic] Apoll (p. 111); zîmbire... [sceptică], geniu [infernal], duioșie [dulce] (p. 112); copil [supus] (p. 113); suspine [ordinare], plăcerea [dobitocească] (p. 114); sărutări [grețoase] (p. 115); trăia [izolat], murmură [uimit], se uită [lung], fața [rușinoasă și roșie], s-aruncă... [tremurînd și aproape plîngînd] (p. 116); ești [singuratic] (p. 117); zise el [încet și înduioșat] (p. 118); zise [lin] (p. 119); [șireata] copilă, măr [galben] (p. 121); [mîndru] tablou, ești [dulce] (p. 123); cuvinte [dulci], convingerea [teoretică], pavagiul [dur al] stradei, casă [apropiată] (p. 126); luciul [înalt al] mării, apă [vie] (p. 128); stînci uriești [și cenușii], șiruri [lungi] unei prisăci [mari], fluturii [curioși], miros [voluptos] (p. 129); izvorul [etern al] vieții, apa răsuflată [și bîhnită] (p. 130); se culca [gol] (p. 131); ieși [nemulțumit], ea-l crezu... [mort], [dulcea] moliciune, frumusețea ... [suavă], transparența [generală] (p. 132); surîsul [său] devine iar [nervos și] sălbătec (p. 133); sufletul [ei virgin] (p. 134); umbra [mirositoare a], arborilor [nalți] (p. 135).

Dacă la aceste epitete ornante suprimate, vom adăuga numărul mare al celor înlăturate cu ocazia reducerii de propoziții, fraze sau de pasaje mai mari și chiar de pagini întregi, vom putea avea imaginea precisă

a podoabelor pe care poetul le-a scuturat din stilul său strălucitor, ca un artist care a ajuns la o mai pronunțată prețuire a simplității și sobrietății în exprimarea artistică, după regulile clasice.

5. Alte categorii de cuvinte suprimate

În acest capitol ne vom referi mai cu seamă la acele cuvinte și expresii prin care personajele din nuvelă dau expresie stărilor efective, obișnuite în scrierile romantice și în stilul familiar, pe care poetul le-a înlăturat la revizuirea povestirii sale.

„Noi, Jeronim, ne-om duce în oraș... știu într-un loc vin bun, știi colea, [phiu !]" (p. 99).

„[Eei !] asta-i prea tare" (p. 101).

„— [Ei], ai de gînd să zici ba?" (p. 116).

„... Dacă... [ei bine], dacă nu m-ai iubi tu pe mine" (p. 118).

„... și zice c-o iubesc. [Ba pe dracul]. Altfel... e chiar frumoasă... [să spun dreptul] (p. 121).

„Gurița cîte o dată parcă-i o cireașă... și ochii... [ah ochii !] (p. 121).

„— Dulcele meu sloi de ghiață ! — tu, marmură, [tu piatră] tu !...

— Nu, nu ! [îngerul meu...]... gîndește la Cezara [ta... mărgăritarule]" (p. 125).

„... Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire... [pasărea mea !]" (p. 127).

„Adio... [drăguțul meu !]" (p. 128).

„Ea slăbise de grijă... [sărmana copilă...]" (p. 132).

Unele cuvinte sînt suprimate fiindcă la o mai de aproape cercetare spun mai mult decît sensul urmărit de autor:

„În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, [murmură], răstoarnă pietricele toată ziua și toată noaptea" (p. 104).

„Dac-ai avè pentr-un moment ochii mei, ce altfel ți s-ar arăta această lume, în care tu cauți și speri a găsi ce nu-i în ea — [fericirea]" ((p. 114).

„... Alt(ul) [bărbat] s-ar simți măgulit, el... nici măgulit nu-i..." (p. 117). „Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut [orice bărbat] în locu-i" (p. 117).

Cuvîntul „bărbat", fiind suprimat în ambele locuri, a fost înlocuit cu „Altul".

6. Cuvinte înlocuite cu echivalentele lor

Sînt interesante de asemenea cuvintele și expresiile cu care nu mai e mulțumit poetul și pe care le înlocuiește la revizuire cu echivalentele lor. Astfel cuvîntul „mutre" l-a înlocuit cu „fețe" în fraza următoare:

„Ea începu să rîdă, căci văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè [mutre] evlavioase, pentru a impune trecătorilor" (p. 100).

Foarte potrivită pentru nuanța satirică a întregului pasaj este înlocuirea cuvîntului „mirosind" cu „adulmecînd" în fraza :

„Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de ulița satului unde paradează Donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuțe cu monoclu [mirosind] femelele" (p. 107).

Cuvîntul „băiet" din expresia „băiet cuminte" a fost înlocuit cu „tînăr" : „Nu te călugări copilul meu... nu te preface în rasă şi comanac din ceea ce eşti, un [băiet] cuminte" (p. 109).

În fraza următoare a fost înlocuit cuvîntul „ora" cu „ceas" :

„Aş vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie, căci sînt bătrîn, şi poate curînd să-mi bată [ora] mîntuirei" (p. 109).

Expresia „cu ochii plini de lacrimi şi dorință", a fost înlocuită prin „cu ochii pe jumătate închişi" :

„Ea şopti ceva neînțeles, cu ochii [plini de lacrimi şi dorință]" (p. 113).

Tot atît de interesantă e schimbarea verbelor „vei locui tu", „să sărut", „va dormi" prin „vei dormi", „să am" şi „se va odihni" în fraza următoare, în care cuvintele înlocuite le-am închis în paranteze.

„De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei... cînd te iubesc, cînd aş primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei, în care [vei locui tu], să suferi ca [să sărut] perina pe care [va dormi] capul tău" (p. 113).

Poetul a găsit mai nimerit să folosească verbul „m-ar ferici" decît „m-ar face fericit" pentru a evita o repetiție supărătoare în fraza următoare :

„Că eşti frumoasă, cred ; că mă iubeşti, îți mulțămesc ; că-mi oferi tot ceea ce *tu* crezi că [m-ar face fericit], mă face să fiu în stare, de-a-mi jărtfi viața pentru tine" [p. 114].

Dacă ar stabili cineva frecvența cuvîntului „vecinic" în limbajul lui Eminescu, ar constata folosirea lui de zeci şi zeci de ori, față de întrebuințarea mult mai restrînsă a lui „etern", cu acelaşi înțeles. Aşa se explică înlocuirea lui „etern" prin „vecinic" în fraza :

„Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apoll... fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă ! ş-atunci ochii mei s-or uita [etern] la tine" (p. 116).

Verbul „iuți" a fost înlocuit prin „grăbi" în fraza : „Ea-l văzu dar nu-şi [iuți] pasul" (p. 123). Tot astfel locuțiunea „în grabă" a fost înlocuită prin „curînd" în fraza :

„— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai [în grabă] din oraş" (p. 126).

De un deosebit efect este înlocuirea verbului „dedese" cu „rînduise" în fraza : „Chilia, ce i se [dedese], era cu fereasta-n spre grădină şi mare..." (p. 132).

7. Schimbarea formei unor cuvinte

La revizuire, poetul a preferat forma „să mă chinui" în loc de „să mă chinuieşti" în fraza :

„Vei avè destul timp [să mă chinuieşti], cînd îți voi fi femeie" (p. 100).

Forma „organizațiunile" a fost schimbată cu „organizațiile" :

„Dar, vei răspunde — părinte duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești, judeci așa dară [organizațiunile] de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești și încifrezi lumea noastră în lumea lor" (p. 106).

Tot astfel forma „religiuni" a fost înlocuită prin „religii".

„De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe temeiul naturei se lipesc [religiuni] subiective..." (p. 106).

Diminutivul „mînuță" a fost înlocuit cu „mînă", în fraza :

„Cezara era să răcnească... dar își astupă gura c-o [mînuță] și cu alta ochii" (p. 111).

Tot astfel „pieptarașul" a fost înclouit cu „pieptarul îngust" :

„Sînii îi crescuse într-atîta de bătăile inimei, încît sărise un bumb de la [pieptarașul] cam îngust de catifea neagră" (p. 111).

Forma „degețel" a fost înlocuită cu „deget" în fraza :

„Apoi își puse iute mîna la ochi iar, pănă ce i se răcori sufletul... apoi ridică un [degețel]... cel mic deasupra ochilor și se uită printre degete..." (p. 111).

8. Îndreptarea unei erori

În capitolul III, Euthanasius își încheie scrisoarea către Jeronim cu următoarele cuvinte : „Îți sărut fruntea φίλε κεαλέ", ultimul cuvînt, la revizuire, căpătînd forma corectă κεφαλέ, ceea ce dă adevăratul sens expresiei grecești : „cap iubit" ori „sufletul meu" ! În vechea formă a nuvelei editorii traduceau expresia aceasta cu : „iubite și celelalte", ceea ce e departe de ideea pe care a vrut autorul s-o redea.

Menționăm aci că expresia latinească *cinis et umbra sumus* era folosită de două ori în prima formă : o dată la p. 106 și altă dată la p. 120, la revizuire a fost însă suprimată în ambele locuri, probabil fiindcă a considerat-o ca prea comună și uzată.

*

Ne oprim aci cu prezentarea numai a cîtorva aspecte ale revizuirii pe care a făcut-o Eminescu în textul nuvelei sale *Cezara*. Nu încape îndoială că impresia justă și integrală a acestei revizuiri se poate căpăta mai bine prin lectura directă a noului text, degajat de tot balastul căzut prin operația de corectare pe care a aplicat-o poetul povestirii sale. Iar eventuala retipărire a nuvelei *Cezara* în foiletonul „Timpului", sub supravegherea directă a autorului, ne-ar fi transmis-o în forma cea mai îngrijită, așa cum s-a întîmplat cu *Scrisoarea a treia*, care, deși reprodusă din „Convorbiri literare" a căpătat în „Timpul" ultimele retușări necesare, chiar în zaț.

Dar împrejurările au împiedicat pe poet să-și ducă pînă la sfîrșit revizuirea nuvelei sale, căci punînd în mîinile lui Maiorescu materialul revizuit, probabil cu intenția de a cunoaște și părerea criticului asupra for-

mei ultime a nuvelei *Cezara*, acesta nu i-a mai restituit-o, din cauze pe care nu le cunoaştem. Chiar şi cu ocazia descoperirii tardive printre cărţile sale, în 1904, a volumului înăuntrul căruia se afla materialul pus de Eminescu, criticul încă a călcat o elementară datorie de a preda şi acest material Academiei, aşa precum în 1902 predase, sub forma unei donaţii, manuscrisele rămase de la marele poet, mulţumindu-se să-l încredinţeze unui intim al său spre a fi publicat postum, aşa cum am arătat la începutul acestui articol.

Publicarea în mai multe numere ale unui cotidian politic a împiedicat, credem pătrunderea în ediţii a nuvelei în noua ei formă şi a făcut să rămînă fără răsunet încercarea poetului de a ridica una din operele sale la o treaptă artistică superioară.

LINGVISTICA ROMÎNEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A ANULUI 1961

Ca în toate dările de seamă din ultimii ani începem prin a remarca faptul că în acest interval activitatea lingviștilor noștri a fost bogată și variată. Reamintim cititorilor cîteva evenimente mai importante.

Cu prilejul intrării revistei noastre în al zecelea an de apariție, comitetul de redacție a analizat contribuția „Limbii romîne" la dezvoltarea lingvisticii românești și a examinat opiniile exprimate de recenzenți (sau de cititori cu ocazia consfătuirilor anuale), reținînd elementele cele mai de seamă pentru continua îmbunătățire a tematicii și conținutului publicației noastre[1].

S-a subliniat între altele ca un element pozitiv faptul că „Limba romînă" a reunit în coloanele sale, alături de studiile și articolele lingviștilor celor mai de seamă ca acad. Iorgu Iordan, Al. Graur, Al. Rosetti, Emil Petrovici, prof. Dimitrie Macrea, Boris Cazacu, I. Coteanu, G. Istrate ș.a., studiile și articolele unui însemnat număr de tineri cercetători.

În coloanele revistei noastre s-au dus cîteva dintre cele mai importante discuții științifice din acești zece ani ca, de ex., despre structura dialectală a limbii romîne, la care au participat acad. Emil Petrovici, acad. Al. Graur, prof. Dimitrie Macrea, I. Coteanu ș.a. și au fost publicate studii din domenii puțin studiate în trecut: limba literară și istoria lingvisticii românești.

Seria de articole monografice despre cele mai de seamă figuri de lingviști și filologi români din trecut a prof. D. Macrea (republicate cu unele modificări în cartea sa *Lingviști și filologi români*, Ed. științifică, București, 1960) împreună cu articolele de istorie a lexicografiei publicate de M. Seche și cu alte articole, semnate de I. I. Rusu, N. A. Ursu, D. Gafițeanu etc. reprezintă de fapt un material util pentru o istorie a lingvisticii românești.

Comitetul de redacție a considerat de asemenea ca o realizare faptul că, înlăturînd din tematica sa articolele de metodică și pe cele care tratau „limba" unor scriitori, revista a dat atenție în special în ultimii 2—3 ani studiilor și articolelor de lingvistică generală și articolelor de explicare a metodelor mai noi de analiză structurală și tipologică a limbii.

În semestrul de care ne ocupăm, fonetica, dialectologia și limba literară au fost sectoarele cel mai bine reprezentate.

Semnalăm mai întîi apariția cărții lui Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba romînă*[2], care reprezintă disertația pentru obținerea titlului de candidat în științe filologice

---

[1] Vezi articolul *„Limba romînă" în al zecelea an de apariție*, de Gh. Bolocan, în *LR* 2, 1961, p. 173.

[2] Ed. Acad. R.P.R., București, 1961, 166 p.

susținută în fața Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București în iunie 1959.

După cercetările asupra diftongilor românești efectuate de un colectiv sub conducerea acad. Al. Rosetti, aceasta e prima lucrare de fonetică experimentală mai importantă. Toate datele obținute din experimente sînt analizate și explicate atît din punct de vedere fonetic cît și din punct de vedere fonologic, iar, unde a fost cazul, s-a recurs și la geografia lingvistică pentru a stabili răspîndirea fenomenelor descrise.

Obiectul cercetării este sonoritatea în limba română, privită atît ca proprietate a sunetelor, cît și ca trăsătură distinctivă care face parte din conținutul fonologic al unor foneme consonantice. Deși aceste două aspecte nu sînt studiate independent unul de altul, problemelor de fonologie autorul le consacră un capitol special (corelația de sonoritate în limba română, p. 86—126), după ce în cele două capitole precedente (vocalele, p. 8—40 și consoanele, p. 41—85) au fost studiate mai ales fapte de ordin fonetic în legătură cu sonoritatea.

Cartea mai cuprinde două capitole: Introducere (p. 1—7) și Concluzii (p. 127—131) și rezumate în limbile rusă și franceză.

În cercetările sale, Andrei Avram a folosit mai ales înregistrările pe bandă magnetică și pe film; au fost făcute însă și cîteva înregistrări la chimograf și la spectrograf. Pe lîngă numeroase date și idei noi, lucrarea conține și unele completări și verificări la datele obținute de cercetătorii anteriori cu alte mijloace.

În domeniul vocalismului, autorul acordă atenție mai mare asurzirii vocalelor finale și stabilește, cu ajutorul statisticii, diverși factori fonetici și rolul lor în asurzirea vocalelor, importanța fonologică a vocalei finale, frecvența cuvîntului și aria de răspîndire a fenomenului de asurzire (Muntenia și Moldova).

Trecînd la studiul consonantismului, Andrei Avram ajunge la concluzia că asurzirea consoanelor fonologic sonore este parțială; (b), (d), (g) etc. nu se confundă, în poziție finală cu (p), (t), (k) etc.

Consoanele membre ale corelației de sonoritate pot fi precedate sau urmate numai de consoane din aceeași serie (surdele de surde, sonorele de sonore) sau de consoane „indiferente" față de sonoritate (sonantele și consoana (h)).

Studiind sonoritatea consoanelor, autorul demonstrează că opoziția dintre *p* și *b* de ex. este o opoziție de sonoritate, iar tensiunea nu este decît un factor concomitent al sonorității.

În încheierea studiului său, autorul schițează un tablou al asemănărilor și deosebirilor dintre limba română, pe de o parte, și alte limbi (învecinate sau nu) pe de altă parte, din punctul de vedere al rolului fonologic al sonorității și stabilește că limba română face parte, împreună cu maghiara și cu limbile slave, din aria fonologică est-europeană a corelației de sonoritate.

Cartea lui I. Coteanu *Elemente de dialectologie a limbii române* este concepută ca un manual pentru studenții facultăților de filologie și are o structură adecvată, conținînd capitolele:

I Obiectul dialectologiei.

II Cum se studiază aspectele teritoriale ale limbii.

III Unitățile lingvistice teritoriale: limbă, dialect, grai.

IV Structura dialectală a limbii române.

V Aromîna, meglenoromîna și istroromîna.

Alături de aceste capitole mari, cartea mai cuprinde o parte: *Anexe*: I Principalele fenomene fonetice care apar în cursul evoluției aspectelor teritoriale ale limbii.

II Textele dialectale grupate după principalele provincii — unități dialectale.

În plus, cartea mai are indice de autori, de materii, de cuvinte și de localități și 14 hărți.

Expunerea este astfel organizată încît cititorul să fie introdus în problemele dialectologiei în ordinea în care se face cercetarea lor.

În stabilirea structurii unui dialect, autorul nu se oprește numai la particularitățile strict specifice dialectului dat, ci apelează la multe fapte din limba comună care, prin frecvența lor diferită de la un dialect la altul, devin elemente structurale de mare importanță în individualizarea fiecărui dialect.

Un alt element pozitiv al cărții este faptul că, în ciuda concepției tradiționale despre manuale, după care acestea ar trebui să cuprindă numai idei unanim acceptate, *Elemente de dialectologie* este în cea mai mare măsură expunere a concepțiilor originale, parte din ele expuse în studii și articole publicate anterior.

Se acordă însă atenția cuvenită și opiniilor adverse, expunîndu-se obiectiv părțile lor bune și cele slabe. Sînt folosite atît cercetările mai vechi cît și cele mai recente.

Pe lîngă că dă o bibliografie amănunțită (p. 9—17) autorul face tot timpul referiri la lucrările vechi sau recente care au abordat o problemă expusă în lucrarea sa.

Pentru cei nefamiliarizați cu dialectologia este deosebit de util capitolul care redă cu explicații clare diversele sisteme de notare fonetică.

Fiind prima noastră lucrare de sinteză în această direcție, *Elemente de dialectologie* va reține atenția specialiștilor.

Lucrarea lui Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*[1], răspunde necesității, din ce în ce mai actuale, de a se trece la completarea *ALR* și a altor lucrări de geografie lingvistică prin studii monografice.

Cartea reprezintă, într-o formă revăzută, disertația pentru obținerea titlului de candidat în științe filologice, susținută în iunie 1957 la Institutul de lingvistică din București. Lucrarea face o descriere amănunțită a graiului vorbit în Valea Crișului Negru, oprindu-se pe rînd la toate compartimentele: sistemul fonetic și fonologic, lexicul și formarea cuvintelor, morfologia și sintaxa. Lucrarea mai cuprinde o parte de texte, glosar, indice și bibliografie.

Tot în acest timp a apărut volumul al treilea din seria *Fonetică și dialectologie* [2] cu următorul sumar:

Andrei Avram, *Neutralizarea și alternanțele fonologice* (p. 7). S. Marcus și Em. Vasiliu, *Matematică și fonologie. Teoria grafelor și consonantismul limbii române* (p. 15). E. Petrovici, *Forme absolute și conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică* (p. 57). Al. Rosetti, *Chestiuni de metodă*[3] (p. 63). Vladimir Drimba, *Dialectul tat din Dobrogea* (p. 67). Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare, circumstanțiale în graiurile dacoromîne* (p. 151). Alexandra Roceric, *Elemente germane în limba română* (pe baza *ALR*) (p. 177). Valeriu Rusu, *Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței* (p. 191). Marius Sala, *Asupra metaforei reciproce* (p. 203). Andrei Avram, *Bibliografia fonologică românească* (p. 211). M.S., *Atlasul lingvistic mediteranean* (p. 233). V.R., *Din activitatea secției de fonetică și dialectologie* (p. 234). *Indice* (p. 237).

În acest semestru limba literară s-a îmbogățit cu lucrări tot atît de importante.

Pentru prima oară în istoria culturii noastre a apărut un tratat de istorie a limbii literare, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Ed. științifică, București, 1961 (558 p), de Al. Rosetti-Boris Cazacu, deși este concepută ca un manual pentru studenți, constituie totodată un eveniment științific. Cartea conține discuții și propuneri de soluții la cele mai importante probleme ale acestei discipline care mai este încă în faza de clarificare a obiectului și a metodelor de studiu. În numărul de față publicăm o prezentare amănunțită a acestui prim volum [4].

---

[1] Editura Academiei R.P.R., București, 1961, 309 p.

[2] Vezi recenzia lui V. Șuteu, în „Limba română", 4/1961.

[3] În articolul său autorul corijează cîteva erori metodologice din cartea lui I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*.

[4] Vezi Al. Andriescu, p. 503.

Cam în același timp cu *Istoria limbii române literare* a apărut și lucrarea lui I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale* [1]. Iată care sînt principalele probleme pe care le dezbate autorul: Calitatea de categorie istorică a limbii literare; A avut limba română dialecte literare?; Baza limbii române literare, Modernizarea românei literare — apariția stilurilor moderne; Stilul artistic și varietățile lui.

Se știe că, pînă acum cîțiva ani, nu exista o definiție precisă a limbii literare și, de aceea, nici disciplina care își propunea să o studieze nu era pusă pe cele mai bune temeiuri științifice. Este meritul lingviștilor sovietice și în primul rînd al acad. N.B. Tomașevski de a fi dat o definiție riguroasă a limbii literare. În dezbaterile care au avut loc în țara noastră după discuția lingviștilor sovietici și în directă legătură cu aceasta, toți cercetătorii români s-au declarat de acord cu ideea că „limba literară reprezintă aspectul cel mai îngrijit al limbii comune" [2]. Dar, deși au acceptat această definiție, mulți cercetători continuă să limiteze domeniul limbii literare la limba literaturii artistice. Alții, deși recunosc că această limitare nu este întemeiată pentru cercetarea actuală, cînd este vorba de istoria limbii literare, nu cred că e firesc nici să se mai discute că limba literară apare după primele tipărituri biblice și istorice. În lucrarea aceasta însă, I. Coteanu pune pentru prima dată în modul cel mai clar și categoric problema acceptării tuturor consecințelor care decurg din recunoașterea noii definiții a limbii literare, în următorii termeni: „Limbajului conversației, considerat ca un aspect mai puțin îngrijit, i se opune limbajul prelucrat, elaborat într-o măsură mai mică sau mai mare, după situații. Opoziția aceasta este fundamentală, fiindcă se menține în tot cursul existenței limbii. La ea se adaugă ulterior altele: opoziția dintre vorbirea regională, locală, dialectală și cea neregională, precum și aceea dintre forma scrisă și cea nescrisă, orală. Dar atît prima cît și a doua, sînt secundare, derivînd din opoziția fundamentală îngrijit-neîngrijit sau, altfel zicînd, din opoziția obișnuit-solemn" (p. 88).

Prin acest fel de a pune problema, devine de la sine înțeles că apariția scrierii nu reprezintă prin ea însăși trecerea de la neliterar la literar, ci este numai concretizarea vorbirii îngrijite prin semne grafice. Că scrierea devine în cele din urmă cel mai de seamă factor de întărire și stabilitate a limbii literare, este însă altceva.

Consecința admiterii opoziției fundamentale de mai sus este, necesitatea considerării limbii literare ca o c a t e g o r i e i s t o r i c ă, care a apărut o dată cu opoziția „obișnuit-solemn" și s-a dezvoltat în strînsă dependență de dezvoltarea societății și a culturii. „În calitate de categorie istorică, limba literară are deci cel puțin trei faze principale de evoluție: una, ca aspect oral în creațiile folclorice, a doua ca aspect arhaic de limbă literară scrisă și vorbită și a treia ca aspect modern, actual, de limbă scrisă și vorbită".

În funcție de principiile rezumate pînă aici, autorul distinge următoarele cinci etape în evoluția limbii române literare: *a*) etapa anterioară tipăriturilor, cînd limba română literară se află numai în creațiile folclorice; *b*) etapa apariției scrierii în românește: secolul al XVI-lea, cînd apar în formă rudimentară stilurile limbii literare culte în scrierile religioase, stilul administrativ în documente, scrisori, acte etc.; *c*) secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cînd apar principalele noastre monumente de limbă; *d*) secolul al XIX-lea — etapa modernizării limbii literare, a consolidării tuturor stilurilor limbii literare moderne, și, în sfîrșit *e*) etapa actuală.

I. Coteanu consideră că, deși a existat un început de diversificare, nu putem spune totuși că limba română literară a avut dialecte. Tendința de diversificare a limbii literare a fost oprită de noile schimbări sociale și culturale care au adus cu ele conștiința unității naționale și, implicit, conștiința necesității unității lingvistice.

[1] Ed. științifică, București, 1961, 95 p.

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Despre limba literară*, *SCL* (1954), p. 337—347, unde se discută pe larg problemele definirii limbii literare.

După ce analizează diversele păreri cu privire la baza limbii noastre literare, autorul ajunge la concluzia aproape unanim admisă, că dialectul muntean a servit ca punct de plecare pentru dezvoltarea romînei literare moderne. Nu trebuie să se neglijeze însă nici contribuţia celorlalte dialecte.

Capitolul *Modernizarea romînei literare — apariţia stilurilor moderne* conţine multe contribuţii originale la delimitarea stilurilor limbii romîne. I. Coteanu militează pentru studierea limbii literare în unităţile ei funcţionale : stilurile, considerînd că acest mod de abordare este singurul just şi este impus direct de premisele teoretice expuse mai înainte.

După delimitarea noţiunii de stil, autorul trece la delimitarea şi descrierea, pe scurt, a stilurilor limbii romîne. Această parte a lucrării este cunoscută cititorilor revistei noastre, întrucît a fost publicată cu puţine modificări în numărul 2/1961 [1]. De aceea ne oprim numai la enumerarea stilurilor : 1) stilul literaturii artistice, 2) stilul ştiinţific, 3) stilul administrativ.

Din această enumerare reiese că I. Coteanu nu este de acord cu ideea că există un stil publicistic [2].

După cum se vede uşor şi din această sumară expunere, lucrarea lui I. Coteanu abordează cele mai importante probleme ale limbii romîne literare şi propune multe soluţii teoretice noi.

În sfîrşit, semnalăm apariţia volumului al treilea din seria *Studii de gramatică* (redactori responsabili acad. Al. Graur şi Jacques Byck) cu următorul cuprins : Al. Graur, *Din istoricul tipului stea/stele* (p. 5) ; Laura Vasiliu, *Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii romîne* (p. 11) ; Fulvia Ciobanu, *Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele* (p. 43) ; Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenţei dintre elementele prepoziţionale şi cele conjuncţionale, cu referire specială la locuţiuni* (p. 67) ; Laura Vasiliu, *Părţile de propoziţie multiple* (p. 79) ; Finuţa Asan, *Reluarea complementului în limba romînă* (p. 93) ; I. Rizescu, *Propoziţii subordonate paratactice* (p. 107) ; Elena Carabulea, *Atributivele determinative şi explicative* (p. 139) ; Rodica Ocheşeanu, *Observaţii asupra propoziţiei interogative indirecte* (p. 151) ; Magdalena Popescu-Marin, *Observaţii asupra topicii atributului adjectival în limba romînă* (p. 161) ; Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la propoziţia interogativă şi intonaţia ei în limba romînă* (p. 179). Volumul mai cuprinde un capitol de bibliografie şi indice.

MIRCEA MITRAN

[1] Vezi I. Coteanu, *Stilurile moderne ale limbii romîne literare*, în „Limba romînă" 2/1960, p. 58—70.

[2] Vezi, în legătură cu această idee, Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii romîne literare*, în *SCL XII*, 1961, p. 35 şi urm.

AL. ROSETTI — BORIS CAZACU, *Istoria limbii romîne literare*, I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961, 558 p.

Nevoia unei lucrări de sinteză, în care limba romînă literară să fie cercetată în evoluţia ei istorică de la origini şi pînă în prezent, s-a făcut simţită, în ultima vreme, tot mai mult. Numeroasele studii şi articole consacrate limbii literare, publicate în anii din urmă, adăugate la bibliografia mai veche, făceau tot mai necesară o astfel de lucrare, menită să adune, să confrunte, să întregească şi să sistematizeze, într-o perspectivă istorică vastă, rezultatele cercetărilor anterioare. Această sarcină, de loc uşoară, şi-au luat-o autorii recentei *Istorii a limbii romîne literare*, din care a văzut lumina tiparului primul volum.

Munca prezenta, de la început, greutăţi mari, generate, printre altele, de diversitatea punctelor de vedere exprimate în legătură cu cîteva din cele mai importante probleme ale cercetării limbii literare. Între acestea, se cuvine amintită, mai întîi, discuţia asupra originii limbii romîne literare şi controversa iscată de cercetarea contribuţiei scriitorilor la dezvoltarea limbii literare. O lucrare ca cea de faţă trebuia să pornească, aşadar, în mod necesar, de la soluţionarea acestor probleme importante. În acelaşi timp, trebuia elaborată o primă încercare de periodizare a istoriei limbii noastre literare şi trebuiau găsite cele mai potrivite metode de cercetare într-un domeniu relativ nou. Unul din meritele mari ale acestei încercări de sinteză a istoriei limbii romîne literare rezultă din faptul că a rezolvat, în mod ştiinţific, temeinic, cele mai multe din dificultăţile amintite, chiar dacă mai sînt necesare unele completări şi îmbunătăţiri.

Definiţia largă care se dă astăzi limbii literare este acceptată de toţi cercetătorii. Ea nu mai este redusă numai la limba operelor literare, după cum, de asemenea, nu poate fi concepută fără cuprinderea lor. Alta este, în schimb, situaţia părerilor cu privire la originea limbii romîne literare, care sînt, pînă în momentul de faţă, foarte împărţite.

Autorii recentei lucrări resping hotărît ipoteza cercetătorilor care fixează originea limbii romîne literare în producţiile folclorice, într-un veac sortit să ne rămînă întotdeauna necunoscut. Concepînd limba literară ca o categorie istorică, în continuă dezvoltare şi prefacere, autorii oferă posibilitatea soluţionării juste a acestei controverse. Am remarca faptul că se vorbeşte, în lucrarea de faţă, de o perioadă îndelungată, cu începuturile în secolul al XVI-lea, în care s-au stabilit într-un proces foarte complex, încheiat abia în secolul al XIX-lea, normele limbii literare: „Astfel, de la apariţia tipăriturilor lui Coresi, începe acel proces îndelungat şi complex al constituirii normei supradialectale unice — proces care se va accentua în epoca formării naţiunii şi a limbii naţionale şi care continuă să se desăvîrşească în zilele noastre" (p. 23). Această poziţie conduce la două rezultate

importante în cercetarea limbii romîne literare: pe de o parte se pune capăt tendinţei de a se exagera importanţa textelor din secolul al XVI-lea, inclusiv a tipăriturilor coresiene, în care apar doar „*primele tendinţe ale limbii romîne literare*" şi, pe de altă parte, se atrage atenţia asupra importanţei secolului al XIX-lea în unificarea limbii literare, respingîndu-se, totodată, ideea că limba romînă literară ar fi luat fiinţă exclusiv în secolul trecut. Sînt puse, astfel, premisele ştiinţifice pentru înlăturarea divergenţelor în problema originii limbii romîne literare. La fixarea normelor unice nu au contribuit numai textele din secolul al XVI-lea, din cele următoare sau numai scrierile din secolul al XIX-lea, ci toate la un loc. Diferenţierele dialectale au fost învinse cu destulă greutate, după o lungă perioadă de căutări şi oscilaţii.

În lumina acestei concepţii, s-au revizuit şi unele păreri mai vechi cu privire la baza dialectală a vechii romîne literare. Absenţa unor norme unice bine definite conduce, în mod necesar, la ideea că nu se poate vorbi, de-a lungul a trei secole, de la apariţia primelor texte în limba romînă şi pînă în secolul al XIX-lea, de norme exclusiv muntenești, ci doar de unele influenţe interregionale, în cadrul efortului, evident totuşi, de a se stabili normele supradialectale unice ale limbii romîne literare. După părerea autorilor acestui volum, au prioritate, în procesul de constituire a acestor norme, tipăriturile religioase muntenești, între care un loc important îl ocupă textele coresiene, tipărite la Braşov în secolul al XVI-lea, şi *Biblia de la Bucureşti*, din 1688. Se revizuieşte, însă, părerea, acreditată mai ales de manualele şcolare, că limba romînă literară ar fi evoluat linear, fără oscilaţii, pe bază muntenească, de la Coresi şi pînă în vremea noastră. Autorii s-au străduit să reliefeze, sprijiniţi pe textele analizate, toate îndelungatele căutări, la capătul cărora, abia în secolul al XIX-lea, s-au definitivat, mai ales în fonetica limbii literare, normele muntenești.

Cu toate că în discuţiile teoretice asupra limbii romîne literare se face mai puţin apel la cronici sau la scrierile de altă natură, literatura religioasă fiind folosită ca unic argument în demonstrarea bazei dialectale pe care se întemeiază normele unice ale limbii literare, volumul de care ne ocupăm aduce şi din punctul acesta de vedere o inovaţie. Contribuţia autorilor de literatură istorică, în rîndul cărora figurează cronicarii şi Dimitrie Cantemir, la dezvoltarea limbii romîne literare, neglijată sau minimalizată altădată, este analizată pe larg, în pagini mai numeroase chiar decît cele consacrate literaturii religioase din aceeaşi perioadă: literatura istorică cuprinde 117 pagini, faţă de 107 pagini, cîte deţine literatura religioasă. Faptul acesta ni se pare deosebit de semnificativ, dacă ne gîndim că, încă din vremea lui Ion Eliade Rădulescu, importanţa literaturii religioase, în procesul de formare a normelor unice ale limbii romîne literare, a fost mereu subliniată, fiind trecute cu vederea aspectele pe care le putea releva cercetarea unei literaturi mai variate. Contribuţia autorilor de literatură istorică este pusă într-o lumină nouă în acest volum. După analiza amănunţită a unui material de limbă bogat şi semnificativ, această concluzie vine în mod firesc: „Scrierile cronicarilor moldoveni (Grigore Ureche, Miron Costin şi Ion Neculce) şi munteni (stolnicul Constantin Cantacuzino şi Radu Popescu), la care adăugăm contribuţia erudită a lui Dimitrie Cantemir, marchează în istoria limbii literare o nouă linie de dezvoltare" (p. 332). Această nouă treaptă este afirmată de apropierea limbii literare de limba vie, de creşterea expresivităţii ei şi de îmbogăţirea lexicului cu termeni savanţi.

După părerea noastră, importanţa pe care o au aceste scrieri în dezvoltarea limbii literare, ne dă dreptul să le utilizăm mai pe larg şi în discuţiile cu privire la originea şi baza dialectală a limbii romîne literare. Aceste discuţii se bazează, în momentul de faţă, prea mult pe literatura de traduceri religioase. Argumentul superiorităţii literaturii religioase, care se bucură, faţă de cea istorică, de avantajul difuzării mai largi, cu ajutorul tiparului, ni se pare că nu îndreptăţeşte în suficientă măsură situaţia aceasta. Tipărite tîrziu, cro-

nicile s-au răspîndit, mai întîi, în numeroase copii manuscrise. În afară de aceasta, chiar admiţînd faptul că ele au influenţat mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, cînd s-au tipărit, dezvoltarea limbii literare şi în primul rînd a stilului beletristic, aceste scrieri atestă, la fel de bine ca şi textele religioase, situaţia de fapt, existentă în limba romînă literară în secolul al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului următor, care nu vădeşte o influenţă muntenească prea evidentă. De faptul acesta ar trebui să se ţină seama mai mult cînd se discută baza dialectală a limbii romîne literare în perioada veche. Reţinem, deocamdată, faptul că se vorbeşte, în ultima vreme, tot mai insistent de progresul pe care îl face limba literară în scrierile laice şi, în special, în cele istorice.

Originea limbii romîne literare şi direcţiile ei de evoluţie în perioada veche au fost studiate cu atenţie, pe larg, în acest volum, cu fapte de limbă numeroase, interpretate, în general, în lumina unei concepţii unitare. Cu toate acestea, socotim că unele afirmaţii, risipite în diverse capitole, ca şi în tabloul sinoptic asupra dezvoltării limbii literare pînă la 1830, de la sfîrşitul volumului, fac o notă discordantă cu concepţia generală a lucrării. Uneori se observă tendinţa de a supraaprecia influenţa muntenească asupra textelor din alte regiuni şi în special asupra celor moldoveneşti. Se iveşte, în felul acesta, o contradicţie pe care ne simţim datori s-o semnalăm.

Autorii fac în prefaţă o prezentare succintă a volumului, din care se desprinde un tablou al dezvoltării limbii romîne literare în perioada veche, la care subscriem aproape fără rezerve: „Materialul volumului e divizat în două părţi inegale: prima parte constituie epoca veche, în care limba romînă literară, încă *lipsită de unitatea unor norme bine precizate* (*subl. noastră*), dar caracterizată prin rolul precumpănitor al stilului cărţilor bisericeşti, *e plină de elemente regionale* (*subl. noastră*) şi are vocabular sărac şi încărcat de elemente slavoneşti, mai tîrziu turceşti şi neogreceşti; în această epocă, apar timide încercări de impunere a unor norme muntenești în Moldova. Partea a doua constituie faza de tranziţie spre epoca modernă, cînd, începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea, limba romînă literară îşi dezvoltă stiluri variate, se modernizează şi începe să-şi fixeze normele" (p. 5).

În cuprinsul lucrării, aceste afirmaţii sînt reluate, în diferite forme, şi sprijinite cu un material de limbă foarte concludent. Iată, de exemplu, cum sînt prezentate trăsăturile dialectale ale textelor juridice tipărite în Moldova şi Muntenia în secolul al XVII-lea. Reţinem, bineînţeles, afirmaţiile cu caracter general, care angajează dezvoltarea întregii limbi literare în această perioadă şi care nu se referă numai la cazul particular al pravilelor de la care se porneşte: „Studiul comparativ al acestor texte juridice (unul apărut în Moldova, iar celălalt în Muntenia) ilustrează anumite caractere dialectale ale limbii romîne literare din secolul al XVII-lea şi pune în lumină un anumit aspect al dezvoltării limbii noastre literare" (p. 208). Acest aspect nu poate fi altul decît caracterul nemuntenesc al limbii noastre literare în perioada veche, după cum se spune destul de explicit în pagina următoare: „Confruntarea celor două texte arată că între limba literară folosită în Moldova şi cea din Muntenia există anumite deosebiri, semnificative pentru aspectul regional al exprimării literare din secolul al XVII-lea" (p. 209). În sfîrşit, în altă parte, situaţia limbii romîne literare este asemănată, în ceea ce priveşte unitatea normelor, cu aceea din veacul precedent: „Deosebirile lexicale, ca şi cele din domeniul foneticii şi al structurii gramaticale, arată că normele limbii literare din secolul al XVII-lea nu erau pe deplin fixate şi că, într-o anumită măsură, se continuă încă situaţia din secolul al XVI-lea" (p. 213). Situaţia aceasta poate fi probată şi cu alte texte din secolul al XVII-lea, chiar cu cele religioase, ca să nu ne mai referim la cronicari, în opera cărora vom întîlni o diversitate de forme regionale.

Ni se pare, de aceea, că se abandonează, uneori, prea uşor această poziţie, pentru o orientare contrarie, care merge pe o linie de

îngroşare a influenţei muntenești asupra textelor din alte regiuni în perioada veche. Astfel, la pagina 44 citim: „Textele coresiene aduceau prestigiul limbii bisericești şi al cărţilor tipărite, două însuşiri care nu trebuie subapreciate. În felul acesta, începînd chiar din secolul al XVI-lea, s-au impus, la baza limbii literare, particularităţi ale limbii din Ţara Romînească. Limba literară cu anumite particularităţi moldovenești se impune în Moldova în secolul al XVII-lea prin scrierile cronicarilor moldoveni" (p. 44). Analiza particularităţilor moldovenești din limba *Cazaniei* lui Varlaam şi din opera lui Dosoftei, la care se adaugă cele semnalate de autori în *Pravila* lui Vasile Lupu, tipărită în 1646, cam în vremea cînd îşi scrie cronica vornicul Ureche (1642—1647), nu îndreptăţeşte concluzia citată mai sus. „Limba literară cu anumite particularităţi moldovenești" nu se impune în Moldova numai prin scrierile cronicarilor moldoveni, ci continuă o tradiţie mai veche, fixată de toate scrierile moldovenești la care ne-am referit. Influenţa muntenească, ca factor de unificare în limbă, asupra textelor moldovenești din secolul al XVII-lea, probată de unele fapte, nu poate fi exagerată fără a intra, în felul acesta, în contradicţie cu una din ideile centrale ale întregii lucrări: *lipsa unor norme bine definite în perioada veche.*

Credem că, măcar ca formulare, ar trebui revizuită şi o afirmaţie ca aceasta: „Majoritatea normelor fonetice ale limbii romîne literare folosite în cărţile scrise în Ţara Romînească şi în sudul Ardealului se generalizează treptat şi în celelalte regiuni, eliminînd formele arhaice sau regionale, care continuă totuşi să mai apară sporadic" (p. 506). În prefaţă se afirmase despre limba scrierilor din aceeaşi perioadă că „*e plină de elemente regionale*" şi nimic nu ne lasă să întrevedem, în discuţiile ulterioare, pînă la concluziile finale, că apariţia lor ar putea fi calificată „*sporadică*".

Contradictorie ne apare şi prezentarea rolului *Bibliei de la Bucureşti* (1688) în dezvoltarea limbii literare. La pagina 147 se constată, pe bună dreptate, că această operă de colaborare este „mai puţin unitară sub raport fonetic şi sintactic", ca, la pagina 189, întocmai ca în studiile mai vechi, să se exagereze rolul şi răspîndirea normelor muntenești: „Datorită în special prestigiului monumentalei traduceri a *Bibliei de la Bucureşti* (1688), varianta muntenească a exprimării literare — ale cărei baze fuseseră puse prin tipăriturile lui Coresi — se consolidează". Nu credem că această bază muntenească putea fi consolidată prea mult de un text lipsit de unitate fonetică. De altfel, în scrierile moldovenești din perioada respectivă, influenţa muntenească este foarte mică. Socotim că autorii ar fi trebuit să rămînă mai ferm la punctul de vedere exprimat iniţial şi reluat mereu în discutarea textelor, în problema „unităţii" normelor limbii literare în perioada veche. Tendinţa de unificare, observată încă din secolul al XVI-lea, va da rezultate sigure abia în secolul al XIX-lea (vezi şi concluziile de la p. 520).

O anumită tendinţă, care transpare uneori, de nivelare a diferenţierilor dialectale în favoarea normelor muntenești, conduce şi la interpretarea nepotrivită a unor fapte de limbă. Fenomene ca *ǧ* sau *ǧ(i)* pentru *j* şi *dz* pentru *z* nu trebuie considerate ca arhaisme regionale la Dosoftei. Ele se întîlnesc pînă tîrziu în secolul al XIX-lea la scriitorii moldoveni. Întocmai ca în alte cazuri, cum va fi trecerea lui *e* la *ă* după labiale, era necesar să se precizeze caracterul viu al acestor fonetisme în scrierile moldovenești din secolul al XVII-lea şi de mai tîrziu.

Absenţa fonetismului *dz* în cronica lui Grigore Ureche este explicată numai ca un rezultat al influenţei exercitate de cărţile religioase din Muntenia asupra textelor moldovenești: „Faţă de fonetismul mai vechi *dz*, caracteristic textelor moldovenești, în toate manuscrisele apare *z*; fenomenul acesta se explică prin influenţa limbii literare din Ţara Romînească (în Moldova ne-am fi aşteptat la *dz*: *să audză* etc.) exercitată prin intermediul cărţilor bisericești" (p. 219). Dacă am admite această explicaţie, ar în-

semna să ne întrebăm care sînt motivele speciale ce l-au determinat pe Grigore Ureche să elimine aceste forme moldovenești, în timp ce contemporanul său Varlaam, pe deasupra și cleric, traducător de literatură religioasă, le păstrează, cum va face mai tîrziu și Dosoftei sau cronicarii moldoveni următori.

Era necesar, de asemenea, să fie notate la cronicarii munteni unele particularități regionale foarte frecvente ca : *pă, dă, d-acela, dupe* etc., chiar dacă, în general, limba lor este mai apropiată din punct de vedere fonetic de cea actuală, după cum se remarcă, cu multă dreptate, într-o discuție pe marginea cronicii stolnicului Constantin Cantacuzino : „limba cronicii lui Constantin Cantacuzino, ca și limba operelor scrise de alți cărturari munteni ai epocii vechi, se apropie mai mult de limba română literară de mai tîrziu (jumătatea a doua a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea), decît limba cronicarilor moldoveni" (p. 279). Și din acest citat rezultă cu claritate perioada tîrzie în care s-a realizat unitatea fonetică, pe bază muntenească, a limbii române literare.

Deși nu mai este vorba de anumite diferențieri dialectale specifice perioadei vechi din dezvoltarea limbii române literare, vom discuta tot aici unele deosebiri pe care le stabilesc autorii între textele moldovenești și cele muntenești în folosirea termenilor de origine turcească, pentru că și în acest caz considerăm că trebuie făcute unele îndreptări.

Chiar la începutul capitolului *Influența turcească* se constată o deosebire sensibilă în repartiția acestor elemente lexicale în cronicile scrise în Moldova față de cele scrise în Muntenia : „Numărul turcismelor este însă considerabil în literatura istorică a secolului al XVII-lea, mai ales în cea scrisă de moldoveni : în cronica lui Grigore Ureche, turcismele apar într-un număr mai redus în comparație cu cele din scrierile lui Miron Costin. În istoriografia munteană, cuvintele de origine osmanlie sînt relativ mai puține, iar în literatura religioasă din Ardeal, scrisă în această perioadă, în regiunea de vest, elementele osmanlii lipsesc" (p. 334). Cam aceeași situație o constată autorii, urmîndu-l în general pe Lazăr Șăineanu, și în textele din secolul al XVIII-lea : „Istoriografia moldovenească și, mai puțin, cea munteană, din secolul al XVIII-lea, oglindesc fidel îmbogățirea cu elemente osmanlii a vocabularului limbii române literare" (p. 334).

Cum se explică aceste diferențe? Este greu de admis că, în aceleași condiții istorice, influența turcească în vocabular s-a exercitat mai puternic asupra moldovenilor și mai puțin asupra muntenilor. Numărul mare de turcisme din stilul administrativ, comune documentelor din ambele provincii, constituie o dovadă de netăgăduit că, în aceleași condiții, această influență nu putea să dea în Moldova rezultate diferite față de Muntenia. Nu se poate deci susține, cu argumente care să reziste criticii, că în textele moldovenești, în cronici mai ales, s-ar găsi mai multe turcisme. Impresia aceasta este provocată mai degrabă de faptul că în Moldova avem scrieri istorice mai numeroase și mai întinse, în timp ce în Muntenia ele sînt în minoritate. La un număr mai mare de pagini vom avea și un număr mai mare de cuvinte de origine turcească. Cît privește cronicile din epoca Brîncoveanu, comparate cu cele scrise în Moldova cam în aceeași perioadă sau ceva mai tîrziu , nu există nici o diferență din acest punct de vedere.

Autorii au cercetat în primul volum din *Istoria limbii române literare*, după cum se poate constata și din cele spuse pînă aici, în special procesul de constituire a normelor limbii literare, pe care l-au urmărit amănunțit) în fonetica, morfologia, sintaxa și lexicul manuscriselor și tipăriturilor românești vechi și din perioada de tranziție spre epoca modernă, pînă la 1830. Folosindu-se de o metodă care merită să fie subliniată, reținută și generalizată, autorii au lărgit, în mod necesar, orizontul cercetării : „În ceea ce privește metoda noastră de cercetare, menționăm că, în analiza limbii operelor studiate, am ținut seama, în primul rînd, de procesul de constituire a normelor limbii literare, făcînd însă

şi unele aprecieri cu privire la dezvoltarea calitativă, stilistică a limbii" (p. 6). Aplicarea acestei metode devine indispensabilă în special atunci cînd este vorba de cercetarea contribuţiei scriitorilor la formarea şi dezvoltarea limbii literare, minimalizată pe nedrept de unii din lingviştii noştri în momentul de faţă. Necesitatea lărgirii orizontului cercetării lingvistului şi asupra faptelor de stil este argumentată convingător : „Ţinînd seama de caracterul creaţiei artistice, lingvistul nu se poate limita la studierea faptelor specifice funcţiei primordiale a limbii — aceea de comunicare a ideilor, el nu poate ignora aspectele, de asemenea importante, legate de funcţia expresivă a mijloacelor lingvistice şi stilistice utilizate în realizarea acestei creaţii. O astfel de poziţie pe planul istoriei limbii literare, ar duce în mod inevitabil pe cercetător la imposibilitatea de a cuprinde integral obiectul de cercetat" (p. 32). Ignorarea aspectelor legate de „funcţia expresivă a mijloacelor lingvistice şi stilistice" în creaţia artistică ar conduce, în mod inevitabil, la eliminarea stilului beletristic din cercetarea lingvistului, pentru că nu i s-ar putea preciza caracterul specific şi funcţiile pe care le îndeplineşte. Acest punct de vedere nu poate fi acceptat de nici un cercetător care consideră că stilul beletristic este cel puţin la fel de important ca celelalte.

Practic, autorii au realizat în primul volum din *Istoria limbii romîne literare* o judicioasă analiză a funcţiei expresive a limbii în opera lui Varlaam, Dosoftei, în scrierile cronicarilor şi ale lui Dimitrie Cantemir, în *Ţiganiada* lui Ion Budai-Deleanu etc. În volumele viitoare, în mod firesc, interesul cercetătorilor se va orienta tot mai mult în această direcţie, fără ca primul obiectiv — fixarea şi definitivarea normelor limbii literare — să fie neglijat. Recomandările care se fac în acest volum cu privire la includerea aspectelor oferite de cercetarea „procesului de dezvoltare a calităţilor stilistice ale limbii" în domeniul istoriei limbii literare, aduc precizări necesare cu privire la obiectul acestei discipline şi a metodelor de cercetare la care trebuie să recurgă cei care îl abordează.

Unele lacune care se pot constata în acest volum, cîteodată mari, ca absenţa unui capitol special în care să fie discutată limba în opera reprezentanţilor Şcolii ardelene, neajunsurile care rezultă din faptul că nu se porneşte, în toate cazurile, de la textele discutate, ci numai de la studiile anterioare asupra lor, o anumită lipsă de unitate în tratarea diverselor capitole, afirmaţiile contradictorii etc. nu pot întuneca importanţa unei lucrări atît de vaste, aşteptată de multă vreme de studenţi, de profesori din învăţămîntul mediu, de specialişti şi de toţi acei care, într-un fel sau altul, sînt preocupaţi de problemele limbii literare : scriitori, publicişti, activişti culturali etc. Importanţa acestui volum nu trebuie căutată însă numai în faptul că răspunde unei nevoi imediate, ci, în primul rînd, în rezultatele ştiinţifice sigure pe care le cuprinde. Acestea sînt, în mod evident, într-un număr mai ridicat decît „lotul de cunoştinţe încă relative sau imperfecte", pe care autorii le cunosc foarte bine (vezi, de pildă, aprecierile autocritice de la pagina 36) şi, ca atare, le pot completa şi perfecta la o nouă ediţie. Studierea limbii romîne literare face, cu lucrarea de faţă, paşi însemnaţi, atît în direcţia rezolvării unor probleme teoretice de cea mai mare importanţă, în precizarea metodelor de cercetare, cît şi practic, în fixarea celor mai importante trăsături ale limbii romîne literare pentru fiecare din epocile studiate.

Al. Andriescu

Carte romînească de învăţătură. 1646, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, 431 p.

Publicarea de către Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R. a Pravilei lui Vasile Lupu, intitulată *Carte romînească de învăţătură* are o deosebită importanţă atît pentru jurişti, cît şi pentru filologi, lingvişti, istorici literari etc. Acest

text juridic este unul din cele mai importante monumente de limbă romînească din secolul al XVII-lea.

În comparaţie cu cronicile, rămase în manuscris, Pravila, fiind tipărită şi avînd o circulaţie publică mai largă, a putut să contribuie într-o măsură deosebit de mare la formarea limbii romîne literare.

Pe lîngă textul propriu-zis (format din două părţi: prima cuprinzînd 16 „pricini" împărţite în zaceale cu numerotarea continuă de la 1—252, a doua parte avînd 70 de glave împărţite în 1005 zaceale), ediţia mai cuprinde: o introducere, indicaţii asupra sistemului de transcriere a textului chirilic şi anexe.

În *Introducere* se analizează situaţia economică, socială şi politică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a se putea înţelege condiţiile în care s-a întocmit Pravila.

În ce priveşte autorul Pravilei, a circulat părerea că sarcina alcătuirii acestui cod de legi nu ar fi fost încredinţată exclusiv logofătului Eustratie, ci unei comisii de oameni învăţaţi, aşa cum pare a reieşi din însăşi prefaţa lui Eustratie („Drept aceaia cu multă osîrdie s-au nevoit măriia sa de au cercat pre multe ţări, pănă l-au îndireptat dumnedzău de-au găsit oameni ca aceia, dascali şi filosofi, de-au scos den cărţi elineşti şi lătineşti toate tocmealele ceale bune şi giudeaţele celor buni creştini şi svinţi împăraţi"). Considerăm că e justă părerea exprimată de autorii ediţiei că acei „dascali şi filosofi" despre care se vorbeşte în prefaţă nu sînt colaboratorii lui Eustratie, membri a unei comisii instituite de domn, ci autorii nomocanoanelor şi manualelor bizantine, care circulau în manuscrise în sud-estul european, ajuns sub influenţa canonico-juridică a Bizanţului.

Eustratie face probabil aluzie la Zonara, Balsamon, Vlastare, Fotie Ţarigrădianul, pe care îi aminteşte în „Pravila aleasă". La aceste nume se mai adaugă şi Farinaccius, despre care se spune chiar în textul *Cărţii romîneşti de învăţătură* că era un „dascăl mare şi tocmitoriu de pravile" (gl. 66, zac. 8).

În continuare se analizează — deşi nu prea amănunţit — felul în care legiuirea corespunde condiţiilor istorice ale Moldovei, a cărei societate, împărţită în clase, era bazată pe exploatarea feudală. Pravila prevede pedepse foarte aspre pentru faptele care ating fie siguranţa personală, fie interesele de clasă ale domnului şi boierilor.

Este interesantă analiza formulei *la voia judecătorului*, formulă care se întîlneşte de foarte multe ori în pravilă şi care dă posibilitatea unei proporţionalizări a pedepsei pe cale judecătorească.

Un paragraf deosebit de important al introducerii îl reprezintă cel consacrat *Izvoarelor pravilei*.

Aici se arată pe bună dreptate că Eustratie a avut în vedere nu textul original al lui Farinaccius [1], a cărui ordine în tratarea materiei nu a urmat-o, ci un extras redactat, după toate probabilităţile, în limba greacă, de vreme ce atît pagina de titlu a pravilei, cît şi prefaţa lui Eustratie, vorbesc numai de tălmăcirea din limba „ilenească", „den scrisoare grecească", necunoscută nouă. La această lucrare va fi fost adăugată materia din acel Νόμος Γεωργικός cu care începe pravila. „Nu avem însă — cel puţin pînă acum — nici un indiciu că un asemenea extras ar fi fost redactat chiar în vederea întocmirii pravilei, dar este probabil ca el să fi existat la acea dată" (p. 15).

Din păcate, o scădere a studiului introductiv este faptul că nu se analizează influenţa juridică slavă asupra Pravilei. Ne re-

[1] S. G. Longinescu, în *Istoria dreptului romînesc din vremile cele mai vechi şi pînă azi*, Bucureşti, 1908, a semnalat numele jurisconsultului italian Prosper Farinaccius, a cărui operă *Praxis et theoricae criminalis* (tipărită la Veneţia între anii 1607—1621) ar fi servit ca model pentru partea a doua, partea principală, a *Cărţii romîneşti de învăţătură*. În 1912, Longinescu publică sub titlul general de *Legi vechi romîneşti şi izvoarele lor* un volum de o mare importanţă ştiinţifică consacrat pravilei Moldovei din vremea lui Vasile Lupu, în care este cuprins textul integral al acestei pravile pus în paralelă cu izvoarele sale.

ferim, în special la influenţa dreptului slav asupra *Legii agrare*, unul din izvoarele principale ale Pravilei. Studiul vechii noastre terminologii juridice, studiu neglijat pînă în prezent, ar putea aduce o lumină deosebit de importantă în această direcţie.

Trebuie să mai arătăm că autorii *Introducerii* nu au adus date mai precise în legătură cu circulaţia *Cărţii romînești de învăţătură*, care a fost în vigoare aproape 200 de ani. În această direcţie nu poate fi trecut cu vederea faptul că în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea Legea lui Vasile Lupu n-a mai fost retipărită, deşi exemplarele ei se împuţinaseră în mare măsură. Cu toate că lucrurile sînt prezentate în linii prea generale, ni se pare deosebit de utilă analiza care se face diferitelor ediţii ale Pravilei, începînd cu cea a lui Gh. Sion din 1875 (ediţie defectuoasă ca şi cea a lui I. Bujoreanu din 1885) şi terminînd cu lucrarea lui S.G. Longinescu, ultima fiind „o remarcabilă operă de ştiinţă prin conştiincioasa cercetare a izvoarelor şi prin probitatea ce stă la baza prezentării textelor" (p. 17).

O problemă deosebit de importantă care stă în faţa cercetătorului de texte vechi este aceea a transcrierii acestor texte. Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R. a folosit pentru Pravila lui Vasile Lupu — ca şi pentru unele texte de dată mai recentă publicate nu de mult — sistemul de transcriere interpretativă. Socotim că e bine că acest sistem începe să se impună pe terenul ştiinţei romîneşti şi că el a fost adoptat de Editura Academiei R.P.R.

Editorii Pravilei fac o scurtă expunere a valorilor acordate diferitelor litere chirilice şi arată că pentru transcrierea semnelor chirilice cu valori fonetice imprecise au ţinut seama în general „de sistemul fonetic al limbii romîne actuale". Astfel ierul final nu a fost transcris prin *ă* acolo unde acest semn ar fi putut avea această valoare fonetică, „deoarece, spun editorii, ne-am condus după regulile pronunţării actuale". Argumentul adus că transcrierea acestui semn ar face ca „lectura pravilei să devină obositoare pentru cercetător" nu poate fi acceptat, mai ales dacă ţinem seama de faptul că în istoria grafiei chirilice a textelor noastre vechi, ierul final ocupă un loc bine determinat.

Din transcrierea pe care o analizăm, nu reies anumite trăsături specifice grafiei Pravilei, în ceea ce priveşte valoarea ierului după unele consoane. Se observă, de exemplu, că mai totdeauna pronumele reflexiv în dativ — *ş(i)* cu valoare de posesiv e urmat de ier dacă se găseşte pe lîngă un substantiv ѳѣтєн -шь Gl. 30, Z 3, *ce numai ce să va fi plecat după voia featei-şi*), în timp ce acelaşi pronume după alte părţi de vorbire nu are acest semn (чєлд чє-ш Gl. 21, Z. 3 *cela ce-ş va hotri muierea*).

Pentru cele mai multe semne, editorii s-au orientat după felul în care „au procedat editorii textelor vechi".

Dacă în genere se arată valorile care se acordă semnelor chirilice, uneori se trece însă peste această chestiune. Astfel despre *ia* (ѧ) se spune că a fost redat uneori prin *ea*, alteori prin *ia* (indicîndu-se şi cazurile respective). Dar într-un exemplu ca: ашѧѕ дѧт (Gl. 58, Z. 8) transcris *aşi-au dat*, ѧ are o altă valoare care nu apare în normele de transcriere.

Se mai spune despre acest semn că a fost redat prin *ea* atunci cînd verbul e la imperfect. Totuşi s-a transcris нѧ prin *iea*, deşi avem de-a face cu prezentul lui *a lua*: *Cela ce să cheamă, că face sodomie, acela iea şi certarea.* Gl. 39, Z. 9.

Trebuie să arătăm că deşi textul pravilei a fost în general transcris cu multă atenţie, mai pot fi semnalate pe alocuri unele greşeli. Vom aminti cîteva. În tipăritura originală putem citi прєлєжѧщѥ, în ediţia Academiei: *prilejiate*, în loc de *prelejiaşte* (Gl. 7, Z. 4); кѫконн, în ediţie *coconi*, în loc de *cuconi* (ibid.); ρѣснпн e transcris *risipi*, pentru *răsipi* (Pr. 13, Z. 132) ѧтрѧчєллѧѡк, în ediţie *într-acel loc*, pentru *într-acela loc* (Pr. 13, Z. 118); чєн redat prin *ceii* (Gl. 37, Z. 3). De asemenea *vrajmaş*, pentru *vrăjmaş* (Gl. 9, Z.9), *mi i-au făcut*, pentru *mii-au făcut* (*cutarele m-au suduit şi m-au bătut prespre obraz şi*

mii-au făcut atîta ruşine). Unele greşeli s-ar putea datora tiparului.

Ar fi fost bine să se indice pe marginea fiecărei pagini numărul paginii din tipăritura originală; de asemenea în textul reprodus ar fi trebuit să se delimiteze prin bare verticale paginile din original. Ar fi fost bine ca notele din subsol care indică „greşeli" din Pravilă să fi fost reproduse cu litere chirilice.

Trebuie să scoatem însă în evidenţă şi grija editorilor pentru o cît mai adecvată punctuaţie a textului. Într-adevăr, faţă de frazele extrem de lungi din ediţia lui S.G. Longinescu, în textul de faţă frazele sînt grupate judicios pe unităţi bine distincte (A se compara, de exemplu, glava 77, Z. 8 din cele două ediţii). Nu întotdeauna există în ediţia din 1912 grija pentru virgulă (de ex. glava 8, Z. 11, se transcrie *pre spre doo trei dzile* fără virgulă între cele două numerale). În recenta ediţie lipsa virgulei este un fenomen destul de rar (de exemplu la glava 65,Z. 1 : *şi ca unul de cei fără minte nebun* ar fi trebuit introdusă virgula înaintea ultimului cuvînt). Nu putem însă înţelege de ce autorii transcriu pe *acestaşi* cu linioară (a c e s t a-ş *va piiarde tot ce va avea* Gl. 36. Z. 3).

Ediţia se încheie cu *Indice de materii şi de cuvinte*, precedat de *Indicaţii bibliografice*, deosebit de interesante pentru cunoaşterea istoriei legislaţiei vechi romîneşti.

Indicele de materii este bine întocmit, bogat (p. 375—384) şi cuprinde cele mai importante noţiuni de jurisprudenţă. Credem totuşi că unele noţiuni sînt tratate prea sumar (de ex. *dobîndă*, *dreptate*, *giudeţ* etc.). De asemenea nu reiese din *Indice* raportul dintre *lege* şi *pravilă*, ceea ce ar putea lăsa impresia că noţiunile care corespund acestor cuvinte ar fi cu totul identice în textul editat. Situaţia este cu totul alta. Este adevărat că în unele paragrafe apar ambii termeni : *iară la cealea certări ce de faţă învaţă* l e a g e a *şi* p r a v i l a *cercetarea cum va fi, nu poate giudeţul să cearte mai puţin pre boiariu decît pre cel mai mic şi mai de gios om.* Gl. 62, Z. 10. De obicei apare numai unul dintre cele două cuvinte. Mai des, *pravilă: Cela ce va sudui solii, carii vin de la domnie la alta, sau într-alt chip de-i va vătăma : den afară de certarea ce dau pravilele ceale mireneşti, acesta să să afurisească după pravila besearicii.* Gl. 2, Z. 1; *lege*, mai rar : *...stăpînul acestuia să meargă la giudeţ şi să-i face* l e a g e, *să-i dea boul cela ce l-au împuns de l-au stricat.* Pr. a VI-a, Z. 63. Dar chiar din exemplele de mai sus se observă că cele două cuvinte au sensuri diferite, fapt care nu este suficient oglindit nici în indicele de materii, nici în cel de cuvinte.

În indicele de materii nu apar toate categoriile de pedepse. Nici la aceeaşi pedeapsă nu se indică şi toate felurile (de exemplu la *ucidere* nu se arată *ucidere grabnică*, *de bună voie* etc.; de asemenea la *greşeală* : *greşeală de cap* etc.)

Spre deosebire de *Indicele de materii*, cel *de cuvinte* este prea sumar pentru o ediţie critică, de nivel academic. În genere, se dau cuvintele absolut necesare ca un public cît mai larg de cititori să poată înţelege vechiul monument de limbă. Glosarea cuvintelor e bine făcută. Este greu de înţeles totuşi de ce într-un indice atît de scurt apare nu numai cuvîntul de bază, ci şi derivatele lui, ca de exemplu : *price* „ceartă, conflict", *a se prici* „a se certa, a nu se înţelege" ; *a hotri* „a prostitua", *hotrie* „proxenetism", *hotru* „proxenet", *a prepune* „a presupune, a bănui şi *prepunere* „presupunere, bănuială" etc.

În schimb, din *Indice* lipsesc unele cuvinte fără de care e greu să înţelegem anumite pasaje, deoarece unele din ele aveau în trecut alte sensuri ca de exemplu : *apesti*, *închisoare*, *osîrdie*, *prileji*, *tîlcui*, *supune* etc. Nu întotdeauna se dau toate sensurile cu care apare un cuvînt în pravilă. Astfel la *ocîrmi* apar numai înţelesurile : 1. a întreţine ; 2. a hotărî ; 3. a cîrmi. În text verbul apare şi cu înţelesul de „hrăni", ca în citatul : *de va fi fost aceea nevoe şi aceea sărăcie a părinţilor carea să nu fie putut într-alt chip ocîrmi cu altceva meşterşug fără de cu hotriia feţorilor săi* (45r §5). Uneori, e drept, destul de rar, autorii nu găsesc termenii cei mai potriviţi pentru glosarea unui cuvînt. Ne referim la

cazuri ca *polojenie* despre care se spune că înseamnă „pamflet" , deşi sensul lui este „jignire, ocară (în scris)". Explicarea unui derivat prin cuvîntul de *bază*, în cazul în care nu se dă înţelesul acestuia din urmă (de ex. *sodomlean* „cel ce face sodomie"; *sodomie* nu e glosat), nu este indicată.

Indicele de cuvinte nefiind numai un mijloc de a înţelege diferitele pasaje ale textului, ci şi un instrument de lucru pentru cercetători, trebuie să cuprindă pe lîngă cuvinte specifice scrierii şi epocii respective şi diferite variante. Glosarul ne dă de ex. numai cuvîntul *priatel-i*, deşi poate fi întîlnit şi *priaten*, ca în exemplul: *Fiecine iaste volnic să să svădească şi să să bată, pentru să mîntuiască nu numai pre sine de nevoe şi de perire, ce încă şi pre rudele lui şi pre* p r i a t e n i i lui. Gl. 12, Z. 16.

*

Pentru cunoaşterea evoluţiei limbii romîne, studiul comparativ al Pravilei lui Vasile Lupu (1646) şi al Pravilei lui Matei Basarab (1652) este un izvor nesecat de date interesante. Aceste date se referă nu numai la lexic ci şi la structura fonetică, gramaticală a graiurilor moldovenesc şi muntenesc.

În ce priveşte vocabularul, se poate observa că diferă multe cuvinte chiar în pasaje foarte asemănătoare ale celor două texte:

Carte românească de învăţătură	*Îndreptarea legii*
giudeţ	judecătoriu
sineţariu	lăcătuş
mîzdă	plată
amăji	înşela
pogorî	întra
nici o dinioară	nici o dată

Uneori diferitelor sensuri ale aceluiaşi cuvînt dintr-un text le corespund mai multe cuvinte în textul celălalt. Astfel lui *oetrmi* (din Pravila lui Vasile Lupu) îi corespunde (în Pravila lui Matei Basarab) cuvintele: *hrăni, isprăvi, ţine, îndrepta* etc.

Numeroase construcţii gramaticale sînt de asemenea specifice fiecărui text în parte.

Sînt şi cazuri în care înţelegerea mai profundă a unor pasaje, sintagme necesită compararea celor două texte. Astfel în *Carte românească de învăţătură* se poate citi: *să-l bage în ocnă sau să-l poarte pre ulîţe şi să-l bată cu* p i i a l e a Gl. 27, Z. 4; în fraza corespunzătoare din *Îndreptarea legii* scrie: *să-l poarte pre ulîţe* c u p i a l e a g o a l ă *şi să-l bată.*

*

Pe lîngă Indicele de materii şi de cuvinte amintit mai sus, ediţia academică a *Cărţii româneşti de învăţătură* este prevăzută şi cu alte anexe şi anume: *a*) Texte din Νόμος, Γεωργικός (text grecesc şi traducere), *b*) Manuscrisele greceşti 532 şi 588 din Biblioteca Academiei R.P.R., însoţite de traducerea lor, *c*) Extrase din *Praxis et theoricae criminalis* a lui Prosper Farinaccius.

Existenţa manuscriselor păstrate sub cotele 532 şi 582 a fost semnalată încă de Ion Peretz în articolul său despre *Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele greceşti*, publicat în „Arhiva" din Iaşi, XXV (1914), p. 203—220.

Alcătuitorii acestei noi ediţii au ajuns la convingerea că Pravila n-a putut avea ca text de bază lucrarea lui Farinaccius, care tratează materia într-o altă ordine. Folosind indicaţiile lui Peretz, ei au cercetat conţinutul celor două manuscrise greceşti şi au constatat că acestea cuprind numeroase articole cu o formulare foarte apropiată şi uneori identică cu cea care figurează în pravilă.

După aspectul lor paleografic, manuscrisele nu datează din perioada întocmirii pravilei. Ele sînt însă copiile unor manuscrise care au putut să fie alcătuite în vremea pravilei, fiind ştiut că în această perioadă au circulat în ţările romîne asemenea prelucrări greceşti ale Basilicalelor.

Editorii nu susţin că au găsit însăşi lucrarea grecească pe care a folosit-o Eustratie în redactarea pravilei, dar exprimă convingerea că o asemenea lucrare a existat. Traducînd în romîneşte textele celor două ma-

nuscrise greceşti, ei fac pentru fiecare capitol trimiteri la zaceala respectivă din pravilă, înlesnind astfel comparaţia cuprinsului lor. Comparaţia este concludentă pentru constatarea că o astfel de lucrare grecească a fost într-adevăr izvorul principal al Pravilei.

Din păcate, textele juridice bizantine nu sînt însoţite de un comentariu mai larg din partea celor care au alcătuit ediţia, comentariu care ar fi fost de un real folos în munca de cercetare ştiinţifică.

Ţinînd seama de cele amintite mai sus, ca şi de transcrierea riguroasă a textului şi de introducere, putem considera că alcătuitorii ediţiei *Cărţii romîneşti de învăţătură* publicată în Editura Academiei R.P.R. şi-au atins scopul dînd o bună ediţie critică.

I. Rizescu

MIHAIL SADOVEANU

Prin plecarea pentru totdeauna dintre noi a lui Mihail Sadoveanu literatura romînă şi cultura romînească în general suferă o pierdere pentru multă vreme ireparabilă. Iubitul şi veneratul nostru coleg de academie merita pe deplin titlul de maestru, pe care i-l adresa toată lumea, chiar în absenţa lui. A fost cu adevărat un maestru al literelor romîneşti, atît în sensul de magistru, de învăţător nu numai al scriitorilor de toate vîrstele, ci şi al oricui venea în contact cu dînsul sau cu opera lui, cît şi în acela de meşter neîntrecut al cuvîntului scris şi vorbit.

Mihail Sadoveanu a stăpînit ca nimeni altul graiul nostru naţional sub toate aspectele lui istorice şi teritoriale. Cunoscător desăvîrşit al limbii textelor vechi, pe care le citea şi le studia necontenit, precum şi al vorbirii vii din toate regiunile patriei, el a ştiut, graţie unui simţ lingvistic şi artistic incomparabil, să selecteze şi apoi să folosească în opera sa literară ceea ce constituia specificul fiecăruia dintre aspectele amintite, contopind şi distilînd materialul lingvistic pînă la transformarea lui într-o adevărată chintesenţă artistică. Marele dispărut a fost un stăpîn desăvîrşit al limbii noastre, dar totodată s-a lăsat stăpînit de ea. El i-a respectat cu sfinţenie sistemul şi structura gramaticală, fără a-şi permite nici o abatere de la normele stabilite nu numai de către reprezentanţii autentici ai scrisului romînesc, ci şi de către masele largi populare, făuritorul permanent de oriunde şi de oricînd al acestui minunat mijloc de comunicare între oameni. Se poate spune că Mihail Sadoveanu s-a lăsat condus în mînuirea limbii în mai mare măsură de aspectul ei popular în sensul larg al cuvîntului şi mai puţin de cel existent în operele literare ale înaintaşilor.

Ataşamentul lui faţă de vorbirea maselor a fost urmarea logică a ataşamentului spontan şi natural faţă de aceste mase. Din cea mai fragedă copilărie a venit în contact cu ele şi s-a identificat cu necazurile, suferinţele şi aspiraţiile lor. Pe măsură ce trecea vremea, ataşamentul afectiv s-a transformat treptat în înţelegere profundă, pe bază raţională, a vieţii celor mulţi şi a cauzelor traiului lor mizerabil. Asuprirea şi exploatarea, în primul rînd a ţăranilor, i-au apărut clar ca rezultat inevitabil al privilegiilor, lăcomiei şi neomeniei celor care posedau nu numai

pămîntul, împreună cu toate celelalte mijloace materiale necesare producției de orice fel, ci și aparatul de stat, menit să dea formă așa-zicînd legală poziției lor de stăpîni în ierarhia socială.

Nu există scriere a lui Mihail Sadoveanu, oricît de redusă ca întindere, unde să nu apară într-un mod oarecare, direct sau indirect, aspectul de clasă al orînduirii burghezo-moșierești, cînd este vorba de teme contemporane, și al celei feudale în cazul operelor, atît de numeroase, cu conținut istoric. Punctul său de vedere, corespunzător pe deplin realității, era că de-a lungul veacurilor nu s-au produs schimbări în viața maselor: exploatate au fost ele pe vremea lui Ștefan cel Mare, exploatate au rămas și după aceea, pînă la instaurarea regimului de dreptate socială, pentru care Mihail Sadoveanu a militat, după eliberare, și ca activist pe tărîm obștesc. În măsura în care totuși au avut loc schimbări de ordin social-politic, situația maselor s-a înrăutățit, căci la exploatarea și asuprirea feudală s-a adăugat, asociată cu aceasta, cea capitalistă. Acest lucru iese limpede la iveală în numeroase scrieri ale mult regretatului nostru coleg, ceea ce dovedește din partea lui o înțelegere justă a fenomenului social, întemeiată pe cunoașterea directă și obiectivă a realității.

Umanismul lui autentic, izvorît din simpatia profundă pentru cei mulți, însemna, în ochii claselor dominante, o primejdie. Reprezentanții lor oficiali nu o dată și-au asmuțit, împotriva celui mai reprezentativ scriitor romîn, uneltele lor, fasciștii și huliganii de toate soiurile, care au mers pînă acolo, încît i-au ars cărțile în piețele publice, ca pe vremea celei mai întunecate inchiziții medievale. Și aveau dreptate din punctul lor de vedere, mai cu seamă în momentul cînd începuseră pregătirile pentru războiul contra primului stat socialist: interesele capitalismului imperialist și ale instrumentului acestuia, hitlerismul, cereau ca un scriitor care milita în opera sa literară cu atîta talent și așa de accesibil pentru omenie, pentru dreptate, să fie făcut inofensiv, cel puțin prin distrugerea materială a scrierilor lui. Aceasta, cu atît mai vîrtos, cu cît în unele dintre ele se simțea o caldă simpatie pentru oamenii și locurile de la Răsărit. Mihail Sadoveanu a primit aceste manifestări cu calmul său imperturbabil și cu curajul pe care i-l da convingerea că adevărul este de partea lui și a celor ce-l sprijineau într-un fel ori altul.

Evenimentele care au urmat celui de-al doilea război mondial au confirmat, mai repede și mai puternic decît era, poate, de așteptat, justețea punctului său de vedere. 23 August 1944 a dat acestui mare scriitor, ca și întregului nostru popor muncitor, satisfacția cuvenită. În viața, ca și în activitatea lui, se face simțită, cu rezultate binefăcătoare, concepția clasei muncitoare și a partidului ei marxist-leninist. Se vede aceasta în opera lui literară — e destul să citez romanul *Mitrea Cocor*, care inaugurează realismul socialist în literatura noastră — precum și în neobosita lui muncă pe tărîm obștesc, care l-au adus, în mod firesc, în fruntea Comitetului național pentru apărarea păcii din R.P.R., în Consiliul Mondial al Păcii și la obținerea Medaliei de aur a Consiliului Mondial al Păcii și a celei mai înalte distincții legate de lupta pentru pace: „Premiul internațional Lenin pentru întărirea păcii între popoare".

Conducerea Academiei Republicii Populare Romîne, din care Mihail Sadoveanu a făcut de la început parte, ca preşedinte al Secţiei de limbă, literatură şi artă şi ca vice-preşedinte al Biroului Prezidiului, îşi exprimă profunda ei durere, care este totodată şi a ţării întregi, pentru pierderea celui mai reprezentativ scriitor romîn contemporan şi a unuia dintre ctitorii instituţiei noastre. Memoria lui va fi veşnic vie în minţile şi inimile tuturor membrilor şi colaboratorilor Academiei.

IORGU IORDAN

Pentru a vă asigura o colecție completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pentru anul 1962.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, AGENȚIILE POȘTALE, FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut:

STUDII DE GRAMATICĂ

vol. al III-lea

Sumar

ALEXANDRU GRAUR, Din istoricul tipului *stea/stele.*

LAURA VASILIU, Schiță de sistem al prepozițiilor limbii romîne.

FULVIA CIOBANU, Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele.

FULVIA CIOBANU, Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni.

LAURA VASILIU, Părțile de propoziție multiple.

FINUȚA ASAN, Reluarea complementului în limba romînă.

I. RIZESCU, Propoziții subordonate paratactice.

ELENA CARABULEA, Atributivele determinative și explicative.

RODICA OCHEȘEANU, Observații asupra propoziției interogative indirecte.

MAGDALENA POPESCU-MARIN, Observații asupra topicii atributului adjectival în limba romînă.

MAGDALENA POPESCU-MARIN, Cu privire la propoziția interogativă și intonația ei în limbă romînă.

LIMBA ROMÎNĂ,
revistă a Institutului de lingvistică din Bucureşti,
apare de şase ori pe an.

Au apărut:

anul IX, 1960 (6 numere)
anul X, 1961, primele 4 numere

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREŞTI, Calea Victoriei nr. 27

sau la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Se pot comanda şi prin poştă la secţia „Cartea prin Poştă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la Librăria

CARTEA PRIN POŞTĂ
BUCUREŞTI, str. Biserica Enei nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

C. P. 2, c. 3734

Lei 3.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

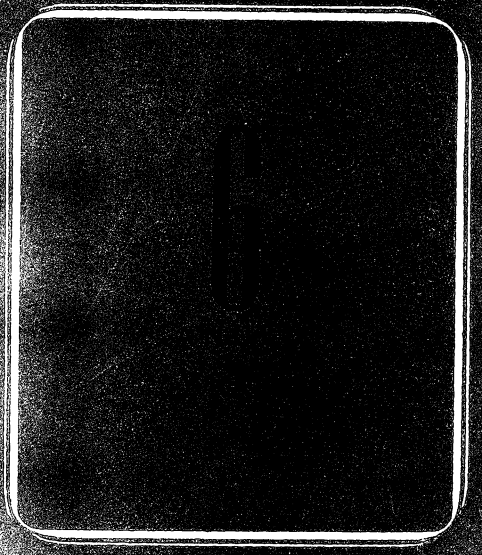

1983

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUŢU-ROMALO; MIRCEA MIRAN (*secretar de redacţie*); C. OTOBÎCU; FLORA ŞUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

Bucureşti, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul X 1961 Nr. 6

S U M A R

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

HENRI WALD, Propoziţia şi judecata 521
VALERIA GUŢU-ROMALO, Abaterea lingvistică 528

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

MIOARA AVRAM, În legătură cu discuţia asupra „numelui predicativ circumstanţial" 539
D. MARMELIUC, Etimologii 552
Z. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, Etimologii 553
ION GHEŢIE, Glosare de neologisme la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea 557
* * * Glosar regional 567

LIMBĂ LITERARĂ

LUIZA SECHE, Observaţii asupra limbii textelor de muzică uşoară 571
GH. BOLOCAN, Despre redarea numelor proprii dintr-o limbă în alta . . . 582

FILOLOGIE

N. MIHĂESCU, Observaţii cu privire la unele extrase din *Dicţionarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu* 588
I. CREŢU, O traducere a lui Eminescu nevalorificată încă 592
DIOMID STRUNGARU, Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice. II, Problema „dispariţiei" lui *i* final în limba romînă. 606

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Probleme de lingvistică generală, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*Mircea Mitran*) 611
M. AVRAM, Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă, Editura Academiei R.P.R., 1960 (*Valeria Guţu-Romalo*) 617
I. COTEANU, Romîna literară şi problemele ei principale, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 (*Mircea Seche*) 620
R. G. PIOTROVSKI, Формирование артикля в романских языках (Formarea articolului în limbile romanice), Moscova-Leningrad, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1960 (*I. Coteanu*) 625
IV. GĂLĂBOV, Bulgarisch-rumänische Berührungen bei der Umwandlung des Infinitivsystems, Zeitschrift für slavische Philologie, Band XXIX, Heft 2, 1961, p. 275—287 (*I. Coteanu*) 626

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1961 628

983

PROPOZIȚIA ȘI JUDECATA

DE

HENRI WALD

Orice propoziție are un *conținut de cunoaștere* și *unul afectiv*, *o formă logică* și *una extralogică*, și o *expresie lingvistică*. Conținutul de cunoaștere constă în reflectarea unui raport, forma logică este structura pe care o capătă în gîndire această reflectare, iar expresia lingvistică nu este altceva decît aspectul sensibil al propoziției. Dar cunoașterea unui raport este totdeauna acompaniată de atitudinea afectivă, mai mult sau mai puțin pronunțată și cristalizată într-o formă extralogică a celui care cunoaște față de raportul cunoscut. Orice propoziție este deci alcătuită dintr-un înțeles cognitivo-afectiv, o judecată, o formă extralogică și un complex sonor sau grafic.

În ciuda părerii curente, potrivit căreia judecata este conținutul propoziției, iar propoziția este forma judecății, reiese, mai de grabă, că propoziția este unitatea dintre înțelesul cognitivo-afectiv, judecată, forma extralogică și expresia lingvistică, înțelesul afectiv, care, într-o măsură mai mare sau mai mică, întovărășește în permanență cunoașterea, structurîndu-se înlăuntrul propoziției, sub una din formele extralogice ca metafora, exclamația, interogația, porunca etc.

Raportul dintre propoziție și judecată seamănă mai mult cu raportul dintre un întreg și o parte a sa, decît cu raportul dintre o formă și conținutul său. Judecata — forma logică a înțelesului cognitiv — nu epuizează nici pe departe conținutul unei propoziții. Propoziția mai conține forma extralogică a înțelesului afectiv și materialul lingvistic. În sens strict, forma unei propoziții ar consta în *unitatea* elementelor ei componente, iar conținutul ei n-ar fi altceva decît chiar aceste *elemente componente*. Înțelesul cognitivo-afectiv, judecata, forma extralogică și materialul sonor sau grafic ar alcătui conținutul unei propoziții, iar unitatea lor ar fi forma ei[1].

[1] O părere asemănătoare susțin și I. Coteanu și Em. Vasiliu în *Probleme de lingvistică generală*. Vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 15.

Este cu atît mai puțin acceptabilă părerea că forma unei propoziții s-ar reduce la complexul sonor *prin care* se exprimă, iar conținutul ei ar consta în ideea *pe care* o exprimă. Complexul sonor este material, iar ideea este ideală. Un conținut ideal nu poate avea niciodată o formă materială. Cei ce cred contrariul confundă *înfățișarea* unui lucru cu *forma* lui. Însă, în vreme ce înfățișarea unui lucru este sensibilă, forma lui este numai inteligibilă. Forma este de domeniul esențialității. Forma este modul de organizare a unui conținut. Toate lucrurile *de același gen* sînt organizate *în același mod*. Forma este esențială conținutului căruia îi dă formă.

Un anumit conținut determină o anumită formă. Forma nu poate fi esențial deosebită de conținut. Forma și conținutul trebuie să fie de aceeași natură. Este de neconceput ca un conținut spiritual să aibă o formă fizică. Față de conținut, forma nu poate avea decît o independență *relativă*. Deoarece schimbările conținutului se desfășoară în interiorul aceleiași forme, înseamnă că, la un moment dat, conținuturi deosebite pot avea aceeași formă și forme deosebite pot avea același conținut. Dar conținutul și forma nu pot exista nici o clipă separat și nu pot fi niciodată esențialmente deosebite. Or, complexul sonor poate exista independent de orice propoziție. *„Elații pirulează carotic"* nu e o propoziție. Este un complex sonor articulat care nu spune nimic, „Elații" nu e subiect, „pirulează" nu e predicat, iar „carotic" nu e circumstanțial, deoarece toate aceste complexe sonore, oricît de elegant ar fi articulate, sînt lipsite cu desăvîrșire de orice semnificație. O propoziție este totdeauna o unitate între o informație, o reacție afectivă și un complex sonor articulat. Deși fiecare element component al propoziției își are conținutul și forma lui, totuși, laolaltă, ele alcătuiesc conținutul propoziției, forma ei fiind unitatea lor. Conținutul unei informații constă în reflectarea unui raport, iar forma ei este însăși judecata; conținutul unei reacții afective se reduce, în ultimă instanță, la o atracție sau la o repulsie, iar forma ei este, de cele mai multe ori, o metaforă; conținutul unui complex sonor este alcătuit din sunete, iar forma lui este însuși complexul[1]. Avînd conținutul și forma lor, ele sînt, în raport cu propoziția, conținut.

Judecata nu se poate forma altfel decît *în* și *prin* propoziție. Judecata se formează pentru a fi comunicată. Funcția de comunicare a propoziției este primordială față de funcția ei de constituire. Propoziția nu este numai mijlocul de comunicare a unei judecăți, ci și mijlocul ei de constituire. Dar propoziția participă la însăși constituirea judecății în vederea comunicării ei. Esența socială a judecății se manifestă și prin faptul că, reflectînd un raport între lucruri, judecata este totdeauna un răspuns la o întrebare ivită în procesul colectiv de muncă. Presați de practica socială să-și comunice unii altora răspunsurile găsite la întrebările pe care le ridică munca privitor la mediul înconjurător, oamenii au ajuns să-și conserve și pentru ei înșiși judecățile formate, căpătînd în cele din urmă deprinderea de a judeca.

Dar nu numai judecata — ca formă logică — nu se poate forma în afara propoziției. Nici formele extralogice nu se pot constitui în afara

[1] „. . . sunetele nu constituie forma, ci numai materialul din care e făcută forma" complexului sonor, adaug eu. (Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 160).

propoziției. Diviziunea gramaticală a activității limbajului este aceea care face posibilă diviziunea logică a activității gîndirii. Reflectarea raporturilor obiective și atitudinea subiectivă față de ele își dobîndesc forma lor logică și extralogică numai *în* și *prin* propoziție. Fără elementele propoziționale nu se pot constitui nici formele logice și nici cele extralogice. Subiectul și predicatul sînt indispensabile pentru formarea judecății, iar atributul și complementul sînt indispensabile pentru formarea metaforei care o acompaniază. Participînd atît la structurarea judecății cît și la structurarea metaforei, structura propoziției se deosebește de structura judecății. Structura logică a judecății nu coincide cu structura gramaticală a propoziției. În vreme ce judecata are trei elemente: subiectul, predicatul și copula, sau două relate și o relație, propoziția are părți principale și părți secundare. Structura logică a judecății este universal și etern umană, iar structura gramaticală a propoziției are încă un caracter național.

Aceeași judecată poate fi exprimată prin mai multe propoziții, care, deși conțin aceeași judecată, nu conțin, totuși, și aceeași metaforă. Dar aceeași propoziție nu poate exprima judecăți diferite, deoarece un conținut diferit determină și o formă diferită. Diversitatea propozițiilor rămîne totdeauna mai mare decît diversitatea judecăților, deoarece față de același raport obiectiv pot fi luate diverse atitudini subiective, fie de către diferiți oameni, fie de către același om în diferite momente.

Și mie mi s-a părut, mai demult, că o propoziție ca: „Ieri am cumpărat fetiței mele *„Basmele" lui P. Ispirescu*" ar putea exprima cel puțin trei judecăți [1]. Neglijînd rolul gramatical și stilistic al accentului, nu-mi dădeam seama că mă aflam nu numai în fața a trei judecăți distincte, dar și în fața a trei propoziții deosebite. Într-adevăr, propoziția de mai sus nu poate exprima decît o singură judecată, care poate fi formulată mai pedant: „Ceea ce am cumpărat ieri fetiței mele sînt „Basmele" lui P. Ispirescu". Dacă spun: *Ieri* am cumpărat fetiței mele „Basmele" lui P. Ispirescu", atunci nu mai am de-a face nici cu aceeași judecată și nici cu aceeași propoziție, deoarece accentul stilistic a dat altui cuvînt rolul de predicat. Riguros exprimată, această propoziție sună astfel: „Ziua în care am cumpărat fetiței mele „Basmele" lui P. Ispirescu a fost ieri". De asemenea, dacă spun: „Ieri am cumpărat *fetiței mele* „Basmele" lui P. Ispirescu" exprim, de fapt, cu ajutorul accentului stilistic, propoziția: „Persoana căreia i-am cumpărat ieri „Basmele" lui P. Ispirescu este fetița mea".

Dar propoziția, structurînd, prin formele extralogice, și conținutul afectiv al subiectului, nu are menirea numai să informeze. Ea are sarcina să și impresioneze. Ea nu se adresează numai rațiunii, ci și afectivității. Însă unele propoziții au latura informativă pe primul plan, altele au pe primul plan latura expresivă. În propozițiile științifice, latura expresivă

[1] Cf. Henri Wald, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea judecăților*, în „Cercetări filozofice", nr. 4, 1955, p. 131–132.

tinde spre zero, în vreme ce, în propozițiile artistice, latura expresivă se află pe primul plan [1].

De altfel, latura expresivă ocupă primul plan nu numai în propozițiile artistice, ci și în propozițiile interogative, optative, imperative, exclamative etc.

Într-o propoziție interogativă este împinsă pe primul plan nu forma logică — *judecata* — ci forma extralogică — *întrebarea*. Propoziția: „Ce carte ai cumpărat ieri?" nu are menirea să comunice interlocutorului faptul că cel ce pune întrebarea știe că persoana căreia i se adresează a cumpărat o carte ieri, ci să-i ceară un supliment de informație pentru satisfacerea curiozității. O dovedește răspunsul pe care îl poate primi: „Cartea pe care am cumpărat-o ieri este „Bărăgan", vol. II, de V. Em Galan". În vreme ce structura judecății care se află pe planul al doilea într-o propoziție interogativă poate fi ori „S este P", ori „a R b", structura întrebării nu poate fi decît ori „*S este?*", ori „*S? P*", dacă întrebarea vizează un auto-raport, sau „*? R b*", „*a? b*" și „*a R?*", dacă întrebarea se referă la un hetero-raport. Accentul judecății răspuns cade totdeauna pe termenul care a înlocuit semnul întrebării, pentru a atrage atenția celui care a pus întrebarea asupra termenului care îi aduce suplimentul de informație cerut. Din structura unei întrebări nu poate lipsi niciodată subiectul. Semnul întrebării poate ocupa locul predicatului sau copulei, dar niciodată locul subiectului. Totdeauna se întreabă despre *ceva*. Cine nu știe nimic, nu întreabă nimic.

Ceea ce se comunică prin propoziția exclamativă: „Ce splendidă e priveliștea!" nu e, în primul rînd, judecata: „Priveliștea e splendidă", ci admirația: „Priveliștea este ... !". Dovadă că uneori cuvîntul „splendidă" este înlocuit cu un gest de încîntare.

De asemenea, lozinca: „Îmbunătățiți calitatea produselor!" nu este menită doar să-i informeze pe cei cărora li se adresează că: „Îmbunătățirea calității produselor este posibilă și necesară", ci să-i îndemne la realizarea acestui deziderat. Într-o lozincă, sensul îndemnului ocupă locul copulei. Lozinca cere oamenilor să realizeze o legătură. Structura unei lozinci este ori „S ! P", ori „a ! b". Într-o lozincă, sensul îndemnului nu poate ocupa nici locul subiectului, nici locul predicatului și nici locul vreuneia din relate. O lozincă trebuie să indice limpede ce predicat trebuie să aibă subiectul și ce relate trebuie să fie unite.

Latura afectivă a propoziției își găsește însă deplina realizare în propozițiile artistice. Artiștii cuvîntului se străduiesc să sporească neîncetat forța expresivă a propozițiilor. Propozițiile artistice își întîmpină cetitorii cu formele extralogice în față, deoarece nu-și propun numai să-i informeze, ci să-i impresioneze și să le cucerească adeziunea la judecățile

[1] Este interesant, în această privință, ceea ce spune Pierre Bertaux despre faptul că cu ajutorul mașinilor chibernetice „... nu se poate *niciodată* să se traducă un text poetic, sau cel puțin ceea ce este poetic într-un text" (*Les machines à traduire*, în „Etudes philosophiques", nr. 2, 1961, p. 221). El atrage atenția că „... cei ce vor voi să scrie într-o limbă vehiculară (și nu numai vernaculară) vor trebui să se constrîngă să scrie într-un stil despuiat de orice element poetic, de orice efect de stil" (Ibidem, p. 222). Mașina poate traduce numai judecata, universal-umană, nu și metafora, de circulație națională.

pe care le conțin. „Demnitatea literară — scria mai de mult Tudor Arghezi — îți impune un rol activ în spectacol, o atitudine în cuvinte, o frîntură în imagini, o iuțire și o abreviere lapidară, un ritm ... Ceva să umble prin fundul cuvintelor, să le reînsuflețească, să le croiască un destin, să le stăpînească și să le comande. Limba nu poate să fie o magazie și un depou de unelte sterpe ca dicționarul ..." [1] Or, metafora cred că este principala formă extralogică în care se cristalizează, cu ajutorul mijloacelor stilistice, atitudinea afectivă a scriitorului. Cînd V. Em. Galan scrie în primul volum al romanului său „Bărăgan" despre unul din eroii săi că își „... smuci ochelarii cu gestul larg cu care-și desfac toreadorii pe arene mantia" [2], humorul cu care autorul își privește eroul capătă o formă adecvată. În loc să scrie : „Olteanu își înfruntă preopinentul", Galan îi sensibilizează gestul printr-o metaforă care îi menține prospețimea. De remarcat că metafora pe care o găsește autorul este cu atît mai pregnantă cu cît cinematografiază principalele faze ale gestului în ordinea în care se succed ele realmente. Viteza metaforei ar fi scăzut considerabil dacă ar fi fost formulată astfel :" ... și-și smuci ochelarii cu gestul larg cu care toreadorii își desfac mantia pe arene". Ceea ce sporește puterea expresivă a propoziției lui Galan e mai ales faptul că autorul a împins cuvîntul „mantia" la capătul propoziției, astfel încît cortina metaforei se lasă în momentul în care pe primul plan se află mantia.

Iritat de faptul că unii scriitori germani se exprimă în fraze obositor de lungi, Mark Twain nu se mulțumește să comunice constatarea acestui fapt, ci califică pe respectivii autori astfel : „Cînd un neamț se azvîrle în oceanul unei fraze, nu-l mai vezi pînă ce nu iese pe malul celălalt, cu verbul în gură" [3].

Ipoteza de lucru a fost definită în fel și chip de către logicieni, însă metafora prin care o caracterizează Maxim Gorki este mai convingătoare decît toate definițiile : ipoteza de lucru este cîinele de vînătoare al omului de știință.

Reiese că structura unei metafore este inversă față de structura unei judecăți „in esse". În vreme ce, într-o judecată de esență, subiectul indică un individual căruia predicatul îi dezvăluie generalul, într-o metaforă, subiectul indică un general, pe care individualul, indicat, de data aceasta, de către predicat, îl sensibilizează. Într-o judecată de esență, gîndirea se mișcă de la individual la general ; într-o metaforă, gîndirea se mișcă invers, de la general la individual. Desigur, spre deosebire de individualul vizat de subiectul unei judecăți, individualul vizat de predicatul unei metafore nu acoperă generalul, ci îl întruchipează.

Avînd rostul să miște sufletele oamenilor în sensul arătat de judecățile pe care le conțin, propozițiile beletristice nu pot comunica generalul altfel decît individualizat. Numai individualul este emoționant. Generalul este numai informativ. Scriitorii autentici și-au dat totdeauna seama că

[1] Tudor Arghezi, *Cum se scrie romînește*, în „Cugetul romînesc", I, 7, 1922, apud Șerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, Buc., 1946, p. 180—181.

[2] V. Em. Galan, *Bărăgan*, E.S.P.L.A., 1954, p. 494.

[3] Mark Twain, *Opere*, vol. II, E.S.P.L.A., 1955, p. 173.

arta înseamnă să concentrezi într-un *singur* individual generalul risipit în *nenumărate* ființe individuale. Fără individualizare nu există artă.

„Se poate afirma — scrie Iorgu Iordan — că toate modificările semantice pe care le suferă cuvintele în vorbirea afectivă sînt, în fond, *metafore*, așadar imagini, produse ale fanteziei noastre" [1].

Nu cred că are dreptate Tudor Vianu atunci cînd consideră pluralul ca pe un mijloc stilistic de generalizare. „Efectul pluralului stilistic — scrie el — este acel al măreției nedeterminate, așa cum este cuprinsă de un ochi care o privește dintr-un punct foarte înalt sau dintr-o poziție superioară a inteligenței generalizatoare" [2]. Dimpotrivă! Pluralul stilistic are ca efect determinarea, concretizarea, individualizarea. Scrierile lui Geo Bogza la care se referă Tudor Vianu dovedesc și ele același lucru. „Moscova e străbătută de uriașe fluvii de oameni" este o propoziție mult mai vie decît „Moscova e străbătută de un uriaș fluviu de oameni". În vreme ce singularul generalizează și abstractizează, pluralul individualizează și concretizează. Cînd se vorbește despre o însușire generală, nu poate fi utilizat pluralul. În loc de „a fi muzical" nu se poate spune „a avea urechi muzicale", ci numai „a avea ureche muzicală". Pe de altă parte, propoziția: „Și-a îndeplinit sarcina învingînd unele greutăți" este mai concretă decît propoziția: „Și-a îndeplinit sarcina cu greutate". Pluralul concretizează orice cuvînt abstract. Gîndiți-vă la deosebirea dintre următoarele cuvinte: înălțime și înălțimi, galben și galbeni, bun și bunuri, roșu și roșii etc. [3].

Deosebit de interesantă este forma extralogică prin care își structurează N. Bălcescu simpatia sa pentru Mihai Viteazul. Scriind despre faptele lui Mihai la prezent și despre acțiunile turcilor la trecut, Bălcescu realizează ceea ce numește Tudor Vianu adevărate „basoreliefuri literare". Bălcescu descoperă, astfel, valoarea artistică a „primplanului" în literatură. „Cîteva din episoadele narative sau din tablourile istorice ale lui Bălcescu — scrie T. Vianu — sînt adevărate basoreliefuri literare, inspirate de caldul său sentiment național. Faptele eroului slăvit sînt povestite la prezentul istoric și participă la via lumină evocativă a acestui timp; isprăvile adversarilor sînt narate la trecut și sînt împinse, o dată cu aceasta, în planuri mai umbrite ale reprezentării" [4].

Deosebirea fundamentală dintre o judecată și formele extralogice care o însoțesc este că în vreme ce judecata este neapărat *adevărată* sau *falsă*, formele extralogice nu pot fi decît *juste* sau *nejuste*. Limbajul de fiecare zi a înregistrat spontan această diferență. Nimeni n-a spus vreodată despre o întrebare că este ... adevărată; nimeni nu va spune vreodată că o rugăminte este falsă. Adevărul și falsul se referă la raportul dintre *idei și realitate*, iar justețea și nejustețea vizează raportul dintre *idei și idei*. O formă extralogică este justă numai dacă judecata din spatele ei este

[1] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 345.

[2] Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, E.S.P.L.A., 1955, p. 118.

[3] Trebuie deosebită cu grijă singularitatea unei *însușiri generale* de singularitatea unui *lucru individual*. Însușirea de „a fi înalt" este *una* și *aceeași* pentru toate lucrurile înalte, dar *o anumită* înălțime presupune o *pluralitate* de înălțimi din care face *parte*.

[4] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Ed. Contemporană, 1941, p. 444—445.

adevărată și nejustă în cazul în care judecata pe care o însoțește este falsă. Să nu pierdem însă din vedere că justețea sau nejustețea unei forme extralogice depinde de loc și de timp. Rugămintea: „Dă-mi mîine un telefon acasă" este justă numai dacă judecata: „Eu am telefon acasă" este adevărată.

În vreme ce judecățile sînt totdeauna niște *teze*, formele extralogice care le acompaniază sînt doar niște *pretenții*. Fiind totdeauna un răspuns, judecata are totdeauna un caracter tetic.

Spre deosebire de formele extralogice, care nici nu afirmă și nici nu neagă, ci întreabă, poruncesc, roagă, cer etc., judecățile sînt neapărat *tetice*, deoarece „*răspund*".

Propoziția este deci mai bogată decît judecata pe care o exprimă, deoarece vehiculează nu numai vești, ci și atitudini.

ABATEREA LINGVISTICĂ

DE

VALERIA GUȚU-ROMALO

Conceptul de *greșeală* presupune ideea de acțiune, faptă, modificare și implică o apreciere negativă, acțiunea considerată greșeală reprezentînd o îndepărtare de la *adevăr*, de la *bine*, de la *corect*.

Termenul de *abatere* are fie sensul concret de îndepărtare spațială, fie sensul abstract de îndepărtare, de nerespectare a unor reguli. *Abaterea* ca noțiune poate fi subordonată deci greșelii, denumind un anumit tip de greșeală.

Cum limba e un sistem, o totalitate de sisteme de reguli, folosirea ei e susceptibilă de încălcări ale acestor reguli, deci de erori, de abateri.

Noțiunea de greșeală de limbă e cunoscută încă din antichitate; lingvistica modernă, mai ales în cadrul preocupărilor de cultivare a limbii, folosește foarte mult termenul de abatere.

Greșelile de limbă sînt remarcate de vorbitori și de specialiști, de lingviști.

Constatarea abaterilor stîrnește la vorbitori glumă, ironie sau desconsiderație, mijloace de sancționare a celui care greșește.

Atitudinea specialiștilor față de abaterea lingvistică a variat în timp. La început, cînd limba era privită ca un fenomen imuabil, discuțiile și cercetările lingvistice au avut, inevitabil, un caracter tradiționalist, purist, combătînd și condamnînd tot ceea ce constituia o îndepărtare de la un „ideal" reprezentat fie printr-un aspect al unei limbi (latina clasică față de latina populară, de ex.), fie printr-o anumită fază de dezvoltare a unei limbi sau printr-o limbă (latina, de ex., pentru latiniștii romîni ai secolului al XVIII-lea, al XIX-lea).

Această atitudine strict și strîmt normativă, reflex al unei concepții statice despre limbă, a dăinuit pînă la apariția metodei comparativ-istorice, care pune în lumină evoluția fenomenului lingvistic. Introducerea perspectivei istorice în lingvistică a avut ca urmare o modificare radicală a atitudinii față de abatere. Abaterea începe să fie privită ca izvorul oricărei

modificări lingvistice. Noua atitudine e cuprinsă, în forma sa extremă, în formularea lui H. Morf (citată de acad. Iorgu Iordan în lucrarea sa *Limba română actuală*, Iaşi, 1943, p. 19) după care „întregul edificiu lingvistic se compune din foste greşeli de limbă".

Dar, deşi în foarte multe cazuri modificările din limbă, înnoirile lingvistice nu sînt decît „foste abateri generalizate", nu se poate pune semnul identităţii între *abatere*, *greşeală* şi modificare a limbii, evoluţie lingvistică.

O asemenea identificare ar fi greşită, pe de o parte pentru că nu orice greşeală se impune : istoria arată că dintr-un noian de greşeli nu se conservă şi nu se extind decît relativ puţine, iar pe de altă parte, pentru că nu întotdeauna o modificare lingvistică are la origine o greşeală.

Greşeala de limbă poate fi provocată de cunoaşterea insuficientă a unei limbi, de comoditatea vorbitorilor şi de analogie.

Primul factor invocat, cunoaşterea insuficientă a unei limbi, intervine în cazurile în care o limbă dată e vorbită de un străin. Erorile lingvistice de acest fel nu interesează însă evoluţia limbii, deoarece, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, nu au şanse de generalizare. Greşeala săvîrşită de un străin constituie adesea un motiv de glumă sau de ironie pentru vorbitorii limbii date, care rămîn refractari faţă de greşeală.

Extinderea abaterilor de acest tip presupune un număr foarte mare de oameni care să săvîrşească aceeaşi abatere, cum se întîmplă, de ex., în perioadele de bilingvism. Obişnuinţa de a iodiza pe *e* la iniţiala absolută (*iel*) sau la început de silabă, care caracterizează limba romînă în cadrul limbilor romanice, e explicată ca o adaptare a pronunţării limbii romanice la sistemul de pronunţare slav, adaptare care este rezultatul îndelungatului bilingvism slavo-romîn [1].

Comoditatea, legea minimului efort, reprezintă un factor intern de abatere şi ca atare de modificare lingvistică, mult mai important. Acest factor se manifestă foarte activ în fonetică şi în vocabular. În fonetică, sub forma acomodării, asimilării etc. : *des-* devine *dez-* prin asimilarea consoanei finale a prefixului la consoana iniţială a temei : *dez-*(*doi*) faţă de *des-*(*face*). În vocabular se manifestă cel mai clar sub formă de elipsă : vorbitorii latinei populare au redus pe *jecur ficatum* prin omiterea substantivului şi substantivarea adjectivului la *ficatum* (rom. *ficat*, — fr. *foie* etc.) ; în romînă *pătlăgelele roşii* şi *pătlăgelele vinete* au devenit, mai economic, *roşii* şi *vinete* prin acelaşi proces.

În vorbirea actuală întîlnim de asemenea elipse — pentru *gospodăria agricolă colectivă* se recurge mai des la *colectivă*, se spune despre cineva că *nu are stare materială*, socotindu-se de asemenea superfluă precizarea : *bună*. Se pot elida şi altfel de determinative. De ex., se întîmplă să se renunţe la obiectul direct. În vorbirea neliterară se aude : *mîncarea de ieri mi-a cauzat*, pentru *mi-a făcut rău*, *mi-a cauzat o neplăcere*.

Factorul cel mai important îl constituie însă analogia, care reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare şi de organizare

[1] Cf. Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 20, 29.

tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi. Analogia acționează deosebit de puternic în gramatică și mai ales în morfologie, realizînd tendința de simplificare și regularizare a sistemului, de normalizare și eliminare a excepțiilor, „a faptelor aberante". Prin analogie, verbul *a face*, verb neregulat în sec. al XVI-lea, cînd avea trei rădăcini : *fac*, *feč*, *fap* (*t*) a devenit verb regulat, cu o unică rădăcină în tot cursul paradigmei, înlocuind formele moștenite de perfect (*feciu* etc.) și de participiu trecut (*fapt*) prin formele analogice *făcui* (etc.) *făcut* [1].

După modelul tipului *rac / raci*, *sac / saci*, *mac / maci*, *drac / draci* etc., substantivele *copaci* (*u*), *bocanci*, cu o formă unică pentru ambele numere, capătă o formă nouă, analogică de singular *copac*, *bocanc* [2], integrîndu-se sistemului limbii care cere o netă diferențiere a singularului de plural.

Analogia acționează și în celelalte domenii ale limbii și e cu atît mai eficace, cu cît elementul supus modificării are o frecvență mai mică. Paradigma cea mai neregulată o au cuvintele cele mai des întrebuințate : de ex., paradigma lui *a fi* în diferite limbi sau flexiunea pronumelor personale. Marea lor frecvență face ca formele lor să fie mereu prezente în mintea vorbitorilor apărîndu-le astfel de intervențiile analogiei. În cazul cuvintelor frecvente analogia se realizează dacă cuvîntul are o situație mai izolată în sistemul limbii. În romînă de ex., vechiul *mînu* (lat. *manus*), păstrat foarte multă vreme (regional și azi), a devenit — deși foarte frecvent — *mînă* (ca și *soru* > *soră*, *noru* > *noră*) pentru că substantivele feminine terminate în *-u* sau consoană, erau foarte puțin numeroase față de cele terminate în *-ă*.

O limbă evoluează nu numai prin modificări de sistem produse într-un singur plan, ci și prin diferențiere spațială și socială — prin diversificare în graiuri și dialecte și prin apariția argourilor, jargoanelor, limbajelor tehnice și a limbii literare.

Formarea limbii literare aduce cu sine o lărgire a noțiunii de abatere lingvistică. Ceea ce caracterizează limba literară față de celelalte aspecte ale limbii este existența *normelor*, care se deosebesc de regulile inerente oricărui sistem lingvistic, prin faptul că se bazează pe o selectare a materialului lingvistic de care dispune limba dată. În urma unui proces complex, adeseori foarte îndelungat, norma limbii literare se creează acceptînd anumite elemente ale limbii date, dar excluzînd, îndepărtînd altele. Așa de ex., limba romînă dispune de o destul de mare varietate de mijloace de introducere a propozițiilor atributive. Ca elemente de relație se folosesc conjuncții și adverbe și pronume relative printre care și *de*.

Limba literară admite toate aceste posibilități cu excepția ultimei. Se poate spune : *Omul care a venit*, *Ziua cînd a venit*, *Vestea că a venit*, dar e considerată neliterară construcția *Omul de a venit* [3]. Norma astfel odată creată [4], construirea atributivei cu *de* în locul pronumelui relativ

[1] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, Buc., 1946, p. 197.

[2] Cf. J. Byck, Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, BL I (1933).

[3] Sinonimă cu prima în care elementul de relație este pronumele relativ.

[4] Normele evoluează cu orice fenomen al realității. În sec. al XIX-lea asemenea construcții se întîlnesc frecvent.

este considerată *incorectă*, dar numai din punctul de vedere al limbii literare, ale cărei norme exclud această construcție ; din punctul de vedere al limbii romîne acest tip de frază fiind perfect corect.

De asemenea normele limbii literare de astăzi exclud așa-numitele forme iotacizate ale verbelor : *văz, crez, viu* [1] etc. Folosirea lor e ca atare o incorectitudine.

În genere, normele limbii literare evoluează în sensul obținerii prin selectare tot mai strictă a unei unități și unicități riguroase care se poate realiza numai prin reducerea variantelor. Lucrările cu caracter normativ apărute în ultimii 10 ani, acționează toate în acest sens prin recomandarea, în cazurile în care există mai multe variante — fonetice, morfologice etc. — a uneia și prin condamnarea celorlalte. Așa de ex., dintre formele *brazi* și *braji*, *cruzi* și *cruji*, *boli* și *boale*, *coli* și *coale*, *chibrituri* și *chibrite* se recomandă primele, considerate ca literare [2].

Rigoarea normelor limbii literare transformă deci în abatere utilizarea formelor, termenilor, construcțiilor populare, regionale care nu au fost cuprinse în aceste norme.

Aceeași acțiune restrictivă exercită normele limbii literare și asupra faptelor lingvistice proprii celorlalte variante sociale ale limbii date. Înserarea într-o exprimare literară a unor elemente argotice sau de jargon constituie, ca și folosirea unor cuvinte, forme sau construcții regionale, o abatere, o greșeală, condamnată ca atare de limba literară.

Abatere din punctul de vedere al limbii literare reprezintă și încălcarea normelor prin introducerea elementelor familiare, de limbă vorbită.

Un alt tip de incorectitudine decurge din proprietatea limbii literare de a fi diferențiată în stiluri, avînd fiecare, pe lîngă un fond lingvistic comun, un număr de elemente specifice. Amestecul de stiluri, folosirea în cadrul unui stil a elementelor altui stil reprezintă o abatere. O exprimare de tipul : *avînd în vedere și luînd în considerație faptele mai sus arătate putem conchide că experiența a demonstrat presupunerea inițială*, de ex., e incorectă deoarece într-o expunere științifică apare o construcție (*avînd în vedere și luînd în considerație* [3]) specifică stilului administrativ, fapt care dă exprimării un aspect ușor ridicol.

Formarea limbii literare (caracterizate tocmai prin rigoarea normelor sale) lărgește deci foarte mult sfera conceptului de abatere care ajunge să cuprindă pe lîngă greșelile lingvistice ale limbii ca atare, nerespectarea, într-un fel sau altul, a normelor proprii acestui aspect al limbii unice a întregului popor.

Deși principala trăsătură specifică a limbii literare o constituie existența și rigoa ea normelor și tendința de a le apăra de orice infracțiune, limba literară nu e imuabilă și evoluează, în mare măsură, prin acceptarea la un moment dat, a unora dintre abateri.

---

[1] Aceste forme erau acceptate încă de limba literară a sec. al XIX-lea și abundă la I. L. Caragiale.

[2] *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 43.

[3] Construcția e și pleonastică.

Evoluția aspectului literar al unei limbi, ca și a limbii în genere, este în mare măsură tributară abaterii lingvistice, dar, cum spuneam înainte, nu poate fi redusă la abatere.

Aspectul literar al unei limbi evoluează prin modificarea normelor și prin împrumut. Contactul cu alte limbi face ca, la un moment dat, o anumită limbă literară să se îmbogățească prin cuvinte și construcții noi, cum s-a întîmplat, de ex. în sec. al XIX-lea, sub influența limbii franceze, sau, în perioada actuală, sub influența limbii ruse.

Modificarea normelor, factor intern de evoluție a limbii literare, se produce nu numai prin acceptarea, deci recunoașterea ca normale, corecte a unor foste abateri, dar, cel puțin în anumite perioade, prin modificarea raportului dintre normă și posibilitățile lingvistice pe baza cărora se creează. În faza de formare și de dezvoltare, norma evoluează în sensul îndepărtării, în morfologie și fonetică în special, a variantelor, a formelor sinonimice. Procesul acesta se exemplifică clar în evoluția limbii romîne literare : așa de ex., dacă în sec. al XIX-lea se admite și *crez* și *cred*, azi nu e literară decît ultima formă, dacă pînă nu demult se folosea *personaj* și *personagiu*, *pasaj* și *pasagiu*, lucrările cu caracter normativ din ultima vreme resping formele în *agiu*, se recomandă *dușmán*, *antíc*, *miozótis*, *caractér* [1], fiind implicit considerate neliterare, deci incorecte din punctul de vedere al limbii literare variantele de accentuare : *dúșman*, *ántic*, *miozotis*, *carácter*.

Numărul substantivelor cu două variante (în *-ție*, *-țiune*), scade treptat fie prin diferențiere semantică (cf. *fracție* / *fracțiune*, *rație* / *rațiune*, *reacție* / *reacțiune*, *stație* / *stațiune*) fie prin căderea în desuetudine a uneia din ele : nu se mai folosesc azi decît *acțiune*, *fluctuație*, — se manifestă o netă preferință pentru *națiune* și *conjuncție*, se recomandă *propoziție*, *ficțiune* [2] etc.

Normele limbii literare se pot modifica și prin admiterea unor fapte ale limbii vorbite sau ale graiurilor eliminate altădată : în aspectul vorbit al limbii literare de azi se admite forma redusă a pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere : *asta*, *ăsta* [3], care continuă să fie deocamdată atent evitate în scris.

Evoluția limbii literare se realizează, de asemenea, prin modificarea limitelor dintre stiluri : în limba actuală se manifestă puternic tendința de a extinde unele elemente ale stilului științific și tehnic, tendință care se realizează tot mai mult în vocabular : termeni ca *atom*, *deconectare*, *valență*, *infinit*, pentru a nu cita decît cîțiva, la întîmplare, se întîlnesc în critica literară, în poezie, și chiar în exprimarea familiară, în conversația de fiecare zi.

În ce privește limba populară cu diferitele ei aspecte, ea se modifică (pe lîngă impunerea și generalizarea unor abateri și cu ocazia contactului

---

[1] Vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ed. Acad. R.P.R., 1960.
[2] *Ibidem*.
[3] Nu se admite însă *ăla*, *aia*.

cu alte limbi) și prin influența pe care o exercită limba literară. Termeni ca *mașină, electricitate, radio, declarație, congres*, altă dată folosiți de un cerc restrîns de oameni, au intrat adînc în limba populară. De asemenea, sub influența limbii literare se atenuează lent, dar evident deosebirile dialectale.

★

Importanța *abaterii* ca factor de evoluție variază de la un sector al limbii la altul.

În fonetică și în gramatică, în special în morfologie, abaterea reprezintă modalitatea principală, predominantă a evoluției. Exemplele sînt foarte numeroase :

În momentul în care au apărut formele analogice *făcui, făcu* ele au constituit greșeli, dar în cîteva secole s-au impus fără excepție.

Forma *copac*, care a înlocuit mai vechiul *copaci(u)*, sau forma *păsări*, care s-a extins în dauna lui *paseri*, sînt la origine greșeli, rezultate ale nerespectării regulelor gramaticale ale limbii la un moment dat.

Greșeala stă și la baza modificărilor fonetice. Pronunțarea *oclu* pentru *oculu*, *și* pentru *si(c)*, *norod* în loc de *năród* au reprezentat, fiecare la vremea sa, un caz de abatere, de nerespectare a pronunțării curente a epocii.

În vocabular în foarte multe cazuri evoluția nu presupune o abatere.

Așa de exemplu, vocabularul se poate îmbogăți prin împrumut. Un cuvînt străin introdus în limbă pentru a denumi un obiect nou, o noțiune nouă, nu reprezintă o greșeală față de limba dată, cum se întîmplă, de ex., în cazul folosirii improprii a unui cuvînt. De asemenea, crearea unui cuvînt nou prin derivare constituie o inovație, dar nu este o abatere, o greșeală. Abaterea se produce în procesul formării de cuvinte, numai în cazurile în care noua creație nu respectă normele de derivare ale limbii.

Acest tip de abatere poate fi exemplificat, pentru limba actuală, prin derivatul *tineret*, de ex. Derivatul ca atare nu este o inovație a timpurilor noastre. Ceea ce e nou e folosirea acestui cuvînt pentru a denumi o colectivitate de animale tinere [1], folosire frecventă în publicațiile noastre : *Gospodăriile agricole colective ... pot primi ...* tineret *bovin, apt pentru reproducție și creștere (juncani, junci)*. „Albina" 1958, nr. 570, p. 3, col. 2. *Pentru iernarea* tineretului, *a vacilor în repaos, a vitelor de muncă, această metodă este cea mai economică formă de întreținerea* (**sic**) *lor în grajd*. „Viața nouă" (Galați) XI—XII, 1958. *Din 1961 vom avea posibilitatea ... să livrăm* tineret *bovin de prăsilă*. „Scînteia" nr. 5113, 1961, p. 1, col. 4.

Derivatul *tineret* în aceste situații reprezintă un caz de abatere de la regulile de derivare ale limbii romîne.

Regulile de derivare privesc valoarea semantică și gramaticală a elementului derivativ, sufix sau prefix, și categoria gramaticală a cuvîntului de bază de la tema căruia se face derivarea. Un derivat este deci corect dacă :

[1] Sensul e menționat în DM.

— afixul este folosit propriu atît semantic cît şi gramatical (derivatul încadrîndu-se într-o anumită clasă de cuvinte) [1],

— derivarea s-a făcut de la un cuvînt care aparţine clasei de cuvinte selectate de afixul respectiv.

În cazul lui *tineret* „colectivitate de animale tinere", nu este satisfăcută cea de a doua condiţie: sufixul *-et* derivă substantive colective numai de la substantive: *brădet, frăsinet, lemnet, penet, mărăcinet, călugăret, coconet, bănet* etc. (exemplele se pot înmulţi). Această condiţie este respectată în cazul vechiului derivat care denumeşte o colectivitate de fiinţe umane: *tineretul romîn, tineretul muncitor*. Baza de derivare a substantivului colectiv o constituie substantivul *tînăr* provenit din adjectivul corespunzător. Substantivul *tînăr*, foarte frecvent folosit, nu denumeşte decît fiinţe umane: *A venit un tînăr, O tînără a întrebat, Tinerii lucrează cu zel* etc. Referitor la animale nu se foloseşte decît adjectivul *tînăr*: *cal tînăr, vacă tînără* etc. Ca atare e greşită crearea unui derivat cu sufixul *-et*, care se caracterizează printr-o selecţie a temei strict delimitată gramatical.

Într-o situaţie oarecum asemănătoare este cuvîntul *sugar* care concurează de foarte multă vreme pe *sugaci*. Ambele cuvinte sînt derivate de la verbul *a suge*, unul cu sufixul *-ar*, celălalt cu *-aci* [2].

Aceste două sufixe creează nume de agent, realizează deci acelaşi tip de derivate, dar se deosebesc prin clasa de cuvinte din care îşi selectează tema.

Sufixul *-aci* [3] se adaugă la teme verbale (de preferinţă): (*s*) *cufundaci, înhămaci, tocmaci, mulgaci, trăgaci, plîngaci, alergaci* etc. sau la teme nominale (substantive şi adjective) *lungaci, stîngaci, pumnaci, căsaci, fugaci* şi altele.

Sufixul *-ar* [4] (lat. *-arius*) selectează (ca şi în latină şi în celelalte limbi romanice) aproape exclusiv teme substantivale: *prisăcar, cojocar, brişcar, chioşcar, blidar, cărămidar, urdar, pantofar* şi multe altele [5].

Puţinele excepţii în care derivarea are ca punct de plecare un verb se explică prin suprapunerea peste sufixul moştenit din latină a unui sufix slav *-арь*, intrat în limbă prin intermediul unor cuvinte ca *jitar, pisar* derivate de la verbe, deşi şi în limbile slave sufixul pare a se adăuga rar la teme verbale [6].

Această suprapunere are ca urmare o extindere a clasei temelor selectate de sufixul *-ar*. Posibilitatea de a crea derivate de la teme verbale rămîne însă mai mult o virtualitate realizată în puţine cazuri. Par a avea

---

[1] Sufixele se clasifică în funcţie de categoria gramaticală a derivatului creat: sufixe substantivale, adjectivale etc.

[2] În limba populară se face distincţie între *sugar* şi *sugaci* primul folosindu-se pentru puii de animale, al doilea pentru copii.

[3] Cf. Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 59—62.

[4] *Ibidem*, p. 67—68, 90—91 şi Ecat. Ionaşcu, *Sufixele -ar şi -aş la numele de agent*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 84.

[5] Numărul derivatelor în *-ar* este foarte mare, vezi *Dicţionarul invers*.

[6] Al. Graur, *op. cit.*, p. 67.

în mod cert o temă verbală (afară de *sugar*) *argăsar*, *măcinar*, *mulgar*, *ospătar* [1], *îndreptar*, *cufundar*, *plesnicar*, *strîmbar*, *tasonar*. Altele pot fi derivate de la verb sau de la substantiv : *fugar*, *băjenar*, *peticar*, *trepădar*, *brăzdar*, *bobinar*, *lopătar*, *dinamitar*.

Cum se vede din exemple, derivatele de la teme verbale sînt în general cuvinte cu o folosire restrînsă, fiind formații dialectale sau termeni tehnici și par creații destul de recente. Din punct de vedere cantitativ, ele reprezintă un procent extrem de mic față de derivatele de la substantive (vezi *Dicționarul invers*).

O excepție reprezintă prin vechime — se întîlnește deja la Dosoftei și în Biblia de la București (1688) [2] — și prin marea sa răspîndire [3] *sugar* (care în publicațiile din ultima vreme se întîlnește aproape exclusiv [4]).

Comparînd cele două sinonime *sugar* și *sugaci* constatăm că pe cînd *sugar* reprezintă un tip de derivat oarecum puțin obișnuit cu sufixul *-ar* atașat la o temă verbală, *sugaci* e o formație absolut regulată, deci, ar părea, preferabilă.

Un tip diferit de abatere de la normele limbii reprezintă procesul prin care în urma a două (eventual mai multe) derivări succesive se creează un cuvînt nou, sinonim cu cuvîntul de bază de la care s-a pornit și care e, inevitabil, mai lung și mai greoi decît acesta.

Frecvent se produce în limba actuală acest fenomen de „derivare în cerc" cu ocazia formării unor abstracte cu sufixul *-(i)tate*.

Acest sufix, extrem de productiv, se atașează la adjective pentru a forma substantive abstracte necesare denumirii calității exprimate prin adjectiv. Există în limbă perechi de cuvinte cum ar fi : *curios* / *curiozitate*, *conștiincios* / *conștiinciozitate*, *serios* / *seriozitate*, *luminos* / *luminozitate*, *vîscos* / *vîscozitate*. Prin analogie se creează *rigurozitate*, *malițiozitate*, *vigurozitate*, *grațiozitate*, *langurozitate* (de la *riguros*, *malițios* etc.). Asemenea derivate, foarte frecvente în terminologia științifică sau tehnică și în critica literară, sînt inutile atunci cînd vin să dubleze un cuvînt existent în limbă și care a servit ca bază de formare pentru adjectivul de la care s-a creat derivatul.

Derivatele de tipul *curiozitate* sînt justificate pentru că *curios* nu e derivat, iar *conștiinciozitate* sau *luminozitate* sînt utile pentru că exprimă lucruri diferite față de *conștiință* și *lumină*. Nejustificate sînt însă formațiile de tipul *grațiozitate*, *rigurozitate* în cazurile în care sînt rezultate ale unei succesiuni de derivări în urma cărora se revine, din punct de vedere semantic, la punctul de origine, creîndu-se un sinonim al cuvîntului de la care s-a pornit, proces care ar putea fi reprezentat prin schema :

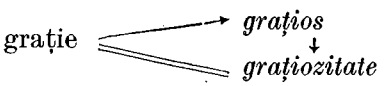

[1] Menționate de Ecat. Ionașcu în *art. cit.*, p. 79.

[2] Cf. TDRG, *sugar*.

[3] Moldova pare a prefera pe *sugaci*.

[4] Cf. de ex. Alfons Fruchter, *Cum să îngrijim, să alimentăm și să educăm copiii*. Ed. medicală 1955, Dr. Adrian Ionescu, *Cultura fizică a mamei și a copilului mic*. Ed. tineretului, 1958, Dr. V. Ivanov și V. Pavlid, *Cartea tăticului*, Ed. medicală, 1960.

Din cauza sinonimiei dintre derivat şi cuvîntul de bază, formulările de tipul : *graţiozitatea* [1] *interpretării* (unei bucăţi muzicale, de ex.), *rigurozitatea* [2] *demonstraţiei*, *vigurozitatea* [3] *stilului* (unui scriitor), *maliţiozitatea* [4] *răspunsului*, nu sînt nici mai clare, nici mai elegante decît cele în care se întrebuinţează cuvîntul de bază : *graţia interpretării*, *rigoarea demonstraţiei*, *vigoarea stilului*, *maliţia răspunsului*.

Abaterile lingvistice variază nu numai ca domeniu şi ca tip, dar şi din punctul de vedere al răspîndirii şi al duratei, diferenţă care le plasează în raporturi diferite faţă de procesul de dezvoltare a limbii. Unele rămîn simple greşeli ocazionale, întîmplătoare, izolate (cui nu i s-a întîmplat să săvîrşească greşeli de tipul *crapă* pentru *capră*) ; altele, deşi au o răspîndire mai largă, nu ajung să depăşească o anumită sferă de vorbitori sau o anumită epocă — forme de tipul : (*Fulgii*) *zbor*, care extind omonimia dintre persoana I şi persoana VI de la conj. II, III şi a IV-a la verbele de conjugarea I, sînt folosite de V. Alecsandri şi de alţi scriitori din epoca lui, dar nu s-au transmis generaţiilor următoare, iar limba literară de astăzi le ignoră.

E foarte probabil să nu se extindă nici aşa-numita lipsă a acordului de tipul : *ei vine* care are la bază tot o modificare morfologică oarecum contrară celei discutate anterior [5], frecventă mai ales la vorbitorii din jurul Bucureştiului.

Alte greşeli însă, se generalizează în dauna formei sau construcţiei corecte, mai vechi, a cărei întrebuinţare se restrînge la vorbitorii unei anumite regiuni, la o anumită categorie socială sau profesională şi care de multe ori cedează complet, dispărînd cu timpul din limbă, cum s-a întîmplat cu forma *feciu* eliminată de *făcui*, cu plurale ca *cetăţi*, *cărţi* care au luat locul formelor mai vechi, normale din punct de vedere etimologic, *cetaţi*, *carţi*.

★

Considerarea retrospectivă a unei limbi în perspectiva istoriei sale permite selectarea — prin prisma situaţiei lingvistice din epocile ulterioare — a greşelilor care s-au impus, de cele care au avut un caracter izolat, întîmplător sau existenţă efemeră. Se face chiar o distincţie terminologică : pentru abaterile care s-au impus, deci au constituit un factor de dezvoltare a limbii, se foloseşte termenul de *inovaţii*, lipsit de nuanţa depreciativă din *greşeală* sau *abatere*.

Mult mai dificilă e însă previziunea evoluţiei ulterioare, discernerea între elementele, oscilaţiile şi abaterile prezentului a ceea ce se va impune şi ce va dispărea în viitor. Această greutate face foarte anevoioasă şi foarte

---

[1] Sensul din acest context nu apare în DM nici la *graţie*, nici la *graţiozitate*, înregistrate amîndouă. La *graţiozitate* nu se menţionează nici sensul „împunsătură" din contexte ca : *Mi-a servit nişte graţiozităţi*.

[2] În DM explicarea termenilor *rigoare* şi *rigurozitate* este mai mult aparent diferită.

[3] Nu e menţionat în DM.

[4] DM dă *maliţie* = *maliţiozitate*.

[5] E vorba de extinderea sistemului de omonimii al conjugării întîi asupra celorlalte conjugări.

riscantă activitatea celor care lucrează în domeniul așa-numitei „cultivări a limbii".

Sînt destul de numeroase situațiile în care indicațiile și recomandările făcute de diferiți oameni de cultură și chiar de lingviști s-au dovedit a nu fi corespuns liniei de evoluție a limbii. Astfel, în secolul trecut, V. Alecsandri socotea formele *favor*, *onor* mai potrivite decît *favoare* și *onoare* care s-au impus ulterior. T. Maiorescu considera că avînd termenul *strai*, *haină* este superfluu. Ov. Densușianu relevînd [1] la Ureche forma *păsări* o însoțește de următorul comentariu cu caracter apreciativ: „Cred că trebuie să ne oprim la pronunția *pasări*. Acei care pronunță *păsări* pot merge mai departe și să pronunțe *mărgini*, *flăcări* și chiar *făbrici*". Situația din limba de azi, care a acceptat formele *păsări* și *flăcări* și în care se întrebuințează destul de des, deși nu sînt acceptate de limba literară forme ca *mărgini*, *făbrici* etc. arată că recomandarea marelui lingvist nu era în concordanță cu tendințele de evoluție ale limbii.

Asemenea exemple de aprecieri eronate au făcut ca lingvistica modernă să adopte o atitudine mai prudentă, formulată, de ex., de acad. Iorgu Iordan în *Limba romînă actuală* [2]: „Am căutat să evit afirmațiile prea categorice, fiind convins că evoluția limbii noastre materne poate lua (și va lua, cu siguranță, adesea) alt drum decît acela pe care sîntem ispitiți să i-l indicăm".

Prudența nu înseamnă însă renunțarea la efortul de a distinge, în noianul de fapte, noul. Lingvistica actuală în tendința sa de a deveni o știință exactă, capabilă să prevadă evoluția ulterioară a faptelor, încearcă să deosebească între numeroasele abateri ale limbii contemporane pe acelea care corespund unei tendințe de dezvoltare a limbii, care au șanse să se extindă, să se generalizeze de cele ce reprezintă o greșeală menită uitării.

Acad. Al. Graur răspunde astfel întrebării: „Ce facem în cazul unei inovații actuale?" „În multe cazuri, ne putem lămuri stabilind linia de dezvoltare a gramaticii de pînă acum pe care o proiectăm în viitor. Dar metoda nu e cu totul sigură, căci o tendință de pînă acum poate să nu fie continuată [3], iar acad. I. Iordan afirmă: „Sarcina lingvistului nu se poate limita la constatarea și nici chiar la explicarea faptelor. Un adevărat om de știință, adică un adevărat marxist, trebuie să și prevadă, în măsura posibilului, desfășurarea ulterioară a lor" [4].

Greutatea de a descoperi perspectivele de evoluție ale faptelor lingvistice izolate se datorește în primul rînd complexității externe a procesului de evoluție a limbii, proces în care intervin factori eterogeni a căror importanță nu e susceptibilă de o apreciere cantitativă. Soarta unui anumit fapt lingvistic depinde de factori interni, lingvistici, de raportul dintre diferitele elemente ale limbii la un moment dat și de factori externi, de istoria societății în toată complexitatea ei, de dezvoltarea economică, politică, culturală.

---

[1] Limba romînă în sec. al XVII-lea. Curs litografiat, 1935—1936.
[2] Ed. 1943, p. 19.
[3] *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 79.
[4] *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 11.

Aşa, de ex., în cazul derivatelor *sugaci* şi *sugar*, deşi primul reprezintă o formaţie perfect regulată, iar al doilea nu, constatăm că *sugar* se menţine de foarte multă vreme şi are o mare răspîndire, în special în limba actuală. Conservarea şi preponderenţa în vorbirea de azi a lui *sugar* se explică prin diferenţa de productivitate dintre cele două sufixe : *-aci* e un sufix aproape mort, pe cînd *-ar* e foarte productiv. Datorită acestei situaţii lingvistice nu este exclus ca rivalitatea dintre cele două formaţii sinonime să se rezolve în favoarea derivatului mai puţin corect.

Tot un fapt lingvistic, tendinţa de a sistematiza materialul de limbă, de a stabili relaţii mai riguroase între cuvintele care alcătuiesc o familie, coroborat însă cu un fapt extralingvistic, tendinţa de a recurge tot mai mult la abstracte în special în ştiinţă, publicistică, critică literară, explică larga răspîndire din limba actuală a greoaielor formaţii în *-(i)tate* discutate mai înainte.

În schimb, formaţia *tineret*, eronată din punct de vedere lingvistic, uşor de suplinit prin vechile cuvinte romîneşti folosite de vorbirea populară ca *juncani*, *viţei*, *miei* etc. sau, dacă uneori asemenea termeni par prea concreţi sau prea familiari, nepotriviţi cu o comunicare oficială, prin formulări de tipul *bovine*, *ovine tinere* etc., e susţinută de un factor extralingvistic : faptul că acest derivat a fost creat în perioada cînd în planurile de dezvoltare a economiei ţării noastre s-a acordat o atenţie specială creşterii animalelor, fapt care a făcut ca termenul să fie mult întrebuinţat, în special în presă, vorbitorii obişnuindu-se astfel cu el.

Impunerea graiului muntenesc ca bază a limbii literare a fost determinată, ca factor hotărîtor, de unire şi de stabilirea capitalei la Bucureşti, deci de un factor social-istoric, dar a fost pregătită şi facilitată de faptul că primele texte romîneşti tipărite de Coresi au circulat şi au obişnuit, cel puţin pe oamenii de cultură din celelalte provincii, cu caracteristicile graiului muntenesc, precum şi de faptul că un scriitor de autoritate ca Negruzzi şi-a muntenizat la un moment dat scrierile.

Alteori poate interveni în favoarea unui element lingvistic un fapt cultural : pronunţarea literară romînească nu s-a oprit nici la varianta moldovenească : *di*, *pi*, nici la cea muntenească *dă*, *pă*, ci a considerat ca normă forma latinizată a prepoziţiilor *de*, *pe*, pusă în circulaţie de adepţii scrierii etimologice [1].

Fonetismul moldovenesc al lui *plăieş* se explică prin faptul că termenul a fost pus în circulaţie în limba literară de scriitori moldoveni.

Aceste cîteva exemple nu urmăresc decît să sugereze varietatea şi complexitatea factorilor capabili să determine rezolvarea rivalităţii între mai multe elemente lingvistice în favoarea unuia sau altuia.

La această dificultate obiectivă de a stabili perspectiva de evoluţie, de a rezolva problema dacă un element nou are sau nu şanse să se impună, se adaugă o dificultate subiectivă : cei care trebuie să aprecieze au un bagaj de deprinderi lingvistice proprii, determinat de originea locală şi de vîrstă, care creează un fel de neîncredere, de dezaprobare faţă de ceea ce nu corespunde acestor deprinderi.

[1] Cf. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre literare*, LR, IX (1960), nr. 5, p. 61.

ÎN LEGĂTURĂ CU DISCUŢIA ASUPRA „NUMELUI PREDICATIV CIRCUMSTANŢIAL"

DE

MIOARA AVRAM

Între problemele de sintaxă a limbii romîne cel mai mult dezbătute în ultimii ani, partea de propoziţie pentru care Maria Rădulescu a propus, în 1957, denumirea de „nume predicativ circumstanţial" [1] ocupă un loc de frunte. Articole speciale au consacrat acestei probleme autoarea citată şi Silvia Niţă [2]. Bibliografia recentă a problemei nu se reduce însă la atît, întrucît categoria mai apare, sub anumite aspecte sau din anumite puncte de vedere, la diverşi alţi cercetători : G. Beldescu [3] atinge problema în discutarea numelui predicativ, Paula Diaconescu [4] din punctul de vedere al „elementului verbal în componenţa predicatului nominal", Matilda Caragiu [5] discută numai construcţiile gerunziale, asupra cărora face unele observaţii şi Flora Şuteu [6], iar Ion Diaconescu [7] numai construcţiile care exprimă „calitatea".

După părerea mea, categoria sintactică în discuţie nu a fost încă descrisă în toată complexitatea ei. Oprindu-se numai la unele aspecte ale categoriei, interpretările propuse de diverşii participanţi neglijează consecinţele implicite pentru aspectele lăsate în afara contribuţiilor respective.

---

[1] *Numele predicativ circumstanţial*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea (1957), p. 121—129 ; cf. şi *Tot despre numele predicativ circumstanţial*, în „Limba romînă", VII (1958), nr. 6, p. 76—80.

[2] *Predicatul circumstanţial*, în „Limba romînă", VII (1958), nr. 4, p. 93—98 ; cf. şi *Le „doplnok" et son correspondant en roumain*, în *Romanoslavica*, I (1958), p. 63—69.

[3] *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, [Bucureşti] 1957, 118 p.

[4] *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea (1957), p. 105—120.

[5] *Sintaxa gerunziului romînesc*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea (1957), p. 61—89.

[6] *Însemnări pe marginea anumitor construcţii gerunziale*, în „Limba romînă", VI (1957), nr. 5, p. 15—22.

[7] *Complementul calităţii*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 14—18.

De aceea îmi propun în primul rînd să atrag atenţia asupra tuturor situaţiilor pe care le consider legate de această categorie sintactică şi abia în al doilea rînd să discut problema calificării ei, fără pretenţia de a o rezolva.

I

1. Un punct cîştigat în descrierea categoriei mi se pare faptul că aspectul ei „nominal" şi cel „verbal" sînt indisolubil legate (*a venit* zîmbitoare — *a venit* zîmbind). Silvia Niţă, care numeşte partea de propoziţie respectivă „predicat circumstanţial", are dreptate deci să distingă un predicat circumstanţial nominal şi unul verbal [1] (cf., de altfel, H. Tiktin, care, socotind categoria drept circumstanţial de mod de tip special „care arată o lucrare sau o stare simultană cu lucrarea sau starea exprimată prin verbul determinat", discută la un loc gerunziul şi adjectivul [2]; Maria Rădulescu exclude însă gerunziul, reţinînd numai gerunziul adjectival, fără argumente destul de temeinice, ba încă îl critică pe Tiktin pentru includerea lui în categoria sintactică discutată [3]). Polemica dintre Maria Rădulescu şi Silvia Niţă, desfăşurată în coloanele revistei „Limba romînă", în legătură cu denumirile „nume predicativ circumstanţial" sau „predicat circumstanţial" poate fi considerată aproape lipsită de obiect real şi argumentele aduse de fiecare împotriva celeilalte nu au valoare în acest sens : numele predicativ este de fapt predicat nominal, aşa încît denumirea propusă de Silvia Niţă nu e diferită în esenţă de aceea a Mariei Rădulescu, dar are calitatea de a fi mai cuprinzătoare (îmbrăţişînd şi gerunziul [4] — „predicat verbal").

În legătură cu cele două aspecte, nominal şi verbal, ale categoriei în cauză ar fi de făcut o precizare cu privire la o situaţie care nu a fost luată în discuţie : mă refer anume la construcţia mai complexă, în care apar determinări cu caracter circumstanţial, de tipul : o *ştiam* la şcoală [= ştiam că ea e la şcoală].

Construcţia reprezintă un tip special al aspectului verbal al categoriei noastre, în care, în absenţa elementului verbal însuşi, apar numai determinantele referitoare la verbul absent (*a fi* cu sens de existenţă) şi la subiectul lui ; aceste determinante sînt mai ales complemente (şi propoziţii) circumstanţiale de loc şi, mai rar, de timp. Iată cîteva exemple :

— cu determinări circumstanţiale de loc :

Unde *te visezi, de umbli cu porcii după tine?* Creangă, O. 156.

După asta o vreme nu s-a mai întors la Caranasuf. Iusuf îl *credea* acasă ; *maică-sa* îl *credea* la Iusuf. Sadoveanu, O. XVI 84.

---

[1] LR, VII (1958), nr. 4, p. 97. Pentru o observaţie similară vezi şi Matilda Caragiu, *art. cit.*, p. 85.

[2] *Gramatica romînă*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1945, p. 195 ; cf. şi p. 188.

[3] SG II, p. 122, 124, 126—127.

[4] Şi nu numai gerunziul, deoarece trebuie arătat că aspectul verbal al categoriei se poate exprima uneori şi prin infinitiv.

S-a transcris în întregime fraza lui Bălcescu, fiindcă autorul o dorește pe frontispiciul acestui roman. Camil Petrescu, U.N. 6.

— cu determinări circumstanțiale de timp :

Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu ... ea moare,
Visîndu-se-ntr-o clipă cu anii înapoi. Eminescu, O. I 114.

Îl *văd* pe Demetrius în zilele cele dintîi ale cunoștinței noastre. Galaction, O.G. 152.

2. Rămîne bine stabilit faptul că această parte de propoziție se poate referi (în afară de verb) atît la subiect (subiectul propoziției sau subiectul unei forme verbale nepersonale), cît și la complementul direct :

	A cu referire la subiect	B cu referire la complementul direct
activ	*A venit* veselă. *A venit* rîzînd.	*Am văzut-o* veselă. *Am văzut-o* rîzînd.
pasiv	*A fost văzută* veselă. *A fost văzută* rîzînd.	

În general, amîndouă situațiile au fost descrise de cercetătorii recenți ai părții de propoziție respective, dar discuția teoretică s-a făcut mai ales cu privire la tipul referitor la subiectul activ : nu s-a lămurit, în speță, categoria „numelui predicativ" pe lîngă complementul direct, de asemenea nu s-a folosit nici construcția cu complement direct, nici construcția cu pasivul ca argument de conținut împotriva interpretării categoriei noastre drept o determinare circumstanțială a verbului.

Mergînd pe linia mai veche a celor care nu pun în legătură tipul A cu B, Matilda Caragiu tratează complet separat gerunziul referitor la subiectul activ de „acuzativul cu gerunziu". Datorită valorii de mod predicativ pe care o acordă gerunziului, autoarea citată consideră gerunziul referitor la subiectul activ „propoziție independentă" [1], pe cînd gerunziul referitor la complementul direct este „propoziție completivă directă cu subiectul-complement direct în propoziția regentă" [2]. Lipsește însă prezentarea funcțiunii gerunziului referitor la un subiect pasiv, pentru care se pot cita exemple ca :

I-am adus, măria ta, prin poarta cea mică de la siimeni, ca să nu fie cumva văzuți intrînd *la Curte.* Sadoveanu, O. X 115 (cf. și 622 : *să întrebe pe cale, ș-acolo, încă o dată, dacă Lipan n-a fost zărit cumva* întorcîndu-se *din Stînișoara*).

Reflexivele impersonale pot fi considerate ca făcînd *parte din diateza reflexivă.* SCL 3/1960, 347.

[1] *Art. cit.*, p. 83—86.
[2] *Ibidem*, p. 72—74.

Paralel cu construcţia „acuzativ cu gerunziu" considerată de autoarea citată propoziţie gerunzială completivă directă, exemplele date aici ar fi „nominativ cu gerunziu", propoziţii gerunziale „subiective" [1].

În legătură cu cele două tipuri ale categoriei noastre merită să fie luată în discuţie situaţia acestei categorii pe lîngă verbele reflexive : se încadrează în tipul A sau în B ? Am impresia că nu se poate răspunde în bloc pentru toate, aşa cum face, de exemplu, Paula Diaconescu, care afirmă categoric că, pe lîngă un reflexiv, complinirea în discuţie este numai în nominativ, o calitate atribuită subiectului [2]. Ea însăşi simte nevoia de a distinge dintr-un anumit punct de vedere două categorii de reflexive [3] : 1) reflexive care exprimă o stare permanentă sau procesul de devenire, al căror nume predicativ nu cere să se subînţeleagă nimic (tip : *hanul se afla aşezat, ăsta se face ofiţer*) şi 2) celelalte reflexive, care „au pe lîngă numele predicativ copula *a fi* subînţeleasă" (tip : *ne credem* [că sîntem] *minunaţi*). Deşi această distincţie nu e suficient definită, mi se pare că acea „nevoie a subînţelegerii copulei *a fi*" caracterizează unele verbe reflexive pe lîngă care categoria noastră este de tipul B (acuzativ) : mă gîndesc anume la verbe ca *a şti, a simţi, a vedea, a găsi, a lăsa* etc., după care apare şi la activ construcţia referitoare la complementul direct în acuzativ (pentru identitatea de situaţii cf. exemple ca : *Mai bine-aş vrea să mor eu decît să* te *ştiu* b ă n u i t. Sadoveanu, O. XVI 147 şi *ştiindu*-se pre sine c i n s t i t. Negruzzi, S. I 86).

Altă problemă care trebuie lămurită în legătură cu partea de propoziţie la care se referă categoria noastră este posibilitatea referirii ei la un c o m p l e m e n t i n d i r e c t.

În articolele consacrate special „numelui predicativ circumstanţial" Maria Rădulescu şi Silvia Niţă nu vorbesc decît de subiect şi de complementul direct. Alţi autori semnalează însă o construcţie referitoare la complementul indirect care ar fi meritat să fie luată în discuţie.

Astfel, G. Beldescu, ocupîndu-se de „acuzativul predicativ", adică de tipul referitor la complementul direct, adaugă următoarea observaţie : „« A numi (a chema) pe cineva sau ceva (într-un fel) », construcţie cu acuzativ predicativ („ de l-au chemat *Rareş*". Ureche ...), poate lua forma, în vorbirea populară şi familiară, « a zice cuiva (într-un fel) ». În acest caz acuzativul predicativ indică o caracteristică nu a obiectului direct, ci a obiectului *indirect* al verbului tranzitiv de care depinde : Apoi, nu-i zice *lui* degeaba « *Vocea Patriotului Naţionale* ! » Caragiale ... Funcţiunile paralele se pot observa în exemplul următor : *Îl* cheamă *Iancu Pampon* [caracteristica obiectului direct] ; *îi* mai zice şi « *Conţina cu 5 Fanţi* » [caracteristica obiectului indirect]. Caragiale ..." [4]. Ulterior,

[1] Aceeaşi este situaţia şi în construcţii cu predicatul exprimat printr-un verb reflexiv-pasiv. Cf. exemple ca : *Se auzea* r ă s u n î n d *glasul unui plrăuaş*. Creangă, O. 31 ; *S-au auzit* u r l î n d *lupii în marginea stufişurilor*. Sadoveanu, O. XVI 197 ; *Se mai văzuseră* t r e c î n d *călăraşi şi se mai văzuseră* î n t o r c î n d u - s e. Sadoveanu, O. XVI 114 ; *Se simte, în toată această lume,* t r ă i n d *credinţa în marile destine pe cale de îndeplinire*. Galaction, O.G. 303.

[2] *Art. cit.*, p. 118—119 ; vezi şi Tiktin, *op. cit.*, p. 189.

[3] P. 118, nota 2.

[4] *Op. cit.*, p. 99.

Paula Diaconescu vorbește și ea de „cazul cînd astfel de construcții [cu elementul verbal „nepredicativ" exprimînd o acțiune al cărei rezultat este o calitate] primesc un complement indirect căruia i se atribuie calitatea exprimată de cel de-al doilea termen nominal", cu exemplul : *Tot astfel la Moldova s-a iscat de la o vreme o buruiană îndărătnică și păgubitoare, căreia îi* z i c e c h i r. Sadoveanu ... [1].

Mi se pare clar că în construcțiile, personale și impersonale, de tipul *îi zice* (vezi exemplele de mai sus), *îi spune* (*Vîntului de asfințit dumneaei îi spunea „sărăcie"*. Sadoveanu, O. XVI 484), *i se spune* (*Mi se spune Dulgherul* — titlul unui roman) avem a face cu aceeași parte de propoziție ca și în *era numit X, îl numeau X*, cu singura deosebire că nu se referă la subiect sau la complementul direct, ci la complementul indirect. Se poate pune cel mult problema dacă nu cumva t o a t e aceste construcții trebuie analizate altfel, de exemplu în sensul că ar cuprinde un fel de vorbire directă.

Posibilitatea referirii la complementul indirect a părții de propoziție de care ne ocupăm rămîne însă în picioare, întrucît există și alte tipuri de construcții care prezintă această situație. Semnalez două asemenea construcții, pe lîngă care probabil că se mai pot găsi și altele :

Un caz rar este reprezentat de următorul exemplu din proza lui Arghezi, unde un gerunziu se referă la complementul indirect (cu prepoziția *la*) al verbului *a se uita*, așa cum se poate referi în mod normal la complementul direct al sinonimelor *a privi, a vedea* :

Îmi place să stau ore, zile și vieți, în atelierul tău, numai ca să mă uit la tine l u c r î n d, *mai mult în aer decît în materie,* u m b l î n d *cu mîna pe deasupra cutiilor tale mici* ... P.T. 181 (cf. : *să* te *privesc* sau *să* te *văd* l u c r î n d).

Mai bine constituit este tipul de construcții în care partea de propoziție în discuție se referă la complementul indirect cu prepoziția *cu* al unor verbe ca *a se pomeni, a se trezi.* În această situație se poate găsi, de asemenea, un gerunziu :

Și cînd nici nu visa Ivan că are să mai deie vrodată ochii cu Moartea, numai iaca ce se trezește cu dînsa, *față-n față,* z i c î n d u - i : — *Dar bine, Ivane, așa ne-a fost vorba?* Creangă, O. 253,

dar și elemente nominale :

Și iaca ne trezim cu popa Buligă *ce-i ziceau și Ciucălău, din ulița Buciumeni,* t ă m î i e t *și* a g h e z m u i t *gata des-dimineață, Dumnezeu să-l iepure!* Creangă, O. 63.

3. Cu ultimul exemplu ajungem la discutarea problemei speciale a anumitor construcții cu prepoziția *cu*, mai întîi în ce privește raportul dintre elementul introdus prin *cu* și determinarea următoare.

H. Tiktin a atras atenția asupra unor construcții formate „dintr-un substantiv articulat [2] precedat de *cu*" în care „determinarea ce urmează după acest substantiv nu este atribut, ci are înțeles predicativ. Așa de ex. în propoziția : *Te vor primi cu brațele deschise*, înțelesul vorbelor *cu*

[1] *Art. cit.*, p. 119.

[2] De fapt în această situație se poate găsi și un pronume sau un substantiv propriu.

braţele deschise este : *braţele fiindu-le deschise, braţele avîndu-le deschise*, nu : *cu braţele care le vor fi deschise*" [1]. După părerea mea, în ceea ce Tiktin numeşte „înţeles predicativ" ar putea fi vorba tot de categoria noastră, care prezintă, ca de obicei, două aspecte :

a) un aspect nominal :

Şi-l privi cu ochii m a r i, cu gura u ş u r e l î n t r e d e s c h i s ă. Sadoveanu, O. VIII 213.

Cu Bădîrcea p r e ş e d i n t e şi cu Voicu Ghioceoaia s o c o t i t o r, *are să facă treabă bună gospodăria.* Preda, Desfăşurarea (1952) 127.

b) un aspect verbal :

— cu elementul verbal (gerunziu) exprimat :

După puţină vreme îşi potoli iar mersul, cu inima b ă t î n d. Sadoveanu, O. VIII 212.

— cu determinări circumstanţiale (complemente sau propoziţii) în absenţa unui element verbal :

Şi părintele Ioan umbla acum cu pletele î n v î n t, *să găsească alt dascăl.* Creangă, O. 21.

Venea acasă cu hainele sfîşiate şi cu mintea, c o r b i i ş t i u u n d e. Galaction, O.G. 66.

Construcţia cu prepoziţia *cu* poate avea în propoziţie diverse funcţiuni : de atribut, nume predicativ (propriu-zis), complement indirect, complement circumstanţial — sociativ, instrumental sau condiţional etc. Din aceasta rezultă că în situaţia specială a construcţiilor cu prepoziţia *cu* categoria noastră se poate referi, pe lîngă părţile de propoziţie luate în discuţie pînă acum (subiect, complement direct, complement indirect), şi la alte specii de părţi de propoziţie, ca :

— u n a t r i b u t :

La strigătele hoţilor, cu puştile î n t i n s e, *toată lumea ridicase mînile în sus.* Sadoveanu, O. VI 162.

— u n n u m e p r e d i c a t i v :

Era spăimîntat, cu ochii m ă r i ţ i. Sadoveanu, O. VI 164.

— u n c o m p l e m e n t c i r c u m s t a n ţ i a l :

Vecinul meu, un căruţaş, are ... o căruţă, cu care *pleacă dimineaţa*, g o a l ă, *după muşterii.* Arghezi, P.T. 331.

Foarte adesea însă construcţia cu prepoziţia *cu* în ansamblul ei are în propoziţie tocmai funcţiunea categoriei noastre [2]. Acest tip aparte al categoriei în discuţie a fost ilustrat încă de H. Tiktin prin exemplele *Calul fugea* c u c o a m a î n v î n t, *Ea se ruga* c u m î i n i l e î n t i n s e s p r e c e r, pe care el le pune în aceeaşi categorie a circumstanţialelor de mod „care arată o lucrare sau stare simultană" ca şi *Valurile mării se zbuciumă* s p u m e g î n d şi *Boierii ieşiră* m î h n i ţ i, găsind construcţiei romîneşti un corespondent în „acuzativul absolut" din franceză şi germană : *Elle priait les mains tendues vers le ciel. Sie betete, die Hände zum Himmel erhoben* [3].

[1] *Op. cit.*, p. 197.

[2] De altfel Tiktin analizează „înţelesul predicativ" al determinării următoare numai în asemenea construcţii.

[3] *Op. cit.*, p. 197—198.

Lucrările recente consacrate părții de propoziție care arată „o lucrare sau o stare simultană" nu mai iau în discuție în mod special construcția cu *cu*. Atît Maria Rădulescu [1], cît și Silvia Niță [2] trec pur și simplu la „locuțiuni adjectivale" exemple ca :

Se va întoarce c u i n i m a f r î n t ă. Sadoveanu, N. P. 359.

Toți copiii dumisale o așteptau c u o c h i i b o l d i ț i. Sadoveanu, N. P. 391.

Că asemenea construcții nu pot fi trecute la locuțiuni mi se pare un lucru care nici nu mai are nevoie de demonstrație : avem a face cu îmbinări de cuvinte cît se poate de libere. Calificarea lor ca locuțiuni a făcut să se piardă din vedere problema importantă a structurii lor particulare, cu raportul dintre cei doi termeni.

În ce privește condițiile de folosire, trebuie arătat că și construcția cu această funcțiune se poate referi nu numai la subiect (vezi exemplele de mai sus), ci și la complementul direct :

Îmi ie toate hainele frumușel de pe mal și mă *lasă* c u p i e l e a g o a l ă *în baltă*. Creangă, O. 50.

Așadar, construcțiile cu prepoziția *cu* [3] interesează categoria sintactică în discuție de două ori, și anume : *a*) prin rolul construcției în ansamblu față de verbul regent și față de subiectul sau complementul lui direct și *b*) prin rolul părții a doua a construcției (care în ansamblu are indiferent ce funcțiune) față de partea întîi a construcției. Al doilea aspect este mai puțin evident și ar avea nevoie să fie susținut prin delimitarea atît față de atribut, cît mai ales față de predicatul propriu-zis.

4. În întreaga discuție nu s-a spus nici un cuvînt despre existența sau inexistența unei p r o p o z i ț i i subordonate corespunzătoare. Asemenea propoziții există și examinarea lor, în cadrul general al problemei, se impune.

Să vedem întîi situația propozițiilor referitoare la un c o m p l e m e n t d i r e c t din regentă. Tipuri indiscutabile mi se par cele corespunzătoare construcțiilor *a face p e c i n e v a* c e v a și *a face* (*a găsi, a lăsa, a ține* etc.) *p e c i n e v a* î n t r - u n a n u m i t f e l.

Primul tip cuprinde propoziții introduse prin pronume — *ce* sau *orice* :

L-*am numit* c e a v r u t.

— *Era o curată hoție să ieie băietul... și să-l nenorocească depărtîndu-l de la dăscălie pentru ca să-l scoată*, t e p o m e n e ș t i c e, *popă, ba poate chiar advocat*. Slavici, Nuvele (1892) I 172 [4].

---

[1] *Art. cit.*, în SG II, p. 126.

[2] *Art. cit.*, în LR, VII (1958), nr. 4, p. 96.

[3] S-ar putea ca cel puțin în unele dintre situațiile amintite să se poată afla și alte construcții, cum e construcția cu prepoziția *fără* (de exemplul tipul *cu Bădîrcea președinte* : *fără B. președinte*).

[4] Exemplul acesta este comentat de D. D. Drașoveanu în felul următor : „Propoziția 6 (*te pomenești ce*) poate fi considerată predicativă a lui *să-l scoată* (propoz. 5), dar poate fi interpretată și ca o incidentală" (D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu și M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959, p. 92).

La cel de-al doilea tip, mai bine reprezentat, elementele de introducere a propoziţiilor respective sînt *cum, precum, aşa cum*:

Mă întorc şi las lucrurile c u m a u f o s t. Camil Petrescu, U. N. 304 (cf. Slavici, Nuvele (1892) I 157: *Satul ar face mai bine dac-ar lăsa* lucrurile a ş a c u m s î n t[1]).

Primeşte-mă c u m s î n t! Galaction, O. G. 246.

Astfel o *păstrează el* c u m a f o s t. Sadoveanu, O. XVI 206.

Acea culme înverzită
O *revăd* p r e c u m o ş t i u. Macedonski, Opere I (1939) 8.

Poate că nu veţi aduce bănat, nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea; ci întîmplării, care a făcut pe oameni a ş a c u m s î n t: *ori cuţite de oţel, ori de tinichea.* Creangă, O. 61.

Pînă a nu-l *cunoaşte*, a ş a c u m e r a, *mi*-l *închipuiam: un om vajnic, un munte de om. Mi*-l *închipuiam* c a m a ş a c u m e r a p r i e t e n u l s ă u, t i p o g r a f u l A l e x a n d r u I o n e s c u. Galaction, O. G. 142.

Un tip mai complicat este înregistrat de obicei sub numele de „propoziţii completive directe cu subiectul complement direct în regentă". *Gramatica* Academiei R.P.R.[2] şi *Limba romînă*[3] ilustrează acest tip cu exemple ca:

Eu te *văd răpit de farmec*
C u m î n g î n i c u g l a s d o m o l. Eminescu, O. I 110[4].

Şi într-o zi o *văd* c ă m ă s ă r u t ă. Creangă, O. 51,

remarcînd echivalenţa propoziţiilor cu gerunziul[5] referitor la complementul direct (te *văd* î n g î n î n d, o *văd* s ă r u t î n d u - m ă). Dar în timp ce propoziţiile sînt completive directe, gerunziul echivalent este considerat, în lucrările citate, atribut[6]; la M. Caragiu construcţiile gerunziale sînt calificate şi ele drept propoziţii completive directe cu subiectul -complement direct în propoziţia regentă[7].

Exemplele de mai sus au propoziţii corespunzătoare aspectului verbal al construcţiei noastre. În aceeaşi categorie intră şi celălalt exemplu dat în *Gramatica* Academiei R.P.R.[8]:

Cînd aş sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi,

---

[1] Şi acest exemplu este dat de D. D. Draşoveanu (*op. cit.*, p. 91) în forma *dacă* s *-ar lăsa lucrurile aşa cum sînt*; propoziţia *aşa cum sînt* este considerată modală!

[2] Vol. al II-lea, p. 189—190.

[3] 1956, p. 236.

[4] Interpretarea unor asemenea propoziţii drept modale nu merită a mai fi discutată (cf. în DLRC s.v. *cum* exemplul M *-au văzut cuscrii* c u m d o r m e a m? Creangă, P. 11).

[5] De altfel, lucrările citate sînt incomplete în echivalarea acestor propoziţii numai cu gerunziul. Gerunziul poate reda numai o propoziţie cu acţiunea desfăşurată paralel cu verbul regent; o acţiune anterioară ca cea din *are să*-l *vadă* c ă s - a c u l c a t *pe podele dezvălit* (Sadoveanu, O. VIII 547) nu poate fi echivalată decît cu un participiu trecut: *are să*-l *vadă* c u l c a t (cf. *Trase; şi cînd se risipi fumul,* o *văzu* c ă z u t ă *şi zvîrcolindu-se.* Sadoveanu, O. VII 332).

[6] Vezi *Gramatica* Academiei R.P.R., *loc. cit.* şi vol. I, p. 321; *Limba romînă, loc. cit.* şi p. 161.

[7] *Art. cit.*, în SG II, p. 73.

[8] Vol. al II-lea, p. 189.

Aș simți-o c ă - i a p r o a p e *și ar ști c-o înțeleg.* Eminescu, O. I 157 (cf. : o *simțeam înduioșat* a l ă t u r i. Camil Petrescu, U. N. 182).

Există însă și propoziții asemănătoare corespunzătoare aspectului nominal al construcției :

Dacă mă *vede* c ă - s o v ă d u v ă s ă r m a n ă... *apoi trebuie să-și bată joc de casa mea?* Creangă, O. 129 (cf. : *Tu*-l *vezi* s ă r m a n, și *tremuri Să-l mîngîi în nevoi.* Coșbuc, Poezii (1951) 281).

Cum te-or zări, te *simt, ca niște copoi,* c ă e ș t i s t r ă i n. Delavrancea, Hagi-Tudose (1903), p. 4 (cf. : te *simt* s t r ă i n).

Pe lîngă propozițiile introduse prin *cum* și *că,* în categoria propozițiilor de acest fel pot fi atrase o serie de propoziții introduse prin elemente pronominale și adverbiale interogative : *ce, cine, cît.* Exemple :

— *Nu* l-*ai văzut* c e i r i t a t e r a?

. . .

— *Nu* l-*ați văzut* î n c e h a l e r a? Caragiale, O. II 63 (cf. Creangă, O. 28 : *Și cînd* m-*a văzut bunica* î n c e h a l m ă a f l a m...).

I-*am văzut* pe camarazii mei c e s e n s i b i l i s î n t. Camil Petrescu, U. N. 275.

Să știi, măria ta, că ticăloșii aceștia ne *cunosc* c i n e s î n t e m. Sadoveanu, O. X 340.

Îi *numeri pe degete* c î ț i s î n t. Sadoveanu, O. XVI 355.

Ba o *știu eu* d e c î t e e î n s t a r e. Sadoveanu, O. X 626.

Te *cunosc eu* c î t e p a r a l e f a c i. Sadoveanu, O. XVII 372.

M-a luat groaza cînd am trecut pe lîngă han și l-*am văzut* c î t u - i d e m a r e. Creangă, O. 175.

Chiar și alte elemente interogative — adverbiale și conjuncționale — pot apărea în propoziții similare : *dacă, de, cînd, unde.* De pildă :

De văzut nu le *puteam vedea nici într-un fel* d a c ă s î n t f r u m o a s e, d a c ă s î n t t i n e r e; *însă mînuțele lor le-am văzut.* Sadoveanu, O. XVI 171.

Nici n-am simțit-o c î n d ș i p e u n d e a i n t r a t..., *nici n-am auzit cîinii lătrînd.* Sadoveanu, O. X 128.

Este evident însă că în felul acesta ajungem cam departe cu extinderea categoriei, așa încît se pune în mod acut problema delimitării acestor propoziții atît față de completivele prezente alături de un complement direct la verbele cu dublu complement direct (tip *a învăța pe cineva ceva*), cît și față de complementul și propoziția circumstanțială de relație (tip *știu despre ceva un anumit lucru* sau *cunosc un lucru dintr-un anumit punct de vedere*). În orice caz există construcții cu structură aparent identică în care propoziția cu subiectul complement direct în regentă nu are nimic de a face cu categoria noastră :

O *crezi, stăpîne,* c e s p u n e? Creangă, O. 185.

În schimb propoziții cu subiect diferit pot arăta, într-un anumit sens, o calificare a complementului direct din regentă :

L-*am simțit* c ă f e m e i a e v i e î n e l. Sadoveanu, O. XVI 205.

După cum se vede, interpretarea propozițiilor echivalente pune mai numeroase probleme decît partea de propoziție. În mare măsură aceasta se datorește faptului că în construcția cu propoziție ideea exprimată analitic

este mai disociată de elementele regente, legătura formală marcîndu-se prin exprimarea subiectului subordonatei numai drept complement direct al verbului regent [1].

Între primele tipuri de propoziţii descrise la p. 545—546, a căror funcţiune calificativă o consider evidentă, şi celelalte pe care le-am pus mai timid în discuţie există şi din punct de vedere formal asemănări, dar şi deosebiri. O asemănare constă în unele elemente de introducere identice, de exemplu *cum*. La cele dintîi însă acest *cum* poate fi înlocuit cu *aşa cum* sau *precum*, pe cînd la celelalte mai degrabă cu *că*. Pe lîngă aceasta ele se deosebesc prin accentul sintactic şi prin pauză. O construcţie ca *o văd cum e* poate fi raportată la tipul I dacă înseamnă „o văd aşa cum e ea" şi se pronunţă *o văd / cum é* sau la tipul al II-lea dacă înseamnă „văd cum e ea, văd că ea e..." şi se pronunţă *o văd cum e* [2].

În sfîrşit, tot în categoria propoziţiilor referitoare la complementul direct, pot fi puse în discuţie unele propoziţii introduse prin conjuncţia *să*, de tipul:

Numai întîmplarea l-*a făcut* să ajungă dascăl. Rebreanu, R. I 95 (cf.: l-*a făcut* dascăl).

Îşi lasă şi boul să le moară, *şi* casa să le ardă *şi năvălesc unde cade veste despre ceva.* Sadoveanu, O. X 351.

Am început discutarea propoziţiilor corespunzătoare construcţiei noastre cu cele referitoare la un complement direct din regentă din două motive: pentru că aceste propoziţii sînt mai frecvente şi de tipuri mai variate şi, mai ales, pentru că unele dintre ele au apărut calificate într-un anumit fel în gramaticile de pînă acum (propoziţiile numite completive directe cu subiectul complement direct în regentă). Propoziţiile corespunzătoare construcţiei în discuţie nu sînt legate însă numai de complementul direct: după părerea mea există asemenea propoziţii referitoare şi la un complement indirect şi la subiect.

Propoziţiile referitoare la un complement indirect din regentă îl pot avea pe acesta subiect (deci, în conformitate cu concepţia *Gramaticii* Academiei R.P.R., ele ar fi trebuit să apară la completivele — indirecte — cu subiectul complement indirect în regentă). Iată cîteva exemple, menite să susţină teoria, cu verbe sinonime cu cele discutate la complementul direct (*a se uita* — cf. *a vedea*) sau dispunînd de construcţie dublă (*a privi la cineva* sau *pe cineva*):

Mă uitam la ei, cum erau absorbiţi de învăţătură; *admiram fericita lor receptivitate.* Galaction, O. G. 51 (cf. Sadoveanu, O. XVI 138: *ne-am uitat* la el cum suie grăbit poteca; Arghezi,

---

[1] Sînt rare exemplele în care subiectul este exprimat din nou în subordonată:

Atunci parcă-l văd cum s-a pleznit părintele Duhu *cu palma peste frunte.* Creangă, O. 55.

[2] Să se compare următoarele exemple:

El vede Patria nainte-i
Aşa cum e, cum n-a mai fost,
O ţară-n care primăvara
Şi viaţa-şi naltă adăpost. Jebeleanu, Versuri alese (1954) 319.

O vezi cocoane? O vezi ce bună-i şi cum mă îngrijeşte? Sadoveanu, O. VI 554.

Versuri (1943) 259 : *Șopîrlele verzi și cenușii, din chiparoși, Se uită* la tine, *șopîrlă Albă*, cum coși Pe mal, cu piciorul în gîrlă).

A privit lung la mire și mireasă, cum se plimbau prin grădină încet, strîns alături, șoptindu-și... Caragiale, O. II 153.

Te uiți la case, cît îs de curate? Sadoveanu, O. VI 179.

Mă uit la el că-și caută loc.

Uită-te la dumneata ce obosită ești etc.

Un tip mai specific pentru complementul indirect este constituit din propoziții care se referă la complementul indirect cu prepoziția *cu* al unor verbe ca *a se trezi, a se pomeni* :

Ipate se trezește într-o zi cu socru-său că vine și-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale. Creangă, O. 181.

În dimineața anului nou... mă pomenesc cu muierea asta a mea că mă ia deoparte. Preda, Întîlnirea din pămînturi (1948) 101.

Ca și la propozițiile referitoare la complementul direct, identitatea dintre subiectul subordonatei și complementul verbului regent nu e nici obligatorie (cf. : *Mă uit* la ea cum o iubesc toți; *Mă trezesc* cu cineva că l-a mușcat cîinele), nici marcă exclusivă a categoriei (cf. *Îmi era și milă* de el cum sufla. Sadoveanu, O. XVI 152).

Mai interesante sînt propozițiile asemănătoare referitoare la un subiect din propoziția regentă (subiectul predicatului sau al unei forme verbale nepersonale). Există aici mai multe tipuri.

Unele propoziții se referă la subiectul unui verb activ (sau al unui predicat nominal) :

Am luat un soldat care știa drumul peste culme și am pornit-o, așa cum mă găseam. Camil Petrescu, U. N. 177 (cf. Sadoveanu, O. VIII 476 : Ș-așa cum se afla, *cu seleaful stăpînirii pe el și cu strai înflorit, a prins a lovi curți boierești și sate ș-a lua mare dobîndă*).

Numai din pricina voastră am răcit casa, căci pentru mine era numai bună, cum era. Creangă, O. 220.

Altele se referă la un subiect pasiv (al unei forme verbale pasive sau reflexive cu valoare pasivă) :

A fost găsită cum căzuse.
A fost numit ce a vrut.

Ca și la propozițiile completive directe, am început discuția cu aceste exemple de tipul *așa cum*, la care este evidentă referirea la subiectul din regentă, nu la verb. Există însă și tipul celălalt, paralel cu completivele directe cu subiectul complement direct în regentă, aici propoziții cu subiectul subiect în regentă (despre ele s-ar putea spune că sînt subiective?). Acest tip de propoziții apare mai ales pe lîngă un subiect pasiv :

Numai pe Dunăre pămîntul *mai poate fi văzut* cum se desparte de ape. Bogza, Scrieri în proză II (1957) 20 (cf. Bogza, Anii împotrivirii (1953) 158 : *Se văd parcă* pîlcurile de oameni cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum co-

boară pe potecile înguste spre gura minei; Camil Petrescu, U. N. 177: *Munţii cei mari, priviţi* cum veneau ameninţători spre noi, de sus, *creşteau, desfiinţînd depărtarea*).

A fost simţit că e străin (sau: Cutare *este considerat* că e prost).

Au fost văzuţi ce sensibili sînt.

La treabă se vede omul ce poate. Creangă, O. 171.

Au fost remarcaţi cît de mult au muncit.

Dar şi pe lîngă subiecte active (ale unor verbe ca *a plăcea*) pot exista cele două tipuri de construcţii. Să se compare:

I-am mărturisit cît îmi place bucata. ...Îmi place aşa cum e, *am revenit eu.* Sadoveanu, O. XVI 618 — cu:

Îmi plac, prin stropii grei, aceste pioniere
Ce-şi ţin rochiţele, fugind pe drum,
Şi vîntul cum îndoaie cu putere
A fabricilor steaguri mari de fum, Beniuc, Versuri alese (1955) II 168.

Trebuie semnalată, de asemenea, existenţa unor propoziţii pe lîngă verbe reflexive, de felul celor discutate la p. 542, despre care e greu de hotărît dacă trebuie considerate drept referitoare la subiectul din regentă sau la complementul direct identic cu acesta:

Mă simţeam bine aşa cum eram, *plin de avînt şi de nădejdi, sceptic însă în acelaşi timp în privinţa valorii lucrurilor pe care le cream atunci.* Sadoveanu, O. XVI 533.

Mă regăsesc, în fiecare poezie de A. Toma, aşa cum gîndeam, simţeam şi aş fi scris şi eu pe atunci... Galaction, O. G. 119.

Ori nu era în stare să-mi spuie, ori se prefăcea că nu înţelege. Sadoveanu, O. II 52.

Te-ai aflat, pe cînd cîntai şi fluierai, că schimbai feţele vieţii, cu o firimitură de cositor şi cu un praf presărat în topitoare, de antimoniu. Arghezi, P. T. 181.

Nu înţelegeam nimic, eu, care mă ţineam că ştiu ceva. Negruzzi, S. I 6.

Apoi nici să fim batjocoriţi aşa *nu ne-om lăsa!* Rebreanu, R. I 195.

Şi aici identitatea dintre subiectul subordonatei şi cel al verbului regent nu e obligatorie. Cf.:

După vreo trei luni... se pomeneşte Mircea că-l iau *trimişii* divanului... şi-l întăresc în scaun. Rădulescu-Codin, L. 76 [1].

Eu nu mă ţin că mi-ai făcut parte dreaptă. Creangă, O. 262.

---

[1] Cf.: *se pomeneşte* luat ... şi întărit. Exemplul este dat în *Gramatica* Academiei R.P.R., vol. al II-lea, p. 179 pentru propoziţia predicativă.

Cu aceasta am terminat descrierea, în linii mari, a categoriei sintactice care constituie obiectul cercetării; abia de acum înainte urmează să trecem la discutarea calificării ei. Dar, deși am renunțat, pe cît posibil, la repetarea elementelor pe care și alți cercetători le-au pus în legătură cu categoria noastră, descrierea a ocupat destul de multe pagini [1]. Discuția rămîne deci pentru altă dată.

ABREVIERI

Arghezi, P.T.	Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, ediția a II-a, București, 1956.
Caragiale, O. I]	I. L. Caragiale, *Opere*, vol. al II-lea, Nuvele și schițe, București, 1931.
Creangă, O.	Ion Creangă, *Opere*, București, 1953.
Eminescu, O. I	Mihail Eminescu, *Opere*, vol. I, București, 1939.
Galaction, O.G.	Gala Galaction, *Oameni și gînduri din veacul meu*, București, 1955.
LR	„Limba romînă".
Negruzzi, S.I	Constantin Negruzzi, *Scrierile lui ...*, vol. I, București, 1872.
Camil Petrescu, U.N.	Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, București, 1955.
Rebreanu, R.I—II	Liviu Rebreanu, *Răscoala*, vol. I—II, București, 1932.
Sadoveanu, O. I—XVIII	Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. I, 1954; vol. XVIII, 1959.
SCL	„Studii și cercetări lingvistice".
SG	*Studii de gramatică*

[1] Într-o măsură considerabilă descrierea s-a lungit cu materialul ilustrativ, pe care la situațiile neaduse în discuție pînă acum l-am socotit necesar într-o cantitate cît de mare.

mozolí vb. IV; **mozól** subst.

Pentru *mozoli* au fost propuse pînă în prezent următoarele etimologii: A. de Cihac, în al său *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* (Francfort s/M, 1879), îl trimite la rus. мозолить „a face bătătură", etimologie acceptată, cu mici modificări, şi de Şt. Paşca în glosarul său, în care, pentru sensul arătat de el: „a murdări, a păta; a purta un obiect cu limba prin gură" trimite la v.-sl. мозоль, glosat de F. Miclosich (*Dictionnaire abrégé de six langues slaves*, Vienne, 1885) prin „le cor, durillon, cal". Verbul мозолить, Miclosich îl glosează prin „faire de cors", sens care, în Balkan-Arhiv, I, 166 e completat cu figurantul „a chinui, a tortura (guälen, peinigen)". CADE îl trimite la ucr. мозолювать (?), etimologie acceptată şi de DA (ms) cu trimitere la rus. мозолить, şi de DM. În al său *Dicţionar universal al limbii romîne*, Şăineanu îl trimite la ceh. *mozoliti* „a obosi, a da de lucru". G. Pascu, (Arhiva XIII, 355) deduce cuvîntul dintr-un *mîzolesk* (gr. μαζος „mamelă, ţîţă" considerîndu-l „de origine copilărească". G. Scriban (Arhiva XXIII, 40) propune ca etimon magh. *majszolni* „a roade, a fărîmiţa; a mesteca (vorbind despre copii mici sau bătrîni fără dinţi)" şi menţine etimologia aceasta şi în dicţionarul său, înregistrînd însă aici şi etimoanele slave. Tiktin nu înregistrează cuvîntul în dicţionarul său.

Despre etimologiile propuse pînă acum, cea recomandată de G. Pascu, întemeindu-se pe o formă reconstruită, greu de acceptat, cade de la început. Etimologiile din limbile slave, inclusiv cea din v. -sl., mi se par prea depărtate de sensurile cuvîntului romînesc. De la „a face bătături", chiar cu completarea sensului figurat din Balkan-Archiv, pînă la sensul principal al verbului romînesc „a mesteca, a molfăi" e o depărtare foarte mare. Din cauza aceasta şi redactarea cuvîntului în DA (ms.), care se bazează pe această etimologie, o socotesc forţată.

Ne rămîn etimologiile din limba maghiară. Etimologia dată de G. Scriban (magh. *majszolni*) care se apropie mult de sensul principal al cuvîntului romînesc, are însă două inconveniente: primul e că fonetismul

cuvîntului maghiar nu duce atît de uşor la fonetismul cuvîntului romînesc *mozoli*; a doua, că în Dicţionarul Academiei Maghiare al lui Czuczor Gergely şi Fogarasi János (Pesta 1867, vol. IV, p. 75) ni se arată că forma *majszolni* se întrebuinţează dincolo de Dunăre.

În dicţionarul dialectal al lui J. Szinnyei (Budapesta, 1893) cuvîntul *majszol* e trimis la *muzol*, iar acesta la *morzsol* (cu varianta din secuime *mozzsol*), care are sensul de „a fărîmiţa, a dumica; a mînca pe-ncetul, în bucăţele mici, a mesteca (ca un om fără dinţi)".

Cred că *morzsolni*, sau mai curînd varianta lui din secuime *mozzsolni* se apropie cel mai mult de primul dintre sensurile principale ale lui *mozoli*, acela de „a frămînta ceva în gură, mestecînd (fără a rupe cu dinţii), a molfăi".

Acesta e însă numai unul dintre sensurile cuvîntului romînesc. Celelalte sensuri, îndeosebi cel de-al doilea „a murdări, a mînji, a întina, a tăvăli prin noroi, a spurca" se poate deduce cu greu din etimonul maghiar, propus mai sus. Poate că aceasta a şi fost cauza pentru care Candrea a făcut, sub titlul MOZOLI, două cuvinte în dicţionarul său : un MOZOLI [1] pentru primul sens principal, cu etimologia, arătată mai sus, din ucraineană, şi un al doilea MOZOLI [2], atestat, după el, în Oltenia şi Bucovina — se vede că Candrea nu cunoştea glosarul lui Şt. Paşca — pentru cel de-al doilea.

Dar în Pamfile, *Jocuri*, II (glosar) se găseşte cuvîntul *mozol* cu sensul de „gunoi, restul de făină de ferestrău etc.," care ne duce la acelaşi etimon maghiar *morzsolni* „a fărîmiţa, a face fărîme", şi fiind vorba de gunoi, ne duce mai departe şi la cel de-al doilea sens principal al lui *mozoli* : „a întina, a murdări, a păta, a mînji etc.", răspîndit pe tot teritoriul ţării noastre. Dacă cuvîntul *mozol* cu sensul arătat de Pamfile ar avea şi alte atestări afară de cea din glosarul acestuia, am putea crede că *mozoli*, e derivat pe teren romînesc din *mozol* [2] + suf. *-i*.

Din cele arătate mai sus trebuie să dăm, faţă de DA (ms.), cu totul altă redactare cuvîntului *mozol*, în literele căruia se ascund două cuvinte : unul, MOZÓL[1] cu sensul de „gîlcă, bolfă, bătătură", înregistrat numai în dicţionarele lui Alexi şi Barcianu şi un al doilea, MOZOL [2], cu sensul înregistrat de Pamfile : „gunoi, restul de făină de la ferestrău", cel dintîi avînd etimologie slavă, iar ce de-al doilea etimologie maghiară.

Cel de-al doilea *mozol* a influenţat şi sensul al doilea al lui *mozoli*, care, spre deosebire de CADE, trebuie tratat ca un singur cuvînt.

D. MARMELIUC

muşchi

Hasdeu în *Etymologicum Magnum Romaniae* aminteşte, la definirea cuvîntului *adamască* (stofă de lux importată), de o varietate a acesteia denumită *muşchi* din tc. *dimiški*, gr. διμιοκίον „satin de Damasc". Citatul

pe care se sprijină autorul nu este clar şi nu justifică decît foarte aproximativ sensul dat cuvîntului *mușchi* : „*4 poale de adamască galbeni şi cu flore albe şi pre margine atlazu mușchii*" [1].

Dacă *mușchi* în cazul de faţă e sinonim cu *adamască* e greu de admis ca, alături de *atlaz*, substantiv, să avem tot un substantiv care înseamnă alt material.

În lista de inventariere a averii Mănăstirii Galata din Iaşi, din anul 1588, singurul loc unde e atestat *mușchi*, apare deseori *atlaz* şi *adamască*. În toate cazurile ambele cuvinte sînt însoţite de determinări, nume de culori : „pre margine atlaz albastru" [2], „felon de atlaz roşii", „stihar de atlaz négru", „stihar de adamască galbănă", „patrafir de adamască verde" [3].

Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, lucrează cuvîntul *mușchi* ca adjectiv „de Damasc", pornind probabil de la explicaţia lui Hasdeu pe care a preluat-o în parte, deoarece *mușchi*, în acest înţeles, era imposibil ca substantiv.

De altfel Tiktin se întreabă dacă definiţia dată este bună şi numai în cazul în care ea s-ar verifica propune etimologia : tc. *dimiški*.

Dacă am porni de la ideea că *mușchi* (cu accentul dat de Hasdeu pe ultima silabă) ar veni din tc. *dimiški*, ne întrebăm de ce nu am avut în romîneşte forma *mişchi* sau chiar *dimişchi*?

E drept că dacă admitem că a avut loc o falsă analiză şi *di* (din *dimiški*) a fost considerat ca prepoziţie ar fi putut rezulta un *mişchi*. Din acesta confundat în privinţa formei cu *mușchi* „planta", cu circulaţie foarte mare în limbă, ar fi putut rezulta un *mușchi*. Acest proces însă ar fi avut loc, probabil, numai în cazul folosirii mai largi a cuvîntului. Pe de altă parte, din punct de vedere semantic, din atestările pe care le avem, *dimiški* poate fi considerat cu greu etimonul cuvîntului în discuţie.

În limba romînă există însă regional un adjectiv *mușchíu* „de culoare verde", „de culoarea mușchiului" (ALR II 3403/76). Cuvîntul vechi *mușchi* poate fi apropiat de *mușchíu*, dacă nu cumva este chiar acelaşi cuvînt; deci *atlaz mușchi* este, probabil, atlaz de culoare verde, după cum în aceeaşi listă avem atlaz negru, atlaz albastru, atlaz roşu etc. De altfel, la articolul *atlaz* din *Etymologicum magnum Romaniae* găsim : „*în catastihul mănăstirii Galata din 1588 se menţionează : atlaz mușchi, atlaz albastru, atlaz roşu, atlaz negru*". După cum vedem din citatul de mai sus, însuşi Hasdeu pune *mușchi* alături cu alte culori şi probabil nu-l consideră alt material. La acelaşi articol găsim mai departe : „*inventarul Cotrocenilor* 1681... *menţionează o mulţime de feluri de atlaz întrebuinţate în „odăjdii" bisericeşti : „atlaz verde", „atlaz roşu", „atlaz durenghi cu flori mărunte cu vérde, cu roşu, cu albu", „atlaz ghiulghiuli cu flori albe şi verzi, atlaz nărămzat'* etc.

Deci cuvîntul *mușchi* din textul citat nu poate fi altceva decît numele unei culori, probabil culoarea verde ca şi *mușchíu*.

---

[1] Hasdeu, *Cuvente den bătrani*, vol. I, 1878, p. 199.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 200.

În aceeaşi listă a mănăstirii Galata mai apare încă o dată *muşchi* în citatul *„procoveţi de zarba şi cu florile albi şi pre margine de atlaz muşchi cu patru cănafi”* [1], exemplu care poate fi comparat cu : *„procoveţ de ivanghelie de acelaş vigu şi pre margine adamască vérde şi cu patru cănafi”* [2].

Forma *muşchii* nu este surprinzătoare fiindcă chiar în acelaşi text apare „atlaz roşii”. Poate că acest fapt ar fi un indiciu că de fapt avem de-a face cu adjectivul *muşchiu*, păstrat regional.

mear

Cuvîntul vechi *mear*, cu sensul de „dare bănească”, apare la 1766 într-un text din Uricariul XIV, p. 2 : *„care ucenic va avea a se băga la meşter să aibă a veni la starostile cu stăpînul său şi să se tocmească dinaintea starostelui şi a meşterilor şi după ce se va tocmi ucenicul, să dea mearul, un ort* (zece parale,-n.r.) *starostelui şi tuturor meşterilor”*.

În cazul de faţă cred că e vorba de un cuvînt împrumutat dintr-una din limbile slave, deoarece rus. *мяра*, bg. *мъра*, pol. *miara* au sensul de măsură, ceva cu care se măsoară un lucru.

Evoluţia semantică de la „măsură” la „dare (bănească)” s-a făcut probabil în felul următor : mearul măsura dările în cereale sau în alte produse şi ulterior a căpătat şi accepţie de dare (bănească).

mătinos

Mătinos adjectiv, cu sensul de „voinic, puternic”, ne duce la etimonul din limba rusă *мамepou* care se referă la animale şi care are exact acelaşi sens de „voinic, zdravăn, puternic”.

Citatul pe care se sprijină cuvîntul romînesc, singura atestare de altfel de care dispunem, este din Moldova, din fostul judeţ Dorohoi : [Scaraoschi] *a strigat să se ducă... alt necurat, mai mătinos decît cel dintîi.* Furtună, V, 13 [3],

Nu se poate nega că din punct de vedere al formei sînt anumite dificultăţi, ca trecerea lui *r* la *n*. Poate că terminaţia (-i)*nos* s-ar putea explica prin analogie cu alte cuvinte derivate cu sufixul (-ă)*nos* ca *bortănos*, *gropănos*.

mători

Verbul *mători*, „a deveni matur, a îmbătrîni”, a fost considerat în unele dicţionare ca derivat de la *mator* cu sufixul verbal *-i*. În limba sîrbă există însă *matoriti* „a îmbătrîni, a petrece în zile multe”. Berneker, în

[1] *Cuvente den bătrani*, I, 198.

[2] *Ibidem*.

[3] D. Furtună, *Vremuri înţelepte, povestiri şi legende romîneşti* (Vol. XV din colecţia „Din viaţa poporului romîn. Culegeri şi studii”), Academia Romînă, Bucureşti, 1913.

Slavisches etymologisches Wörterbuch, înregistrează chiar în slava bisericească forma dialectală *мамоpумъ*. *Mători* dintr-un citat din Coresi, *Cartea cu învățătură*, p. 515, pare să fie chiar traducerea verbului slav : *aceasta mătorise întru zile multe* (*vise cu bărbatulu-şi şapte ani den feţiia ei, deaciia văduo ca optzeci şi patru de ani.*

Dacă la Coresi apare *mători*, presupun că acesta a fost traducerea unui verb slav, mai ales că acest verb apare în slava bisericească şi în sîrbă cu aceeaşi formă ca şi verbul romînesc. Dacă traducătorul a găsit o formă slavă *мамоpумъ*, cred că nu a mai avut nevoie să derive un verb de la *mator*.

Z. ŞTEFĂNESCU - GOANGĂ

GLOSARE DE NEOLOGISME LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

ION GHEȚIE

Sînt cunoscute eforturile întreprinse de învățații romîni, într-o epocă nu prea îndepărtată, pentru a alcătui un dicționar al limbii romîne. Continuînd încercările înregistrate în cadrul culturii noastre vechi reprezentanții Școlii ardelene au realizat o serie de lucrări lexicografice, dintre care se detașează prin concepție și amploare *Lexiconul budan* și *Lexiconul romînesc-nemțesc* al lui I. Budai-Deleanu. Perioada ce cuprinde ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și cele dintîi ale secolului următor se caracterizează, în istoria limbii romîne, printre altele, prin înnoirea lexicului limbii literare. Este suficient de cunoscută amploarea împrumutului de neologisme în anii aceia, pentru a nu insista acum asupra ei. Cum era firesc, dicționarele întocmite la începutul secolului trecut au înregistrat un număr din ce în ce mai mare de neologisme.

Ritmul accelerat de îmbogățire a lexicului limbii literare făcea însă necesară alcătuirea unor lucrări consacrate exclusiv înregistrării neologismelor pătrunse în limbă. Ele urmau să fie nu numai repertorii lexicale realizate în scopuri științifice, ci și instrumente de difuzare a neologismelor în sfere cît mai largi, îndeplinind un rol cultural de primă importanță. În anul 1848 apare *Vocabularu romanu* al lui I. D. Negulici, cel dintîi dicționar de neologisme tipărit, urmat în cursul următoarelor două decenii de încă patru lucrări similare [1]. Succesiunea rapidă a dicționarelor și a edițiilor într-un interval relativ scurt arată cît de mult simțise cultura romînă nevoia unor asemenea lucrări.

Lucrarea lui Negulici nu este însă un punct de plecare lipsit de antecedente. Paralel cu străduințele de a întocmi un dicționar al limbii romîne,

[1] Vezi în această privință Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne*. V. (*De la 1826 pînă la 1870*: *D. Dicționarele de neologisme*), în „Limba romînă", X (1961), nr. 1, p. 58 și urm.

cultura noastră cunoaşte un proces îndelungat de realizare a unui dicţionar de neologisme, asupra căruia nu s-a insistat suficient pînă astăzi.

Ca întotdeauna, începuturile au fost modeste şi ele trebuie căutate în glosarele de neologisme [1], anexate la unele lucrări originale sau la traduceri. Lipsiţi de termenii corespunzători unor noţiuni noi, traducătorii împrumutau cuvintele întîlnite în original, dar căutau în acelaşi timp să uşureze înţelegerea lor de către cititori. Acelaşi lucru trebuiau să-l facă şi autorii originali, dacă voiau să înlăture barierele din calea pătrunderii în cercuri mai largi a lucrărilor lor [2].

Cea dintîi reunire într-un apendice lexicografic a neologismelor folosite într-o operă este *Scara a numerelor şi cuvintelor streine tîlcuitoare*, ataşată de Dimitrie Cantemir la *Istoria ieroglifică* [3]. Romanul alegoric al principelui moldovean a fost încheiat, după toate probabilităţile, în 1705, deci cu mult înaintea epocii asupra căreia ne-am propus să ne oprim şi a rămas în manuscris pînă la sfîrşitul secolului trecut. Cu toate acestea, faptul că avem a face cu cel dintîi glosar de neologisme ne obligă să începem printr-o analiză, fie şi sumară, a *Scării* lui Cantemir.

Lucrarea e scrisă într-un timp cînd primele tendinţe neologizante se manifestaseră în cadrul limbii romîne. În regulă generală, preferinţele autorilor merseseră spre limba grecească şi, într-o măsură mai mică, spre latină. *Scara* lui Dimitrie Cantemir este, în acest sens, ilustrativă. Din 280 de cuvinte, cîte cuprinde, glosarul are, orientîndu-ne după indicaţiile etimologice ale autorului, 215 termeni de origine greacă şi numai 37 de origine latină [4]. E interesant să arătăm, că, printre celelalte cuvinte, se găsesc două, pe care autorul le derivă din italiană (*parolă*, *reţetă*). O caracteristică a glosarului o constituie transcrierea tale-quale a numeroşi termeni străini, deşi în cea de-a doua prefaţă către cititor autorul se arătase par-

[1] Înţelegem prin neologism, deopotrivă, împrumutul lexical direct, calcul, precum şi formaţiile recente obţinute prin compunere, prefixare sau sufixare.

[2] Am avut în vedere în cursul cercetării toate apendicele lexicografice ale cărţilor tipărite pînă în 1830, al căror scop este să gloseze termenii neologici folosiţi în cuprinsul lucrării (operaţia fiind cîteodată extinsă şi asupra unor cuvinte inexistente în lucrare). Facem această precizare şi pentru a observa că listele de cuvinte în care neologismele apar sporadic şi care nu urmăresc în primul rînd să concentreze şi să explice noii termeni n-au fost luate în consideraţie. Forma termenilor reproduşi din glosare a fost respectată peste tot. N-am notat totuşi pe *u* final etimologic, după cum, în cazul *Scării* lui D. Cantemir, n-am crezut de cuviinţă să respectăm ortografia latinizantă a ediţiei din 1883. Atunci cînd substantivele apar în forma articulată (*reţeta*, *insula*, *fideicomisul*), iar reconstituirea nominativului singular nearticulat nu prezintă nici o dificultate, am făcut acest lucru. În unele cazuri (mai ales la glosarul lui L. Asachi) am avut în vedere nu numai cuvintele titlu, ci şi neologismele care sînt folosite în definiţie. Am glosat numai acele neologisme a căror semnificaţie nu poate fi înţeleasă decît cu unele dificultăţi.

[3] *Operele principelui Demetriu Cantemiru publicate de Academia Romînă*. Tomu VI ... Bucureşti, 1883, p. 7—24.

[4] Unui cuvînt (*atheist*) i se indică o dublă etimologie, latină şi greacă. Dacă ţinem seamă de unele afirmaţii din prefaţă, la neologismele provenite din termeni existenţi atît în greacă, cît şi în latină, pătrunşi din cea dintîi în cea de-a doua, Cantemir pare să fi notat numai etimologia originară, cea elină. În aceste condiţii, s-ar putea ca unele cuvinte, eline după indicaţiile autorului, să fi pătruns în limba romanului alegoric din latineşte (cf., de exemplu, mai jos, *chentru*, pe care autorul îl consideră de origine greacă). Numărul acestor termeni nu poate fi prea mare. Chiar dacă cifrele statistice de mai sus s-ar modifica, orientarea lui Cantemir spre neologismul grecesc rămîne evidentă.

tizanul adaptării lor potrivit „firii" limbii romîne. Întîlnim, de exemplu, forme ca *activitas*, *comitis* „cometă", *gheneralis*, *iroas* „erou", *metalon*, *metamorfosis*, *praxis* etc. Trebuie însă menționate și acele cazuri cînd neologismele apar la Cantemir în forma de astăzi: *antidot*, *catalog*, *dialog*, *ironic*, *materie*, *melodie*, *monarhie* etc. Sînt demne de semnalat, apoi, grafii (și pronunțări) ca: *chentru*, *etimologhie*, *gheneralis*, *privileghii*, în care africatelor *č* și *ǧ* de azi le corespund oclusivele palatale *k'* și *g'*. Avem a face în asemenea situații fie cu cuvinte de origine greacă, fie cu cuvinte de origine latină care respectă pronunțarea latinească originară. Forme similare vor putea fi întîlnite de-a lungul întregului secol al XVIII-lea și la începutul celui următor, pînă cînd pronunțarea italiană cu *č* și *ǧ* (identică cu pronunțarea românească a grupurilor *c* și *g* + *e*, *i* în cuvintele moștenite din latină) se va impune. Grupul latin *qu* e redat prin *cf*: *cfartana*, *cfiditas* (glosate de Cantemir, primul cuvînt prin „frigurile a patra zi", al doilea prin „ceința, singură ființa lucrului ceea ce este"). Împrumutul nemijlocit din grecește explică prezența lui *v* în locul unui *b* de azi (*lavyrinth*, *Lyvia*, *ypervolicești*), a lui *af* în locul diftongului *au*: *aftocrator*.

Pentru a întîlni un nou glosar de neologisme va trebui să așteptăm ultimii ani ai secolului al XVIII-lea. Partea a doua a *Observațiilor de limba rumănească* [1] ale lui Paul Iorgovici se intitulează *Exemplurile* și poate fi considerată drept rudimentul unui dicționar de neologisme [2]. În această lucrare, Iorgovici imaginează un sistem de formare a termenilor românești de cultură prin prefixarea și sufixarea unor vechi rădăcini latinești păstrate în limba română. (Împrumutul direct din limbile străine, deși nu e, teoretic, exclus, este trecut pe un plan cu totul secundar.) În felul acesta, de la o rădăcină ca *ruga* se pot obține, folosind prefixe și sufixe existente în limbă, cuvinte ca: *abrogare*, *abrogație*, *arrogante*, *arroganție*, *arrogare*, *derogare*, *derogație*, *interrogare*, *interrogație* etc. După cum se vede, termenii formați de Iorgovici sînt identici sau foarte asemănători cu cuvintele latinești corespunzătoare. În spatele sistemului preconizat de scriitorul bănățean se citește, așadar, aceeași atitudine latinistă ca la cei mai mulți contemporani ai săi. Faptul nu surprinde la un om de cultură ardelean, într-o epocă în care latinismul începuse a înlocui în cultura română influența elină.

O observație trebuie făcută în legătură cu forma cuvintelor grupate în capitolul de *Exempluri*. Prin natura însăși a operației întreprinse de autor, cuvintele (dacă nu în totalitate, cel puțin cele mai multe dintre ele) apar adaptate fonetismului limbii romîne. Astfel, sufixului latin *-itas* îi corespunde *-itate* (*adversitate*, *nativitate*, *nobilitate*, *perversitate*), *-io* e redat prin *-ie* (*aversie*, *commisie*, *conversație*, *educație*, *misie*, *obligație*, *permisie*, *reducție*, *repartiție*, *tradiție*). Cuvintele terminate în *-ie*, corespunzînd formelor latinești în *-io*, sînt foarte numeroase. Dacă în privința termenilor de mai sus, autorul s-a orientat după nominativul latinesc, în alte cazuri el a avut în vedere acuzativul: *-tionem* devine în felul acesta *-ciune* (*accep-*

[1] Paul Iorgovici, *Observații de limba rumănească prin ... fecute*. Buda, 1799, p. 34—80.

[2] Acesta e motivul pentru care am ținut să examinăm mai îndeaproape *Exemplurile*, deși apendicele lexicografic al lucrării lui Iorgovici nu este un glosar de neologisme propriu-zis.

ciune, convenciune, excepciune, invenciune). Mai departe, *-ens* e romînizat în *-ente* (*accidente, evidente, prudente*), iar *-is*, în *-e* (*naturale, natale, naţionale*), ceea ce poate presupune o eventuală influenţă italiană şi aminteşte formele similare care circulau pe la jumătatea secolului trecut [1]. Sufixul *-entia* e redat prin *-enţie* (*evidenţie*) şi nu prin *-enţă*, cum era normal.

În privinţa grupurilor *c, g* + *e, i*, soluţiile lui Iorgovici sînt contradictorii : *deducere, percept, reducere*, dar *continghere contaghios*.

In general, Iorgovici se orientează după limba latină şi în mult mai mică măsură după limbile romanice contemporane. Zelul său latinizant merge uneori pînă la reproducerea silnică a formei etimonului : *accidere* „a se întîmpla", *addere* „a adăuga", *edere* „a edita", *providere* „a prevedea ; a se îngriji de ceva", *revidere* „a revizui" (de remarcat folosirea infinitivului lung, mai „latin" decît cel scurt). În ciuda acestor exagerări, Iorgovici a reuşit în multe cazuri, cum se poate vedea din exemplele de mai sus, să dea cuvintelor forma de astăzi.

În 1815, apare o *Scară a cuvintelor celor streine* [2], supliment lexicografic al pravilelor tipărite cu un an înainte. Ne aflăm de data aceasta în prezenţa unui glosar specializat, al cărui scop este să uşureze înţelegerea paragrafelor de legi. Afară de termenii extraşi din pravile, autorii au introdus în lista de cuvinte termeni întrebuinţaţi în stilul juridic al epocii, ceea ce măreşte incontestabil valoarea lucrării.

Asupra *Scării* din 1815 s-a oprit cu cîţiva ani în urmă Gr. Brîncuş, într-un competent articol [3]. Vom reproduce în continuare cîteva dintre observaţiile făcute de d-sa.

Terminologia juridică de la începutul secolului trecut, aşa cum e oglindită în glosar, reflectă, ca şi alte sectoare ale lexicului limbii literare, concurenţa dintre formele vechi şi noi. Grecismele sînt încă prezente în glosar, dar autorii tind să le elimine şi să le înlocuiască prin neologisme latine (luate direct sau prin filieră rusească). Dintre acestea, unele figurează într-o formă identică sau apropiată de cea actuală : *comodat, condiţie, curator, depozitoriu, fideicomis, legat, mandat, prescripţie, satisfacţie, tradiţie*. Remarcăm abundenţa substantivelor terminate în *-ţie* (niciodată în *-ţiune*), care aici în Moldova, spre deosebire de Transilvania, pot fi explicate prin influenţa limbii ruse : *adopţie, apelaţie, prescripţie* etc. Adaptarea cuvintelor împrumutate la specificul limbii romîne nu reuşeşte întodeauna autorilor. Termenii de origine latină sau romanică primesc sufixe neogreceşti, slave sau maghiare. Întîlnim astfel adjective terminate în *-nic* (*personalnic, realnic*) sau *-icesc* (*moralicesc, personalicesc*), verbe formate din rădăcini latine şi sufixul *-isi* (*adoptisesc, legalisesc, manditesc*) [4]. Calcul lingvistic este nu o dată pus la contribuţie. Cuvîntul *înarmare* „un fel de utilaj agricol" este copiat după rus. орудия „armă ; utilaj agricol", *suitori*,

[1] Autorul a putut avea în vedere şi forma latină de acuzativ sg. m.f. în *-entem*, respectiv pe cea de acuzativ sg. n. în *-e*.

[2] *Scară a cuvintelor celor streine şi celor făcute din fyrea limbii care cuvinte au cerut neapărat trebuinţa a să mehahirisi în alcătuirea pravililor* [Iaşi, 1815].

[3] Gr. Brîncuş, *Un glosar juridic din 1815*, în „Limba romînă", IV (1955), nr. 6, p. 25—32.

[4] Astfel de forme hibride au avut o largă circulaţie în limba epocii.

după lat. *ascendens*. Alteori autorii formează numeroase derivate, de aspect rebarbativ, prin sufixarea unor cuvinte tehnice. De la *bezman* „arendă" s-au obținut: *bezmănuiesc*, *bezmănuire*, *bezmănuitariu*, *bezmănuitoriu*, *bezmănuitură*.

Următorul glosar de neologisme care apare în Moldova este *Vocabulariu cuvintelor trase din alte limbi și întrebuințate spre mai lămurita înțeleagerea ideilor în Bordeiul Indiei dejghiocate și din carea unele sînt romîne, iar altele de multe neamuri priimite*, atașat de Lazăr Asachi traducerii pe care o face romanului *La chaumière indienne*, al lui B. de Saint-Pierre [1]. Ne aflăm în prezența celui mai amplu repertoriu de neologisme apărut în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cuprinzînd aproximativ 230 termeni, cea mai mare parte de origine romanică. Ar fi dificil, dacă nu imposibil de arătat din care limbă romanică anume provin mulți dintre termenii incluși în *Vocabular*. Nu o dată avem a face cu cuvinte a căror etimologie poate fi explicată tot atît de bine prin latină, franceză sau italiană. În general, dacă avem în vedere limba din care se făcea traducerea, alegerea francezei s-ar putea face cu destul temei. Sînt însă cazuri cînd fonetismul unor cuvinte indică un împrumut din latină (*adiectiv*, *insulă*, *obiect* etc.). În orice caz, spre deosebire de cei mai mulți ardeleni, preferințele autorului nu se îndreaptă exclusiv spre latină, ci și spre idiomele romanice occidentale. Numărul neologismelor de origine franceză e mare: *bagaj*, *cocos*, *depoza*, *ecvipaj*, *escadron*, *estimă*, *fantom*, *favor*, *hazard*, *industrios*, *jurnal*, *milion*, *politessă*, *sens* „simț", *tassă* „ceașcă", *uragan* etc. Neașteptat de numeroase sînt împrumuturile din italiană, fapt explicabil, eventual, printr-o influență a lui Gh. Asachi, nu demult înapoiat din Italia, asupra părintelui său: *aplauz*, *despreța*, *pontifice*, *popol*, *segret*, *segvit* „urmare". Italiană, poate latină, e forma *poeta*, pentru *poet*. Grecismele au dispărut aproape: *electrismos* („electricitate sau electrismos"), *haractir*, *mitropolis* (Calcuta „mitropolis a Bengaliei"), *shoale*; în schimb, fapt caracteristic pentru Moldova și Muntenia, influența limbii ruse se face simțită. Termeni ca *gvardie* (cuvîntul de origine franceză *gardă* e trecut pe planul al doilea), *gubernator*, *moral* „etică" sînt, după toate probabilitățile, de proveniență rusească. De asemenea, e de presupus, ținînd seama de epoca și de provincia în care ne aflăm, că unii termeni, care în Transilvania erau luați din latină, să fie împrumutați în Moldova din rusă: *comisie*, *instrucție*, *protecție* etc.

Aspectul fonetic al cuvintelor e surprinzător de modern. Înainte de a da o listă exemplificatoare, trebuie să menționăm că ezitările autorului sînt mai ales în legătură cu scrierea grupelor *ce*, *ci*, *ge*, *gi*. Lazăr Asachi scrie în aceste situații, în regulă generală, *țe*, *ți*, *ghe*, *ghi*, conformîndu-se tradiției. Nu mai puțin adevărat e însă faptul că respectul pentru formele consacrate e contrazis de o serie de excepții. Dacă în privința scrierii *ghe*, *ghi* autorul e consecvent, nu același lucru se întîmplă atunci cînd e vorba de a reda grupul *c* + *e*, *i*. El se adresează de cele mai

[1] *Bordeiul indienesc alcătuit în limba franțeză prin I.V.H. de Sen-Pier, iar acuma pe romînie tradus de prea cuviosul Leon Asachi* ... Iași, 1821, p. 81—106.

multe ori africatei *ţ*, ceea ce se explică prin maniera germană (adoptată şi de ruşi) de a pronunţa cuvintele latine : *disţipol*, *conţert*, *provinţie*. E pronunţarea cea mai răspîndită la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui următor, şi ea a fost fără îndoială fortificată prin influenţa limbii ruse. Alături de aceste forme, apar (e adevărat, în număr redus) unele cuvinte în care, sub influenţa pronunţării italiene, e preferată africata *č* : *civil*, *civiliza*, *electricitate*.

Oricît de puternică ar fi fost influenţa limbii franceze şi a celei italiene asupra lui Asachi, ea nu putea înlocui unele pronunţări înrădăcinate în limba cultă a epocii şi a căror substituire urma să se facă abia spre jumătatea secolului al XIX-lea. În această situaţie se află grupul *qu*, pe care Asachi îl redă cu cea mai mare consecvenţă prin *cv* : *cvartier*, *cvalitate*, *ecvipaj*, *incviziţie*.

Alături de cuvinte recent împrumutate în limba romînă, *Vocabularul* lui Asachi glosează şi unii termeni arhaici, cum ar fi *arină* sau *vergură*, folosiţi în textul traducerii. Autorul se dovedeşte prin aceasta tributar tendinţei promovate de *Şcoala ardeleană* de a îmbogăţi lexicul curent prin repunerea în circulaţie a unor termeni de origine latină, ieşiţi din uz în secolele anterioare. Pentru Asachi, ca şi pentru alţi contemporani ai săi, neologismele erau tot nişte cuvinte vechi, ca şi arhaismele propriu-zise, pierdute în cursul istoriei şi reintroduse în limbă [1]. La fel ca autorii unor dicţionare de neologisme de mai tîrziu [2], Asachi înregistrează în glosarul său şi numele proprii (*Britaniia*, *Delhi*, *Tavrida*, *Tiulerie* etc.).

Trebuie subliniată în încheiere exactitatea definiţiilor romîneşti, în general clare şi cuprinzătoare, deşi autorul avea de învins rezistenţa unei limbi încă puţin fixate. Menţionăm cîteva cuvinte folosite în sensuri care nu s-au păstrat în limba literară contemporană, poate pentru că n-au avut decît o circulaţie foarte redusă : *monitor* („acela ce dă altora sfaturi sau înştiinţări"), *museu* („casă unde să învaţă zugrăviia, săpătura sau arhitectura, ştiinţele sau filologhie"), *industrie* („înlesnirea unui om din fyre sau din învăţătură de a putea a face un lucru bine").

În ansamblu, *Vocabularul* lui Asachi dovedeşte un simţ viu al limbii, o capacitate remarcabilă de a adapta neologismele conform spiritului ei. Acestei calităţi i se datoreşte numărul mare de termeni neologici care au, la 1821, forma de astăzi şi din care transcriem, spre edificare, o parte : *abstract*, *alegorie*, *amant*, *ambassador*, *baiaderă*, *contribuţie*, *depozit*, *diatribă*, *electrică*, *electricitate*, *estradă*, *firmament*, *galerie*, *ghirlandă*, *golf*, *monument*, *opinie*, *ospitalitate*, *parchet*, *problematic*, *prototyp*, *raţiune*, *rebel*, *sentiment*.

Din acelaşi an (1821) datează *Lexicon pentru vorbele romaneşti neobicinuite între unii români, ce s-au pus în cartea aceasta*, adică în primul volum al *Bibliotecii romîneşti*, editată de Zaharia Carcalechi la Buda [3]. Lista de cuvinte e săracă, în ciuda titlului pompos de lexicon, şi numără

[1] Vezi în această privinţă Mircea Seche, *art. cit.*, p. 61—62.

[2] *Ibidem*, p. 65.

[3] *Bibliotecă romanească întocmită în 12 părţi după numărul celor 12 luni ... prin Zaharie Carcalechi ... Partea I ...* Buda, 1821, p. 195—196.

abia 25 de termeni. Şi aici, ca şi în *Observaţiile* lui Iorgovici, predomină cuvintele de origine latină şi mai ales acelea terminate în *-ie* (*confiscaţie, excusaţie, prescripţie, veneraţie*). Întîlnim transcrierea lui *ge, gi* prin *ğ* (*generos*), dar şi pronunţarea germană a lui *c* + *e, i* (*sţenă*). Printre neologisme apar termeni din fondul tradiţional, învechiţi sau regionali (*galiţe, izdat*). Unele definiţii arată că autorul glosa cu aproximaţie sensul cuvintelor. *Sinpatie* e definit prin „dragoste firească" iar *anfitheatru* prin „privelişte" [1].

Observaţiile făcute pe marginea glosarului lui L. Asachi se potrivesc, în linii generale, şi listei de cuvinte pe care B.P. Mumuleanu o anexează, sub titlul *Zicerile cele streine*, volumului de versuri *Caracteruri* [2].

Şi acest glosar reflectă diminuarea influenţei greceşti (totuşi sufixul verbal *-isi* e folosit la fixarea în limbă a unor neologisme romanice) şi creşterea înrîuririi limbilor italiană (*camarier, sperienţie*) şi, mai ales, franceză (*echipaj, jaluzie, jurnal, maşină, mobilă, nobleţă, onor, orangerie, suvenir* etc.). Termenii de origine rusă sînt mai puţini decît în *Vocabularul* lui Asachi, ceea ce se explică, între altele, prin faptul că Mumuleanu scria în Muntenia, unde influenţa rusească nu era atît de activă ca în Moldova. Afară de cîteva cuvinte în *-ie*, a căror provenienţă rusă e posibilă, nu putem nota, cu oarecare probabilitate, decît pe *clas* şi *moral* „etică". Pentru a reproduce grupul *g* + *e, i*, autorul foloseşte numai africata *ğ* (*religios*). În schimb, *c* + *e, i* are un dublu tratament: *soţial, viţie*, dar *concert* (nu *conţert*).

La fel cu alţi contemporani ai săi, Mumuleanu practică uneori calchierea, dar cu destulă inabilitate pentru a crea forme ca: *obzăcut* (după lat. *obiectus*) sau *prozăcut* (după lat. *proiectus*).

Multe dintre neologismele incluse în glosar prezintă un aspect fonetic neaşteptat de modern, ceea ce poate părea surprinzător la un scriitor, a cărui valoare a fost totdeauna aşezată dedesubtul nivelului mediu. Nu trebuie să uităm, însă, că Mumuleanu e autorul unor judicioase opinii asupra limbii literare (prefeţele la *Rost de poezie* şi, mai ales, la *Caracteruri*) [3], care dovedesc că acest scriitor nu era lipsit de simţul limbii. O serie de neologisme, din care transcriem o parte, confirmă acest fapt: *academic, ambiţie, amic, atestat, consta, desperat, differit, dispută, ediţie, echipaj, labirint, monument, naţional, neutru, observaţie, proverb, statuă, veneraţie, virtute.*

Trebuie să observăm totuşi că autorul menţine uneori pronunţarea originară a cuvintelor împrumutate: *santimantal, semplu, semplitate* şi că, în definiţiile romîneşti, se dovedeşte nu o dată incapabil de a găsi o exprimare convenabilă (de ex.: *poet* „acela ce să dă la poezie, ce face versuri"; *statuă* „chip cioplit de oarecare materie"). În cazul unor termeni, Mumuleanu nu notează decît sensul în care ei apar în textul poeziilor. Astfel, *jurnal* are definiţia: „scrieri ce ies pă toată luna ca să facă cunoscute

[1] În textul cărţii, aceste două cuvinte sînt folosite în accepţiunea lor normală.

[2] Paris Mumuleanu, *Caracteruri, compuse de* ... Bucureşti, 1825, p. 163—172.

[3] Vezi Gr. Brîncuş, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, în *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 8—9.

modele de haine". Alteori însă, el notează numeroase sensuri sau nuanţe de sens, din care unele au fost luate din vreun dicţionar franţuzesc şi n-au avut nici o circulaţie în limbă. Iată cum defineşte Mumuleanu cuvîntul *semplu*: „care nu e compus, alcătuit // singur // fără podoabă // zicem de un om care fuge de podoabe şi de luxus în haine, în mobile că e semplu şi hainele lui şcl // fără vicleşug, fără răutate // însemnează încă şi prost".

Ultimele glosare de neologisme apărute înainte de 1830 sînt *Lexiconaş al zicerilor şi numirilor celor nooă*, cu care se încheie manualul de logică al lui Grigorie, episcopul Argeşului [1] şi *Lexicon după înţelesul din accastă carte*, cum intitulează Prale apendicele lexicografic al *Psaltirii* versificate [2].

După cum se vede şi din titlu, Grigorie nu pare să fi fost un partizan al împrumutului lexical şi atunci cînd „de nevoie" ajunge în situaţia de a folosi termeni noi, el preferă să creeze, în propriul laborator lingvistic, „ziceri" şi „numiri" din „însăşi limba romînească". Aşa cum am văzut mai sus, o opinie oarecum asemănătoare împărtăşea Paul Iorgovici. Dar, spre deosebire de învăţatul ardelean, Grigorie înţelegea să îmbogăţească lexicul limbii literare folosind drept principal mijloc calchierea. Dintre calcurile hibride după limba grecească pe care le obţine citäm: *asuprăsculare* (gr. ἀποστασία, căruia îi găseşte un sinonim mai vechi: *zurba*!); *asuprăsculat* (gr. ἀποστάτης, sinonim: *zurbagiu*), *alergarepreună* (gr. συνδρομή; sinonim cu acest cuvînt e dat neologismul excesiv romînizat *cucurs* (lat. *concursus*), *scurtapucătură* (gr. δίλημμα) etc.

Cît despre materialul înserat în glosarul lui Prale, el cuprinde, cu foarte rare excepţii (*epocă*, *gallerii*), creaţii personale absurde. Dovedind o necunoaştere totală a spiritului limbii romîne, traducătorul *Psaltirii* dă frîu liber imaginaţiei şi ajunge să creeze termeni fantastici ca: *barbăpartea* „bărbătească partea", *jilţheruvie* „scaun de heruvimi", *patrapici* „vite cu patru picioare" sau *taimamul* „tata mama, întrunlocat sau sintheton". Faţă de asemenea forme, însuşi tipograful a crezut de cuviinţă să-şi decline responsabilitatea, adăugînd: „această formă şi chip a sătuirii s-au făcut după însuşi (sic) pofta autorului".

Am limitat expunerea noastră la perioada care, începînd în jurul anului 1780, ia sfîrşit cu cel de-al treilea deceniu al secolului trecut. Este epoca în care limba literară abandonează treptat vechile tipare şi-şi precizează căile noi de evoluţie. După 1830, neologismele sînt difuzate în cercuri din ce în ce mai largi prin intermediul literaturii, al presei, al şcolii şi al altor instituţii şi încep să se integreze tot mai mult în fondul lexical al limbii. E semnificativă în acest sens atitudinea unor scriitori sau gazete

[1] Grigorie, episcopul Argeşului, *Loghică*, Bucureşti, 1826, p. 299—304: *Lexiconaş al zicerilor şi numirilor celor nooă care acum de nevoie pentru înţeleagerea aceştii loghici s-au găsit din însăş limba noastră rumînească.*

[2] *Psaltirea prorocului şi împărat David în verşuri alcătuită de* ... Ioan Prale ... Braşov, 1827, f. 88 şi urm.

ca „Albina romînească" ori „Curierul romînesc", care „traduceau" în primii ani neologismele, ca să renunțe apoi la aceste glosări [1].

Glosarele cercetate de noi oglindesc în linii generale transformările suferite de lexicul limbii romîne în prima perioadă a modernizării. Ele arată că penetrarea neologismelor începe concomitent în cele trei țări romînești, dar că sursele de unde se împrumutau noii termeni nu erau întotdeauna aceleași. Limba latină în Ardeal, franceza în Principate sînt izvoarele principale de unde se iau un mare număr de cuvinte. Acestea, adaptate specificului romînesc, primesc de multe ori forme în totul identice, ceea ce face ca stabilirea unor etimologii sigure să nu se facă decît cu multă greutate. Cercetarea arată apoi că numeroase substantive care în Moldova pot fi explicate prin influența nemijlocită a limbii ruse, erau împrumutate în Ardeal mai demult, direct din latinește. E cazul multora din cuvintele terminate în *-ie* [2].

Glosarele reflectă agitațiile și contradicțiile unei epoci cînd tendințe dintre cele mai variate se încrucișau și diversificau mișcarea lingvistică. Cei mai mulți autori se îndreaptă spre neologismul latinesc sau romanic, dar voci discordante se mai aud încă și cea a episcopului Grigorie nu e izolată. Aspectul fonetic al termenilor împrumutați e încă potrivit după pronunțarea grecească sau germană, formele orientate după pronunțarea italiană aflîndu-se în minoritate. Autorii nu sînt unitari și consecvenți nici în interiorul propriei lor opere. Pronunțarea italiană e acceptată numai parțial (vezi Mumuleanu sau L. Asachi), același grup e tratat diferit în cuvinte de aceeași origine.

Împrumutul direct e preferat, dar calcurile sînt încă destul de numeroase, cu deosebire în lucrările științifice. Într-o asemenea diversitate de soluții și tendințe, poarta fanteziei rămînea uneori deschisă, și Prale n-a fost singurul care i-a călcat pragul.

Alcătuite spre a ușura lectura cărților pe care le însoțeau, cele mai multe din glosarele cercetate de noi nu acordă atenție tehnicii de redactare lexicografică. Cum e firesc într-o asemenea situație, autorii se limitează la înregistrarea sensului folosit în lucrare, explicîndu-l fie prin sinonim, fie prin perifrază. Totuși, la doi dintre ei se observă un interes și pentru structura lexicografică a articolelor. Lazăr Asachi, al cărui glosar se ridică și în această privință deasupra celorlalte, face distincție între termenul de bază și varianta sa și folosește în acest scop caractere tipografice diferite. Tot el izolează expresiile și termenii speciali și dă, uneori, citate ilustrative. Astfel de citate întîlnim și la Mumuleanu, care se remarcă uneori prin separarea conștiincioasă (dar nu totdeauna exactă) a nuanțelor de sens.

Ținînd seamă de numărul relativ mare al lucrărilor analizate mai sus și de locul tot mai privilegiat pe care-l ocupau neologismele în dicționarele epocii, era de așteptat ca unul din oamenii de cultură să înmănun-

[1] Vezi Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice romînești*, în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1958, p. 90—92.

[2] Vezi în această privință R. Todoran, *Despre neologismele terminate în -ie*, în „Cercetări de lingvistică", IV (1959), nr. 1—2, p. 211—213.

cheze cuvintele recent intrate în limbă într-un ansamblu sistematic şi să ne dea un dicţionar de neologisme. Fără a fi întru totul o lucrare independentă, cum susţine Gr. Brîncuş [1], *Scara* din 1815 reprezintă totuşi un prim pas către dicţionarul de neologisme. Glosarul *Pravilei* nu e ataşat la sfîrşitul lucrării, ci e tipărit aparte, dobîndind, în felul acesta, un caracter independent, cel puţin sub raport editorial. Dicţionarul lui Negulici, apărut în 1848, numără însă printre predecesori nu numai modeste glosare, ci şi un dicţionar propriu-zis de neologisme, conceput cu cîteva decenii mai înainte, dar care, din păcate, nu a fost dus la sfîrşit. E vorba de *Lexiconul pentru cărturari* al lui I. Budai-Deleanu. Lucrarea, care se găseşte în manuscrisul nr. 2424 al Bibliotecii Academiei R.P.R., este inedită şi a fost ignorată cu totul pînă nu demult. Asupra ei ne vom opri mai pe larg într-o contribuţie viitoare.

[1] Gr. Brîncuş, *Un glosar juridic din 1815*, în „Limba romînă", IV (1955), nr. 6, p. 27.

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Braşov (raionul Rupea)

Satul Mateiaş

ARUNCĂTÚRĂ, — *i*, s.f. = streaşină mare la intrarea în casă.

BÓLTĂ, — *e*, s.f. = pat cu multe perne.

BUŞ, — *i*, s.m. = ciorap.

CÂNCÍ, *câncesc*, vb. IV refl. = a se prosti.

CERGĂU, *cergaie*, s.n. = scoc făcut din lemn, care se aşază la izvor pentru a se putea lua apa mai **bine**.

CHÉIE, *chei*, s.f. = locul în care se îmbucă bîrnele casei.

CHISC, — *uri*, s.n. = parte a carului de care se agaţă proţapul.

CIOCRÁC s.n. sg. = nod de drumuri de ţară.

COÁRĂ, — *e*, s.f. = căruţă cu două roate, teleagă.

CRÍNTĂ, — *e*, s.f. = teasc pentru stors sîmburi de nucă sau de dovleac.

CROSTÉI s.sg. = pir.

DUD, *-uri*, s.n. = burlan.

HEMELÍT, *-ă*, adj. = dărăcit.

HÚLĂ, *-e*, s.f. = porţiune despădurită într-o pădure.

INCROSNÁT, *-ă*, adj. = îmbrăcat gros.

JÎP, *jîpchi*, s.m. = snop de paie de secară.

JÎPCHÍ, *jîpchesc*, vb. IV tranz. = a acoperi ceva cu snopi de paie de secară.

PĂRCÁM, *-e*, s.n. = arcada porţii.

PÓDINĂ, *-e*, s.f. = poiană pe un podiş.

POLMÓN, *polmoane*, s.n. = pămînt ridicat în faţa casei, ca un fel de bancă ; prispă.

PORLÓG, *porloage*, s.n. = petec pus la opincă.

RÁNŢĂ, *-e*, s.f. = resturi de urzeală.

ROSCÓL, *roscoale*, s.n. = scîndura pe care stă cel care mînă boii.

STÓBOR, *-e*, s.n. = cimitir.

ŞTEAND, *-uri*, s.n. = putinei pentru brînză.

ŞTRENCĂNÍ, *ştrencănesc*, vb. IV. tranz. = a împleti ciorapi.

ŢÎFLĂ, *-e*, s.f. = culme de deal, pietroasă, ascuţită şi neîmpădurită.

URÍC, s.n. în expr. *de uric* = pentru totdeauna : *să rămîi la noi de uric.*

VETÉU, *-uri*, s.n. = lemn pe care se urzeşte pînza.

ZĂREÁ, *zărele*, s.f. = foc mic care se vede de la mare distanţă.

Satul Mercheaşa

BĂTEÁLĂ, *bătele*, s.f. = nuia.

BRÚDĂR, *-e*, s.n. = cuptorul maşinii de gătit, rolă.

BÚRDULĂ, *-e*, s.f. = casă veche, făcută din gard de nuiele lipit cu pămînt.

CIRCHÍ, *circhesc*, vb. IV tranz. = a cîrpi.

CRÁMPĂN, *-e*, s.n. = tîrnăcop.

DECÚNG, *-e*, s.n. = tranşeu.

FÉFAR s.sg. = piper.

FÉFARSĂ s.f. sg. V. *feţar*.

JÍMNIŢĂ, *-e*, s.f. = hambar.

NIMURÚG, *-i*, s.n. = om mic de statură.

ŞTÍUBĂU, *ştiubeie*, s.n. = fîntînă cu apa la suprafaţă.

TINDÉCHE, *-i*, s.f. = brăţară la plug.

URLOIÁŞ, *-e*, s.n. = burlan.

Material cules şi redactat de
Ion Dumitru Popescu

NOTE. **1.** Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *burdulă, cănci, cergău, chisc, coară, croştei, fefar, fefarsă, jîp, jîpchi, zărea.*

2. Cuvinte atestate cu acelaşi sens în alte regiuni sau localizate neprecis : *buş* (DA : Săcele — Transilvania), *decung* (Materiale, I, p. 66 : Vîlcele-Turda ; ib., p. 169 : Deda-Topliţa), *hulă* (DA : Transilvania, Muscel), *încroşnat* (DA : Straja—Rădăuţi ; LR, 2/1960, p. 35 : Severineşti — Turnu Severin), *nimurug* (Materiale, I, p. 82 : Vîlcele — Turda ; ib., p. 285 : Şieu—Măgheruş), *roscol* (CADE), *şteand* (CADE ; Scriban, D. : vest), *ştrencăni* (CV, 4/1950, p. 36 : Făgăraş ; Materiale, I, p. 269 : Petroşeni), *uric* (Scriban, D. : Transilvania,Banat), *veteu* (Coman, Gl. : Lupşa — Tîrnava Mare).

3. Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în altă regiune sau insuficient de bine localizate : *aruncătură* (TDRG ; DA : Transilvania ; CADE ; Scriban, D.), *boltă* (TDRG ; DA : Transilvania, Dolj ; CADE : Transilvania, Oltenia ; Scriban, D. ; DM), *buş* (Lexic reg. p. 59 : Bogdana — Vaslui), *cheie* (CADE ; Scriban, D. ; Ciauşanu, Gl.), *ciocrac* (Lexic reg., p. 90 : Lisa —Făgăraş), *crintă* (TDRG ; DA ; CADE : Transilvania ; Scriban, D. : Transilvania, Moldova ; Paşca, Gl. : Răhău — Alba Iulia), *hulă* (TDRG ; CADE : Oltenia, Banat ; Scriban, D. : Muntenia, Transilvania ; Materiale, I, p. 138 : Banat, ; ib., p. 258 : Sereca-Orăştie), *încroşnat* (Lexic reg., p. 30 : Boureni-Băileşti), *părcam* (Materiale, I, p. 84 : Vîlcele-Turda), *podină* (TDRG ; CADE : Transilvania ; Scriban, D. : Moldova, Oltenia ; Viciu, Gl. : Clopotiva-Haţeg ; Lexic reg., p. 84 : Rîmnicu Vîlcea-Piteşti ; Materiale, I, p. 87 : Vîlcele-Turda ; ib., p. 214 : Someş-Guruslău), *ranţă* LR, 5/1959, p. 76 : raionul Argeş), *roscol* (CADE ; Viciu, Gl. : Veneţia de Jos-Făgăraş), *stobor* (TDRG ; CADE : Transilvania, Oltenia ; Scriban, D. : vest), *ştiubeu* (TDRG : Moldova ; CADE : Oltenia, Banat, Transilvania).

4. Cuvinte atestate în regiuni diferite (sau localizate insuficient de bine), cu forme şi sensuri diferite : *bătează* (*bătelă* : TDRG), *brudăr* (*brudar* : DA, Moldova, Transilvania), *dud* (*dudă* : Materiale, I, p. 254, Petroşeni), *încroşnat* (*încrozniat* : DA ; *încrosniat* : DA ; LR, 3/1959, p. 66, Stăneşti — Curtea de Argeş), *părcam* (*parcan* : Scriban, D. ; *părcan* : TDRG ; CADE, Transilvania, Banat ; Scriban, D. ; Lexic reg., p. 9, Sanislău — Carei), *roscol* (*răscol* : TDRG ; CADE ; *rascol* : CV, 5/1951, p. 26, Romanaţi), *stobor* (*stobol* : CADE, Transilvania, Oltenia), *ştiubeu* (*ştiubei* : Scriban, D., vest ; *ştiulbei* : CV, 4/1952, p. 31, Valea Crişului Negru — Beiuş), *tindeche* (*tindeică* : CADE ; Scriban, D. ; *timbeiche* : Scriban, D.), *urloiaş* (*urloniu, hurloniu* : Viciu, Gl., Băuţar-Caransebeş ; *urloi* : LR, 6/1959, p. 54, raionul Feteşti).

5. Cuvinte atestate cu acelaşi sens şi forme diferite, în alte regiuni sau insuficient de bine localizate : *crampăn* (*crampăr* : CADE, Transilvania ; Paşca, Gl., Poiana Sibiului ; *croampăn* : CADE, Transilvania ; *croampă* : Paşca, Gl., Criscior ; *crompău* : Coman, Gl., Păuşeşti Otăsău-Rîmnicu Vîlcea), *nimurug* (*nimuric* : TDRG ; CADE, Transilvania ; *nimurig* : CADE, Transilvania ; Materiale, I, p. 213, Someş-Guruslău), *părcam* (*părcană* : Materiale, I, p. 184, Deda — Topliţa), *roscol* (*răscol* : CADE), *şteand* (*ştean* : Scriban, D., est), *ştrencăni* (*ştrincăni* : CV, 4/1950, p. 34, Alba-Iulia), *ţîflă* (*ţîclău, ţiclău* : CADE, Moldova, Bucovina ; *ţiclă, ţîclă* : CADE, Moldova, Transilvania).

Lucreţia Mareş

Regiunea Maramureş (raionul Vişeu)

APLAZUÍ, *aplazuiesc*, vb. IV intranz. = a imita infirmitatea cuiva.

BALIŞCĂU, *-i*, adj.m. = (despre oameni) fără personalitate.

BĂRDÍE, *bărdii*, s.f. = cută de grăsime care atîrnă sub bărbie la unele persoane.

BRAHÁR, *-i*, adj. m. = (despre oameni) beţiv.

COBÎRLĂU, *-uri*, s.n. = loc ascuns, dosit.
COTÓZ s.m. = mămăligă fiartă în lapte.
CUMPTÍ, *cumptesc*, vb. IV refl. = a se obișnui cu ceva.
DRÍCOȘ adv. = exact; cu siguranță.
DRIPALUÍ, *dripaluiesc*, vb. IV tranz. = a bătători pămîntul cu picioarele.
DRUJÍNCĂ, *-i*, s.f. = fișie de pămînt.
FÓȘTĂ, *-e*, s.f. = scîndură groasă de lemn.
FOROBRÁZ, *-ă*, adj. = obraznic.
HÍCĂ s.f. sg. = neînțelegere.
HÎLTAȘÁG, *-uri*, s.n. = nerușinare, necuviință.
HOBÎNÁ, *hobîn*, vb. I refl. = a se legăna, a se clătina.
HOÍ, *hoiesc*, vb. IV refl. = (despre flăcăi și fete) a se juca, a se hîrjoni.
HOȘBÓTURI s.n. pl. = lucruri înghesuite, nearanjate.
HÚNSFUT, *-ă*, adj. = (despre oameni) isteț, viclean.
INCOVÉIE adj. invar. = în zigzag: *drum încoveie.*
JĂLCUÍ, *jălcuiesc*, vb. IV tranz. = a jeli, a boci pe cineva.
JOLÚDĂ, *-e*, s.f. = umflătură, vînătaie.
LENDĂRÍ, *lendăresc*, vb. IV intranz. = a vagabonda.
MAGÁN s.n. sg. = fel de a fi al cuiva: *tot omul cu maganul lui.*
MADARÍ, *madaresc*, vb. IV refl. = a se alinta.
MÁNZĂR, *-i*, s.m. = copil din flori.
NOPSÁMĂȘ, *-i*, s.m. = om angajat la muncă cu ziua.
OFÎRLÍ, *ofîrlesc*, vb. IV refl. = a batjocori, a ofensa.
PUSTUȘÁG s.n. sg. = pustietate; fig. avere multă.
RĂSTĂBUȘÍ, *răstăbușesc*, vb. IV tranz. = a deranja.
ȘALFĂU s.n. sg. = o bucată mare: *un șalfău de pîine.*
ȘPIR, *-uri*, s.n. = lanț de fier.
ȘTUCATÓR, *-oare*, s.n. = lemn gros pentru podul casei.
ȘUÍȘTIC, *-ă*, adj. = nebunatic, neserios: *om șuietic.*
TĂLĂLUÍ, *tălăluiesc*, vb. IV refl. = a se întîlni cu cineva.
TÉPȘĂ, *-i*, s.f. = tavă în care se coace pîinea.
TIÓMB, *-ă*, adj. = chior: *ești tiomb sau nu vezi?*
TITEÁLĂ s.f. sg. = chibzuință: *om cu titeală.*
TUÍES, *-ă*, adj. = (despre oameni) zăpăcit, neserios.
TURDUCÁ, *turduc*, vb. I refl. = a se rostogoli: *m-am turducat pe iarbă.*
TURUÍ, *turuiesc*, vb. IV intranz. = a suferi, a suporta: *nu pot turui de frig.*
TURȘ, *-uri*, s.n. = tufiș mare cu diferiți arbuști.
VÎNTUÍT, *-ă*, adj. = nebunatic, neserios: *om vînțuit.*
ZAPÓR, *-oáre*, s.n. = torent de apă, șuvoi.
ZAZOLÍC s.n. sg. = taxa plătită pentru o moștenire.
ZMÎC, *-uri* s.n. = cursă de prins păsări.

Material cules și redactat de
M. Tomoiagă

NOTE. **1.** Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice: *aplazui, balișcău, dricoș, hică, încoveie, lendări, manzăr, pustușag, răstăbuși, șalfău, ștucator, șuietic, zazolic.*

2. Cuvinte atestate cu același sens în alte regiuni sau insuficient de bine localizate: *drujincă* (CV, 3—4/1951, p. 47: Batin-Dej), *forobraz* (DA: Transilvania, Bucovina), *hoi* (DA: Transilvania; CADE: Transilvania; Viciu, Gl.: Jiu, Someș), *hunsfut* (Materiale, I, p. 75: Vîlcele — Turda; CADE: Transilvania, Moldova), *joludă* (DA: Năsăud), *oftrli*, (Pașca, Gl.: Zagra — Năsăud), *tuieș* (Scriban, D.: Moldova; Coman, Gl.: Someș; Materiale, I, p. 196: Deda — Topliță), *vîntuit* (TDRG: Moldova; CADE).

3. Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în altă regiune sau insuficient de bine localizate : *bărdie* (DA ; Lexic reg., p. 24 : Baia Mare — Somcuta Mare), *cobîrlău* (DA ; CADE : Banat, Bucovina ; Lexic reg., p. 69 : Girişu de Criş — Oradea), *cotoz* (DA : Moldova, Bucovina, Transilvania de Nord ; Paşca, Gl. : Zagra — Năsăud ; Materiale, I, p. 168 : Deda — Topliţa), *hoi* (Lexic reg., p. 45 : Suseni — Tîrgu-Jiu), *hoşboturi* (DA : Năsăud), *magan* (Scriban, D. : Moldova), *şpir* (Materiale, I, p. 193 : Deda — Topliţa), *turui* (TDRG ; CADE ; Paşca, Gl. : Criscior — Caransebeş ; Materiale, I, p. 270 : Sereca — Orăştie ; ib., p. 289 : Şieu-Măgheruş), *turş* (Coman, Gl. : Someş ; Lexic reg., p. 13 : Berbeşti — Sighet), *zapor* (Lexic reg., p. 23 : Firiza — Somcuta Mare ; Materiale, I, p. 103 : Vîlcele — Turda ; ib., p. 272 : Petroşeni, Sereca — Orăştie), *zmîc* (TDRG ; Scriban, D. : Moldova ; Paşca, Gl. : Frata — Cluj).

4. Cuvinte atestate cu acelaşi sens, dar cu forme diferite şi în regiuni diferite sau insuficient de bine localizate : *dripalui* (*dripi :* CADE, Transilvania, Paşca, Gl., Criscior — Caransebeş, Materiale, I, p. 22, Blaj ; *dripui* : CADE, Transilvania ; *dripăli* : Lexic reg., p. 24, Somcuta Mare — Baia Mare, Materiale, I, p. 22, Sălaj, ib., p. 67, Vîlcele — Turda, ib., p. 282, Şieu-Măgheruş ; *dripili* : Lexic reg., p. 69, Girişu de Criş — Oradea), *drujincă* (*durjuncă* : CV, 6/1951, p. 28, Epureni — Iaşi), *foştă* (*fosten, foaştăn* : DA, Transilvania ; *fostănă* : Coman, Gl.), *hobîna* (*hobăni* : Paşca, Gl., Bonţ — Gherla ; Materiale, I, p. 211, Someş — Guruslău), *hunsfut* (*hunffut, huncsfut* : CADE, Moldova, Transilvania), *jălcui* (*jelcui* : TDRG, CADE), *madari*, (*mădări* : TDRG ; CADE, Moldova, Transilvania), *nopsamăş* (*nopsamoş* : CV, 4/1952, p. 31, Valea Crişului Negru — Beiuş), *tălălui* (*tălui* : Lexic reg., p. 10, Sanislău — Carei), *tuieş* (*tueş, tuiş* : CADE, Moldova ; *tui, tuie* : Scriban, D., Oltenia ; *tuioş* : Materiale, I, p. 217, Someş — Guruslău), *turduca* (*turdulica* : Materiale, I, p. 289, Şieu — Măgheruş), *zapor* (*zăpor* : CADE).

5. Cuvinte atestate în regiuni diferite (sau insuficient de bine localizate), cu forme şi sensuri diferite : *bărdie* (*bardiş, bardişă* : TDRG), *brahar* (*brăhar* : TDRG, DA), *cobîrlău* (*coborlău* : DA ; *cobîlţău* : Materiale, I, p. 208, Someş — Guruslău,) *cotoz* (*cotos* : Viciu, Gl., Gherla ; Todoran, Gl., Haţeg), *cumpli* (*cunti* : Materiale, I, p. 209, Someş — Guruslău), *hîltaşag* (*hîltăşag* : Lexic reg., p. 14, Breb — Sighet), *magan* (*măgan* : TDRG ; CADE, Transilvania, Maramureş ; Scriban, D., Transilvania ; Materiale, I, p. 180, Deda — Topliţa), *tălălui* (*tălălăi* : CADE, TDRG ; *tălăi* : CADE, Oltenia ; *tălăli* : Materiale, I, p. 269, Şutu — Turda), *tepşă* (*teapşă* : Viciu, Gl., Noerich-Sibiu), *tiomb* (*tiomp* : LR, 6/1959, p. 53, Tătăruş, Paşcani), *titeală* (*chitealâ* : DA ; CADE, Moldova, Transilvania), *zapor*, (*zăpor* : CADE ; Materiale, I, p. 198, Deda — Topliţa).

L. M.

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII TEXTELOR DE MUZICĂ UȘOARĂ

DE

LUIZA SECHE

În tematica și limba textelor de muzică ușoară s-au înregistrat, în anii din urmă, multe progrese. Deoarece muzica ușoară se răspîndește în cercuri largi, textul ei devine un mijloc de cultivare a gustului pentru poezie și pentru o limbă corectă.

Din păcate, unele texte de muzică ușoară mai prezintă încă scăderi, semnalate de mai multe ori în presă [1].

Despre aceste lipsuri vom vorbi și noi în articolul de față. Observația generală fundamentală ni se pare a fi aceea că, citite sau ascultate independent de muzică, unele texte sînt lipsite de suflu poetic, de un fir logic conducător, și conțin numeroase greșeli de limbă.

Faptul că unele erori de logică și de limbă sînt adesea estompate de melodie, nu trebuie să ne înșele. Cauza principală a scăderilor unui text pare a fi insuficienta colaborare a poetului „textier" cu autorul părții muzicale. Presupunerea aceasta se verifică și prin faptul că, atunci cînd una și aceeași persoană a cumulat și calitatea de compozitor și pe aceea de „textier" (cazul lui I. Vasilescu), textul, deși compus de un poet „necalificat", este în general corect.

*

Una dintre tendințele care se manifestă în mod clar în limba textelor de muzică ușoară este r e p e t i ț i a f ă r ă j u s t i f i c a r e s t i l i s t i c ă [2].

---

[1] Cf. îndeosebi articolul lui Eugen Barbu, *Textierii*, în „Contemporanul", nr. 680 și 684 din 1959, și al lui Mihu Dragomir, *Conținutul textelor de muzică ușoară*, în „Contemporanul", nr. 689, 1959.

[2] Excludem de la început din discuția noastră problema r e f r e n u l u i, căci acesta, deși constituie o reluare a unor versuri, adică tot un fel de repetiție, face parte din însăși tehnica acestor texte și prin urmare, cel puțin în principiu, procedeul nu poate fi condamnat.

Se ştie că atunci cînd un anumit lucru ne impresionează, simţim nevoia să insistăm asupra lui. Această insistenţă, specifică deopotrivă limbajului oral şi literaturii beletristice, îndeosebi poeziei, se manifestă, lingvistic, între altele, prin repetare. Se realizează astfel o concentrare semantică în jurul elementelor repetate, un fel de adaos la ceea ce există deja, dar nu satisface pe deplin necesităţile afective ale vorbitorului. Se pot repeta cuvinte, unităţi frazeologice sau propoziţii, repetiţia fiind totală (cînd elementele lingvistice sînt reluate întocmai), parţială (cînd elementele lingvistice revin sub alt aspect morfologic) şi semantică (cînd elementele lingvistice sînt reluate printr-un sinonim)[1]. Toate aceste aspecte ale repetiţiei se întîlnesc frecvent în textele de muzică uşoară. Procedeul se pretează excelent la muzica uşoară scrisă în stil popular.

„Spune bade *mă iubeşti, mă iubeşti, mă iubeşti* ...
Că degeaba *te fereşti, te fereşti, te fereşti*".
(Eugen Mircea, *Spune bade, mă iubeşti?*)

Motivată stilistic, în principiu, ni se pare (deşi se întîmplă destul de des să alunece în „facil") repetiţia onomatopeică, deoarece onomatopeea se realizează adesea prin repetare :

„*Pic-pic-pic* cad picături din cer"
(Fl. Mugur, *Picături din cer*);
„Am auzit la radio o melodie
Tri-lu-li, tri-lu-li, tri-lu-la"
(H. Mălineanu, *Am auzit la radio o melodie*).

Sînt desigur greu de apreciat cu exactitate cazurile în care repetiţia serveşte unor scopuri stilistice reale şi cazurile în care, dimpotrivă, ea ajunge să facă un prost serviciu textului. La parcurgerea textelor de muzică uşoară romînească se constată însă o insistenţă exagerată a poeţilor în reluarea unor termeni şi a unor unităţi frazeologice. Această insistenţă fără măsură oboseşte pe cititor, respectiv pe ascultător, şi, lucru mai grav, arată uneori lipsa de idei. Nu este greu de observat că, măcar în unele cazuri, elementele repetate au un rol de umplutură, reprezintă o încercare neizbutită de a se adapta la muzică.

Într-un text intitulat *Se vorbeşte* şi iscălit de Aurel Storin, repetarea invariabilă a verbului-titlu (de zece ori în cîteva strofe !) duce, de exemplu, la rezultate penibile :

„Dar pe strada noastră aşa *se vorbeşte*
Oho ! de vecinul meu Săndel *se vorbeşte*
Că ieri s-a-nsurat cu Catrinel *se vorbeşte*" ş.a.m.d.

În versurile :

„La *balul*, la *balul*
La *balul* de sîmbătă seară" [2]

repetiţia de umplutură este stridentă.

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 256.

[2] Iscălite de P. Maximilian şi A. Giroveanu pe coperta partiturii *La balul de sîmbătă seară*, şi ... de A. Felea şi A. Giroveanu, în interiorul partiturii.

Aproape jumătate din textul intitulat *Cele mai frumoase fete* (autori : N. Constantinescu și G. Voinescu) nu este decît o repetiție cu mici variațiuni :

„Cele mai frumoase fete ...
Unde poți să le găsești?
Unde oare le-ntîlnești?
Unde, unde, unde oare? La București ...
Numai pe la noi, *pe-aici*
He-hei !
Pe-aici prin București".

Acest final de poezie nu arată nimic (ideea fusese enunțată aproape cu aceleași cuvinte, încă de la începutul compunerii).

Un exemplu similar pentru repetiția de umplutură ne întîmpină și în cîntecul (altfel izbutit) *Ia-mă la braț și spune-mi tu* (versuri de A. Felea) :

„De ce mergînd pe-același drum
Să ne privim ca doi străini,
Păi, nu-i păcat? Păi nu-i păcat?
Hai, spune-mi „tu", hai, spune-mi „tu" ... [1]

★

O tendință tot mai evidentă manifestată în limba textelor de muzică ușoară este aceea a folosirii imaginilor stereotipe: clișeul lexical și frazeologic. Cine parcurge un număr mai mare de asemenea texte are impresia că ele seamănă izbitor unele cu altele. Prin ce anume? În primul rînd printr-o serie de cuvinte și imagini-cheie care revin obsedant, la diferiți autori de texte. Prin repetare, cuvîntul sau imaginea, inițial poetice, expresive, se banalizează, devin locuri comune ; dar scriitorii de texte de muzică ușoară par să nu se îngrijoreze de acest fapt și continuă, spre surprinderea neplăcută a ascultătorului, să folosească asemenea clișee.

Unul dintre cele mai răspîndite este verbul *a împleti* folosit figurat. Credem că nu exagerăm afirmînd că cel puțin un sfert dintre cîntecele care au circulat în ultimii ani exploatează valoarea figurată a verbului pomenit : femeile *împletesc* acestor versuri triluri subțiri și boabe de rouă(? !) (S. Ștefan, *Fetelor, surorilor*) ; norii *împletesc* o maramă (A. Felea, *Tot soarele e-n ochii tăi*) ; se *împletesc* viețile unor îndrăgostiți (I. Zăgan, *Atîta dor*) ; se-*mpletește*, de asemenea, povestea fericirilor (E. Mirea, *Vino pe aleea*

[1] Nici folosirea lui *păi*, ca și a lui *d-alea d-ale noastre* din cîntecul *Cîntă d-alea d-ale noastre* (E. Mirea — P. Maximilian), care în intenția autorilor voia să dea un colorit popular cîntecului, nu este mai inspirată, deoarece *păi* nu apare niciodată în poezia noastră populară, fiind mai degrabă o influență lăutărească. Atît *păi* cît și *d-alea d-ale noastre* (în interpretarea cîntăreților de muzică ușoară : *d-alea d-ali noastre*) reflectă regionalismul „căutat" și fără valoare poetică.

trandafirilor) ; dar, mai cu seamă, după cum vom arăta mai jos, îndrăgostiții *împletesc* visele, dorințele și dorurile, sau sînt eventual *împletiți* (? !) din ele :

„Mii de vise-*mpleteşti*" (J. Letoni — T. Piperea, *Din zi în zi îmi eşti mai dragă*) ;
„Dorința ne-om *împleti*" (I. Socol, *Cînt cu tine*) ;
„Aceleași doruri *împletim*" (J. Letoni — T. Piperea, *Din zi în zi îmi eşti mai dragă*) ;
„Dor *împletit* cu al meu" (I. Zăgan, *Atîta dor*) ;
„Iubită ... Din doruri calde, calde *împletită*" (Șt. Tita, *Baion Brazileiro*)[1].

Exagerat de des sînt folosite, tot figurat, cuvintele **b u c h e t**, **a c e r n e** și **u m b r ă**.

Dintre epitete, clișeul cel mai frecvent pare a fi perechea (adesea sinonimică) *senin-albastru*. Este cît se poate de lăudabil faptul că, reflectînd imaginea zilelor noastre, autorii textelor de muzică ușoară manifestă un permanent optimism ; prezența celor doi termeni este prin urmare justificată, în principiu. Dar este oare această realitate atît de simplă, de uniformă, de îngustă, încît să poată fi rezolvată, în mod aproape invariabil, prin aceiași termeni ? Să apelăm din nou la exemple. Ni se vorbește despre „cerul *albastru*" (Cr. Demco, *Ne-am înțeles*) și despre „*albastrul* cer" (H. Mălineanu, *Cel mai albastru cer din lume*) ; despre „noaptea *albastră*" (T. Demetriad, *Ninge*), „darul nopților *albastre*" (S. Darian și V. Cebotenco, *Trandafirul*) și despre „zările *albastre*" (E. Mirea — P. Maximilian, *Cîntă d-alea d-ale noastre*) ; despre „lumina *albastră*" a ochilor (I. Zăgan, *O luminiță tu porți în privire*) ; despre „cer *senin*" (J. Fulga, *Cer senin*) sau despre „nu-i cer *senin*" (Fl. Mugur, *Picături din cer*) ; despre „zile *senine*" (E. Mirea, *Vino pe aleea trandafirilor*), „iubire *senină*" (G. Mihalache, *Pentru tine*), „cuvinte *senine*" (E. Mirea, *În viața mea eşti numai tu*), „zîmbet *senin*" (E. Gonciu, *Ne-am certat*) sau despre „priviri *senine*" (E. Mirea, *Bună seara fericire*). Lista celor două epitete este departe de a fi epuizată. Dar, și așa, ni se pare că materialul citat este elocvent : repetarea la infinit a aceluiași epitet obosește și duce la un rezultat nedorit : platitudinea.

Locul de desfășurare a acțiunii în textele de muzică ușoară este de obicei spațiul deschis, străzile, bulevardele, dar mai ales parcul, natura, în sensul ei propriu-zis. Dar ce săracă floră intervine în aceste texte ! Ai impresia, chiar la cea mai fugitivă lectură, că în decorul romînesc urban nu există decît un singur copac : teiul :

„Mergeam sub *tei* din marginea aleii" (Cr. Demco, *Ne-am înțeles*) :
„Hoinărind pe sub *tei* ce-au înflorit" (T. Demetriad, *Cînd se lasă seara*) ;
„Străzile cu *tei*" (H. Mălineanu, *Cel mai albastru cer din lume*) ;
„Peste *tei* se ridică luna" (C. Cîrjan, *Licăresc mii de stele*) ;
„Dorul ... Ți-l cîntă *tii*-n graiul lor" (G. Mihalache, *E de-ajuns să te privesc*) etc. etc.

Deși mai puțin frecvent, clișeul frazeologic poate fi și el întîlnit în textele de muzică ușoară (cu mici variații de la un text la altul), prezența

[1] O timidă încercare recentă tinde să-l înlocuiască pe *împleti* cu ... *țese* („Dorul *țesînd* o poveste", I. Zăgan, *O luminiță tu porți în privire*).

lui accentuînd astfel impresia că textele seamănă între ele. Iată numai cîteva din tre aceste locuri comune :

„A fost odată o fată și-un băiat" (V. Cebotenco — S.Darian, *Miez de noapte*) ;
„A fost odată un băiat și-o fată" (Cr. Demco, *Ne-am înțeles*).
„Vei fi pentru mine / Tot ce-am mai bun" (P. Răzvan, *Știu că mă iubești și tu*) ;
„Ești tot ce am mai bun" (J. Fulga — E. Mirea, *Să nu aștepți vorbe mari de la mine*).
„Tot soarele e-n ochii tăi" (A. Felea, *titlu*) ;
„Au doar soare în privirea lor" (C. Cîrjan — G. Mihalache, *Morărița*).
„Are un mijlocel / Tras ca prin inel" (Ibidem) ;
„Cu mijlocel / Tras prin inel" (N. Constantinescu — G. Voinescu, *Cele mai frumoase fete*).

★

Impresia de p l a t i t u d i n e pe care o dau unele texte de muzică ușoară nu-și are, bineînțeles, izvorul numai în repetiția exagerată și în clișeul lingvistic. În poezie nu este suficient să oglindești accesibil un fapt real sau verosimil, ci trebuie să-l transfigurezi prin sensibilitatea poetică. Altfel, textul se transformă în proză banală, versificată, în ceva hibrid. Deoarece această problemă depășește limitele unui articol despre limba textelor de muzică ușoară, ne mulțumim s-o ilustrăm cu un singur exemplu, după noi concludent :

„Stau la etajul doi în Bucureștii Noi
A patra ușă cum urci pe scară.
Spre stradă am balcon
Mi-am pus și telefon ...
La cîțiva metri dai
De-o stație de tramvai
Și peste drum e-o Alimentară ..."

(Cr. Demco, *La etajul doi*)

★

Un fenomen de limbă care începe să ia proporții în textele de muzică ușoară este t a u t o l o g i a. Se constată, în aproape toate cazurile înregistrate, că reluarea inutilă a ideii imediat anterioare cu o construcție sinonimică este determinată de una și aceeași necesitate formală : realizarea rimei. Adaosul tautologic este folosit în mod conștient de poet (chiar dacă acesta nu are sentimentul că greșește), ca simplă umplutură, fără nici o valoare semantică. Demonstrația se poate face ușor, cu exemple ca acestea :

„*Cerul albastru* e de-atunci
Fără nori" (pentru a rima cu „*flori*" ; Cr. Demco, *Ne-am înțeles*) ;
„*Cer senin fără nor*" (pentru a rima cu „zîmbitor" ; J. Fulga, *Cer senin*) ;
„Nopțile *albastre senine*" (pentru a rima cu „tine" ; N. Constantinescu — G. Voinescu, *La mare*) ;
„*Viața-ntreagă... Cît voi trăi*" (pentru a rima cu „zi" ; A. Pascali, *Un flăcău cu mîndra lui*) ;
„*Clipe-ntregi de-a rîndul*" (pentru a rima cu „gîndul" ; I. Socol, *Cînt cu tine*) ;
„*În desagii* mari și grei
Oare ce-o purta *în ei*?" (St. Tita, *Tropa, tropa*) ;
„*Dimineața prima rază-și cerne*
Cînd își ia calul poștașul *în zori*" (pentru a rima cu „flori" ; E. Mirea, *Poștașul de munte*).

*

Poezia apelează des şi în mod justificat la figuri de stil şi la epitete. Transferul pe planul propriu-figurat, asocierile măiestrite etc. contribuie în mod esenţial la sensibilizarea ideii poetului. Inovaţia poetică este condiţionată întotdeauna de faptul lingvistic comun; cu alte cuvinte, poetul trebuie să ajungă la inovaţie plecînd de la faptele de repetiţie ale limbii comune. Figurile de stil, deşi reprezintă creaţii individuale (corecte) trebuie să se întemeieze pe limba comună, să fie dezvoltări semantice logice, verosimile, căci şi ele reprezintă, chiar dacă pe alt plan, realităţi ale naturii şi epocii respective [1]. Derivarea semantică forţată sau ilogică din poezie, asocierea nepotrivită sînt tot atît de condamnabile ca şi greşelile propriu-zise de limbă.

În textele de muzică uşoară întîlnim des asemenea derivări şi asocieri semantice forţate. Ne este cu neputinţă să vedem, de exemplu, de la ce fapt real sau posibil a plecat următoarea comparaţie:

„Ca un zumzet de albine
Fierbe plugul ne-ncetat" (C. Salcia, *Cîntec de primăvară*).

Există oare o punte semantică de legătură între zgomotul plugului care taie brazda şi zumzetul albinelor? sau există un *plug care fierbe* (!?).

Să mai adăugăm şi alte folosiri de epitete, ca „boabe aurii, *sidefii*" de grîu (folosit pentru realizarea rimei, C. Cîrjan şi G. Mihalache, *Morărița*) sau „zile... *sprintene*" (I. Socol, *Cînt cu tine*).

*

Din neglijenţă, dar poate şi din necunoaşterea suficientă a limbii, unii autori de texte de muzică uşoară folosesc cuvintele cu sensuri evident improprii. Într-un text verbul *regăsi* capătă sensul, inexistent de fapt în limba romînă, de „a-şi aminti":

„Am auzit la radio o melodie]
...
Din prima clipă-am învăţat-o foarte bine
Şi nu mi-e greu s-o *regăsesc*"
(H. Mălineanu, *Am auzit la radio o melodie*).

Desigur că autorul s-a gîndit la „regăsirea în minte" sau „în memorie", dar elipsa a făcut textul neclar şi a conferit verbului valori pe care acesta le are numai împreună cu determinativele amintite.

În textul intitulat *Pentru tine* (autor: G. Mihalache) se admite că florile pot fi strînse într-un *şirag*, întocmai ca mărgelele:

„Flori mîndre, viorii
Le-am strîns într-un *şirag*".

Termenul s-a folosit din necesităţi prozodice, cu sensul „buchet", pentru a rima cu *drag*.

[1] Cf. şi T. Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, [Bucureşti], [1955], p. 6—9.

În poezia lui Șt. Tita, *Ciobănașul*, în care diminutivele domină, autorul, iarăși din necesități de rimă, pune semnul egalității semantice între *fluieraș*, *caval* și *fluier de soc*:

„Cînta cu foc un ciobănaș
Din *fluieraș*,
Zarea îngîna departe doina lui
Vrînd și ea să învețe
Viersul *cavalului*.
Dar cîntînd cu foc
S-a spart *fluierul de soc*".

Realitatea ne arată că „fluieraşul" numit *caval* este...un fluier lung de circa un metru (adică mai degrabă... augmentativul decît diminutivul lui fluier !) și că se face din lemn de paltin sau de alun, nu din soc.

În textul *Ninge*, iscălit de T. Demetriad, ni se povestește cum:

„Prin nămeți trece-n drum
un moșneag
Cu neaua pe alba-i *mantilă*".

Dacă ar fi apelat la dicționare, poetul n-ar fi comis eroarea de a confunda *mantia* cu *mantila*; căci, spre deosebire de cea dintîi, aceasta din urmă este o pelerină scurtă pe care o purtau numai femeile (cf. DL, DM).

În sfîrșit, pentru a nu lungi în mod inutil o listă pe care cititorii ar putea-o ușor îmbogăți, semnalăm faptul că unii autori de texte de muzică ușoară dau valori improprii instrumentelor gramaticale: *prin*, de exemplu, e folosit cu valoarea lui *pe* („Rătăcind *prin* alei", T. Demetriad, *Cînd se lasă seara*); *sau*, conjuncție de legătură între cuvinte sau propoziții care se exclud, leagă, în textul *Cine știe* (autor H. Mălineanu) noțiuni complementare:

„Tot ce vrei de prin cărți poți afla
Sau din marea enciclopedie" etc.

Considerăm, de asemenea, ca improprie folosirea unor cuvinte cărora poeții le acordă valoarea semantică zero și care servesc doar ca umplutură pentru nevoile prozodice (rimă, realizarea numărului de silabe) sau pentru adaptarea lor la melodie. În această situație se află cuvîntul *tăcut* din versurile:

„O zi îmi amintesc *tăcut*
Cînd prima oară ne-am văzut"

(folosit, după cum se vede, pentru rimă; Fl. Mugur, *Picături din cer*), sau cuvîntul *meu* din textul *Știu că mă iubești și tu* de R. Răzvan:

„Cînd nu ești cu mine
Tu în visul *meu*
Mi-apari mereu"

(situația se complică aici și prin apariția pleonasmului); aceeași situație în versurile:

„Viața mi te-a scos în calea *mea*"
(V. Cebotenco și S. Darian, *Miez de noapte*).

*

Preocuparea excesivă a unor poeți de a adapta textul lor la compoziția muzicală are urmări dintre cele mai grave și asupra logicii faptelor expuse. Nu este greu de constatat că firul logic al expunerii apare uneori rupt; diferite momente și elemente ale acțiunii se contrazic între ele, îmbracă aspecte eterogene, devin părți independente în interiorul poeziei și dau impresia că aceasta este compusă din bucăți.

O primă categorie o formează exemplele în care elementele acțiunii aflate în contradicție logică se găsesc, în text, la o oarecare distanță între ele; autorul a pierdut pur și simplu șirul ideilor.

În textul *Poștașul de munte*, de pildă (autor E. Mirea), ne este înfățișat un poștaș care, în zori, „își ia calul... / Și pe cărarea muntelui se așterne". El ajunge sus, într-o așezare, trece „la pas" (deci călare)[1] de la casă la casă, împarte scrisorile; dar în final autorul, uitînd că ni l-a prezentat călare pe eroul său, conchide:

„Tot mai departe
El vești împarte,
Pasu-și grăbește
Și-n cap de sat se oprește".

Calul a dispărut!

Într-un alt text de muzică ușoară, eroina își amintește de trandafirul pe care, „*într-o seară*" ce i se părea „din povești", i l-a dăruit viitorul ei logodnic; astăzi, comentează eroina în a doua parte a poeziei, acel trandafir, „darul *nopților albastre*/(Între file-ngălbenite singur s-a uscat". (S. Darian și V. Cebotenco, *Trandafirul*). Prin urmare, reprezintă floarea un dar al *nopților* sau al unei *seri* (albastre)?

În poezia *S-a înnoptat în Cișmigiu* (de A. Felea), după ce poetul vorbește despre lună și precizează „*că ceasul tare e tîrziu*", aflăm, în continuare, că la acest „*ceas tare tîrziu*", „oamenii șuvoi de la lucru vin" (?!), și că îndrăgostiții intră în cinematograf; „Și mai apoi / Din cinema cînd vom ieși tîrziu [tot tîrziu, dar nu... tare!] / Să ne-ndreptăm spre casă"... Comentariile sînt de prisos.

„*Au pornit fulgi de nea să cadă*
prin noaptea albastră",

ni se spune în textul *Ninge* (de T. Demetriad); fulgii se opresc la fereastră, formează steluțe argintii etc.; iată și un moșneag care „*prin nămeți* (?!) *trece-n drum*". De unde au apărut nămeții, cînd autorul ne asigurase

[1] Cf. DL, DM, pentru sensul acestei sintagme.

doar că ninsoarea era abia în primele ei momente? Și apoi, fulgii de nea pot ei cădea în „noaptea albastră", adică senină?

În textul *Amîndoi* (de N. Nasta) citim în primele versuri:

„Amîndoi rătăceam pe sub cetini
Amîndoi braț la braț, doi prieteni
Două inimi *totdeauna împreună*".

Așadar, cei doi îndrăgostiți sînt nedespărțiți. Uitînd în final de afirmația inițială, menținută de altfel și în versurile următoare, poetul conchide în mod cu totul surprinzător:

„*Da ... dar acum sînt mereu lîngă tine*".

Folosirea conjuncției *dar*, care are valoare adversativă, a creat o opoziție imposibilă.

Și mai surprinzătoare este situația în care elementele din text aflate în contradicție logică sînt în apropiere sau chiar în vecinătate unele cu altele, ceea ce dovedește o neglijență de neînțeles din partea autorilor.

Într-un text al lui Cr. Demco (*Un trecător*), un pieton, după ce a fost... călcat de tramvai, primește reproșurile vatmanului; dar bietul pieton tot nu vede... stopul roșu:

„Trecătorul nostru grăbit
Un biciclist a ocolit
Dar un tramvai
Îl calcă ... vai
Vatmanu-i face un reproș
Dar el nu vede stopul roș"[1].

Asemenea exemple, și numeroase altele care se mai pot da în această ordine de idei, arată că mai este încă mult de făcut în domeniul textelor de muzică ușoară pentru a se asigura una dintre condițiile fundamentale ale oricărei expuneri: logica prezentării faptelor.

*

În scopul realizării condițiilor prozodice, autorii textelor de muzică ușoară deformează uneori aspectul gramatical și lexical al cuvintelor.

Se folosește, de exemplu, în mod incorect, singularul substantivelor în locul pluralului lor:

„Lin zboară-un cîntec peste văi și *luncă*"
(pentru a rima cu „*muncă*"; A. Pascali, *Un flăcău cu mîndra lui*).

[1] Este adevărat că, în execuțiile mai recente de la radio, s-a înlocuit verbul *îl calcă* cu *frînează*.

Alteori sînt folosite în mod greşit formele nearticulate ale substantivelor în locul celor articulate :

„Cînd plec pe drum *dimineaţă* (pentru a rima cu *viaţă* ;
A. Felea, *Tot soarele e-n ochii tăi*) ;
„Ştiu şi *soare* şi *flori*
Ştiu şi *nori* călători
Cît de mult ne iubim" (J. Letoni — T. Popescu, *Din zi în zi îmi eşti mai dragă*) ;
„A bătut *miez de noapte*" (pentru a rima, şi aşa imperfect, cu ... *„departe"* ; V. Cebotenco şi S. Darian, *Miez de noapte*) ;
„La balul de sîmbătă *seară*" (pentru a rima cu *oară* ; P. Maximilian şi A. Giroveanu, *La balul de sîmbătă seară*) ;
„El dă veste vîrtos chiuind : Poşta
Iar *văi* adînci răspund hăulind : Poşta"
(E. Mirea, *Poştaşul de munte*).

Apar, de asemenea, în mod incorect, substantive articulate în locul celor nearticulate :

„Întregul *cerul* e în ochii tăi" (A. Felea, *Tot soarele e-n ochii tăi*).

De dragul rimei sînt deformate şi unele forme gramaticale verbale :

„Alt fluieraş
Azi *presare* [pentru *„presară"*]
Noi mărgăritare" (Şt. Tita, *Ciobănaşul*).

În sfîrşit, din aceleaşi motive prozodice, este redus corpul unor cuvinte, folosindu-se variante ale formelor literare :

„Dacă *vreodat'*
Umbre se-abat" (I. Socol, *Cînt cu tine*) ;
„N-am crezut să fim *vreodat'*
Unul fără celălalt ...
Ca şi *altădat'*
Haide să uităm
Că fără rost ne-am supărat" (E. Gonciu, *Ne-am certat*).

În ciuda tuturor deformărilor amintite, rima tot se află adesea în suferinţă. Într-unul dintre exemplele de mai sus, *„vreodat'"* este pus să rimeze cu *„celălalt"*. Mai întîlnim şi rime ca acestea : *cîntînd / sînt* (H. Mălineanu, *Cel mai albastru cer din lume*) ; *el / vesel* („Vin iar lîngă *el* / Şi tălăngile *vesel*. . .", Şt. Tita, *Ciobănaşul*) ; *badeo / radio* (E. Mirea, *Poştaşul de munte*).

*

Faptele expuse mai sus arată că limba textelor de muzică uşoară, cu toate progresele înregistrate, mai are încă scăderi. Dacă ţinem seamă că aceste texte au de obicei o largă popularitate şi că prin urmare constituie şi ele un mijloc de cultivare a limbii, de răspîndire a gustului pentru

creația poetică, îmbunătățirea cît mai grabnică a acestei situații se impune de la sine. Prin eforturi susținute poeții pot și trebuie să înalțe calitatea textelor de muzică ușoară la nivelul poeziei noastre contemporane.

Ni se pare potrivit să încheiem aceste rînduri cu îndemnul unui poet. „Poeții și compozitorii — afirmă pe bună dreptate Mihu Dragomir — trebuie să-și dea mîna și să-și pună talentul în slujba milioanelor de ascultători, care așteaptă din ce în ce mai multe și mai frumoase texte ieșite din lumina acestor ani" [1].

[1] *Loc. cit.*

DESPRE REDAREA NUMELOR PROPRII DINTR-O LIMBĂ ÎN ALTA

DE

GH. BOLOCAN

Revista „Limba romînă" a deschis în nr. 5 o discuţie asupra redării în romîneşte a numelor proprii străine. Pînă acum şi-au spus cuvîntul în această problemă foarte importantă mai ales geografii [1] şi, cum era firesc, ei s-au referit numai la denumirile geografice.

Soluţiile propuse în articolele publicate sînt diferite, întrucît şi principiile de la care pleacă autorii citaţi sînt diferite. Cei mai mulţi dintre ei trec cu vederea faptul că problema scrierii numelor proprii străine în limba romînă trebuie rezolvată diferenţiat, în funcţie de :

a) redarea numelor proprii în presă, în manuale şcolare de uz elementar sau mediu, în literatura beletristică sau în literatura de popularizare ;

b) redarea numelor proprii în aparatul critic al lucrărilor de specialitate, în indice, bibliografii, în catalogul poştelor, la întocmirea paşapoartelor etc.

Iată cîteva idei din articolele publicate în nr. 5 al revistei :

„Este de dorit să se ajungă la o transcriere unică în toate lucrările cu caracter geografic care apar în diferite ţări"...

„În ţara noastră, în ultimii ani, s-a făcut un prim pas în această direcţie o dată cu stabilirea noilor norme ortografice ale limbii romîne, înscrise în *Micul dicţionar ortografic* (1955) şi precizate în *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (1960)" [2].

---

[1] Cf. Vintilă Mihăilescu, C. Herbst şi I. Rădulescu, *Problema transcrierii denumirilor geografice străine în limba romînă* ; Vasile Cucu, *Cîteva consideraţii privind transcrierea denumirilor geografice străine în limba romînă* ; A. Bârsan, *Consideraţii asupra scrierii numelor de locuri străine* ; Gustav Meiseles, *Observaţii asupra scrierii în romîneşte a numelor geografice străine.* Autorul ultimului articol este student al Facultăţii de filologie din Bucureşti.

[2] Cf. Vintilă Mihăilescu ..., *art. cit.*, p. 401.

A. Bârsan vede scrierea unui nume geografic,, ... *într-o formă unică pentru a permite identificarea cu uşurinţă a termenului în orice text şi pe orice hartă*", prin intermediul transcrierii fonetice internaţionale sau al grafiei oficiale naţionale. „Pentru acele state care folosesc alte sisteme de scriere este logic să se recurgă la *o transcriere oficială unică, elaborată chiar de statul respectiv*" [1].

„Numele geografice din cuprinsul statelor care folosesc alte sisteme de scriere, dar au o transcriere oficială în caractere latine, se redau după această transcriere" [2].

După părerea noastră, soluţiile date de *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* nu urmăresc, cum li se pare autorilor citaţi mai sus, transcrierea unică a denumirilor geografice „în toate lucrările cu caracter geografic care apar în diferite ţări".

Îndreptarul ortografic fixează unele norme generale privind limbile cu alfabet latin, iar în privinţa unor limbi cu alte alfabete, *Îndreptarul* propune transcrierea pronunţiei aproximative prin alfabetul romînesc.

În cazul limbilor cu alfabet latin se ia drept bază un principiu grafic : recunoaşterea cuvîntului prin intermediul grafiei, fără să se acorde nici cea mai mică atenţie pronunţiei. În cel de-al doilea caz, dimpotrivă, se porneşte de la pronunţie, care în mod obligatoriu trebuie redată *numai* prin alfabetul romînesc. Gradul de aproximaţie al acestui mod de redare a numelor proprii depinde în primul rînd de diferenţele dintre cele două sisteme lingvistice care se pun faţă în faţă şi în al doilea rînd de principiul ortografic, care stă la baza scrierii celor două limbi, de inconsecvenţele lui.

Rezolvarea dată de *Îndreptar* în privinţa transcrierii numelor proprii care folosesc alt alfabet decît cel latin este singura posibilă dacă avem în vedere primul scop formulat mai sus : redarea denumirii respective pentru publicul larg, pentru necesităţile de toate zilele.

Amintim aici, în treacăt, că pentru redarea numelor proprii din limbile cu alfabet chirilic, pentru uzul larg, aşa procedează majoritatea ţărilor care au scriere latină.

Iată, de pildă, cum se transcrie numele propriu Чайковский [3] în diferite limbi cu scriere latină :

în germană : Tschajkowsky
în franceză : Tchaïkovsky
în engleză : Chaykovsky
în poloneză : Czajkowski.

Cît priveşte uzul ştiinţific, oficial, dintre state (poştă, telegraf, bibliografii, comunicaţii etc.) se foloseşte un sistem de transliteraţie care nu poate fi aplicat în lucrările cu caracter general, întrucît, pe de o parte, el se adresează unui public restrîns, cu o pregătire specială, iar pe de altă parte , se aplică în domenii limitate.

[1] A. Bârsan, *art. cit.*, p. 415, 416.
[2] *Ibidem*, p. 417.
[3] Cf. A.A. Reformatski, *Транслитерация русских текстов латинскими буквами*, în „Вопросы языкознания", nr. 5/1960.

La noi, de pildă, se recomandă pentru transliterarea caracterelor chirilice un Stas întocmit conform sistemului internațional ISO [1]. În preambulul acestui Stas, la punctul 2, se spune: „Transliterația sistem ISO va fi folosită în special pentru scrierea numelor proprii și a titlurilor în fișe, în bibliografii, în cartografie și în lucrări cu circulație internațională", iar la punctul 3 se precizează: „Acolo unde nu este absolut necesară transliterația sistem internațional ISO, se vor folosi normele de transcriere ale Academiei R.P.R."

Din cele de mai sus reiese că în privința scrierii numelor proprii trebuie adoptate două soluții:

a) Transcrierea practică [2], adică redarea numelor proprii prin mijloacele fonetico-ortografice proprii limbii respective, fără a se recurge la alte semne decît acelea ale alfabetului național respectiv.

Folosirea termenului „transcriere practică" este absolut necesară în discuția noastră, întrucît termeni ca „transcriere fonetică" sau „transcriere fonologică", folosiți de unii dintre participanții la discuție, creează confuzii. Transcrierea fonetică nu poate fi în general folosită decît în lucrări cu totul speciale (în dialectologie, fonetică, dicționare, în manuale destinate învățării de limbi străine, în manuale de dicțiune etc.). Transcrierea fonetică poate folosi, în principiu, orice alfabet, bineînțeles cu semne în plus.

Principiul de bază al oricărei transcrieri fonetice este reprezentarea fiecărui sunet independent printr-un singur semn sau fiecare semn să reprezinte în mod obligatoriu numai unul și același sunet.

Transcrierea practică poate fi extinsă și la acele limbi care folosesc alfabetul latin. Este cazul limbii germane care redă în presă sau în literatura de largă circulație literele alfabetului ceh *č*, *š* prin *tsch* (Tschechoslowakei), *sch* (Schkoda) [3].

b) Transliterația, spre deosebire de transcrierea practică, nu este legată de alfabetul național. Dimpotrivă, baza alfabetică în acest caz poate fi diferită de la un sistem de translitерație la altul.

Pentru transliterarea numelor proprii cu baza alfabetică nelatină există în practică două soluții:

1) fixarea unor sisteme de translitерație de către societăți internaționale;

2) fixarea unor sisteme de translitерație elaborate de statele cu alte alfabete. Cel de-al doilea procedeu are avantaje vădite.

Pentru caracterele slave există, pe de o parte, normele elaborate de ISO, care sînt în general cunoscute, deși nu se aplică în toate țările iar pe de altă parte există normele de translitерație ale Academiei de Științe a U.R.S.S. Acestea din urmă sînt puțin cunoscute la noi. Notele de față au ca obiect tocmai prezentarea acestei probleme. Numai în subsidiar vom face unele observații care decurg din cunoașterea acestei chestiuni.

[1] Cf. Standardul de stat — recomandare Stas R. 5309—56.

[2] Cf. A. A. Reformatski, *art. cit.*, p. 97.

[3] G. V. Şnitke, *О транслитерации собственных имен*, în „Вопросы языкознания", nr. 4/1954.

Problema creării unui sistem unic de transliterație a caracterelor slave a preocupat mult pe lingviștii ruși și sovietici. În această privință există o literatură bogată [1].

Academia rusă de Științe a adoptat primul proiect de transliterație a numelor ruseşti cu caractere latine încă din anul 1906. Acest sistem a suferit cu timpul modificări și avem astăzi încă trei redacții (din 1925, 1939 și 1951—1957).

Deosebirile dintre ele nu sînt însă substanțiale. Schimbările survenite constau în complicarea și aglomerarea sistemului cu semne inutile. Ultima redacție simplifică însă mult pe cele precedente.

Paralel cu sistemul academic de transliterație, mai există alte cîteva sisteme : sistemul Societății de geografie (1911), sistemul Poștelor (mult mai vechi), sistemul instituțiilor comerțului exterior (1892) și sistemul Comitetului unional de standardizare (1935).

Toate patru sînt caracterizate de către Scerba :

„Această problemă [scrierea numelor proprii] a fost de mult ridicată de viață în fața culturii ruse, însă a primit rezolvări diferite : În 1906 Academia de Științe le rezolvă în spiritul unității slave, în 1911 Societatea de geografie, în spirit anglofil, iar mai de mult departamentul poștei și telegrafului, în spiritul limbii franceze, ca limbă internațională cu tradiție. La aceste trei sisteme de transliterație se mai adaugă în timpurile mai noi încă două : acela al comerțului exterior și al Comitetului unional de standardizare (OST 8483, 16.X.1935), amîndouă în general în același plan cu transliterația Societății de geografie, adică în spirit anglofil" [2].

În afară de aceste sisteme care aparțin unor instituții de stat mai există și altele, elaborate de diferiți specialiști [3]. Mai pe larg ne vom opri la redacția din 1939 a sistemului academic, al cărui proiect a fost elaborat de către Scerba.

În lucrările sale, L. V. Scerba a abordat probleme multiple în legătură cu sistemul de transcriere și transliterare a numelor proprii și a cuvintelor străine. Enumerăm mai jos pe acelea care au căpătat la Scerba

[1] Cf. L. V. Scerba, *К вопросу о транскрипции*, în *Известия ОРЯС*, vol. XVI, 4/1911 ; idem, *Транслитерация иностранных слов и собственных имён и фамилий*, în Известия А.Н, ОЛЯ, 1940 ; S.A. Tiurin, *Некоторые принципы передачи географических названий на картах*, în Известия АН СССР, seria geografie, nr. 5/1953 ; L. S. Karum, *О транскрипции латинскими буквами русских фамилий и географических названий*, în „Вопросы языкознания", nr. 5/1954 ; G. V. Şnitke, *О транслитерации собственных имён*, în „Вопросы языкознания" nr. 5/1954 ; A. V. Superanskaia, *О некоторых вопросах практической транскрипции*, în „Вопросы языкознания", nr. 6, 1955 ; idem, *Словари русской транскрипции иноязычных собственных имён*, în „Лексикографический сборник", IV, Moscova, 1960 ; A. A. Reformatski, *Транслитерация русских текстов латинскими буквами* în „Вопросы языкознания", nr. 5, 1960 ; în problema transcrierii și transliterației vezi și : L. V. Scerba, *Теория русского письма*, în Избранные работы по русскому языку, Moscova, p. 153—179 ; idem, *К вопросу о русской орфоепии*, în Избранные работы по русскому языку, Moscova, 1957.

[2] L. V. Scerba, *Транслитерация латинскими буквами русских фамилий и географических названий* în *Известия А.Н. ОЛЯ*, 1940, 3, p. 119.

[3] Pentru amănunte, cf. A. A. Reformatski, *art. cit.*

o rezolvare mai mult sau mai puțin definitivă [1], și a căror cunoaștere este utilă pentru discuția în care s-a angajat revista :

1) Transcrierea cuvintelor străine intrate în limba rusă în diferite perioade trebuie să se facă după principiul fonetic, pe baza pronunției ruse literare.

2) Numele proprii trebuie tratate diferențiat :

a) Numele proprii cu o tradiție îndelungată trebuie păstrate așa cum sînt. Se va scrie deci Лондон, Париж etc.

b) Denumirile geografice puțin cunoscute, cu altă bază alfabetică, trebuie în principiu transliterate. Aici apar însă destul de multe greutăți în legătură cu redarea numelor din limbile care nu cunosc scrierea sau care au scriere bieroglifică (cum este chineza). În sfîrșit, trebuie rezolvată problema alegerii unui anumit sistem de translitерație din multele existente.

3) Redarea pronunțării denumirilor geografice din limbile cu alt alfabet trebuie să se facă pornindu-se de la original și nu de la un intermediar, deși, de la caz la caz , se poate recurge și la această ultimă soluție.

4) Scerba consideră că trebuie redate, de pildă, în limba rusă, numai acele elemente ale rostirii străine care au valoare fonematică.

5) Fenomenele fonetice ale limbii din care se transcrie, fără corespondent în limba în care se face transcrierea, trebuie lăsate la o parte.

„Cea de-a treia problemă generală, care se rezolvă de asemenea de la sine, se referă la modul cum trebuie redate particularitățile de pronunție care nu au ceva analog în limba rusă. Probabil că ele nu trebuie redate. Spre exemplu, lungimea vocalelor care joacă un rol foarte important în limba germană, în majoritatea cazurilor va rămîne neconsemnată în transcrierea rusească ; în același fel se vor trata și vocalele geminate din limba fineză, care trebuie redate în rusă prin vocale simple [2]. . ."

6) Baza alfabetică a unui sistem de transliterare trebuie s-o formeze alfabetul latin, care să nu folosească semne diacritice (decît în mică măsură) și nici digrafe sau trigrafe, iar literele să fie alese ținîndu-se seama de caracterul lor internațional.

7) Popoarele care se servesc de alfabetul latin trebuie să păstreze ortografia limbii respective, comunicarea realizîndu-se în acest caz mai mult vizual, pe baza grafiei, decît cu ajutorul pronunției.

Principiile acestea, sumar prezentate aici, nu dau naștere la obiecțiuni. O precizare trebuie totuși făcută. Cînd este vorba de redarea numelor proprii străine în rușește, Scerba stă pe poziția transcrierii practice, în timp ce în problema redării numelor proprii rușești în alfabetul latin stă pe poziția transliterării, excluzînd pentru alte popoare posibilitatea transcrierii practice [3].

---

[1] Cf. și *Фонетика французского языка*, Moscova, 1953, p. 22—25 ; *Вступительная статья* la *Вводный курс фонетики немецкого языка* de M. A. Sunțova, Moscova, 1958, p. 5—15.

[2] L. V. Scerba, *Транслитерация иностранных слов и собственных имён и фамилий*, în Избранные работы по языкознанию и фонетике, Leningrad, 1958, p. 157.

[3] Pentru același punct de vedere militează și L. S. Karum în articolul citat mai sus.

Ultima redacție a sistemului academic de transliterație se prezintă în felul următor [1]:

Litere ruseşti	Litere latine corespunzătoare	Litere ruseşti	Litere latine corespunzătoare
а	a	п	p
б	b	р	r
в	v	с	s
г	g	т	t
д	d	у	u
е	e după consoane	ф	f
	je la începutul cuvîntului, după consoane şi după ъ, ь	х	ch
		ц	c
ё	'o după consoane (cu excepția lui ч, ш, щ, ж)	ч	č
		ш	š
	o după ч, ш, щ, ж	щ	šč
	jo la începutul cuvîntului, după vocale şi după ъ, ь	ъ	se omite
ж	ž	ы	y
з	z	ь	' la sfîrşit de cuvînt şi înaintea consoanelor; înaintea vocalelor se omite
и	i la începutul cuvîntului, după vocale şi consoane		
	ji după ь	э	e
		ю	'u după consoane
й	j		ju la început de cuvînt, după vocale şi după ъ, ь,
к	k		
л	l		
м	m	я	'a după consoane
н	n		ja la începutul cuvîntului, după vocale şi după ъ, ь.
о	o		

Cunoaşterea acestui sistem de transliterație ar fi presupus:

1. Folosirea lui pentru transliterarea numelor ruseşti în lucrările bibliografice, aparat critic, poştă-telegraf, cartografiere etc. Sistemul de transliterație al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. se şi foloseşte de altfel cu succes într-o serie de țări.

Sistemul de transliterație elaborat de o anumită țară care se serveşte de alt alfabet decît cel latin trebuie în principiu preferat, deşi de la caz la caz se poate opta şi pentru un sistem sau altul internațional. La noi, în stasul amintit, s-a dat preferință sistemului ISO, deşi acesta prezintă dezavantaje vădite:

a) nu deosebeşte cele două funcții ale literelor *ë, e, u, ю, я*. Redarea lui *e(ë)* prin *e(e)* şi a lui *я, ю* prin *ja, ju* sînt într-o contradicție evidentă [2]

b) Admite pe *ë* pentru transliterarea aceleiaşi litere din alfabetul rusesc. Litera aceasta are o răspîndire foarte mică în alte alfabete.

c) Pentru redactarea semnelor ъ, ь proiectul propune semne inexistente, lăsînd în acelaşi timp posibilitatea de a alege între două semne.

2. Aplicarea unora din principiile teoretice ce stau la baza sistemului de transliterație al Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. în fixarea normelor de „transcriere" propuse de *Îndreptar*.

[1] Se reproduce din „Вопросы языкознания", nr. 5, 1960.

[2] Cf. şi A. A. Reformatski, *art. cit.*, p. 102.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA UNELE EXTRASE DIN *DICTIONARUL LIMBII POETICE A LUI MIHAIL EMINESCU*

DE

N. MIHĂESCU

Autorii *Dicționarului limbii poetice a lui Mihail Eminescu* au făcut să apară, de curînd, cîteva extrase din această lucrare, însoțindu-le de o notă explicativă. Ele au văzut lumina tiparului în revista „Limba romînă" [1] fiind publicate, desigur, nu numai pentru a satisface, — cu o clipă mai devreme, — curiozitatea celor care așteaptă, cu legitim interes, apariția *Dicționarului*, dar, în același timp, pentru a prilejui un schimb de opinii în vederea unei eventuale ameliorări a redactării textului.

Observațiile de față cată a fi luate în acest sens.

Întîi, cîteva considerații referitoare la materialul care a fost luat ca bază a lucrării și care — după cum se menționează și în lămuririle preliminarii ale extraselor, — se află cuprins în *Opere*, I, 1939, ediția Perpessicius.

Credem însă că este nerecomandabil de a se apela, pentru citatele supuse explicării, exclusiv la această ediție, care, după cum se știe, redă într-o formă modificată multe dintre versurile marelui nostru poet.

Propunîndu-și să aplice — pe o scară largă — în reeditarea poeziilor lui Eminescu, criteriul ortografic, ediția Perpessicius a sacrificat uneori principiul estetic. Spunem *uneori* deoarece nu în toate cazurile o modificare de ordin ortografic influențează negativ valoarea stilistică a cuvîntului. Dacă — să zicem — nu vom reproduce, ca în original, pe *macar*, ci cu ortografia adoptată de limba literară : *măcar*, încărcătura afectivă a versului care cuprinde cuvîntul, precum și capacitatea lui muzicală nu vor fi cu nimic diminuate. În astfel de situații, particularitățile fonetice proprii graiului moldovenesc, atît de familiare poetului nostru, nu se impun cu strictă necesitate. În alte cazuri însă trebuie să se țină seama de ele, cu deosebire atunci cînd se află în rimă, cînd — altfel spus — alcătuiesc un element determinant al versificației, al impresiei muzicale.

[1] LR, X (1961), nr. 4, 299–303.

Ca atare, socotim că este cu totul neindicat ca versurile : *Numai luna printre ceață / Varsă apelor văpaie / Și te află strînsă-n brață* / — cum sună ele în original, — să devină în citatul din *Dicționar* așa cum ele au fost înregistrate de ediția Perpessicius, adică avînd ultima rimă modificată asonantic : *brațe*.

În ediția la care ne referim au fost introduse și alte schimbări de același fel operate asupra textului original. Să mai amintim un exemplu luat din *Scrisoarea I*. Versurile : *El tu-i este, își încheie haina plină de șirături* : „*Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături*", — sînt transcrise cu modificarea primei rime care ajunge : *șireturi*.

Acest procedeu este, de altfel, cu atît mai puțin recomandabil cu cît ediția Perpessicius nu-l aplică în toate cazurile asemănătoare. Bunăoară, versurile de mai jos, desprinse tot din *Scrisoarea I*, au fost redate întocmai ca în original : *Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta, fecioară / Și cîți codrii-ascund în umbră strălucire de izvoară* ! Prin urmare, *izvoară* n-a devenit *izvoare*, așa după cum *brață* a fost înlocuit cu *brațe* !

Iată deci că la alcătuirea ediției Perpessicius au funcționat, alternativ, pentru notarea acelorași fapte lingvistice, două principii : cel ortografic și cel estetic.

Extrăgînd materialul citatelor tale-quale din această ediție, *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu* preia neajunsurile provenite din folosirea unui astfel de procedeu editorial.

În articolele publicate de prof. I. Crețu în revista „Limba romînă", sub titlul *Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu*, sînt semnalate erorile de transcriere și modificările de text prezente în vol. I din *Opere*, 1939, ediția Perpessicius, adică în materialul din care autorii *Dicționarului* au extras versurile în vederea explicării vocabularului eminescian. Vom releva numai una dintre modificările amintite de autorul acestor articole. Ea privește cuvîntul *lins*, devenit în multe ediții, printre care și aceea a lui Perpessicius, din 1939, — *lin* : . . . *locul hienei îl luă cel vorbareț, Locul cruzimii vechie cel* lin *și pizmătareț* (*O.I.*) Restabilirea originalului se efectuează de Perpessicius abia într-o altă ediție a poeziilor lui Eminescu, — aceea apărută la E.S.P.L.A. în 1958. Dar autorii *Dicționarului limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, cum vor proceda? Desigur, așa cum înșiși declară, adică vor lua din ediția Perpessicius 1939, cuvîntul. . . *lin* și-l vor explica !

Aceasta, în legătură cu materialul pe care e clădită, în *Dicționar*, explicarea cuvintelor.

Acum, în ceea ce privește aparatul tehnic adoptat de autorii lucrării, se poate spune că, în genere, el acoperă cerințele impuse de glosarea cuvintelor. Să amintim cîteva dintre principiile care stau la baza acestui aparat tehnic, — așa cum, de altfel, ele sînt menționate și în nota introductivă a extraselor : 1. folosirea largă a sinonimelor pentru explicarea variantelor ; 2. alegerea citatelor în funcție de specificul lor eminescian ; 3. indicarea valorilor poetice ale cuvintelor și ale diferitelor construcții poetice, într-o categorie pusă sub semnul grafic ◒ și 4. notarea inovațiilor

eminesciene (nuanța metaforică, figurile stilistice etc.) într-o altă grupă marcată prin semnul (E)

Dar, dacă aparatul tehnic posedă capacitatea de cuprindere a semnificațiilor cîte poate purta un cuvînt, — se observă că încadrarea citatelor nu este totdeauna cea justă. Să reținem cîteva exemple ilustrative, în acest sens.

Iată, întîi, cazul explicării cuvîntului *aramă*. Autorii *Dicționarului* înregistrează, înainte de toate, înțelesul *prim* al noțiunii, — acela de *cupru*. Pentru aceasta, sînt citate trei exemple : primul : *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă. / Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi iee vamă.* (*Opere I*, 203) ; al doilea : *Buzduganul căzînd, se izbi de o poartă de aramă* (*P.L.* 4) ; în sfîrșit, exemplul : *cale de două ceasuri — perdută în naltul cerului plutea. . .miază-noaptea bătrînă cu aripele de aramă* (*P.L.* 22).

Ce observăm? Primele două exemple se încadrează, în adevăr, în accepțiunea dată cuvîntului *aramă*, — aceea concretă, materială, — de *cupru*. Dar al treilea exemplu, în care e vorba de o figură poetică — *miază-noaptea bătrînă cu aripele de aramă*? E evident că, în acest caz, expresia este figurată și, ca atare, citatul trebuie să fie încadrat în grupa construcțiilor metaforice.

Se citează, apoi, un exemplu în care locuțiunii adjectivale *de aramă* i se atribuie înțelesul de *metalic* : *din tronul lui de piatră bătrînul preot vede / Și-n rînduri el ridică adîncu-i glas de-aramă*. Mai curînd — credem — *de-aramă* înseamnă, în acest caz, *sonor*, *grav* — în concordanță perfectă cu celălalt determinant : *adînc*.

Nici *lanțuri de aramă* din : *Bolliac cînta iobagul și-a lui* lanțuri de aramă (*O.I.* 32), — nu sînt bine definite prin : *robie*. De fapt, numai *lanțuri* semnifică *robia*, locuțiunea adjectivală *de aramă*, avînd, de astă dată, sensul de *grele*. Se cuvenea deci ca exemplul să fie trecut în categoria constituită sub titlul *loc. adj. de aramă*, care, în poezia lui Eminescu, înseamnă nu numai *arămiu*, *roșcat*, — cum se arată în extrasele din *Dicționar*, ci și *grav*, *sonor*, *greu*.

O dovadă în plus că numai *lanțurile* — fără determinantul *de aramă* — desemnează, figurativ, noțiunea *robie*, poate fi găsită în acest vers al poetului : *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită, / Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorțită* (*O.I.* 32), vers citat, de altfel, și de autorii *Dicționarului*, la același articol, pentru explicarea expresiei : *a rumpe coarde de aramă*.

Greșită este, după părerea noastră, și trecerea în categoria adjectivelor a lui *albe* din : *Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșii-închise și albe* (*P.L.* 6), fără nici o altă explicare a situației date. Au, oare, *albastre*, *roșii-închise* și *albe* — în construcția citată, valoare atributivă? Fără îndoială, nu ! A le socoti numai adjective, înseamnă a nu lua în considerare gradul lor de adverbialitate, precum și faptul că în formularea citată, ele au funcțiune circumstanțială, — deci o încărcătură poetică mult sporită în raport cu aceea pe care ar fi avut-o ca simple adjective.

Să notăm, în sfîrșit, că unele dintre definițiile prezentate de extrase, nu sînt cele pe care le îndreptățesc contextele eminesciene. De pildă : adjectivul *alb*, din : *De-aș avea o porumbiță / Cu chip alb de copiliță* (*O.I.*, 2)

este trecut sub explicația : *cu pielea de culoarea deschisă.* A rămîne la această accepțiune, înseamnă a-i răpi epitetului aura lui artistică — fiindcă, în adevăr, în exemplul citat, *chip alb* (*ca de porumbiță*) înseamnă *pur, imaculat.*

Cînd același adjectiv ne întîmpină în versul : *Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd,* el nu înseamnă doar : *cu părul coliliu* ; sensul epitetului e mai bogat în nuanțe. În versul semnalat accepțiunea lui este : *nins de ani. Alb,* în acest caz, ca, de altfel, și alte epitete în multe situații din poezia eminesciană, se află în strînsă legătură cu substantivul determinat. O dovadă, în acest sens, ne-o oferă înșiși autorii *Dicționarului,* cînd, la explicarea sensurilor cuvîntului *aer,* citează îmbinările acestui substantiv cu o sumedenie de epitete neobișnuite, ca : *albastru, alb, blond, blînd, lin, luciu, cernit, de aur, bolnav, roșu, moale, întunecos, înseninat, apăsat, văratic, vioriu.*

Citarea acestor exemple în *Dicționar* este îndreptățită : ea demonstrează, printr-o mărturie în plus, marea capacitate a inventivității stilistice de care dispunea poetul. Dar, semnalînd unele texte ca, de pildă, *Stelele mari izvoresc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptuos în aerul moale* (*P.L.* 49), fără a explica înțelesul fiecăreia dintre ineditele îmbinări ale substantivului *aer,* cu epitetele amintite, *Dicționarul* trece peste sarcina ce-i revine, — aceea de *a explica,* de *a glosa.* Ar fi fost, bunăoară, interesant să ni se spună ce se înțelege în versul citat mai înainte prin *aerul moale.*

De asemenea, *se aprinde* din : *Și cît de viu s-aprinde el* (Luceafărul) *În orișicare sară | Spre umbra negrului castel | Cînd ea o să-i apară* (*O.I.* 168) nu are semnificația lui : *a se ivi, a răsări,* ci pe aceea de : *a-și înteți strălucirea, a arde mai viu, cu pasiune.* Contextul eminescian justifică din plin o astfel de interpretare : luceafărul se va aprinde mai viu, mai tare, cînd *ea* îi va apărea.

Apoi, *în aur* din : *I se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, cari, pe cînd era mic îi povesteau, în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîna îmbrăcată în aur și lumină* (*P.L.* 8), nu poate fi definit : *veșmînt cusut cu fir de aur* — ci : *veșmînt de aur,* ceea ce nu e tot una. În adevăr, un veșmînt cusut cu fir de aur e numai... cusut cu un astfel de fir, el putînd să fie făcut din altă materie.

Sînt, în extrasele ce ni s-au prezentat și unele formulări defectuoase sau greoaie. Ni se spune, bunăoară, că adjectivul *avar,-ă* poate sta în legătură cu o *sursă luminoasă,* înțelegîndu-se prin aceasta, o stea, o lampă etc. Corect : *sursă de lumină,* căci *sursă luminoasă* înseamnă cu totul altceva.

Amintim, de asemenea, explicația cam confuză dată pentru *apărătorul mut* : „poporul din care era recrutată armata cezarului, lipsită în orînduirea condamnată *de* Eminescu, *de* posibilitatea *de* a-și exprima (?) năzuințele".

Recapitulînd observațiile noastre, vom spune, întîi, că pentru alcătuirea *Dicționarului limbii poetice a lui Mihail Eminescu* nu este deajuns folosirea ediției Perpessicius din 1939, și vom adăoga că se impune o grijă sporită în explicarea cuvintelor, în redactarea și încadrarea definițiilor.

O TRADUCERE A LUI EMINESCU NEVALORIFICATĂ ÎNCĂ

DE

I. CREȚU

Traducerea în romînește a primului volum din *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* de Eudoxiu Hurmuzaki[1] a fost făcută de Eminescu, dar poetul nu și-a pus numele pe copertă, tot așa cum nu semna, din modestie, multe din scrierile sale în publicațiile vremii.

Cu tot anonimatul ei însă, această traducere prezintă un interes deosebit din punctul de vedere al limbii folosite de poet în scopul zugrăvirii epocii celei mai îndepărtate din istoria poporului romîn. Menționăm în treacăt că traducerea lui Eminescu cuprinde două părți : *Partea întîia — Istoria principatelor romînești înainte de constituirea lor neatîrnată* și *Partea a doua — de la descălecarea principatelor romînești pînă la pierderea neatîrnării lor*. Fiind făcută cu interesul și conștiinciozitatea ce-i sînt recunoscute, traducerea de care ne ocupăm poate fi un obiect prețios de cercetare în scopul cunoașterii mai temeinice a limbii romîne literare din a doua jumătate a veacului al XIX-lea în general și a limbii poetului nostru în special. Este de mirare deci faptul că lexicografii noștri nu s-au preocupat, pe cît știm, de această lucrare, în care Eminescu a pus la contribuție din belșug resursele graiului romînesc. Ea nu figurează nici în bibliografia care însoțește *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*. Explicația nu poate fi decît una : absența numelui lui Eminescu, în calitate de traducător, pe coperta volumului amintit. Dar o asemenea cauză nu poate justifica ignorarea totală a unui monument de limbă, datorit celui mai mare scriitor al nostru. De aceea ne propunem ca în articolul de față să dovedim că Eminescu este traducătorul tomului întîi din lucrarea amintită a lui Hurmuzachi și să arătăm, cel puțin în linii generale, aspectul lingvistic cu totul deosebit și prețios al traducerii eminesciene.

---

[1] *Fragmente din Istoria Romînilor* de Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki. Ediținea Ministerului Cultelor și Învățăturilor Publice. Tomul întîiu. București, Socec ... 1879. [376 pagini + XXXV].

Două feluri de argumente putem aduce în sprijinul paternității eminesciene a traducerii tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi. Unele sînt de ordin istoric, iar altele sînt de natură filologică. Între argumentele de ordin istoric citățm în primul rînd mărturia lui I. Slavici, care făcea parte din comisia specială numită de Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice pentru publicarea manuscriselor lui Eudoxiu Hurmuzachi.

Vorbind despre sănătatea precară a lui Eminescu, Slavici spune că în vara anului 1878, d-rul Kremnitz i-a recomandat poetului odihnă mai îndelungată, care însă nu se putea realiza în București. „A rămas deci ca el [Eminescu] să plece la țară, și răposatul Nicolae Mandrea i-a făcut rost să steie un timp oarecare la moșia Florești din valea Gilortului, unde avea și aer curat și apă bună. Pentru ca să nu steie de pomană, ceea ce el n-ar fi primit, comisiunea însărcinată cu publicarea documentelor rămase de la baronul Hurmuzachi i-a dat în urma stăruințelor lui Teodor Rosetti un onorar de cîteva mii de lei pentru traducerea în romînește a unui volum din *Fragmente*. A rămas însă, ca aceasta să fie singura carte, pe care o ia cu dînsul..." (I. Slavici, *Amintiri*, Cultura Națională, București 1924, p. 125).

Că Eminescu avea de tradus în această vreme volumul amintit al lui Hurmuzachi, ne-o atestă și T. Maiorescu într-o scrisoare către Slavici în care acesta din urmă este rugat să-și amintească de o carte în limba germană despre cultura viței, carte care-l preocupa în scopul de a o da cuiva să o traducă, dar n-o mai găsea.

Mai precis este I. Bianu, care, ocupîndu-se de activitatea lui Slavici la Academie în calitate de secretar al comisiei pentru publicarea manuscriselor lui Hurmuzachi, afirmă că Slavici a tradus mai tîrziu (1900) tomul II și III din „Fragmentele privitoare la istoria romînilor", *pe cîtă vreme tomul I „a fost publicat în traducere romînească, făcută de Eminescu, care însă nu și-a pus numele pe lucrarea lui"* (I. Bianu, *Activitatea lui Slavici la Academie*, în „Mișcarea literară", II, nr. 44 din 12 septembrie 1925).

Dar în afară de aceste dovezi istorice, mai vine în sprijinul paternității eminesciene a traducerii o pagină din manuscrisul 2257, fila 413, scrisă de Eminescu și detașată întîmplător din cuprinsul traducerii. Acest fragment manuscris conține următorul pasaj, care se află, în traducerea tipărită, la pagina 259. Pasajul tipărit conține în plus față de manuscris cuvintele pe care le-am încadrat în paranteze drepte și pe care Eminescu le-a adăugat, probabil, la corectura sa în zaț. Iată acel pasaj :

„...bătălia hotărîtoare. Oștirea aliată, în rîndurile căreia se lupta și trupa, trimeasă-n ajutor de Mircea I, a fost bătută pe deplin și precum în partea turcilor căzu însuși inimosul Sultan Murad I, tot astfel căzu în partea aliaților, în bătălie or puțin în urma ei, însuși Lazăr eroul. Primejdia [Pericolul] pentru micele țări dușmănite, deci [așa dară] și pentru Valahia, deveni cu atît mai mare, cu cît în urma unui tată, vrednic în lupte, veni în scaunul împărăției osmane un fiu cu mult mai îndrăzneț și mai poftitor de cuceriri, Baiazid I Ilderim (Fulgerul) care căuta să[și]

răzbune [întoarcă] în fapte mînia ce-o avea asupra luptătorilor conjuraţi de la Kossowa şi îşi apropria [lua] totodată cu puterea toate părţile [de loc] cîte constitu[eau]ise odinioară împărăţia bizantină".

Cu toate acestea însă, s-ar putea aduce obiecţia că un fragment manuscris ca cel de mai sus n-ar putea constitui dovada că întreg volumul a fost tradus de Eminescu şi că traducerea, aşa cum s-a tipărit, aparţine integral şi exclusiv poetului. Unul dintre cercetătorii operei lui Eminescu a şi formulat, numai în treacăt şi fără nici un fel de dovadă, părerea că la traducerea tomului întîi din Hurmuzachi ar fi participat şi Slavici (Perpessicius, *M. Eminescu, Opere*, vol. II, Bucureşti, 1943, p. 290), ba chiar că Slavici ar fi tălmăcitorul tomului I, căruia Eminescu numai i-a ajutat (*Ibidem*, vol. V, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 433).

Iată dar suficiente motive să ne îndreptăm atenţia spre dovezile lingvistice pe care le putem scoate din limba folosită în traducere, pentru a-i dovedi paternitatea eminesciană. Pentru exemplificare, vom lua cîteva forme gramaticale, cuvinte, locuţiuni şi expresii proprii limbajului eminescian, pe care le întîlnim deopotrivă în traducerea tomului întîi din Hurmuzachi şi în poeziile sau proza lui Eminescu, fie tipărite, fie aflate numai în manuscris.

1. *cu asupra de măsură*, p. 10 a traducerii : „Cu atît mai activ însă era scaunul [papal] cu convertirea Bosniacilor, care în urma prozelitismului latin, zelos *cu asupra de măsură* şi patronat puternic de regii Ungariei, treceau într-adevăr cu grămada la biserica catolică..." ; idem, p. 307 : „Căpeteniile neamului avînd fierbinte gelozie şi lucrînd cu rivalitate unul în contra altuia, poftind *cu asupra de măsură*... să domnească...". Această locuţiune, care însemnează „din cale afară", „peste măsură", este folosită de Eminescu în *Călin* : „Fericit mă simt atuncea *cu asupra de măsură*". Ea se întîlneşte şi în proiectul de dramă istorică *Bogdan Dragoş*. Am putea afirma că poetul a descoperit-o în *Istoria lui Numa Pompilie*, cunoscuta traducere a lui Alexandru Beldiman (1820), şi pentru că i-a plăcut, a încetăţenit-o în limba noastră poetică, folosind-o foarte des şi în articolele sale ziaristice. Cel puţin de zece, cincisprezece ori am întîlnit-o în proza de idei a lui Eminescu. I-a fost uşor deci s-o folosească în traducerea lui Hurmuzachi. Faptul că o locuţiune cum este „cu asupra de măsură" se găseşte şi la începutul volumului (p. 10) şi spre sfîrşitul lui (p. 307) ne dă o indicaţie cu privire la unitatea traducerii, fiind deci o dovadă că autorul ei este unul şi singurul care o putea folosi în această traducere — Eminescu.

2. *maniera de a vedea*, p. 32 : „Această *manieră de a vedè*... nu-i plăcu lui Asan...". Tot astfel *maniera de a gîndi*, p. 211 : „Efectele domniei bizantine asupra datinelor şi *manierei de a gîndi*... a amînduror naţionalităţilor subjugate s-au resimţit cu mult în urma căderii Constantinopolei... şi străbat păn-în ziua de azi". O asemenea construcţie întîlnim în manuscrisul lui Eminescu 2264, fila 261 : „Această *manieră de a vedea* o găsim petrecînd istoria tuturor statelor...", iar în articolele ziaristice ne întîmpină la tot pasul.

3. *în privirea* (cu sensul de „cu privire la", „în privința"), p. 6 : „Totuși scaunul roman avea multe scrupule *în privirea* tăriei credinței [lui Bela IV]...". Această construcție este folosită în tot cuprinsul traducerii de la început și pînă la sfîrșit și ea este una din cele mai frecvente caracteristici ale limbajului eminescian, întîlnindu-se în manuscrisul 2264, fila 34 și 330, în manuscrisul 2258, fila 249, precum și în articolele ziaristice ale lui Eminescu.

4. *în dragă voie*, p. 171 ; „...Asan, om din fire îndrăzneț și pornit... dete frîu așa *de-ndragă voie* mîniei sale, încît prințul Ioan porunci să-i deie o palmă pentru purtare necuviincioasă și obraznică". Construcția aceasta este folosită în tot cuprinsul traducerii și ea se găsește și în manuscrisul 2264, fila 310.

5. *îndealtmintrelea*, p. 52 : „Marele duce roman căută *îndealtmintrelea* în cazul acesta și de interesul său propriu", dar se întîlnește pe numeroase pagini ale traducerii pînă la sfîrșitul volumului și ea se găsește în foarte numeroase locuri din proza de idei a lui Eminescu precum și în manuscrisul 2264, fila 29.

6. *cată să...*, *cată a...*, p. 37 : „Cum că deja Ivanco putuse concepe planul de-a ucide pe Asan... *cată a* se atribui [lui Isaac]... Această construcție verbală se află pe numeroase pagini ale traducerii și ea se găsește în manuscrisul 2264 fila 243, 320, 325, precum și în proza de idei a lui Eminescu.

7. Eliziunea lui *nu* precedat de *nici*, p. 26 : „O grindină de săgeți și de bolovani, prăvăliți de pe stînci, inundă oastea romeică, mrejuită din toate părțile, care *nici* se putea desfășura cum se cade, *nici* putea rezista inamicului, covîrșitor prin număr, *nici* se putea mîntui prin fugă repede". Asemenea eliziuni se întîlnesc pe toată întinderea traducerii și ele sînt obișnuite în versurile poetului : „Și *nici* știi ce pierde lumea. / Nu mai plînge, nu mai plînge" (*Călin*). „Azi *nici* măcar îmi pare rău / Că trec cu mult mai rar" (*Pe lîngă plopii fără soț*). „Și poate că *nici* este loc / Pe-o lume de mizerii" (*S-a dus amorul*).

8. Lipsa de acord între adjectiv și substantivul pe care îl determină, p. 8 : „Neapărate trebuințe politice, inspirațiile conservării *proprie*... legau adesea căsătorii între dinastia regală a Ungariei și alte case de regenți de lege necatolică...". Ea se află în diferite părți ale traducerii precum se întîlnește și în poezii : „Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, / Ce ușor se mistuiește prin plînsorile *pustie* (*Călin*). „În salele *pustie* lumine roși de torții" (*Strigoii*). „O dormi, o dormi în pace printre făclii o mie / Și în mormînt albastru și-n pînze *argintie*" (*Melancolie*).

9. Forma dativului în loc de genitiv, p. 143 : „...Magnații împărăției nu puseră epitropi și purtători *trebilor* împărăției..." sau p. 366 : „Ștefan cel Mare, domn *Moldovei*..." se găsește în traducere întocmai ca în poezii : „Murășan... Preot *deșteptărei* noastre, *semnelor* vremei profet" (*Epigonii*). „Toate micele mizerii *unui suflet* chinuit / Mult mai mult îi va atrage decît tot ce ai gîndit" (*Scrisoarea întîia*).

10. Forma invariabilă a articolului posesiv, indiferent de numărul și genul substantivului înaintea căruia e pus, p. 87 : „Asupra capului tăiat *a* regelui... Ioanițiu serbă cu bucurie un triumf...". O asemenea formă

se află în numeroase locuri pe toată întinderea traducerii şi o întîlnim adesea în versurile poetului : „Să simt *a* tale mîne..." (*Venere şi Madonă*). „*A* mele visuri care mor" (*Te duci*).

11. Forma de plural, pers. III, pentru singular, a verbului *avea*, în construcţia perfectului compus, p. 35 : „Şi capătul vieţii tale *s-au* apropiat..." se întîlneşte pe toată întinderea traducerii, ca şi în poeziile lui Eminescu : „...luna moale / Sfiicioasă şi smerită *şi-au vărsat* razele sale... / *S-au făcut* ca ceara albă faţa roşă ca un măr" (*Călin*). „Că de cînd nu ne-am văzut / Multă vreme *au trecut*" (*Revedere*).

Aceeaşi formă este foarte des folosită de Eminescu în proza literară.

12. Unele forme verbale perifrastice, obişnuite în limba veche şi păstrate în parte în limba populară, p. 43 : „...Căpitanii... îl sfătuiau pe-mpărat să ocolească deocamdată cetatea Prosakon şi să ia mai întîi... celelalte oraşe, localităţi şi ţinuturi, cîte *s-au fost unit* cu Chrysos..." şi pe numeroase alte pagini din traducere, sînt adesea folosite de Eminescu în versuri : „Părea că pintre nouri *s-a fost deschis* o poartă" (*Melancolie*). „Şi apa unde-*au fost căzut* / În cercuri se roteşte" (*Luceafărul*).

13. Pronumele de întărire sub forma *înşii*, p. 17 : „Deci începură a face imputări aprinse, ba chiar ameninţări serioase, că-ndată după întoarcerea lor ei *înşii* vor conlucra ca să ridice răscoală..." este folosit în numeroase locuri ale traducerii, aşa cum obişnuia Eminescu în proza sa. Iată un exemplu din manuscrisul 2257, fila 416 : „De aproape înrudiţi cu Basarabii, ba poate ei *înşii* Basarabi, [Corvinii] aveau în marca lor un corb cu un inel în gură".

14. Varianta fonetică moldovenească a unor verbe de conjugarea a doua, cu *è* (deschis) în loc de *ea* (diftong), p. 11 : „...Bosnia nu va *putè* fi ţinută de loc la legea catolică... Presupuind că va *avè* ajutor cu de prisos de din afară [acesta] concepuse ideea... de-a estermina pe ereticii din ţara lui..." sau la p. 37 : „...Cum se va *putè* mai bine", este des folosită în traducere după cum se întîlneşte adesea atît în proza lui Eminescu (*Cezara*, *Sărmanul Dionis*) cît şi în versurile sale : „De-or trece anii cum trecură, / Ea tot mai mult îmi va *plăcè*... / De-aceea una-mi este mie / De ar vorbi, de ar *tăcè*..." (*De-or trece anii*). „Mi-a *părè* cumcă natura / Toată mintea ei şi-a pus / Decît ori şi ce păpuşă / Să te facă mai presus" (*Povestea codrului*).

15. *armie*, cu înţelesul de „oaste", „armată", p. 51 : „...El porni în fruntea *armiei* în provinţia Filipopoli..." se întîlneşte adesea în traducere, ca şi în versurile poetului : „Vezi bejănii de albine, / *Armii* grele de furnici" (*Povestea codrului*), „Iar în urma lor se-ntinde falnic *armia* romînă" (*Scrisoarea a treia*).

16. *flamură*, cu înţelesul de „drapel", „steag", p. 36 : „...Se hotărîră a ridica *flamura* răsvrătirii..." se află în diferite locuri ale traducerii, precum şi în *Scrisoarea a treia* : „În zadar *flamura* verde o ridică înspre oaste".

17. *herb*, cu înţelesul de „stemă", p. 308 : „...Dragoş ...primi capul de bour în *herbul* său domnesc şi într-al ţării", e folosit de Eminescu în poezia *Povestea codrului* : „Lună, Soare şi Luceferi / El le poartă-n a lui *herb*" şi se întîlneşte în manuscrisul 2264, f. 244.

18. *certăreț*, formă rară, p. 92 : „...Împăratul se bucură pentru cîtăva vreme de-o liniște relativă, întreruptă de mai multe ori prin luptele, la care era silit, cu *certarețul* și nestatornicul Mihail Comnen". Această formă se găsește într-un vers din manuscrisul 2276[B], f. 211 : „De te iubesc întrebi *certareț*". Cuvîntul se găsește și în drama istorică *Bogdan Dragoș* a lui Eminescu.

19. *meșteșugareț*, formă rară și învechită, cu sensul de „iscusit, întreprinzător", p. 73 : „*Meșteșugarețul* rege Ioanițiu avea în gîndul lui un viclesug de război și cercă înainte de toate cu isteție planurile și tactica latinilor printr-o recunoaștere". O asemenea formă folosește Eminescu în manuscrisul 2262, f. 137 : „Nu spune-un basmu numai poetul cel vorbareț / De eroul Odisseo cel mult *meșteșugareț*", scoasă de poet din manuscrisul călugăresc *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțiri*.

20. *logomahie*, cu înțelesul de „ceartă de cuvinte", p. 162 : „...o *logomahie* și insipidă și plină de contraziceri și fără nici un rezultat hotărît". Eminescu folosește adesea cuvîntul *logomahie* în articolele sale ziaristice și-l găsim și în manuscrisul 2264, fila 36 : „Englezii au recunoscut de mult că *logomahia* prea subtilă asupra principiilor de guvern și de organizare e un semn de nematuritate sau de decadență politică".

21. *iregular*, p. 175 : „Atacă deci trupele inamice într-un mod atît de neașteptat și de *irregular*, încît le uimea de slăbeau din stricta disciplină de păn-acuma..." Acest neologism e folosit de Eminescu în *Scrisoarea a patra* : „Dar organele-s sfărmate, și-n strigări *iregulare* / Vechiul cîntec mai străbate, cum în nopți izvorul sare".

22. *venitură*, cu sensul de „venetic", p. 187 : „În puțin timp alergase împrejuru-i o mulțime nenumărată de *venituri* pestrițe și de vînturători de țară cari nu cunoșteau războiul...". Această formă se află cu același sens în manuscrisul 2257, f. 24—27 și 2264, f. 334 precum și în numeroase locuri din articolele ziaristice.

23. *țărmurean*, cuvînt rar, p. 180 : „Astfel pirații pe de-o parte prădau țările *țărmurene* intrînd adînc înlăuntrul lor...", pe care îl întîlnim în manuscrisul 2264, f. 320, unde se află și „*state riverane*" și „*state țărmurene*".

24. *trezvie*, cu sensul de „luciditate", forma veche a cuvîntului „trezie", p. 20 : „Acest general dovedea multă circumspecțiune și *trezvie* și-ncepu treaba foarte cu băgare de seamă și știu să biruie pe inamic în multe lupte...". Forma aceasta se găsește și în manuscrisele lui Eminescu 2269, f. 19—39 și 2287, f. 11.

25. *apostat*, p. 117 : „...regele se-narma cu zel...pentru campania în contra unui neam *apostat*...", se întîlnește și în versul : „Poți din nou zdrobi și frînge *apostat* inima mea?" (*Venere și Madonă*).

26. *epigoni*, p. 103 : „Vatatzes... impusese *epigonilor* dinastiei Comnenilor din Epir omagiul de fidelitate..." apare și în cunoscuta poezie a lui Eminescu *Epigonii*.

27. *spasmotic*, p. 193 : „...El arăta o hărnicie vie asemenea acelui șerpe, care zdrobit de lovituri, tot își dovedește viața sa trainică în estremitățile sale cele mai depărtate, prin svîcniri *spasmotice*", apare în versul

lui Eminescu : „Pe cînd inima bacantei e *spasmotic*, lung delir" (*Venere și Madonă*).

28. *schime*, cu sensul de „strîmbături", „gesturi false", p. 84 : „...Ei iar jucau rolul unor doritori de-a se supune, prin *schime*, ce dovedeau dispoziția de-a se împăca și prin vorbe bune ; dar cînd atacul începu... atunci asediații aruncară masca sumisiunii..." se întîlnește în *Scrisoarea a treia* : „Cu evlavie de vulpe, ca în strane, șed pe locuri / Și aplaudă frenetic *schime*, cîntece și jocuri...".

Se mai pot cita și alte cazuri paralele între limbajul traducerii și cel din textele eminesciene, dar socotesc că este timpul să menționăm foarte pe scurt și alt aspect al traducerii tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi, în raport cu paternitatea ei eminesciană. Iată, spre exemplu, fraza următoare de la p. 270 : „Dar curînd se făcu precumpănire, nu mare, în partea Osmanilor prin adaosul de trupe sîrbești și bosniace, în temeiul cărora îndrăsnețul Sultan, simțindu-se mare în puterea sa, *se fălea că de pe pristolul bisericii sf. Petru din Roma își va pune sirepul să mănînce ovăz*", conține în forma originară imaginea pe care Eminescu a turnat-o în forma nepieritoare a versurilor din *Scrisoarea a treia* : „Am jurat ca peste dînșii să trec falnic, fără păs, / Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs...".

Din fraza de la p. 272 a traducerii : „Începutul bătăliei urmă printr-un atac înfrîngător, esecutat c-o strălucită vitejie de cavalerii franceji asupra detașamentului de *asabi*, spahii și ieniceri, pus în fruntea luptei, cari răsturnați claie pe grămadă, fură parte măcelăriți parte reîmpinși spre centru", Eminescu a reținut cuvîntul *asabi*, pe care l-a folosit în *Scrisoarea a treia* : „Cad *asabii* ca și pîlcuri risipite pe cîmpie", *asabi* și nu arabi cum din eroare a apărut în „Convorbiri literare", cuvînt pe care Eminescu a avut grijă să-l restabilească în textul aceleiași poezii cu ocazia retipăririi ei în ziarul „Timpul".

Chiar și sensul figurat al verbului „roi" din traducere își găsește ecoul în versurile poetului. Astfel, la p. 76 îl întîlnim în fraza „Romîno-bulgarii uniți cu cumanii inundară... provinciile cele fără de apărare,... *roiră* pănă pe sub zidurile capitalei și-și făcură de cap opt luni de-a rîndul...". Tot astfel, la p. 82 : „Căci începuseră *a roi* numeroase cete de călăreți romîno-cumani împrejurul mîndrei rezidențe a împăraților...". Această imagine a *roirii* răsare strălucitoare în *Scrisoarea a treia* : „Călărețiî umplu cîmpul și *roiesc* după un semn".

În fine, mai putem stabili o legătură directă între *Bogdan Dragoș*, care este un proiect de dramă istorică în versuri a lui Eminescu, și traducerea tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi.

Înainte de cunoașterea lucrării lui Hurmuzachi, Eminescu folosise numele lui Dragoș în *Influența austriacă*, înțelegînd prin el pe legendarul întemeietor al Moldovei. Traducînd pe Hurmuzachi, Eminescu a luat cunoștință de o denumire dublă a acestui voevod. La p. 307, descălecatul Moldovei este atribuit de Hurmuzachi unui „cap cu minte, inimos și cu vază, anume Dragoș, fiul lui Bogdan, însemnat mai adeseori cu numirea dublă de *Bogdan Dragoș*..." și tocmai această împerechere de nume este

folosită de poet ca titlu al dramei sale : *Bogdan Dragoș*. Dar se știe că documentele istorice fac deosebire între Dragoș, primul domn maramureșan, care a pus temei principatului Moldovei, și Bogdan, voevodul maramureșan, care a cuprins Moldova întreagă și i-a dat caracterul de stat de sine stătător. „Dragoș este începătorul, Bogdan continuatorul întemeierii" (vezi D. Onciul, *Opere complete*, tomul I, București, 1946, p. 87).

Tot sub influența lui Hurmuzachi, Eminescu folosește în drama sa numele cîtorva voevozi de neamuri ca *Bîlcu*, *Dragu*, *Dragomir* și *Ștefan*, pe care Hurmuzachi îi citează la p. 310 a traducerii după cronica lui Șincai. *Cetatea Arieșului*, pomenită în traducere la p. 311, este locul unde avea să se desfășoare acțiunea dramei lui Eminescu. Iar Dragul, care în traducere e menționat (p. 311) că a fost dăruit cu posesiuni și cu demnitatea de *comite al secuilor*, în drama lui Eminescu se intitulează și *graf al țării săcuiești*.

Asemenea puncte comune dintre drama *Bogdan Dragoș* și tomul întîi al *Fragmentelor* lui Hurmuzachi vin să întărească o dată mai mult strînsa legătură dintre Eminescu și traducerea lucrării lui Hurmuzachi.

În concluzie, vom spune că argumentele noastre filologice vin să întărească pe cele istorice în dovedirea afirmației că Eminescu este traducătorul tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi. Iar aspectul unitar al limbii folosite de la prima pînă la ultima pagină a volumului, este dovada de neînlăturat că întreg volumul de care ne-am ocupat a fost tradus de Eminescu și că traducerea așa cum s-a tipărit aparține integral și exclusiv poetului.

*

Din moment ce nu rămîne îndoială în privința paternității eminesciene a traducerii tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi, studierea limbii folosite de marele nostru scriitor în această traducere nu se mai poate amîna sau evita, ca pînă în prezent. Cînd ne aflăm în fața unui volum de peste trei sute cincizeci de pagini, singurul tipărit de Eminescu în viața sa și căruia poetul i-a închinat o muncă încordată, nu ne este îngăduit să-l trecem sub tăcere. Cunoscînd la perfecție limba germană din care traducea și stăpînind limba romînă în toată întinderea ei, Eminescu a pus un interes deosebit pentru a reda în romîneşte atmosfera acelei epoci îndepărtate, de care se ocupă traducerea sa. Atît formele stilistice cît și materialul lexical sînt alese și mînuite de traducător în scopul, conștient urmărit, de a zugrăvi culoarea locală și de a reda încordarea dramatică a acțiunii, care se desfășoară într-un ritm rapid și impresionant.

În cadrul restrîns al articolului de față vom scoate în evidență cîteva din particularitățile de limbă ale traducerii lui Eminescu, pentru a ilustra chipul în care poetul a știut să îmbine fondul comun al limbii romîne cu elementele arhaice, populare, regionale și neologistice, ba chiar și cu unele forme rare ori creații proprii, pe care poetul le-a considerat utile în efectuarea tălmăcirii sale.

1. *Cuvinte, forme, locuțiuni și construcții arhaice ori arhaizante:*

armie (cu sensul de „oaste", „armată", p. 51, 90); *cu asupra de măsură* (cu sensul „peste măsură", „din cale afară", 10, 307); *ban* (cu sensul de „guvernator", 11); *carele, carea, carii, carile* (forme învechite ale pronumelui relativ „care", 2, 36, 42, 134, 327, 328); *cesta, cela* (astăzi ieșit din uz și păstrat numai în unele regiuni în limba populară, 30); *centenar* (cu sensul de „monedă" de aur sau de argint, 31); *chrisov* (7) și *hrisov* (97); *ci* (conjuncție cu funcția stilistică din scrierile vechi, 28, 31, 110); *comis* (38); *cuteza* (la forma reflexivă, 95); *dardă* (cu sensul de armă de luptă, 74); *flamură* (cu sensul de „drapel", „steag", 36, 139); *frîncească* (93); *herb* (cu sensul de „stemă", 308); *holotă* (cu sensul de „pedestrime", „gloată", 22, 97); *istov* (precedat de prepoziția „de", cu sensul de „repede, total", 80); *izvodire* (cu sensul de „plan", „proiect", 23); *împărat* (precedat de numele propriu ca în limba veche: „Andronic împărat", 15, 180, 204, „Mihail împărat", 196); *împătimit* (16, 186); *împărăți* (verb cu sensul de „domni", „stăpîni", 26); *împrotiva* (formă învechită pentru „împotriva" 7, 12, 55, 139); *împrotivi* (formă învechită pentru „împotrivi", 66, 263); *împrotivire* (formă învechită pentru „împotrivire", 79, 81, 134, 165); *însumețit* (cu sensul de „cutezător", 86); *întru* (4, 8, 9, 48, 75, 94, 134, 332); *jupan* (28); *meșteșugareț* (73); *oblici* (cu sensul de „a afla", 35); *obști* (cu sensul de „a da în vileag", 291); *obroc* (cu sensul de „tain, hrană", 5); *olat* (cu sensul de „ținut", 2, 89); *oști* în forma reflexivă, cu sensul de „ a se lupta, a se război", 7); *oardă* (125); *plean* (cu sensul de „pradă de război", 52); *plinitor* (cu sensul de „aducător la îndeplinire", 167); *pre* (3, 15, 31, 47, 56, 61, 62, 69, 74, 97, 102, 108, 111, 119, 145, 178, 199, 270); *preste* (4, 6, 31, 71, 76, 100, 103, 167, 199); *pravoslavie* (cu sensul de „ortodoxie", 52); *prinsoare* (cu sensul de „închisoare", 132, 176); *pururea* (2, 33, 39, 212); *deapururea, pe deapururea* (75, 115, 188); *Rosia* (pentru „Rusia", 9); *rumpe, rumpere* (pentru „rupe", „rupere", 120, 123); *scandelă* (cu sensul de „ceartă", „supărare", 5); *scoposi* (cu sensul de „a urmări", 125); *sîrg* (precedat de prep. „de" cu sensul de „repede", 40, 72); *slăvean* (pentru „slav", „slavon" 13); *trezvie* (cu sensul de „stare de luciditate", „trezie", „prudență", 20, 178); *vederat* (cu sensul de „vizibil", „învederat", 4); *vîrtute* (cu sensul de „putere, vigoare", 93); forma de plural în *-e* în loc de *-i*: *mașine*, 42, *mîne*, 11, 106, 107, *cheltuiele*, 17); forma verbală *au*, pl. pentru *a* sg., ca în limba veche, 17, 35, 302); forme verbale perifrastice, 43, 77, 107, 125, 183;

2. *Cuvinte, forme și variante fonetice regionale sau populare:*

avè (pentru „avea", 11, 166, 168, 170, 172); *asămăna* (pentru „asemăna", 76); *adăosese* (pentru „adăogase", 131); *să beie* (pentru „să bea", 46); *blăstăm* (pentru „blestem", 34); *bucățită* (pentru „îmbucătățită, împărțită în bucăți", 70); *bun* (pentru „bunic", 99); *burduje* (pentru „burdufuri", 105); *către* (pentru „către", 2, 7, 9, 11, 27, 60, 62, 67, 69 etc. etc.); *cădè* (pentru „cădea", 183); *ceriuri* (pentru „ceruri", 108, 135);

cerbicie (3); *corciu* (cu sensul de „corcit", 13); *coperi* (pentru „acoperi", 77); să *deie* (pentru „să dea", 10, 17, 35, 49); *dezghin* (cu sensul de „vrajbă", 37); *a domnu-său* (pentru „a domnului său", 65); *în dragă voie* (cu sensul de „fără rezervă, în mod liber", 17, 76, 126); *fațarnic* (pentru „fățarnic", 77); *frățini-său* (39); *fugariu* (pentru „fugar", 6); asupra *fiu-său* (pentru „asupra fiului său", 122); *feliu* (pentru „fel", 141); *giuruit* (pentru „juruit", 51); *hotară* (pentru „hotare", 182); să *ieie* (pentru „să ia", 172); *iest* (pentru „acest", 85); *îmbrățoșare* (pentru „îmbrățișare", 79); *înfățoșare* (pentru „înfățișare", 177); *îmbla* (pentru „umbla", 120, 128); *împle* (pentru „umple", 91); *încalca* (pentru „încălca", 118); *încăpè* (pentru „încăpea", 5); *însămnătate* (pentru „însemnătate", 1); *înșii* (pentru „înșiși", 17, 22, 68, 75, 106, 218, 220); *legămînt* (pentru „legătură", 36); să *lese* (pentru „să lase", 52, 163); *cu mare ce* (cu sensul de „cu greutate, cu trudă, abia", 35); *a se megiesi* (pentru „a se învecina", 58); *mănține* și *mănținè* (pentru „menține", 39, 53, 66, 82, 112, 123, 127, 136, 138, 170, 172, 173, 187, 199, 211, 304) *mulțămi* (pentru „mulțumi", 19, 27), *nemulțămire*, 60, *nemulțămitor*, 98; *mumă* (pentru „mamă", 61); *mîni* (pentru „mîini", 5, 6, 21, 51, 72, 77, 175, 178, 179, 180); *nalt* (pentru „înalt", 94, 129); *neștiricit* (cu sensul de „necercetat", 50), *nour* și *nuor* (pentru „nor", 74, 120); *omăt* (pentru „zăpadă", 24); *opreală* (pentru „arest", 176); *păhar* (pentru „pahar", 16); *pîne* (pentru „pîine", 167); *prepus* (cu sensul de „bănuială", 36, 51, 81); *prici* (cu sensul de „a se certa", 48); să *predeie* (pentru „să predea", 147, 175); *primblare* (pentru „plimbare", 49); *ponoară* (pentru „ponoare", 18, 19, 325); *popoară* (pentru „popoare", 52); *purcede* (22); *purces* (118); *probozi* (cu sensul de „a ocărî", 133); *putè* (pentru „a putea", 11, 20, 37, 43, 320); *părè* (pentru „părea", 44); *rămînè* (pentru „rămînea", 65); *samă* (pentru „seamă" 4, 5, 17, 19, 40, 48, 58, 88, 172, 173, 205, 271, 278, 279, 302, 314, 319, 323); *sfară* (pentru „sfoară", 165); *soarte* (pentru „soartă", 50, 263); *sporiu* (pentru „spor", 65); să *steie* (pentru „să stea", 10, 13); *tatari* (pentru „tătari", 74, 210, 305); *tătîni-său* (305); *ținè* (pentru „ținea", 16, 65); *următoriu* (pentru „următor", 69); *vedè* (pentru „vedea", 21, 49, 150); *vîrcoli* (pentru „zvîrcoli", 18); *vrîstă* (pentru „vîrstă", 40); forma invariabilă a articolului posesiv este foarte frecventă; „stadiile intermediare *a* accesului " (17); „capul tăiat *a* regelui" (87); „continuatorul legitim *a* stăpînirii" (171); „dispozițiile unioniste ale curții bizantine, *a* clerului și *a* poporului" (207);

3. *Cuvinte și forme rare ori creații proprii*:

adînc-volburător (42), *anevoie-înaintător* (137), *aprinzăcios* (74), *bine-izvodit* (49), *circumvalează* (308), *certăreț* (92), *concreștere* (60), *cuminție* (24), *cumințește*, adverb (124), *cumpătăreț* (16, 92, 95), *greociune* (168), *înmîndrit* (29), *înculminînd* (71), *însemnătoare* (145), *întrupa* (cu sensul de „a uni") (78), *înmegiesit* (274), *meșteșugos* (90), *mojicos* (136), *mrejui* (49), *neaprofundabil* (162), *nebărbat* (169), *nebărbăție* (174), *necatolică* (8), *necultură* (305), *nelavreme* (120), *neizbîndă* (12), *negata* (333), *nerăzboinic* (59), *neconsiderabil* (102), *neșăsuit* (25), *nesuficientă* (188), *nesucces* (56),

nomadiza (305), *precovîrși* (152), *provăzînd* (83), *provăzut* (6, 25, 42, 171); *spolie* (90), *tîmpi* (cu sensul de „potoli", 106), *tăinicie* (194), *vasalitic* (94), *venitură* (105, 187), *vîlfă* (80), *zelotism* (162).

4. *Neologisme*

Eminescu folosește un număr impresionant de mare de neologisme în traducerea sa. Este interesant de semnalat că numai puține din aceste neologisme nu au rămas, pe cînd cele mai multe au pătruns atît de mult în limba noastră, încît aproape nu este intelectual care să nu le întrebuințeze.

Multe din ele nici nu se mai simt azi ca neologisme. Pentru ilustrare înșirăm aici o mică parte din ele:

abnorm, (186), *abstracție* (94), *absoluțiune* (4), *anxietos* (183), *anxietate* (153), *admisibil* (43), *atracție* (44), *acorda* (2), *asalt* (44), *ataca* (51), *atac* (44), *apostat* (117), *apropria* (79), *arbitrariitate* (80), *autoriza* (4), *avizat* (4) *apela* (3), *adresa* (3), *arhiducat* (6), *admoniție* (11), *autocrat* (163), *autocratic* (229), *autocrație* (14), *antipatie* (9), *autohton* (13), *apodictic* (8), *arhistrateg* (35), *aristocratic* (45), *administra* (46), *asocia* (50), *autonom* (96), *aliat* (53), *alianță* (49), *armistițiu* (52), *auxiliar* (53), *asediu* (56), *avantgardă* (73), *admoniare* (60), *autoritate* (61), *ambasadă* (69), *arogant* (69), *aroganță* (69), *agresiune* (73), *ariergardă* (73), *azil* (81), *aproviziona* (85), *acces* (87), *admisibil* (92), *aviditate* (95), *bachantic* (34), *bizantin* (2), *bază* (42), *beneficiu* (55), *bulă* (65), *catolic* (2), *catolicism* (2), *capelan* (186), *caz* (2), *considerație* (2), *converti* (3), *convertire* (2), *cruciat* (3), *cruciată* (7), *comunitate* (5), *coreligionar* (7), *cenzură* (7), *conștiință* (11), *concepe* (11), *canonic* (11), *comite* (14), *capitulație* (48), *compatriot* (49), *cartier* (49), *confiscare* (16), *considera* (18), *campanie* (18), *creațiune* (228), *complinit* (229), *consistență* (226), *considerabil* (191), *conjura* (31), *consentiment* (15), *comoditate* (38), *confident* (36), *concentra* (40), *conațional* (41), *conjugal* (41), *comandă* (46), *calcula* (51), *capitală* (52), *constituire* (54), *comun* (54), *contingent* (56), *consistență* (56), *corespunde* (57), *criminal* (57), *concesie* (59), *convertitor* (60), *concordie* (60), *condiție* (61), *cardinal* (65), *conte* (74), *citadelă* (78), *capitula* (78), *confiscare* (79), *cocheta* (81), *colosal* (83), *canibal* (87), *canibalic* (91), *competent* (95), *competență* (96), *compensa* (99) etc. etc. etc.

★

Grefate pe fondul comun al limbii noastre, elementele, înșirate sub punctele 1, 2, 3, și 4 ca simplă exemplificare, sînt utilizate de Eminescu în traducerea sa într-un mod cumpănit și natural. Formele și cuvintele vechi nu par căutate, ci vin sub pana traducătorului cu aceeași naturalețe cu care vin regionalismele, neologismele și elementele limbii comune.

Dar ceea ce conferă traducerii de care ne-am ocupat atributul unei scrieri de seamă, în afară de bogăția elementelor unei expresivități lingvistice cu totul deosebite, este folosirea cu îndemînare a formelor

stilistice şi a timpurilor verbale ca mijloc de căpetenie pentru a reda încordarea dramatică a faptelor povestite, care se desfăşoară adesea într-un ritm rapid, înfăţişînd o lume a sălbăticiei şi a cruzimii. De la Bălcescu, în *Romînii sub Mihai Vodă Viteazul*, nici un alt scriitor romîn n-a reuşit să pună în valoare, cu atîta îndemînare, stilul narativ, construit aproape exclusiv pe folosirea perfectului simplu. Iată un asemenea exemplu: „Asan *se hotărî* în fine să se răzbune în persoană asupra lui Ivanco, şi *trimise* acestuia vorbă cu mînie ca să vie la el tîrziu după miezul nopţii şi-i *repetă* chemarea, cînd cel chemat pregeta de sfială, promiţînd a veni a doua zi. Ivanco *se sfătui* îndată cu rudele şi cu prietenii lui, despre cum trebuie să se poarte într-un moment ca acela de serios, *luă* cu sine pe ascuns o sabie, pentru a-şi vinde viaţa cît se poate de scump şi *merse* apoi tîrziu noaptea la înverşunatul Asan. Acesta, cum îl *zări* pe cel chemat, îi *veni* o furie sălbatică şi *trase* repede sabia (p. 36').

Ca o pauză odihnitoare în cursul povestirii încordate a faptelor, prin folosirea timpului trecut, întîlnim din loc în loc, prezentul istoric.

„Atacul... oştirii unite era păstrat oraşului Filipopole, pe care de mult îşi pusese ochii, dar care rămsese păn-acuma neajuns. Acestui oraş Ioaniţiu îi purta o mînie adîncă, căci nu-i putuse ierta, că nu voise a-i face omagiu ca unui rege, că din contra opusese o vitează rezistenţă încercărilor lui de îmbrăţoşare, că-l ura ca pe un domnitor însetat de sînge, că afară de asta îşi deschisese porţile generalului grec Alexios Aspietes, supuindu-se poruncilor lui şi căutînd a-l sprijini să cîştige tronul. [Ioaniţiu] *soseşte* puternic ca furtuna, *încunjură* şi *ia* oraşul, *pradă* şi *risipeşte* fără de milă, *trece* pe mulţi locuitori sub tăişul sabiei, *pune* să spînzure pe uzurpatorul Aspietes de-o bîrnă cu capul în jos şi cu picioarele-n sus şi *preface* de istov nenorocitul oraş într-o grămadă de ruine. Cei mai de samă partizani ai lui Aspietes, temîndu-se de acuzarea nestatorniciei şi neîncrezîndu-se în Ioaniţiu, *răzbat* cu puterea sau pe furiş şi *trec* parte la Theodor Lascaris, stăpînitorul Niceei şi-al altor oraşe din Asia, parte la Didymotichos la latini, parte la Orestias, oraş neatacat încă. Astfel căzu însemnatul şi avutul oraş Filipopole (p. 79—80).

La puţini scriitori ai vremii întîlnim o atît de iscusită alternare a timpurilor verbale ca în traducerea lui Eminescu. Pentru exemplificare trimitem la p. 97, 98, 99, 100, 103 etc. unde trecerea acţiunii de la prezent la imperfect, apoi la perfectul simplu sau la mai mult ca perfect se face cu îndemînare.

Stilul traducerii este curgător, fraza e amplă şi clară, de o limpezime surprinzătoare. Din loc în loc sînt folosite construcţii specifice, proprii limbii vechi şi basmelor, ceea ce dă expunerii o manieră arhaizantă ca în fraza: „Contra unor asemenea turburări de graniţe, *Andronic împărat*, ştiindu-şi bine slăbiciunea, recurgea la nişte mijloace ciudate, cari semănau mai mult a fugă decît a apărare" (p. 180) sau „Pe lîngă ameliorarea poziţiei sale faţă cu puternicele regate al Poloniei şi al Ungariei, Laţco mai avuse şi alt motiv curat personal pentru schimbarea de lege. Sătul de soţia lui şi *dorind foarte* să se despartă de dînsa, socotea că biserica cea catolică-i va intra mai iute în voie decît cea grecească..." (p. 313).

Conjuncția *ci* este folosită cu sens narativ, ca în scrierile vechi, ceea ce produce un efect stilistic deosebit pentru cititorul modern: ... împăratul merse-n persoană în contra lor în toamna anului 1191, și anume în provincia Filipopole, și de astă dată ceva mai comod, luîndu-și și curtea de femei cu sine; *ci* prezența lui a fost în deajuns (p. 28); cf. și p. 31 și 110.

Fără a mai releva alte aspecte de limbă din cele atît de numeroase ale traducerii lui Eminescu, vom scoate totuși în evidență un element grafic care ni se pare că lămurește deplin problema folosirii semnului *i* cu valoarea fonetică a lui *î*, atît de frecventă în scrierile poetului. În traducerea de care ne-am ocupat întîlnim numai în primele cinci pagini următoarele semne cu valoare de *î*:

— *î* = *î* (*hotărîrii*, 4).

— *â* = *î* (*mânile*, 5; *âncă*, 5).

— *ă* = *î* (*românesc*, 1; *când*, 2; *la-ndămâna*, 2; *amândoror*, 2; *români*, 2; *atât*, 2; *cât*, 2; *stâng*, 2; *câștigată*, 2; *amândouă*, 3; *blânde*, 3; *atât*, 3; *indemnând*, 4; *cât*, 4; *dând*, 4; *întâi*, 5).

— *ĕ* și *ê* = *î* (*curĕnd*, 1; *scoțênd*, 2; *sĕrbi*, 2; *se-ntêmplâ*, 2; *stĕrpirea*, 3; *sfĕrșit*, 4; *ênsuși*, 4).

— *i* = *î* (*incepu*, 1; să-și *intinză*, 1; *in* măsura, 1; *insemnătatea*, 1; *indeosebi*, 1; *intemeierii*, 1; *impăciuitoare*, 2; *intre* Roma și Constantinopol, 2; *in* desele, 2; *in* războiu, 2; acestei *invoieli*, 2; *in sinul* catolicismului, 2; *ațițau*, 2; *in* olatul, 2; *intr-* adevăr 3; *intr-*un edict, 3; *ingăduie* 3; *insă*, 3; *intemeiat*, 3; să se *impreune*, 3; *impreună*, 3; *își* făcu, 3; *constringere* 3; *indeplinirea*, 4; *in* acest *înțeles*, 4; *in* loc, 5; *inflorirea*, 5; *incăpè*, 5; *invecinate*, 5; *incuviință*, 5; *in* anul, 5; *ingădui*, 5; *insă*, 5; *intărită*, 5; *implinire*, 5; *incoronat*, 5; *își*, 5; *in* căsătorie, 5; *in* urma, 5; *intr-*adevăr, 5).

Folosirea lui *i* cu valoare de *î* este evidentă, fiind o manieră grafică în ortografia vremii. Unii editori însă, precum a fost Bogdan-Duică și mai tîrziu C. Botez, au socotit că poetul pronunța *i* acolo unde folosea această literă. De aceea acești editori au transcris: „Și *surizi*, cum *ride* visul într-o inimă-ndrăgită" (*Noaptea*) sau „Noi ne-om *stringe* piept la piept" (*Povestea codrului*), fără să țină seamă că Eminescu era tributarul ortografiei vremii sale, precum rezultă nu numai din traducerea de care ne ocupăm, dar chiar și dintr-un manuscris definitiv ca cel al poeziilor *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate* și *Departe sunt de tine*, unde sunetul *î* este redat în mod inconsecvent, cînd cu *î* (*îi* cresc, *Povestea codrului*, v. 2, 10), cînd cu *i* (*inflorind*, *ibid.* v. 3; *in* umbră, *ibid.*, v. 13; *stringe*, *ibid.*, v. 34; *înțelept*, *ibid.*, v. 36; *își* sunt, *ibid.*, v. 52; *imple*, *Povestea teiului*, v. 55, cînd cu *ă* sau *ĕ* (de *cât*, *Povestea codrului*, v. 23; *lângă*, *ibid.*, v. 27; *stânele*, *ibid.*, v. 32; *vêntul*, *Departe sunt de tine*, v. 7).

Oricîte argumente artificiale ar invoca unii editori în favoarea transcrierii „surizi", „ride", „stringe", ei nu pot convinge că prin asemenea

forme grafice Eminescu reproducea un sunet fantezist *i*, cînd în realitate poetul folosea frecvent semnul *i* pentru a reda sunetul *î*, precum se poate convinge oricine din grafiile traducerii sale tipărite.

Şi iată cum traducerea lui Eminescu, a tomului întîi din *Fragmentele* lui Hurmuzachi, poate da şi unele sugestii neaşteptate privitoare la studierea limbii marelui poet. Traducerea aceasta fiind supravegheată la tipar, după cum este de presupus, de poetul însuşi, prezintă garanţia autenticităţii formelor de limbă folosite.

CONTRIBUȚII LA INTERPRETAREA GRAFIEI CHIRILICE

II. PROBLEMA „DISPARIȚIEI" LUI *I* FINAL ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

DIOMID STRUNGARU

Una din problemele de fonetică istorică, discutată de mulți dintre cercetătorii noștri de seamă, se referă la „dispariția lui *-i*(< *i*) în articulație consonantică precedentă". După cum se știe, este vorba de situația lui *-i* (*i* scurt final) precedat de *č*, *š*, *ț* și, mai rar, de alte cîteva consoane. Întrucît nu s-a ajuns la o concluzie hotărîtoare în această privință, reluăm discuția, urmărind problema prin prisma criteriilor suprascrierii literelor chirilice — criterii semnalate într-un articol din numărul precedent al acestei reviste.

Ovid Densusianu, pornind de la cazurile în care *i* final, redus la *ĭ*, apare notat (mai ales după *š*) prin *-ъ*(nu prin *-i*) a tras concluzia că acest sunet final nu se mai pronunța în secolul al XVI-lea, el fiind „absorbit de consoana precedentă" [1]. Densusianu își sprijină părerea pe argumentul că *-ъ*, care îl înlocuiește pe *-i*, nu ar avea „nicio valoare fonetică". Din acest considerent, *-ъ* a și fost lăsat la o parte în exemplele pe care le citează. Cuvintele de mai jos, care în textele consultate de Ovid Densusianu (texte pentru care folosesc prescurtările autorului) sînt urmate de *-ъ* (*aciišъ*, *aț̦iț̦ašъ*, *bucurošъ* etc.) sînt transcrise (l.c.) renunțîndu-se la acest semn grafic, în felul următor : *aciiš* (TM, 226), *aț̦iț̦aš* (PO, Gen. 31), *bucuroš* (PO, Gen. 47), *cineš* (TM, 226), *eš* (PO, Gen. 8), *iarăš* (TM, 128, PO, pref.), *înš* (PO, Gen. 42), *însuš* (TM, 104, PO, pref.), *sănătoš* (TM, 225), *capete-š* (PO, pref.), *cine-š* (TM, 102).

În același fel sînt transcrise și celelalte exemple, prin care Densusianu urmărește să ilustreze ideea că *i* final „amuțise", pentru a „dispare", apoi, după alte cîteva consoane ca : *ț*, *č*, *z*, *r*, grupul *št*. Cuvinte pe care în textele indicate le găsim cu *-ъ* (*daț̦ъ*, *toț̦ъ*, *mănînčъ*, *paserъ* etc.) sînt citate sub forma : *daț*, *toț*, *mănînč*, *amiazăz*, *paser*, *ver*, *besericeșt*.

În legătură cu acest procedeu de transcriere semnalăm și faptul că Ovid Densusianu nu a luat în considerație exemplele care prezintă pe

[1] Vezi întreaga discuție în *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 88.

-i (nu pe -ѣ) în chiar aceleași texte. Dacă a citat, de pildă, pe *ver* din PO, Gen. 2, unde apare scris вєрѣ (мѣрн), putea foarte ușor să observe — tot în PO, Gen. 16 — un citat ca acesta : вєрн нашє шн-н вєрн зичє.

Este de asemenea exclus să nu fi observat, citind numai cele cîteva pagini din *Prefața* la PO, numeroase alte exemple avînd pe *-i* după *ș*, *ț*, *č*, *z*, *r*, *șt* (mai ales că unele se repetă de mai multe ori) cum sînt următoarele : *păcătoși* ; *alți* (de 3 ori), *alalți*, *cărți* (de 16 ori), *părți* (de 3 ori), *frați*, *sfinți* (de 4 ori), *toți* (de 3 ori), *mulți* (de 3 ori), *greșiți*, *stricați*, *blagosloviți*, *cetiți* (de 3 ori), *feriți*, *fiți*, (nu) *judecareți*, *învățați*, *legați* (de 2 ori), *luați*, *poți* (de 2 ori) *rugați*, *știți*, *veți* (de 4 ori) ; *cinci*, *dulci*, *neci* (de 2 ori), *mici*, *nepotrebnici*, *proroci*, *dzici* ; *flămînzi* ; *îngeri*, *mueri* (de 4 ori), *scripturi*, *mari* ; *creștinești*, *grecești*, *sîrbești*, *ungurești* (de 2 ori), *cunoști*, (să nu te...) *săblăznești*.

*

La o concluzie asemănătoare în privința lui *i* final a ajuns și I.-A. Candrea în cunoscutul său studiu despre *Psaltirea Scheiană*. Iată ce ne spune Candrea în vol. I, la p. 150 din Introducere : „*i* final trebuie să se fi redus de timpuriu la *ĭ* după o sibilantă. Deseori vocala nu mai apare scrisă, în special după *ș* și *č*, mai rar după *ț*, fiind absorbită de consonanta precedentă ; alteori e redată prin ѣ".

Candrea remarcă apoi că exemplele „sînt foarte numeroase" în *Psaltirea Scheiană*, din care înșiră cîteva, pentru a demonstra prezența fenomenului mai cu seamă după consoana *ș* : *cerșiș*, *cireș*, *coperișѣ*, *cunoscuș*, *defăimașѣ*, *deschiș*, *enimoșѣ*, *eșiș*, *feceș*, *feceșѣ*, *fugișѣ*, *izbăviș*, *împinseșѣ*, *însuș*, *însușѣ*, *întinseș*, *întorseș*, *înțeleș*, *înțeleseș*, *menciuroș*, *mutașѣ*, *ocăriș*, *pomeniș*, *pușѣ*, *răsădișѣ*, *scoș*, *spărseș*, *spărseșѣ*, *spuș*, *spușѣ*, *stătușѣ*, *tinseșѣ*, *trecușѣ*, *uciseș*, *urîș*, *urziș*, *vătămaș*, *ziș*, *ziseș*. Pentru a ilustra „absorbirea" lui *-i* de celelalte consoane precedente (*č*, *ț* etc.) se dau exemple ca acestea : *mič*, *silnič*, *pač*, *toț*, *se-m dai*, *da-m-va*.

Din rîndul exemplelor citate de I.-A. Candrea trebuie scoase la o parte cele terminate în -ѣ, fiindcă acest semn chirilic notează de fapt, în cazul de față pe *-i* [1]. Avem deci : *coperiși*, *defăimași* *enimoși*, *feceși*, *fugiși* etc. Urmează să ne oprim numai asupra acelor exemple în care consoanele *ș*, *č*, *ț* și *m* nu mai păstrează, în urma lor, pe *-i* sau -ѣ, vocală considerată ca fiind „absorbită" de aceste consoane din finala cuvîntului.

Ca să putem clarifica situația unor atari exemple (de felul lui *cerșiș*, *cireș*, *cunoscuș*, *deschiș* etc.) este necesar să le analizăm așa cum se prezintă ele în manuscris, cu propria lor grafie. Pentru aceasta vom urmări întreaga situație în manuscrisul *Psaltirii Scheiene*, păstrat în Biblioteca Academiei R.P.R. sub nr. 449.

Trecute prin prisma criteriilor suprascrierii literelor chirilice [2], toate exemplele folosite de Candrea apar, în ceea ce privește semnul final, în una sau alta din următoarele două situații :

[1] Vezi în această privință observația justă a acad. Al. Rosetti în *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 88.

[2] Pentru amănunte în legătură cu aceste criterii, vezi articolul nostru în numărul precedent al acestei reviste, p. 474 și urm.

a) cu -и sau cu -ѣ, cînd consoana precedentă e scrisă în rînd;
b) fără -и sau -ѣ, cînd consoana precedentă e suprascrisă.

Iată, într-adevăr, oglindirea acestor două situații în cîteva din exemplele indicate de Candrea: *cerșiși* (12 r) *-cerșiș*[1] (63 r), *cireș* (16 r), *cunoscuși* (225 r) — *cunoscuș* (230 r), *defăimașѣ* (147 r), *deșchiși* (207 r) — *deșchiș* (60 r, 62 r), *enimoșѣ* (4 v), *esiși* (91 v, 183 v) — *eșiș* (69 v), *feceși* (79 r, 116 v, 142 r, 161 r) — *feceșѣ* (131 v) — *feceș* (62 r), *fugișѣ* (190 v), *izbăviși* (243 v) — *izbăviș* (233 r), *ѧpinseșѣ* (147 r), *ѧsuși* (172 v, 246 r) — *ѧsuș* (241 v), *înțeleseș* (225 r), *lepădași* (147 r), *luași-me* (24 r), *plecași* (252 v), *preimiși* (24 r), *puseși* (225 r), *spășești* (252 v), *tinsesѣ* (243 v), *tremiseși* (24 r), *văzuși* (225 r), *dziș* (63 r); *miči* (170 r, 184 r) *mič* (66 v), *silnič* (24 r), *frič* (176 r), *pač* (56 v), *șeptedzečѣ*, *optdzečъ* (142 r), *ce-ți fu* (190 v), *toți* (3 r, 4 r, 6 r, 6 v, 7 v, 8 r etc.), *toț* (17 v, 30 v, 46 r, 47 r etc.).

Dovada că grafii de felul lui *feceși* — *feceșѣ* — *feceș*, trebuie considerate ca reprezentînd u n a și a c e e a ș i r e a l i t a t e f o n e t i c ă, o constituie faptul că asemenea variante în aspectul grafic al cuvîntului apar nu numai pe aceeași pagină a manuscrisului cercetat, ci chiar în cuprinsul aceleiași fraze. Dăm două citate în acest sens:

Tu împinseșѣ și defăimașѣ, lepădași (147 r),
ѧsuș Domnul<u>, însușѣ auzi, însuși treměse (241 v).

Interpretînd în acest fel grafia chirilică, considerînd deci că *i* final e inclus în grafiile de acest tip, nu putem fi de acord cu părerile exprimate în privința acestei vocale finale de Ovid Densusianu și I. A. Candrea. Considerăm, de asemenea, inacceptabilă afirmația lui Candrea în ceea ce privește pronumele enclitic *mi*, în sensul că la acesta „apare adesea și forma *m*, cu *i* căzut" (*op. cit.*).

Abstracție făcînd de faptul că, în realitate, forma obișnuită *mi* apare mult mai des decît „forma *m* cu *i* căzut", trebuie avut în vedere că presupusa formă *m* este același pronume enclitic *mi*, reprezentat grafic prin *m* o r i d e c î t e o r i a c e a s t ă f o r m ă a p r o n u m e l u i e s u p r a s c r i s ă. Întîlnim, deci, în manuscrisul citat, exemple ca acestea: *ajută-mi* (4 r), *giudecă-mi* (9 r), *nu-mi* (28 v), iar pe de altă parte: *se-m dai* (8 v).

*

Un mod asemănător de a rezolva această problemă găsim la acad. Al. Rosetti, în lucrarea mai sus citată, unde se spune: „Dispariția lui *i* (< *i*) în articulație consonantică precedentă apare în toate textele, atunci cînd *-i* e precedat de *č*, *ș*, *ț*, fără ca să putem preciza dacă nu e vorba de o insuficiență grafică, atunci cînd finala cuvîntului este scrisă deasupra rîndului" (p. 87).

Spre deosebire de Ovid Densusianu și I. A. Candrea, care consideră, după cum am văzut, pe -ѣ ca „notație zero", acad. Al. Rosetti i n t e r p r e t e a z ă j u s t a c e a s t ă g r a f i e, susținînd că, în exemplele

[1] În exemplele citate, consoanele suprascrise sînt redate prin caractere tipografice aparte (aldine cursive).

de felul celor discutate mai sus, -ѣ notează de fapt pe *-i* (p. 88). Tocmai de aceea, D-sa reține în discuție doar cîteva exemple în care *-i* e omis, exemple pe care le reproduc aici :

a) după *č* : *mič* (pl. S, ps. 41, 7), *silnič* (pl., S, ps. 17, 18) ;

b) după *ş* : *însuş* (S, cînt 2, 12), *trecuş* (pf., 2 sg., S, ps. 9, 22), *sănătoş* (Suceava, 1593—1597, LB, 50, 12—13) ;

c) după *ţ* : *toţ* (M-rea Moldovița, 1592, LB, 46, 29), *să fiţ* (Suceava, 1593—1597, LB, 50, 12) ;

d) după alte consoane : *m* (= *mi* pron. pers. enclitic, *ce-m va face*, ps. 55, 12 etc. ; S : *se-m dai*, ps. 7, 5 etc.).

Rezerva pe care o face acad. Al. Rosetti față de aceste exemple de notații care omit într-adevăr pe *-i*, se clarifică de la sine dacă urmărim situația în lumina criteriilor suprascrierii literelor. Nu avem decît să ne adresăm manuscrisului, pentru ca această rezervă (exprimată prin adaosul : „fără ca să putem preciza dacă...") să nu-şi mai aibă rostul, deoarece în toate exemplele în discuție consoanele *č*, *ş*, *ţ*, *m* sînt suprascrise. Singura excepție o constituie cuvîntul *însuş* (S, cînt 2, 12), redat sub această grafie şi de I.-A. Candrea printre exemplele aduse în cadrul acestei discuții, în lucrarea citată ; eroarea aparține însă editorului, fiindcă în manuscris cuvîntul e redat cu *-i* : ѧсѣшн (f. 246 r). În restul exemplelor găsesc : *mič* (pl. S, ps. 41, 7), *silnič* (pl. S, ps. 17, 18), *trecuş* (pf. 2 sg. S, ps. 9, 22) *să fiţ sănătoş* (Suceava, 1593—1597, potrivit planşei VII din LB), *se-m dai* (S, ps. 7, 5).

Prin urmare, interpretarea pe care o propunem pentru notațiile care omit pe *i* final, arată convingător că, în astfel de cazuri, avem a face cu o insuficiență grafică, drept rezultat al suprascrierii consoanei din finala cuvîntului.

*

Acad. Emil Petrovici exprimă o părere aparte în discutarea probleme lui *i* final în limba romînă, arătînd că acesta „nu este o vocală propriu zisă", deoarece „nu e rostit cu voce", nu are nici „durată", ci se articulează „simultan" cu consoana precedentă „dîndu-i acesteia un timbru de *i*, un timbru palatal, adică ridicîndu-i tonul fundamental" [1]. Se precizează de asemenea că, alături de *-u*, aceste două vocale finale „neprecedate de un grup de consoane au dispărut probabil înaintea separării celor patru dialecte romînești (secolele X—XI), căci dispariția lor se constată în toate dialectele", iar faptul că urmele acestor vocale finale „dispărute în secolul al X-lea", se regăsesc astăzi „în rotunjirea şi înmuierea consoanelor finale" nu constituie — consideră autorul — „un fapt surprinzător" [2].

Împărtășesc în totul punctul de vedere exprimat de acad. Emil Petrovici cum că „originea consoanelor finale rotunjite trebuie studiată în legătură cu aceea a consoanelor muiate", pentru că, într-adevăr : „atît

[1] În articolul *Corelația de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă*, apărut în SCL, I (1950), p. 172 şi urm. Citatele sînt din p. 174—175.

[2] Vezi articolul *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă*, (apărut în SCL (III) 1952, p. 127 şi urm. (Am citat din p. 153).

rotunjirea cît şi muierea consoanelor finale se datoresc existenţei, într-un trecut îndepărtat, a vocalelor *u* şi *i* după aceste consoane"[1]. Nu pot fi însă de acord că acest „trecut îndepărtat" trebuie căutat tocmai în pragul secolului al X-lea. Dacă *-u* a dispărut în secolul al X-lea, cum se explică atunci că „un rest al lui *u* final", manifestat în „rotunjirea" actualelor consoane finale în unele graiuri dacoromîne şi aromîne, reprezintă, totuşi, o continuitate a lui *u* latinesc? De unde posibilitatea unei atari continuităţi a lui *u* latinesc (continuitate de care nu ne îndoim cîtuşi de puţin) în caz că s-ar adeveri ipoteza dispariţiei cu zece secole în urmă a factorului capabil să genereze un „timbru vocalic" de felul lui *u*? Şi tot astfel, dacă *-i* a dispărut în acelaşi secol, care alt factor putea să mai atribuie „pînă astăzi" consoanei precedente „un timbru palatal" ?

Cred că un răspuns satisfăcător nu se poate da unor astfel de întrebări fără a renunţa la teoria „amuţirii" şi „dispariţiei" lui *-u* şi *-i* într-o epocă atît de îndepărtată. Voi încerca să expun argumentele pe care se bazează această afirmaţie într-un alt articol, în care mă voi ocupa de problema controversată a lui *u* final.

Anticipez, aici, prin a arăta că *-u* final n-a dispărut, ci s-a menţinut continuînd — aşa cum susţine şi acad. Emil Petrovici — pe *u* latinesc, în textele romîneşti vechi, din secolele XVI—XVIII, iar regional şi mai tîrziu chiar.

Cît priveşte pe *i* final, rămînem la convingerea la care am ajuns în urma interpretării diferitelor grafii ale acestui sunet în lumina criteriilor constatate ale suprascrierii literelor chirilice, anume aceea că: în nici unul din textele romîneşti vechi, *i* final n-a dispărut, ci şi-a continuat neîntrerupt existenţa pînă în zilele noastre.

Fie că este redat grafic prin -и, -ѣ, fie că nu apare notat sub nici o formă grafică în cazul suprascrierii consoanei precedente, acelaşi *i* final trebuie interpretat ca existînd în realitate acolo unde rolul său morfologic îi reclamă prezenţa. Transcrieri de felul acestora: (doaă) *ţăr* (Hist. l. r. II, p. 325), *cumu-ş*, alături de *cumu-şi* (ibidem, p. 568) sau (doi) *sărafim* (PO, pr cf. p. 9) nu sînt bazate pe interpretarea justă a grafiei şi nu oglindesc realitatea lingvistică. Exemple ca *ţăr*, *sărafim*, (*bani*) *bun*, *ban* (*gata*) etc. nu trebuie să se strecoare sub nici un motiv în transcrierea textelor; ele trebuie să fie însoţite de *-i*, care face parte integrantă din structura fonetică a cuvintelor respective.

---

[1] În SCL, III (1952), p. 153.

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ, vol. II
Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960

Problemele de lingvistică generală ocupă, în ultimul timp, un loc important în preocupările lingviştilor noştri. Impulsul iniţial l-a dat acad. Al. Graur care continuă să fie animatorul şi îndrumătorul unei şcoli româneşti de lingvistică generală marxistă atît prin lucrările sale, cît şi prin organizarea unui colectiv format din cercetători care lucrează la Institutul de lingvistică şi la Facultatea de filologie din Bucureşti. Colectivul condus de d-sa a publicat începînd din 1959 trei culegeri de articole.

Volumul al II-lea, pe care îl prezentăm în aceste rînduri, cuprinde 9 studii, care atît prin tematica abordată cît şi prin conţinutul lor, vădesc un salt calitativ evident faţă de volumul de început. Dacă în primul volum se remarcă tratarea în linii mari a unor probleme generale, adesea limitată la discuţii de principii, la sugestii şi precizări metodologice, în al doilea se poate observa uşor trecerea la studiul mai adînc al unor probleme deosebit de actuale ale lingvisticii, în care principiile general-filozofice nu mai ocupă locul principal pe care l-au cedat analizei faptelor de limbă, fără ca prin aceasta fundamentarea filozofică marxistă să sufere.

Sînt discutate probleme care ocupă un loc important în confruntările care au loc în lingvistica mondială contemporană între diversele şcoli şi curente : conţinut şi formă în limbă, sistemul vocabularului, lupta dintre nou şi vechi în limbă, rolul scriitorilor în evoluţia limbii, omonimia, structuralismul.

Cum e şi firesc într-o astfel de culegere, articolele sînt inegale ca valoare. Între ele se distinge însă net studiul *Conţinut şi formă în limbă* de I. Coteanu şi Em. Vasiliu, atît prin construcţia logică riguroasă cît şi prin importanţa contribuţiei aduse la rezolvarea problemei atacate.

Articolul se mai remarcă şi prin poziţia ştiinţifică faţă de cercetările anterioare. Autorii pornesc în cercetarea lor de la datele şi teoriile obţinute de F. de Saussure şi L. Hjelmslev, care, după cum se ştie, plătesc un însemnat tribut idealismului. I. Coteanu şi Em. Vasiliu înlătură interpretările idealiste şi păstrează elementele ştiinţifice ale contribuţiei celor doi cercetători. „Tezele saussuriene se bazează pe distincţii *obiective* care, credem, trebuie avute în vedere în analiza limbii. Nu *distincţiilor* făcute de Saussure trebuie să li se aducă obiecţii, ci *interpretării lor filozofice*" scriu autorii (p. 14). Şi mai departe : „Deşi au făcut descoperirea importantă a structurii limbii, F. de Saussure şi L. Hjelmslev au interpretat această structură de pe poziţii idealiste" (p. 18).

Cu toate că pentru cercetătorii marxişti această poziţie principială nu are nimic nou, ea păstrează importanţa unui bun exemplu pentru acei cercetători, care, deşi cunosc teza leninistă a revalorificării moştenirii, se mulţumesc să repudieze a priori orice operă sau personalitate care a plătit tribut idealismului.

Analizînd critic concepţia lui Saussure despre limbă ca sistem, I. Coteanu şi Em. Vasiliu reţin, împreună cu alte elemente mai de amănunt, remarca de mare importanţă principială făcută de lingvistul elveţian, după care *„raportul dintre expresia sonoră şi planul semantic nu este acelaşi lucru cu planurile însele şi trebuie deci considerat în analiză ca altceva"*.

„Într-adevăr, conceptele şi complexele sonore, considerate în ele însele nu reprezintă fapte de limbă. O succesiune de sunete sau o succesiune de concepte devine fapt de limbă numai în momentul în care intră în raport de solidaritate, de interdependenţă. Conceptul „casă" reprezintă un fapt de limbă numai pentru că este exprimat prin secvenţa /k-a-s-ă-/ iar secvenţa / k-a-s-ă/ reprezintă un fapt de limbă pentru că exprimă conceptul *casă*. Acest *raport de interdependenţă* între semnificaţii şi exprimarea lor sonoră constituie *o formă specifică* de organizare a materiei sonore şi a gîndirii" (p. 14).

„Relaţia dintre cele două planuri fiind o modalitate de organizare, de structurare a conţinutului este însăşi forma lingvistică; conţinutul ei se află în cele două planuri (sonor şi semantic)".

Această rezolvare a problemei satisface principalele teze materialist-dialectice despre formă şi conţinut şi poate fi considerată ca perfect justă cel puţin pentru stadiul actual al cercetărilor în această direcţie.

Tocmai de aceea consider regretabil faptul că cei doi cercetători s-au oprit la enunţarea soluţiei şi la verificarea ei în ansamblu cu numai două - trei exemple. După lectura studiului se simte lipsa interpretării mai cuprinzătoare a raportului conţinut-formă în limbă, cu atît mai mult cu cît autorii afirmă în introducere: „Necesitatea delimitării planului în care cercetăm raportul dintre conţinut şi formă în limbă apare evidentă de îndată ce ne gîndim la sectoarele limbii, căci în fonologie el are un aspect, în morfologie altul etc." (p. 9).

După această afirmaţie promiţătoare, autorii rămîn datori cititorului căci ei nu se mai referă niciodată la diversele compartimente ale limbii. Chiar soluţia dată de autori impunea de la sine problema dacă în diversele compartimente ale limbii raportul conţinut-formă e acelaşi sau dacă, în genere, e just sau nu să se pună problema compartimentelor în această discuţie.

Într-o etapă a argumentării, autorii aduc în discuţie izomorfismul anumitor structuri (de ex. unele structuri matematice) cu unele structuri lingvistice examinîndu-l din punctul de vedere al raportului conţinut-formă. Rămîne neclar dacă aici noţiunea de formă are accepţiunea de categorie dialectică şi dacă forma ca mod de organizare, de existenţă a unui fenomen este unul şi acelaşi lucru cu *structura* lui.

În aceeaşi ordine de idei, mi se pare a spune prea mult afirmînd că *izomorfismul* „a permis crearea unei discipline noi, teoria informaţiei şi a comunicaţiei (parte a cibernetici)" ... Se ştie că izomorfismul structurilor aflate la diferite nivele nu este în fond decît o similitudine structurală în planul fenomenal, care, în planul formal, în construcţia conceptuală a ştiinţei, ne dă dreptul şi posibilitatea construirii *modelelor* teoretice, de obicei matematice, de care ne slujim ca instrumente în cercetarea analogică. Or, aceste modele matematice nu sînt decît părţi, elemente, ale teoriei informaţiei.

În fine, mai semnalăm o inexactitate. Fizicienii pe care îi combate Lenin în *Materialism şi empiriocriticism* nu afirmau dispariţia materiei din cauza formulelor matematice, cum afirmă I. Coteanu şi Em. Vasiliu, ci din cauză că se schimbase tabloul mecanicist al lumii materiale — în special al structurii materiei [1].

Un interes cel puţin egal, prezintă şi tema abordată în articolele *În legătură cu sistemul vocabularului* de I. Coteanu şi *Note asupra sistemului limbii* (*Elemente de sistem în lexic*) de I. Rizescu. Deşi abordează aceeaşi

[1] Vezi V. I. Lenin, *Materialism şi empiriocriticism*, Editura P.M.R., 1948, p. 290 şi urm.

temă — sistemul vocabularului, aceste articole sînt foarte diferit concepute, fiecare avînd o însemnătate aparte. Dacă I. Coteanu porneşte în căutarea sistemului vocabularului folosind atît cercetările anterioare cît şi materialul propriu, I. Rizescu consideră postulat caracterul sistematic al vocabularului, dar neidentificat încă şi, de aceea, caută să-l identifice prin urmele pe care sistemul le lasă, prin *presiunea sistemului* descoperită în anumite fapte lexicale. Nici unul dintre autorii citaţi însă, nu arată ce se cere lexicului pentru a fi sistematic, ce se înţelege prin *sistem*, şi din această omisiune decurg principalele inconveniente ale ambelor cercetări.

Studiul lui I. Coteanu conţine o foarte bună analiză critică a opiniilor exprimate în lingvistica mondială în legătură cu această problemă. Sînt foarte utile pentru continuarea cercetării unele premise teoretice şi unele fapte lingvistice. Astfel, cred că autorul are dreptate afirmînd că fapte ca relaţiile organizatoare semantice din familiile de cuvinte, relaţiile stilistice, unităţile frazeologice etc. trebuie luate în considerare la studiul sistemului vocabularului. De asemenea prezintă importanţă principială teza că unitatea fundamentală a vocabularului este cuvîntul : ... „Chiar dacă din punct de vedere fonetic limitele cuvîntului nu sînt sigure, chiar dacă individualitatea acestuia reiese clar numai prin context, el are totuşi prioritate faţă de toate celelalte unităţi ale limbii, care nu se definesc decît în raport cu el. Constatăm de altminteri că această unitate de bază se impune cu o forţă naturală, ori de cîte ori facem un studiu lingvistic" (p. 34).

Din articolul lui I. Rizescu trebuie reţinută în primul rînd sugestia de metodă : identificarea sistemului prin presiunea pe care o exercită asupra anumitor fapte particulare care ne stau sub observaţia directă. Sînt de asemenea interesante relaţiile observate istoric, dintre cuvintele *certa* şi *pedepsi* în stilul juridic. Se mai pot reţine apoi unele obiecţii principiale pe care I. Rizescu le face modului cum au înţeles unii lingvişti să interpreteze relaţiile din vocabular.

I se poate reproşa autorului o prea întinsă expunere a ideilor generale cunoscute şi criticarea unor idei care n-ar fi meritat-o. Iată un exemplu: afirmînd că deosebirile dintre lingvişti în modul de a înţelege *sistemul* „duc în ultimă analiză la diferite poziţii în ceea ce priveşte concepţia despre lume" (p. 50) — ceeace nu mi se pare adevărat căci nici filozofii sovietici, buni marxişti, nu înţeleg în acelaşi fel noţiunea de sistem — I. Rizescu scrie : „În genere, structuraliştii opun categoria de *sistem* mişcării, evoluţiei, pe drumul trasat de Saussure, care susţine : « În fiecare moment limba implică un *sistem* stabil şi evoluţie ; în fiecare moment ea este o instituţie actuală şi un produs al trecutului»". (*Cours de linguistique générale*, II, Paris, 1922, p. 24). Nu văd cum s-ar putea, mai bine ca aici, exemplifica o idee prin contrariul ei. Acest text al lui Saussure poate fi semnat cu inima împăcată de orice dialectician marxist. Dacă lingvistul elveţian ar fi păstrat ca o deviză în cercetările sale această formulare şi ar fi aplicat-o pînă la ultimele consecinţe, n-am fi avut ce-i reproşa.

Ambele studii suferă, în partea lor de contribuţie originală, pe lîngă lipsa unei clare definiţii a noţiunii de sistem, şi din cauză că nu folosesc unele date interesante ale cercetărilor gnoseologice moderne. Observaţia aceasta se referă în primul rînd la studiul lui I. Coteanu care, construind din premisele teoretice şi faptele de limbă selectate un raţionament strîns, se apropie în unele puncte foarte mult de rezultatele cercetărilor moderne din domeniul teoriei sistemelor. Iată exemplele :

1) După examinarea anumitor fapte din vocabular, autorul scrie : „Nu mai e nevoie de alte exemple pentru a înţelege că dependenţa dintre cuvinte nu este bine cuprinsă în formula « orice modificare lexicală întîmplată cu un cuvînt provoacă în mod indiscutabil modificări lexicale ale altor cuvinte»" (p. 44).

Se afirmă deci aici necesitatea unei definiri mai exacte a noţiunii de *legătură* de *conexiune*, care să satisfacă şi tipul particular de conexiuni din domeniul vocabularului. Odată ajuns la această idee, autorul putea folosi rezultatele unor savanţi sovietici care,

plecînd de la particularităţile specifice ale conexiunilor dintre obiecte, încearcă să dea o definiţie generală noţiunii de *sistem* şi să obţină o clasificare a sistemelor după tipul logic al conexiunilor dintre obiectele care fac parte din sistem. (Cf., pentru bibliografie, de exemplu, V. A. Lektorski, V. I. Sadovski, *Despre principiile studiului sistemelor*, Probleme de filozofie, 8/1960, p. 79 şi urm., şi Логические исследования, Москва, 1959, p 113 — 138.

2) În încheierea studiului său, I. Coteanu scrie : „Dacă factorii coordonatori ai sistemului lexical sînt neomogeni, sistemul însuşi nu poate fi altfel. Lipsa lui de omogenitate se datoreşte treptei inferioare de abstractizare a elementelor sale componente. Într-adevăr, comparat cu oricare dintre sistemele limbii, el ni se înfăţişează ca cel mai concret, căci, pe cînd sistemul fonologic, cel morfologic şi eventual cel sintactic nu sînt direct legate de viaţa concretă, de producţie şi nu denumesc direct realităţile acestei vieţi, vocabularul se raportează direct la ele. Vocabularul este deci un sistem primar şi elementar, insuficient de bine organizat, în timp ce toate celelalte sisteme sînt secundare şi omogene. Ele au însă toate la bază acest sistem rudimentar al vocabularului" (p. 47).

Reţinem de aici două elemente importante : *a*) sistemul vocabularului este neomogen — ca organizare — şi *b*) neomogenitatea acestui sistem se datoreşte dependenţei lui de realitate, din care-şi primeşte materialul, „energia". Cu aceste două idei autorul ajunge la un pas de ceea ce se numeşte în metodologia modernă *sistem deschis* — în cadrul căruia are loc permanent o admisie şi o degajare atît de energie cît şi de substanţă — în opoziţie cu *sistemul închis*, în cadrul căruia nu are loc o permanentă admisie şi degajare de substanţă.

În cadrul acestor definiţii, noţiunile energie şi substanţă au un caracter foarte general, conţinutul lor variind în funcţie de domeniul de fenomene la care se aplică studiul sistemului ; în cazul vocabularului, spre exemplu, s-ar putea da accepţiunile *„încărcătură" semantică* şi *substanţă fonetică*.

Teoria sistemelor deschise şi-a găsit o largă aplicabilitate în toate ştiinţele şi este relativ destul de bine elaborată, dispunînd şi de un aparat matematic de descriere, destul de simplu şi accesibil. „Ecuaţia generală a sistemelor deschise este aplicabilă, cu modificările şi interpretările corespunzătoare, în orice capitole ale ştiinţei care impun studiul sistemelor deschise. De exemplu, ea se foloseşte în teoria populaţiei" [1].

Utilizarea acestor elemente ale teoriei generale a sistemelor l-ar fi ajutat foarte mult pe autor să dea o bună rezolvare problemei caracterului sistematic al vocabularului. De asemenea, nu mi se pare lipsită de temei observaţia că, dacă I. Coteanu ar fi utilizat în acest studiu unele din ideile la care ajunsese în cercetările anterioare (*Pentru o semasiologie sistematică — formă şi conţinut*), ar fi putut da un răspuns mai amplu şi mai clar la problema abordată.

Pornind de la ideea că stabilirea unui criteriu de delimitare a omonimelor are, pe lîngă importanţa sa teoretică, o importanţă practică pentru lexicografie, Finuţa Asan îşi propune să găsească un astfel de criteriu, şi-l găseşte în structura noţională a cuvintelor. Examinînd un număr mare de „constelaţii" omonimice, autoarea constată că avem două cuvinte omonime şi nu un cuvînt polisemantic dacă noţiunile denumite de complexul sonor dat sînt noţiuni exclusive. Dimpotrivă, dacă noţiunile sînt interferente, avem a face cu un cuvînt polisemantic şi nu cu o serie omonimică.

Socotim că, într-adevăr, criteriul propus poate fi folosit şi poate fi *obiectiv*, cu condiţia precizării notelor care se iau în considerare în compararea noţiunilor. Autoarea a neglijat însă să dea asemenea precizări, ceea ce poate aduce prejudicii serioase în aplicarea în practică a criteriului stabilit. Se ştie că „Riguros vorbind, două noţiuni sînt întotdeauna comparabile, indiferent de domeniul realităţii la care s-ar raporta. Deoarece în realitate obiectele şi fenomenele nu există izolat, ci sînt legate în

[1] V.A. Lektorski, V. I. Sadovski, *art., cit.*, p. 84.

diferite feluri între ele, *este cu neputinţă să găsim două noţiuni în conţinutul cărora să nu putem gîndi nici un fel de note comune.*" [1] (subl. mea — *M.M.*).

Finuţa Asan neglijează, de asemenea, faptul că pot exista noţiuni identice prin sfera lor, dar foarte diferite prin conţinut. În felul în care se face analiza logică a celor cîteva cuvinte luate ca exemplu, singura limitare a notelor de luat în considerare este bunul simţ. Or, bunul simţ e un element cel puţin tot atît de subiectiv ca „ruperea lanţului semantic" (criteriu propus de Paula Diaconescu [2]), pe care F. Asan îl socoteşte nesatisfăcător (p. 116).

Tot de omonime, dar în alt plan — se ocupă şi S. Stati în articolul *Omonimia în sistemul morfologic*. De fapt, după cum recunoaşte şi autorul, aici este vorba despre *omofonie*, dar se menţine termenul de *omonimie* pentru a nu se complica terminologia.

Sînt discutate următoarele probleme mari: omonimie şi valori multiple, omonimie şi neutralizare, clasificarea omonimelor morfologice, omonimele au formă identică?, originea omonimelor morfologice, omonimie posibilă şi omonimie realizată, probabilitatea omonimică şi omonimele în perspectivă diacronică. În toate aceste chestiuni autorul aduce idei interesante şi în general bine susţinute cu fapte din mai multe limbi. Merită o atenţie deosebită stăruinţa lui S. Stati asupra ideii că omonimia are caracter sistematic [3].

Elena Slave îşi propune să aducă argumente noi în favoarea ideii că afectivul şi expresivul sînt două lucruri distincte. Autoarea porneşte argumentarea de la „cele trei funcţii" ale limbii: funcţia de comunicare, funcţia denominativă, funcţia expresivă şi arată că expresivitatea implică încercarea vorbitorului de a realiza trei tendinţe: 1. de a exprima mai profund conţinutul, 2. de a exprima atitudinea personală şi 3. de a se plasa în alt mediu social din punct de vedere lingvistic decît cel obişnuit. În felul acesta se ajunge la o descriere clară a noţiunii de expresivitate, ceea ce nu poate fi decît pozitiv, mai ales pentru stilistica lingvistică. Autoarea nu urmăreşte însă scopul propus, de a distinge net noţiunile de afectiv şi expresiv în limbă, şi, de aceea, în cele din urmă nu reiese destul de clar ce accepţiune se dă noţiunii de afectivitate.

Ar merita o discuţie aparte şi baza de plecare a acestui articol: cele trei funcţii ale limbii. Autoarea acceptă ca bună ideea că pe lîngă funcţia de comunicare, limba mai are funcţia *denominativă*, „funcţia de exprimare a gîndirii". „Acesteia i se spune de obicei în lingvistică funcţie denominativă, ţinîndu-se seama de rolul limbii de *a numi faptele de gîndire*" (subl. mea — *M.M.*).

Mi se pare evident că dacă acceptăm ideea că „limba este realitatea nemijlocită a gîndirii" (Marx), că gîndirea şi limba formează o unitate dialectică, nu putem vorbi de „funcţia limbii de a denumi faptele de gîndire". În treacăt fie spus, această formulare conţine în ea foarte mult din ideea lui F. de Saussure, după care gîndirea este ceva amorf care ia formă concretă prin limbă.

Situaţia raportului dintre gîndire şi limbă poate fi asemănată cu aceea dintre materie şi formele ei concrete de existenţă, obiectele şi fenomenele de tot felul din natură care sînt unica realitate nemijlocită a materiei. A spune deci că limba are „funcţia de a numi faptele de gîndire, este tot atît de greşit ca a spune că obiectele, fenomenele lumii materiale au *funcţia* de a întruchipa materia. O asemenea afirmaţie se putea face poate despre complexul sonor. Dar sunetele nu sînt limba. Un complex sonor devine fapt de limbă numai dacă este unit cu un fapt de gîndire, şi invers.

În fine, aşa-zisa a treia funcţie, funcţia expresivă sau funcţia de exprimare a afectivităţii, cum o denumeşte Elena Slave, nu poate fi socotită ca o funcţie aparte a limbii ci ca un aspect particular al funcţiei de comunicare. Autoarea însăşi recunoaşte că elementele

[1] *Logica*, sub redacţia lui D. P. Gorski şi P. V. Tavaneţ, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 37.

[2] *Omonimia şi polisemia*, în PLG, I, Bucureşti, 1959.

[3] Vezi şi articolul său *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, în SCL XI, p. 25 şi urm.

afective „se redau lingvistic prin procedee comune tuturor vorbitorilor unei limbi". Mi se pare deci mai corect să spunem că în cadrul funcţiei de comunicare a limbii distingem două aspecte : comunicarea faptelor de gîndire organizate logic şi comunicarea elementelor afective. În această concepţie, expresivitatea trebuie considerată ca un aspect tehnic al comunicării.

Paul Miclău reia, în articolul *Scriitorii şi evoluţia limbii*, ideile acad. Al. Graur şi-şi propune să aducă argumente noi în favoarea acestora. Autorul nu reuşeşte decît în mică măsură să realizeze acest scop, deoarece, pe de o parte, ideile acad. Al. Graur sînt pe deplin întemeiate şi argumentate [1], astfel încît P. Miclău este adesea nevoit să repete aceste argumente, iar, pe de altă parte, el exagerează negarea rolului scriitorilor şi al literaturii beletristice în evoluţia limbii literare. Se ştie că acad. Al. Graur a combătut, pe bună dreptate, atitudinea unor cercetători care exagerează rolul scriitorilor şi al literaturii beletristice în dezvoltarea limbii, arătînd că aportul acestora la îmbogăţirea limbii este foarte limitat, în orice caz mult mai mic decît al producătorilor, care, dezvoltînd producţia socială, contribuie indirect şi la îmbogăţirea lexicului limbii.

Pusă în aceste limite, problema prezintă importanţă. Ideile acad. Al. Graur au avut rolul de a da o orientare metodologică justă cercetărilor referitoare la limba literară şi au elucidat un aspect al raportului dintre limbă şi societate. La Paul Miclău, discuţia capătă un caracter de ceartă în jurul problemei dacă scriitorii au sau nu vreun rol în dezvoltarea limbii, în care el e partizanul ideii că rolul scriitorilor este nul [2].

Lucia Wald, în studiul său *Structuralismul*, face o expunere critică amănunţită a principalelor idei promovate de structuralism. În urma acestei analize, autoarea ajunge la concluzia că lingvistica structuralistă s-a dezvoltat din teoria lui F. de Saussure, dar nu se poate vorbi de un curent structuralist unitar. Se disting net între ele trei şcoli : şcoala de la Praga, şcoala de la Copenhaga şi descriptivismul american, care au foarte puţine elemente comune. Între aceste şcoli există numeroase diferenţe atît în ceea ce priveşte concepţia lor despre limbă cît şi în metodele de cercetare. Aceste diferenţe se explică prin diversitatea modului de interpretare a ideilor lui F. de Saussure şi prin influenţa curentelor filozofice burgheze din secolul nostru.

Deşi în ansamblul său studiul este bine orientat, autoarea luînd în consideraţie şi unele contribuţii pozitive ale structuralismului, i se poate reproşa totuşi o înclinare spre o poziţie negativistă faţă de structuralism. Astfel se afirmă că „lingvistica structuralistă nu a adus lucruri noi sub aspectul teoriei limbii" ... şi că „ceea ce au adus nou şcolile structuraliste sînt unele procedee de analiză a limbii şi acestea, în măsura în care au dat roade, pot fi preluate şi aplicate" (p. 170). Or, necesitatea definirii l i n g v i s t i c e a părţilor vorbirii şi proclamarea caracterului aplicativ al ştiinţei limbii sînt elemente de teoria limbii aduse tocmai de structuralism.

Tot o problemă generală atacă şi articolul acad. Al. Graur, *Aspecte ale luptei între nou şi vechi în limbă*. Latura teoretică a acestei chestiuni e tratată succint, întrucît autorul a discutat-o mai pe larg în *Studii de lingvistică generală*, unde era exemplificată mai ales cu fapte din domeniul vocabularului ; în acest articol se prezintă cîteva aspecte privitoare la formarea cuvintelor şi la morfologie. Pentru a vedea dacă o inovaţie, un fapt lingvistic merită numele de *nou*, trebuie să vedem în ce constă progresul în limbă. Cuvintele din fondul principal care au rolul de a da stabilitate vocabularului şi, prin aceasta, limbii în genere, sînt elemente conservatoare. *Noul* îl constituie cuvintele din masa vocabularului, care furnizează modele pentru noi formaţii lexicale şi morfologice sau sintactice.

---

[1] Vezi acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală (variantă nouă)*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, p. 311 — 342.

[2] Dovada e faptul că articolul său a provocat un răspuns adecvat : Al. Andriescu, *Rolul literaturii în dezvoltarea limbii literare*, în „Iaşul literar" XII (1961), nr. 1, p. 71—76.

Unificarea vocabularului pe scară europeană şi mondială trebuie considerată ca un progres. Dar cuvintele internaţionale trebuie să fie introduse sub aspectul lor morfologic modern şi nu, de exemplu, cu neregularităţile din latină, care dezorganizează regularitatea limbilor actuale.

Din domeniul morfologiei este prezentat ca un exemplu de progres evoluţia conjugării în latină şi română.

*

Prin actualitatea problemelor discutate ca şi prin soluţiile propuse, volumul al II-lea de *Probleme de lingvistică generală* contribuie la dezvoltarea interesului pentru lingvistica teoretică. Marcînd un progres evident faţă de primul volum, culegerea de faţă arată că se dezvoltă cu succes o şcoală românească de lingvistică generală.

Mircea Mitran

M. AVRAM, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1960, 273 p.

Disertaţiile prezentate în ultimii ani pentru obţinerea titlului de candidat în ştiinţe filologice au abordat subiecte din domenii foarte diferite. Varietatea preocupărilor e sugerată de titlurile celor cîteva lucrări (printre care se numără şi cea care constituie obiectul acestei discuţii) publicate de Editura Acad R.P.R.: Fl. Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, 1958, M. Rădulescu, *Originalul slav al Evangheliei cu învăţătură a diaconului Coresi*, 1959, T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, 1961. A. Avram, *Cercetări asupra minorităţii în limba română*, 1961.

Disertaţia Mioarei Avram, care dezvoltă o problemă de gramatică istorică, domeniul cel mai puţin cercetat în lingvistica românească, se încadrează foarte bine în sfera de preocupări a autoarei care s-a relevat printr-o serie de cercetări [1], mai ales de sintaxă, temeinice, pline de sugestii şi de soluţii. Vastitatea temei (care cuprinde o bună parte din sintaxa frazei) şi extinderea în timp a problemei dovedesc curajul şi puterea de muncă a autoarei care în lucrarea discutată, face o amplă şi amănunţită prezentare a mişcării de evoluţie în curs de patru secole a subordonatelor circumstanţiale conjuncţionale.

Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română cuprinde o introducere, 12 capitole consacrate fiecare unui tip de propoziţie — discutat sub aspect teoretic şi istoric — şi o anexă morfologică în care se face o descriere, pe baza materialului folosit de lucrare, a structurii locuţiunilor conjuncţionale în limba română. Principalele constatări şi liniile generale de dezvoltare a subordonatelor sînt prezentate într-un amplu capitol de concluzii (p. 236—244).

Pentru a face lucrarea accesibilă şi cercetătorilor care nu cunosc limba română se dă un rezumat în franceză şi rusă, iar pentru a o face mai maniabilă s-a adăugat un indice care înregistrează toate elementele de relaţie discutate.

O imagine a modului şi a mijloacelor de lucru ne dau introducerea şi bibliografia. Introducerea explică planul şi concepţia lucrării şi arată dificultăţile întîmpinate şi soluţiile adoptate. Cu această ocazie se face o comentare critică a lucrărilor consultate.

Materialul bogat luat în discuţie (deşi, cum se arată în Introducere (p. 15), cercetarea e „departe de a fi exhaustivă") e grupat, cum era de aşteptat pe tipuri de subordonate circumstanţiale, observaţiile şi consideraţiile privind raporturile dintre subordonată şi regentă şi structura subordonatei ca atare.

[1] Publicate în seria SG, SCL, LR.

În discuţia construcţiei subordonatelor circumstanţiale atenţia se concentrează asupra elementelor de relaţie şi, atunci cînd e cazul, asupra antecedentelor care corespund în propoziţia regentă subordonatei.

Distingînd în analiză nuanţe foarte amănunţite de sens şi de raport, autoarea clasifică în subspecii propoziţiile subordonate recunoscute de gramaticile curente (propoziţiile temporale se divid în trei grupe în funcţie de raportul pe care îl exprimă : anterioritate, posterioritate, simultaneitate ; în cadrul circumstanţialei modale se disting propoziţiile modale propriu-zise, propoziţiile comparative, grupate la rîndul lor în propoziţii comparative de egalitate şi de inegalitate, deosebindu-se în cadrul fiecăreia cîte două specii după cum comparaţia exprimată e simplă sau complexă şi propoziţii de măsură progresivă ; subordonatele concesive sînt grupate în concesive reale şi concesive condiţionale) şi adaugă cîteva noi tipuri de subordonate : circumstanţialele de relaţie şi instrumentale, a căror existenţă a fost susţinută de autoare într-un articol anterior şi cărora le corespund în planul propoziţiei complementul de relaţie şi complementul instrumental, înregistrate de *Gramatica* Academiei R.P.R., şi subordonatele cumulative şi opoziţionale.

Propoziţia cumulativă, definită ca „subordonată care exprimă un raport de adăugare, alăturare, acumulare" (p. 202) este considerată, datorită „aspectului formal" adică a elementelor de relaţie care o introduc, subordonată, deşi, din punctul de vedere al conţinutului, autoarea îi concedă o mare apropiere cu coordonatele copulative. Pentru că nu se încadrează semantic în nici unul din tipurile cunoscute de propoziţii secundare ele sînt considerate ca un tip diferit de subordonate în care se manifestă „o oarecare contradicţie între formă şi conţinut" (p. 202).

Pe aceleaşi considerente şi în acelaşi mod e fundamentată existenţa propoziţiei opoziţionale definite ca fiind „propoziţia subordonată circumstanţială al cărei conţinut se opune, mai mult sau mai puţin conţinutului regentei "(p. 210). Propoziţiile subordonate care se încadrează în acest tip sînt la rîndul lor grupate în patru categorii.

Delimitarea acestei specii de circumstanţiale faţă de coordonatele adversative cu care se aseamănă din punctul de vedere al conţinutului se face pe baza constatării că în construirea lor se folosesc conjuncţii considerate de autoare specific subordonatoare. Cum însă această trăsătură de expresie nu e suficientă pentru a distinge subordonata opoziţională de alte tipuri de subordonate (condiţionale, temporale, modale) introduse prin aceleaşi elemente de relaţie, distincţia se face pe baza deosebirilor de conţinut (p. 211). Astfel, deosebirea dintre subordonata concesivă şi cea opoziţională, care exprimă amîndouă opoziţia, e o deosebire de grad : opoziţia e mai puternică în cazul primei categorii, mai slabă în cea de-a doua (p. 211—212).

Cum se vede din această extrem de sumară prezentare, autoarea procedează în analiza textului şi în distingerea speciilor şi subspeciilor de subordonate circumstanţiale luînd în consideraţie, cum face gramatica tradiţională, conţinutul şi forma.

Spre deosebire de gramatica tradiţională însă, autoarea subliniază în cîteva rînduri primatul, în gramatică, al formei asupra conţinutului.

În considerarea conţinutului constatăm la autoare o tendinţă de diferenţiere nuanţată : avînd în vedere variaţiile de semnificaţie deosebeşte subspecii în cadrul propoziţiilor temporale, concesive, se raliază *Gramaticii* Academiei R.P.R. în desprinderea circumstanţialului instrumental din cel de cauză, optează pentru o propoziţie opoziţională de sine stătătoare etc.

În foarte multe cazuri autoarea constată că diferenţelor de conţinut le corespund deosebiri de construcţie : se introduc, de ex., prin elemente de relaţie distincte, sau le corespund antecedente diferite.

În ce priveşte criteriul formei, frecvent invocat, subliniindu-i-se — pe bună dreptate — în cîteva rînduri, explicit, prioritatea (cf. de ex. : „gramatica, inclusiv sintaxa, trebuie să aibă în vedere, în primul rînd, forma categoriei

de calificat „p. 16, „considerentele de ordin formal care primează în gramatică"... p. 202), el rămîne oarecum vag, neclar.

Termenul *formă* e folosit fără o prealabilă precizare a conceptului, lucru care ar fi fost util, pe de o parte, pentru că în perioada actuală termenul e folosit, uneori abuziv, şi, în orice caz, cu accepţiuni foarte diferite, iar, pe de altă parte, pentru că, în gramatica românească criteriul formal a fost în genere neglijat şi luat în consideraţie doar în mod implicit, aşa încît concepţia gramaticală exprimată de autoare nu e împărtăşită decît de un număr relativ mic dintre cei care s-au ocupat cu studiul gramaticii şi nu e, nici pe departe, unanim recunoscută.

Din discuţia de la diversele capitole reiese că invocînd forma, autoarea are în vedere de cele mai multe ori elementele de relaţie, conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale. Indicii formale par a fi considerate şi alte elemente de construcţie — folosirea, de ex., a unui anumit mod („indiciul subordonării îl constituie construirea obligatorie cu modul conjunctiv cu valoare dependentă" p. 16). Accentul se pune însă, cum spuneam pe conjuncţii. În unele cazuri, prezenţa unei anumite conjuncţii în structura unei subordonate este considerată dovadă peremptorie pentru încadrarea ei într-o anumită categorie: caracterul de subordonate al propoziţiilor opoziţionale e afirmat pe baza constatării construirii lor cu locuţiuni conjuncţionale ca *în loc să, fără să* etc.

Acest mod de argumentare ar fi necesitat o discuţie a clasificării conjuncţiilor în coordonatoare şi subordonatoare [1], pentru ca în concepţia acelora care consideră propoziţiile în discuţie coordonate, conjuncţiile care le introduc sînt coordonatoare [2].

Precizarea punctului de vedere ar fi fost cu atît mai utilă cu cît autoarea admite, de acord cu tradiţia gramaticală, că aceeaşi conjuncţie poate avea în contexte diferite valori diferite, şi, ca atare, poate introduce diferite feluri de propoziţie [3], care se deosebesc între ele numai prin conţinut.

Din acest mod de rezolvare ar părea că autoarea admite primatul criteriului formei numai în situaţiile în care apare o contradicţie între formă şi conţinut, în celelalte situaţii, interpretarea bazîndu-se în primul rînd pe conţinut.

În aceeaşi ordine de idei, s-ar fi cuvenit, de asemenea, să se explice mai clar de ce au fost incluse în discuţie şi propoziţiile introduse prin adverbe relative. Faptul că adverbele relative „au rol de conjuncţii" (p. 21) nu constituie un argument suficient deoarece şi pronumele relative, neluate în consideraţie, au, în egală măsură, „rol de conjuncţie".

Asemenea deziderate de ordin teoretic nu sînt justificate în discutarea unei lucrări de gramatică istorică, decît în cazurile în care, ca în lucrarea de care ne ocupăm, abundă discuţiile teoretice, în care se exprimă noi puncte de vedere şi interpretare.

Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă dovedeşte nu numai o bună cunoaştere a faptelor de limbă veche şi contemporană, o conştiincioasă şi atentă cercetare a textelor şi a bibliografiei lingvistice, ci şi o concepţie personală despre gramatică, mult curaj şi un spirit critic şi autocritic ascuţit şi foarte lucid (vezi, de ex., la p. 20, claritatea cu care sînt întrevăzute reproşurile posibile) şi un foarte sigur simţ lingvistic.

Partea centrală a lucrării, urmărirea evoluţiei fiecărui tip de subordonată, bogată, ilustrată cu numeroase exemple şi amplu comentată, vine să umple un mare gol în studiile de istorie a limbii române.

Această cercetare a unui important şi dificil capitol de sintaxă istorică va constitui,

[1] Deşi nu se pune problema în mare, discuţia se face în legătură cu o conjuncţie sau alta, luate separat (cf. de ex., p. 17 *în loc să*).

[2] Nu se afirmă că o propoziţie coordonată e introdusă prin conjuncţii subordonatoare.

[3] Autorarea acceptă, e drept, această polivalenţă numai în cadrul aceleiaşi categorii: o conjuncţie poate introduce diferite tipuri de subordonate, dar numai subordonate.

fără îndoială, un punct de plecare prețios pentru multe studii de gramatică ulterioare.

Lucrarea prezintă interes însă nu numai pentru cei ce se ocupă de gramatică, ci și pentru lexicografi. Faptul că înregistrează numeroase elemente de relație neconsemnate de dicționarele de pînă acum, iar în foarte multe cazuri oferă pentru diferitele conjuncții și locuțiuni conjuncționale atestări anterioare celor din dicționarele noastre, ca și faptul că în lucrare se face o foarte atentă verificare și confruntare cu textele a citatelor din DA constatîndu-se în unele cazuri eroare de interpretare, de analiză și chiar de lecțiune și înțelegere a textelor vechi impun luarea în considerație a cercetării în munca lexicografică, așa de intensă în acești ani.

Valeria Guțu-Romalo

I. COTEANU, *Romîna literară și problemele ei principale*, București, Editura științifică, 1961, 94 p. (+1).

Cartea de curînd apărută sub semnătura lui I. Coteanu vine să îmbogățească în mod substanțial preocupările anterioare ale autorului legate de limba literară. Două trăsături principale mi se pare că se disting net din recenta contribuție: pe de o parte, intenția autorului de a îmbrățișa în întregime tema căreia i s-a consacrat; pe de alta, interesul de a trage unele concluzii valabile nu numai pentru limba romînă literară, ci pentru limba literară în general.

După cum se știe, problemele ridicate de limba romînă literară (și de limba literară în general) au stîrnit la noi, în anii din urmă, numeroase și aprinse discuții. Aceste discuții nu au încetat nici astăzi, deoarece lingviștii (și filologii) n-au putut ajunge încă la un acord unanim asupra celor mai multe aspecte ale problemei. Trecînd în revistă diversele păreri contrare existente, autorul s-a ferit să transforme lucrarea într-o operă cu caracter polemic. Marele merit al lucrării nu constă însă atît în expunerea istoricului problemei, cît în dezvoltarea punctului de vedere personal. De altfel, trebuie să subliniem aici că, în cele mai multe dintre problemele pe care le ridică în prezent limba romînă literară (— și limba literară în general —), autorul are păreri originale. Cercetătorul „acomodat" cu diversele idei curente despre limba romînă literară ar putea să fie puțin surprins la lectura acestei cărți, în care îl întîmpină atîtea elemente noi. Dar poposind mai îndelung în fața operei, urmărind cu atenție argumentația, meditînd asupra ideilor noi, nu se poate să nu recunoști temeinicia contribuției lui I. Coteanu. Fără a fi (sau, mai bine zis, fără a deveni) întotdeauna partizanul ideilor sale, consider totuși că ele constituie, în clipa de față, una dintre cele mai închegate și mai complete concepții teoretice asupra limbii literare.

Pornind de la această apreciere conclusivă îmi voi permite, desigur, și unele observații critice.

★

Autorul își începe cartea cu o expunere introductivă de principiu în care dezbate două importante probleme:

a) problema vechimii limbii romîne literare;

b) problema condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească o limbă pentru a se putea numi literară.

După cum se știe, există două poziții principale tradiționale asupra vechimii limbii romîne literare. Cea mai răspîndită astăzi este aceea care susține că bazele acestei limbi apar în secolul al XVI-lea, în tipăriturile lui Coresi; după cea de-a doua părere tradițională, romîna literară ar fi apărut abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste două teze, aparent foarte deosebite, sînt legate între ele prin mai multe trăsături comune

fundamentale: mai întîi, ele pornesc de la ideea că, pentru a avea o limbă literară, trebuie să existe texte scrise; ele cer limbii literare să fie unitară; în sfîrşit, ele cer limbii literare un caracter îngrijit. Între cele trei însuşiri ale limbii literare,, cea fundamentală este, pentru adepţii teoriilor tradiţionale, u n i t a t e a.

I. Coteanu respinge net tezele tradiţionale expuse mai sus. El consideră că limba literară poate să preceadă textele scrise; romîna literară, afirmă el, ar fi existat mai întîi în creaţiile folclorice, ca limbă literară orală. Autorul pleacă de la ideea că prima condiţie pe care trebuie s-o îndeplinească o limbă spre a fi literară nu este caracterul ei unitar, ci caracterul ei î n g r i j i t, condiţie fundamentală măcar la începuturile existenţei limbii literare. „Opoziţia dintre aspectul îngrijit şi limba conversaţiei este, după teoria de mai sus, factorul hotărîtor, elementul care ne spune cu siguranţă dacă avem sau nu limbă literară" (p. 9). Cît despre caracterul unitar al limbii literare, el nu trebuie exclus dintre criteriile care condiţionează această limbă, dar trebuie subsumat celui dintîi, şi circumscris; prin limbă unitară, I. Coteanu înţelege limba „fără regionalisme".

Deşi autorul revine pe larg asupra acestor probleme şi în capitolul următor al lucrării, mi se pare că argumentaţia sa din partea introductivă este, ea singură, suficient de convingătoare. Trebuie să presupunem că, înaintea existenţei textelor scrise, limba orală a creaţiilor folclorice era mai îngrijită decît limba conversaţiei obişnuite şi că, prin urmare, ea îndeplinea una dintre condiţiile fundamentale ale existenţei limbii literare. Cred că autorul a trecut prea repede peste cea de-a doua condiţie, aceea a unităţii, care putea fi demonstrată cu destulă uşurinţă, chiar în cazul limbii nescrise a folclorului. Se ştie că operele folclorice nescrise au o mare circulaţie în interiorul comunităţii de limbă; dacă astăzi această caracteristică poate fi oricînd verificată, n-avem de ce să credem că, în trecutul mai îndepărtat, ea se prezenta cu totul altfel, cu atît mai mult cu cît în trecut populaţia, prin ocupaţia sa de bază, păstoritul, circula intens, ducînd dintr-o regiune în alta creaţia folclorică. Prin circulaţia sa în spaţiu trebuia să se producă, în limba nescrisă a creaţiilor populare, măcar un minimum de unificare. Prin urmare, trebuie să presupunem că limba acestor creaţii va fi cumulat, chiar dacă într-o măsură minimă, *ambele condiţii* pentru a putea fi considerată limbă literară.

Capitolul al doilea al lucrării se intitulează *Calitatea de categorie istorică a limbii literare.* Considerînd că neînţelegerile în legătură cu limba literară provin uneori şi din confundarea limbii literare cu limba comună, autorul începe discuţia din acest capitol prin delimitarea celor două noţiuni. Accepţia noţiunii de „limbă comună" depinde de contextul de idei în care este întrebuinţată. Dacă ne referim la structura socială existentă la un moment dat, limba comună este „singurul mijloc de comunicare lingvistică permanentă dintre membrii tuturor claselor sociale"; în raport cu graiurile şi dialectele, limba comună reprezintă „totalitatea elementelor identice din dialectele şi graiurile aceleiaşi limbi" (p. 11). În această din urmă accepţiune (singura valabilă, mi se pare, din punct de vedere strict lingvistic), limba comună este o noţiune abstractă, ideală, în sensul că nu o întîlnim în nici o limbă, ca totalitate de elemente identice, cel puţin în stadiul de dezvoltare actual. În acelaşi timp, ea constituie însă esenţa unei limbi. Ca esenţă, limba comună se concretizează pe două căi: pe de o parte în dialecte şi graiuri, pe de alta în ceea ce numim limbă literară, adică aspectul concretizat îngrijit al limbii comune. Se întîmplă adesea ca un grai sau dialect, ajutat de împrejurări favorabile (de obicei de factori nelingvistici), să se impună în faţa celorlalte graiuri şi dialecte, devenind limbă literară.

Limba literară este, după cum se ştie, o categorie istorică; avînd prin urmare în vedere că regulile ei nu se stabilesc toate dintr-o dată, autorul se întreabă: care este minimul necesar de reguli pentru a avea limbă literară? Din păcate, nu se dă un răspuns direct la

această întrebare, autorul continuînd discuţia pe alt plan.

În acelaşi capitol al lucrării, I. Coteanu dezbate şi unele aspecte ale modernizării limbii române literare. El trece în revistă diversele păreri asupra datei de la care se poate vorbi de o limbă română literară modernă, exprimîndu-şi rezerve de principiu faţă de părerile curente. Fără a intra în amănunte — lucrul acesta îl va face într-un capitol din lucrare consacrat special problemei amintite — autorul remarcă, pe bună dreptate, că îmbogăţirea generală a lexicului unei limbi nu este, singură, suficientă pentru a determina modernizarea acelei limbi; trebuie luate în consideraţie şi faptele legate de această îmbogăţire: mai întîi, eliminarea regionalismelor şi arhaismelor, apoi aspectul frazei. „Cum însă aceste două aspecte se concretizează în structura de ansamblu a stilurilor moderne, apariţia acestora din urmă coincide cu momentul căutat" (p. 26). Asupra stilurilor moderne autorul va insista în altă parte a lucrării sale.

Al treilea capitol al cărţii se numeşte: *A avut limba română dialecte literare?* După cum se ştie, şcoala filologică ieşeană a emis teoria, formulată mai întîi de G. Ibrăileanu, că dezvoltarea separată a provinciilor româneşti, pînă la Unire, a dus la dezvoltarea separată a limbii din diversele provincii româneşti, prin urmare la existenţa unor dialecte româneşti literare. Ibrăileanu se întemeia pe următoarele concluzii:

a) Limba românească scrisă a avut o înfăţişare foarte unitară în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea; aşadar, la baza limbii române literare stă limba comună a secolului al XVI-lea, iar nu dialectul muntenesc.

b) În veacul al XVIII-lea, limba română literară (scrisă) se împestriţează cu numeroase forme regionale, astfel că dialectul muntean şi moldovean se diferenţiază între ele.

c) Pătrunderea regionalismelor în limba literară scrisă se explică prin apropierea acesteia de limba populară vorbită în diversele provincii istorice ale ţării.

Din aceste concluzii rezultă părerea că limba română literară scrisă fusese unitară într-o fază mai veche a evoluţiei sale, dar că se „regionalizează" începînd din veacul al XVIII-lea, dînd naştere dialectelor literare. Cu unele completări, aprofundări sau corecţiuni, ideea existenţei dialectelor literare româneşti apare şi astăzi la lingviştii proveniţi din şcoala ieşeană. Trecînd în revistă aceste păreri, I. Coteanu constată că ele conţin puncte acceptabile şi puncte inacceptabile. Autorul admite, de exemplu, existenţa unui început de diversificare în limba vorbită în provinciile româneşti din secolul al XVIII-lea. Faptul că limba scrisă din acest secol nu mai reproduce pe cea vorbită nu se explică însă, cum credea Ibrăileanu, prin influenţa unei clase sociale, ci prin formarea unei tradiţii a scrisului. I. Coteanu respinge, cu argumente categorice, ideea că limba română ar fi avut în trecut dialecte literare. „Însuşi faptul că intelectualii români din secolul al XVIII-lea evită în scris particularităţile regionale... arată că e exagerat să numim dialecte literare deosebirile dintre modul cum se scria în Moldova şi modul cum se scria în Muntenia, căci ele nu sînt mult mai importante decît cele care apar chiar astăzi în operele beletristice" (p. 37). De altfel, tendinţele de diferenţiere lingvistică, accentuate abia în secolul al XVIII-lea, au fost oprite de eforturile contrare, puternice încă în primele decenii ale veacului al XIX-lea, de a realiza o limbă românească literară unitară.

Capitolul al IV-lea al lucrării lui I. Coteanu este consacrat problemei *bazei limbii române literare*. Dintre numeroasele teorii asupra acestei probleme, autorul o îmbrăţişează pe aceea după care la baza românei literare stă dialectul din Muntenia. „A stabili care este baza unei limbi literare — afirmă I. Coteanu — nu înseamnă decît a demonstra că elementele specifice acelei limbi îşi au originea într-un dialect sau în mai multe" (p. 40). Autorul compară sistemele fonologice ale graiurilor (autorul spune: dialectelor) limbii române; din această comparaţie rezultă clar că sistemul fonologic al limbii literare se apropie cel mai mult de sistemul fonologic muntenesc. Analizînd în acelaşi fel cîteva dintre faptele cele mai importante din domeniul morfologiei

şi sintaxei, autorul demonstrează că limba literară a respins, şi în acest domeniu, mai multe particularităţi nemunteneşti. În sfîrşit, comparînd un bogat material lexical aparţinînd diverselor dialecte, I. Coteanu ajunge la concluzia că „individualitatea lexicală a diverselor dialecte romîneşti, exceptînd dialectul muntean, nu este decît foarte slab reprezentată în lexicul limbii literare, ceea ce constituie încă o dovadă că la baza limbii literare se află în mod indiscutabil acest dialect" (p. 47). În continuare, autorul analizează cauzele care au creat această situaţie; atrăgînd atenţia asupra faptului că graiul muntean s-a impus ca bază a limbii romîne literare datorită împrejurărilor istorice şi nu prin vreo superioritate internă, el consideră că împrejurările decisive au fost două : *a*) presiunea culturală pe care Muntenia (şi sudul Ardealului) a exercitat-o asupra graiurilor din celelalte regiuni, de-a lungul mai multor secole, prin valul de tipărituri de mare circulaţie, scrise în graiul din această regiune; *b*) dezvoltarea politică mai rapidă care se petrece în Muntenia, de la începutul secolului al XIX-lea şi pînă la Unire.

Foarte interesantă mi se pare constatarea autorului că intensitatea influenţei graiului muntean asupra limbii scrise nu a fost tot timpul aceeaşi; se poate vorbi, în acest sens, de două muntenizări ale limbii literare : una în secolul al XVI-lea şi alta în secolul al XIX-lea, perioade în care graiul muntean a avut un rol net predominant faţă de celelalte graiuri romîneşti.

Următorul capitol al cărţii se ocupă de *modernizarea romînei literare* şi de *apariţia stilurilor ei moderne*. După cum se ştie, limba română literară veche a început cu cartea bisericească. Trecerea la faza modernă a limbii romîne literare se petrece paralel cu dezvoltarea ştiinţelor, cu reorganizarea vieţii sociale şi, implicit, cu pierderea supremaţiei teologiei. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, preocuparea cea mai evidentă este aceea a îmbogăţirii limbii cu termenii necesari ştiinţei, a găsirii mijloacelor de exprimare a unei culturi noi. Această preocupare corespunde restructurării modalităţilor generale de comunicare, adică restructurării stilurilor. „De aceea — afirmă I. Coteanu — problema modernizării limbii romîne literare este în primul rînd problema constituirii stilurilor ei actuale" (p. 53).

După ce explică noţiunea de „stil al limbii" şi arată că există în prezent păreri foarte diferite asupra numărului (şi deci a limitelor) stilurilor, autorul atrage atenţia asupra faptului că „împărţirea unei limbi în stiluri nu depinde de voinţa noastră, ci este impusă de situaţia obiectivă" (p. 55). Trecînd la delimitarea stilurilor fundamentale ale limbii, autorul nu adoptă nici una dintre tezele existente; el consideră că în orice limbă literară există numai trei stiluri fundamentale, şi anume : *a*) *stilul literaturii artistice*, caracterizat prin aceea că recurge la i m a g i n i ca procedeu general de comunicare; *b*) *stilul ştiinţific*, caracterizat în primul rînd prin faptul că recurge la r a ţ i o n a m e n t e, la demonstraţii logice; *c*) *stilul administrativ*, caracterizat în primul rînd prin faptul că recurge la diverse f o r m u l e de comunicare. În stadiul actual al dezvoltării culturii, această împărţire mi se pare mult prea simplificată. Este adevărat că I. Coteanu acceptă existenţa, în interiorul fiecărui stil, a variantelor, dar acestea nu s-ar deosebi decît în amănunte, după autor, de stilul care le încorporează. Cred că nu este posibil să delimităm printr-o singură trăsătură, fie ea şi fundamentală, diversele stiluri ale limbii. Formula, de exemplu, care ar constitui trăsătura esenţială a stilului administrativ, poate fi regăsită în numeroase variante ale stilului ştiinţific (în ştiinţele exacte mi se pare chiar că aceasta este una dintre caracteristicile esenţiale). Pe de altă parte, trăsăturile unice ale fiecărui stil, aşa cum le formulează I. Coteanu, se află pe planuri diferite : raţionamentul aparţine planului extralingvistic, în timp ce imaginea şi formula ţin (cel puţin în parte) de planul lingvistic. Deşi ispititoare, concepţia lui I. Coteanu asupra delimitării stilurilor nu cred că poate fi acceptată. Autorul, pornind de la principiile expuse mai sus, urmăreşte, în

continuare, dezvoltarea stilurilor în limba română, insistînd îndeosebi asupra modernizării lor, din secolul al XIX-lea. Convingătoare mi se pare analiza sa legată de progresele fiecărui stil în parte şi de raporturile existente între diversele stiluri, în problema atît de complexă a modernizării limbii literare. Astfel, stilul administrativ şi cel ştiinţific apar sub aspect modern de la mijlocul secolului al XIX-lea, în timp ce, în aceeaşi perioadă, elementul popular şi cel regional circulă încă „nestînjenit în stilul beletristic cult". Aş formula totuşi obiecţia că, în perioada la care se referă autorul, elementele populare şi regionale, chiar dacă mai circulă în limba operelor beletristice, sînt într-un regres evident şi se află pe punctul de a fi eliminate (cf. demonstraţia pe care am încercat-o, în acest sens, cu Luiza Seche, în articolul *Contribuţii la problema unificării limbii române literare în secolul al XIX-lea*, în „Limba română", X (1961), nr. 2).

Capitolul cel mai dezvoltat al lucrării, şi unul dintre cele mai interesante, se intitulează : *Stilul artistic şi varietăţile lui*. Autorul vine aici cu numeroase puncte de vedere şi observaţii noi, care mi se par indiscutabile. El constată că în stilul artistic există două laturi distincte : o componentă internă şi principală, constituită din procedee proprii scriitorilor, una externă, secundară, formată din procedee luate din alte stiluri sau aspecte ale limbii (regionalisme, elemente de argou, de jargon etc.). I. Coteanu demonstrează pericolul pe care îl prezintă pentru calitatea operei utilizarea abuzivă a unor elemente din componenta externă. Partea remarcabilă a demonstraţiei lui I. Coteanu, în această parte a lucrării, o formează analiza varietăţilor stilului artistic. Autorul stabileşte cu multă fineţe, pe baza faptelor sintactice şi în raport cu modalităţile literare de prezentare a ideilor, cele două varietăţi de bază ale stilului artistic : varietatea c u r s i v ă şi cea d r a m a t i c ă.

Se consacră un spaţiu mare problemei studierii s t i l u l u i i n d i v i d u a l c a s t i l a r t i s t i c. Aici I. Coteanu se raliază la teza academicianului Al. Graur, după care studierea stilului artistic individual formează obiectul criticii literare şi nu al lingvisticii. Dar autorul recunoaşte, el-însuşi, că în prezent există la noi o direcţie de cercetare a stilului amintit „mult mai apropiată de lingvistică" (p. 85). Părerea mea este că stilurile individuale pot forma atît obiectul de cercetare al criticii literare cît şi al lingvisticii, cu modalităţi diferite. Cel puţin pînă în prezent, aportul lingviştilor la studierea stilului individual al scriitorilor a fost evident mai mare decît acela al criticilor literari. Cercetătorul nu are de altfel de studiat în opera scriitorului numai fapte de estetică literară, cum pare a susţine autorul ; contribuţiile de pînă acum au dovedit că se poate urmări şi aportul lingvistic propriu-zis al scriitorului (folosirea unor cuvinte noi, preferinţele pentru un sector sau altul al lexicului, pentru anumite legături sintactice, dozarea şi îmbinarea elementelor comune ale limbii etc.) şi prin urmare, cel puţin prin acest aspect, stilul artistic individual formează obiectul de studiu al lingvistului.

În *Concluziile* lucrării, autorul sintetizează judicios coordonatele principale ale amplului său studiu. Partea deosebit de interesantă a acestui capitol o cuprinde însă periodizarea limbii române literare. În funcţie de principiile enunţate în cursul lucrării, I. Coteanu distinge cinci etape în evoluţia limbii române literare : cea dintîi, anterioară scrierii în româneşte, cînd se poate vorbi de existenţa unui stil artistic în creaţiile folclorice ; a doua etapă cuprinde secolul al XVI-lea, cînd apar stilurile limbii literare culte (în scrierile religioase, acte, scrisori etc.) ; etapa a treia cuprinde secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea : diversificarea din limba vorbită se oglindeşte acum, deşi numai în parte, în limba literară scrisă, fără a da naştere însă dialectelor literare ; foarte variată este etapa a patra, care cuprinde secolul al XIX-lea : pînă pe la 1840 asistăm la tranziţia limbii literare la forma modernă, pe la 1860 modernizarea este înfăptuită ; a cincea etapă o formează limba literară din secolul nostru, foarte complexă, care se distinge în primul rînd prin accentuarea dreptului cîştigat de stilul artistic de a folosi regionalismele în scopuri stilistice. Această

periodizare mi se pare cu totul convingătoare, acceptînd, bineînţeles, în prealabil, ideea autorului asupra vechimii limbii romîne literare.

Faptele expuse mai sus nu epuizează, desigur, bogăţia de idei prezentă în recenta carte a lui I. Coteanu. Ceea ce vreau să subliniez încă o dată este meritul autorului de a ne fi dat una dintre cele mai închegate concepţii teoretice de pînă acum asupra limbii romîne literare.

Mircea Seche

R. G. PIOTROVSKI, *Формирование артикля в романских языках* (*Formarea articolului în limbile romanice*), Moscova-Leningrad, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1960, 162 p.

Teza de doctorat a lui R. G. Piotrovski tratează unul dintre cele mai importante, dar totodată şi cele mai dificile capitole ale formării articolului: „alegerea formei". Prin această formulă, pusă ca subtitlu la lucrarea sa, autorul arată că şi-a limitat cercetarea la perioada de mari modificări ale flexiunii nominale latineşti, care s-a transformat treptat în flexiunea nominală romanică. El îşi propune să răspundă numai la trei probleme: 1. de ce s-au întrebuinţat pentru constituirea articolului romanic pronumele latineşti *ille* şi, parţial, *ipse*; 2. de ce articolul este proclitic într-o regiune a Romaniei şi enclitic în cealaltă regiune; 3. prin ce momente mai importante a trecut pronumele demonstrativ spre a deveni articol.

Pentru a le rezolva, el a făcut apel la toate procedeele moderne de cercetare lingvistică, întrebuinţînd analiza tipologică, stilistica limbii, analiza artistică a stilurilor, metoda geografică şi toponimia, istoria limbii, inclusiv influenţa dintre diversele comunităţi lingvistice, statistica şi fonetica experimentală. Prin concentrarea acestor procedee, apare ca o noutate, descrierea multilaterală a unui proces atît de complicat ca acela al formării articolului, şi lucrul merită să fie subliniat, mai ales în momentul de faţă cînd se vorbeşte atît despre înnoirea metodelor de cercetare în ştiinţa noastră. Într-un anumit fel, aşadar, teza lui R. G. Piotrovski reprezintă şi o demonstraţie de metodă. Subiectul a împins însă pe autor către o ierarhizare a procedeelor folosite, şi expunerea se organizează mai cu seamă în jurul stilisticii, al toponimiei geografice, al gramaticii istorice şi istoriei limbilor discutate. Aprecierile stilistice sînt însoţite, în special în capitolul intitulat „alegerea formei morfologice (ipse homo — ille homo)", de statistici preţioase din care reiese frecvenţa demonstrativelor latineşti: *is*, *idem*, *iste*, *hic*, *ipse* şi *ille* în proza epistolară, în proza istorico-narativă, în proza ştiinţifică (inclusiv cea juridică), în poezie şi chiar în stilul vorbit; pentru cel din urmă s-a recurs la operele lui Plaut, la *Satiriconul* lui Petronius şi la *Metamorfozele* lui Apuleius. Din aceste cercetări se conturează valorile stilistice diferite ale demonstrativelor latineşti, lupta dintre *ille* şi *ipse*, ambele cu perspectiva de a deveni articole, cauzele extinderii lui *ille* şi valorile stilistice deosebite ale lui *ille* proclitic şi *ille* enclitic.

După părerea autorului, aşezarea articolului înaintea numelui în limbile romanice occidentale se datoreşte standardizării proclizei pronumelui în general, fenomen strîns legat de tendinţa acestor limbi către construcţiile analitice şi de faptul că elementele determinative din grupurile nominale se fixează înaintea substantivelor ca urmare a pierderii accentului lor şi restructurării ritmului general al frazei. Procliza articolului rezultă deci din tendinţele interne fonetico-sintactice ale limbilor romanice (p. 85—86).

Postpunerea articolului, pe care R. G. Piotrovski o indică prin *homo ille*, nu se

explică, după părerea sa, independent în română faţă de albaneză şi bulgară, dar nici printr-o influenţă a uneia dintre limbile citate asupra celorlalte, în sensul că nici una nu a putut să determine direct pe celelalte să primească acest sistem. Autorul nu adoptă însă teza substratului. El consideră că impulsul postpunerii articolului se datoreşte unei influenţe slave meridionale, adică a acelei limbi denumite adesea vechea bulgară. În felul acesta, R. G. Piotrovski se apropie de părerea lui E. Petrovici care a susţinut aceeaşi idee. Vezi : E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 22. Observaţia că schema *homo-ille* corespundea în slavă formulei чловѣкъ-тъ —(p. 141) şi că, în genere, în slavă, cuvintele ajutătoare erau postpuse merită, fără discuţie, toată atenţia. Dar romîna are şi articol proclitic, iar cu excepţia bulgarei, celelalte limbi slave, inclusiv sîrbo- croata şi slovena, nu au dezvoltat un articol din determinativele demonstrative postpuse, fără să mai vorbim de inexistenţa a ceva care ar putea fi asemănat cu articolul proclitic romînesc.

Mi se pare deci că în această privinţă lucrurile au încă nevoie de clarificări, chiar în sensul unora dintre propunerile autorului, de exemplu ar fi nevoie şi în cazul de faţă de o analiză stilistică, de o cercetare a frecvenţei şi, în concluzie, de o aprofundare a diferenţelor de valoare dintre articolul romînesc şi articolul din celelalte limbi din Balcani, precum şi de o comparaţie între valorile particolelor demonstrative din slavă şi articolul enclitic romînesc.

După părerea pe care am exprimat-o mai de mult în SCL, IX (1958), p. 17—44 şi la care face o scurtă referire şi R. G. Piotrovski apreciind poziţia acelei şcoli lingvistice romîneşti care explică formarea articolului în limba română prin criterii interne ale acestei limbi, evoluţia structurii grupului nominal în romîneşte oferă suficiente argumente pentru această teză, căci în mod evident rolul jucat de prepoziţie la refacerea declinării din limbile romanice occidentale l-au avut în limba română desinenţele de genitiv-dativ, şi de plural, bine reprezentate.

De sigur, acest punct de vedere nu diminuează remarcabilele calităţi ale lucrării lui R. G. Piotrovski. Cartea este bine construită, iar autorul, informat şi critic, stăpîneşte materia, mişcîndu-se cu autoritate în domeniul atît de complex al istoriei articolului în principalele limbi romanice.

I. Coteanu

IV. GĂLĂBOV, *Bulgarisch-rumänische Berührungen bei der Umwandlung des Infinitivsystems*, Zeitschrift für slavische Philologie, Band XXIX, Heft 2, 1961, p. 275—287.

Aşa-numita formă scurtă a infinitivului romînesc (*cînta, bea, zice, auzi*) nu se explică printr-o evoluţie normală, căci infinitivele latineşti corespunzătoare *cantare, bibere, dicere, audire*, păstrate în toate limbile romanice, nu puteau să se scurteze din motive fonetice sau morfologice. Pornind de la această realitate şi de la ultimele încercări de lămurire a fenomenului [1], Ivan Gălăbov, cercetător la Institutul de lingvistică din Sofia, a propus o nouă şi interesantă explicaţie a infinitivului scurt din limba romînă. El a făcut legătura dintre transformările petrecute cu infinitivul în bulgară, în special în dialectele ei de nord, şi limba romînă şi a ajuns la concluzia că în bulgara veche s-a produs în anumite condiţii sintactice pierderea finalei caracteristice a

[1] P. Beneş, *Încrucişarea latino-slavă în forma infinitivului romînesc* SCL, 1956, p. 259 şi urm., J. Byck, *Origine de l'Infinitif abrégé en Roumain*, în Recueil d'Etudes Romanes, Bucureşti, 1959, p. 9 şi urm.

infinitivului. Astfel s-a constituit la un moment dat opoziţia bg. *topi* (infinitiv) *-topiti* (substantiv verbal).

Explicînd cu amănunte împrejurările care au dus limba bulgară la această stare de lucruri, autorul plasează începutul procesului amintit prin secolele 11—12 şi consideră că sistemul bulgăresc a fost calchiat de limba romînă care a împrumutat infinitive scurte din construcţii bulgăreşti ca : (*ne možeš go*) *klati, kroi, goni, lovi, umori, (o)pazi* etc. (devenite în romînă : *clăti, croi, goni, lovi, omorî*). După modelul opoziţiei bulgăreşti : *topi* (infinitiv) *-topiţi* (substantiv verbal), romîna a format cu mijloace proprii substantivele verbale *clătire, croire* etc., scurtînd totodată infinitivele corespunzătoare.

În romîna veche, infinitivele lungi se mai foloseau ca o continuare a vechiului mod de exprimare a acţiunii verbului, iar infinitivele scurte ca rezultat al calchierii sistemului din dialectele bulgăreşti de nord. În schimb, aromîna şi meglenoromîna păstrează numai forma şi înţelesul infinitivului latinesc pentru că asupra lor nu s-a exercitat influenţa dialectelor bulgăreşti care au influenţat dacoromîna.

Ion Coteanu

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1961

Întocmit de I. DĂNĂILĂ

INDICE DE MATERII *

A

A, *ā* din indo-europeană trecut la *o* în dacă şi albaneză 176; ~ final neaccentuat omis în suprascrierea prin contracţie din textele romîneşti vechi 482; ~ protetic la P. Maior 138; *ā* urmat de *u* din indo-europeană trecut la *a* în albaneză şi în dacă 176; ~urmat de *mb* trecut la *i* în romînă 559.

ABATERE, definiţia ~ei lingvistice 528; ~a şi analogia 530, greşeala 533, legea minimului efort 529, modificările morfologice 533; ~a în vocabular 533.

ABSTRACT şi concret în limbă 146, 267.

ACORD, ~ul adjectivului cu substantivul determinat la Eminescu M. 595.

ADJECTIV, clasificarea ~ului după: declinare 117, natura opoziţiei pertinente în formele paradigmatice 119, temă 117; ~e invariabile romîneşti împrumutate din bulgară, franceză şi turcă 110; complementul indirect al ~ului 442.

ADVERB, ~ele *adică*, *anume* cu funcţie de conjuncţii 452; complementul indirect al ~ului 443.

ALBANEZĂ, *āu* din indo-europeană trecut la *a* în ~176; sunetul *ë* în ~177.

ALGORITM, definiţia ~ului 204, 213; ~ general şi individual 209; ~ul în matematică 204; ~ii maşinilor de calculat 215, 216 şi cei ai maşinilor de tradus 85, 86; ~ pentru traduceri din engleză în romînă 84.

ANALOGIE, rolul ~i în abaterea lingvistică 530.

ANTICIPARE, ~a în limba lui Neculce I. 180.

APOZIŢIE acordată şi neacordată 108, atributivă şi completivă 315; ~a şi propoziţia subordonată apozitivă atributivă 312–314.

ARGOU, primul glosar romînesc de ~ 67.

ARHAISM expresiv 149, 150, parţial şi total 149; ~ele în limba prozei lui Eminescu M. 600.

ARTICOL, ~ul în limbile romanice 625, 626; procliza ~ului în limbile romanice occidentale 626; influenţa slavă în postpunerea ~ului în bulgară şi romînă 626; ~ul invariabil *a* la scriitorii moldoveni 186: la Eminescu M. 595, 596.

ASEMĂNĂRI fonetice în limbile aparţinînd grupului apenino-balcanic 261.

* Paginaţia revistei, începînd cu 1961, este dublă: o paginaţie în continuare care cuprinde toate numerele din an şi o paginaţie a fiecărui număr în parte. Trimiterile din indice se referă la ***paginaţia în continuare***. Iată şi corespondenţa acestei paginaţii pe numere: p. 1–102=nr. 1, 103–190 = nr. 2, 191–286 = nr. 3, 287–398 = nr. 4, 399–518 = nr. 5, 519–672 = nr. 6.

ASPECT, construcţii cu verb + conjunctiv 4—7, 9, 10, 12, infinitiv 3—6, 9—13 sau supin 6—14 care exprimă ~ul în romînă; nuanţele ~ului în romînă: începutul 3—8, 12, continuarea 8—12 şi încheierea 9—12 acţiunii; semiauxiliare de ~ în romînă 3—15.
AUGMENTATIV, ~e expresive 150.

Ă

Ă, sunetul ~ în albaneză (*ë*), bulgară (*ъ*), romînă şi tracă 176, 177; apariţia lui ~ în romînă 261; ~ final neaccentuat omis în suprascrierea prin contracţie din textele romîneşti vechi 482; ~ protonic trecut la *a* în graiul moldovean şi în limba literară 161.

B

BIBLIOGRAFIE pentru problema studierii vocabularului prin metoda structural-sociologică 311, pentru problema studierii vocabularului limbii franceze prin metoda noţiunilor 306, pentru traducerile automate 84, pentru lucrările romîneşti de lingvistică apărute de la 1 mai 1960 pînă la 1 mai 1961 363—394.
BILINGVISM slav-romîn 336.
BULGARĂ, sunetul *ъ* în ~176, 177; influenţa slavă în postpunerea articolului în ~şi în romînă 626, 627; sufixul *-ин* în~187.

C

C, caracterul surd al lui ~ în grupul de limbi apenino-balcanice 291; transcrierea sunetului ~ rusesc în romînă 410; *c* + *e*, *i*, în glosarele de neologisme ale lui Asachi L. 561, 562, Carcalechi Z. 563, Iorgovici Paul 560, Mumuleanu B.P. 563.
CALC, ~ul la P. Maior 140; ~ după greacă la Grigorie, episcopul Argeşului 564, după latină 560 la Grigorie, episcopul Argeşului 564, Mumuleanu B. P. 563, după rusă 560.
CIRCULAŢIE, ~a cuvintelor slave din limba romînă 280.
CIRCUMSTANŢIAL, complementul indirect ~ 444; complementul ~ instrumental 439, 440, de relaţie 440—443, sociativ 440 şi complementul indirect; numele predicativ ~ v. NUME; complementul ~ de relaţie al adjectivului 441—443.
CÎMP, definiţia ~ului semantic după Trier 199; critica teoriei ~ului semantic 199—203; segmentarea în ~ul semantic 202.
CLASIFICARE, ~a adjectivelor latineşti după declinare şi terminaţie 117, 118; ~a adjectivelor romîneşti după natura opoziţiei pertinente în formele paradigmatice 119; ~a stilurilor după funcţiile de comunicare şi expresivă ale limbii 146, 147.
CLIŞEU, ~ul frazeologic 573, 574 şi cel lexical 575 în textele romîneşti de muzică uşoară.
COMPARATIV, *ca* pentru termenul comparat al ~ului 109.
COMPLEMENT, ~ul direct şi cel indirect 438; definiţia ~ului indirect 437; ~ul indirect circumstanţial 444; ~ul indirect şi cele circumstanţiale instrumental 439—440, de relaţie 440—443, sociativ 440; ~ul indirect al adjectivului 442, al adverbului 443 şi al interjecţiei 443.
CONCRET şi abstract în limbă 146, 267.
CONJUNCTIV, ~ul în construcţii care exprimă aspectul verbal 4—7, 9, 10, 12.
CONJUNCŢIE, tipuri de ~i subordonatoare şi coordonatoare în romînă 284; ~ile subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromîne 350; ~i folosite pentru introducerea propoziţiilor subordonate explicative 452.
CONSONANTISM, ~ul limbii romîne şi teoria grafelor 347—348.
CONTEXT, definiţia ~ului 353; ~ restrîns şi larg 353; ~ul în stilul ştiinţific 355.
CONŢINUT de cunoaştere 521; ~ul general al noţiunii 113; ~ul logic al cuvîntului 113 şi al noţiunii 113, 114; ~ul în propoziţie 521, 522; ~ şi formă în gîndire 618, 619 şi în limbă 265—269, 611, 612.
CUVÎNT, ~ul ca unitate fundamentală a vocabularului 613; ~ul ca obiect al lexicologiei 352; întrebuinţarea ~ului 353, 354; ~e abstracte 114, auxiliare 354, cheie 309, 310, compuse 88, concrete 114, lozincă şi cîmpul semantic 202, 203, semnificative 354; definiţia sensului ~ului 352, sensul~ului în

cîmpul semantic 193, 194 ; sensul propriu şi cel figurat al ~ului 353, 354; sensul ~ului şi noţiunea 116 ; ~e din glosare regionale atestate pentru prima oară 129, 131, 568, 569.

D

DATIV pentru genitiv în limba prozei lui Eminescu M. 595.

DEFINIŢIE, ~a abaterii lingvistice 528, a algoritmului 204, 213, a cîmpului semantic al lui Trier 199, a complementului indirect 437, a contextului 353, a cultivării limbii 33—35, 37, 69, 254, a cuvîntului 352, a cuvintelor abstracte şi concrete 114, a dicţionarului de frecvenţă 88, a funcţiei afective a limbii 144, a expresivităţii limbii 145, 146, a formei propoziţiei 521, 522, a greşelii în limbă 33—34, 38, 169, 254—256, 528, a grafelor 347, 348, a lexicologiei 308, a limbii comune 621, a limbii internaţionale 87, a limbii literare 78, a limbii poetice 148, a limbilor slavă, slavă bisericească, slavă comună şi veche slavă 278, a noţiunilor abstracte şi concrete 114, a propoziţiei 521, a sensului cuvîntului 352, a stilisticii 310, a vocalei 356; ~i neprecise în *Dicţionarul limbii lui Hristo Botev* 189; tipuri de ~i în dicţionarele de neologisme romîneşti din perioada 1826—1870 : analitică 64, enciclopedică 65 şi sinonimică 64.

DERIVARE în cerc 535.

DESCRIERE, criteriul etimologic în ~a sincronică a unei limbi 117.

DESINENŢĂ, ~a zero în limba romînă 107.

DIACRONIC şi sincronic în sistemul limbii 194.

DIALECT, criterii de delimitare a ~ului de limbă : lingvistice (genealogic, structural, al înţelegerii, al verigii intermediare şi al posibilităţii de tranziţie) 268, extralingvistice (statul, cultura) 268 ; ~ele literare ale limbii romîne 622 ; ~ul tat din Dobrogea 349, 350.

DICŢIONAR electronic 88, de frecvenţă 88 ; limitele ~ului istoric 305, 306 ; ~ pe grupe de noţiuni 304, 305 ; ~ pe teme şi ~ pe terminaţii pentru maşinile de tradus 86 ; ***~e unilingve:*** *bulgăreşti* : ~ul limbii lui Hristo Botev : definiţii neprecise 189, filiaţia sensurilor 189, structura articolelor 189, cuvinte romîneşti 189 ; *romîneşti* : ~e de neologisme din perioada 1826—1870 : influenţa latinizantă-romanizantă 59, cuvinte vechi 61, cuvinte care nu au circulat în limbă 61, cuvinte care nu sînt atestate în *~ul Academiei* 61, ~ul lui Antonescu G. M. : definiţii enciclopedice 65, ~ul lui Bauman I. 65, ~ul lui Negulici I.D. : definiţii analitice, sinonimice 64, ~ul lui Protopopescu E. şi Popescu V. : definiţii analitice, enciclopedice şi sinonimice 64, ~ul lui Stamati T. : definiţii analitice, sinonimice 64 ; ~ul limbii poetice a lui Eminescu M. : extrase 297—303, discuţii asupra extraselor 588—589 ; ***~e bilingve romîneşti:*** romîn-englez : arhaisme şi regionalisme 360, 361, termeni tehnici şi ştiinţifici 360 ; rus-romîn : denumiri geografice 95, expresii, proverbe şi zicători 93, 94, termeni tehnici 93.

DIMINUTIV, ~e expresive 150.

DISCONTINUITATE, ~a în timp şi în spaţiu a limbii romîne 107.

E

E final neaccentuat omis în suprascrierea prin contracţie a textelor romîneşti vechi 482 ; ~ din sufixul *-mentum* trecut la *t* la Maior P. 139 ; ~ aton precedat de *s, ş, ţ, z, j* trecut la *ă* în graiul moldovenesc 161, 162 ; *ea* trecut la ~ (deschis) în graiul moldovenesc 162, 163 ; *ea* trecut la *a* (precedat de *s, ş, ţ, z, j* şi urmat de o silabă cu *a* sau *ă*) 162 ; *eu* din indo-europeană trecut la ~ în albaneză şi în dacă 176.

ELIPSĂ, ~a lexicală 529.

EDIŢIE, ~i critice ale textelor romîneşti vechi 68—75 ; aparatul critic al variantelor manuscriselor în ~ile textelor vechi 68, 69 ; textul de bază al ultimei ~i a cronicii lui Neculce I. 180—182.

ESTETICĂ, ~a limbii 154, 155.

ETIMOLOGIE, ~a mijlocită (îndepărtată) 337, multiplă 264, nemijlocită (apropiată)

337; ~ile în dicţionarele de neologisme romîneşti din perioada 1826—1870 162; ~i din bulgară 110, 128, 278, 281, dacă 100, flamandă 83, franceză 26, 32, 53, 57, 110, 231—236, 323, 561, 563, galică 100, greacă 53, 57, 559, italiană 141, 558, 561, 563, latină 52—54, 56, 264, 530, 561, macedoromînă 138, maghiară 125, 126, 552, olandeză 83, rusă 295, 552, 555, 563, slavă 281, slavă bisericească 278, slavă veche 278, turcă 100, 110, ucraineană 552 în romînă; ~i ale cuvintelor formate în romînă 20, 25.

ETIMOLOGIC, criteriul ~ în descrierea sincronică a limbii 117.

EXPLICATIV, tipurile de bază ale propoziţiei subordonate ~e 447, 448.

EXPRESIE, ~a lingvistică 521, ~ile în dicţionarul rus-romîn în două volume 193, 194.

EXPRESIV, funcţia ~ă a limbii 144, 615, 615; mijloace ~e generale ale limbii 147; augmentative şi diminutive ~e 150; ~ul în propoziţie 523, 525.

EXPRESIVITATE, ~a în limbă 145, 146, 615; funcţia estetică a ~ăţii 147; procedee de realizare a ~ăţii 151.

F

FONEM, funcţia ~ului 356; materialitatea ~ului 356; ~ şi sunet 356.

FONETICĂ sintactică la Neculce I. 180.

FONOLOGIC, sistemul ~ al latinei 261.

FORMĂ şi conţinut 521, 522; ~ şi conţinut în gîndire 618, 619; ~ şi conţinut în limbă 265, 266, 270, 611, 612; ~a şi înfăţişarea unui lucru 522; ~a internă în limbă 266; ~a logică 521; ~a logică a propoziţiei 521, 522.

FORMALIZARE, ~a limbii 87.

FRECVENŢĂ, dicţionar de ~ 88; ~a cuvintelor la Hristo Botev 188.

FUNCŢIE, ~a fonemului 356; ~a afectivă 144, 145, artistică 145, de comunicare 144—146, 187, 267, 615, 616 a limbii; ~a de comunicare, de constituire a propoziţiei 522; ~a denominativă 267, expresivă 144, 187, 267, 615, 616 a limbii; ~a estetică a expresivităţii 147.

G

G urmat de *e, i* în glosarele de neologisme de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea: Carcalechi Z. 563, Iorgovici Paul 560 şi Mumuleanu B.P. 563.

GASCONĂ, trecerea lui *ll* din latină la *l* în ~ 197; evitarea omonimiei în ~ 197.

GEN, ~ul neutru 269; ~ul numeralului datei în limba romînă 346—347.

GENERAL şi particular în propoziţiile artistice 525.

GLOSAR, primul ~ de elemente argotice în limba romînă 67; ~e de neologisme de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea în limba romînă: Asachi L. 561—562, Cantemir D. 558—559, Carcalechi Z. 562—563, Grigorie, episcopul Argeşului 564—565, Iorgovici Paul 559—560, Mumuleanu B.P. 563—564, Prale 564; ~ regional din regiunile: Argeş 317, 318, Braşov 567, Bucureşti 23, 24, 319, 320, Cluj 129—131, Crişana 21—22, Maramureş 128, 129, 568, 569, Oltenia 23, 24, 237, 238; cuvinte din ~e regionale atestate pentru prima dată 129, 131, 568, 569.

GRAF, definiţia ~elor 347, 348; consonantismul limbii romîne şi teoria ~elor 347, 348.

GRAI, conjuncţiile subordonatoare circumstanţiale în ~urile daco-romîne 350; neologismele în ~ul de pe Valea Ialomiţei 351; particularităţi ale ~ului moldovenesc: *fonetice*: *ă* protonic trecut la *a* 161, *e* aton precedat de *s, ş, ţ, z, j* trecut la *ă* 161, 162, *ea* final trecut la *e* (deschis) 162, 163, *j* trecut la *ğ* 163; *morfologice*: desinenţe de plural ale unor substantive feminine şi neutre şi ale unor numerale 165, 166, folosirea invariabilă a articolului posesiv proclitic 166, 595, 596, persoana a III-a singular şi plural la imperfect 166.

GRAMATICĂ, raportul dintre ~ şi vocabular 357; modelul francez al ~ii lui I. Eliade Rădulescu 322—333.

GREŞEALĂ, ~a în limbă 33, 34, 36, 38, 169, 254, 256, 528.

H

H, transcrierea lui ~ urmat de consoană din numele proprii geografice străine 427, 428.

HAPLOLOGIE, exemple de ~ în română 233, 234.

I

I final neaccentuat omis în suprascrierea prin contracţie din textele româneşti vechi 482; ~ final în limba română 108, 606—610; ~ urmat de *mp* trecut la *t* 107.

INDIRECT, definiţia complementului ~ 437; complementul ~ şi complementul circumstanţial instrumental 439—440, de relaţie 440—443, sociativ 440; complementul ~ al adjectivului, al adverbului şi al interjecţiei 443; complementul ~ circumstanţial 444.

INFINITIV, influenţa bulgară asupra ~ului scurt din limba română 626, 627; ~ul lung şi construcţiile în ~*tie* 46, 47; ~ul în construcţii care exprimă aspectul în limba română 3—6, 9—13.

INFLUENŢĂ, problema ~ ei în *Tratatul de istorie al limbii române* 109; ~ a bulgară asupra infinitivului scurt din limba română 626, 627; ~a franceză asupra vocabularului limbii române 110; ~a slavă în postpunerea articolului în bulgară şi română 626; ~a slavă în limba română după Fr. Miklosich 334, 338.

INOVAŢIE, definiţia ~i în limbă 536.

INTONAŢIE, ~a frazelor cu propoziţii explicative 456, 457.

INSCRIPŢIE, limba ~ilor latine din Dacia: oscilarea grafiilor *e/i/, o/u* 177, căderea consoanelor finale *-m, -s, -t* 177, acuzativ cu prepoziţie 177, tendinţa spre realizarea unui caz general 177.

INSTRUMENTAL, complementul circumstanţial ~ şi complementul indirect 439—440.

IZOMORFISM, ~ul altor structuri cu structura limbii 612.

Î

Î, apariţia vocalei ~ în limba română 261; înlocuirea, prin acomodare, a lui ~ prin *u* 107; redarea sunetului ~ prin grafiile: *ê, i, â* în proza lui Eminescu M. 604.

ÎNDREPTAR ortografic, ortoepic şi de punctuaţie al limbii române 343—347.

ÎMPRUMUT, ~uri din rusă în limba română 293, 294, 337; ~uri vechi slave în limba română 277—282; periodizarea ~urilor slave din limba română 280, 281.

J

J trecut la ğ în graiul moldovenesc 163.

JUDECATĂ, ~a de esenţă 525; ~a şi propoziţia 521—527.

K

K, transcrierea, în română, a lui ~ din numele geografice ruseşti 410.

L

LATINĂ, particularităţi fonetice ale ~ei 261; particularităţi fonetice ale limbii ~e din inscripţiile din Dacia: oscilarea grafiilor *e/i, o/u*, căderea consoanelor finale *-m, -s, -t* tendinţa spre formare a unui caz general 177; ~ a comună 260, diferenţierea dialectală a ~ei comune 260; ~a savantă 260; ~a vulgară (a conversaţiei, populară, vorbită) 260.

LEGE, ~ile limbii 268; ~a negării negaţiei în limbă 265; ~ile semantice 267; ~a lui Meyer W. 463; ~a minimului efort şi abaterea lingvistică 529.

LEXICOGRAFIE, schiţă de istorie a ~i româneşti din perioada 1826—1870: dicţionare de neologisme 58—67.

LEXICOLOGIE, definiţia ~i 308, 310.

LIMBĂ, legile ~ii 268; legea negării negaţiei în ~ 265; ~ şi gîndire 267, 615; ~ şi societate 268, 270, 310; abaterea 528, 529, 530, 533, abstract şi concret 146, 267, contradicţii 264, corectitudine 264, diacronic şi

sincronic 117, 194, expresiv 145—147, 615, formă internă 266, formă şi conţinut 265—267, 611, 612 în ~ ; funcţiile afectivă 144. 145, estetică 145, de comunicare 144—146, 267, 615, 616, denominativă 267, expresivă 149, 267, 615, 616 ale ~ii ; inovaţie 556, întîmplare şi necesitate 265, normă 340, 345, nou 616 şi vechi 264, 616, progres 271, 616, salt calitativ 265, senzaţii, sentimente 144, 145, sistemul 263, 264 în ~ ; ~a comună 621, intermediară 87, ***literară*** 78, 268, 269, 501 : condiţii de existenţă 342, origine 503—505 ; *cultivarea ~ii* 33—44, 169—172, 254—258, 528, 529 ; greşeala de ~ 36, 169, 254—256, 528, 529 ; prevederea evoluţiei ~ii literare 537 ; rolul personalităţii, al maselor 269, al scriitorilor 38—44, 169, 183—186, 269, 310, 508, 616 în dezvoltarea ~ii literare ; locul stilului artistic în ~a literară 144—155 ; ***~a română literară*** 620—625 : confundarea ei cu stilul artistic 185, baza dialectală 79, 505, 506, 538, 621, 623, dialecte literare 622, îmbogăţire prin împrumuturi lexicale 293, 294 şi prin mijloace interne 295, 296, modernizare 622, 623, periodizare 107, 110—112, 624, unificare (prin muntenizare) 156—167, 179, 180 : rolul lui Coresi 159, I. Eliade Rădulescu 157, 158, vechime 620, 621 ; *cultivarea limbii* la Maior P. 144, clişee frazeologice 575, lexicale 573—574, figuri de stil 576, repetiţie 572—573, tautologii 575, 576 în textele de muzică uşoară românească ; ~a traducerilor din franceză 39, 41, 42 ; *~a scriitorului* : Agîrbiceanu I. 282 ; Bolliac C. 160 ; Caragiale I. L. : sinonime 283 ; M. Eminescu : acordul între adjectiv şi substantivul determinat 595, arhaisme 660, articolul invariabil 595—596 , creaţii personale 600, 601, dativ cu funcţie de genitiv 595, neologisme 602, perifraze verbale 596, prezent istoric 603, regionalisme 600, 601 ; Maior P. 138, 139 ; Neculce I. 179, 180 ; Preda M. 283 ; Sadoveanu M. : proza ritmică 462, 463 ; Varlaam : pronumele relativ 218—229 ; ~a textelor bisericeşti româneşti vechi 157 ; ***~a rusă literară*** : preocupări de cultivare a limbii 342 ; ***~naţională*** : dezvoltarea ~ii române naţionale în anii puterii populare 289—296, caracteristicile ~ii române naţionale 191, 192, împrumuturi din franceză care nu sînt necesare în ~a română naţională 294 ; ~ poetică 148, universală 87, vehiculară, vernaculară 523 ; ~ şi dialect : criterii lingvistice (genealogic, structural, al înţelegerii , al verigii intermediare şi al posibilităţii de tranziţie) şi extralingvistice (cultură, stat) 268.

LINGVISTIC, uniunea ~ă balcanică 348, 349 ; activitatea ~ă românească în ultimul semestru al anului 1960 76—83 şi în primul semestru al anului 1961 498—502.

M

M, căderea lui ~ final în limba latină din inscripţiile din Dacia 177.

MANUSCRIS, ~ele cronicii lui Neculce I. 180, 182.

MAŞINĂ, programul ~ii de calculat 216 ; algoritmii ~ii de tradus 85, 86 ; ~i de tradus texte poetice 523.

METAFORĂ 524, 525 ; ~a reciprocă 351.

METODĂ, ~a comparativă-istorică 528, 529 ; ~ e actuale de studiere a vocabularului unei limbi : structural-sociologică 308—311, sistemul noţiunilor 304—308 ; ~a folosită în *Tratatul de istorie a limbii române* : studiul comparativ al stadiilor succesive ale limbii 106.

MORFOLOGIC, particularităţi ~e moldoveneşti transformate sub influenţa graiului muntean 165, 166.

N

NEOLOGISM, ~e expresive 151 ; ~e în graiul din Valea Ialomiţei 351 ; ~e în limba comună 292 ; ~e în stilul artistic 154 ; ~ ele la Alecsandri V., Creangă I., Eminescu M., Hasdeu B. P., Odobescu I. 185, 186 ; dicţionare româneşti de ~e din perioada 1826—1870 (Antonescu G. M., Bauman I., Budai-Deleanu I., Negulici I. D., Protopopescu E. şi Popescu V., Stamati T.) 58—67 ; glosare româneşti de ~e de la

sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea (Asachi L., Cantemir D., Carcalechi Z., Grigorie, episcopul Argeşului, Iorgovici Paul, Mumuleanu B. P.) 557—566.

NEUTRU, genul ~ 269.

NEUTRALIZARE, ~a şi alternanţele fonologice 349.

NORMĂ, ~a în limbă, 340, 341, 532.

NOŢIUNE, conţinutul general 113 şi cel logic 114 al ~ii; nota 114, sfera ~ii 113; ~i abstracte şi concrete 114; ~a şi cuvîntul 116; sistemul de ~i 306, 307.

NUME, ~le predicativ circumstanţial şi propoziţia subordonată corespunzătoare: referitor la un atribut 544, complement drept 541, 542, 545, 546, indirect 542, 543, circumstanţial 544, nume predicativ 544, subiect 541, 549, 550.

NUMERAL, genitivul ~ului datei în limba romînă 346, 347.

O

O final neaccentuat omis în suprascrierea prin contracţie a textelor romîneşti vechi 482.

OMOFONIE 615.

OMONIM, ~e fonologice 349, lexicale 614, 615, morfologice 615; ~ele şi traducerea automată 89.

OMONIMIE lexico-gramaticală izolată 89 şi contextuală 90; rezolvarea ~i lexico-gramaticale 208, 209 şi a celei morfologice 206, 207; evitarea ~i în gasconă 197.

ONOMASIOLOGIE, ~a şi studierea vocabularului 195.

OPERATOR, ~ii şi algoritmii 205—207.

OPOZIŢIE, ~a dintre expresiv şi nonexpresiv în limbă 146, 147; ~a dintre poetic şi nepoetic în limbă 148; ~a pertinentă în clasificarea adjectivelor în romînă 119—121.

P

P, păstrarea caracterului surd al lui ~ în grupul de limbi apenino-balcanice 261.

PARTICULAR şi general în propoziţiile artistice 525.

PERFECT, ~ul simplu în proza lui Eminescu M. 603.

PLURAL, ~ul substantivelor în *-aj, -ou* 346 în romînă; ~ul stilistic 526.

POLISEMIE, delimitarea ~i de omonimie 614, 615; termenii tehnici şi ~a 355; ~a cuvintelor în traducerea automată 88.

PREFIX, ~ul *anti-* 246, *ră-, re-* 141, 155.

PREPOZIŢIE, ~i cu care se construieşte complementul indirect 437; ~a *cu* în limba romînă 343—345; ~ile în schiţa de gramatică din dicţionarul rus-romîn în două volume 95.

PRESCURTARE, ~a prin contracţie, prin sigle şi prin trunchiere a cuvintelor din textele romîneşti vechi 475.

PREZENT, ~ul istoric în proza lui Eminescu M. 603.

PRINCIPIU, ~ul estetic şi ortografic în editarea operei lui Eminescu M. 589.

PROGRAM, ~ul maşinilor de calculat 216 şi al maşinilor de tradus 85.

PRONUME, ~le relativ la Varlaam 218—229.

PROPOZIŢIE, definiţia ~i 521; conţinutul ~i 521, 522; expresivul în ~ 523, 524; forma ~i 521, 522; funcţiile de comunicare şi de constituire ale ~i 522; structura gramaticală şi logică a ~i 523; ~a şi judecata 521—527; ~a artistică 525; ~a subordonată apozitivă 312—316: atributivă 316, completivă 315; ~a subordonată cumulativă 618; ~a subordonată explicativă 445—461: felurile ei 447, 448, topica 457—459; ~ii corespunzătoare numelui predicativ circumstanţial 545—548; elemente de relaţie care introduc ~a subordonată atributivă 530, 531.

PROZĂ, începuturile ~ei ritmice romîneşti 464—473; ~a ritmică la Sadoveanu M. 462, 463 şi la Varlaam 466—473.

Q

Q urmat de *u* din latină trecut la *cf* 559 şi *cv* 562 în romînă.

R

REGIM exterior şi interior 433.
REGIONALISM, ~e poetice 150; ~ele la Bolliac C. 160, Eminescu M. 601 şi în stilul artistic 154.
RELAŢIE, complementul circumstanţial de ~ al adjectivului 441—443.
REPETIŢIE, ~a în textele de muzică uşoară românească 572, 573.
ROMANIC, formarea articolului în limbile ~e 625, 626.
RUSĂ, pronunţarea lui *a*, *o* neaccentuaţi în ~ 95; transcrierea în ~ a numelor proprii străine scrise cu alfabet latin 585, 586.

S

S, căderea lui ~ final în limba latină din inscripţiile din Dacia 177.
SEMASIOLOGIE, definiţia ~i 194, 308.
SEMIAUXILIAR, ~ele de aspect în limba română 3—15.
SEMN, ~ul lingvistic 266.
SENS, ~ul cuvîntului, 352; ~ul figurat 353, 354, propriu 353 al cuvîntului; ~ul cuvîntului în cîmpul semantic 193, 194; ~ul şi întrebuinţarea cuvîntului 353; ~ul cuvîntului şi noţiunea 116.
SINCRONIC şi diacronic în limbă 194; descrierea ~ă a limbii 117.
SINONIM, ~e diacronice 264; ~e frazeologice 349, literar-artistice 355, stilistice 353; specializarea ~elor 150; ~ele la Caragiale 283.
SISTEM deschis şi închis 614; ~ul noţiunilor şi studiul vocabularului 304—305; ~ul vocabularului 613, 614; ~ul fonologic al limbii latine 261.
SLAVĂ, ~a bisericească, comună, veche 278; împrumutul şi circularea cuvintelor din ~ în limba română 289; influenţa ~ei în postpunerea articolului în bulgară şi în română 626.
SLAVONĂ, definiţie 278.
SOCIATIV, complementul circumstanţial ~ şi complementul indirect 440.
STIL, ~urile şi funcţia expresivă a limbii 146, 147; ~urile limbii: *administrativ* 623, *artistic* (al literaturii artistice, beletristic) 154, 359, 531, 623: locul lui în limba literară 154, 155, variantele cursiv şi dramatic 624, elemente din alte ~uri 153, *expresiv* 154, *individual* 624, *oral* 358, 359, *publicistic* 283, *scris* 358, 359, *ştiinţific* 359, 623: raportul lui cu ~ul artistic 358, extinderea elementelor lui în alte ~uri 532, contextul 355, structura frazei şi topica 86 în ~ul ştiinţific.
STILISTIC, pluralul ~ 526.
STILISTICĂ, definiţia ~ii 310.
STRUCTURĂ, ~a gramaticală şi logică a propoziţiei 523.
STRUCTURALISM, şcolile ~ului 616.
SUBORDONARE, evoluţia ~ării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în română 79, 80, 617—620.
SUBSTRAT, ~ul limbii române 176.
SUFIX, ~ul *ин* în bulgară 187; ~ele *-eur* şi *-euse* în franceză 230; ~ul *-mente* în italiană 139; ~ele *-ens*, *-entia* 560, *-io* 559, *-is* 560, *-itas* 559, *-mentum* 139, *-tionem* 559 în limba latină; ~ele *-aci* 534, 538, *-(a)giu* 233, *-an* 281, *-ant* 25, *-ar* 230—234, 236, 534, 535, 538, *-aş* 231, 232, 235, *-ă* 231, *-(ă)nos* 555, *-ărie* 231, *-ău* 120, *-ciune* 559, 560, *-eală* 102, 281, *-ean* 120, *-easă* 233-236, *-enie* 281, *-esc* 119, 129, *-et* 534, *-giu* 231, 232, *-icesc* 560 *-ie* 559, *-ier* 231, 233, 235, *-(i)lean* 26, *-ime* 50, *-inţă* 281, *-isi*, 560, 563, *-ism* 25, 26, 296, *-ist* 231—233, 236, 296, *-işte* 281, *-itate* 49, 235, 559, *-iţă* 231, 232, 234, 235, 245, *-iu* 120, *-iza* 25, 26, *-tu* 120, *-nic* 281, 560, *-oaie* 118; *-or* 232, *-oare* 51, *-tor* 51, 120 230, 233, 236, *-ţie* 46, 65—67, 532, *-ţiune* 65—67, 532, *-ui* 121 *-uţ* 26 în limba română; ~ul *arъ* în limba slavă 534.
SUNET şi fonem 356.
SUPRASCRIERE, ~a simplă 476, ~a simplă a consoanelor 478, 479, a vocalelor 479—481 în textele româneşti vechi; ~a prin contracţie a silabelor deschise 480, 481, ~a lui *le*, *lu* 481, *se*, *să* 482 în textele româneşti vechi.
SUPIN, ~ul în construcţii care exprimă aspectul în limba română 6—14.

T

T, păstrarea caracterului surd al lui ~ în grupul de limbi apenino-balcanice 261.
TAUTOLOGIE, ~a în textele de muzică ușoară românească 575, 576.
TERMEN, ~i referitori la culori și nuanțe în limba română 16—20; ~i marinărești 31—32 în limba română; ~i pentru noțiunile de ,,burduf'' și ,,butoi'' 98—100; ~i sportivi 27—30; ~i științifici și tehnici: în limba română națională 292, în dicționarul rus-român în două volume 93; ~ii științifici și tehnici și polisemia 355.
TOPICĂ, ~a în propozițiile explicative 457—459; ~a în stilul științific 86.
TOPONIMIC, adaptarea ortografică a ~elor compuse 347.
TRACĂ, oscilarea grafiilor *e/i*, *o/u* în ~ 176.
TRADUCERE, ~a automată și omonimia 89 și polisemia 88; ~ a automată a cuvintelor compuse 88; rolul traducătorului în ~ 85; data primelor ~i românești din cărți religioase 241—245.
TRANSCRIERE, ~a numelor proprii străine în română: fonetică 584, practică 584, tradițională 407—409; ~a numelor proprii arabe 403, 422, 426, chinezești 403, 404, 410, 411, 426, 427, coreeană 403, 404, 410, 411; ~a numelor proprii scrise cu alfabete chirilice: bulgărești (г,к,щ,ѣ,) 410, rusești *ё*, *и* 587, *к* 410, 429, *ю* 587, *я* 410, 587, *ь* 410, 587, *ъ* 587; ~a numelor proprii străine compuse 404; ~a numelor proprii grecești 422, a celor scrise cu litere latine 420, 425, 426; ~a numelor proprii străine japoneze 403, 422; ~a internațională 415, 416, 421; ~a în rusă a numelor proprii străine 585, 586; ~a textelor românești vechi 410, 423, 583, 584.

U

U final în română 102, 108, 482, 609, 610 și în grupul de limbi apenino-balcanice 261.

V

V trecut la *b* la Maior P. 143.
VOCABULAR, metode actuale de cercetare a ~ului 304—311; cuvîntul — unitate fundamentală a ~ului 613; sistemul ~ului 613, 614; elipsa în ~529.
VOCALĂ, definiția ~ei 356; omiterea ~elor finale neaccentuate în suprascrierea prin contracție a textelor românești vechi 482.

INDICE DE AUTORI *

A

Adelung 336
Ahmanova, O. S. 78, 339
Ahvlediani, G. 359
Aidukevici 87
Alecsandri, V. 158, 537
Alvar, Manuel 81
Amici, Edmondo de 358
Andreev, N.D. 84, 87, 217
Andreicin, L. 435
Andrianova, A. 362
Andriescu, Al. 82, **245—253**, 500, 503—508, 616
Antonescu, G. M. 59, 60, 65, 66
Arghezi, Tudor 524
Asachi, Lazăr 561, 565
Asan, Finuța 25—26, 68, 77, 80,102, 115, **312—216**, 502, 614, 615
Avanesov, R. I. 344
Avram, Andrei 349, 351, 498, 499, 500, 617
Avram, Mioara 79, 80, 102, 173, 228, 284, 313, 314, 315, 445, 448, 455, 461, **539—551**, 617—620

* Cifrele scrise cu caractere ***seminegre*** indică autori de articole publicate în revistă pe anul 1961. Celelalte trimit la autori citați.

B

Babeuf 202
Babič, S. 84
Babinţev, A.A. 91
Bahner, Werner 78, **193—203**, 202, **304—311**
Baldinger, K. 305
Ballassa, József 126
Bally, Charles 155, 305
Barbu, Eugen 571
Barhudarov, A. S. 87
Baronzi, G. 67
Battisti, C. 260
Bauman, I. 59, 62, 65, 66
Bălăşescu, Nic. 284
Bănăţeanu, Vl. 82
Bărbulescu, Simion 79, 282
Bechthold, H. 193
Becker, K. F. 304
Beldescu, G. 539, 542
Belin 202
Belinski, V. G. 339
Belokrinitkaia, S. S. 89
Beloşapkova, V. A. 450
Beneş, P. 626
Benot, E. 305
Berejan, S. 3, 12, 13, 436
Berneker, E. 555
Bernstein, S. B. 280, 334
Bertaux, Pierre 523
Betz, W. 200, 201
Bevans, C. 306
Bianu, I. 476, 593
Bidu, Angela 218—229
Birsan, A. 415—425, 582, 583
Blagoi, D. 71
Boer, C. de 432
Bogdan-Duică, G. 322
Bojkov, Stoŭko 187
Bolocan, Gh. 84, 92, 95, **173—175, 187—189**, 502, **532—537**
Borel, Eugène 284
Borza, Al. 136
Botez, Demostene 34—37
Bourciez, E. 279
Breban, V. 81
Brîncuş, Gr. 22, 23, 80, 560, 563, 566
Brunot, F. 432
Budagov, R. A. 279, 334, 351—359
Budai-Deleanu, I. 58, 557, 566
Buffon 358
Bulgăr, Gh. 48—57, 68, 79, 80, 81, 102, 150, 151, 173, **183—186**, 283, 565
Buyssens, Eric 78, 432
Buzi, Ana 80, 102
Byck, J. 68, 72, 124, 529, 626

C

Canarache, Ana 16—20, 80, 102
Candrea, I. A. 132, 238, 220, 226, 238, 318, 319, 320, 321, 338, 552, 568, 569, 570, 607, 608
Cantemir, D. 558, 559
Capesius, B. 98—100
Capidan, Th. 137
Carabulea, Elena 80, 102, 315, 502
Caragiu, Matilda 539, 540, 541, 546
Carcalechi, Zaharia, 562, 563
Cartojan, N. 218, 465, 466, 473, 476, **480**
Cazacu, B. 78, 156, 159, 160, 173, 224, 500, 503—508
Călinescu, G. 50, 248, 251
Căplescu, C. 68
Cernîşev, V. I. 339
Cernovodeanu, N. 59
Church, A. 204
Ciauşanu, G. F. 96, 238, 240, 273, 321, 568
Cihac, A. de 280, 336, 337, 552
Ciobanu, A. 3, 5, 12, 13, 14
Ciobanu, Elena 80, 102
Ciobanu, Fulvia 173, 502
Cioculescu, Şerban 524
Cohen, Marcel 80
Coman, P. 129, 131, 132, 238, 240, 319—321, 568, 569
Condillac 323, 332
Colbert, B. 433
Condrea, Sergiu 84
Constantin, Ion 319—320
Constantinescu, G. K. 18
Constantinescu, Iancu 84
Copilu, D. 129—131
Corlăteanu, N. 133, 134, 174, 436
Costăchescu. M. 179, 181
Costinescu, I. 66

Coteanu, I. 77, 78, **144—155**, 173, 174, 255, **259—272**, 312, 314, 445, 448, 452, 457, 461, 463, 499, 500, 501, 502, 521, 611—614, 620—625, **625—627**.
Courtenay, Baudouin de 263
Crăciun, I. 134, 181
Creţu, I. 246—248, 250, **488 — 497**, 589, **592—605**
Crohmălniceanu, Ov. S. 183
Cruceană, Ion **317—318**
Cuciureanu, St. 138, 141
Cucu, Vasile **405—414**, 582
Czuczor, Gergely 553

D

Dain, A. 70—72, 75
Dănăilă, I. 80, 101, 102, **272—277**, 343, 345, 346
Delavenay, E. 217
Densusianu, Ovid 68, 105, 219, 220, 223, 226, 338, 537, 606, 608
Diaconescu, Ion 539
Diaconescu, Paula 85, 539, 542, 543, 615
Diaconu, I. G. 228
Diez, Fr. 336
Dimitrescu, Fl. 617
Dölger, F. 463
Domonkos, Erica 84
Dornseiff, F. 201, 304, 305, 307
Dragomir, Mihu 571, 581
Dragomirescu, Gh. N. 283, 284
Drașoveanu, D. D. 439, 545, 546
Drimba, Vl. 82, 349, 500
Dumistrăcel, Stelian 174, 175, **238—240**
Dumitrașcu, P. 545
Durheim 310

E

Efimov, A. I. 339
Eminescu, M. 592, 605
Ernout, A. 261
Eustratie 509

F

Farinaccius, Prosper 509, 512
Fedorov, A. I. 339
Fermin, M. H. J. 306
Figurovski, I. A. 438
Fira, G. 273
Fischer, H. 193
Fischer, I. 177
Florinescu, A. 418
Fodor, Ecaterina 334
Fogarasi, János 553
Fortunatov, F. F. 459

G

Gafiţanu, D. 82
Gáldi, L. 462—473
Galkina-Fedoruk, E. M. 446
Gaster, Moses 322, 323
Gavra, Alexandru 66
Gălăbov, Ivan 626, 627
Georgescu, Petre **23—24**
Georgiev, Vl. 176
Ghenadieva, Zara 187
Ghergariu, Leontin **124—126**
Gheţie, Ion 173, 350, 500, **557—566**
Golopenţia, Sanda 79, 85
Gorski, D. P. 615
Gorşkova, K. V. 446, 452
Gradea, Pia 272, 274
Grant Duff, M. E. 417
Graur, Al. 7, 8, 76, 77, 101, 113, 173, 174, 176, 228, 255, 257, 262 — 271, 284, 436, 438, 502, 522, 530, 534, 537, 616, 624
Greci, I. N. 452
Greimas, A. J. 308
Grigorie, episcopul Argeşului 564, 565
Grosu, Mitu 178, 486
Guboglu, Mihail 82
Guiraud, P. 199
Guţu-Romalo, Valeria **3—15**, 80, 173, **528—538, 617—620**

H

Halle, R. A. 260
Hallig, R. 306, 307
Hanea, Victor **359—362**
Haneş, Gh. 81, 82
Haneş, Petre 283
Hasdeu, B. P. 280, 334, 480, 481, 553, 554
Havet, Louis 70
Heidel, G. 306

Heilemann, K. 306
Heliade-Rădulescu, I. 66, 156—159, 283, 322—334
Hepites, St. C. 418
Herbst, C. **401—404**, 582
Hinkulov, Iakov 280, 334
Hjelmslev, L. 264, 611
Hollyman, K. J. 311
Homorodean, M. 273
Horezmi, Al. 204
Hořejši, Vladimir 80
Hristea, Th. 81
Hubschmid, Johannes 98, 100
Humboldt, W. von 196, 306
Hurmuzachi, Eudoxiu 592—594, 598, 599, 605

I

Ianov, Iu. I. 217
Iarcu, D. 59
Iarţeva, K. N. 359
Iaţimirski, A. I. 334, 338
Ibrăileanu, G. 622
Iliescu, M. 219, 220, 225, 228, 311
Iliş, A. 181
Indrea, Al. 273
Ionaşcu, Al. 80, 349
Ionaşcu, Ecat. 534, 535
Iordan, Iorgu **45—47**, 59—61, 68, 75, 76, 147, 154, 159, 168, 169, 173, 174, 178—183, 226, 228, 232, 254, **288—296**, 432, 438, 439, 441, 442, 445, 460, 485, 501, **515—517**, 525, 529, 537, 572
Iorga, N. 136, 486
Iorgovici, Paul 559
Ipsen, G. 198
Isačenko, A. V. 438
Istrate, Gavril 82, 149
Istrina, E. I. 339
Ivanov, V. V. 217
Ivănescu, G. 3, 148, 167

J

Jagič, V. 338
Jakobson, Roman 155
Jalbă, C. 79, 283
Jolles, A. 198, 199
Jung, W. 433

K

Kaluźniacki, E. 338
Karum, L. S. 585, 586
Kelemen, Béla 81
Keller, H.-E. 306, 307
Kirpicinikova, N. V. 446, 447, 450, 456, 457, 461
Kitov, A. I. 85, 217
Kleeng, S. 204
Kluge 100
Kniezsa 280
Kogălniceanu, M. 157, 180—182
Köhler, E. 308
Kolman, E. 217
Kolmogorov, A. N. 204, 217
Kolşanski, G. V. 87, 88
Konradt-Hicking, M. 203
Kopitar, Bartolomeu 334
Kósa Jean 141, 142
Kostonarov, V. G. 340—342
Kostov, I. 435
Krauss, W. 309
Kronasser, H. 195
Krotevici, E. V. 446
Kriucikov, S. E. 450, 452
Kühner, Raphael 284
Kulaghina, O. S. 88
Kuzneţov, R. S. 87

L

Langleben, M. M. 89
Lascu, N. 197
Lazăr, Gh. 322—324
Leapunov, A. A. 87, 217
Lektorski, V. A. 614
Lenin, V. I. 289, 290, 294, 342, 612
Leroy, Maurice 83
Le Tellier, Charles-Constant 324—332
Levin 148
Leviţchi, Leon 359—362
Liţica, C. 463
Livadaru, D. 174
Lomonosov, M. V. 339
Longinescu, S. G. 509
Lupu-Babei, P. 31—32
Luth, L. I. 174, 175

M

Macrea, D. 280, 498
Maier, G. E. 203
Maior, Petru 135—143, 157
Maioreseu, T. 537, 593
Makaev, G. M. 436
Makogonenko, G. 71
Maksimov, L. Iu. 450
Manliu, I. 284
Manoliu, Marcela 80, **117—123**
Marcu, Traian 273
Marcus, S. 84, **204—217**, 347, 500
Mareş, Luereţia **96—98**, **129**, **131—132**, **238**, **240**, 273, **318—321**, **568—570**
Marian, Sim. Fl. 179
Marienescu, At. M. 136
Marmeliuc, D. 552—553
Markov, A. A. 204, 231, 217
Masson, C. P. 433
Matoré, Georges 197, 308—311
Mănucă, Dan **230—236**
Măruţă, Toma 79, 283
Meilah, B. 71
Meiseles, Gustav **425—431**, 582
Melciuk, I. A. 87, 90, 217
Meyer, H. M. 198
Meyer, W. 463
Meyer-Lübke, W. 182, 438
Miclău, Paul 77, 78, 116, 151, **262—271**, 616
Micu, S. 283
Micu-Moldovanu, I. 272
Mihail, Paul 181
Mihalci, D. E. 362
Mihăescu, N. 174, 261, 262, **588—591**
Mihăilă, G. 277—282, **334—338**, 351
Mihăilescu, Vintilă **401—404**, 582
Mihuţ, I. **21—22**
Miklosich, Franz 277, 334, 335, 552
Mikuš, P. F. 432
Miletici, L. 335
Mircev, K. 435
Mitran, G. **282—284**
Mitran, Mircea **493—582**, **611—617**
Moisil, Gr. 84, 85, 117, 174
Mokreak, I. 436
Moloşnaia, T. N. 89—91, 217
Morf, H. 529
Mukařovský, Jan 148
Mumuleanu, B. P. 563—565

N

Năsturel, P. V. 74
Nedioglu, Gh. 3, 11—13
Negulici, I. D. 58—60, 64, 65, 557
Nicolau, Edmond 84
Nicolcioiu, Emil **237—238**
Nicolescu, A. 59
Nicolescu, Miron **33—34**
Nicolescu, Tatiana 92
Niculescu, Al. 79, 81, 151
Nikolov, E. 435
Niţă, Silvia 539, 540, 542, 545

O

Obnorski, S. P. 92, 339
Ocheşeanu, Rodica 80, 102, 502
Öhman, S. 200, 203
Oiţă, I. **445—461**
Ojegov, S. I. 92, 339, 341, 344
Oksaar, Els 202
Olteanu, Pandele 81
Onciul, D. 599
Onu, L. 218, 229, 465, 466
Orăşanu, N. T. 67
Orne 306
Otobîcu, C. **176—183**, 127, **351—359**

P

Paducева, E. V. 89
Pamfil, Viorica 68
Panaiteseu, P. P. 241—245, 334
Panov, D. Iu. 86, 217
Panţu, Z. 20
Paseu, G. 137, 552
Paşca, St. 134, 238, 240, 318, 552, 568—570
Paul, H. 304
Pavel, Toma 79, 84
Peretz, Ion 512
Perpessicius-Panaiteseu, D. 50, 249—251, 594
Peşkovski, A. M. 446, 456
Petroviei, Emil 79, 81, 82, 92, 173, 174, 224, 279, 349, 350, 500, 538, 609, 626
Petroviei, S. 87

Pfleiderer, W. 203
Philippide, Al. 105, 159, 167, 474
Pietreanu, Marieta 80, 102
Piliţia, Nic. 284
Piotrovski, R. G. 79, 625, 626
Pisani, V. 260
Poghire, C. 13, 81, 176
Polak, Vaclav 81
Popa-Lisseanu, G. 322, 323
Popescu, G. 273
Popescu, Ion Dumitru **567**
Popescu, V. 58—60, 64
Popescu-Marin, Magdalena 80, **101—102**, 502
Popova, I. A. 461
Popovici, D. 323, 324, 333
Popović, Jovan Sterija 335
Porzig, W. 198, 199
Pospelov, E. M. 417
Pospelov, N. S. 455, 456, 460, 461
Post, E. 204
Prale, Ioan 564
Priiatkina, A. F. 446, 448, 457
Procopovici, Al. 486
Proschwitz, Gunnar von 311
Protopopescu, E. 58—60, 64, 65
Purto, V. A. 91
Puşcariu, S. 18, 136, 138, 223, 225, 262, 279, 280
Puşkin, A. S. 358

Q

Quadri, B. 203
Quemada, B, 311

R

Rădulescu, I. **401—404**, 582
Rădulescu, Maria 539, 540, 542, 545, 617
Reformatski, A. A. 87, 423, 583—585, 587
R[egman], C. 174
Reinhard, T. 306
Revzin, I. I. 91, 217
Ricken, U 78, 203
Rimer, S. şi D. 171, 172
Rizescu, I. 71, 77, 80, 102, 173, 249, 312, 313, **434—444**, 445, 448, 455, 457, 461, 502, **508—513**, 612, 613
Robertson 305
Rocerie, Al. 84, 350, 351, 500
Roget, Peter Mark 304, 305
Rosetti, Al. 49, 81, 84, 105, **133—134**, 159, 173, 219, 220, 223, 226, **241—245**, 259—262, 339, 348, 349, 484, 485, 486, 500, 503—508, 529, 530, 607—609
Rotundu, V. 83
Rozenthal, D. E. 339
Rozenţveig, V. I. 86, 91
Rudeanu, Vadim 80, **84—91**, 102, **277—282**, **339—342**
Runkewitz, W. 306
Russo, D. 70
Russu, I. I. 348, 349, 500
Rusu, Gr. 273
Rusu, Valeriu 351, 500

S

Sadovski, V. I. 614
Sala, C. 84
Sala, Marius 351, 500
Saussure, F. de 194, 195, 197, 263, 264, 266, 305, 306, 310, 611—613, 615, 616
Săndulescu, C. 79
Săulescu, G. 66, 67
Sbiera, I. G. 228
Schlessing 305
Schuchardt, H. 260
Sekommodau, H. 306
Scriban, A. 238, 240, 318—321, 338, 552, 568—570
Seche, Luiza 25, 80, 102, **156—167**, 251, **571—581**, 624
Seche, Mircea **58—67**, **165—167**, 173, 174, 251, 557, 562, **620—625**
Sechehaye, Albert 263
Seidel, E. 626
Semenihin, V. P. 452
Serghievski, M. V. 334
Seulescu, P. G. 156, 158
Sîrlea, L. 273
Shaw, Bernard 358
Simensky, Theofil 83
Simonescu, Dan **68—75**, **178—183**, 473
Sîrcu, P. A. 334
Skimina, Stanisław 463
Slama-Cazacu, T. 84, 115
Slave, Elena 77, 144, 615

Slavici, I. 593
Smirniţki, I. A. 360
Sobolev, A. N. 85
Sobolev, S. L. 217
Sobolevski, A. I. 334
Soerensen, H. 83
Solomon, V. 71, 249
Sreznevski, I. I. 334
Stahovski, N. N. 339
Stamati, T. 58, 59, 62—64, 66
Stati, Sorin, 77, 177, 284, 615
Stavrescu, Petre 17
Steblin-Kaminski, M. I. 91
Stephan 335
Stilescu, V. 284
Stoide, C. A. 179, 181
Stoikov, St. 435
Strempel, G. 181
Strungaru, Diomid **474—487**, **606—610**
Suláu, Béla 83
Sumarokov 339
Sunţova, M. A. 586
Superaniskaia, A. V. 585
Svetlaev, M. V. 446, 452
Szinnyei, J. 553

Ş

Şanski, N. M. 446, 452
Şatuh, M. G. 446
Şăineanu, Lazăr 332, 335, 336, 338, 552
Şcerba, L. V. 585, 586
Şestopal, G. A. 217
Şincai, Gh. 136, 137
Şişmariov, V.F. 334
Şniţke, G. V. 585, 585
Ştefănescu, Iulian 178
Ştefănescu-Goangă, Z. **553—556**
Şuteu, Flora 80, 101, 102, 148, 173, **246—253**, 339, 539
Şuteu, V. 84, **347—351**, 500

T

Tagliavini, Carlo 83
Talman, E. M. 71
Tarde 310
Teaha, Teofil 500, 617
Teodorescu, Vasile **27—30**
Tesnière, Lucien 432, 433
Tiktin, H. 129, 131, 224, 238, 338, 439, 540, 542—544, 554, 568, 570
Tiurin, S. A. 585
Todoran, Romulus 81, 82, 272, 274,
Tohăneanu, Gh. 82
Tomoioagă, M. **128—129**, **568—569**
Torouţiu, I. E. 593
Tovaneţ, P. V. 615
Tracy, Destutt de 323
Trahtenbrot 217
Trandafir, Gh. 361
Treimer 19
Treu, Kurt 177
Trier, Jost 193—203, 306—309
Tuducescu, Iuliu 178
Turling, A. 204

Ţ

Ţonev, B. 338

U

Ullmann, S. 306, 354
Ursu, N. A 68, **135—143**, **322—333**
Uspenski, V. A. 86, 90, 204, 217
Uşakov, D. N. 92, 93, 341

V

Väänänen, Veiko 83
Vasilev, I. V. 339
Vasiliu, Em. 77, 78, 173, 347, 500, 521, 611, 612
Vasiliu, Laura 25, 80, 10, 173, 223, 224, 432, 502
Vater, Severinus 336
Văcărescu, Ienăchiţă 283
Viciu, A. 129, 131, 240, 318, 320, 568—570
Vianu, T. 79, 173, 174, 297, 298, 525, 526, 576
Vinogradov, V. V. 339, 341, 454
Vinokur, G. D. 339
Vitner, I. 183
Vîrtosu, Emil 474, 475
Voloţkaia, E. M. 89
Vostokov, A. A. 452
Vrabie, Emil **92—96**, **343—347**
Vulpan, Samuil 136
Vulpescu, Romulus **37—44**

W

Wald, Henri 113—116, 521—527
Wald, Lucia 78, **176—177, 262—271,** 616
Wartburg, W. von 197, 198, 200, 305—307, 442
Weawer, W 87
Weisberger 195, 197, 199, 202, 307
Weisweiler, F. 199
Wexler, P. S. 311
Willman-Grabowska 148

Z

Zaharia, N. 488, 489
Zdrenghea, Mircea 80, 83, **168—170,** 439, 545
Zelinski, K. I. 359
Zemski, A. M. 446, 452
Zinoviev, A. A., 217
Zumthor, P. 193, 442

INDICE DE CUVINTE

AROMÎNĂ

lai 19
stramuţai 43

BULGARĂ

агент 187
агентин 187
адвокат 187
адвокатин 187
алежер 189
арестантин 187
арнаутин 187
балалайка 189
банкер 187
банкерин 187
билюк 187
Вакарещ 189
вивод 187
вигода 187
вигоден 187
вилает 187
вираженне 187
восток 187
восточек 187
гагаузин 189
глава 189
глас 189
goni 627
гърло 281
депутатин 187
дипломат 187
дипломатин 187
дъmbovica 278
извлечение 187
извор 337
илям 187
имдадие 187
кааза 187
кехая 187
klai 627
командантин 187
комисионерин 187
kroi 627
кюляф 187
lov 627
мак 278
млад 278
моир 281
мъра 555
образ 189
(o)pazi 627
păleka 278
рогожина 278
сад 278
тис 278
topi 627
topiti 627
utori 627
чловякъ-ть 626
чэбори 189
чэбраник 189

СЕНĂ

mozoliti 552

DACĂ

**bulg-* 100
**bulgjo-* 100

FRANCĂ

baril 99

FRANCEZĂ

abstraire 62
aprêteuse 231
bedeau 44
boire 42
brodeur 231
carossier 232
cimentier 232
client 309
commis 309
cordier 232
dilution 47
eau 266
élémosinaire 52
emburelucocquer 44
employé 309
facture 309
foie 529
gardeur 233
inventeur 53
laquais 32
magasin 309
maillot 344
masseur 234
mimétisme 25

mimodramatique 26
modeleur 234
mulle 42
parfumeur 235
philosophe 309
pratique 309
quai 32
que 109
rayon 309
réduction 47
rober 44
robidilardicque 44
rodilardicque 44
tapissier 236
Tchaïkovsky 583
tricoter 236
tricoteur 236
usé 57
veau
vedeu 44
vendeur 309
voire 42

GALICĂ

bulga 100

GASCONĂ

bigey 197
**gat* 197

GERMANĂ

grossartig 54
grossmächtig 54
grossmögend 54
Lägel 99
silberreich 149
Tschajkowsky 583

GREACĂ

ἀγάπη 177
ἀποστάτης 564
ἀποστασία 564
ἀριθμός 204
δίλημμα 564
διμισχίον 553
cerjen 50
κόλυδρος 99
laiou 19
laius 19
λογομαχία 53
μαξος 552
μιμέομαι 25
συνδρομι 564
τιτανομαχία 57
φιλία 177

ILIRĂ

**putina* 100

ITALIANĂ

accréscere 138
aspèrgere 138
**diluzione* 47
esempro 139
quanto 139
riduzione 47
risforgare 141
tanto 139

LATINĂ

abrogare 62
accesibilis 62
acer 117, 118
affabilitas 62
altare 337
alumnus 49
aqua 266
-arius 534
ascendens 560
Beneventum 264
bonus 117, 118
buttis 99
cattus 197
concursus 564
conscius 54
defectus 264
defigere 52
degressus 52
eleemosynarius 52
ferens 121
fero 263, 264
ficatum 529
flamma 52
fortis 121
gallus 197
hic 625
homo-ille 626
idem 625
ille 625
inhabilis 62
inventor 53
ipse 625
is 625
iste 625
magnanimus 154
Maleventum 264
manus 530
obiectus 563
orcus 54
operatum 54
operor 54
pauper 117
profanus 62
proiectus 563
prudens 117
pulcher 117
qualitas 264
quam 109
quantus 139
signitas 56
supplex 117, 121
tantus 139
viridis 117
volemus 108

MAGHIARĂ

bugygó 125
ezüstos 149
lada 125
majszohni 552
majszol 553
majszolni 553
morzsol 553
morzsolni 553
mozzsol 553
mozzsolni 553
muzol 553
pad 125
sunyi 126

sunnyogni 126
sunnyogo 126

MORAVĂ-SLOVACĂ

laja 19
lajka 19

POLONĂ

Czajkowski 583
drop 337
miara 555
piechota 337

ROMÎNĂ

A

abad 60, 61
abdicare 65
abdicaţie 62
aberraţiune 63
abima 60
abjudeca 60
abjudica 60
ablacă 129, 131
ablaut 360
ablega 60
abnorm 602
aboli 63
abominabil 64
abonatu 62
aborigen 63
abrictui 98
abroga 62
abrogare 559
abrogaţie 559
absimil(e) 60
absinth 60
absoluţiune 602
abstract 562
abstracţie 602
abstrage 62
abstrus 48
academician 66
academie 66, 563
acamell 61
acanar 60, 61
acanor 60
acantilă 60
acar 317, 318
acas 482
acăşunată 138
accablare 63
accastilagiu 60
accent 66
accepciune 559
acces 602
accesibbil 62
accidente 560
accidere 560
acclama 63
accusia 60
aceasta 486
această 450, 478
acedie 60
acei 480
acest(a) 450, 478, 482
acestu 479
aceştii 480
aciiş 606
acioaie 149
acol 482
acolo 481
acorda 602
acrescută 138
acru 119, 120, 122, 123
act 65
activist 292
activiste 296
activitas 559
actor 66
actuel 323
acţiune 532
acuzăciune 63
adagio 66
adalid 60, 61
adamască 553, 554
adaptat 161
adăogătoare 477
adăosese 600
adăptat 161
addere 560
adec 482
adecă 452
adică 452, 454, 455, 459
adicălea 452
adicătelea 452
adiectiv 561
adincame 478
adiverească 477
adînc 118—120, 122
adînc-volburător 601
adîncă 118
adîncî 118
administra 602
admira 63
admisibil 602
admite 63
admoniare 602
admoniţiune 602
adonis 303
adopta 63
adoptisesc 560
adopţie 560
adragant 360
adresa 602
aducă 478
adversitate 559
aer 299, 300, 511
aestetică 66
afabilitate 63
afazie 148
afecta 63
afelie 62
affabil 63
affabilitate 62
affadissament 60
affama 60
afla 300
aflară 478
aflîndu-mă 478
aforisticitate 49
aftocrator 559
afurisénie 274
agă 149, 361
agăţător 119
ager 61
agglomera 63
agitaţie 292
agiungă 160
agiunge 163
agiuns 161, 163
agiusu 479

agiuta 163
agiută 163
agiutoriu 163
agresiune 602
agresor 119
agrupa 60
aia 532
aiasta 361
aibă 480
aiesta 361
aievea 279
aimintrea 479
aitoáre 21
(a) ajunge 11, 163
ajunge 478
ajuns 161, 163
ajută 21, 163
ajută 162
ajutoriul 163
alarmă 360
alb 119, 120, 122, 123, 300, 301, 591
albastru 119, 120, 122, 123, 574
albăstrui 122
albe 590
albiu 119, 120
albina 478
albu 479
album 63
aldamaşariii 478
Alecsandru 479
alegorie 562
alergaci 534
alergarepreună 564
aleşteu 317, 318
alfachin 61
alianţă 602
aliat 602
aligorie 62
alimentară 361
alimentăciune 63
alingă 23
allegorie 66
allocuţiune 66
allusie 66
alpestru 122, 123
alsăuire 140
altceva 450
alte 478
altera 62
alteţă 62
altfel spus 452
altier 60
alţi 479
alţii 480
alúmn 49
amant 562
ambasadă 602
ambiguu 119, 122, 123
ambiţie 563
americă 361
amiazăz 606
amic 283, 563
aminte 478
amîndoi 480
ammoniac 63
amnistui 98
amonte 32
amoriului 163
amortizăciune 63
amorului 163
amă 478
amunte 32
anevoie-înaintător 601
anfiteatru 563
angajament 292
annexa 63
anobli 60
anodinie 60
anramatică 60
antecedent 65
antenupţiale 60
anterid(iu) 60
antesă 60
anthese 60
antianexionist 296
antibiotic 292
ántic 532
antîc 532
anticolonial(ist) 296
antidot 559
antiregalist 296
antirevanşard 296
antirevizionist 296
anulăciune 63
anum 482
anume 110, 452, 453, 454, 455, 477
anxietate 602
anxietos 602
aoleo ! 361
apă 345
apărare 27
apărător 301
apela 602
apelaţie 560
apelăciune 63
apercepţiune 62
aplani 60
aplauz 56
aplazuí 568, 569
apodictic 602
apostat 597, 602
apparat 63
apreta 230
apretator 230
apretez 231
aprig 61
aprinde 301, 302
aprindere 275
aprinzăcios 601
apropia 602
aproviziona 602
(a se) apuca 3, 4, 7, 11, 12
aragaz 361
aramă 231, 302, 590
aramist 231
aratîndu 479
arătar 482
arătasă 162
arătase 162
arbitrarietate 49, 602
ardei 360
are 477
argăsar 535
argintiu 302
argintos 149
arhiducat 602
arhistrateg 602
ariergardă 602
arină 562
aristocratic 602
arîde 138

arîtănie 21
armie 596, 600
arminden 360
armistiţiu 602
aroade 138
arogant 602
aroganţă 602
arrogante 559
arroganţie 559
arrogare 559
arsu 479
aruncătură 567, 568
arzător 122
asabi 598
asalt 602
asămăna 600
asăuire 140
asediu 602
asemenea 110
asfalt 231
asfaltist 231
asiduu 119, 122, 123
asimilare 47
asimilaţie 47
aşîlă 22
asocia 602
asparge 138
aspectul 360
aspirăciune 63
aspirină 151
assalta 63
asta 532
astfel 163
astfeli 163
astuţie 60
asupra 478
asuprasculat 564
asuprăsculare 564
aşa 110, 477
aşa cum 546, 548, 549
aşăzate 162
aşăzămîntul 162
aşedzare 477
aşezate 162
aşezămîntul 162
aşijdere 478
aşijderea 478
aşinga 125
aşteptatŭ 486
atac 27, 602
ataca 602
ateriza 27
aterizare 27
atestat 563
atheist 558
atînt 138
atît 139, 450
atlaz 554
atoarnă 138
atom 532
atomist 296
atracţie 602
attac 63
atunce 478, 479
aţiţaş 606
au 480
auá 97
audáce 49, 50, 60
audacie 60
aur 302, 303
auri 231
auritor 231
aut 361
autocrat 602
autocratic 602
autocraţie 602
autocritică 292
autohton 602
autonom 602
autoritate 602
autoriza 602
auxiliar 602
auzisă 162
auzise 162
aval 32
avale 32
avantgardă 602
avar 303, 591
ave 163
avea 163
aversie 559
Avgust 483
aviditate 602
avizat 267, 602
avînd 483
azil 602
azur 148

Ă

ăla 532
ăndrăní 317, 318
ăsta 532

B

bába 238
babaltc 51
babă 240
bachantic 602
bacher 98
baci 337
badea 477
baga 100
bagaj 561
bagă 477
bai 150, 361
baiaderă 562
baibarác 319—321
balişcău 568, 569
balon 27
baltă 337
balţău 21
ban 61, 482, 600
bandagerie 231
bandaj 231
bántie 238, 240
barabulă 361
baraj 27
barbat 161
barbaţi 161
barbă-partea 564
bardiş 570
bárhid 238
basamac 361
baschetbalist 296
(a) bate 15
batrîn 140
bazárnic 128,129
bază 602
băciuí 23
bădăi 237, 238
bădîi 276
(a) băga 100
băiaş 231
băiaşă 231

băicón 96
băjenar 535
bălai 119, 121, 122
bălaie 119
bălătrúc 129, 131
bălmăgí 274
bănet 534
bărbat 161
bărbaţi 161
bărbătescŭ 479
bărdie 568, 570
bărdişă 570
băsălágă 97
băstăcăní 319, 321
bătăitoare 231
băteálă 567, 568
bătelă 568
bătéle 129, 131, 132
bătrîni 478
bdicaşéu 129, 132
bdiciulí 129, 132
beau 480
bei 61, 480
beie 600
belaliu 23
belciug 336
beneficiu 602
bent 317, 318
berc 130, 131
beregăţí 319—321
bertiţă 276
besearecă 477
besearecí 478
besericeşt 606
betonist 296
bezéri 128, 129
bezman 561
bezmănuiesc 561
bezmănuire 561
bezmănuitariu 561
bezmănuitoriu 561
bezmănuitură 561
beznă 280
bghidă 128, 129
biatlon 27
bibă 96,
biciulí 21
bine 110, 121, 164
bineizvodit 601
binevoind 482
biruinţa 478
Bistriţ 482
bizantin 602
bicniţă 23
bîlbî 28
bîlbîială 28
bîlcă 317—319
bîlvăní 274
bîntuí 478
bîntuială 275
bîrîcă 23
bîzgán 317, 319
blănci 238, 240
blăstăm 600
blăstămate 162
bleáscă 23
bleojdînă 317, 318
blestămate 162
bleu 121
blidar 534
boală 278
boálcă 317—319
boale 531
bobăí 237, 238
bobinar 231, 535
bobină 231
bobîlcă 319—321
bobonete 98
bocanc 231, 530
bocanci 530
bocangiu 231
bócor 128
bódri 130, 131
boiangeriţă 231
**boianger* 231
boiangiu 231
boiari 478
boiengeră 231
boier 278
boieresc 140
boierie 140
boli 531
bolide 43
bóltă 567, 568
bomboană 231
bombonăreasă 231
bombonist 231
boní 97
borăşcăí 317
borăşcăitură 317
borcuí 128, 129
bordo 122
bortşcăí 318
bortşcăitură 318
bosoroágă 319
boşcă 317—319
boşoroagă 321
bótoş 21
botroci 128, 129
boţoroágă 23
bozométe 23
brabéte 23
brahar 568, 570
braji 531
braţă 250
braţe 250
brazi 531
brădet 534
brăcăluí 238, 240
brăcuí 240
brăhar 570
brăzdar 535
bretelar 231
brigadă artistică 353
brişcar 534
brînculiţă 97
brînză 100
broda 231
brodelier 234
brodier 231
brodist 231
brodistă 231
brójbă 319, 321
brom 65
brózbă 23
brr 145
brudar 568
brúdăr 567, 568
bubúi 130
buburúz 134, 131
bucăţè 163
bucăţea 163
bucăţită 600
buchet 574

bucuroș 606
budigăi 125
budigăit 124
budigău 125
bufegiu 231
bufet 231
bufetier 231
(a) bufni 8, 12, 15
bughilarăș 276
búiec 21
buimăci 44
(a) buimăglisi 44
buiug 97
bulă 602
buleándră 276
bulz 100
bumbúșcă 130, 131
bun 8, 9, 117, 120, 122, 123, 482, 600
bună 117, 118, 477
bunătate 477
bune 118
bunghi 320, 321
buni 118, 478
bunicel 119, 120, 122
bunicică 122
buntuzí 98
buntuzí 130, 131
buráucă 97
burduf 100
burduje 600
burdúlă 567, 568
burélți 130, 131
buș 567, 568
bușdúnă 317—319
but 28

C

ca 109
caciorí 96
cadalíc 23
cádă 344
cafengiță 231
cafengiu 231
cailác 97
cailaci 97
caimacam 61
calapod 231
calapodar 231
calcula 602
cale 262
calfă 232
calicíe 50
caloriferisl 231
camarier 563
campanie 602
canagiu 231
canaruri 139
cancéu 130, 131
can(e)a 231
canibal 602
canibalic 602
canonic 44, 602
cap-șteap 97
capăt 61, 62
capelan 602
capitală 602
capitonagist 231
capitonaj 231
capitula 602
capitulație 602
capraș 231
capră 231
carác 275
carácter 532
caractér 532
caravéi 23
cară 250
cardinal 602
care 218, 221, 222, 223, 224, 225, 229, 477
carea 600
carele 600
caretar 232
caretaș 232
**caretașer* 232
caretașerie 232
caretă 232
caréte 275
carii 480, 600
carile 600
carímb 23
carosier 232
carte 478
cartier 602
cartonagistă 232
cartonajă 232
carți 536
casă 477
castaniu 119, 120, 122
caștță 128, 129
cataloage 346
catalog 232, 346, 559
catalogar 232
catalogistă 232
cată a... 595
cată să... 595
catolic 602
catolicism 602
cață 361
cauc 131
caval 61, 577
cavalcadă 344
cavalcade 344
caz 602
cazan 232
cazanar 232
că 180, 547, 548 283, 284
căci 482
cădabru 140
cădăbros 140
cădè 600
căder 482
căderi 478
căderile 477
căhleáncă 239, 240
căhleață 240
(a se) căi 279, 281
călcătoáre 317—319
călcîie 318
căldura 64
călfiță 232
călîie 317, 319
călugăret 534
călugării 480
călúș, 97
cănci 567, 568
căpresc 317, 319
căprior 96
căprui 118, 119, 122
căpruie 118
căpșuni 360
cărare 262

cărămidar 534
cărora 477
căruia 222
cărți 536
căsaci 534
câștigă 137
cășună 275
către 478, 600
căuc 130
căzi 344
ce 218, 219, 229, 450, 545, 547
ceaclît 23
ceanatui 98
ceatlaua 276
cebălui 274
cebăluit 237, 238
ceferist 361
cei 480
cel 218, 227
cela 477, 600
celebru 122, 123
celi 317, 319
celui 480
centenar 600
cenușiu 119, 120, 122
cenzură 602
cerb 140
cerbicie 601
cerca 282
cercetătoare 296
cergău 567
cerime 50
ceriu 253
ceriuri 600
(a) cerne 574
cerni 61
cerșiș 608
cerșișî 608
certa 613
certăreț 597
cerurescu 479
cest 482
cesta 600
cesvîrte 274
cesv'rti 274
cetate 477
cetați 536
cetățan 162
cetățean 162
cetăți 536
cfartana 559
cfiditas 559
chei 32
chéie 567,568
chelner 266
chelneră 232
chelluiele 600
chentru 558, 559
cherlui 97
cheu 32
chibrite 531
chibrituri 531
chicinetă 361
chicláz 239. 240
chinuire 477
chioșcar 534
chipur 482
chirán 237, 238
chisc 567, 568
chiteálă 128, 129, 570
chivizîu 239
chrisov 600
ci 600, 604
cibe l 21
ciclotron 264
cicloturism 28
cicloturistic 28
cicori 275
cigăli 128, 129
ciment 232
cimentar 232
cimenter 232
cimentor 232
cinașe 276
cincea 478
cinci 479
cincisprezece 28
cincisutist 296
cine 225, 226, 547
cinerama 264
cineș 606
cineva 164, 165
cinste 279, 479
cinstescu 479
cioácă 317—319
cioáră 567, 568
ciochîe 317, 319
cióci 275
ciocîrlîe 317
ciocrác 567
ciocraie 568
ciocúș 97
ciomóg 97
ciontós 130, 131
ciorecani 97
ciosmoli 98
cir 130, 131
circhi 567
circular 232
circularist 232
circumvalează 601
cireș 360, 608
cirivici 239, 240
cist 21
citadelă 602
ciuci 96
ciudat 120
ciudă 279
ciuf 130, 131
ciupili 275, 276
ciúșcă 23
ciușniță 98
civil 562
civilitate 54
civiliza 562
cînd 483, 547
cîndu 479
cînepă 337
cînt 138, 139
cîntime 139
cîrcăi 237, 238
cîrdui 239, 240
cîrșănie 23
cît 139
cîte 477
cîț 482, 547
clas 563
clasament 360
clădă 320, 321
(a) clădi 279
(a) clăti 279, 627
clătire 627
clătit 130, 131

clăţâie 317, 319
cleafă 97
clipi 279
cliupă 97
cloceáncă 239, 240
clocímp 23
coafor 232
coaforă 232
coale 531
cobile 276
cobirlău 569
cobtltău 570
cobtrlău 569, 570
coborlău 570
cocheta 602
cocostîrc 150
coconet 534
cocos 561
codină 237, 238
codri 478
codrii 480
coeficient 355
cofă 100
cofetar 232
cofetară 232
cojocar 534
colboti 128, 129
coldan 97
colectivă 529
colectiviste 296
colęşnă 128, 129
colhoz 294
coli 531
colir 360
colodárcă 239, 240
colosal 602
colúmbă 50
columnă 65
comandă 602
combainâ 295
combina 295
combină 295, 351, 361
comediant 25
comhér 128, 129
comis 600
comisie 561
comite 602
comitet 292
comitis 559
commentare 63
commisie 559
commoditate 63
comodat 560
comoditate 602
compatriot 602
compensa 602
competent 602
competenţă 602
complinit 602
compozit 360
compresiune 360
comun 602
comunism 292
comunitate 602
conaţional 602
concepe 602
concentra 602
concert 563
concesie 602
concordenţă 323
concordie 602
concreştere 601
condiţie 560, 601
condiţionel 323
confecţiona 232
confecţionagiu 232
confident 602
confiscare 602
confiscaţie 563
congres 533
conjugal 602
conjuncţie 532
conjura 602
conscindinţi 65
consentiment 602
considera 602
considerabil 64, 602
considerafie 602
consistenţă 602
consta 563
constelá 51
constelat 51
constituire 602
construcsie 323
conştiincios 535
conştiinciozitate 535
conştiinţă 535, 602
conştiu 54
contagios 560
conte 602
(a) conteni 10
contingent 602
continghere 560
(a) continua 9
continuu 346
contra 437
contraria 51
contribuţie 65, 562
conţert 562
convenciune 560
conversaţie 559
converti 602
convertire 602
convertitor 602
copac 530
copaci(u) 530, 533
copcă 281
coperi 601
coperişi 607
copie 137
copiii 480
corabii 477
corb 140
corbu 479
córcie 275
corciu 601
corcofeli 320
corcomeni 317, 318
corcomenit 317
cordár 239, 240
cordier 232
cordli 128, 129
corect 119
coreligionar 602
corespunde 602
córfă 128, 129
corigent 361
correcţie 65
corvagiu 232
corv(o)adă 232
cosáş 239, 240
(a) cosi 279
cósie 239
coşcogea 119, 122

(coş)cogea(mite) 110
coşercar 130, 131
coşerie 317, 318
Coşna 478
cotóc 96, 317, 319
cotos 570
cotovâie 96
cotóz 569, 570
coulomb 360
crai 278
craialic 51
crailic 51
crámpăn 567, 568
crampăr 568
cravată 233
cravatier 233
cratiţă 233
crăcăne 23
crătiţar 233
creatrice 51
creaţiune 602
cred 532
credinţă 478
crescînd 120, 122
cretaceu 118—120, 122
crez 531, 532
crîcă 128, 120
cridă 43
criminal 602
crin 23
crîntă 567, 568
critică 292
Crivina 278
(a) crîcni 279
crîng 276
croámpă 97, 568
croampăn 568
crob 23
croi 627
croştéi 567, 568
cruciat 602
cruciată 602
cruderitate 139
cruji 531
cruţa 61
cruzi 531
cu 543—545, 549
cu altă expresie 452
cu alte vorbe 453
cu asupra de măsură 594, 600
cu mare ce 601
cuconi 510
cucúilă 97
cucurs 564
cucuruz 100
cucuruzí 22
cufundaci 534
cufundar 535
cui 130, 132, 480
cuiva 480
culducúţă 130, 132
cum 546—548
(cu)mincior 26
cuminte 26
cumineel 120
cumineşte 601
cuminţie 601
cumpăríţie 128, 129
cumpătăreţ 601
cumpí 569, 570
cumsecade 119, 121
cumu 478, 481
cunoscuş 608
cunoscuşi 608
cunti 570
cupar 233
cupă 233
cuper 233
curator 560
curatu 478
curios 535
curiozitate 535
curtea (cu juri) 360
curţubél 239, 240
curţubéle 239, 240
cuştuli 98
cuteza 600
cutie 317, 319
cuvinte 478
cuvintele 481
cvalitate 562
cvartet 360
cvartier 562
cvintet 28

D

da 279
(a) da 22, 238, 240
(a) da bătaie 15
dacă 350, 547
daltă 282
damă 283
dar 164, 252
daranát 21
dardă 600
dascalii 478
daţ 482
daţь 606
daţi 478
dau 480
dă 538
dăinăreţ 96,
dălnăi 96
de 4, 6, 11, 180, 218, 437, 530, 531, 538, 547
deagetele 481
deal 278, 337
dealâ 337
de-a-nletelea 51
deapururea 600
dechilín 128, 129
deci 478
declaraţie 533
deconectare 532
decúng 567, 568
deducere 560
defăimaşь 608
defăimaşi 607
defect 264
defíge 52
defipt 65
degrés 52
dehamat 128, 129
deie 601
délnic 23
demissiune 65
demînda 138
demnică 128, 129
denaintea 478
denpreun 484
denpreună 479, 484
dentru 479

deosăbit 162
deosăbiților 162
deosebit 162
deosebiților 162
depăna 233
depănătoare 233
depinge 65
depoza 561
depozit 562
depozitoriu 560
deputate 296
derept 482
dereptu 479
derivare 47
derivație 47
derogare 559
derogație 559
deschimbá 21
deschiși 608
desfăcá 21
desilí 22
desmétic 128, 129
despărți 349
desperat 563
despre 437, 479
despreța 561
destrămător 360
desvîrtesc 336
deșchiș 608
dezarma 349
dezbrăca 349
dezghin 601
deznodá 275
dezorzí 237, 238
di 538
diafanitate 49
dialectică 292
dialog 559
diatribă 562
dibace 118
dibaci 119, 121, 122
dič 482
differit 563
digressie 65
diluție 47
dinam 138
dinamitar 535
dinsa 478
diplomă 351
diréde 21
diregătorie 477
dirigență 139
disimilare 47
disimilație 47
dispută 563
dissidința 63
distila 233
distilier 233
dișțipol 562
diug 97
Dîmboviția 278
dîndu 479
dîrg 96
doar 252
doască 97
doăzăci 162
doăzeci 162
dobitoace 477
(*a*) *dobîndi* 279
doborît 165
doborî 165
docănî 274
dogma 478
dohotuí 97
doi 480
doicá 480
doinei 361
doldora 110
dolobîca 130, 131
domesnic 164
domesnice 164
domestic 164
domestice 164
domnescu 479
domni 479
domnie 478
domniile 478
domnitale 478
domnu 479
domnu-său 601
dóuă 346
dóuăsprezece 347
douăzeci și unu 347
(*a*) *dovedi* 279
drac 530
draci 530
drag 119, 120
dragă 118
dragoste 478
dreávă 237, 238
drept 482
driaptă 478
dric 128, 129
drîglu 237, 238
drihăí 128, 129
dripaluí 569, 570
dripăli 570
dripí 570
dripui 570
drîcoș 569
drîglă 128, 129, 238
dropie 337
drúgă 97
drujîncă 569, 570
drumuí 98
dubí 21
duč 482
(*a se*) *duce* 8, 15, 238, 240
dud 567, 568
dudă 568
dudulói 23
dugós 23
duh 149
dulău 480
dulce 118, 119, 121, 122
dulceálă 130, 131
dulci 479
dumbravă 278
dumesnic 164
dumitale 477
Dumitru 478
dumnedzău 478, 480
Dunăre 477
dup 482, 484
după 484
dúră 130, 131
durjuncă 570
durugeacu 97
durúț 130, 131
dustușí 21
dușu 481
dușă 56
dúșman 532

duşmán 532
dziş 608

E

ecclesiast 63
echipaj 563
ecvipaj 561, 562
edere 560
ediţie 563
educaţie 559
eficace 110, 119, 121—123
egemon 52
egemonizá 52
egumen 482
electrică 562
electricitate 562, 563
electrismos 561
eleimosinár 52
eleron 360
enpet 534
enimosъ 608
enimoşi 607
epigoni 597
epocă 564
ermă 138
erte 478
erugă 61, 62
esaveraj 28
esca 140
escadron 561
esemplu 139
esempru 139
esistă 164
esplicaţie 65
essistinte 65
estimă 561
estradă 562
eş 606
eşiş 608
eşişi 608
eteroclita 478
etimologhie 559
eu 480
evidente 560
evidenţie 560
examen 360
excepciune 560
excusaţie 563
exploatare 292

F

fac 530
face 240, 477
facere 477
faceţi 478
facil 63
facilitate 63
faciritate 139
factologie 362
facultate 63
faigaranturi 98
fală 279
fánc 21
fantom 56, 561
fap(t) 530
fară 138
farmaceutic 148
fartaloi 128, 129
fárto 128, 129
fata 481
fatalitate 63
fată 150
fatigá 60
faţarnic 601
faţă de 437
favor 537, 461
făbrici 537
făcu 533
făcui 530, 533, 536
făcut 530
făcuţi 478
făgădaie 276
făgăduiala 477
făr 484
fără 484
făţărie 149
feară 165
feare 165
feč 530
feceşь 608
feceşi 607, 608
feciu 530
fecunditate 63
féfar 567, 568
fefársă 567, 568
fel 163
feliu 163, 601
felui 96
femeie 362
ferestii 253
ferice 110
feroce 119, 121, 122, 123
fertil 63
ferţăli 130, 131
fetişism 26
fetişiza 26
fetiţă 150
(a) fi 343, 530
ficat 274, 529
ficţiune 532
fideicomis 560
fierbinte 119, 122
figurant 25
fii 343
fiindu 479
fiinţază 164
fila 362
film 362
filogenetic 360
filon 360
finge 128, 129
finiş 28
firav 267
firhoáng 97
firmament 562
firóng 130, 132
firman 361
firţingău 317, 318
fişlóg 130, 131
fiştigói 23
fiţ 482
fiţi 478
fiu-său 601
flfli 148
flnar 321
flştéică 317, 319
flámă 52
flamură 596, 600
flăcări 537
fleándură 275, 276

flenceá 97
flenduri 276
flentic 317, 319
flintă 149
flisc 128, 129
fliscuí 130—132
flit 128, 129
fliuşniţă 98
floare 233
florăreasă 233
floreasă 232
florinţi 479
fluctuaţie 532
fluieraş 577
foáită 128, 129
foámfă 130
foanţă 238
foarfecă 28
foarte 479
foastăn 570
folio 65
folositor 122
formale 65
formaţie 345
formaţiune 345
formă 28
formulă 63
forobréz 569
fortună 65
fosilă 63
fost 482
fostănă 570
fosten 570
fostu 479
fóştă 569, 570
fotograf 233
fotografă 233
fracţie 532
fracţiune 532
frag 360
fragil 63
fragment 63
frat 482
fratele 477
frăsinet 534
frăţini-său 601
frică 477
frîč 608
frivol 63
friz 83
frizer 232
frizeră 233
frînceascâ 600
frumos 19, 22
fufigái 320
fugaci 534
fugar 535
fugariu 601
fugi 15
fugişь 608
fugişi 607
fugitiv 63
fúicaş 275
fúlfă 63
fulgeri 56
fum 345
funest 63
furajere 292
furnalist 296
furnicíme 50, 52
fusăsă 481

G

gagică 67
galenă 360
galerie 28, 562
galiţe 563
gallerii 564
galvaniza 233
galvanizator 233
gardă 28
gardiancă 233
gardier 233
gata 21, 22, 477
gălătúş 239, 240
gălbui 119, 121, 122
gărgăriţă 360
găsi 342
găsire 275
găta 10
geamandan 233
geamandanar 233
geamparale 361
genere 477
gennere 63
gheneralis 559
ghiárbă 97
ghijură 96
ghinzi 345
ghiob 130, 131
ghióci 96
Ghiorghie 478
ghiozdan 346
ghips 233
ghipsar 233
ghirlandă 562
gigantitate 49
gireádă 344
girezi 344
giuca 161
giucai 163
giucat 161
giudeca 163
giudecată 163
giudecători 163
giumătate 477
giură 163
giurămînt 163
giuruit 601
giurúş 21
gluí 96
glnj 130, 131
glrlă 281
glrlici 361
glrlúp 237, 238
glas 279
glămujdi 238
glogozénii 318, 319
glojdar 319
glojdăr 318
golaveraj 28
golf 562
golgoáză 318
goni 627
gospodar 278
goz 276
grabă 336
grabnic 336
grajd 282
grălie 239, 240
grammatic 484
grammatică 484
gras 482

grataragiu 233
gratarist 233
graţiozitate 535, 536
gravor 233
gravoră 233
grăbesc 336
grăbnicie 336
grădină 360
grădui 234
grăduitor 234
(*a*) *grăi* 279
grămătic 362
grămujda 238
grămujdi 237, 238
grăniţui, 52
grăniţuire 52
grătar 233
gre 162
grea 162
greblă 336
greč 482
greceşti 482
gremujdi 238
greoaie 118
greociune 601
greoi 119, 121, 122
(*a*) *greşi* 279, 281
greţăli 276
greu 119, 120, 122, 480
gri 110, 119, 121, 122
grijă 281, 279
grinde 344, 345
griţări 130, 131, 132
groază 279
grúnj 23
gubav 149
gubernator 561
gújbă 275
gvardie 561

H

haină 537
haiţáş 239, 240
hamnic 23
hamniş 130, 132
hanului 480
haractir 561
Hastrahan 479
hatman 361
haţáş 239
havan 110
hazard 561
hălpăvi 318, 319
hăniil, 482
hărămní 128, 129
hăznuí 97
henelít 567
herb 596, 600
herluít 128, 129
hetetuí 128, 129
hiaba 128, 129
hinderí 128, 129
hincotí 128, 129
hirav 267
hirluít 128, 129
hiţ 128, 129
hîcă 569
hîí 276
hîj 320
hîltaşág 569, 570
hîltáv 128, 129
hîltăşag 570
hîrgău 239, 240
hîrjí 21
hîţă 318, 319
hobăni 570
hobelevaiţuri 98
hobiná 569
hobîná 569, 570
hobód 275
hocheist 296
hodăiélnic 237, 238
hodorosí 238
hoí 569, 570
holotă 600
homotí 96
hordorosí 237, 238
horn 150
hoşbóturi 569, 570
hota 96
hotară 601
hotorăl 482
hotri 511
hotrie 511
hotru 511
hran 482
hrisov 600
hrişcáş 128, 129
huí 239
huít 239, 240
húita 21
hujdúlă 276
húlă 562, 567, 568
(*h*)*ulub* 337
hulúg 97
humoi 97
hunesfut 570
húnsfut 569, 570
hunţfut 570
hupit 319
hurloniu 568
hutupí 239, 240
hutupít 239

I

iad 53
Iane 477
iar 180, 482, 484
iarám 24
iară 477, 484
iarăş 482, 606
iáscă 346
iaste 478
iată 450
iau 480
ic 130, 131
icoan 482
(*a*) *idiliza* 362
idola 56
ieie 601
ienicer 361
iest 601
ieu 480
iezer 278
Iezeru 278
imam 361
imóbil 346
imbobíl 346
inabil 62
incovéie 568
inculpá 53
inculpat 53

incviziție 562
indissolubile 63
industrie 562
industrios 561
inema 477
infinit 532
ingénuu 346
ingerință 148
inginere 296
inimăș 130
insinuație 65
instructoare 296
instructor 292
instrucție 561
insulă 561
intellectual 63
interesază 162
interesează 162
interiecsie 323
interrogare 559
interrogațiue 559
invenciune 560
invéntor 53
ypervoliceşti 559
iregular 597
iroas 559
ironic 559
isca 140
iscălitură 479
isperimînt 139
(*a*) *ispiti* 279, 281
(*a*) *isprăvi* 10
istov 600
(*a*) *iubi* 279, 281
iubit 120, 122
iubite 477
iúfă 318, 319
iuft 234
iuftar 234
iute 122, 279
izbăviș 600
izbăvişi 608
(*a*) *izbi* 279
(*a*) *izbîndi* 279
(*a*) *izbucni* 8, 15
(*a*) *izbuti* 11
izdat 563
iztnit 24
izobără 346
izoglósă 346
izotérmă 346
izotop 292
izvodire 600
izvor 278, 337

î

îi 480
îmbla 107, 601
(*a*) *îmblăti* 279
îmboborát 318
îmboieri 140
îmboierire 140
îmbomborat 319
îmbrăţoşare 601
îmbulugí 318
împacheta 234
împachetar 234
împachetare 234
împăciuitorism 296
împărat 600
împărăți 600
împărăție 481
împătimit 600
împle 251, 601
împlea 107
(*a*) *împleti* 279, 573
împocălí 98
împotriva 437
împotrivă 279
împrăştiat 163
împrăştiet 163
împregiur 163
împrejur 163
împrohodí 128, 129
împrotiva 600
împrotivi 600
împrotivire 600
în dragă voie 595, 601
în privirea 595
înalțare 160
înarmare 560
încalca 601
încă 478
(*a se*) *încălzi* 29
încăpé 601
(*a*) *începe* 3–5, 12, 14, 15
încercare 29
(*a*) *înceta* 9
închinăciune 478
închinăciunile 477
încoaċ 482
încocleță 318, 319
încocorat 275
încondurat 275
încremînt 139
încrosniat 568
încroşnát 567, 568
înculmînînd 601
îndat 482
îndealtmintrelea 595
îndirepta 478
îndreptar 535
înfățișează 163
înfățoşare 601
înfățoşază 163
înfiorează 164
îngenă 24
îngioseşte 161
îngiosire 161
îngînjít 130, 131
îngulfat 24
înhămaci 534
înhíí 130, 131
înjoseşte 163
înjosire 161
înmegieşit 601
înmînărit 601
înpinseşь 608
înpreunare 479
însă 478
însămnătate 162, 601
(*a*) *înscrie* 29
însemnare 478
însemnate 162
însemnătoare 601
însteli 22
însumeţit 600
însuş 606
însuşire 140
înş 606
înşii 596, 601
înşinga 125
înşunge 125

întăciunat 96
întăi 480
întărindu-se 478
întemeiá 22
întiná 97
întîi 347, 480
întoarce 478
întocmite 478
întolocá 98
într-acela loc 510
întru 479, 600
întrupa 601
întrutotul 345
înțălege 162
înțălegerea 162
înțălepți 162
înțăles 162
înțeleg 162
înțelege 162
înțelegerea 162
înțelegeți 162
înțelegi 161
înțelept 483
înțeles 162
înțeleș 608
înurieșit 53
învali 21
învinuire 61, 62
(a) învîrti 279
în zadar 279
în zădar 251

J

jale 279, 281
jăloviță 97
jaluzie 563
jandarm 64
jălcui 568, 570
jégură 22
jelăveață 98
jelcui 570
jele 125
jilț 361
jiltheruvie 564
jimniță 567
jitar 278, 534
jîmb 239, 240
jîp 567, 568
jîpchi 567, 568
jlip 275
joagăr 234
jocului 163
jogar 234
joian 361
jolúdă 568
jonoáte 239
juca 161
jucai 163
jucat 161
jucător 163
jucătoriu 163
jude 360
judeca 163
judecat 482
judecata 481
judecătoare 477
judecători 163
judicată 163
juftui 98
jughini 318, 319
jumigái 320, 321
juncan 44
juncanonic 44
june 61, 62, 283
jupan 278, 600
jupui 234
jupuitor 234
jură 163
jurat 360
jurămînt 163
jurnal 561, 563
justițiabil 360

K

kaki 121, 122
kommună 63

L

la 274, 437
la modul 45
labirint 563
laboș 276
lagăr 292
lai(e) 18, 19
langurozitate 535
Lavyrinth 559
lăcrúță 130, 131
lălțu 118—120, 122
lăncoti 320
lăsa 542
lățui 97
leac 278
legalisesc 560
legat 560
legămînt 601
legătura 477
legiuiți 478
lemnet 534
lendări 568
lenger 234
lenjereasă 234
lenjerie 234
leoarcă 122
lepădași 608
lese 601
lesne 478
leșui 128, 129
lete 51
licăr 148
licît 24
licvár 128, 129
lila 122
liliac 360
limbi 479
limonádă 344
limonáde 344
limonázi 344
lin 252, 253
linguriță 150
liócă 320
liotă 97
lípăr 275
lips 627
lipsă 479, 484
lipsire 478
livárcă 128, 129
Lyvia 559
locŭ 478
loculu 481
locváce 345
lóden 346
logofăt 149

logofătului 481
logomachie 53
logomahie 597
lopătar 535
lotru 478
lovele 67
(*a*) *lovi* 279, 627
(*a se*) *lua* 8, 15
lua la bătaie 15
(*a o*) *lua la fugă* 15
luaşi 608
lucoare 61, 62
lucrare 478
lucru 478
lucrur 482
lucrure 478
lucruri 478
lucrurile 478
lui 252, 253, 480
luminaţi 478
lumină 535
luminos 535
luminozitate 535
**lumînărăreasă* 234
lumînăreasă 234
lung 122, 123
lungaci 534
lungime 29
lungu 479

M

mac 278, 530
macabritate 49
macar 161
macaragiţe 296
maci 530
madari 560, 570
maestriţă 234
magan 570
magară 97
magnetism 26
magnetiza 26
mai 480
mai precis 452
maică 480
maiéu 344
mainte 130—132
maióu 344
maistru 234
mal 22
maliţios 535
maliţiozitate 535
mandat 560
manditesc 560
manghînită 320
maniera de a vedea 594
manifestare 46
manifestaţie 46
mantie 234
mantier 234
mantilă 577
mără 97
mardeală 67
mare 119, 121, 122
mariúmbrii 53
marmoreu 120, 122
maro 110
marod 97, 128, 129
marş 29
maser 234
maslînă 239, 240
maşină 533, 563
maşine 600
materialism 292
materie 559
mator 555
matriţă 234
matriţor 234
măcar 161
măcinar 535
mădări 570
măgán 569, 570
măgăriţă 345
măgăriţă 345
măglisi 44
măhăi 149
mănăstire 478, 479
mănăstiri 481
măngăli 130
mănînă 606
mănţine 601
mănţinè 601
mărăcinet 534
mărgini 537
măricel 119
mărioc 276
mărsu 478, 479
mărturisescu 479
măsele 276
mătăhăliţă 276
mătinos 555
mători 555, 556
me 162, 163
mea 162, 163
mear 555
medicamînt 139
medicatrice 51
(*a se*) *megieşi* 601
megiiaş 482
meia 274
meiúş 24
melodie 559
membre 296
menaj 345
menájuri 346
meprisa 61
mepriza 60
mereuşúţ 21
mersu 479
mesă 165
mese 165
meseli 130, 131
messagiu 65
mestecaiele 276
meşşter 482
meşteri 486
meşteşugareţ 597, 600
meşteşugos 601
metahirisi 149
metalon 559
metamorfosis 559
métă 275
meu 343, 577
mi 608
mic 119
mică 118
mič 608
mici 608
microcefál 54
micŭ 478
mie 122
mieruí 130, 132
mieruială 130, 132

mieu 480
miéz 97
Mihai 480
(*a*) *miji* 279
mijlociu 480
milă 279, 281
milion 561
milostivire 478
miluire 477
mim 25
mima 25
mimant 25
mimă 25
mimetism 25
mimetiza 25, 26
mimodramatic 26
mincilean 26
mincioruf 26
minune 477
miozótis 532
miozotis 532
misie 559
mititel 122
mitocoși 22
mitropolis 561
mitropolitu 478
mîn 482
mînă 530
mîne 600
mînea 347
mîni 601
(*a*) *mîntui* 10
mînu 530
mîță 150
mîzolesc 552
mladă 278
mneráz 21
moáță 318
mobilă 563
mocirlă 281
modelier 234
móghie 237, 238
mohorît 20
mohorîțeală 20
mojicos 601
Moldova 479
Moldovița 478
moléte 24
moltie 346
moltu 118, 119, 122, 346
monárcă 275
monarhie 559
monitor 562
monument 562, 563
monumînt 139
moral 561, 563
moralicesc 560
mordoși 237, 238
morigeriláte 54
morți 479
morun 360
moșie 477
moșói 275
mozol 553
mozoli 552, 553
mrejui 601
muc 239, 240
múgur 344
múgure 344
muierească 478
muiereșt 482
mulgaci 534
mulgar 535
mult 483
multă 478
multe 478
multu 479
mulțămi 601
mulți 479
mumă 601
munca 478
(*a*) *munci* 279
muncitoare 118
muncitor 118
muncitoresc 119, 122
muncitorești 119
muncitori 118
munte 478
munți 479
muntean 120, 122
murg 16—18
murmur 148
mursuca 238
muscă 29
museu 562
mușchi 553—555
mușchiu 554, 555
mușuna 21
muzgurît 237, 238
muzicant 25

N

nadolean 119, 120, 122
naft 61
nalt 601
narav 161
nasture 319
natale 560
nativitate 559
naturale 560
național 563
naționale 569
națiune 532
naviga 32
năbușálă 275
nămet (*e*) 280, 337
nămnî 128, 129
năpastă 281
năpăstui 281
năpîrca 478
năravi 161, 279
nărînzat 24
năród 533
năstimî 274
nătărău 119, 122
năvîrnî 128, 129
nea! 98
nea 165
Neacșu 478
neamurile 477
neaprofundabil 601
nebărbat 601
nebărbăție 601
necatolică 601
necheáun 237, 238
necioinî 237
neclătit 482
neconsiderabil 602
necónștiu 54
necrológ 346
necrológuri 346
necultură 602
necurate 477

nedeajde 478
nefiind 482
negata 602
negrár 97
Negre 478
negru 478
neguțitor 163
neguțitoriu 163
neie 165
neizbîndă 602
neleápcă 24
nelavreme 602
neluți 21
nemulțămire 601
nemulțămitor 601
nepač 482
nepricepute 478
nerăzboinic 602
neroditoare 477
nesiguritate 49
nesucces 602
nesuficientă 602
neșăsuit 602
neștine 164, 165
neștiricit 601
netare 149
netocmeală 478
neútru 563
nevoie 279
Niamțului 480
nichel 234
nichela 234
nichelar 234
nichelator 234
nič 482
nici 595
nicovală 282
nimărui 480
nimene 477
(a) nimeri 279
nimuric 568
nimurúg 567, 568
Nipru 478
nisetru 360
nividi 234
nividitoare 234
nizuí 276
nîn 130, 131
noastră 479
nobilitate 559
nobleță 563
nocib 140
nodurár 239, 240
noi 480
nomadiza 602
nopsámăș 569, 570
nopsamoș 570
noră 530
norod 533
noru 530
nostru 479
notóriu 346
nou 120, 122
nour 601
nu 595
nul 29
numai 480
numărătoare 477
număruri 478
numelui 480
numescú 479
nuor 601
nutremînt 139
nuțuiéu 275

O

oágănă 24
oameni 478
oardă 600
oarecînd 483
obádă 344
obáde 344
obézi 344
obidă 279
obiect 561
obli 24
oblici 600
obligație 559
oborît 165
obort 165
obosi 279, 280
obraz 278
obroc 600
observare 46
observație 46, 563
obștești 119
obștesc 119, 120, 122
obști 600
obzăcut 563
ocărî 279
ocîn 482
ocîrmi 511
oclu 533
ócoș 21
ocoși 276
oculu 533
odgon 234
odgonar 234
odonîncă 24
ofertant 25
ofertă 25
offensă 63
oficiu 346
ofîrli 569
ogheal 345
oglághie 239, 240
oglávie 275
ográdă 344
ogrăzi 344
oiagă 276
oile 477
ojóg 345
olandă 83
olar 234
olat 149, 600
olăcar 149
olărească 234
oltariu 98
oltăni 98
omăt 150, 165, 280, 337, 601
omete 165
omîn 482
omort 627
onor 537, 563
opaci 21
opăci 130, 131
operat 54
opi 24
opinie 562
oplean 276
oploși 361
oppunere 63

opreală 601
opri 10
opşág 97
optdzeč 608
optic 234
orangerie 563
oraşele 477
orc 54
orchestrant 25
orchestră 25
organizaţie 292
organografic 54
órgă 346
órgi 346
órgii 346
orice 545
ormúg 97
ortac 150
ortodocşi 346
ortodox 346
os 345
osărba 140
ostrdie 149
ospătar 266, 535
ospitalitate 562
ostenescŭ 479
(*a se*) *osteni* 279
ostracism 26
ostraciza 26
ostrov 278
oşti 600
otravă 278
oţelar 235
oţelară 235
ovăz 22

P

pacheta 282
pač 482, 608
păcin 97
pacoste 478
pagubă 477
pahară 250
paj 346
palán 318, 319
panc 275
pandalii 275
paniórcă 97
pantaúr 237, 238
pantofar 534
papáră 22
paparúdă 22
papaveraceu 118, 119, 122
papir 96
parcan 568
parchet 562
párfie 24
parfumier 235
parolă 558
parte 478
participă 343
parţile 479
pasagiu 532
pasaj 532
paser 606
paseri 533
paşalic 361
patéu 346
patéuri 346
(*a*) *patra* 478
patru 478
patrapici 564
patulíi 21
pavimênt 65
pazlitură 21, 130, 132
pă 538
păceríz 237, 238
păhar 601
păi 573
păianjen 29, 280
pălărier 235
pălărieră 235
păminţescu 479
părasíşţiuri 274
părcalabii 481
părcán 567, 568
părcană 568
părè 601
părinte 478
părinţi 479
părţi 479
păsări 533, 537
păstoriul 163
păstorul 163
păstru 55
păşunism 296
păşunist 296
pătărînghie 98
**pătecă* 278
pătăsc 162
păţesc 162
păziţi 478
pe 538
pe şuierate 57
pedepsi 613
pembe 97
pentru 437, 479
percept 560
perier 235
perieră 235
perieriţă 235
permisie 559
personagiu 532
personaj 532
personalicesc 560
personalnic 560
perversitate 559
peste 478
peticar 535
pi 538
pieişte 97
pili 67
pisar 534
pisătoare 235
pthánie 24
pîn 482, 484
pînă 477, 484
pîndăr 278
pîne 601
pîrcălab 361
pîrdalnic 361
pîrpăriţă 128, 129
pîrpor 24
pîslari 361
pîtă 238
(*a*) *placa* 29
placaj 29
placă 235
plajist 296
plan 292
planet 56
plăcar 235
plăieş 538

plătesc 482
pleagă 138
plean 600
plecaşi 608
plenară 292
plesnicar 535
plinitor 600
plîngaci 534
plînsu 479
ploáptăn 130, 132
plivi 279
poarta 478
Poartă 479
(*a*) *podidi* 8
pódină 567, 568
podladă 125
poet 563
poeta 561
poftă 280
poftesc 482
(*a*) *pofti* 279, 280
pógan 21
pogón 318, 319
pogonici 278
poiană 278
polálă 320
polc 337
polcovnic 337
polei 235
poli 320
polier 235
polimi 98
politesă 561
poliza 235
polizator 235
polmón 567
polojenie 512
poloji 98
pomeți 98
pomóst 318, 319
ponoară 601
ponójie 24
pontifica 561
pontor 235
popícuri 239
popoară 250, 601
popol 561
populuĭ 480
porcoleți 276
porculeni 276
poreclitoare 478
porlóg 567
(*a se*) *porni* 6, 12
pornoscopie 55
poroboți 21
porşori 276
portofel 235
portofelar 235
poruncă 479
possessiune 63
poşetar 235
poşetă 235
potecă 278
potestate 65
potrácăr 130, 132
potroci 21
potvál 24
prabali 21
prag 29
práştie 24
pravoslavie 600
praxis 559
pre 162, 225, 600
prea 162, 279
precoce 119, 121, 122, 123
precoci 123
precovîrşi 602
precum 546, 548
predeie 601
pregiudeţile 163
prejudeţile 163
preimişi 608
prelejiaşte 510
prepune 511
prepunere 511
prepus 601
prescripţie 560, 563
preserba 140
preste 478, 600
presúre 43
preţu 478
preuteas 482
price 511
(*a se*) *prici* 511, 601
prieteşugurile 477
priiatini 478
priiatinului 480
primblare 601
prin 577
(*a*) *prinde* 3, 5, 12
prinsoare 600
prinsu 479
pripă 97
prisăcar 534
Prislop 82
prisosit 276
prîlí 21
privi 543
privileghii 559
problematic 562
probozi 601
procedde 63
processie 63
procopsască 162
procopsească 162
profan 292
propagandă 292
propoziţie 532
proră 31
prostălău 118, 120, 122
protecţie 561
prototip 562
provă 31, 32
provăzînd 602
provăzut 602
proverb 563
providere 560
provinţie 562
prozăcut 563
prudente 560
puclui 98
pumnaci 534
pun 482
punctaveraj 29
(*a se*) *pune* 6
pungi 479
punt 96
punte 262
pupa 31, 32
purcede 8, 12, 149, 601
purces 601
purecei 96
puróĭ 22

purta 22
pururе 477
pururea 600
puseşi 608
pustuşág 569
puşlamaltc 51
puştlă 138
putè 162, 163, 601
putea 162, 163
putere 477
puteţi 478
putină 100
putrejune 478

R

ráburi 320
rac 530
raci 530
radio 533
ramar 235
ramă 235
ranâ 278
ránţă 567, 568
rapace 122
rapel 30
rascol 568
raţie 532
raţiune 532, 562
razna 279
ră 125
răbda 262
răboaje 55
răcădea 141
răciti 141
răcomîndare 141
răduce 141
răjele 125
rămîne 141, 601
răpidosnislanica 44
răposa 141, 279
răpune 141
răpurga 141
răscol 568
răscript 141
răsfuga 140, 141
răsfugare 140, 141
răsipi 510
răsista 141
răsorbi 141
răspunsu 479
răstăbuşî 569
rătulît 124
răţine 141
răţinea 141
rău 119, 120, 122, 480
răzoluţie 141
rea 125
reacţie 532
reacţiune 532
realnic 560
rebel 562
reboájă 55, 56
recremînt 139
rectifică 343
redacţie 46
reducere 560
reducţie 47, 559
regăsi 576
religios 563
repartiţie 559
repetent 361
reputaţie 65
reteácăn 320
(*a*) *retrograda* 30
reţetă 558
revidere 560
rezvedît 128, 129
(*a se*) *ridica* 8
riguros 535
rigurozitate 535
rîglă 97
rîglî 97
rîndunel 56
rîndunói 56
rîndurea 478
rît 276
(*a*) *rîvni* 279
roată 235
rob 278
robaci 110, 121, 122
roi 598
roire 627
roscól 567, 568
Rosia 600
roşii 529
roşu 119, 120, 122
rotaş 235
rotofei 118, 119, 121, 122
rotofeie 118, 119
roz 123
roză 123
rúbăţ 128, 129
rudă 276
ruga 559
rújdă 128, 129
rulment 292
rumîn 320, 321, 335
rumpe 600
rumpere 600
runc 130, 131
rustunói 96

S

sac 530
saci 530
sacriu 128, 129
sad 278
sadea 110
samă 162, 601
samănă 162
Sanda 478
Sandule 478
sanificá 56
santimantal 563
sapienţă 56
sara 162
sară 162
satisfacţie 560
satu 478
satului 480
sau 455, 480, 577
săcături 162
săcerătorul 162
sămătişă 128, 129
sănătate 477
sănătoş 482, 606
săpunar 235
săpunăreasă 235
sărîn 345
scandelă 600
scaparea 161
scatlii 346

scaun (electric) 362
scăparea 161
scăpăciune 477
schiist 296
schimbare 478
schime 598
schisma 478
(a) sctrbi 279
sclav 56
sclavic 56
sclepeniță 97
soltăi 129
scopură 139
scorbăci 129
scorțăr 56
scorțăi 98
scovardă 280
scriptur 482
scriptura 478
scris 482
scrisă 471
scriș 482
scriu 480
scula 8
scurtapucătură 564
scurtare 478
sculer 361
scuț 24
seamă 162
seamănă 162
seara 162
seară 162
secături 162
secerătorul 162
segret 561
segvit 561
seităli 98
semiconductor 292
semnare 478
semplitate 563
semplu 563
senin 345, 574
sens 561
sensuri 561
sentiment 562
serbare 351
serios 535
seriozitate 535
setaveraj 30
serv 64
sextet 30
sfară 601
sfat 279
sfii 279
sfinta 478
sfîrși 10,12
sfîrșir 482
sfredel 282
shoale 561
signitáte 56
silă 279
silnic. 608
silvcíță 130—132
simplu 30
(a) simți 542
simțit 275
sincronism 64
sindicaliste 296
sineliu 122
sinificație 323
siniliu 148
sinpatie 563
sirop 345
sirúp 345
sîngur 209
sînt 482, 483
sînțu 479
strbi 140
strg 258, 600
Slatina 278
slatina 278
slăvean 600
slovenește 482
slugă 278
slujescu 479
slujbă 478, 479
smecie 237, 238
smetie 318, 319
smotru 337
soarte 601
socăcită 131
socru 478
sodomît 24
sodomlean 512
sol 278
solemnel 60
soloámbe 24
sor 482
soră 500
soru 500
sorcáță 318, 319
sosăsc 162
sosesc 162
soțial 563
sovhoz 294
sparie 164
spasmotic 597
spațiu (verde) 360
spășești 608
spătar 150
spégmă 24
sperientie 563
spițele 481
spolie 602
spomînlare 129
spor 281
spori 279, 281
sporiu 601
spornic 281
sprăhuit 240
sprehuiétic 275
spută 360
(a) sta 9
stai 480
stanțar 206
stanță 206
staroste 278
statuă 563
stat 482
statie 532
stațiune 532
stau 480
stălniță 237, 238
stăpîn 278
stătuș ь 607
stăvariu 276
stearpă 478
stéclă 345
steie 601
sticlă 345
sticlete 67
stil 360
stîngaci 119, 121, 122, 534
stîlp 282

stîncime 50, 56
stobol 568
stóbor 567, 568
stoflocát 24
Stoicăi 480
stradă 344
stráde 344
strai 537
strájă 23
strášnică 24
străfigá 24
străgălíe 24
strălibát 237, 238
străzi 344
strîmbar 535
strîmbă 478
strîngu 479
strolincét 22
strugni 98
strúgur 344
strúgure 344
strujác 130, 132
strung 281
studiu 64
sfenă 563
sublimitate 49
súcă 22
sudalmă 150
sudoríţe 296
sugaci 534, 535, 538
sugar 534, 535, 538
suge 534
Suhardu 479
suián 320, 321
suitori 560
suleva 56
sulíţaş 30
superflúu 346
supliciu 346
suppresiune 63
suptu 479
surfaţă 56
suroarea 65
susu 481
sut 482
sutamíist 296
sută 279

Ş

şah 345
şalfău 569
şansonetist(ă) 362
şantagist 346
şantaj 346
şantajist 346
şaple 478
şarpe 478
şase 30
şăd 162
şed 162
şeităli 98
şeptedzečь 608
şesă 165
şese 165
şezămînt 139
şezindu 479
şi 180, 533
şi anume 452, 453
şipuri 129
şirag 576
şohán 130, 131
şoimăníi 237, 238
şoldan 131
şpérlă 129
şpir 569, 570
şporoí 22
şteámă 22
ştean 568
şteand 567, 568
ştélă 237, 238
(a) şti 542
ştim 24
ştire 477
ştirí 22
ştiţi 478
ştiubei 568
ştiubéu 567, 568
ştiuí, 131
ştrencăní 567, 568
ştrincăni 568
ştrînflu 131, 132
ştrompoí 131
ştucatór 569
şufladă 96
şufle 96
şugubaţă 162
şugubeaţă 162
şuiélic 569
şuneagău 125

T

ta! 240
talpar 236
talpă 236
tapiţer 236
tapiţier 233
tárcăn 96
tarhatí 22
tarţe 236
tasonar 535
tassă 561
tatari 601
tatmamul 564
tăbóc 275
tăcut 577
tăinicie 602
tălălăi 570
tălăli 570
tălălăí 569, 570
tălui 570
tărhát 131
tărţar 236
tăríţe 236
tălár 23
tălíni-său 601
teancure 478
teapşă 570
tecşcálă 318, 319
tehúi 275
telespectator 362
temetéu 131
temniţă 475
tenace 110, 123
tenaci 123
tépşă 569, 570
teracotă 236
teracotist 236
térheş 129
(a) termina 10
testamínt 139
teşmeníi 24
texuí 237, 238

texuiálă 237, 238
ticlazău 131, 132
timbeiche 568
tină 150
tindă 344
tinde 344
tindéche 567, 568
tindeică 568
tindéu 131, 132
tineret 533, 534, 538
tinseşь 608
tinzi 344
tinzii 344
tiómb 569, 570
tiomp 570
tirádă 344
tirade 344
tisă 278
tisău 129
tişchireá 318, 319
titanomách 57
titeálă 569, 570
tiutiuleu 97
tîfă 567
tîleuire 478
tîlv 24
tîmpărămînt 139
tîmpi 602
tîmplas 482
tîmplat(u) 479
tînăr 534
tînjescu 479
(*a*) *tînji* 279
tîrbóc 320, 321
tîrboci 320, 321
tîrcol 24
tîrlă 131, 132
tîrnă 24
toamnă 479
toat 482
toate 450
toc 236
tocar 236
tóci 240
tocmaci 534
tocmal 482
tocmire 478
toloi 22
topáncă 275
Topliţa 278
topliţă 278
tort 236
tortar 236
tot 450
toldeauna 251
toţ 606, 608
toţь 606
toţi 608
tradiţie 559, 560
tragic 64
transformare 30
trasée 346
traséu 346
trăşcă 238
trăcătură 238
trăgaci 534
(*a*) *trăi* 279
trăsură 318, 319
treacă 477
trebil 482
trecînd 483
trecsărit 97
trei 163, 480
treia 163
treisferturi 30
treizeci 163
treizeč 482
treizeci şi unu 347
tremisăşi 608
trenă 30
trepădar 535
trezvie 597, 600
tria 163
tricota 236
tricotar 236
tricotară 236
tricoter 236
tricoteră. 236
trîftăr 96
trii 163
triizeci 163
trinár 240
troácă 318
trud 482
trudă 280
(*a se*) *trudi* 279, 280
trunchi 236
trunchier 236
trup 278
trupină 165
trustist 296
tueş 570
tui 570
tuie 570
túieş 569, 570
tuioş 570
tuiş 570
tulpină 165
tulumbagiu 100
tulumbă 100
tunelist 296
turci 479
turcii 480
turduca 569
turdulica 570
turlist 296
turnător 236
turnătoreasă 236
turpúz 24
turş 569, 570
turuí 569, 570
tuşier 30
tutuí 320
tutun 100
tuturoru 478

Ţ

ţanc 24
ţandră 97
ţap 336
ţapoc 97
ţapoci 97
ţar 483, 484
ţara 477
ţaranul 161
ţară 484
Ţarigradu 478
ţăcălie 318, 319
ţălina 162
ţăranul 161
ţărmurean 597

ţeară 477
ţelina 162
ţepui 236
ţepuitor 236
ţiclă 568
ţiclău 568
ţicleu 98
ţigancă 478
ţinè 601
ţinut 149
ţipeli 98
ţipui 238
ţîchi 240
ţîclă 568
ţîflă 568
ţîgli 129
ţîpuri 238
ţoáţă 320
ţónc 240
ţuhérţ 97
ţúţă 23

U

ucigătoare 477
uita 480
uite 450
ulicău 131
ului 22
umbla 107
umbră 574
umbrelar 236
umbrelă 236
umin 482
umple 251, 479
umplea 107
unde 478, 547
unsprezece 28
unui 480
uragan 561
urdar 534
úrdu-búrdu 97
uriaşă 163
úric 337
uric 567, 568
uricu 478
urieşă 163
urieşesc 53
urieşeşte 53
urloi 568
urloiáş 567, 568
urloniu 568
(*a*) *urma* 19, 478
urmă 479
următoarea 450
următoarele 450
următoriu 601
următorul 450
urmează 478
useb 482
uzát 57
uzmi 24

V

vacar 161
vač 482
valah 335
valenţă 532
valţ 236
valţar 236
var 345
vasalitic 602
vatra 478
văcar 161
văduvă 337
vărului 480
văz 531
văzuşi 608
vechi 119, 121, 122
vede 162
vedè 601
(*a*) *vedea* 542, 543
vei 480
vejie 98
veneraţie 563
venitură 567, 602
ventriloc 343
ver 606
verde 118, 119, 121, 122
vere 477
vergură 562
verifică 343
vertij 56
veste 279, 479
veştii 486
veteu 567, 568
veţi 478
vide 162
videa 162
vigán 22
vigurozitate 535
viind 479, 483
vîlţă 320
vinăriţă 97
vinete 521
viráuţ 22
virtute 563
vişin 360
vişta! 96
viţie 563
viu 531
viziliu 337
vîlfă 602
vîndu 479
vîndutu, 481
vîntuit 569
vîrcoli 601
vîrtej 336
vîrtejesc 336
vîrtelniţă 336
vîrtii 336
vîrtute 600
vîscos 535
vîscozitate 535
vîslă 240
vlah 335
vlăji 238
vocaţie 65
vod 482
voi 480
voie 279
voievod 278
voleibalist 296
vom 108
voráce 345
voráci 345
vorbi 165
vornic 149
vorovi 165
vorŭ 478
vráştină 24
vrea 108, 347
vreai 253

vrednicie 479
vrem 108, 482
vremelnic 281
vrie 568
vrîstă 601

Z

*zabaz*ĺ 129
*zabluz*ĺ 129
zacúscă 346
zahaĺ 129
zahalui 98
zapór 569, 570
zapsĺ 22
zară 96
zárie 131
zazoltc 569
zăbăvitu 478
zăce 162
zăci 162
zăduhul 164
zăpadă 165, 279, 280, 337
zăpădi 279
zăpódie 24
zăpúc 275
zăreá 567, 568
zbá'ă 320
zbî'ță 24
zbîrcĭĭ 24
zburătúră 275
zece 162
zeci 162
zelotism 602
zgámă 318, 319
zgîrciumúș 24
zgîrnăit 22
zič 482
zicer 482
zicere 477
zidărițe 296
zigán 129
zis 482
zisă 162
zise 162
zîmbi 279
zîmbóc 97
zmîc 569, 570
zoánă 23
zol 320
zolĭ 131, 320
zoomorfism 148
zurba 564
zurbagiu 361, 564
zúză 238
zvóciuri 131
zvon 279

RUSĂ

бегемот 342
безночий 93
вавровишня 92, 93
виз 94
вожу́ 94
всасывание 342
гипопотам 342
горком 94
декада 342
дефект 342
дефиниция 342
дуда́ 94
идти 341
именно 452, 455
имя 95
итти 341
карлик 342
комбайн 295
крою 94
ку́зов 94
лабиализо́ванный 92, 93
лава 92, 93
ла́вливать 92, 93
ла́врский 92
лилипут 342
Лондон 586
матерои 555
многодетность 93
мозолить 552
мою 94
мяра 555
мять 94
недостаток 342
носить 94
ношу́ 94
определение 342
орудия 560
Париж 586
пехота 337
резорбция 342
ро́сить 94
ро́ю 94
рыть 94
то-есть 452, 455
Чайковский 583

SÎRBĂ

дяль 337
laja 19
matorili 555
tülum 100

SLAVĂ ȘI SLAVĂ VECHE

**bōlto* 337
**blato* 337
блато 337
бразда 277
врѣменынъ 281
врѣтѣти 277, 336
голѣбь 337
грабити 336
дропҍь 337
дѣль 337
zapadǫ 337
zapasti 337
изворь 337
клѣкъ 277
малъ 278
маторитъ 556
младъ 278
мозоль 552
mǫnka 278
nameľь 337
напасть 281
напастовать 281
овьсъ 277
олтарь 337
omesti 337
omelǫ 337

паздерь 277
рогзина 278
саАъ 278
сноп ъ 277
ѣборъ 281
сперкнъ 281
стогъ 277
съмотрити 337
тиса 278

SPANIOLĂ

colodra 99

TARENTINIANĂ

βυτίνη 100

TURCĂ

dimiški 553, 554

UCRAINEANĂ

мозолювать 552

Pentru a vă asigura o colecție completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pentru anul 1962.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, AGENȚIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

AL. GRAUR, **Studii de lingvistică generală — Variantă nouă**, 516 p., 29,90 lei.

MIOARA AVRAM, **Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă**, 276 p., 11,10 lei.

G. MIHĂILĂ, **Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă**, *Studiu lexico-semantic*, 320 p., 11,60 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. III, 149 p., 5,85 lei.

* * * **Studii de gramatică**, vol. III, 208 p., 7,55 lei.

TEOFIL TEAHA, **Graiul din valea Crişului Negru**, 211 p., 9,55 lei.

SORIN STATI, **Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor**. *„Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn"*, 163 p., 5,55 lei.

V. ARVINTE, D. URSU şi M. BORDEIANU, **Glosar regional**, 84 p., 3,20 lei.

PANDELE OLTEANU, **Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş**, 409 p., 14 lei.

* * * **Studii clasice**, vol. III. *„Lucrările Conferinţei internaţionale de studii clasice din ţările socialiste. 18—24 septembrie 1960"*, 503 p. + 2 pl., 26,90 lei.

LIMBA ROMÎNĂ

revistă a Institutului de lingvistică din București

apare de șase ori pe an

Au apărut:

anul IX, 1960 (6 numere)

anul X, 1961, 5 numere

Numerele curente se găsesc de vînzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
BUCUREȘTI, Calea Victoriei, nr. 27

sau la orice librărie științifică din țară.

Se pot comanda și prin poștă la secția „Cartea prin Poștă" de pe lîngă Librăria Academiei R.P.R., sau la Librăria

CARTEA PRIN POȘTĂ
BUCUREȘTI, str. Biserica Enei, nr. 16,
raionul I. V. Stalin

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „CARTIMEX" I.S.C.E., str. Aristide Briand, nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.

Nr. 1

I. P. 2, c. 5185

Lei 3.—